

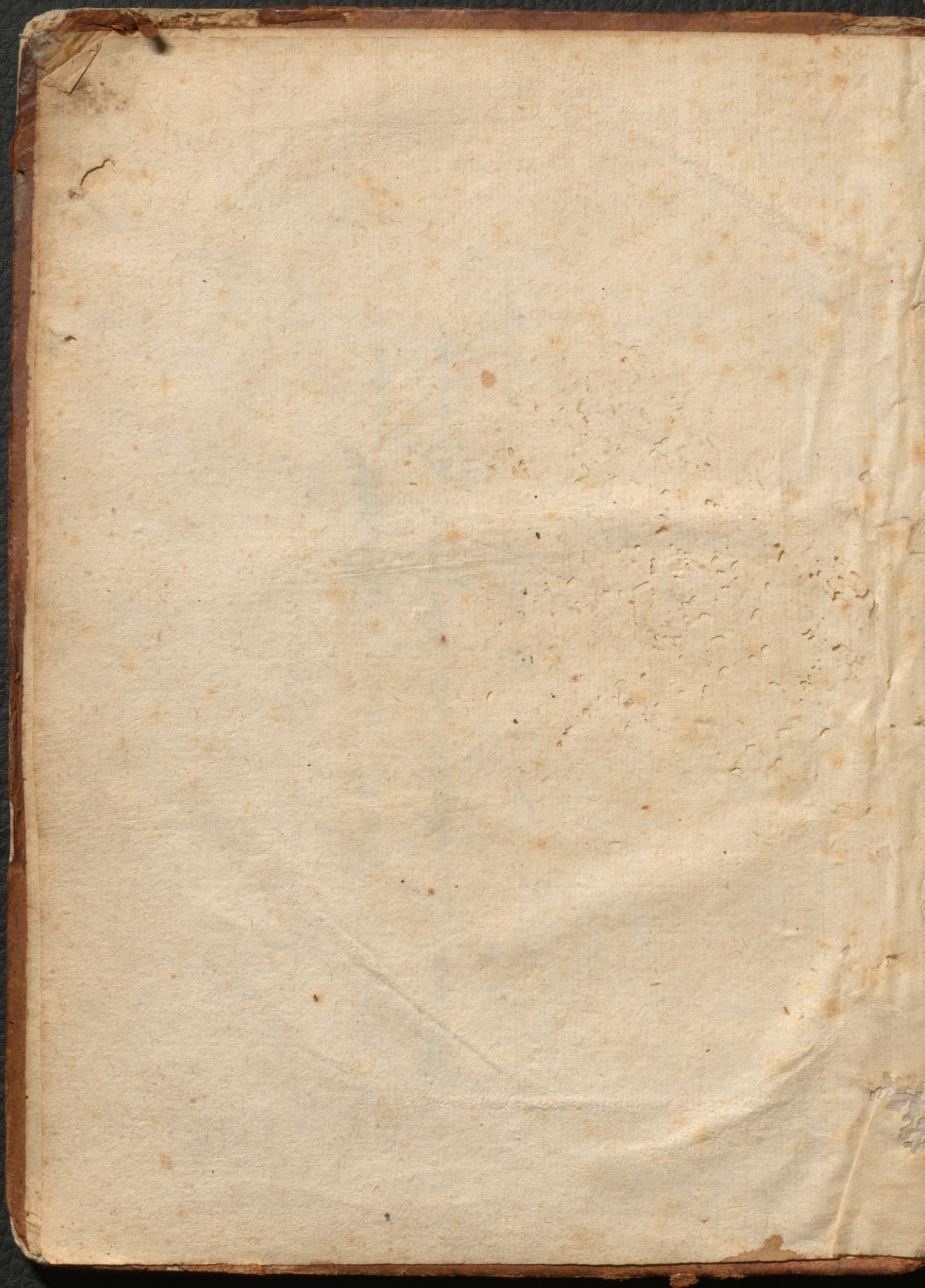
Monsieur ~~Le~~ ^{propre}
Cher Monsieur ~~Le~~ ^{propre} des uns

cccccccccccc

HISTORIÆ CANADENSIS.

SEV

NOVÆ-FRANCIÆ

LIBRI DECEM,

Ad Annum usque Christi MDCLVI.

Auctore P. FRANCISCO CREVXIO, è Societate IESV.

PARISIIS,

Apud SEBASTIANVM CRAMOISY, Et SEBAST.
MABRE-CRAMOISY, Typographos Regis,
viâ Iacobæâ, sub Ciconijs.

M. DC. LXIV.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

THE FIRST

CALIFORNIA

THE FIRST

CALIFORNIA

THE FIRST

CALIFORNIA

LUDOVICO XIV.

REGI

CHRISTIANISSIMO.

NOVA Francia, qualis
qualis est, tua est, Ludo-
vice, hoc deinceps plenius,
quòd recens tanquam pro-
pria possessio tibi cessit, nec
inuitis ijs, à quibus ad hoc
usque tempus legitime occu-
pata fuerat. Idcirco, nondum edocta licet au-
licas consuetudines seu vestis, seu orationis,
non veretur tamen subire conspectum tuum, qui
aditum ad Te tuorum cuique vel tenuissimo pa-
tere velis & jubeas. Ac tamen ex quo ad
Euangelij lumen aperire cepit oculos, dedocta
à ij

barbariem, institutorum nostrorum partem jam maximam arripuit, tamen sua sibi adhuc rusticitatis conscia, ad Majestatis tuae fulgores animo perstringeretur, atque adeò in silvas suas refugeret ocius, nisi oppressa, & propè excisa à truculentissimis Iroquijs, extremo in discrimine opem tuam implorandam, ceu unius rerum suarum vindicis et restauratoris prorsus sibi esse intelligeret. Referent tibi hi Noua tuae Franciae Annales, quã gestientis latitiae significatione diem natalem tuum prosecuta sit, cum Galliae veteris instituta cultiora eadem, & magnificentiora imitans (ut persæpè parua magnis componuntur) hinc tùm sclopos. majoraque tormenta displosit ad pompam, tùm festas pyras accendit; illinc, quod potissimum, supplicationem duxit ad aedes sacras, tanto pietatis sensu, tanta modestiae significatione, ut vel hinc enituerit quid possit fides, etiam in feris naturâ, immanibusque pectoribus. Ecquis verò mortaliū nouit, Rex inclyte, num partem aliquam, & fortè non exiguam caelestium munerum, quae in te contulit confertque in dies cali terrarumque regnator, conciliauerint tibi vota precésque Canadensium tuorum? Etenim si multum valet (apud Deum) deprecatio iusti assidua, quanto plus valet tot iustorum! Habet Noua tua

Francia, Ludouice, habet ipsa quoque Sanctos plurimos, illius quidem generis, quod passim in Epistolis suis Apostolus commemorat: ac fortassis eo nomine superat apud equissimum rerum estimatorem, Galliam nostram, quod pro sua paucitate tot penè Sanctos numerat, quot Christianos. Omnino, persèpe lacrimas nobis elicit commemoratio tante virtutis: Barbari, regenerati in Christianam infantiam, una cum unda vitali induunt continuo nouum hominem, ac praestantem quidem in modum: homines prouectæ ætatis, tanquam pueruli, agi se, ac flecti à moderatoribus sinunt, quocunque ij impulerint: vitiorum vel nomina abolita: peccata grauiora tam illic infrequentia, quam hîc crebra: pietas incensissima: fides ad extremum usque spiritum per ærumnas durissimas perseuerans.

Et illi tamen tam pij, tam Deo cari, tam Dei amantes, ad internecionem profligantur à truculentis proditoribus, quorum belluina ferocitas nullâ adhuc arte, nullâ injuriarum condonatione, nullis caritatis, hospitalitatis, aliarumve virtutum officijs potuit deliniri. Hurones è patrio solo per dirissimam immanitatem exturbatos, dum in Aurelianensi Insulâ glebam sibi attributam quietè pacatèque colunt, penè
à iij

uniuersos trucidauere : Algonquinos Monta-
nosque omni genere crudelitatis quotidie necant :
Et, quod reddent Annales sequentes, ante quin-
quennium, nisi singularis Dei prouidentia ob-
stitisset, simul ac semel Gallicum, Et Christianum
nomen ijs in cris excisum ibant. Nec Dei,
tuasque injurias persecueris, REX CHRIS-
TIANISSIME? inultos sicarios diutius esse pa-
tiaris; postquam terrorem armorum tuorum toti
Europa iniecisti? volitare fines impunè arma-
tam latronum manum, insultantem Gallico
nomini, Et nunc hos nunc illos carpentem ex
insidijs, excarnificandos dein per otium, et len-
tis ignibus indignissimè ustulandos? Ac tu qui-
dem jam per manipulos quos identidem submi-
sisti, aggressus es ad reprimendam tam petulan-
tem sauitiem: verum, ut pauca aqua guttula
candenti ferro aspersa ardorem ignis non minuunt,
sed intendunt, sic rabiem Iroquiorum non mo-
dò non mitigant illa copiola, sed exacuunt po-
tius, dum qui alios non semel insidiosè cecide-
runt, Et hos quoque putant se posse exscindere.
Iusta copia expectantur à tuis, LVDOVICE,
vel Iroquia perfidia vindices, vel custodes rei
Canadensis, Et sacra, Et politica: quæ utraque
cum ad hanc diem nutarit, in te respicit tan-
quam in sui conseruatorem, cujus in ope, secun-

dum Deum, spes omnes deinceps suas collo-
catas habet. Et verò, tuâ interest, **LVDOL-
CE**, moram omnem, sustentationemque amo-
liri: etenim si paulò plus distuleris, ecquas oves
habebit reliquas, quibus inuigilet Episcopus ille,
tali loco omni ex parte dignissimus, quem or-
nasti recens sic, ut prouideris ne ex partibus
Infidelium titulum sibi posthac cogatur adsciscere,
Canadensis Antistes et futurus, & nominandus
in posterum. Concilium item illud lectissimorum
capitum, quod ante aliquot menses instituisti,
quid disceptet, quid iudicet, quas controuersias
dirimat, si nulli erunt quibus jus dicatur? nul-
li autem erunt profectò, si paucos illos Algon-
quinos, Montanosque, qui super sunt, inimica
vis absumpserit.

Verum, quò me æstus miserationis arumna-
rum gentis miserrima incogitantem abripit?
Te ipse consulito, **REX CHRISTIANIS-
SIME**, qui tantum consilio polles, quantum
ullus Principum, si non plus quàm ullus: &
sagacissimâ illâ tuâ mente expendito, quid fa-
cto opus sit. Mihi satis est gentis Canadensis
calamitates, stylo expressisse: tu ferro Iroquio-
rum contumaciam atrocitatemque contundes. Eâ
domitâ, latissima sese facies aperiet Ecclesia illic
surgentis: regnum simul Christi, simul tuum lon-

barbariem, institutorum nostrorum partem jam
maximam arripuit, tamen suae sibi adhuc rusti-
citatæ conscia, ad Majestatis tuæ fulgores ani-
mo perstringeretur, atque adeò in silvas suas
refugeret ocyùs, nisi oppressa, & propè excisa
à truculentissimis Iroquijs, extremo in discri-
mine opem tuam implorandam, ceu unius re-
rum suarum vindicis et restauratoris prorsùs
sibi esse intelligeret. Referent tibi hi Noua tua
Francia Annales, quâ gestientis letitia signifi-
catione diem natalem tuum prosecuta sit, cum
Gallia veteris instituta cultiora eadem, & ma-
gnificentiora imitans (ut persæpè parua magnis
componuntur) hinc tùm sclopos. majoraque tor-
menta displosit ad pompam, tùm festas pyras
accendit; illinc, quod potissimum, supplicatio-
nem duxit ad ades sacras, tanto pietatis sensu,
tanta modestiæ significatione, ut vel hinc eni-
tuerit quid possit fides, etiam in feris naturâ,
immanibûsque pectoribus. Ecquis verò morta-
lium nouit, Rex inclyte, num partem aliquam,
& fortè non exiguam celestium munerum, qua
in te contulit confertque in dies cali terrarum-
que regnator, conciliauerint tibi vota precésque
Canadensium tuorum? Etenim si multum valet
(apud Deum) deprecatio iusti assidua, quan-
to plus valet tot iustorum! Habet Noua tua

Francia, Ludouice, habet ipsa quoque Sanctos plurimos, illius quidem generis, quod passim in Epistolis suis Apostolus commemorat: ac fortassis eo nomine superat apud equissimum rerum aestimatorem, Galliam nostram, quod pro sua paucitate tot penè Sanctos numerat, quot Christianos. Omnino, persèpe lacrimas nobis elicit commemoratio tanta virtutis: Barbari, regenerati in Christianam infantiam, unà cum undà vitali induunt continuò nouum hominem, ac præstantem quidem in modum: homines prouectæ ætatis, tanquam pueruli, agi se, ac flecti à moderatoribus sinunt, quocunque ij impulerint: vitiorum vel nomina abolita: peccata grauiora tam illic infrequentia, quàm hîc crebra: pietas incensissima: fides ad extremum usque spiritum per arumnas durissimas perseuerans.

Et illi tamen tam piij, tam Deo cari, tam Dei amantes, ad internecionem profligantur à truculentis proditoribus, quorum belluina ferocitas nullâ adhuc arte, nullâ injuriarum condonatione, nullis caritatis, hospitalitatis, aliarumve virtutum officijs potuit deliniri. Hurones è patrio solo per dirissimam immanitatem exturbatos, dum in Aurelianensi Insulâ glebam sibi attributam quietè pacatèque colunt, penè

universos trucidauere : Algonquinos Monta-
nosque omni genere crudelitatis quotidie necant:
Et, quod reddent Annales sequentes, ante quin-
quennium, nisi singularis Dei prouidentia ob-
stitisset, simul ac semel Gallicum, Et Christia-
num nomen ijs in oris excisum ibant. Nec Dei,
tuasque injurias persequeris, REX CHRIS-
TIANISSIME? inultos sicarios diutius esse pa-
tieris; postquam terrorem armorum tuorum toti
Europa iniecisti? volitare fines impunè arma-
tam latronum manum, insultantem Gallico
nomini, Et nunc hos nunc illos carpentem ex
insidijs, excarnificandos dein per otium, et len-
tis ignibus indignissime ustulandos? Ac tu qui-
dem jam per manipulos quos identidem submi-
sisti, aggressus es ad reprimendam tam petulan-
tem sauitiem: verum, ut pauca aqua guttula
candenti ferro aspersa ardorem ignis non minuunt,
sed intendunt, sic rabiem Iroquiorum non mo-
dò non mitigant illa copiola, sed exacuunt po-
tius, dum qui alios non semel insidiosè cecide-
runt, Et hos quoque putant se posse excindere.
Iusta copia expectantur à tuis, LVDOVICE,
vel Iroquia perfidia vindices, vel custodes rei
Canadensis, Et sacra, Et politica: quæ utraque
cum ad hanc diem nutarit, in te respicit tan-
quam in sui conseruatorem, cujus in ope, secur-

dum Deum, spes omnes deinceps suas collocatas habet. Et verò, tuâ interest, **LVDOVICE**, moram omnem, sustentationemque amoliri: etenim si paulò plus distuleris, ecquas oves habebit reliquas, quibus inuigilet Episcopus ille, tali loco omni ex parte dignissimus, quem ornasti recens sic, ut prouideris ne ex partibus Infidelium titulum sibi posthac cogatur adsciscere, Canadensis Antistes et futurus, & nominandus in posterum. Concilium item illud lectissimorum capitum, quod ante aliquot menses instituisti, quid disceptet, quid iudicet, quas controuersias dirimat, si nulli erunt quibus jus dicatur? nulli autem erunt profectò, si paucos illos Algonquinos, Montanosque, qui super sunt, inimica vis absumpserit.

Verum, quò me astus miserationis erumnarum gentis miserrima incogitantem abripit? Te ipse consulito, **REX CHRISTIANIS-SIME**, qui tantum consilio polles, quantum ullus Principum, si non plus quàm ullus: & sagacissimâ illâ tuâ mente expendito, quid factò opus sit. Mihi satis est gentis Canadensis calamitates, stylo expressisse: tu ferro Iroquiorum contumaciam atrocitatēque contundes. Eâ domitâ, latissima sese facies aperiet Ecclesiæ illic surgentis: regnum simul Christi, simul tuum lon-

gèlatéque propagabitur: Euangelium dissemina-
bitur per subditos tuos, ad extremos usque So-
lis Occidentis fines, quò nullus fortè unquam
Europaorum penetrauit. Sic donet tibi benignis-
simus Deus, Delphinum illum tuum, delicias
tuas, matris, auiaque solatium, spem alteram
Gallia, Europa decus, regijs artibus uniuersis
per atatis secutura gradus imbutum, ornatum-
que, ad supremum apicem humana celsitudinis
prouehere, ex eoque cernere olim nepotes auis,
proauis, parente dignissimos. Pium votum,
unà cum hisce Annalibus offert ex animo,

MAIESTATIS TVÆ,

Observantissimus seruus,
subditusque,

FRANCISCVS CREVXIVS,
è Societate IESV, Sacerdos.

Burgale, 7. Idus
Septemb. 1667.

NOMINA CENTENVM,

qui primi Societatem Nouæ-Franciæ
conflauerunt.

ARMANDVS Cardinalis Richelæus,
supremus navigationis, mercatu-
rarumque Galliæ Præfectus.

ANTONIVS Ruzæus, Regionum or-
dinum Eques, Marchio Effiaten-
sis, Regi à Consilijs, & rei ærariæ Galliæ Archi-
Præfectus.

ISAACVS Martinus Mauuoysius, Regi Christia-
nissimo à Consilijs, & rei nauticæ Præfectus.

JACOBVS Castillonius, Cuius Parisiensis.

FRANCISCVS à S. Albino.

PETRVS Blondus.

MARTINVS Ancelmus.

LVDOVICVS Iurius.

SIMON Clarentinus.

IOANNES Burguetus.

LVDOVICVS Hoellius, Regi à Consilijs, & Sa-
linariarum rationum Antigrapheus, Broagij.

FRANCISCVS Derræus.

ADAMVS Mannesserius, Cuius & Mercator Por-
tus Gratiz.

FRANCISCVS Bertrandus, Dynastes Plessæi.

MARTINVS Haguenyerius, Notarius Castellæ
Parisienſis.

ADAMVS Moyentis, Ciuis Parisiensis.

GVILLELMVS Nicolæus in Maiori Consilio Actor
causarum.

ÆGIDIVS Boyssellius, Dynastes Seneuillæ.

ANDREAS Daniel Doctor Medicus.

CAROLVS Daniel, nauticus Capitaneus.

IACOBVS Berruyerius, Eques, Dynastes Mau-
selmontius.

PETRVS Bulengerius, Consiliarius Regis ex
Electorum classe, Montiuillerij.

IOANNES Feronus.

CLAVDIVS Potellus, Mercator Parisiensis.

HENRICVS Cauelierius, Mercator Rhotoma-
gensis.

IOANNES Papauonius Mercator Rhotomagensis.

SIMON Mestraeus Mercator Rhotomagensis.

IOANNES Guenetus, Mercator Rhotomagensis.

CLAVDIVS Roquemontius, Eques, Dynastes
Brissonij.

ANDREAS Ferru Mercator Parisiensis.

FRANCISCVS Castillonius.

ANTONIVS Renaltius, Eques, Dynastes Mont-
moriij.

HVGGO Cosnerius, Dynastes Bellæ-aquæ.

IOANNES Poncetius, in Parisiensi Subsidiarum
Curiâ Senator.

SEBASTIANVS Cramoisy, Typographus Pari-
siensis.

GVILLELMVS Preuostius, Mercator Parisiensis.

GABRIEL Lattagnantius, antiquus Maior Cale-
tensis.

DAVID du Chefne, Confiliarius, & Scabinus op-
pidi Portus Gratiae.

MICHAEL Ioannes, Actor causarum Dieppæ.

NICOLAUS Massonus, Confiliarius Regis, &
Quæstor Subsidiorum in Electione Montiuil-
lerienfi.

ISAACVS Razillius, Eques Ordinis S. Ioannis
Ierosolymitani.

GASPAR Lopus, Eques, Dynastes Monfanii.

RENATVS Betholatus, Eques.

IOANNES Fayotus, Confiliarius Regis, & Quæ-
stor Sueffione.

IOANNES Vincentius, Confiliarius, & Scabinus
Dieppensis.

VIDVA Nicolai Blondelli, Confiliarij, & Scabini
Dieppensis.

IOANNES Rozæus, Mercator Rhotomagensis.

SAMVEL Camplenius, Eques, ex Nauticis Præ-
fectus.

NICOLAUS Ellyas, Dynastes Pinus, Prætor To-
gatus, apud Maunyenfes.

IOANNES Tuffetus, Mercator & Cuius Burdega-
lenfis.

GEORGIVS Morinus, domesticus Ducis Aurelia-
nenfis.

PAVLVS Bailly, Confiliarius & Eleemosynarius
Regis, Abbas S. Theodoric in Monte Aureo,
ad Rhemos.

LVDOVICVS de-la-Cour; arctioris ærarij admi-
nister Princeps.

ÆTHERIVS Hoberius, Consiliarius Regius, &
Quæstor in Prouinciâ.

SIMON Alix, Consiliarius & Secretarius Regius.

PETRVS Robinellus, Consiliarius Regius, &
Quæstor Equitum leuioris armaturæ.

IACOBVS Pagetus, Consiliarius Regius, & Re-
giorum Vectigalium Depositarius ad Montem
Desiderii.

IACOBVS Sage, Consiliarius Regius, & Regio-
rum Vectigalium Depositarius Segusianus.

CAROLVS du Fresne, Secretarius Præfecti Tri-
remium.

CAROLVS Robinus Dynastes Corsaij.

CAROLVS Robinus, Consiliarius Regius, &
Summus Præfectus aquarum siluarumque, in
Turonibus.

THOMAS Bonnellus, Dynastes Plessæi, Consilia-
rius & Secretarius Regius.

IACOBVS Bonnellus Dynastes Beluasij.

RADVLPHVVS Lhuilerius, Mercator Parisiensis.

CAROLVS Fleurialius.

RENATVS Robin, Dynastes Rupis-faroïæ.

MATHVRINVS Bandellus, Cuius Parisiensis.

ROBERTVS Godefredus, Consiliarius Regius,
& Quæstor Generalis militarium pensitatio-
num extraordinariarum.

CLAVDIVS Bragelonius, Consiliarius Regius,
Super-intendens & Commissarius Generalis mi-
litarisannonæ in Galliâ.

IACOBVS Borderius, Consiliarius & Secretarius
Regius.

CLAVDIVS Margohnæus, Confiliarius Regius,
& Depositarius Generalis ærarij, Sueffione.

HIERONYMVS à Santonibus, Confiliarius Re-
gius, & Quæstor in Campaniâ.

STEPHANVS Heruæus, Ciuis Parisiensis.

IOANNES Verderius, Confiliarius & Secretarius
Regius.

BERTRANDVS Campi-florius, Secretarius Du-
cis Retensis.

PETRVS Feretus, Secretarius D. Archiepiscopi
Parisiensis.

ANTONIVS Cheffaltius, Actor causarum in su-
prema Curia Parisiensi.

BARTHOLOMÆVS Quantinus, Dynastes Moli-
neti.

PREGENTIVS Proftius, Ciuis Parisiensis.

PETRVS Ryerius, Confiliarius, & Secretarius Re-
gius, ad rem ærariam.

IOANNES Potellus, Confiliarius, & Secretarius
Regius in priuato Confilio.

NICOLAVS Vasseurius, Confiliarius Regis, & De-
positarius Regionum vectigalium Lutetiæ.

OCTAVIVS Mey, Ciuis Lugdunensis.

BONAVENTVRA Quantinus, Dynastes Richeburgi.

PETRVS Aubertus, Confiliarius, & Secretarius
Regius.

GVILLELMVS Martinus, Dynastes Vernadiæ,
Confiliarius Regius.

AMATVS Sirollus, Confiliarius Regius, & Quæ-
stor Lutetiæ.

CLAVDIVS Girardinus, Mercator Rhotomagensis.
SIMON Dablonus, Syndicus Dieppæ.
IOANNES Chironus, Mercator Burdegalensis.
IOANNES Daud, Mercator Bayonensis.
STEPHANVS Pauillonius, Consiliarius Regius, &
Quæstor militaris Prouincialis, in Santonibus.
IOANNES Pontacus, Cuius Parisiensis.
CAVDIVS Myræus, Cuius Parisiensis.
DESIDERIVS Myræus, Cuius Parisiensis.
PETRVS à Portis, Dynastes Lignerij.
GVILLELMVS Vernerius, Parisinus domicilio.
CLAVDIVS Castellanius, Commissarius ad extra-
ordinaria militaria.
IOANNES de Iouy, Parisinus domicilio.
PETRVS Fontanus, Dynastes Neuillij.
IOANNES Peleau, Consiliarius & Secretarius Re-
gius, in Cancellariâ Aquitanâ Audientarius.
ANTONIVS Nozerellus, Mercator Rhotomagensis.
FRANCISCVS Mouretus, Mercator Rhotomagensis.
IACOBVS Duhamelius, Mercator Rhotomagensis.
IACOBVS Dozonus de Bourran, in supremâ Cu-
riâ Burdegalensi Senator, & Inquisitionum ibi-
dem Præses.
IOANNES Dozonus de Bourran, in supremâ Cu-
riâ Burdegalensi Senator, & ibidem in Decu-
riâ Supplicum libellorum Præses.
IACOBVS de la Ferté, Regi à Consiliis & Eleemo-
synis, Abbas Ste Magdalenæ Castellodunensis.

Ad centum, adiecti septem.

PRÆFATIO.

*U*M ad Historiam Nouæ-Fran-
ciæ scribendam aggressus sum pri-
mum, ab eâ me mente reuocare
conabantur multi viri sanè graues,
quorûmque iudicio plurimum tri-
buebam; quasi propè oleum &
operam perditurus essem, qui ar-
gumentum tam exile idem, &
tam horridum tractandum susciperem. Nullum enim hîc
habere locum posse Historiæ ornamenta, orationes milita-
res, quibus bellatorum animi ad pugnam Martemque ac-
cendi à Ducibus soleant; ciuiles, de pace, de bello, de fœ-
deribus, de vectigalibus, de Urbium propugnaculis, de
Prouinciarum administratione, de Magistratibus, de mul-
tiplici gestione Reipublicæ. Descriptiones Urbium quemad-
modum adhibeantur, cum Vrbes desint? Palatiorum men-
tionem quâ facias, cum illîc, præter vagamapalia, eâque
sanè infrequentia, ædificiorum visatur nihil? Hortorum
irriguas sationes, tubos, canales, aquæ-ductus abesse, ubi
omnia nemorum saltuumque aut horror, aut vastitas oc-

P R Æ F A T I O.

cupet ? Ita quæ dici possent, perpauca esse, & unius ferè generis : ubi Patrum aliquot è Societate I E S V labores & ærumnas ; Catechumenorum Neophytorumque in fide suscipiendâ retinendâ-ve constantiam enarraueris, vel conticescendum fore, vel tanquam in orbem, ad eadem redeundum iterum tertioque : quo quid possit esse legenti fastidiosius ? Adiungebant, nibildum ijs in oris constitutum satis esse : nutare sedes omnes à Gallis ijs locis constitutas, tum ex rerum penuriâ, ad victum cultumque necessariarum, quæ sine certis redditibus parari nequeant ; tum ex indigenarum mobilitate ingenij, qui, si quid increpuerit tanquam sturni turmatim auolent ; tum ex Iroquiorum ferinâ immanitate, quæ in eos quibuscum nobis illic aliqua sit consociatio, ad internecionem identidem grassetur. Ego contra, iam tum in suscepto consilio obfirmatus, aiebam. Vt nostrum non sit nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in suâ potestate ; tamen si coniecturâ ageretur, spem esse, fore non modò ut perstarent quæ feliciter iam coaluissent, verum etiam aliæ ex alijs accessiones fierent ad opus Der vagos homines, nec minùs domicilio quàm moribus siluestres, certo loco constitueros quandoque : iam tum tanquam paternæ leuitatis obsides teneri hinc filios, illinc filias : operarum numerum quotannis excrecere, non ad culturam animorum modò, sed ad artes etiam : rerum præstantissimarum ferè quarumlibet initia, tenuia esse : & nostræ fortè ætati reseruari à Deo, ut fons parvus cresceret in fluvium. Nam quod ad horridam illam rerum faciem attineret, ipsam quoque oratione nonnihil posse nitecere : nec minùs picturam delectare, quæ tenebricosis recessibus obscuratur,

Ms. 1.

Esth. 10.

reitur,

P R Æ F A T I O.

retur, quàm quæ floridiorum colorum splendore perstringat oculos : atque ut in Tragœdiâ, mortes ipsæ nescio quo voluptatis sensu afficiant : ita, quales quales res sint, haud iniucundam fore earum commemorationem tùm alijs pàs-
sim, tùm verò maximè hominibus Apostolicis ijs, quorum alij Japonæ Sinâsque excolunt, alij recentius insti-
tuendas susceperè Ægei Maris Insulas, alij Mexicanis item Insularibus operam suam impendèrè; ut nihil de ijs dicam, qui Indiam iampridem obtinent. Vtique non poterit non esse iucunda gnavis operarijs, laborum suorum in aliorum laboribus inspectio : ac tametsi omnibus ferè ijs Anima sua in manibus suis semper; tamen beatos 2. salm. 118
(credo) se se hoc nomine putaturi sunt, præ ijs quorum res gestas persequi institui; quòd cum hominibus ferè rationem habeant, hoc est, cum Gentibus ad humanitatem pridem infor-
matis: Canadensibus autem nostris cùm eadem pericula immi-
neant, illud accedit prætereà sanè graue, quòd si minùs cum truncis & stipitibus, quales Barbari illi à nobis ad hanc pe-
nè vsque diem habiti sunt, nec immeritò; cum feris ceriè, & agrestibus hominibus, & ad omnem immanitatem pro-
iectis agere adhuc necesse fuit.

I AM, ut omnia deinceps dissoluerentur tanquam nauis malè compacta, quod ante quinquennium temerè à plerisque iactatum est, dum Angli è Portus regalis statione in Acadia, Gallum illum fluxæ fidei haud magno opere reluctantem ex-
turbarunt; minimè tamen ferendum esset, interire nomi-
na & memoriam tantorum virorum, vel eorum qui non sudoribus modò suis, sed etiam cruore, malignum solum illud rigauerunt; vel eorum qui suas opes in tam pium opus

PRÆFATIO.

pergunt effundere ; vel eorum qui suâ auctoritate, suisque consilijs benè cœpta promouent : Ac si de publico benè mereri censentur , qui *Vitas Virorum illustrium* in lucem edunt , quòd præstans illa virtus pro speculo esse soleat , in quod quisque intueri magno suo emolumento possit ; non minùs utique commodasse morum rationi censi debet , qui tot *Virorum* in omni virtutum genere præstantium facta dictaque in vnum volumen congefferit. Et verò , quis non ante annos triginta cum singulari quadam approbatione voluit Triumphos Martyrum Iaponensium à P. Nicolao Trigautio editos , partem quantulamcunque Ecclesiastica Historie illius ? quis , dum hæc scribimus , non probat magnoperè consilium tum P. Philippi Alegambe , qui cepit , tum P. Ioannis Nadasi , qui extremum decennium suppleuit præstantis Commentarij , de Heroibus & Victimis charitatis Societatis IESV , hoc est , de ijs qui tantâ animi excelsitate varijs Europæ locis vitam pro charitate pacti sunt , dum totos se , suosque labores consecrarunt iuuandis ijs , quos pestilens lues afflauerat , peste eâdem absumpti denique , dum alij curandis affectuum fratrum corporibus , alij procurandis mentibus dant operam. Equidem ut S. Paulus de se ipse prædicabat , nihil minus se fecisse à magnis Apostolis ; ità nihil per hyperbolen dixero , si asseruero nihil minus fecisse Isaacum Ioguesium , Ioannem Brebenfium , Gabrielem Lalemantium , Carolum Garnerium , aliòsque quorum res persequimur , quàm fecerint Heroës illi nostri recentes , quorum gloriæ Christiani omnes fauemus , quorùmque facta ardua ab inuidentiæ dente intacta deinceps , suspiciunt suspicientique sinceri filij Dei , atque Ecclesiæ.

2. Cor. ii.

P R Æ F A T I O.

CETERVM, non planè deerunt Orationes, seu militares, seu ciuiles: reddentur nonnullæ suis locis, mirum in modum morata, præsertim ex quo tempore vernaculam gentis linguam Galli nostri arripuerunt: nam id vel præcipue populorum illorum conuersioni obstitit initio, quòd nec Galli Barbaros, nec Gallos Barbari satis capiebant: unde per ea tempora nutu potiùs quàm verbis sensa mentis utrisque exprimenda fuere. Atque hinc exigui illi, vel nulli, ut putabantur, progressus ijs locis, sanctæ fidei: Æthiopem propè lauare credebantur gnaui illi operarij, qui ærumnosam vitam infestis locis trahebant, ferarum gentium contumelijs æquè, & iaculis continenter propositi: at post, ubi tùm ijdem, tùm qui ijs ex interuallo deinde succedere, pleniorẽ linguæ cognitionem adepti sunt; sic, ut in publicis concessibus explicare non ineptâ oratione ceperint quæ mente & cogitatione informauerant: sementem sanè asperam consecuta est illicò messis uberior: ut cùm ante annos circiter quindecim, aut etiam pauciores, derei summâ penè desperaretur, nunc constet egregiè fructus non tantùm annorum admodùm triginta, quorum labor tam præclaro operi attributus est, sed etiam seculi totius, si totum in id impensum fuisset.

AC LONGE quidem antè, peregrina maria, ac penè ignota Galli tentauerant, Floridàmque, quæ dicitur, perstrauerant, Gallicis lilijs illatis eò, inde ab anno MDXXIV. à partu Virginis, per Ioannem Verrazzanum, Italum illum quidem, at Francisci I. Regis Christianissimi auspicijs rem gerentem: secutusque eòdem, anno eiusdem seculi quinquagesimo secundo, Ioannes Ribaldus, negotium apud Carolum IX. promouente Gaspare Castillonio Thalassiarchá, impij Caluini

P R Æ F A T I O.

affecta contumaciore : octennio post , plagam eandem adiit Dominicus Gourguesius (illustre apud Burdegalenses nomen, tum ob propria viri merita, tum vel maximè ob familiam unam ex urbis totius amplissimis, quæ ab Augerio Dominici fratre, ductâ origine, longè latèque per affinitates propagatâ, locum præstantissimum etiam nunc ibidem obtinet:) ad Brasilos sub idem fere tempus penetrauit Villagagnonius, Eques Melitensis: sed nihil admodum gessere dignum vel tam duris laboribus, vel tam ingentibus impendijs.

AD Aquilonarem autem America plagam cursum intenderunt, exeunte quidem superiore seculo, Jacobus Quartorius, Ioannes Franciscus Roberualius; hoc ineunte Marchio Rupensis, Petrus Montanus, Pontius Graueus, haud multò maiori operæ pretio, nisi quòd orâ maritimâ lustratâ studio-sius, cupiditatem iam tum iniecere Samueli Camplenio, fœdus amicitiamque iungendi, quoad licebat, cum incolis ad mercaturas fibrinarum præsertim pellium. Sed ne id quidem processisset, nisi Petri Cotoni consilia sublimiora promouente Deo, adducta tandem esset, eiusdem Cotoni hortatu, Marchionissa Guercheuillea, femina spectatâ virtute, ad pulcherrimum suscipiendum facinus, Societate ad id initâ, de consensu Henrici Magni, cum Calvinistis quibusdam (quando Orthodoxorum erat nemo, quicum pacisceretur) quò operarios aliquot è Societate IESV ad tam arduum idem, & tam Deo acceptum opus immitteret. Quanquam & egregios illius conatus interturbarunt hæretici: nam ubi ad Portum Regalem primùm, mox ad Portum S. Saluatoris in Acadiâ, constiterant aliquandiu Petrus Biardus, Enemundus Massæus, exacticæ ex orâ ab Anglis sunt, cum Gallis quotquot

P R Æ F A T I O.

erant. *Commentarium* de totâ eâ expeditione, de quâ rebus suis scripsit idem *Petrus Biardus*: extat *Libellus*, editus *Lugduni*, anno huius seculi decimo sexto: illum, qui plura volet, consulat: de rebus autem eorum quos supra memorauimus, *Marcum Lescarbotium*, ac *Samuelem ipsum Campelenium*, virum optimum & de utraque *Francia* optimè meritum, de *Nouâ* autem maximè, ut fuisse *Annales* nostri prodent.

ELVSIT eadem heretica prauitas religiosos *Venerabilium Patrum Recollectorum* labores: quorum ex familiâ cum *Sacerdotes* quatuor unâ cum illo eodem *Samuele Campelenio*, *Horsflao* (oppidum *Normanniae* est) soluissent. sub exeuntem *Martium* anni *MDCXV*. *Dionysius* (cognomen non reperi) *Commissarius*, ut vocant, futurus, *Ioannes Delbellus*, *Iosephus Caronius*, *Pacificus Plessæus*; suis artibus perfecerunt homines nequam, ut toto decennio penè nihil promoueri potuerit, nisi quod laborum quidem atque ærumnarum affatim ipsis fuit, quod ipsum, ex *Apostoli Pauli* oraculo, in magni beneficij loco numerandum est, & quod seuerâ illâ aequè, & integrâ vitæ morumque disciplinâ *Gallorum* plerosque continuerunt in officio; omnes quâ *Sacramentis*, quâ verbo *Dei* excoluerunt, & quotidiana *Liturgiæ* firmissimo suauissimoque præsidio munierunt.

ITA, anno huius seculi quinto & vicesimo nutabant adhuc omnia, donec firmioribus præsidij stabilita res est, eo quo deinceps persequemur modo, *Historiarum Canadensium* seriem ab hoc ipso anno auspicientes. Antequam autem ad argumentum aggredior, profiteor contestorque, *Decreto Sanctissimi Domini nostri Urbani VIII.* pariturus, non exigere me ut plus fidei tribuatur à quoquam, ijs quæ à me

PRÆFATIO.

scribentur, quàm quod tribui vulgò solet veraci Historico; vel auctoritati sinceritatique illorum, à quibus quæ scribo, accepi: atque adeò, nihil me præiudicati afferre velle, quod ad venerabiles seruos Dei, quorum hîc res gestæ attexuntur, Sanctos, Beatôs-ve declarandos pertineat.

PORRÒ, de Etymologiâ vocis Canada nihil satis certi potui comperire: priscam quidem esse, constat ex eo, quòd illam ante annos propè sexaginta passim usurpari audiebam puer. Ac Marcus quidem Lescarbotius fluvium S. Laurentij vocat identidem Magnum fluvium Canadæ, seu, Latinâ appositione, Magnum fluvium Canadam, nec de vocis origine quidquam prodit. Locorum aliorum appellationes recentiores ferè sunt, & quidem non sine aliquâ probabili ratione inditæ, vel quòd certo anni mensis-ve die primùm eò inuectæ naues sint, vel quòd aliquid ad rerum in Galliâ vulgò notarum similitudinem accederet, vel ad decus commendationemque Principum Dynastarum-ve Galliæ veteris, vel simili aliquâ de causâ, ut cuique proclive erit obseruare in decursu.

SVMMMA PRIVILEGII.

REgis diplomate cautum est, ne quis in ipsius regno alijs.ve locis eius ditioni subiectis intra proximos decem annos à die impressionis primæ perfectæ inchoandos, excudat, vendat, vendendum excudendumque quouis modo ac ratione curet librum qui inscribitur, *Historie Canadensis, seu Nouæ Franciæ libri decem, ad annum vsque Christi 1656. auctore Patre FRANCISCO CREVXIO è Societate IESV, præter SEBASTIANVM CRAMOISY, Regis & Reginæ Architypographum, Regiæ Typographiæ Luparensis gubernatorem, nec non vrbs Parisiensis Exconsulem, sub pœnis in originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Parisijs die decima octaua Iunij 1664. & signatum de mandato Regis. MABOVL.*

FACULTAS R. P. PROVINCIALIS
Societatis IESV in Prouincia Franciæ.

CLAVDIUS BOVCHER Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Franciæ, iuxta Priuilegium eidem societati à Regibus Christianissimis Henrico III. 10. Maij 1583. Henrico IV. 20. Decembris 1606. Ludouico XIII. 14. Febr. 1611. & Ludouico XIV. regnante 23. Decembris 1650. concessum, quo Typographis omnibus prohibetur ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos absque Superiorum permissione imprimant, permittit SEBASTIANO CRAMOISY ET SEBASTIANO MABRE-CRAMOISY, Typographis Regijs, librum qui inscribitur, *Historia Canadensis*, authore R. P. FRANCISCO DV CREVX eiusdem Societatis, ad decem proximos annos imprimere ac diuendere possint. Datum Parisijs 13. Nouemb. 1660.

CLAVDIUS BOVCHER,

Locus sigilli.

HISTORIÆ

HISTORIAE CANADENSIS.

SEV

NOVÆ-FRANCIÆ.

LIBER PRIMVS.

ROSEMINATVM primùm ab vno Adamo hominum gentis, ab vno deinde Noëmo secundùm cataclysmi stragem restitutum Christiani profitentur omnes. Eâ ex Arcâ prodierunt quotquot deinceps orbem terrarum tenuerunt incolæ, quascunque tandem in oras, quemque infelix illa discordia dissipavit: adeò

Non est Gentilis, neque Iudeus, non modò in Christo, vt loquitur Apostolus, sed neque in naturali quidem origine. Id cum ita sit, subit sapenumèrò demirari vehementer, vnde nam tanta, tamque densa caligo mentes oppresserit Barbarorum illorum, quorum nobis est historia ad scribendum proposita, vt neque cognitionis summi & optimi Dei, neque insitæ humanitatis, neque idiomatis quod sit illis cum aliis

Col. 3.

gentibus commune, reliquæ penè vllæ apud eos superessent tum, cùm à nostris ad eos primùm aditum est: nisi quòd vt in ijs imaginibus, quarum nitorem elegantiamque vel temporis ipsa perse diuturnitas corrumpit, vel fumus obscurauit, vel imber elisit, vestigium tamen aliquod præstantis manus agnosceas; sic quantumcunque in deploratissimis populis naturale lumen obscurauerit vel rerum penè omnium ignoratio, vel morum prauitas longo vsu corroborata, & licentiori consuetudine; tamen hæret in imis præcordiorum recessibus caliginosa quædam diuinitatis opinio. Equidem si post commune illud orbis terrarum diuortium, in remotissimas statim insulas, aut ipsi vltrò concessere, aut vndarum æstu inuiti deportati sunt, ab ceterorum deinceps mortalium excludendi commercio; potuerint illi quidem parentum incuriâ, inscitiaeque, in idololatriam (vt est mens nostra in peiora procliuor) prolabi, ac tanquam ager malè cultus, pro felici segete paliuros dumtaxat, & vepres fundere: verùm, vnde tanta illa immanitas, ad tam multos populos pertinens, vnde tanta in Montanis Algonquiniisque socordia? Nulla cura rerum ad victum cultumque maximè necessariarum, nulla agriculturæ ratio, nulla nauigationis, nulla mercaturæ cum aliis Nationibus exercendæ. Ferina vbique barbaries, fœda corporum nuditas: victus asperrimus idem, & minimè parabilis. Nam ad idioma quod attinet, putant multi, ac viri quidem iudicio & eruditione præstantes illorum linguam populorum inter primigenias illas numerari posse, quæ ad Turrim Babel extiterunt derepentè: quod tamen et si ex merâ opinione affertur, refelli tamen vix potest; præfertim cùm idem illud asseratur à plerisque, de Hibernico idiomate, deque Cantabrico, hoc est eo, quod vsurpant incolæ exigui illius recessus in finibus Galliæ, Hispaniam versùs, quem Biscaïam vocamus vulgò: quod vtrumque plus quiddam affinitatis habere videtur cum linguis Europæorum, ad œconomiam saltem quod attinet, vt ex ijs quæ tradentur infrà, colligere procliuè fuerit. Illud tantùm hîc incommodi occurrir, quod permirum meritò videatur, augustissimum Dei nomen abrasum penitùs ex mente atque ex memoriâ omnium fuisse: cùm in cunctis penè aliis tractibus orbis terrarum, vt idololatria longè latèque grassata sit per diu, si minùs Dei, Deo-

rum certè commemoratio manserit frequens: hîc neque Dei, neque Angelorum, neque spirituum nomenclatura vlla superfuerit, nisi fortè sub vocibus Manitx, & Okki, de quibus infra. Vt ut id fuit, constat Gentes penè omnes, quæ ab Orbis nostri continente distractæ, Americæ nomine continentur, quotquot retrò secula à calamitoso illo linguarum, atque adeò penè studiorum diuortio fluxerunt, in summâ illâ infelicitate mansisse, donec respiciente Deo homines quos condidit, seculo superiori per Lusitanos Hispanosque, hoc nostro potissimum per Gallos importari cepit deploratis populis vnà cum mercaturarum opportunitatibus, lux Euangelij. Sed non est instituti mei ea persequi, quæ pari compendio & laude gesta sunt ab exteris: de Gallorum tantùm expeditionibus memorabo, susceptis in oras Aquilonares eas, quæ Nouæ-Franciæ nomine continentur, à gradu potissimum quadragesimo, ad quadragesimum octauum: ordiârque ab anno huius seculi quinto & vicesimo, quando in Præfatione perstrinxi quæ antecesserant.

ERGO ANNO partæ salutis quinto & vicesimo suprâ millesimum sexcentessimum, qui Iubilæus, de more, Europæ fuit, cùm Iesuitarum plerique intimum ardorem iuuandorum Canadensium inuis in præcordijs taciti fouerent, oblata præclara opportunitas est rei tam ad Domini Dei gloriam cessura, tam ad sempiternam miserarum gentium salutem conducibilis, non tantùm tentandæ denuò, sed etiam magnopere promouendæ. Initium, vt rerum omnium, tenue in speciem, atque adeò propè temerarium, si humana tantùm spectares: Paulus Iuuenæus, Bartholomæus Vimontius cepere, dum dant operam Philosophiæ in Flexiensi Collegio, nescio quâ cupidine incensi interiùs, Missionis Canadensis redintegrandæ, cuius de vtilitatibus ad animarum salutem ab Enemondo Massæo, qui tum ibidem Flexiæ agebat, audiebant sæpè, deque spe gentem miseram ad Dei Christique IESV cognitionem alligendi. Cùm eò se rapi vterque persentisceret, mentem eam mirum in modum confirmauit somnium per id tempus obiectum Iuuenæo, naturaliter necne, æstimet qui volet: febre quidem tunc vehementi æstuabat. Visus sibi est inter Iroquios versari, quorum ne nomen quidem vnquam ad eam diem, ad aures acciderat: cùmque ad mortem per diros cruciatus rapi

ANNVS
MDCXXV.

*Missionis Cana-
densis redinte-
granda funda-
menta iaciuntur.*

ANNVS
MDCXXV.

Henricus à Leui,
Dux Ventado-
rius se abdicat
Ducatu.

se ab ijs putaret, Vimontij opem inelamauit tam vehementer, vt Vimontium appellantis clamor exauditus totis ædibus fuerit. Ergo cum ijdem aliquandiu post Lutetiam missi ad Theologiam audiendam fuissent, ibidem, Ioannem Breteschium reperere, ex eadem Societate Sacerdotem singulari virtute, morumque sanctimoniâ, peritiâ autem rerum asceticarum tantâ, vt Rhotomagi Lutetiæque probandis tyronibus annos complures præfuerit. Apud eum cum mentis arcana deponeret, vt fit, Vimontius, inter cetera exposuit, quali quantoque æstu in Nouam Franciam mente & auiditate ferretur. Dum de re tota deliberant, deque ratione opus tam ad Dei gloriam spectans instituendi, vnus occurrit Henricus à Leui, Dux Ventadorius, Par Franciæ, cuius quidem de pietate vel ex eo facere licet coniecturam, quòd abdicato Ducatu cooptari se expetijt in Collegium Canonicorum Ædis Metropolitanæ Parisinæ: ac ne cui grauis esset sua in Clerum transitio, non se, vt fere fit, in alterius locum substituit, sed nouos prouentus Ecclesiæ eidem attribuit, vnde ad certum statumque Præbendarum numerum vna recens accederet, mansura deinceps in perpetuum, à se quidem obtinenda, quandiu in viuis ageret. Talis tantusque vir idoneus repertus, cuius auspicijs Societas in Nouam Franciam immigraret, siquidem polleret auctoritate: sed nulla dum ratio satis expedita occurrebat. Via certa demùm hæc iudicata: Proregis Nouæ Franciæ dignitatem à Duce Montmorantio coëmeret Ventadorius. Et pollicitus est ille quidem: verùm, cum paulò post Breteschius è viuis excessisset, cum moriente intercidere visa spes omnis rei perficiendæ: quanquam is dum ad valetudinarium pergeret, sub initia morbi, qui postremus viro fuit, circumstanti Vimontio hæc insusurrauerat: *Non est moris quidem, mei de rebus euenturis affirmare magnopere: illud tamen tibi asscueno, visurum te Kebecci domicilium Societatis.* Et tanquam prædictioni asserendæ, commodum, cum sub eos dies Lutetiam venisset, negotiorum causâ Collegij Bituricensis, Philibertus Noyrotius, ex eadem Societate Sacerdos; paulò post quam tumulatus Breteschius erat, adit ad eum Ventadorius, postque officia verborum, quæ in familiari consuetudine præmitti solent, declarat certum sibi esse, Confessario deinceps ipso vti, post-

quam è terris ad vitam meliorem Breteschius emigrauerat. Nihil accidere potuit eo tempore Philiberto iucundius: videbat enim additum aperiri vnum omnium commodissimum ad Canadensem Missionem reponendam: proinde modestè præfatus, se non quidem aptissimum esse ad rationes mentis tam exaggeratæ moderandas, de studio tamen operam suam qualemcunque viro tam claro præstandi, concedere se nemini significauit. Nec ita diu post, quærenti Duci, quâ potissimum ratione satisfacere ardori suo posset, Canadensibus opitulandi, suggessit Philibertus, ad optatissimam mentionem penè gestiens, opportunius fieri nihil posse, quàm si ipse, qui percontabatur, Proregis Nouæ Franciæ dignitatem, quod iam agitatum esse audiisset, emeret à patrucele Montmorantio: Montmorantium, à quo tunc obtineretur, ad arma potius natum, quàm ad controuersias mercatorum dirimendas, tædere molesti tituli, nec grauati vel onere, vel honore cessurum, honestis dumtaxat conditionibus. Nec mora: agit continuò cum Montmorantio Ventadorius, cum eoque breui decidit in librarum Turonensium centum millia, & quod excurrit: hac tam grandi pecuniâ penè profundendâ illustrissimè testatus, quàm sibi cordi Canadensis res esset. Exin factum ipse suum sibi gratulans, ad Cotonum appropinquat, Franciæ tunc Prouincialem: quo loco res sit, declarat: & qui è Societate operarij in Nouam Franciam mittantur, designari confestim flagitat. Nihil Coton accidere potuit optatius: videbat sibi à Domino Deo, singulari prouidentia reſeruatum, vt opus incredibili animi ardore inchoatum à se aliàs, nunc demùm maioribus proueretur incrementis, darètque initium colonijs deinceps per stata interualla submittendis, vnde fides longè latèque per infinitos illos populos propagaretur. Ita morâ nullâ interpositâ, cum sponderet Ventadorius, omnia se, quoad certum quidpiam consisteret, euntibus suppeditaturum, lecti qui quamprimùm nauigarent, Sacerdotes tres, Carolus Lalemantius Parisinus, qui tum ibidem Lutetiæ Conuictoribus præerat: Euemondus Massæus, idem ille qui Petri Biardi comes antè fuerat, Ioannes Brebeufius, clarum postea nomen: adiuncti Laici ex eadem Societate duo, Gilbertus Burrellus, Franciscus Chartonus lectus à Montmorantio, qui suo

Missionem Canadensem promouet.

ANNVS
MDCXXV.

loco in Nouâ Franciâ quam-optimo iure præesset Samuel Camplenus, vir magni animi, & qui multas iam expeditiones eas in oras susceperat, rei nauticæ idem, & militaris scientissimus: sed cùm nonnullâ eius operâ egeret coràm, Campleniûmque ipsum priuata quædam negotia in Galliâ ad tempus distinerent, eius loco in hunc quidem annum missus interim Guillelmus Cadomius, quem mercaturis Canadensibus Caluinistæ mercatores Caluinistam præfecerant, cum seuerissimâ tamen Proregis denunciatione, ne vllâ in re Patribus Orthodoxis-ve reliquis molestiam vllam afferri ab hæretico quoquam sineret, aut vllum omninò sanctæ fidei offendiculum obijci. Et is quidem, præscripti eatenus memor, humaniter habuit tùm ceteros, tùm vnâ cum Iesuitis, imprimis Iosephum à Rupe, ex Patrum Recollectorum familiâ Sacerdotem, quem cælestis ardor primùm ad paterna decora vnâ cum seculo deferenda postmodum, vbi aliquot annos in Cœnobio religiosè exegerat, impulerat etiam ad expeditionem Canadensem: lucrandis animabus Dieppæ conscenderunt omnes 6. Cal. Maias, secundoque navigationis cursu, Kebeccum altero post mense tenuerunt. Illic excepti singulari charitatis & beneuolentiæ significatione Iesuitæ à Recollectis Patribus, inque particulam admissi ædificij, dum, nouum ipsis extruere liceret. Vt ad labores venisse se intelligebant, continuò mentem manûmque operi admouere. Ac Brebeufius quidem cum vagis illis siluarum montiûmque accolis, vagus ipse, ac Scytharum in morem tabernaculum hac illac quotidie transferens, hyemem exigere constituit, tùm gentis moribus obseruandis, tum cognoscendo idiomati. Lalemantius cum ceteris ad Kebeccum constitit, partim linguæ item operam daturus, interprete quodam è Barbaris, quem frequentibus largitiunculis vtcunque demulcebat; partim excitando tugurio, multò maximè Gallorum Orthodoxos ad Christianum officium informaturus ad quos consensus Dominicis festisque lucibus Patres Recollecti, ipsèque adibant alternis: distabat enim ab Arce, Patrum domicilium, milliaria circiter duo. Ac sub initia quidem auersis animis auribusque, hortatorem Iesuitam Galli propè respuere, ab eoque & socijs refugere: quippe antecesserat calumnia, illa atrocissima ministra hæreticorum, &

inuidiosis suspicionibus, vt assolet, opplerat incautos: neque modò in circulis ac sermone familiari eorum innocentiam lacerauerat, sed etiam per contubernia sparserat famosum libellum, Anticotonis nomine Galliam aliquandiu peruagarum. Sed vicit denique audaciam pudor: cùm alia omnia in dictis factisque Iesuitarum deprehenderent, cicurati paulatim, & officiosâ rectè monentium humanitate capti, apud illos eodem antea actæ ætatis, totius homologeses ritè instituerunt: quinetiam pestilentem codicem, malam mercem vtique, vltro tradiderunt: ita pacatè, benignèque annus vtrique transactus: dum in Galliâ interim Cotonum easdem semper in curas vigilem nouo solatio recreauit Deus. Erat Lutetiæ inter Claromontani Collegij auditores adolescens, ex clarissimâ apud Picardos familiâ Gamachiorum, Renatus Roaltius. Is cùm Societatem IESV per diu incredibili sollicitudine ambijsset, voti denique compos à Corono factus, à pijs, religiosisque parentibus flagitare institit, vt quàm amplissimam facultatum partem portionemque tributuri sibi fuissent, eam suâ causâ ne recusarent in Canadensium Barbarorum salutem transferre. Annuerunt pro eximiâ suâ Dei hominûmque charitate: & Collegio Societatis IESV Kebecci constituendo, millia aureorum sedecim donauere, vnde annuus prouentus existeret in perpetuum, diuinam vtique à se gloriam, non auram popularem captari, liquidò comprobantes, qui liberalitatem tantam in Barbaros exercere non dubitauerint, gratiam agnitu-
Roaltius cum coniuge Kebecci fundat Collegium Soc. IESV.

ANNVS
MDCXXV.ANNVS
MDCXXVI.

MVTIVS VITELLESVS, Societatis IESV Præpositus Generalis, omnibus in quorum manus hæc literæ venerint, salutem in eo qui est vera salus. Cùm nobilissimus atque illustrissimus Dominus, Dominus Nicolaus Roaltius, Eques Torquatus, Marchio de Gamache, Baro de Longroy, & Hincherville, ac Dominus de Beauchamp, Mareuil, & Bonninour, &c. Et nobilissima atque illustrissima Domina, Domina Francisca Mangot, eius

ANNVS
MDCXXVI.

coniux, diuini amoris, salutisque animarum zelo permoti, vnum Societatis nostræ Collegium in Nouâ Galliâ pro spirituali Canadensium auxilio & institutione fundare proposuerint, & in hunc finem eidem nostræ Societati sexdecim aureorum millia purè & irreuocabiliter inter viuos donauerint; Nos eodem studio ducti, & idoneam nostræ Societatis ministerijs sedem in illis partibus fore confisi, ac vtriusque pietati & propense ergà nostram Societatem voluntati, quoad in nobis est, respondere exoptantes, prædictam donationem cum nostro tum nostrorum successorum nomine, omni meliori modo quo possumus, acceptamus, ipsosque nobilissimos illustrissimosque Dominum Nicolaum Roaltium, & Dominam Franciscam Mangot in primi Societatis nostræ Collegij in dictâ Nouâ Galliâ ex illâ pecunia summâ erigendi, & constituendi, Fundatores cum omnibus prærogatiuis & gratijs à nostrâ Societate alijs Fundatoribus dari solitis, agnoscimus & recipimus: Deumque precamur, vt tam piæ foundationi feliciter aspi-
ret, ac de inexhausto Filij sui thesauro nostram inopiam supplens, eosdem nobilissimos, & illustrissimos Fundatores multis in hac vitâ meritis auctos, eterne tandem gloriæ coronâ remuneret. In quorum fidem has litteras manu nostrâ subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romæ die 15. Augusti, 1635. Mutius Vitellescus.

Mors P. Cotonii.

PORRO COTONVS quasi tam salutari, tantique momenti negotio confecto, nihil eum vltra in terris moraretur, ita paulò post è viuis sublatiis est. Dierum admodum trium morbo confectus, cum XVII. Cal. April. decubuisset, IV. deinde die occubuit, ipsâ luce S. Iosepho sacrâ, quem suaui-
ssimâ semper veneratione prosecutus fuerat religiosus cliens. Vir vltra Gangem Euphratémque famâ notus, & à Matthæo Riccio illo, qui apud Sinas tam illustria rei Christianæ fundamenta iecit, eò vsque obseruatus, vt cum moriens officiosas ad eum literas (quod meditabatur) dare nequisset, commendauerit enixè ijs, quos superstites relinquebat, vt quamprimum suo nomine homini meritissimo, tum alia gratularentur, tum perpetuam illam in Aulâ religiosissimæ vitæ constantiam, Sed Commentarij de eius vitâ accuratissimi scripti sunt.

IAM NOYROTIVS in quem tanquam in nauum operarium omnes oculos coniecerant, cum suo ardori anno superiori satisfacere per Bituricensem illam procurationem minimè potuisset, tum demùm iis curis iuxta, negotiisque exolutus,
dum

dum idoneam tempestatem audivissimè opperitur, annonam intereà sedulò comparat, non ijs modò paucis qui Kebecci iam essent; sed operis prætereà viginti, partim ad ædificationem, partim ad arationem deducendis vnà secum; fociisque Iesuitis duobus, Annæo Noæo Sacerdoti, Ioanni Gaufræo Laïco. In ijs exactâ hyeme, vt primùm licuit, Dieppæ conscenderunt omnes, xvii. Kal. Maias, naue minori propriè conductâ, ne quid cum hæreticis commercij habere cogerentur. Et Camplenius confectis item negotijs, iussus quoque ipse à Ventadorio proficisci: eò vel maximè, quòd de Cadomio grauitè ab Orthodoxis expostulatum erat, illud potissimùm querentibus, se contrà quàm Prorex seuerissimè interdixerat, publicis precibus, quas Calvinistæ profano suo ritu peragerent, coactos interesse (id in reditu factum fuisse oportuit:) Quæ quamuis ab iniquis suis conficta Cadomius clamitaret, eucèrè tamen à Prorege Catholici, vt is suo loco Catholicum quempiam sufficeret, cuncta administraturum quæ ad mercaturas pertinerent. Ità post diuturnas altercationes, inuitus ac repugnans, Raldæum quendam ad id muneris delegit, ipse è Galliâ vetitus excedere. Camplenio honestior ampliòrque prouincia relicta, Arcis Kebecci muniendæ, ac si ex vsu esse censeret, excitandarum aliarum: propagandæ quoquo modo posset, sinceræ fidei: iuri dicendo præficiendi quos idoneos putaret: cum finitimis Dynastis, aut etiam Regibus, amicitias fœderaque sancienti, maria portusque tuendi, explorandi nouos terrarum tractus: ac si quo modo fieri posset, aditus per Canadenses vastitates, fluentæque S. Laurentij, ad Iaponas Sinasque aperiendi. Eadem die eodem ex portu naues soluerunt omnes; omnes cursum eundem tenuerunt ad X. vsque Cal. Iunias: quo die densissima exorta secundum fœdam tempestatem, caligo aliarum alijs conspectum eripuit, diuersasque disiecit: tandem permolesto omnibus intervallo, ad XII. Cal. Quintiles, Camplenius, cum in naue esset minùs habili, saluos ceteros incolumesque ad Insulam Perforatam affecutus est: vnus Emericus Cadomius, illius alterius ex fratre nepos, Tadossacum antegressus erat: hunc nono post die cuncti cum attigissent, postridieque Kebeccum lembus properaret, tùm commeatui importando, tùm mercibus ad emporium

ANNVS
MDCXXVI,

*Cadomio Cam-
plenius à Pro-
rege suo loco
sufficitur.*

ANNVS
MDCXXVI.

qualecunque conuehendis, in eum Noyrotius immigrauit, Camplenus paulò post adfuit, rebus omnibus Tadoſſaci exploratis, & vt res tempuſque ferebant, compoſitis.

HIC VARIAS inter ſe pro ſuo quiſq; inſtituto partiti vices, Camplenus quidem opus ab ſe inchoatum Arcis tum extrà munien-
dæ, tum intrùs exædificandæ, propè nihil interim proceſſiſſe con-
ſpicatus, cùm animaduerneret prætereà ædificij formam angu-
ſtiorẽ, quàm vt præſidarios milites, Gallos reliquos, & indi-
genarum adeò nonnullos capere poſſet, ſi Anglus iterum, aut
hoſtis omninò aliquis immineret; ſtatuit rude illud quidquid
erat, diruere, Arcem laxiorẽ ampliorẽque à fundamentis
excitare. Lalemantius autem adductas operas varias variis lo-
cis adhibuit, has ad cœptam domunculam, illas ad arationem,
quã maximè indiſtriã conſtitui res Canadenſis debuit. Nemo-
mentum quidem temporis ab opere vacatum (ait Cample-
nius) homines ſingulari vigilantia, ac rerum difficilium pa-
tientia, in id vel maximè curam intenderunt, vt ſiluas illas
ſaluſque ad ſementem exciſis arboribus, vuliſque ſtirpibus
appararent: atque hoc labore tam ſedulo, tamque aſſiduo
perfectum proſectò fuiſſet, vt intrà annos paucos ex ſeiſis
apti, nihil admodum ex veteri Galliã requiſiſſent, niſi An-
glica perfidia al quantò poſt cuncta peſſundediſſet. Nec in-
diligentiùs in opus fidei incubuere Brebeuſius Noæuſque ad
Hurones proſecti, gentem ſtabilem, atque adeò ad Euange-
lij ſatus opportuniorem, vt ſuis locis reddent anni conſequen-
tes: Lalemantius domi ſubſtitit, Gallis adfuturus: Enemondo
Gaufretæoque rei domesticæ qualiſcunque cura commiſſa:
Noyrotius Galliam iuſſus reperere. Videbant ab hæreticis in-
fringi prohiberiſque conatus omnes fidei propagandæ ſuos: ne-
que modò clàm à perfidiſis hominibus opus Dei retardari,
ſed etiam palàm interuerti. Rerulerat Noæus, ſeriùs paulò
quàm reliqui pridie. Id. Iul. adueniens, Tadoſſaci, poſt Eme-
rici diſceſſum, quicquid is contrà edixiſſet, denunciaſſetque,
Caluiſtas ineptis aut impijs Marotij Bezæque cantilenis, non
Pſalmis Davidicis, quos inſulſi muginatores Gallico verſu
rythmico corruperant, omnia latè loca oppleuiſſe, tantà in-
conditæ vocis contentione, vt exaudiri facillimè à Canaden-
ſibus poſſent: ex quo nemo eſſet qui non intelligeret, homi-

nes refractarios nullâ vi coërceri posse, nullâ humanitate deuinciri: semper illis id esse propositum, vt vel infelix lolium spargerent, vel triticum euellerent: his porro Præfectis, quid sperari tandem posse? Inter agnos luposque conuenturum citius, quàm inter fidei propugnatores oppugnatoresque. Quam enim societatem esse luci ad tenebras; quam conuentionem Christi ad Belial? Ad quod quisque affectus sit, illud potissimum sequi; & quæ obstant ac impediunt, remouere omnia pro viribus. Vnam proinde excidendi mali rationem esse, si depulsis hæreticis, Orthodoxi administratores adhiberentur: quod cum obtineri nisi maximo labore & contentione posse, nulli non esset exploratum: nemo vnus Noyrotio visus aptior ad rei difficillimæ expediendum exitum.

2. Cor. 6.

ITA QUÆ PRIMA nauis in Galliam vela fecit, in eam se Noyrotius imposuit, deduxitque secum vnâ, adolescentem annos natum sedecim septemdecim-ve, patriâ Huronem, ex præcipuâ inter eos familiâ, Amnatatha nomen erat. Liberalis indoles, ingenium acre, viuidumque, moderatio sanè matura, familiaris vitæ consuetudo non inelegans conceptam de Canadensium stupore opinionem plerisque eripuit. Et quidem cum breui tempore feliciter Gallicè non modò loqui, verumetiam elementariorum characterum ductus effingere didicisset, institui perfacile potuit ad Baptismum, cuius se cupidissimum profitebatur. Et placuit gentis primitias præcipuâ celebritate consecrare. Rothomagi, quod felix, faustumque esset; Illustrissimus Archiepiscopus ipse sibi initiandum Neophytum putauit: Longueuillæus Prorex sacro de fonte suscepit, deque Regis Christianissimi nomine, Ludouicum appellari voluit. Nec prodigio ceremonia caruit; tempestate iam tum frigidâ, derepentè micare fulgetrorum ignes, tonitru reboare, fulmen erumpere, at innoxium: quasi ad venerationem, non ad perniciem adesset, lambere modò visum locum in Æde sacrâ editiorem, qui ad religiosam pompam, theatri instar, excitatus erat, ac intactis omnibus, euanuit, incredibili tamen, vt tali in re ac tempore, hominum concursu. Atque vtinam in Ludouico candor iste diuturnior fuisset! Anglorum nequitia petulantiaque, quorum in manus captiuus venit, eam deinde innocentiam corrumpit; sed de funesto casu postea: nunc ad

*Adolescens
Huronem Rothomagi
Longueuillæus Prorex
sacro de fonte suscepit.*

ANNVS
MDCXXVI.

Noyrotium reuertamur. Expofuit is Ventadorio, eique quo plurimum Ventadorius utebatur, Ioanni Laufonio, tum fupplicum Libellorum Magiftro, pòft præterea, Iuri dicundo rei que arariæ ac politicæ in Aquitaniâ summâ cum potestate Præfecto, nihil magnopere in Nouâ Franciâ vel fufcipi vel geri poffe ad Dei gloriam, quandiu mercaturæ Præfectura penès Calviniftas efferet: homines ad infaniam hæreticos, quidquid fpondeant in speciem, in eo tamen perftare nec obfcure, vtinuiforum Iefuitarum conatibus intercedant: Canadenfium animis non modò non venerationem facrorum myfteriorum, fed etiam odium horrorémque eorum, à quibus inftituendi fint, ab ijs inftillari: coloniarum deducendarum curam poftremam cunctis effer, hominibus videlicet qui quæ fua funt folùm quærant, non quæ I E S V Chrifti: rixarum difcordiarumque caufas perpetuò feri: quæ vbi graffentur, quid confici magnum poffit?

ANNVS
MDCXXVII.

HÆC CVM ita fe habere res ipfa loqueretur, conftituunt confenfu, de re tanti momenti ad Regium Confilium referre, ac, fi quo modo poffent, hæreticos remouere: verum quoniam haud breuiffimo tempore confici negotium poffe intelligebat Noyrotius, ne extremâ interim penuriâ Kebeccenfes conflictarentur, cùm iam ineunte vere anni confequentis nauigandi tempeftas appeteret, Actuarium per fe feiunctim adornare conftituit, fubuehendis omnibus quæ tum ad fupellectilem facram, tum ad vitæ communes vfus neceffaria putabantur. Senferunt Calviniftæ infefum Noyrotium moliri in fe nonnihil, neque temerè abs fe feiungi: vtque verfutiâ valent plurimum, ipfi viciffim omnes clam adhibuere machinas ad illius euertendum confilium. Et par pari abundè rependerunt: nam non modò impedièrunt quò minus nauigaret, fed parcè admodum laboranti Camplenio, eo anno pacta fubfidia fubmiferunt. Cùm iam adulta ætas efferet, neque quidquam de Noyrotio inaudiretur, ne per literas quidem, ingens omnium animos follicitudo inceffit: præfertim cùm rumor increbuiffet, à nauicularijs è Galliâ pifcatoribus diffipatus, Noyrotium vel naufragio periiffe, vel ab Anglis prædonibus captum effer, foluiiffe certè Horflæo. Ergo re in deliberationem vocatâ, rogatus Lalemantius, cum Raldæo fub

ANNVS
MDCXXVII.

ineuntem Septembrem reuertente transmisit in Galliam, abductâ secum maximâ operarum parte, quando vnde aleret non suppetebat. Quinque tantum ex toto numero reliquit cum Massæo, Noæo, ex Huronibus reduce, alteroque laicorum; & quoniam ex superiori annonâ nihil penè supererat, vnde menses nouem decem-ve exigent, ante discessum de publici promptuarij administris nautici panis quantum satis esset, coëmit, iniquo sanè pretio. Nec minus animo Camplenus angebatur. Galli remanebant quinque & quinquaginta, quibus in istis difficultatibus angustisq; victum quotidianum tandiu præbere haud facillimum meritò putabatur. Accessere sub extremum Ianuarius virgunculæ indigenæ tres, vltro præter morem, oblatae à parentibus, vt profitebantur, arctiori firmandæ amicitiae, re quidem verâ, partim vt aliquid eblandirentur, vnde extremam famem propularent, cum ferina deesset, tempestate perincommodâ, partim metu ne Gallorum duorum cædem, quos Barbari aliquot dormientes, recens, per summam inhumanitatem oppresserant, Camplenus grauius vlcisceretur. Asserebant præterea, certum sibi esse domicilium deinceps proximè Arcem figere, terramque colere, quod vtrumque à nostris vehementer expeti intelligebant: quæ ne leuiter dicta putarentur, tradere se obsides filias, quibus nihil esse possit parentibus neque charius, neque ad fidem obligandam firmitus. Quid hîc ageret Camplenus? tamen aliquandiu dissimulauit, irato diffidentique similis, tamen haud diu secum ipse cunctatus est: in summâ inopiâ, pernegante Pontio Grauxo, qui promptuario præerat, posse se quidquam inde suppeditare, non dubitauit vir magni animi, excipere virgines: tum quod eas certissimo exitio ereptas, in Christi familiam transferebat: tum quod à Barbaris volentibus lubentibusque id porro deferebatur, quod nullis hætenus pollicitationibus impetrari potuerat: & verò, haud ita diu antè Chirurgus Gallus, vir probus, cum in Canadensium conuentu vnam aliquam expetiisset in legitimum matrimonium, repulsam planè tulerat. Ne tamen insolescerent Barbari, liquidò edixit, inquisitum se nihilo secius in sicarios, deque fontibus meritas pœnas sumpturum.

A T Lalemantius vbi primùm Lutetiam attigit, curas vi-

ANNVS
MDCXXVIII.

ANNVS
MDCXXVIII.

giliâsque confestim cum Noyrotio coniungere : Ventadorio Lausonioque confirmare, quæ is antè exposuisset : addere, nisi prouideretur quamprimum, non modò rem Christianam, sed etiam Francicam Kebecci periclitari : in graui penuriâ versari iam tum Camplenium cum suis, paucos, qui superessent, Religiosos, vitam ægrè tolerare ; Raldæum, Orthodoxum licet, haud obscurè tamen fauere Cadomio; Cadomium nihil pensi habere, nisi vt acceptam à Iesuitis iniuriam (sic enim interpretabatur) vlscisci quoquo modo posset. Quæ cum in arcano Galliæ Consilio expensâ vehementer essent, constituit Armandus, Cardinalis Richelæus, cum quo iam tum grauissimas Regni curas Ludouicus XIII. partiebatur, benè cœpta non modò tueri, verumetiam, quâ daretur, prouehere, & remotis hæreticis, quascumque demum conditiones ferrent, illustrem ad sempiternum decus prouinciam Orthodoxis tradere. Id vt commodiùs conficeret, Ventadorio primùm ab Rege restitui curauit summam illam ingentem pecuniæ, quam persolutam Montmorantio diximus: tum titulis aliis abdicatis, rei nauticæ mercaturæque totius Præfecturam cum summâ sub Regiis auspiciis potestate in se transferre decreuit. Ita Ventadorius, postquàm triennium circiter ardentissimo studio, & inusitatâ liberalitate Canadensium saluti, quoad eius facere potuit, consuluerat, Proregis dignitate excessit, simul curas seculi valere iussit omnes, vni se Deo probandi percupidus. Richelæus autem, quâ valebat iam tum authoritate, ex totâ Galliâ penè momento contraxit homines locupletes & pecuniosos ad centum, non modò Catholicos, verumetiam egregiè pios, qui honestissimâ cum Rege ipso pactione, tractus Canadenses omnes Francicæ ditionis quam optimo iure tenerent, emolumentâque quælibet ex Nouâ Franciâ extitura, inter se partirentur; vicissim autem colonias eodem subinde deducerent, deductas alerent; Euangelicis operariis aliquot, omnia ad victum vsusque vitæ ceteros necessaria suppeditarent, Barbarorum ad fidem translationem omni ope & operâ promouerent. Extat diploma Optimi Principis, datum è Castris ad Rupellam, quam obsidebat, mense Maio, cuius Præfationem libuit hîc ad verbum reddere, vel vt Christianissimi Regis studia con-

Armandi Cardinalis Richelæi consilio & opera lecti homines locupletes ad centum, qui rem Canadensem in ita societate omni ope curent & promouerant.

filiâque posteris innotescant, vel ne intercidant nomina eorum, qui primi in præclaram societatem coierunt : hunc igitur in modum Regiæ literæ.

ANNVS
MDCXXVIII.

LVDOVICVS Dei gratiâ Francorum & Nauarræorum Rex, præsentibus futurisque salutem. Cum è diuinâ gloriâ, æque re Regni nostri publicâ esse intelligamus, ut qui Nos ardor ad augendam illustrandâque Catholicam Religionem impellit, non vnius Galliæ finibus circumscribatur, sed ad illius exemplum & normam, cuius & nomine honestamur & sceptro, ad exteras quoque regiones longè latèque se porrigat, quò Gallorum fama vel remotissimas regiones illustrem in modum peruagetur, pietas celebretur, gentium ad fidem adiunctione earum, quibus nondum Euangelij splendor affulsit; reputauimus animo & cogitatione sanè frequenter, quam maxime ratione traduci ad Christi agnitionem cultumque possent Americæ Nationes eæ, quæ Nouam Franciam incolunt. Talia meditati suggestit Cardinalis Richelæus, rei Nauticæ, Mercaturæque tota Galliâ à nobis Præfectus, expeditissimam eam rationem sibi videri, ut legerentur è toto Regno nostro homines eximia virtute, fortitudine animi, & Nauticarum rerum scientiâ, tamque locupletes præterea, ut suis sumptibus classes quotannis apparare possent, & colonias è Galliâ virorum peræquè & mulierum submittere: reperiensque ei negotio tanti momenti curatores peridoneos, Claudium Rupemontium, Brissonij dominum; Ludouicum Hoëlium Consiliarium nostrum, & rationum salinarum apud Broagium Approbatorem; Gabrielem Lartagnantium, Maiorem ciuitatis Caletensis; Simonem Dublonium, Syndicum ciuitatis Dieppensis, Dauidem à Quercu, Consiliarium Scabinumque Ville-Francicæ, ad Portum Gratiæ; ac Iacobum Castillonum ciuem Parisiensem qui iam indea mense Aprili, anni superioris sponderint socios adscituros se se adcentum, omni studio diligentiaque in id incubituros, ut Noua-Francia frequentetur; Notum facimus, nobis eorum consilium magnopere probari.

DESCENDIT deinde sigillatim ad capita pactionis: hæc præcipua: Vt curatores ij eo ipso anno duodecesimo supra millesimum sexcentessimum, Gallos ad ducentos trecentosve in Nouam-Franciam traducerent, tum subinde pergerent ita, ut post annos quindecim ad quater mille viri & mulieres, omnes omnino & Galli & Orthodoxi numerarentur, peregrinis prorsus exclusis. Vt colonis ijdem cuncta ad victum cultumque necessaria triennium totum suppe-

ANNVS
MDCXXVIII.

dirarent; intrâque id tempus, agri tantum cuique attribuerent, quantum alende familiæ satis esset, semente in annum primum subministrata; aut aliâ omnino ratione prouiderent, ut degere inibi non incommodè adscitorum quisque posset. Vt in vnaquaque sedium à curatoribus constituendarum, tum Canadensibus ad fidem alliciendis, tum Gallis procurandis, Sacerdotes tres eorundem curatorum sumptibus alerentur, rebusque omnibus vel ad vsus vltæ communes, vel ad sacra munia necessarijs instruerentur: quod si progressu temporis, eorundem Sacerdotum numerus ad Dei gloriam augendus putaretur, eorum qui accederent, ratio perinde haberetur: sumptusque omnes in annos quindecim à curatoribus tolerarentur, non modo fixarum sedium, sed etiam Missionum. His conditionibus frueretur societas per se suosque in perpetuum, totâ Regione, quæ Nova-Francia seu Canada dicitur, à Florida ad Circulum Arcticum vsque, in latum; in longum, ab Insula Terræ Nouæ, occasum versus, ad Magnum vsque Lacum, vulgò mare dulce; atque adeò ad terminos vsque, ad quos ipsi sua opera industriâque Gallicum nomen propagaturi essent: nominatimque Arc. Kebecensi, & si quæ aliæ deinceps excitandæ viderentur; fluuio S. Laurentij, omnibusque ceteris; Insulis maioribus minoribusque; auri, argenti metallorumque ceterorum fodinis: nihil aliud sibi Christianissimo Rege reservante, præter supremam Dynastiam, utque in clientelari fide & obsequio semper essent: cui testando, nouis subinde Galliæ Regibus coronam auream tributum nomine pendere tenerentur librarum quatuor Gallicarum: ac si progrediente die constituendus videretur, qui ius ibidem suprema cum potestate diceret, is ex pluribus ab Societate designatis vnus ab Rege eligeretur. Interdicit deinde Guillelmo Cadomio eiusque affectis, omni omnino vsu emendi, vendendique, facultate tum ipsi, tum alijs quibuscumque adempta quâquam in Nouæ Franciæ mercaturis inuita Societate tentandi.

HÆC SAPIENTISSIME prouisa partim imminuta deinde, partim corrupta Gallorum Sectariorum dolis, Anglorumque ad rebelles adiunctione. Nec tamen nihil hoc anno perfectum: nam & centenum illorum societas magnam partem coaluit, quorum nomina ne posteritati excidant, ad calcem operis attexentur; & eorundem sumptibus, ex conuento, instructæ naues quatuor, præter Noyrotij Actuarium: Rupemontius expeditioni Præfectus, vnâ cum classe, si
Noyrotium

Noyrotium eundem numeres, Iesuitæ quinque nauigauere: Lalemantius in Prætoriam accitus: Ioannes Raguenaëus, item Sacerdos, in Proprætoriam: laici duo cum Noyrotio fuere: eorum alter Ludouicus Malotius etiam deinde naufragij socius. Profecti cuncti Dieppâ 5. Non. Maias, qui dies sanctę Cruci Inuentę sacer, circa Id. Iulias in fluminis S. Laurentij ostia feliciter inuecti, dum se breuē Kebeccensibus opem solamēque allaturos rebantur, ipsi Præfecti temeritate (quid enim attinet dissimulare? hominem grauitè incusat Camplenus) in extremum discrimen adducti sunt. Fauces illas adiutusque fluminis obsidebat iam aliquandiu David Kersius, Anglus, ab nauibus, militibusque Rupemontio instructior: utque per id tempus fœdus amicitiamque Galliæ, Rupellensium atque ad eodē Caluinistarum, quotquot Regno toto erant, furori amentięque Anglia posthabuerat, præmonitus pridem ab exulceratis Cadomianis, qui exclusos se se ab Nouâ Franciâ, tantâ, vel ignominiâ, vel rei familiaris iacturâ impotentissimè ferebant, de nauium transmissarum numero, de Noyrotij Actuario nominatim, de militum robore, de commeatu, de omnibus denique quæ hostis vel incendere cupiditatem, vel stimulare diligentiam, vel cautionem munire posse videbantur; tanquam ex insidijs illac necessariò traiecturos, vicina interim maria longè latèque infesta habens, opperiebatur. Et ante dies aliquot, hoc est postridie Non. Iulias, Kebeccum ad Camplenum militariter exultans scripserat, missis ab Serenissimo Rege Britannię nauibus duodeuiginti, lectissimis cum epibatis, ad Acadię Canadęque tractus vindicandos, sibi propriè esse mandatum, ut eam totam oram Anglicę ditioni assereret. Iam à se teneri sedem Miscoënsē, iam Portum Tadossacium, ubi esset in anchoris: iam captas expugnatāsque naues, quotquot eâ tempestate ex Galliâ solue-
rant: in ijs vnā Nouæ societatis, in quâ annona Kebeccensium tota, vnā cum aliquanto numero mercium. ei præfuisse Noyrotium quendam, in eadēque Turrianum esse. Cum apud se deliberasset, num rectā kebeccum contenderet, visum satius nauem vnā militarem cum lembis duobus ad Promontorium Procellosum præmittere, bobus abducendis, quos eo loco Camplenus aluisset: non enim dubitare se,

Rupemontij confidentia rerum summam in extremum discrimen adducit.

ANNVS
MDCXXVIII.

quin Arce potiturus facilè esset, postquam cibaria decissent. Ceterùm certum, constitutumque sibi planè esse, eas angustias occupare, dum nauigandi tempus prorsus effluxisset. Videret proinde num sine certamine tradere Arcem mallet, an cruento Marte experiri: si sponte cederet, nihil à se officij atque humanitatis vel in ipsum Camplenium, vel in Præsidiarios prætermissum iri.

HÆC PARTIM VERA Kersius afferebat, partim gloriosè mentiebatur: Tadoissacum quidem obtinebat, & sedem Miscoënsis, operâ indiciòque Iacobi Michaëlis cuiusdam, Galli transfugæ, & abacta iam pecora erant, quæ ad Promontorium Procellosum, octo ab Kebecco leucis Camplenius aluerat: Noyrotij autem nauem, neque tum viderat; neque post vidit: verùm, ex falsâ gloriatione manifestè deprehensum, de nauium profectioe, ac de Noyrotij nominatim Actuaria ipsi significatum fuisse. Quibus in conuentu palàm à Camplenio perlectis, in eam omnes iere sententiam, qui eminùs minas intentaret, illius impetus non esse magnopere reformidandos. Eam itaque in sententiam visum est rescribere; *Haud quaquam dubitare se, quin Serenissimi Angliæ Regis iussu eam expeditionem suscepisset, tales à Principibus solere deligi, bellatores videlicet egregios: incommodè quidem sibi accidisse de Noyrotio Turrianòque: suppetere sibi tamen haud exiguà copià Indicam frugem, pisca, fabas, præter eaque locus ipse suppeditaret; cui victus asperitati Kebeccenses Præsidiarij assueuissent pridem: Indignos se fore qui pro viris reputarentur, quique vnquam in Christianissimi Regis conspectum venirent, si Præsidium, re domestica tam bene constitutà, traderent. Ab eo ipso qui deditioem suaderet, pluris se suosque factum iri, postquam fortiter depreliantes & vidiasset, & esset expertus, quàm si tam effeminatè cederent. Moraturos se proinde eius accessum, exscensionem, impressionem, bombardarum explosionem: dum Arcem ipse oculis contemplatus fuerit, futurum vtique vt coarguat vel leuitatem vel inscitiam eorum, qui tam modicè, atque adeo tam iniquè de loci munitione retulissent. De pauculis illis bobus ad Promontorium Procellosum exustis potius, quàm abductis, nihil tanti esse, si Canadensium indicio, oppressi ab armatis compluribus inermes armentarij quatuor fuissent; ceterùm, si vel vnum diem procrastinassent, ne hac quidem prædà potituros fuisse. Quod reliquum esset ex-*

pectare dum aduentaret: eius conatus pro virili retusuros.

A N N V S
MDCXXVIII.

LITERIS IIS per eosdem Cantabros piscatores redditis, per quos ad Camplenium scripserat, Kersius de conuocatis suis exquirat, quid potissimum opus facto videatur: cumque interrogati Cantabri ex composito ijs, quæ Camplenus præscripsisset, consentanea afferrent; tunc demum ratus Anglus omnia munitiora quam essent, & Campleni constantiam deteritus, ab oppugnandi Kebecci consilio abstinit. At Rupemontius, sanè quam præfidentior, cum sub eisdem dies Gaspeum tenuisset, Portum Kebecco leucis centum & triginta distantem, Desdamæum quendam Gallum cum celoce ad Camplenium allegat continuò. Is ut Insulam S. Barnabæ attingit, leucis cis Kebeccum circiter quadraginta, in canoam raptim transcendit (canoas Canadensium nauigiola appellant) quò se Anglorum exploratorum oculis commodius subduceret. Exposuit coram (neque enim literas ab Rupemontio tulerat) ipsum ad Gaspeum adesse, cum nauibus: præter comitatum omnis generis, aduectas etiam operas agris colendis, familias complures incolendæ regioni: ubi in conspectum venisset, & in nauibus & in littore ignes excitaturum, quo indicio dignosci ab Anglo posset: Gaspeij expositam farinæ vim ingentem, quò expeditior ad pugnam esset: hostem enim certum sibi esse vel ad Tadossacum usque persequi. Cum ex Desdamæo sciscitari pergeret Camplenus, nullas-ne ferret literas à Præfecto? Nullas prorsus, inquit: neque enim in illa tantâ festinatione scribere potuit: illud modò habeo quod addam, postridie eius diei exauditos nobis ingentes diurnosque bombardarum reboatus & fragores: idcirco crediderim inter nostros Anglosque commissum certamen. Et ita res erat prorsus: ad XIV. Cal. Sextil. dimicatum est tam infelici alea, ut post horas ipsas sex (tamdiu enim pugnae atrocitas tenuit) Gallicis nauibus undâ tenus perforatis, deditionem denique Rupemontius fecerit. Et Galli quidem, quorum vitæ incipitis dimicationis fors pepercerat, duas in naues impositi, in Galliam redire permisi sunt: unâ cum ceteris, capti è Iesuitis duo, Carolus Lalemantius, & Ioannes Raguenaus, haud diu in Angli potestate fuere. Londini, quò abducti sunt, tum fortè agebat Tricastellius Marchio, à Lotharingo Duce

ANNVS
MDCXXVIII.

ad Regem Britanniae Legatus. Is ab eo magnopere institit, Iesu-
fuitas secum ire sineret; & cum iam de pace Angliam inter
Galliamque ageretur, euicit. Ita Dumkerkam breuiter depor-
tati, Ambianum deinde se se receperunt. Ludouicum Aman-
tacham pertinacius retinuerunt, & (quæ fuit adhuc optimè
morati adolescentis infelicitas) miserum in modum depraua-
uerunt. Vnum Noyrotij Actuarium euasit, perque mille dis-
crimina refugit in Galliam, postquam diu multumque nauta-
rum animis pertentatis, ad Kebeccum, quod & Francici no-
minis decus, & res Canadensis propemodum deplorata, &
magnæ mentis scilicet ardor vocabat, aspirare non licuit. Ni-
hil tali loco ac tempore accidere grauius potuit: præterquam
quod enim insignis fuit per se clades, nec ferendum dede-
cus, quo tempore suis demum malis domita Rupella suppli-
ces tendebat Regiæ Clementiæ manus, eodem Gallos Gal-
lorumque res in Anglorum potestatem venire: Destituebatur
Camplenus, Gallique tum viri, tum mulieres prope ad cen-
tum in euidentissimo mortis ex fame discrimine, &, quod ca-
put erat, cum triennium iam neque alimenta vlla, neque ni-
trati pulueris aut plumbearum glandium ferrearum-ve quid-
quam prorsus importatum esset, Arce excedendum omnino
erat, si, quod euenit, Anglus iterum ingrueret. Atque hoc
profecto, Rupemontius culpam maiorem sustinet, qui nescio
quâ militaris decoris prurigine, hosti vltro se obiecerit, quem
declinare studiosissime debuerat. Reputaret secum, non eò
susceptam expeditionem eam esse, ut cum Anglo manus con-
fereret, sed ut in Nouam Franciam novos colonos induceret,
& ijs qui Kebecci iam essent, commeatum omnis generis af-
ferret. Si vinceret, nihil magnopere propterea ad rem regni,
fidei-ve publicam collatum iri; si vinceretur de Gallorum in
Nouâ-Franciâ, atque adeò de Canadensium ad Christum con-
uersione, qui scopus præcipuus, & Regis Christianissimi, &
recentis Societatis fuisset, planè actum fore. Rationem haben-
dam sibi Gallorum, quos deduceret, quos non ancipiti for-
midolosi certaminis alexa proponere, sed in tutum omnino sub-
ducere oportuerat. Et verò, si tanta eius pectus pugnae cupi-
do stimulabat, saltem (ait Camplenus) in nauem è quatuor
quas habebat, minimam eandem, celerrimamque, Flibotium

nomine, pueros feminasque, imbellem turbam; tùm farinam, puluerem tormentarium, oleum, acetum, ad eumque modum cetera, quibus in præsens Præsidiarij egebant magis, exoneraret; tùm, medio in æstu certaminis, dum intentati exitij metus hostem omni ex parte distinuisset, velis remisque porrò Kebeccum contendere iuberet. Vel, quod consultius longè fuisset, quòdque faciendum omninò fuit, vbi primùm de Anglis inaudijt, ex locorum peritis sciscitaretur, quem maximè ad Portum, æstuarium-ve appellere exiguam classem posset, dum Anglus Kebecco rediens, vel præteriret, vel prælium cieret prior, si fortè per Michaëlem transfugam de secessu cognouisset: tunc enim rebus omnibus maturo consilio prouisis, circumspectis-ve, vel Kersij ferociam victor domuisset; vel, si quid secùs euenisset, vacasset temeritate. Omninò, inconsulti ducis est, rerum summam tam exiguo operæpretio in vltimum discrimen adducere.

ATTEREBATUR, interim Kebecci exiguum illud annonæ reliquum, quod Camplenij cura vigilantiaque comparauerat. Centum erant non modò ærumnis consternati præsentibus, sed etiam impendentis extremi periculi metu conturbati. Iam diurni victus ratio ad septem omninò pisorum vncias redacta erat: ex Galliâ præcisa spes omnis subsidiorum, menses totos minimùm decem: à Canadensibus quid expectari magnopere posset, qui vix se se ipsi tueri hyeme queant? Angebat illud prætereà incredibilem in modum, ne sicut annos iam duos sollicitorum spem & expectationem euentus elusisset, in tertium item, aliquid minùs faustè incideret: vt, quàm è re Franciæ publicæ erat Arcem teneri, tam priuatim expedire videretur, ab Anglo capi, ex quo illud saltem commodi consequeretur, ne fame necarentur. Non tamen in istâ rerum omnium iniquitate animum despondit Camplenus; sed dolorem angorémque suum fortiter constantérque dissimulans, cunctos ad patientiam hortari: nisi ad Mensẽ Maium annona ex Galliâ subueheretur, de honestâ deditione simul omnes cogitaturos: appellare eorum vnumquemque testem, nihilo se plus cibi sumere, quàm cuique impertiatur: ex Rupellensium obfirmatâ peruiaciâ, vel potiùs desperatione disci ab ijs posse, quid tali loco ac tempore faciendum sit: néque

Camplenus industria sua res Kebeccensium desperatas sustentat.

ANNVS
MDCXXVIII.

consentaneum esse, ut perditis hominibus plus animi ac virium fuisse dicatur ad famem in pessimâ causâ ad extremum usque tolerandam, quàm ipsis ad eas ærumnas perferendas, in optimi, & humanissimi Regis fide, atque adeò in Dei Christi que obsequio: quâ in constantiâ si obeunda mors sit, præclare utique cum ijs actum iri, qui quam lucis usuram à naturâ acceperint, eam Regi, patriæ, Barbarorum saluti, ipsi Liberatori mortalium IESU Christo repræsentent, tam sempiternâ commendatione digni, quàm illi omnium deinceps seculorum execratione. Sperare se tamen lætiora; néque eò dum rem rediisse, ut non extremi arcendi discriminis nulla reliqua sit ratio: augurari se, neminem inediâ confectum iri. Tali oratione confirmatis animis, versare secum ipse cepit, unde, qua-ve arte extundere alimenta suis in formidolosum tempus posset. Ante omnia, quoniam animaduverterat demensum id quotidianum ex pisces, ad mortem potiùs arcendam, quàm ad vires tuendas valere, quòd vnâ aquâ macerata, (nam sal quoque decrat) succi parùm sanè sufficiebant; pistillo primum in mortario contundere, mox, quod id & laboriosius & molestius esset, trusatili molâ ægrè concinnatâ conterere, post etiam aquariâ in moletrinâ pinsere instituit: hinc refici paulò magis corpora ceperunt, & vires utcunque reparari. Deinde ad anguillarum piscatum curam conuertit; harum enim ijs in locis vis propè infinita: sed agiliores patientioresque Canadenses anteuertebant; ut, cum Gallos suos plerumque labor frustraretur, recurrendum ad Barbaros fuerit: verum ij, qui mos est omnium gentium, Gallorum indigentiam in compendium suum verti posse rati, non nisi iniquissimo pretio captas vendebant: in denas, quod penè fidem superet, singulæ pelles ferinæ dabantur, eæque nouæ, nec vllâ usurâ attritæ: harum autem pellium pretium vulgò erat aureus Gallicus: ita plus sex assibus Gallicis anguillæ singulæ venibant. Venationem magnam partem omittere cogebat nitrati pulueris penuria: libræ admodum triginta erant, & illius quidem non exquisitissimi: è Præfidiarijs tamen aliquot alcen cepere (cuius de naturâ postea) sed, quæ eorum fuit intempestiua ingluuies, pauci se eius carnibus ingurgitare semel maluerunt, quàm prædam in omnes partiri, plures in dies,

si rectè curaretur, obsonium abundè præbituram; quod fœdæ edacitati superfuit, ad libras admodum viginti attulere. Liberalior Chæmin, homo Canadensis, totas aliquot feras illius generis impertijt, quantâ suâ laude, tantâ lurconum illorum infamiâ, & insigni scilicet rerum conuersione, vt à Barbaris alerentur Galli. Adeò de omnibus benè mereri studere quisque debet.

TANDEM, cum quamlibet sedulâ prouisione curaque nihil se aliud perficere posse Camplenus intelligeret, nisi vt ad extremum Maium annonam qualemcunque extraheret; de minuendo suorum numero, nisi qua naus tempestiuè adesset è Galliâ, cogitare institit: cumque id efficiendi ratio duplex esse posset, vt vel in Galliam reueherentur, vel iisdem in oris, extrâ Arcem degerent; inutilem pridem lembum, fatiscentemque, utcumque restaurare aggressus est, in quem quotquot capere posset, imponerentur, cum primum se maria aperirent: eâ enim tempestate adfuturas è Gallia naues ad piscationem complures, in quas credibile erat eos exceptum iri, si modò in naulum victumque, quod æquum videretur, persoluerent: in vtrumque fibrinas pelles traditum iri. Quinetiam postquam expositi primi essent, alijs denuò auhendis rediri Kebeccum posse, hosque alteros satis tempore ad bellicas naues accessuros: ita ingenti vtrunque commodo, & scilicet eorum qui remigraturi in patriam essent, gaudio incredibili, remansuros dumtaxat quot commodè ali in præsidio possent. Ad alterum illud, generosum fanè quiddam animo & cogitatione voluebat. Videbat à montiuagis illis accolis nihil magnopere sperari posse, quippe qui ipsi in diem viuunt, nullis certis laribus, nullo penu, nullâ cellâ; venatu & piscatione viuere solitis, non sementem facere, vnde fruges deinde proueniant. Iroquijs autem, quos bello pridem, infensorum ductor populorum vexauerat, vt in Commentarijs ipse suis persequitur (gens est immanissima, de quâ dicendum erit post compluries) norat segetes suppeditare. Ita, cum nihil tam finitimæ Nationes auerent quàm vt secum socius belli, & periculorum propulsator futurus, proficisceretur, constituerat eò æstate cum suis, ad quinquaginta, sexaginta-ve, pergere, ac vi irrumpere in vnum aliquem ex vicis hostilibus,

ANNVS
MDCXXVIII.

locóque nouis munitionibus firmato, congestis frugibus vesci tandiu, dum vere deinde proximo certius aliquid affulgeret. Et eius studium magnopere finitimi incendebant, eo potissimum nomine, quod si res prosperè, feliciterque, vt sperabant, eueniret, ea demum certissima esset ratio pacis cum ferocienti hoste ineundæ, vnde tuta & libera vtrò citròque commeandi facultas, magno tùm gentis, tùm Gallorum ipsorum emolumento & commodo. In his maximè meditationibus Kebecci hyems exacta.

AT IN GALLIA, vt quisque affectus erat, ità de infelici naualis prælij successu sermocinabatur. Damnabant plerique Rupemontij confidentiam, qui tam alieno tempore pugnam commisisset. Triumphabant gaudio Calvinistæ, procaciterque iactabant, quandiu rei Canadensi præfuissent, omnia feliciter administrata; vbi remoti essent, cladem illicò importatam: recens Societas tametsi initia malè cesserant, tamen perstabat in proposito, deque nouâ nauium apparatione seriò cogitabat. Lalemantius Noyrotiusque assidui hortatores aderant (nam Lalemantius Ambiano accitus Lutetiam erat) aiebant indignum esse, Camplenium cum Religiosis Gallisq; alijs, post tantos, tam constanter, tamdiu exantlatos labores, mediâ in Barbarie destitui, fame vtrique interituros: virum fortem æquè, & industrium, sustentaturum sese sine dubio, & quoquo modo aliturum suos ad statum vsque tempus navigationis: dum maturetur, nihil dum conclamatum videri. Qui sumptus grauiore in hunc annum faciendi essent, eos abunde postmodum repositum iri: neque nullam acceptæ iacturæ rationem Consilium Regium habiturum: cum præsertim Cardinalis Richelæus, facinus Anglorum insignem iniuriam interpretatus, è Regijs nauibus septem tradi curaret Razillio, Equiti Meliteni, notæ virtutis naualibus in prælijs bellatori, arcendis fugandisque Anglicis emissarijs, si, quod facturi dicebantur, Kebeccensem Arcem iterùm affectarent. Id si vt deliberatum erat, ità perfectum fuisset, constitissent sanè omnia: sed quòd sub id ferè tempus firmata pax Gallos inter Anglosque, ac paulò post vtrobiq; promulgata est; idcirco cum existimaret Richelæus cum Anglis deinceps tanquàm cum foederatis, non tanquàm cum hostibus agendum esse, pariâque

ANNVS
MDCXXIX.

pariâque ab eis expectaret; rescribi Rupellam iussit, unde solutura classis erat, nihil esse quod Regiânaues proficiscerentur, quidquam-ve moueret Razillius. Ita onerariâ omninò quatuor vela fecerunt, & quidem inter illas moras tardius. Etenim quo ferè tempore nauigare ceperunt, iam Dauid Kersius pacem factam vel ignorans, vel dissimulans, Canadensi pelago, atque adedò S. Laurentij flumine infestus inuehebatur: & quæ fuit aduersarum rerum haud leuissima, captus est sub medium Quintilem à Thoma, Dauidis Fratre, Boulæus Propræfectus, Camplenij affinis. Is cùm in lembo, quem utcunque resarcinatum vidimus, tenderet in Galliam, Regem Richelæumque de deplorando Kebeccensium statu certiores factururus; ab eo, quem dixi, Thomâ Kersio, medio mari, bombardæ maioris explosione inhibere cursum procul iubetur: cùmque Boulæus contrà, velis remisque refugeret, dromonem Anglus præmittit, duplici ad celeritatem remigio: ita vegeti ac valentes fame inediâque confectos breuî affecuti, in lembum inuolant, & fibrinas pelles, ceterâque paucula deprædatis, captiuum nauigium ad Thomam agunt: Thomas haud inhumanè exceptum Boulæum Dauidi fratri sistit. Nec minor in speciem Thalassiararchæ comitas fuit: verùm, post salutationem officiâque verborum, Anglus de Arce sedulò percontatur: qui Præsidiariorum numerus, quàm largè cibaria suppetant, quæ munitiones, operâque pulueris nitrati, globorumque quàm abunde. Ad hæc ita Boulæus respondit, ut id quod res erat dissimulans, hominem de oppugnandi Kebecci consilio, quoad eius fieri posset, deduceret: illud quoque adiecit, se de Emerico Cadomio, in quem incidisset, annonam Kebeccum in menses aliquot deportantem, cognouisse, pacem iam ab utrôque Rege iurâtam. Habet penès se initæ pacis conditiones inquit Kersius. Cùm Boulæus negaret, fucum facit, inquit. Et captiuos Gallos diuersos appellans, tandem vel ab incautis per artem, vel per promissa à perfidiis elicit id quod iam suspicabatur, & optabat, Camplenium extremâ rerum omnium penuriâ conflitari. Nec cunctandum ratus, quò vel nec opinantem exciperet, vel Cadomio præuereret, qui com meatum ferre nunciabatur, ipse ad Tadossacum consistens, naues tres bellicas præmittit, Lu-

Boulæus in Galliam tendens ab Anglo capitur.

ANNVS
MDCXXIX.

douicóque ac Thomæ fratribus germanis suis (Prothalaſiarches hic erat, ille Arci poſtquàm in poteſtatem veniſſet, præfuturus mittebatur) mandat Camplenium de voluntariâ deditiõne interpellarent. Viâ duces ſe ſe præbuere Canadenſes aliquot, dum ſe, ex gentis leuitate, commodiùs ab Angliſ habitum iri putant, quàm ab Galliſ haberentur: nec Galli nauicularij aliquot defuerunt, ſeu vltro, ſeu parendi neceſſitate.

HÆC Camplenium latebant omnia: nihil quidquam de imminente periculo cogitans, qui nihil eo anno neque de Galliſ neque de Angliſ inaudiſſet, in eo totus erat, vt victum fanè aſperrimum eundem, & pauciſſimum tùm alijs tùm ſibi quomodocúnque expediret. Et ſolus quidem in Arce verſabatur, dimiſſiſ alijs aliò Præſidiarijs, famuliſque, vel ad piſcandum vel ad vellendas radices; cùm trepidè primùm ab Manirgach (quem Naſſam vulgò, à concinnandarum naſſarum peritiâ Galli vocitabant) homine rei Gallicæ ſtudioſiſſimo, mox à domeſtico famulo aſſertur, aduolare ſine dubio naues Anglicas, ac vix leucam abeſſe, certiſſimè ſibi conſpectas poſt vicinum Iſthmum (à Ventadorianâ gente, Leui appellare placuerat.) Ad hanc denunciationem miranti quàm attonito ſimilior, quoad in ijs tamen & temporis & rerum omnium anguſtijs licuit, proſpicere ſedulò Camplenus, ne incautos hoſtis opprimeret: cùmque ſe omnes, vt fit in tumultu, ad Arcem continuò recepiſſent, antequàm adeſſet hoſtis, exquirat de ſinguliſ in conſilio palàm, quid tali loco ac tempore faciendum potius eſſe cenſerent. Omnes omninò in eam iere ſententiam: vt, quandoquidem vel negligentia eorum, quibus in Galliâ Canadenſis incumberebat curatio, vel quâ aliâ ex cauſâ, eò redacta res erat, vt pulueris tormenrarij penè nihil, cibatorum nihil planè ſuppeteret, fieret fanè deditio, at quàm commodiſſimiſ liceret conditionibus: quòd ſi fortè paciſci hoſtis ferocior abnueret, repugnaretur pro virili, nèque impunè incruentè-ve exſcendere ſineretur. Vix ea inter ſe ſtatuerant, cùm inuehi viſus ad Arcem rectâ lembus Anglicus, vexillo candido, quo indicio colloquium expetebatur: & ex Arce viciffim ſublato alterum eſt, quo ſignificatum accedi tutò poſſe. Vt applicitum ad ripam eſt, ex-

scendit Anglus nobilis, ad Campleniũque perrexit cum literis ab Ludouico Thomaque, in eam sententiam. *Quod Dauid frater iam inde ab anno superiori prädixerat, obtenturum se aliquando Arcem Kebeccensem, id nunc demũ instare. Compertum exploratũque sibi esse, quali quantaque rerum omnium inopiã laboraret: cũ repugnare nequeat diutius, nihil ab eo commodius fieri posse, quã ut Arcem vtrò honestis conditionibus dedat: eas à se tũ ipsi, tũ Gallis qui in præsidio essent omnibus deferri.* Datæ erant literæ ex Flibotio, naue Gallis anno superiori ereptã, XIV. Cal. Sextil.

ANNVS
MDCXXIX.

Camplenum extremã rerum omnium inopiã laborantem de Arcis Kebeccensis deditione Anglus interpellat.

EAS coràm Primario mercaturarum administro, aliisque aliquot quorum præcipuæ partes erant, Camplenius cũ perlegisset, visum est in hanc sententiam rescribere: *Insiciari quidem se minimè posse, quin vel curatorum negligentia, vel temporum iniuria, & nauigandi difficultate, sperata è Galliã subsidia defuerint; Idcirco prohibere se non posse quod anno superiore fecissent, ne Arce pro voto ipsi demũ potiantur. Ipsorum esse, quæ semel iterũque detulissent, re præstare, & in conditiones pacisci mox mittendas. Interea obtestari se, ne antequam vtrinq; de omnibus conuenisset, naues intrã bombardæ iactum admouerent, neu quis exscendere tentaret: postridie rem totam confectũ iri.* Eã ipsã die sub vesperum ad suos Anglus idem sequester redijt, pactionis capita propositurus: hæc huiuscemodi fuere.

DIPLOMA Regis Britannia proferretur, ex quo intelligi posset, Kersiorum expeditionem legitimã auctoritate niti: itẽque planum fieret, hæc, à Ludouico Thomaque, conscio & approbatore Thalassiarchã, agitari. Attribueretur nauis reuehendis in Galliam Præsidiarijs, quique Kebecci tũ essent, quique paulò antè, eorum in manus venissent (de Boulæi sociorumque casu ex sequestre cognouerat) Eadem Religiosos deportaret Recollectos, Iesuitasque, puellas præterea duas, quæ ante biennium à parentibus donatæ Camplenio essent: neu quis prohiberet quò minùs eas secum decedens abduceret. Non modò Præsidiarijs Præfectis militibusque, sed etiam reliquis omnibus, nominatimque Religiosis, liceret res suas efferre, & quam quisque supellectilem, seu sacram, seu domesticam haberet. Cibi in totum iter præberentur, eã dumtaxat lege, ut suum quisque commeatum fibrinis

ANNVS
MDCXXIX.

pellibus ex æquo & bono redimeret: quæ pelles cuique deinde superessent, eæ ne eriperentur. Humanè & benignè cum vnoquoque Gallorum ageretur, neu cui seu Præfidiariorum, seu Religiosorum, seu eorum qui recens capti essent, vis vlla afferretur. Quæ navis in Galliam dedititios ceterosque deportatura foret, ea traderetur post triduum quàm Tadossacum ventum esset, eò vt tutò & commodè perueniretur, suppeditaretur Actuaria minor, aut nauigium omninò aliquod iustæ magnitudinis firmitatisque. De his vbi conuenisset, & chirographum additum ritè esset Dauidis Thalassiarchæ, ad legitimam cautionem, spondebat Camplenius se Arcem, adiunctaque domicilia dediturum Kersijs, vel cui ipsi tradi vellent.

Hæc cum Camplenij Pontiique (hic ille erat quem dixi, primarius mercaturarum administer) chirographo, ab eo ipso qui repoposcerat, quantâ fieri potuit celeritate ad se perlatâ, vbi Ludouicus Thomàsque exactiùs expenderant, hunc in modum circumscribere. Diploma quidem Serenissimi Regis Britanniæ, domini sui, penès Dauidem fratrem esse: ad Tadossacum prolatum iri. De potestate sibi ad paciscendum à Thalassiarchâ attributâ minimè dubitaturum Camplenium, postquam is conditiones adiectâ syngraphâ confirmasset: id autem se omninò curaturos asseuerabant. Nauem minimè attribui posse, ijs qui memorabantur, in Galliam deportandis: curatum tamen iri fideliter, vt in Angliam rectâ, mox in Galliam veherentur omnes: idque ipsum valiturum eò, vt ne in Anglorum denuò manus venirent, quod fortè contingeret, si soli infesto æquori se se committerent. Puellæ Canadenses vt in Galliam abducerentur, sinere se nequaquam posse: eius rei causas coràm expositum iri. Quod ad arma supellestiliemque attineret, Præfectis quidem potestatem fieri, præter arma, vestesque, fibrinas quòque pelles quæ cuiusque priuatim essent, efferendi: militum ceterorum vnicuique, ad vestem vulgarem, tunicam è pellibus vnâ adiungere licere: Religiosis vestes relinqui ac libros, prætereà nihil. Ceterùm, ne quid ad firmitatem deesset, accessit Thalassiarchæ auctoritas in hæc verba; *Hæc pacta conuenta rata sunt.* Addiditque chirographum. Verùm, nisi mendum in Arithmeticas notas irrepsit, mirum profectò videatur, tot res tam citò peragi po-

tuisse: vno eodémque die (leucas prope quadraginta) iri, reddiri tam multoties; de conditionibus disceptari; Tadossacum descendi ad Dauidem; tum ab eo ad fratres, hinc Kebeccum pergi: nisi fortè is folium purum tradiderat, in quod fratres, quod videretur, referrent. Sed nimirum stimulos addebant hinc cupiditas, illinc metus: videbant in momenta singula magnam rerum conuersionem fieri posse, ac si vel classis adesset è Galliâ, vel omninò certi de pace nuncij afferrentur, elusum iri spes suas: eò, ne momentum quidem temporis desperditum volebant.

CERTE pergit Camplenius memorare, postridie eius diei, hoc est ad XIII. Cal. Sextil. eas pactionis leges ad se perlatas, denunciaturumque, constitueret quamprimum cum suis, subire eas vellent, nec ne: cumque cuncti, postquam nihil è Galliâ affulgebat, quod dabatur accipiendum sensissent, post internuncij reditum, sublati anchoris confestim Kebeccum Ludouicum, Thomamque terendisse. Præter Gallicam illam nauem, Actuarias agebant duas: epibatæ erant ad centum quinquaginta: tormenta maiora plus viginti. Ad eos officij causâ adit continuò Camplenius: rogâtque custodes apponi, qui Ædem sacram Iesuitarum, eorumdémque ac Patrum Recollectorum tuguria, & Hebertianæ familiæ domunculam à direptione defenderent: nec difficiliter impetrauit. Tum armatis expositis, exscendit Ludouicus, possessionemque Arcis adiit: eâ quidem modestiæ significatione, ut cum excedere statim proprio cubiculo, quippe ut in ijs angustijs, paulò commodiori, Camplenius vellet, veruerit omninò, neque ex eo migrare passus sit. Idem tamen ad pompam qualemcunque, lato tormentorum fragore tum ex nauibus, tum ex Arce ipsâ, militum coronâ in armis circumstante, Britannicum vexillum loco editiore erexit. Exinde lustratis inspectisque curiosè omnibus, ex cellâ communi ad quatuor penè millia fibrinarum pellium aufert: tum per transfugam Gallum, quo administro ad ea utebatur, in exiguam suppellectilem Patrum Recollectorum Iesuitarumque inuolat. Inter hæc incredibili animi ægritudine conficiebatur Camplenius, qui tam luctuosa spectacula oculis vsurpare cogeretur. Eò, ab Ludouico petere institit, eius ut bonâ veniâ, intereâ

Arcis Kebeccensis deditio.

ANNVS
MDCXXIX.

*Emericus Cadomius nauale cum
Anglo prælium
committit.*

dum subsequi cuncti possent, sibi Tadoffacum ad Thalassiar-
cham ire liceret, opperendæ nauigationi: utrique, ut quidem
speraret mutuam consuetudinem gratam & iucundam fore.
Cum Ludouicus annuisset, in Flibotium impositis ijs quæ ex
pactis conuentis asportandi facultas erat, cum Thomâ ut pri-
mum licuit, conscendit: reliqui tantisper substiterunt.

D v.m. vela faciunt, ecce tibi aduentare cernitur ex aduer-
so Emericus Cadomius, quem iam fluminis ostia subiisse Tho-
mas cognorat. Is cum è Galliâ eo consilio profectus esset, ut
Kebeccum rectâ pergeret, tum auhendis pellibus quæ Guil-
elmi Cadomij erant, tum importandæ annonæ Kebeccensi-
bus in menses tres, dum naues ceteræ aduenirent, tametsi
de Boulæo, quem obuiam habuit rescierat, rem Kebeccen-
sem deploratissimo loco esse, atque adeò maturandum quoad
posset; tamen neque ipse magnopere properauit, neque ad-
duci vnquam potuit, ut Boulæo cum aliquo numero nitrati
pulueris, cibariisque vel in iter, vel Kebeccensibus tantisper
interim recreandis, recentes remiges aliquot mutatos fessis
& languentibus, qui in lembo erant, commodaret, quod quam-
celerrimè Kebeccum repetere posset de eius aduentu Cam-
plenium certiorum facturus. Quin, tametsi paulò post Galli-
duo monuerunt, visos à se Canadenses cum Anglicanis mer-
cibus, ex quo constaret Anglicas naues esse in viciniâ, spreto
contemptim indicio, ire perrexit temerè securus: paucisque
post diebus cum densa nebula cælum obtexisset, discussâ dein-
de caligine haud procul Anglicam classem intuitus, quam pau-
lulum, fursùm versùs prætergressus erat, quasi id ageret ut
seque, remque Galliæ publicam ijs locis proderet, perderet-
que, impactâ ad latentes arenas naue, ipse ultro tormenti
maioris explosione ab Anglo opem exposcit: ac iam tum
capi profectò potuit, ni Thalassiarches Gallicam nauem esse
admonitus, atque adeò non ad opem, sed ad prædam accu-
rendum videri; mittere neglexisset: cum diceret elabi eum
quisquis esset, nullo modo posse, ac demirari se vehementer
hominis temeritatem, qui se hinc inde in naues Anglicas in-
duisset. Proinde tunc quidem pergere sinendum: haud ta-
men sapienti consilio, quando sine pugnâ, & sine cuiusquam
suorum exitio, naue potiri tunc licuit, quæ post non sine cer-

ramine in potestatem venit, & formidoloso quidem futuro, si res administrata à Gallis rectè, atque ordine esset. Etenim postquam æstu accedente, nauem ipse cum suis, è vadis extricauerat, dum institutum iter contendit, deprehensus ab Thomâ, vbi vidit integrum sibi non esse, fugâ, quod nitebatur, elabi, ad pugnam strenuè se comparat. Ac primò quidem infestâ bombardarum displosione res gesta eminùs: mox, Thomas, certum cum esset certamine experiri, admoueri quàm-proximè Flibotium iubet. Et ad Camplenium conuersus; Nosti, inquit, naualium dimicationum leges. Si quis est in naue ex hostium partibus captiuus, is nequaquàm finitur in foris, dum pugnatur, liber ac solutus versari: proinde in imam contabulationem secedere tantisper ne pigeat. Paruit illicò Camplenius: ac Thomas iam tum sibi metuens, clathra & super imponi, & clauis figi imperat.

I A M Q V E Emerici nauem propè contingebat, cum vtrunque & lapidibus, & crudâ tormentariorum globorum eiaculatione cœptum dimicari: at nullo ferè momento ad victoriam: etenim dens alter anchoræ Kersianæ in Emerici nauem impactus, ita vtramque implicuit, vt néque accedere propiùs, néque recedere liceret deinceps. Cumque à prorâ facta esset impressio, ab vno altero-ve armato Anglici impetus perfacile eludebantur. Anceps ea dimicatio tenuit aliquandiu, donec hæreticus nescio quis, illo tumultu vlrà quàm bellatorem decebat, perturbatus, verbulum emisit ad deditionem spectans. Et temerariam vocem Kersius repente arripuit. Perlubenter verò, inquit, Emerice! quas condiciones tulimus Camplenio quem hîc habemus, eadem tibi tuisque sunt. Atque hîc finis pugnae fuit: vbi de Camplenio inaudijt Emericus, viri colloquium flagitat, haud tam facile utique deditionem facturum, si eum adesse priùs comperisset. Certè & à Barbaris & à Nostratibus quibusdam strenuè se se eo in certamine gessisse perhibetur homo egregiè Catholicus. Vt vt id fuit, reueli quidem clauos recens adhibitos extemplo Kersius imperauit: ceterum eadem diffidentiâ; Caue, inquit, Campleni! ne dum tu cum Emerico colloquere, turbet quidquam: si qua vltrà bombarda explodetur, certa tibi nex. Suade modò dedant se se, ac, si quid sapiunt, suæ salutis consulant: appro-

ANNVS
MDCXXIX.

pinquant, ut vides, Actuaria: antequam conuentum sit, si adfuerint, summo iure in eos agam. Hic Camplenius modestè atque intrepidè, Captum quidem necare perfacile Kersii at non item decorum. Tu cum fratre incolumitatem omnem spondidisti: fidem violare non est viri fortis. Ceterum, meum non est, quem ipsi minimè agnoscant, ijs præcipere quid potissimum in tam præsentis discrimine faciant: id natura cuique præscribit, ut vitam, libertatèque suam tueatur, contraque vim intentatam ac paratam pro viribus obluetur. Laudare debes potiùs eorum constantiam, magnitudinèque animi, qui ut magnanimos viros decet, acriter fortitèrque dimicent. Accedit, non vsque eò rudem esse Emericum, ut non quidquid dixerò, tanquam à captiuo profectum accipiat, qui cum non sit arbiter sui, ab alijs præscripta afferre potiùs, quàm quæ sentiat, expromere censeatur.

EA ORATIO commotum utcunque sedauit: iamque pacatior; Illud ergo inculces, precor, inquit, dum se dedant, omni humanitate exceptum iri. Et fecit seriò Camplenius, qui animaduerneret nullam spem salutis superesse, si cum Actuarijs praterèa depugnandum esset. Deplorat tamen idem Emerici vel ignauiam, vel imprudentiam, qui tam properè de deditione verba fecerit. Æquo adhuc Marte decertabatur, vel potiùs ad Gallos victora inclinabat: ex Kersianis tres ceciderant, in ijs nautarum vnus imprimis experiens, cui globus ex maiore bombardâ libratus caput à ceruicibus reciderat, è Gallis nullus interiisse proditur. Maturaret igitur, & antequam noua subsidia afforent, vrgeret sanè pugnam; quippè & ab epibatis, & à tormentario puluere, Anglo instructior. Omnino trepidabat iam tùm Anglicus miles, sèque in ima naui sensim subducebat. Inferret ergo se se in nauim impeditam, cum expeditissimis suorum: terrore & minis cuncta fremens impleret; reuelleret nimirum confestim claustra Camplenio, cuius vel nomen formidolosissimum hosti esset. potuit eo die tentari, atque adeò fortè peragi insigne in paucis facinus; ut antè quàm auxiliares Actuariæ certamen capefferent, expugnato Flibotio, Galli deinde si minùs numero, bonitate certè nauium superiores, Actuarias easdem momento deprimerent: tum vel in classem reliquam impetu ruerent, quæ tametsi nauium

uium erat quinque, tamen præter Præfectos, vix virum habebat; ac si superiores extitissent, Kebeccum reciperent continuò; vel in altum inuecti, Galliam versùs cursum reflecterent, dum cum quatuor quæ aduentabant nauibus coniuncti, opprimerent prædatores, & Kebeccum porrò asserrerent. Sed eas spes vnius hominis temeritas inscitiamque infregit. Et Camplenus quidem nutantia cuncta, perturbatamque conspiciens, deditiorem Emerico suavitè tam opportunè, vt statim atque arma dedititij in Thomæ fidem accepti, posuerant, ad fuerit Actuaria vtraque, verùm ad spectaculum non ad pugnam: vetuit siquidem planè præcisèque Thomas quidquam in Gallos mouere. Ergo extemplò in Fliborium ad Thomam, Spinæum Propræfectum obseruantiam ergò Emericus præmittit: ipse mox subsecutus, seque infelix, resque suas tradit. *Tradit se hosti.* Vt Tadossacum ventum est, Camplenus quanquam à Thallasiarchâ vt in victoriâ humanissimè exceptus, perhonorificè deinceps haberetur, ingentes tamen animo coquebat curas: ac tamen prudenter moerorem dissimulabat suum,angebatur tamen intimis sensibus. Videbat, etsi non suâ culpâ ab Anglo tamen teneri quidquid in Nouâ Franciâ tandiu, tot laboribus, discriminibusque, tantis sumptibus quæsitum à Gallis esset: animaduvertebat Euangelicis operarijs expulsis, conuulsum iri veræ fidei pietatisque fundamenta, quæ haud infelicitè iaci ceperant: ex vno Ludouico Amantachâ, cuius egregiam indolem ab Anglis, quibuscum agebat, magnâ ex parte corruptam gemebat, augurabatur quid futurum esset Canadensibus alijs, quos vel in auitâ superstitione deserturi essent, vel periculosissimis erroribus imbuturi, atque adeò ad effrænatam licentiam proiecturi: miserabatur sortem Hebertianæ familiæ, quæ in medio Nationis prauæ atque peruersæ consistere malebat, quàm ad certissimam egestatem in Galliam remigrare. Exulcerabat denique piam mentem Gallorum transfugarum vel in Regem perfidia, vel in Deum impietas, quos cum Anglis ad quatuor quinque-ve reperit. Antesignani duo ad posteritatis memoriam infamandi, Iacobus Michaël, cum Marsoleto quodam. Ille vtriusque Anglicæ ad Kebeccum expeditionis auctor, duxque, postquam aliquandiu à Puritanis Calvinista cultus fuerat, in contem-

*Iacobus Michaël
transfuga inopi-
nâ morte oppri-
mitur.*

ANNVS
MDCXXIX.

ptum deinde, ut fit, apud omnes venit. Diffidere Thafsiarches homini: Propræfectum eius in naui apponere, qui in eius dicta factaque dissimulanter inuigilaret: negare quæ petebat, penè omnia. Hinc ægritudo cruciatûsque mentis incredibilis, vultus deiectus, os exangue, suspiciones perpetuæ: horror sui, extrema denique desperatio ex probris conuitiisque quotidianis eorum ipsorum, ad quos transfugisset, à quibus non aliter se, quàm Proditorem vocitari norat. Ergo cum tam malè ab animo haberet, corpus quoque demùm contabuit. In lethargum incidit horarum quinque & triginta: tum infelicissimam animam egit, postquam pridie furoribus & furijs exagitatus, augustissimum Dei nomen millies blasphemis vocibus violauerat, dirisque omnibus se deuouerat, ni acceptas, ut rebatur, iniurias vltus esset. Hic hominis amentiam reprimere Camplenus blandè cepit, ex eoque causas doloris quas diximus, elicit: tum, ubi delinitum tantisper animadwertit, penitiùs in causam ingressus, postquam de sui facinoris atrocitate confessus ipse fuerat, ad spem veniæ à Christianissimo Rege obrinendæ deiectum animum sensim erigere instituit. Graue quidem crimen esse ac nefarium: non deesse tamen, quibus paria clementissimus Princeps condonasset. Ad quæ cum ille subiecisset; ita prorsus rem habere, optimum & benignissimum Regem suum esse; quin igitur, excepit Camplenus, eius ad clementiam confugis? ego si quâ in re potero, studium illud tuum studiosè iuvero. Et illud ipsum meditor, inquit: iamque ex Galliâ certior factus sum impune mihi fore, si redire voluerò: verùm, nisi Regium sigillum condonationis tabulis impressum erit, non committam ut Galliam reperam: ac si id fiet, aliò quouis potiùs, quàm Dieppam adibo. Sed ea versantem animo inopina mors eo quo dixi modo oppressit derepentè. Videlicet ita ferè fit: designantur faciliùs crimina, quàm expiantur: & quæ perperam contrarius fasque perpetraveris, ea plerunque eluendi, ut adsit voluntas, facultas tamen omnis eripitur. Corpus cum aliquâ pompâ militari, Davidis iussu sepultum Canadenses postmodum erutum refossûmque, & per extremam ignominiam discerptum canibus obiecerunt, dignâ prodicionis mercede.

ALTER proiectissimâ audaciâ æquè & libidine, incredibi-

lem viro pio humanoque dolorem inussit, dum per indignissimum flagitium virgines illas duas Canadenses, ipsi, vt antè exposuimus, à parentibus, qui nec se, nec illas alere per infestissimam hyemem poterant, oblatas eripuit. Eas semper in filiarum loco Camplenius habuerat, & liberaliter ad Galliæ mores institutæque formauerat. Ac quanquam à Ludouico Kersio caput illud pactionis antiquatum erat, tamen ab eo postmodum coram impetrauerat, secum vt ambæ in Galliam irent: eò, vtramque cum eius bonâ veniâ abduxerat. Nec abnuebat Thalassiarques primùm, iamque ex sortem sibi suam gratulabantur: cum ecce tibi Kebecco, quò paulò antè iussus perrexerat, ad Thalassiarquen scribit Marsoletus: Canadenses aliquot ex conuentu ad Trifluuium recens habito, omnium nomine renunciassè; nullo modo sinendum videri puellas illas in Galliam à Camplenio deportari, quando Gallica ditio nulla deinceps ijs locis esset. Enixè ipsos ab Thalassiarque postulare, omninò eas pro potestate retineat; nifaxit, rem Anglicam ijs in oris labascere: & ex Anglis Kebecci tutò futurum neminem. Se quidem, si quid, vt metuebat, ingruisset, culpâ vacaturum, qui impendens malum, & antè denunciauerit, & quâ ratione declinari posset, aperuerit. Certè, si quid sibi credendum putet, puellas illicò è Camplenij manibus retractas, Kebeccum remissurum. Has literas Thalassiarques sub epulas Camplenio cum tradidisset, intellexitis continuò eam stropham sine dubio à Marsoleto adornari; quippe iam increbuerat, cum earum adultiore (Spem nomen interim Camplenius fecerat, altera Charitas ab eo appellata) pessimum corruptorem precibus pollicitationibusque egisse, secum vt esse vellet potiùs, quàm Camplenum sequeretur: cuncta se largè atque abundè suppeditaturum. Quæ cum forti constantique neglectu virgo reiecisset, etiam apud suos populares de eâ indignitate quæta erat: hæc, inquam, cum emanassent, non dubitabat Camplenius, quin foedissimæ cupiditati, vtilitates publicas nequissimus prædo per vafritiem obtenderet. Ergo hunc in modum apud Thalassiarquen egit. *Quod ipsas Marsoleti literas perlegendas mihi vltro tradidisti, humanitatis id tua fuit, iamdiu à me perspectæ & exploratæ. Ac si vera quidem afferret, ne ego inurbanus essem, qui mi-*

ANNVS
MDCXXIX.

*Marsoletus ab-
ter transfuga
per indignissi-
mum flagitium
virgines duas
Canadenses
Camplenio
eripit.*

ANNVS
MDCXXIX.

hi ut satisfacerem, incommodare vobis non vereretur, sed hoc mihi credas, precor, Kers! commentum id profecto est, ab intemperanti Marsoleto flagitiosè confictum atque excogitatum, ut ingenuas castasque virgines ad turpitudinem, quod iam nec semel tentauit, pellat. Ego eas à parentibus non per vim extorsi, sed obtrusas difficillimo tempore, ex Christianâ charitate excepi, alutque: eâ lege, ut de illis statuerem, quod æquum bonum videretur, & quod nominatim caui, in libertatem filiorum Dei per sacrum Baptismum assertas, ad illius supremi Numinis cultum ac venerationem nostro more, modoque informarem. Ex eo tempore (biennium totum intercurrit) nullâ in re ipsis defui: victum vestitumque pro nostrâ tenuitate benignè suppeditavi: tanquam filias ingenuè liberalitèrque habui: quâ tandem eripi mihi nunc sine iniuriâ possint? Nam, quod ait Marsoletus, de ijs in conuentu ad Trifluuium recens habito, ita constitutum esse, ut ne aliò excedere sinantur; illud, pace tuâ, Kers! dixerim, à vobis prorsus abest. Nec alium huius rei testem appello, quàm te ipsum. Nuper dum Kebecci versarer (eò paulò antè, David cuncta lustraturus adierat) scio, seriò ac diligenter percontanti tibi, grauitèrne ferret ea gens, puellas à me abduci, à Dieppensi Algonquiniorum interprete, ex quo ista querebas, confirmatum esse, non modò non inuitis ijs, sed etiam gratulantibus sibi parentibus, eas mihi relinqui: scio Colartium (Heberti is gener erat) cum illud ipsum sciscitareris, assenerasse, nihil hinc prorsus turbarum exiturum: ac si quid periculi foret, se vnum omnium minimè dissimulaturum, cuius maximè intersit, quando inter infestos illos hostes, quos Marsoletus fingit, sit substiturus. Hæc cum ita habere, res loquatur ipsa, cumque flagitiosissimus veterator aliud sequatur nihil, nisi ut destitutas virgines perditum eat; Per ego te supremi Numinis reuerentiam obtestor, Kers! ut miseris & derelictis puellis consuli à me sinas. Est profecto Deus factorum nostrorum consiliorumque testis, & vindex: is, si quid eius causâ piè feceris, abundè olim rependet.

EXACERBAUIT hominem ea oratio, non flexit: è vestigio confurrexit à mensâ, ut quidem videbatur, iratior: sed non diu æstus ille tenuit: ut assueuerat, ita paulò post familiariter agere pertexit cum Camplenio. At is, ne quid intentatum relinqueret, Thomam ipsum apud fratrem interposuit, sed frustra. Quæ ubi virgines cognouere, dolore affectæ vix consolabili, nec somnum capere, & cibos ex lan-

guore respuere, Thalassiarchæ obstinatus propositum grauius inculcantes, à quo non sinerentur egregiâ in se Camplenij voluntate vti. Lubet hîc ex eiusdem Camplenij commentarijs, Christianæ Amazonis ad Marsoletum orationem penè ad verbum attexere: quò & intelligant omnes, Canadenses, si adsit institutio, Europæis nec ingenij bonitate, nec constantiâ cedere; & extet nobile trophæum pudicitiae in virginibus necdum sacro Baptismo initiatis. Ergo earum adultior, annos nata circiter septemdecim, tempus nata opportunum, cùm aliquot post diebus Kebecco reuersus Marsoletus Thalassiarchæ adstaret, cum nauium Præfectis epulanti, coenaculum ingressa cum lacrimis gemitûque, nequissimum flagitij architectum hunc in modum coràm appellat. *Continere*, inquit, *me ipsa nequeo, quin in te stomachum erumpam.* Quid rei est? inquit Marsoletus. Tum illa: *Publice*, inquit, *ac palàm compellare te volo, quò, & omnes exaudiant, & quotquot Canadicè sciunt, te deinceps execrentur.* Compertum, exploratûmque est omnibus mendacissimum te esse, & versutâ arte atque subdolâ, nunquam ea proloqui quæ oporteat, quæque mandata sint, sed quæ fingas, atque comminiscaris, obtendere. Têne ausum esse ementiri quæ à popularibus meis non modo non dicta sint, sed ne cogitata quidem unquam? Sed minirum tamen si impudentissimus es, puduit te tamen id quod res erat, profiteri. Inficiare, nequissime! inficiare si audes, me à te sæpius de flagitio interpellatam: nega cuncta à te mihi promissa affatim; oblatam pecuniam, quæque in arcâ haberes, obtrusa omnia, dum assentirer. An non eò vsque prorupit effranis tua libido, ut me turpiter attrahere tentaueris. Sed te reieci videlicet, pro eo ac pudor pudicitiaeque præscribebat, interminata præterea, si pergeres, me de vi exposculturam. Hîcque demum exanguis & perturbatus accessisti, il'ud vnum infrendens, pertinaciorem esse me, aliquando expugnatum iri constantiam meam: non semper me futuram Tadosfaci, Kebeccum certo redituram. Etego te æquis oculis intueri quædam, impurissimum caput! tu sic habeto, quanquam femina sum imbellis, tamen si unquam eo animo ad me propius accesseris, ferrum in contaminatissimo pectore defixuram, vel si mors obeunda sit illicò. Ceterùm, canes ipsi humanitatis sensu te superant; etenim q̃ ab illis diuelli nequeunt, à quibus aluntur: tu eos oppugnas à quibus educatus es, ac populares tuos Anglis prodis. Nec te furiarum stimuli

ANNVS
MDCXXIX.

exagitant, qui auro patriam vendidisti & quasi nefariâ in patriam tuam molitione, audacia illa tua, atque crudelitas nondum expleta sit, eodem exitio miseras inuoluere conaris scilicet, & à cultu supremi Numinis retrahis, cuius metum abiicisti. Ille ille tamen impiorum ultor Deus sine dubio consceleratam vitam noxio eripiet, si, ut credere me populares tui docuerunt, debitas criminibus poenas rependit.

AD INOPINATAM euulgationem flagitij, tamque acrem obiurgationem attonitus impurus, ac vix sui compos, hæc, inquit, egregie meditata affers. *Atqui, subiicit virgo, multò plura his adderem, si quæ mente concepta, inclusaque contineo, sermone atque oratione perinde possem depromere.* Et hîc vberes lacrimæ singultusque vocem penè intercluserunt. Tum ad alteram duodennem conuersus Marfoletus; Tu verò, inquit, num quid addis. *Vnum illud, ait, quæ ab sociâ audisti, eadem à me tibi dicta puta: addo tamen, si cor tuum extrahere ex nefarijs visceribus liceret, eam escam longè suauioremi mihi fore, quàm vllum ciborum eorum qui hîc prostant.* Vtriusque orationem demirati quidem magnopere quotquot aderant: non tamen Kersius dimotus è sententiâ. Ea duritas nescires vtris plus doloris, virginibus-ne, an Camplenio attulerit. Ille, quod licebat vnum, vbi eas eripi sibi vidit, eiulantes eâ maximè spe solatus est, Gallos breuî Kebeccum repetituros. Tum egit enixissimè cum Colartio, ipsas cum vxore suâ esse pateretur, famularum ministeria obituras: id charitatis officium hoc gratius Deo fore, quò certiori in discrimine sempiterna illarum felicitas futura esset, nisi ab eo susciperentur. Nec verò se immemorem fore beneficij: sicubi posset, pro virili gratificaturum. Ad hæc Colartius, eas se quandiu secum esse vellent, non in famularum, sed in filiarum numero habiturum seriò asseuerauit. Ambas porrò in discessu paternè hortatus est, studerent pierati, meminissent pudoris, pudicitiaque, ac Deo fiderent. Altissima Domini Dei consilia quis inuestiget? neutra Baptismi deinde munere impertita: nam Spem quidem morbus postea popularis absumpsit: Charitas externo homini nupta, apud Iroquios diem clausit extremum. Fortè, ut Catechumenæ ambæ fuerant, nec sacræ doctrinæ prorsus rudes, pijs illis studijs, tantaque constantiâ id assecutæ fuerint, ut

actum Contritionis (quem vocamus) exercerent, antequàm morte defungerentur. Verùm manet lis sub supremo Iudice.

INTER HÆC adornabatur profectio: rebus omnibus Kebecci ab Anglo compositis, deportatisque Tadossacum tùm Præfidiarijs tùm Patribus Recollectis, Iesuitisque, in ijs Brebeufio, qui commodum paulò antè ex Huronibus redierat; vela facta sub ineuntem Octobrem, non sine Kersij sollicitudine metùque, ne in Razillium incideret: nunciatum enim à Canadensibus erat, ad Gaspeium naues decem ab omni militari apparatu instructissimas Angli transitum opperiri; sed indices vel fallebantur vel fallebant. Nulla tum navis Gallica eà in orà versabatur: neque plures profectæ erant, quàm quatuor quas diximus: & seriùs quidem, quæ certissima causa exitij fuit, vel quod tempori Camplenio subuentum non est: vel quod per ventos eà ferè tempestate aduersos ac resistentes, in sinum fluminis S. Laurentij penetrare non licuit, quod præ ceteris tentauit Noyrotius, Actuarius ipse suum ductans, quippe qui nihil dum certi de dedito Kebecco comperisset; in eaque obscuritate, & dubitatione accedere peroptaret quam - proximè, subsidijs Camplenio, si integra res esset, quamprimùm subministrandis. E reliquis tribus, vna minor in Galliam feliciter repulsa, ad oram Armoricæ: altera Hispaniam versùs reiecta, leucas retrò circiter septingentas: tertia, quæ Danielis viri fortissimi fuit, per caliginosam nebulam diuulsa ab alijs, ad extremum Augustum, ad Ciboium fluuium flexit, vbi comperto Stuartium quendam Scotum nauibus maioribus duabus, ac militari dromone eam plagâ populari, Gallósque moruarum piscatione arcere (piscis est notissimus, qui salis egregiè patiens, annum totum ad tenuiorum maximè cibum asseruatur) nisi decimam partem prouentûs, vectigalis nomine penderent; Daniel indignum ratus Gallos vbique ab Anglis oppugnari, ad Portum Cetorum rectà, vbi Scotus latrocinijs suorum sedem fixerat, cum suorum expeditissimis progressus, bipertitò agmine derepentè præsidium oppugnat, expugnatque: captis Anglis, ac Britannico vexillo deiecto, quòd ea statio hostilibus excursionibus impediendis idonea imprimis visa, locum nouis operibus communire constituit. Atque ea est Insula, *Armorici Promontorijs*, in quâ annos deinde plures ex interuallo, aliquot è

*Danielis Galli,
viri fortissimi
præclarum facinus.*

ANNVS
MDCXXIX.

*Noyrotij Socio-
rumque naufragium.*

Societate IESV versati, quâ Gallorum mentibus procurandis, quâ promouendæ Barbarorum ad Deum Christumque conuersioni. Initium dedit Bartholomæus Vimontius, is qui aliquandiu post, Canadensibus Domicilijs omnibus IESV superior præfuit, quem tunc suâ in naue habebat Daniel; in alias dispersi ceteri erant.

NOYROTII porrò Actuarium (iam enim nos ad se lamentabilis casus vocat) dum eâ quâ dixi de causâ littus legit, in latentes cautes vi ventorum impactum naufragium fecit. Ad X. Cal. Septemb. sub vespertinum crepusculum tranquillo pelago cæloque, eminens tuentibus aperuere se se terræ. Accedere propius per noctem, cum tutum minus videretur, paulatim in altum versâ prorâ; sub auroram deinde postridie terras versus cursum reflectere placuit: cum repente tertiâ circiter horâ post solis exortum densissima superfusa caligo prospectum prorsus omnem trepidis eripuit. Accessit Vulturū vehemēti-
or: cuius pertinaciâ cum ad terras naus raperetur, sic, ut nullâ remigum contentione inhiberi cursus posset, Nauarchus ipse cunctis denunciat, nî venti violentia remitteret, conclamam salutem esse. Sed non modò non posuit, verumetiam intendit se in horas, tantâque vi ad littus impellere nauem perrexit, ut cum nihil sedula nautarum diligentia efficeret, ad mortem se quisque salutari peccatorum confessione comparauerit. Vni nauicularij tantisper distulere, donec sub proximæ noctis initium fragorem ipsi auribus excepere Actuarij, ad saxa impetu allisi: tunc enim pro se quisque aliorum institere vestigijs: & quando spes vitæ mortalis nulla deinceps supererat, ad immortalem vota studiâque conuertunt. Erant omnino in Actuario quatuor & viginti, partim nautæ, partim vectores, in ijs è Societate Iesv Sacerdotes tres, Carolus Lalemantius, qui relictâ Prætoriâ, ad Noyrotium se se adiunxerat, Alexander Veteripontius, Philibertus ipse Noyrotius; Laicus vnus, Ludouicus Malotius. Ac Lalemantius quidem de se ipse prodidit, cum constituisset fatale momentum in ipso cubiculo vnâ cum Ludouico præstolari, euocatum se ad suprema tabulata ab vno aliquo: Noyrotius esse compertus est, qui extremam sibi absolutionem adhiberi flagitabat. Ergo aduolat quam-celerrimè, iuxtaque eum consistit eo in naui latere,

ANNVS
MDCXXIX.

tere, quod ab vndis magis extabat: Sacro peracto mysterio, cum omnes simul denuo opem augustissimæ Deiparæ exposcerent, ea ipsa pars navis momento dissiluit. Ac Noyrotius quidem haustus fluctibus est, in pijs piorum morientium vocibus, dum spiritum iamiamque efflandum summo Deo commendant: Lalemantius inter trabales asseres quatuor è navis compage, hinc inde à pectore & à tergo intercepheus, haud dubiè interclusâ animâ confestim interiisset, nisi fluctus subsequens molem eam disiecisset continuò, vnde ipse seminimus expeditus, impetu naturæ potius quàm certo consilio, brachijs in incertum expansis, subiectum casu asserem, collectis vtcunque viribusprehendit, totum se se dein vndarum agitationi permittens. Malotius Noyrotij vel in morte comes, merfus itidem est. Veteripontius vt euaserit, ne ipse quidem satis vnquam intelligere potuit. Ita arcanâ Dei providentiâ eonaufragio è Iesuitis absumpti duo, seruati totidem: ex alijs, vorticibus hausti duodecim, enatarunt octo. Et nauicularij quidem vt valentiores erant, eosque ad casus comparati; paulò faciliùs littus tenuerunt, quâ vis ventorum agebat. Lalemantius postquam horam ipsam sursùm deorsùm vltro citroque fluitauerat, & in momenta singula vndis obrutus, per obscurissimæ noctis tenebras, quæ horrorem intendebant, mortem continenter expectauerat, animaduertit derepentè se in dumis senticetisque versari: tum oculos, vt licuit hac illac per densam caliginem circumferens, videt quinq; sex-ve iam in terram eiectos: ipse, quæ erat prostratarum virium imbecillitas, hortantibus licet alijs, atque excitantibus, agrè emerfit, crure ad rupem vehementer alliso. Vt in malis tamen, solatium ingens attulit Veteripontij aspectus: is paulò firmiori corpore, Lalemantij debilitatem opportunè sustentauit, ac secundùm preces ab omnibus, gratijs Deo agendis è genibus conceptas, vix pedibus consistentem suis, propinquam in siluam abduxit. Huc cuncti gratulationem inter, solitudinèmq; suspensi conuenere: pro tecto cælum, pro culcitrà, humus, pro cervicali, arbor cuique fuit, & in veste scilicet madenti. Ita omni humano solatio fomentoque destituti, in tristi quisque proprii periculi imagine, miseratione eorum quos interiisse cognorant, aliorum, si qui fortè superstites

E Iesuitis Noyrotius Malotiū quo fluctibus hausti, Lalemantius & Veteripontius seruati.

ANNVS
MDCXXIX.

essent, desiderio, alij alijs appliciti noctem exegere. Vbi primum diluxit, explorare circa, locum, Insula ne esset, an continens! Et breui quidem agnouere, modicam Insulam esse, è quâ, recedente maris æstu, transitus per vadum in continentem pateret. Reperti item è decem tres, ad alios se adiungere: tùm cuncti captare sedulò, si quid esculentum è naufragij reliquijs ad littus eijceretur. Nec defuit diuina providentia: vini cadi quinq̃ue primum obiecti, mox in obseratâ capsulâ, oleum, acetum, ac temerè deinceps, casei formæ aliquot, suillum pingue, panis nauticus, at vndâ falsâ perfusus: tum, simul cucurbitula tormentario puluere referta, nec humenti, simul catapulta, cuius ex filice elicetus ignis confestim, quo subsidio nihil tunc opportunius.

*Noyrotij Malotiique
exequia.*

*Eorundem vi-
tutes eximia.*

MISERABILI item spectaculo proiecta eam ad oram corpora Noyrotij Malotiique ac duorum Noyrotij nepotum, ex fratre sorore-ve: quasi pij manes tumulum à superstitionibus, iustaque funebria reposcerent. Ergo ante omnia, iniecta cunctis gleba, à complorantibus comprecantibusque vt benè & feliciter seiunctis mentibus in alterâ vitâ eueniret: quod sperandum utique tùm de alijs, quando extremo tempore noxas sacrâ pœnitentiâ eluerant: tùm maximè de eximiâ vtriusque Iesuitæ virtute. Noyrotius inde vsque ab religiosæ vitæ primordijs, egregium præ se tulerat studium absolutissimi officij. Burgundio erat, Augustodunensis Diœcesis, annos natus, dum Societatem iniit, quinq̃ue & viginti. Vix tyrocinij statuta spatia decurrerat, cùm Biturigas missus, necdum Sacerdos, studio tamen rudes iuuandi, alteri se adiunxit, nondum item sacris ordinibus initiato, cum eoque excurrit constanter annos plus quatuor, Dominicis festisque diebus, in vicinos circa pagos, ad tradenda pueris, iuxtà, grandioribusque pecus pascentibus, ea quæ scitu factûque ad vitam beatam maximè necessaria sunt. Solenne ijs erat, penè ieunos dies huiuscemodi traducere: sub meridiem dumtaxat ad fontis marginem panis frustulum mandebant, at cum exultatione cordis, ponendo iam tum, vt aiebant, tyrocinio asperioris vitæ illius, quâ apud Barbaros acturi olim essent. Et ad institutionem opiliunculos ita cicuraue-
rât, vt certis locis concionem ipsi vltro cogerent ad ea audienda, quæ de Christianæ doctrinæ præcipuis capitibus, de modo ritû-

que Dei manè ac vespere adorandi, rogandique, de sacrâ tùm homologesi, tùm synaxi faciendâ proponerentur. De illo eodem hæc insuper ab vno aliquo ipsius perfamiliari prodita sunt. P. Philibertus Noyrotius, paucis ijs annis quibus in Societate vixit, singularis charitatis Dei proximique, perpetua documenta edidit sanè illustria. Ad vtramque explicandam, dotibus tribus præditus fuit, sanè appositis, animo magno celsoque, ad ardua quælibet suscipienda, quæ modò gloriam Domini Dei promouerent, augerentque; laborum, rerumque asperarum patientiâ planè inuictâ, prudentiâ, dexteritatēque singulari, ad ea quæ animo consilioque complexus esset, perficienda. Accedebat hinc fortissima despicientia sui, illinc Dei fiducia, & pietas: ardor tantus, tamque assiduus, vt quocunque tandem occupationum æstu iactaretur, in precatione tanquam in tranquillissimo portu semper conquiesceret: atque adeò nunquam quidquam imminueret de præscripto orandi tempore, destinata spatia anteuertere solitus, si quando ea sibi iustâ aliquâ & necessariâ de causâ præreptum iri præuidebat. Ceterum, quasi tanto antè quid se futurum esset præfagiret, amnes in itineribus perstudiosè declinabat, etiam compendij, aut omninò viæ facilioris opportunitate oblatâ; sciscitantique cuidam, cur tandem cum scapha præsto esset, eâ commoditate vti nolleret? hæc, inquit, vita non fluuijs, sed mari debetur. Malotius autem Lotharingus è Tullenfi Diœcesi, annos in Socitate quindecim sic exegerat, vt iam multarum palmarum athleta difficilem illam, duramque prouinciam appetijisset, vitæ contemptor egregius, dum pestilentia contactis pluries adest. Aurificinam callebat apprimè, scalprum autem adhibebat tam peritè, vt omnes eo in genere facillè superaret. Extant totâ Galliâ in plerisque Societatis Domibus, typi ex ferro, quorum impressione tùm Epistolæ, tum literæ viatoriæ, aliæque à Superioribus obsignantur, ab eo elegantissimè elaborati: quam ad peritiam cum multiplex vsus affinium opificiorum, ministeriorumque omnium, quæ factitare Laïci in Societate solent, &, quod caput est, eximia religiosarum virtutum absolutio accessisset; neminis vnus opera ijs quidem locis vtilior opportunior-ve futura fuisset merito putabatur. Sed summo rerum omnium administratori

ANNVS
MDCXXIX.

aliter visum. Illud habuit in morte solatij, quod Nauarchum, hominem Calvinistam, vel modestissimæ vitæ exemplis, vel assiduis hortationibus, ad eiurandam hæresim adduxit: atque adeò viam illi, qui singularis amicitia fructus est, quantum quidem augurari possumus, ad felicitatem munivit.

VT AD naufragos redeamus, quoniam quæritandi pelago Galli erant, à quibus exciperentur, quod vnum periculum nisi adesset, ex aquâ emerlis, fame intereundum prorsus erat; ad nauigium qualecunque ex Actuarij fragmentis fabricandum studia curamque pari omnes consensu conuertunt. Et iam quarto die opus processerat, cum haud procul lembum conspiciunt, ad se, quod maximè optabant, cursum flectentem: verum nautæ vbi collectos in littore plures vident, vim insidias-ve veriti, refugere quam-celerimè. Nostris è naufragis nauicularius quidam id quod erat suspicatus, eos metu recedere; cum nemine communicato consilio, ad proiectiorem crepidinem solus accurrit, quâ transituros intelligebat; tum metu fugientes appellans, reuocat ad se tandem, ab vno nihil existere posse periculi confisos: collocutusque cominus, suam ceterorumque calamitatem exponit. Cantabrierant, Gallicæ linguæ rudes illi quidem, at perhumani: etenim cum ex loquentis ore vultuque naufragium factum intelligerent, nec satis cetera assequerentur, exceptum nauicularium ad Nauarchum deducunt, Cantabrum illum peræquè, at Gallici idiomatis peritum. Is cognito infortunio Gallorum, lembum ipse conscendit continuo, ad eosque aduolat: ac oculis casum contemplatus iuxta, animoque miseratus, benignè significat, vbi primum sui à piscatione rediissent, ad eos relaturum dere totâ, suaturumque vti omnes in nauem acceptos velint: interea abducturum se Sacerdotes Iesuitas duos. Ea humanitas omnium animos erexit, recreauitque: Iesuitæ nominatim pro eo sui studio prolixissimas gratias egerunt: ne tamen reliqui deferri se se putarent, institerunt, eius vt cum bonâ veniâ alterutri remanere fas esset: quam cautionem is magnoperè probauit, commendauitque. Ita Veteripontius substitit: Carolus Lalemantius, vt pote imbecillior, totusque à iactatione contusus, cum Nauarcho profectus tam diligenter eorum quos relinquebat, causam egit, vt postridie cuncti in nauem

acciti sint. Ibi dum discessum opperiantur (nondum enim piscandi tempus effluxerat) audiit Veteripontius ex indigenâ, viro humaniore quàm ferret illa vulgaris barbaries, de nouâ Colonia ad Promontorium Armoricum, vbi cum alijs Bartholomæus Vimontius relictus esset à Daniele in Galliam redeunte: vtque incredibili flagrabat cupiditate cum Barbaris hyemandi, enixè flagitauit à Lalemantio Superiore, eò sibi pergere vt liceret cum illo eodem indigenâ, qui se ducem itineris perlubenter fore profitebatur. Annuuit Lalemantius, tùm vt Veteripontij ardori satisfaceret, tùm vt Vimontio socium adderet, non mediocri vtique leuamento futurum. Nec defuit vbi ambo præclaram illam de omnibus benè merendi voluntatem occuparent, seu Gallos spectes, seu Barbaros. Illi in pestilenti lue, quæ plerosque omnes strauit, plures abstulit, insignem vtriusque charitatem experti sunt, dum & corpora assiduâ sollicitudine curant, fouentque, & mentem præcipuè ad Christianum constantemque è vitâ mortali exitum comparant, vt qui reualuere, dictarent palàm, ferre se quodammodò ægrius, quod non tunc moriendi necessitati satisfecissent. Singulare profectò vel constantiæ in ægrotis, vel in animorum Medicis peritiæ documentum. A Barbaris autem, in eorum familiaritatem se se, quoad quidem per sermonis vernaculi imperitiâ licuit, insinuando, & munusculis feritatem expugnando, illud euicerunt, vt filiolos, quorum de vitâ conclamatum esset, sacris aquis tingi ad sempiternam salutem paterentur. In his maximè curis hyems exacta: æstate dein proximâ, vtrumque vocauit in Galliam Franciæ Prouincialis: quod quandiu S. Laurentij flumen ab Anglis teneretur, vix videretur quidquam ijs locis ad animarum salutem expediri posse. Lalemantius autem, piscandi euoluto tempore cum redeuntibus Cantabris pridie Cal. Octob. profectus, quasi Tartarus totus in eum coniurasset, naufragium denuò ad oram Cantabriæ in ipso penè portu fecit. Fœdissimis conflictati tempestatibus, post dies demùm quadraginta cum passis velis in portum, haud procul à S. Sebastiani Hispanorum oppido inueheretur, allisa ad saxa nauis momento diffringitur. Vectores nauasque ad vnum omnes, complures scaphæ aduolantes illicò vt adulta dies erat, in tutum recepere: cetera perie-

Alterum Lalemantij naufragium ad oram Cantabriæ.

ANNVS
MDCXXIX.

runt prorsus. Lalemantius in nocturno capitis regmine, crepidatus ad Collegium Societatis cum diuertisset, vix pro Iesuitâ agnitus, recreatus vtrunque, tandem sub medium Nouembrem ad prædium peruenit Collegij Burdigalensis, leucâ vnâ à ciuitate, quâ in Hispaniam iter est: hîcque demum ærumnarum terminus fuit: quippe & perhumaniter exceptus, & quacunque re eguit, in iter liberalissimè instructus, Lutetiam deinde, vbi commodum visum est, insigni omnium gratulatione se recepit: cum iam reliqui è Societate, qui cum Dauide erant, ex Angliâ, reuecti essent in Galliam.

PORRO Camplenus rectâ deportatus est à Kersijs in maiorem Britanniam, nec inuitè: videbat enim, si, vt euenit, facultas daretur agendi Londini coram, cum Christianissimi Regis Legato, quem post constitutam pacem, eò vtrique missum suspicabatur; non parùm momenti habituram orationem suam ad repetitionem Kebecci, quæ omitti profectò nequaquàm posset, quando quo tempore à Kersijs Arx occupata est, pax iam vtrinque coaluerat, quidquid vafri fratres dissimularent. Sed quoniam res in annum tertium extracta est, vt reddet sequens liber, nos intereâ, dum hæc vltro citroque agitantur, ad Naturalem Historiam descendamus locorum hominumque: quam partem à me in operis vestibulo requiri ab vnoquoque legentium facile intelligo.

*Noue Francia
descriptio.*

NOVÆ FRANCIAE nomen immensos illos tractus designat Americae, quâ ad Septentriones obuertitur, à Floridâ vsque, hoc est à gradu secundo & tricesimo, ad Circulum Polarem, in latum; in longum, ab Insulâ *Terra-Nova*, quam vocant, ad Magnum Lacum, vulgò *Mare dulce*, & vtrâ: qui ambitus vtrinque maior est, quàm tota vetus Francia pateat. Huius partes, & quasi Prouinciæ, *Acadia*, *Soricij*, *Norembegia*, *Labrador*, &, quæ vox vulgatior, *Canada*, non tam certi cuiuspiam loci nomen, quàm plagarum earum, quæ vtrinque ripis adiacent amplissimi fluminis illius, cui à S. Laurentio Galli appellationem fecere, communis nomenclatura. Quæ Insula prima terrarum illuc è Galliâ tendentibus occurrit, *Noue-Terre* dicta, leucas minimum octingentas à nobis distita, latitudinem ferè obtinet eandem, quam Pictones atque Armorici. Eius ora ad Meridiem omninò raden-

da Kebeccum porrò pergentibus : ea est in Nouâ Franciâ sedes Gallorum primaria, ad Borealem ripam nobilis fluminis. Tractum illum leucarum octoginta emensis, aperit se se continuo sinus, an gurgēs? Latus leucas centum & quinquaginta; sepruaginta longitudo colligit, ab occiduâ Insulæ crepidine, Gaspeium vsque, vbi primùm fluuij latitudo ita contrahitur, vt leucas tamen septem & triginta pateat. Hinc ad Tadossacum (nauium maiorum statio tunc erat: neque enim ijs temporibus illæ vltra, Kebeccum versùs prouehantur; post, Kebeccum vsque ausæ progredi) sursum versùs numerantur leucæ nonaginta: hîcque adhuc fluuius leucas sex in latum se porrigit. Tadossaco Kebeccum leucas circiter quadraginta distat. Quantum quidem ex Lunæ maximè defectionibus vtrouique putatis deprehendi potuit, Sol veteri Galliæ quatuor quinque-ve horis citiùs oritur, ex quo de regionis longitudine statui facillè possit: latitudo eadem quæ Galliæ interioris, graduum sex & quadraginta cum dimidiato. Hîcque Nouæ-Franciæ appellatio: præterquàm quòd enim Galli omnium primi eò adiere, eidem insuper cælo in latum subiacet, ita dumtaxat vt in Meridiem, Septentrionēque magis protendatur. Ac quanquam bimestre ferè iter est, non tamen ire & redire sæpiùs vno eodēque anno licet. Prohibet infesta frigorū vis, & concretum in montes gelu per maria, vix ad ineuntem Iunium liquescens. Nec semel eo mense nauibus extremum periculum conflauerunt eæ moles, ad triginta quadragintā-ve leucas vulgò, nonnunquam ad sexaginta, &, quod fidem penè superet, ad centum ipsas continuatæ. Aduentantium indicium, frigoris vis solito longè vehementior. Ita neque ante Aprilem instituitur profectio; & reuersio ita tunc comparabatur, vt Gallicum littus ad ineuntem Octobrem naues tenerent: nunc diuturno vsu edoctæ, in procrastinando nihil admodum esse periculi, quo tempore in Galliam adueniebant, eo primùm soluunt Kebecco, nonnunquam post initum Nouembrem. Hîc porrò meritò quæritur à plerisque, vnde tanta frigorū asperitas diuturnitasque, in regione conterminâ? Quibus ita satisfit, vt dicatur; Primùm, regionem lacubus fluuiisque abundare, vnde pro aquarum copiâ vapores densi, frigidique existant conti-

ANNVS
MDCXXIX.

Telluris feracitas.

nenter. Deinde, quæ certior ratio, cùm non nisi per nemorum opacitatem, proceritatēque arborum Solis radios humus excipiat, nonnisi tardissimè tepefieri: maximè cùm aratro proscissa fuerit nunquam, vnde tanquam crusta perpetua, & prædura scilicet, toti superficiei circumfunditur. Accedit totâ penè hyeme aura perfrigida, cuius afflatu amnes lacusque facillimè congelant: tum gelidi illi halitus vaporibus permixti, qui à Sole palustribus ijs locis copiosi excitantur, concresecunt in niues, quæ vbi terram semel contexere, multos in menses durantur scilicet, à Sole per diu intactæ. Quòd si horrentes illæ filuæ excisis arboribus colerentur, frequentarenturque, & ex incolarum domicilijs exhalationes calidiores eadem, & sicciores ob ignes perpetuos, fursùm ferrentur, & à Sole, tellus aperta longe ante calesceret. Certè diuturno iam vsu comperere qui ijs in locis degunt, circa noualia priùs & niues liquefcere, & nebulas euanescere, quàm in siluis; ex quo liquidò perspicias, nihil quidquam ei solo ad bonitatem, nisi culturam deesse: quæ si adhiberetur, nec feliciùs vsquam in vetere Galliâ, nec certiore compendio tellus efferret. Argumento sunt arbores plantæque cuiuscunque generis, quas edere terra sponte solet, quercus, fagus, carpinus, populus, cedrus, pinus, abies, nux, morus, pyrus, pomus, prunus, corylus, labrusca, vuarum haud pessimarum ferax, fraga: stirpes item multiplices, tùm ad vsus medicos, tùm alimentariæ; quæ tametsi cuncta siluestre quiddam redolent, nihil tamen propterea de soli pretio bonitateve detrahitur: illud modò admonemus plagam nullam orbis terrarum esse, vbi Adami posterì non id persentiscant quod tantò antè ab supremo criminum vindice denunciatum est, nullo loco quæ ad vitam tuendam necessaria essent ita parabilia fore, vt non ad telluris fertilitatem, artem, industriamque adiungere oporteret. Ceterùm optimi & feracissimi soli dotes reliquæ apprimè conueniunt, glebæ nigror, lentorque, & herbida passim luxuries, non nusquam ad iustam humani corporis proceritatem; & riuorum fluminumque frequentia, peropportuna non modò ad agrorum irrigationes, sed etiam ad victum, ob piscium omnis generis vim incredibilem, nunc horum, nunc illorum: sic tamen, vt sicut non vbique prorsus eadem

eadem est telluris bonitas, id quod & in vetere quoque Galliâ experimur, & gens vnaquæque de natiuo solo confitetur; ita alijs interuallis ea copia maior sit, alijs minor: semper verò illud maneat, piscosissimos eos amnes esse. Nihil de auri, argenti, metallorûmque aliorum fodinis attexam, nihil de lapidicinis: coniectura non vulgaris est, & scilicet vsu aliquo approbata, nihil huius generis ijs locis desiderari.

ANNVS
MDCXXXIX.

NON MODÒ annium huiusce regionis longè maximus est, sed etiam cum præcipuis totius orbis terrarum & aluei amplitudine, & continuatâ cursûs perennitate certat fluuius S. Laurentij. Leucas hucusque quadringentas fontem versûs progressi Galli, Canadensës-ve: necdum tamen vbi locorum oriatur, explorare satis potuerunt. Vulgò ferunt emanare ex immenso *Lacu Huronum* seu *Mari dulci*, cuius ipsius ambitum leucas quingentas colligere perhibent, vnde præcipua huiusce fluuij deriuatio, orientem Solem inter, & Septentriones. Vt verò ad eam plagam è Mari dulci erumpit amnis S. Laurentij, sic ex eodem seu Mari, seu Lacu, Septentriones inter & occasum deriuatur flumen aliud, vnde ad Sinicum pelagus perueniri posse dicitur. Quæ si ita habent, quanto tandem compendio illac ad Sinas Iaponésque perueniretur, tam procul à Galliâ remotos, si tritum iter persequare. Hanc tantam opportunitatem interpolant *saltus*, quos Galli vocant, frequentes in alijs amnibus, per quos necessariò iter ad Hurones instituendum fuit, quandiu Iroquij, Gallici nominis æquè & Huronici hostes implacabiles fluuium S. Laurentij latrocinijs cædibûsque infestum habuerunt. *Catadupa* veterum sunt, ità perinde atque in Nilo flumine, aqua ex editioribus iugis præcipitat rupium, nec sine horrido fragore, subiectas in voragine: vt illac néque descendere sine præsentissimo discrimine, néque scandere vllo modo queas. Non tamen ij obices Barbaros rebus duris assuetos retardant, quo minùs cœptum iter persequantur. Ad eos torrentes vbi deuentum est, nauigiola ipsi sua (Canoas Baraui scriptores appellant: nos eâdem nomenclaturâ vtemur deinceps) imponunt humeris, nec grauissimâ sarcinâ, quippe ex perleui cortice betulæ arboris. Onus reliquum, si quod est, inter se partiuntur, nautæ iidem, & vectores, & baiuli: expeditique

Fluuius S. Laurentij.

Catadupa.

ANNVS
MDCXXIX.

per abrupta saxorum reptant (ea est corporum agilitas) ad vnā & alteram leucam nonnunquam; & quod magis mirere, per densa hispidāque siluarum, quæ ripas non tam decorant quàm obsident. Porro pro ludentis naturæ miraculo haberi possit, quod ad eorum *Cataduporum* nonnulla, ex editissimis cautibus iuxta, & tanquam arte ad libellam directò deorsum excisis, vnda tota fluminis tanto impetu ruit, vt ipso in aëre ventilata, arcuatum in fornicem spargatur potius quàm decidat, sic, vt infra sicco vestigio transeuntes Barbari, per ludum rorantem vndulam alter alteri certatim inspergant. Amnis vndis salem suum Oceanus admiscet, leucas vsque infra Kebeccum decem, supra, ad quadraginta quotidianum æstum propagat, ad *Lacum S. Petri* qui dicitur, hoc est finem fluminis ampliorem, leucas septem longum, tres latum: cum ad Kebeccum alueus in quartam leucæ Gallicæ partem contrahatur, aliàs vbique ad Catadupa vsque S. Ludouici diffusior, hoc est, ad leucas vsque supra Kebeccum sexaginta.

*Piscium magna
vis est varietas.*

Piscium in omnibus vis incredibilis: salmo, trutta, accipenser modi triplicis, alosa, mulus prægrandis, rhombus squamarum expers, cyprinus, lucius, tinca, perca, testudo, lupus marinus, tursio albus: anguillarum annua quasi seges (has ad fimum siccant in hyemem) totā autem orā pelagi præterea, quouis ferè anni tempore obuia morua, immaniāque cete, Gallos ad quæstuosam piscationem alliciunt. Ex hoc genere vnus est, de quo nihil proditum à veteribus Scriptoribus, fortè quod in solo Lacu Iroquiorum, nuspiam præterea reperiat, *Chausar*, gregalium suorum, hoc est piscium reliquorum hostis sanè atrox, denos quandòque pedes longus, octonos vulgò. Crassities humani femoris crassitieci penè par: forma eadem ferè quæ lucij: color leucophæus, vergens in candidum. Squamis horret totus, tam duris, tamque densè inter se compactis, vt ne pugione quidem transadigi queant; idcirco *Pissem armatum* Galli nuncupauere. Capitis moles grandior, præ reliqui corporis gracilitate: rostrum longum pedes duos & dimidiatum, eadem ferè formā quā porcellorum: ordo dentium duplex, & acutissimorum quidem. Nec modò ingluuiem exfatiat suam cæde stragèque piscium reliquorum, sed etiam insidiatur auibus. Eò occultit se se inter ripæ carecta,

*Chausar piscis
lucij ferè similis.*

quâ densissima sunt: tum diducto rostro, immotus manet tandiu, dum accedant volucres: eæ ubi primum rostro incautæ infederunt, stipem ratæ, aut omnino innoxium quiddam; continuo perfidus adducto rostro miserarum pedes ita stringit, ut nequidquam reluctantes trahat secum in gurgitem, omni deinceps crepto effugio. Ceterum, permagni fit Chasfaræ ab indigenis, hoc nomine, quod profitentur, atque adeo expertos se se asserunt, valere illius dentes ad dolorem quemlibet abigendum, si quâ parte scivit, ei dentis cuspidem infigas, sic, ut existat cruor.

EAM piscium infinitatem æquat in silvis quadrupedum copia. Quas animantes habent nemora nostratia, easdem apud eos plerâque reperias: accedunt complures, quibus caremus prorsus, insigniores: *Alce* longè celeberrima, *Magnam belluam* à corporis proceritate nonnulli dixerunt. Et tibijs est sanè præaltis: caput mulari capiti quam-simillimum: moles eadem quæ boum: in crurum commissuras commodissimè ad pastum fomnûmque subsidit. Vel huius carnibus, vel Fibri, de quo mox, aluntur regionis incolæ aliquandiu: pelles non in vestes modò cedunt, postquàm ab ijs sunt non ineptè prorsus villis ademptis variegatæ, & quasi taniolis exornatæ; sed etiam mercaturam penè totam conficiunt, tum inter eos, tum cum externis: frustra enim aurum argentum-ve ab ijs requiras, quibus gaza præter eas, & concham veneriam in globulos minutatim concisam, nulla: atque adeo ut eorum quisque maximè pellibus abundat, vel eiusmodi globulis, ita censetur locupletissimus. Nec desunt animantes aliæ, quarum pelles vel ad vestitum adhibeant, vel alijs mercimonijs permutent, vrsi, lupi marini, lutræ, ex mustellarum genere eæ quæ Martes dicuntur: adipemque, & nervos, & ipsa adeo viscera, indidemque expressum oleum, scitè in varios vitæ vsus vertunt.

Insigniores Regionis quadrupedes.

Alce.

VTRARVM ANIMANTVM in numero, terrenarum-ne an aquatilium, collocandus sit Fiber, haud satis liquet: aptius, ex eorum mente qui illius naturam diligentius inuestigarunt, ex ancipitibus esse dicetur, quæ utrâque in sede viuant. Omnino & singulare quoddam munus est ijs regionibus à Deo tributum, cuius deinde ut participes esse possint, Nationes certæ tantoperè elaborant; & nullum vnum fortè animal est, cuius

Fiber anceps bestia.

ANNVS
MDCXXIX.

Eius natura.

fit admirabilitas maior. Veruecis instar obtinet, è minoribus: color ferè castaneæ: pilus interior (etenim peculiare Canadensis est, vt & duplici pilo sint, & nonnulli ab niue albescant) villoso serico longè mollior: cauda à pilis nuda, striatur quasi in squamas, grato oculorum errore, tanquam in picturâ: néque enim si tentes, demere queas. Subnigra est, & attenuata, soleæ piscis in morem, pro animantis modo, maior minor-ve, absque flocculo. Pedes breuiores, & ad natandum apti, posteriores præsertim, per quos pellicula contextim protenditur, earum instar quæ & aquatilibus auibus, & marinis lupis insunt. Ligno, quis credat? vescitur, maximè certarum arborum. Casulam hyeme figit ad lacuum, fluminumque crepidinem: figura, qualis clibanorum nostrorum supernè arcuata: materies, ligna, tanquàm cæmento ex glebâ pinguiore tam firmè inter se colligatâ compactâque, vt ne glande quidem plumbeâ è sclopo labefactare opus possis: vix toto nisu, totâque virium contentione Canadenses effringunt. Habet ea casula contignationes complures: infimum tabulatum propter aquam, è transuersis lignis crassioribus, instratis desuper ramusculis ex abiete alia-ve arbore. Alia magis extant à flumine: in eisque traditur à nonnullis lignorum struem congerere, vnde hyeme se alar: negant tamen alij eò quidquam lignorum inferri, præter ea quæ ad ædificandum vsui sunt: vesci eum ijs ipsis ramusculis arborum vel quæ ad fluuiorum ripas assurgunt, vel quæ in vndis ipsis excrescunt. Illud certius, Fibrum Autumno excidere ingentem lignorum vim, partim in domunculam, partim in penum: hæc autem posteriora minimè inferre in casulam, sed proximè abdere, ipso in flumine lacu-ve, ad quem, hyemem acturus est: quæ ne enantent, ne-ve cum vndis congelient, dum frigor vis est inclementior, deprimere in imum gurgitem, ligno aliquo grauiore leuioribus superimposito: ad eumque modum concretis licet fluminibus, tutò victitare, ex aquis quod videtur, quantumque, impunè depromendo. Superiora igitur illa tabulata idcirco excitat, ab infimoque secernit, vt si quando intumescente alueo, inferiorem illam sedem deserere necesse sit, habeat quò se per varia fluuiorum incrementa, in tutum recipiat. Quo ipso tamen tempore identidem ex superioribus illis

contignationibus descendit ad infimam, hincque per meatus eam in rem consultò excauatos, euadit in fluuium, ad alimenta scilicet auehenda. Dentes habent octo: superiorum, inferiorumque maiores duo, ferrâ qualibet acutiores, rubicundiores ebore antiquo, ad digiti longitudinem: ijs ligna quæ diximus, excidunt: retusos ex intervallo tanquàm cote exacuunt, alios alijs affricando, cum strepitu, quem exaudire sæpenumero liceat. Quoniam autem vt cædendis lignis singuli, sic comportandis præ corporum tenuitate esse pares nequeunt, mutuas operas inter se commodant, gregatimque per Autumnum in densiores abditioresque siluarum recessus conueniunt, & aggestam ramorum struem prægrandium, exportant paulatim, plures vni eidemque oneri succedentes, perinde atque formicæ pro suo modulo, dum eundo redeundoque cuncta demùm extulerint. Quinetiam in vnum eundemque lacum, paulò laxiorem scilicet, recipiunt se senonnunquam plures, vt ità dicam, familiæ, mas videlicet ac feminâ cum suis seorsùm fœtibus, ad septem quandoque, vulgò ad quinque sex-ve. Sed mirabilius quod sequitur: Si quando angustia loci premuntur nimium, sic, vt alij alijs incommodent, sunt qui abscedant vtrò, conuascentque, & nouas sedes inquirant ad aquarum fluentia. Ac si quem fluuiolum nanciscuntur, cetera ad suos vsus accommodatum, non tamen alto satis gurgite; aggerem ipsi coërcendis aquis struunt (rem omni ex parte suspiciendam) tantâ arte industriâque, vt vim mentemque superiorem aliquam agnoscere necesse sit. Arbores grandiores arrodendo deijciunt: deiectas comportant in alueum, transuersasque tam aptè collocant, vt ab Architectis vel peritissimis elaboratius quidquam expectari vix possit. Latitudo pedum sex: longitudo maior minor-ve, prout plus minus-ve alueus quem oppilant, in latum expatiatur. Passuum plus ducentum reperta opera huiuscemodi, atque adeò quæ ad quartam ipsam partem leucæ Gallicæ tenderentur. Porro aqua cum in modum intumescit in stagnum, vbi Fiber tanquam in aula superbus deinceps imperitet. Quod si quando vnda intumescit nimium, tum per canalem, ex diffracto opportunè aggere tantum emittit quantum sat esse iudicat, ne nimia aquarum copia suis in penatibus obruatur: contrâ, si decrescit nimium,

ANNVS
MDCXXIX.

tum verò locum humiliorem quàm difflebat, exaggerat, quò semper vnda partem domunculæ inferiorem occupet, occulendo videlicet, occludendòque ostiolo, per quod exire ipse, dum lubet, in vicinum alueum solet. Testatur vir fide dignissimus, suis se oculis vidisse, partem depressiorem aggeris istiusmodi, ad eum modum ab vno Fibro, pluribus-ve intra vnus noctis interuallum ad iustam altitudinem perductam. Porro in superiori contignatione cubat, somnūque capit si non in culcitra, certè in lectulo strato molliter, vt plumā, sic iunco teneriori. Casam tamen prorsus deferit æstate, per æstus vehementiores: quādiu ij tenent, in aquā dies noctesque exigit, obuijs herbis victitans interim. Hæc vt commemorata sunt, ita se vidisse homines fide digni asseuerant: ex quo intelligas angulum nullum, recessum-ve orbis terrarum esse, vbi non effector ille mundi, & molitor Deus mirabilem se se hominum generi, ex factis operibus-ve præbeat. Sedenim folertem animantem non tutatur sua sagacitas: beluam tam vtilem, ad vsusque tam multos accommodatam, victus, vestitus, mercaturæ, pari industriâ Canadenses peruestigant, nunc insidijs struendis, dum è filuis in domunculam, è domunculâ in siluas se confert, nunc sub altissimâ glacie delitescentem vrgendo: tantam autem vim capiunt, vt in vno eodémque conuiuio apppositi Fibri centum & viginti perhibeantur.

ALCE alterum illud paratum à Deo perfugium, immissis primū canibus exagitant, mox iaculis, missilibusque confodiunt. Nunquam quæstuosior felicior-ve venatio, quàm vbi altæ niues in gelu duratæ consistunt: quo tempore in reticulam quādam haud dissimillimam earum, quibus in sphaisterijs vtimur, ampliorem tamen, insertis pedibus, loco tam infido perfacile sustinent vestigium, perque niues incitatissimè gradiuntur; Alce autem suo pondere depressa, nullo negotio vel à puerulo conficitur. Sin niues minùs altæ, imbres sunt assidui: enimverò hyemem summâ in egestate tolerant, nec sine extremo mortis è fame discrimine. Atque hæc est illa Alce, cuius ungulæ posterioris pedis læui vires & facultates tales tantæque sunt, vt ad miraculum accedere dicantur à Medicis. Nam imprimis singularem effica-

Mira vires Al-
cis ungula.

citatem habet aduersus morbum comitalem, seu admoueat cordi, seu in annulari digito læuæ gestes, seu in volâ item læuæ, manu in pugnum collectâ, seu eâdem sinistram auriculam titilles interius: sic tamen, addunt plerique, vt ad cutem proximè applicetur, eamque contingat. Addit Ioannes Schenchius, vim non minorem inesse puluisculis ex vngulâ eâdem, si iniectos in aquam seu liquorem potius expressum è lilijs conuallium, aut nardi Celticæ epotes. Deinde, valet mirum in modum vel frustulum ex eâdem, admotum cordi, contrâ purpuratas variolas, latentis veneni indices, itémque contrâ flatus visceribus inclusos, contrâ pleuritidem, aluique profluuium, contrâ atram bilem, contrâ capitis vertigines, distillationesque lacrymarum ex oculis, contrâ vermes, doloresque colicos: miramque efficacitatem obtinet contrâ corruptos humores, vnde morbi tam multi, tamque varij generantur, contrâ molestas periculosasque cordis palpitationes, contrâ capitis hebetudinem, contrâ deliquia, contrâ flatulentas, tiliarum potissimum conuulsiones. Quæ ne quis à nobis temerè dicta propositaque criminetur, habet, quisquis ambigit, celeberrimorum Auctorum complurium testificationem sanè luculentam, Medicorum maximam partem, Antonij Mariæ Venusti, Iulij Cæsaris Cardini, Iuliani Mercurialis, Lemmij, Agricolæ, Cardani, Menabœni, Ioannis Schenchij, quem laudauimus, Francisci Belriguardi, Andreæ Guerinonis, M. Antonij Cyprij, Georgij Transsylvani. Ceterum, vsus iam aliquis edocuit cicurari & Fibrum & Alcen, non tamen ad arationem, posse: quod si procedet, omninò nihil ad earum quidem regionum opportunitates excogitari queat conducibilis: æquabit enim ea copia, aut etiam fortè superabit quæcunque nos ex bubus ouibusque lucra & compendia nanciscimur: quanquam habent & ipsi ad armenta gregesque alendos, pastiones tam vberes, vt tradat Campenius, fœna iuxta Promontorium Procellosum ad iustam humani corporis proceritatem folere excrescere. E cicuribus, canes alunt: quæ animalcula ex putredine existunt, non minus illis infesta, quàm nobis: culices præsertim generum complurium, rostello tam acuto, vt sanguinem sæpè eliciant, cutemque extimam saucient sic, vt cum insigni deformitate

ANNVS
MDCXXIX.

*Auium copia
incredibilis.*

intumescat. Est & aliud muscarum genus, tam exile, ut aciem oculorum penè effugiant, dolore primùm adesse sentiantur. Minuitur tamen ea pestis in dies, ut densa silvarum in aruorum plana vertuntur: ex ligno enim putri gignuntur. Auium copia alicubi incredibilis. Narrat Paulus Iuuenæus è Societate Iesv, clarum suo merito apud Canadenses nomen, & rerum ibidem ad Dei gloriam gestarum pars inclyta, cum primùm eò adiit, ad fauces sinus Magni fluminis, hoc est S. Laurentij, geminos sibi visos scopulos, rotundum alterum, alterum quadratum, à Domino Deo medijs in vndis affixos, tanquam peristerotrophia, ad aues ex alto excipiendas, quæ eò tam infinito numero contolent, ut calcari se hominum pedibus patiantur; ac nisi gressum diligentissimè figas, incautum resurgendo resupinent, Lembos totos, qui illac nauigant, opplent nonnunquam: hinc *Insula Volucrum* dicta. Alibi passim aues prædatrices, tum aliæ, tum singularis vna quædam, gallinæ instar, si molem spectes; pennis à tergo leucophoeis, sub aluo candidis. Pedum alter, vncus, ceu aquilarum: alter, ceu anatum, continuatâ pelliculâ. Hoc aquis innatat per-commodè: illo, pisces ad escam immerfa extrahit, inaudito adhuc solertiæ genere. Abundat item anate, ansere, tum nostrate, tum grandiore: rusticulâ maiore, minoréque, querquedulâ, alaudâ marinâ, ardeâ, grue, olore, mergo, duplicis triplicis-ve generis, fulicâ, turdo, gaudiâ; ad maris littus præterea, phalacrocorax, picâque aquatilis, suo quæque tempore infinitâ frequentîâ volitant, eam volucrum vim nihili faciunt homines rudes: iaculis tamen obuias nonnunquam confodiunt, at neglectim.

Indigenarum natura & mores.

IAM INDIGENARVM genera vniuersè duo, vagi, ac stabiles illi nullo certo lare, Scytharum in morem, sedes identidem mutant, at intra certos dumtaxat limites: neque enim facilè eo tractu decedunt, quem pro solo patrio vel nacti sunt infantes, vel delegerunt viri: nisi fortè iter longinquius ad alias Nationes suscipere naturalis rerum nouarum videndarum cupiditas suadeat. Hi certo loco consistunt, in pagos utcunque sociati. Priores hyeme quidem in silvis perdurant, quò solennis venatio vocat, è quâ maximè ratio victus miserrimæ genti pendet: æstate, ad amnium ripas quasi castra metantur,

ad

ad necessariam item piscationem: tuncque, hoc est sub veris
ferè initium, agnoscunt inter se, versanturque alij cum alijs
tanquam populares & gentiles, & quasi in pagum confluunt.
Vtrobique, partim sub pellibus agunt, partim sub cortici-
bus è betulâ potissimum: nam aliarum quòque arborum cor-
tices adhibent nonnunquam, æstate præsertim, quibus casu-
las maximam partem obtegunt compactiles. Has momento
erigunt, dissoluuntque, depactis humi perticis, vnius modi
omnibus. Latera corticibus intexunt: iisdem, pellibus-ve ad
tectum vtuntur, supernè vaporario relicto. Cura tota taberna-
naculi figendi, refrigerique penès feminas, ex pro famulis,
mancipijs, opificibus, iumentis. Ex aquam, lignaque com-
portant: ex focum struunt, fouentque; cibos & coquunt in
diem, & fumò in posterum siccant; ferinam è nemore compor-
rant domum; canoas reficiunt: pelles cæsis belluis detractas,
in vestem concinnant, inque calecos, toti familiæ: iisdem
piscatio incumbit. Denique extrà venationem, bellaque, quid-
quid laborum, ærumnarumque vitam quotidianam exercitam
habet, totum ferè id in miseras viri reijciunt, tanquam con-
tra decorum sit quidquam à se huiuscemodi ministeriorum at-
tingi. Canoas tamen nonnunquam viri reficiunt, piscantur
nonnunquam: ad constituendas casas solum designant, per-
ticasque erigunt: vt hæc paucula ministeria, & si quæ alia,
virosum mulierumque communia esse videantur. Adde curam
infantulorum, in vagâ illâ vitâ matribus permolestam. Pro Eu-
ropæis vagientium oculis, asseres utcunque dedolatos ipsæ
ex fronte suspendunt, aptos ex loro paulò latiore, sarcinam-
que humeris incumbentem circumferunt, seu in siluis lignario
exercenda sit, seu aquatio vocet ad flumina: ad puellulorum
autem eiulatus cantitant. Hinc gentis paucitas, seu quod
matres in assiduâ illâ, & laboriosâ scilicet concursatione ac mo-
lestiâ rariùs concipiant: seu quod infantuli intereant maximam
partem, vel lacte defecti, pultèque, & alijs fomentis infirmio-
ris ætatulæ, vel frigore enecti: vt vero quam-simillimum vi-
deatur quod aiunt, è triginta vix vnum adolescere. Accedit rei
medicæ chirurgicæque mira inscitia: ex quâ fit, vt ferè nun-
quam è morbis paulò grauioribus emergant. Stirpibus quidem
pauculis ad medicamenta vtuntur. Phlebotomiam ignoraue-

*Apud Canaden-
ses omnium ferè
laborum ac mi-
nisteriorum cura
penès feminas.*

Medendi ratio.

ANNO
MDCXXIX.

rant ad aduentum vsque Gallorum: nec verò eam peritissimè nunc adhibent: sunt qui venâ in fronte temerè incisâ intierint. Sudorem autem cient vel maximè, angustiore septo quodam è cancellatis perricis, aggestisque pellibus, tanquam clibano, mediâ in casulâ inclusi: candentibus lapidibus admotis, priùs concalesceto, thermarum in modum. Sed hæc haud magnopere arcere appropinquantem mortem solent, quippe nèque ad omne morborum genus apta, nèque scientissimè administrata.

ERGÒ morbis suis, populatiùmque aliter medentur (si medentur tamen) Hurones præsertim. Il, quantum quidem assequi potuère qui sat diu apud ipsos ad ea cognoscenda versati sunt, morborum causas adstruunt tres: nam alios oriri aiunt ex causis naturalibus, atque hos, vt consentaneum quidem est, naturali pelliculinâ: alios existere ex mente ægrotantis, quæ aliquid concupiscat, atque illos non aliter fugari, quàm si ægro suppeditetur id quod eius mens concupierit: alios denique refundunt in maleficia sagorum, seu veneficorum, atque hos consanari excussis è corpore rebus ijs, quibus fascinum adhærescebat. Ac tametsi iudicant prudentes, morbos secundi generis meras esse ineptias; tertij, meras fraudes præstigiâsque circulatorum; tamen mirum, quantum vulgò credant, tribuântque istiusmodi illusionibus. Erenim statim atque ex morbo decubuerunt, accersitur è vestigio Medicus, hoc est impostor: is remedia naturalia adhibet primùm, potiones, hematicum quidpiam, liquores è distillatoria cucurbitâ, fomenta per cataplasmos. Vbi hæc nihil processere (sunt enim ferè artis medicæ rudes, vt diximus) ad *Desideria* declinant. Est enim hæc insignis in paucis Huronum insulitas: inesse putant in hominum vnoquoque, atque adeò in infantulis, *Desideria* quædam innata, quæ ne ipsi quidem agnoscant, qui concupiscere perhibeantur, nedum sentiant. *Saokatas* autem suos (hoc nomine Impostores appellant) tanquam superiori quadam sagacitate præditos (quales Ariolos Ethnicorum plerique fingebant olim, nunc etiam Christianorum nonnulli ineptè, ne dicam impiè, autumant) si non oculorum, mentis certè aciem inferre in penitissimos animorum recessus, atque imis in penetralibus perspi-

cere quid quisque appetat tanquam salutare : id si repræsentetur, ægros reualituros, sin, emorituros utique. Quare in eo solitudinem omnem ponunt, ut assequantur quod cuiusque sit *Ondimmonk*, sic enim intimas illas appetitiones appellitant : qui afferat aliquid, quod ægrum aut delectet, aut iuuet, ut temerè sit aliquando, hunc demùm & incredibili prædicatione efferunt, & adhibent certatim. Ipsi, quoniam satis vident à se quæsitum iri quemadmodùm ista peruideant, occurrunt vtrò esseuerantque sanè confidenter, declarata illa sibi ab Okki quodam, hoc est Genio præpotenti & sagaci vtrà modum : hunc aspectandum se præbere identidem, corui formâ, aut aquilæ, aut aliâ specie, prout cuique *Saokatarum* comminisci libuerit : néque enim vero simile esse asserunt qui egerunt cum *Saokat*is coràm, vanissimis homulis commercij quidpiam cum cacodæmone intercedere : potius existimant ipsos vafre & subdolè venditare quæ nequiter excogitauerint, eâ tamen cautione, ut si morbum pertinaciorem esse senserint, quàm ut naturali remedio vlllo fugari possit, prædicent mentem agroti appetere quiddam inuentu difficillimum, quò, si emori deinde ipsum contigerit, affirment, idcirco consanari eum minimè potuisse, quod quæ concupierat, præsto non fuerint. Contrà, si perspexerint morbum esse leuiorem, aut omnino minimè letalem, enimuerò fidenter ægro inculcant, eius mentem desiderare complura, &, si quidem honestiore loco est, etiam maioris pretij : vident enim fore, ut nulli néque operæ, néque sumptui parcant populares, ad res omnes eas repræsentandas, inde se nonnihil emuncturos : ut inepta illa superstitio auaritiam vnicè foueat. Nam vbi primùm *Saokata* de rebus ab ægro appetitis pronunciauit, cogunt statim consilia Præfecti, tanquam de re ad publicas vtilitates magnopere pertinente instituenda sit deliberatio, mox ex eo conuentu leguntur qui ad ægrum adeant, resciantque coràm ex eo ipso, quid appetat. Is tanquam actor in scenâ aptè dissimulans, etiamsi sæpè, si ægrotet, ægrotet tantùm leuiusculè, vocem tamen inflectit flebiliter, tanquam propè animam agens : pessimè sibi esse, atque adeò breuè emoriturum, quod hæc illave appetat, fortè non repræsentanda. At vbi ad conuentum de ægri appetitione relatum est, tum verò præfecti iidem,

ANNVS
MDCXXIX.

omnes omninò in conuentum accersunt: dein omnium Prìnceps orationem ad circumstantes habet, hortans magnopere vnumquémque ad leuandum ægrum, rebus ijs largiendis quas appetat. Nec mora: conferre quisque statim de suo, quod ad releuandum ægrum valeat, & tam celeriter quidem, vt nonnunquam intrà horulæ vnius interuallum, obrudantur agro res magni pretij, plus viginti, inquit, Paulus Rague-nellus, & eâ quidem conditione, vt non commodentur, sed donentur prorsùs, sic, vt ægrotus momento dite-scat: néque enim repetere quisquam ex valente ausit quæ decumbenti obtulerit. Sequuntur choreæ vulgò, & imperatæ scilicet in tri-duum, quatridduum-ve, ad iacentis lectum: conueniunt omnes, iuuentus autem præsertim, & in veste, vt fieri etiam apud Europæos solet, magnificâ, quâ suppetit. Choreas excipit epulum, consanguineorum ægri sumptibus: conuocantur omnes, qui loco aliquo in pago sunt: hinc ægri valetudo com-modior semper, saltem in speciem: nam re, sæpè postridie emoritur: verùm, quoniam leuiusculi, magnam partem, mor-bi istiusmodi sunt, vel nulli potiùs, idcirco ijs qui vltro ægro-tarint, perfacile est personam ponere, affirmarèque id quod est, constare vires, valetudinisque firmitudinem: atque id vel maximè ad Sycophantarum famam existimationémque fa-cit. Frequens est eorum, & quotidiana querela, ex quo cum exteris consuetudinem iunxerunt, interire longè plures: diu-que persuasissimum habuere magicis cantionibus, toxico-ve vitam sibi per summum nefas eripi, & quâ nulla capitalior teterrimi dæmonis fraus esse potuit, sacrâ Baptismatis vndâ eam pernitiem importari: sed compererunt denique, causam originémque mali, crapulam vnam esse. Exprimitur à Gallis, Anglis, Batauisque, ex vino fugiente aut acido, liquor ve-teribus fortè ignotus, cui, quod ijs qui animo linquantur, præsentissimum robur inspiret, fugientesque spiritus recolli-gat, *Aquam vite*, nomen fecere. Inijciunt in cucumam di-stillatoriam vini huiuscemodi vim non modicam, subiecto igne sanè luculento: eo æstu secretum quidquid vini reliquijs viuudum inerat, fursùmque paulatim elatum, subiectum dein in createrem guttatim labitur. Eum ipsum liquorem, ne quid ad absolutionem desit, nonnunquam in cucumam rursùm re-

fundunt, & eundem in modum flammâ suppositâ excoquunt
denuò, si quid fœculentum crudum-ve resederat. Hunc præ-
cordijs salutariter fœuendis excogitarum, ad vulgarem potio-
nem obtruserunt deinde Europæi Barbaris: illi austerâ illâ non
suauitate, sed acrimoniâ Barbaricè capti, sine modo legéque,
pellium permutatione coëmptum hauriunt: hinc, præter ebie-
ritatem, adustis vitalibus morbi graues & periculosi, acceden-
te præsertim vini, esculentorûmque insuetorum copiâ, queis
se ad Gallicarum nauium aduentum quotannis ad complures
dies, homines ad esum potûmque abiecti fœdè ingurgitant:
ex quo, corporum temperatione sublatâ, crebras mortes quis
miretur. Tum, quasi non sat eorum paucitatem tam multâ,
tamque variæ pestes exhauriant, si quem suorum vident diu-
turniori morbo languere, necant vtrò grandæuos præsertim,
& scilicet per amoris studiique in eos sui testificationem, cum
mors (aiunt) eorum æumnis modum ponat: eadem imma-
nitate in orborum puerorum vitam grassantur. Posteriores cer-
tis affixi sedibus terram arant, sponte nè, an necessitate, nes-
cias. Certè procul à Magno flumine positi, haud facillimè ex
Gallis cibaria auhere in annum possunt: ita eâ deiecti spe,
aliunde prospicere sibi suisque coguntur, sementemque face-
re. Maritimi autem, aduentitiæ annonæ nixi fiduciâ, cetera
negligunt, vni venationi dant operam, quam & nobiliorem
putant iuxtà, & grauem minùs: sedenim illud non reputant:
Miserrimum esse, victus rationem ex mari aptam habere, in-
numerisque casibus, qui exterorum retardare nauigationem,
aut intercludere planè possint, quod ipsum non semel sunt
experti: sed nimirum non modò Barbaris, verumetiam ho-
minum ferè generi perfamiliale est; Otium sequi, & assiduos
cuiuscunque generis labores fugitare. Excusare præterea con-
siliu illud suum possunt hoc nomine, quòd si vni agricultu-
ræ addicti, affixique, venationem prætermitterent, carituri
breuè essent commoditatibus omnibus, mercimoniisque, quæ
aliunde ab exteris importantur. Cum enim illud vel maxi-
mè propositum habeant mercatores, vt pelles auhant, vtrique
si venandi studium quiesceret, interiret tota mercaturæ ra-
tio: quo nihil posset esse gentibus ijs exitiosius, quibus per ea
commèrcia vt fides primùm illata est, sic ad eam deinceps

ANNVS
MDCXXIX.

tuendam propagandamque subsidia quotannis subministrantur.

HÆC VTRISQUE communia. Non modo hebetes non sunt, vt Europæorum plerique adhuc existimauere, sed etiam ingenij acie, ac iudicij firmitate valent: cetera à nobis vtrique quàm qui maximè discrepant. Valere ingenio planum fit ex solertiâ, quam rebus in omnibus adhibent: ex natiuâ eloquentiâ, quæ in cætibus consiliisq; maximè viget: & quotidianæ vitæ consuetudine, in quâ acumen ferè elucet: ex memoriâ in pueris, & rerum mysteriorumque fidei felicissimâ perceptione: morum dissimilitudinem quæ sequuntur, planè probant.

*Quàm multis in
rebus Canaden-
ses Europæi sint
dissimiles.*

CVM IN GALLIA, totâque fermè Europâ detergatur vultus ad concinnitudinem, ac sæpenuerò abluatur, ipsi faciem oleo & vngvine delibutam hoc formosiorē censent, quòd nitescit magis, ceu cutis porcutorum, qui ad ignem torrentur. In Galliâ, ad pulcritudinem facere censetur, grandioribus esse oculis, labris clausis potius, quàm diductis, aut hiantibus: apud Hurones formæ pretium in labris prominentibus, inuèrsisque, & in oculis exilibus. Neque verò lex vlla tondendi capilli apud eos: quem quisque modum sibi finxerit, hunc vsurpat. Sunt qui comam surrigant in verticem: ab eâque crinium conformatione Natio apud eos tota quædam nomen inuenit: alij verticem ipsum radunt capillis vtrinque ad tempora propendentibus, occipitio item raso: alij partem alteram capitis totam radunt, in alterâ excrescere sinunt casariam: feminæ autem capillorum partem maximam in occipitium reijciunt, parte alterâ, rariori, circà tempora neglectim dependente. Apud Europæos barba nonnihil, si non ad formam, certè ad dignitatem facere censetur: apud Canadenses nihil deformius. hinc facerem illud, quòdque Gallis risus materiem subministrauit affatim: Cùm homo Canadensis Gallum quendam benè barbatum contemplatus diu, silens, & tanquam in rei cuiuspiam insolentis consideratione defixus, tandem cum impetu; O barbatum: inquit, ô deformem! Atque illam ipsi deformitatem, quam putant, vitant tam studiosè, vt si pilus enasci in mento ceperit, vellant continuò. In Europâ, turpe mulieri esset, nudo capite, fluentique capillo pro-

dire in publicum: Canadenses feminæ & nudo semper capite sunt, & capilli colligendi curam nullam suscipiunt, præter eam quæ dicta est. In Europâ viros à fœminis amiculum capitis distinguit inter ceterâ: apud Canadenses, si quando caput contegunt (contegunt autem frequentius deinceps, qui plus habent cum Gallis commercij) tegumentum muliebri viri, virile feminæ haud magno delectu arripiunt: quamquam viri ferè galeros nostros adamant, aut cassides illas, ut ita dicam, nauticas, non ex ære, neque ex ferro, sed ex panno crassiore: feminæ pileos nocturnos ex lanâ, rubros præsertim. In Europâ muliebre vestem si iniiciat vir corpori, pro personato habeatur: apud Canadenses nihil frequentius. Certè ante annos aliquot cùm Moniales sanctæ Vrsulæ virginem ex alumnarum suarum numero, paulò post nupturam, Francicâ veste donassent, eius deinde vir non dubitavit pallâ eâ uti publicè, in eâque se magnificè circumferre: ac si quando in Francicas incidebat mulieres, earum cachinnos facti sui approbationem interpretabatur. In Galliâ perraræ deinceps feminæ sunt, quibus ad inferendos vniones, aures perforantur, ac, si perforantur, exiguum foramen est: apud Canadenses viris æquè, ac fœminis aures perforantur, & scilicet foramen quò ampliùs, hoc pulcrius. Quare inde à cunabulis infantium auriculæ ad eum modum propè dilaniantur, in quas subinde pro diuersitate ætatis, alia ex alijs ingerunt: sunt nonnullis aures ita diductæ, ut faciliè ceræ Hispaniensis, quam vocamus, accipiant longiores illos tubos, quibus ad obserandas Epistolas vulgò utimur: quin feminæ ambitum totum aurium, quàm latè in orbem pater, perforant, tum cauernulas opplent conchâ veneriâ. In Galliâ armillæ ad carpum inducuntur: apud Canadenses non ad carpum modò, sed etiam cubitum inter & humerum, aut etiam ad tibiæ partem eam, quæ malleolo proximè imminet. In Galliâ solæ feminæ vtuntur torquibus: apud Canadenses id ornamenti genus etiam viri vsurpant: verùm, neque hæ, neque illi, adamantes adhibent aut vniones, sed concham veneriam, globulos, aut etiam tubos minusclos è vitro, vel ex testis pisciculorum. Vidi ipse (inquit Paulus Iuuenæus, testis omni exceptione maior) qui è collo trocleam gestaret ex ijs, qui-

ANNVS
MDCXXIX.

bus in lembis vtuntur naucleri, ex eadēque gente alium, qui clauēs, quas aliunde furto tulerat aptārit in torquem: adeo nihil non illis pulcrum, quod modò sit insolens, & ademptum furto. In Galliā, vngues refecimus identidem: Canadenses excrescere eosdem sinunt impunè. In Galliā id sequuntur feminæ, virgines præsertim, vt strictior vestis sit, atque ad corpus apprimatur; apud Canadenses tūm virorum, tūm feminarum vestis laxior: hanc cū supernè, suprā vmbilicum, infernè sub aluo cinxerint, in medio illo interuallo existit faccus, vt ita dicam, quidam, in quem deinde quicquid lubet includunt: ac matres quidem eo nonnunquam includunt infantulos, depositos ex asseribus tūm ad blandiendum, tūm ad fouendum calidiūs. In Galliā vestis mulierum, opulentiorum præsertim, talaris: apud Canadenses haud infra genua dependet: forma hæc ad omne laboriosæ operæ genus habilior. In Europâ tibialia, si quam futuram habent, habent eā in parte, quæ posticæ cruris parti responderet: apud Canadenses virilium quidem tibialium futura inter crura, sic, vt altera alteri respondeat ex aduerso, ac dum aliquid adhibent ad ornatum, adhibent ibidem, fimbrias puta quasdam ex histricum setis, purpureo infectis colore quæ fimbriæ inter gradiendum haud sanè inuenustè inter se quasi committuntur: feminæ contrā, ornamenta istius generis ad partem cruris exteriorē, vtrinque collocant. In Galliā calcei hoc pulcriores, quò magis ab humo extant: apud Canadenses, quò editiores, hoc deformiores putantur; & meritò, quoniam minùs commodi: proinde humile semper eorum calceamentum, ferè ad vdonum formam eorum, quibus nostrates vtuntur in sphæristerijs, at laxius, hyeme præsertim: tunc enim calceos vario & multiplici tomento ad frigoris vim arcendam suffarcinant. Facetum illud de infantulo, qui cū propè feminam comptiorem è Galliā, cursitaret lusitans, dum fortè pars ea calcei, quæ humum contingit, incurrisset in oculos, eniuverò metu exanimatus refugit ad matrem, ex quā cum altera illa quæsiisset quæ tandem causa trepidationis! Nimirum putauit infantulus, inquit mater, illum hiatum calcei tui fauces esse Manitæ, hoc est tetræ dæmonis, cuius sæpè hîc ad territandos filiolos facimus matres mentionem. In Europâ seculo

seculo superiore marsupium vulgò ex zonâ pendeat, nunc in perâ gestant viri, aut in arcto vestis recessu: Canadenses pro marsupio sacculum è collo appendunt, infra humeros pendentem, ex vulpinâ pelle, aut fibrinâ, aut vrsi recens nati, & si cuius animalculi prætereà, tantâ arte concinnatum à feminis, vt neque dentibus, neque caudâ, neque auribus, neque vnguibus detractis, constare tota bellua adhuc videatur: atque hunc in vidulum congerunt videlicet ea, quorum vsus frequens, tubum puta, ad tabaci fumos excipiendo, & si quid aliud prætereà habere ad manum volunt. In Europâ, ad mucum, stririam-ve excipiendam, strophiola vulgò gestamus: Canadenses nos hoc nomine, infusitatis infimulant, quod vile excrementum tam mundè excipiamus: ipsi propalâm excusso naso, digitis rem sordidam abijciunt.

IN EUROPA cibum è mensâ editiore sumimus, nec decumbentes, vt veterum passim mos fuit, sed sedentes: Canadenses ad cibum capiendum humi sessitant, quod ipsum vsurpare Turcæ dicuntur: & omninò nullus apud eos vsus, ne mentio quidem, sellæ, scamni, cathedræ: si iter venationemque exceperis, humi sedent, aut in latus alterum incumbunt: stare ipsis pro carnificinâ: crura illicò intumescere causantur. In Galliâ inter edendum intermiscetur potus, sic, vt per interualla bibatur: Canadenses esculenti capiunt quicquid, quantumque placet, antè, quàm bibant prorsus: vbi bibitur, ad esum sumunt prætereà nihil. In Galliâ is qui dat epulum, sedet ipse vnâ cum conuiuis, cibosque distribuit: apud Canadenses is qui ad epulas inuitauit, neutiquam cum conuiuis vescitur, sed distribuit ipse per se cibos, aut alium adhibet qui distribuat, ipse nihilo minùs conuiuij expers. In Galliâ apponuntur epulæ in lancibus, iisdemque mensa oneratur, quò cuique sit facultas, quo maximè cibi genere delectetur, eo vti: apud Canadenses Magister conuiuij cuique tribuit quantum quale-ve distribuendum putauerit. Gallis mos est colloqui inter epulas: Canadenses eo tempore ferè silent. Apud Gallos Prouerbij locum obtinet; *Embamma sepenumerò esse cibus ipsis incundius*: apud Canadenses embammati locus nullus: cibos deamant, quàm minimâ arte coctos. Sale condimus

ANNVS
MDCXXIX.

Europæi cibos penè omnes, ad saporem exquisitiorem : Canadenses amarorem quendam inesse sali dictitant : caseum autem Batauicum, rapas, sinapi, piper, aliæque id genus gulæ irritamenta execrantur. Ac de sinapi quidem festiuum illud, narratum ab ijs qui conuiuio intererant : cùm ad epulas Canadensis quidam inter ceteros inuitatus à Gallo esset, videretque sinapi in mensâ propositum in commune, vt fieri in Galliâ solet, explorare voluit curiosius, quid id tandem esculenti esset, atque adeò, ignarus occultæ virtutis, plusculum in os, adhibito cochleari, iniecit : ea vis peracris vbi cerebrum narèsque derepentè tentarat, homo quantâ maximâ vi potuit, cohibuit se se, nèque tamen perficere potuit, quin incerto commotòque vultu funderet lacrimas : ex risum conuiuis Gallis copiosè mouerunt. In Galliâ, lanij carnes vnà cum ossibus diuendunt passim, atque adeò carnes eadem ferè in mensam vnà cum ossibus inferuntur : apud Canadenses viri feminaeque indiscriminatim tanta peritiâ carnes easdem secernunt ab ossibus, vt ex ferè solitariae coquantur, ossibus excretis : quæ quidem ossa coquunt ipsi nihilo minùs, non externis conuiuis, sed domesticis : atque hæc ipsa vbi impigrè arrofa fuerint, haud tamen obijciuntur canibus, sed vel igni cremanda mandantur, vel defodiuntur humi, vel editiore quodam loco ponuntur : vno verbo, curatur perdiligenter, ne attingantur à canibus, ex delirâ videlicet superstitione, quæ viget etiamnum apud eos Barbarorum, qui nondum ad fidem institui se se passi sunt, fore vt si fibrorum ossa permitterentur canibus, ægrè postmodum fibri capi se sinerent, veriti scilicet, ne & ipsi tam indignum in modum haberentur. Europæi honorem ferè præfamur, si quando in familiari consuetudine seu de pede, seu de calceamento mentionem facimus : Canadenses non modò ad eam mentionem non verecundantur ; sed si quando in conuiuio discus deest, in extremo calceo obiectas dapes reponere non dubitant, aut etiam in nudo pede quandòque : tum, eodem mentis stupore pingues digitos ad eadem calceamenta detergunt : aut, quod nobis longè magis rusticum, ad capillos. Europæi munditiei exquisitioris, fusciculâ in mensâ vtuntur, ne cibos pinguiore attrectent : Canadenses digitos prorsus adhibent, ceu instrumentum ab ipsâ naturâ sub-

ministratum: ac si causeris fuscinulâ te malle vti, quàm adipe inficere digitos; Grande verò piaculum! aiunt: an non foris æquè & intus opportunus adeps est? Certè asseuerant adipe cutem mirum in modum iuuari, ad flexibilitatem præcipuè. In Galliâ, vbi primùm tabellarij veredarij-ve aduenerunt, quærere quisque certatim, num quid noui? hominem propè excutere curiosis quæstionibus, sciscitari quorsum venerit? apud Canadenses vbi quis aduenit, accedere ad ignem iubetur, & dum apparatus quod edat, tubus interim cum petuno seu tabaco porrigitur, nemine prorsus exquirente cur venerit; pòst, curato corpore, ipse vltro aperit aduentus causam, vnde, & à quibus mittatur, & quorsum, nemine prorsus interpellante, donec ipse conticuerit: tum, si quidem planè ac dilucidè rem explicauit, nullâ interrogatione lacepsitur; si quid quis minùs audiit, intellexit-ve, sciscitatur ille quidem quid rei sit, verùm ab astantium aliquo: si quid autem quod ad causam pertineat, egere explicatione videtur, tunc è senioribus aliquis modeste sciscitatur, quam in sententiam hoc illud-ve prolatus fuerit! vbi satisfecit Orator, continuò epulum indicitur, maximè si de re quapiam maioris momenti instituenda sit deliberatio. In Galliâ arrogantia tribuitur, in collocationibus familiarium sedere, cum aliquâ vultus compositione studio meditatâ: Canadenses arrogantia insimulant, si quis inter colloquendum inambulet: fuitque cum filius patrem cum Gallo homine in sermone familiari inambulantem intuens, continere se se nequirit, quin illud ipsum continuò parenti in aurem insusurrauerit, propè exprobrans, videret quid ageret: superbia id tributum à popularibus quibusdam, adeò vt rubor iniectus esset sibi.

IN GALLIA, saltatores egregij neutiquam brachia agitant: erecto perstant corpore: pedes autem tam artificiosâ agilitate mouent, vt moueri vix sentias: illud aduertas tantum, eos generoso quodam propè fastidio dedignatos humum, penè librari in aère: Canadenses contrà, inter saltandum curuant in arcum corpora, brachia cum impetu agitant, tanquam si subigere pinsendo farinam velint; pedibus autem sic terram quatunt, vt eam commouere velle videantur. In Galliâ opificum ferè nullus pretium operæ exposcit ante,

ANNVS
MDCXXIX.

quàm perfectum afferat id de quo conuenit: apud Canadenses numerandum pretium antè, quàm in opus incumbat opifex. In Galliâ, qui nauigant per imbrem, ad inferiorem nauigij partem se subducunt: Canadenses, si quando imber ingruit vehementior, nauigiolum ad ripam appulsum inuertunt, sub eodémque tanquam sub tecto, vnà cum sarcinulis se continent, dum procella defluerit. In Galliâ, vulgò nomen quisque prodit suum, rogatus ab alio: apud Canadenses, si quem roges de nomine, nescire se quî vocetur, respondere solet, innuitque cuiuspiam è cœtu, nomen suum quærenti edat. In Galliâ pater filiæ, dum eam elocat, dotem aut numerat, aut dicit: apud Canadenses non ei quæ nubit, sed eius patri dos perfoluitur: In Galliâ, atque adeò in Europâ succedunt filij parentibus, eorúmque opes & fortunas inter se partiuntur; apud Canadenses, sororum filij ferè anteponuntur, ad Præfecturas quidem quod attinet; reculæ in amicos potius quàm in liberos distribuuntur. In Galliâ frequentius vir post nuptias vxorem illicò suas in ædes abducit: apud Canadenses vir ferè in vxoris ædes immigrat. In Galliâ si quis nefarium quidpiam moliri, aut agitare animo deprehenditur, à suscepto consilio minis ferè, pœnarúmque denunciatione deterretur: apud Canadenses, cum ijs qui talia cernuntur meditari, agitur potius munusculis, quò, repudiato prauo consilio, ad meliora se se recipiant. In Europâ magnam partem eò vsque inania verborum officia inualuerunt, vt simplicem ingenuitatem propè aboleuerint: apud Canadenses nulla verborum officiosorum mentio: nudè sincerèque promunt quæ habent mente concepta, nisi in adeundis amicis: tunc enim pauca præfantur. Galli in viarum diuortijs, si monere subsequentes volunt, aliquà esse transeundum, itineris quod ad locum illum fert, certum quoddam indicium relinquunt: Canadenses notâ quapiam designant locum à quo declinare oporteat, fortè consultius quàm nos: aiunt siquidem notas illas pro repagulis esse, vel pro serâ, quasi moneant flexum illum itineris esse oclusum. Discrimina propè eadem circa vitâ functos: nam in Europâ quidem mortuis detrahatur quicquid superfluum esse iudicatur, relinquuntur tantùm ea, quæ eripi non finit pudor, sindon puta: Canaden-

ses ergà mortuos liberales sunt imprimis, vt suo loco videbitur, & non modò vngunt corpora, sed etiam ijs, vestium optimas lectissimásque induunt, & quicquid charum habuere in vitâ, defodiunt cum ijsdem. Galli mortuos suos sic componunt in tumulo, vt toto corpore sint extenti: Canadenses mortuorum corpora contrahunt ad eam ferè formam, quam in matrum aluo habuere. In quibusdam Galliæ Prouincijs mortuorum vultus ad orientem Solem obuertitur: Canadenses ad occasum conuertunt: quanquam Christiani deinceps ritum nostrum imitati, suorum vultus contrà altare collocant: sic, vt perinde atque in Europâ Orthodoxâ, vultus idem altari ex aduerso respondeat.

DICACES sunt, & in iocos effusi: ijdem tamen perbellè dissimulant: ac si fortè, vt fit, is quem mordebant, interuenit, abruptâ oratione, hilarè in circulum accipiunt, quasi nulla de eo mentio incidisset: quinetiam si quorum ad aures acciderit, eum ad modum se ab aliquo proscissos, neutiquam excandescunt propterea: illud modò contemptim reponunt, ioculatorem illum carere ingenio: & scilicet par pari repondunt. In publicis conuentibus nihil non serium, seu inter se suis de rebus disceptent, seu agant cum exteris. Tam aptè nonnunquam, & ad persuadendum accommodatè perorant, vt Galli ipsi mirentur, præsertim dum allata ab alijs vel salibus eludunt, vel rationum momentis confutant ex tempore. Ac quibus est ea dicendi vis à naturâ concessâ, dominantur nimirum, præfuntque ceteris, pluribus paucioribus-ve, vt cuiusque maior minor-ve est eloquentia: huius autem fontes non aliunde quàm à naturâ: néque enim vlliusdum disciplinæ vsus accessit rudibus: ex quo illud sanè conficitur, & ingenio, & iudicio peracri eorum esse complures; vulgò autem utròque plus valere quàm rusticos nostrates, tradunt, qui multos iam annos inter eos versati sunt. Corpus procerum ac decorè conformatum, & magnis viribus iuxtà, & agilitate: plus dignitatis inest quàm formæ: vt à prisorum Romanorum specie, quorum extant effigies sculptæ, pictæ-ve, non multùm abesse videantur. Porro insigni esse robore, vel ex eò liquet, quod si valetudo infirmior ijs esset, superesse diu utique in laboriosissimâ illâ, egentissimâque vitâ nequirent. Non gibber ferè

ANNVS
MDCXXIX.

*Dotes animi &
corporis.*

ANNVS
MDCXXIX.

Cultus corporis.

*Virorum & fe-
minarum ami-
ctus.*

*Mundus mulie-
bris.*

quisquam; non ventricosus, non cocles: ac si qui tales fortè existunt, enimuerò aliorum sannis salibúsque propositi, pro deridiculo sunt. Coloris suauitas eadem quæ Gallorum esset, nisi natiuum decus oleum adépsque corrumperet, quo vultus oraque, vt diximus deformant. Hinc fusca cutis, qualis circumforaneorum hominum, qui se in Galliâ Galli pro Ægyptjís venditant. Accedunt pigmenta, nobis horrida, illis pulchra; Adeò hominum iudicia inter se discrepant. Alios videas naso cæruleo, oculis, supercilijs, genisque atratis: alij virgatas quasi tæ-nias atras, rubras, cæruleásque ab aure vtraque ad os; alij ab alterâ aure ad alteram per frontem, tres per genam vtramque ducunt: alij intactâ fronte, mentoque extremo, & eo ambitu qui aures circumstat, partes faciei reliquas fœdè denigrant: vt intueri te putes latuatos nostrates per Bacchanaliorum licentiam. Quinetiam matres puellulos, ad concinnitudinem, eundem in modum inficiunt. Amictus ceteræ barbariei suppar; viri quidem per æstum nudi, præter eas partes corporis quas obtegi pudor naturalis iubet: aliàs fibri-nas pelles, aut vrsinas, vulpinaf-ve ita succingebant, vt corporum pars maxima pateret: erant tamen qui pellem aptarent vrsinam paulò commodiùs, vt læuum quidem brachium supernè coërceret, sub dextrum dein depressa, ad genua vtrinque promitteretur: cingulum è pelle animantium. Nec deerant qui Borealium ceterorum instar, totum corpus amircient. Feminarum indumentum honestius: quouis anni tempore pelles ex humeris haud ineptè assutas à collo demittunt ad genua, resticulâ succinctæ: brachia cruráque nuda vt in viris. Tùm viri autem, tum feminæ per frigus asperius manicas inducunt: easdem postmodum ponunt vt lubet, quippe vesti reliquæ minimè assutas. Indusij ex lino vel cannabe ante Gallorum aduentum vsus nullus: nunc, quibus est copia, ita vtuntur, vt non semper proximè cutem applicent, sed quandoque vestitui cetero superiniiciant. Hinc breuî pædor incredibilis, sed illum ipsum sequuntur scilicet, quod id tegmen imbrem prorsus excipiat, sic, vt ad pelles nequeat aspirare. In illâ illuie suus tamen feminis est mundus muliebris. Versatur maximam partem in testulæ veneriæ copiâ, ex quâ torques & armillæ, tum, in zonis quibusdam versicolori-

bus, ex histricis setâ haud ineptè fanè contextis. Et ipsæ quoque vultum picturâ adulterant. Tuguria apud Hurones vnus eiusdémque formæ omnia, arcuata scilicet in testudinem, vt in hortis nostris pergulæ topiariæ; maiora minorâ-ve pro inquilinorum numero, diuersisq; anni tempestatibus. Illud modò discriminis, quod vagorum casulæ leuiiores, & tumultuarij operis; fixorum firmiores paulò, cedrinóque, aut querno testæ cortice, vnde crebra incendia, queis tori pagi absumuntur haud rarò. Pro pauimento, ramusculi ex abiete: iis storeas insternunt ex marisco, aut etiam luporum marinarum pelles, villis mollissimis, holoserici nostri instar: in his per noctem dormiunt. Interdiu in clunes ferè subsidunt, perinde atque simiæ: is vescentium habitus, nec tam laboriosus, ac putamus vulgò. Hæc intrâ tuguria hyemem exigunt haud incommodè, foculo in partes omnes calorem benignè fundente. In filios item vtrique indulgentiores: in eos neque animaduertunt ipsi, neque ab aliis animaduerti sinunt: fanda infanda ab suâ sobole ferant potiùs. Hinc in pueris petulantissima licentia, quæ per ætatem deinde corroborata, neque vllarum legum tanquam frœnis coërcita, in omne nefas erumpit; neque modò in priuatorum caput vitâque grassatur; sed etiam nefaria bella suscipit, & finitimos vtrò nullâ certâ de causâ oppugnat: eaque est gentis socordia, vt etiamsi indignissimè factum quidpiam à suis intelligant, malint ad internecionem dimicare cum ijs, quibus est illata iniuria, quàm fontes dedere: quod si qua elucet ratio componendi dissidij, aliquid de suo singuli in commune conferre minimè detrectant in munera, quibus de more donandi ij, qui contra ius fâsque violati sunt. Parent tamen vtcunque suis Ducibus, quos ex toto tractu, communi suffragio deligunt, vel illustriorum familiarum natu maximos, vel bellicâ laude claros, vel potiori in conuentibus eloquentiâ, vt diximus. Hos affectantur iuuenes, apud eos perpetui conuiuæ, ijsdem venantur, & operam totam nauant, quoad nullis nuptijs illigati: deinceps, ita obtemperant, si Ductoris oratione persuasi faciendum censuerint. Porro, Ductorum, seu Præfectorum est, conuentus cogere, consiliis præesse: referre de rebus quas vocandas in deliberationem putant: priuatorum inter se

ANNVS

MDCXXIX.

*Tuguriarum
forma.**Parentes in filijs
indulgentiores.**Duces seu Præ-
fectos sibi deli-
gunt communi
suffragio, ijsque
obtemperant.*

ANNVS
MDCXXIX.

diffidia componere: vt eorum qui subsunt nemo, tam graui-
bus, tamque assiduis laboribus conflictetur. Ceterum etiam
apud eos viget honorum dignitatūque contentio, at minùs
atrox quàm apud Europæos. Bella ferè perpetua, non dome-
stica aut intestina (ciuilium enim tumultuum ne vestigium
quidem) sed cum finitimis, nèque vt eos in suam ditionem
redigant, pellant-ve priscis sedibus, sed iniuriarum causâ,
vel sibi, vel fœderatis impositarum. Nec iusta prælia commit-
tunt, sed struunt insidias, aut omninò ex improviso hostem
adoriuntur. Arma, claua, arcus, iacula; horum cuspidem olim
præacuto officulo piscis cuiusdam muniebant, cum toxico:
nunc de nostratibus cœmunt præterea spiculorum mucrones
è ferro, gladios, secures militares, & (quæ nostra est infeli-
citas) feros ac barbaros Iroquios sclopis Bataui in Neophyto-
rum perniciem recens instruxere; Aded apud inconsultos eui-
luit Christianorum & nomen & cruor. Sed locus alius erit tam
grauem tamque noxiam calamitatem deplorandi.

*Fractura Cana-
densium in re-
rum quarumcun-
que perpeffione
constantia.*

MIRAM RETINENT in rerum quarumcunque vel
acerbissimarum, perpeffione constantiam: nec, quidquid in-
gruerit, de animi tranquillitate dimoueri se patiuntur, non
virtutis studio, cuius ne nomen quidem vsurpant, sed vt
omnem mentis angorem arceant, quoad eius facere possunt.
Sciscitantur nonnunquam de nostris, num irascamur Galli: ipsi
certè pulcherrimo exemplo, ne in extremis quidem morbis, ob-
strepentibus succensent, nec penè vnquam erumpunt in que-
rimonias. Biduum triduum-ve nonnunquam in itineribus ieiu-
ni, ex rerum omnium indigentia: hilari tamen perstant ani-
mo, ægritudinēque studiosè declinant iocis & salibus, nec
seciùs aut venationem exercent, aut incumbunt remis. Ad
cetera intrepidi, mortem horrent: & tamen, quæ naturalis est
eorum mentis firmitas, in dirissimis cruciatibus, de quibus in-
frà, canunt, saltantque ad numerum: prout hostes, quorum
in potestate versantur, & à quibus crudelissimè necantur, præ-
scripserint. Diligunt inter se vehementer, cum incredibili con-
sensione animorum. Diffidia inter eos nulla, nullæ penè ri-
xæ, nullæ simultates, nullæ officia exprobrantium querelæ.
Viri curam rei familiaris totius vxoribus minimè malignè re-
linquunt: eæ pro arbitrato statuunt de omnibus: nèque vn-
quam

quam exquirunt mariti, quid cibarijs factum sit, etiamsi haud sanè frugaliter dispensata sint. Mulieres vicissim placidissimè ferunt se à virorum conuiuijs excludi, ab ipsis si quid delicatius est, totum absumi, sibi laborem dumtaxat relinqui, ærumnâque: suas quisque sedatè partes obit, & quam Spartam nactus est, hanc pro viribus exornat. Illud tamen inest sanè agreste, quod non modò nullam adhibent verborum lenitatem suauitatem-ve, sed etiam voce vtuntur asperiori, vt irati nunquam, irasci quandòque videantur. Iniurias suorum lentissimè perferunt, nec nisi risu sannisque fures vlciscuntur. Singulari inter se liberalitate, illud student, ne-cui rei vehementiùs animo & cupiditate adhærescant, quò si fortè donanda deinde sit, vt ex ijs quæ diximus passim faciendum esse liquet, ferant æquiùs. Néque tantùm in exigui pretij re- culis erogandis largi, sed etiam in perpetuâ aliorum egestate subleuandâ munifici. Consanguineos, amicorum liberos, vi- duas, senes alunt, quandiu necessitatis ratio flagitat, sic, vt nihil propemodum inter adscititios illos, & domesticos inter- sit: nec vnquam suam ipsorum penuriam excusant. Ex quo mortes illæ crebræ, orbos pueros magno numero relinqui, res ipsa loquitur: hos patruī auunculique & per humaniter ex- cipiunt, & constanter educant. Æqua illorum & filiorum fa- milias conditio: par in victu vestitûque indulgentia, comitas penè par.

HAS TAM egregias laudes obterunt vitia grauiora, cru- delitas, ingluuies, libido, &, quæ flagitiorum omnium sca- turigo, Religionis ergà Numen sensus penè nullus. Credi vix possit quali quantâque immanitate in captos hostes sæuiant. Itaque in prælijs id sequuntur, vt viuos aliquot capiant; quos in patriam abducant, barbarâ prorsùs diritate excrucianos non à viris tantùm, sed etiam à feminis, quibus ea laniena suauior. Ergo si quos fors belli eum in locum adduxit, ijs pri- mùm ungues euellunt, non ferro, sed dentibus: rùm in nu- dados reuinctis à tergo manibus omnem importunissimæ feri- tatis atrocitatem certatim exerunt. Verberant ad satietatem neruis funibus-ve: in plagas dein, tanquam salem, sic prunas iniiciunt, lentisque ignibus carnes torrent, gratissimo specta- culo. Nunc eorum in artus morsu inuolant: nunc rescissas vul-

*In captos hostes
sæuiant.*

ANNVS
MDCCXXIX.

fas-ve particulas, concisasque frustillatim, ipsis obijciunt, & mandere cogunt scilicet. Nunc tædis ardentibus tum corpus pertentant totum, tum maximè vulnerum hiatus. Nunc candenti cuspide abditiores plagarum recessus rimantur. Nunc per dilacerati carpi fissuram nervos extrahunt. Nunc cute capitis abstracta, cranio flammantem arenam inspergunt. Nunc miseros per subiectos ignes aut traducunt, aut ipsos cogunt ingredi. Supplicium autem extrahunt in multos dies, pascendæ crudelitati: in eamque rem consultò dant identidem aliquid laxamenti: donec fessi potius quam exsaturati, cor demum è visceribus euellant: illud, si generosè cruciatuum acerbiter capiti pertulit, tostum in pruna, iuuenibus vorandum obijciunt: corpus totum ipsi absument in ferali conuiuium: vnā reseruant cutem capitis cum comâ, circumferendam quacunque perrexerint, ceu trophæum belluinæ diritatis. Porro in totâ eâ carnificinâ illi ipsi miseri qui cruciantur, canunt, saltantque, ad nutum illudentium: eâ se interim cogitatione solantes, vel se idem alias in aliâs factitasse, vel mortis suæ pœnas à consanguineis amicisque olim repetitum iri, nec se inuitos fore. Adde illud alterum genus crudelitatis, quod in suos exercent conclamatos ex morbo, dum illis vitæ reliquias adimunt, tanquam pro beneficio. Ingluuiis quàm tetra sit, nisi quotidiana documenta euincerent, vix sibi quisquam persuadeat. Si quorum, horum certè potissimum *Deus venter est*: ita vni abdomini student, laborantque: ac dum gulam expleant, beati sibi videntur. Non modò diem noctemque conuiuia continuant, quo nomine Europæorum nonnulli malè audiunt, sed etiam toto ferè eo tempore esse pergunt, dum quod edant ne desit. Hinc vagis annonæ abliguritis quotannis tam prospera; vt nisi hyems fuerit, hoc est nisi copiosâ niue regio diu obriguerit, extremâ fame conflentur. Tum verò eâ se consolatione sustentant, posse se ad octiduum, atque adeò ad decem ipsos dies inedia tolerare, id quod haud rarò euenit: &, quæ est gentis stoliditas, nullâ præteritorum casuum recordatione ad frugem frugalitatemque se recipiunt. Conuiuiorum apud eos genera duo: ex alteris, si quid ex esculentis ijs quæ sunt cuique propriè attributa, superfuerit, ferre ad vxores licet: ex alteris efferre quidquam

Gentis ingluui-
nies.

Philipp. 3.

nefas: ac nisi quicquid obtigerit, absumpseris, nimirum in ergastulum continuo, hoc est in septum arctius ad horas ipsas quatuor & viginti compingaris, tanquam indignus qui tam honesto in cætu versere. Huic comeffationum generi ab *Toto edendo* Galli nomen fecerunt; nobis liceat ex Græcis fontibus *Pamphagiam* appellare. Et apud Hurores quidem, si quis non ritè cuncta absumpserit, huic mulctæ nomine hospiti, hoc est ei à quo paratum conuiuium, pendendum nonnihil: apud Algonquinos autem, finitimarumque nationum aliquas, is cui plus obtrusum est, quàm ut in ventrem abdere queat, conuiuarum aliorum alicuius opem operamque efflagitat qui se iuuet: quanquam id perrarum: siquidem ignauia tribuunt, quæ oblata sint non posse consumere omnia. Si ne id quidem procedit, quod vnumquemque satis superque demensum suum occupatum habeat, in ignem reliquias conijciunt: nam canibus quidquam inde obijcere prorsus nefas. Instituuntur autem conuiuia vel fouendis amicitijs, vel quærendæ auctoritati, vel in procinctu, vel, ut diximus, releuandis ægrotis, vel ab ijs ipsis qui animam efflaturi proximè sint, eaque extremum Vale dicentium vocitant, à quibus abesse nefas, ne amico deesse videre, supremum id solatium exposcenti. Denique consilia penè nulla nisi ad Ahenum.

VULGARIS aduenientium exeuntiumque consalutatio incondito clamore concipitur, *Ho, ho, ho*: ea tota vrbauitatis ratio, ea officia verborum. Sæpè verò dum ab conuiuiio vno discedunt, ad alterum accersuntur, ex eo, quandoque ad tertium, nec recusant vnquam; Adeò inexplibilis est hominum abdomini natorum voracitas. Ex fœdissimâ illâ intemperantiâ existit Ahenorum & pretium & commendatio: ut nihil tam ad carnes aptè coquendas accommodatum viderunt, ita nihil tam auidè coëmunt, quantocunque pellium numero: nec vlla celsior initio de Principum nostratium Maestate instillari barbaris mentibus cogitatio potuit, quàm ut ij de Ahenis pro potestate statuere perhiberentur. Antequàm eorum vsum à nostris accepissent, capedines excuabant è ligno, vel ex cortice consuebant, in easque postquam carnes cum aquâ iniecerant, addebant ab igne candentem lapidem, is vbi refrixerat, subdebant alios deinceps ex alijs, donec coctitatum esset. Secun-

ANNVS
MDCXXIX.

dum epulas, mira ex cantu ac saltatione oblectatio. Idcirco pro suo modulo cantiunculas ipsi studio & arte elucubrant tam ambitiosè, vt postquam è vitâ excefferunt, nulla maior amicitiae edi significatio à superstitibus posse censeatur, quàm si modularas illas cantilenas ab demortuo excogitatas, memoriâ comprehensas vsurpent crebrò, tacito tamen authoris nomine. Est enim id apud earum gentium nonnullas quasi prolegè, vt mortuorum neminem proprio nomine appellent, neque mentionem vllius rei faciant, vnde obijci menti, eorum imago posse videatur, ne videlicet recrudescat dolor: sed si quando de eo commemorandum, adscititiâ appellatione vtantur, post obitum inditâ: inutuli insulsoque commento: quasi non perinde demortui species recurrat, quem noua illa nomenclatura æquè designet. Nec verò exauditur vnquam vllâ in casâ demortui cuiusquam nomen, nisi si quando suscitatur, vt aiunt, hoc est, dum solemni ceremoniâ eius nomen alteri in conuiuio inditur. Saltationum vsus creber: his aduentantes peregrini excipiuntur: his infantulorum vagitus matres inhihent: his se ad bella accingunt: sed ea, antequam illata lux esset Euangelij, fœdè quandoque à nudis exercebantur. Ad insaniam quoque adamant Fumum ex ficcatis folijs stirpis superiore seculo in Galliam illatæ: (ab eius qui intulit nomine *Nicotiam* placuit appellare: nunc *Tabacum* seu *Petunum* vulgò vocant: atque inde nomen apud Gallos inuenit, quæ inter Canadenses populos Natio Petuniorum dicitur) eo, quòd cerebri exsiccandi vim miram habet, vt per nauigationes Europæi consueuerant primùm, nunc vel ab eis vel à Canadensibus res translata ad crapulam. Hi certè ne passum quidem progrediantur sine tubo longiusculo, quo eiusmodi fumos hauriunt, ac ferè ad temulentiam: perterritant enim cerebrum, ebrietatèque demùm inducunt, vini instar. Sanè & bonam partem temporis in re periculosâ ponunt, & quanto-vis pretio noxium puluisculum coëmunt. Iam vt libidinis nomine peiùs audiant stabiles quàm vagi, vtpote in qualicunque copiâ rerum ad victum necessariorum; tamen ne apud vagos quidem pudicitia multùm viget. Nam & polygamiâ exercent quandòque, & vxores mutant identidem: & ijs eò vsque diffidunt, vt sororum potiùs, quàm

Intemperantia.

vxorum filios hæredes testamento faciant, tanquam extrà omnem dubitationem suo è sanguine ortos & procreatos: apud Hurones autem, quorum proiectior intemperantia, in demortuorum Præfectorum locum non filij, sed ex sororibus nepotes instituto leguntur receptissimo. Apud vagos, quibus cum Gallis adhuc aliqua consuetudo intercessit, demortui facultatulæ (neque enim hîc quisquam non tenuis) non liberis sæpenuerò cedunt, sed propinquis alijs, vel amicis, qui obeuntis familiam tutari ac tegere possint, velint-ve. Vtrobique obscœnitas verborum suprâ modum impudens: viri quidem propalâm prætextatis vocibus auram ipsam inquinant: feminarum sermo coram viris castigatior: inter se clâm arbitris petulantes sunt: atque eam ipsam fœditatem à parentibus puelluli arripiunt, vt dicere solet Paulus Iuuenæus, cum ijs durissimam hyemem linguæ discendæ exigens, canes, suæque, si loqui possent, haud aliter locuturos fore. Illud verò apud stabiles turpissimum, vulgò innuptæ nuptiæ; Hoc est obscœnissima intemperantia, & maritalis scilicet consuetudo adolescentum puellarumque promiscuè, ad dimidium ferè mensem: tùmque demùm vbi utrînque collibuerit, Caius deamatus Caiâque præoptata in aliquam matrimonij fidem conueniunt, indigno gentis probro, & quandòque extirpandâ fœditate, postquam omnes Christianarum nuptiarum sanctitatem adamauerint. Vagi hîc quidem multò moderatiores: dissimulare perstudiosè proci: quam virginem adament, non modò non appellare familiaris, sed ne in eâ quidem obtutum figere: si secus faxint, pro deridiculo vulgò sint. Tùm agunt ipsi per se cum virginis parentibus, donisque ac muneribus testantur eam se, quod approbent, vxorem potissimùm velle. Illi vel generum adsciscunt, si è re filia, familiæque esse censent, sin, ablegant. Nuptias sequuntur choreæ, conuiuia, nicotix suffitus, cantus, & si qua prætereà lætitiæ significatio.

RELIGIONIS porrò quanquam & in animis sensus aliquis, & in institutis moribusque vestigium quoddam inest; tamen neque publicâ vllâ precatione, neque vllò statò certòque cultu numen prosequuntur. Sanè in miserrimâ natione deprehendas quod S. Augustinus tradit; Nullam gentem tam ferasam, tamque barbaram esse, cuius in præcordijs Deus non

Anilis superstitio.

ANNVS
MDCXXIX.

loquatur. Agnoscunt sine dubio superiorem aliquam naturam: sed densissimâ caligine, terribilîque circumsepti, vel in anilem superstitionem degenerant, vel tam benè de ipsis in horas momentâque merenti, debitam venerationem negant. Ac tametsi rogati de tanti momenti rebus, nunquam penè sibi constant, ac modò hæc, modò illa ineptè insulsèq; afferunt; quantum quidem tamen deprehendi potuit, & veri Dei cognitione quondam imbuti fuisse videntur, & de infelici primorum parentum lapsu, deque horrendo terrarum sub Noëmo Patriarchâ cataclysmo, inaudisse. Percontati aliquando ex Paulo Iuvenæo, in familiari congressu de Deo differente, quidnam Deus esset? cùm is Deum esse affirmaret eum, cuius vis infinita esset, quique cœlum terrâque condidisset, exclamauere de repente, alij alijs annuentes; *Atahocan*, *Atahocan*, designabant videlicet ab eo quem ingeminabant *Atahocan*, rerum vniuersitatem conditam. Professi tamen deinceps nonnulli sunt, quæ de *Atahocan* vulgò apud ipsos iactarentur, à plerisque non haberi pro exploratissimis: esse ea ab vltimâ memoriâ reperita, atque adeò talia, vt nutent: & verò *Nitatabocan*, vox contermina, idem sonat, ac, *Narro fabulam*. Orbem terrarum aquis obrutum mersumque, à *Mesx* quodam restauratum aiunt, ex quo illud adstruitur, quod ponimus, de illâ totius orbis eluione, ipsis auditione compertum, sed rei fide, vt nunc quidem est, vanissimis fabulis adulteratâ. Aiunt venantis *Mesx* *Pichigek* (vulgò lupos ceruarios) queis canum loco ad inuestigandas feras vteretur, immenso in lacu, in quem præcipientes insiluissent, hæsisse: hos, cùm *Mesx* mirâ sollicitudine requireret, nec vspiam comparerent, ab aue superuolitante admonitum, medio in lacu à se deprehendi. Eò cùm ipse subijssset, lacum derepente sic intumuisse, vt longè latèque restagnans, terras omninò omnes inundauerit, & extremam perniciem hominum generi attulerit. Attonitum *Mesx*, & miro mentis angore fluctuantem, coruum misisse, qui terræ particulam quantumlibet exiguum requireret, ad noua sola condenda: hunc re infectâ rediisse, nec quidquam attulisse. Submissam dein lutram ad ipsum illud, in altissimas vndarum voragines, cùm nihil referret, spes illius elusisse. Postremò murem odoratum feliciùs mandata expleffe, parti-

culamque detulisse, è quâ Mesſ tellurem hancce noſtram extuderit: tum, poſt ingens molimen, egregiè vltum eos qui Pichixek ſuos per vim diſtinuiſſent: murem enim feminam ex eadem gente vxorem duxiſſe, ex eâque liberos ſuſcepiſſe, per quos propagatum humanum genus: ad eûmque modum omnia denique reſtituta. Addunt aliqui, ex indigenis cuidam Immortalitatem à Meſſ datam, intrâ ſarcinulas quaſdam diligentiffimè concluſam obſeruatamque, feueriſſimâ interpoſitâ denunciatione, ne, quid intûs lateret, inſpiceret: & ipſum quidem ſibi temperaſſe; vxorem autem curioſiorem æquè, & audaciorem, ſaſciculum euoluſſe: at, dum cuncta parat perluſtrare ſigillatim, euolaſſe conſeſtim omnia: ex eoque homines moriendi neceſſitati ſuccubuiſſe. Hurones autem de ſuâ origine ita diſſerunt, *Ataëntſic* mulierem de cælo deſlapſam (& cælos enim iam tum extitiſſe ponunt, & in eorum orbibus terram huic noſtræ ſimilem conſtitutam, vnâ cum pratis, camporum æquoribus, lacubus, fluuiisſque: & incolis nimirum felicibus, quorum omnium ſi auctorem procreatorémque requiras, hærent videlicet) in vndas hæſce noſtras præcipitem ruiſſe, quæ tum quidem tellurem totam noſtratam obnuberent, nullâ, néque ſuâ, néque fœtus offeſſione (vterum enim tunc geſtaſſe.) Nec verò de cauſâ modoque tam mirabilis caſus inter eos ipſos conuenit: ſunt enim qui aſſerant, cùm aliquando in agro, operi intenta verſaretur, eius canem in prætereuntem vſum effuſiſſimo curſu tetendiſſe, ipſam, canem vſumque perſecutam: vſum, cùm canis vehementer inſtaret, dentémque iniicere pararet, dum maximè quærit effugium, in ſubiectum ſcrobiculum per imprudentiam lapſum eſſe: canémque ſecutum continuò. Cùm neuter appareret, *Ataëntſic* eodem, deſperatione ruiſſe, caſu tamen fortunatiori quàm putârat: in vndas enim incolumem cecidiſſe, quæ ſiccata deinde paulatim, locum terræ ceſſerint: ex eoque tellurem coli cepiſſe. Alij caſum in aliud quiddam conferunt, quod, tamenſi ineptiſſimis obſcuratum deliriis, tamen lapſus primorum parentum veſtigium etiamnum aliquod impreſſum retinere videatur: *Araëntſic* videlicet eiufdem virum in grauiffimo morbo ſuo ſomniaſſe, excidendam arborem eſſe quandam, vnde Cœlites veſcerentur: vbi primùm eius fructum

ANNVS
MDCXXIX.

edisset, sine dubio conualiturum. Atæntsic viri perstudiosa cum securi profecta ad arborem, vbi primùm totâ virium contentione totôque impetu, trunco ferrum appetierat, excisam arborem fœdâ dehiscantis telluris labe extemploabsorptam ingenti fragore præcipitasse: attonitam ipsam, ac stupentem postquam de re totâ certiore virum fecerat, ad locum reuerfam hiatum eundem subiisse: cùmque lapsa aëre medio præcipitaret, testudinem quæ ex aquâ caput fortè exeruerat, rei nouitate insolentiâque perculsam, fluuiatiles animantes ceteras illicò conuocasse, ex iisque quæsiisse, quid tali in re ac tempore opus factoeffer: eas magnam partem ad fibri arbitrium rem reieciisse: fibrum, pro suâ modestiâ, testudini negotium totum permisisse: eam demùm, cum nullâ interpositâ morâ incumbendum continuò in opus esse pronunciasset, iussisse, ab vnaquaque terræ aliquantulum ex imo gurgite comportari, ac tergo imponi suo. Dictum, factum: ex agresti limo Insulam in testudinis dorso coaluisse, in eâque labentem Araentsic molliter exceptam. Postmodum vt erat grauida, filiam edidisse, quæ ipsa quoque pòst aliquandiu conceperit, (vnde, nesciunt) gemellosque fuderit, *Tasiscaron*, *Ikskehámque*. hos inter, cùm adoleuissent, rixam extitisse tam atrocem, vt à verborum disceptatione ad cruentum certamen progressi, conflixerint, at armis perquam imparibus: *Ikskehám* ramosis cerui cornibus, *Tasiscaron* siluestris rosæ baccis aliquot tantummodò, quod sibi planè persuasisset imprudens, fratrem, vbi primùm iis ictus esset, casurum scilicet ad pedes exanimem: at planè secus euenisse, *Ikskehámque* illâ baccarum volitatione nihil violatum, tantâ vi tantóque impetu ramale illud suum in germani latera adegisse, vt luculentum vulnus inflixerit (en tibi adumbratam cædem Abelis) ex quo cùm ingens sanguinis copia manaret, eoque fugiens *Tasiscaron* cuncta passim respergeret, extitisse *Tasiscara* quæ etiamnum vocitant, hoc est lapillos quosdam eorum simillimos quibus Galli ad eliciendos igniculos vtimur. *Ikskehám* autem institisse nihilo fecius, & comprehenso necem denique per summam inhumanitatem attulisse. Hæc quàm nobis ridicula vanâque, tam illis plausibilia videntur: vt miserum sit homines in iis quæ ad vsum vitæ quotidianæ pertinent, haud sanè hebetes,

betes, tam turpiter in ijs quæ ad summum numen vitamque beatam spectant, hallucinari. Minus tamen miraberis gentem filuestrem, quæque tot secula omni prorsus institutione caruerit, tam tetrâ caligine laborare, si reputaueris ipse tecum, Iapones ipsos ac Sinas, nationes utique excultas & expolitas, haud multò commodius dererum origine, deque summo earumdem auctore ac procreatore sensisse: ut nihil dicam de Talmudicis Mahometicisque deliriis. Nimirum, vnderecta fides abest, hîc certi quidquam, aut veri frustra quæras: atque ubi lux cælestis deest, nihil mirum tenebras cuncta occupare. Atque hoc nomine tantum Domino Deo debemus Christiani, quantum dissoluere poterimus nunquam, quod vnà cum nutricis lacte, vera nobis sapientia instillatur, & illius agnoscendi non modò facultas, verumetiam necessitas, de quo, sine certissimâ pernitie ignorare queat nemo. Nunc pergamus ad reliqua. Mesæ eiusdem tot fratres natu minores constituunt, quot sunt animantium genera. Aiunt siquidem esse cuiusque formæ Principes animantes, miræ magnitudinis, è quibus ceteræ ortum ducant: à fibro quodam puta, existere fibros, quotquot vbique sunt: ac tametsi vulgares hîc vix veruecisinstar obtineant, illius tamen quem mente ineptè fingunt, molem tantam esse, tamque vastam, ut eorum æquet tuguria. Hunc si quis per somnium viderit, non nisi opimâ cum prædâ ab venatione rediturum, ac fibrorum vim capturum; si alcen, alcarum, ad eundemque modum belluas ceteras. Ex ijs si requiras ubi sint fratres ij germani animantium (fratres enim natu maximos eiusdem animalium formæ vocitant) tam vastâ tamque immensâ mole: id se certò quidem scire negant: suspicari se tamen, quadrupedum quidem giganteos fratres illos, sub vndis; volucrum autem in aëre degere.

ANNVARVM tempestatum moderatores effectores-ve agnoscunt duos, veris, æstatisque *Napinsketh, Pepsnksketh* hyemis potissimùm. Homines sint an belluæ, nesciunt: illud se verò scire asseuerant, vitæ compotes esse profectò, quippe qui à se exaudiantur persæpè, loquentes perstreptentés-ve, in aduentu præsertim: ceterum quid mullent, non se satis liquidò assequi posse. Orbem terrarum inter se partiri sic, ut aliquandiu in extremis telluris partibus hinc inde diuersi con-

*Noua de Tem-
pestatum mode-
ratoribus &
Genijs commen-
ta.*

ANNVS
MDCXXIX.

sistant, tum alterum, in locum alterius succedere statim interuallis: Castorem & Pollucem dicas. Ac redeuntem quidem Napinckheth aues secum, & viriditatem, & apricos calores reducere: vitamque & speciem rebus impertiri. Pepsnckheth autem infestis Aquilonibus, niue, glacie, & ceteris hyemis satellitibus cuncta vastare, & perdere. Qui æstate nati sunt, si quando hyeme atrocius defæuiunt frigora, ardentem è casâ titionem exportant, in aërâque sursum vibrant: Pepsnckheth prensuri (aiunt) videlicet per iocum id quidem nonnulli, alij per stolidam superstitionem, & scilicet cum inconditis clamoribus, qui longè latèque exaudiuntur: silentibus intereâ, immortisque ijs, quos hyberno tempore prodire in lucem contigit: reuerentur videlicet tempestatem eam quâ nati sunt. Genios item ponunt diei, seu aëris (*Khichikgai* vocant) futurarum rerum conscios, quas nonnunquam consulentibus prodant. Forma qualis esset, ita demùm cognitum. Ex indigenis duo, cum Genios vno eodémque tempore consulerent, ac diuersis in tabernaculis, consulentium alterum, hominem facinorosissimum, qui cædes tres fecisset, hominésque totidem fraude interceptos impactâ dolabrâ necasset, ab Genijs interemptum esse: ad alterius subinde tabernaculum cum pergerent, vitam utique immerenti erepturi, contrâ euenisse: ab peregre regio namque bellatore eo in conflictu interfectum vnum fuisse è Genijs. Licuisse ergo demortui corpus contemplari, pugni magnitudine, lapideum, longiusculumque: quantum quidem assequi potuit Paulus Iuuenæus, cui ista narrabantur, conum impostor designabat, ex crassiore in angustum desinentem. Ac tametsi lapideum esse Geniorum corpus aiunt: autumant tamen & carnes intus, & cruorem latere; cruentam quippe dolabram, dum è corpore extraheretur, fuisse.

HÆC ALIAQUE deliria & commenta nimirum hosti humani generis viam strauere ad perdendos miseros: ac principio quidem, perfidiosissimus veterator ex ijs flagitiosissimum quemque iisdem artibus illigauit, quibus etiam inter eos, qui persacrum Baptisma in Christi familiam cooptati erant, nonnullos fraudulentis vel præstigijs vel pollicitationibus inescare solet; nos Magos appellamus: Montani quidem & Algon-

quinij *Mentsistyk*: qui ad littus maris incolunt, proximè Gaspèium Promontorium, *Bædin*: Hurones *Arendiosan* eosdem vocitant. Ab ijs, post concepta flagitia sceleràque omnis generis, extorsit denique vt se pro Deo venerarentur: mox per eosdem idem alijs persuasit, hoc procliuius, quòd multa illis, nò facerent, grauiàque incommoda importabat. Hincque ille gentis terror ad commemorationem *Manits*: hoc enim nomine teterrimum carnificem appellant, quem malorum omnium auctorem putant, & infestissimum frequenter experiuntur. Siquidem *Manits* Algonquinijs Montanisque, id est, quod Græcis, atque adeò Latinis Dæmon, *Matchiamanits* autem, *Cacodæmon*: at *Ouëchichigsin Manits*, *Eudæmon*, seu bonus Dæmon: porrò quem Algonquinijs *Manits* eundem Hurones *Okki* appellitant. Ac veris vbique falsa admiscendo, vel suapte sponte, vel, idquod est vero similis, ab eodem hoste miserabiliter delusi, ipsum quidem *Manits* haud crudelissimum esse rentur: nèque hominum odio magnopere teneri: interesse modò bellicis certaminibus atque prælijs spectatorem: in quos intueatur, eos extrà omnem aleam depugnare sanè posse: à quibus autem oculos vultumque auertat, hos certissimè interituros: (ex quo Montani supplices rogant ne quem *Manits* ex Iroquijs respiciat, in se defigat obtutum) vxore autem eius (vxorem enim tam honesto coniugi tribuunt) nihil nec fieri nec fingi posse importunius: eam morbos omninò omnes accersere: eam homines necare, alioquin ætatem in perpetua secula propagaturos: eam humanis vesci carnibus, ægrorum corpora exedendo paulatim, ex quo, in morbo macrescant. Ceterum vestem sibi texere ex elegantiori capillitio virorum æquè & mulierum, quibus exitium attulerit, hancque circumferre: visendam se nonnunquam præbere ignis in modum: sapius tanquam flammam stridere: haud satis tamen percipi posse quæ proloquatur. Atque hinc illæ fortè inconditæ vociferationes propè ægros, & vlularus, & tympanorum pulsatio, quòd furiam illam arceant scilicet, vulnúsque illud lethale inhibeant infauti Corybantes, hoc est *Autmoiri* illi, Præfecti sacrorum sacrilegiorum-ve iidem, & augures, & Medici: verum vsus diuturnus resque ipsa docet, eos strepitus plus ad accersendam mortem, quàm ad fugandam valere.

ANNVS
MDCXXIX.

*Somniorum
superstitio.*

Et Autmoinis tamen vesani fidem habent, ex eorum nutu pendunt, obtemperant quidlibet præscribentibus, donis & muneribus augent omni potius suppliciorum diritate dignissimos. Porro tametsi Autmoινωνum plerique meri sunt veteratores, qui non vllò cum dæmone commercio, sed technis tantum ingeniosioribus stolidorum simplicitati illudant; non dubitanter tamen afflare nonnullos putatur nequam spiritus: adeò eos quandoque furia exagitant: vt quæ de Athamante deque Mænadibus Poëtæ prodiderunt, non aliunde manasse videantur. Indidem superstitiones tum creberrimæ aliæ, tum illa præsertim somniorum. Pro vero habent quidquid per somnum occurrerit: ac si quid præscriptum sibi, aut imperatum putant, illud deinde efficere nituntur pro viribus: vt si quem tollendum de medio vel mens turbidior, vel ipse per se Caco-dæmon obiecerit, is certissimo in discrimine versetur: quòque pestis pateat latius, si se ille vel admonitus subduxerit, vel aliò fortè contulerit, eius in locum alium ad cædem designant. Neque modò suis quisque priuatim somnijs auscultat, sed etiam tota plerumque natio vnus alicuius somnio accommodat fidem, maximè si cuius est somniator auctoritatis. Itaque si vel ad ægrotum aliquem è morbo recreandum, vel ad rem gentis publicam faciendum quidpiam ex somnio pronunciauerint, instituendum putà conuiuium, aut saltationem celebrandam hoc illo-ve modo, nullus est qui non perlubenter, & operâ, & re in opus sedulò incumbat: sic, vt quæ ineptus morio præscripserit, ea exactissimè obseruentur.

*Aliæ circa sortes
ineptiæ.*

CIRCA SORTES item nihilo tolerabiliùs ineptiunt, ac non nisi ægerrimè eas sibi eripi sinunt, Hurones præsertim: eaque res non minimam difficultatem Catechistis haud semel obiecit, dum pernegabant, pro eo ac officij ratio ferebat, non antè ad Baptismum admissum iri eos qui impiæ superstitioni seruirent, quàm ab eâ descuiissent prorsus; & id tradidissent vnde pendebat. Causa contumaciæ ea est, quòd si quid insolens ipsis obijcitur, id pro Okki arripiunt continuo, hoc est, pro re in quâ insit vis aliqua suprâ naturam: atque adeò ad talia vehementer adhærescunt, tanquam ad aliquid fortunans magnopere, seu venantur, seu ludunt, seu tale quidpiam aggrediuntur: quâ quidem fraude etiam è Chri-

stianis non neminem illectat identidem hostis humani generis. Ergò si inter venandum plus solito laboris ac difficultatis fa-
cessiuit insectantibus, ceruus, vrsus-ve, cuius deinde in ce-
rebro, aut in visceribus nanciscantur exoticum quidpiam, la-
pillum puta, aut anguem, id verò pro Okki arripiunt, inde
profectò celeritatem illam tantam, aut firmitatem virium ad-
ditam belluæ. Simillimè, si inter fodiendos fulcos, aut arbo-
ris truncum dissecandum, lapillus occurrit conformatione
quadam extraordinariâ, disci, V. C. aut cochlearis, aut ficti-
lis ollulæ; enimverò se beatos autumant: quippe qui sibi per-
suadeant, Genijs saltuum incolis excidere identidem per obli-
uionem, quiddam tale: eas verò res ad secunda quæque, vt ren-
tur, valentes, *Aascxandi* vocant. Hæc porrò Aascxandi aiunt
formam mutare identidem, sic, vt si hodie lapillum, serpen-
tem-ve oculueris, cras eorum loco fabam reperiās V. C.
aut frugis Indicæ granum, aut rostrum corui, aut aquilæ vn-
gues, quasi istâ tam frequenti metamorphosi delectetur Ge-
nius: quæ quàm crebro à stolidis iterantur, tam falsa sunt:
neque enim vllus est qui id se se vidisse affirmet: aiunt vulgò
audiuisse se se de alijs. Non tamen desunt impostores insigni-
ter impudentes, qui, quò futilibus quisquilijs accersant pre-
tium, hæc à se visa mentiantur. Porrò, sua illa Aascxandi, seu
eorum Genios, atros vtrique, nonnunquam prosequuntur fa-
crificijs, quò venatio, piscatio, alea cedant feliciter. Ad hæc
enim simul omnia valere Aascxandi quædam putant; aliorum
vim intra angustiores limites esse conclusam. Et agnoscunt
prætereà quiddam eodem in genere valentius: serpentem esse
aiunt, *Onniont* vocabulo, haud absimilem Pesci armato, de
quo suprâ. Hunc perforare quidquid occurrit obuium, arbo-
res, vrsos, rupes adeò ipsas, sic, vt de cœpto itinere deflectat
nunquam: neque enim posse quidquam impedire, quò mi-
nùs porrò pergat. Hunc appellant Okki κατ' ἔροχλιν; hunc qui
necauerit, aut qui omninò ex eius corpore frustulum nactus
sit, fortunatum vtrique fore. Ac negant quidem Hurones an-
guem eum conspectum vnquam sibi, sed totum id se ab Al-
gonquinijs accepiisse profitentur, à quibus proinde coëmunt
haud rarò, pretio non modico, particulas ex ligno, aut corio
decisas, aut omninò carniū frustula, ex terrestri animantean

ANNVS
MDCXXIX.

expifce, nescias. Num verò re ipsâ Cacodæmon, finente Deo, eos præ ceteris augeat opibus, qui fortibus istius generis abutuntur, sic, vt in venando, piscando-ve, aut exercendis mercaturis, sint ijs qui inania illa deliria negligant, ac pro nihilo, vt decet, faciant, fortunatiores; statuere non audeam, inquit Scriptor idem: illud comperi (pergit) nonnunquam spes id genus non modò ad nihilum recidere, sed etiam in contrarium relabi: adeò vt extremâ inopiâ conflictentur nonnunquam isti sortium prædicatores: & familiare etiam nunc apud eas Nationes Prouerbum est; *Industria, viribus, vigilantia, nullum esse Aasçandi potius.*

Sacrificij ritus.

SACRIFICII vestigium apud eos deprehendas aliquod, dum in conuiujs aliquantulum aruinæ ex vrsò, cuius auidissimi sunt, in flammis coniiciunt, sublatisque in cælum oculis; *En, aiunt, cælum! hæc tibi offerro:* addunt nonnunquam, *quò hæc, illa-ve in re opem feras.* Nicotix item nonnihil vel in ignes, vel in lacus, vel in dehiscientium scopulorum labes, vel in vias publicas iaciunt, propitiandis Genijs scilicet. Ac de Iroquiis quidem narrabat nobis, dum hæc scriberemus Isaacus Ioguesius vir ad posteritatis memoriam illustris, de quo multa postea, vidisse se, cum ij vrsis duobus Cacodæmoni litarent: hæcque verba auribus excepisse: *Merito nos ulcisceris, Damon Aïresksi! merito hostes nullos cepimus* (Algonquinos intelligebant) *ex quo captiuorum superiorum corpora non sumus depasti, sed intacta proiecimus. Quòd si qui posthac te propitio in manus nostras venerint, vt vrsos hosce duos, sic eos sine dubio mandemus.* Et fecerunt, ait: cum enim haud ita diu post, mulieres tres Algonquinas cum filiis cepissent, ex ijs vnâ toto corpore sensim vstulatam, in rogi deinde proiecere: mox extractum cadauer in partes complures disseuerunt, per pagos distribuendas, quæ ferinam rabiem vel exsatiarent, vel exacerarent. Quoties autem tædas inter vrendum admouebant miseræ, præiens vnus aliquis annosior, hocce carmen vsurpabat. *Demon Aïresksi! hanc tibi cremamus victimam, eius carnibus exsatiator, ac nouas subinde nobis de hostibus victorias impertitor.* Ceterum asseuerant è Canadensibus nonnulli, antequam eò Galli penetraissent, crudelissimum in modum exagitatos passim omnes ab immanissimo carnifice fuisse, nunc

respirare vulgò cepisse. Terret forsan, coërcétque nequissima mancipia vexillum sanctæ Crucis, locis erectum compluribus. Nec prætereundum quod ex Neophytis aliqui, Autmoini priùs, contestantur, visum sibi aliàs persæpè Cacodæmonem, verùm se ab eo discessisse, quòd nihil vnquam ab eo nisi ferum, noxiùmque præcipi animaduertissent.

ANIMORVM immortalitatem persuasissimam quidem omnes habent, at circà eorum naturam, habitùmque, postquam è corporibus excesserunt, plurima suo more peccant, ex eo autem fonte penè omnia, quòd eos ipsos corporeâ quadam concreione circumdatos esse putant. Quippe animales homines, vt loquitur Apostolus, non modò Deum, sed ne se quidem ipsos norunt: nihilque mente & cogitatione efformare possunt, nisi crassiore aliquo integumento velatum. Itaque animorum speciem atque formam sic adumbrant, vt furuum quoddam simulacrum esse autument, aut vmbram hominis ipsius, cum manibus, pedibus, & capite, totâ denique humani corporis structurâ: esitare proinde, vt priùs, & quas dapes ipsi affatim in flammam, pro demortuorum pabulo coniiciunt, eas ab ipsis noctu delibari, quin, & arrosos ab eis cibos, visos à se persæpè, prædicant. Hæc cum nostris canerent, quære ipsi vicissim, primùm, quónam se se tot animi post excessum è corporibus recipiant? Aiebant pergere in frequentissimum pagum, quâ Sol occidit. Atqui excipiebant iidem, totam vestram regionem, quanta quanta est, omni prorsus ex parte ambit complectiturque Oceanus: quem quí trajicere animi tandem possunt? num parata promptaque nauigia sunt, in quæ imponantur? Minimè verò, inquiunt, pedites profiscuntur, vadùmque alicubi nanciscuntur, quâ transmittant. At vadosus Oceanus, nusquam, tam alto gurgite esse queat. Imò verò pergunt, & quicquid afferatis Europæi, est illac, vbi continens nullo aquarum diuortio ab se seiungatur. At, quo tandem cibo tam longo itinere animi vescuntur! Corticibus victitant, ac ligno putri, quod in siluis facilè occurrit. Si ita res habet, suscipiebant nostri, minùs mirum quidem est vos ad mortis mentionem totis artubus cohorrescere: est enim profectò miserum eò pergere, vbi nihil ad victum nisi lignum putre, cortéxque suppetat. Quâ porrò in re, postquam eò perue-

ANNVS
MDCXXIX.

Stulta circa animorum immortalitatem persuasio.

ANNOVS
MDCXXIX.

nère, orium suum occupant? Interdiu quidem sedent, cubitis hinc inde in genua reclinatis: (est is Canadensium habitus frequens) noctu, eunt redeuntque, operis aliquid facitant, venantur. Atqui in tenebris cæcorum in morem caligant. Minimè verò, excipiunt cum cachinno: nostra & animorum ratio diuersissima est: nos interdiu, illi noctu vident: nos in tenebris, illi nostra in luce cæcutiunt. Quas igitur beluas noctu venantur? Animos fibrorum, aiunt, & histricum, & alcarum. Quid, postquam fibri, aut histricis, aut alces animum iaculis confoderunt, interit prorsus animus ille, an animum alium rursus habet, qui ad pagum animorum itet? Hic verò hæsit veterator, quicum potissimum disputatio instituebatur. Vidit siquidem, vtrumlibet diceret, nihil esse propius quam vt se indueret. Etenim si animum illum fibri assereret emori prorsus, quidni illud ipsum dici posse, dum animal primum occiditur. Sin animi illius animus rursum esset, qui ad celebrem illum pagum tenderet, infinitatem animorum ridiculè constitutum iri. Ne se igitur in eam captionem induceret; Conticesce, inquit; quæ percontaris, ea ipse ignoras: ego verò, si eò penetrassem, asferrem exploratiora. Denique inculcatum à nostris, meras esse fabulas quæ de eo pago iactarentur: Europæos cum oram nullam orbis terrarum nauigando non perlustrauerint, ad orasque occiduas sæpenumerò deflexerint, nihil tamen vnquam de eo comperisse. Et verò, hominum animos, qui vni immortales sint (cum brutorum anima vnà cum corpore intereat) si quidem castè, incorruptèque, dum corpore inclusi tenebantur, vitam ac mores instituerint, in calum euolare, cumulatissimâ felicitate in sempiternum tempus fruituros: sin se ad flagitia, libidinèque abiecerint, aut omninò criminosi fuerint, in altissimum barathrum demergi, sempiternis ignibus cruciandos. Atqui id, non secus ac alia pleraque, egregiè mentimini, subiicit veterator: animi prorsus omnes, nostrates saltem, in vnum eundemque locum se se recipiunt: namque popularium nostrorum animi duo indidem alias redière, eaque quæ memorauimus cuncta prodiderunt. Hæc ille, & firmant Hurones id ipsum fabulis aliquot tam ineptis tamque parum inter se consentientibus, vt mirum sit ab hominibus acri ceterà ingenio, haberi pro veris posse:

ANNVS
MDCXXIX.*Precipua eâ de
re fabula.*

posse: hæc præcipua. Indigenarum, aiunt, aliquis, cùm sororem morte ademptam defleret; & dolore scilicet vix ac ne vix quidem consolabili, animum induxit eam prorsus inuestigare, vbi vbi locorum esset. Eo consilio sanè molestum ac longum iter ingressus, duodecim ipsos dies occiduam Solem versùs, quà animorum pagum positum esse acceperat, ire perrexit, ac ieiunus quidem sic, vt nihil neque cibi neque potionis toto eo tempore degustauerit: tuncque sororem adfuisse, cum farinâ, aquâ coctâ, ex more gentis, quam cùm obtulisset, fraterque inijcere pararet manum, euauisse continuo. Perseuerasse eum pertinaciùs, ac menses tres ipsos porro tetendisse, eadem illâ demensum quotidie subministrante quidem, at nullo alloquio ægrum animi solante. Post trimestre spatium, amnem occurrisse, torrentissimo alueo iuxtâ, & vt quidem videbatur, minimè vadoso. Deciduarum quidem arborum ramos aliquot transuersos pro ponte esse potuisse, at tam infido, tamque lubrico, vt transitum tentare minimè ausus sit. Quid hîc ageret? trans fluuium nouale cùm videret, id quod erat suspicatus, oram eam habitari, homines inclamat quantâ maximâ potest vocis contentione. Nec frustra, os è casulâ exierit vnus aliquis, tùm continuo intrò se proripit. Addit tamen animos furtiuus ille conspectus: vadum tentat inuestigator, transmittit feliciter. Ad casulam rectâ pergît: at occlusæ fores erant. Vociferatur, pulsat, increpitat morantes: at contrâ, inhibet ille alter ferocem, ac si se admitti intrâ velit, brachium immittere priùs iubet. Vbi corporeos artus vidit, enimvero mirari vehementer referato ostiolo, percontari quò tenderet, quid sequeretur; eos tractus vnus animis esse attributos. Et noui, inquit vestigator, & per tanta discrimina, tamque perplexum iter sororis animam sollicitus quæro. Ergò mactè animo, ait casæ custos, haud procul hinc abest pagus animorum. Conuenere recens cuncti in tugurium, saltationemque exercent consanandæ Atæntis: ea nunc quidem morbo implicita tenetur. En cucurbitam: in eam animam sororis tuæ includito. Et munere lætus & monitis, postquam gratias officiosè egerat, de nomine tam benefici hospitis sciscitatur. Tu modò perge, ait: ac me esse memento qui demortuorum cerebrum asseruem: vbi com-

ANNVS
MDCXXIX.

pos eris animæ quam tanto labore per auia terrarum nostrarum sequeris, hæc redito: sororis cerebrum pro beneuolentiâ impertiar. Ergo abijt viator festinus, cumque demum pagum attigisset: rectâ ad designatum tugurium aduolat: nec se delusum comperit: aderant Animi omnino omnes, ac leuandæ Araëntic, legitimam choream plaudebant. Sedenim ad inopinatum conspectum viui hominis, corpusque circumferentis exterriti, apum instar derepentè eius se se oculis subdixerunt. Ille nihilo secius perstat, diemque totum in tugurio solus cum exegisset, sub vespè demum, vti ad focum assederat, redire paulatim, & initio quidem eminè consistere: post progressi paulatim, saltationem instaurare. Dum attentissimè singulos oculis perlustrat, sororem tandem medio in agmine dignoscit: accedit propius: comprehendere fugacem nititur: at nequidquam: donec captato denique tempore, reluctantem capit. Nec tamen sine molesto diuturnoque certamine potiri prædâ licuit: totâ nocte, quàm longa fuit, cum eâ conflictatus, attenuatam ipsâ dimicationis contentione includit in cucurbitam, & os vasculi scilicet per diligentè obturat. Tum relegens vestigia, redit ad hospitem, ab eoque singularis muneris in loco, cerebrum sororis alterâ clausum cucurbitâ accipit, cum mandato, vt statim atque ad suos redijisset, daret epulum, effosso prius sororis cadauere, in tuguriûmque delato. Secundum epulas, antequam è conuiuiis quisquam abiret, idem illud cadauer in humeros impositum per casam semel circumferret, cucurbitam vtrâque manu tenens: vbi primùm ad partem illam casæ redijisset, è quâ instituire gyrum cepisset, sororem ad vitam reuocatum iri, ita, si circumstantium nullus curiosius quid ageretur inspiceret, omnium oculis humi defixis: si secus fecissent, in irritum casura omnia. Ac redux quidem ille quæ præscripta erant singula quam-diligentissimè peragit: cadauer refodit: dat epulum: iamque corpus per tugurium ritè circumferens, motum aliquem sentiebat, nec plures quàm tres quatuor-ve passus ad explendum orbem supererant, cum (quæ fuit eius infelicitas) vno aliquo ex astantibus sublati furtim oculis quid ageretur speculato, anima cucurbitâ inclusa euolauit: putrem autem sarcinam tumulo recondere illicò oportuit. En tibi Orphæi Euridicen.

PORRO EX HAC certissimâ persuatione immortalitatis animorum in vtrisque, hoc est tùm in Montanis & Algonquinis, tùm in Huronibus existit cura ingens mortuorum; in Huronibus autem pietas aduersus eosdem planè singularis. Ac Montanis quidem est illud peculiare, quod cadauera nunquam per casæ fores efferunt, sed quâ tugurij parte moriens egit animam, ex eâ corticem reuellunt superimpositum, tum sublimè elatum illac emittunt. Animam putant per vaporarium caminum-ve euolare: ac ne quas egrediens moras trahat in casâ, neu puerulorum aliquem afflet, haud dubiè, si faxit, emoriturum; crebro fuste tundunt hac illac tugurium, quò excedere ocyùs compellant scilicet. Cum demortuis vestes, lebetes, ac si quid erat prætereà supellectilis, vt dictum est antè, infodiunt, tùm studio in eos suo testando, tùm vt ea in alterâ vitâ præsto sint. Ciborum item partem exquisitissimam in ignem conijciunt, quâ animus vescatur. Corpora non nostro more resupinant, sed in formam talis insidentium contrahunt, arctantque, & crines aliquot secant, cognatorum omnium proximo offerendos. Quanquam autem corpora vulgò terræ mandant nostro modo, illustriorum tamen tumulis tanquam pyramidem ex perticis adiiciunt; ac viris quidem appendunt insignia, arcum, sagittas, clypeum: feminis autem torques, monilia, & omninò nonnihil mundi muliebris. In luctu vultum nigrore inficiunt. Hurones verò vt rebus alijs plerisque finitimos, sic se ipsi hoc pietatis genere exuperant. In assiduis laboribus sudoribusque, & totâ commutandarum mercium ratione, id vnum sequi eos credas, vt congerant vnde quandoque eos qui diem extremum obierint, cohonestent. Vestes, ascias, veneriæ testulæ vim, in funereâ illâ pompâ profundunt, sic, vt res eas nihili ab eis fieri putes: & ijs tamen gaza tota, opulentiâque continetur. Rigent nonnunquam hyeme seminudi, dum arca exquisitas, pro gentis quidem modulo, pretiosasque vestes claudit, mortuis, vbi res feret, impertiendas. Et verò in eo potissimùm eorum decus & existimatio agitur, vt quam-maximâ facere possunt liberalitate, demortuos prosequantur. Et in conclamatis quidem illud permirum, eos minimè ad mortis horrescere mentionem, quod contrà fit sæpenumerò à Christianis hominibus: eorum in ocu-

ANNVS
MDCXXIX.

Cura mortuorum.

Singularis Huronum aduersus eosdem mortuos pietas.

ANNVS
MDCXXIX.

*Exequiarum
ritus.*

lis apparantur quæcunque funus postmodum exornatura sunt. Quin etiam viui ac spirantes ceu per prolusionem ad eum planè modum componi se se amicisrque patiuntur, quo deinde tumulandi sunt: ac vicissim dant ipsi charis extremum epulum, quod Vale dicentium nominant: in eoque nonnunquam cantitant, nullo appropinquantis mortis metu, quippe quam interpretentur transitum ad vitam quandam alteram, ei quam hinc exegerint haud absimilem. Sunt qui pro concione de suis ipsi laudibus magnificè prædicent, monita documentaque tradant suis; quos chariores in vitâ habuere, eos commendent alijs. Vbi cum extremo anhelitu excessit animus, corpus statim in glomus conformant, vt quo habitu in matris aluo fuerat, eodem, vt dictum supra, conquiescat in tumulo. id antequàm peractum sit, lacrimas quisque quasi ex composito continet: mox, erumpunt totâ casâ gemitus lamentaque; & patris, coniugis, filij-ve, vt ex ijs quisque obit, nomen ingeminant in numerum, voce lugubri: vt nisi lacrimas videres manantes vbertim, non eos dolere ex animo crederes, sed in speciem modò istæ fieri. Vbi ploratum satis, lacrimationem inhibet quispiam maioris auctoritatis: & , quod non minus mirere, ad eius arbitrium sibi quisque confestim temperat. Nec mora: ad circumposita tuguria pergit Præfestus, deque obitu ipse significat. Accurrunt amici ocyus, adhibendæ consolationi: ad eorumque, vt fit, aduentum dolore recrudescente, fletus iterum, comploratioque increbrescit. Est persæpè ex spectatoribus, qui peroret tam aptè quidem ad tempus, tamque accommodatè, vt rationem nullam prætermittat earum quæ ad leniendam ægritudinem à dicendi magistris afferri solent: excurrit in laudes demortui: illius constantiam prædicat, humanitatem, liberalitatem; ac si bellator quidem fuit, fortitudinem, magnitudinèque animi. Hominem eum natum fuisse, atque adeò moriendi necessitati obnoxium: quid acturum deinceps cum viuis fuisse, cuius corpus longâ rabe confectum pridem esset? ceterum, qui casus emendari nequeant, eos forti constantique animo esse perferendos: eandemque in sententiam alia. Certiores item fiunt finitimi: vtque est in vnaquaque familiâ vnus aliquis, qui ex officio in curam mortuorum incumbat, aduolant ij omnes confestim,

operam suam collaturi, & quo potissimum die terræ mandandus sit mortuus, vnà omnes constituturi. Tertium sapè diem eligunt: quo die curat Præfectus à singulis toto pago epulum apparari. Et faciunt cuncti perlubenter, nec si quid exquisitius habent, malignè reseruant. Huius autem moris rationes tres afferunt: vt communem mœrorem missitandis mutuo ferculis leniant: vix enim quisquam aliquid ex eis quæ coxit, degustat: vt qui amici peregrè veniunt, commodius habeantur: vt gratificentur demortui manibus, quos & eâ liberalitate delectari putant, & istiusmodi epularum partem aliquam depasci. Exhaustis vbique lebetibus, denunciat Præfectus toto pago, tempus esse efferre mortuum. Et conueniunt ad casam omnes, lamentaque integrant interea, dum pollictores gestatorium adornant. In illud mortuus imponitur, veste amictus è pellibus fibrinis: subter, sternitur textum ex iunco aut vimine. Succollant designati quatuor, proceduntque ad tumulum, pago toto prosequente, miro silentio. Tumulus extat ab humo, pedes octo decem-ve, palis nixus quatuor: nec solidissima fulcra sunt, cùm totus sit è cortice. Dum sepulcro mortuus componitur, aggerunturque supernè pro humo cortices, promulgat interim Præfectus, quæ cuius sint dona: est enim gentis vel præcipuum in charorum mortibus solamen in muneribus positum, ac si illustriore apud suos loco erat qui obiit, non modò amici vicinique, sed etiam ipsi per se pagorum Præfecti dona ferunt. Horum pars demortui propinquis consanguineisque tribuitur, siccandis lacrimis, pars in pollictores erogatur, munerandæ operæ: nonnulla in ipsum tumulum conijciuntur: quædam denique iuuentuti reseruantur, feralis ludicri præmia: nam & ludum quoque exercent in lacerorum firmitate positum. Lignum pedale circiter Præfectus valentissimorum alicui dat in manum: hoc qui renitenti eripuerit, victor pronunciat: & certamen horam ipsam nonnunquam tenet, ipso pro viribus renitente, illis totâ neruorum contentione excutere nitentibus. Quandiu ista geruntur, tandiu tumulo assident mater coniux-ve demortui, eum, seu cantu, seu questu sanè lugubri inclamantes.

CETERVM non in omni funere seruantur hi ritus. Etenim *Alij funerum ritus.* humantur qui in prælio ceciderunt: eorumque Patronos, si qui

ANNVS
MDCXXIX.

94

HISTORIÆ CANADENSIS

erant, consanguinei muneribus prosequuntur, quò ne inultos eos esse patiantur, bellumque ei nationi, contracto milite, inferant. Humo quoque mandantur, qui aquis obruti perierunt, at longè maiori apparatu. Nam & duplicantur munera, & finitimi conuocantur omnes, certatimque de suo conferunt: iratum quippè cælum esse, atque adeò omni curâ & sollicitudine placandum: placandi autem is ritus est. Allatum in medium cadauer, quàm longum est, in vimineo iunceo-ve stramine locant: hinc excauatum sepulcrum, illinc rogos. Præsto sunt illicò popæ, hoc est iuuenes aliquot ad id muneris delecti, succincti quisque cum cultro. Designat, atque adeò carbone circumscribit is qui ferali carnificinæ præstet, quæ carniū partes eximendæ sint: tum ij, quasi dato signo, miseros artus fœdè lancinant, lacerantque: demùm exenterato corpore, extra quidem, vnà cum decisis carnibus, in flammam porriciunt, compagem ossium reliquam sepeliunt. Hæc dum peraguntur, circumfunduntur nonnumquam mulieres in orbem, gyròsque obeunt multiplices, & iuuenes ad opus tanti ad publicam salutem momenti impigrè conficiendum oratione adhortantur: adiungunt persæpè globulos è testâ veneriâ, in ósque indunt laniis. Quinetiam matres ipsæ quandoque, filiorum qui sic interierint, charitate, rei patriæ posthabiti, lacrimis licet ora perfusæ, tamen ex quadam animi excelsitate hortatrices se se adhibent: nec seciùs miserabili ciulatu orbitatem deplorant suam. Hæc si ritè atque ordine perfecta cuncta fuerint, enimuero placatum cælum prorsus rentur: sin prætermis̃sa, quidquid deinceps minùs ex voto, seu ex annuarum intemperie tempestatum, seu ex bellis malè gestis, seu ex infelici venatu piscatúque euenerit, totum iracundiæ cæli tribuunt, eo nimirum piaculo accersitæ. Anno quidem huius seculi quinto & tricesimo, cùm mense Nouembri in aquis periisset quidam, dum à piscatione se ad suos recipit, & hac omis̃sa lanienâ, pompæque lessus reliquâ, humatus esset ad xv. Cal. Decembres, niuem, quæ eadem ipsâ die, tantâ copiâ effundi cepit, vt totâ deinceps hyeme solum texerit, haud dubitanter cuncti, isti neglectui tribuerunt. Est & ritus peculiaris exequiarum in infantulis, quos mors vel primo, vel altero ineuntis vitæ mense carpsit. Nam & ipsos quoque mandant humo; at secundum viam,

quò, aiunt, in aluum cſam ſubeant prætergradientis mulieris cuiuſpiam, à quâ denuò per partum edantur in vitam. En deliram Pythagoræ *παλιγενεσίαν.*

AT NON QUI exequiarum, idem finis eſt luſtûs. Ducitur is annum totum à coniugibus, ab vxore, ſi vir; à viro, ſi vxor obiit: maior quidem, dies omninò decem, minor dehinc. Maiorem totum exigunt in ſtoreâ: in eâ diu noctûque aſſiduè iacent, veſtitu inuoluti ſuo, proni ſemper, ac vultu in terram obuerto. Neque ipſi colloquia vlla vltro miſcent, nec ſi quid percontare, aliud quidquam reddunt præter ſolennem quandam voculam: nullum ignis calorem adhibent, ne rigenti quidem hyeme: eſculenta frigida: à conuiuijs planè abſtinent. Pedem è tugurio prorfus non efferunt, niſi noctu, neque id quidem, niſi flagitet neceſſitas. Capillorum quantum pugno capere poſſis, præcidi ſibi ab occipitio iubent, ij dum præſcantur, dolorem ſe ſummum capere clamitant, maximè ſi vir vxorem, vxor virum deſlet. Luſtus minor hæc habet: in officioſâ amicorum aditione ab vſitatâ qualicunque verborum vrbaniſate conſultò abſtinent: capillum neutiquam vngunt; & (quæ gentis eſt moderatio) cælibes agunt ad annum totum: ſi ſecus faxint, in ſermonem hominum, atque in vituperationem veniant. Ceterum ſeu terrâ condita, ſeu editiore loco corpora poſita ſint, non eſt is tumulus apud Hurones perpetuus: annos ſummum duodecim ibi perſtant, magna ſiquidem celebritate ad commune ſepulcrum tunc efferuntur. Eſt id enim ei Nationi in more poſitum, vt incredibili frequentia duodecimo quoque anno feſtâ pompâ, quam Mortuorum vocant, eo quem mox dicemus ritu, ſuorum vel oſſa vel cadauera vnum eundemque in locum comportent omnes ita, vt quiſque diuerſo tempore extremum obit diem, ſic diutiùs, minus-ve diu eius corpus priore tumulo continetur. Nec eo tamen quod intercurrit interuallo, mortuorum memoriam prorfus ponunt: nam & identidem eorum cauſâ dant epulum, & ſi quidem is qui obiit, illuſtrior loco apud ſuos fuit, quam celerrimè poſſunt, eius nomen exſuſcitant, hunc in modum. Donis ac muneribus Præfectum adducunt ad nomen demortui indendum ei, qui maxime idoneus videatur. Vbi delegit Præfectus, is cui demortui nomen imponendum, primùm omnium finitimos omnes

Luſtus funebriſ.

*Feſtâ mortuorum
celebritas duode-
cimo quoque an-
no inſtaurari ſo-
lita.*

ANNVS
MDCXXIX.

26 HISTORIÆ CANADENSIS

ad epulas vocat, magnificè, vt in illâ tenuitate, quò cunctis sub eâ nomenclaturâ innotescat: deinde habet delectum militum, coactâque quam-maximâ potest manu, bellatum pergit, quo insigni quopiam ad laudem perpetrato facinore, non minùs virtutis quàm nominis eius quem exsuscitat, hæres esse intelligatur.

IAM vt ad festam Mortuorum celebritatem veniamus, si officiorum diligentia in mortuos, Americenses nationes ceteras longè infrâ se Hurones relinquunt; semetipsi profectò hîc superant. Euoluto propemodum anno duodecimo conueniunt Nationis Duces & Proceres, deliberaturi potissimùm & in quod maximè tempus imperanda sit, & quò maximè loco commune cadauerum omnium sepulcrum constituendum, quò commodo gentis fiat, & vocandorum vicinorum voluntate. Vbi hæc constituerunt, designato loco excauatur humus in fossam sanè prægrandem, quippe tot excipiendis corporibus, tanto locorum ac temporis intervallo hac illâque interim tumulatis: quanquam anno huius seculi sexto & tricesimo, in quem eæ feriæ inciderunt, postremùm, pagi quinque seorsim & ferias peregere, & mortuos condidere suos, ex obortâ quadam simultate. Postquam de die, deque loco innotuit, familia vnaquæque continuò impigrè studiosèque curam suscipere de suis. Vbicunque corpora iaceant, eò approperant alacres; & quod delicatuli Christiani horreant, efferunt sine tædio, nauisæque, scetentia plerunque cadauera, & vermibus passim tectum in modum scatuerientia, nondum exesis carnibus. Vt cui cuiusque familiæ mortuorum curatio obtrigit, is in cognatorum oculis conspectûque, è tumulis corpora extrahit: hîcque redintegrantur lamenta, & tota illius diei nœnia, quo die mors quémque eripuit. Horridam illam congeriem seu cadauerum seu ossium, quanta est, aliquandiu sub diò relinquunt, intactam prorsùs, luctuosum sanè spectaculum humanæ infirmitatis ex quo viuus ac spirans discere queas quid te demùm aliquando futurum sit. Videas hîc quidem carnes absumptas penitus, tenui dumtaxat membranâ artuum compagem adhuc vtunque continente: hîc fusca corpora, & fuligine decolorata, tanquam si siccata sint: hîc putridam & purulentam mephitim, & quod diximus, ebullientium vermium vim infinitam. Huius postremi generis cadauera nudant prorsùs pelle,

pelle, carnibusque: tum has, vnà cum vestibus queis amicti morientes fuerant, textis que quibus insederant, in flammam coniiciunt. Sicca illa non attingunt: iniiciunt modò nouos amictus: ossa partim faccis, partim pellibus includunt. Vbi, quantum libuit, oculos eo spectaculo pauerunt, ossa quidem imponunt in humeros, sic, vt præter vestem eam quâ concluduntur, alteram præterea superiniiciant ad ornatum: hanc autem dependere deorsum sinunt, quò onus totum decorè regatur. Quæ nondum defluerunt corpora, ea gestantur in ferculo: vtraque in suum cuiusque tugurium comportant: & scilicet dant continuò ferale epulum. Postmodum, biduo ferè ante quàm ad commune sepulcrum instituatur profectio, seu ossa, seu corpora in tugurium aliquod eiusdem pagi amplius, cuncta efferuntur: illic denuò funebre epulum celebrant, Præfecto cunctos lautè liberalitèrque excipiente. Cetera ad morem eundem pertinentia ne dispersè afferre cogamur, visum in hunc locum omnia congerere, ex Ioannis Brebeufij literis, qui interfuit. Ergò in eo conuiuio obseruata à se quatuor quædam tradit. Primum, proposita hinc inde fuisse apta ex perticis munera, quæ mortuorum consanguinei ad feralem celebritatem ornandam conferebant, vestes, torques è conchâ veneriâ, lebetes. Deinde à Præfecto cantionem Ducis illius, cuius nomen exfuscitauerat, pro eo ac ille moriens concupierat, modulatè vsurpatam. Tertiò conuiuarum vnicuique factam fuisse potestatem & ea quæ sibi obtigissent, in alios partiendi, & nonnihil domum auferendi. Postremò conuiuas in discessu, nullo alio officio verborum, clamorem, vt aiebant, animorum imitatos, in ijs oculis abcessisse; *Haëe, haëe.*

LECTVS ERAT, inquit, ad commune sepulcrum pagus, ab Huronibus *Ossossane*, ab nostris *Rupella* dictus: eò confluebant omnes. In apertâ planitiè fossam prægrandem excauauerant: pedestriginta diameter colligebat: decem patebat in profundum. Circum eam excitatum quasi theatrum erat, haud inelegans, pedes altum circiter decem: diameter propè ad sexaginta tendebatur. Supernè, perticæ multæ, cancellatim, vnde Animi (animos enim ea ipsa ossa vocant) suspenderentur: nam corpora quidem adhuc constantia subter theatra collocata sunt, in corticibus cratibus-ve è vimine aut iunco.

ANNVS
MDCXXXIX.

Ordo ferale pom-
pæ.

ANNVS
MDCXXIX.

circùm fossam, ab terrâ ad humanæ staturæ altitudinem extantibus. Indictæ erant feriæ ad VI. Id. Maias, verùm in IV. deinde reiectæ, quod suda minùs superior illa dies futura putabatur. Et octiduum quidem proximum, quo vel Animi deferebantur, vel vocati finitimi aduentabant, totum partim munerum largitio, quæ à supersticibus mortuorum causâ erogabantur, partim ludi tenuere. Hîc feminae arcu certabant, proposito præmio in victrices, aut torque, armilla-ve ex conchâ veneriâ, aut zonâ ex setâ histricis. Illic adolescentes varijs locis inter se commissi, bacillum lignum-ve, de quo suprà, vel excutiebant, vel retinebant: præmium, dolabra, gladiolus, aut etiam vestis è pelle fibrinâ. Interea confluebant cum pagis totis Animorum baiuli, citiùs ferius-ve, vt longiùs propius-ve distabant, maturè quisque profecti. Etenim illud obseruant vniuersè, vt lentissimè progrediantur; triduum ipsum in leucis quatuor conficiendis nonnulli consumpserunt. Ad pagos quoscunque, quâ fert iter, illud suum *Koué Koué* ingeniant: procedunt obuiam pagani, magnâ charitatis significatione: tum largitiones iterantur. Antequam adsint, suum cuique hospitium destinatur: ita nullo nec labore nec tumultu, ad tugurium se quisque suum recipit. Animi ex perticis suspenduntur interim, dum festæ celebritatis fiat initium. Ergò IV. Id. Maij cùm publicè denunciatum sub meridiem esset, mox ceremoniam inchoatum iri, continuo è suo quisque fasciculo ossa extrahere: corpora diligenter curiosèque attrectare, nouissima verba dicere: hinc noua oborta passim comploratio. Demiratus sum vehementer, inquit Brebeufius, femina, cuiusdam ducis filia olim inter suos clarissimi, tum in parentem, tum in filios charitatem: nam parentis quidem cæsariem, quæ nondum defluserat, discriminauit sedulo, ossa singula, quasi ea pietatis significatio inspirare motum denuò, ac vitam posset, ita curiosè diligentèque pertractauit: *Atsaton-kouï* apposuit, hoc est festucas aliquot inter se colligatas, quæ ex gentis more, pro publicis quibuscumque monumentis sunt. Filiolorum autem brachijs armillas circumposuit è conchâ veneriâ, teneraque ossa rigauit fletibus: nec diuelli ab eorum complexu poterat. Sed procedendum tandem fuit. Antecedebat corpus illius ipsius ducis: sequebantur viri, tum femi-

na, decoro ordine, dum ad locum ventum est, ad horam circiter primam pomeridianam. Ut accessere, certam quisque in partem secedere, ex præscripto, onusque ponere, ad eum ferè modum quo in nundinis fœtalia vasa rustici nostrates. Mox euoluta explicatæque munera, ad mille ducenta: in perticis aliquantum à theatro remotis, serie sanè longâ: hæc horas duas prostiterunt, quò aduenarum unicuique, regionis opes contemplari per otium liceret. Horâ dein circiter tertiâ pomeridianâ, cum sua quisque recepisset, signumque dedisset Magister rituum, continuò, pari impetu ac dum hostis obsessæ urbis muris imminet, concurrere cuncti ad theatrum, ac per scalas vndique circumpositas adrepere suspendendis oneribus. Descripta pago cuique, sua pars erat: ita momento peracta res, nullâ turbâ rixâ-ve. Tum amotis scalis secessere alij: remansere Præfecti aliquot, recensendis contentâ voce, ceu in præconio, muneribus, quæ mortuorum nomine superstitionibus impertiebantur: horas ipsas quatuor promulgatio tenuit. Interea sub horam sextam vespertinam ima fossa sterni cœpta lapide: ei rei opera dum dabatur, illapsi aliqui, arenæ tantum, quantum vtraque manus capere potuit, extulerunt. Miranti Brebeusio, ac quorsum id spectaret quærenti, significatum, putari eam arenam ad lusionem valere, ut qui eâ præditi sint, illis addicat alea. Ventum deinde ad fossæ margines: ijs vndique prætextæ vestes amplæ atque magnificæ, è denis singulæ fibrinis pellibus, nitentibus ac nouis: octo & quadraginta adhibitæ, sic ut peripetasma pedem plus vnum vbique extraret. Aliquantò ante Solis occasum, in fossam deportata corpora ea, quorum artuum compages constabat adhuc: ex quo spectaculo ait Brebeusius, si vllâ vnquam ex re, informari profectò potuit, qualis quantæque sit in Tartareo barathro rerum omnium permixtio, atque perturbatio. Vndique putrida cadauera, & vermibus scaturientia deponebantur: exaudiebantur inconditi clamores, confusæque vociferationes perstreptum, & non modò quid alij, sed ne quid ipsi quidem velent, nescientium, dum deni duodeni-ve, corpora corporibus, ut permixtè offerebantur, aggerebant, totæque fossa in gyrum humabant. Apposuerunt athena tria, haud sanè optima: & ex conchâ veneriâ torques paucos: plures includebant ipsis

ANNVS
MDCXXIX.

in corporibus. Hæc gesta interdiu. Noctem eodem ipso in loco exegere, crebris accensis ignibus, & scilicet vel solando mœrori, vel exornandæ celebritati, instruxere conuiuium: in pagum haud remotissimum Brebeufius concessit, summo mane rediturus, quo tempore ossa in fossam coniecturi Barbari erant. Verùm quantamcunque diligentiam adhibuerit, vix aduenire tempore potuit: quippè ex inopinato accelerauerunt. Ex ijs oneribus quæ ex perticis pendebant, vnum aliquod ruptis retinaculis per se in fossam ruit. Excitauit strepitus sopitos, & tanquam postremis defuturus locus esset, ita ad Animos quisque suos concito gradu aduolare, in fossamque certatim trudere, exemptis vestibus. Tanta autem erat vociferatio, tamque latè resonans, vt ad pagum vsque, in quem se Brebeufius subdlexerat, ferretur. Hic verò accedens, visus est sibi videre tanquam in imagine, quid apud Tartarum agatur: namque & ingens illa planities crebris ignibus collucebat: & cuncta longè latèque barbaris clamoribus personabant: dum flexo rantisper in cantum vlulatu, modulatum quiddam reddiderunt, at sonis tam lugubribus, vt extremum angorem desperationemque perditorum in sempiternum tempus reorum exprimeret. Tandem vbi illam ossium congeriem quini seni-ve satis diu versauerant, vestes, quæ marginem cingebant, super cadauera reiecere: tum cortices cratèsque vimineas aggersere plurimas: lacunam ceteram arenâ oppleuerunt, perticis palisque indigestè adiectis. Accessere ad dies aliquot, mulieres cum cistellis frugis Indicæ, quam communi tumulo inspergerent. Ceterùm, vbi primùm diluxit, donorum iterata largitio: quæque vestes ossa texerant, eæ maximam partem in frustra discerptæ: segmenta mediam in turbam projecta è theatro, quid cui obueniret. De Idiomate quod vnum hîc tractandum supererat, diceretur libro sequenti.

HISTORIAE CANADENSIS,

ANNVS
MDCXXIX

LIBER SECVNDVS.

IV multumque disceptatum est in Regio Maioris Britanniae Consilio, Kebeccensis munitio retineretur, an restitueretur Gallis. Non deerant homines cupidiores, quam iuris aequique amantiores, qui afferrent, si minus Kebeccum, proximos certe terrarum tractus ad Meridiem, intra *Virginiae* limites contineri, quae à gradu tricesimo tertio, ad quadragesimum usque quintum sextumve pertineret, id verò liquere ex diplomate Serenissimi Regis Iacobi, dato IV. Id. Aprilis, anno huius seculi septimo, quo potestatem suis faciat, quidquid terrae marique ijs finibus claudatur, occupandi, indidemque exteros quoslibet vi & armis pellendi. Edictum autem Principis aequitate niti: Anglos enim iam inde ab anno millesimo quingentesimo nonagesimo quarto in *Mocosam*, cui deinde *Virginiae* nomen fecerint, ad gradum sextum & tricesimum, tanquam in vacua praedia ingressos, quanquam tunc eo loco consistere nequierint, tamen iam tum

De Kebecco Gallis restituendo disceptatur in Angliâ.

ANNVS
MDCXXIX.

illius regionis possessionem legitimè adiisse, nunc pacatam longè latèque ditionem obtinere. Proindè ne quid turbet in posterum, arcendum sanè Gallum, vicinum vtrique formidolosum: id verò, si Kebeccum reposcenti dedatur, sperari neutiquàm posse. In contrarium Christianissimi Regis Legatus vrgebat, non posse saluo iure Kebeccensem Arcem Galliae non restitui. Iis ipsis literis Serenissimi Iacobi quæ obtenderentur, nominatim exceptum fuisse de locis, qui tum à Christianorum Principum quopiam obtinerentur. *Potestatem*, inquit, *facimus occupandi possidendi que tractus omnes ad gradum usque quintum & quadragesimum, ita, si à Christianorum Principum nullo tenentur.* Compertissimum autem esse, longè ante à Christianissimis Gallorum Regibus oras eas possessas fuisse, saltem ad gradum usque nonum & tricesimum, ac eo ipso tempore, quo ea literæ dabantur, Portui Regali ad gradum quadragesimum quintum, præfuisse constat Montanum Henrici Magni nomine, ex literis Principis eiusdem, datis ad fontem Bellaqueum, VI. Id. Nouembris, anno millesimo sexcentesimo tertio. Ac si Angli non ab anno huius seculi septimo, sed ab nonagesimo quarto superioris, initam à se ritè Virginiae possessionem contendere perrexerint, parum id quidem referre: fluvium enim eum, quem primum tenuerint, non tertio & tricesimo, sed tricesimo sexto gradui subiectum esse: ex quo si expatiari licuisse sibi putent, fecerint sanè hinc inde leucas septem octo-ve ab vtraque ripâ: ad id enim ferè intervallum oculorum acies porrigi potest: infinitos autem longè latèque tractus occupare eo nomine, quod naui in amnem quempiam sis inuectus, enimverò infinitæ cuiusdam, atque inexplebilis cupiditatis esse. Verùm, vt id quoque concedatur, Ribaldus Laudoneriusque Galli, dum Caroli Noni auspicijs anno quarto & sexagesimo seculi superioris, ac consequentibus deinceps duobus reliquis, naues ad oram Floridæ appulerunt, iure potiori possessionem locorum adierint à gradu tricesimo, vbi *Carolinam Arcem* excitauere, ad tricesimum nonum: totidem enim, repugnante nemine, & tum vendicauerunt: & Gallia diu tenuit: ex quo illud sit consequens, non Kebeccum Anglorum, sed Virginiam Gallorum esse. Quæ quamuis non ita essent, tamen si quod vnius cuiuspiam loci

possessionem tibi asserueris, ad octo gradus aut nouem graf-
fari deinde longè latèque licet; cur Angli potius à tricesimo
sexto gradu, ad quadragesimum quintum progrediantur, quàm
Galli à quadragesimo sexto ad tricesimum septimum cursum
reflectant? Sedenim totius propè Europæ consensu contro-
uersiam diremptam pridem esse: quandoquidem tabulæ Geo-
graphicae, quotquot editæ sunt ab Hispanis, Italis, Batauis,
atque adeò ab Anglis ipsis sub ea tempora, Nouam Franciam
à gradu tricesimo tertio ad tricesimum nonum porrigunt: Ioan-
nes autem Verazzanus, iam inde ab anno tertio & vicesimo
suprà millesimum quingentesimum, tractuum eorundem pos-
sessionem à gradu tricesimo tertio ad quadragesimum septimum
Francisci primi Regis Christianissimi nomine ritè inierat: Ru-
pensis Marchio sub Henrico quarto ad quadragesimum tertium
confedit: quadriennio pòst, Montanus ab eodem, totâ eâ re-
gione à gradu quadragesimo ad quadragesimum sextum dona-
tus est. Sed omnium instar obtinere pactionem inter Regem
vtrumque factam paulò antè, in Segusijs: quam cùm eâ adem-
ptione violatam esse ab Anglis constaret, & Arcem & merces,
& ceterà prorsus omnia restitui ex æquo bono debere. Valuit
hæc postrema denunciatio, quæ nisi superiorum argumentorum
certissima momenta firmasset, nunquam fortè Kebeccum Gal-
li sine armis recepissent: quanquam nihil non egerat apud Se-
renissimum Angliæ Regem Eques Montacutius vt & Arx Ke-
beccensis & tota regio Gallis, pro eo ac ius æquumque postu-
labat, permitteretur. Atque hic ille est Montacutius qui ante
annos aliquot Romæ Catholicam fidem professus est, fractus
ijs quæ Iulioduni antè permira viderat per celeberrimos Exor-
cismos, quibus migrare ex obsessis Monialibus Dæmones pro
Ecclesiæ imperio iussi, excedebant. Certè sic ferè vsu-venit:
quæ ad eum modum crepta sunt, non nisi ægerrimè reponun-
tur, alias ex alijs moras neccentibus ijs, quorum aguntur vti-
litates. Sed qui suo exitio experti recens erant ad Rupellam,
quàm formidolosum esset arma Ludouici decimitertij victricia
laceffere, maluerunt iuri & æquitati parere, quàm nouo se
se bello suâ culpâ implicare.

ERGO RE CONSTITVTA, cæptum in Galliâ deli-
berari sub ineuntem annum millesimum sexcentesium tri-

ANNVS
MDCXXI K.

ANNVS
MDCXXXII.

ANNVS
MDCXXXII.

Guillelmus Cadomius rei Canadensis præficitur.

Iuuenæus & Noæus in Noëam Franciam præfiscuntur.

Tempestate insistantur.

cesumum secundum; Cuinam potissimum ea prouincia demandaretur. Vnus omnium aptissimus Samuel Camplenius videbatur, vir experiens idem, & ad sanctæ fidei propagationem mirum in modum incensus, &, quod maximè spectandum erat, Gallis æquè ac Barbaris acceptissimus. Idipsumque maxima in Galliam viri merita, & tot tamque graues labores tandiu tam fortiter tolerati, videbantur exposcere. Sed non sinebant tempora neque naues, neque pecunias affatim suppeditari. Ita in præsens visus potior Guillelmus Cadomius, homo benè nummatus scilicet, ac quanquam Caluinista, moderatus tamen. Et anteposendus præterea eo nomine erat, quòd cum grauem ei iacturam ante triennium Angli, auersis pellibus penè ad quater mille importassent, æquum videbatur eam vt nouâ curatione sarciret. Quod ad hæresim attinet, caueri satis posse ne quid turbaret, si iuberetur ex Orthodoxis omnes ad vnum legere, qui in Nouam Franciam transmitterent: Emericus Cadomius, Guillelmi ex fratre nepos, idem ille qui laborantibus Gallis suppetias laturus ante triennium venerat, Kebecci hyemaret: sub eo Plessæus Bochartius, homo egregiè Catholicus, præficeret. His ita constitutis, adsciti quoque Iesuitæ, qui diuina, vt antè, curarent. Lecti in præsens, Paulus Iuuenæus Dieppensis Residentiæ Superior, Annaeus Noæus, locorum peritus idem, & genti assuetus, cum Laïco. Horflæo soluerunt quartodecimo Calendas Maias, tam secundo sub initium cursu, vt nauigationis prioribus diebus decem, leucas sexcentas progressi sint: verum, reflante post vento, intrà mensem ipsum, & quod excurrit, vix ducentas conficere potuere, & quidem inter assiduas tempestates. Triduum quattriduum-ve nonnunquam, inhibito gubernaculo, naus fluctuum vndarumque iactationi permessa, hac illac temerè ferebatur; ventis tam pertinaciter furentibus, vt metuerent nautæ vehementer, ne mali diffringerentur, ne-ve fatiscentibus tabulatis, commissuræ dehiscerent. Et verò aquam hausit denique, quam si paulò inferius accepisset, nautarum omnium consensu, haud dubitanter de cunctis actum erat. Accessere concretæ in glaciem aquarum moles, tam immanes, vt toto ratis aluco longiores, altiores ipso malo principe essent. Montes crederes crystallinos, dum à Sole collucent, certissimum

mum nauigantibus exitium, si fluitent crebræ: ita impeditas interceptasque naues allisione lacerant. Tandem IV. Non. Iulij, cum se cunctis iam periculis defunctos arbitrarentur, quippe Tadoſſacum præteruecti, tantumnon naufragium in portu fecerunt. Insula est haud Kebecco procul, Aurelianensis à Gallis dicta, credo (ut nomina nouis sedibus imponenda, ab illustrissimis quibusque veteris Galliæ locis & personis mutuati sunt crebrò) à Duce Aurelianensi, Ludouici XIV. Christianissimi Regis Gallorum patruo, qui dum hæc scribimus, superstes, senectutem placide piæque imprimis exigit. Leucas ferè septem longa est: ora occidua leucas circiter duas ab Arce abest: ambitus leucas quatuordecim colligit. Eam Insulam dum fleſtunt, simul turbo, simul æstus maris accedens, tam atrociter deſæuire, ut diffractò rudente anchora in ſalo hæſerit: nihilo ſeciùs retineri potuit iacta paulò poſt altera: quin ſcapa quoque ipſa ventorum diffracta impetu, momento euauit, diſſultura utique, ni in vlginem molliorem pulſa foret: tertia demùm anchora ſinem & periculi, & nauigationis attulit.

I AM PRÆMISSVS Kebeccum à Cadomio fuerat, qui literarum diplomatumque apographa perferret ad Kerſium, iuberetque vtriuſque Regis nomine intrà octiduum Arce excedere. Nec refragatus magnoperè est: vbi autographa vidifſet, obtemperaturum illicò renunciauit. Ergo ijs poſtridie à Cadomio prolatis, ceſſit, ac quanquam agrè, conuaſare tamen cepit: Et ad III. Id. Quintiles, triennio fermè euolutò, ex quò ſe intruſerat, ſoluit, prædâ in naues duas impoſitâ, quas pridem habebat in anchoris. Miſerabilis rerum facies lacrimas Gallis vtrinque elicit, & pauculis illis qui remanſerant, ex gaudio, & aduenientibus, ex mœrore. Illi tanto interuallo populares dum cernunt ſuos, reuiuifcere ſibi demùm viſi: ad candidorum appulſum vexillorum, vix ſe ipſi continere: lætitijs verò inceſſere omnibus, vbi auguſtiſſimo Sacrificio, quo triennium ipſum hoſtis eos hæreticus, pulſis Sacerdotibus abſtinuerat, non modò intereſſe, verumetiam locum præbere, & ut in illâ tenuitate licuit, adornare conceſſum eſt. Sanè eam myſteriorum ademptionem, tam agrè tamque grauatè tulerant, ut quanquam domeſtica fortuna conſtituta vtcunq; illic erat, decernerent potiùs in veteri Galliâ

ANNVS
MDCXXXII.

Insula Aurelianensis.

Kebecco Gallis
reſtituto Anglus
excedit.

ANNVS
MDCXXXII.

quam cogitabant, Catholici egere, quàm in Nouâ, sacro-
rum omnium extorres, abundare. Sed adfuit Deus in tem-
pore, & optatum tandem solatium supplicibus, afflictisque
attulit. At qui aduentabant Iesuitæ, quàm sunt eâ pietate de-
lectati, tam alia tristitia oculis vbique, & auribus vsurparunt.
Res Christiana pessundata prorsus erat: quæ animorum seges
antè effloruerat, ea spinis & sentibus obducta, vel inhorruerat,
vel spem nullam fecerat reliquam. Montanos Anglicanæ vitæ
licentia corruerat: Hurones Brebeusium inclamabant illi
quidem, at frustra, per tantas locorum intercapedines. Iam,
quæ domuncula Kebecci assurrexerat, si non deturbata prorsus,
certè reuulsis ianuis, fenestrisque, patebat vndique: ac
ne quid ad hostilitatem deesset, agri modum qualemcunque
sibi attributum, cum tritico, hordeoque, ac fruge Indicâ
constitum abeuntes Iesuitæ reliquissent; pisa quæ seuerat, al-
teri vendere, Anglum non puduit: neque vllâ ratione adduci
potuit, vt vilem illam annonam loco messis illius superio-
ris esse pateretur. Sed iniquissimo tempore magnum fuit in-
festissimum inquilinum abigere. Eam atrocitatem delinijt
Nassæ Canadensis aduentus, illius ipsius, qui primus om-
nium Camplenio Anglicarum nauium aduentum indicauerat.
Is cum Gallis antea semper studuisset, iamque ad fidem ca-
pessendam propensior, sedem proximè Iesuitarum domun-
culam fixisset, nonnihil donati agri exculturus; postquam
Anglum rerum potiri Kebecci videbat, refugerat in Insulas
haud remotissimas, arationi assidue dans operam, & de Gal-
lorum interea reditu frequenter ab Hebertianis sciscitabatur.
Ergo ad reduces accessit confestim gratulabundus: certum
sibi esse vetus domicilium repetere; filiumque tradere Ie-
suitis in disciplinam: neutiquam sibi probari popularium suo-
rum, vel leuitatem, vel perfidiam: arridere sibi magnopere
instituta nostra, ciuilibusque vitæ rationes; proinde reditum
se haud dubitanter. Et fidem deinde præstitit; de mense enim
Nouembri ad Gallos se recepit, vnâ cum totâ familiâ.

INTEREA Iuuenæo in fidei curam propaganda noctes
diésque intento, nihil potius visum, quàm vt gentis linguam
quoquo modo disceret: rem sanè pernecessariam (quî enim
reconditissimorum mysteriorum cognitione imbuas eos, qui-

ANNVS
MDCXXXII.

buscum nulla sermonis intercedat communio ?) at laboriosam eandem, suprà quàm aestimari queat: Nam & carent prorsus Canadenses innumeris vocibus, quibus res pleræque exprimuntur nobis perfamiliares; & in plerisque prædiuites sunt, atque adeò tam copiosi, vt ipsa ybertas discentem implicet atque impediatur. Vt Religionis in Deum propè expertes erant, neque quidquam de Ethicis, de Politicis, de Liberalibus disciplinis vnquam audierant; ita nulla apud eos vocabula, queis designes res eas, quæ ad pietatem, ad virtutem, ad vitæ alterius vel felicitatem, vel cruciatus pertineant. Ne vna quidem vocula earum, quas Theologi, Philosophi, Mathematici, Medici tam frequenter quàm necessariò vsurpant. Desunt nomina Iustitiæ remunerantis, punientisque, artium infinitarum, florum, arborum, stirpium, fructuum, animantium, quibus abundamus Europæi. At vicissim mirum quàm multa, quàmque multiplicia verba suppeditent ad rerum ipsis familiarium notiones. Primùm verbis vtuntur absolutis, sic, vt si *te edere* V. C. significare volueris, aliud; aliud, si *quid ederis*, *esturus-ve sis*, adiungas, vsurpandum sit: quod quidem discrimen qui Latinè Græcèque norunt, tam vtrique genti ignotum fuisse sciunt, quàm de patrio quisque sermone affirmare nunc potest. Deinde, non vt Græcè, Latinèque, ac Gallicè, verbum *Intueor*, puta, aut quod in quoque horum idiomate eidem respondet, cuilibet accusatiuo adiungi queat vt *intueri* te dicas hominem, saxum, arborem, ac quiduis aliud; apud Canadenses, res aliter habet: verbum aliud adhibendum, si rem animâ præditam, aliud si vitæ expertem *intueri*, *tangere*, *ferre* te dixeris. Quinetiam variandum, si res huiusmodi plures, *intueri* te, aut *tangere*, aut *ferre* significes, homines, saxa, aliæque: exceptis pauculis inanimis, quæ in animatorum numero, ac serie reponunt, nicotiam, poma, & si quid tale. Tertiò variant item verbum pro ratione personæ, vt hoc vsurpent, si vti se pileo, illud, si vti se pileo illius de quo agebatur, innuant, quas personas reciprocas appellamus: res autem ea quâ vtuntur, si animans est, mutandum adhuc: hæc verò verba omnia suis flectuntur certâ lege temporibus, modisque, & personis: ac disparem terminationem dispar præterea coniugatio consequitur. Quartò præter rerum vocabu-

Canadica lingua
sterilis iuxta ac
fecunda.

ANNVS
MDCXXXII.

la singularum, complexis insuper, vt ita dicam, vocibus quibusdam abundant, quæ totas sententias vnico verbo reddant: earumque vsus tam receptus, vt si secus loquere, explodaris, tanquam in gentis linguâ hospes atque barbarus. *Ventum*, vt in exemplo rem ponamus, *Rstin* vocant: niuem, *Ksn*: pellit, seu agit, *Rakhines*: & tamen si Latinam locutionem *Ventus niuem agit*, illâ Canadensi *Rstin rakhines Ksn*, reddideris; intelligunt illi quidem, at risu sibiloque balbutientem excipient, qui totam eam orationem efferant vnico verbo *Pisan*: ex quo de reliquâ copiâ coniecturam facere liqueat. Quinto ad vnâ eandemque rem voces alias adhibent, si terrâ, aliâ si mari contigit, gesta-ve est: *heri adueni*, si terrâ, *nitagochinin stagschi*, si flumine, *nimichagan stagschi*. Sexto non vt adiectiua nostra copulari substantiuis quibuscumque possunt, *Aura frigida*, *frigidum Ferrum*, *Paries frigidus*, ita apud Canadenses vsu venit: mutandum adiectiuum pro substantiui cuiusque ratione: vt nihil dicam de vocibus propè infinitis, quæ non nisi per Periphrasim Gallicè reddiqueant. Septimo quod mirere, etiam nomina apud eos coniugantur: *Asse*, *Subfrigidus est*: *Asse ehen*, *Subfrigidior erat*. *Gaon*, *senex*: *Agaon Senex est*: *Agaonk*, *Senex erat*: *Agaonha*, *Senescit*. Item in voce *Iatacan*, *Frater meus*: *Oniatacan*, *Fratres Sumus*: *Oniatacan ehen* *Fratres eramus*. At quod sequitur valdè incommodum Catechistis sanctæ fidei. Apud eos Relatiuum quodlibet vnâ aliquam personam è tribus Possessiuorum inuoluit: atque adeò dicere propriè nequeunt; *Pater*, *Filius*, *Dominus*, *Seruus*: sed necessario vnum è tribus exprimunt, *Pater meus*, *Pater tuus*, *Pater illius*: hinc subdubitatum de formâ Baptismi verbis eorum reddenda, cuius rei vsus vtrique pernecessarius, vti liquet, dum, vt fit sæpè, Sacerdotis nulla copia in impertiendis Baptismo infantulis animam agentibus, cum primùm maternâ ex alio procedunt: sed difficultatis exolutio huius loci non est. Octauo in verbis præterquàm quod tempora habent eadem quæ Græci, numeros eisdem, prima insuper Persona tum Dualis tum Pluralis duplex. V. C. *Kiarascsa*, *Ego & tu proficiscimur*: *Aiarascsa*, *Ego & ille proficiscimur*. In Plurali autem, *Agarascsa*, *Proficiscimur plures*, *Kgarascsa*, *Proficiscimur vobiscum* Præterea, duplex conjugationum genus agnoscunt (atque id Americanorum idio-

matris omnibus commune esse, existimare se Raguenellus tradit alterum absolutum & simplex, reciprocum alterum. Prioris generis exemplum esto, *Ahiaton*, hoc est *Scribere*: *gehiatonk*, *Scribo*, *Chiehiatonc*, *Scribis*; *Ahahiatonc*, *Scribit*: *Agahiatonc*, *Scribimus*; *Skagahiatonc*, *Scribitis*: *Athatihiatonc* *Scribunt*. Posterioris, in quo id quod exprimitur, spectat semper aut personam, aut aliud aliquid, *Iatenonhse*, *Diligo me*: *gonnonhse*, *Diligo te*: *ginonhse*, *Diligo vos ambos*: *ganonhse* *Diligo vos plures*: & sic de reliquis. Et quod singulare, præter dicta, habent etiam coniugationem femininam, hoc est, quæ ad solas feminas pertineat, in tertiâ saltem personâ numeri tum Singularis, tum Pluralis. V. C. *Dicit* in viris *Ihatonk*; si agitur de feminâ *Isatonk*, illa *dicit*: *Dicunt* in viris, *Ihontonk*, si de feminis, *Iontonk*, illæ *dicunt*. Porro si quem iuuabit totam aliquam orationem gentis habere in prospectu, reddemus hîc verbis & characteribus totidem, quæ Præfectus, Assistentesque Marianæ Sodalitatis (de quâ ad annum MDCXV.) misere ad Sodales Marianos Parisienses, ad tantos tantuli, cum torque è conchâ veneriâ Augustissimæ Deiparæ dicandâ.

TSEND AON de Aronhiac esendagerati onnonhiafxyi d'efannontenk agoatatoeti de xendat, acharo nondéedâcharatogeti, onnonkxarota daat onxenses onxacharonniati Aronhiaceronnon agenda onxahiatonkxyi onde te fannonronkxanionti doki, Gagrier, aonhxa andoron onacharonniati, aonhxa andoron doki, agenda onxahiatonkxyi, xarie te stakxarteri sonxeskxensken d'esachera enxyindik. Ondesken ata-saatatirontak aronhiac de xenhei. Latine sic reddito.

ACCIPITO, Domina cali, munus hoc, quod offert tibi flos famulorum tuorum Huronum. Torques est plena mysterijs: constat è gemmis nostratibus maximè pretiosis: accedit ei tanquam animus & vox, salutatio quâ te aliàs Gabriel Angelus impertinit. Nihil habemus in manibus, quod sit maioris pretij: nihil in pectore sanctius, quod tibi offeratur, ad celum ope tuâ obtinendum. Ceterum carent Montani & Algonquinij literis F, X, Z, Hurones præterea B, L, M, P, prorsus ignorant: Algonquinij item & Montani, quod Europæis quoque quibusdam populis familiare est, pro literâ B, P usurpant, contrâque P pro B. Algonquinij

ANNO
MDCXXXII.

item Superiores pro R, L pronunciant: Inferiores contrà, pro L, R: canem puta *Allim* vocant Algonquinij Superiores: Inferiores, *Arim*. Apud eosdem vocalis V. perinde sonat atque *u*, Græcorum diphthongus, quâ proinde nos, Gallos Scriptores secuti, utemur crebrò. Vnum se virum vidisse tradit Iuuenæus, qui Kiriū vocaretur, non Kirig: atque eam solam vocem Canadensem obseruasse se ait habere V, vocalem simplicem seu Latinorum, seu Gallorum. Literam demùm habent, cui nulla neque Gallorum, neque Latinorum respondet, affinis Græco elemento X. nos per Khi efferre cogimur: neque vnquam apud eos I. & V. sunt consonantes. Casus nostros Grammaticos vel habent omnes, vel si quibus carent, hos suppleant particulis haud inueniuntis.

HÆC EVM IPSVM initio latebant, à quo sunt deinde prodita: qui si tum rei difficultatem peruidisset, non abieciisset ille quidem consilium, vir excelsissimi animi, & ad earum Nationum salutem diuinitus excitatus, sed cohorruiisset fortè ad oneris grauitatem: verùm, penè antè in linguæ cognitionem venit, quàm eius tricas obseruare potuisset: Ergo partes se se in omnes versanti, rei conficiendæ obiecta spes huiusce-modi: Indigena erat Pastedechan quidam, in ipsâ penè pueritiâ à Recollectis Patribus deportatus in Galliam, ac sacro lauacro tinctus Andegavi, susceptore Principe Guimeneo: Petrus Christianum nomen fuit. Vbi annos aliquot in Galliâ egerat, Gallicèque didicerat, reductus deinde ad suos est, fratribusque traditus, quò penè oblitteratas vernaculæ linguæ notiones reponeret. Sedenim, ut est hominum indoles in deteriora procliuior, vnà cum sermone, proiectissimam quoque vitæ morumque licentiam arripuit, Barbarus cum Barbaris. Cognito tamen Gallos, pulsus Anglis rediisse Tadossacum, ad Emericum Cadomium vtrò contendit. Hominem Cadomius excepit perhumaniter, & apud se esse iussit, pro interprete futurum, eâ honoris significatione, ut etiam ad mensam adhiberet. Sed cum se aliquandiu continuisset, postmodum ad ingenium redijt: suâ proteruiâ apud Cadomium semel iterumque offendit: demùm, reconciliatâ gratiâ vsus parùm modestè, eiectus prorsus est. Destitutione illâ percussus, adit ad Plesacum: sed virum alioqui humanissimum seueriorem expertus

Iuuenæus Canadica lingua magistrum nactus indigenam brevissimo tempore nam discit.

est, qui præterquàm quod mores eius illiberales, petulantiamque perspectissimam habebat, nihil tam aueret, quàm ut is cum Iuuenæo esset, à quo id resciret vehementer exposci, nec inuito Cadomio. Quare cum eo ita agit, ut præcisè negarit eum qui à Cadomio pulsus esset, apud se esse posse: reputet atque recogitet, idè se ab hominibus explodi, quòd iratum Deum tot sceleribus, tantæque Christiani officij neglectione haberet. Quandoquidem sacris mysterijs initiatus fuerat, mores esse ex Christianâ lege componendos: nunquam eò deuenturam rem fuisse, si quod sponderat, præstitisset, ut piè sanctæque se gereret. Vnum proinde deploratæ fortunæ remedium esse, si se ad frugem reciperet: id verò tum demùm perfectum iri, & facile, & iucundè, si cum Iuuenæo aliquandiu versetur, vernaculam linguam ipsi tradat, ab eo vicissim præter vitæ cultusque subsidia, salutis monita adiumentaque accepturus. Hæsit aliquantisper Petrus ad eam denunciationem, qui disciplinam morum seueriorem horreret: cùm tamen nihil in præsens paratius occurreret (præsertim cùm sub idem tempus derelictus ab vxore esset, Nassæ filiâ, se ab eo indigniorem in modum haberi exoptulante) tandem eò penè inuitus confugit, quòd vltro accurrere debuerat. Sollicitum ægrumque animi Iuuenæus omni humanitatis significatione complectitur, nihil, ut in illâ tenuitate, ad vitium negare, vestem etiam curare Gallicam, si quo modo cum amictu corporis, barbariem mentis exueret: beatum videlicet se reputans, qui voti tandem compos, magistrum Canadensi sermonis nactus esset: si magistrum tamen, qui methodi prorsus expertus, mille modis fatigandus erat, antequàm quidquam ad rem proloqueretur, quæsitis-ve aptè satisfaceret. Vfus tamen eo est menses aliquot, hoc est ad Paschales vsque ferias: neque enim diutiùs retineri potuit: eoque ipso tempore, quasi non satis ingens operæ pretium ferret, qui tam commodè hospitaretur, puerilem in modum nicotiæ aliquantulum proponendum erat in vices singulas: si quid ab insulso præceptore expiscari Iuuenæus vellet. Assiduâ tamen illâ curâ & improbo labore id assecutus est, ut antè Autummum proximum, balbutientem potius, quàm expeditè loquentem indigenæ vtcunque caperent, quanquam haud sine

ANNVS
MDCXXXII.

*Libros de Cana-
dicâ linguâ con-
fecit.*

rifu nonnuquam: &, quod mirere, libros de Canadicâ linguâ confecit, antequam Canadicè sciret, hoc est digessit in certa capita linguæ discendæ rationem ac viam: non vni utique sibi profuturus, sed sanctissimi instituti consiliique socijs, quotquot secuturi pòst erant, quibus quæ ad gentis sermonem capeffendum attinerent, planiora cuncta fecit. Ad eas curas accessit puerorum institutio duorum, res in speciem tenuis, at magni ad cetera momenti: vt apud Canadenses quoque Ecclesia simillima grano sinapis esset: quod quidem cùm initio olerum omnium minimum sit, progrediente tamen deinceps die, excrescat in arborem; ac si Romanos illos rerum orbisque dominos non puduit Romulum Remumque ab lupâ alitos auctores tanti Imperij agnoscere, nunquam alienum Christianâ modestiâ putabitur, Fidei Religionisque apud No-uam Franciam propagationem ad tam exigua primordia reuocare.

ANNVS
MDCXXXIII.

ERGO SVB IPSA anni proximi initia, cùm omnia longè latèque frigore horrerent, & quacunque oculos intenderes, aliud nihil tuenti, nisi nix occurreret, vbique passim quinque minimùm pedes extans, alicubi decem, circà Patrum domunculam penè in montem aggesta; secundùm stata orandi tempora, sacrificandique, discipulis opera dabatur. Alterum Nassa obtulerat, morti, per insuetam Barbaris humanitatem, ereptum. Etenim cùm Tadossaci esset, ab omnibus post parentum mortem derelictus, fuit qui sclopum obtruderet Petro, Nassæ genero, adderétque, hunc confice quamprimum: quid enim deinceps in istâ orbitate moras trahat? Verùm & Petrus abnuït, & socrer puerulum apud se in filij loco habuit, donec curam eam omisit, postquàm eum Iuuenæo tradiderat. Alterum genitrix ipsa apud eundem deposuit, sponte, an diuino quodam instincta motu. Deserta mulier à viro erat, nullâ suâ culpâ, sed coniugis leuitate; qui de gentis more, diremptis prioribus nuptijs, vxorem aliam adsciuerat. In eâ destitutione tùm sibi tùm filiolo consultura haud inconsulta mulier, nihil se commodius facere posse putauit, quàm si Gal-lis charum pignus traderet: ita ad Nassam perrexit, enixè rogatura vt se apud eos hanc in rem interponeret. Et tanquam ex composito res ageretur, vbi primùm puerulum Iuuenæus, Noæusque

Noxusque videre, haud sanè illiberalem, ita inter se susurrabant, nihil fieri posse aptius, quàm si is ad alterum adiungeretur, quo ne tadio solus langueret. Ergo nescio quâ obtinendi fiduciâ, Iuuenæus matrem compellans: Trade, inquit, nobis filiolum: eum singulari curâ fouebimus, educabimûsque. Atqui eâ ipsâ de causâ veneram, ait mulier: ab Nasâque precari constitueram, id vt à vobis flagitaret mecum. Ita res transacta continuò, cum vtriusque partis gratulatione: quanquam turbatum postea nonnihil ab vno aliquo è pueri consanguineis, veritum à suo Præfecto dictitante, ne quem quis liberorum Gallis traderet: sed repugnauit forti animo mulier, puerum, suum esse, non Præfecti vociferans: chariores vtiq; eius rationes matri esse debere, quàm externo homini; suum esse de eo statuere: omninò perstare se se in sententiâ: nec prohibiturum vllum, quin puer apud Gallos Sacerdotes esset. Accessit post paulò, patris quoque suffragium, cum nondum omnem filioli aut charitatem exuisset aut curam. Iis auditoribus grandis natu magister operam suam impendebat: eos & vernaculè & Latinè precari docebat: & intrâ paucos menses vterque Latinè legere didicit. Ceterum, in vtroque mira morum placiditas, in altero etiam assentatiuncula. Nunquam quidquam gustabant, nisi solenni Catholicorum mensæ benedictium oratiunculâ præmissâ: quo in genere illud facetum accidit, quòd cum catello quidpiam ad esum porrigerent aliquando Patres, Nondum, inquit puerorum alter, statum *Benedicite* recitauit: ego ei voce præiero. Hic cum obortus nostrorum risus esset, Atenim canes ingenio non valent, subiecit puerulus alter: hominum est, non quadrupedum cibus benedicere. Quid hoc candore festiuus? Et sanè hæc erant Patribus rerum plerarumque asperarum, ac vitæ planè difficilis leuamenta, qui ex tam generosis furculis quænam demùm arbores extituræ essent ad gentis totius salutem, iam tum augurarentur. Ad duos illos subinde accesserunt plures: postquam enim indefessâ contentione improbi laboris, & ope qualiscunque doctoris id assecutus Iuuenæus est, vt à Barbaris vtcunque caperetur, periclitari cepit continuò, nùm quid tradere scriptis posset, ac nonnihil circà Catechetica doctrinæ capita præcipua elucubrauit: tum magni Xa-

ANNVS
MDCXXXIII.

*Pueruli Iuuenæo
& Noao traduntur
instituenti.*

*Iuuenæus Catechetica doctrina
capita præcipua
Canadicè reddit
& scriptis tradit.*

ANNVS
MDCXXXIII.

uerij imitator, non in Goanæ vrbis frequentiâ ille quidem, sed circà Barbarorum mapalia ad nolæ tinnitum accersere cepit puerulos ad viginti. Et cupidè confluebant, alij è viciniâ, nonnulli è locis paulò remotioribus; vel rerum quæ tradebantur nouitate, vel quotidiano donatiuo illecti: pisorum enim aliquantum secundùm scholas largiebatur Iuuenæus, vel omnibus, dum pauci erant, vel, dum plures, ijs qui omnium optimè satisfecissent. Nec irritus sanè labor: præcipua fidei mysteria intrà menses paucos intelligentiâ comprehenderunt. Deum vnum esse, non plures: ab eo conditum esse quidquid extrà ipsum vsquam rerum vniuersitate contineatur: eundem artus humanos, hominum causâ induisse: ipsi ante omnia parendum, obtemperandùmque: id qui faxint, cunctos in cælum euectos sempiternâ quadam felicitate donatum iri: qui contumaciùs repugnauerint, contrâque eius mandata fecerint, arsfuros in perpetuum. Ipsæ feminæ foris è fenestrâ auscultabant, quæque pueris explanabantur, arripiebant. Viri si quando aderant, subtiliora percontabâtur: haberetne Deus vxorem qui Filium suscepisset? quæ forma eius esset, quæ-ve species? mas esset, an femina? Negante Iuuenæo vllâ Deum aut membrorum varietate, aut corporis mole constare; atque adeò nec marem esse, nec feminam affirmante, sed animo nostro persimilem, qui carnis expers, ossiùmque esset; demirabantur scilicet magnopere: fuit qui bellè rem attigisse sibi visus, illam Dei cum animo nostro similitudinem magnopere comprobaret, ita rem prorsùs habere dictitans; suam enim ipsius mentem nuper se vidisse, nullâ carne, nullis ossibus: cum autem errorem tum quidem facilius Iuuenæo fuit risu excipere, quàm rudi hominì eripere, cùm verba prorsùs decissent, quibus res eas ab omni prorsùs materiæ contagione secretas imperitis exprimeret. Ceterùm, resonare tum primum immensa illa nemora sacris canticis ceperunt: quercus inter & fagos modulatis vocibus tum pueri, tum feminæ reddebant quæ à Mystagogo acceperant, ringente nequidquam teterimo Dei hominùmque hoste, qui se de antiquâ paulatim possessione deturbari animaduerneret.

Reditus Cam-
plenij.

HIS OCCUPATIONIBVS incredibili vel Gallorum, vel indigenarum gratulatione interuenit Camplenius, tandiu

cunctorum votis expetitus. Ad vndecimum Cal. Iunias, sub Solis ortum auditus displosarum bombardarum fragor sollicitudinem iniecit hoc magis, quòd triduo antè nunciatum erat, Anglicam nauem Tadossacum appulsam recens esse, piraticamne an hostium, haud dum sciri satis posse: quidenim si denuò Galliam inter & Angliam turbatum esset? Rei explorandæ continuò cum Nassâ Kebeccum Noæus progressus, reuolat nullâ interpositâ morâ, Camplenium adesse nuncians, è socijs autem Brebeusium: quæ gestienti Iuuenæo vix exposuerat, cùm Brebeusium ipsum vident. Ità metu in gratulationem verso, comperiunt Canadensis rei administrationem Camplenio summâ cum potestate restitutam. Enemondum Massæum reducem Tadossaci præstolari, dum nauigij se se det opportunitas: Antonium Daniele Ambrosium Danostium, ex Armorico Promontorio cum eo aduenisse, operam suam propediem adiuncturos: missos item opifices duodecim. Hæc cùm omnia læta erant, tùm nihil in spem maiorem erigebat animos, quàm cognita perspectâque Camplenij sedulitas, & incensum studium diuinæ propagandæ gloriæ. Nihil ei potius fuit, quàm vt accersendis è cælo subsidijs, ac Præfidiariorum fouendæ pietati, proximè Arcem, ædiculam sacram statueret, firmitus utique propugnaculum, quàm quæ moles aggesto cespite iaciuntur, quippè Augustissimæ cælorum Regina dicatam. Hic solennibus quidem diebus festis ad vnum omnes, sub mensis prætereà cuiusque initium, plerique mente ritè per sanctam homologesim expiatâ, diuinam synaxim obire ceperunt, salutari utique documento; Tales ferè solere esse qui parent, quales qui præsumt. Arcem, Aëdiciam virtutis diceret: pro militari licentia, pudor; pro prætextatis verbis, eorum quæ super mensam è Sanctorum vitis prælecta essent, commemoratio; pro pietatis religionisque neglectu, quotidianum examen, & cuiusque seuera suas in noxas inquisitio: hæc enim à præstantissimo viro cuncta in mores inducta, hac moderatione vt adprandentes quidem, ex ciuili historiâ; cœnæ tempore, facer Author adhiberetur. Incarnati item Verbi mysterium mane meridiæque, ac sub vesperum ex Europæo ritu æris campani tinnitu recolendi inuecta consuetudo. Nec minor ciuiliū rerum cura: tertio quàm aduenerat die, Cana-

*Rei Canadensis
administratio ei
summâ cum po-
testate restituta.*

*Quantum in eo
rerum diuina-
rum studium &
cura?*

ANNVS
MDCXXXIII.

*Cum finitimis
nationibus fir-
mato fœdere
Kebecci negotia-
tionem instaurat.*

denſes adfuerunt ad ſtatam mercaturam frequentes : Canoæ duodeuigenti erant, è quâ potiſſimum Natione, haud proditum reperio. Inceſſit tamen metus Camplenium, ne Tadoſſacum uſque deſcenderent ad Anglos Piratas, quos iſtiusmodi compendium allexerat. Ergò anteuertendum ratus, ad eorum mapalia excurrit, memoratque per idoneum interpretem; *Dudum quidem eorum rationes ac ſalutem Galli cordi eſſe cepiſſe; ſe verò præterea laborantibus aliquoties opportuno ſubſidio fuiſſe in ancipiti præliorum aleâ, & interceſſiſſe ſibi olim arctiſſimam neceſſitudinem cum ipſius Præfecti parente (ad quem potiſſimum conuerteretur oratio) non nescire illum, quo in certamine eius pater fortiter dimicans obſiſſet, in eodem vulnus duplex Camplenio inſlictum, nec ſine grauifſimo incommodo. Nullam tamen ſuperiorum discriminum imaginem, nulla tedia nauigationis, nullas chariſſimæ patriæ illecebras prohibere potuiſſe, quò minùs ad eos rediret, tanquam ad germanos fratres. Nempe nihil ſibi fide eſſe antiquius: eam ſe non oratione magis, quàm re præſtare ſolitum. Cùm ante annos aliquot percupiſſent ipſi, apud ſe Gallorum coloniam conſtitui, qui hoſtiles impetus excuſſionéſque, vel inhiberent, vel arcerent, ſe iam tum pro incredibili ſuo in eos ſtudio in eam voluntatem incubuiſſe: nec verò diutiùs dilaturum fuiſſe, niſi piratica Anglorum impreſſio cuncta diſturbaret: nunc ubi primùm, quæ ipſi peſſundediſſent repoſuiſſet, quod omnium primum prouidendum utique ſibi ſit, neutiquam ipſis deſuturum, curaturumque inſuper, ut apud eos domicilium Brebeuſius figeret cum ſocijs, à quibus, & parentibus & filijs vera certaque ſempiternæ adipiſcendæ felicitatis ratio traderetur. Quæ cùm ità eſſent, non poſſe ſe ijs non ſuccenſere, qui poſtpoſitis Gallorum neceſſitudinibus, eo conſilio veniſſent, ut Tadoſſacum, ad Piratas Anglos potiùs deſcenderent, quàm Kebecci cum amicis & fœderatis Gallis negotiarentur. Viderent proinde etiam atque etiam quid agerent, Anglos piratas abituros continuò, Gallos manſuros.*

IN EAM FERÈ SENTENTIAM prolocuto per Interpretem Camplenio, Præfectus, Kepitenat nomine, Gallorum perſtudioſus, poſtquàm attentiffimè audierat, Gallis ad minimè barbaram eloquentiam ſtupentibus aptiffimè reſpondit. Etenim demifſo ad modèſtiam vultu, captatæque non ex Ariſtotelis Tullij-ve ſcitis, ſed ex ipſius naturæ institutione, beneuolentiâ; Ego, inquit, Galli, nihil exto, nihil emineo ſuper ea

animalcula qua humi repunt: vos orbis terrarum Principes, qui metum, ac formidinem prae vobis agitis: Audacior sim igitur, si apud vos proloqui quidquam, aut velim, aut enitar. Si ponè adesset qui dicenda suggereret, loquerer confidentius: nunc, quo me veriam nescio, qui parente ab ipsâ pueritiâ orbatus, si quid temerè hac illac observavi, teneo, præterea nihil: atque istiusmodi inscitie conscientia mirum in modum percellor. Ais, Campleni, iampridem cordi Gallis esse nostras rationes: quis non videt? nouimus certè: ac si quid secus proloqueremur, sermo cum mente pugnaret. Memorasti, fide nihil tibi esse antiquius: ea de te concepta à nobis opinio effecit, ut morem tibi perpetuò gereremus. In prælijs, atque in dimicationibus opem nobis sæpenumero tulisti: eò nobis es charior. Quid vis à nobis, aut quid omninò expectas præterea? nihil attulisti quod verissimum non esset. Addidisti, Gallos hasce inoras expeditionem suscepisse tegendis nobis; tæque ad nos usque penetraturum, eo consilio, ut hostium nostrorum impetus vel inhibeas, vel retundas. Ego quidem de maioribus natu audire me memini, vos initio cùm Tadossaci essetis, inuitatos à Montanis aliquot, ad nos ascendisse, vestroque conspectu oblectatos mirum in modum nostros parentes, propensiori iam tum quadam in vos voluntate precatos, ut ne vos pigeret secum esse. At res est etiamnum integra, ad nos si lubebit conscendere, glebam opimiorem quàm hîc Kebecci esse, re ipsâ comperietis, & initio quidem domum excitabitis talem (manu spatium angustius designabat, quale Kebeccensis munitionis) tum deinde laxiorem aliam, huius amplitudinis; (iterum ambitum gestu delineabat pagi totius, oppidi cuiusdam in morem mœnibus cingendi:) ac tum demum foris, canum instar cubitare desinemus; neque ullâ deinceps suspitione laborabimus commercij fœderis-ve cum iniquis vestris. Tu sementem prior facies: nos præcuntem sequemur imitando, fixâque ac stabili sede vagam hanc vitam siluaticamque mutabimus. Existimauit præterea Cadomius, sat scio, fibrinas pelles à me missas ad externos. Equidem non inficier, quin numerum aliquem pellium miserim, non fibrinarum, sed ex alcis; neque ad mercaturam, sed ad brachia nostris praevidenda hostibus. Nosti tute, Iroquij quàm immanibus sint brachijs: eò munuscula missa ad finitimas nationes, quò ne se ipsi adiungant: quod nisi ita esset, perissemus iampridem omnes: ita non ad Gallorum iniuriam, sed ad nostram ipsorum conseruationem ea largitiones pertinent. Atenim ad Anglos tendimus? minimè verò; mox

ANNVS
MDCXXXIII.

vetabo sedulo, ne quis ad eos adeat: ac me quidem, & quotquot ingenio valent, prestabo prorsus non ituros; inuenum inconsultiorum aliquis si eo clam excurrerit, queso precorque ne genti fraudi sit: eam etatem non te latet vix ac ne vix quidem cohiberi posse: tui tamen arbitrij res est, speculatorios lembos, ubicunque opportunum visum erit, colloca: si quis ire contumaci, s. tentauerit, eius pelles tollito. Gallos Sacerdotes polliceris ad nos venturos, nobiscum versaturos, & ad sempiternæ felicitatis adeptionem documenta tradituros. Vt me tuo ne non sat cito huic rei detur initium! nimirum ea liberorum nostrorum erit fortunatissima conditio: nos, quorum est iam etas in senectutem declinior, ad tumulum vsque funesta inscitia comitabitur. Mones, nobis rationibusque nostris consulamus, & quid demum acturi sumus, dum integrum est prospiciamus. Brachium vellicas scilicet: & trepidamus: cor deinde petis: & totis artibus cohorrescimus: sic tamen habeto: Anglorum conditiones prorsus repudiabimus. Allectauit me quidem qui is præerat vobis absentibus, & in fratris numero & loco habere me velle dictitauit frequens: verum ad eam mentionem absurdum, illius potentiam, meam tenuitatem causatus. Nimirum illud semper altè in animo hæserat, quod discedens denunciaueras, rediturum te aliquando: atque vt prius illud re ipsa comprobasti, sic te ad nos vsque penetraturum confido. Illa vna sollicitudo animi meum angit, ne in mutuo hocce nostro commercio vsuque, cades aliqua fiat cum nostrâ omnium pernicie: sed vides ipse non omnes sapere: erunt certe semper in officio consultissimi quique.

HÆC ADEVM prorsus modum à Barbaro qui putabatur, perorata, Gallos perculerunt: præsertim cum, vt relatum deinde est ab ijs qui adfuere, vocem tam aptè moderaretur, vt pro eorum quæ exponebat, naturâ, eam nunc attolleret, nunc deprimeret persciter; gestum item sic ad omnem obseruantia significationem componeret, vt eorum ipsorum animos mirè caperet, qui licet ex linguæ ignorantia, quid diceret minùs assequerentur, ex actione tamen non obscure quò spectaret conijcerent. Ceterum, haud abs re illud de glebâ opimiore inculcabat: cum is exploratum haberet, à Gallis adamari locum qui Trium fluuiorum dicitur, leucas trans Kebeccum triginta, quò deinde vltro citroque adiriceptum, ipsam illam cupiditatem studebat magis magisque acuire. Discessum porro sic est, vt Camplenius amicè subri-

dens diceret, vbi semel illa domus extitisset, Gallos iuvenes eorum filias ducturos in matrimonium: ità vnum ex ambobus populum coaliturum. Et Dux Barbarorum; facis, inquit, ex tuo more, Campleni, dum falsum quidpiam admisces hilarandis nobis: id si erit quod dicis, nã, nos felices, ac fortunatos!

ALIQVANTO' POST Hurones quoque adfuere. Antecesserat Ludouicus Amantacha, is de quo suprà memorauimus: ac postquàm consueta salutationis officia tùm Camplenio, tùm reliquis persoluerat, biduo quàm venerat, sacram exhomologesim & synaxim apud Iesuitas ritè obiit, monitus à Iuuenæo. Tum iussus à Camplenio obuiam procedere popularibus suis, re benè gestâ, redijt ad VI. Cal. Sextiles. Postridie ingenti sanè & numerofo, pro loci naturâ, agmine, Hurones videre licuit, vt nonnulli asseruère, ad septingentos; vt in confesso apud omnes fuit, ad quingentos, Canois inuectos, centum & quadraginta cum mercibus. Forma, & species, & statura apposita ad dignitatem: corpus firmum iuxtâ, & agile, robur ingens, amictus, qualis vulgò ceterorum, ex pellibus haud venustissimè succinctis: capillus hocillo-ve modo seu promissus, seu rarus, vt cuique collibuerat: vix enim quidquam hîc certum. Nomenclatura à Gallo quopiam orta dicitur: qui cùm erectâ fronte, nec sine generosâ cuiusdam superbix significatione ingredienti videret, quæsiisse fertur vernaculè quiddam, vnde significaret videri se sibi intueri aprorum os & speciem. Nihil non egerant Insulares qui dicuntur Algonquinij, ad quos necessariò in itinere diuerterant, vt ne ad Gallos descenderent Hurones: minimè tutum esse, ad infensos iratósque progredi: Brussæi Galli ante annos aliquot ab Huronibus necati sanguinem Huronum sanguine expiatum iri: Algonquinium vnum quendam cùm Gallum item aliquem nuper necasset, ab ijs haberi in vinculis sic, vt nulla spes salutis superesse videretur: proinde sibi, ac rebus suis, si quid amicis crederent, consulerent, dum integrum erat. Hæc utique partim vera afferebant, partim comminiscabantur de suo. Nam Stephanus Brussæus interfectus quidem erat: verùm hominis conscelerati & perfidiosi nex Gallorum neminem magnoperè commouit, vt infrà reddemus. Quod de

ANNVS
MDCXXXIII.

Algonquinio addebant, recentius erat. Postridie Cal. Quintil. Gallus quidam dum haud ab Arce procul linteola sua foriorumque, post adhibitam lixiuiam aquâ viuâ abluit, incautus excipitur à Sicario, ac fustuario necatur, nullo quidem priuato odio, vt fassus deinde homicida est; sed quòd cum enixè flagitasset vnus aliquis è consanguineis bellator, ipso in procinctu, vt indigenam quendam quem designabat, de medio tolleret, isque alter monitus structas insidias multoties declinasset, pro Canadensi Gallum necare constituerat: ita totum immanissimi pectoris virus ac furorem in insontem effuderat; pauloque post popularium suorum indicio captus à Gallis fuerat, & in vincula coniectus. Ceterum, eò potissimum tota illa strophæ spectabat, vt Huronum merces vilissimo pretio auersas, ipsi deinde per se ingenti compendio Gallis Anglisve distraherent. Ità vel in mediâ barbariâ viget amor nummi. Sed commodum adfuit Ludouicus Amantacha, nebulamque illam totam vanissimarum suspicionum discussit: Hurones à Gallis haud dubiè exceptum iri perhumaniter: si quid secus accidisset, non recusare se, quò minus omni supplicio laceratus, ab ijs quos prodidisset, interimeretur. Brussæum, nullo loco pridem apud Gallos fuisse, ne pro Gallo quidem habitum, qui ad Anglos transfugisset: alterius autem crimen ad Hurones minimè pertinere, cum Algonquinius esset: quamquam, nihildum de illo constitutum esse. Pergerent ergò intrepidi, quò iter intenderant, ne-ve Gallorum amicitiam respuerent, à quibus cur refugerent, nulla vnquam re vel leuissimè violati? præsertim cum Galli antiquâ recuperatâ ditione, Anglos simul Kebecco, simul totâ regione pepulissent. Adiecit de Brebeusio, quem vniuersæ Nationi percharum, Kebeccique versantem esse intelligebat, venturum secum vtique: eo enim consilio patriam iterum deseruisse. Confirmavit nutantes sapiens verâque oratio: ità abiectâ trepidatione Kebeccum porro venerunt Hurones: & scilicet constare prorsus omnia quæ à Ludouico allata essent, reipsâ comprobauerunt.

HIC DVM MERCATVRIS vltrò citròque datur opera, intereà cogunt concilium, Camplenio accersito; Is & adfuit ipse, & quoniam illud potissimum agendum erat, vt Iesuitæ cum

ANNVS
MDCXXXIII.

cum Huronibus irent, eos quoque interesse voluit: ita Iuuenæus, Brebeufusque aduocati. Humi considebant omnes, nullâ loci superioris dimicatione: proceres sexaginta circumfusa iuuentus ambibat vndique. Initium dedit vnus aliquis è Præfectis, lectus ab alijs, in eam sententiam; Huronum Nationem in cœtum illum conuenisse eo animo, vt consilium de re communi cum Gallis inirent. Breuem orationem secuta solemnîs approbantium acclamatio, in hos sonos *Ho, Ho, Oh*, imis ex præcordijs grauiori cum aspiratione ductos ab vnoquoque. Tum idem ille pergens addidit, ad Gallos tanquam ad amicos fratresque descendisse Nationem: atque huic societati fœderique firmando, Camplenio Gallorum Duci à se offerri munera. Hicque fibrinarum pellium fasciculos tres obiecit: & eam quoque orationis partem excepit iterata cœtus acclamatio. Secundùm hanc addidit Orator; Populos eos omnes Camplenij reditu mirum in modum oblectatos, eius ad ignem accedere, æquum proinde esse vt ligna foco adderent. Et fasciculis totidem fibrinarum pellium illum denuò donauere: tum solitam vociferationem iterauerunt. Camplenius vicissim per Interpretem referri iubet; Singulari se studio ac voluntate gentem totam complexum esse, ex quo in eas primùm oras venisset: nunc, cum postliminiò eisdem tractus repetisset, nihil magis in votis habuisse, quàm vt eos compellaret coràm, ceu fratres coniunctissimos: idcirco legatum se ab Rege potentissimo, eos vt tegeter tutareturque; huic officij sui parti pro virili egregiè satisfacturum: idcirco missum à se ipsis obuiam Actuarium cum lembo. Nec verò illum de ipsis benè merendi ardorem eorum scelere restingui potuisse, à quibus Galli tres essent per insidias interfecti; atque adeò illos minimè audiendos esse, qui simultatum satores, disseminarent haud rutos illos apud Gallos fore; quibus nihil esset fide antiquius: dictorum se suorum, promissorumque constantiæ testes ipsos appellare quam experti ipsi essent iam sæpius. De muneribus, gratiam & habere se in præsens, & quandoque relaturum. Tum dilapsus ad Euangelij præcones; *Eidem*, inquit, *conseruanda amicitia, pergant vobiscum Sacerdotes isti nostrates, Hos in parentum loco habemus: hi nobis vitâ ipsâ chariores. Nolite putare ipsos premente egestate; desertâ Galliâ,*

*De Iesuitis cum
Huronibus mit-
tendis, in com-
muni consilio
deliberatur.*

ANNVS
MDCXXXIII.

ad vos tanquam ad vltimum subsidium perfugisse: in solo patrio & magno in pretio erant, neque rebus carebant ad frugalem victum cultumque necessarijs: ita non vestrarum pellium opum-ve reliquarum cupiditate, sed sempiternæ vobis conciliandæ felicitatis studio ad vos pergunt. Adest popularis vester Ludouicus Amantacha: refellat sanè si quid secus à me affertur, ac suis ipse oculis vidit in Galliâ. Vestrum erit eos colere, si Gallos diligitis; morem eis gerere, si benè vobis filiisque vestris consultum cupitis: vobis enim ipsisque iter ad vitam beatam munient. Eam Campleni orationem excepit Præfectorum duorum gratulatio minimè sanè rudis. Aiebat enim alter, vbi primùm Galli Kebecco excesserant, terram, fluuium, atque adeò cælum ipsum desiderari cepisse: neque enim terram, terram ex eo fuisse, nec solitam amoenitatem anni mansisse, nec cælum serenum, vt antè, extitisse: ex quo verò rediissent, restituta cuncta derepentè; tellurem, amnes, cælum ad suam naturam, ingeniùmque rediisse. Alter autem militari assentatione; Ita est, inquit, tum ubique timidiore sumus, Campleni, tum metum nostrum conspectus tuus auget vehementer. Emicat enim ex oculis tuis terribile nescio quid, quod amici ferre vix queant; hostes autem ne vix quidem: adeo eorum mentes in prælijs pauore & formidine loco moues. Tum oratione ad circumfusam iuuentutem conuersâ; Audite, aiebat, audite iuvenes, & quæ memorantur, altè insigite mentibus: neu posthac obtendat quisquam, quæ tractantur, de ijs non esse relatum in consilio. Moneo iam nunc, atque denuncio: quò morem deinde quisque gerat. Tandem Brebeufius ipse per se pauca addidit in eam sententiam: Se, cum focijs ad eos appropere sic, vt certum sibi constitutumque esset apud ipsos exigere vitæ reliquum: cum ijs deinceps tanquam cum germanis fratribus, non tanquam cum exteris acturos: si minus sub ea primordia domicilium in pagis omnibus figerent, non sibi propterea Nationem totam charissimam non esse:tribuendum id operarum paucitati: fore aliquando, vt maiora amplioraque subsidia Gallia submitteret; tum verò singulis pagis attributum iri qui stabiles, iter salutis monstrarent. Quæ cum Ludouicus omnia approbasset, confirmassetque, clamorem illum suum ingeminare continuò vniuersi; tum circumstare Brebeufum, & incredibili studio certatim contendere, à quo potissimùm deduceretur. Et cum

quasi pro suo iure ipsum reposcerent pagi incolæ illius vbi primùm subsederat, eum ita compellant; *Age nobiscum sin- cerè, atque exaudire ne dissimula. Vin' nostris in tugurijs vt priùs habitare, an propriam casam exoptas?* Propriam volo, inquit Brebeufius. Benè habet, aiunt: ad necem Galli, apud nos cæsi, diuersi soluto pago discessimus: vbi primùm sedem ipse tibi delegeris, cingemus vndique medium, & circum casam tuam casulas erigemus cuncti; tu circumpositos teges, atque tuta- beris: quid enim sine te facere omninò possumus?

HÆC FELICITER hætenùs progressa, disturbata deinde sunt: ac primùm quidem extitit dissidij nonnihil inter Hurones ipsos, quis potissimùm pagus Brebeufium haberet. Triduo pòst, quàm ira deciderat cum ijs apud quos antè fue- rat, multis cum illo eodem egit Præfectus pagi præcipui (Ru- pellam nomen fecere) iret secum potius: tutius Rupellæ fu- turum, quàm alibi: periculum nullum fore à clandestinis graf- fatoribus: regionem totam suis humeris incumbere: nihil ipsi defuturum ad victum: charum cunctis & esse, & fore. Ad hæc cum hæreret & cunctaretur Brebeufius: Video, pergit Præfectus, ea te videlicet cura sollicitat, ne apud illos offen- das, apud quos collocâras ante domicilium. Sed tui iuris es: de te tuisque rebus statuere pro arbitrato potes; illud modò denuncia, te apud nos esse velle: molesti porrò esse desinent. Cùm deliberare se velle per otium Brebeufius respondisset, rem cum Iuuenæo ceterisque socijs communicat. Iuuenæus momentis rationum in vtramque partem expensis, optimum factu sibi videri pronunciat vt præcipuo loco sedes figatur: Sic enim quondam cùm de orbe terrarum vniuerso ad Christi noti- tiam venerationemque traducendo actum est, beatos Collegas Petrum Paulumque Romam mundi Metropolim adijisse. Si par- ua liceret magnis componere, Rupellæ consistendum esse: istius pagi incolæ vbi semel Christiana sacra capeffuissent, illius vestigia pressuros ceteros: præsertim cùm eo loco consilia cœ- tûsque totius Nationis haberentur, ac tanquàm in supremo Consistorio de rebus gerendis præcisè statueretur. Acquieuit Brebeufius, sed anxius animi, ne contemptos se pagi ceteri cla- mitarent. Ei suspicioni amoliendæ, à Camplenio precari insti- tuit, inuidiam in se transferre ne grauaretur: & quando è di-

ÆRVS
MDCCXXIII.

Res satis feliciter
incepta exitum
habuit contra-
rium.

ANNVS
MDCXXXIII.

uinâ gloriâ esse putaretur Rupellæ consistere, cunctis præfectis ediceret, velle se prorsus, Gallos quotquot ad Hurones abierint, Rupellæ congregatos degere, non diuersa in loca distrahi. Et fecit vir diuinæ gloriæ studiosior, quàm suæ amantior: quærentibusque pagorum ceterorum Præfectis; Quânam suâ culpâ isto bono carituri essent? ac quidni demùm, cùm Galli seni, pro pagorum numero, mitterentur, singuli in pagos singulos distribuere? Nulla quidem vestra culpa, inquit Camplenus; sed duplex meratio mouet: altera, quod cùm vnâ cum Patribus pueri duo, adolescens vnus ituri sint; periculum esse video, ne si ab eis seiungantur, nemine deinceps in eorum mores factâque inuigilante, rixentur cum vestris: altera, quod si dissipabuntur, vagabuntur scilicet, quocunque demùm collibitum fuerit: ita, dum vel Gallorum vel vestra intererit cum ijs agere, vbi requiratis? sin vna eadêque in sede versabuntur, qui domi remanserint, alij quò discesserint continuò significabunt. Expectate, inquit, paululùm: erit breui cùm singulis in pagis Gallos habeatis incolas. Satisfecit hæc oratio alijs, Præfecto pagi (seu oppidum mauis: censer enim Iuuenæus pagos illos maiores Huronum, oppida vocari posse) vbi Brebeufius, Noxusque commorati fuerant, non satisfecit, cui spes omnis adimeretur pagi restituendi. Sed molestius quiddam paulò post interuenit. Pridie Non. Augusti, Hurones muneribus donandos haud minoris pretij quàm accepisset, Camplenus in consilium aduocat, postridiè profecturos. Secundùm largitionem, inter cetera de quibus deliberatum, flagitata ab ijs enixè homicidæ liberatio. Pernegauit Camplenus fieri id posse: hominem consceleratum, qui insontem, immerentemque Gallum nefariè oppressisset, indignum esse qui lucem intueretur: vnus supplicio ceterorum petulantiam grassatorum coercitum iri: & in eam sententiam plura addidit, quibus visi Hurones acquiescere. Iamque Brebeufius cum Antonio Daniele, Ambrosio Dauostio, certâ protectione & reculas suas Huronibus tradiderant, & pretium operæ ijs à quibus vehendi essent, persoluerant, cùm nocte intempestâ Cocles quidam, cui cum homicidæ popularibus arcta intercedebat necessitudo, vociferans per circumposita fluuio tuguria denunciât; Ne quem quis Gallorum in Canoas accipiat;

captiui propinquos ad amnis ripas in insidijs esse, Gallis interceptiendis, necandisque. Aderat cum Brebeufio sociisque Iuuenæus, qui quò commodiùs postridie abituros salutarer, ad amnem, Gallorum in domicilio pernoctabat. Is cum ex Brebeufio sermonis gnaro quæsiisset, quò isthæc spectaret vociferatio: comperto vetari Hurones Gallorum quemquam excipere, extemplò noctis silentio excurrit ad Arcem, ad Camplenium, ac tametsi minimè opportuno tempore, admissus tamen, de re totâ certiore fecit: tum repentiè reuolat ad Brebeufium cum eiusdem Camplenij Interprete, qui Huronibus significaret, ne quis abscederet priùs, quàm cum ijs iterum actum esset. Et, commodum, in itinere Præfectos offendunt vnum in locum congregatos ad consilium: ijs cum mandata Interpres exposuisset, multo mane præco per tuguria indicit, nequaquam eo die profectionem institutum iri: quiescerent proinde iuuenes: ac si quid cui fortè mercandum superesset, ei sanè rei daret operam. Post horas ferè quatuor Camplenus ipse adfuit, coactoque consilio, quærit ex Coclite palàm, quid ita intempestiuo clamore Gallorum quemquam in Huronum Canoas accipi vetuisset? Ad hæc Cocles negare id se vetuisse: denunciaffe modò obstinatissimum propositum propinquorum captiui: Gallorum alicuius in cædem, siquidem cum Huronibus proficiscerentur, eorum sine dubio furorem erupturum: id si fieret, bellum cum Gallis fore: ex eo consecuturam vastitatem regionis totius: Hurones eo ipso turbine inuolutum iri. Hoc tantum incendium facili negotio restingui posse, si captiuus dimittatur: ita pacatam nauigationem fore, & apertam liberamque facultatem vtrò citròque commeandi. Hic ex Huronibus percontatur Camplenus; num eadem mens perstaret, & Patres deducendi voluntas? Hurones, quibus propositum erat in Gallorum amicitia perstare, nec apud populares offendere, aptè respondent. Nihil quidem sibi esse optatius, quàm Patres deducere: verum, non esse se fluuij dominos; prouideret Camplenus cum accolis: nauigari ut tutò posset. Compellansque vnus aliquis Præfectorum, Coclitem, Audin' tu, inquit: vbi oram vestram tenuerimus, caue dicas non à nobis actum esse de dimittendo captiuo: vides ipse nihil nos prætermittere, vnde liberetur: sed quid

ANNVS
MDCXXXII.

tandem vis Campleni rationibus opponi? Iam quippe Camplenus negauerat id se posse: agi de suo ipsius capite, si de homicidâ pœnas reposcere neglexisset; à potentissimo Gallorum Rege Gallum trucidatum suo periculo requisitum iri. Cùm nihilo magis de sententiâ Cocles dimoueretur, addidit Camplenus quicquid in rem afferri potuit, magnificis pollicitationibus iuxtâ, & terroribus propositis: pacem, si acquiescerent spopondit; si repugnarent, bellum interminatus est. At verumque frustra: semper sibi constans Cocles, affirmavit iuuentutem contineri nequaquam posse: facere se quod sui muneris esset, vt de atroci Nationis consilio Gallos faceret certiores: satius esse Patrum profectionem differri: intrâ proximam ætatem, audaculos illos bellatores virus acerbitalis suæ in hostem effusuros: ita sedatum iri impotentem illam iracundiam. Ceterum, si quid secus quàm velimus, acciderit, nolite, inquit, in nos culpam conferre: ei rei prospicere non est sanè penès nos. Vbi perstare tam obstinatè in sententiâ Barbarum Iuuenæus vidit, tùm demùm ex composito deprecator quoque ipse apud Camplenium accedit, deposciturque captiuium. Pernegat Camplenus id se posse, ob allatas rationes: neque verò æquum esse suo capite indignum vitâ caput repræsentari. Instat Iuuenæus, flagitaturque, saltem fontis supplicium differat, dum Christianissimi Regis voluntas exploretur. Et annuente Camplenio, oratione ad Hurones æquè & ad Coclitem conuersâ: *Nobis, inquit, solenne est, de omnibus benè mereri: nobis nullius vnquam, quantumvis nocentis, supplicium fas est deposcere: pacem ubique, quoad eius fieri potest, vel constituimus, vel redintegramus: vobis autem studemus præcipue.* Neque hîc se continere Camplenus potuit, quin adiungeret, & hæc ipsa verissima esse, & præterea diligi Patres ab omnibus, quibus cognitum, compertumque esset de eorum institutis: ipsos cum Deo agere: ipsos eo consilio ad Hurones per tantas ærumnas difficultatésque proficisci; vt magna traderent. Subiecerunt vicissim Hurones, Quod de fontis supplicio eo vsque differendo allatum esset, dum de Christianissimi Regis edicto ac voluntate constaret, id verò sibi magnopere probari. An non ergò, inquit Iuuenæus, iterum Coclitem appellans, eâ conditione populares tui dabunt iter? an non fontis

consanguinei, vbi quid eius causâ fecerimus compererint, placati æquique, tendere porrò ad Hurones nos sinent? At Cocles, Quid vis, inquit, addam prætereà? Lymphati sunt; furore & amentia perciti in Gallos, si qui obuij fortè erunt, sine dubio sæuient: nisi captiuus restituarur, nihil non periculi plenissimum video. Certè finitimorum Barbarorum sunt maximè superbi Insulares, gens intrà Algonquiniorum fines modica, eorúmque arrogantia offensus Deus, Nationem totam videtur velle exscindere, ità ad paucos nunc redacti. Horum quasi moderator tunc erat Cocles is, *amasatiksaie* nomine, hoc est *Bufo*. Et quasi Coclitibus delectaretur gens vesana, ita tres continenter oculorum altero captos Præfectos legit. Camplenio visa ea contumacia indignissima: ergo asperioribus verbis castigandam ratus, denunciat sibi ipsis vicissim cauerent. Si Insularium Algonquiniorum vllus cum telo deprehensus fuisset, facultatem se suis daturum, in eum sclopum explodendi. Compertum sibi esse, non dubitasse temerarios vel in seipsum minas iactare, quod nullo satellitio stipatus, hac illac solus inambularet. Deinceps non puerorum, sed militarium virorum in morem progressurum. Bonos quidem charissimos sibi esse, Hurones præsertim, quorum causâ in capitis, ac vitæ discrimen venisset aliquando: nec abnuere quin in eadem pericula iterùm si resferat, eorúmque deposcat salutis ratio, se se conijciat: sed quo studio probos tueatur, eodem se ardore improbos vlcisci consuesse. Ceterùm, quanquam & Rupellenses nihil Insularium minis territi, Brebeufium inuitare pergerent, nec desperare se dicerent, quin saluum incolumemque per infestam oram perducerent; & ipse, cum Daniele Dauostiôque, nihil tam aueret, quàm sanguinem vitamque eâ in causâ profundere; supersedendum tamen Camplenius Iuuenæusque duxerunt, cùm è re Christianâ, atque adeò è diuinâ gloriâ magis esse videretur, pacem quoquo modo cum Barbaris fouere, quàm quidquam per vim & arma tentare. Ergo abeuntes Hurones faucius ipse animi, verbis hisce paucis prosecutus Brebeufus est. *Vos in germanorum fratrum loco ac numero ducimus: ad vos ibamus eo consilio, vt neque in vitâ deinceps, neque in morte à vobis distraheremur. Sed quandoquidem occluso fluuiò, iter obstruitur, rejicienda in annum proximum profectio,*

ANNVS
MDCXXXIII.

quo tempore quæta pacatæque cuncta erunt. Vestram interea sortem deploro: postquam enim agere vobiscum sine interprete ceperam, & vitam ad cælum monstrassem errantibus, & sempiternæ vitæ opes infinitas explicuissem: sed motus hi tantas utilitates vobis in præsens eripiunt. Vultu & fronte, atque adeò oratione casum eum acerbissimum sibi accidere testati Hurones omnes, eam sibi demum consolationem relinqui dixerunt, quod anni vnus curriculum fluxurum breuè esset. Rupellenses autem addidere præterea, quæcunque tandem formidines intentarentur, se perlubenter Brebeufium cum socijs accepturos, ducturósque: sed nihil vltra moliendum Camplenius, nostrique rati. Ità exigua Patrum supellex à mœrentibus repetita. Sub vespærum autem eius diei, Ludouicus Amantacha rationibus priuatim suis consulturus, ad Iesuitas adiit, postridie ante lucem (quando sub auroram proficiscendum erat) mente denuò per homologesim repurgatâ, sacrum Christi Corpus sumpturus. Atque is exitus Huronicæ expeditionis eum in annum fuit: postridie Nonas Augusti casulis momento refixis, conuasarunt omnes, ablatisque reculis, repente se se intuentium Gallorum oculis subduxerunt. Nec ita diu post, naues Gallicæ; cùm nihil esset quod reditum moraretur, ad decimum septimum Calendas Septembris vela fecere.

AT IUVENÆVS disseminandi Euangelij cupiditate vnice incensus, cùm & præsidium ingens in Campleno constitutum haberet, & plures è Societate adessent, qui absentis vices Kebecci sustinere commodè possent, hyemem proximam cum Barbaris exigere omninò statuit. Iamdieu eum Passtechanus, infidus, ac leuis interpres destituerat: ipsâ sextâ feriâ Sanctioris hebdomadæ nihil non egerat vt dimitteretur, venatùmque cum Nafsâ focero ire sineretur. Negauit Iuuenæus, fas esse homini, qui per Baptismum nomen IESV-CHRISTO dedisset, prætermittere ijs diebus Christiani officij partem vtramque, homologesim, inquam, synaximque. Et illam quidem vsurpauerat per hyemem aliquoties; ad hanc nullomodo adduci potuerat: quod diceret nunquam se, ex quo è Galliâ rediisset, ad eam accessisse; obiisse quidem aliquoties in Galliâ, at animo integriori. Vrsit tamen opportunè importunè Iuuenæus, hominẽque tandem perpulit ad vtramque,

utramque, postquam ab Nassâ euicerat, biduum ut ipse quoque præstolaretur. Vix sacri dies fluxerant, cum abscessit illicò, nec tam venationi operam daturus, quam ad fratres perrecturus suos, Tadossacum usque per nemora, & saltus iter molitus impeditissimum, ut rescitum deinde ab Nassâ est. Et ea fuit misero extrema denique perniciēs: cum iam pridem langueret inerti in pectore sancta fides, & barbaræ Canadensium licentiæ assuetus, Christi iugum, suaue quamuis, detrectasset identidem, tandem amplexus deteriora, maluit cum suis ærumnosissimam egentissimamque vitam trahere, quam cum Gallis in honesto otio ac qualicunque copiâ facta, consiliâque ad felicitatem dirigere. Sub eos tamen dies, cum & eum, & germanos Kebeccum fames reduxisset, veniebat eorum ad casulam Iuuenæus, eò frequentius, quò Pastechyanum norat Gallis se infensorem iniquioremque Tadossaci præbuisse. Non desperabat, quin infelicem denuò ad frugem reduceret: quod si deesset, illud tamen alterum supererat, quod sequebatur, ut nonnihil per eam assiduitatem ab eo ad linguæ peritiam expiscaretur. Ergo ad eius casam crebrò itare: cum eo benignè & familiariter colloqui: inuitare ad hyemem alteram traducendam secum: cumque ad suas hominem adducere se posse non videret, constituit ad illius condiciones descendere, ut quò pergeret, ipse in hyemem sequeretur. Fratres Pastechyanus habebat tres, *Carigyanum* natu maximum, *fagum* insignem, si quis fagus ijs locis est, *Mestigoitium*, venatorem eximium, *Sasoumatium*. Cum ijs quid Iuuenæus animo volueret, communicat: id quia in omnes partes conducibile futurum cernebatur, auidissimis exceptum auribus. Carigyanus præsertim, improbissimus veterator, & Dei hominumque contemptor perfidiosissimus, id spectans vnum, ut nonnihil emungeret, casulam prolixè offert suam: bonum se, inde à primâ pueritiâ, bonis delectatum assiduè, cum tali hospite coniunctissimè victurum. Iuuenæus cui perspecta iam hominis fraus atque improbitas esset, conditionem benignè placidèque reiecit: cum Pastechyano, qui Noæo subindicauerat cupere se Domino Deo reconciliari, transigit, se cum eo, cumque Mestigoitio fratre hyematurum, eâ lege ut neque trans S. Laurentij flumen excurrerent, & Carigyanus

Iuuenæus hyemem cum Carigyanis exigit.

ANNVS
MDCXXXIII

prorsus abesset: ita quietius pacatiusque se linguæ vernaculæ, eo ut prius doctore daturum operam; verum, Barbarus fidem quàm facillè dedit, tam impudenter violauit, abiitque in alia omnia. Incredibile dictu, quàm multa, quàmque indigna, tum ab sago, tum ab desertore fidei pertulerit Iuuenæus quinque ipsos menses, & quod excurrit: nos summam eas æumnas perstringemus, ut vel hinc os oppiletur calumniæ, dum hæc scribimus, recusæ insulsiſsimâ malitiâ in Apostolicos viros eos, qui oblectamenti vitæ, iucunditatibusque omnibus valere iussis, in horridas illas solitudines penetrant, eos non tam animarum, quàm pellium causâ, tam duram prouinciam vel deponere, vel subire. Irent modò qui hæc tam inepta per otij desidiiæque abundantiam comminiscuntur: suis illic oculis intuerentur, quàm temerè indignos rumores vel acceperint de triuio, vel ex hæreticorum sentinâ hauserint? quàmque procul non modò à vero, sed etiam à veri similitudine absit impudens maledictum. Quòd ab itinere tam arduo, tam longinquo, tam formidoloso si eorum mollities refugit, recognoscere certè hîc legendo ne pigeat grauissimos Iesuitarum in Americâ labores cum assiduis coniunctos capitis discriminibus.

Indigna ab ijs
perferre

AD XV. Calendas Nouembris lembum Iuuenæus conscendit cum Pastechano Mestigoitioque, quod pepigerat; & quod ferendum inuito fuit, paulò post cum ipso Carignan. Annonæ abundè hospiti suppeditauerat in totam hyemem: vini ut quidquam caperet, adduci vix potuit, id quod euēnit, suspicatus, Barbarorum intemperantiæ irritamentum id fore: cessit tamen precibus hortationibus-ve inculcantium, tam longi itineris tamque incertæ rationis victus barbarici, subsidium id quandoque fore; ita cirneam addi passus est haud prægrandem. Vix leucas aliquot flumine crensi, trans Aurelianensem insulam exscensionem fecerant sanè amœnam, cum Mestigoitio ad venationem in cœnam profecto, mulieribus excitandæ regendæque casulæ intentis, Apostata, (hoc nomine deinceps Iuuenæus Pastechyanum designat) alium ad lembum se proripit, stantem ad anchoras: ex œnophoro tantum vini haurit, ut cum mox præceps in fluuium cecidisset, tantum non vndis merſus sit: ægrè tandem emerſus, accurrit

amens ac furiosus ad casulam, perticas disijcit, cortices crebro fuste diffringit, lymphaticis vlulatibus, ac mali metu, mulieres fugat, tùm ad Mestigoitium conuersus, paucas in cœnam aui- culas elixantem, in fauillam cuncta disijcit, mutiente nemi- ne: postmodùm vbi idem tentat, occupat Mestigoitius, ac feruenti iusculo insanientis vultum, pectusque perfundit, hinc cutis abstracta cessit derepente, non sine acerbissimo dolore: cuius morsu efferatior apostata, quidquid è cœptâ casâ su- pererat, pessundare. Quinetiam, cùm infrendens quiddam submurmuraret, exposuit Mestigoitius (verè, an ex assenta- tione) securim conficiendo Iuuenæo poposcisse; quod tamen sine vllâ probabili verisimilitudine dictum, ex eo videri possit, quòd idem ille furiosus Iuuenæum Gallico sermone compel- lans, recedere iusserit de medio: non enim cum eo certamen sibi esse; tùm togâ eundemprehendens; Canoam, inquit, Iuuenæe, conscendamus ambo, ac domunculam vestram repe- ramus: quo isti sint ingenio nescis; abdomini seruiunt suo, nec te, sed cibos à te quærunt. Non potuit tamen à proposito Iuuenæus dimoueri: sed vt se prorsus ab homine ijs intempe- rijs agitato liberaret, clam vicinam in siluam secessit, incœ- natûsque sub arbore noctem egit, sic, vt pro culcitâ, agge- stæ paiculæ frondes, pro stragulo, cortex fuerit. Tam exer- citis initijs cetera deinceps præclare responderunt. Dies de- cem, plures-ve desertis insulis interclusos grauissima aliunde solitudo excepit: nocte intempestâ lembum malè religatum atrocissima procella procul in cautes egit, fluitantem canoam aliò abripuit: quo vtroque perfugio destituti si forent; enim- uerò ingens fuisset ad res difficiles facta accessio. Sed insi- gni benignissimi Dei prouidentiâ, postridie mane cùm ad oram fluminis trepidi concurrissent, vident lembum quidem inter rupes: at rem miram! vbi ne æratæ quidem naues tam crebræ, tamque vehementi allisioni ad saxa ferendæ pares fu- turæ fuisse viderentur, nihil labefactatum; canoam autem ad continentem, quâ nemus assurgit.

INTEREA CHRISTIANARVM precum formulam conscripserat, ope Pastechyani Iuuenæus, vernaculâ linguâ: has quotidie, tùm sub auroram, tùm sub stata tempora capeffendi cibi, recitabat ex codice, non modò non inuitis, sed etiam vltro horrantibus

ANNVS
MDCXXXIII.

*Pastechyanus
spem frugis melio-
rioris facit.*

Barbaris. Hospes præcipuè identidem ex Iuuenæo percontabatur, cur moriendi necessitati obnoxij homines omnes essemus? quoniam animus à corpore auulsus pergeret? num notis tenebræ simul ac semel orbi toti offunderentur? & illius generis complura. Ipse apostata aliquandò infelicitatem factus suam, spem nonnullam frugis melioris fecit. Videlicet illum concubiâ nocte, alto sopore depressis reliquis, hunc in modum Iuuenæus compellauerat: Miseret me tui, Petre, miseret me tui; pessimè tibi, tuisque rationibus consulis: qui cum domi nostræ commodè tranquillèque degere in aliquâ rerum ad victum necessariorum copiâ possis, aptè congruenterque ad sempiternam felicitatem, cuius spe ipsi ducimur; præoptes vitam hanc vagam & siluestrem, & ex incertissimâ venationis ratione pendentem. Ac tamen miserum est in diem vivere: nullius tamen momenti est deploratissima ista egestas, præ illâ æternitate in alteram partem planè horribili. Quid enim te fiet, si sempiternis ignibus arsutus es? Atqui ista, nisi te respicis, certissima perniciēs. Deum deseris, à Deo vicissim deserere: desertus autem, quò te conuerteris? quem respicies? quem adibis? Hic Pastechyanus non sine gemitu, miseram planè esse factus vitæ quam duceret conditionem; video, inquit, quæ est mea infelicitas, infirmitate consilij laboro, & quò impellor, eò sequor & leuiter, & temerè. Quandiu cum Anglis versatus sum, aurem eorum sermonibus præbui: cum popularibus Barbaris ago barbàre: dum vobis ausculto, verissima mihi esse persuadeo quæ affertis. Atque vtinam agrotanti aliàs in vestrà Galliâ mors interuenisset! nunc beatus in beatorum concilio cœtūque versarer. Quandiu propinqui supererunt, quibuscum degam, nihil vnquam à me recti, consultive expectaueris. Si quando incessit voluntas vobiscum permanendi, obstrepunt germani mei continuò, ac me, si vni eisdemque loco affixus remanfero, situ confectum iri occinunt. Iis ergo abductus præstigijs, trahentes sequor, quocumque demum impulerint. En tibi Balaami & orationem, & institutum: videbat infelix meliora, probabatque: animus, consiliumque deerat ad declinandos laqueos. Fortè tamen hominem Iuuenæus ad frugem officiūque reflexisset, nisi suo aduentu pios, salutarēsque conatus disturbasset Carigyan. Ad-

ANNVS
MDCXXXIII.

fuit scelestus ad Calendas Nouembris, & contrà quàm Me-
stigoitius sponponderat, admissus est in contubernium. Per
eos dies assiduè conuiuia agitata: ac tametsi cibaria perpauca
superabant, ex illâ videlicet annonâ Iuuenâi; atque loco
iniquiore haud maxima spes ex venatione affulgebat; tamen
illa ipsa paucula tantâ securitate profundebant, vt in mediâ
copiâ versari viderentur. Vna illa consolatio Iuuenæum su-
stentabat, quòd per illam frequentiam plures erant, quibus
verba facere de Christianâ Religione posset: nam ad viros fe-
minâsque prope viginti, qui eodem sub tecto degebant, ac-
cesserat insuper *Ekhennabamatus* cum suis, canois quatuor.
Itaque ab ijs per ludibrium inuitatus, balbutire nonnihil eo-
rum linguâ cepit: ac tametsi eius infantiam risu, sanâsque ex-
cipiebant, pergere tamen porrò instituit, si quo modo con-
tumeliæ patientiâ, & orationis grauitate frangere lasciuientem
contumaciam posset. *Ego*, inquit, *sum infans puer, vos pa-*
rentes: utque pueri ineptâ & impeditâ vocularum corruptione pa-
rentibus, sic vobis ego sermonis vestri difficultate risum moueo.
Erit cum adolescam: atque vbi progrediente die, lingua ve-
stra peritiam adeptus nonnullam ero, tum versâ vice maturiorem
me, vos pueros ipsi fatebimini; qui in summâ rerum pulcherrima-
rum ignoratione versemini, & ad sempiternam felicitatem planè ne-
cessariarum. Agite dum, quid censeatis, Luna tam sublimi loco posi-
ta est, ac stella? Sol dum à nobis recedit, quò migrat? terra quâ fi-
gurâ est? Cum negasset vnus aliquis è conuiuiis, ista sibi nota
esse, quæreretque, num is ipse, à quo in medium afferebantur,
fatis nosset; Iuuenæus depromptâ Astronomicâ pyxidi-
culâ. En, inquit, *nocturnis in tenebris versamur; & ante horas*
aliquot, Sol, vt tute vides, nostris se obtutibus subduxit: indica,
sodes, in hac tabellâ quo demùm in recessu ille orbis oculus nunc deli-
tescat: cras mane, è quo potissimum loco exiturus est? vbi meridiæ
futurus, vbi in occasu? designa celi partes eas, ad quas nunquam pe-
netrat. Hic cum hæreret percontator attonitus, oculis in Iu-
uenæo defixis, is quæ proposuisset omnia vt haberent, momen-
to explicauit, demonstrauitque: tum eorum accendendæ cu-
pидitati, & rerum fidei cognoscendarum iniiciendo desiderio;
Quàm multa præterea referuo, inquit, hisce pauculis longè recon-
ditiora, sublimioraque! Vbi primum lingua vestra vsum aliquem

Iuuenæus de
Christianâ Reli-
gione verba facit
Barbaris.

ANNVS
MDCXXXIII.

nactus ero, enimvero cuncta volentibus appetentibusque expromam. Sub eisdem dies cum Cariggani vxor, morbo diu conflictata haud procul ab interitu abesse videretur, ne quid intentarum relinqueret, vnde sempiternis eius rationibus prospiceretur; ad eos iterum verba facere instituit, quod ab delinitis copia fieret instituendæ ægrotæ, postque medio-crem aliquam cognitionem mysteriorum, sacro Baptismo purificandæ. Ergo exorsus ab singulari suo in eos studio, cuius ardore incensus, non modò patrium solum deseruisset, tantò & iucundius & opulentiùs; sed etiam domunculâ excessisset eâ, quam ad Kebeccum vtcunque extructam ipse & socij haberent, quò eos persequi per niues, per saltus, per nemora liceret, nullo emolumento suo, vnâ discendæ linguæ cupiditate, quam totam ad eorum postmodum vtilitates translaturus esset: cò deinde deuenit vt diceret, eam mentem iniectam esse à communi hominum omnium auctore ac parente: mortales enim omnes, quotquot vspiam essent, tam arcto inter se necessitudinis vinculo colligatos esse, vt germani fratres essent, ab vno eodémque patre profecti, summo ac sempiterno rerum omnium procreatore. Hic verò dicentem interpellare sagus, & elatâ voce, quò à cunctis exaudiretur. Dum illum, inquit, quem dicis communem parentem, hisce oculis intuebor, in eum credam, ipsi obtemperabo; ni videro, nunquam mihi persuaderi sinam quæ de eo narras. Atqui, suscipit Iuuenæus, dum vel patrem tuum, vel aliquem ex tuis familiaribus, quem nusquam viderim, hæc illa-ve asseruisse mihi prædicas, facile adducor vt credam vera esse quæ dixerint, quòd alienum viro bono iudico, mentiri: & Manits quendam esse ac Genios tute tibi persuades, quos profectò nuspiam vidisti. At viderunt alij (excepit nequam) minimè verò, inquit Iuuenæus: neque quisquam est qui exponere queat, vbi tandem visi genij sint, eorum quæ sit figura, quis habitus, quæ corporis conformatio, quæ vultus lineamenta. Ego verò proferam qui Dei filium Deum in terris versantem viderint, quo loco, quo tempore: quales illi ipsi fuerint, quid egerint, quas regiones peragrauerint. At nunquam, ait, ad nos Deus ille tuus penetrauit: idcirco in eum non credimus: eum vt intuear perforce; tum demùm credam. Ausculta, inquit Iu-

uenæus, atque ad intuendum te compara. Acies oculorum hominum vnicuique duplex est, mentis altera, altera corporis: ac quæ prior illa percipit, tam certò percipit, quàm hæc posterior. Apage, ait sagus: nihil planè nisi corporis oculis intueor: nisi fortè inter dormiendum: verùm somnia quoque nostra explodis. Et Iuuenæus: *Perge*, inquit *facere audientiam*. *Si quando in itinere in desertum tugurium incidis, perticis etiamnum in orbem stantibus, solo multâ fronde constrato, foco fumante; an non certo tecum ipse statuis, inquilinos aliquos eo loco paulò antè esse versatos? num perticas illas, & si quid præterea aliud in discessu solent relinquere, temerè ac fortuito conuenisse autumas? Cùm abnuisset, Atqui*, pergit Iuuenæus, *ad eundem prorsus modum res hic habet. Dum mundi pulchritudinem, magnitudinèque intueris, & contemplaris, dum constantissimos Solis cursus, dum statas tempestatum vicissitudines, dum motus siderum ad stuporem æquabiles; illud tibi profectò statim succurrit, res tantas tamque miras, neque ab hominibus excogitatas esse primùm, neque deinceps hominum consilio regi: ex quo illud consequatur necesse est, sapientiore quandam mentem, potentiorèque respiciendam esse, quæ immensum hocce ædificium, & constituerit, & constitutum administret. Is autem Deus est ille sempiternus, qui quanquam à mortalibus non cernitur, cuncta cernit tamen. Prohibet nunc quidem compages corporis, quo inclusus animus caligat, ne illius formam ac speciem oculis deprehendamus: erit verò, cùm solute mentis acies in eo desigatur: atque hic ille demùm est vitæ beatæ fons, hæc origo; quâ quidem certissimè perfruemur olim, si modò eidem Principi Deo morem hic gesserimus, & dicto audientes tantisper fuerimus. Hic nequam, cùm se omniam ex parte teneri animaduerneret, sermonem ferociter abrumpit. Nec te ipse capis, inquit, linguam disce: tum te audiemus. At Iuuenæus eo acrius Petri fidem, opemque implorare: per sacra quæque obtestari, Dei causam ne proderet: cùm videret populares suos, auidissimis & auribus & animis excipere quæ dicerentur: &, quod cunctationem minimè patiebatur, fratris uxorem extremo in morbo versari, ageret interpretem, quæque ipse Gallicè addere parabat, Canadicè redderet. Sed quasi ex composito res ageretur: ita perduellis obmutuit: & verò tum deinceps ità se apostata ad sagi nutus omnes finxit, vt ne latum quidem vnguem ab eius præscripto*

ANNVS
MDCXXXIII.

discederet; tùm hîc tam præfractè recusauit linguam suam Iuuenæo commodare, vt neque pollicitationes, neque affinis feminæ miseratio, neque celestis iræ denunciationes, si eius culpâ, eâ Baptismi expers è vitâ discederet, ferreum pectus frangere potuerint. Non destitit tamen Iuuenæus, quoad ægra superfuit, & ab viro flagitare, sibi vt per eum liceret vxorem ad fidem instituere; & ab illâ, vt se sacris aquis ablui pateretur; donec sago impias illas voces identidem iterante, in Deum quem non oculis intueretur, feminam neutiquam credituram; muliere ad salutaria consilia, monitâque obsurdescente; tandem sub extremum Nouembrem, cùm mutatis statuiis, abesse miseram Iuuenæus obseruasset, quæsissetque Gallicè ex apostatâ, quid fratris vxore factum esset: incredibili suo dolore illud extorsit, vel à Mestigoitio, vel ab ipso viro, dum iam cum morte luctaretur, esse confectam: cuius immanitatis exempla quotidiana sunt apud Barbaros. Sic *Inimici hominis domestici eius.*

Mar. X.

INTEREÂ fames in contubernio ingrauescere: absumptis per inconsultissimam ingluuiem cibarijs ferè omnibus, quæ Iuuenæus contulerat, eò res redacta erat, vt anguillarum ad fumum siccatarum exuiæ pro suauissimis epulis essent. Et ijs se, & segmentis pellium ad reticulos concinnatarum totum penè Decembrem victitasse, Iuuenæus profitetur: quo ipso tempore in siluis ac nemoribus summos arborum stolonos non rarò decerpere suprema penuria coëgit. Et euênit, acerbo sanè spectaculo, vt cùm particulam spinæ ex anguillâ cani adstanti obiecisset, anteuenterit puerulus, officulûmque manderit. Tandem mutatis subinde sedibus, spe rerum lætiorum, & contrâ quàm Mestigoitius sponponderat, traiecto ad meridiem S. Laurentij flumine, quod venationi plagam eam aptiorem esse nonnulli asseruerant; extractum tempus ad Natalitias vsque Christi Seruatoris ferias: Nulli iam fibri, nullæ histrices erant: niues haud satis ex superioribus imbribus ad alcem capiendam exaggeratæ: ita omnia luctus plena, & desperationis. Quò se verterent infelices, nesciebant: macie deformati, ore lurido, taciturni, mœstique adspectare alij alios, vultûque ac nutibus potius, quàm sermone, intimum animi angorem prodere. In iuuenes duos cùm incidisset Iuuenæus, eo ipso die qui anniuerfarius

uersarius Christo nascenti recurrit, consternatos prorsus, quod nihil venando cepissent, consolationem aliquam adhibuit, ac bono animo esse iussit. Nondum rem eo loco esse, ut non Dominus Deus, si luberet, conuertere cuncta possit in melius. Cùmque in tugurium se reciperet, precum causâ, sciscitatus apostata, equisnam tum dies à Christianis ageretur? comperto natalem esse Christi Seruatoris, hac ipsâ die, inquit, sagum appellans, Dei Filius, quem IESVM isti vocant, olim natus est. Quæ cùm attonitum ac stupenti similem dixisse Iuuenæus obseruasset, occasione vtendum ratus: istiusmodi ferè lucibus, inquit, solet Deus ille præpotens potiore quandam munificentiam in hominum genus exercere: ad eum si adierimus, aderit sine dubio. Ad hæc vterque cùm conticuisset, institit ab apostatâ petere, precatiunculas duas breues Canadice redderet, alteram à se, alteram ab ijs qui causâ tum suâ, tum vicinâ continerentur omnibus, piè, ac religiosè recitandam. Quid non impendentis exitij metus extorqueat? quod tam precisè tam multoties antè negauerat, ad id desertor descendit; neque modò id se facturum recepit quod Iuuenæus exposcebat, verum etiam vltro addidit, interpretem se futurum, si verba facere ad contubernium vtrumque vellet. Colaudatâ eius facilitate, continuò ad Deum Iuuenæus conuertitur, incensâque prece apud Patrem misericordiarum agere pergit, operi suo adesse ut dignaretur. Postridiè, vbi diluxit, Oratoriolum confestim, ut in illâ vastitate licuit, concinnat ex thecâ Reliquariâ, haud ineleganti, & pictis imagunculis aliquot: medium tenebat Icon Christi è cruce pendentis. Dein aduocatâ concione, per interpretem exponit, penès eos esse vel miserè miserâ fame interire, vel leuamentum impendentis exitij nancisci. Deum quidem naturâ suâ ipsissimam bonitatem esse, illius eiusdem vim tantam esse, tamque infinitam, ut quidquid collibuisse, efficeret momento: quanquàm spretus neglectusque ab ipsis erat, si tamen eius & dictis crederent, & bonitati confiderent ex animo, adfuturum vtique, & deploratissimis rebus remedia comparaturum. Hæc cùm audissimè Barbari excepissent, gratiasque certatim agerent Iuuenæo, qui eorum calamitate afficeretur, pollicentur quidquid iussisset, se haud dubitanter facturos. Ergò sumptâ char-

In fame Iuuenæus à Barbaris extorquet, ut Dei opem precibus implorent.

ANNVS
MDCXXXIII.

tulâ percontatus ex singulis, paratine essent sincerè atque ex animo Deum quem ipse veneraretur, ijs vocibus appellare, quas prior nuncupasset; postquàm affirmauerant, ac se se in genua demiserant (vno sago excepto, qui & ipse demùm rogatus acquieuit) omnes iunctis palmis, erectis in cælum luminibus, præeunte Iuuenæo, precationem ex formulâ concipere. Hac primùm quidem profitebantur. Ipsum, summum cæli, terræque opificem, infinitæ sapientiæ esse, infinitæ potentiæ: tum spondebant, si quidem tam difficili tempore adfuisset, alimentaque subministrasset, se haud cunctanter facturos quidquid eius causâ faciendum præscriberetur; ingeminatâ multoties eâ affirmatione, nequaquàm mentiri se: nequaquàm simulatè ista proloqui. Precatio autem Iuuenæi propria, istius erat sententiæ vt postquàm IESVM eâ ipsâ luce mortalium causâ ex intemeratâ Virgine progenitum supplex ac venerabundus appellauerat, mysteriâque tum sanctissimæ vitæ illius, tum acerbissimæ necis perstrinxerat; commemorans sanctè ab eo promissum, si quid eius interposito nomine posceremus, nos vtique assecuturos; rogaret, opem ferre ne dedignaretur supplicibus in illâ destitutione: cùmque ad extremum adiecisset, offerre se suum caput ac vitam, eorum gratiâ qui aderant, ac perlubenter viuere destitutum, dum viuere ipsi pergerent, sanctissimùmque eius Numen agnoscerent; loquentem hospes interpellauit, &, Extremum, inquit, illud omitte: percharus es nobis: emori te nullus nostrum æquo animo sinat. Atqui eâ re testatum vobis cupio, suscepit Iuuenæus, quo sitis apud me loco, qui mortem salutis vestræ causâ non modò non defugiam, sed etiam appetam. Tanti est cælo frui. His lati creâique, venatum è-vestigio abeunt alij aliò. Ac Mestigoitius quidem cum socijs aliquot ad cubile quoddam fibrorum reuersus, à quo paulò antè reigerendæ desperatione recesserat; tres ipse eodem illo die, aliquot socij ceperunt, sagus histricem: neque vllus fuit, præter apostatam, qui non aliquâ prædâ auctus redierit. Quin sagus ipse alces vestigia deprehendit, quæ tertio post die, contrà omnium expectationem confixa sagittis à Mestigoitio est, in niue pertenui. Tum quidem reduces cum gratulatione Iuuenæus excipiens, ac Mestigoitio potissimùm fibris tribus onusto dextram porrigens; Eia, inquit,

*Precationem
fausta venatio
excepit.*

Nicanis, (vox blandientis est, quæ charum seu dilectum sonat) agendæ gratiæ ei, qui nobis opem tulit, adfuitque laborantibus. At apostata pudendâ, blasphemâque impudentiâ, Enimuerò, suscipit, quasi non hæc sine Deo nacturi fuisset. Lancinavit ea vox Iuuenæi præcordia: neque enim euenire quidquam potuit intempestiuius, aut ad præclare cœpta disturbanda perniciosius. Continuit se tamen, dum apparato conuiuio adessent cuncti; ita secum reputans, libentiùs utique de Deo verba facientem audituros, eo ipso tempore quo Dei donis ac muneribus ex diuturnâ illâ inediâ reficerentur. Sed eum fefellit vel spes, vel opinio. Apostata dedecoris infamiæque impatiens, qui vnus venando cepisset nihil, Iuuenæo non modò adesse noluit, sed etiam paranti quoquo modo sensa mentis efferre, silentium indixit, insolenti prorsus arrogantia. Nihilo tamen seciùs Iuuenæus pergebat, postquam acri obiurgatione castigarat impium, si ingratus ipse esse constituisset, non continuò alios accepti beneficij immemores esse velle contestans: verùm, quæ malè desertor ceperat, peiùs sagus perfecit. Homo ad insaniam existimationis ac gloriæ cupidus, veritus ne si Iuuenæum loqui sineret, tantùm sibi de partâ auctoritate decederet, quantum illi gratiæ conciliaretur; conuiuio intercessit: Tace, infrendens; ineptus es: non loquendi nunc tempus, sed edendi. Instat tamen Iuuenæus, ex eoque percontatur cæcûsne sit, qui tam illustrem Dei opem tam iniquo tempore non cerneret? sed enim truci supercilio reiecit cuncta: nec quidquam præterea mœrentem proloqui passus est. Ceteri, quanquam alto silentio significabant se perlubenter audientiam fuisse facturos; quia tamen contrà tendere videbant sagum, ne mutire quidem. Ita soluto animo ac libero cibus se quisque ingurgitare; Iuuenæus dolens, atque anxius, hinc desertoris, sagique scelus detestari, istinc miserari aliorum sortem, qui tanquam sues ad pastum prorsus abiecti, ad eum qui tam liberaliter immerentes alebat, neque oculos neque mentem attollerent.

TENVIT IDEM mœror tempus ferè peregrinationis reliquum: ac tum ex animi ægritudine, tum ex ciborum penuriâ, in morbum tandem Iuuenæus incidit. Et (dæmonisne versutiâ, an aliunde?) sub vertentem annum Mestigoitius,

ANNVS
MDCXXXII.

ANNVS
MDCXXXIV.

Iuuenæi constantia.

ANNVS
MDCXXXIV.

Somniorum va-
rietas.

coniecitor scilicet locuples denunciauerat, per somnium vifos sibi extremâ fame conflictari prorsus omnes; eum autem prætereâ qui cuncta fecisse perhiberetur, asseuerasse, Iuuenæum macie insuper ac languore confectum, postquàm ingredi nequirit, medijs in siluis desertum iri: id verò magnoperè se metuere ne eueniret. Hæc cùm ipsi Iuuenæo coràm caneret, suspicatus is, fortè non somnium istud esse, sed meditatam designatâque fraudem hospitis, somnium somnio opponit, ac visas sibi narrauit alcas duas, interfectam alteram, alteram viuam, ac spirantem: commodùm illud ipsum obiectum somnium dormienti fuerat: verùm, neutiquam eius mentionem fecisset, nisi res & tempus, alterum illud refellere monuisset. Certè ex nocturno simulacro, quantumlibet inani, fructum tulit duplicem, qui & prauum deferendi sui consilium, si quod Mestigoitius mente versaret, disturbarit, & vanitatem somniorum aptissimè coarguerit. Etenim ariolum compellans: Eho, inquit, tu ex somnio nos fame emorituros nuntias, ego euasuros asseuero: vtri potius fides habenda? Cùm subrisisset, perrexit Iuuenæus exponere de naturâ somniorum: *nocturna esse ludibria quasi delirantium: animo enim, cùm nec membris, nec sensibus vti possit, obijci visa quædam tam incerta, quàm multiplicia, ex reliquijs videlicet inherentibus earum rerum, quas vigilans, aut gesserit, aut cogitarit: ijs porro, cùm non ratione prouisa sint, sed imaginum perturbatione coalita, non plus esse tribuendum, quàm puerorum nugis, atque ineptijs, quas quotidie ridemus viri. Se quidem non in somnijs spes suas, vel metus habere locatos: confidere ei qui omnia procrearit, & condiderit: vereri tamen, ne idem ille supremus rerum omnium arbiter ultor adesset, toties tùm ab ipsis violatus, per fædisimam ingluuiem, tùm ab apostatâ potissimum lace situs per blasphemam sacrilegæ lingue licentiam.* Hæc idcirco dicebantur, quòd præter ea quæ attigimus, non semel profligatissimus desertor multa impiè, atque indignè de Deo fuerat prolocutus. Quo die alcem illam ceperant, Pamphagiam inflituerunt insani: & quasi affatim in posterum suppeditata cibaria forent, ità nihil fecere reliqui. Hinc Iuuenæus, cùm longè plus carniū obtrusum esset, quàm absumere simul ac semel posset, quærere ab apostatâ, quid rei esset: cùmque id quod erat aperuisset, Pamphagiam esse, nihil planè reliqui faciendum; negat tantum

cibi posse ab se instomachum ingeri. Perstante illo, & omninò faciendum esse clamitante; aliorum enim vnicuique appositum esse tantum, vt subsidio venire posset nemo (in eo verti rem Canadensem dices, vt se quisque strenuè quantà maximà fieri posset, inferciret ciborum copià) pernegat item Iuuenæus plus se sumpturum, quàm ferret temperantiæ ratio; neque commissurum, ne si de vitâ quidem ageretur, vt contra summi Legislatoris præscriptum vnquam iret. Quò non demùm prorumpit impietas? Vt omnes in Iuuenæum concitaret, iactare apostata; Irasci Deum, quod superaret vnde ederent. Minimè verò, ait Iuuenæus Canadicè, quò ab conuiuis omnibus non exaudiretur modò, verùm etiam caperetur; non dico irasci Deum quòd superet vnde edatis, qui vnde ederetis largitus sit: dico ab eo vetari intemperantiam, ingluuiémque. Ceterùm cum neque vellet, neque posset solus vorare tantum carniū, tùm instat ab eo qui vicinior accumbebat, partem vt aliquam sui demens ederet, nicotixque pauxillum eâ gratiâ donauit; tùm clàm canibus obiecit item aliquantum; sed res Barbaros minimè latuit: eùm ad prædam certatim canes, vt sit, accurrissent, quis quid præriperet, subodorati conuiuæ id quod erat, Iuuenæum aliquid profectò porrexisset; execrari hominem, conuitiòque exagitare, qui conuiuium contaminasset: post tale tantumque piaculum, nihil se vtique venando capturos: imminere certissimum cunctis ex fame exitium. Hinc vel feminarum puerorūque in immerentem atrox sanè inuidia, & molestissimæ expostulationes, querentium, se per eum inediâ ac fame confectum iri: ac si diu frustrata eos esset sua venatio, vix efferatam gentis vesanæ rabiem vitasset vir fortissimi animi, &, vbi diuina gloria ageretur, ad omnia intrepidus. Sed ad imbellis turbæ fremitum minùs mirum eum non expauisse, qui sagi furias atque furores assiduè eluderet. Aliquandiu antè, sub cœnam lymphatus, lymphato-ve similis cum proximè silens ac quietus iaceret, nec verbum vllum ad conuenientes conuiuas fecisset, assurrexit derepen-
tè, ac perticâ vnâ earum quibus cæsa incumbibat, auulsâ, duâsque in partes diffractâ, dein oculos horribilem in modum rotans, ac denique hac illac circumferens, & in conuiuis defixus, O viri, inquit, impos mei sum: vbi verser; quid agam

*Lymphati homi-
nis furor.*

ANNVS
MDCXXXIV.

nescio: amouete procul gladios, & secures; amens enim sum. Ad hasce voces consceleratissimi nebulonis, ceteri humum tueri, Iuuenæus oculos mentemque in cælum erigere, vnde sibi auxilium adfuturum in istâ destitutione sperabat. Videlicet reputabat secum, nec inaniter, stropham eam totam suum in caput adornari, nec tam furere sagum, quàm videri velle furere, quò vel impunè sibi vitam eripere posset, fuste in ceruices impacto, vel certè terrorem inijceret, cauillaturus deinde, & per blasphemam petulantiam exprobraturus, Deum suum Iuuenæo defuisse; & qui Manits, cuius vim ipsi reformidarent, se neutiquam metuere professus esset toties, eum ad homuli vnius minas, & fictos furores expalluisse. Ergo intentis oculis, insanum despicere, non minùs securo animo, ac fidenti, quàm si armatis cohortibus vallatus, & circumseptus esset: ea se scilicet cogitatione sustentans, qui dæmonum efferatos inhibere posset, & soleret impetus, illius vim non minùs ad hominum insanorum & furiosorum conatus retardandos valere. Quod si tamen Domino Deo secùs videretur, vellètque omninò sinere vitam sibi eripi ab perfidioso impostore, perlibenter se se acquiescere prouidentissimis eius consilijs, & amantissimæ charitati. Interea increfcebat in speciem amentia: nunc clamores tollebat immensos fanaticus, tum vocem premebat derepente, attonitus, ac stupens: nunc eiulari velle diceret: tum illicò in risus & cachinnos erumpebat: nunc sine lege cantitabat: tum sibilabat continuò, vt anguis, ululabat vt lupus, gemebat vt bubo, semper oculos torquens terrificum in modum, semper quid iacularetur quæritans: Iuuenæo in momenta singula expectante veriùs, quàm metuen- te, ne in se inuolaret. Nihilo tamen feciùs consuetis exercitationibus, suo cuique tempore dedit operam; legit, scripsit, precatus est; atque vbi hora admonuit, somno se dedit immotà constantiâ. Postridiè item sub vesperum, ludum eundem occipere Carigianus, & hesternos tumultus ciere. Et Iuuenæo cùm venisset in mentem, has intemperias ab ardentiori quadam fortè feбри proficisci, explorat studiosè arteriam, frontem atreclat, oculos in eo figente improbo, & stuporem quendam præ se ferente: verùm febris, aut omninò immoderationis caloris vestigium nullum: ex quo altiùs infe-

dit concepta iam antè opinio, hæc ab sago cuncta ad terrorem, aut etiam ad iniuriam composita fuisse. Certè Iuuenæo, cùm prostratis viribus longam tandem inedia morbus excepisset, insultare non desinebat impius; nunc demùm Maniæ adeste ultorem: nunc demùm fractam domitæmque superbiam confidentis: quæ cùm frequens iteraret, molestusque esse pergeret, præsertim in adstantium contubernalium conuentu, pertæsus aliquando impium nebulonem, vt per virium imbecillitatem licuit, assurrexit, & quantâ maximâ potuit vocis & laterum contentione, vernaculè quo tùm à sago, tum ab circumstantibus alijs caperetur: Ades, inquit, Maniæ, si quid potes, polles-ve: ades dum dæmonum teterrime, ac si per sumnum rerum omnium procreatorem, gubernatorémque licet, me eneca: te prouoco, te laceffo, & scilicet rideo, téque tuamque imbecillitatem. Nihili te facio, nihil furias tuas reformido: neque enim nocere quidquam ijs potes, qui Deum castè timent. *Quin*, illud assero, te à me plus tibi timere, quàm à te ipse mihi timeam. Terruit ea tanta constantia impium: & ad Iuuenæum, Quando, inquit, Maniæ minimè reformidas, cur eum accerfis? utique vt vitam mihi eripiat. Minimè verò, infit Iuuenæus; verùm, illum laceffo, quò deprehendere ipse possis luce meridianâ clariùs, nihili ipsum esse, vim nullam exerere posse in Dei famulos, quantumuis eos excretur: nec plus ad immittendos morbos, quàm ad abigendos valere, nisi si secùs aliquandò visum Domino Deo finire. Tenuere quotidiana illa certamina, menses ipsos quatuor, tantâ tamque improbâ nequitia sacrilegi cauillatoris, vt nullâ aliâ de causâ, nisi angendi, fatigandique Iuuenæi, cui id acerbissimum esse cernebat, identidem dicta in Deum diceret. *Quinetiam* fuit, cùm eo audiente apud contubernales gloriaretur, se eo die egregiè risisse eum, à quo togatus ille niger condita cuncta prædicaret: quæ cùm ferre nequiret Dei famulus, non impunè, inquit, istæc in Galliâ effutires: certa profectò nex esset: quòd si te tanta, impie, incessit maledicendi prurigo, age sanè, in me exprome quidquid lubet: Domino Deo meo caue in posterum connitiere: non feram, non patiar, vel si memori obfistendo contingat. Ceterùm, si mortalium nullus ultor adest, noli idcirco putare nullum impiæ tuæ temeritatis vindicem

ANNVS
MDCXXXIV.

*Egronantis Iu-
uenæi zelus in
arguendo impio-
rum errore.*

ANNVS
MDCXXXIV.

futurum: erit cùm præpotens ille Deus, cuius tu Numen violas ac laceſſis, te vſtulet, & in imum Tarrari barathrum præcipitem agat. Hæc à Iuuenæo vehementiùs, concitatiùsque dicta, pro ſcleris grauitate, eo valuerunt, vt deinceps ſibi temperauerit miſer, ita dumtaxat vt coràm nihil ſit iſtiusmodi prætereà prolocutus: clàm autem, nihilo ſeciùs pergebat, os ferreum in cælum tollere dum pridie Non. Martias abſceſſit tandem ab eo contubernio, quod ita venationis ratio poſceret. Hinc leuamentum aliquod Iuuenæo aſſiduæ ægritudinis, & in reliquis aliquanto plus affabilitatis, comitatusque: verùm, cùm morbus nihil remitteret, conſtituit tandem Meſtigoitius, renitente quantumvis ſago; qui paulò antè redierat, flagitantem Kebeccum reducere. Ergò Non. April. conſalutatis ijs qui manebant, ſoluerunt Iuuenæus, Meſtigoitius, apoſtata in canoâ, ad certum vtique naufragium, niſi Deus adſuiſſet: ac ſi vel tenuiſſima ſuſpicio eorum diſcriminum, in quæ ſe induerunt, menti ante profectionem obiecta fuiſſet, neque id vnquam ab Meſtigoitio popoſciſſet Iuuenæus, neque poſcenti Meſtigoitius aſſenſiſſet. Vix nauigare ceperant, cùm tenui quadam cruſtâ ex glacie, quæ ſuperiori nocte concreuerat, obductum longè latèque amnem vident. Vadunt tamen intrepidi, & per apertum conto, diffracſto gelu, tramiſtem progrediuntur, quoad perforatâ ad latus canoâ, atque adeò vndam plurimam accipiente, ingens inceſſit pauor attonitos. Nec ſibi tamen tam præſenti in periculo deſuere: Meſtigoitius cum fratre, quantâ maximâ potuerunt lacertorum contentione, ad Inſulam haud remotiſſimam properare: Iuuenæus, æger quamuis, aquam tamen, vt ſe ſe inſinuabat, exhaurire. Nec mora: vbi applicuerant, continuò igne é ſiliſce excitato, malè ſiſſum corticem, & coagmentant, & liquenti gummi perliniunt (id ſecum tales in vſus nunquam non portant) repetitòque curſu ſtatim prouehuntur: nec Iuuenæum audiendum putarunt, admonentem redirent potiùs eò, vnde ſoluerant, ſi periculum eſſe putarent ne rigentes huiusmodi cruſtæ occurrerent ſapiùs. Sedenim vix paucas horas ire perrexerant, cùm incurrunt in immenſam glaciei molem, quæ iter omni ex parte occludebat, per tranſuerſum amnem fuſa quatuor ipſas leucas. Hic remigum confidentia repreſſa illa quidem

dem nonnihil, non tamen fracta prorsus: per medium gelu, quâ tenuis quasi rima patebat, canoam insinuant: insinuatam nunc à prorâ, nunc à puppi versant, agitantque tam industriè vt aliquantulum spatij conficerent sensim: donec solidâ vndique glacie vallatis, circumseptisque, non progrediendi minùs, quàm regrediendi adempta facultas est. Nec dubium erat, quin si aura paulò vehementior aspirasset, & canoâ actum fuisset, & vectoribus. Quid agerent tam iniquo loco deprehensæ exiliunt ambo è canoâ, in vagos illos cumulos: nunc hunc, nunc illum propellunt, submouentque: pèrque illas angustias canoam agunt, incredibili labore, iuxtâ, & agilitate, ad extrema quæque interim comparante se se Iuuenæo: tandem mediâ in morte duas ipsas horas conflictati, ad ripam ante noctem euasere. Sed nondum ærumnarum aut discriminum finis: post biduum quàm desertâ in Insulâ consistere exorta procella coëgerat, cum ad Insulam Aurelianensem peruenissent, leucas duas ab Iesuitarum sede dissitam, penè in portu fecere naufragium. Ex amne S. Laurentj, quo inuehebantur, flectendum ad fluuiolum erat, cui imposita Patrum domuncula, S. Caroli nomine: ad illius ostia noctu cum peruenissent, deprehendunt alueum longè latèque etiamnum glacie rigere: hoc aditu cum prohiberentur, reflectendus denuò in altum cursus fuit, & scilicet cum æstu maris accedentis, cum turbinibus, & quod vnum per se extremam iam toties perniciem penè importauerat, cum glaciei scopulis hac illac temerè fluitantibus, vno eodémque tempore confligendum. Omnino enituit formidolosissimo tempore Mestigoitij vel animus, vel industria: in summâ fluctuum agitatione, per noctis caliginem, quæ horrorem intenderet, occurrentibus passim infestis illis molibus, reflante denique Cauro sanè atroci, cymbulam tamen ita rexit, vt tandem aliquando ad ripam Magni fluminis Borealem euaserit, quâ solidius gelu deprehenderat. Et ipse quidem postquàm prior emicuerat, inclamat continuò fratrem, ac Iuuenæum, tutum locum esse confirmans. Neque ægrè apostata se proripuit, ad eam agilitatem, pro gentis more factus: Iuuenæus autem, quòd illa crepido læuis erat, & altior quàm vt superari commodè posset, & nihil habebat proiectum quod prehenderetur, postquàm omnia sedulò & curiosè circumspexerat, tan-

Naufragio eripitur.

ANNVS
MDCXXXIV.

dem per prominentiorem lingulam, porrigentis Mestigoitij pede nixus, agrè erepsit; ita præsentissimo leto erepti, inter se circumspectare; Iuuenæus autem, opem tam illustrem benignissimi Dei gratus, ac memor agnoscere. Demùm subductâ canoâ, cùm proximè Iesuitarum domuncula abesset, spatium aliquantum emensi, fluuiolum non cymbâ, sed pedibus per solidissimum gelu transmittunt, ac sub horam tertiam matutinam, cui Dominica Palmarum illuxit, Iuuenæum restituunt suis, hoc maiori gratulatione, quod ex niuium penuriâ iam pridem coniecturâ assecuti fuerant id quod res erat, in summâ utrique ipsum cum contubernalibus egestate versatum fuisse. Atque hæc est illa mercatura, quam non modò in dies, verumetiam in horas, atque adeò penè in momenta singula factitavit, propè sex menses vir experientissimus idem, & congerendarum opum studiosissimus, non quibus se suosque pellibus coëmendis, permutandis-ve hîc augeret, sed quas cælestibus apothecis reconderet: fructum eximium sempiterno tempore capturus. Vel sunt illa potiùs fundamenta rerum deinceps ad summi Dei gloriam, deploratissimæque gentis salutem consecutarum: nisi enim Iuuenæus operam linguæ Canadicæ, per infinitos illos labores atque discrimina datum isset, facemque alijs prætulisset ad eandem deinceps viâ & ratione discendam, quantum quidem intueri possumus, res Christiana, consecutis deinde temporibus, eundem ad modum iacuisset, quo annos ipsos viginti, & quod excurrit, ex quo primùm tentata seriò Nationis ad Christum adiunctio fuerat, nullo penè operæ, impendiorumque pretio languerat.

Carigvani Mestigoitijque funestus exitus.

PORRÒ, QVASI vaticinans, vltrices iras Numinis Iuuenæus sago denunciaffet, ita breuî eius verbis euentus fidem conciliauit. Ante illius ipsius anni exitum tùm alij penè omnes, qui in contubernio erant, sublatis de medio, tùm germanorum duorum Carigvani Mestigoitijque funestus exitus fuit. Ac sagus quidem, vel Barbaris ipsis diuinam animaduersionem agnoscantibus, cùm flamma nescio quo casu eius tugurium corripuisset, viuus ac spirans vstulatus, tostusque, qui sempiternos ignes ardorésque minitantem tam sæpè cauillatus fuerat, postquam hic deflagrauerat, ad ea demùm incendia horribili sanè leti genere abreptus est, quorum vim atque

acerbitatem nulla vnquam vel aura, vel vnda mitigabit. Me-
stigoitius cùm in delirationem ac phrenesim ex morbo incidis-
set, vagusque hac illac discurreret, dum ad oram Magni flu-
minis æstu recedente solus errat, postmodum intumesciente ex
solito vndarum accessu alueo, vndis inuolutus, obrutusque
est, incredibili Iuuenæi dolore, qui illius humanitatem ex-
pertus tandiu tamque frequenter fuerat. Verùm, *Deus non*
irridetur impune: & ipse iocando irriserat in conuentu suorum
palam, solennes preces eas, quas difficillimo eorum tempo-
re tam lato fortunatoque successu ab Iuuenæo imperatas, pe-
ractasque diximus, & quoad quidem assequi coniecturâ licet,
sacriliegâ petulantia diuinam in se indignationem commouit.
Adeo neque pium, neque tutum est; In Dei rebus, cultuque sem-
piteri Numinis scurrâ ac mimum agere. At apostata, vbi tam
seuerè in germanos suos animaduersum esse prospexit, frugis
melioris significationem dedit aliquam, & à Patribus enixè
contendit, se vt Ecclesiæ reconciliarent: verùm, cùm suspe-
cta hominis inconstantis leuitas esset, iussus est documenta
dare sinceri illius studij tum alia, tum illud potissimùm, vt
non hyeme, dum extrema fames est, sed æstate, quo tem-
pore nonnulla rerum ad victum necessariorum copia esse solet,
idipsum profiteretur. Ceterùm, ne qua Iuuenæo occasio de-
esset, de illo bene merendi, à quo tam multa tam indignum
in modum pertulisset, Carigani filiolus oblatus ei est, quem
in seminarium adlegeret. Ac fecisset ille quidem perlubenter,
ni strumæ obstitissent, quæ cùm fœdum in modum vicinas
auriculæ partes exederent, metuendum erat, ne qui morbus
ad alios certâ quadam contagione deriuari solet, æquales in-
ficeret, si in consortium admitteretur: repertus tamen Gallus
vir eximie fanè charitatis, qui dirum vlcus per seque, per-
que alios curandum suscepit.

FELICIOR Sasfmatius, eorum germanus frater. Is cùm
Gallum interpretem audisset aliquando, de beatâ Cælitum
mercede, deque fontium apud Tartarum cruciatibus, nullâ
vnquam seculorum diuturnitate minuendis, nedum termi-
nandis; perculsus animo, & diuino quodam scilicet in-
stinctu permotus, eundem illum Gallum appellans; Duc me,
inquit, in Galliam, vberiori earum rerum quas memoras, cog-

Sanctum Sasf-
matij propositum;
eiûsque in peten-
do Baptismo Con-
stantia.

ANNVS
MDCXXXIV.

gnitione imbuendum: nî faxis, reposcetur à te ratio istius animæ. Et paulò post in morbum incidit tam grauem eundem tamque repentinum, vt cum primùm Buteuxius, absente Iuuenæo (hæc enim ad Kebeccum per hyemem gerebantur) de hominis inualetudine certior factus, ad eum adiit, impotem sui compererit, ex deliratione. Ergo mirum in modum de sempiternâ illius salute anxio succurrit; optimum factu futurum, si Sacerdotum quisque postridie eam in rem sacrificium perageret, interposito S. Iosepho auxiliatore, Patrono ac Tutelari Nouæ Franciæ. Vix mysteria absoluerant, cum adest qui accersat subitò Sacerdotem, ægrum tunc sensibus & mente constare. Nec mora: accurrunt plures, virumque vident incredibili suo gaudio, egregiè compotem sui, &, quod caput erat, in sancto proposito perstantem, per Baptismum in IESV Christi familiam illicò transeundi. Procrastinandum tamen censuere dies aliquot, dum plenius traderentur ea, quorum est necessaria ad tam augustam professionem comprehensio; sedenim moræ impatiens Sasçsmatius, aliquantò post vltro accersit Brebeufium, Nassam allegans, qui suo nomine exponeret, visum sibi se nocte superiori à Brebeufio sacro lauacro tingi, atque vbi is ad latus assedisset, vim morbi omnem continuo abscedere; proinde, ne quas vltà moras neceret, nec se diutius extorrem à filiorum Dei consortio esse sineret. Hæc eadem cum Brebeufio coràm ipse confirmaret, perstitit tamen is in explorandâ Catechumeni constantiâ, hoc rigidius, quòd cum is ex adultis primus, Baptismi beneficium peteret, intererat sanè plurimùm, ne pro gentis leuitate deficeret, vel remissiùs certè in Christiano officio versaretur, si reualesceret, id quod in Memberroio, olim, nec sine offensione obseruatum erat. Aderat tum *Matchonon* quidam, ægroti familiaris: is cum eam dilationem ferre nequiret, obiurgat Brebeufium; Et, *Quin tu*, inquit, tam enixè roganti concedis quod postulat? tantine est hominem pauculis aquæ guttis respergere? Atqui me ipse perderem, inquit Brebeufius, si Christianorum mysteriorum rudi, aut, quod deterius esset, malè persuaso, Baptismum impertirem. Quæ cum attentè audiret Sasçsmatius, ad adstantem Gallum conuersus, *Stolidus*, inquit, est *Matchonon*: quæ à Patre dicuntur, vana putat, atque inania: ego

verò, quin verissima certissimæque sint, neutiquam dubito. Tandem cùm sub eos ipsos dies migrare contubernales in filias prorsus vellent, Patres rogat Nassa vehementer, quando & ipse per inualetudinem subsistere cogeretur, venaticæ illius, & vagæ vitæ laboribus, atque ærumnis impar; tùm se tùm Salsmatium excipere ne grauarentur. Illi post maturam deliberationem, quanquam id, & non exigui impendij fore, & operæ molestiæque plenum intelligebant, tamen pro eo ac Christiana charitas solet, quò mentibus prospicere liceret, corporum curam detrectandam minimè putauerunt. Ergò cùm annuissent, eorum ad domunculam Salsmatius in vehè lentè trahitur ad VII. Cal. Februarij: postridie, cùm animo linoqueretur, morsque putaretur instare, Baptismo demùm pro voto, regeneratus est, & ad S. Francisci Xauerij decus, & venerationem, Francisci nomine insignitus. Vbi ad se redijt, didicitque quid actum esset (neque enim aduertere per defectionem licuerat) gestiente quadam lætitiâ perfusus ex nouo munere, quo se in album filiorum Dei transcriptum intelligebat, quod reliquum vitæ fuit, biduum totum in profitendâ fide, spèque, & testando in Deum amore posuit; Brebeufio verba præeunte: afficiebatur autem potissimùm pace ac veniâ demissè suppliciterque à Domino Deo petendâ: & perinde ac si apud Sacerdotem homologesim faceret, ita publicè ac palàm culpas superioris ætatis, ac maculas recognoscebat. Tum vacillante, vt fit tali tempore, memoriâ; Mone, aiebat, quid me deinceps dicere, facere-ve conueniat: rudis sum, atque hebes: tu erudi. Illud verò permirum visum Brebeufio, quòd cùm nihil eiusmodi vnquam tradidisset, ipse per se vltro petiit aquam lustralem iniici sibi, ad dolorem de peccatis faciliùs concipiendum. Et js erat oris habitus, ea vultus serenitas, vt lacrimas propè adstantibus ex pio, & religioso sensu eliceret: ita Pater misericordiarum haud obscuris indicijs aderat iam-iâmque animam efflaturus: & quidem placidissimè in Domino obdormiuit, V. Cal. Februarij. Aliquot post horis quiddam accidit prodigio haud absimile, ac ne insimulari fortè vanitatis posset, testes habuit sanè multos. Visus altâ iam nocte fulgor ingens ad fenestras domunculæ, in quâ exanimus corpus iacebat, ter attolli, ter deiici. Exiere properè ad id spectaculum

ANNVS
MDCXXXIV.

*Eiusdem Baptis-
mo demùm rege-
nerati pia mors.*

*Eiusdem obitus
fulgore mirifica
honestatus.*

ANNVS
MDCXXXIV.

*Nassa pia mors
nigraque elogium.*

domestici, alius ex alio exploraturi quid rei esset, num fortè flamma ædificium alicubi corripuisset, aut, numquid omninò lucernæ esset foris: sed vestigium flammæ nullum. Illud verò mirum magis, quòd cùm demortui germani leucas ipsas quadraginta à Kebecco tum abessent, eodem illo loco videlicet, vbi apud eos Iuuenæus versabatur, ipso illo momento (vt deindè ex temporis ratione diligentissimè à Brebeusio Iuuenæoque, post eius reditum putatà constitit) fulgor idem ad eorum tugurium reluxit, sic, vt ad eum primò conspectum attonitus Mestigoitius foràs progressus cùm esset, vbi de integro coruscantem vidit, eruperit trepidus in tam horrificum clamorem, vt tùm ceteri qui intus erant ad vnum omnes accurrerint, tùm Iuuenæus ipse: cùmque is abigendo terrori, fulgetrum esse dissimulanter diceret; minimè verò, inquit: nam fulgetra quidem momento euanescent; fulgor autem iste aliquandiu oculis meis quasi volitando obuersatus est: tum, tam frigidâ tempestate, fulgetra quis vnquam vidit? Et verò ingentem eo tempore fuisse frigoris asperitatem, Iuuenæus ipse profiteretur. Itaque postquàm inter se quid vtrobique euenisset, Brebeusius Iuuenæusque contulerant, nemini dubium fuit, quin illâ flammulâ honestare Deus voluisset famuli sui è vitâ mortali discessum, eaque significatione testari; Quàm gratæ sibi, quàmque acceptæ huius agri primitiæ essent, ex quo nihil vnquam prius, præter vepres & paliuros extitisset. Iusta pijs manibus piè & religiosè, Gallis funus prosequentibus persoluta. Hunc subsecutus, nec ita diu post Nassa idem, qui se apud Patres eius causâ interposuerat, homo miri & placidâ naturâ, & Gallorum vt ex dictis constat, iampridem peramans. Et Christiana quidem instituta longè antè probabat magnoperè, verùm in auitâ superstitione hærentem retinebat prauus mos hominibus inolitus, vt quibus à tenerâ ætate assueuerint, ea non nisi ægerrimè deserant senes. Ac tametsi finem faciebat nullum, charitatis Patrum in Salsmatium collaudandæ, quem magno suo ipsorum incommodo excepissent, aluissentque perhumaniter, honorificè mortuum tumulassent; illudque præcipuè demiraretur, & in conuentu passim celebraret, tantâ eos fuisse abstinentiâ, vt nihil planè attingere voluissent è demortui vestibus, supellecti-

li-ve ceterâ, eo ipso qui narrabat, quamlibet vrgente; tamen post Sas&smatij obitum ad vxorem liberôsque se receperat, quòd cum Iesuitarum nullus vernaculam eius linguam satis adhuc calleret, tædio & ægritudine apud eos tabescebat; verum, recrudescente morbo, ab suis efflagitauit iterum, se vt ad Patres reducerent. Voti compos, ac singularis Patrum in se studij charitatîsque significatione mirum in modum erectus animo; nunc demum, inquit, lætus moriar, qui apud vos sim. Nondum tamen satisfaciebat sempiternæ ipsius salutis cupidus: videbant eum de vitâ mortali, quàm de sempiternâ sollicitum magis, id agere, non tam vt Christo nomen daret, quàm vt viueret: quippè instantibus vnum illud iterabat, certum sibi esse Baptismum differre tantisper, dum Iuuenæus rediisset. Ingrauescebat interea vis morbi, & grauiori scilicet sollicitudine exedebantur Patres. Ergò re cum ceteris communicatâ, constituit Brebeufius, nouemdiali sacificatione exorare si quo pacto liceret, optimum Deum interposito patrocinio S. Iosephi. Nec irritum votum fuit: vix peracta sacra erant, cum ingens in Nassa mutatio cœpta deprehendi. Ex eo non modò audire auidius Christianæ Institutionis capita, verumetiam sibi vt exponerentur, vltro deposcere: negligere pristinas superstitiones: nunquam somno se dare, quin preces antè ad Deum fudisset: nunquam cibum capere, quin stata ex Christiano ritu benè precandi formula antecessisset. Quæ cum aliquandiu tenuissent, ac debilitatis magnopere viribus, haud sanè procul à morte abesse videretur, monet Brebeufius, instare supremum vitæ diem: si quidem Christianus obire cuperet, ac vitâ beatâ perfrui, maturato opus esse. At non modò non hominem terruit tam præcisa denuntiatio, verumetiam mirum in modum exhilarauit, sic vt cum in exornando sacello, Patres paulò diutius quàm vellet, morarentur, ipse per se præreptarit in ædiculam, neque expectauerit dum ægrum deducturi redirent. Ita III. Non. Aprilis sacro è fonte regeneratus Iosephi nomen adeptus est. Cum antequàm salutari vndâ respergeretur, quæsiisset ex eo Brebeufius nominatim, de singulis Symboli Articulis, deque Præceptis Decalogi, fidenter generoseque respondit, illis quidem se prorsus assentiri; hæc omni curâ studioque culturum, si vita suppeteret, in-

ANNVS
MDCXXXIV.

signem quandam præ se ferens detestationem flagitiorum superioris ætatis. Adstabat vxor cum vnâ filiarum: illa lacrimas tenere nullo modo poterat: hæc in augustam cerimoniarum maiestatem intenta, finem nullum mirandi faciebat. Ipse quæ spoponderat egregiè repræsentauit: etenim cum secundum Baptisma tentaretur multoties eius constantia à popularibus, reualiturum asserentibus, si modò cantus & tympanorum murmura patrio more adhiberi pateretur, illudque ipsum canerent vxor, liberi, generi, assentiretur modò: paratam iam vehem esse, in quâ abduceretur, an non melius tutiusque futurum apud suos, quàm apud alienos? an verò cuiquam antiquiorem curam salutis eius videri debere, quàm propinquis? Eriperet se se isti seruituti: defereret peregrinos: nondum de eius vitâ conclamatum: si sanitas rediret, gentilitio ritu, vt antè, nullo quoquam reclamante victurum; sin occumbendum esset, & tumulum naturum cum suis, & rebus ad vitam illam alteram necessarijs affatim instructum iri. Hæc aliâque quanquam identidem afferebantur, perstitit tamen in sancto proposito Neophyrus; pernegauitque se è Patrum domunculâ exiturum, nisi ab ijs ipsis expelleretur, à quibus tam benignè adhuc, tamque humaniter esset habitus. Proinde desinerent priores nugas, superstitionesque iactare. Si saperent, impias maiorum delirationes suo exemplo Christianis sacris mutaturos, quæ vna via ad sempiternam felicitatem foret: sin, facefferent porro: certum sibi esse susceptam religionem ad extremum vsque spiritum excolere; neque vnquam commissurum, vt qui propè in limine beatæ vitæ versaretur, ab eâ vnquam infando sacrilegio abscederet. Hæc meditantem memorantemque Iuuenæus per eos, vt diximus, dies, commodum redux haud mediocriter confirmauit. In primo ocurso, tanquam germanum fratrem peramanter complexus, gratulatúsque singulare Dei munus, ac beneficium, in eo deinceps cum Brebeufio ceterisque Sacerdotibus totus fuit, vt tempus vitæ reliquum (dierum omnino duodecim fuit) aptè & fructuosè ad beatam æternitatem promerendam collocaret æger, neque momentum, si fieri posset, vllum præterflueret, quin actum virtutis aliquem exerceret, hoc, illo-ve præeunte. Tandem postquam de extremo morientium sacramento traditum erat quod scitu
necessarium

necessarium fuit, ad vltimum certamen ritè inunctus, placidè tranquilleque egit animam, ipso Paschatis peruigilio. Funus ductum quâ pompâ tali loco, ac tempore potuit: & à Sacerdotibus quidem quam-accuratissimè obseruata quæ Romanum Rituale præscribit. Camplenus autem operas dimisit, tantisper ferari iussas, dum peracta iusta forent, incredibili spectantium Barbarorum vel approbatione, vel silentio.

SVB EOSDEM ipsos dies *Tchimisirinix* quidam cùm filiolum octo dumtaxat menses natum morbus premeret, Oliuerio Gallo, Proregis interpreti, viro eximiæ pietatis, significauit gratum sibi fore, si quo ritu Gallorum infantuli, eodem suus iste procuraretur. Is ad Iuuenæum rem defert continuo: nec cunctantiùs Iuuenæus ad casam adit: verùm, cùm nihil dum periculi ex morbo subesse comperisset, Baptismum dies aliquot distulit. Tum Oliuerio confirmante, haud procul ab obitu abesse infantulum, percontatus ipse per se à patre Iuuenæus est, num filium suum sacrâ vndâ tingi vellet? Enimuerò, ait *Tchimisirinix*, quinetiam si emoriatur, eius corpus ad te deferam vestro ritu tumulandum: sinè morbo emergerit, eum deinceps habebis pro filio, ac tuo more modoque institues. Verùm, posterius hocce minime necessarium fuit: in Christi familiam è-vestigio cooptatus, proximâ deinde nocte in cælum euolauit. Felix sanè sorte suâ qui non precariò, vt qui antecesserant pueri plerique ferè omnes, sed egregiâ patris voluntate Deo Christoque oblatus, tum continuo formidolosus ereptus casibus mortalitatis, primus infantium Christiano ritu sepultus est. Stetit siquidem pollicitis genitor, & popularibus ad viginti partim viris, partim mulieribus comitatus, demortui filioli corpusculum ad Patres detulit, fibris inuolutum pellibus, iniectioneque desuper peramplo linteo, coëmpto à Gallis: fasciculum prætereà totum tegebat ambibatque duplicatus cortex. Et hunc quidem ipsis adspectantibus, Iuuenæus euoluit, num intùs conditum infantuli corpus esset, vestigaturus: tum beatos artus ligneo feretro inclusit, Patrum sumptibus dedolato, quæ res Barbarorum animos mirificè cepit. Illa reliqua tamen nulli vsui fore in alterâ vitâ, contrâ quàm ij superstitiosè autumant, monuerat; tamen minime amouenda putauit, vel ne fortè alij deinceps ab ægro-

*Infantes duo
Christiano ritu
sepeliuntur.*

ANNOVS
MDCXXXIV.

tantibus filiis Patres arcerent, neque salutaris fonte ablui parerentur; vel ne, si respergi quidem sacrâ aquâ sinerent, eorum deinde qui obissent corpora subducerent, neque vlllo modo in posterum ad eos Christiano ritu tumultanda deferrent. Vbi ventum ad sacram cerimoniam, defixis animis hæere Barbari, percellique ad singula. Suspiciebant Sacerdotes lintheatos quinque, feretrum serico amiculo decorè coopertum, oris fluentibus, floribusque respersum: cantu autem vel præcipuè capiebantur. Peractis demùm omnibus, cùm iam humo infantulus mandaretur, mater præter dicta, lectulum quoque puelluli è ligno, & crepundiorum præterea nonnihil in fossam iniecit, ad extremumque, lactis aliquantum ex vberibus expressum suis vssit coram. Quærenti Iuuenæo quorsum id spectaret? subiicit mulier altera, matrem filiolo lac propinasse, quod eius animula sorberet. Ad eò Canadensium mentibus hæc altè infedit opinio: Mortuos rebus iisdem vti, delectarique post obitum, quibus hîc vel egebant, vel tenebantur. Secundum funus, datum à Patribus epulum cunctis, ex farinâ frugis Indicæ, prunis admixtis, quò se lubentius deinde accerserent, quoties ægrotarent filii. Et adepta est quod sequebatur pia liberalitas: post biduum quàm Adriano iusta persoluerant (puellulo id inditum nomen erat) rediens è præsidio, sacro peracto Brebeufius, dum circumposita tuguria lustrat, incidit in funus alterum, hoc est in feminam inuoluentem, gentis more demortui filioli corpus, qui paulò ante Baptismo item regeneratus, ex communi illius virique consensu, terras cælo mutauerat; Ioannem Baptistam appellari Iuuenæo placuerat. Hæc Brebeufium vltro affata in eam sententiam est, vt diceret: perlatus iam esse ad se de honore funeris, deque ceterâ munificentia Gallorum Sacerdotum in filiolos suos: & consilium quidem sibi fuisse, suum quoque ad eos deferre, eadem cerimoniam sepeliendum: sed vnum esse quod concoquere nequiret, euolui fasciculum. Commodum aderat Adriani pater: isque partium suarum esse ratus Patres tueri, tam benè de se, deque suâ prole meritos: Quid id te, inquit, remoratur? nihil quidquam ex eâ diligentia puellulo mali, incommodi-ve creatur: dispiciunt modò isti, num intus repositum sit infantuli corpus, cautione utique minimè absurdâ: quid

enim si falleremus? an non graue ipsis & molestum esset, pro humando corpusculo obtendi quisquiliis? Sapienti orationi acquieuit mulier minimè pertinax, corpusque dimisit, superiori illi adiungendum. Funus ductum nihilo minùs honorificè, crepundia pariter à parentibus attributa filiolo: funebre epulum à Patribus instauratum, hoc lætiùs, quod feras barbarasque mentes vel sacrarum cerimoniarum dignitate, vel Christianorum officiorum sedulitate, capi paulatim videbant.

INTER HÆC noua subsidia è Galliâ submissa, nauibus quatuor. Præerat Plessæus Bochartius, idem qui cum Emerico Cadomio ante biennium Kebecci hyemauerat. Et secundissimus cursus fuit: ineunte Maio cum soluissent, post mensem Magni fluminis ostia tenuerunt. Præter turbam nauticam, operasque, veterem Franciam Nouâ mutauit Giffardus, homopiùs, vnâ cum totâ familiâ. Eius vxor, honestissima matrona, prægnans licèt, viæ & discriminum per ignota maria adiungere se viro sociam minimè dubitauit, & femineæ imbecillitatis oblita, suo exemplo planum fecit, non vnas Lusitanas mulieres Oceano audere se credere. E Iesuitis profecti tres Carolus Lalemantius, nouarum ærurnarum appetens, Iacobus Buteuxius, item Sacerdos, Ioannes Leodiensis, Laicus. Vbi hi primùm portum attigere, nihil potius fuit neque ipsis, neque ijs qui resederant, quàm vt post seriam consultationem, Prouincias inter se partirentur. Quippè cum noua spes è locis pluribus profeminandæ fidei affulgeret, nihil non complecti statuerunt, quod modò curâ & labore excolere possent. Ergò eâ ipsâ æstate Residentias, quas vocant, quatuor constituere: ad Kebeccum vnâ, sub Augustissimæ Deiparæ patrociniò, *Recuperantiæ* dictam: alteram, dimidiâ istinc leucâ Gallicâ, eadem Patronâ & Tutelari; cognomento Angelorum: tertiam Conceptionis, ad Trifluuium, leucas trans Kebeccum triginta: quartam Ihonatiriæ, apud Hurones, S. Iosephi titulo: vt alias omittam duas, Gallis potiùs iuuandis quàm Barbaris ad fidem adducendis, ad tempus institutas, S. Annæ, ad Promontorium Armoricum, S. Caroli, Miskoi.

IN PRIMA præter consueta munia Societatis, functiones quoque ceteræ Parochorum, procurandis Gallis etiamnum obeuntur, nonnullâ maiestate sacrorum. Nam & cantus adhi-

ANNVS
MDCXXXIV.

*Noua subsidia è
Galliâ submissa.*

*Residentia qua-
tuor à Iesuitis
constituta.*

ANNVS
MDCXXXIV.

*Gallorum pietas,
atque æmula prif-
cæ virtutis exem-
pla.*

betur, quo vel Gallorum tenetur pietas, vel Barbarorum feritas mulcetur: & sacra supellex nitet, & vt in illâ vastitate, Ædes sacra non inelegans. Secundùm diuina, præcipua curamorum: atque huic in Gallorum plerisque respondit ingens pietatis significatio, & æmula priscæ virtutis exempla. Opifices, militesque (neque enim ferè vlli non tales) celebrioribus quidem diebus ijs, quibus augustiora mysteria ritu solenniore recoluntur, sacramenta omnes, complures mensibus singulis adiere. Vnius ardor tam incensus fuit, vt exoluendo voto, damnandæque pessimæ lasciuix, quæ in Europâ passim grassatur, lucibus noctibusque ijs, quæ sacram Quadragesimam proximè antecedunt, pridie Cinaliorum ad Ædiculam vsque Patrum Kebecco, hoc est leucam dimidiam Gallicam, nudo pede per glaciem, niuesque continuas adierit: ac ne quid ad acerbitem deesset, eo ipso die ieiunium ex Ecclesiæ præscripto exercuerit, vno Deo spectante, Patribus dumtaxat conscijs. Et illius quidem austerioris abstinentiæ legibus tum quisque statò illo dierum quadraginta curriculo paruit, tum vnus repertus, qui insuper plus tricesies in se ipse, flagello ex funiculis eo ipso interuallo sæuierit, tam raro exemplo, quàm insigni molliculorum nostratium notâ. Fuit item ex opificibus, qui non minùs singularis virtutis significatione spoponderit, se decimam quamque partem lucri, quod ex suâ arte esset toto deinceps ætatis tempore collecturus, in pia opera impensurum. Sed hæc quidem, quanquam sanè mira, miranda tamen minùs, reputanti; quàm demùm efficax, quàmque rapax sit in vtramque partem, eorum qui præsumt vel actio, vel approbatio. Camplenus haudquaquam sui dissimilis, non ipse modò Præsidarijs ad omnem virtutem exemplo suo prælucebat, sed etiam ita cuncta continebat, vt non Arcem Kebecci, sed Cœnobium esse diceres. Ter in die statis horis signum ex ritu Ecclesiæ dabatur ad Angelicam salutationem: ad mensam, super prandium quidem, Historicus, super cœnam Sanctorum vita perlegebatur: ante somnum, diurna facta dictaque excipiebat examen: preces dein ab vnoqueque ceteræ genu flexo persoluebantur: & eius scilicet in cubiculo, ne quis lateret. In alijs Residentijs res eodem propè modo transactæ.

HAC EADEM ÆSTATE ad Hurones denique peruentum. Præcipua laus rei tamdiu tamque ardentibus votis ad diuinam gloriam expetitæ, penès Plessæum Bochartium. Is vbi primum accepit conuenturos Hurones ad Trifluuium, Brebeufium Antoniûmque Danielelem, triduo post quàm in lembo profecti erant, cum Ambrosio Dauostio subsecutus, substitit aliquandiu, dum Hurones adessent. Nec verò frequentissimi aduenere, periculoso bello impliciti. Etenim Iroquij cùm accepissent, Hurones quingentos, suos in fines infestis animis tendere, quidquid obuium foret hostiliter populaturos, ipsi anteuertendum rati, ad mille & quingentos obuiam processere, commissioque prælio, fusis fugatisque alijs, interemere ducentos, facile centum ceperunt, in ijs Ludouicum Amantacham: atque illius ipsius pater interfectus fuisse dicebatur primum, postmodum euasit: Hinc Huronum paucitas. Canoæ septem, nec plures, initio cùm essent appulsæ, aduolat Brebeufius continuò, ab iisque appositâ oratione contendit, seque sociosque suos auertere in discessu ne grauentur. Iamque volentes lubentes annuerant: cùm Præfectus ex insularibus Algonquinijs quidam, cognomento *Perdix*, conuocatis suadet, ne quem quis Gallorum in canoam accipiat. Ergo restincto superiori illo ardore, hæere ac nutare Hurones Algonquiniorum offensionem reueriti, quorum per fines in reditu transeundum sibi prorsus esset: Sed adfuit tempore Plessæus, coactoque confestim concilio, rationem facti sui exponere in conuentu palàm Perdicem iubet. Et attulit ille quidem complures: verùm haud tales, vt non perfacile dissoluerentur: in eo plus roboris ac momenti esse videri potuit, nesci quid Gallis vel initinere, vel apud Hurones humanitùs accidisset, pax inter Gallos Algonquiniòsque inita corrumpetur: verùm, vt hunc scrupulum eximeret, confirmauit Plessæus, quandoquidem Galli apud Algonquiniòs substituri minimè erant, etiamsi, quod Deus omen auerteret, eorum aliquis morte vel naturali, vel per vim illatâ apud Hurones defungeretur, non proptereâ non fœdus constitutum: ita Algonquinij quieuerunt. At Hurones, quorum è re magis esse videretur armatos traducere, quàm togatos, excusare vicissim exiguum numerum suum, canoarum paucitatem, grassatio-

Gallos secum auertere in discessu, Hurones reuertuntur.

ANNVS
MDCXXXIV.

*Brebeufius de-
mum cum socijs
ad Hurones per
grauissimas
arumnas pene-
tras.*

nem morborum. Quæ tergiuersatio cum Plessæi studium acuisset potius, quàm retardasset, quâ prece, quâ pollicitatione euicit, ut exciperentur tamen aliquot: tum, quoniam ex Huronibus vnus aliquis profitebatur, se vnum præterea traiecturum, ita, si quam nicotiam ferebat, conchâ veneriâ mutare liceret, Plessæus idem, vnâ cum Spinæo, honesto item Gallo, non concham veneriam suppeditarunt illi quidem, quâ carerent, sed nicotiæ quantum erat, commodo pretio coëmerunt: ita sex Galli consensuri illicò putabantur; in ijs Iesuitæ tres. Sed ecce tibi denuò turbæ: negant Hurones plures tribus vehi à se posse: vires enim suas ex morbo ità debilitatas, ut remum tractare vix possent. Ac de morbo quidem quod afferebant, res ipsa ità esse loquebatur: at minimè satisfaciebant, quòd cum Galli tùm socij, tùm alij, remigaturos se se sponderent, nihilo tamen secius perstabant in sententiâ, neque adduci vllò modo poterant, plures ut secum inuehi paterentur. Ergo cum nihil expediretur aliud, interea dum se noua opportunitas daret, Brebeufius Daniëlque impositi, vnâ cum Gallo iuvene: Dauostius exclusus quantum animo dolorem hauserit, faciliè intelliget, quisquis in re ardentissimè expetitâ & exploratâ, spe iam præceptâ repulsus vnquam est. Aliquantò post tamen & ipse nauigauit, admissus in canoam vnâ ex tribus, quæ deinde superuenerunt, at eâdem conditione quâ ceteri, ut supellectilem omitteret: quippè tantus ardor eundi Apostolicas mentes inuaserrat, ut in illâ prouisione certissimæ penuriæ rerum omnium, vni Dei prouidentia confisi, nihil admodum secum rulerint, præter rei diuinæ instrumentum. Quanquàm deindè Plessæus (quæ fuit eius cura & vigilantia) & Gallos reliquos, & Patrum reculas imposuit. Ita Galli Sacerdotes è Societate tres; externi sex, ad Hurones tandem eo anno penetrauerunt, & per ærumnas sanè graues. Remigandum totos dies erat: tum vespere, recreandis ex tanto tamque assiduo labore viribus, vnde vescerentur suppetebat nihil, præter farinæ aquâ dilutæ demensum sanè modicum, & incertum quidem illud: etenim cum soleant Hurones, quoties Kebeccum petunt, oramve finitimam, certis quibusdam locis abditioribus, bidui ferè interuallo farinam oculere in reditum, si vel latebra deinde

quærentes fefellerit, vel fures occupauerint, id quod nec raro contingit, enimuero toleranda inedia, donec sepositum aliud occurrat. Cubile humus, rupes-ve; neque enim tam asperis locis figi casulæ queant: iter, leucarum plus trecentarum, tam impeditum tamque difficile, ut quot saltus, torrentes-ve occurrerunt (occurrerunt autem quinque & triginta) factâ exscensione, vnâ cum onere canoæ conuectandæ humeris fuerint per densa nemora, perque asperissimos scopulos, ad duas nonnunquam tres-ve leucas: locis autem vadosis præ aquæ inopiâ, fluenti-ve rapiditate, per breuia & vortices, quinquagesies (hunc numerum à se initum Brebeufius narrat) canoæ tractæ, non fune, ut fit nonnunquam ab nostris nauicularijs, ex fluuiorum margine, sed manibus, intra alueum ipsum: ut collo tenus immersi aliquando, nauigiolis rapientium vndarum violentiæ permissis, ipsi ægrè enatarint: atque eo ipso in itinere Gallus vnus proximè ab extremo exitio abfuit: desertus à Barbaris in canoâ, quam nullâ deinceps vi extrahere possent, dum ceterorum quisque suæ salutis consulit, nihil propius fuerat, quàm ut vndis absorberetur. Brebeufij autem nauigiolum iam iam in subiectum baratrum præcipitabat, nisi periculi animaduersâ magnitudine, ocyùs Hurones in alueum fluctij desiluissent, auertendæ canoæ, quam incredibili celeritate raptabat vortex. Quanquam nec sibi ipse defuit; sed singulari quadam firmitate mentis, & artuum, præsentissimum discrimen eluctatus, seque canoamque cum mercimonijs intutum tandem subduxit. Ceterùm, cùm is aliquando de omnibus bene merendi studiosissimus, suâ vice trahendæ canoæ in alueum se se demisisset, præacuti lapides tam acerbum dolorem plantarum offensione fecerunt, ut absistere sit coactus. Accedebat fœtor olidorum corporum, & muscarum infestissima exagitatio, quæ, tenuissimæ licet, elicere tamen sanguinem infixio aculeo solent, vultumque non modò turpiter, sed etiam periculosè deformare. Postremò ne quid ad angorem deesset, perpetua erat si non formido, certè sollicitudo ab Algonquijs; quorum per fines iter habebatur: quippè, non ex odio illi quidem, sed ex incenso potiùs studio Patrum apud se retinendorum, illud canebant assiduè, haud tutò Gallos apud Hurones fore: Stephani Brussæi meminissent, qui ab ijs casus

ANNVS
MDCXXXIV.

ante biennium fuisset: nec defuere, postquam peruentum ad Hurones erat, qui iactarint, de Brebeufio deferendo in ignotâ plagâ quapiam, eum cuius nauigiolo vehebatur, verba fecisse: verum, quò minùs id sibi ipsi vnquam persuadere potuerit, obstitit comitas tùm illius, tùm ceterorum, totâ nauigatione: quinetiam quotiès populares occurrerunt, tam magnificè de eo, sociisque ceteris prædicauerant, vt impetum quendam iniicerent ex ijs aliquot secum accipiendi. Nam quod de Brussæo afferebatur, futile erat: etenim quanquam nec de causâ, nec de auctore cædis illius cognitum adhuc satis erat, illud constat, nequissimum illum fuisse, & vitijs omnibus sceleribusque coopertum. Interpretis munere apud Hurones cùm fungeretur pro Gallis, scelestum non puduerat, per turpissimam prodicionem ad Anglos transire, iam inde ab eo tempore quo Kebeccensem Arcem inuaseraut: quam tantam perfidiam cùm Camplenius obiecisset, addidissetque indignissimum esse, Gallo quidem, Regem Galliæ ac patriam prodere, Orthodoxo autem, cum hæreticis per turpissimam crapulam carnibus passim vesci, diebus ijs, quibus earum esu Catholicis interdictum probè nosset, videre quidem se ea respondit impius: sed cùm tutò deinceps in Galliâ versari non esset integrum, aleam iactam esse, nihilo seciùs victurum cum Anglis. Ad Hurones deinde cùm rediisset, cælum ille quidem mutauit, non animum: qui humana, diuinâque iura pridem violasset, per impurissimam intemperantiam exegit miserrimæ vitæ reliquum, Christianus apud Ethnicos; donec insidijs appetitus, eâ ipsâ fortè de causâ, vt per quæ peccasset, per ea & interiret; expers subsidiorum omnium, quibus ad felicem è vitâ mortali exitum comparari Ecclesiæ alumni solent, ad diuinum tribunal raptus est, reus tùm aliorum flagitiorum criminumque, tùm prauitatis illius, quâ perpetuam offensionem Huronibus præbuit, qui tanquam lucerna in caliginoso loco, præferre facem ad fidem Ethnicæ genti debuerat. Sed ad institutum reuertamur.

EXPETITAM TANDEM ORAM tenuit Brebeufius postridie Non. Augusti, nec sine nouâ segete solitudinis. Infimis precibus cùm petiisset ab ijs quibuscum nauigauerat, vt aut se ad Ihonatiriam pagum deducerent; vbi priùs versa-

ANNVS
MDCXXXIV.

tus fuerat, aut ad ripam subsisterent tandiu, dum eò ipse excurreret, & sedem antiquam recogniturus, & adducturus secum, qui sarcinulas veheret; neutrum impetrare potuit. Acceptorum beneficiorum, datæque fidei immemores, hominem peregrinum in ripâ destituunt, solum planè: ipsi ad suos quisque pagos certatim leucas circiter adhuc septem progrediuntur. Quò se hîc Brebeufius verteret? Remanere præterquam quod periculosum erat, non licebat prætereà, per cibi penuriam: neque enim quidquam vnde vesceretur, abeuntes reliquerant: progredi si pararet, quò tenderet locorum ignarus? præsertim cum accepisset, id quod res erat, sedem mutasse Ihonatirienteses, & de gentis more, pagum aliò transtulisse. In eo angore genua demittit in preces, actisque gratijs, summo rerum omnium procreatori atque arbitro, se caputque suum offert ad gentis salutem, nec sine diuinæ opis fiduciâ, & firmâ quadam persuasione fore, is vt se regeret, à quo per tanta discrimina saluus, incolumisque eò esset perductus. Tum sarcinis vicinâ in siluâ occultatis, præter ea quæ nullo modo amissa vellet, dat se in viam: nec ità multò post, vicum nanciscitur. Et vix in prospectum venerat, cum certatim se se obuiam pagus totus effudit: incredibili significatione lætitiæ: *Echom* ingeminare omnes (hoc enim nomine prius ab eis Brebeufius appellabatur) & ardentissimo studio redditum gratulari. At is, cui nota pridem Huronum facilitas esset, quoniam nox imminabat, cunctis compendiò resalutatis, ad eum adit confestim, quem certâ iam animi destinatione hospitem delegerat (*Asandoien* vocitabant) hominem locupletem inter suos; & cum iuuenum manipulo operam suam perlubenter commodantium è-vestigio ad amnis ripam regressus intacta cuncta reperit, adsportatque: tum multâ iam nocte ad pagum se recipit. Eòdem tandem convenere Galli reliqui, tardius alij alijs, omnes ab hospite benignissimè habiti mensum ipsum cum dimidio, tam insigni notâ eorum qui Christiano nomine cum gloriantur, ad misericordiam egentium saxei sunt, quàm illustri humanitatis laude in Ethnico homine. Sanè cum Huronum omnium domus hospitibus patent, tum eo ipso nomine hospitalitatis percharus suis erat *Asandoien*: quæ munificentia ne suâ mercede careret, diuinitus factum

Hominis Barbari singularis humanitas.

ANNVS
MDCXXXIV.

videri possit, vt in vnâ atque alterâ pagi totius deflagratione, illius vnus domus ab flammis intacta permanserit: quæ res ipsa cùm priore incendio, popularium in eum inuidiam concitasset tam atrocem, vt cui ædificio ignis pepercisset, in illud ipsi faces, malleosque apparare dicerentur; vir sapiens idem, & largus, epulum contrâ parare continuò: conuocatisque pagi incolis, quotquot erant; *Acerbissimo*, inquit, *dolore pupugit animum meum casus tam inopinatus quàm funestus, mihi idcirco vobiscum communis, quòd non potest publica calamitas non in me quoque redundare: verùm, quid hîc deinceps agamus? Equidem quid sit quòd euasit domus mea, nescio: vt intelligatis tamen me in publici infortunij communionem venire velle, ex capsis duas Indicâ segete plenas (erant singulæ medimnorum propè sexaginta) utramlibet lubebit, ad penuriam pagi totius leuandam assumite.* Hoc læti munere, æqui demùm placatique abscessere omnes: hæc autem post Brebeufium memorauit, non tam vt planum fiat, liberalitatem valere ad omnia, quàm vt quisque intelligat, verissimum esse quod initio posui, minimè heberes Canadenses esse: quid enim aut Græcus Phocion, aut Menenius Agrippa Romanus, tali loco ac tempore commodius facere potuisset? Ceterùm quòd ad Hurones demùm aditum sit, quòd omnes, nemine desiderato, Ithonatiriam peruenerint, quòd communis lues, quæ Hurones penè omnes strauerat, è Gallis nullum prorsùs afflauerit, ea verò tribuit Brebeufius idem, voto religiosè ab se ipsâ in ripâ concepto, ad Trifluvium, sacrificium se oblaturum Deo vicesies ad S. Iosephi decus & venerationem: momento enim discussas deinde turbas illas omnes, & repentinâ prorsùs voluntatum inclinatione, quos paulò antè Hurones reieciissent, eos statim cupidè vehendos suscepisse.

Primani Soc. Ie-
sv domum apud
Hurones Brebeufius
extruit.

DVM ET PATRES, & Gallos ceteros benignè Agandoien fouet, intereà omni studio Brebeufius incumbibat in extruendam domunculam. Canadensium tuguria antè vidimus vniuersim pergularum nostrarum esse persimilia, hoc tamen discrimine, quod illa fixorum, paulò solidiora, cedrinóque ferè tecta cortice. Longitudo maior minor-ve, pro inquilinorum numero: latitudo pedum circiter quatuor & viginti, altitudo suppar. Pro fenestris, próque vaporario foramen su-

perne relinquant: ornatum Gallicorum ædificiorum ceterum frustra requiras. Hoc tam egregio opere, casula veriùs quàm domus, mirum quanto tamen labore, quantòque temporis interuallo exurrexerit. Moræ causa duplex: altera indigenarum morbus ille frequens: altera duorum inter se pagorum contentio, vter potius Gallos haberet, *Ihonatiria*, vbi iam Patres versabantur, an *Oënria*, vnde operas aliquot precariò accersierant, ne in solos Ihonatirienses onus incumberet. Dum alteri alteros respiciunt, neutri satis opus promouebant. Et vtrisque quidem satisfactum cupiebant Patres: verùm ita, vt quando è diuinâ gloriâ réque fidei id maximè esse intelligebant; è duobus pagus vnus conflaretur, atque eo nomine munusculis vtrosque delinierant. Tandem sub Septembris exitum tecto vtcunque super iniecto constitit Ihonatiriæ apud Hurones prima Societatis IESV sedes, & nascentis ibidem Ecclesiæ incunabula, Bethlemitico tugurio propior, quàm Ierosolymitani Templi splendori. Quippè ædificium totum in longum quidem pedes omninò sex & triginta; in latum, vnum & viginti colligebat: atque illæ ipsæ angustiae tres in partes diuisæ: prima ad ianuam, pro propylæo, pro cellâ, pro atrio: altera interior, culina eadem, & pistrinum, & cœnaculum, & aula, & cubiculum. Ad huius latera hinc inde adiectæ appendices, contignatione duplici: superior vestiarius fuit: in inferiore, non, vt Hurones, ligna in focum, sed lectulos locauerunt, eodémque reculas suas indigenarum furacitati subduxerunt. Tertia, Domus Dei, hoc est, Sacellum, vt in illâ tenuitate non inelegans, ex ligno affabrè dedolato. Certè nulum mirandi finem faciebant Hurones: & sub primos dies incredibilis concursus fuit, non Ihonatiriensium modò Oenriensiumque, sed etiam ex pagis circumpositis, vnde ad gratulandum conuenere complures eò libentiùs, quò indonatum neminem Brebeufius dimittebat. Horologium suspiciebant imprimis, prorsùsque sibi persuadebant sensus ac vitæ particeps esse. Dum horas, horarum-ve partes numerabat, circumspicere studiosissimè, num adessent tùm Patres, tùm Galli ceteri ad vnum omnes, ne quis fortè sibi illuderet, motum clàm ciens. Quin auditione quoque percipere autumabant horologium idem, quæ præciperentur, inde videlicet, quod è Gallis ali-

ANNYS
MDCXXXIV.

quis nonnunquam per ludum, dum pulsum extremum esse intelligebat, elatâ voce quasi pro imperio verabat vltra progredi. Sonum, vocem illius appellabant: rogabantque aduenientes; quoties-nam Dux diei (sic enim vocitant) locutus esset? Quærebant item quo potissimum cibi genere vesceretur: ac sub initia, etiam, quid demum moneret, vellet-ve, suis illis vocibus? Quibus Galli per iocum aiebant, duo quædam hisce vocibus significari, alterum, hyeme, ad horam quartam pomeridianam, quisque vt discederet; occludendas enim fores esse: alterum, meridiæ de prandio cogitandum. Atque illud vtrumque egregiè eorum mentibus hæsit, posterius autem potissimum: perlubenter enim alienos cibos arroduct. Nec minùs eorum ingenia torquebant conspicienda, frontibus vndecim vndecies obijcientia rem vnam eandemque, & vis illa Magnetis ferri tractrix, quâ in mirabilitate ne sibi fucus fieret, explorabant curiosius, num glutinum viscus-ve intercederet. Capere verò nullo modo poterant, quî tandem pauculi literarum ductus exarati in chartulâ, absenti declararent quid gestum, dictum-ve ab absentibus esset, aut quid omninò mandaretur: plus centies periclitati ipsi per se se sunt ferendis epistolis, num ita constanter res haberet. Ex his, aliisque eiusmodi, ingenerata eorum in animis de Gallorum vi præpollente ingenij opinio tanta, vt ad earum rerum conspectum exclamarent identidem, *Ondaki, Ondaki!* quasi dicerent, Dæmones sunt, non homines; adeò mortalibus ceteris rerum cognitione antestant. Quas voces ita nostri accipiebant, vt istiusmodi eorum confessione ad id quod moliebantur tractâ, in animis minimè pertinacibus desiderium aliquod capessendæ fidei accenderent. *Eia*, inquebant, & videtis ipsi, & suspicitis, nec abs re: est enim in istis profectò miratione dignum quiddam: at quantillum tamen, præ tantarum rerum, tamque magnificarum mirabilitate, quæ vestris continenter oculis obuersantur? Quid enim tandem tam mirabile, ac Solis, & Lunæ, siderumque reliquorum progressus regressusque tam rati, tamque constantes? quid æquè suspiciendum, ac statura illa dierum, noctiumque vicissitudo? Annis singulis arbores per hyemem frondium varietate spoliata nudataque, tantum non emoriuntur; eadem mox vere reuiuiscunt, & pristinam illam pulchritudinem recuperant: nec aduertitis: fruges ea quæ

terra à vobis, singulis item annis mandantur, putrescunt primum; tum ex eà ipsà putredine, & culmos mirum in modum elegantes, & spicas dein tam longè præstabiliores fundunt: nec ea cogitatio mentes vestras subit, Omnino præcellentem aliquem, & summum Okki esse, necesse esse, & eum qui quotannis res tam præstantes oculis cernendas exhibeat; infinitè sapientem eundem, qui hæc mente excogitauerit, & potentem qui effecerit, efficiatque assidue; & humanum, beneficūque, qui tam multa quotannis affatim ad victum, cultūque ipsi à quibus non modò non colitur, sed ne agnoscitur quidem, constantissimè subministret. Nec verò hæc suo fructu caruere: eo ipso anno relati manipuli, nauis agricolis spem fecere messis in posterum vberioris. Præter infantulos aliquot in IESV Christi familiam per Baptismum cooptatos, nec ita multò post in cælum vitali morte translato, adulti item aliquot sacris vndis regenerati, felices nascentis ibi loci Ecclesiæ primitiæ. Illud memorandum de Iosepho *Istaiâ*, tentatam eius constantiam ab hoste humani generis hoc periculosius, quòd fratris iam vitæ functi personam vultūque induerat. Cum ægram vitam traheret diutius, quàm Antonius Daniel putauerat, à quo, absente Brebeufio, tanquam morti vicinus, pro voto, Baptismi particeps factus erat; ad focum sedenti adstitit aliquando improuisus veterator, ac ne verbulo quidem facto, contrà assedit, tacitūque permanfit benè diu. Dein Iosephum compellans, Ergone, inquit, frater, fratrem deseris? Minimè verò, ait Iosephus, in hoc adhuc certaminum genere tyro miles; non committam vt te deseram: atque hic falsus frater, hostis verissimus, imprudentem blanditijs mulcere cepisse dicitur. Detectis tamen insidijs, cognitòque periculo, contestatus est deinde Iosephus pluries, velle se omnino in cælum pergere: & verò eò demùm receptum credibile fuit, quando in veri Dei confessione, & flagitiorum criminūque ætatis totius detestatione egit animam: Christiano proinde ritu, prout expetierat, subindè tumulatus. Sed Kebeccum regrediamur.

AD III. NON. SEPTEMB. Iuuenæus cum Buteuxio initium daturus Residentiæ, quæ Conceptionis fortita post nomen, perrexit ad Trifluuium. Id nominis loco Galli indidere, non quòd tres fluuij eò confluant, sed quòd vnus

*Iuuenæus cum
Buteuxio Resi-
dentiæ Conce-
ptionis ad Triflu-
uium statuit.*

ANNVS
MDCXXXIV.*Patres in extre-
mâ fame miseros
indigenas sub-
sistenti.*

idémque amnis *Metaberstinus* indigenis dictus, per tria potissimum ostia, Insularum aliquot diuortio seiuncta, erumpat in Regem fluuiorum, hoc est in flumen S. Laurentij. Tractus totus peramœnus, & quâ Kebeccum descenditur, per certa interualla fluuijs, riuisque distinctus compluribus. Piscatio tam felix, vt sit qui intrâ paucas horas nonnunquam acipenseris capiat ad duodecim, plures-ve, tantæ molis, vt humani corporis exæquent persæpè magnitudinem. Missi Patres à Deo videri potuerunt, ad tuendos fouendosque miseros, quibus nisi ab ijs subuentum esset, certa mors erat: fame, quæ iam atrociter anno superiore toto eo tractu sauierat, ingrauescente eò usque, vt ad Gaspeium quidem interfectus, voratusque à Barbaris fuisse dicatur adolescens Cantaber, ab suis apud eos discendæ linguæ relictus; ad Tadossacum autem indigenæ ceu lupi alij in alios inuasert, cæsorúmque manderint cadauera. Accurrebant turmatim exsuccis, luridisque, & longâ macie deformati: perinde esse flebiliter dictitantes seu in filuis, seu circa Gallorum domicilia emori. Et eorum neminem sua fefellit opinio: tamen si Patribus in arcto res erat, quod Kebecco supra necessariam annonam vix quidquam tulerant; tamen tùm ipsi, tùm Galli ceteri, de suâ illâ tenuitate supplices ira fouerunt, vt ne vnus quidem fame interierit. Excipiebantur penè omnes, vt primùm aduentabant, conuiuio, tali loco, ac tempore sanè lauto, pulmento ex farinâ, vel cicere: dùmque cibis recreando corpori apparabatur, intereà curabantur animi. Toti erant Patres in commonstrando, quàm misera, quàmque ærumnosa esset siluatica illa vita; quàm felices contrâ forent, si fide susceptâ, ciuilem & secum ipsi, & cum Gallis societatem inirent, summoque rerum omnium Procreatori castè & religiosè famularentur. Quo in sermone interpellans aliquando vnus ex eis aliquis Iuuenæum, quærere institit, num si fidem capefferent, futura nix esset? Illo futuram asseuerante, Altane, inquit, erit, & solida? Erit, inquit Sacerdos. Quid? alcx occurrent, quas venemur? Cùm occursum affirmaret; Easne, adiungit, conficiemus? sanè, ait: etenim cùm semipiternus ille hominum parens cuncta peruideat, sitque infinitæ potentæ, bonus autem suprâ quàm mente, & cogitatione hominum quisquam assequi possit, nequibit se ipse con-

tinere, quin vobis opituletur, si in eum credetis ex animo, si paternam illius benignitatem implorabitis, & quod vnicè ab mortalium vnoquoque exigit, si sanctissimæ illius voluntati, mandatisque morem constanter geretis. Commoda oratio, excepit Barbarus, reputabimus nobiscum ipsi, quæ proposuisti, ac quid potissimum sit opus factò, disquiremus.

IN EAS CVRAS, STVDIAQVE intentis annus vertit: sterilis ille quidem, sed quem, contra quàm in Ægypto quondam, consecuta sit messis vberior: quanquam ne ille quidem suo operæpretio caruerit. XII. Cal. Martias ibidem ad Trifluuium in sacrâ Ædiculâ solenni ritu in beatam regenerata est infantiam, femina ex Bersiamitarum gente (quantum quidem ex ijs quæ ipsa narrabat, assequi coniectura Iuuenæus potuit) quibus nulladum cum Europeis communio fuisset, prohibentibus ijs qui ad Tadossacum incolunt, à quibus paulò antè per summam inhumanitatem, æquè ac perfidiam, ex ijs aliquot trucidati erant, postquam fictâ benignitate capti, se, suâque ipsis nullâ fraudis hostilitatis-ve suspicione crediderant. Hanc porrò ab indigenis, quorum in comitatu aliquandiu fuerat, modò his modò illis humi derelictam, nec iam fessos senectâ morboque artus præ virium imbecillitate trahere valentem, cùm nec destituere vellent Patres, nec per decorum in domunculam accipere possent, à postremis institere, corticum vt aliquantulum in discessu relinquerent, quò ne sub dio per eam frigorum inclementiam misera continuò fatisceret: verùm, cùm nil preces valerent, id per vim à Gal-
lis extortum. Intereà, cùm iniectam Baptismi mentionem haud grauatè ab ijs accepisset, à quibus tam benignè alebatur, curabaturque; postquàm mysteriorum fidei cognitione sat idoneè imbuta visa, eluta est aquis vitalibus, noxas superioris vitæ egregiè detestata priùs omnes, & nominatim quidem, licet nihil esset cur peccata singillatim memoraret, prædicante Sacerdote; satis esse si de ijs ante Baptismum, verum, sincerumque dolorem animo conciperet. Illud tamen aliquanto post mystagogum mirum in modum perculit, quòd cùm ad exitum è vitâ Annam comparaturus (id enim nomen inditum) de morte verba faceret, territa mulier abfistere iusserit, & rei tam horribilis mentionem porrò omittere. Ac tum quidem mœ-

ANNVS
MDCXXXIV.

ANNVS
MDCXXXV.

*Femina ex Bersiamitarum gente
solenni ritu in sacrâ Ædiculâ Baptismo regeneratur.*

ANNVS
MDCXXXV.

*Eadem mortis
metum sancta fi-
ducia ac spe fu-
tura vita deinde
mutauit.*

stus; & celeritatem suam propè incusans cùm recessisset, præcésque pro infelicis salute tùm ipse, tùm alij ad Patrem misericordiarum fudissent, aliquanto pòst ad ægram cùm redijisset, ipsa vltro de futuræ vitæ statu, & conditione plurima sciscitari. Animusne iste meus, aiebat, postquàm è corpore excesserit, luce perfruetur? Cùm asseuerasset Sacerdos & videndi facultatem, & functiones sensuum reliquas apprimè in alterâ vitâ vsurpatum iri, ab ijs modò qui piè & religiosè hîc Deo paruissent, fidemque minimè fucatè coluissent, quinimò infinitis partibus præstantiora ea cuncta fore; cum suauissimæ cuiusdam iucunditatis & oblectationis copiâ; illud ex te accipi, ait, mihi vsuram vitæ olim restitutum iri: num igitur tunc mihi, qualis nunc sum, an alteri cuiquam sum futura similis? Ipsissima tu, inquit, ad vitam excitabere; ipsum illud tuum corpus emerget è tumulo, & mirabili quidem splendore ac pulchritudine, si fidelis esse perrexeris: sin, horribili deformitate, sempiternorum ignium esca & pabulum. Quo verò ciborum genere animus meus post mortem vescetur? Nullo quidem, inquit, istorum quibus nunc corpus eget: eorum autem loco, incredibili quadam voluptate perfruetur, quæ nullâ mortalis cuiusquam oratione explicari satis queat. In cælum si euasero, quid intuebor? Nimirum tùm quæ in terris geruntur alia, tùm præcipuè gentilium tuorum amentiam, qui sanctam fidem contumaces reiiciunt: singularem autem in modum te in perpetuum oblectabit infinita illius pulchritudo qui cuncta condidit: hunc tu mihi tuis precibus propitiabis. Quid ei potissimùm dicam? Clementem ac misericordem se mihi exhibeat, méque quamprimùm hinc in cælum euocet. Est igitur, pergit, quantum consequor, magnopere optabile in cælo versari, quando eâ causâ mortem appetis. Verùm, me fortè capiet obliuio eorum quæ mihi commendata esse cupis. Minimè verò, inquit Sacerdos, si quidem credis ex animo, non est quòd te hæc sollicitudo cruciet. Quid porrò meo corpore fiet? Eleganti feretro componetur: tum à Gallis omnibus preces tuâ causâ fundentibus in communi cœmeterio ritè tumulabitur. Agedum, inquit, verum narra; animus iste meus vbi diuulsus erit à corpore, ingenio valebit? Et valebit ingenio, inquit Sacerdos; & intuebitur, & audiet, & loquetur, modo quodam

quodam longè nobiliore, quàm hæctua labra voces vnquam
vllas efformauerint. In eâ interim colloctione languentis
vultus serenari sensim: ac tandem erectior lætiôrque in hæc
verba prorupit: Credo, Credo: atque vt me ex animo
credere intelligas, mortem deinceps minimè reformidabo.
Contremiscebam adhuc totis artubus, quoties eius mentio-
nem faciebas: nunc contrà, hæc mihi in votis erit, quo ad
eum approperem, qui cuncta condidit. Et ad hanc quidem
lucem vsque, ita ad eum preces concipiebam vt dicerem; Sa-
na me: consanare me potes; in posterum ita dicam: Iam nul-
lo modo opto vitæ vsuram mihi prorogari: tui videndi causâ
lubenter emoriar. Hæc anus vti memorabat, ita egregiè præ-
stitit: ne vestigium quidem superioris illius formidinis reman-
sit: quinetiam instante morte, audita sæpiùs est eas voces in-
geminare; Credo, Credo; Illum amo, Illum amo: Aueo in
cælum scandere. Et aliquanto antè abeunti Iuuenæo (eius enim
in manibus egit animam) Hucusque, inquit, parentis mihi
loco fuisti: perge, obsecro, ad extremum: nec verò à morte pro-
cul absum. Redi, quæso, quamprimùm, ac si me tunc vox fortè
defecerit, sic apud te statue, recogitaturam me assiduè quæ
tradidisti, & ex animo ad vltimum vsque spiritum credituram.
Quid præterea à pijs nostratibus hoc temporis articulo expe-
ctes? Nimirùm *Spiritus ubi vult spirat*: nec minùs Neophyto-
rum præcordia afflat, quàm eorum qui fidem diutiùs quidem
illi, at forsan remissiùs coluerunt. Vt promiserat, ita honestas
exequias demortuæ nostro ritu Iuuenæus curauit. Tum, exeun-
te Aprili, Kebeccum ex reuocantium Patrum desiderio re-
petijt, quò adesset ad aduentum nauium, quæ propediem ex
Galliâ adfuturæ credebantur. Sed solicatorum spem diu frustra-
tæ sunt: cùm intrâ mensem Maium expectarentur, nulla ante
VII. Cal. Iul. comparuit: quâ die rescitum ad Biccum In-
sulam, appulsam vnâ esse, post graues procellas, tempesta-
tisque superatas, breui quinque, sex-ve alias affore. Et ali-
quanto pòst, læta nuncia confirmauit Plessæus Bochartius è
Galliâ redux, quò Autumno superiori transmiserat, literis cum
lembo Kebeccum præmissis, queis adesse se cum eo quem dixi
nauium numero significabat. Mox *Petrus Pjartius* Sacerdos
in lembo præcurrens, & literas è Galliâ reddidit, & significa-

ANNVS
MDCXXXV.

Piè meritur, ac
ritu Christiano
sepeliunt.

Plessæi Bochartij
è Galliâ reditus.

ANNVS
MDCXXXV.

Huronum con-
uentus.

uit coràm, aduentare tres alios è Societate Sacerdotes, *Claudio Queninum, Franciscum Mercerium, Ioannem Quenium*; cum *Petro Fealto, Petro Tellerio* Laicis. Nec verò diu Pijartius, Merceriusque refedere: sub idem tempus Hurones cum conuenissent, post res ciuiles in consilio pertractatas, incensissimo studio tum Patres tum Gallos ceteros Camplenius per Interpretem commendauit. Quanti Gallicum foedus & amicitiam Hurones ducerent, tam ipsis prouidendum esse, ne quidquam in Religione discreparent, & quem Deum venerentur, adrentque Galli, hunc eundem sanctè, castèque colere Hurones instituerent. Nihil ab ijs fieri salutaris posse: quippè præpotentem illum rerum omnium administratorem, adfuturum profectò: donis & muneribus è cælo aucturum Huronum gentem: victoriam de hostibus largiturum. Quod ad ciuilem autem vitam attineret, Gallos magno numero eorum in patriam confluxuros, eorum filias ducturos in matrimonium, dum fidem capessuissent: tum innumera tradituros ad artes, reliquosque vitæ communis vsus, gladiolos potissimum, & secures. Proinde maturarent ipsi, proximæque æstate è suis liberis pueros secum adducerent complures: cunctos humanè & liberaliter à Gallis habitum iri, ac præter necessaria victus subsidia, haud secus nostros in eorum institutionem incubituros, quàm si germani fratres essent. Et quoniam satis intelligeret fieri minimè posse, vt Kebeccum Præfetti omnes venirent, ipsi apud se per otium publico in conuentu de rebus tanti momenti deliberarent, accersito Echom, hoc est Brebeufio, quem proinde per literas de omnibus certiore faceret. Secundum hæc, epistolam tradidit, adiecitque eo in consilio donaturum nonnihil muneris loco, quod eam ipsam in rem ad eum Patres mitterent: atque hinc demum se se in laudes Societatis Iesv effudit. Subsecutus Plessæus Bochartius in eo totus fuit, vt Huronibus persuaderet maximi passim Patres fieri in Galliâ à Principibus ipsis: porro ab illis non alio consilio patriam deferri, tantosque labores appeti, nisi vt in cognitione summi Dei, Gallorum æquè ac omnium omnino mortalium conditoris & parentis, ipsis tradendâ pro viribus elaborarent. Ad hæc vnus è Præfectis ita respondit: Epistolam quidem cum fide redditum iri; nec defuturos se, quò minus in conuentu

de propositis capitibus deliberarent. Ceterum cum gens Huronum tota Gallos deamaret, non videri à Gallis vicissim præstari paria, qui neglectis Huronum pagis omnibus, in vno vnico confedissent. Cui amicæ expostulationi ita satisfactum, vt dicerent Camplenius Bochartiusque; Tàm paucos adhuc è Gallis ad Hurones itasse, vt non mirum deberet videri, si dispersi hac illac, degere nondum potuissent: vbi gens tota Christianorum fidem amplexa fuisset, tàm multos submissum iri, vt in pago vnoquoque figere domicilium possent. Ita soluto placidissimè consilio, nihil Nostri potius fuit, quàm vt cum Huronibus statueretur, qui potissimum ituros Patres deducerent. Et quosdam quidem per literas Iuuenæo Brebeufius designauerat, at longè plures operam suam deferebant. Videres eos in Pijartio Mercerioque obtutum figere, lustrare oculis, & quasi metiri vtrumque: sciscitari num difficiles moribus essent, num egregiè remum tractaturi, manus denique peramanter attrèctare, & indicare nutibus, lacertos iam tum ad instantem laborem comparandos esse. Tandem in singulas canoas singuli distributi X. Cal. Augusti læti alacresque soluerunt, Pijartius, Mercerius, & adolescens quidam Gallus, qui annum iam vnum apud Hurones exegerat. In discessu, cum Pijartius ad nauem quâ vectus erat, Rupeiaqueline Equitis tetendisset, de se optimè totius nauigationis tempore meriti, extremum salutaturus: is humanissimè hominem complexus, deuinciendis ipsi Huronibus, prunorum numerum aliquem eorum in canoam effundi iussit, bombardasque tres maiores honoris causâ explodi, gestientibus ad reboatum Barbaris, & præ admiratione manum ad os applicantibus. Secutus proximè Mercerius ad Plessæum Bochartium suâ in naui versantem, cuius eximiam humanitatem, beneficentiâque toto itinere esset expertus: atque is simillimè quò charissimum vectorem Barbaris vberiùs commendaret, & prunorum item largitione, & tormentorum explosione, tum ex naui, tum ex lembo, significauit nihil sibi gratius fore, quàm si Mercerium quam-humanissimè haberent. Valuit præclara commendatio. Longè benigniùs toto itinere ambo Patres habiti, quàm anno superiore Brebeufius cum socijs: quidquid in discessu Hurones insinuassent, non modò non eos ad remum adegere; verum-

Pijartius & Mercerius cum Huronibus proficiscuntur.

ANNVS
MDCXXXV.

*Siccitatem cruci
pro Ædificatio vestibulo
erecta Barbarus
Impostor tribuit.*

etiam, quoad licuit, subleuauere in omnibus: illud potissimum solatium gratum accidit, quod difficilioribus locis ijs quos dicebamus, reperti sunt qui vtrumque veherent. Suppellex item tota cum fide reddita. Finem nullum faciebant qui redibant, prædicandæ Kebeccensium Gallorum humanitatis; eorum qui substiterant saniores, opis rebus suis à Brebeufio opportunè allatæ. Etenim cum ne guttula quidem imbrium ab Aprilis initio ad exeuntem Maium agros irrorasset, vt est Huronum solum arenosum imprimis, tamque tenue, vt nisi tertio quoque die humectetur, arescant continuò omnia, regionem totam ingens famis metus incefferat: cum præsertim aliquanto antè pagi tres arsisent, vnà cum ingenti Indicæ segetis numero, quæ alere viciniam faciliè potuisset. Quid hinc agerent miseri? Ad impostores, hoc est ad sagos suos maximam partem adeunt. Cum frustra tentata adhibitæque superstitionum omnium genera essent, somnia, conuiuia, choreæ, *Tehorenhaegnonus* quidam ceteris illustrior idem, & versutior, in insignem inuidiam Patres vocauit; prohibere illos quò minùs imbres eliceret, Crucem quandam pro eorum Ædiculæ vestibulo erectam: domum autem totam domicilium dæmonum esse, vel hominum certè infestissimorum, qui eo animo, eoque consilio ad Hurones penetrassent, vt gentem totam miserè inhumanitèrque necarent. Erant qui adderent, id à Gallis fortè excogitatum, expiandæ Brussæ neci, pròque vno homulo Hurones omninò omnes ab ijs ad necem deposci. Addebant alij, confirmatum ab Algonquinijs sibi fuisse, nihil aliud totâ eâ molitione Gallis esse propositum, nisi vt exitium indigenis cunctis afferrent, ab iisque anno superiore inductam luem popularem. Quantam suspicionum flammam tam incommodi rumores excitauerint, procliue cuique est conijcere, apud eos præsertim qui Nostros nomine dumtaxat, non vllâ consuetudine, aut familiaritate nossent: quorumque in animis hoc faciliùs infidebat calumnia, quò malum vrgebat grauiùs. Ergo ad Patres ex circumpositis pagis conuenire: instare vt Crucem illam deiicerent: si seges per siccitatem interiisset, periculum esse ne tanquam in sagos ac veneficos iustis furijs concitata plebs inuolaret, & obuium quemque fuste elideret. Porro si recusarent Patres, se ipsos deturbaturos Crucem; & iuuenum ali-

quot eò processit amentia, vt ab teterrimo Satana, quantum quidem coniecturâ assequi licet, instincti, Crucem ipsi alteram cum dedolassent, inque tugurij fastigio collocassent, in eam deinde tanquam in scopum impij sagittarij iacula contorserint, tam irritò tamen conatu, quod profectò miraculo proximum meritò esse videatur, vt ne vnus quidem signum salutis vllò ictu violare potuerit. Alij denique, quibus de Deo, infinitaque illius hominum charitate memoratum iam nonnihil erat, grauiori scelere supremam illam Prouidentiam blasphemis vocibus incusabant, hinc tabescentibus Patribus, ad iniuriam quæ tam indignum in modum augustissimo Numini imponebatur, illinc cæcæ gentis stoliditatem miserantibus: mors, quanquam imminere videri iure posset, nemini tamen tam iustâ in causâ terrori fuit. Illud supererat solatiij, quod Ithonatiriensum nemo neque virorum neque feminarum tantæ impietatis particeps erat: quin, vanissimâ scelestissimâque superstitione valere iussâ, flagitabant assiduè à Patribus, imbrem vt accerferent. Quibus ita Brebeufius satisfaciebat; Neque suum, neque verò cuiusquam mortalium esse, imbrem sudumve præstare: vni summo terrarum cælorumque architectatori cuncta parere: ad eum proinde confugiendum. Sanè aquas pluuias minimè idcirco prohiberi, quòd erecta pro vestibulo suæ Ædiculæ Crux esset, vel inde planissimum fieri, quòd ex quo constituta ea esset, pluisset multoties: conferendam potius causam mali, vel in blasphemos sermones, quibus summa illius sanctitas per summam indignitatem violabatur, vel in eorum scelus, qui ad sagos adirent, consceleratos vtique impostores qui aut nihil efficerent prorsus, aut, quod formidandum magis esset, per dæmones, quorum operam execrandâ pactione interponerent, noxiam aritudinem fouerent. Neque verò quidquam pensi habere, dum suppeterent munera, & largitiones: porrò si quid possent, exererent sanè conatus omnes tam iniquo tempore. Se quidem auctorem esse, illius vt opem implorarent, à quo cuncta perfecta sunt, quique sit perennis bonorum omnium fons, & origo, quemadmodum expositum iam sæpius ipsis esset. Et mirâ facilitate contestati sunt, omnes, se nequaquam tam leues esse, aut amentes, vt fidei quidquam istiusmodi ineptijs adderent. Deum se alium

ANNVS
MDCXXXV.

*Pluuia precibus à
Deo impetratur.*

Act. XIV.

nolle, nisi eum, de quo ab ipsomet inaudissent: quidquid præscriberet, facturos. Ergo instat Brebeufius superioris ætatis peccata, flagitiâque adstantium quisque ex animo detestetur: tum summum illum Deum, quem nosse utcumque cepissent, sanctè, religiosèque colere in posterum omnes instituerent: ad eius propitiandum Numen, publicam quotidie supplicationem ex Christiano ritu toto penè terrarum orbe recepto, vulgatoque, ductum iri deinceps: si fortè non tam citò ille mundi Rector quod posceretur tribueret, animum ne propterea desponderent, sed in petendo perstarent. His ita constitutis, addidit Patres priuatim, votum nouendialis sacrificij, S. Iosephi, Huronum Tutelaris patrocinio adiungendo: additum, ut quoniam, in id tempus festa pompa illa recurrebat, proponeretur in Ædiculâ pro sacro pegmate augustissimum corpus Christi, ex Europæ more adorandum. Verissimè dictum ab Apostolo Paulo; *Non sine testimonio semetipsum reliquit* (Deus) *benefaciens de celo, dans pluias, & tempora fructifera, implens cibo & letitiâ corda nostra.* Dum post expletum votiuorum sacrificiorum numerum, supplicatio perageretur, Idibus Iunijs lætus se primùm imber effudit, & copiosè quidem: tum per interualla mensem ipsum tenuit, incredibili Barbarorum gratulatione: cùm præsertim arentibus iterùm agris (etenim ut iam diximus, nisi leue istud solum, fabulosumque tertio quoque die irrigetur, marcescunt statim fruges) ad Idus Iulij Patrono interposito à Patribus S. Ignatio, cuius anniuersaria veneratio instabat, nouenâ item sacificatione Deo offerendâ, quo die secundum sacrum factum est, pluere cepit affatim: tum rigatâ subinde ad satietatem segete, tanta demùm vberitas confecta est, quanta non ab annis benè multis extiterat. Adierunt igitur turmatim ad Patres, tum Huronum alij, tum Ihonatirienses potissimùm, illud sine fine deprædicantes, Deum utique bonum esse; qui tam benignè, tamque opportunè deploratis rebus remedium attulisset: hunc se in posterum veneraturos. Ita incredibili Patrum gaudio procella cecidit, euulsaque stirpitus è Barbarorum mentibus indignissimæ illæ de augustissimo Numine, deque Cruce suspensiones: & miris quas in Patres congerebant, laudibus, probra infinita in illos seu fagos, seu nebulones eorum merito admiscebant.

ANNVS
MDCXXXV.

Lubet hîc adiungere quod à se suo loco prætermissum, huic anno Brebeufius attexit, sanè per simile. Cùm is ante septennium ad Hurones primùm adijisset, Crucemque iam tum ad Ædiculæ vestibulum fixisset; per æstum vehementiorem, qui agros item torrebat, occasionem nactum se se ratus Tehorenhaëgnonus idem, salutiferi signi euertendi, flagitantibus cunctis ab eo pluuiam, negauit se hîc quidquam posse, rubenti illâ Cruce prohibitum: quippe tanquam ignem flammantem, ardentemque nubes eam diuidere, dum præteruolarent: fulmen præterea vtpote alatum (auem enim id esse autumant) ab illâ eadem Cruce præ metu refugere. Ita nihil esse quod à se quidquam expectarent. Sanè seu quâ naturali de causâ seu dæmonum arte fiebat, permirum erat, haud ita procul & nubilum cælum cernere, & reboans audire tonitru; Ihonatiriæ serena cuncta, atque adeò sicca perstare, sic, vt dum appropinquabant nubes, discedere continuò, atque euanescere viderentur. Hoc tam deplorato rerum statu Brebeufium pagi Præfecti accersitum hunc omninò in modum compellant. *Vides ipse tuis oculis, ariditas quanta sit: aiunt communis calamitatis causam non aliam esse, nisi vestram hanc Crucem. Porro si pluuere diutiùs desierit, planissime perijmus; quippè culmus in spicas fundi per hos Solis ardores nequeat. Ac si hostium quidem manu caderemus (ad hostiles Iroquiorum impressiones alludebant) qui in horas imminet, saltem id haberemus in morte solatij, quod abesset languor: nunc si eorum declinatis tantisper furij & furoribus, fame conficiemur, peiore profectò loco nostræ res erunt. Quis hic est sensus animi tui? Nobis, vt quidem credimus, exitij causa esse nollis. Proinde si qua te nostri, atque adeò si qua tui tangit misratio, Crucem ipse euerte, ac subduc ad tempus, vel in tugurium tuum, vel in vicinum lacum, quò ne nubes deinceps terreat: post messem, pro tuo deinde arbitrato restitues. Hanc stropham cùm ab scelestissimo nebulone adornari Brebeufius satis intelligeret, comiter ac pacatè pernegat se vel è suo loco dimouere, vel oculere posses sanctam Crucem, imaginem viuificæ arboris illius, in quâ mortem mortalium causâ, bonorum omnium fons & origo Christus seruator obijisset. Vos, inquit, si deturbare Filij Dei trophaum animum induxeritis, impedire quidem minime possum: at videte iterùm iterùmque, ne magno vestro malo deturbetis; ne-ve*

*Alia eiusdem
Impostoris strophæ,
priori persimilis.*

ANNVS
MDCXXXV.

actensâ in vestrum omnium caput ardentius diuinâ iracundiâ, tantæ temeritatis pœnas luatis opinione grauiores. Vt intelligatis autem inanisima esse quæ vester iste munerum captator ad terrorem iactat, recogitate ipsi quoties imbres se effuderint, ex quo sacrosancta Crux hoc loco defixa est. Tum, quàm inscitè, quàmque ridiculè impostor comminiscitur, tonitru metu percelli? Nimirum, in eo sensus aut vite ne umbra quidem? halitus est siccus, candensque, qui nubis tanquam aluo conclusus, & coërcitus hac illac vagè fertur, sicubi nanciscatur exitum. Porro ut timore aliquo tonitru tangi posse demus, quid hîc reformidet? Rubeum videlicet hunc colorem? at eodem passim case vestra infectæ sunt. Quin amouetis igitur ipsi formas hæc miniatas? Fregite ea oratio Præfectorum animos: videlicet cùm nihil quod opponerent, succurreret, circumspectare alij alios, ac monere inter se, Crux ne attingeretur. Et Brebeufius victor; Agitedum, inquit, quando insignis augur nunciat rubro Crucis colore terri terri tonitru, album, si lubet, nigrum-ve inducemus: tum si pluerit statim, non recuso quin is pro veridico à vobis habeatur: sin perstabit ariditas, ecquid cause erit cur non fucum ab eo fieri credatis? Arrisit magnopere conditio: dictum, factum: albo confestim colore Crux superinducitur, suspensis expectatione animis, quadri-dum ipsum perstante nihilo seciùs ariditate exactum cùm esset, fremere denique vulgò omnes, & sago indignari, cuius ineptis clamoribus factum esset, ut Crux per tantam indignitatem deformaretur. Ergo tempore vtendum ratus, ad Præfectos vltro Brebeufius adit: quærit fidens, num pluerit, num æstus resederit, rubro Crucis colore sublato? Cùmque se tum demum agnoscere faterentur, Tehorenhaëgnonum merum esse veteratorem, rogaréntque quid potius facto opus esset, primum omnium de salutari Crucis mysterio ad eos differit: tum monet, si quid sibi crederent, conuenirent viri simul ac feminae, & eluendo abrogandóque priori sacrilegio, Crucem eandem ritè adorando venerarentur. Et quoniam de segetum incremento agebatur, frugis Indicæ modulum quendam afferrent singuli, in tenues inopésque post distribuendæ. Abnuente nemine, dies sequens sanctæ ceremoniæ dicitur: adfuere plerique omnes; lucem anteuertère plurimi. Ad Crucem, rubricatam ut priùs, Iesv Christi pendentis iconem Brebeufius addiderat: hanc vnâ cum Cruce piè & religiosè in genua accidens, veneratus

ratus primus cùm esset, idem ab astantium vnoquoque fieri præcepit. Gratissimum spectaculum fuit, Barbaros homines, & auitæ superstitioni innutritos, ad præpotentem hominum omnium parentem procreatorémque extremo tempore confugere, & ringente Satanâ, venerari Crucem habitu toto corporis, mente autem & ore eas addere preces, quas periculi magnitudo suggerebat. Sanè sincerâ illâ simplicitate Dominum delectatum, subsecutus eâdem illâ die imber comprobauit: atque illius anni feracitas superiorum annorum vbertatem si non superauit, æquauit certè, incredibili Barbarorum stupore, & Diuinæ omnipotentiae admiratione. Vt ad temporis rationem redeamus, duo præterea ad Huronum animos arctius deuinciendos valere: alterum, egregia Gallorum voluntas in eos tùm alias, tùm maximè vbi rumor semel iterumque de hostis aduentu dissipatus terrore, & tumultu cuncta compleuerat: ac quanquam vtraque vice res intrâ metum stetit, tamen cùm in illâ trepidatione nusquam ipsis defuturos Gallos Brebeufius spopondisset, milites quidem, hostiles impetus quâ excepturos, quâ vi & armis propulsaturos; se, præliantibus affore, quibuscunque daretur præsidij animos procuraturum; finem deinde nullum faciebant agendarum gratiarum. Monuere inter cetera Galli, sua deinceps præsidia in quadrum dirigerent, singulâsque ad angulorum vnumquemque turriculas excitarent: sic enim à paucis Gallis pagos totos defendi posse, sclopos quaquauersum in obuios displosuris. Et morem gesserunt salutaria monentibus: iam Rupella pagus ab ijs ad eum modum cœptus extrui. Alterum, Catechesis fuit, & paruulorum iugis & assidua institutio. Ac profectis quidem diebus Antonius Daniel, Sacerdotésque ceteri diuersi casas obibant, tradebantque puerulis elementa Christianæ doctrinæ linguâ vernaculâ, neque enim aliud idioma vllum capeßere Hurones tunc quibant. Festis autem lucibus bis in die agmen totum sacram in Ædiculam cogeant: & horis quidem autem meridianis, Missæ interesse iuebantur, ad Offertorium vsque: tum postquam solenni ritu lustralis aqua confecta erat, ex more Ecclesiæ, atque præeunte verba Brebeufio, elatâ voce easdem illas preces reddiderant publicè, quas didicerant priuatim, dimittebantur: pomeridianis autem explicabatur nonnihil ad

ANNVS
MDCXXXV.

*Crucis veneratio-
ne exoratus Deus
imbrem frugibus,
terreque feraci-
tatem largitur.*

*Frußus Cateche-
tica institutionis.*

ANNVS
MDCXXXV.

easdem institutiones pertinens, exigebaturque ratio eorum, quæ per hebdomadam didicissent, nec sine præmiolo. Dicitur vix queat, hæc quantopere studia accenderint istius ætatlæ: Nemo erat, qui balbutire modò posset, qui non à se reposci quidpiam flagitaret, & ut ingenio vulgò valent, non mediocri progressu ferè. Etenim à puerulis manabat fructus in adultos: tum quod non modò puellulas, sed etiam adolescentulas virgines laudis amor, & munusculorum qualiumcumque cupido exstimulabat: tum quod, id quod in Europâ quoque videmus, in salutaris certaminis communionem, parentes veniebant crebrò: atque adeò dum liberis velificabantur suis, arripiebant ipsi quoque perstudiosè quæ ijs postmodum inculcarent. Certè quasi iam tum aut auerent, aut præfagirent quæ consecuta sunt deinceps, quærebant ex Patribus, num regionem totam invertere se posse confiderent, hoc est, Christiana sacra Religionemque inducere? Quibus ita respondebant, ut dicerent; Nequaquam se tantum suis in viribus industria-re reponere, ut rem tantam à se perficere se posse autumarent: quæ verò in hominum facultate non essent, ea à Domino Deo non modò posse fieri, sed etiam nullo negotio posse. Quoniam verò suis istiusmodi consilijs mortalium ferè operam vult interponi sapientissimus ille idem, suauissimisque rerum nostrarum moderator, Aprili mense cum vocati Patres essent ad Comitia gentis totius, de solenni Mortuorum celebritate deliberaturæ; conuenerunt perlubenter tum ipsi per se, tum moniti per literas à Kebeccensibus. Perorauit suo loco in conuentu Brebeufius, interque cetera proposuit; *Animos nostros; cum immortales sint, post hanc vitam aut in calum euolare, aut in baratrum detrudi sempiternis ignibus æstuans: eâ in fornace fontes totum iri in perpetuum, sic, ut cruciatus finem nullum unquam visuri sint: neque enim ignem illum quamlibet acrem, absumpturum tamen corpora. Viderent proinde, dum esset integrum, utrum locorum duorum deamarent, hoc est quandiu superstites essent: qui enim ex ijs extremum diem obisset, omnes ad unum perisset, vel eos quorum causâ aliàs egissent feræ ferias, vel eos quorum causâ parem celebritatem conuocassent: quippè cum tum hi, tum illi, cognitionis veri summique Dei expertes excessissent hinc, utrosque ad Tartara utique peruenisse, ubi nunc eam experiantur dolorum, cruciatuum-*

que atrocitatem, quam ne animo quidem & cogitatione adumbrare mortalium ullus queat: ita quod ad eos attineret, planè deploratam rem esse. Quod si ipsi seriò animum inducerent in calum pergere, se verò unà cum Patribus reliquis, viam monstraturum. Atque ex more secundùm eam orationem obtulit Brebeufius torquem ex conchâ veneriâ (quæ ijs in locis argenti, aurique instar obtinet) sanè ingentem, addiditque; hanc à se complanando cælorum itineri donari. Tum verò cùm sententiam quisque dixisset, omnes, vno excepto, consensu definierunt, certum sibi esse istiusmodi ignes effugere; placere iter in cælum. Ille vnus quem dixi, seu seriò, seu ioco, dixit, Benè habere quod omnibus alijs propositum esset in cælum ascendere; ipse si ijs ignibus cremaretur, parùm referre. Et suscepit Brebeufius, nobis quidem à Deo conditionis vtriusque hîc fieri optionem: verùm, nescire infelicem quid tandem sit ignis ille Tartareus: in eâ spe se esse, fore vt mentem mutaret aliquando, vbi de fidei mysterijs traditum ipsi esset vberius.

ITA PAVLATIM alliciebantur Hurones opportunitatum qualiumcunque quas à Gallis captabant, quàm fidei Religionisque, sub ea quidem initia cupidiores. Quanquam illud iam tum Brebeufio canebant; Videret quanti porrò ipsum, quanti quæ afferebat facerent, quandoquidem & audirent haud grauâtè, quibuscunque de rebus veller, disputantem, & filios sinerent baptizari, quibuscum vtique in vnus & eiusdem fortunæ communionem venire vellent, non modò in hac vitâ, verumetiam in illâ alterâ, quæ superesse sempiterna ab ipso memoraretur. Subit hîc, cum nauis illis operarijs, mirari diuinæ Prouidentiae in his conuertendis Nationibus vias sanè mirabiles. Si quis Thaumaturgus adfuisset, Orientis puta Xauerius, aut Occiduarum Indiarum Iosephus Anchieta, qui cæcis oculorum aciem restitueret, paralyti dissolutos artus firmaret, morborum omne genus reliquum abigeret, excitaret ad vitam mortuos, absentia futurâque vaticinando referaret; enimvero quantum quidem assequi licet coniecturâ, turmatim fidei nomen dedissent Hurones: sed Domino Deo institutum aliud placuit: rationum momentis, & nudâ Euangelij promulgatione Canadenses populos aggregatos voluit ad Ecclesiam, incredibili quidem excolentium labore,

ANNVS
MDCXXXV.

*Votum de immaculata Genitricis Dei Conceptione venerandâ, rem Christianam admodum promo-
uet.*

at solatio certè pari. Quanquam miracula supplere videtur augustissimæ Deiparæ patrocinium. Stephanus Binetus, vir diuinæ gloriæ perstudiosus, & salutis animarum peramans, qui tum Prouincialis erat Franciæ, atque adeò tractibus ijs præerat, auctor fuit ijs qui ex Societate illuc versabantur, vt conuersioni gentium harumce maturandæ, è cælo auxilia, Genitricis Dei ope operaque accerferent, atque adeò VI. Idus Decembris, quo die immaculatam ipsi Conceptionem Ecclesia tota anniuersariâ celebritate gratularetur, vouerent singuli, Sacerdotes quidem se in annum semel mensibus singulis, eiusdem immaculatæ Conceptionis piâ, & religiosâ veneratione prosequendæ memoriæ, sacrificaturos: expertes sacerdotij, eiusdem Virginis Coronam duodecies decursuros. Addidere ipsi de suo, ieiunium in eius diei festi peruigilio: ac, si quam Ædem sacram facellum-ve ijs locis constituere liceret, eiusdem immaculatæ Conceptionis titulo insignituros. Et auspiciatum votum fuit: ex eo, tum Kebecci, vbi vsurpatum idem, tum apud Hurones, longè insigniores rei Christianæ progressus obseruati. Apud hos eo ipso die omnium prima extrâ morbi aleam sacro lauacro regenerata, & ceu Templum Dei viui dedicata est Maria à Conceptione (*Anescæ* paternum cognomen est) infantula planè felix. Hæc iam tunc tanquam lucerna in caliginoso loco, miris visa coruscare splendoribus. Studium nullum, nisi de precatione: vix in parentum domunculâ pedem posuerant Patres, cum accurrebat ocyus, ad signum Crucis efformandum, recitandasque preculas. Quinquagesies in die cum Angelicâ salutatione, Orationem Dominicam vltro iterare solita, ad id ipsumque incitare æquales alias. Quoties eam atatulam Patres, seu ad reddendas preces, seu ad Catecheticam institutionem conuocarent, adesse prima hilariùs, quàm aliæ ad puellares lusus accurrant: ac si quando in publico hi Officij diurni partem aliquam deambulando recitarent, illa viam obsidere, & quotiescunque se obuerterent, tum Crucis signum ducere, tum Christianas preces elatâ voce reddere. Quinetiam cum recens eò Gallus quidam aduenisset, continuò, quasi ad vrbauitatis officium, prehensam eius dextram in Crucis figuram circumegit. Adiunctæ eâdem luce, aliæ duæ: ante exeuntem autem mensẽ om-

nino ad duodetriginta aquis regenerati salutaribus.

KEBECCI AVTEM (iam enim èd regrediendum) incredibilis
 xe eo ipso tempore facta in melius rerum conuersio. Nam & quod
 renuerant adhuc, illicò parentes non modò permiscere, vt
 ægrotantes liberi Baptismo consignarentur, verumetiam eam
 in rem Sacerdotes nostros accersere vltro ceperunt: & adulti
 quoque, vbi se propius à morte abesse putarent, Christianos
 se emori velle distitare ceperunt, quò ne formidolosis illis igni-
 bus addicerentur, quorum terrores Christiani præcones in-
 tentarent: & puellulas aliquot tradidere, Christianis, Gallis-
 que ritibus instituendas, cuius rei quamlibet ad stabiliendam
 ijs locis Ecclesiam expetitæ, nullam-dum Patres iniicere men-
 tionem ausi erant, adeò ab eo consilio indigenas vulgò
 abhorreere intelligebant. Vt paucis multa, cùm totius antè
 anni interuallo animas tantùm duas & viginti ad Ecclesiam
 aggregassent, intrà menses deinde octo, plures centum ba-
 ptizati. Matres videres ipsas, inquit Iuuenæus, filiolos ad Bap-
 tismum deferre, si quando mortis periculum ex morbo im-
 mineret; atque adeò nonnullas vbertim flere, dum accipe-
 rent à Catechistis, liberorum eos quidem qui ætate adultiori
 obierint, ardere, quòd fidem amplecti recusassent: eos autem
 quos teneriori ætate mors rapuerit, sempiternis cælestis vitæ
 gaudijs voluptatibusque carere, quòd vndâ salutaris resper-
 si non fuissent. Accessit, quòd iam tum metum illum ponere
 ceperunt, sanè funestum, quem perfidiosus Satanàs per se-
 que, pérque emissarios suos iniecerat, exitiales Baptismi vn-
 das esse, quippe quæ certissimè eos quos contingerent, ne-
 carent: contrà, animum denique induxerunt vt sibi persuade-
 rent, sacro illo lauacro mentes, animósque purgari; & verò Chri-
 stiano ritu funus sibi vt post exitum è vitâ fieret, vehementer
 flagitare instituerunt. Postridie illius diei quo nuncupatum
 votum fuit, hoc est V. Id. Decemb. adolescens quidam natio-
 ne Algonquinius, de patris consensu, ac voluntate per extre-
 mum morbum institutus à Buteuxio, baptizatus est, & Chri-
 stiano ritu postmodùm elatus, funus comitantibus tum Gallis,
 tum Barbaris, modestiâ minimè barbarâ. Sub exeuntem verò
 mensem insigne extitit documentum exorata Virginis in de-
 cenni puero. Is cùm nullam priùs Baptismi mentionem admi-

ANNVS
MDCXXXV.

ANNVS
MDCXXXV.

fisset, eo errore, quòd esset vnda illa fatalis, quasi perinde esset eâ tingi & emori; post ardentissimas preces eius causâ apud Matrem misericordiâ conceptas à Patribus, placidissimam illam indolem miserantibus, mutatus derepente sic est voluntate, atque animo, vt quod adhuc refugerat, ardens experierit, institeritque vt ad Patrum domicilium (iam tum enim æger erat) deferretur. Nec mora: ab vno ex ijs continuò non tam effertur quàm rapitur: ac paulò post regeneratus, mortalem vitam immortalis mutauit. Corpus inscijs Patribus, communi sepulchro conditum cum infideli quodam ex consanguineis; id ubi resciere, expostularunt scilicet apud Andreæ auiam (Andreas Christianum Neophyti nomen fuit) de factâ sibi iniuriâ: corpus illud cum ad Christianos pertineret, restituendum vtique sibi, quò & Iusta ei Christiano ritu perfoluerentur, & daretur tumulus. Exceperunt Barbari, actam rem esse: cum eodem Andreas sepulchro clauderetur, quo *Kepitanalâ* filius: (fuerat is apud eos summâ auctoritate Præfectus, vt inter Barbaros, hæud vulgari laude prudentiæ) matrem, quæ superstes erat, nunquam permissuram, vt filij sui tumulus referaretur, excutereturque, exportando alteri. Adit tamen ad eam Sacerdos is, qui Andreæ ad fidem instituerat, precaturque, bonâ vt cum eius veniâ Andreæ corpus ex eo tumulo extrahere liceret. Cum sileret, adstans quidam è Barbaris Præfectus; En, inquit, corpus vtrumque tibi permittitur; vtrumque sanè transfer ad Gallos: at, ab altero alterum se iungas caue: etenim inter se diligunt. Atqui, longè dispar est vtriusque conditio, inquit Sacerdos; alter cœlesti felicitate perfruitur, alter ardet. Cares ingenio, ait Barbarus: si per aquam illam stat, quò minùs vterque loco iungatur, sitque felix; illum alterum euoluto funereo amictu, perfunde lymphâ tuâ quantum voles: tum vtrumque asporta. Cum subrisisset Sacerdos, docuissetque, id quàm futurum esset inutile, acquieuit denique Barbarus: ita extractum corpusculum Andreæ Christiano sepulchro donatum est. Post funus, adfuit reiectionis illius mater, flens, & eiulans quòd filij sui corpus, ceu animæ exuias sempiternis addictæ ignibus, indignum Patres habuissent, quòd pari ritu, locoque tumularetur. Et Sacerdos qui viderat ex gentili superstitione impo-

storem turgentibus buccis eum de quo deplorabatur, dum extremo morbo conflictaretur, perflasse; Hunc in modum, inquit, filium tuum nequissimi nebulones consanarunt: agrotat etiamnum filiola tua: caue illos vlllo modo adhibeas. Cui infelix mater; Cauebo, ait, perstudiosè: quin, si morbus ingrauescet, vos accersam: nec fefellit: aliquandiu post, puella cum haud procul à morte abesse censeretur, baptizata est singulari matris voluptate.

LÆTIS SVCCESSIBVS interuenit Campleni obitus, si rem fidei publicam spectes, sanè luctuosus; si viri integritatem, felix. Quo die Dei filius ærumnas nostras miseratus, tanquam Sol iustitiæ affulgere terris nascendo cepit, eodem ille, cœlo, vt de tantâ virtute augurari licet, natus est. Summa semper illius eluxerat æquitas, pietas, fides in Deum, Regemque, & societatem Nouæ Franciæ: at in morte tam illustria virtutis documenta dedit, vt stupori cunctis fuerint. In lacrimas colliquecebat, seu ex delictorum recordatione, seu ex Dei amore manantes: cùmque diu ea quæ ad summi Numinis obsequium pertinere intelligebat, constanter & amplexus esset, & promouisset, tùm sub extremos vitæ dies incensissimum diuinæ gloriæ studium præ se tulit, & paternam prorsus charitatem in Gallos eos, qui Kebeccum migrauerant: in id omni curâ & solitudine incumbendum prædicans, eorum vt tenuitas subleuaretur: se quidem si reualesceret, illud omninò perfecturum. Generalem vitæ totius confessionem, quam pridem paratam habebat, apud Carolum Lalemantium deposuit, quem præcipuè diligebat: is vicissim & morbi tempore, qui mensium duorum & dimidij fuit, singularem præbuit assiduitatem, & funeri postmodum præfuit, quod quâ licuit pompâ, luctu sanè minimè simulato, populus, milites, Præfecti, Clerus certatim cohonestarunt: Iuuenæo, hominem meritissimum pro concione laudandi partes impositæ. Annos propè quinque & triginta ijs in tractibus versatus, mirum quàm multa & perpeffus sit, & gesserit ad dignitatem Gallici nominis. Vnus rerum molem penè humeris sustinere, Barbaris, qui Gallicam amicitiam expetere vtcunque videbantur, vel oblatam sanè non respuere, adesse in præliis: nouas oras lustrare: quæ commodissima statio esset, prudenter deligere: intendere

Campleni obitus.

Eiusdem virtutes.

ANNVS
MDCXXXV.

in compendia publica, priuatâque vel Barbarorum, vel Gallorum: ipse singulari continentîâ modico semper contentus, id vnum assidue spectare & sequi, ijs vt locis Francica Lilia quidem, Crucem verò potissimè figeret, & ad Ecclesiam immensas illas plagas tandem aliquando adiungeret. Equidem illud mihi videor posse dicere, tanto viro, secundum Deum præcipuè acceptum referri debere, quantumcunque illud est, quòd illîc vel ad summi Dei gloriam geritur, vel ad splendorem, dignitatèque Gallici nominis: Campleniique solertiam, assiduitatem, constantiam, pro occultâ quadam machinâ fuisse, quæ quidquid ad rem Canadensem pertinebat in Galliâ, in Angliâ, in illis ipsis plagis, terrâ, marique felicissimè agitarer. Certè ante quadriennium quàm terris ereptus est, destinato consilio, extremos annos ætatis, ingrauescentis licèt, glorioso instituto consecrauerat. Sic enim Epistolâ Dedicatoriâ, quæ eius extremo Commentario præfixa est, scribebat ad Eminentissimum Cardinalem Richelæum, qui tum præter cetera rem quoque Regni Francici maritimam summâ cum potestate administrabat. *Huic voto illud adiungo præterea, me perlubenter annos vita reliquos optimè collocatos putaturum, si tam glorioso tamque necessario in opere ponentur.* Et voti compos, vti vidimus, factus est: post paulò, cum imperio in Nouam Franciam traiecit: quam si veteri antetulit vir ad Barbararum gentium salutem à Deo donatus; non est, inquit Iuuenæus, quod eius propinqui ægrè ferant: nunquam tanta eius famæ vel celebritas, vel diuturnitas fuisset, si in Galliâ obijisset.

SECUNDVM funus Castri-fortius, is qui deinde ad Trifluuium præfuit, ex literis Societatis, quæ pridem apud Iuuenæum depositæ, reſeratæ sunt, lectæque in conuentu palam, eius in locum ſuffectus, dum aliud è Galliâ afferretur.

HISTORIÆ CANADENSIS

ANNVS
MDCXXXV;

LIBER TERTIVS.

AC PRIMVM æstate, spes af-
fulgere cœpta certior rei Canadensis
ad insigne aliquod culmen prouehen-
dæ; atque vt Iuuenæi verbis vtar, ex
densæ cuiusdam noctis caligine exi-
stere aurora lucidior, hoc iucundiori
Kebeccensium Neophytorum sensu,
quòd eorum mentes metum inter
expectationémque suspensæ, consti-
tuere secum nequibant satis, num quem locum inter veteris
Galliæ curas Nouæ Franciæ rationes obtinerent. Auditione
accipiebant, in Galliâ ingentes vbique delectus haberi, plures
comparari exercitus, in tot tamque multiplicia bella pecunias
vndique conqueri: hinc sollicitudo, ne pro eo ac procliue est,
dum tantopere vrgerent propiora, remota minùs accurarentur.
Nec non illud angebat animos, in demortui Camplenij lo-
cum qui successurus esset, num pari ardore vel diuini obse-
sequij, vel charitate Gallorum, vel indigenarum studio benè
cœpta esset prosecuturus: euenire enim sæpenumerò ex ho-

ANNVS
MDCXXXV.

minum libidine, & præpostero amore sui, ut quæ hic probauit, ille reiiciat, quasi turpe sit aliorum vestigijs insistere. Has omnes formidines absterfit classis appulsus, & cumulado gaudio mentes perfudit. Nam & in præsens, idonea missa subsidia: & in posterum bene iussi sperare de veteris Galliæ liberalitate, atque munificentia. Nunciabatur ardere permultos incensâ cupiditate vel inclyti laboris in partem veniendi, vel opibus facultatibusque iuuandi nascentem Ecclesiam: nec viros modò ad præclaram expeditionem se se accingere, sed etiam feminas, sanctimoniales præsertim: è quibus, cum maximè necessaria earum opera videretur, quæ quòd ægris, morbidisque curam impendant, Hospitalariæ vulgò vocantur, scripsit ad Iuuenæum Ducissæ Esquillionæ, Cardinalis Richelæi ex sorore neptis certum sibi esse vnâ cum Monasterio piarum Virginum, Xenodochium quoque exædificare, extructum annuis prouentibus instruere.

ANNVS
MDCXXXVI.

Dei genitricis auspicij multi baptismo initiantur.

QUÆ DVM in veteri Franciâ prouidentur, in Nouâ, eâdem augustâ cæli terrarumque Reginâ Præsede atque auspice, insignes deinceps ad fidem progressus fieri perrexere. Ac anno quidem proximè secuto ineunte, post longum hinc inde certamen, tandem Christo parita Maria, filia virgo Oumatazan cuiusdam, cui Magni Oliuerij cognomentum inditum à Gallis, ob corporis proceritatem, hominis suis superstitionibus addictissimi, quippe ex eorum numero circulatorum, qui perflando canendoque, abigere semorbos posse mentiuntur. Sed nihil ars, ne in domesticâ quidem calamitate valuit: cum vnice filiam pater, vnice mater diligeret, nihil intentatum reliquere, si quo modo consanari ægra posset. Primum omnium, cum ex propinquis aliquis retulisset indicatum sibi per somnium, reualituram ægram, ita, si arietis pelli incubaret variegatâ, multiplicibusque distinctâ coloribus; pellem nacti, remos depingunt, canoas, animantes, & si quid tale opiniosis hominibus in mentem venerat: tum egregiam culcitram ægræ substernunt, nullo planè leuamento. Vbi id parùm processerat, censuit alius, pro puluillo supponendum laborantis capiti candidum linteum cum figuris canentium hominum, saltantiumque, penicillo expressis: sed neque hæc medicina profuit. Consulunt deinde parentes sagam quandam percelebrem: illa

denunciat cædendum canem esse, qui à viris postmodum in conuiuio manderetur: tum ex ceruinâ pelle consarcinandam vestem ægræ, additis, intertextisque Phrygio videlicet opere, fetishisticum, rubricatis, quo nullum in illâ barbarie ornamentum maius (*Matachias* vulgò Galli vocant, *Pimikin* Algonquinij) eâ si ægrotâ vteretur, certè ex morbo recreatum iri. At vbi caninum conuiuium apparabatur, fuit qui somniarit pro certissimo alexipharmaco, instituendum conuiuium ex viginti alcarum capitibus: haud insulsè ille quidem ad gulam, sed vt nix erat tenuior, vix ac ne vix quidem tot alcæ inuestigari poterant, nedum capi; verùm, adfuit commodum coniectior, qui diceret capita illa viginti mutari ritè posse panibus totidem maioribus, quales à Gallis coëmunt: hos salutes æquè fore: nec postremum hoc abs re: dum se tamen illi coràm ingurgitant, nihilo seciùs ægra fatiscere. Intereà sempiternæ illius saluti imminabant Patres, & opportunè, importunè ad eam itabant, si quo modo fidem liceret instillare, ac secundùm necessariam institutionem aquas adhibere salutes: verùm, non sinebant parentes, ex gentili errore fatalem corpori Baptismum esse, quidquid tandem animi rationibus conferret. Ergo opperiri iubebant, dum alia omnia tentassent priùs; si nihil procederet, tum demùm filiam illis permissuros. Sunt hæc videlicet instituta non Ethnicorum modò, verumetiam eorum nonnunquam qui se Fideles dici volunt: peruersissimo ordine, alia omnia seu morborum tempore, seu ærumnarum ceterarum, experiuntur priùs: tum, si nihil expediunt, inclamant Deum: digni qui planè reijcerentur si non sempiterna illa benignitas misereretur omnium. Certè non est passus parentum stoliditatem fraudi esse filia, nihil tam expetenti, quàm vt in familiam Christi concederet. Ergo post tot, tamque indignas repulsas, admittuntur tandem Patres, vel rogantur potiùs: etenim postquam nihil promouebant, censuerant è re magis fore, cum præpotenti Deo tantisper per assiduas preces de sempiternâ virginis salute seorsim agere quàm molesti esse parentibus. Et ferrea pectora summus animorum moderator emolliit: Patribus parentes significandum curant, redirent porrò: tum demùm filiam auscultaturam. Cùm aduolassent, isque qui ceperat exponere fidei mysteria, nondum vsum haberet linguæ tantùm, vt expeditè, planèque

ANNVS
MDCXXXVI.

quæ in rem erant eloqueretur; interpretum vicem parentes ipsi obibant, reddebantque verbis dilucidioribus quæ ipse utcunque expresserat, tantâ ægrotæ voluptate; ut tanquam imbrem humus ex diuturnâ siccitate aridior, sic quæ proponebantur exciperet. Sanè ut dies aliquot institutio tenuit, nonnunquam per noctem exquirebat ex matre, numnam breui lux foret? tum ad Deum conuersa; Qui cuncta, aiebat, formasti, misere mei. Qui meâ causâ mortem adiisti, credo in te, te diligo, fer opem. Tandem postridie illius diei quo terram cælo mutauit, cum parentis alterius frater ad Patres adiisset, cum iisque inuitatus coenaret, admonuit, Catechumenam proximè à morte abesse: Baptismum proinde maturarent. Atqui plenius instituenda est, aiunt, si tamen eius vires magnopere debilitari perspexeris, nos accersito, aderimus confestim. Nec mora: post paucas horas quàm abcesserat, intempestâ nocte reuertitur, inclamatque Patres, ægrotam animam agere: perperato opus esse. Ad eos clamores expergefatti, accurrunt illicò, cum Gallis duobus, per medias niues: tamque opportunè aduenere, ut statim atque etiam tunc compotem sui, & ad cæleste beneficium lætitiâ gestientem; sacra vnda perfunderat, luctari cum morte continuò ceperit, pauloque post euolarit in cælum. Funus honestarunt quæ parentes addito mundo muliebri, insuperque remis duobus; quæ Galli, curato loculo, quæ res Barbaros mirificè cepit; nec se continere potuit pater, quin secundum exequias, in Buteuxij collum rueret, ac tum demùm agnoscere se profiteretur: & se & gentem totam à Gallis diligi. Porro tùm ipse, tùm vxor, Christiana deinde sacra amplexi, vxor prior, ut suo loco reddemus.

Hic cum Neophytæ parentibus: in eâ quæ sequitur conuersione, luctandum cum Neophyto ipso diu fuit, multumque, antequàm manus daret. *Amiskarsî* quidam erat adolescens, à longâ tabe languidus, tùm ipse per se à fide alienior, tùm periculoso coniugio implicitus, quippe qui haberet in matrimonio filiam circulatoris cuiusdam, ex maximè insignibus. Cum ad eum Buteuxius adiisset, præque turbâ circumstanti ea promere quæ mente voluebat, haud satis tempestiuè se posse intelligeret, hominem inuitat in domunculam Societatis. Cum venisset, post aliquam sermocinationem ad mysteria fi-

dei Sacerdos descendit, in eoque multus fuit, ut post prolixam disputationem de futuræ vitæ felicitate, quæreretur ex eo, numnam ad ea fruenda bona accingere se se æquum duceret? Minimè verò, inquit: neque enim persuadere mihi possum, ita rem habere, ut dicitis. Quidni enim? inquit Pater. Quoniam, ait, carebit animus meus ingenio, atque adeò minimè idoneus erit, qui ista fruendo persentiscat. At vndenam habes, inquit Buteuxius, animos post hanc viram stupidos fore, ac rerum quæ geruntur, notitiâ carituros? Nimirum sic affirmarunt aliàs, ait, gentiles duo, reuersi post obitum, totique nostræ Nationi denunciarunt. Perrexit Buteuxius: illi ipsi qui post obitum sunt reuersi, ingenij participes erant, nec ne? Expertes, inquit, erant ingenij. Hallucinaris, inquit Buteuxius: ipsum enim illud, nosse se carere ingenio, valere ingenio est: verum, pingui Mineruâ agamus: an non valere ingenio est, scienter venari? Ad hominem argumentabatur: neque enim inficientur vnquam homines quorum ferè victus ratio ex venatione pendeat, ingenio carere, qui aptè felicitèrque venerit: itaque cum annuisset; Atqui, ait Catechistes, è vestratibus permulti sunt, quorum animi post obitum, fibrorum, alcarumque animos aptè venentur. Idipsum cum sit in confesso apud Barbaros, non habebat quò se verteret contumax. Quare de more eorum, qui rationum quidem vim, ac momenta peruidet, nolunt tamen acquiescere; Gentem, inquit, quisque suam deamat: vos, quandoquidem, ut ais, vestri populares in cælum euolant, eò sanè pergite: ego ad meos me adiungam. Hic Buteuxius cum prouideret si in vrgendo ipse perstaret, pertinaciùs quoque hominem repugnaturum, mutato sermone, quærere institit, quæ eius morbi origo esset? Algonquinius quidam, ait, homo nefarius illum mihi conciliauit: etenim cum inter nos rixa intercessisset, ne à me necaretur veritus, de meâ morte transiebat cum *Matchi Manits*. Vnde verò id habes? rogat Buteuxius. Ego, ait, ipsum illum *Matchi Manits* consului: atque is admouit, munerum in *Manits* *sicckhios* proponerem: se inimico meo præuersurum, adimendâ vitâ: ita me reualiturum. Id me verò angit intimè, quod in largitionem illam nihil suppetit: & conchæ veneriæ quidquid habebam, & pellium, profudi: nunc, cum

ANNVS
MDCXXXVI.

nihil superfit, emoriendum planè. Dialogisimum insignem penè ad verbum reddendum censui: tùm vt intelligatur gentem nullam esse, quamuis barbaram, quæ non aliquem sensum habeat animorum immortalitatis: tùm vt quisque perspiciat, vbique terrarum teterrimum dæmonem sibi constare, morbis seu immitendis, seu non nisi nouo maleficio abigendis: tùm vt innotescat piam illam credulitatem, quâ ijs quæ Deus credenda proposuit, assentimur, illius eiusdem benignissimi parentis donum ac munus esse planè singulare. Videlicet vt in hæreticis experimur quotidie, qui refragari nequeant propositæ mysteriorum veritati, esse quamplurimos; perpauca, qui animum inducant id amplecti quod probant, sic res habet planè in Ethnicis: nisi Deus ipse per se voluntatem intus inflammauerit, frustra circa intelligentiam laboraueris. Id adeò in eo quem memoramus, vel illustrissimè enituit: cùm illius ad fidem adducendi spem propè omnem abiēcissent Patres, irerentque nihilo feciùs ad miserum identidem; aduentantibus carniū nonnihil dono acceptum aliquando obtulit. Negauit Buteuxius se eò venisse quidquam accipiendi causa: ac non modò se opum nihil harumce, quæ oculis vsurpantur, quæque manu tanguntur, ab eo expectare professus est, sed sempiternas, ac cælestes vtrò indigenti offerre: felicem planè futurum, si fidem amplecti animum induceret. Atqui certum mihi, constitutumque est credere, inquit, & ad Deum aspirare. Hæc autem efferebat iunctis palmis, sublati oculis in cælum, ac reliquo corporis habitu sic ad modestiam, pietatēque composito, vt attoniti, & admirationem inter lætitiāque suspensi hærerent Patres, suspicientes opus Dei. Ergo opportunitate vtendum rati, quæ aliàs sæpè proposuerant, inculcare, addere quæ tempus poscebat, tantā audientis auiditate, vt totus ex Catechistæ ore penderet, satisque demirari non posset vel superiorem contumaciam suā, vel infinitam in se clementiam Dei. Ita postquā apprimè institutus erat, de sacro fonte regeneratus est: pauloque post ex vitā mortali ad immortalem translatus. Ceterum, cùm in ijs quæ diximus, singularem quandam prouidentiam agnoscere licuit, tùm in eo vel maximè, quod molesti vtrique, atque adeò formidolosi interpellatores aberant dum hæc gerebantur, contubernales Nicolai (id enim Christianum nomen

fuit) hominem fortè , si adfuissent , à sancto proposito sannis diſſerĩſſeque auocaturi , & , quod magis mirere , vix horæ duæ à Neophiti obitu fluxerant , cùm à venatu rediere . Adeò paruis in ſpeciem momentis ſempiternæ fortunæ noſtræ vertuntur .

SPECTACVLVM deinceps lætitiâ & dolore mixtum præbuere germanæ duæ ſorores , bima altera , altera annorum ſexdecim . Ambæ de matris conſenſu , Eccleſiæ aggregatæ , paulò poſt ad nuptias Filij Dei tranſlatæ ſunt : atque hæc quidem volens lubenſque Baptiſmum extremi morbi tempore ſi non ipſa flagitauit , excepit certè , ſingulari quadam ſignificatione pietatis . Vel antequàm cùm eâ de re tanti momenti Patres egiſſent , fide prædita fuiſſe credi potuit . Germanum fratrem habebat apud Patres aſſiduum , quos ad linguam vernaculam erudiebat : cùmque pars maxima institutionis in ſacerorum myſteriorum explicatione verſaretur , ad quam maximè vulgares voces requirebant ; frater , vt fit , ſorori deinde illa ipſa memorabat , & ſcilicet auditis virgo mirum in modum afficiebatur . Ita vbi ſe ingenti teneri Baptiſmi deſiderio ſignificaffet , poſtquam ad Catechetiſcam doctrinam ventum erat , comperta eſt eorum quæ ſcitu neceſſaria erant , ignorare nihil . Ergo nihil procrastinandum rati , virginem caſtam Chriſto deſpondent : tum , quando aliud non licebat , regeneratam dimittunt , in ſiluas ac nemora illicò in matris , Barbarorũque aliorum aliquot comitatu abituram . Dum in vehe ambæ colligarentur (neque enim inſiſtere pedibus valebant , hæc per morbum , illa per morbum æquè & ætatulæ infirmitatem) pectus Patrum effodiebatur . Cùmque ſuprema monita adjicerent , monerentque , vbicunque tandem locorum foret , Chriſtianam ſe eſſe meminiffet , ac ſi morte fortè deſungi contingeret , peruenturam in cælum , apud Deum omni bonorum ſolatorũque genere abundaturam . Vale , inquit , Ioanna (nomen id fuit regeneratæ) vale mi Pater , alterum duorum appellans : nunquam deinceps tuo conſpectu fruam : ſed nihil tanti mori intereſt , quando tam fortunato loco futura ſum . Tum exquirentibus , num quâ re egeret , in iſtâ deſtitutione ? Si quid , ait , vix paſſæ in promptu eſt , pauxillum date : extremum hoc leuamentum morbo meo à vobis erit : etenim in ſiluas ad mortem pergo : verũ , me ſpes ſuſtentat , fore vt in cælum euolem . Et con-

ANNVS
MDCXXXVI.

firmantibus Patribus, euolaturam vtrique, si in fide perstitisset; sic habete, inquit, me in Deum & credere, & credituram. Colloquium abrupto profectio, abiire miseri, nullo penum, nisi panis mensurâ, quanta in prandium, cœnulâque illius diei satis esset, eâque subministratâ à Patribus. Flabat Caurus sanè glacialis, impetûque in ora progredientium rectâ ferebatur: ibant tamen securi, perinde ac si non eos nemorum vastitas, sed optimæ telluris copia exceptura esset. Ex ærumnæ ad morbum additæ germanas ambas mortalitati eripuerunt: antecessit infantula: soror paulò diutius cum morbo, cum frigore, cum inediâ, cum itineris fatigatione luctata, præuiam denique secuta est.

Vndâ Baptismi
ipsi etiam corpori
salutaris.

I AM, funestam illam formidinem de vndâ Baptismi, quasi letalis corporibus foret, plerisque eripuit fructus beati lauacri ad corporis ipsius salutem infanti puero propè ad miraculum salutaris. Indigenarum quidam *Atikameg*, à Gallis *Princeps* cognominatus casulam per hyemem haud procul Residentiâ S. Mariæ Angelorum fixerat. V. Id. Febr. è Patribus aliquem trepidè accersit, baptizando infanti filiolo, animam propè agenti. Aduolat vnus continuo, & aquæ paucillùm defert, veritus ne, cùm riui, anmèsque congelassent, ea nullo loco ventorum flatibus peruiro foret. Vbi adfuit, vrget pater, filiolum quamprimùm Christianorum ritu initiet: iam illum animulam efflare: at mater contrâ obnuitur: aquas eas letales esse: quemcunque attingerent, eum certissimè emori. Quid hîc Sacerdos faceret? rationum momentis mulierem de funestâ illâ pertinaciâ deducere conatur. Gallos omnes aquis ijs peremptricibus scilicet resperfos esse, & viuere: nonnullos è populatibus, quorum edebat nomina, iisdem ablutos, & valere. Quod si secundùm Baptismum indigenarum complures emorerentur, non id Baptismo tribuendum, sed morbo quo antè tenerentur: & verò non minùs occumbere morbosos eos qui baptizari nollent, quàm eos qui tantum Dei munus non aspernarentur. Vir autem vel dolore, vel indignatione æstuans; Age sis, inquit, stolidâ, hoc mihi dic, sobolem hanc tuam Baptismus necat, an morbus? non oculis tuis vides, mulierum importunissima, paruulum extrema suspiria ducere, ac seu Baptismi compos excesserit, seu experts, te eo, intrâ momentum carituram.

carituram. Addidit Sacerdos, Baptismum non modò non necare, sed etiam præterquàm quòd animos semper vitâ donat, corpora quoque nonnunquàm conſanare: ſi animum induceret credere poſſe id à Deo effici, eius filiolum fortè conualiturum. Eam ad orationem erecta animo mulier; Si ſoſpitare eum potes, inquit, age ſanè, aquam tuam adhibe; ſin, attrectes caue. Ego verò, inquit maritus, facilè mihi perſuadeo, eum qui cuncta condidit, poſſe filiolum meum conſanare. Et Sacerdos, ſi idem ſibi coniux tua perſuaderet, breui ſoſpitem filium haberes. Tum ad vxorem conuerſus Attikameg; Cares prorsùs ingenio, ait, metuis videlicet ne Baptiſmus filium tuum opprimat, nec vides ipſum in oculis tuis emori Baptiſmi expertem? Qui cuncta condidit, quique efficere quidlibet poſteſt, virtutis ſatis habet ad vitam ei reſtituendam: ac ſi fortè reſtituere non libuerit, ſaltem illius animæ miſerebitur. Hic verò commora mulier, annuit tandem. Inſtare tamen coniux etiamnum; Age, inquit, animum erige, ac vide etiam atque etiam num credas: etenim ſi diſſimulas, neutrquam conſanabit Deus filium tuum. Et illa; Credo, inquit, baptizetur. Enimverò hæſit aliquantulùm Sacerdos hoc articulo rei lubricæ, perplexæque: videbat hinc infantulum luſtari cum morte, illinc peruicacem feminam, eâ vnâ de cauſâ filium ſuum regenerandum permittere, quòd reualiturum ſperaret: ita, ſi emoreretur, diuino vtique ſacramento obtrectaturam: quoniam tamen ſempiternæ paruuli ſaluti proſpiciendum prorsùs erat, audendum ſanè putauit, cum eo tamen vt ſlagitaret à parentibus ſi reualeſceret infantulus, traderetur ſibi poſt annos aliquot in diſciplinam. Et ecce tibi nouæ turbæ: redit ad ingenium mulier pertinax; Videò, inquit, id vnum agit, vt ereptum mihi filium ſibi habeat: non feram, non aſſentiar. Attikameg; autem; Filium meum depoſcis, in totam ætatem, an in annos tantùm aliquot inſtitutionis? Cùm aſſeueraffet Sacerdos, ſe eum in paucos tantùm annos depoſcere, neque antè, quàm annum ſeptimum octauum-ve ætatis attigiſſet, inſtare acriùs maritus apud vxorem, acquieſceret demùm, puerum, ſi reualeſceret, reſtitutum iri ſine dubio, poſtquàm Chriſtianis Gallicisſque inſtitutis apprime imbutus eſſet. Inter eas autem moras cùm infans tantumnon afflaret animam, obſtupeſcebant

ANNVS
MDCXXXVI.

Barbari ipsi, qui non pauci circumstabant, litigari tandiu de puellulo, cuius esset conclamata planè salus, nisi Baptismus opitularetur. Tandem cùm confirmatæ mulieri persuasum esset, prorsus restitutum iri filium; ipsa testandæ fidei, speique in Deum, filium suum baptizandum obtulit. Et (rem fanè miram!) vix concepta verba formæ sacramenti Sacerdos decurrerat, vndulæque infantuli caput resperferat, cùm animaduertit mater continuò, ipsum ocellos aperire, spirare, artus distendere. Ergo mammam extemplò porrigit: nec tergiuersatur infantulus: lac fugit, recreatur: vno verbo, antequàm è casâ pedem Sacerdos extulisset, planè conualuerat. Hæc ipsi credo, Iuuenæo acciderunt, sed consultò pro suâ modestiâ, nomen silentio oculere voluit suum, minimè utique malignè nominaturus, si cuius alterius operâ uti Deus voluisset in re quæ ad miraculum proximè accedit, si non planè miraculum est: quid enim defuit, præsertim cùm non sensim, neque pederentim, sed derepentè infantuli confirmata valetudo fuerit? Hæc tamen historicè dicta sunt, ne, vel latum quidem vnguem à Decreto sanctissimi D. N. Urbani VIII. discessisse videamur. Acciuit quidem certè euentus insolens, præter eos qui aderant, Barbaros aliquot, ad rei narrationem, quam Attikamegy incredibili, vel admiratione, vel voluptate memorabat, attonitos, ac silentes. Aliquandiu post, quoniam raprim, ut in re lubricâ, adhibita ea tantùm erant, sine quibus constare sacramentum nequireret, quæsiuit ex parentibus Sacerdos, an non gratum futurum esset, si Kebecci in sacrâ Ædiculâ palàm supplerentur statæ, solennésque Baptismi ceremoniæ? Cùm annuissent, addidissentque cupere filium suum ad eum planè modum procurari, quo Galli solerent, monuit is de susceptoribus, edisseruitque quorsùm adhibeantur: addubitantique patri num è Gallis reperturus esset, qui idpij muneris obire vellent, confirmavit Sacerdos neminem non id honoris loco habiturum. Ita die Dominicâ quæ visa deinceps commodissima est, congregatis ad Missarum solennia Gallis, exposuit Sacerdos idem, seriem rei gestæ: infantem illum puerum quasi à morte excitatum Baptismi vi præsentissimâ fuisse: idcirco accepti beneficij memores parentes vltro eum sistere, quò consueta ceremoniæ, quas omittere mors

instans coëgerat, ritè adhiberentur; ac spondere, se eum, vbi maturum foret, Patribus in disciplinam tradituros: idipsumque interrogati ipsi denuò facturos receperunt. Ergo singulari tum omnium, tum parentum præsertim gestientium latitiâ, res peracta, infantique Francisci Oliuerij nomen inditum, ex nomine, atque agnomine susceptoris. Vt verò vigilantem Domini Dei prouidentiam perpetuò agnosceres, cum aliquot post annis vrgeretur mater à Patribus, vti promissi memor, puerum sibi in disciplinam traderet, obsurdescente ingrata, puer penè derepentè mortuus est, summo Deo vel meritæ parentis vlciscente scelus, vel filij sempiternæ salutis consulente, quem idcirco fortè rapuit, ne malitia mutaret intellectum, ne-ve candorem baptismalis innocentie inficeret deinde æqualium licentia.

HVRONICA quoque messis minimè malignè, vt in incultis noualibus, colentium labori respondit. Huius anni curriculo sex & octoginta quæ infantes, quæ adulti aggregati ad Ecclesiam, & adulti ferè contrà quàm apud Montanos, Algonquiniòsque, eâ spe ducti, fore vt è morbis salutaris vndæ beneficio emergerent. Sanè ea persuasio longè latèque peruasit, quos, semel sacra lympha resperferit, eos à morbis intactos feruari, infantulos præsertim, vt è totâ circa viciniâ, atque adèò è locis sex septem-ve leucas diffitis, ad Patres baptizandi deferrentur: quæ mens parentum tamen minimè mala erat, conabantur tamen Catechistæ id efficere, vt adulti, seu ipsi sibi Baptismum flagitarent, seu liberos offerrent suos; asurgerent altiùs, illudque planè intelligerent, non solum ad corporis, sed multò magis ad animorum vitam, diuinum sacramentum comparatum esse. Ceterum, infantulos eos penè omnes diuina benignitas incolumes præstitit, ac si qui pauculi obierunt, eorum mors morbis insanabilibus quibus iam inde ante Baptismum conflictabantur, vulgò tributa, alios si qua inualetudinis tentatiuncula perstrinxit, eius rei causam parentes, nondum Christiani licèt, contulerunt tamen in neglectum diuini obsequij, qui cadere sæpè in eam ætatulam solet. Agmen totum in veste, quantum accurari potuit, concinnâ, IV. Non. Februarij, quo die lætam celebritatem Ecclesia recolit, Christi IESV in Templo præsentati, secundum solen-

ANNVS
MDCXXXVI.

nem benedictionem cereorum, à conuocatis parentibus ritè offerendum Deo curauit Brebeufius, precatione eam in rem Huronico idiomate conceptâ, quam omnes è genibus, ipso verba præeunte, dextrâque Iesv Christi Crucifixi imaginem præferente, iterabant, in hanc sententiam, vt Deo Patri, Filio, Sancto Spiritui offerrent, dedicarentque vtròque liberos illos suos, testarenturque præpotentem illum Deum, Dominum peculiari quodam modo filiorum suorum esse. Idcirco rogabant, vti tanquam suos respicere dignaretur, morbos arceret, in peccatum ne labi pateretur, pestem, famem, bella procul auerteret: ne-ve fineret maleficos quidquam nocere, sed dæmonum impetus, furorésque inhiaberet. Ea formula quoniam auerruncandarum rerum earum quas maximè reformidant, mentionem faciebat, probata magnopere: addi tamen duo præterea voluerunt, vt præpotens ille rerum omnium conditor arbitérque naufragia insuper, incendiâque defenderet: quæ cum adiuncta essent, enimuerò absolutissima precatio iudicata. Ex eo porro die templorum horumce Dei viuientium, spirantiumque possessio ritè adita: ita deinceps Dominicis diebus in sacram Ædiculam conuenire perrexit ea ætatula. Ex adultis quatuor cælum recepit; in ijs Præfectum ipsum pagi Ithonatiriensis, Franciscum Sangzati. Is cum placidis esset imprimis moribus, haud ægrè extremi morbi tempore adduci se passus est ad Baptismum, quem in alijs sæpè se magnopere probare significauerat. Enituit verò singularis quædam Domini Dei prouidentia in Baptismo feminae, quæ paulò post ipsa quoque mortalitate exuta est: quippè cum grauissimè audiret à surditate, neque aliunde satis caperet quæ à Catechistâ dicebantur, quod ex aliâ quadam natione esset, is quò se verteret nesciebat. Sed adfuit sanè peropportune adolescens, qui fortè audierat coràm quæ Patres superiori Autumno instituentis Ludouici à sanctâ Fide parentibus exposuerant. Ita cum ex ijs quædam iam tum animo altè imbibisset, alia perfacile ex Brebeufij ore caperet, nullo negotio reddebat quæ tradi mulieri omninò debebant, eo exitu, vt ante discessum, eam Brebeufius aquâ saluari regenerauerit in beatam filiorum Dei infantiam, Mariæ nuncupatione. Hæc cum supremis morbi diebus identidem animo linqueretur, fertur tamen prædixisse,

se non nisi octauo post die emorituram, & ita contigit.

OSTIVM verò ingens referari cœptum Euangelio, adulto iam vere, paulò antè, quàm gentis Concilium de more cogeretur, tùm alijs de causis, tùm vt quo potissimum loco festa Mortuorum celebritas perageretur, definirent. Ænonsius quidam erat Præfectus apud eos ex primarijs, Residentiæ Patrum Societatis IESV suo in pago stabiliendæ percupidus, quæ Ihonatiriæ consistebat adhuc. Is consultò antequam natio convenisset, accersito per certum nuncium Brebeufio orationem habuit sanè ad persuadendum appositam: cuius de efficacitate ne nonnihil ab se detractum fuerit, cùm vereri se Brebeufius idem profiteatur, nihil mihi addendum, nihil detrahendum visum est, sed ex fide reddenda Latine, quæ habet Gallica Relatio. Hunc igitur prorsùs in modum Ænonsius peroravit. *Accersivi te, Echom (Brebeufium eo nomine ab Huronibus insignitum, tradidimus suprà:) eo consilio, vt ex te rescirem quid demùm constitutum habeatis de re toties, vt tutè nosti, à me tibi propositâ. Nec verò commississem vt accerferem te huc potius, quàm ad te venirem, nisi ea me cogitatio impulsisset, futurum fuisse, vt vix ac ne vix quidem vestrâ in casa locum, tempùsque idoneum nanciscerer, ea quæ meditatus sum, clàm arbitris exponendi: tanta est semper apud vos frequentia, tantus concursus aduentium. Accedebat quod cùm propediem deliberaturi simus de nouo Pago constituendo, suspectum utique futurum colloquium erat ijs, qui nihil non agunt, vt vos quoquo modo apud se distineant. Ex quo Gallos nosse cepimus, ij me semper dilexerunt, ego vicissim, quacunque in re licuit, semper ipsis præsto fui, sic, vt nullum totâ hac regione amiciorem experti fuerint: quæ quidem necessitudo tantam mihi popularium inuidiam parauit, vt iniquiori animo in me vulgò ex eo tempore esse ceperint: hincque calumnia sanè atrox ad nostram dirimendam Societatem excogitata, ad me necem Stephani Bruslei pertinere: atque ubi primùm oppressus est, iactabatur vulgò, me, si Kebeccum descendere, quæ prosectio instabat, certissimè extremo supplicio affectum iri. Quæ cùm non nescirem, non eo quidem anno (me enim aliò negotiationis ratio tulit) sed proximo, egregiæ fidei, atque innocentie fretus conscientia ad Gallos adire non dubitavi. Ac si quid de meo capite deliberatum ab ijs durius esset, ea me etiamnum tenet persuasio, futurum fuisse vt vel imminente cernicibus meis securi, si lo-*

ANNVS
MDCXXXVI.

Ænonsi de stabiliendâ suo in pago Patrum Societatis IESV Residentiâ ad Brebeufium oratio.

ANNVS
MDCXXXVI.

qui licuisset, cuius rei copiam flagitanti, credo, fecissent, causam meam sic agerem, ut aut me incolumem esse paterentur, aut contra ius fasque vitam mihi adimere putarentur. Sed non eò veniendum fuit: ac qui me haud dubitanter oppressum iri iactauerant, ijdem obstupere vehementer ad multiplicem significationem honoris, qui mihi eo loco habitus est, ut dixisse non nemo feratur, quando siccarium Galli viuere sinerent, nullam certiore viam esse eorum aucupandæ amicitie, quàm eadem facere alicuius ex eorum numero. Itaque quidquid moliti sint iniqui mei, omni semper inuidiâ superior innocentia mea fuit: nec verò prohibebit maledica obtrectatio, quò minus, quoad hac vita supererit, quibuscunque tandem officijs licuerit, Gallos demereri constantissimè pergam. Credideramus, Echom, fore ut vos nobis adiungeretis: nunc nescio quâ de causâ, deplorata res propè videtur: nuper cum ad te adyssem eius ipsius rei causâ, tam frigidus extitisti, ut orationem parùm tibi incundam in perpetuum omittere, penè tunc mecum constituerim. Nec verò idipsum vnquam commemorassem, nisi summopere vestra, nostraque interesset: sed cum ipsa propè cogeret occasio, visum mihi denique de re totâ quid sentiam exponere denuò: si præcisè in præsentia quid constitutum tibi sit declaraueris, verbum nullum vnquam à me in eam causam expectato. Cras pagi quinque conueniemus in consilium de coniungendis viribus, opibusque, & ex exilibus viculis vno vico conflando illustriori eodem, atque firmiori. Id omnino tempora ista deponunt: si pax aliqua quiesve constabit. Nemini nostrum dubium est, quin proximo vere hostis adfuturus sit: eius de consilijs certissimis auctoribus comperimus. Quod si nos hoc rerumstrarum statu deprehenderet, angeremur utique, neque quid expedire satis possemus, occurreret: si omninò militare nos oporteret, quò uxores, liberosque, hostili petulantia, furorisque subduceremus? At si Pagum constituerimus vallo munitum, tum demum, & nostra iuuentus habebit ubi fortitudinem suam, mentisque excelsitatem probet: & uxores, liberosque loco bellicis impressionibus imperuio continebimus. Hac ut perfici aptè, idoneèque possint, vniuersa vos regio respicit: nobiscum si eritis, enimvero timor omnis procul abscedet: vobis arma suppetunt igniuoma: horum vel fragor territum hostem arcebit. Nec minus vestra res agitur: si quid increpuit, videtis ipsi quæ vos pericula circumstant: ac si quid forte alicunde perpeti contigerit, quò confugiatis, aut quem omninò inclametis, si quidem consistetis in misero illo mapali? Nimirum

Præfectorum nullus aderit, qui vos suam in fidem recipiat: nullus qui iuuentutem contineat: nullus qui annonam suppleat, si hæc vos fortè ante tempus defecerit: aliunde porro accersere, quàm laboriosum. Domicilium autem si nobiscum figetis eo quem dico loco, enimverò ut id dabitis rogantibus, flagitantibusque, sic æquum erit vobis alimenta de publico præberi: ac si id fortè remissius à quoquam accuraretur (quod cur timeatur, non video, tanta est vulgò vestri charitas) ego illud polliceor, confirmoque, tunc me quidquid auctoritatis collegi, studiosè interpositurum apud unumquemque, ne egeatis: verùm, id quidem nullo unquam tempore fore necessarium puto, quod, ut dixi, perchari estis vulgò omnibus. De casâ item vestrâ erigendâ ubi agetur, iuuentutem ipse adhibebo ocys: nec dubito quin brevissimo intervallo constitutum sit ædificium, quàm elegans his locis expectari à vobis possit. Hic interquieuit paulisper Ænonsius, illud tamen admonens, se nondum absoluisse: verùm, antequàm pergeret, cupere se, ut quæ dixisset hætenus, cum socio item Sacerdote adstante, Brebeufius communicaret. Cùm is morem gessisset, ad ea quæ obijci posse intelligebat, dissoluenda, hunc in modum deinde Orator descendit. Intelligo, inquit, te oppositurum, vos, si id fiet, à lacu longius abfuturos, quàm in præsens absitis: ego verò assencro non longissimum intervallum locorum fore: quod si tamen paulò remotiores esse oportuerit, quid tandem vos sollicitat? piscari ipsi non poteritis? at Pagus totus vobis piscabitur: si quid recularum transmittendum Kebeccum erit, ubi ea imponantur minùs suppedabit: at certatim omnes eam ipsam in rem præsto erimus. Equidem quæ ad vos illinc mittentur, non licebit ipso quasi in portu excipere: verùm, quid tanti est? ea ipsa ad vestrum usque domicilium conuectabuntur: ac si fortè Rupellensium operâ utendum censebitis, ij si vos diligunt, ut sunt necessario præter extruendi pagi locum transituri, cauebunt perstudiosè, ne vos ad vicum usque suum excurrere eâ de causâ patiantur. Hæc sunt, Echom, quæ tibi coràm exponenda putavi: quid ipse sentias, aperias iam nunc, etiam atque etiam rogo: quò quid sit vobis constitutum, crastinâ die referre ad Consilium queam.

MOVIT SANE hæc oratio Brebeufium: & quoniam longiori deliberationi nihil loci dabatur, re cum socio item communicatâ, primùm prolixè egit gratias pro summâ illâ benevolentia, quam Ænonsius sæpenumerò quidem aliàs, hic verò insigniter testaretur. Tum ad rem veniens, asseruit se minimè

ANNVS
MDCXXXVI.

grauatè sedem mutaturos: id se iamdudum agitasse: si Ihonati-
tix in præsens constitissent, non continuò propositum sibi
fuisse domicilium ibidem perpetuum figere; sed in certum
modò tempus: nec non illud respexisse, vicum eundem ab
Ænonso ipso pendere, neque verò ab alijs disiunctum esse,
nisi ad breue temporis interuallum. Quæ cùm ità essent, non
se tamen posse quidquam polliceri, nisi quinque Pagorum
Præfeti eorum, qui de vno conflando deliberaturi essent,
reciperent priùs, tùm suo, tùm clientelarium nomine, Chri-
stiana sacra amplexuros, ijsdémque institutis vsuros, & legi-
bus: atque hîc ex occasione excurrit in præcipua quædam ca-
pita fidei, quæ homini potissimùm inculcanda existimabat:
illud vrgens præcipuè, acquiescere planè ipsos debere, hoc
nomine, quod quæcunque à Deo præcipiuntur, cum rectâ
ratione maximè congruerent, essentque talia, vt ex eorum
obseruatione singulares quasdam vtilitates toti nationi impor-
tari posse, ipsi iudicaturi postmodùm essent.

HÆC VTI perattentè audierat Ænonsius, ita studiosè
ad conuentum relaturum promisit: addiditque, sibi quidem
certum esse Christianum fieri: nec alia sentire suos. Sed his
tàm lætis initijs teterrimus animorum hostis, ita Deo sinente,
interuenit, excitauitque procellas sanè graues: eo exitu qui
solet, vt postquam rem Christianam ijs locis in extremum dis-
crimen adduxerat, cesserit tandem victus, eiectusque: sed
hæc suo loco. Kebecci autem (deinceps enim eò cursus ora-
tionis reflectendus) extiterunt documenta quædam diuinæ se-
ueritatis, vel in eos qui à fide defecerant, vel in eos qui sin-
gulari beneficio oblatam, pertinaciùs repudiauerant. Perijt in
vastis illis nemoribus impius desertor, is qui ante biennium,
Iuuenæum cùm Barbaris peregrinæ illi linguæ dantem operam,
vnà cùm fratre æquè ad omne scelus proiecto, tàm inclemen-
ter exercuerat, & periit ex fame. Rem miram! ait Iuuenæus:
etenim tantam vim alcarum hoc anno Barbari confecerunt,
quantam vix ante decennium. Sed nimirum iustissimo Dei
iudicio, qui diuinam in se suosque munificentiam extremis
temporibus expertus, nihilo seciùs os ferreum in cælum blas-
phemis vocibus extulerat, eoque impietatis processerat, vt ex
Iuuenæo quærere esset ausus, audientibus palàm quotquot casâ
eandem

*Nonnulla diuina
seueritatis in im-
pios exempla.*

eadem continebantur, viris, & mulieribus, quorsum tandem per preces opem inclamaret, illius, qui nihil, nec intueretur, nec audiret: per quæ peccauit scelestus, per ea & punitus est. Cecidit infelix, apertis oculis: suam ipse leuitatem, ac mobilitatem animi & norat, & deplorabat nonnunquam. Adiuncta exitus calamitosi cetera ignota: illud constat, cadaver fame enectum repertum in siluis: animo quid factum, nouit qui condidit: si coniectura respicienda, quando vocantem Deum tam turpiter tamque contumaciter deseruerat, periculum est ne ab eodem desertus fuerit.

EXITVM haud disparem habuit infelix frater felicissimæ sororis, quæ bima post Baptismum paulò antè è terris excesserat. Is, cum tam flagitio esset deditus, vt à turpitudine vix ac ne vix quidem aliquando nisi publico conuicio auocari potuerit; & in oculis quidem Sacerdotum duorum Societatis IESV, qui funebri conuiuio intererant, quod ad tumulum parentis ipsius demortui agebatur; anno ætatis circiter duodeuicesimo letalem in morbum incidit. Cum agro, de matris voluntate egit Buteuxius: at nequidquam, quod spem impostores fecerant sanitatis. Post familiares tympanorum strepitus, insanasque vociferationes, quasi morbi causam tum demum certissimè deprehendissent, iubent sycophantæ, languidum oculos comprimere: tum quasi latus rescuissent, cultellum ostentant sanguine madentem, & ad adstantes conuersi; En, aiunt, mali fontem: hunc Manis imo in corpore collocauerat: postquam extractus est, laboranti erit vtique melius. Sanè siue vis morbi statò intervallo remisisset, siue spes recuperandæ valetudinis infelicem exhilararet, siue perfidiosissimus Satanus quidpiam de suo admiscuisset, visus ager vtcunque releuatus, idque ipse percontantibus gloriosius sycophantis asseueravit: atque regendæ imposturæ quasi vulnus re ipsâ fecissent, ita ex cinere aquâ macerato, egregium cataplasma adhibent, vetantque prorsus neu mater, neu ager ipse quidquam moueant, aut omninò cataplasma attingant. Stupentibus cunctis ad adspectum, vnus aliquis Patres de re totâ certiores facit: aduolat Buteuxius confestim, ac de matre quarit sollicitè, quid eius filio factum esset? Illa aliquandiu tergiuersata fatetur tandem Manis sycophantos adhibitos (nefa-

ANNVS
MDCXXXVI.

rios circulatorum sic appellant) eòs, quod omnem admirationem superet, sanguinolentum cultellum ex filij latere extraxisse. Accedit ipse propius; & technam subolens, malagma cōfestim amouet, nullā cuiusquam cicatricis notā in latere. Tum ad mulierem conuersus: Nec vides, inquit, scelestissimos præstigiatores simul tibi, simul filio tuo periculossimo tempore illudere? cultellum ex eius corpore quemadmodum absque vulnere educere potuerunt? Atqui ea ipsa admirabilitas est, excipit insana, quod illæso intemeratōque corpore, tam feliciter noxium ferrum exemerunt, vt neque cicatrix extet, & melius habeat filius meus. Instat Buteuxius, ac rationum momentis persuadere conatur, non propterea agrum emersum esse morbo: præstigias meras esse, quibus si se duci sineret, enimvero actum esse de filij salute sempiternā, qui propediem Baptismi expers emoriturus esset: verum, cum nihil efficeret, tum quidem recessit, ne mulieris animum prorsus abalienaret. Sed ecce tibi postridie stolidi femina ad Patres Præfectum vnum aliquem è Montanis allegat qui renunciaret filium suum noctu animam efflasse, aduertente nemine: intelligere se nunc demum, quàm inconsultè fecerit, quæ recta ac salutaria minus auscultauerit: miserarentur luctu, ac mœrore perditam, & quem viuum concupissent, haberent sanè mortuum. Sed nimirum negauit Buteuxius, qui Christiana sacra viuus non coluisset, eum Christiano ritu tumulari posse.

Nec minus deploranda fors infelicis feminae, quæ cum ipsa suis oculis intuita fuisset mirabilem vim Baptismi, in infantulo Attikamegæ filio, ægra postmodum Baptismum flagitauit, non vt Deo obsequeretur, sed, vt deprehensum certissimis indicijs est, vt valetudinem recuperaret. Et Catechistæ quidem de fidei mysterijs differenti, auscultabat in speciem sedulò, re, fictè, simulatèque illud vnum agebat, vt Patres suam in sententiam pelliceret, extorqueretque quamprimùm remedium illud, quod ad consanandum corpus valitum putabat. Id adeò ambigi desitum, postquam sub ineuntem hyemem Barbaros per siluas secutura, trahi cum absentibus in vehe maluit, quàm ad Kebeccum consistere, plenioris institutionis causâ, quam quidem ita deferebant Patres, vt pollicerentur præterea, nihil neque ad alimenta corporis,

neque ad morbi remedia defore: verùm, adduci nullo modo potuit mulier in suam perniciem pertinax, vt subfideret. Eam obstinationem propositi detestatus Catechistes, monuit tamen feuerè eum à quo trahenda mox erat, caueret sedulò, ne quid in miseram committeret, ne-ve (quod est illis perfamiliare) in vastis illis nemoribus deploratam enecans, inutili se pondere liberaret. Nec verò quisquam violentas ei manus attulit: ipsa, vltro, an casu, sui carnifex, nocte concubiâ, ceteris omnibus altissimo sopore depressis, in suum exitum vigil, dum assurgere è grabato conatur, in ignem, vt erat sanè luculentus, cùm corruisset, nullo quoquam opem ferente, momento flammaram vi præfocata est.

VT AD LÆTIORA redeamus, ad III. Id. Iunias aduenit Kebeccum Monte-magnius, Eques Melitensis, rem Nouæ Franciæ summo cum imperio administraturus. Cùm horas aliquot in naui substitisset, iactis noctu anchoris, vbi primum diluxit, vulgatâ famâ Gubernatorem aduenisse, qui ante dies iam aliquot ex præmissis Tadossaco literis expectabatur; ad eum continuò officij causâ Patres adiere; & secundum mutux salutationis officia, rectâ ad sacram Ædiculam, gratijs de more sospitatori Deo agendis deduxere. Inter eundum, vt defixam Crucem fortè conspexit; Hæc mihi, inquit, omnium prima his in tractibus occurrit; Crucifixum suâ in imagine veneremur. Nec mora: in genua procumbit, cum eoque tùm cohors tota, tùm quotquot salutaturi conuenerant. Ad Ædera dein adfuit Castri-fortius, is qui vicariâ operâ rem Gallicam interim procurauerat, cum Arcis clauibus. In eam vix pedem Monte-magnius intulerat, festo fragore scloporum bombardarumque, vicina circâ vel fluenta, vel nemora personante, cùm gratâ interpellatione aditur, de indigenâ, qui Baptisimum æger votis omnibus expetebat, sacro fonte suscipiendo. Ego verò, inquit, perlubenter: nec mihi quidquam accidere queat optatius, quàm si in ipso demandatæ Præfecturæ ingressu aditum erranti in caulas Christi IESV subministrem. Tum latos lætior ipse subsecutus, frequenti Francicæ nobilitatis agmine, ad iacentis tuguriolum rectâ pergit, stupentibus Barbaris, profelyto autem vel maximè, magnum Ducem, qui proximè è Galliâ adueniebat, tanto nec opinantem honore dignari,

Monte magnū
Nouæ Franciæ
Præfetti aduen-
tus.

ANNVS
MDCXXXVI.

vt fufceptoris partes, eius in Baptifmo obire planè vellet. Ac ne quid ad honeftandam cerimoniam deeffet, Petrum Caftellanium, ynum è Gallis Sacerdotibus Societatis IESV quos claffis aduexerat (cum eo enim Sacerdotes alij duo aduenerant, Carolus Garnerius, Ifaacus Ioguesius: Nicolaus Adamus, item Sacerdos, Ambrosius Cauuetus Laicus, paulò post aliâ in naue fufsecuti) rogat ex eadem Societate Catechiftes, ar rideret-ne eidem illi Neophyto fuâ manu facram aquam infundere? Cùm annuiffet, ventûmque ad ægri cafulam efferet, incredibili omnium gaudio, illius autem vel maximè; cuius hîc potiffimum partes agebantur, cooptatur in Chrifti familiam Iofephus (id enim nomen inditum) ritè prius conteltatus dolere fe vel quod fanctiffimum illius Numen peccando violaffet, qui noftra cauâ humanos induiffet artus, vel quod tam ferò is cognitus fibi efferet. Monte-magnius autem fuper prandium (etenim horis matutinis hæc perfectâ) in difcumbentium coronâ profelfus eft palâm, iam tum tantum fibi honoris in Nouâ Franciâ obtigiffe, maiorem vt fperare; voluptatis oblectationisque tantum, liquidiorẽ vt nequiret optare. Dein, à facris conuerfus ad ciuilia, illud primûm animo deftinauit, quæ ritè Camplenius in muniendâ Kebeccenfi Arce inchoaffet, ea promouere pro viribus. Quoniam autem eft hæc adhuc primaria Gallorum in Nouâ Franciâ vel fedes, vel munitio, haud abs re fuerit eius hoc loco fitum, delineationẽque tradere.

*Arcis Kebeccenſis
ſuius & forma.*

MAGNI FLVVII fontes verſus progredientibus ab Oceano, haud procul ab eo loco, vbi Galli conſtitere, occurrit Infula Aurelianenſis. Prætergreſſis, ad læuam fluit amnis S. Laurentij; ad dextram S. Caroli fluuiolus. Ad confluentem, Promontorium aſſurgit, *Saltum Nautæ*, vulgò vocant, ab Cane huius nominis, qui ſe aliàs ex eo loco præcipitem dedit. Huius in Promontorij crepidine Arx ædificata. Et initio quidem, vt tenuia ſunt rerum vel magnarum primordia, vallum potiùs, quàm Arx fuit, ſtipitibus vtcunque inter ſe commiſſis, exiguâque glebâ coalitis, operâ, curâque Camplenij: quæ moles rudis, indigeſtâque cùm ad hunc annum perſitiſſet, à Montemagnio re, virisque paulò auctiore paulatim diſiecta, ceſſitei munitioni quæ nunc eſt, longè firmior eadem, & ad artis re-

gulam, normamque exactior. Propugnacula intus, fabrili opere aptè compacta, ex quercu, cedroque; exterius ambit murus crassior: lacunas admixta virgultis humus omni implet ex parte: in summo, per tectum peribolum inambulare miles tutò potest: hostem arcent imposita tormenta complura. Subterraneorum cuniculorum, qui nunc per bella tam funestas tam sæpè strages edunt, insidiosas fossiones perpetua rupes submouet: eadèmq; simul lapides in ædificium subministrat, simul Arcem fossà cingit, quà despicit continentem: nam quàmnes confluunt, inaccessum præcipitium locum per se tutatur. Infra Arcem, ab *Salu Nante* versùs *Promontorium Adamantum* (loco nomen Adamantum fecit copia haud aspernabilem, queis ea pars ripæ Magni fluij scatet) planities est, excipiendis, nauium oneribus, mercibusque, sanè opportuna, &, si quadro lapide munias, ad portum habilis planè futura: quippe statio commodissima nauibus, Aurelianensi Insulâ fluctuum impetum sui obiectu frangente. Eadem in planitie constitutæ apothecæ Gallorum mercatorum: seorsumque, promptuarium Gallorum item aliquot nobilium; accessere subinde domicilia Gallorum aliorum veterem Franciam nouâ mutantium, nunc huius, nunc illius, ut cuique maximè locus arrisit: neque enim in vnam eandèmq; sedem conuenere omnes, sed alij aliam adamauere, prout agrorum pascuorumque allexit opportunitas: hoc quidem anno cum suâ vterque familiâ appulsi Galli duo haud ignobiles, Repentignius, Poteriusque, colonix haud mediocre ornamentum addiderunt: ut iam tum Gallicanæ Parociæ formam aliquam Kebecci agnouisse se Iuuenæus profiteatur. His prospectum, artibus ijsdem, quibus in Europâ, sic, ut, ne puerilis fortasse deesset institutio, Gallorum liberis erudiendis ludum aperuerit Ioannes Quenius, è Societate Sacerdos: barbaræ puerorum ætatulæ curam sibi Iuuenæus reseruauit. Sed quoniam non minor puellarum erat habenda ratio, quòd hinc vel maximè penderet fidei per Christiana matrimonia propagandæ amplificatio, iis quoque, quæ paucæ traditæ à parentibus erant, singularis cura impensa: intereà dum Ædes accurarentur sanctæ Vrsulæ Monialibus, quibus in disciplinam darentur; creditæ interim sunt, certâ pensitatione in victum, cul-

ANNVS
MDCXXXVI.

tumque Gallicum, honestis coniugibus, eo exitu, vt perinde ac si Barbaros parentes non haberent, ita suæ gentis studium illud ardentius deposuisse viderentur. Sanè Magdalena à S. Iosepho, ex iis vna, annos nata nondum quatuordecim, cum Gallis coniugibus tradita esset ad biennium, eâ lege vt si deinde videretur, recipere se ipsi liceret ad suos; & sub extremos constituti interualli dies vrgeret maximopere filiam pater ad reditum; ad eam mentionem planè obscuruit. Instat genitor, quòdque per se efficere se posse desperaret, per adolescentem popularem tentat, qui virgunculam interpellet de matrimonio. Ergo is ad officia verborum, significationemque honesti amoris adiunctis muneribus, armillas, inanes, torquem ex conchâ (mundus is est muliebris gentium earum) inuitæ, ac reluctanti obtrudit: verum, cum neque molestum amatorem abigere, neque oblata dona aliter posset reijcere; fugâ Christiana Atalanta se proripit. Catechumenæ constancia (nondum enim initiata erat) Patres facilè perpulit dilati Baptismi tempus vt accelerarent. Sed non sibi defuit hostis humani generis: quippè tam atrociter vexare infontem cepit, vt horribili deformitate ceu lymphata momento caput rotaret circumageretque; stomacho supra modum intumescente: ipsa autem totis artibus contremiscens, in hæc modò verba paucula linguam soluebat. *Timeo, expauesco*. Tertiùm id cum contigisset, & absentibus quidem Patribus, atque adeò eo tempore quo adesse nullus eorum posset, agi cœptum de medicâ potione laboranti propinandâ, ad expurgandum cerebrum: sed nimirum semper rem distulit eorum qui curam illam in se susceperant, obliuio. Videlicet medicina porior facienda fuit: ex quo salutaribus Baptismi aquis tincta est, vnà cum dæmone excessit Tartarea vexatio, sic, vt ne leuissima quidem pristini morbi vnquam deinceps tentatio accesserit.

Sacra Imagines
urbatum occa-
sio.

DE HYRONVM ad Kebeccense emporium aditu, nihil huius anni literæ: credo quod consecutæ deinceps turbæ iam tum existebant. Initium dedit id quod in contrarium valere prorsus debuerat, religiosus cultus Imaginum. Vix impositum tectum erat ei domunculæ, quam Ihonatiriæ extruxerant Patres, cum incredibilis concursus ad visendum fieri cepit vndique. Alliciebat potissimùm altare, inque altari collocatæ

imagines aliquot, mysterijs fidei ceu ob oculos ponendis: earum ad primum aspectum, mirantium vocibus *Ædes* tota insonuit: capiebantur autem vel maximè sacris tabellis duabus, Christi *Servatoris* alterâ, alterâ sanctæ *Deiparæ*, ad naturalem corporis molem pertinentibus, tantâ artis absolutione, vix ut ipsis persuaderi posset, nudas eas esse picturas. Cùm, quâ primum propositæ sunt luce, diem totum prostitissent, quotquot deinceps accolæ ex pagis alijs *Ihonatiriam* ventitabant, eadem cupiditate incensi, ad Patrum *Ædiculam* pergere, singula curiosius perscrutari; suspicere primum artem: mox, pro innatâ cuique maledicendi libidine (an *Satanæ*, illiúsque administratorum arte & fraudibus) aduersos spargere rumores, pestilentem luem, quæ grassari circà ea tempora cepit, ex ijs procul dubio imaginibus exoriri. Hæc tam vana suspicio cùm sibilo explodi debuisset, tam atrociter paucorum dierum interuallo increbuit, ut totâ longè latèque regione breuî iactatum sit, penès Gallos Sacerdotes causam mali residere, ac tametsi, quantum coniectura tulit, ij à quibus ridiculum commentum emanauit, tam hebetes non erant, id ut sibi persuaderent ipsi, quod alijs persuasum omniñò vellent; tamen calumniam tam vafre exornabant, eorum ut plerique quibus hæc occinebantur, nihil ambigerent, quin ita res haberet. Ergo penè cuncti à Patrum consortio sensim refugere, feminæ, puerique gens imbellis æquè, & ad omnem credulitatem procliuior, eosdem execrari, ceu publica catharmata: omnes in circulis conuentibúsque iactare, homines istos malis ominibus ad Nationis totius exitium ad se penetrasse. Vni *Ihonatirien*ses sub initia Patrum causam studiosè defensabant: iidem tamen deinde, postquam inuidiæ, sermonúmque flamma vehementiùs exarserat, seu metu, seu tædio, innocentum patrocinio deserto, excusare apud finitimos factum suum instituerunt, quasi graue scelus esset. *Ædiculam* vero Deo excitasse, & sedem, domiciliúmque legis ad sempiternam felicitatem necessariæ præconibus attribuisse: sed de his infra plenius.

Cogit annos hos duos coniungere *Annalium Nouæ Franciæ* Gallicè scriptorum haud satis dilucida series: quorum de rebus, hunc in modum *Iuuenæus* ipse. Cùm hic regnent, triumphéntque supersticio, barbaries, & peccatum, nos con-

ANNVS
MDCXXXVI.

ANNVS
MDCXXXVII.
ET
MDCXXXVIII.

ANNVS
MDCXXXVIII.

trà, ad ea euertenda machinas quatuor sanè validas adhibemus. Primò, excurrimus in hosticum, hostem armis suis oppugnaturi, hoc est notitiâ linguarum idiomatumque Montani, Algonquinij, Huronici. Deinde medicinæ faciendæ morbis creberrimis, grauissimisque, qui hîc vulgò sæuiunt, Xenodochium impensè curamus: & iam nunc queat Ducissa Esquillonæ, quæ magni operis fundamenta iecit, liberalitatis suæ prælibare primitias: etenim qui in ædificationem incumbunt, iisdem hyeme opitulantur singulari charitate Barbaris aliquot, omni humano præsidio carentibus: hos autem Barbaros Deus è cælo sic afficit, afflâtque, vt mihi ipse ex animi mei sententiâ peroptem exitum ex hac vitâ talem, qualem pro suâ benignitate concessit vni & alteri ex eorum numero, qui Christi cruore per Baptismum abluti, in eiusdem summi Dei filiorum album transcripti sunt. Tertiò seminaria emulmur inchoare, Huronum, Algonquiniarum, Montanorum: & iam singulorum primordia Kebecci videre est. Quartò sistere contendimus Barbaros vagos, qui cùm teneri nisi catenis ex auro nequeant (piorum liberalitatem intelligit, eam ad rem planè necessariam) vir repertus est singularis virtutis, qui hos laqueos fugitantibus tendere cepit. Has machinas, ait, mouent, aguntque aut manus, aut mentes piorum quorundam, & summo Deo charorum: atque ij vel hinc conijcere possunt, suis votis istiusmodi Numen delectari, quod eorum postulatis annuit. Tum subdit; Ingenuè de pusillâ meâ fiduciâ confiteor: neutiquam in eam spem veneram, fore vt meis temporibus tanta in tam barbaris pectoribus vis, ac virtus diuinæ gratiæ se se explicaret. Nimirum hucusque erant nonnulli, qui Baptismum probarent in infantulis dumtaxat, inque ægrotis suis; nunc eundem illi ipsi, qui vegeti, sanique, anni partem haud exiguam proximè domicilia nostra fixi, ac stabiles exigunt, & venerantur, & sibi ipsis adsciscere student. Atque hæc tam repentina, tamque illustris extitit mutatio, vt illi ipsi qui nullâ penè in spe erant frugis Vagorum horumce populorum, fateri compulsi sint, Deum Gallorum, eundem Deum Barbarorum esse. Vt nihil de ijs dicam, qui apud Hurones fidem susceperunt, suprà centum & quinquaginta intra huius anni curriculum baptizati.

PLANE

PLANE DIGNA RELATV Francisci Xaverij constantia. Is cùm iamdiu vt rescitum ex ipso postea, fidei cupiditate arderet, verùm, prauo noxióque pudore deterritus, consilium premeret suum, neque ad Patres adire, sed à Patribus accersiri se vellet, tandem cùm de Negabamato populari, & familiari suo cognouisset, Patres in id magnopere incumbere, vt aliquid expediretur, vnde vaga eorum licentia certæ sedi affigeretur, adit ad Iuuenæum, exponitque, se inde vsque ab adolescentiâ, aliquâ notitiâ, verùm obscuriore, præditum fuisse eorum quæ ab ipsis traderentur. Sic enim secum ratiocinatum; *Aliquem procul dubio esse, qui hanc rerum vniuersitatem sit molitus, à quo pendeamus mortales, qui vitam & tribuat primùm, & tributam deinde necessarijs subministrandis alimentis conseruet, eundemque prauos auersari: illum se magnopere nosse concupisse; atque adeo exultasse letitiâ, vbi primùm Patrum de eo oratio ad aures acciderat: idcirco se totâ hyeme apud Patres confessurum, quò de summo illo procreatore & vberius inaudiret, & planius.* Sed ecce tibi, semper vt constent diuina oracula; Qui piè viuere instituat, eum rebus asperis fatigatum iri, vix Catechumenum erat professus, cùm morbus popularis eius florèntem familiam repente stratum depopulatus est. Intrà dies paucos femina anus, quæ rem domesticam procurabat, extinguitur, aquâ tamen saluari expurgata prius, ringente Satanâ, qui, quantum conijci potuit, eâ nocte quæ eius Baptismum antecessit, vrsi formâ casam subeuntis, territare vigilem aggressus, vbi hæc Dei opem per preces inclamauerat, apparere imbellis tenebrio desiit. Paulò post, vxorum alteram, atque ex liberis duos mors importuna rapuit: subsequuti aliquot ex consanguineis, affinibusque, item domesticis: horum in funeribus pugil strenuus eâ se consolatione sustentabat, eorum neminem è viuis antè excessisse, quàm in Christi familiam per regenerationis lauacrum coopatus esset. Sed nondum ærurnarum finis: ipse eadem lue correptus, in discrimen vitæ venit: cùmque minimè putaretur euasurus, filius primogenitus, insigni barbaræ feritatis documento, eum laboranti dolorem importauit, vt quam prorsus nollet pater, vxorem duceret. Quid hîc faceret homo ab omnibus desertus? nihil remittit de suâ in Deum fide, nihil de Dei in res suas fiduciâ: obtunderetur.

ANNVS
MDCXXXVIII.

*Neophytorum
aliquot in aduersis
constantia, &
Fides in Deum.*

ANNVS
MDCXXXVIII.

licet impijs popularium vocibus, illud assidue occinentium; Tandem ipsum experiri, perinde esse ruere ad mortem, perniciemque voluntariam, & aquam illam exoticam expetere, tamen totum se Patribus tradit, permittitque, quidquid tandem Deo de se videretur statuere, optimum fore interpretatus. Nec defuit merenti Christiana charitas: excepto peramanter à Patribus, Monte-magnius omnia morbi fomenta benignè, liberalitèrque adhibuit: si remedia spectes, quidquid artis in se fuit, Medicus, Chirurgusque exprompserunt; si cibos, præter condita bellaria, perdices insuper, auiculæque exquisitiores, ipse sibi detractas in dies singulos languenti missitabat. Vincebat tamen morbi pertinacia, sic ut sub ineuntem Decembrem tum alij, tum ipse potissimum proximè se ab obitu abesse crederet. Ergo conuocatos filios, quos reliquos lues fecerat, hunc in modum compellat vir celsi animi. *In Deum creditote, filij mei, paternisque vestigijs hic quidem insistite: ego sic in eum credo, ut si his oculis præsentem intuerer. En, a tum de vitâ meâ: ubi humo mandatum corpus meum fuerit, ad Patres applicate vos, eisque morem gerite. Illud providete singularem in modum, ne quâ in re Dei offensionem suscipiatis: id si seruaueritis, nolite dubitare quin fidißimum illum sitis experturi adiutorem. Hac oratio lacrimas audientibus elicit: ipse, sedere iussis filijs, enixissimè Baptismi gratiam à Patribus institit flagitare. Approperate, aiebat: ecce, morior, gestit animus in cælum euolare. Et voti compos aliquando factus, ipso festo die S. Francisci Xauerij, quod felix faustumque esset, ab Isæo Equite de sacro fonte susceptus est, & tam decoro nomine insignitus; tanto sensu accepti beneficij, ut neque ipsius deprædicandi, neque ijs à quibus collatum erat, gratias agendi finem ullum faceret. Post octiduum, cum ad eum Monte-magnius Isæusque cum Iuuenæo adiissent, quid sibi pridie eius diei sub vesperum accidisset, hunc in modum Iuuenæo exposuit. Cum de Deo cogitarem, inquit, repente me lux quædam clarissima circumfulsit; obuersatusque est oculis meis singularis ille decor, de quo mihi sæpenumero prædicasti, celestis regie, domusque summi illius Imperatoris, à quo cuncta creata: eaque imago incredibili me voluptate perfudit aliquandiu: mox euanescente & fulgore, & gratisimo rerum obiectarum spectaculo, cum terram versus oculos deiecissem,*

ſucceſſit tuenti vorago altiſſima eadem, & planè horribilis, quæ me metu concuſſit tam vehementi, vt tanquam flante vento, arborum frondes, ſic totis artubus contremiſcerem. Et inaudire mihi videbar qui admoneret; Caue eò pergas: ſed nimirum vel abſque monitore nihil mihi antiquius erat, quàm vt ne accederem. Et abſceſſit quidem poſtmodum, perinde ac lux illa ſuperior, ſimulacrum atrox; manſit tamen metus tam inſolens, vt vix me mei compotem eſſe ſineret: nunc illud eſt mihi prorsùs certum, conſtitutumque, totà deinceps etate & credere, & obtemperare Deo: tu noſtro huic Gubernatori confirma me intimè credere. In re nouâ & mirabili ſuborta nonnulla fraudis ſuſpicio: vaſtro ſiquidem ſunt ingenio Barbari ac perſæpè obiecta ſibi plurima mentiuntur: eò, viſum hominem partes in omnes verſare: num conſtaret ipſe fatiſ ſibi: num nunc hoc, nunc illo modo rem exponeret, addendo, detrahendo-ve: num metum ſimularet, an re ipſâ percuſſæ, attonitæque mentis indicia in vultu, inque oratione extarent. Addita interminatio diuinæ ſeueritatis, ſi quid tali in re per impoſturam fingeret: ſed in dicto ſemper conſtantiffimè tum ſermone, tum habitu perſtitit. Quinetiam cùm minæ eadem animam iam iamque, vt putabatur efflaturo, intentatæ denuò eſſent, territus aſſurrexit vt potuit, & vultu graui; Omni, inquit, aſſeueratione confirmo rem ita planè habere, vt eſt à me expoſita: in vitâ minimè vobis fucum feci: in morte non committam vt mentiar. Tres ipſos menſes morbus tenuit, quo intervallo & liberis identidem adſtantibus monita ſalutis impertiebatur fanè mira: & ſolus eas crebro voces auditus uſurpare, Deum appellans; Dominus meus es: de vitâ meâ, deque morte, tuo arbitrato ſtatue: videndi tui ſtudio mortem expeto: vitam pro- rogari mihi ad liberorum ſalutem cuperem: quidquid erit, vel à meis omnibus deſertus, nunquam te deſeram.

DVM ſE cum in modum ad exitum è vitâ comparat plenus Deo Neophytus, contrà ſpem omnium, quo maxime tempore conclamatum Medicus pronuntiabat, & tanquam deplorato nihil negabatur eorum quæ expoſcebat, leuando faſtidio; releuari ſenſim, mox reualeſcere, incredibili gratulatione Gallorum, Barbarorum ſtupore, confiteri denique coactorum, vaniſſimam fuiſſe ſuperiorem perſuaſionem, quem vnda illa Gallorum contigiffet, illius vitâ continuò actum eſſe.

ANNVS
MDCXXXVIII.

Ipse iam sospes, & propè è tumulo erutus, gratijs piè & religiosè benignissimo liberatori actis, quanquam seriùs, venatum tamen pergit, de more in annonam, cùm diu antè populares ad vnum omnes præcessissent: &, quod admiratione non caruit, intrà breuissimum interuallum plus prædæ cepit, quàm sex ipsi ceterorum venatorum vel præstantissimorum. Vt intelligeret tamen, Deum eundem quem venerabatur, cunctis rebus pro nutu moderari, redeuntem cum familiâ, procella atrox interceptit mediâ in fluminis quo iuehebatur, glacie, tam præsentis discrimine, vt è canois vna cæsæ alces carnibus onusta, ante oculos pauitantium depressa perierit. Ergo ad preces simul ipse, simul familia tota conuertitur, tam secundo euentu, vt salui incolumésque ad vnum omnes denique emerferint. Cùm à Gallorum statione proximè abesset, quod è familiâ nonnullos languidiùs in orando se adhibuisse, obseruarat, En, inquit, haud procul abest Gallorum domicilium, cuius domicilij me particulâ aliquâ exceptum iri polliciti sunt: si cui vestrum deest ad credendum animus, abeat sanè cum annonæ parte aliquâ, sèque aliò recipiat: etenim planè mihi certum est neminem retinere, qui non ex animo fidem in Deum amplectatur. Ex vxoribus quas ante Baptismum duas habuerat, altera vt diximus, cùm Christiana obiisset; cum alterâ, cùmque sorore de complectendâ verâ religione agebat frequens: cum hac haud diu certandum fuit: quippè & se iam tum credere professâ est, & paulò pòst Baptismum suscepit: cum illâ molestior, diuturniorque dimicatio fuit, hebetiore eadem, & obstinatior: quoniam tamen nonnihil flecti visa, repudiare misellam noluit. Inter hæc succendi Neophytus sacræ Eucharistiæ desiderio, quò se arctius IESV Christo manciparet. Nec visum Patribus abnuere, quando incensa viri pietas, in dictis, factisque, & omni vitæ consuetudine constanter elucebat. Et quoniam appetebat festus dies Corporis Christi, optimum factu visum, si quâ luce solennes honores tanto mysterio instaurat Ecclesia, eadem primùm Franciscus Angelorum cibo reficeretur: atque vt id ipsum dignitatem haberet apud Barbaros, auctor Monte-magnius Patribus fuit Neophytum eo honore dignandi, vt ad vmbellam secum gestandam adhiberetur: quo spectaculo nihil admodum

aptius fuit vel ad popularium animos capiendos, vel ad Christianam animi demissionem in Monte-magnio testificandam. Accessit festa tùm scloporum, tùm bombardarum maiorum explosio, & certis interuallis arulæ dispositæ, vbi Sacerdos identidem vel ad pompam, vel ad leuamen interquiesceret, Barbaris cunctis demirantibus, Francisco cælestis voluptatis copiâ colliquecente. Id adeò eius ad Patrum vnum oratio confirmavit, ad quem cùm secundùm sacra mysteria adiisset. *Iam, inquit, nulla me sollicitudo fatigat rerum harumce, quas oculis in terrâ vsurpamus: egens deinceps, an opulentus sim; valens, an aeger parùm refert, quando & celum patet, & ad me venire dignatus est summus meus Imperator. Si à vobis pellerer, si à vestro Prefecto reycerer, si cuncti nostris hisce regionibus excederetis; non tamen Deum defererem.* His artibus perfectum, vt patrisfamiliàs exemplum sobolis pars maxima secuta sit. Illud in Annâ, filiarum vnâ, specimen Christiani candoris, Europeis nostratibus probro quandoque futurum; cùm ad Sacramentum Pœnitentiæ aliquando accessura, institueretur denuò à Confessario, illud inter cetera verbis grauissimis inculcante; Caueret etiam, atque etiam, ne quid celaret; Quid, ait admirabunda, ac stupens virguncula, an non mihi compluries denunciasti, quæ peccata in Confessione exponantur, ea Deo declarari, audiente Sacerdote? Deo autem mentiri quî possim: aut, qui omnia norit & contueatur, hunc aliquid omninò celare?

Nec minus eluxit vis gratiæ, in adolescente, qui cùm in graui & periculoso morbo Baptismum flagitaret, iubeturque in dies præstolari, quòd cùm à naturâ ferox esset, & superbissimus, metuebatur ne si è morbo emergetet, fidem per apostasiam deinde abijceret; Nec vos, inquit, mei miseret? an non ipsi me ad certum exitium propediem abducendum cernitis? En, semianimum secum parentes in siluas trahent: tum, quod tali loco ac tempore vsurpari vulgò solitum: aut iniectâ collo resti necabunt, aut in illâ nemorum vastitate destituent solum. At illud ex te vicissim percontamur, suscepere Patres: si reualueris, perstabis in fide? Ne mihi verò, subiecit, mentionem vllam valetudinis recuperandæ feceritis: actum vitâ meâ: tanquam proximè animam efflaturus, sic à vobis Baptismum exposco. Quis tam ferreus hîc fuisset, qui

ANNO
MDCXXXVIII.

non ardentibus supplicis votis acquiesceret? Baptizatur ergo: cūque artus illicò reclinare iuberetur, quod id planè exigere videretur prostratarum virium ratio; Sinite, inquit, tantisper, dum Domino Deo meo gratias egerim pro singulari munere, quo me in præsentia dignatus est. Mox raptatus in filuas, non est enectus ille quidem, verum, omni omnino ærumnarum genere exercitus. Vix hærebat ossibus, & cute extimâ, inque rerum omnium, præter vulgarium cibariorum demensum quoddam, destitutione: ad arboris truncum à suis applicitus, solus aliquando dies, noctesque egit in cortice, qui pro culcitra idem, proque veste & domo erat; tantâ interim Christianæ patientiæ significatione, ut interdum, diuinâ quadam consolatione perfusus, in has voces erumperet: Ego mortem minimè reformido: tum cutem vellicans horrentem iam, furuamque, Non hoc, aiebat cadauer diligo, sed cælum: eò cogitationes omnes, consiliaque refero; quò animus meus euolaturus est. Interim aduersum rumorem spargere de eo Barbari, miserum, lemorum instar, homines vorare, ac si quis accedere tentaret propius, in eum inuolare conari. Quæ ubi comperta Patribus, ad Iobum adeunt, in fimeto scilicet, tantamque constantiam demirati, afferri ad se vix spirantem curant, & omni humanitatis genere complectuntur. Ita paulatim cepit reuiuiscere deploratus ægrotus, & ex eâ res aduersas ferendi palæstrâ fortior, ex eremo Ecclesiastes ad suos, insigni fidentiâ populares urgere ad fidem instituit, eorumque corruptos sanè mores carpere, & immemorem beneficiorum à Deo acceptorum animum: atque ut illud repræsentaret quod monuit pridem Sapiens; *Iustus prior est accusator sui*; crimina flagitiaque à se superiori ætate concepta commemorabat, damnabatque, ijs affinia quæ carpebat in alijs.

Prov. 18.

ILLUSTRIOR DEI beneficentia in Paulum, adolescentem rudem primùm ac contumacem, post eximie sanctitatis. Gaudæus quidam fuit, Gallus, homo insigniter pius, tamque studiosus Barbarorum Canadensium; ut ijs ad fidem aggregandis fortunarum suarum maximam partem impenderit. Is antè biennium sortem asperam infelicitis miseratus, fame, frigore, morbo penè confectum recreat: nam tametsi honesto, ut inter suos, loco, eius parentes erant, tamen ex innatâ vel

leuitate, vel atrocitate, ab ijs derelictus, pro deplorato haberi poterat. Sed non tulit Gandæi charitas extremum perditionis infortunium: nec opinantem hospitio excipit, veste donat, alimenta hinc inde conquirat, tum Patribus tradit, instituendum in fide: verum, furdo fabulam: cum cibum adhuc quæreret qui perit, non qui permanet in vitam æternam, tradebat ille quidem memoriæ, atque adeo intelligentiâ comprehendebat quæ de sacris mysterijs instillabantur: Fidem ut serio amplecteretur, adduci nullo modo poterat. Has moras postquam in hyemem, æstatemque extraxerat, per autumnum subinde, cum de gentis more eliciendo sudori vaporarium subiisset, impigit incautus in candentes filices, unde locus æstuabat: & in illâ scilicet omnis omnino adminiculi destitutione, quacunque se verteret, nihil nisi fauillas prehensens, contingens-ve, semiustulatus, post diuturnam conflictationem erepsit denique, vultu, atque adeo toto corpore tam foedè deformato, eius ut ad intuitum quisque cohorreretur. Ergo in tam calamitosæ fortis cogitatione defixus, sollicitusque de instanti hyeme, cuius ad exitum nequaquam peruenturum se nôrat, nisi Gallorum misericordia opem ferret, implorare crebro oculorum coniectu Patrum benignitatem, & quod voce minùs audebat, significare nutibus, se demùm dicto audientem fore, si ab ijs admitteretur, tum ad infimas preces descendere: quæ cum facta omnia Patres putarent, & ad tam graues ærumnas declinandas pro tempore composita; exorari se minimè sinebant. Sub idem tempus tamen, cum Patres qui ad Trifluuium versabantur, per literas à Kebeccensibus petiissent, si quem indigenam adolescentem ad manum haberent, ad se mittere ne grauarentur, hyemem secum exacturum, sic ut erudiretur vicissim, & erudiret, dumque imbueretur sacrorum notitiâ mysteriorum, vernaculæ linguæ vsu confirmaret præceptores ipse suos. *Quis cognouit sensum Domini?* alij atque alij subinde ituros polliciti, cum fefellissent, ventum denique ad reiectitium illum: ita, quod magis idoneus nullus repertus, visum mittere qualis erat. Et ingenti quidem beneuolentiæ, & charitatis significatione exceptus ab ijs est: neque sumptibus pepercerunt, neque operæ, ad semi-viuum cadauer instaurandum: donec & vires redire, & abscessit magnam partem deformitas. Sed ingratus

ANNVS
MDCXXXVIII.

animus, tótque ac tantorum beneficiorum immemor, ad omnem fidei mentionem obsurdescebat, graui Patrum tadio, quos noxius tepor incredibilem in modum angebat. Itaque cum humanarum artium nulla satis procederet, vertuntur ad Deum, deprecatore potissimum. S. Paulo, vt Conuersionis eius dies agebatur: ac super vota quædam alia, sacrificium eo nomine peragunt. Atque hîc demum eluxit in misero, mutatio dexteræ Excelsi: momento flexus est ad pœnitentiam, detestationemque flagitiorum, ac scelerum, tam seriam, vt rigente hyeme, horas quotidie complures exigeret in sacello, vi quadam occultâ trahente; & vltro seueriora sibi ieiunia præscriberet, reiectâ clàm parte non modicâ eorum quæ ad vitum quotidianum traderentur: Baptismi autem tam incensum desiderium præ se ferret, vt in horas flagitaret sacrum ac cæleste remedium, vnde laboranti animo medicina fieret: onus interim Æternâ grauius se circumferre dictitans. Nec minus mirum illud, quod cum antea tardissimi ingenij fuisset, ac penè plumbei, visus derepentè lynceam quandam perspicacitatem adipisci, circa fidei potissimum mysteria: quæ vt primùm proposita erant, intelligentiâ facilè comprehendebat, stupentibusque Patribus; Nolite, ait, mirari: est id beneficium Angeli Custodis mei, cuius opem imploro, quoties me ad sacram Doctrinam accersitis. Vt primùm item ab suo Catechistâ inaudijt, IESVM Christum in Eucharistiâ reapse adesse, exultantis cuiusdam lætitiæ significatione; Nunc, inquit, mirari desino, vnde suauissimus illè sensus existeret in animo meo, quoties fundendis precibus ad sacram Ædiculam itabam: quò accedebam propius, hoc maior fiebat intus in animo meo accessio liquidæ voluptatis, nec vnde ea oriretur, deprehendere satis poteram. Needum tamen satis sibi factum putabant Patres: quare, quò penitiùs eius constantiam perterritarent, illud interminando denunciarunt idem; Caueat ne quem Baptismum tam auidè concupiscere se prædicaret, is causa esset interitus: Deum enim mortis supplicio simulationem eius vlturum. Ad quæ, hæc totidem verbis Catechumenus; *Si non nisi simulanti mortem allaturus Baptismus est, nihil est cur mortem metuum: quanquam si corpus hocce necaturus prorsus esset, nihilo tamen secius eum expeterem, quò infelix anima*

anima viueret. Atque vt factis orationi adstrueret fidem, cùm ex venatione ferinæ copiam haud exiguam consanguinei per Quadragesimam attulissent, significareturque à Patribus, ijs carnibus vesci ipsum posse, quippe nondum initiatum; Vos, dum ab ijs abstinetis, facitis, inquit, exalicuius boni prosecutione: ego illud, quidquid est boni, quidni mihi conciliem? Sed accessit grauior, asperiorque à Deo tentatio: quo tempore cuncta parata ad Baptismum erant, ecce tibi oculorum aciem noxius humor illabens ita corrumpit, ac debilitat, vt penè pro cæco haberi posset: vix enim gressus ipse regere suos per illam caliginem quibat. Neutiquam ramen de suâ constantiâ dimotus est: nec, quod metui meritò poterat, diabolo locum dedit: quin cùm ex eo percontarentur Catechistæ identidem, eâ-ne oculorum orbitate angeretur? Minimè verò, inquit, sic enim mecum reputo, neutiquam me mei arbitrum esse, sed Deum: ei proinde cuncta permittenda: cùm parens noster, ac procreator sit, è re nostrâ cuncta administraturum: atque vt nisi superiore autumno vstulatum corpus hoc esset, anima per subsequentem hyemem in ignes ruisset sempiternos (neque enim mortem in illâ rerum omnium destitutione debilis, ac languens effugere potuissem) sic nisi aspectu rerum earum quæ in terrâ sunt, frui desissem, mens cæli fortè conspectu careret. Quæ cùm intrepidus iteraret, aggregatus denique est sacro Baptismate ad cœtum Fidelium: Paulusque ex Patrum voto nuncupatus. Paucis post diebus quàm regeneratus erat, quod ingrauescente annonâ, Patribus qui ad Trifluuium versabantur, vix supererat vnde indigentioribus alijs adessent, remissus ab ijs Kebeccum Neophytus est cum literis, quibus & id ipsum de caritate, seu potius penuriâ cibariorum significabatur, & multa addebantur ad mœrentis commendationem: illud potissimum, facerent, si quo modo possent, medicinam laborantibus oculis. Sed nondum ærumnarum finis; quo ipso die aduênit, obiitque piè ac religiosè Sacramentum vtrumque, Pœnitentiæ, & diuinæ Synaxeos, Dei seruulum morbus inuasit tam atrox, vt eâ ipsâ luce animam efflaturus crederetur: accersitusque trepidè Iuuenæus, qui morienti adforet. Hic in popularium complurium oculis rogatus inter cetera, Num instantis mortis metu aliquo teneretur: quamuis virium

ANNVS
MDCXXXVIII.

penè nihil superesset, subridens tamen ore placidissimo, in hæc omninò verba respondit; *Baptizatus nec mortem metuo, nec cacodæmonem. In Deum nisi crederem, extimescerem utique: nunc una illa formido superest, ne quam illius offensionem suscipiam.* Urgent, quæruntque, nullo-ne saltem vitæ diuturnioris desiderio teneretur? *Illud*, inquit, *exquirite potius, quantâ exultem letitiâ, qui ad celum pergam. Illos angat appropinquantis mortis metus, qui nullâ Dei fiduciâ nituntur: ego eius & sermonibus credo, & bonitati confido: idcirco nullus me moror deiecit. Quæ cum constantissimè ab eo dicerentur, demirari videlicet circumstantes Barbari, animum in populari suo tam exaggeratum: incredibilis autem tum demum stupor fuit, cum quem conclamarent prorsus, eum post paucos dies sanum, vegetumque suis ipsi oculis conspexere.*

PERSIMILIA complura prætermittere, cogit tædij in legentium mentibus metus: quanquam quis tam fastidioso stomacho esse debeat, ut quæ præpotentem Deum iuuat tam multoties faciendo iterare, eorum commemoratione non delectetur? sed ea est naturæ nostræ morositas: pascitur varietate. Nefas tamen præterire quod sequitur: scelerisque meritò argueremur, si tam illustre diuinæ benignitatis documentum silentio inuolueremus. Iuuenis quidam natione Algonquinius, antequam quidquam vnquam de Deo inaudisset (nam ab Gallorum sede longius eius patria aberat) Deo tamen ipso intimis in præcordiis commonefaciente, quæque ab hominibus postmodum suggesta sunt, per se tradente, sic identidem ipse secum ratiocinabatur, cum è morbo emerisset, qui popularium plerosque strauerat; *Est profectò in hac rerum vniuersitate præpotens aliquis, à quo mihi præstita sit incolumitas: neque enim aut medicamentum quidquam adhibui, quod alij prætermiserint, aut corpus hocce aliam temperationem habet. Hunc ego benefactorem meum ut nosse velim! Idem manum aliquando altè contemplans suam, hæc omninò proloquebatur; Non ego hanc manum conformaui, non hos distendi digitos: sed ne parentes quidem mei; Ecquem enim indere motum queant suis ipsorum opificijs? an remum, an canoam, aut quidquam omninò aliud efficiant, quod per se arcanâ quadam motione, ad eum modum quo hi mei digiti, aut concludatur, aut pateat? Est, est eximius opifex aliquis, qui tam præclara molitur,*

támque mirabilia : utinam adsit qui me pleniori illius cognitione imbuat. Animo hunc in modum comparato, ad stationem Patrum Trifluuianam fortè descendit fortunatus adolescens: ac vbi primum disputâtes inaudijt de summo vniuersitatis conditore, exarsit nimirum intimè, vtque plenius tam sanctam cupiditatem expleret, ad eos adit priuatim: quò plura audit, eò accenditur vehementius: binis in dies singulos quasi scholis instituitur: secundùm institutionem, in sacram Ædiculam, cum bonâ moderatorum veniâ, pergere mos fuit, luci è cælo infinis precibus accersendæ, ad ea quæ tradita proximè erant, cognoscenda penitiùs: illinc, in siluas, ac nemora abdebat se ferè, commentandis ijsdem: mox ad tugurium reuersus, pari ardore, & modestiâ quæ de Patribus acceperat communicabat cum suis. Exin, in fide iam vegetior, epulum dare constituit popularium ijs, quorum erant circumpositæ hac, illac casulæ: congregatósque, hunc omninò in modum compellat; *Vos ego, Populares, accersendos idcirco putavi, vt hoc in conuentu palàm consilij mei aperiâm rationem. Certum, fixúmque mihi est, nuncium iam nunc remittere inanibus, vesanisque gentis nostræ superstitionibus. Itaque nec canam deinceps, nec inconditos clamores cibo, qualibus conuiuia vulgò nostra personant: sed quem Deum agnosco rerum omnium procreatorem, eum per preces venerabor, eorum ipsorum, quæ vobis pro beneuolentiâ, vescenda prolixè offero, largitorem. Vestrum est statuere, num præcuntem sequi, animum inducatís.* Hæc totidem ferè verbis concepta, alia scilicet omnia cogitantes opinione vehementius perculerunt. Ergo attoniti, deiectis oculis precationis verba ritè concipientem subsecuti, nec in contrarium mussare quidquam ausi, quisque pro se quæ voce præibat reddidere. Nec minùs mirandum in Barbaro, quòd munuscula ex charitate non modò oblata, sed etiam ingesta à Patribus, sempiternæ illius salutis perstudiosis, planè repudiavit, abstinentiâ, (si gentis naturam spectes, non audissimam modò, sed etiam furacem) sanè mirabili. Ego, inquit, summi Dei cognitionem à Gallis exquiro, non munera: si quid accipiam præterea, distitent illicò mei populares, non in Deum me, sed in vos credere. Ceterùm, nec hæc, neque quidquid facultatum habetis, vitam mihi conciliare sempiternam queat. Vnum est, quod quidem si concedetur, in

ANNVS
MDCXXXVIII.

220

HISTORIÆ CANADENSIS

singularis beneficij loco ponam: vt sedem penès vos fixam & stabilem collocare mihi liceat, quò de Deo differentibus, assiduè auscultare possim. Audio eos in vsus domum iam ad Kebeccum exadificatam: significate quæso, ei vestrùm qui illíc preest, id mihi concedere ne grauetur, cuius copiam alijs facturum dicitur: verùm, ità significate, vt intelligat, me, etiamsi ménus eum exorauero, nihilo tamen seciùs in Deum crediturum. Non is vester, aut omninò vllus mortalium animam mihi donauit & vitam, non is peccata à me perpetrata ignoscendo abolebit: etiamsi vestrùm nemo híc superesset, nunquàm committerem tamen, vt desererem Deum: illud addo: si Galli, quotquot his in tractibus versantur, in me efferati sauirent, si tunderent, si dilacerarent, non tamen fidem abijcerem: neque enim in Gallos credo, sed in Deum. Tanto porrò, tamque incenso studio in popularium suorum salutem iam tum incumbibat, vt cùm aliquando peruiaciores nonnulli audire detrectarent Catechisten Sacerdotem, de fidei mysterijs differentem, in hæc omninò verba ad eos conuersus proruperit; Abeamus, Pater; deferamus contumaces: ad remotiores gentes pergamus, Deum annuntiaturi: sic enim mihi persuadeo, si quæ apud hos disputas, exaudirent, fore vt cupidissimè fidem amplecterentur: & hi stertunt. Fiduciam autem Dei qualem quantàmque iam tum animo concepisset, vel hinc perspicì potest, quod cùm per solennem venationem procul in siluis in popularium cateruâ versaretur, suis ad Deum precibus decumbentem ex morbo mulierem derepentè sospitauit. Quippè cùm ægram quidem destituere non sineret misericordiæ sensus, intimis iam tum præcordijs insidens, circumferre molestissimi laboris esset, quid faceret? adit ad eius virum, & Non ignoras, inquit, quæ de summâ facilitate iuxtà, & potentiâ Dei tradantur à Gallis: ab eo vitam & haustum primùm, & conseruatam tenemus: quinetiam ereptam restituere potest: si recta monentem audiendum putas, ad eum confugiamus, ex animoque comprecemur, vxorem vt tuam conсанet. Assentitur tum ille, tum contubernales ceteri, quotquot erant: accidentésque in genua, preces à Catechumeno ritè concepras pro se quisque totidem verbis persequuntur: ipse diu in multam noctem precationem protendit. Nec frustra:

quæ mulier adhuc graui morbo conflictata fuerat, eadem postridiè sana, vegetaque non impigrè minùs, quàm ex con-
tubernio ceteræ, rei familiari operam dare institit. Idem pius
venator coràm Domino, præterquam quod suos omnes ad
matutinam vespertinamque precationem statis temporibus co-
gebat quotidie, sic Deum compellare solitus: *Tu me, Domine
Deus, condidisti; atque adèò tuus sum: de me iure statuere potes ut-
cunque tandem libuerit, perinde ac ego de reculis hisce meis: respice
me igitur ut tuum aliquid. Sicut remo quem dedolauì, vtendi ius
mihi est, sic equi, iurisque ratio postulat, ut usus corporis mei, &
animi, & virium, facultatùmque omnium tùm corporis, tùm animi,
tuus sit: quandoquidem sunt hæc omnia à te, ceu ab auctore, atque
molitore profecta. Hæc tibi prolixè, cuncta dico, offeroque: de ve-
natione inte acquiesco, memor te parentem meum esse.* Et tam feli-
citer cedebat religiosa fiducia, vt prædâ grauis ferè reuerte-
retur. Sedenim opitulatorem Deum vbique agnoscens, nun-
quam à se quidquam aut caprum, aut cæsum memorabat, sed
hæc, illaque à Deo tributa. Certè dum aliquandò in reditu
ex venatione defixus animo, in retractandis precandi formulis,
quas tradiderant Catechistæ, vrsus ex improviso præte-
reuntem cursu attigisset, confecissetque; hæsit derepentè in
vestigio, exanimemque belluam contemplans; Nequaquam,
inquit, meus vrsus hic est: neque enim vllò meo merito,
sed ob preces quas Galli fundunt, cum mihi Deus cæden-
dum obiecit: ita, ipsorum, non meus est. Quæ cùm in ani-
mo reposuisset, ad Patres belluam vehit, &, in eos distri-
buendam, qui preces optimè recitarent, offert vltro. Nun-
quam dabat se in viam, quocunque tandem eundum esset,
quin ad Ædiculam adiret, enixèque dein flagitaret à Patribus,
Deum sibi vt precando propitiarent, finem nullum faciens
prædicandi diuini beneficij in eos collocati, qui supremum
Dei Numen inde vsque à primâ ætatulâ & agnoscere, & ve-
nerati cepissent. Vos verò felices, aiebat, qui Deum ab in-
fantiâ & noueritis, & ritè exorare didiceritis: ego ex quo
mihi innotuit, de illo perpetuò cogito. Et verò rem ita habere,
confirmabat incredibilis in adolescente de diuinis mysterijs
audiendis auiditas: postquam tres ipsas horas institutio tenue-
rat, si quando vitandi tædij ergò dimittebatur; Nolite verò

ANNVS
MDCXXXVIII.

metuere, aiebat, ne molesti sitis: nimis diu in Dei ignorantia-
ne versatus sum: nunc nullâ planè re sic afficior, vt sermone
de eo. Sanè tanta fuit, tamque inexplebilis de illo summo
rerum omnium procreatore audiendi sitis, vt cum cibariorum
penè nihil superesset vnde aleretur, neque piscatum tamen,
neque venatum abire vellet, quò ne discederet ab institutio-
ne; biduum penè totum interim inedia tolerans: donec re
animaduersâ, obiurgatus à Patribus est, & pro ipsorum te-
nuitate refocillatus. De eius Baptismo, infra tradetur.

*Sillerij libertas
rem Christianam
stabilis.*

IAM, QVOD INDE vsque ab initio tantopere referre
ad Dei gloriam putatum erat, vt certas in sedes vagi coge-
rentur, procedere hoc eodem tempore cepit. Sillerius, inter
Melitenses Equites Commendator, vt vocant, vir egregie
pius, ac diuinæ promouendæ gloriæ perstudiosus (quo demùm
consilio, ne ipse quidem fortasse satis initio norat) cælesti ta-
men aliquo mentis instinctu, egerat iam per literas è Galliâ
cum Gandæo, vt quem locum admauerat in vacuis illis pos-
sessionibus, eo sibi cedere ne graueretur: in animo sibi esse
ibidem excitare domicilium: cetera, si quæ iam tum mente
concepta habebat, presserat silentio. Et Gandæus, tametsi
iam in possessionem venerat, peramœnam opportunitatem se-
cutus: tamen pro suo profeminandæ fidei studio, cessit lu-
bens. Sillerius autem Iuuenæi literis interpellatus, monitûs-
que nihil tùm quidem fieri posse ad rem Christianam ijs in-
tractibus stabiliendam conducibilius, quàm si indigenis ea se-
des attribueretur, vbi vagam illam vitam fixâ, quietâque mu-
rarent; haud ægrè & ipse manus dedit, id demùm optimum
fore ratus, quod Iuuenæus, locorum, rerûmque apprimè pe-
ritus, expedire censeret. Scribendi porrò causam Iuuenæo
præbuit, consilium illud Sillerij, priùs suspensum, & incer-
tum: cum enim is eâ re vnâ se diuinam gloriam spectare pro-
fiteretur, opificesque interim misisset ad ædificandum, quasi
ex composito res ageretur, Domino Deo vtroque corda
permouente, sub illud ipsum tempus rogatus vagus quidam
à Iuuenæo, liberos sibi in disciplinam vt traderet; Quin pa-
rentes quoque excipis? subiecit, locum assigna proximè do-
micihum vestrum, vbi cum totâ familiâ operam vobis dare
possim, & quæ de eo à quo cuncta condita, traditis, excipere,

audiendo assidue. Perculit hæc oratio Iuuenæum: neque enim adhuc quisquam eâ ex gente fuerat non modò qui vltro consistere se velle sponderet, sed ne qui acquiesceret quidem opportunis, quæ ferebantur, conditionibus: quoniam tamen suspecta meritò erat innata vafrities, vrget, instâtque Iuuenæus, & num ex animo loqueretur, perquirat. Enimuerò, inquit Negabamat (id enim viro nomen) vt intus in animo constitui, ita loquor. Nec cunctandum in tam præclarâ occasione ratus Iuuenæus, offert illicò ædificium illud quod asurgebat: eâ tamen conditione, vt si res minùs probaretur, magno illi Duci, cuius sumptibus ædificatio peragebatur, excederet Negabamat concessâ domo. Cùm deliberaturum se spondidisset, remque totam cum amico suo quodam, & familiari communicaturum; aliquot antè interiectis diebus cum Francisco Xauerio, de quo suprà (Nenaskemat, antè nomen fuerat) adfuit sub noctem: præfatûsque negotia magni momenti meliùs nocte geri, quod absunt molesti sæpè interpellatores; proinde ne grauarentur Patres in eam noctem hospitium præbere; secundùm cœnam, singulari comitatis significatione appositam, hunc prorsus in modum exorsus Negabamat. *Agessis, Iuuenæe: iam prouectioris ætatis es: atque adeò indecorum tibi sit mentiri: verum eloquere: an non pollicitus es, te ad habitandum daturum domum, eam quæ extruitur, mihi alterique cuiquam, & utriusque scilicet familie? En, Nenaskemat, cum quo conueni: vir mitis & placidi ingenij est, vt nosti. Venimus ad te eâ gratiâ, vt resciamus num in proposito perstes. Ac populares quidem omnes quibus est id à me significatum, consilium illud vestrum suscipiunt, & mirantur: verum, vix ac ne vix quidem persuadere sibi possunt tantam vobis liberalitatem inesse, utcum vestra tam magnificâ oratione res ipsa vnquam consensura sit. Proinde, si propositum tibi est mentiri, mentire sanè dum integrum est, hoc est, antequam tuis promissis irretiti, iactemus apud populares, domum nobis concessam, quam deinde tradas nunquam. Apud eos aliquo loco sumus: si postquam predicauerimus domum nobis attributum iri, fidem deinde fefelleris, nã, eorum sannis & ludibrio obijciemur: id verò viris quàm graue sit, tute nosti. Itaque illud iterum tibi denuncio: re integrâ mentiri si placet, mentire sanè: neque enim quisquam-dum nos rideat. Arrisit hîc Iuuenæus, seriòque contestatus, se neutiquam esse*

ANNVS
MDCXXXVIII.

224

HISTORIÆ CANADENSIS

mentitum, quæ promississet, ex animi sui sententiâ promississe asseueravit; ceterum, quid futurum esset, statuere tum se quidem nequire, quando res ab alio penderet: dedisse se literas ad illum Ducem, cuncta secunda sperare, & qualia ipsi maximè concupiscerent: cum omnium primi, ipsi id expetissent, æquum quoque esse eorum potissimè rationem haberi: & verò se eò vsque de illius beneficâ naturâ confidere, cuius opibus domus extruebatur, vt concessurus planè esset quod tam enixè per literas ab ea flagitaretur. Mirum in modum vtrumque hæc exhilarauit oratio: suspensi tamen, atque solliciti; Illius-ne bonitas, institerunt, vestram bonitatem exæquat? Cum non modò exæquare, sed etiam superare Patres affirmarent; Benè habet, inquiunt: nam quando ipsi nobis studeatis, ac studium illud vestrum rebus comprobatis, vtique Dux ille melior maiora in nos beneficia conferet. Idem, addunt, num prouectæ ætatis est? Est sanè, inquit Iuuenæus; Num breuî morte defungetur? Id verò clam nobis est. Egregiè-ne dat operam precationi? Planè egregiè. Atque hîc exultantes animis; Certa res est, aiunt, etenim si is impigrè precatur, diligitur à Deo: si diligitur, superstes per diu erit: si erit superstes, nobis haud dubitanter opem feret, quandoquidem bonus est. Eant nunc præposteri illi veteris Galliæ, sui, rerumque suarum vel amatores, vel æstimatores: ac si nullum hîc socordiæ vestigium agnoscunt, desinant insultare infelicibus, quibus si diuina lux tot antè sæculis affluisset, quot veteris Galliæ incolas collustrauit; næ naui agricolæ vberiore fortè messem in supremi patrisfamiliæ horrea intulissent, quàm ij quorum nonnunquam, præclara scilicet industria tota in herbam luxuriat, quandoque in vepres, paliurósque degenerat. Vt autem ad Canadenses reuertamur; En, addidere, sumus iam ambo deuexiori ætate: itaque illud nos anxios habet, num postquam è viuis excefferimus, penès posteros nostros mansura sit domus attributæ possessio, an futurum sit vt abigantur. Cum eam solitudinem Iuuenæus absterfisset, confirmans id apud Gallos ratum, & fixum esse, vt quæ parentum fuissent, ea quam-optimo iure transferrentur ad liberos; in solenne suum *Ho, bo* erupere, &, Quàm bona, aiunt, nuncias, dum ne mentiare; Mentiri autem te quid at-
tinet,

tinet, quando iamdiu puer esse desiisti. Secundùm hæc, adeunt postridie ad ædificium, lustrant, contemplanturque singula curiosius: vix eo aspectu exsatiati contestantur, se, vbi primum extrema imposita manus ædificio esset, adfuturos ad habitandum: intereà, quoniam hyems imminebat, Negabamat quidem se ad venationem profecturum; Nenaskemat, cui cæli, quàm terræ potiores rationes erant, ne hyeme quidem abfuturum se Iuuenæo in aurem insusurrauit, quò Christianæ doctrinæ audiendis Catechesibus operam dare liceret. Ergo ille siluas de more petiit, hic cùm substitisset, in eum quem diximus morbum incidit, quo tanquàm aurum in fornace probatus, qualis quantusque euaserit quæ suprâ exposuimus demonstrant. Hic est enim ille Franciscus Xauerus, singulare Canadensis Ecclesiæ decus, & ornamentum: cuius de virtute rursum infrâ. Nunc vt ne ab instituto deflectamus, obseruare cum Iuuenæo lubet; Eum ferè præpotentis Dei morem esse, vt quæ ad eius obsequium spectent magna, arduâque, non nisi difficillimè coalescant, & plerunque postquam ex hominum sententiâ, conclamata res fuit. Id adeò hîc vsu-venit. Cathecumeni ambo vno eodémque tempore grauem in morbum incidunt, Negabamat procul in nemorum saltibus; iuxta Patrum domicilium Nenaskemat: illi opitulari neutiquam licebat, in tantâ locorum intercapedine: hic, quidquid opis conferretur, tamen vix, ac ne vix quidem euasurus è morbo putabatur: ita ruebat vtrumque Christiani, quod sperabatur, ædificij columen. Sed qui suscitât mortuos, ambos & in vitâ retinuit, & reddidit postmodum saluos, incolumésque gestientibus Patribus. Ergo læti in paratam domunculam immigrant, iaciuntque scilicet extituræ ijs locis Ecclesiæ fundamenta, *simplices*, quod in Barbaris mirere, *sicut columbe*. Familiæ duæ, hominum circiter viginti, intrâ exigui ædificij septa consistere instituerunt, sic, vt ne leuissima quidem querela enata sit, iurgium multo minùs: quod qui non Euangelij gratiæ tribuat, is aut cæcutit vltro, aut quæ Barbarorum sit indoles planè nescit. Vna eos anxios habebat sollicitudo, ne Dux ille Gallus ratum forte non haberet quod factum à Patribus erat, ne-ve excedere domunculâ, postquam naues aduenissent cogerentur, chartâ allatâ haud bonâ: sic enim læta secunda-ve

ANNO
MDCXXXVIII.

quæ è veteri Galliâ afferuntur, designare consueuerunt, vt *chartam bonam*; aduersa tristiâque, vt *malam* allatam dicant. Itaque cum frequenter exquirent ex Patribus, num allata charta bona esset, acceperunt tandem à Iuuenæo, qui Sacerdotes chartam illam portarent (eorum nomina Gallica Relatio non prodidit) iam Tadossacum inter, Kebeccumque in lembo versari, mox adfuturos: quorum cum vel sic tardior aduentus inter spem, metumque suspensis videretur, extortâ à Iuuenæo schedulâ, canoam ipsi conscendunt, in eamque translatos aduenientes Patres vento ocyus Kebeccum deportant. Vbi primum ex resignatâ Sillerij epistolâ significatum profelytis, dari à magno illo viro, & dari singulari voluntate, quod concupissent: enimuerò effundi ambo in gratiarum actionem, blandâque comitate Patribus gratulari: amici autem, & familiares, & omninò circumpositi Barbari finem nullum mirandi facere tantam Gallorum in suos beneficentiam, & suscipiendæ ardore fidei succendi: nec dubium fuit, quin si omnibus suppeditari domunculæ illius instar potuissent, gens tota se Christo adiunxisset. Adeò rapax est Christiana liberalitas, plûsque valêt ad emolliendos ad fidem Barbaros instituentium facta, quàm verba.

Nascentis Ecclesiæ fundamenta conuellere nititur Satanas, derivatâ in Patres grassantis pestilentie culpâ.

SED TRANSEVNDVM ad Hurones, parùm æquos, vt iam insinuauimus, Satanâ in id totis viribus incumbente, vt suspectæ sibi sedis fundamenta quoquo modo conuelleret. Exclusi Patres sæpius ab ægrorum casis, quibus quò magis assidui, eò formidolosiores erant, constituunt adire pagi Præfectos, ac se apud eos, si liceret, in Consilio purgare palàm. Et aliquandiu post reuersi ab Ondessono quodam, nec obscurè discunt id quod res erat, eam opinionem longè, latèque apud Huronum gentem peruagatam, ab se inuectam pestilentiam, quæ tam funestas vbique strages ederet: iactatum esse in circulis, indigenam quendam populari illo morbo oppressum, vnâ cum tabo plumbeam quoque glandem euomuisse, ex eoque non leuem ductam coniecturam, id maleficium fuisse Galli alicuius: pagi cuiusdam totius incolas carere constituisse ahenis è Galliâ: Antonio Danieli ad Kebeccum verbulum excidisse, quod miros rumores effecerit: studentem enim illuc retinere adolescentem Huronem, terrendo dixisse; Quò ruis infortunate? si natale solum reperieris, pigebit te postmodum: en,

regionem totam breui pestilentia depopulatura est. Addebant in nemorum solitudine confixum subulis infantulum à Patribus: fremente videlicet hoste capitali mortalium, ab ijs paruulos iam complures Baptismatis vndâ in cælum esse transmissos. Has porrò calumnias. cùm accuratè firmissimis in contrarium rationum momentis purgarent Patres, efficiebant tamen nihil, nihilque extorquebant à bellis sermocinatoribus, nisi illud consuetum; Atqui hæc vulgò iactantur. Tandem pridie Non. Sextil. ventum in concilium est gentis penè totius: sed ferali vbique rerum facie, & mortis imagine plurima. Alij in alijs taciti oculos defigebant, tamquam sibi iamiamque instaret exitium: recensabant plerique omnes, quot ex suis morbus pestilens strauisset: comploratione & gemitu, magis quàm sermone res agebatur. Quæ videlicet eò pertinebant, vt in publicâ illâ consternatione virus acerbitalis suæ in Patres euomere cuique liceret audentiùs: cùmque quotquot confidebant Præfecti, in accusatorum numero poni possent, tùm senex præsertim quidam hunc ferè in modum in eos inuehi adorsus est. *Non vos latet, Populares, nunquam ferè me in publicis conuentibus verba facere, nisi dum bellica tractantur: in hoc tamen confesso proloquendum mihi esse intelligo, quando Præfectos ceteros mors eripuit. Antequam igitur eos ad tumultum subsequar, depromam quæ mente concepta teneo: atque id è re fortè patriæ labentis publicâ futurum est, præsertim cùm atrocius in dies importunus morbus grassetur. Peruagata lues est omnes omnino pagi nostri domos: familiam meam propriè sic exhaustit, vt cùm florens esset paulè antè, nunc è toto numero reliqui duo simus: an ipsi quoque superstitioni, quis præstet? Ac alijs quidem morbis aliàs conflictari vidi regionem: sed nimirum, antequam Luna bis, terre summum, orbem suum confecisset, ponebat vis mali: tum reduce incolumitate, intrà paucos annos sic cuncta redintegrabantur, vt communis calamitatis penè aboleretur recordatio; Nunc annus iam est, ex quo pestilentis morbi scuit atrocitas: neque dum affulget quidquam, vnde sperare merito debeamus tantæ, tamque communi calamitati, breui positum modum iri. Quæ cùm per se grauissima sit, tùm illud eius acerbitalatem auget, quod vnde oriatur, peruidere nondum potuimus: eius de causâ quid ante paucos hos dies acceperim exponam: illud priùs contestatus, nulle me cuiusquam odio duci, vno veri studio incitari. Cum Gallis neque inimicitias exerceo, neque sum usu aut familiaritate coniunctus:*

ANNVS
MDCXXXVIII.

nunc primum in mutuum utrique conspectum venimus: cò nullam à me in eos iniuriam proficisci velim: illud unum mihi propositum est, ut qua unius cuiusdam è Nostris relatione comperi, qui Kebecco redijt recens, ea commemorem. Tum eadem verborum acerbitate perorans, ad magicum maleficiũ quoddam, cuius Patres confcios dicebat, morbi causam retulit: eamque ad persuadendum vafritiem adhibuit, ut quos promendacibus apud suos vulgò haberi nõrat, eorum testificatione neutiquã uti se velle profiteretur.

VBI FINEM DICENDI fecerat improbus senex, Brebeufius, factã quam expoposcerat, dicendi facultate, obiecta sic diluit, ut egregium oratorem rubore suffunderet, eo tamen euentu, ut quanquam firmissimis certissimisque argumentis reuicir calumniam, non idcirco destiterint egregio ex senatu complures vrgere Brebeufium, pannum nescio quem proferret, quem videlicet apud se asseruaret in gentis regionisque perniciem, magicis imbutum cantionibus: vitam saluam fore, si modò illum domi nostræ haberi fateretur. Cũ is pernegaret tale quidquam apud nos esse omninò; Nihil refert, inquit ex ijs non-nemo: verbulo modò consenti: nihil hinc quidquam tibi detrimenti importabitur. Hic verò vehementius Brebeufius inficiari: & si fidem minùs habetis mihi, inquit, legate qui ad ædes pergant nostras, fatalẽque pannum illum videlicet quàm voletis diligenti indagatione reperiant: & quoniam pannorum diuersa genera habemus, parcant nulli, sed quot nanciscentur, comburant sanè. Atqui fontium est hæcoratio, excipit atrox aduersarius. Nam quid à me vis omninò? ait Brebeufius: Nimirum, mali causam ut pandas, infit ex eodem conuentu alius; Et Brebeufius. Id enim uerò prodere quĩ possum, cũ æquẽ ac vos, me lateat funesti morbi origo: quandoquidem tamen cogitis, pauca denuò eloquar. Hic exorsus dicere de supremã vi Dei, deque eius tũ in pios munificentia, tũ seueritate in impios; ad causas pestilentiaẽ è naturã petitas descenderat, cum interpellatur denuò, tũ ab alijs compluribus, tũ à perfidioso illo sene potissimũ: nam quasi nihil de re propositã memoratum adhuc esset, ita vrgere institit Brebeufium, pannum illum proderet feralem: verũ, cũ is sibi semper constaret intrepidus, hinc quidquam eliciendi desperatione, indormiscere alij, alij silenter loco excedere. Exitus

is fuit, vt censuerint præstolandum redditum eorum qui Kebec- cum adiissent: ij si minùs commoda attulissent, actum Patri- bus erat: sed, quæ Dei cura fuorum fuit, reduces illi postmo- dùm secunda cuncta retulere: illud inter cetera, non posse se deinceps in eam suspicionem adduci, mortem sibi à Patribus intentari, postquam ab eorum fratribus, Gallisque ceteris tam humaniter, tamque beneuolè habiti essent.

INTEREA pro suo more Deus, dum vel maximè nas- centis Huronum Ecclesiæ fundamenta machinis omuibz qua- tiebat Satanas, eidem Ecclesiæ & firmitatem, & decus adiu- xit. Ad eam diem flores modò è nouellâ stirpe extiterant, mox euanidi, si terram spectes; hoc est, infantuli è matrum gremio rapti ad tumulum, vbi primùm renati in Christo per Baptis- mum erant: & eorum quidem complures ægrè permisi ad beatam vitam aspirare: adeò Tartareo prædoni dolebat illos in cælum transferri, suâ post apud Deum prece sempiternam parentum, gentiliùmque salutem accuraturos. Ex istis ipsis con- uentibus vnde intentabatur Patribus pernicies, exitit vir, qui extrâ morbi aleam Catechumenum profiteretur. Inter Hurones, si nobilitatem generis spectes, primarios, *Chigat- tenhsa* quidam fuit, ne in communi quidem illâ quæ putatur, gentis opulentiâ copiosus, Præfeti tamen Nationis ex sorore nepos. Is cùm ante biennium, Brebeufum de fidei mysterijs disputantem inaudiisset in celebri illo conuentu, qui de festâ Mortuorum pompâ instaurandâ habitus est, sacrâ illâ illecebrâ sic captus est iam tum, vt itare deinceps ad Patres perrexerit assiduè. Ac inde vsque à tenerâ ætate videri possit tanquam fidus in medio nationis prauæ, atque peruersæ coruscasse, adeò ab omni gentis prauitate semper alienus, vt nunquam se neque popularium spurcitiâ fœdarit, neque sacrilegis superstitionibus contaminarit. Ex ipsâ adolescentiâ duxit vxorem: contrâque fœdum morem æqualium, alias, ex alijs eâ ætate adsciscen- tium (& nullâ quidem infamiæ notâ, adeo apud eos corru- ptissima licentia inoleuerat) cum illâ eadem pari continen- tiâ & obseruantia, amorisque significatione exegit lubricum illum flexum ætatis. A ludo semper abhorruit sic, vt ne pa- leæ quidem, mali apud eam gentem instrumenta, quemad- modum mouendæ, permiscendæ - ve essent, nosset. Nico-

*Huronis Cate-
chumeni dotes
eximia.*

ANNVS
MDCXXXVIII.

tiâ, quam pro vino ijs locis esse diximus, nunquam vsus est, ad hauriendum quidem: nam tamen stirpem eam in hortulo excolebat, nihil tamen spectabat eo labore aliud, nisi aut vt eam in amicos pro munere distribueret, aut vt suppeditaret vnde reculas coëmeret vel necessarias, vel commodas. Sortes item, & si quid patriam superstitionem olebat, reiecerat tam constanter, vt neque tessera istiusmodi domi à patre moriente relicta, qui eâ fortunatissimè vsus perhibebatur, inducere animum potuerit, vt abuteretur, neque Tartareis conuiujs interfuerit. Ac ne id totum stupori mentis cuidam adscribendum putes, idem acerrimo erat ingenio, non modò si eum cum popularibus, sed etiam si cum Gallis componas: memoriâ tam firmâ, vt quæ semel discendo comprehenderat, ea deinceps è mente nulla deleret obliuio. His dotibus à naturâ, vel à supremo potiùs naturæ parente instructus, eâ in morum innocentia annos quinque & triginta exegerat: cum secum seriò reputans quæ de Patribus audiebat, sublimiora mente agitare cepit, & salutis viciniora. Ergo supremum Numen intus in animo venerari, preces fundere assiduè, æquissima iudicare mandata Decalogi, Baptismum exposcere. Cunctabantur tamen Patres, pro suo illo instituto, adultorum nemini fidendi temerè: donec in morbum sanè grauem incidit proselytus, ex illâ eadem quæ tantas strages edebat, populari lue. Vix eâ afflatum se sensit, cum vltro pergit ad Patres, inquitque quemadmodum gerere se se debeat, si vis morbi intenderit, quam medicinam vsurpare legitimè possit, quam respuere debeat. Postridie, cum iam haberet grauiùs, accersitos Patres super eâ ipsâ re consulit: quippe medicamen proponebatur à domesticis, quo per diuinas leges vti sibi liceret, necne, ambigebat: constantissimè professus certum sibi esse eo carere, si quidem sine noxâ nequiret adhiberi. Rati igitur tempestiuum tunc esse, de Baptismo suscipiendo sermonem instituerunt: & vir candidissimæ simplicitatis; Meum, inquit, non est, eâ de re decernere, sed vestrum. Nostis ipsi, centies me professum vobis, ex animo me credere, Baptismum expetijsse centies: ac quoties, ex quo ex morbo decubui, pedem huc intulistis, toties mecum ipse hæc voluebam; Nam quid moras vltra nectunt? norunt ipsi, nihil tam mihi cordi esse, quàm

vt beatis illis, quas prædicant, aquis abluar, quid facto potius opus sit, non ignorant, statuant ipsi de re totâ. Ergo ad XVII. Cal. Septembris anni salutis MDCXXXVII. quod felix faustumque esset, regenerationis lauacro in Christianorum album adscitus, Iosephi nomen accepit, sanè feliciter: etenim post biduum quàm enixè Patres tantum Patronum de vitâ Neophyto prorogandâ interpellauerant, mortis periculum abesse animaduersum est, aliquanto post planè conualuit. Huius autem vtriusque beneficii sensum suum sic exprimebat. *Omninò, comparatum animum meum ad omnia in partem utramque, respexit benignissimus Deus: meum est, postquàm eius insigni munere, ex tam periculoso morbo emersi, totâ deinceps ætate egregiam in ipsum fidem testari, in eamque prorsus curam incumbere, vt agnoscatur ab alijs.* Secundùm hæc cum ex gentis more receptæ incolumitatis conuiuium apparasset, conuocatos sic accepit (conuocauerat autem primores omnes) vt Christianâ benedictione præmissâ ex formulâ, simul cibo discumbentium corpora, simul mentes exquisitâ de Deo, deque Christianis mysterijs oratione reficeret: illud potissimum inculcans, fidem omninò capeffendam esse, qui æternos cruciatus vitare, qui æternam felicitatem nancisci velit: tantâ permotione animorum in audientibus, eius vt eloquentiam ardoremque dicendi demirati, propè obstupefcerent: eâ vel maximè Neophyti denunciatione perculsi, Christianum palàm ac publicè profiteri, sibi esse prorsus constitutum. Ac eam quidem fidem ad quam sponsione se se obligauerat, experiri illicò, Domino Deo visum: tum Iosephi, tum eius germani fratris familiam inuadit, sternitque morbus popularis, in his filiolum, omnium natu minimum vitâ propè ipsâ chariorem. Ægrum animi ex suorum casu circumstant infidiosi amici, hostibus videlicet deteriores: fructus eos esse, egregiæ quam deprædicaret, quàmque amplexus esset, fidei: videlicet perinde esse illam amplecti, & ad exitium ruere voluntarium, tam multis experimentis comprobatum esse, vt mirarentur hominem non hebetem eò vsque cæcutire potuisse. Proinde quando ijs qui ad præcipitij vsque crepidinem suâ vel culpâ, vel incitiâ venissent, illud relinqueretur, si quidem salui esse vellent, vt pedem referrent continuò, aut omninò funestis illis Gallorum cerimonijs nuntium remitteret,

ANNVS
MDCXXXVII.

*Eiusdem Baptis-
mus, & constan-
tia in aduersis.*

ANNVS
MDCXXXVIII.

aut, si obstinatiùs perstaret in suscepto consilio, adhiberet saltem gentiles Medicos (hoc est sagos) ne-ue tam durus in suos, tamque ferreus esset, vt eos in oculis suis omni prorsùs medicinæ genere carentes, animam agere pateretur. Quid faceret Dei famulus? tanquam Iob vxoris blasphemam vaniloquentiam, sic Iosephus, blandè ille quidem, sed tamen fortiter, constantérque nefaria monita amicorum & refutauit ipse, & fratrem eò adduxit, vt ægrotanti vxori, quæ conuiuium nescio quod superstitiosum ad recuperandam valetudinem somniasse se se diceret, præcisè negaret quod exposcebat, hac omninò oratione; Non tanti est mulier vita tua, vt non te emori præster, quàm summi Numinis offensionem à nobis suscipi. Et hæc quidem reualuit, Domino Deo indicante eam constantiam acceptam sibi fuisse: in cælum transcriptus filiolus ille Iosephi. Nec infregit tamen dolor exaggeratum animum: dum morbus tenuit, in momenta infantulum supremo vitæ mortisque arbitro offerre pius parens: nonnunquam exceptum manibus, perinde ac si iam tum rationis vsus adesset, compellare hunc in modum; Non nostrum, mi fili, non nostrum te in vitâ retinere: si in cælum euocare te constituit summus Deus, quis eum tandem inhibeat? Tum, vbi corpusculum mens beata destituit, cum paterno vel amoris vel luctui indulgendum aliquid rati Patres, procrastinandum tantisper censuissent, ne si adessent continuò, pressus angor grauiùs orbem patrem cruciaret; ipse vtrò ad eos concessit ocyùs, & scilicet non modò quidquid præscripserunt, perfecit, verumetiam de suo multa addidit ad Christum IESVM, quem in sacrâ Eucharistiâ in genua prouolutus venerabatur præsentem: & qui initio postquàm de ærumnis Iob tam grauib, quàm multiplicibus inaudierat, precatus erat à Deo nonnunquam, ne se verò tam durum in modum exercitum vellet; hîc Abrahami vestigijs insistens, non vnici illius quidem, sed charissimi filij mortem Christianâ planè animi fortitudine tulit, nusquam-non ex altissimâ illâ prouidentia aptus. Ergo ad curam conuersus superstitum, interim, dum lues sternit corpora, ipse mentes impigrè procurat. Quinque ex suâ familiâ breuissimo interuallo, sacro fonti sistit, quantum cuiusque ætas ferebat, aptè institutos, filium primogenitum haud dum septennem, cuius vitâ actum esse putabatur: fratris filium,

filium, annorum propè viginti, eiusdem sorores tres, duodenem circiter vnam, quinquennes, sexennes-ve duas: Iosephi filio, Ignatij, ex fratre nepoti, Petri; neptibus, Agathæ, Cæciliæ, Theresiæ nomina indita: atque illud beatum seminarium fuit existentis Huronum Ecclesiæ: ex morbo enim emerferunt omnes.

HÆC DVM pro virili Iosephus accurat, Patres intereà, in totius intenti salutem regionis, id sequebantur, vt quando circà ipsos adultos procedere industriam suam posse, iam in Iosepho peruiderant, primariorum quorumque institutionem deinceps amplecterentur. Ergo ad VI. Id. Decembris, quo tempore à piscatu ipsi redierant, indicunt Galli Sacerdotes solenne epulum suo in tugurio. Conuenerunt conuiuæ ad centum & quinquaginta: & tùm apparatu, qui pertenuis tamen erat, delectati, tùm multò magis Brebeufij oratione, qui multa præclarè super mensam de Deo, deque amplectendæ fidei necessitate disputauit, spondent se deinceps in Patrum potestate fore, & quoties ad salutarem institutionem vocarentur, adfuturos. Nihil tamen extorqueri ab ijs hoc in genere potuit ante anni sequentis initia: etenim cùm ex voto piscatio successisset, mensem totum diurna nocturnaque comessatio occupauit. Tandem ad V. Id. Ianuarias, anni MDCXXXVIII. Præfectus gentis totius princeps, iam senior, cui proinde & dignitas auctoritatem conciliabat, & canities, ipse suis conuiuium instruit, accersitque inter ceteros Brebeufium, cuius pijs fouendis conatibus hæc maximè fiebant: ac secundùm epulas, inuitatos hunc prorsus in modum compellat; *Consistite precor, nepotes, tantisper: cogitur enim concilium ab hoc Echom: eam in rem accerso confestim eos qui conuiuium defuere. Hi postquam aduenerant; Non ego, inquit, sed hic Echom concilium hodie cogit: quâ de re deliberandum sit, haud dum scio: mihi tamen persuadeo, illud quidquid est, ingentis momenti fore: proinde attentè quisque audiat.* Hæc vbi præfatus fenex erat, exorsus Brebeufius de re propositâ dicere, hoc est de viâ salutis, tantos fecit animorum motus, vt expostulans fenex aliquis, ista longè ante proponi debuisse, nec tandi in re tanti momenti fuisse procrastinandum, dixerit: sed nimirum, difficillimum non fuit tarditatem illam purgare: nemo enim non videbat, in superiori illâ flammâ inuidiæ aditum

*Multi se Patribus
primum ad fidem
instituendos tra-
dunt, tùm Chri-
stianis sacris ini-
tiantur.*

ANNVS
MDCXXXVIII.

nullum eam ad disputationem muniri potuisse prius. Nec minùs feliciter repressit Iosephus (non enim intererat modò sanctis comitijs, sed etiam causæ tam bonæ apertè Patronum agebat) consobrini cuiusdam sui malitiosam insultatam, obijcientis Gallorum neminem ex eâ populari lue interiisse. Quid mirare, inquit, nimirum pro antidoto fuit fides: hanc amplector, tum benè spera. Certè debemus ijs plurimùm hoc nomine, quod per tanta terrarum, marisque interualla, per tot discrimina ad nos penetrarunt, tam salutare medicamentum impertituri. Ego, si beneficium non agnoscam, ingratus sim: vt ne sim autem, tùm cauere conabor, vbi se cunque dabit occasio, tùm illud profiteor imprimis, gloriosum mihi esse Gallorum sectam sequi, instituta vsurpare. Exitus is fuit, vt censerent, prædicarentque plerique omnes, conuentus huius generis sæpius esse iterandos: dilata res tamen denuò ad Calendas Februarias, quod interuallum illud occupauit filicernij cuiusdam supersticiosum somnium, cuius ad morbum abigendum scilicet, quotidie interim in pago agitata conuiuia sunt. Vbi dies is aduenierat, in frequentissimo coetu, pari, aut etiam maiori ardore, disputauit Brebeufius idem, de cruciatibus malorum sempiternis: quorum fidem postquam eorum altè mentibus infixerat, illud deinde vehementer inculcauit, si tantâ curâ, tamque vigili prouisione id cauebant, ne in Iroquiorum manus venirent, à quibus viui spirantésque vstularentur; multo profectò incitatori studio declinandos esse ignes illos, qui in sempiternum tempus assidue sint arsurî. Atque hîc demùm perculsus quisque conticuit: Præfectus autem idem ille salutaris fautor consilij, adstantes sedulò hortatus est, daret se quisque Patri in disciplinam, assentientibusque cunctis, atque suum illud in gratulationibus perfamiliare, *Ho, ho, ho*, ingeminantibus; Quin tu verò, inquit senum aliquis, Patrem compellans, gaudium animi tui contestaris palàm? id affecutus quod tam ardentem concupieras. Paruit Brebeufius e-vestigio, solennémque de sancto Spiritu hymnum, qui maximè tempestius iudicatus esset, pio cantu cum Francisco Iosepho Mercerio, qui & ipse intererat, persecutus est. Illud additum vno omnium suffragio, magni sanè ad rem Christianam momenti, vt Brebeufius deinceps in Præfectorum esset numero, atque

adeò penès ipsum ius esset, concilium deinceps nostrâ in domunculâ, quoties opportunum censeret, cogendi.

EX EA DIE, insignis secuta passim studiorum, sermonumque conuersio: in circulis mentio nulla, nisi de eo decreto capeffendæ fidei: fueruntque qui conuiuia eam vnâ in rem instruxerint, vt profiterentur certum sibi & constitutum esse vnâ cum totâ familiâ Christianam religionem complecti. Hæc verò eos maximè permouebant, incitabantque, mira, rationis dictamen inter, & mandata quæ Dei nomine proponantur, consensio: vna atque eadem vbique via institutionis, vt quæ ibi traderentur Huronibus, eadem Kebecci, Montanis, Algonquinis inculcarentur: Catechistarum orationis, vultusque constantia, in ijs tuendis quæ docerent: rerum omnium quæ alijs in pretio sunt, generosa contemptio: mortis metus nullus, singularis illa temperantia, fugaque peruigil rerum obscenarum, quibus ipsi ad insaniam addicti essent: impressa deinceps eorum mentibus opinio, haud eos vtique esse Gallos Sacerdotes, qui in re tanti momenti, quanti vita beata est, hallucinarentur: immota illa fiducia Dei, in rebus potissimum aduersis: pronunciatum denique illud tam certum, quàm illustre; *Non à seipso profectò hominem extitisse: ex quo id efficiatur, tanquam ad amnis caput, sic ad supremam aliquam naturam rerum effectricem omnium deueniendum esse.* Demirabantur etiam peritiam illam, quæ pro magnete ferreis mentibus nonnunquam esse possit, res quaslibet chartis commendandi: cuius vim cum tam latè patere Iosephus Neophytus peruidisset, enimuerò partem haud exiguam temporis in lectitandi, scriptitandique labore collocare animum induxit, quò populares deinde suos iuuare liceret vberius. Vtque esset vnde succresceret noua soboles, permouit Deus sub idem tempus adolescentum aliquot animos, qui communi consilio ad Patres adierunt, in eorum disciplinâ se velle esse professi: ac tametsi hyemem pene totam præclaras illas institutiones capeffuerunt, distulere tamen eorum Baptismum Magistri, vel quòd illius ætatis leuitatem perhorrescebant, vel quòd animaduertebant nullas dum esse virgines Christianas, quibus cum copulare iisdem illi Catechumeni legitimas nuptias possent.

HIS MAXIME in occupationibus transactâ hyeme; illu-

ANNVS
MDCXXXVIII.

xit aliquando sancti Iosephi festa lux, regionum earum omnium Patroni, ut redditum est, adoptati pridem. Dictus erat is dies solenniori Baptismo *Aonnetæ*, vxoris Iosephi, pudicissimæ feminae, quæque puellarem ætatem ad nuptiarum usque tempus sic exegerat, ut constantissimè semper à turpi illâ licentiâ æqualium abhorruisset. Ergo valere iussis patrijs superstitionibus, quibus ipsa quoque fuerat addictior, tandem Deo cessit, & quod concupierat aliquandiu, sacro lauacro purgata est. Pridie eius diei, consanguineis, amicisque epulum Iosephus dedit: nec recusarunt interesse vocati Patres: præmissaque ex Ecclesiæ ritu cibis benedicendi formulâ, exposuit, vxori suæ certum esse repudiatis in sempiternum popularibus superstitionibus, Christianam deinceps vitam agere, vni que rerum omnium parenti & effectori Deo famulari: vnam illam ex totâ familiâ mansisse adhuc Baptismi expertem: verum, hoc fortunatiorem fore, quod cum tum ipse, tum domesticorum alij quotquot erant, per morbum fuissent Baptizati, ipsa valens, atque incolumis tantum è cælo munus postridie acceptura esset: tum suo, tum eius nomine precari se à conuiuiis, adesse ne grauarentur: præsertim cum ad suum, ceterorumque Baptismum supplendæ à Brebeufio essent ceremoniæ quædam haud iniucundæ visu. Vix gratus rumor percrebuit, cum rei nouæ expectatione suspensi, accingunt se se scilicet. Adfuerunt postridie non modò primarij, quotquot erant, verumetiam iuuenum pars maxima; &, contra morem, silens, & quasi admiratione defixa, seu moueret apparatus (qui quantus in eâ tenuitate accurari potuit, perstringebat oculos) seu potius diuinus Spiritus imis se mentibus infunderet. Aderant in confertâ turbâ conspicui ambo coniuges, cum iisque, Petrus fratris filius, vnâ cum sororibus Agathâ, Cecilîâ, Theresiâ. Ac initium quidem ductum à Catechumenâ, hoc est ab Aonnetâ Iosephi coniuge, & præclarum Mariæ adscitum baptizatae nomen: tum suppleti ij qui defuerant, in Iosephi, Petri, virguncularumque trium Baptismo, ritus, Annâ, fratris coniuge, si dicere fas, inuidente, séque à tam præclaro consortio excludi ægerrimè ferente: excludebatur autem non suâ culpâ, sed mariti vitio, qui cum nondum satis alienus videretur esse à feralibus illis nugis, nondum quoque satis ad

Baptismum idoneus visus, in aliud tempus reijciebatur, quo tempore aptissimè adiungerentur prætermissi in Annæ, liberorumque duorum, ut in periculoso morbo, ritus. Verùm illa, diuturnioris moræ impatiens, & fortè à sancto instincta Spiritu, turbam perrumpit fidens, hinc infantulum gestans in gremio, illinc quinquennem filiolum trahens, affirmatque æquum esse se quoque ritibus ijs procurari: nec tam ardentè flagitanti negari potuit quod concupiscebatur. Vbi sacro chrismate delibuti Neophyti erant, ad concionem Brebeufius verba facere instituit, de Christiani Matrimonij dignitate, sanctitatèque: quæ cum miro silentio excepta essent, quærit ex coniugibus, hoc est ex Iosepho, Mariæque, num leges tam castas, tamque sanctas observare in perpetuum vellent, atque illud potissimum, ut ne de nuptijs alijs cogitationem ullam hic, illa-ve susciperet, superstite quidem coniuge. Vbi annuerant (nec tanta hinc inde fides etiam ante susceptum Baptismum illibatè servata abnueret) Christiano ritu par beatum coniungit, quod felix, faustumque non modò ipsis, sed etiam nascenti Huronum Ecclesiæ foret. Secundùm hæc, diuino Christi corpore refecti è sacrâ mensâ noui coniuges, cum iis-que Petrus: aliarum in aliud tempus Synaxis dilata. Tandem modico epulo excepti iidem à Patribus, cum viris sex præterea, pagi totius columinibus: ac tametsi dapum ferè nihil erat, præter pisces pauculos, fumo, non sale conditos, & reseruos quidem inde vsque ab autumno superiore; tamen delectati homines non hebetes suprâ quàm dici queat, vel eâ humanitatis in se gentemque suam significatione, vel Christianâ Brebeufij facundia, qui super mensam de fidei mysterijs perpetuò disputauit, erupere in illud *ho, ho, ho*, sibi planissimè satisfactum testificati. Ex eo tempore & opportuniora cuncta fluxerunt, & latiora, si Annæ è vitâ exitum excipias. Hæc eo ipso die febre correpta permalignâ, intra biduum obiit, alieniori quidem tempore, si rem humanis momentis æstimes: sed; *Quis cognouit sensum Domini?* Non modò non eæ turbæ extiterunt, quas metuebant, nec abs re Patres, eo loco præsertim, ubi atrox suspicio paulò antè eos tantum in discrimen vocauerat; sed etiam hoc ipso anno, opinione maior facta nouellæ Ecclesiæ accessio, vnde minimè sperares.

ANNVS
MDCXXXVIII.

Oëronnij ab Huronibus in fidem Societatemque recepti Christianam religionem ferè omnes amplectuntur.

OENRONNII, gens olim cum Natione Neutrâ, quæ dicitur, amicitijs iuncta & fœdere, post ab eiusdem Neutræ Nationis Societate defecerant, vt nihil in tantâ vel leuitate, vel licentiâ procliuius. Ex eo, assiduis attriti cladibus, Iroquiorumque immanitatem finitimorum sæpiùs experti, quam neque sine funesto exitio, perpetuisque terroribus ferre possent, neque sine maioribus præfidijs repellere; vicinos Hurones respicere cepere, fortè Gallorum aduentu allekti, quos ibidem sedem fixisse constabat. Ergo cùm hoc anno legationem adornassent de fœdere, re in gentis totius Comitij vtramque in partem expensâ, visum tandem de consilij sententiâ recipiendos in fidem, societatemque esse Oëronnios: sic enim, inter cetera, firmitatem ac robur aduersus terribissimos Iroquios, quorum ipsi nonnunquam insidijs appeterentur, accersi. Postquam id steterat, proximum fuit vt pergerent ex Huronibus armati quot nouis colonis sine periculo deducendis pares essent: etenim si non per hosticum habendum iter erat, certè hostium fines propè radendi. Accedebat & longinquitas itineris, leucarum Gallicarum plus octoginta, & difficultas ex impedimentis mulierum, puerorum, supellectilis qualiscunque: constar ex eâ incredibili defatigatione obiisse nonnullos, alios ad vnum penè omnes in morbum incidisse. Erant qui adueniebant, plus sexcenti viri, mulieres, pueri, infantuli. Vbi primum eos appropinquare nunciatum est, concurrere Præfecti, ardorem adijcere quisque suis, ad miserorum arumnas quâdem cunq̃ ope liceret subleuandas: quodque rubore suffundat homines, & Christianos, & ad omnem humanitatem excultos; ita hîc se adhibuere, vt ne ipsi quidem sacri Ecclesiastæ Europæi plus in pium opus vllum studij, contentionis-ve afferre sermone posse videantur. Nec in alijs defuit aut voluntas, aut sedulitas: distributi continuò aduenæ in pagos præcipuos: Ossosannæ subsedit pars maxima, quippè loco commodiori, & vt in communi gentis totius tenuitate, locupletiori. Commodum per eos dies, hoc est sub exeuntem Augustum, Kebecco aduenerat Hieronymus Lalemantius, is qui dum hæc scribo, toti Societati IESV in Nouâ Franciâ moderatur, vir in rerum harumce Commentarijs perscribendis accuratus; præstanti virtute, & Apostolicæ vitæ tenore clarior. Cum

eo Galli aliquot perrexerant, in Patrum obsequio futuri, suisque opificij gnari, nec (quod opportunum imprimis) pharmacopoeæ, phlebotomiæque rudes. Hos ingenti cum charitatis significatione adhibent continuò, unà cum Huronibus, prostratis aduenarum corporibus operam daturos: ipsi in sublimiora iuxta, magisque necessaria intenti, miserorum salutem sempiternam omni studio captant. Et feliciter pij conatus cessere: agrorum pars medicaminibus recreata conualuit, pars naturæ necessitati concessit: tum his autem, tum illis tam præclarè consultum, ut qui è vitâ mortali excessere, per Baptismum ad immortalem euolauerint, ac nonnulli quidem tam celeriter, ut nullâ aliâ de causâ eos aduenisse diceres; qui autem è morbo emersere, ad fidem per otium instituti, cooptati plerique sunt in cœtum Fidelium, altissimo quodam diuinæ sapientiæ consilio, ut qui extremâ calamitate adacti, nihil ab Huronibus nisi ærumnarum perfugium experijissent, expectassent-ve, iidem tanquam lapides viui à Deo designati sint, qui in exurgentis istius Ecclesiæ fundamento collocarentur. Ergo postquam abunde exposita ipsis erant sacræ doctrinæ placita, tantus in ijs, in Huronibus aliquot, inque externis alijs quibusdam (qui eodem hic huius, ille illius negotij causâ appulsi, ad suos deinde diuersi concessere) extitit ardor ad Baptismum, ut cum initio in deliberationem Patres vocassent, num, quoniam satis ingens numerus erat, ex primitiæ Ecclesiæ instituto in Resurrectionis Domini, inque Pentecostes peruigilia rejicienda sacra cerimonia esset, visum tamen denique sit haud diutius procrastinandum: in nascente siquidem istâ Ecclesiâ cogitandum potius quemadmodum coalesceret, quàm quâ ratione ad omnem omnino absolutionem prouideretur. Quare, quoniam & vberimè instituti aliquot erant, & beatæ regenerationis cupidissimi, festâ S. Martini luce, impertiti fidei sacramento patres-familias tres, & cum horum quidem vno, simul vxor, simul liberi: ad VI. dein Id. Decembres, qui dies augustissimæ Deiparæ Conceptæ sacer, in beatum cœtum adsciti solenni ceremoniâ tres item, quatuor-ve patres-familias, cum suis ad sexdecim: ij cum superioribus, cumque Iosepho Chigatenhâ coniuncti, ad triginta tum primum Missæ sacrificio interfuerunt, quibus per ætatem licuit, etiam

ANNVS
MDCXXXVII.

corporis Christi synaxim adiere: adeò Reginae cœli acceptum votum fuit illud, quod ante triennium nuncupatum à Patribus retulimus. Et secutæ post paulò nascentis Christi feriæ incensis pectoribus nouas subdidere ad pietatem faces: noctem eam Neophytorum plerique in Ædiculâ sacrâ exegere hoc latius, quod cuncta ad pompam, quantum quidem eæ angustiae sinebant, haud indecorè composita: illud præcipuè suspensos habebat, quod cum candelarum vsum nullum gens habeat, coruscantem ab accensis cereis noctem propè in diem vertisse rebantur: verùm iidem insignem constantiam præ se tulerunt, tùm in frigoris vi perferendâ, homines semi-nudi; tùm genibus nixi ad Missarum quatuor quinque-ve interual- lum, quo habitu corporis, populis ijs nullus molestior. Sed nimirum quem diuina flamma succendit, eum neutiquam frigoris torpor contrahat. Accedebat nouus concionator, Iosephus Chigatenhæa: is non minùs factis præiens, quàm pollens oratione, fratres in Christo suos hunc omninò in modum vernaculè compellauit. *Ecquid sibi volunt aliud, aiebat, hæ collu- sentes, faces, noctisque discutientes caliginem, nisi illius aduentu sanctissimo cuius ortum augustâ cerimonia veneramur, dissipatas fuisse orbis terrarum tenebras, erroresque mortalium, cecutientium ad vi- tam rationemque vite beata, purgatos? Quod munus, ac donum iamdiu populis alijs plerisque impertitus, nos hodiernâ primùm luce eadem beneficentiâ prosequitur: quo documento amoris charitatisque in immerentes filios, ecquod tandem esse queat luculentius? Ac quòd non ea lux nostris hisce tractibus priùs affulserit, id verò arcani cuiusdam consilij fuit, sanè suspiciendi, adorandique: quòd suavis- sima Dei prouidentia sic res omnes temperauit, connexuitque, ut dum hic mortalem vitam agimus, Magistri celestis doctrinæ ad nos se se inde vsque ab Europâ contulerint, enimuero est id cuiusdam ce- lestis muneris tanti, tamque eximij, ut neque illud unquam pro merito, proque dignitate aestimare possimus, neque parem ullam gra- ti animi significationem edere. Secundum hæc, sacram mensam obiere omnes vel cœlesti quodam gaudio perfusi, vel ad beatam nouitatem attoniti.*

PER ÆSTATEM huius ipsius anni excurrit Brebeufius in pagum *Tecanastayaen*, frequentem illum quidem in primis Na- tionis totius, verùm, tam infestum eundem, ut paulò antè, pu- blicè

blicè Præfecti iuventutem ad Patres qui Ossosannæ versabantur, trucidandos incitassent. Quid tamen imperium ei, qui Deo confidat? Vadit intrepidè vir Apostolicus: ac Deo confringente *vèstes ferreos*, cum priuatis collocutus primùm, mox publico in concilio disputans, opinione faciliùs euicit, vt sibi sociisq; domicilium in pago liceret constituere. Dictum factum: tuguriolum nacti, Bethlemitico illi haud absimile, inquit rerum harumce Scriptor Gallicus, quod nascentem Deum excepit, incredibili suâ admiratione iuxta, lætitiâque, primum omnium ab orbe condito ibidem sacrificium summo Deo peragunt Patres, ad IX. Cal. Iulias: tum ad Barbarorum institutionem aggressi, opëram ferè vbique vtiliter posuere. Sed nihil tam eorum mentes defixit, ac altissimum consilium Dei in congregandis suis. Exferâ, atque immani Iroquiorum gente, Huronum in manus venerant captiui ad centum, eodem consilio ex suis egressi sinibus, quo deinde ad Huronum perniciem tam multas expeditiones susceperunt, latrocinantibus quàm bellantibus propiores. Inter eos enituit præcipuè Ononolgaia, Præfecturâ antè apud suos insignis. Nam vbi ad Huronum fines Iroquij peruenerant, dum appropinquant taciti, in eos inciderunt velites Huronum quidam, præmissi à suis, qui & ipsi in armis erant, & quâ aduentabant Iroquij, subsequerantur eodem animo & consilio, at longè plures quàm Iroquij. Refugientibus alijs, captiuus Huronum vnus, sciscitanti Iroquio de numero, deque robore eorum à quibus esset præmissus; per familiarem vafritiem eorum & numerum minuit, & robur eleuat, contestans populares suos haud vtique posse resistere, quippe qui & pauciores Iroquijs essent, & fortes minùs. Hæc ab eo tam asseueranter, tamque aptè ad fraudem confirmata, vt qui Iroquij referre pedem penè constituerant, id quod experti deinde sunt veriti; permanere constituerunt. Nec mora, adest confestim Huronum agmen, Iroquiorumque præsidium vallat vndique: quippè numero longè superiores Hurones Algonquinijs erant. Quid facerent tali in re ac tempore deprehensi? Primùm omnium in captiuum Huronem indignatione & furore perciti immaniter sæuiunt, miserumque delacerant: tum, quâ, præclusis alijs, vnum adhuc patebat effugium, euadendum plerique ferè omnes

*Captiui centum
Iroquij bapti-
santur.*

ANNVS
MDCXXXVIII.

cenſuere. Vbi ventum ad Ononolgaïam oculos in cælum ſuſtulſiſſe dicitur, Solémque intuens miros, quod ſine nube dies erat, eiaculantem fulgores, orationem hanc ad commilitones habuiſſe; *Eſſet id quidem conſilium tolerabile, ſi cælum nimbi obtegerent, neque tam probroſa ignominia futurus Sol teſtis eſſet: nunc quando in illius proſpectu verſamur, committendum planè certamen, quoad vires ferent: id ſi minùs proceſſerit, tum demùm de ſe quiſque, ut videbitur, ſtatuat.* Perpulit tanta fidentia alios in eam ſententiam: at eo euentu, ut victores Hurones Iroquijs ad duodeuiginti modò interfectis, reliquos ceperint viuos: quatuor tantum, quinque-ve exceptis, qui fugâ ſibi maturè conſuluerunt. Poſt, capti diſtributi ſunt per pagos, diris poſtmodum excarnificandi cruciatibus, & ſcilicet denique lentis ignibus abſumendi: quotquot Teananſtagenſibus traditi, vel vicinis, ſic procurati ſunt, ut nullus Baptiſmi expers interierit, plerique omnes illuſtria indicia dederint fruendæ breuî illius, ad quam per flammas alacres properabant, ſempiternæ felicitatis. Fuere qui tantam animo ſuauitatem hauſerint ſecundùm ſacrum lauacrum, ut continere ſe non potuerint, quin illud ſolidiſſimæ conſolationis argumentum vernaculo rythmo, patrio more includerent, modulîſque perſecuti ſint; *Pro nihilo ſe infeſtos ignium ardores ducere, quando certa ſpes eſſet in cælum proximè euolandi.* Nonnulli cùm ad geſticulationes ſollicitarentur obſcœnas, quâ nefandâ corruptelâ nihil eo temporis articulo totâ gente tritiùs, reſtiterunt inſigni conſtantiâ: aliorum, in tormentis tam mira dolorum patientia enituit, ut anſam hinc arripuerint Hurones, vetandi, ne miſeris deinceps ſalutaris vnda infunderetur, quod ominoſum patriæ eſſe cenſeant, ſi qui captiui comburantur, aut nullos, aut modicos tollant clamores: ita depugnandum poſt fuit cum ijs, quorum cuſtodix crediti infelices erant, ut eos tingere liceret, nonnunquam eâ facultate pretio redemptâ. At Ononolgaïa, Petri in Baptiſmo nomen ſortitus, cùm ad palum alligatus eſſet, haberétque in proſpectu è palo item religatum popularem quendam ſuum, impatientiùs ad vellicantes dolorum morſus animo commotum; ægrum mentis ſolari non deſtitit accommodâ oratione; Reputaret quantum ſibi boni contigiffet in illâ quæ putabatur infelicitate, quando ijs quos nullâ iam viâ

declinate integrum esset, cruciatibus, successura mox esset vita beata: cūque ille in istā perturbatione egisset animam, Petrus de eius sempiternā deinceps sorte anxius; An saltem, inquit, mi sodalis, ante mortem sategisti Dominum Deum propitiare? Vbi illum destinatis præterea cruciatibus mors Barbarorum opinione citior eripuerat, enimuerò in Petrum tota dein ingeniosæ crudelitatis rabies incubuit, hoc atrocius, quod quæ duobus parata erant, vnum deinceps corpus excipiebat. Ergo præter ea quæ horribilia plurima pertulerat, e-vestigio vnus aliquis ex dirâ cateruâ excruciantium, capitis cutem, cultri acie in orbem circumscriptam incidit primum, mox nudato cranio abstrahit, capillitium scilicet, ex veteri bellantium Barbarorum instituto, pro trophæo ostentaturus, seruaturusque perdiligenter. Post eam carnificinam, cū vix in attrito tormentis corpore sensus vllus vitæ superesse putaretur, Petrus (vnde instinctus nescias; factum, quando Scriptor Gallicus, vir acerrimi iudicij idem, & singularis doctrinæ, tollit laudibus, ego damnare non ausim) postquam vicina omnia lustrans oculis, nihil in ferali pegmate, nisi calamitosi socij exanimum corpus aspexerat, vt solutus erat vinculis, laceras manus præuistâ sude armat. Enimuerò ad spectaculum insperatum, insolensque exardescere circumstantium Huronum furor, ingeminare clamores: tum in eum candente quisque ferro armati inuolant.

*Ononol'saia robur
insolitum.*

Nec secus repugnat semiuiuus athleta: in obuium quemque ambustus terrorem torquet, rotatque: scalas hinc inde appositas disijcit, ne quā succedere in pegma alij possent. Spargit, atque dissipat vndique infesti rogi prunas, fauillamque, cuius ardores in se ipse erat expertus. Ac ad miserationem quidem flexissent pectus haud planè ferreum defluentes in totum corpus è capite riui sanguinis: sed quæ res furentes carnifices mitigare debuerat, eadem immanium crudelitatem accendit. Ergo seu gladiatorio spectaculo pascerentur fera pectora, seu tantum in captiuo robur iniuriam interpretarentur suam; alij calentem fauillam eminūs in fortem pugilem eiaculari, alij per rimosa asserum interstitia flammatos torres inferere varijs locis: vt quacunque se miser verteret, vel incurreret in ignes, vel appeteretur ignibus: nec mouere

ANNVS
MDCXXXVIII.

pedem partem in ullam posset, quin adesset incendium. Tandem post diuturnam dimicationem, fallente vestigio, labitur: concurrunt extemplo hostes, hominem undique vstulant, in rogumque denuò propellunt. Quid faciat vir aliâ fortunâ dignissimus? Ut erat totus coopertus cinere, emicat in pedes: ex rogo binas tædas corripit, ambabúsque manibus, intorquet in confertissimum bustuvariorum agmen: pérque pauidos, attonitósque gradiens, pagum versus iter intendit, quasi ædificia incensurus. Iámque centum circiter passus progressus erat, cum fuste debilitatus, magnâ vi in lacerum iam corpus impacto, corruit. In iacentem truculenti carnifices inuolant, antequam exurgere licuisset: manus, pedésque non tam præcidunt, quàm truncant: tum mutili corporis reliquum per rogos ipsos nouem versant, quos penè omnes generoso cruore fortissimus athleta restinxit. Tandem, ne quâ non parte corporis vno eodémque momento vstularetur, quâ contis, quâ manibus sub ardentem arboris truncum nequidquam reluctantem supinum propellunt: atque hîc collectis extremum viribus, eo impetu qui omnium opinionem fefellit, quique vix cogitatione capi queat, ut erat minutus manibus, pedibúsque, truncum tamen corporis per flammam moliens, è rogo erepsit, tum & cubitis nixus & genibus, plus decem passus hostium cateruam versus progreditur, cedentibus cunctis, fugâque se se subducentibus: donec vnus à tergo caput machæra demessuit, ictu quantum quidem augurari licet, fortunato: quandoquidem hostes ipsi consensu prædicabant fuisse profectò vim illam humanâ maiorem: tantumque animi, manasse dubio procul ex ijs Christianorum aquis: vnde enim, si non istinc, tantum corporis robur, tantam mentis fortitudinem extitisse? Sanè, quando sacra ipsa oracula diuinæ virtuti adscribunt mox emoritur Samsonis robur mirabile, maiorem, dum occumbit, stragem Allophylorum edentis, quàm vnquam antè edidisset; nec modò non reprehendunt, sed etiam collaudant Raziæ factum sanè insolens, suo ipsius cruore circumstantem hostium multitudinem respergentis, postquam se præceps è summo domus culmine deiecerat, ne viuus eorum in manus veniret, quid verat tantam optimi Neophyti constantiam cælesti cuidam opitulationi tribuere, id agentis, ut

2. Machab. cap.
14.

se, quando aliter non liceret, nonnullo cum hostium incommodo indignissimo iuxta, & atrocissimo cruciatui eriperet. Præsertim cum Barbarorum nonnulli, nec sine stupore prædicarint, Petrum, paulò antè quàm extremum illum ictum exciperet, vnde mors consecuta, oculorum aciem in cælum sustulisse, exultantemque exclamasse; *Eamus sanè, eamus*, quasi vocanti cuiquam, & in illas Beatorum lucidissimas sedes accersenti responderet. Ita vnus virtute consultum omnibus: perierant enim vtique, quantum quidem augurari licet, nisi periissent: quæ enim tandem spes Baptismi, si se ad suos recepissent? sed nimirum Dominus Deus tum plerumque re maximè misericors, cum scæuit maximè in speciem, turmam illam sibi selegerat, & scilicet per arduum flammæ tragem (quas omnes suo quisque loco experti) ad cælum voluerat pertingere, salutaribus Petri monitis.

CETERVM NON DECVIT sibi ex aduerso teterimus humani generis aduersarius, occupatam ab omni memoriâ tyrannidem quâ vi, quâ fraude propugnans, & (quod mirere.) fallacibus præstigijs, alijs exitiosè illudens, alios in auitâ superstitione retinuit, hoc periculosius, quòd Euangelicos operarios assidue in inuidiam vocabat. In pago *Angsteno*, haud procul *Ossosannâ*, mulier dum nocte quadam ad sacrilegam cerimoniam, quæ ibi loci agitabatur, appropinquat, filiulam in sinu gestans; spectrum videt sanè formidolosum. Nimirum, Luna, quæ cælo sublimis fulgebat, visa, relictâ statione descendere, capitique euntis insidere primum: mox formâ derepente mutatâ, muliebrem figuram induere, insigni seu venustatem, seu staturam spectes, dignitate, & filiulam scilicet ipsa quoque suam gestitans: Tum infortunatam feminam humanâ voce compellans; Ego inquit, tum regionum harum ceterorum, tum incolarum, Numen sum immortale: id vt neve tu, ne-ve ceterorum quispiam addubitet, volo, ac statuo, ab eorum vnoquoque qui hos incolunt fines, donari te re aliquâ earum, quas fert cuiusque regio, à *Khiono tateronij* nicotia, ad *Attisandaronij*, veste & tai: ad *Askicandaronij*, tibialibus & zonâ, ad *Ehonkecononij*, pelle ceruo detractâ. Pergit monstrum enumerare nationes aliquot alias, & scilicet Gallos admiscet, ab hisque pro symbolâ conferri debere stragu-

*Quibus præstigijs
demon Barba-
ros populos in
auitâ supersti-
tione retineat.*

ANNVS
MDCXXXVIII.

lum vnum coloris cærulei. Ac deinceps; Quæ festa cerimonia hîc peragitur, inquit, per-mihi grata est: instaurari eam volo totius passim regionis in pagis: te verò quoniam diligo potissimum, volo persimilem esse mei, veste saltem tenus: vt sicut ipsa tota ignea sum, ita ignei coloris tu quoque vestem circumferas, rubrum, inquam, pileolum, plumam rubram, rubram zonam, rubra tibialia, rubros calceos, rubras tænias vitasque. Hîc pedem refert infortunata mulier, seque suam in casam recipit. Vix ingressa erat, simul vertigine corripitur, simul contractione nervorum, ex quo periti scilicet censuere haruspices, eam *Ononhsaroiâ* laborare, hoc est vertigine: morbi, vel veriùs superstitionis id genus est, tali in re vsurpari solitum. Et sentiebat idem ægra, hoc procliuius, quod in somnio nihil occurrebat nisi euntium redeuntiumque concursationes. Quare institit petere, sui causâ præclara cerimonia exerceretur: & quoniam Ossosannæ nata, educatâque erat, ibi potissimum rem peragi sibi placere significauit. Nec mora, de ægræ desiderio certiores facti Præfecti, concilium cogunt continuò: ibi res ad publicam regionis salutem magnopere pertinere iudicata: proinde minimè committendum esse vt prætermitteretur: nihil non faciendum, vnde se ægra putaret procurari aptè posse. Ergo ne qua mora interponeretur, postridie summo manè inconditi clamores personant adhortantium ad ægram deducendam ocyus, iubentiumque, quisque se pro virili ad festam ceremoniam comparet. Dum autem ad fanaticam mulierem curritur veriùs quàm itur, cogitur interim denuò concilium, ad illudque inuitantur Patres, & quid in deliberationem vocandum esset, nescij, veniunt. Ac nullâ ferè præfatione, proponit statim Præfectus, optasse maiores natu huic vt conuentui Galli interessent, quòd auerent magnopere cognoscere quid ipsi sentirent de apparatu festæ celebritatis illius, quæ pagum totum sollicitum, suspensumque haberet: enarratòque præclaro colloquio furentis mulieris cum Lunâ scilicet, quærit ecquid eius postulata cum Gallorum religionibus pugnent. Respondent paucis Patres, *Nihil fieri ab ijs posse patria exitiosius: ea omnia ad cultum, obseruantiamque pertinere vasserrimorum demonum, quibus tamdiu tam luctuosè obsecuti Hurones essent: eâ viâ corroboratum iri ipsorum tyrannidem,*

omni ingo, omnique seruitute grauiorem: si tam scelestis dominis famulari pergerent, luctuosa, cuncta in posterum, funestaque haud dubitanter fore. Hic verò summus pagi Præfectus, homo versutus imprimis, quasi Patres secundum nefariam cerimoniam sensissent; Agite dum, ait, iuuenes, agite feminae: eia fratres mei tam necessario, tamque ingentis momenti officio pietatis in patriam, more institutoque maiorum, alacres, erectique animis defungamur. Tum in eandem sententiam cum multa alia addidisset, quantâ poterat maximâ vocis contentione, submissius deinde proximè circumstantes compellans; Hoc ipsum, inquit, est quod sapienti consilio Gallis nepotibus meis inculcaueram, autumnio superiore; Multa omninò hîc apud nos occursura, quæ ad somnia nostra, ritusque istiusmodi patrios pertinerent, haud omninò cum ijs quæ noua afferrent consentientia: hæc vbi usu-venirent, tum verò conticescerent, dissimularéntque: eadem illa progrediente die antiquatum iri. Et aliàs, inquit, ad Trifluuium, Kebeccique insinuatum nobis est, dum intrà quadriennium Christianam fidem amplecteremur, fatis fore.

DVM' AD EVM MODVM perfidiosâ dissimulatione, Patrum mentes, intimaque præcordia impunè sauciat veterator, dant se medium in conuentum à fanaticâ muliere legati; adesse ipsam, ac petere ad se viri duo mitterentur, puellæ totidem: certo vestitu cultuque quem describebant, ijs ipsam exposituram coràm, quid desideraret, quo-ve ritu curanda prorsus esset. Et designati continuò, qui præclaram prouinciam obirent, ad eam accurrunt cum muneribus: mox reduces, penè nudi (neque enim munera tantum retinuerat, sed vestem ferè omnem detraxerat Mænas) nunciant ipsam, præter leuiora illa, munera ad duo & viginti diuersa exposcere, in ijs stragulum cærulei coloris non quodlibet, sed quod omninò Galli cuiuspiam esset. Et cetera quidem conquisita confestim tam studiosè, vt antequam solueretur concilium, ad quindecim collata sint: in stragulo quoniam plus laboris fore præuiderant egregiarum religionum Interpretes, Patres circumstant, enixè rogant quod tam faciliè subministrare de suo possent, illud ne publicis vtilitatibus negarent: æquum esse, vt quando illo in pago domicilium constitutum haberent, ipsius quoque com-

ANNVS
MDCXXXVIII.

modis studerent. Sed nimirum rupe firmiores serui Dei, persistent in proposito immoti: illudi sibi indignum in modum: si propterea in concilium vocati essent, ut à se quidpiam extorqueretur, unde cresceret Satanas, factam sibi iniuriam: si consanari mulier nequeat, quin ipsi in execranda superstitionis communionem venirent, abiret sanè misera, neque à se quidquam opis istiusmodi expectaret. Quæ ubi magnâ constantiâ contestati essent, in suam se casulam moerentes recepere. Sed diu quietis esse non licuit: vix horæ dimidia pars effluxerat, cum à conuentu missus Præfectus adfuit, exposuitque, ceteris subministratis muneribus, vnum illud stragulum deesse; verum, nihil euicit: illud modò addiderunt Patres, si à superstitiosâ cerimoniâ discedere planè vellent de cetero, ægramque feminam eò unde aduenerat, ablegare, tum verò se haud grauatè publico aut stragulum daturos, aut aliquid aliud maioris pretij: sin pergerent, neque stragulum à se, neque verò quidquam aliud extorturos. Sed quanta Patrum constantia in recusando, tanta miserorum in vrgendo pertinacia fuit: sub vespere, solenni vociferatione præconis, iubetur quisque luculentum ignem in foco accendere, dispositaque hinc inde spatia, peruia seruare: adfuturam mox ægram, lustraturamque casas omnes: eadèmq; paulò post ubi Sol occiderat, iterata magnis clamoribus denunciatio: quò maiores ignes forent, hoc eam celerius leuatum iri. Est hæc, ut antè insinuauimus, tum alibi passim apud eos populos, tum apud Hurones, tuguriorum conformatio, ut hortorum nostrorum pergulis haud absimilia, in longum magnopere tendantur. Ut plures, pauciores-ve familiæ vno, eodèmq; recto continentur; ita plures pauciores-ve focj sunt, in latum dispositi, per duorum trium-ve passuum interstitia, relicto supernè vaporario. Per medios eos ignes, ubi hora adfuit, inambulauit furens mulier, nudis pedibus, cruribusque, non modò nihil violata, id agente dæmone, sed etiam identidem clamitans frigere se: ligna haud sat largè reposita: viris interim duobus, qui manus gradientis hinc inde sustentabant, ab rogis studiosè declicantibus. Quinetiam nerui, quos contractos dixeramus, laxati tum dicuntur, seu in procinctu præclaræ inambulationis, seu postquam aliquot iam rogos calcauerat. Ut ut id fuit, postquam

quàm ignes omnes decurrerat, eò vnde profecta erat, iisdem illis comitantibus se recepit, hoc est in casam eam, quam sibi in id tempus ipsa pro domicilio elegerat. At Pagani penè ad vnum omnes, si capulares aliquot senes exceperis, furere de more, toto eo triduo, noctibus præsertim, & vespertino tempore, casas circuncursare omnes, vultum, oraque fœdati varijs coloribus, ad eum ferè modum quò larvati nostrates per Bacchanaliorum licentiam, tam inconditis clamoribus, tamque ingenti strepitu, vt lymphatas Mænadas crederes, vel furias potius. Nihil proteruiæ, nihil petulantia prætermisum: quidquid obuium occurrebat, dissipare, vel comminuere, euertere lebetes, fictiles ollas diffringere, canes fustuario necare: calentem fauillam, atque adeò prunas, hac, illac iactare, quacunque ægra transibat, nemine mussare audente interim, nedum insanos furores inhibere. Vbi primam noctem eum in modum exegerant, postridie manè, sub Solis ortum, lustratis denuò tugurijs alijs, quæ lymphata femina adierat, ad eam facto agmine concurrunt, illâ in casâ versantem, quam pro domicilio sumpserat, nouæ exequendæ cerimonie. Nempe ex solenni ritu festæ insanie, (Satanæ vtique, quod ipse miseræ significauerat, acceptissimæ, cum nulla pars corporis, nulla animi vis aut facultas eius tum cultu vacet) illud consequens erat deinceps, vt quid concupisceret, ipsa per ænigma proponeret. Est enim hæc vna ex iocularibus iisdem Tartarei veteratoris, & plerunque obscœnis versutijs, in istiusmodi Orgijs haud infrequens, vt est insinuatum antè, quòd, quid æger ægra-ve habeat in animo, circumstantes quasi diuinando referare iubet, si tamen hæc diuinatio est, ac non potius coniectura solertior, quâ quisque, ex ijs quæ perobscurè vir, mulier-ve cuius causâ hæc peraguntur, subindicauit, assequi studet quid tandem concupiscat: ac siquidem sensum illum mentis suæ fuisse confirmauerit, tum plausus ingens tollitur, quasi re benè perfectâ: sin, rodendi ungues denuò, & quid illud potissimum sit, inuestigandum studiosius. Est qui dicat se concupiscere id quod in selacum gestat inclusum: & cucurbitam significat: alius, suis in oculis legi posse quid velit, & designat grana quædam, orbiculos-ve, seu ex conchâ veneriâ, seu assimiles, colorum vario-

ANNVS
MDCXXXVIII.

rum: aliâque id genus: quæ si non attigeris tu quidem prorsus, verum propius accesseris: enimvero illud quidquid est, quod obruleris, per alia tuguria circumferunt, quò, exclusis compluribus, facilius consequare quid re ipsâ desideretur: illud tamen religiosè obseruare dicuntur, vt id postmodum restituant: penes eos fides esto. Ergo istiusmodi ænigmata vesana mulier tam multa proposuit, vt re postmodum in conuentu examinata, centum ipsa ad ægræ sensum explicata fuisse deprehensa sint. Postremò die tertiâ aditæ casæ denuò omnes, & de more ducta quasi publica supplicatio. Præstolabantur mœsti ac silentes, ad tugurij fores, vnde infana processura erat: anteibant aliquot, subsequebantur plures: omnes vultu ad studiosam quandam afflictationis, & tanquam poenitentiae imitationem deiecto, ægrâ præsertim nihil in speciem tristius: Sic tamdiu se versauit mulier, vt extremum illud ænigma refferatum sit, atque adeò habere cepit melius: ex quo vel euidentissimè cerni potuit totum id ab Satanâ excogitatum, perfectumque. Deo tamen stolidos eius conatus eludente, longè alius exitus fuit, ac putarat, voluerat-ve. Matre reualecente (neque enim planè ad mentis sanitatem redijt) in morbum incidit eius filiola illa, quam tunc gestabat sinu, cum Auernale spectrum obuersatum est oculis. Eam occasionem vel nactus, vel secutus Sacerdotum is, cui Missionis illius cura incumberebat, aduolat celeriter, infantulamque Deo per Baptismum consecrat. Cùmque post paulò infantula grauius vltulata esset, dum dolori quæruntur remedia, idem ille Sacerdos se se insinuat, & factus omnibus omnia, paruulæ iam in Christo regeneratæ abblauditur hoc propensius, quod cum cœli candidatâ agere se se nôrat. Et matrem deliniuit huiusmodi facilitas: sensim siue sensu quò volebat Sacerdos, ipsa per se descendit, vt & quæ misero illo triduo gesta essent, & quæ causa antecessisset, exponeret. Confirmavit igitur omnia, quæ persecutis sumus, addiditque, postquam stragulum illud, quod tam enixè flagitabatur, dare renuerant Patres; noctu sibi vafrem eundem impostorem adstitisse, dixisseque, Gallos illos Sacerdotes sua sibi priuatim habere, aliisque viuere moribus: proinde, quamuis stragulum illud tradere recusassent, reualitu-

ram tamen ipsam : cetera siquidem bellè habere : porrò curaturum se deinceps , ne quid ab ijs tali in re vnquam esset exposcendum. Verùm , si hæc ità reipsâ habuerunt , non se satis intelligere profiteretur Gallicus Scriptor , quam in sententiam hæc veterator torqueret : ipsum certè , vt mendax est ab initio , ita hîc egregiè esse mentitum : quandoquidem sapiùs ex eo Patres eâdem in causâ interpellari curarit , at successu nihilo meliore : semper enim constantissimè negata fuisse , quæ impudentissimè tales in vsus flagitata sint.

ANNVS
MDCXXXVIII.

HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER QVARTVS.

ANNVS
MDCXXXIX.

VDOVICVS XIII. Christianissimus Galliarum Rex, Annæque Austriacæ, cum tres & viginti ipsos annos in matrimonio sine liberis fuissent, tandem diuino munere prole aucti sunt. Postridie Non. Septembris anni superioris, edidit Regina feliciter Ludouicum XIV. A Deo datum utique, qui dum hæc scribimus, pueritiæ emensus spatia, in spem rerum maximarum adolefcit. Ut nihil accidere potuit suspensæ tamdiu Galliæ optatius, ita nihil illa prætermisit, vnde singularis suæ lætitiæ sensum exprimeret. Vbique in templis solennis gratiarum actio benigno propitiôque Numini: vbique per vicos festi ignes: vbique lætus bombardarum fragor. Eos plausus pro suâ tenuitate veteris Franciæ Noua æmula imitari constituit, ac si celebritate, splendoreque, infinitè propemodùm infrà relinquebatur, studio saltem, intimæque exultatione par esse. Vbi primùm appulsi naues felicissimum nuncium attulerant, grates solenni ceremoniâ, ex Ecclesiæ ritu piè actæ Deo: tum festæ pyræ excitatæ,

quanto ijs locis maximo licuit apparatu. E nitrato puluere eliciti ignes per tubos longiores, ad cœlum vsque torqueri, col-
 lucere sidera, aurati imbres depluere, crebris funalibus illu-
 strari nox, tormentorum propè tonitru vicina nemora longè,
 latèque personare. Et commodùm aderant iam Hurones, de
 more Kebeccum, ad totius regionis emporium delati: ij, quo-
 niam nihil vnquam tale neque auribus, neque oculis vsurpâ-
 rant, attoniti ac stupentes, dexterâ ad os applicitâ lætam ani-
 mi perturbationem præ se cuncti ferebant. Sed partes potio-
 res pietati, religionique tributæ, vt vbique quidem consenta-
 neum, necessarium verò apud eos populos, quibus sub tra-
 ditæ tradendæ-ve fidei primordia inculcandum potissimùm
 fuit, lætos omnes, secundósque rerum euentus vt à Deo sunt,
 ita Deo acceptos esse referendos. Ergo paucis interpositis die-
 bus, supplicationem duci placuit, hoc illustriorem, quò plura
 clarioraque seu lumina, seu subsidia è Galliâ recens aduene-
 rant. Namque hoc demùm anno in Nouam Franciam pene-
 trauere Sanctimoniales virgines Monasteriorum primordia
 duorum, earum, quæ ægrorum curam proprio instituto com-
 plectuntur, & earum quæ edocendas suscipiunt puellas: illas
Hospitalarias vulgò, has *Vrsulinas* vocant, quasi dicas S. Vr-
 sulæ sectatrices: ab eâ siquidem Patronâ, sub regulâ S. Augu-
 stini nomen ijs totâ Galliâ factum. Illæ Xenodochium suo
 Parthenoni vbique adiunctum habent, ægrisque omni ope
 subueniunt: hæ & virgunculas instituunt passim, quotquot
 ad pia illa gymnasiola, ceu ad publicas scholas ex omnibus ciui-
 tatum vicis mittuntur, & in conuictum admittunt nonnullas,
 intrâ septa ipsa Monasteriorum, loco tamen seiuncto, ad om-
 nem vel pietatem, vel vitæ ciuilis elegantiam informandas.
 Priores optauit, modicisque redditibus instruxit Maria à Ponte,
 Ducissa Esquillonea, illa de quâ iam nos suprâ Richelæi Car-
 dinalis ex sorore neptis. Hortatu maximè Magdalenæ à S.
 Iosepho, Monialis ex sacro Carmelitidum Ordine earum quæ
 discipulam arctiorem ex S. Terefiæ institutis profitentur. Ex-
 tat eius Vita scripta Gallicè, quæ quàm cordi essent Religiosæ
 virgini quæ in Nouâ Franciâ ad destitutarum animarum utilita-
 tes à Patribus Societatis IESV gererentur abunde declarat.
 Posteriores Magdalena Chauuinia ipsa per se deduxit, non

*Monasteriorum
duorum Sancti-
monialium vir-
ginum primor-
dia in Nouâ-
Franciâ.*

ANNVS
MDCXXXIX.

opes modò suas, verùm se quoque tam salutari operi addicens. Hæc Vagoriti (vulgò, *Aleçon*) in Neustriâ nata educatâque sub optimorum parentum, locupletumque disciplinâ, inde à primâ pueritiâ, Christianæ perfectionis cupidior, iam tum piè & religiosè in opera charitatis incumbibat: grandiuscula ad cœlestes nuptias propendebat sic, vt à matrimonio abhorrere se, non obscurè præ se ferret: mos tamen gerendus patri fuit, ineundumque coniugium cum viro haud dispare, à quo deinde, ex more Galliæ, dicta Pelteria. Cum eo summâ concordia cum haud totum sexennium exegisset, vnicâ susceptâ filiâ, quæ secundum Baptismum ad Beatorum sedes euolauit, vbi iusta demortuo ritè persoluerat, iam sui, vt quidem rebatur arbitra, cum ex annuis literis Nouæ-Franciæ volutaret ipsa secum frequens, quanti porrò ad Dei gloriam momenti esset, Barbararum puellarum institutio; nec opibus, si de supremi semel numinis voluntate comperisset, nec labori parcitura, in morbum incidit tam grauem, vt de eius vitâ conclamarum sit à Medicis. Ipsa quid tandiu animo agitasset, egregiè memor, ingentem animo suo ardorem subdi sensit, ad concipiendum votum resque suas, seque Deo ad opem Nouæ-Franciæ ferendam consecrandi: & verò sanctè promisit, vtrumque, si reualesceret, perfecturam, nemine omninò mortalium tam generosæ conficio pollicitationis. Post paulò quàm votum nuncupauerat, adest Medicus, explorâtque arteriam: periculique nihil deinceps esse ipse demirans; *Enimuerò faceßiuit*, inquit, *morbustuus in Nouam-Franciâ*. Subrisit ægra, confirmatâque magis, ac magis est in suscepto consilio, vel è tam repentino leuamento intelligens quod vouisset gratum, acceptumque benigno Deo esse: pauloque post valetudine planè recuperatâ, vnum illud mente noctes, diésque versabat, quemadmodum quæ destinasset, aptè congruentérque efficeret. Sed nimirum, non facillimè res tantæ perficiuntur: eluctandæ graues difficultates fuerunt. Pater filiæ perstudiosus, quæ & formâ florêret, & ætate, & scilicet ex ingeniâ vulgò parentibus cupiditate, ex ea nepotes concupiscens, secundas nuptias obtrudit, tam pertinaciter, vt nî faxit, exheredaturum filiam miniteretur. Quid hîc ageret Magdalena? Hinc nuptias angue peius horrebat, illinc videbat, si paternis opibus destitueretur, omnem sibi

facultatem adimi Vrsulinas Moniales collocandi in Nouâ-Franciâ, ad indigenarum puellarum, quam animo coquebat institutionem. Has curas animo versanti adfuit, vt assolet diuinum præsidium: patri satisfacit sic, vt nihil tamen à proposito vel colendæ castitatis, vel iuuandi Nouam-Franciâ discederet. Perraro exemplo repertus est Bernerius vir illustris, quippe è Regiorum Quæstorum ordine, dignus vtique cuius nomen nulla vnquam obterat obliuio. Is tanquam à Deo submissus, lectusque qui in communionem veniret præclarissimi consilij: Magdalena captus modestiâ, eam depoposcit uxorem. Iam illa viduitatis squalore posito, ad vestium nitorem, cultusque elegantiam, externi dumtaxat, patri vt obtemperaret, redierat: hinc à nuptijs minùs abhorreere putabatur. Ergo cum ex patris voluntate ad colloquium admisisset Magdalena Bernerium, rem vtique totam moderante Numine, haud difficillimè homini pio persuadet castimoniam: ità demum se in id matrimonium consensuram pollicita, si, quod è Sanctis plurimi fecissent, castæ, integræque liceret esse in coniugio. In Valerianum Cæcilia inciderat: conditionem accepit vir religiosus: ita summâ parentis gratulatione Magdalena seridè de nuptijs cogitare existimata. Sed non diu dissimulare opus fuit: dum hæc studiosè in speciem accurantur, pater excedit è viujs, naturali necessitate, an morte diuinitùs acceleratâ, quis nouit mortalium? illud quidem tristibus sæpenumerò comprobatur documentis, qui parentes pia liberorum studia, consiliaque retardant, eos repentè abripi, ne molesti esse pergant. Vt vt id fuit, omnem nuptiarum non modò curam, sed etiam cogitationem, nec inuito Bernerio, abijcit Magdalena: eundem illum tamen administrum habuit, & quasi socium præstantis molitionis, dum paternis opibus cum germanâ sorore natu posteriori pacatè diuisis, curis iam soluta præter Canadensem omnibus, Lutetiam proficiscitur. Ibi, ne quid non maturè faceret, præstantissimos quosque seu rerum vsu, seu pietate, ac religione viros consulit, exquiratque eorum super re haud parùm insolenti sententiam: &, quod in istiusmodi perrarum deliberationibus, respondent consensu omnes; Rem sanctam, profectamque à Deo videri. Ità nihil ambigens quin digitus Dei hîc esset, Turones pergit, atque

ANNVS
MDCXXXIX.

ab Illustrissimo Archiepiscopo flagitat, vt quando in Nouam-Franciam à Deo ad iuuandas Barbaras puellas haud obscuris significationibus vocaretur, eius cum bonâ veniâ & approbatione sociam ardui operis ducere liceret Mariam Guyartiam, cognomento ab Incarnatione, Sanctimonialem Virginem ex familiâ S. Vrsulæ, eximiâ virtute, (quæ iamdiu ipsa quoque Nouam-Franciam eodem consilio cogitabat, ambibâtque) de illius voluntate nihil se dubitare: sperare se id consecuturam ab eiusdem Ordinis Monialibus: in eo rem vertit, vt Illustrissimus Antistes annueret primùm, mox iuberet. Nec difficilem se præbuit Præsul religiosus: quin, tantum robur animi miratus in feminâ, non consensit modò, sed etiam prolixè pollicitus est, nullâ se in re ipsi defuturum. Et par fuit Sanctimonialium voluntas: tametsi graue erat tali sociâ carere, tamen Deo vel leuiter vllâ in re repugnare, nefas ratâ, charissimam sororem dimittunt, neque solam: adiungunt Mariam à S. Iosepho, ex eodem Monasterio virginem claris natalibus, virtute clariori: de quâ multa nos in decursu: nunc hoc dixisse sufficiat, illam incredibili mentis alacritate non modò patriis excessisse finibus, sed etiam patris animum expugnasse stomachantis initio, causantisque complura, cur filiam in Nouam-Franciam, hoc est in vastas solitudines, tam rerum omnium indigas, quàm feritate infestas, ablegari sinere nequireret. Videlicet is ferè mos est hominum eorum, qui nondum satis ex diuinâ Prouidentiâ apti sunt: actum esse liberis suis putant, etiam ijs qui religiosam vitam amplexi sunt, vbi primùm ex suo conspectu abscessere, quantò magis, vbi immenso æquorum interiectu dirempti, in alium propè orbem concesserint. Erat is in agro Andegauensi Dynasta, Sauonerius nomine (vulgò *De la Troche*) vir apprimè Catholicus, atque, vt euentus planum fecit, etiam pius. Namque vbi filiam perstare vidit in sententiâ, cessit ipse, literisque haud vulgarem in Deum obseruantiam testantibus, copiam eidem fecit pergen-di fanè quò cælitus vocaretur. Mater, Ioanna Radulpha, Armorica, consanguinea Illustrissimi Episcopi Rupellensis (illius qui Santonenſi Episcopatu magnâ cum laude administrato, ad nouas deinde infulas vocatus, sede Malleacensi summi Pontificis auctoritate, Regisque Christianissimi voluntate Rupellam translatâ,

translatâ, Rupellensis Episcopus primus, Diœcesim tamdiu
vepribus obsitam, & ab hæresi etiamnum perpurgare felici-
ter pergit, & ab eâ morum licentiâ, quam inuehere, foueré-
que hæresis solet) præstanti pietate femina repugnauit tamen
nonnihil & ipsa primùm: mox, quæ filiam semel Deo obtu-
lisset, de eâ statuere suum haud esse interpretata, constantiam
hîc præ se tulit eximiam. Ergo Pelteria (sic enim deinceps
eam notiori nomenclaturâ designabimus) tam bono aucta co-
mitatu, Lutetiam Parisiorum repetiit: ac postquam eò perue-
nerat, in id enixè incubuit, vt ad Sanctimoniales duas, Tu-
ronensis, vt vocant, Congregationis, tertiam ex Parisiensi
adiungeret, ab eâ nonnihil diuersâ, vel vt vtramque Congre-
gationem communi quodam nexu inter se copularet, quod
votis omnibus Gallia expetebat, vel vt Parisienses tantæ lau-
dis cupidissimas, in partem, communionemque celsissimi
consilij adscisceret: sed (quibus de causis haud dum satis
comperiri potuit) repulsam passa est. Ergo, quando Dieppæ
conscensuræ nauem erant, Rotomagum contendit, pèrque
viros aliquot magnæ auctoritatis, iuxtâ, & pietatis, agit apud
Illustrissimum Archiepiscopum, vt qui Hospitalarias Virgines
tres iam Esquillionæ Ducissæ flagitanti concessisset, alumnam
S. Vrsulæ vnam aliquam ex Dieppensi Cœnobio ne negaret.
Et fecit ille perhumaniter quod rogabatur: de eius Sancti-
monialiûmque voluntate lecta in diuinum opus Cæcilia à sanctâ
Cruce, ex vicino Dieppæ oppido, Virgo clavis natali-
bus, & præcelso animo scilicet, qualis ad res tam arduas
prorsus afferendus. Iam Pelteriæ sociarumque aduentum præ-
stolabantur Dieppæ eandem in nauim imponendæ Hospita-
lariæ illæ eadem, nihilque longius ipsis erat, quàm profe-
ctionis dies. Soluit porrò Dieppâ nauis iv. Non. Maias,
spes ingentes iuxtâ, & subsidium ferens Nouæ-Franciæ, quale
fortè nulla vna antè tulerat, præter Sanctimoniales Instituti
vtriusque, Sacerdotes tres è Societate IESV Bartholomæum
Vimontium, Iosephum Poncetum, Iosephum Chaumonotium.
Dum placidè inuehuntur pelago, penè medio in cursu fece-
re naufragium. xi. Calend. Sextiles, nihil tale cogitante quo-
quam, nedum meruente, vt densior nebula prospectum eri-
puerat oculis, ecce tibi nautarum vnus ex ijs qui ad proram

ANNVS
MDCXXXIX.

constiterant, trepidus exclamat derepentē, *Perjūmus: en, imminet glacialis moles.* Tum verò prouolutus quisque in genua, vociferari, misericordiāque à Deo exposcere: quo tumultu excitus Nauarchus, cognito & ipse periculo tam præsentī, adiens ad Moniales, hortatur ad Deum confugiant: nisi opem is è cælo tulerit, & naui, & vectoribus actum esse: oppiduli instar glaciei molem obtinere. Quæ cū paruissent illicò, Vimontio simul earum excitante Dei fiduciam, simul votum nuncupante (quale fuerit, haud proditum) liberati sunt, euentu qui Nauarcho ipso prædicante, miraculo non caruit: siquidem naui occulta quadam vi agente, obuersa momento est, sic, ut cū prius malus anterior à prorâ, ut fit, prominens, glaciem penè contingeret, postmodum spectantibus cunctis, mirabili declinatione, puppim aduersam habere conspecta glacies eadem fuerit, & sic quidem, ut altera ab altera discederēt, nullâ cuiusquam mortalium ope, quippe intractis rudentibus. Ac tum demum Nauarchus gestiens; *Euasimus*, inquit, *at miraculo euasimus*: ita cuncti conuersi ad gratiarum actionem. Inuecti deinceps feliciter, Kebeccum tenuerunt Calendis Augusti, insigni Gallorum gratulatione, admiratione Barbarorum incredibili. Vbi primum exscenderunt generosæ Amazones, humum suppliciter osculata, gratias Protectori Deo ritè agunt: dein à Patribus Societatis, qui præter Sillerianam domunculam, alteram ibidem Kebecci constituerant, ductâ supplicatione, cuius ipsæ partem nec exiguam conficiebant, in Sacellum indueuntur: ibi solennis gratiarum hymnus modulatè exolutus: post, sacram cerimoniam excepit ciuilis lætitia: Monte-magnij iussu, qui & ipse ad Portum famulas Dei excepturus descenderat, explosa tormenta, iucundo fragore cuncta latè compleuerunt.

EXIN, diuulsæ alteræ ab alteris: & Vrsulinæ quidem in domunculam se recepere, commodam ad tempus: ad eas, aliquot interiectis diebus, Barbaræ virgunculæ adductæ sex, non instituendæ tantum, sed etiam alendæ, onere non mediocri, nisi leuius fecisset charitas. Hospitalariæ comedere itidem aliquandiu ad Kebeccum, in edibus quas ad tempus commodârunt pij Societatis Mercatorum Directores. Eò ad

eas vndique deportati continuò agri ex eis, quos lues popularis ex pustulis ingenti numero strauerat, ex vsu familiarique consuetudine, vt putabatur cum Anglis Virginienfibus. Tres erant, nec plures, Maria à S. Ignatio, Anna à S. Bernardo, Maria à S. Bonauenturâ. Eæ cum tot tantisque laboribus ferendis pares non essent, morbis quoque tentatæ, sed quæ Domini Dei benignitas fuit, haud diuturnis: ita vix sanctæ exercitationis opera intermissa, spectaculo tam inusitato apud Barbaros, homines ab omni misericordiæ sensu alienissimos, vt mirari satis nequirent, extare, feminas præsertim, quibus cordi esset ad ignotas per tot tantæque discrimina tendere regiones eo consilio, vt desertis destitutisque adessent eo potissimum articulo temporis, quo à suis derelinqui vulgò solerent, necari plerunque. Nec non eos vehementer percussit considerata munificencia Ludouici XIII. optimi Principis: præter cetera indicia summi in ipsos studij (quorum testis aderat locuples Ixanchy, eorum popularis, Præfecti nobilis filius, qui eadem in naui redierat è Galliâ) illud quoque addiderat, vt vestes sex mitteret in indigenas totidem, ex panno holoserico multiplici, purpuræque & texto aureo: has ille ipse Ixanchy ad Monte-magnium attulerat. Nec dubitabat vllus, quin ex donantium voluntate, cedere eidem qui tulerat, potiores partes deberent: placuit tamen rem in deliberationem vocare. Ergo de ijs ita constitutum, vt tres Ixanchy haberet, patri vnâ, vnâ sibi, tertiam filio: reliquæ tres in Christianos totidem diuersarum Nationum distribuerentur: sic enim velle Regem videri, qui à Barbaro illo Legato studiose sciscitatus esset, Num Christianæ fidei dedisset nomen? atque illum eundem in Galliam idcirco iussum pergere, non vt suo tantum, aut parentis, aut gentis suæ: sed vt finitimarum Nationum nomine, quotquot hac illac sparsæ sunt, obsequium, famulatûmque deferret. Quare iussus Iuuenæus delectis tribus in conuentu palâm denuntiare; Regem Christianissimum, pro suâ in eos, eorûmque Nationes, Huronum, Algonquiniorum, Montanorum (ex ijs enim singulis lecti singuli) beneuolentiâ, vestes eas dono misisse, quo sui, Delphinique filioli, dum summum Deum exorarent, memores, læta, faustaque omnia apprecarentur. Vbi explicatarum vestium nitor perstrinxit ocu-

ANNVS
MDCXXXIX.

Solenni supplica-
tione ad Fidem
complectendam
Barbarorum
animi permouen-
tur.

los, vix satis fui compotes hæfere tantisper : mox collecto animo, hanc omninò orationem habuere : *Precare, Nikanis, à Præfecto nostro* (Monte-magnium adstantem intelligebant) *ad Regem nostrum perscribat, & infinitas nos ei agere gratias, & tantam in nos vel liberalitatem, vel humanitatem suspicere : ceterum, etiamsi nihil misisset muneris, nihilo tamen secius eosdem nos eius studiosos futuros fuisse. Porro vestes hæc tute asseruato : certum quippe nobis est ijs uti tum demum, cum ad orandum Deum eius, & filiolis, & coniugis causâ prodibitur : alijs temporibus, apud te sanè sint : illud modò intelligito, iucundum nobis fore, ut postquam è viuis excesserimus, si quando sacra eadem cerimonia à vobis instaurabuntur* (supplicationes intelligebat) *ijsdem nostri ad pompam conuestiantur : quò qui nobis in his oris succedent, intelligant alij ex aliis, quantà, qualique nos amoris significatione olim optimus Rex persecutus fuerit : Delectauit Monte-magnium Iuuenæumque Barbarorum sensus animi minimè barbarus : quòque vel eorum votis, vel Gallorum pietati abundè satisfaceret, quod Deus approbaret, lectus supplicationi dies idem quo Princeps optimus recens sibi, Regnòque augustissimam Patronam Deiparam Tutelarémque adscitam, vnà cum plaudente Galliâ peculiari religione venerari ceperat, xviii. Calend. Septembris, quo die Reginæ eidem triumphalem Assumptionem in cælum, Ecclesia vniuersa gratulatur : ut quæ gentes vltro in Regis Christianissimi ditionem concedebant, eæ cum Gallorum votis vota sua aduersis casibus auertendis, secundis rebus impetrandis coniungerent. Vbi primùm expectata aurora diluxerat, conuenere in Ædem sacram Neophyti, instituendæ peccatorum confessioni, tum sacræ mensæ adeundæ : quæ postquam ritè perfecta, quanto maximo fieri potuit in eâ tenuitate apparatu, procedere cepit supplicatio. Anteibat Crux de more, cum sacro vexillo : succedebat Gandius, indigenarum Christianorum ductor : horum in primo agmine collocati ij sex, qui regiâ quisque veste donati paulò antè fuerant, insolenti illo fulgore conspicui : tum illi autem, tum alij deinceps bini gradiebantur, singulari modestiâ, quâ ornamentum nullum præstantius. Subsequebatur Pelteria stipantibus hinc inde virginibus quatuor indigenis, Gallico vestitu : succedebant deinceps mu-*

lieres, virginésque Canadenses omnes, binæ item, & Christiano decore magis, quàm vestis ornatu insignes: Clerus dehinc ibat haud numerosissimus ille quidem, sed incensâ in Deum pietate venerabilis: Sacerdotum vestigia premebat Monte-magnius cum cohorte, virisque Gallis ceteris: postremæ Gallæ mulieres erant, nullâ ordinis prærogatiuâ. Itum primò ad Xenodochium: ibi prostratis in genua hinc Barbaris, illinc Gallis, Clero medio, conceptæ ritè preces Regis Reginaque, & optatissimi Delphini ergò: parentes iuxtâ, prolemque Dominus Deus cœlo volens, propitiûsque fortunaret. Nec verò sibi defuere Canadenses, fausta omnia feliciâque suæ deinceps genti apprecati sunt. Perrexerit hinc sacrum agmen ad Vrsularum facellum: & quoniam præter Arcem transire necesse erat, ubi opportunum fuit, ex condicto & sclopi à Præsidariis militibus, & tormenta maiora explosa: hæc quidem iterum: namque iam antè, ubi primùm supplicatio mouerat, mixtum gaudio, terroréque fragorem ediderant. Eâ in Ædiculâ precibus pari cerimonia conceptis, vnde prodierant, eodem reuersi sunt supplices, hoc est in sacram Ædem Societatis IESV: ad fores, vernaculo idiomate oratum: mox, postquam ad altare peracta reliqua, ex formulâ, cuncti ritè dimissi. Horum ad centum prandio excepit Monte-magnius: Patres in tricliniolum secum ad tenues epulas sex illos regali veste insignes adhibuere: postmodum, conuentum ad Vespertinas preces. Hæc verò vt in Galliâ, Regnisque alijs, ubi Religio pridem cum splendore adoleuit, vel vulgaria, vel etiam humilia existimentur, maiestatis tamen non nihil habuerunt ijs locis: incredibilem certè lætitiâ omnibus ciebat ea cogitatio; Nihil vnquam istiusmodi ijs in oris ad Domini Dei gloriam vsurpatum. Videlicet perfrequenter ea nemora superstitiosis, sacrilegisque cantibus, nunquam diuinis laudibus personuerant eum in modum sublatis, hoc est alternantibus modulis consecratarum Deo Virginum. Certè ubi secundum Vespertinum officium dimissi, recepturi se Neophyti putabantur, præter omnium opinionem Iuuenæo perlectum vnum significant, apud Patrum domunculam collectos omnes opperiri, dum adesset: ab ijs expeti in concilium. Paret illicò Iuuenæus: dùmque ad eos pergit, certiore in-

ANNVS
MDCCXXXIX.

terim facit dere totâ Bartholomæum Vimontium, de Superiorum voluntate in regendâ in Nouâ-Franciâ Societate successurum : is Monte-magnium, Pelteriâque secum traxit. Vbi cuncti confederant, Præfectorum vnus omnium nomine, hunc in modum Iuuenæum appellat ; *Sape Iuuenæe, quiesce animo : ne-ve mentem tuam in diuersa abripi sinito, quò eorum nihil quæ dicturus sum, effugiat.* Cum solenni acclamatione vulgare *ho, ho,* Iuuenæus reddidisset ; *Non ego, inquit, proloquor, sed hi qui sēsitant vniuersi : horum ego nomine tibi denuntio, certum nobis esse fidem complecti : auere proinde nobis subsidia præberi ad colendam terram, quò cuncti propè vos domicilia figamus. In eam tu nos spem adduxeras, fore vt è Galliâ venirent plurimi, qui nos in re tam necessariâ iuuarent : nunc perpaucos habes. Age ergo Præfectum nostrum mone* (Monte-magnium adstantem intelligebat) *ad Regem nostrum hac omninò perscribat ; Gratias tibi prolixissimas agunt Canadenses omnes : mirantur vehementer te de se tam studiosè cogitare : quando nos diligis, aiunt, opitulari rogantibus : vagam illam vitam desertam cupimus, optamus stabilem : verum, nisi iuueris, domos vestrarum similes extruere quâ possimus ? Fratri item tuo, qui tibi successurus aduenit, significa, ea ipsa scribat, quò verè, sincerèque hac à nobis expeti Galliâ vestra sibi persuadeat.* Vbi ille perorauerat, assurgit alius, huncque in modum dicere exorditur ; *Diu est, Iuuenæe, ex quo Rebeccum non videram : neque enim patria mea hac est : in istis montibus, quos assurgere ad meridiem vides, natus, educatusque sum. Hi quos hinc inde intueris, cùm ad me venissent in patriam, significauerunt, tuâ operâ domunculas Canadensibus extrui, cundemque te polliceri subsidia ad arandam terram. Veni, vidi initium quidem datum operi, verum tenuia adhuc, exiliâque esse quæ perfecta sunt. Age, induc ingentes animos : montium nostrorum frigora in proximam adhuc hyemem repeto : primo vere, antequam altas nives Sol dissoluerit, adero iterum, num vera afferas exploraturus : atque an sicut præsto futura opera, quæ nobiscum vnâ terram proscindant : quò ne diutius ferarum more per nemora vagemur, victum queritantes. Mouit mirificè extrema ea oratio audientium animos ad miserationem : ac Monte-magnius quidem seriò pollicitus est, in rem tam exoptandam collaturum quidquid in se esset. Vimontius vix se continere, ferens ægrius, quod*

subsidia in victum, cultumque miserorum satisfdum accurari nequirent, Satanæ tyrannidem ijs in oris prorogari: Pelteria vix sui præ piâ indignatione compos; *Quàm multis*, inquit, *salutem eternam conciliarent luxuriosi illi sumptus, qui Lutetia Parisiorum vel in intempestivas comessationes, vel in choreas fiunt, quarum utrarumque voluptas intrâ duas tres-ve summum horulas interit. Ego quidem cum paucis operis quas adduxi, quidquid pro istâ tenuitate licuerit, conferam: si vel his manibus possem, perlubenter iuuares eos: atque illud obsecro, ys, Pater, à me significa*, inquit, ad Iuuenæum conuersâ oratione. Arrisere ad eam mentionem Canadenses: segetes quæ ex tam imbecillum manuum culturâ prouenirent, tardius utique prouenturas dictitantes. Deliberationis exitus is fuit, ut seridè polliciti sint tum cum Pelteriâ Monte-magnius, tum Patres, se quantum quidem eniti possent, accuraturos, operarum ut idoneus numerus è Galliâ in ver proximum submitteretur. Peroportuna item fuit Francicæ Societatis in eos liberalitas: statuere siquidem de concilij sententiâ Moderatores, ad merces quod attineret, quæ ex Promptuario venales extraherentur, pari cum Gallis iure Canadenses essent: utque Canadensibus virginibus, quæ Gallis viris nuberent, noualium ad sementem excultorum modus aliquis attribueretur: ijsdem summam aliquam pecuniæ sepositam esse voluerunt, in munerandos Hurones, qui Kebeccum quotannis ad mercaturas ingenti numero confluunt. His artibus, longè autem magis diuino instinctu Barbaras mentes sanè permouente, iniectus ardor plerisque, Nenaskemat, Negabamatque imitandi: maximè cum vtriusque exemplum, quo nihil admodum in vtramque partem rapacius, accederet. Illi, postquam domestici in Christi familiam per Baptismum cooptati ad vnum omnes erant, tantam præ se morum innocentiam ferebant, ut tanquam nouæ faces, an fidera: caliginoso loco lucerent. Summa utrobique animorum concordia: summa laudabilium institutorum æmulatio: summa religio. Omnino qui Barbariem illam, in quâ nati, educatique fuerant, hoc est ad omnem licentiam, impietatemque proiecti, secum animo reputet attentius, mirari satis nequeat quæ de ijs habet Iuuenæus hoc anno, ex quibus non modo Deum pacis cum ijs versari intelligas, sed etiam nas-

ANNVS
MDCXXXIX.

centis illius Ecclesiæ, cuius res gestas tam exactè S. Lucas prosequitur, eorum in moribus vestigia, haud leuiter agnoscas impressa. Etsi, inquit, vno, eodémque tecto, continentur omnes, nec exiguo numero, viri, feminae, pueri, nihil tamen adhuc inter eos rixæ vel leuissimæ extitit. Quisque demissus in genua, mane, vespereque veneratur Deum: nec se-
ciùs publicis precationibus intersunt omnes: penè omnes quotidie ad augustum sacrificium conueniunt: summâ cum reuerentiâ diuina sacramenta vsurpant: sùntque qui si quid à se factum dictum-ve perperam, aut agnoscant aut metuant, ad Patres adeant illico, se ipsi miro mentis candore inculsaturi. Ingens eos aliquando cura, sollicitudóque incessit, quid acturi tandem essent, tùm feriâ sextâ, tùm sabbato hebdomadæ cuiusque, dum necessariæ venationis tempore haud perbreui, vagi per nemora, vnde abstinentiam carnum tolerarent, habituri vix, ac ne vix quidem essent. Nihil suppetet, aiebat vnus aliquis sepositum in penum: ips diebus carnibus vesci nefas: quam nos in partem vertemus? Audiebat ex infontibus insidiis hæc ista sibi aliisque obijcientem, Patrum quidam, cùm alium sic nodum soluentem inaudit. Tantine tandem est, biduum vnaquaque hebdomadâ exigere ieiunos? Videlicet toleranda tunc erit inedia: sic præclare stabimus iudictæ Christianis in eos dies à carnibus abstinentiæ. Definitionem eam probauit Neophytorum vnusquisque, non probauit institutor: tradiditque, mentem eam Ecclesiæ non esse, vt eo rerum articulo qui ponebatur, quando esculenti prætereà nulla copia sit, carnibus vesci non liceat. Ei autem venationi sic operam dedere, vt Franciscus Xauerus cum maiore suorum numero, redux biduo ante sacræ Quadragesimæ ferias fuerit. Vt nihil suppeditabat vnde sesquimensum illum exigeret, præter alcarum carnes, & anguillæ fumo tostæ nonnihil, visum Patribus nullam ei mentionem iniicere statæ illius temporis abstinentiæ à carnibus: verùm, cùm de eâ à Gallis cognouisset, quibuscum versabatur frequens, ipse vtrò ad eos adit, profiteturque certum esse sibi, quando Christianus esset, ei legi Ecclesiæ obtemperare. Pronunciant Patres, ipsum, quando neque panis suppeteret, neque cicer, neque quidquam planè aliud, præter fumosæ anguillæ pauxillum, eâ lege minimè teneri. Instat Neophy-

Neophytus, quando fidem Religionemque eandem profite-
retur, quam Patres, non minus æquum esse, eandem vt ab-
stinentiam coleret: satis sibi virium esse ad Quadragesimæ
tempus siccâ eâ anguillâ tolerandum. Et cessere Patres, eo
responso fracti, permotique: verum, ne sub tam graui, tam
longæ propè inedia onere succumberet vir excelsi animi, tri-
butum ab iisdem est aliquantum panis, cicerisque, nonnun-
quam moruæ aliquid, vnde simul is, simul filia, virgo annorum
haud dum viginti, intereâ victitarent. Nondum per eam Qua-
dragesimam Baptismo impertiti omnes erant, qui eâ in fami-
liâ censebantur: itaque cum ante Baptismum nullâ Ecclesiæ
lege tenerentur, vescerentur ij impunè recentibus illis cæsa-
rum alcarum carnibus, durante ad rigidiorē abstinentiam
cum filiâ patre-familias. Fuit cum per eos dies conuiuium ap-
pareretur domi, excipiendis amicis aliquot. Ad Franciscum
cum fortè adiisset eâ ipsâ luce Iuuenæus: nidoremque nari-
bus hausisset haud insuauem coctarum carniū, ad eum con-
uersus, iisdem in carnibus obtutum figentem: Ecquid, in-
quid, ista suauitas mentem pertentat tuam? Atque is subri-
dens; Ego, inquit Nikanis, sub initium Quadragesimæ cor
meum infrâ hanc mensam abieci: quare quantumcumque tan-
dem apparatarum carniū incurrat in oculos, ij ad concupis-
cendum minimè feruntur: corde siquidem carent: tum au-
tem, an non fert æquitatis ratio, vt qui Christiani & esse, &
dici volumus, cum Christianis aliis aliquam victus asperita-
tem consectemur? Et nos quoque placere Deo cupimus.
Eius autem filia, paternæ, vt diximus, æmula religionis, cum
in siluam cum æqualibus virginibus perrexisset, ad illas car-
niū moles recens à parente cæsarum alcarum auhendās,
diutiùsque quàm putarat ibidem consistere temporis iniuria
coëgisset: vnde se aleret, reliquum planè factum nihil, præ-
ter carniū earundem copiam, initâ iam scilicet Quadrage-
simâ. Et cum totum biduum exigendum superesset in graui
illo labore, sollicitabatur ab æqualibus eius constantia: neque
verò non Patribus factum probatum iri, quando non gulæ, sed
necessitati seruitura eâ in re esset. Sed nimirum de generoso
proposito deduci non potuit: inediam planè tolerauit, dum ad

ANNVS
MDCXXXIX.

*Neophytorum
aliquot pietas
in Deum, &
constantia in
retinenda Fide.*

ANNVS
MDCXXXIX.

parentem domum rediit. Eam verò animi magnitudinem de-
mirati Gallorum aliquot, ubi rei gestæ rumor increbuit, san-
ctè contestati sunt, si in Galliam vnquam redissent, Cana-
densis virgunculæ abstinenciam exprobraturos tùm hæreticis,
tùm orthodoxorum quibusdam, ad omnem æquè morum li-
centiam proiectis: indignissimum quippe esse, vtrosque se se
vetitis cibus ingurgitare ad nauseam, dum Canadenses Neo-
phyti in istâ rerum omnium penuriâ tam religiosè, tam castè
rigidam illam abstinenciam vtrò colant. Virginem illam ean-
dem cùm postmodum popularis adolescens haud genere dis-
par, à patre in matrimonium deposceret; Fidem-ne, inquit,
Franciscus Xauerus, profiteris? Cùm is negasset; Ego verò,
pergit, Christianus sum; Deumque cali ac terræ procreato-
rem colo, & veneror: ipsi morem vbique gerere constitutum
mihi est. Vetat autem is filiam à me cuiquam collocari, qui
non & ad Ecclesiam se se applicet, &, quod erit deinceps
consecrarium, nunquam eam sit dimissurus, quam vxorem
semel duxerit. Cùm negaret iuuenis se tam acri esse ingenio,
vt quæ traderentur fidei rudimenta, vel intelligentiâ conse-
qui posset, vel complecti memoriâ, atque adeò vix se in spem
Baptismi venire posse; Atqui, inquit Franciscus non te ab eo
arcebit aut tarditas ingenij, aut memoriæ infelicitas: Vide ne
te potiùs earum rerum quas dico difficultas terreat. Ego illa
ipsa effugia initio quæritabam, dum nutabat adhuc animus,
postquam seriò constitui fidem amplecti, illud re ipsâ compe-
ri, Deum hîc minimè deesse, ac qui ipsum eâ quâ par est fi-
duciâ recogitet, huic lucis tantum suppeditari, vt perfacilè
rerum ad Baptismum necessariarum notitiam assequatur, præ-
sertim cùm non plurimæ eæ sint: vide proinde quò vergas.
Sanè sapientem Neophytum minimè fefellit coniectura: ab-
scessit iuuenis, non tam Christianarum institutionum arripien-
darum difficultate, quàm perpetuo Christiani matrimonij
nexu deterritus.

IAM PAR alterius familiæ virtus iucundissimos quoque
explicauit eâ in nocte fulgores. Exeunte anno superiore, hoc
est VI. Id. Decembres, qui dies Immaculatæ Matris Dei
Conceptioni sacer, Negabamat vnâ cum vxore, filiisque tri-

bus ex eâ susceptis, adoptitiis prætereà duobus, solenni ritu per Baptismum initiatus est, susceptore Gandio homine haud vnquam satis laudato, cuius liberalitate Catechumeni omnes, Gallico ad pompam vestitu insignes sacro se fonti stiterunt: ipsi Natalis nomen à pio Patrono adscitum, Gandio eodem; vxor, Maria nuncupata. Ille cùm proximè regenerandus, ferriò à Sacerdote moneretur, humanis spretis, in Deum mentem erigeret, nihilque nisi caeleste tantâ in re sequeretur; Ego, inquit, iam in senectam decliuus, maximam vitæ mortalis partem exegi, neque in terrâ deinceps diutiùs permanfurus sum: quare neque mea fides hominibus nititur, neque mea fiducia, si quidem illi mihi prorogare vitæ tempora nequeunt: ego fidem æquè, ac spes omnes meas in supremo rerum vniuersitatis Opifice colloco, ab eoque expecto vitam, nullâ vnquam seculorum serie terminandam. Hæc, præter muliebre indolem, quam ferè in rebus insolentibus verecundia nimia deiicit, cùm & in veste Gallicâ esset, & in numerosissimâ coronâ versaretur, nihil tamen deterrita, vultu intrepido eodem, & sereno, ad quæsitâ cuncta respondit, voce grandiori: sciscitantique postmodum Iuuenæo, Vndenam porrò mulier naturâ meticulosior, tam à metu tum libera fuisset; Ego, inquit, de ijs qui intererant, planè secura, vel potius, ne cogitans quidem, illud vnum mente versabam; *Nunc demùm sempiternos illos ignes effugiam, euolabo aliquando in calum: iamiam omnes ætatis superioris meæ macule eluentur, omnia condonabuntur peccata: tum, quàm indignum est, qui in Deum credant, eos præ noxio pudore quid intus in animo sentiant, palàm eloqui non audere.* Nec diu defuit sua illustri pari coniugum fidei probatio: cùm aliquando Natalis, vt fit, apud consanguineum quendam suum prædicaret, quàm salutaris à Gallis Sacerdotibus doctrina ad vitam beatam traderetur, quàm ab iisdem studiosè laboraretur ad vagos vnum, eundemque in locum cogendos, quo nihil esse posset non tantùm ad sempiternas, sed etiam ad huius vitæ rationes opportunius, is contrà Nationis penè totius sensum eum esse contendit, ea omnia Gallos suæ malignitati obtemperare: propositum ijs esse, vastitatem regioni afferre, mortem indigenis. Sustineret modò paululùm: charissimorum liberorum interitum breuè hausturum oculis, mox occubitu-

ANNVS
MDCXXXIX.

rum ipsum pariter: se quoque vnà cum alijs, si quidem eorum dictis aurem præberet, communi illo exitio inuolutum iri. Et pars denunciatorum malorum non exigua consecuta: siue tetter dæmon coniecturâ iam tum, aut certiori quapiam notitiâ peruidisset, quo statu filiorum Natalis esset valetudo, siue Dominus Deus, ad suam gloriam, Neophytorum pertentare constituisset animos, post paulò è quinque quos dixi, Neophyti liberis quatuor ipsos mors accerba oppressit. Vnum febris hætica eripuit, postquam sat diu vix imishærens ossibus iacuerat: breui dein interiecto interuallo, in alium, qui in Patrum seminario degebat, inuadit morbus pertinax, postque quintum quàm ægrotauerat mensem, conficit. Carolus natu maximus, adolescens peracri ingenio, & placidissimis moribus, quo plurimum ad solatium parens utebatur, pleuritide correptus intra paucos dies, in grauissimis doloribus interiit, anno ætatis quarto decimo: filius natu minimus haud ita diu post è viuis sublatu est: ac ne qua soboles à morbo intacta superesset, sub eadem tempora periculosa sitis adoptitiâ filiam virginem dirè exercuit. Has inter strages, ceu rupes immota egregiè sibi semper constitit Natalis. Et initio, quidem impiam Confanguinei orationem animo execratus, ad Iuuenæum adiit, hortatûsque est vehementer, in blasphemam illam garrulitatem pro concione inueheretur: post, nihil suorum funeribus deiectus animo, filio illi natu maximo sic semper adfuit, ut nunquam ab eius latere discederet, monita salutis impertiens: atque ubi morbi demùm maligna vis spem vitæ longioris eripuit, Sacramentis omnibus ritè muniendum curauit. Sed paulò post, capita ipsa familiarum gemina morbus appetiit, alterum extinxit. Barbari quidam insulares dum ex Algonquiniorum finibus redeunt, luem secum popularem auexerunt ex fœdis pustulis, quibus deformata corpora sternebantur passim, cum certissimo vitæ periculo, nisi illicò medicina fieret. Ut morbus is ex eorum naturâ erat, qui ab vno profecti, latius deinde contagione manant, Franciscus, Natalisque, quò minùs ex charitate ab agrorum consortio refugiebant, ita eos morbus faciliùs corripuit. Et Natalem quidem inde ab ipso initio mali vis tam atrociter vexauit, ut de vitâ actum suâ putaret: sensum hunc animi sui cum aperuisset Iuuenæo, isque

alia omnia & cogitare iuberet, & sperare, subridens Natalis, Opportunè, inquit, ista mones, si quo in metu mortis essem: nunc, cum nulla istiusmodi angar formidine, quid me ista mente, & cogitatione reuoluere vetas? Horrere ad mortis mentionem Christiani minimè debemus. Non me latet sparsum vbique à popularibus rumorem vigere, auctores vos esse morborum qui nos conficiunt: verum, si habeto, eum minimè in nostris credentium mentibus adhærescere. Vide modò, memor sis eorum quæ confirmasti nobis sæpius, liberorumque nostrorum, postquam è viuis excesserimus, capiat te misericordia. Non hæc ego meâ causâ proloquor: nosti tute filios absumptos meos penè omnes: Francisci Xauerij sobolem intelligo. Perrexit eadem animi firmitate insinuare, quæ familiæ suæ in locum suffici aptè posset: neque enim abstinendum ab incepto: neque deferendum consilium, vagos vnum in locum cogendi: popularium denique suorum vnum quendam nominauit, qui suo loco deinceps in veste illâ regiâ solemnibus interfuturus supplicationibus esset. Ceterum, has, inquit, vestes studiosè asseruato, quò posteri nostri intelligant, quàm chari Regi fuerimus. Hunc in modum se se generosus athleta, cum ad certamen comparasset, præter suam, aliorumque opinionem reualuit, auctus utique fructu tam præclaræ, tum rerum ceterarum, tum ipsius vitæ abdicationis. Neque verò, ut euenit plerunque, quidquam deinde remisit de constantiâ: eius fides non modò non istis turbinibus conuulsa est, sed etiam altiores radices egit: tantâ virtute mirum in modum recreante illos, quibus alterum nascentis Ecclesiæ columen subtrahere constituerat is qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. Obijt enim per eos dies Franciscus ille Xauerius, prius Nenaskymat, Kebeccensi in Xenodochio: eo enim ex Sillerianâ S. Iosephi Residentiâ transferendus visus est, statim atque morbi se intendere paulò vehementius vis ceperat. Cum ad eum confestim vix in lecto compositum Iuuenæus accurrisset, ut ora, vultumque pustulæ fœdè deformauerant, is perinde atque magni Iobi amici consolatores, dolore oppressus, vultum obnupsit strophio, inque puluinar reclinatus obmutuit. At æger ad eum, ut potuit obuersus, Ne mœre, inquit, Nikanis, perlubenter

ANNVS
MDCXXXIX.

excedo è viuis, neque mortem vlllo pacto reformido: tœdet me terræ, euolaturum in cœlum spero. Ad hæc cùm fletus raptim, occultaque suspiria Iuuenæo dolor exprimeret, hoc mœstius, quod minùs decorum erat fortitudinem animi maiorem præferre Neophytum cum ipsâ morte luctantem, quàm magistrum fidei sanum, vegetumque; morbi vi pertinacissimâ admonente, supremis Sacramentis æger communitur. Atque id suum tempus ratus Iuuenæus, percontatur; Num satis memor esset eorum quæ anno superiore obuersata sibi prædicauerat, miro eo spectaculo, hinc cœlestis regiæ, illinc Tartarorum cruciatuum: denunciâtque graui & seuerâ oratione, caueret prorsus, ne eo fugientis vitæ articulo fallere animum induceret, dictorum, factorumque omnium rationem mox redditurus. Ad quæ pius Neophytus, fieri quidem fortè potuit, inquit, vt vera minùs dixerim, qui prædicauerim me summi Dei regiam vidisse, cùm hæc fortè regia eius non fuerit: verùm, illud denuò asseuero constanter, quæ tum vidi, tam fuisse pulchra, vt eius regiam illam fuisse mihi persuaferim: in terris quidem certè nihil est istiusmodi: atque ea imago tam altè etiamnùm hæret in animo meo, vt nulla vnquam obliuione deletum iri autumem. Pauloque post accersitis vltro liberis, in genuaque iussis procumbere, extremum benedixit: monitæque impertiit salutaria, semper animo erectus: fidem & colerent religiosè, & constanter retinerent: Patribus vbi-que morem gererent, nec indiligentiùs quàm ipsi sibi obsequerentur: concorditer fratres inter se viuerent: ne-ue quid in suum sepulchrum ex patriâ superstitione inijcerent. Tum se ipse muniens sanctæ Crucis signaculo; Valete, inquit, filij mei, in cælo preces vestrâ causâ ad Deum fundam. Ac aliquâ interpositâ morâ Iuuenæo percontanti, quâ tandem in re animus eius id temporis occuparetur? In Deo, inquit, cogitatio mea fixa est: vestris ego vestigiis conor insistere: vtque perpetuò de eo cogitatis, ità idipsum vsurpare pro meâ tenuitate contendo. Secundùm hæc placidè obdormiuit in Domino: Iusta Christiano ritu benè merenti persoluta, nec sine graui Patrum dolore, qui exurgenti ædificio Ecclesiæ Canadensis fundamentum alterum subtrahi ingemiscebant: sed nimirum viuos lapides in vnius locum sufficiendos, iam tum Dominus

Deus complures elegerat. Primus fuit Algonquinius iuuenis is, cuius dilatum tandiu Baptismum anno superiore diximus, quod eius videretur diutiùs exploranda constantia, ne si quis Neophytorum sub ea primordia vel falleret, vel à fide quoquo modo descisceret, non tam ornamentum accerferetur Ecclesiæ, quàm perniciēs. Cùm dilati tandiu beneficij rædio; & imminentis per appropinquantem hyemem penuriæ metu, per autumnum venatum perrexisset cum agmine popularium; vix nemorum vastitatem subierat, cùm reflectit gradum, & ad Patres reuersus: Discedere, inquit, à vobis nequeam antè quàm initier: dum mente & cogitatione retracto superioris ætatis meæ labes, ac maculas: tum illud reputans, quod sæpenu-merò de vobis audiui, Baptismum illum, lauacrum esse, quod impurissimas illas sordes planè abstersurum sit, facere nequeo eorum vt à contubernio me segregem, per quos diuinum illud beneficium sim assecuturus: ita pedem non hinc antè extulero, quàm volentem, cupidumque, in Fidelium cœtum per Baptismum cooptraueritis. Expugnauit ea denunciatio, inusitati ardoris testis, Patrum propositum: dicta dies ad ineuntem Nouembrem, quâ die Sanctorum omnium merita, festâ gratulatione Ecclesia parens recolit. Cùm egregiè se se semper adhibuit: tùm per id tempus, cùm non rarò à Patribus egestatem viri miseratis ad frugales epulas vocaretur, hunc planè in modum eos aliquando ipse vltro compellauit; *Non deerunt ex popularibus meis, qui suspicentur me ad vos tam crebrò, compendij alicuius causâ ventitare; vos adeò ipsi idipsum fortè opinemini: id si ita est, mentem, quæso, eam deponite: ac sic habete, vnâ me à vobis institutionem animi captare, prætereà nihil. Ac sicubi quidem in terris visendum se præberet Deus, vos ego valere iuberem, ad eum rectâ pergerem: imò verò vrgerem ipse vos, atque impellerem, vt vnâ mecum eum conueniretis, ab eo, perinde atque cetera res omnes, conditi, procreatique: nunc, quando is nuppiam sub aciem oculorum cadit, neque est nobis vsquequaque cognitum quid à nobis exigat, faciendum nobis omnino est, vt ad eos à quibus rerum earum notitiâ possumus haurire, ventitemus crebrò, etiam cum periculo molestiæ nonnullius ipsis creandæ. Hæc, aliâque persimilia dum & animo volutat, & identidem oratione persequitur, aduenit tandem lux optatissima beatæ regenerationis. Vt in feriam se-*

ANNVS
MDCXXXIX.

cundam festa Omnium Sanctorum celebritas eo anno incidebat, Sabbato quidem superiore ieiunium de more Ecclesiæ coluit: die Dominicâ ritè baptizatus est Kebecci, Gaudio susceptore: postridie singulari quodam cum sensu suauitatis sacram mensam obiuit. Ignatij nomen inditum. Sensus autem animi qualis tunc in se fuisset, sic ipse postmodum Iuuenæo expressit: *Cum pro foribus sacræ Aedis, inquit, consistere iuberer de more, sic mihi ipse persuadebam, eo me loco destineri tantisper, dum exploraretur ultimum, num Christianus esse ex animo vellem? & ingenti quidem cupiditate flagrabam domus Dei quamprimum subeunda, quasi vehementer ab aliquo impellerer ad maturandum id, quod pridem ardentissimè concupiscebam. Mirificè delectabar quesitis singulis: & illud mihi canebam intus in animo; Tandem aliquando arummosam sortem meam miseratus est benignissimus Deus: tandem patebit Ecclesiæ ostium, breuè credentium familie accensebor, Deique filijs. Dum autem impressum est fronti signum Crucis, visus mihi teter demon dare se in fugam, omni deinceps in me tyrannidem suam exercendi spe sublatâ. Longum esset cetera persequi, quorum sensum haberet nec-ne Neophytus in animo eum, quem oratione declarabat, addubitari fortè potuisset, subdit Iuuenæus, sicunde eum haurire aliunde, quàm è cælo potuisset: verum, cum & libris adhuc Canadenses careant, & primâ ipsâ literariorum elementorum notitiâ, ecquis non ijs in radiis agnoscat Patrem luminum? Sanè cum præclarâ oratione semper egregiè consensit præstans vitæ actio: totus erat in popularium suorum conuersione, vel apud Deum, vel per homines accurandâ: precationi miscebat calentes lacrymas, ac se ipse in nemorum penitiores abdens recessus, vepribus, conciliandæ eius diuinæ misericordiæ, corpus cruentabat, & scilicet quâ mercede serui Dei solent. Venit in suspicionem apud eos ipsos, quorum sempiternæ saluti instabat acriter, quasi cum Gallis in eorum exitium coniurasset. Ergo dicta eius, factâque explorare homines stolidi curiosius: quò se conferret, quibuscum ageret, ab eo vel refugere prorsus, vel si quando adeundus erat, tanquàm ad Magum, veneficûmque accedere. Excludebatur vulgò à conuiujs, quo probro nullum facile apud eos maius: tam sedato tamen animo, vt vno in Deo, præclare sibi conscius, acquiescens, nihil moueretur. Atque*

ea mentis æquitas expugnauit denique barbararum mentium peruicaciam: odium in venerationem vertit: & qui ab eo tantopere se se abalienauerant, iidem postmodum non modò ad eius congressum se se applicauere perlubenter, sed etiam Apostolici hortatoris obiurgationes ferre ceperunt. Certè sic aliquando eorum honestiores, & scilicet elatiores hunc in modum appellauit: *Ecquid tandem de nobis populares, deque nostrâ conditione sentimus? Si præpotentem illum Deum respicimus, simili mihi videmur isti ciceri* (cicer autem suspensum extremis digitis duobus tenebat, rogo subiecto:) *ut enim illud, si aliquâ ratione preditum insolesceret, renueretque iussa mea facessere, in hanc flammam dimittere nullo negotio possem, ac si dimitterem, facerem meritò, eius vlciscendæ nequitie, atque contumaciæ, sic si obtemperare Deo recusauerimus, fidemque quam tantâ suauitate offert, amplecti; quid tandem causæ est, cur non nos in sempiternas flammæ deijciat, nullâ non seculorum consecutione cruciandos?*

SUCCESSIT PIGARICH, homo ex eorum genere, qui commercium cum dæmone vel habent, vel habere videri volunt, ex acerrimo insectatore cultor fidei sincerissimus. Is postquam sæpè cum Patribus arrogantius altercatus, nihil vnquam nisi pudorem retulerat, animum tandem induxit, ut quorum vim ingenij ferre, momenta rationum eludere non posset, eos feriò magistros in viâ salutis appeteret. Ac initio quidem vix eis persuadere potuit, ad eos se adire alio consilio, quàm ut amicis ipsis potiùs, quàm aduersariis vteretur: sed totius bienii constantia in flagitando Baptismo palàm fecit denique, *Spiritum ubi velit spirare*. Eo interuallo complura ipse in se diuinæ benignitatis documenta expertus est, vnde infinitam illam bonitatem suspicias. Nam cum longiùs in bellicâ expeditione cum popularium suorum manipulo prouectus, certissimo in periculo versaretur, ex ancipitis aleâ certaminis, tam præsentis discrimini miro sanè quodam modo ereptus est. Et socios quidem inde à principio hortatus erat ad fundendas ad Deum quotidie sub noctem ex Christianorum more, preces: verùm, cum nihil aliud ab ipsis, nisi impiam cauillationem ferrèt, solus id facere constituit, ad quod alios adducere minùs poterat. Diem igitur nullum elabi patiebatur, quin se ingenti quadam fiducia in sinum diuinæ misericordiæ conijceret,

ANNVS
MDCXXXIX.

iterarétque hæc secum frequens : *Persuadere sibi nequeunt Patres , me ad te confugere , supreme rerum omnium conditor ; facio tamen , & ex animo quidem : proinde fer opem , qui potes , pollésque.* Cùm autem deprehensus in illâ vastitate cum suis, vndique ab hoste circumfusus se videret, ad arma ipse sua recurrit, hoc est ad signum sanctæ Crucis : & summum Deum compellans ; *Infinîtè patet , inquit , vis tua , atque potestas : ades precanti , meque tege in formidoloso certamine.* Rem miram ! cum pugnaretur accerrimè , telorùmque imber vndique depluens, quamplurimos ex popularibus circà illum hac illac sterneret, hos cæcos, illos faucios; ipse intactus incolumisque, sagittarum modò stridorem auribus, oculis pernicissimum allapsum hausit: donec felici fugâ per medias acies elapsus, cum paucis euasit sic, vt insequeretur tamen hostis fugientes. Quid facerent? in vnâ pedum pernicitate posita salus erat, si humana spectes : & difficillimum videbatur in illâ trepidatione se se recipere. Fecit tamen, ducente Deo, tam manifestè, vt Euro. ocyor, non tam ambulare, quàm volare videretur, fatiscientibus identidem fociis, ac se præ defatigatione procedere posse negantibus: ipse, quoties in cælum suspiciebat (suspiciebat autem frequens) ita sibi leuari videbatur, vt neque viæ laborem persentisceret, neque inedia. Ita hoste, vbi se nequicquam præeuntes insequi viderat, recedente, peruenit Pigarsich cum suis ad eam fluuioli ripam, ad quam exscendentes, canoas reliquerât. Vrgebat fames, nec ad eam depellendam quidquam suppetebat : monet socios, opem implorandam esse summi Dei: abnuunt miseri cum neglectu : ipse nihilo seciùs precationem hanc concipit: *Ego, auium conditor, aue aliquâ in cibum egeo : si vis , ministrare potes , si non vis nihil tanti est , nihilo seciùs in te credam.* Vix ea dixerat, cum in Insulam ingressus, intrâ eiusdem fluuioli alueum, non auem quidem, sed aliud aue longè commodius, vaccam siluestrem offendit : hanc, cùm in amnem defluisset, coniunctis viribus adorsû tùm ipse, tùm alij, necant : tam præsenri Dei beneficio, vt illud & agnoscere, & profiteri ingrati illi coacti sint? Ventum erat ad amnem S. Laurentij, cùm per illius Insulas ad venatum palabundi, incidunt in populares alios fame oppressos. Iam vaccæ carnes dierum aliquot iter absumpserat : ità nihil suppeditabat, non modò vnde opitu-

larentur, sed ne vnde quidem se ipsi alerent. Ergo prædicant nouis illis, veteres focij, ad Pigarsich precationem, annonom sibi recens subministratam à Deo: eam vt iteraret, tùm hi, tùm illi apprecantur: & fecit non inuitus, in hæc omninò verba. *Tui isti sunt: etenim tu hominum omnium procreator, & parens es: tùm illi, tùm nos ab inediâ periclitamur: vnde alamus suffice, potes enim: si propitius eris, aliquid in cibum nanciscemur, si auersus, planè nihil: vt vt tamen erit, in te constanter quidem credidero.* Secundùm eam precatiunculam, venatum pergit, at frustrà, vt se cuncta ferebant in speciem: planè nihil occurrit quod figeret, non fera, non auis. Recepit se igitur in canoam, hæc secum reuoluens. Nihil quidquam suppeditare vult: quid tum? Dominus est: cùm ecce tibi, fluitare videt aliquid in alueo: lignum primò rebatur vndis ferri: mox, illud, quidquid esset, nando progredi aduertit. Ergo insequitur ocyùs, ceruùmque esse deprehendit in aduersam Insulam tendentem: conuocati focij accurrunt, nec ægrè confectâ ferâ, optato cibatu recreantur. Hinc cum Algonquinijs popularibus aliquandiu versatus est sic, vt præclarum vbique fidei testimonium redderet, ea identidem exponens, quæ de Patribus inaudisset: verùm, cauillabantur insipientes, ridebantque quæ de futurâ vitâ ab eo disputabantur: & scilicet mirari se, eum tam hebeti esse ingenio dictitabant, vt res, tam à sensibus remotas cum vèro consentire sibi persuaderet. Si hæc afferrent, aiebant, Galli isti; In Deum creditote, ad extremam senectutem vitæ vestræ spatia tendentur: nullius morbi neque dolorem, neque molestiam sentietis; & canis tamen capita vestra respergentur; enimuèrò esset ea doctrina plausibilis: nunc, dum nihil nisi vitam futuram loquuntur, præsentem suis precibus eripiunt: ipse tu, addebant, quando tam amens es, eis vt auscultandum censeas, breuè emoriere. At is exaggerati cuiusdam animi fiduciâ hæc secum contrà reputare: *Omninò nullo vnquam modo persuadere mihi queam, Deum summè bonum vitam mihi idcirco erepturum, quòd in ipsum crediderim, morèque ipsi per omnia gerere constituerim.* Et res planè sic habuit: cùm iam tum apud Algonquinos lues popularis vim exereret suam, impij illi absumpti ad vnum omnes, nouus Tobias, cùm vel ob ingentem numerum, vel ob præsentissi-

ANNVS
MDCXXXIX.

num discrimen, inhumata passim corpora occurrerent, glebam piè iniiciebat, vbique tutus; Adeò sibi vsque constat diuina Prouidentia, vt neque sacrilegam blasphemorum conuiciandi licentiam inultam esse patiatur, neque speratâ ope destituat vnquam eos, qui eâ nixi fiduciâ, pericula piâ de causâ appetunt. His tot, tamque singularibus diuinæ in se benignitatis documentis erectior, pergit ad Trifluuium, sistit se denuò Patribus: Baptismum non modò expetit, sed flagitat: ac si humilia sublimibus liceat componere, quod S. Paulo olim contrigit, dum sub initia vitæ, mentisque mutata, Christi se discipulum asseclâmque, vt erat, ita profitebatur, vt ab eo sancti illi Damasceni refugerent; ita, ceu perfidiosus veterator Pigargich à Patribus reijcitur. Instat tamen nihilo seciùs, nomenque se seriò dare velle fidei assiduus interpellator idem, & permodestus, denunciat vtque dictis fidem facta adstruerent, cùm à Præfecto quodam enixè rogaretur de ægroto curando, oblatâ torque è conchâ veneriâ haud exigui pretij; torque reiectâ publicè, ac palàm professus est, priscam illam artem suam, delusoriam planè fuisse: dolere se ex animo, quod tandiu popularibus suis impias illas nugas obtruserit: certum sibi esse nunquam eas, quicquid tandem ingrueret, repetere. Nec probatio à Deo defuit: eodem illo tempore inuadit pestifera lues vxorem, liberos, fratrem: nihil tamen infractus animo est: corporibus cùm actum esse videret, eorum animas saluari Baptismo procurat, vel ex sincerâ suorum charitate, vel vt planum faceret Patribus, neminem iam dubitare meritò posse, quin Baptismum amaret, quando ad eum, coniunctissimum quemque suorum hortatione perpulisset. Ergo pro Catechumeno instituitur à Patribus, vbi abundè satisfacisset initiandus: sed cùm molesti esse pergerent amicorum, consanguineorumque nonnulli, Kebeccum migrat, quò ab istis tumultibus expeditior, vacare Deo, sibi que posset commodiùs. Sed vbi salutem sperat, exquirítque, ibi parùm abfuit quin in extremum exitium rueret. Quæ Salomonem mortalium sapientissimum deprauauere mulieres, haud mirum si labefactare constantiam potuerunt hominis necdum Christiani. Cùm vxor eius, diem, vt diximus, extremum obiisset, ducere alteram animum instituit, & scilicet oculos, animúmque fixit in vnâ, quam alius

quidam deperibat. Ergo Catechumeno posito, procum agit, salutaria consilia si non abiicit prorsum, certè sic obterit, vt graui Patrum mœrore, cum totus esset in consilio copulandi coniugij cum infideli muliere, parum ad fidem affectus meritò videretur, atque adeò faceffere iussus sit è Patrum domunculâ, ad quam ventitabat frequens. Perculit ea denunciatio hominem, quicquid esset, Baptismi percupidum: itaque cum aliquandiu attonitus hæssisset; Dum me vestrâ, inquit, domo abigitis, etiâne spem omnem aufertis Baptismi? Minimè verò, aiunt: si te ad frugem priorem receperis, amatoriâque istam tuam licentiam, offensionis, flagitiique plenam ablegaueris, fieri voti compos queas. Benè habet, insit exhilaratus animo: illud metuebam vnum, ne nolletis viam cæli petenti tradere: nunc, quando id non negatis, securior mente sum: nam cibum quidem, & vestem, & si quid prætereà à vobis aut adiumenti, aut auxilij suppeditabat, valere iubeo haud grauâtè. Tenuit ea lucta aliquandiu: ac tametsi multa peccabat intereà, tamen satis præ se ferebat hære in pectore cæleste spiculum. Solicitatus sapiùs eo interuallo, & cum muneribus quidem, vnde tolerare commodius posset extremam, quâ per ea tempora conflictabatur, penuriam; adduci tamen nec prece, nec pretio potuit, tympanum vt tractaret, veteratori artis instrumentum princeps: quin, cum Patrum aliquis, quo institutore vsus primùm erat, præter eum fortè obuium transiens, ne salute quidem dignum eum putasset; euntem stitit Pigargich, & voce quantum potuit elatâ; *Quid tandem Pigargich esse, inquit, autumas? Arbor est validissimis radicibus affixa humo: eam tu primo impetu deiectum iri reris. Itera, itera benè diu ictus impactæ securis: nutantem deçties denique: eò enim sponte propendet: verùm, prohibent adhuc altiores illæ, quas dico, radices.* Cum nihilo seciùs procrastinarent Patres, vrgeri ipse contrà ijs momentis rationum, quæ religionem propè ipsis iniecerint. Quando quidem traditis, aiebat, Deum misericordem imprimis esse, peccatâque abolere eorum qui Baptismo consecrantur; cur me tandem excluditis, quando restor, publicèque profiteor dolere mihi vehementer susceptas illius offensiones? Si vos quoque labes animi mei exosas habetis, quin me perfunditis ocyùs sacrâ lymphâ, cuius

ANNVS
MDCXXXIX.

efficacitate cunctæ exterminentur? Eo nomine (sat intelligo) vobis fordeo, quòd multa quotidie pecco in Deum: atqui sic habere, si me Baptismo dignati essetis, futurum fuisse pridem, vt ab ijs flagitijs temperarem: semper enim illud fixum constitutumque animo habui, si semel impertitus mihi Baptismus esset, Baptismum eundem reuereri, eiúsque venerari sanctimoniam: quandiu expers illius sum, cani sum simillimus, idcirco prauis scedisque cupiditatibus indulgeo, inuitus tamen. His permoti rationibus Patres, ne quid tamen temerè facerent, hominem acrius, exactiusque pertentare totum instituunt: si post Baptismum in morbum fortè incideret, causam morbi in Baptismum reiecturum: si ab suis, vt nihil procliuus esset, ad defectionem à fide sollicitaretur postmodum, defecturum, ex animi mobilitate: ceterum, Præfectos ferè omnes ab eo alieniores esse: id verò non esse de nihilo. Hæc ita dissoluit ille, vt diceret, Primùm quidem, non posse se inficiari, quin exitialis illa suspicio popularium plerorumque suorum animos corripuisset, à Patribus luem illam, quæ recrudesceret, & importari, & effici: se verò ista ridere: sâtque sibi exploratum esse, non eos Deos esse, qui de mortalium vitâ pro arbitratu statuerent. Deinde, vt non defuturi essent qui ea occinerent contrà susceptam fidem, tamen se immortâ mente perstiturum, reiecturumque molestos interpellatores breui hac oratione; Gerere morem volo summo cæli moderatori, non vobis, quibus in animum meum nec ius vllum est, nec potestas. Tertio loco, ad Præfectos quod attineret, neminem nosse se præter vnum, iniquum sibi: hunc autem sibi videri liuore quodam duci, quod cum etiam ipse Baptismi se studiosum profiteretur, ac nihilo tamen seciùs vxores retineret duas, intelligeret satis nunquam se quod sequeretur, affecturum: ringi proinde, quod Pigargich anteponendum sibi videret. Ac priora quidem illa duo penè persuasit Patribus: tertium istud ingeniosè commentus est vir minimè hebes: non enim vni modò, sed compluribus Præfectorum inuisum eum reddebat natura arrogantior, liberiórque passim oratio. Sed nimirum sanctos diuina gratia non reperit, sed efficit: ac qui sponponderat leones, luposque positâ feritate, vel pueruli ductum secuturos, ita per Baptismum hominem haud commodif-

simæ ad virtutem naturæ mutauit, vt quod ipse in se persensiscere se professus est, vbi primùm aquis respersus est salutaribus, alter euaserit derepentē. Nihil Stephano (id enim nominis inditum) postmodum docilius: cū monerent Patres, è re Christianâ esse videri, popularibus vt exponeret rationem consilij sui; Iam illud, inquit, perfeci, ac palàm professus sum, certum mihi esse à superiori meâ nequitia, prauitateque discedere: denunciatum quippe mihi esse à vobis, nisi legi Dei, Ecclesiæque institutis parere prorsus animum inducerem, inutilem Baptismum fore: quando iubetis tamen, faciam denuò, dabo ipsis epulum, denunciabo conuiuiis, filium Dei esse me, atque adeò certum mihi esse, exactè & tenere, & facere quæcunque præscribentur, inolitis ipsorum superstitionibus, deliriisque, & nugis, valere iussis in perpetuum. Et consentanea fecit: haud ità diu pòst ex ritu Ecclesiæ duxit vxorem, Christianam viduam: adhibitæ sacræ cerimonie animos rapuerunt adstantium: coniuges per Pœnitentiæ, Eucharistiæque crebritatem cæleste sibi accersere subinde auxilium, illicò piè aggressi. Succreuerat denique felix soboles, ex Seminario, quod Patres suæ tenuitatis obliti, generosâ charitate fouebant: sed teneros flores intempestiua pruina decoxit: quæ lues adultos passim carpebat, eadem ipsos inuadit: in cælum beatâ morte transcripti quidam: alij conflictati morbis: pauci superfuere, qui vixdum pueritiam excesserant. De Huronibus multa quidem dicenda: sed quoniam hæc hoc anno partim gesta, partim sequente, cuncta in sequentem reijcimus, ne filum deinde orationis cum molestiâ interrumpatur. Illud modò memorandum hîc, translata hac æstate Residentiam pagi Ossosanensis in locum commodiorem, ad amnis ripam sanè amœni, qui cursu confecto, haud vltra mille passuum, lacus deinde duos colligit, quorum alter ad Occidentem patet, paululùm modò Septentriones versùs, tam immenso ambitu, vt pro altero Mari dulci haberi facile queat: alter ad Meridiem tenditur, ambitu ferè leucarum duarum Gallicarum. Locus præterquàm quod in meditullio regionis est, vnde emitti commodissimè operæ partes in omnes queant, eam insuper opportunitatem habet, quod, cū fluuiò immineat, ad importanda, exportandæque ea, quibus

*Residentia pagi
Ossosanensis in
locum commodio-
rem transfertur.*

ANNVS
MDCXXIX.

carere vita nequit, aptissimus est, agerque ad communem regionis frugem haud infertilis: & quoniam nihil secundum Deum, non se Augustissimæ Driparæ debere intelligebant Patres, vt hoc ipsum aliquâ, exiguâ licet, grati animi significatione profiterentur, Residentiam eam *S. Maria* dici voluerunt, addiderunt, *Concepta*: quod, vt suprâ relatum est, tum demùm Euangelicæ vel sationis in agro Huronico, vel messis deinde consecuturæ iniecta spes, cum ad priscum Ecclesiæ cultum eâ luce vbique terrarum Immaculatæ Virgini piè reddi solitum, votiua prætereà celebritas accedere ceperat.

ANNVS
MDCXL.

NUNC, VT Kebeccum raptim redeamus, hoc quoque anno Nouæ Vetus Gallia præclarè optitulata. Kebeccum tendere per maria, si quando aliàs, tunc profectò infestissima, præter turbam ceteram, Sacerdotes è Societate duo, *Renatus Menartius*, *Iosephus Perronius*: cum adiutoribus totidem, *Iacobo Ratello*, *Dominico Scoto*: Moniales autem Hospitalariæ quidem duæ, è Dieppenfi Xenodochio, illi à *S. Mariâ*, huic à *S. Nicolao*, Religiosum cognomen: Ursulinæ autem è Parisiensi Cænobio: quod quàm ardentem, tam frustrâ anno superiore Pelteria concupierat, item duæ, annuente Illustrissimo Archiepiscopo, *Anna* à *S. Clarâ*, *Margarita* à *S. Athanasio*, ambæ grauissimo cum dolore ereptæ charissimis sororibus, quæ virtus earum in Monasterio fuerat. Prætorix (*Spem* nomen fecerant) præerat Corponius, virtute militari nobilis: in eam tùm illæ, tùm hæ conscendere. Vix è Dieppensis oppidi conspectu recesserant, cum fœdissima tempestas exoritur: incubuere vno simul tempore omnia, venti, imbres, & quod permirum, exeunte iam Martio, aut etiam inito Aprili, ea in orâ niues. Fluctuum vis tam atrociter pertinax, vt in eorum oculis qui Spe vehebantur, deprefferint nauem alteram ex oppido *S. Valerij*, quæ eodem tempore profectura, portu nondum soluerat: hæc disruptis infesto turbine rudentibus, in cautes impacta dissiluit, cum rerum, merciumque omnium iacturâ, ex nautis, vectoribusque circiter viginti, tres tantum euasere: ceteri hausti gurgitibus, spectantibus formidinem intenderunt. Ergo alij (quæ est hominum impiè stolidorum amentia, vt quo tempore diuinis vel maximè præsidij

ANNVS
MDCXL.

dijs egent, tunc vel maximè diuinam à se abalienent clementiam) execrari seque, lucemque quæ conscendentes viderat: alij muliebriter eiulari; alij hæere attoniti. Virgines viris fortiores nihilo plus pauoris, perturbationisquæ præ se ferre, quàm si Sequanâ ludibundæ volitassent, nimirum Deo auspice nitebantur. Tam atroci procellæ post eas denique furias desidenti, successit altera propè periculosior: hoc in eâ minùs incommodum, quod sensim turbido in aëre coalescens, à peritis deprehendi potuit, atque aded aliquâ ex parte caueri. Maturè secundam anchoram deijciunt: ea prouisio saluti fuit: quippe rudens is, è quoprior illa apta pendebat, ad primum irruentium ventorum impetum dissiluit: sed nauem stitit hæc posterior. At nihilo secius pericula periculis attexebantur: Proprætoria fatifcentibus derepente funibus temerè abrepta, propè in Prætoriam impingitur, ac si pedes præterea viginti processisset, actum erat. Periculum intuebantur omnes, declinare humanâ quidem ope poterat nemo: proinde ad Cælestium opem confugitur: Menartius S. Iosephum inclamat, Regionum ad quas Dei causâ tendebant, tutelarem: ita diuino munere intrâ metum res constitit. At ne cui dubia eius esset opitulatio, eo ipso momento quo eius fidem implorabat Sacerdos, affertur ab hilaribus, Proprætoria aliò per obliquum deflexisse. Quasi tamen Tartarus totus in onerariam eam coniurasset, à quâ suis rebus tantopere metuebat, ita, quod nunquam fortassè aliàs, à VII. Cal. Aprilis, ad IV. vsque Cal. Maias plagam eam Oceani venti, tempestatésque infestam habuere. Atenim, quis non hîc diuinæ Prouidentia suauissimam dissimulationem inspiciat? vbi naues aliæ hauriebantur fluctibus, ibidem Nouæ Franciæ classis modica, tanquam in asylo nesciens morabatur, dum subduceretur hostili periculo. Dunkerkani myoparones aliquot, egregiè tùm ab epibatis instructi, tùm à tormentis, bellicóque cetero com meatu, stabant in insidijs, dum Franciæ onerariæ altum tenerent, in impeditas, grauésque, vbi opportunum videretur, inuolaturi. Sanè nullo negotio ab ijs captæ sunt naues Hollandicæ duæ, quæ nocte superiore proximâ, quàm Franciæ soluerent, eodem è portu recesserant. Nec dubium erat quin ipsæ quoque aleam eandem subituræ fuerint, nisi prædâ suâ impediti

S. Iosephi ope
naufragij peri-
culum declina-
tur.

ANNVS
MDCXL.

myoparones, certaminis euentum reformidassent, ad quod se se ex gnauiter accingebant: ne quid tamen deinceps detrimenti caperent, euicit ab Richelæo Ducissa sororis filia, de quâ diximus, vt è Portu Gratia (oppidum Neustriæ maritimum est, ob situs, munitionumque firmitatem totius oræ propugnaculum) adessent naues Præsidariæ, quæ onerarias cingerent, vallarèntque, donec fretum præteruectæ, quod Galliam ab Angliâ dirimit, altum impunè tenere possent. Ergo ad eum Portum delatæ onerariæ, naues Regias quinquaginta offendunt in anchoris. ex ijs *Bellilocus*, Classis Præfectus quadraginta pergere cum onerarijs, ad præsidium iuber, donec suspectâ plagâ planè excessissent. Dum tranquillo pelago procedunt, nunciant exploratores, è summis carchesijs, myoparones ex illo eodem agmine octo haud procul intuehi: immittunt illicò Præfecti qui consequantur. Sed cùm aura afflaret secundior, sua eos Gallis celeritas eripuit. Ergo vbi nihil iam discriminis vllâ ex parte circumspicitur, recepere se se Regiæ naues: onerariæ felicissimè deinceps cursum tenuerunt, & quasi quod procella diuturnior abstulerat, iam rependeretur cum scœnore, venti perpetuò secundi fuerunt. Hos impetrabat ab diuinâ benignitate, vectorum pietas, religiôque singularis. Memorabat Menartius totâ eâ nauigatione neminem non egregiè Christiani officij partes ac numeros obiiisse: vectores, nautas, Præfectos interfuisse singulari cum modestiâ diuinis Officijs, quæ sæpenumerò modulatè peracta sunt: Sacramenta sedulo celebrasse, confluisse assiduè tum ad preces publicas, tum ad asceticam lectionem. Ita, dum pro se quisque castè, sollicitèque Deo famulatur, placida vbique æquora experiri, Tadossacum exeunte Iunio tenuere. Illic læta omnia occurrerunt: in Gallis, insignis vulgò morum innocentia: in indigenis plus animi, ardorisque ad rem fidei promouendam, quàm sperare quisquam ausus esset, superioris eorum vel leuitatis, vel licentiæ conscius. Subijt pias mentes nullo quoquam mortalium suggerente, generosum propositum, pago S. Iosephi Silleriano arcendi quotquot fidem recusarent capeffere. Et inscijs quidem Patribus res tanta inchoata: vbi inter primores steterat, tum demùm eos de suo consilio certiores faciunt. Mirati illi vehementer, momenta rationum

hinc inde expendunt, & scilicet rem à Deo profectam videri pronunciant: quid enim tandem aliud censes? Inauditum penè ante eam diem apud eos populos fuerat, vt quod alij, alijs pergrauè futurum non nescirent, illud in deliberationem vocarent, adeo inter se obsequuntur: nunc, cùm vltro prudentes laceffitum irent eos, quibuscum nihil rixæ, nihil dissidij, nisi Dei causâ intercessisset, ecquis non videret mentem cælitus eam Fidelibus pectoribus injici? Ergo cùm rem totam ipsis Patres permisissent, cogunt ij inter se de more concilium. Princeps Stephanus Pigarsich, præfatus non modò non mortem se reformidare, sed etiam in diuini cuiusdam beneficij loco numeraturum, si pro fide tuendâ, asserendâque daretur occumbere, dæmonem, hostem humani generis perfidiosissimum, pertinacissimûmque, è nouâ illâ suâ sede, & quasi coloniâ pellendum prorsus esse edixit: hunc verò tandiu secum fore, quandiu suo in cœtu Infidelis vllus esset: cum illis enim ipsum consueſſe, tùm alijs omnibus, tùm ijs vel maximè, qui vxores vno eodémque tempore retinerent duas. Proinde, si qui adessent ità animo comparati, ijs duorum alterum planè faciendum esse, vt aut Christiani matrimonij sanctitatem, seueritatēque amplecterentur, vnâ deinceps vxore contenti, aut se certè ipsi segregarent: qui adstantium animo valerent, eorum esse, liberè, constanterque declarare; quid tandem de re tanti momenti sibi videretur. Pupugit ea oratio tùm Barbaros alios, tùm vnum præ ceteris, hominem fanè arrogantem: continuit tamen se se, dum Christiani alij duo perorauere: alter Natalis fuit Negabamat, alter *Ioannes Baptista Etinechkasat*: de Natale, dictum abundè suprâ; de hoc posteriore, mentionem ante hanc diem nullam reperio. Ergo Natalis placidiùs, moderatiùsque exorsus, cò denique delapsus est, vt expendere adstantes iuberet, *gentem suam totam Monte-magnio, Patribus, Gallis vniuersis esse percharam: neque ad eos modò qui fidem capessiuissent, sed ad alios etiam omninò omnes eorundem beneficentiam liberalitatēque pertinere: neminem popularium suorum esse, quem non adamarent, fouerent, complecterentur. Id ad eò luce meridianâ fore clariùs, si quis vellet secum reputare, ab ijs extrui sibi domos longè commodissimas, sè ad casulas respexerint suas, tùm peruias ventorum omnium flatibus,*

ANNVS
MDCXL.

De arcendis pægo S. Iosephi Silleriano Ethnicis in Concilio deliberatur.

ANNVS
MDCXL.

quàm obnoxias flammis: ab ijs institui se ad arandam terram, unde certa annona prouentura sit, aleæ expers illius quotidiana, unde extrema persepè penuria: eos singulari sibi charitate, humanitatèque adesse in morbis: in ijsdem ferè certissimum repositum perfugium, quidquid publicæ, priuatæ-ve calamitatis ingrueret. Et hæc quidem, inquit, ita vobis probantur omnibus, identidem ut erumpatis ipsi in has voces; Sunt hæc sanè præstantia: omninò nos Galli diligunt: & planè sic res habet. Atqui sic vobiscum statuite, populares, si quæ Galli faciunt sunt bona, longè meliora esse, & conducibilia quæ docent. Non illud memorant (quod possent, nisi eos salutis nostræ sempiternæ rationes sollicitarent) soli nos immigrabimus in lucidas illas sedes, quæ verticibus nostris imminet, soli vitâ beatâ perfruemur: inculcatur contra assiduè, omnes nos eodem quo ipsi sunt, prognatos Patre: fratres proinde nos esse, atque adèò in calum, si modò auscultare voluerimus, hæreditario iure olim transcriptum iri: tamque nobis, quàm sibi paratas in perpetuum splendidissimæ illius ciuitatis voluptates, cum illustrissimo dignitatis gradu coniunctas. Sed quid ego hæc diutiùs apud vos, addidit, qui eos iam tam sepe de re tantâ vberimè disputantes & audistis, & suspexistis. Omninò quando eadem hæc nobis qui adsumus, mens est vniuersis, ut in pagum vnum, eundemque includamur, non opportunum modò, sed etiam maxime consentaneum fore videtur, ut in vnâ, eandemque formam religionis & fidei coalescamus. Ioannes autem Baptista Etinechkasat & senior, & ex genere Præfectorum, hæc omninò prolocutus est. Nostis pridem, populares, quàm nulla mihi sit dicendi facultas, quantopere ad palatum lingua adherescat mea, ore vix ad loquendum diducto. Et verò eâ sum iam etate, quâ meditari potiùs multum deceat, quàm proloqui. Idcirco illud vobis persuadeatis velim, me, antequam fidem sim complexus, tantâ de re diu, multumque deliberaſse, neque continuo; ubi impelli à Gallis illis cepi, cessasse. Sed quò difficiliùs expugnari me passus sum, hoc altiores hac in mente radices fides eadem egit: tam certa mihi nunc tamque explorata sunt quæ tradit, de ijs nihil ut ambigam: eadem tam grata, tamque iucunda, ut quò penitiùs in ijs expendendis cogitationem figo, hoc liquidior existat in animo meo diuinæ cuiusdam suauitatis sensus. Itaque si quæ fuit vnquam dictorum meorum apud vos auctoritas, si quod pondus; agite sanè, auctorem me semel sequimini: formidinem omnem, dif-

fidentiámque ponite, & quod feci, id neminem vestrúm facere pigeat. Gens nostra omnium communis, id quod sepe deploratis ipsi, non debilitatur modò in dies, númeroque minuitur, verumetiam interit funditus: eam si seruata[m] vultis, auctis[que] reflorescentem cernere, duo omninò facienda videntur, vt & vñum, eundemque in locum confluamus vniuersi, & Deum cali veneremur: is cum & optimus sit, & vim, potestatemque habeat ad perficienda quacunque voluerit, infinitam, aderit precantibus, statimque illum pristinum cum dignitate florentem restituet, restitutum conseruabit.

Hæc vbi Christiani Oratores in nocturno illo Concilio (noctu enim res peragebatur) attulerant, is, quem dixi, Barbarus, iracundiam inter, indignationemque; Non tam, inquit, me petit ista oratio, quàm consanguineum huiusce meum (& hominem digito monstrabat) quanquam illud satis agi intelligo, vt excludamur vniuersi, qui nondum Gallorum sacra, religionisque arripuimus: faxo tamen quicuis persentiscat, non posse eum à quoquam peti, quin eadem operâ lacestrar ipse. Vxor[um] duarum amoribus implicitum esse clamitant: quid rùm? an non per leges patrias, institutâque maiorum, vnicuique nostrum licet, quot demum vxores libuerit, adsciscere. Si ad hæc nobis excutienda, via paratur, experiamur fanè: abscedent queis in certamine vinci contigerit. Et nos Patribus auscultamus quotidie, neque quæ afferunt, improbamus; sed nimirum, neque quæ docent, satis insculpere in animo possumus, neque quæ præcipiunt, cuncta obseruare. Nihil tantopere properandum: cum ætate crescunt vires. Fuit cum nihil inuitius, nihil fastidiosius audirem, quàm quæ ipsi pro concione afferunt: tum eos & aspergebam salibus, & conuijs proscindebam, & minis territare conabar: vno verbo, tum os vñum suppetebat, nunc aures quoque habeo: ex si nondum tam aptè ac vestra illæ perforatæ sunt, at excipiunt tamen quæ infunduntur. Ego quidem, si necessitudine cum Gallis coniunctus essem, perinde ac vos, qui eorum religiones amplexi estis, cauere[m] tamen sedulò, ne popularium meorum animos offenderem. Secundum hæc, exquisitis sententijs, ita discessum est, vt de re tantâ deliberandum amplius Ethnici omnes dixerint. At Christiani, turpe rati vbi ageretur de diuinâ gloriâ, cedere, nihilo secius in bene

ANNVS
MDCXL.

ceptum opus incumbunt: clàm, Patres rogant, impetrent à Monte-magnio, cunctos conuocare ne grauetur, hortarique ad legendos aliquot Moderatores, quibus parendum sibi putent reliqui, in rerum publicarum præsertim, administratione: facilius siquidem paucos ad id adductum iri, quod esset è diuinâ gloriâ, quàm plurimos, audaces præsertim, ac plerunque nullius frugis. Patres, quibus nihil esset optatius, haud grauatè se se apud Monte-magnium interponunt. Monte-magnius, cui nihil esset antiquius rationibus diuini obsequij, assentitur perlubenter: adesse iussos primores *laudat principio, hos, quod fidem Baptismumque suscepissent, illos quod suscipiendi studio tenerentur: utrosque, quod ad colendam terram animum serio adiecissent; Esse id demùm, humano more viuere: hoc enim inter cetera distare homines à belluis, quod hæ nullâ certâ prouisione, si quid in victum occurrit, eo utantur, si nihil ultrò se offert, cùm nihil sibi ipse parare queant, fame cogantur emori; homines autem rationis consilio & futura prospicere, & in futurum sibi tempus consulere, ijs maturè accurandis, quæ nisi intrâ certum temporis interuallum proueniant, frustrâ deinde requirantur. An non esse longè conducibilius, habere te sepositum in pecum, vnde per hyemem victitēs, si pluuia tempestas fuerit, tecto apto commodòque conclusus interim, tuorumque sodalium consuetudine per dulce otium perfruens; quàm totos nonnunquam menses in siluis ieiunum, famelicumque exigere, hoc deteriore conditione quàm belluas, quod ea vnde vnde, semper tamen aliquid in victum nanciscuntur, tu enecari fame cogare sæpius: quàm crebro id euenerit, se ab ijs cogniturum potius, quàm apprime gnaros doceat. Ad vitam illam eandem humanam, rationemque temperatam maximopere pertinere priscam illam fidem coniugij, quâ nec vxor viros plures, nec plures uxores vir habeat. Quàm enim, vel ipsorum confessione turpe foret, si vlla mulier plures haberet maritos? ac tametsi ad propagationem humani generis aliquandiu Deus permisit polygiam, tamen abrogatam illam prorsus, ut ipsi de Patribus audissent, à Christo IESV Seruatore mortalium, ante annos mille & sexcentos, ex quo tempore non magis viris licuerit, plures habere in coniugio uxores vno eodémque interuallo, quàm feminis, pluribus simul viris nubere. Enimvero longè esse firmitus amicitiaë utrinque vinculum, in mutuo illo, parique federe, longè maiorem charitatem parentum in liberos: tam porro*

esse id ad rationem Christianorum institutorum necessarium, ut qui à polygamiâ nolit recedere, is eo ipso fidem se nolle amplecti profiteatur. Ad id deinde descendit, quod tunc potissimum agebatur, ut è re ipsorum publicâ, priuatâque esse magnopere commonstraret, Moderatores aliquot legi, quibus ceteri morem gererent: neque enim vbi omnes imperitent, quidquam aptè effici. Videlicet in ijs qui præsint, inesse multa debere, quæ in paucis reperiantur, prudentiam, moderationem animi, rerum vsum, fandi etiam facultatem: hæc verò in adolescentibus, atque adeò in viris qui requirat passim, frustra requirere. Iraque ut in canois ipsis, dum flumine feruntur, necessarius est gubernator, qui arte cymbulam hac illac flectat; ita in quolibet conuentu necesse esse, qui præsint, designari aliquem: atque ut in his nauigiolis regendi partes non obuio cuilibet deferuntur, sed ei qui eius rei peritiam aliquam sit affecutus; sic in concilijs cœtibûsque consensu sociatis moderari alijs eos debere, quorum sit & acrior vis ingenij, & rerum vsum maior, & studium publicarum rationum acrius. Tales proinde legerent aliquot, quibus morem gererent reliqui: sic coërcitum iri iuniorum petulantiam, vnde tam grauiâ tam sæpè, tamque funesta detrimenta importentur: sic Nouam Franciam ad normam tùm veteris Galliæ, tùm florentissimorum quorumque Europæ Regnorum administratum iri: sic nouum decus accessurum genti toti in commune, priuatorum autem cuique infinitas vtilitates.

NEC SYRDIS ISTA CECINIT vir Nationi suo merito charus & auctoritate præstans: se breui super re propositâ in commune deliberaturos pollicentur. Post triduum ad Patres adeunt, & quâ potissimum ratione adhibere se debeant in legendis Moderatoribus, sciscitantur. Cùm ij respondissent, viam omnium commodissimam eam videri, ut per arcana suffragia lectio fieret, eò vsque rem probarunt, ut extemplò constituerint ingressuros singulos seorsim in cubiculum Iuuenæi, eidemque designaturos tres è primariis, quorum ipse nomina perscriberet: tum audientibus cunctis, recitaturum quot quisque tulisset suffragia: qui plura consecuti essent, Magistratus fore. Dictum factum: excepta candidatorum nomina reddidit è schedulâ Iuuenæus, legentium suppressit. Ethnicis Chri-

ANNVS
MDCXL.

stianos antepositos, compertum. Qui tandem ij fuerint, Gallica Relatio non edidit: illud prodidit modò, Ioannem Baptistam Etinechkagat, generis prærogatiuâ extrâ fortis aleam, iussum præesse, qui hæreditariam Præfecturam obtineret, ad se transmissam à maioribus: ita Moderatores quatuor constituti. Sed nimirum, vt in re nouâ, & ad eam diem apud eos inaudita stupere omnes, circumspectare alij alios, nullum ne verbum quidem profari. In alto silentio Christianus quidam ex eorum numero qui suffragij ius habuerant; *Quid agimus, inquit, populares? aut quid animis suspensi hæremus? nostrum id opus est: ipsi regendi partes his imposuimus, vel potiùs Deus ipse, qui nostra vniuscuiusque suffragia ita temperauit, vt fors in istos caderet: reliquum est vt nos pareamus.* Tum conuersus ad Patres; *Video, inquit, coràm vobis, obseruamus plusculum alij alios: ea reuerentia omnium ora concludit: liceat nobis secedere: vestris oculis subducti, liberiùs animorum nostrorum sensa promemus.* Factâ illicò abeundi facultate, conueniunt in casulam ex suis: ibi idem ille, instinctus vtique à Deo, qui non modò nullâ præcipuâ auctoritate apud suos esset, sed etiam altero pede claudus, scommatibus vulgò pateret, tantâ vi, tantâque efficacitate disputauit de fide, deque capessendæ fidei necessitate, eiusdemque vtilitatibus, ac prærogatiuis; potissimùm autem de fructibus obedientiæ, vt omnes in sui admirationem traduxerit. Ergo post seriâ, exactâque deliberationem hæc constituta. Primò, *ille ipse qui tam egregiè de Deo verba fecisset, gereret Præfecturam precum, hoc est curam in se susciperet cognoscendi è Patribus, quid Christianum quemque facere, quid vitare oporteret; cognita explicaret in Conuentu: morem omnes gesturos.* Secundò, *Præfecti duo constituti inuentuti continende, Christianus alter, alter Ethnicus adhuc.* Tertiò, *quatuor illi, hoc est cum Ioanne Baptista tres qui suffragia plura tulerant, controuersias definirent omnes: Magistratus tempus esset annuum, eo euoluto spatio, alij eodem modo legerentur.* Quarto, *accingeret se quisque ad colendam terram.* Secundùm hæc, adeunt ad Monte-magnium, tùm quid constituissent significaturi, tùm rogaturi, & suâ auctoritate lectionem firmaret, & novos Magistratus tueretur, ac si quis fortè parere detrectaret, pro summâ illâ suâ potestate adigeret ad officium. Is tam salutaria instituta gratulatus cunctis, prolixè recepit,

cepit, facturum omninò parerent cuncti nouis Moderatoribus, ac si adhuc perdiligenter curasset, vt patrem-familias quemque, domestici recta præcipientem audirent, multò exactiùs accuraturum, obtemperarent cuncti ijs quos iam publica honestaret auctoritas. Hæ porrò leges quàm grata, quàmque acceptæ acciderent in commune omnibus, inde vel maximè paruit, quòd iuuenes sclopiis militariter instructi, casam in quâ lecti Magistratus erant, circumobeuntes, ignitas fistulas decoro ordine displosere: postridie autem cùm è Patribus aliquis ab Ethnico quodam à fide ad eam diem alieniori quæreret; Numnam credere demùm vellet? An non, excipit is, heri vespere scloporum sonitum exaudistis? Sic habetote, eum testificatum fragorem, certum mihi esse ad fidem adiicere animum: etenim tùm vestras religiones, tùm instituta vestra cetera capeffenda esse, in commune cuncti decreuimus. Quoniam autem hæc ad viros tantum pertinebant, feminis quoque conuocatis exponi placuit eadem, incitamentaque suggeri fidei capeffendæ, atque tum primùm, vt eæ quoque obseruârunt, vocatæ sunt in concilium. Et meritò quidem: vel vt mitigari sensim per Euangelium Nationum earum barbariem intelligeres, apud quas adhuc vxores non tanquàm sociæ habitæ fuerant, sed tanquàm mancipia, vel vt ad beatam vitam, cuius in consortium à Domino Deo destinatæ sint, instituerentur demùm. Certè nulla tam grauis cuiquam importari iniuria potest, quàm si sempiternis neglectis rationibus, vitam hancce, quæ ad potiorem illam, ex mente, consilióque supremi rerum omnium conditoris, administratorisque referatur; sinatur belluarum more degere. Sed nimirum, non quæ sunt semper maximè salutaria, eadem continuò maximè delectant: seu paulò duriùs cum ijs eo in conuentu actum esset, seu grate esset malè institutis, à superiori, licentiâ discedere, earum quædam postridie cum obuio Quenio (Sacerdos erat Societatis IESV) sic egerunt, vt ad Baptismum necessitate adigi potiùs, quàm voluntate ferri viderentur. Erit cùm maximam gratiam habebunt seruis patris-familias, qui intrare compulerint: interim cum ijs agendum tanquam cum *infirmiori vasculo*. Atque id quidem vsurpatum statim cum ijs, vt quæ non vltro saperent, eæ legitimæ auctoritatis iustam seue-

ANNVS
MDCXLI.

Deuter. 4.

ritatem experirentur. Profugerat quædam in siluas, quasi à viro de superiori more discessura, postquam ab eo obiurgata erat asperius. Retracta è fugâ cum esset, quæsitum quâ demum poenâ temeritatem ab eâ elui conueniret: adeunt super nouâ quæstione ad Patres noui Præfecti, quærunt num in vincula leuis mulier conijcienda esset, sic vt pede nexa altero, loco se se mouendi facultate careret; an satis esset ieiunam relinquere quatrimum ipsum sic, vt nihil planè esculenti, poculenti-ue subministraretur. Ceteræ vulgò, quâ sponte, quâ metu Baptismum flagitauere: in earumque institutionem sedulò inuigilatum, dùm viri strenuè tellurem ligone proscindunt, Angelis, hominibusque plaudentibus: Gallorum certè quibusdam honestioribus eò vsque probatus expectatus labor, vt operas suas vltro in dies aliquot tribuerint nec rogantibus, promouendo, regendoque operi. Vbi sementis facta, adierunt ad Patres naui agricolæ, nunciaueruntque in animo sibi esse, Tadossacum pergere ad mercaturas quidem factitandas cum vicinis quibusdam populis, multò verò maximè, vt Tadossacum Præfectum, tum incolas omnino omnes ad fidem si daretur, pellicerent: id verò quoniam nullâ aliâ viâ commodius effici posset, quàm si secum Sillerium cuncti commigrarent, eodem deinceps loco futuri, eadem instituta ciuilia secuturi, & scilicet terram culturi pariter; idcirco munera parant haud exigui pretii, conchæ veneriæ numerum non mediocrem: quam in rem Patres quoque nonnihil de suo contulere. Addebant, si Tadossaci incolas suam semel in sententiam pertrahere potuissent, perrecturos se porro ad populos remotiores, eadem de causâ, quò vnus, idemque verus, ac summus Deus ab omnibus hisce Nationibus eadem instituta complexis religiosè coleretur. Nec verò, aiebant, noua ijs accident quæ prædicabimus: etenim sermo de fide nostrâ longè, latèque plurimus. Omnino *Deus noster ignis consumens est*. An mihi vnquam in mentem venire potuisset, fore vt Barbari, in ipsius crudelitatis sede nati, ad omnem licentiam educatione proiecti, pasti, saginatique humanis carnibus, diuinæ fidei præcones existerent? Illud asseuerare omni affirmatione possum, à nemine mortalium iniectam ipsis mentem eam, ad remotiores populos vt porro pergerent, Deum, Christumque

annunciaturi: est id opus sancti Spiritus proprium, vbi vult spirantis, orbemque terrarum replentis. In id Epiphonema, pro tantæ rei merito, erumpit hîc Iuuenæus, tam diuinæ barbararum mentium tamque inopinatæ mutationis testis ipse, & Scriptor: nos attexere quid possimus prætereà, nisi benignissimum Deum facere nonnumquam *superabundanter quàm intelligimus*, vt Apostoli verba loco neutiquam alieno vsurpem.

ANNVS
MDCXII.

Ephes. 3.

HVRONICÆ VINEÆ cultura minùs facilis: atrox ubique infectatio per insulsiſſimam calumniam, quæ tractus omnes eos antè peruagata, tum sopita, superiore autumnò grauiùs recruduit. Causa mali Huronum aliquot imprudentia fuit. Ii dum Kebecco in patriam redeunt, offendunt in itinere Algonquinos quosdam, morbo illo populari de quo diximus, iam afflatos. Dum se ijs parùm cautè adiungunt, ipsi quoque contagione fœdam sibi accersunt luem: hinc nihil procliuius, quàm vt longè latèque grassaretur vis pestilens: quippe ea Huronum est socordia, vt nullus morbus quamlibet contagionis nomine metuendus, à charorum eos conuictu consuetudinèque arceat. Ergo quotidianæ ubique mortes, & funera, & lamentabilis passim rerum facies: & scilicet vetus cantio renouata, à Gallis illis externarum religionum præconibus labem inuehi, nonnullo calumniæ colore. Qui primus Huronum eâ peste sublatuſ est, is, sic ferente itinere, deportatus à comitibus est ad ripam lacus illius, cui noua Patrum sedes imminet. Hinc ægrè ad pagum delatus suum, leucæ Gallicæ interuallo diffitum, & paulò pòst enectus est ipse, & vicinos circà, eadem lue implicuit. Ita, quandoquidem finitimi pagi omnium primi funestæ pestis acerbitatem sentiebant, haud difficillimè in plurimorum mentibus insedit suspicio, Gallos eos ad Huronicæ gentis exitium, quam exosam haberent, occultum virus spargere. Addebant quidam, quorum malignior natura erat, nihil hîc coniecturâ opus esse: iactatum ipsum illud à Roberto Coqueo quodam, Gallo, Patrum vernâ, vnos Iesuitas auctores esse tum pestis istius, tum eorum morborum omnium, qui tam crebri, tamque exitiales Huronicos tractus penè omnes annis superioribus peruagati, miserimas ubique strages edidissent. Erat Robertus Coquæus

Insulsa calumnia Iesuitis imposita eos in diff. crimen capitis adducunt.

ANNVS
MDCXL.

iuuenis magnâ virtute, Patrum domesticus, atque adeo ætate superiori missus ab ijs Kebeccum cum Huronibus, de domesticis negotiis. In reditu, dum Huronibus confidit, ex suâque fide metitur aliorum fidem, postquam ij paululum locis excefferant ijs, ubi plus periculi ab hostibus erat, minus ad venationem opportunitatis, ad quam sclopus quem is gestabat, valuerat mirum in modum; perfidiosè deseritur ab agmine. Canoâ ab se coemptâ, nauigationem reliquam exegit cum Huronibus tantum duobus: quos cum ad Catadupa, quæ plura occurrerunt, leuare nititur supra vires conuectandis sarcinis, pondere degrauatus immodico, laxauit renes, tam aeri doloris sensu, ut ultra progredi vix se posse speraret. In eâ prostratarum virium destitutione, lue ipse populari corripitur, tam fœde, ut perpetuum vlcus corpus esset: & qui antè comites leuare consueffet, pondus deinceps non modò inutile, sed etiam longè grauissimum, opem implorabat alienam. Sed quò magis indigebat, hoc ea suppetebat minùs: quippe non tactum modò, sed etiam conspectum putris cadaveris horrebant Barbari: ut vel hinc facilè intelligas, vnde ad terenda Xenodochia vlcerososque artus fouendos, & conrectandos impellantur Christiani. Iamque de deferendo eo infidi comites & consilia agitabant, & verba faciebant, cum ipse, cui profligato in corpore mens sana constabat, tum rationum momentis admixtis precibus, tum muneribus potissimum, euicit ut pollicerentur, se neutiquam poscenti defore. Sed breui desiderata promissi fides: postquam dies duodecim, tredecim-ve infelicem vectauerant non sine nausæ, tam inuisæ sarcinæ pertæsi, infelicem in asperrimo saxulo destituunt, ad ripam Magni lacus: ac ne qua deinceps salutis specula relinqueretur, & canoam, & quæcunque Kebecco afferebat, eripiunt, ne cortice quidem relicto, vnde se regetet, nec re prorsus vllâ vnde se aleret. Hoc tam deplorato languidæ vitæ statu, facile perfidiosus fuit, eum pro mortuo & habere & obtrudere, atque adeo fingere audisse se de eo, quæ mox exitioso rumore dissipato, totâ longè, latèque regione iactata sunt, ab Iesuitis tantam importatam calamitatem, iisdem artibus quibus cepisset, continenter propagari. Sed ne diutiùs cum certissimo eorundem Iesuitarum capitis

discrimine serperet calumnia, vetuit Deus. Coquæus, contra perfidorum & opinionem & vota, euasit, inde existente auxilio, vnde minimè sperarat. Ante annum, indidem Kebecco rediens, in Huronem quendam inciderat in morbo desertum à suis. Vt erat ipse ad Christianam charitatem & informatus & propensus, subsistit, casulam erigit iacenti, suis ipsius vestibibus affectum languentis corpus tegit, fouétque: piscatu, venatúque alit: vno verbo sic curat, vt in prætereuntem canoam impositum, sat vegetum dimiserit ad suos. Is tum, cum Coquæus tam miserè desertus proditúsque, nihil propius esse putaret, quàm vt eâ in solitudine fato defungeretur, dum se alicunde cum Hurone altero recipit ad suos, canoam, haud sine destinatâ Dei prouidentia, ad eam ipsam rupem nescius appellit. Cùm ad tam tetrum spectaculum cohorresceret, ac refugere pararet, Coquæus, palpebris ægrè præ pustularum multiplici crustâ diductis, hominem agnoscit, & ingemiscens; Vides, inquit, sodalem olim tuum: si non vultum, vocem saltem agnosce illius, qui tibi pari in tempore adesse nil dubitauit: nec commiseris vt qui salutem tibi suo labore, fidelique operâ restituit, hunc tu ab omni alio humano præsidio destitutum derelinquas. Commouit ea oratio Barbarum: accedit propius: cùmque ex voce, atque ex locutione certò deprehendisset eum ipsum esse, cui salutem deberet acceptam, sanctè pollicetur, se vsque adfuturum: sortem, fortunamque eandem vtriusque fore. Aded rapax est humanæ voluntatis collatum in tempore beneficium. Quid multa? & manet ipse, & comiti vt maneat persuadet: ac tamen si farinæ nihil, nisi in diem vnum supererat, tamen viuum cadauer imponunt in canoam, ad Patrum domunculam eam, quam ad ammis ripam translata diximus, deportaturi. Verùm, luctandum antè cum ventis, & tempestatibus fuit: seu Satanâ vndas imis à gurgitibus ciente, seu quâ aliâ vi ventorum, tam atrox exorta procella continuò, vt vix euadere se posse sperarent: & hoc ipsum tamen discrimen incredibili dierum quinque labore eluctati, inedia penè confecti insuper, transmissio Magno lacu, tandem Coquæum Patribus tradidere tantum non mortuum: atque ipse se haud dubitanter ad exitum è vitâ comparabat, singulari quadam gestientis animi lætitiâ,

ANNVS
MDCXL.

quòd in complexu Patrum deinceps, inque sanctorum subfidiorum copiâ emori licebat. Sed noluit Dominus Deus eum tunc mortalitati subtrahi: cum sacramentis omnibus communita primùm omnium ritè mens esset, ad curam corporis Patres conuersi, tantum, fauente utique peculiarem in modum Deo, perfecerunt, ut quadragesimo pòst die valens, & vegetus, impudentissimam calumiam eâ quâ debuit constantiâ refelleret. Ac ne sic quidem exarmata obrectatorum rabies ex insitâ mortalibus malignitate, quâ quiduis perpetiantur potius, quàm si quid semel in vulgus sparserint, ab eo tanquam leuiter, falso-ve prolato discedant, ad deliria confugere quamlibet inepta maluerunt, quàm dicta retractare. Et initio quidem alij alia vel commenti erant, vel ab alijs excogitata arripuerant: hic anguem quendam ali domi à Gallis Sacerdotibus, loco secretiore: illi bufonem ab ijsdem seruari, fœdis illis pustulis variegatum, visumque eum non nemini: alij dæmonem quendam esse, genium-ve, quem Patres fistulâ sclopi inclusum tenerent, quâ vellent, sclopi eiusdem explosione dimittendum. At vbi Coquæi valetudo commentâ tum illa, tum ijs persimilia complura per se refellebat, eò demùm sunt conuersi, ut dicerent, à Gallis fœdus initum cum lue: ex composito factum esse, ut amoliendæ suspitioni, vnum corriperet ex eorum famulis, sic, ut ne necaret: cum Huronibus ageret atrociùs: hinc illum euasisse, Hurones emori. Ergo furore perciti, Cruces Patrum tectis impositas deturbare, securibus armati, penetrare in eorum casas, insidias struere vtrò citròque commeantibus: fuit, cui impacta propè sit securis, & libratus ictus in caput: ereptæ sunt per vim ex quorundam manibus Crucifixi Christi Imagines, quas circumferebant, ad ægrotorum ad quos adibant, solatium: fustibus malè acceptus Sacerdos vnus, dum conferre Baptismum parat. Sed intrâ eas vel iniurias vel contumelias res stetit, Deo manipulum suorum mediâ in barbariâ regente, nec vllum finente tolli è medio, dum omnium operâ uti vult. Laborauerunt enim cuncti tam fructuosè, quàm impigrè: in quinque distributi Missiones, regionis totius casas penè omnes obierunt: id enim re in vtramque partem discussâ, visum denique potius: neque enim ut in Galliâ, sic cogi facili ad

audiendum publicè, pagi possunt: cum vnaquaque seorsim familiâ agendum prorsùs fuit, ac ne quid ad incommodorum patientiam deesset, anticipatâ illâ opinione casus omnes per-uagante, Christo I E S V seruulos suos suis honestante insignibus, pro veneficis passim sanctæ doctrinæ sequestri habebantur. Demittebant se Patres in genua, ad diuini Officij preces exoluendas: eæ erant scilicet artes Magicæ: quæ per neces indigenarum, vastitatem regioni afferebant: exposcebant iisdem nomina eorum quos per Baptismum initiabant, in libellum referenda, ne obliuio subreperet: clamitabant, id eâ gratiâ fieri à perfidiis, vt clam postmodum eadem illa nomina vnâ cum ipsâ chartulâ pungendo, lacerandóque, eos qui nominibus iisdem designabantur, interemptum ex Magicâ fraude irent. Inter hæc autem, & toleranda assiduè fames, & humi cubandum: vt nisi è cælo suauitas aliqua adfuisset, tanquam farina Eliæ, longè grauior vira illa profectò extitisset, quàm eorum qui ad metalla damnati, in subterraneis illis specubus ærumnosam ætatem exigunt, quo simili Hieronymus Lalemantius hîc utitur. Sed nimirum, præter sensus illos diuinæ cuiusdam dulcedinis, ignotos ijs qui latas vias secuti, toti voluptatibus marcent vilissimis: ea aderat præsentissima consolatio, quòd continenter triumphantem Ecclesiam augebant nouis ciuibus. Ad mille, quis credat? in quodidianâ illâ exagitatione baptizati: ex his infantuli ad ducentos sexaginta, secundum faustam regenerationem in cælum continuo euolarunt: idem penè dicendum de ingenti numero aliorum quorundam, qui infra annum ætatis decimum quintum mortalitati erepti: ceteros ferè morbus abstulit salutaris, qui nisi intercessisset, vix ac ne vix quidem ab auitâ superstitione discessissent. Ità tot, tantisque laboribus profecta noualia, certissimos hoc anno prouentus tulere: vt quomodo lætiores nunquam sunt segetes, quàm dum frigor vis acrior extitit; sic inter infesta omnia vis se diuinæ sementis vel maximè exeruit. Iuuerunt mira quædam, quæ verbulo perstringit Scriptor Gallicus: nam & quibusdam concessum linguarum donum, sic vt suprâ facultatem non intellexerint modò, sed etiam locuti fuerint vernaculè: & multis sanitatem attulit vel Christi è Cruce pendentis applicatum sigillum, vel aquæ lu-

ANNVS
MDCXL.

stralis vsus. Adulti Fideles pauci illi quidem erant numero : sed virtus imprimis viuida , & ardor incredibilis. Iosephus Chigathenga , decus nascentis huiusce Ecclesiæ planè eximium , cum excultus exercitijs spiritualibus à Mercerio octiduum totum esset , Apostolum deinde egit. Cum eodem illo suo institutore Missionem suscepit , si non suorum , quam sequebatur , ad Christum translatione lætam , certè hoc nomine prædicandam , quod exaggeratâ illâ suâ virtute comprobauit , ut nulla ætas non idonea est regno Dei , quod alicubi tradidit S. Ambrosius : sic nullam gentem non ad summam Christiani officij absolutionem posse grassari. Ex Apostoli Pauli præcepto orsus à suis , cum ad fratrem adiisset stirpe germanum , vitæ institutis dissimillimum ; post consueta vrbanitatis officia : *Ego* , inquit , *mi frater , etsi natu inferior tibi sum , si ortum spectes ; tamen ex quo diuino munere in cætum Fidelium sum adscriptus , nihil me arrogantius facturum existimaui , si personam mihi , partisque natu maioris assumerem. Hoc nomine significandum tibi esse duxi , duabus huc me potissimum de causis aduenisse , vel ut discas quali animo excipere debeas sinistros sanè rumores , qui de me toto hocce tractu longè latèque disseminantur , vel ut salutarem doctrinam tibi impertiam. Atque ad prius illud caput quod attinet , si tam multi tam indignè mihi sunt adhuc oblocuti , sic te ipse comparato , ut grauiora de eodem me , auditurum deinceps statuas. Etenim si quid hætenus Dei parentis , ac procreatoris causâ feci , tam est illud exiguum , ut pro nihilo reputem , præ ijs , quæ animus iste meus meditatur. Nunc demùm aliqua mihi sempiterni illius Numinis affulsit notitia : ex quâ illud effectum in hisce præcordijs , ut nihil posthac eius causâ facere , nihil ferre sim recusaturus. Cum fratribus hisce meis proximum octiduum exegi in secessu illic didici , hinc , nihil me esse , istinc , debere me infinitè immensa illi bonitati , quæ me tam ardentè deamarit prior : atque adeò quicquid tandem ingruet , certum mihi , & definitum est , cuncta exactè perficere , quæ ab supremo illo rerum omnium moderatore mihi præscribentur. Nunquam me malus , noxiûsque pudor à fide profitendâ renouauerit : nunquam intentata mortis metus os occludet , vetabit-ue quo minùs ea proloquar , quæ ad infinitam illius vim , sapientiam , maiestatem , bonitatem pertineant. Hæc eò dico , mi frater , ut iam nunc mentem compares ad ferendum æquo animo , si quid mihi humanitùs Deo sinente acciderit.*

rit. Occident breuè passim obtrectatores mei, repetito conuitio, id quod iam aures tuas tam sæpè obtudit, esse me vnā ex ijs, per quos exitium Nationi nostræ importetur: didicisse me à Gallis, propagandi, spargendique pestilentis morbi vias, veneficiorumque cuiuslibet generis scientissimum esse. Insurrabunt alij, constitutum iam in conuentu gentis esse, tollendum me prorsus de medio: erunt fortè qui affirmant rem perfectam, securique impactā iam diffraetum hoc caput: tu animo sedato, tranquilloque cuncta hæc excipito, siletoque: necdum enim ingenio vales, qui fidem necdum capessiueris: ac, si potes, in illā cogitatione acquiescito, eum quem Dominum agnosco ac profiteor meum, in rem meam conuersurum quidquid eueniet. Nec verò causam meam eandem putaueris, & sagorum, qui putantur, nostratium: etenim illi quidem non mirum si de suā salute in momenta solliciti, assidue angantur animo, quando vel suū tantum imbecillitate, quæ summa est, vel teterrimi demonis ope nituntur, quā nihil neque exitiosius, neque magis insidum esse potest: quid enim tandem ab hoste speres capitalissimo eodem & infirmissimo, summo Deo nefarios eius conatus vel eludente, vel inhibente identidem? Ego verò in illius tutelā sum supremi orbis moderatoris, qui pro nutu, quò lubet inflectit omnia, omnium vim retardat, omnia stupore percellit: is si adest, neque mortales omnes, coniurati licet, neque nefariæ illæ intelligentiæ detrimenti quidquam, no leuissimi quidem, vsquam importent: præsertim cum & beati Angeli faueant, quorum vis numerusque longè maior est, quàm hominum omnium; & beati Calites, ex hac mortalitate in sidereas illas sedes transcripti; in iisque complures iam è nostris popularibus. Ea me nimirum sustentat cogitatio, ea addit animos: atque ut vno verbo cuncta complectar, Deum vnum timeo, præterea nihil. Quod si eo sinente hoc eueniet, quod extremum hic vel te iudice esse potest, ut caput hoc diffringatur: sic habeto me in summi cuiusdam beneficij loco repositurum, si eius causā qui nos tantoperè diligit, vitam contingeret profundere. Nulla hinc, mihi crede mi frater, in nostram vnquam familiam infamiæ nota redundauerit: si, quod spero, precorque à Deo, fidem tandem Natio nostra capeisset, venerationi posteris nomen meum erit: illudque in sempiternum predicabitur, Iosephum Chisathensæ Huronum primum extitisse, qui emori maluerit, quàm à publicā Christianæ fidei professione discedere. Actum quidem, si quàm me humano more diligis, tam tibi persuaderes,

ANNVS
MDGXL.

*Incenſum diuina
gloria fraterna.
que ſalutis ſtu-
dium in Iosepho
Chidathenſa.*

vera, certaque eſſe que ſalutaris doctrina dictat; tu omnibus inceſ-
feres letitijs, quando ea mors in certiſſimam me poſſeſſionem induce-
ret bonorum omnino omnium: ac id proſectò eſt re eſſet tuâ: quando-
quidem è celo incumberem efficacius in id quod inſimis uſque pre-
cibus hîc quotidie à ſummo Deo contendo, ut te ipſe cum tuis agnoſ-
cas: quò enim planius, dilucidiusque agnoſcerem fatale illud discrimen in quo verſaris, ſempiternæ felicitatis; votis quoque ardentiori-
bus inſtare apud eundem clementiſſimum Deum, donaret vobis in-
felicitatem veſtram agnoſcere, & quod nunc inſanè refutatis, ſtu-
dioſe amplecti. Hæc Barbarus audiebat ſilens, hærebátque at-
tonitus ad tam noua, tamque præter expectationem in fratre. Ad tam præclaram autem orationem, illud vnum paucis ver-
bis reddidit, prorsùs ita rem habere, ut germanus dixiſſet: ſermonem nullum in conuentibus, niſi de Gallis, deque ipſo: popularium mentes magis, magisque in dies efferari, con-
iurationemque propè iam coaliram de vtriſque tollendis de medio. Quæ cum Iosephus immoto tranquillòque vultu, iux-
tà, & pectore accepiſſet, altà iam nocte pergit, multaque ac ſanè præclara vel de cæleſtis Regni præſtantiâ, vel de Tar-
tarearum pœnarum atrocitate diſputat, adſtantes alios identi-
dem, fratrem autem ſapiffimè compellans. Sed cum nihil efficere ſe animaduerreret. *Video*, inquit, *mi frater, que à me dicuntur nihili ducis: erit, cum te ea neglexiſſe pœniteat. Etenim hac in vitâ homines magnam partem, multò autem maximè ij qui non credunt, puerulorum inſtar ſunt, carent ingenio, nullâ re, niſi inanibus, aut etiam exitioſis oblectamentis afficiuntur: ubi ſeiungetur animus à corpore, tum demùm tanquam viris lux affulgebit certior, notitiâque maior rerum noſtrarũ, verùm (ingemiſcens dico) omnino ſerius. Niſi Deum tui miſericordia capiet, ad extremum uſque huiusce vitæ ſpiritum puer eris, frater infortunate: tunc ad deplorandam conditionem tuam intuendam pateſcent oculi: ſed tunc integrum minimè tibi fuerit, rationibus tuis proſpicere. Si nunc ipſe extremum halitum ducerem, mox emoriturus, dicta, credo, mea non uſquequaque aſpernanda duceres ſic autem habeto, ſi nunc eo ſtatu verſarer, me hunc in modum tecum acturum; Vnus eſt ſupremus rerum omnium Dominus, huic qui obſequuntur, beati in perpetuum futuri ſunt; qui parere recuſant, eiùſque offenſionem ſuſcipiunt, ardebunt in perpetuum: tuum nunc eſt, ſempiternam vel felicitatem, vel infelicitatem eligere. Hæc*

omninò, si iam iamque animam efflaturus essem, proloquerer: nunc ut quod hoc pectore inclusum later, tandem aliquando referem, illud tibi denuncio: Quandiu tetri demonis mancipium esse perges, non in fratris te loco ponam; sed perinde ac cum extero ignotòque tecum agam: quandoquidem in sempiternum à te seiungendus sum, quid est causæ cur arctius tecum commercium vllum foueam deinceps? neque enim habenda vlla ratio exigui interualli quod superest, vitæ huius vnà ducendæ. Hæc autem extrema verba seu vaticinans loqueretur, seu incensissimum modò diuinæ gloriæ fraternæque salutis studium exprimeret; vir innocentissimus indignissime interemptus est eo ipso anno, postridie Calend. Sextiles. Sub meridiem profectus in agrum ad opus, cum virgunculis tribus, neptibus ex fratre, nihil nisi toto itinere pias tradidit institutiones. Postquam eò peruenerat, segetem contuens solito vberiore, nitentiorémque; Eia, inquit, procumbamus in genua, Dominòque Deo agamus gratias pro istis muneribus: quandoquidem in momenta singula donis nos auget suis, nihil æquius, quàm vt eo modo grati, memorisq; animi significationem edamus aliquam. Tum cucurbitis onustas, quas legerant, breuì remisit domum, locum minùs tutum esse significans: se quidem in nemora proficisci, cædendis ramis aliquot ex cedro grandioribus, vnde remos dedolaret in canoam, quâ Kebeccum propediem cogitabat: vbi id perfectum esset, se in necessario opere ibidem in agro exacturum diei reliquum. Vitæ addere potuerat, si, quid se maneret, cognosset: etenim ex improviso fera monstra immanitatis Iroquij laborantem aggrediuntur, & eminùs quidem, quantum postea cognosci potuit, ex segete circùm proculcatâ, attritâque, ense longiori homines tam meticulosi, quàm crudeles appetierunt, repugnantem aliquandiu, vitâque contrâ sicariorum impetus ex iure naturæ, quoad eius facere potuit, tuentem: donec inermis in tam impari dimicatione succubuit. Quid tum mente tractauerit, vni illi cognitum, quem tam religiosè venerabatur: vt improvisa mors acciderit, non tamen non beata, si æstimare eam ex vitâ volumus. Certè die Dominica superiori proximâ, sacris mysteriis dederat operam: ac tametsi domus Patrum leucas tres ab eius aberat pago, eò tamen secum vxorem, filiòsque duos adduxerat: tum

ANNVS
MDCXL.

secundum sacram synaxim, piè summo Numini obtulerat illius eiusdem agri primitias. Ea cædes, si Christianam rem spectes, non potuit non acerbissima accidere tùm Patribus, tùm paucis illis Fidelibus, quorum is, & antesignanus, & Pædagogus, & Ecclesiastes, &, vt loquitur Gallica Relatio, Apostolus erat: quantum quidem humana coniectura assequi potest, si superstiti esse contigisset diutiùs, nouellam eam Ecclesiam ad insigne decus aliquod promouisset: sed in diuinæ prouidentiae cogitatione acquieuerunt, rati insuper illum ipsum, si quidem in cælo Deo perfruitur, vt gratiosior deinceps apud supremum Monarcham futurus esset, ita plura, maioraque beneficia popularibus conciliaturum suis: perfrui autem, tùm quæ diximus suadent omnia, tùm incensissimi animi motus, instinctusque, quos per illud spiritualium Exercitiorum interuallum famulo suo iniecit Deus. Libet eos hîc tanquam in synopsi attexere: vel quod non indigni sunt religiosissimis Europæ, aut omninò vllius tractus orbis terrarum mentibus, vel vt quisque intelligat, gentem nullam Deo barbaram esse. Ergo cùm in beatâ illâ fornace crebrò cor eius concalesceret, exardesceretque eius in meditatione ignis, hæc secum frequens reputabat: *Ætatem meam totam sic adhuc exegi, vt nunquam occupationes aliæ ex alijs defuerint: si nunc migrandum esset è vitâ, earum fructus quis tandem ad vitam beatam existeret? nullus planè, nisi si quid Dei, meique causâ feci, ex quo cepi profiteri fidem. Hæc verò in quâ versor, occupatio, cùm omnium maximè conducibilis futura sit: si id me fortè celatum voles, tum ignoscas precor: qui miles, subditus-ve ignorat quid à se Præfectus velit, veniâ dignus videtur, si id minus fecerit. Eheu! quàm exigua, vel potiùs quàm nulla sunt præsidia mortalium! quibus plus debebam in terris, & à quibus ardentius diligebam parentes dico, è viuis excesserunt, Deus pro utroque parente fuit. Dum de illo nullo modo cogitabam, de me ille assiduè cogitauit: simillimus eram infanti puellulo qui dum maximè in sinu matris lac sugit, ea ipsa vbera vnde alitur, morsu violat. Eucavit ille meus benignissimus parens ex orbe extremo, perque immensam maria huc adduxit selectos viros causâ meâ, & quidem penè vnus: O amorem incredibilem! ego vt alio vllò nita, nîs te Domine Deus meus? Cùm per idem tempus in placidissimo illo secessu versanti nunciatum esset, seu consultò, seu temerè, falsò certè, ve-*

tum (quando falsa non minùs quàm vera valent ad perturbandos animos, si falsa illa pro veris habueris) appositè ad id quod sequebantur perfidi, vt sacram illam quietem interturbarent; nunciatum, inquam, à quibusdam esset de periculoso morbo vnus ex filiabus fratris; non modò nihil commotus est, sed etiam hæc addidit: *Vxor, filiiq; eodem loco essent licèt, quo illa nunc est, non ego tamen hinc ante expletum octiduum excederem, eâ cogitatione nixus, peruidere Dominum Deum quidquid meis accidit. Non ego familia mea caput sum: Deus illi pro summâ postetate præest: si is omnes omninò meos vult emori, quis tandem obsistat? nihilo magis eos iuuarem, leuarem-ve præsens, quàm absens: imò fortè hîc plus apud Deum eorum causâ potuero, quàm illîc. Nihil non egit Satanas, vt me ab his Exercitijs arceret antequàm inchoassem; nunc postquam inchoaui, in id incumbit vt ab incepto desistam: viderint ij quorum ductum sequor, num ijs qui morbo tam graui impliciti esse dicuntur, opitulatum ire debeam. Illud verò identidem usurpabat: Non modò mortem non reformido, sed etiamsi immineret mihi exitum ex hac vitâ intelligerem, summas optimo Deo agerens eo nomine gratias: illâ certissimâ spe nixus, fore vt in calum euolare. Indidémque est, vt nullius eorum qui propinquitate, affinitate-ve coniunctissimi sunt, vicem doliturus sim, si è vitâ emigrent, dum emigrent Deo grati. Sanè cùm nupta mulier, iam apud socerum degens, inuitatur à patre, homine locuplete videlicet, ac minimè tenaci, rogaturque dies aliquot vt apud se exigat; non modò non agrè fert socer, sed etiam latatur, quod sibi persuadet, nihil charæ nurui apud patrem defore: ergo si quis meorum emoriatur, non illud reputem, euocatum eum à parente Deo in beatam regiam, ubi sit infinita rerum omnium copiâ iucundarum perfruiturus: atque ad eò non beatam sortem eam illi, quisquis sit, gratuler? Ab meditando recedentem deficiebant sæpenumèro verba, quibus haustos illîc de Deo, deque cælestibus rebus sensus exprimeret: illud modò iterabat frequens; *Mirum, mirum!* Tum addebat; *Quàm verum, quàmque certum, carere homines ingenio: nunc demùm Deum nosse incipio. Vbinam tandem fixa est hominum cogitatio? ipse ego ubi versabar animo, antequàm hæc mihi innotuissent? & quisquam se, post hæc præcepta, peccato vllò contaminare possit, aut audeat!* Eodem tempore sæpè professus est,*

ANNVS
MDCXL.

perlubenter se mortem, popularium causâ appetiturum, vitamque ac sanguinem eam in rem obtulit Deo: cum eo, ut persanctè reciperet, se, ubicunque daretur occasio, de Deo verba facturum, neque malo vnquam pudore prohibitum iri, quò minus Christianum se vbique palàm profiteretur. Nec verò vni sibi eo ipso in secessu vacauit: cùm ad foculum per id tempus sederet aliquando, irrumpunt in Patrum domunculam Ethnici Hurones, illius familiares, ad decem, duodecim-ve, ac nullâ penè præfatione, ad maledicta veniunt, & ad vulgatam calumniam, auctores communis exitij Patres esse. Hic verò exarsit Iosephi ardor fidei, at singulari moderatione temperatus. Professus ante omnia, fidem se & colere, & ad extremum vsque spiritum culturum, tam appositè de inuidioso primùm argumento, mox de eiusdem fidei necessitate, fructibusque disputauit, ut qui lupi ingressi fuerant, agni recesserint. Vnus, qui iam-antè æquiore erat in Patres animo, neque atroci illâ maledicendi licentiâ delectabatur; quæ de agnoscendo venerandoque Deo disputata à Iosepho erant, sic excepit, ut cum eo colloqui priuatim cupierit. Ergo solus cùm rediisset, diebus deinceps tribus, quotidie cum eo horas tres, quatuor-ve exegit, eâ animi sui voluptate, ut breuissimum spatium illud temporis semper duxerit: eo fructu, ut iam tum Baptismum expetierit: cùmque præclare Patribus satisfecisset, seu cognitionem mysteriorum necessariam spectarent, seu rectam mentem; nihil causæ esse censuerunt cur differretur diutiùs. Ita, quo die beati Reges ad Christi incunabula prostrati, infantem Deum agnouere, ipse eadem luce perfusus, Christo IESV se per Baptismum subdidit, Ludouicus dictus, præstantissimi in fide parentis filius haud degener.

ANNVS
MDCXLI.

*Quatriduana
in media poena in
peccantes decer-
nitur.*

IAM DE ARDORE Kebeccensium Neophytorum, constabiliendæ per morum disciplinam fidei, quæ anno superiore præter omnem spem, expectationemque viderant institutores, in hunc quoque feliciter propagata. Per hyemem, iidem illi Silleriani Moderatores, ut antè, sic tum clam Patribus Christianorum nuperorum religiosiores quosque conuocauere, cum iisdem consultaturi, quibus potissimùm rationibus & seruari fides, & propagari posset. Et ad seuerita-

rem quidem, vt priùs, incubuere sententiæ; hisque hæc, illis illa afferentibus, constitutum denique, vt qui paulò grauius quidquam peccaret, is in carcere quatruidi ipsius inedia tolleraret. Vt primùm diluxit (nocte enim de more agitatum consilium) rem ad Patres feruidi deferunt, certumque sibi esse denunciant, nullo peccantium delectu in peccata animaduertere. Illi, quibus nihil erat optatius, quàm filiorum suorum in Domino tantos ardores intueri, hoc profectò mirabiliores, quod nihil vulgò eâ gente in seueritate ergà suos exercendâ lentius; dissimulanter tamen nimiam incusare seueritatem: aliam quippe rationem esse Ecclesiæ iam adultæ, & corroboratæ, aliam coalescentis modò, & quasi enascentis: atque vt in quotidianâ vitâ temerarium sit, ijs degrauare corpora oneribus, quibus ferendis non sint, sic in Christianis institutis cauendum magnopere, ne dum rigidius exigere cuncta velis, linquantur animo imbecilliores, & à fide refugiant tanquàm à laruâ pueri. Vociferatos esse non semel populares nondum initiatos, nihil fieri hoc quidem tempore posse exitiosius: infirmiores quippe hac viâ à suscipiendâ fide arceri; promptiores, stomachosioresque meditari seditionem: & iactasse nonnullos, rem tandem in mutuas prorupturam cædes: nuper denique memorasse feminam quandam, idcirco se à suscipiendo Baptismo retardari, quod nequaquam se tam perfectum viræ renorem ducere posse confideret: inter cetera, asperius sibi videri vt ad Missæ sacrificium confluant quotidie per itinera imbribus, grandine, niue infesta: quid igitur animi tùm illi tùm illius similibus fore, si carcerem præterea, quatruiduanamque illam inediâ interminere? Hæc auribus quidem illi benigne, modestèque excepere, mentibus non item: vt vt enim habitura res esset, certum sibi esse contestati sunt, si quis quid grauis peccaret, ab eo constitutas pœnas eas nullâ tergiuersatione reposcere. Et visus Deus probare consilium: tantum abfuit, quod meruendum utique videbatur, vt Algonquinos ea denunciatio à fide reuocaret, vt potius nonnullorum studia accenderit. Carolus quidam erat *Meiachkasat*, recens in cœtum fidelium per Baptismum cooptatus, vir magni animi, de quo multa deinceps. Is in consilium hocce accitus, vbi vidit plurium sententias eò ferri; *Et ego, inquit, vester sum: probabitur mihi quid-*

ANNVS
MDCXL.

quid constitueritis : ac si fortè metuitis ne animo deinceps cadam , agite sanè : iam nunc in vestrà potestate sum : vincula inijcite , in carcerem compingite : illud tamen mihi mens intus canit , fore vè rectâ viâ gradiar : neque recedam vnquam ab eo , quod tam cupidè sum amplexus. Alius quidam ex ijs ipsis qui suo suffragio rem sanxerant , paucis post diebus ad Sacerdotem qui ad eius tuguriolum fortè adierat , orationem hanc habuit mœrens , animoque , iuxta & vultu consternatus : Stomachor , inquit , ipse mihi (Nicanis) Deum quippè contristauit. Parum abfuit quin vltro Kebeccum pergerem , quadriduanam illam inediam ex communi decreto in carcere toleraturus : verum , expectandum putaui , dum me tu illò mitteres. Hæsit hîc videlicet animo Sacerdos , quid responsi redderet æquè , & quid consilij caperet , incertus. Vbi id Neophytus aduertit ; Te verò magnanimum ! inquit , mollior es ergà nos , atque indulgentior , idcirco , fat scio , quod metuis , ne si quid seuerius præscripseris , id à nobis prætermittatur. Hallucinaris tamen : ac si dubitas , in me fac periculum : da epistolium , quo patere mihi carceris ianuam iubeas : iam nunc Kebeccum proficiscor. Atenim , quæ tua noxa est ? inquit Sacerdos : tamne grauis , vt id pœnæ promereatur ? Enimverò , inquit Neophytus , vxorem iratus pulsaui , quanquam non prorsus immerito : etenim dum hodie manè ad sacellum , Missæ sacrificio interfuturus , me conferrem , subsequi eam iussi : vbi postmodum abesse illam deprehendi , feci redux id quod dico. Neminem quippe ferre domi constitutum mihi est , qui non in preces incumbat. At profectus dies est , suscipit Sacerdos : arque ad eò non te fugit , nullâ eam hodie quidem Ecclesiæ lege vgeri ad sacrificium. Ità est , inquit : quandoquidem tamen est id ex Christiano officio absolutius , quando is mos noster est , quando inuitaueram ; venire utique debuit : dignum me tamen pœnâ & agnosco , & confiteor : proinde schedulam tradito , vnde culpam eluam in arctâ vestrà custodiâ , discamque vel eâ molestiâ edoctus , iracundiæ deinceps meæ moderari. Exitus is fuit , vt cum perpenderet Sacerdos id quod res erat , si quid hîc culpæ resideret , id & esse leuius , & ab optimo profectum consilio ; hinc viri factum oratione extenuans , illinc silentem mulierem affirmans suæ tarditatis pœnitere ,

nitere, rem placidè composuerit. At nil parcitur adolescenti ebrietatis reo illi quidem, verùm, nondum initiato: Catechumenum tantùm profitebatur. Consanguineus erat tùm Natalis Negabamat, tùm eius de quo proximè dixi, Caroli Meichkagat. Ij ad nouum Concilium rem referunt, vrgéntque: & is quidem cui ignoscendum Iuuenæus, opinor, putarat, ac meritò, rogatus dicere super eâ noxâ sententiam, recusauit planè: cùm diceret, haud æquum esse, vt cùm à se pœnæ repetitæ minùs essent, ipse eas ab alio reposceret. Alij consensu plectendum flagitium censuere: hominémque Kebecum illicò misère ad Monte-magnium. Is eodem studio rei Christianæ publicæ, fontem detrudit in tenebricosum specum, biduóque ibidem habuit, ieiunum nec-ne, Auctor non prodidit: illud constat, postridie Natalitiarum Christi IESV feriarum, cùm pridie festæ eiusdem lucis demissus eò reus fuisset, ad Monte-magnium adiisse quinque è primoribus Christianis, in ijs propinquos duos, Natalem Carolúmque, ad eúmque orationem hanc ab reliquorum vno habitam. Adstant híc, inquit, Onontio, hi duo, quibus vincto consanguinitate propinquior nemo est: horum alter Satanæ vinculis pridem ereptus est, alter in libertatem assertus recéns: quem habes in vinculis, is diaboli mancipium planè est, vel quòd nondum regeneratus, vel quòd ebriosus. Culpæ duplici pœna debetur grauior: eò, nobiscum vnà hi rogant, animaduertere te in fontem pro noxarum harumce grauitate ne pigeat. Miratus in Barbaris tantum constantiæ Monte-magnius in re minimè speratâ, quippe cui longo vsu exploratissimum esset, consanguineis consanguineos sic charos ad eam diem fuisse, vt nullâ prorsùs in re violari alij alios fuissent, aut vllâ omninò molestiâ affici; responder, probari sibi vel maximè generosos hosce Christianorum pectorum ardores: sic faciendum prorsùs esse, neque in causâ Dei, animarúmque, vllò modo conniuendum. Ceterùm eâ quidem vice abunde præstitum quod è re Christianâ esset. Magnis in rebus, pondus vel maximum inesse initijs: si, quod minimè augurabatur, idem ille vnquam tali in flagitio deprehenderetur, enimuero totam pœnæ acerbiteratem in eum effusum iri: nunc, ita se hominem dimissurum, vt ad rei, verborum quoque castigationem

ANNVS
MDCXLI.

adiungeret. Et fecit uti prædicauerat : ad se accersitum obiurgat grauitè : *indignum, si pergat, reputatum iri, qui in cætum Christianorum, hoc est hominum integerrimorum, innocentissimorumque vnquam adlegeretur : cuius enim frugis fore, qui pecudum instar, ad ventrem, terramque abiectus sit totus ? quàm turpe esse, quàmque propudiosum, diuinam illam rationem, pro summo munere concessam à Deo hominum generi, vino mergere sic, ut tui compos esse desinas, neque quid facias, dicas-ve, sentias ullo pacto ? Ac belluas quidem suapte sponte tantum cibi, & potionis sumere, quantum augendarum, conseruandarumque virium ratio ferat : homines, qui belluis cetera imperitent, hic à belluis officij commonesceri. Neque verò Gallos obtendat, qui & ipsi in id nonnunquam intemperantie genus incidissent : hos enim stolidos quosdam moriones esse, ipso luto apud suos viliores, ac luce ipsa indignos : in Gallia vnde isti profecti essent, honestis hominibus, & non modò ad Christiani officij absolutionem adnitentibus, sed etiam ad urbanitatem informatis, probrum nullum affingi, aut obijci posse grauius, quàm si ebrj, ebriosi-ve appellentur. Audiebat hæc reus, mœstus ac silens, & scilicet omni asseueratione affirmabat, nihil se vnquam eo in genere peccaturum. Ita spei plenus bonæ, redit ad suos, ab usque denuò, ne quid ad emendationem deesset, hunc in modum obiurgatur. Nostirute, fagum te, ac maleficum egisse annos complures : nos, quæ nostra fuit insulitas, aliquo in metu fuisse aut nugarum, aut malarum artium tuarum : nunc, postquam in confortium, communionemque filiorum Dei transimus, intellige hæc tua terricula à nobis flocci fieri, ac si quid in nos tentaueris, planè negligi, summi parentis fiduciâ nitentibus. Porro minimè tibi dissimulandum putauimus, nostrâ te operâ coniectum in custodiam fuisse, egisseque nos precibus apud Kebeccensem Præfectum, ut te pro potestate coërceret. Sape in posterum, atque hæc tecum reputa : si credere animum inducis, diuinisque nobiscum vnâ obtemperare legibus, charus nobis eris, nobiscum vitam iucundam, felicemque exiges : nullo loco neque patrocinium, neque studium nostrum desiderabis : sin tetri dæmonis mancipium esse perges, iam nunc & consanguinitati, & amicitia tuæ nuncium remittimus. Ac si in tuâ quidem istâ peruerstat*

perstiteris, egregiè tibi consules, si aliquò hinc procul te subduxeris: si quis enim hîc fortè rebelle hoc caput perfregerit, aut te quoquo modo necauerit, cuius infortunii periculum subijsti iam aliquoties; nã, à sicario pœnas nullas mortis tuæ repoposcerimus. Hîc verò impostor ille quondam gloriosus, qui vel suis nugis, vel sociato cum dæmone commercio, terrorem antè aliis iniicere consuêrat, iam placidus, ac moriger; Gratum, inquit, mihi est quod fecistis: & agnosco, & apud Præfectum nostrum iam professus sum, non posse non mihi probari, quod è re meâ tantopere futurum sit. Ac initio quidem iracundiæ æstu ad întimos vsque animi recessus subeunte, excandui, rei, vt interpretabar, indignitatem non ferens: postmodùm, vt me ipse collegi, vidique nullo odio, nullâ malâ mente hæc à vobis esse suscepta, conquieui. Iraque quod apud Præfectum professus sum, illud vobis confirmo de integro: sapiam deinceps, ac moderatè me geram. Illud quidem me mouet, quod inculcauit Onontio, habere se longa brachia, ac seu Trifluuium, seu quoquò aliò pergerem, neutiquam tamen me euasurum, si quid peccaue-ro: verùm, plus virium apud hunc animum habet Baptismi studium. Festinatote proinde, ac sic habetote, me in officio fore deinceps: nam ad tympanum quidem, veteratoriâsque nugas quod attinet, artem iam nunc desino. Atque id documentum primum fuit vsurpatæ in Barbaros legitimæ seueritatis, ex quâ non modò nihil consecutum incommodi, sed etiam fructus opinione vberiores extitere, non modò in eo quem dico, sed etiam in aliis, præsertim adolescentibus, quorum vtrique lasciuia, petulantiamque retudit ea cogitatio, fore vt si quid per vim deinceps, flagitium-ve peccarent, Gallo Præfecto puniendi traderentur, vel ab iis, quorum se adhuc patrocínio, & auctoritate tutos fore crediderant, hoc est à consanguineis & propinquis. Certè vt ex inconsideratâ, temerariâque acerbitate existunt plerunque non modò priuatæ, sed etiam publicæ calamitates, casûsque exitiales, quibus mederi deinde nullo modo queas; sic iusta legitimâque seueritas verborum humanitate condita, orationis que aspersa grauitate, non modò non fontium animos offendit, sed etiam officij præclarè commonefacit.

ANNVS
MDCXLI.

ATQUE VT IN factorum honestate, quæ leuiores antecedunt, gradus ferè ad sublimiora, nobilioraque esse solent; postquam Silleriani Fideles in suorum mores atque instituta inuigilauerant, in alios liberalitatem suam explicauere vltro. Ad eos ventitauerant tùm Insulares aliquot, tùm finitimi alij, consilio, vt pòst intellectum, minimè saluari: initio, quasi per consuetum officium humanitatis, atque amicitiae. Animaduenterunt statim Christiani, egentiores aduenisse hospites suos, quàm vt se à se alere possent. Ergò de Concilij sententiâ symbolam quisque suam conferre constituunt in turbam aduentitiam, anguillâsque cogunt ad mille & ducentas, maceratas ad solem, in fasciculos distributas duodecim. Tum accersunt Præfectos hospitum nouorum quatuor, ac suâ excusatâ tenuitate, quò verbis honestarent munus, stipem haud iniucundam tradunt, prout ipsi commodum iudicarent, diuidendam. Debuerat utique tam inopinata eadem, tamque opportuna largitio, opinionem eorum in animis præclaram ingenerare de Religione Christianâ, quæ ad charitatem, beneficamque liberalitatem tam præclare alumnos informet suos: verùm Pachomius in ijs nullus, profligati, immanēsque penè omnes, & auitarum superstitionum ad insaniam retinentes. Duo sequebantur homines vafri, alterum altero rei Christianæ exitiosius, vt Sillerianos & ab instituentium quasi gremio auellerent, & si minùs id initio consequi liceret, in præsens saltem militatum abducerent; pòst, quoad eius fieri posset, conceptæ fidei tædium ingeneraturi. Ac blanditiis quidem & scilicet eâ specie, quâ nullam apud Fideles plus valituram intelligebant, rem aggrediuntur: se quoque teneri completendæ fidei studio: eâ de causâ aduenisse, illius cognitione vt imbuerentur plenius: quotquot adessent in suscipiendi Baptismatis consilio esse: verùm, rem tantisper differendam, dum coniunctis viribus hostes profligassent: noctes, diēsque crudelissimos grassatores imminere: quietis horam nullam neque diurnæ, neque nocturnæ à se capi posse, Sillerianos æquè atque se quotidie experiri: maturandum proinde, pestemque illam quam-longissimè fieri posset, abigendam: id ubi perfectum esset, nihil se cunctaturos, quin vniuersi Baptismum susciperent: interim, quæcunque ad mysterium il-

lud, quæque ad cetera attinerent, iis ipsis quibuscum militarent, doctoribus, arrepturos. Non fefellit dissimulata oratio Fidelium simplicitatem, quippe cum serpentis coniunctam prudentiâ. *Non prorsus aptè, inquit, Ioannes Baptista Etinech-kasat, perorastis: si quid efficere volueratis, inuertenda tantulum fuerat vestra differendi ratio, hunc in modum videlicet: Baptismum suscipiamus primum, quotquot huc recens aduenimus: tum, coniuncto cum Christianis popularibus agmine, pergamus militatum. Id si ità ut dico, peregeritis, & periculum declinabitis sempiterni exitij, in quod vos funesta ac feralis mors precipitesaget, si ante Baptismum è viuus exceßeritis, & communis parens, ac protector filiorum suorum Deus conatus nostros utique secundabit, ouantesque suum quemque ad larem reducet.* Nec minùs acriter retusa perulantia Insularis cuiusdam Præfecti, hominis vafri eiusdem, & superbi ad dementiam. Is apud Patres ipsos præfatus, arborem se, mortales alios ramos esse, qui ex eius arboris radice vitalem vim haurirent; apud Neophytos deinde vnà cum emissarijs aliquot veteres illas nugas iactare, fide, & precibus necari vulgò homines: ex quo Baptismus susceptus à quibusdam esset, quasi coniurato imperu irruisse morbos: simul ac inuectæ essent nouæ Religiones, paternis auitisque cerimonijs aduersæ, mortem miras totâ regione strages edere cepisse. Addebant per impudentissimam calumniam, eorum qui credidissent aliquot, clandestinâ cum Gallis coitione, feralique fœdere exitium genti moliri. Hæc à vilissimis capitibus iterata multoties, & excogitata ab homulo nihili, Iro egentiore, Therсите deformiore, quippe coclite;angebant tamen Patrum animos, haud abs re metuentium ne quid turbaret. At Neophytorum alij, ad stolidam vesani capitis muginationem excandescences, silentibus, ut temporis ratio ferebat, Patribus; *Si vos, excepere, preces necant, abite sanè: pergite quâ lubet, aliò: vestra sic ratio est. Vnusquisque hîc præclare secum actum putat, quod in Dei supremi rerum omnium conditoris, conservatorisque, notitiam venerit, discesseritque à veteri prauitate, atque malitia. Non nos preces necant, sed communia peccata, ac crimina; nostra, inquam, vestraq;: vestra autem potissimum, qui hîc inter nos tetrum demonem impijs superstitionibus retinetis. Ut ut autem rebus nostris, ac vitâ erit, sic*

ANNVS
MDCXII.

*Fidelium in fide
retinendâ con-
stantia.*

*habetote, nos ad vestras minas intrepidus, susceptam fidem cultu-
ros, retenturosque ad extremum usque spiritum. Efferauit, exag-
gerata ista constantia, Barbarorum suapte sponte immanium
pectora, sapientemque orationem, iniuriam suam, ut fit, in-
terpretati, de Christianis aliquot è medio tollendis agitabant
consilia. Id ubi Fidelibus suboluerat, ex primarijs vnus adit
noctu ad iuuenes iam Baptismi compotes, huncque in mo-
dum adhortatur. De cade sermo increbuit: in fide perstate, ac si
cui nostrum intentabitur nex, eo nomine, quod Christiana sacra &
complexi sumus & colimus; nequaquam ad arma confugiendum,
sed mors placide IESV Christi Imperatoris nostri causâ subeunda:
Sin vel ex priuato odio, vel ex inuidentiâ appetetur quisquam,
enimverò repugnandum, exerendumque quidquid animi, & virium
his in pectoribus latet. Hæc post relata Patribus, mirum in
modum arrisere, cum tam præclare Christiana dogmata in
alumnorum suorum animis inhærere intelligerent: curam au-
tem iniecit vnus cuiusdam ardor Neophyti, ut putatus est,
incensior. Adierunt ad Magistros suos alij, monueruntque
hunc liberius fortè proloqui, dictisque non vsquequaque eo
tempore consideratis, amentes illos laceßere vehementius.
Accersito exponunt Patres, quid sibi renunciatum esset: vi-
deret etiam atque etiam, ne dum plusculum suo isti ardori
indulget, & rei Christianæ vniuersim, & priuatim sibi crea-
ret periculum. At ille intrepidus; Quid? alia, inquit, nunc
docetis, alia docuistis antè? Cum negarent. Atqui, pergit, non-
ne illud inculcastis sapius, ubi de fide agatur, ut in mente constan-
tiam, ita & generosam quandam fortitudinem in sermone vnum-
quemque præferre debere? Illud nobis occinunt identidem homines
& superstitione, & ceterâ peruersitate perditæ, interitum afferri sibi
nostris precibus: tum intentant minas: ego contra fidenter prædico,
videri à me tum illorum, tum teterrimorum demonum, quorum sunt
mancipia, cassos impetus: si quid valent, expromant sanè: cete-
rum velint, nolint, crediturum me ad extremum spiritum: porro si
quo metu precum nostrarum tenentur, facessant sanè, alióque se
ocius recipiant. Quid hîc agerent institutores, nisi gauderent
in sinu? moneant tamen generosum Neophytum, plus ferè
valere ad alliciendos homines, quales nosset ipse, & præpo-
sterè amantes sui, & magnificentius de se sentientes; suavi-*

ta tem, comitatémque, quàm flammatas eas voces: punctum omne tulisse, qui seueritatem lenitate condiret: intùs porrò in animo nihil de illà laudabili constantià remitteret. At in exulceratis pectoribus, cùm atrocitas concepti odij ingrauesceret in dies, eò vsque vt fortissimo, fidelissimóque viro necem clàm moliri existimarentur: certior ipse de re factus, non ad Patres, quos inermes ea quæ ad arma pertinerent minimè definituros putauerat, sed ad Monte-magnium adit, quæritque, si nex sibi fortè à quoquam intentetur, quemadmodum se ipse adhibere debeat? quandoquidem enim Christianum profiteor, inquit, partes omnes, ac munia obire volo Christiani officij: si vim vi repellere fas est, aut expedit, repellam: sin certamen omittere oportet prorsùs, arma ponam continuò. Cùm nesciret Monte-magnius quò ista pertinerent; Quid? inimicos habes, qui vitæ tuæ insidientur? inquit; Enimuerò, excipit Neophytus: sic enim habeto, cùm è popularibus ipse primus sacra vestra, quæ summa fuit in me summi Dei, ac procreatoris mei benignitas, complexus sim, ij falsò, insulsèque rati morborum eorum originem, qui eos ad miserabilem paucitatem redigere pergunt in dies, à precibus deriuari; méque capútque meum execrantur, necem quam meditantur, si se dabit opportunitas, illaturi. Delectatus vir pius tam forti, tamque intrepidâ pietate, discrimen adhibuit scilicet quod vulgò tradi solet, si quidem Dei fideique causâ pateretur, nil nitendum contrà, sed mortem talem in summo Dei beneficio numerandam: sin quâ aliâ de causâ, hostiles sanè impetus egregiâ illâ suâ animi excelssitate, & militari virtute retunderet. Et Neophytus lætâ, & exporrectâ fronte: Singulis, inquit, lucibus, vbi primùm expergiscor, hæc coràm Domino Deo profiteor: Si tuâ causâ summe rerum procreator, ac parens, emori contingeret, acquiescam prorsùs animo, atque adeò reputabo me felicem. Nomen tanti viri, cur præterierint Gallici Nouæ-Franciæ Annales, non video: dignus quidem certè fuerat perpetuâ commendatione, qui retinendæ, asserendæque fidei tam fuerit studiosus: sed vt hîc eius intercidat memoria, nulla tamen eum seculorum diuturnitas ex libro vitæ expunxerit.

PORRO, EORVM QVI hoc anno haud pauci ad Eccle-

ANNVS
MDCXLI.

Caroli Meia-
chkadat mira ad
fidem vocatio.

siam se se aggregauere, coryphæi fuere duo, Algonquinius alter, is cuius mentionem attigi, Carolus Meiachkagat: alter Huro, Carolus item, cognomento Thondarfaa. Prioris planè illustris ad fidem vocatio: nam cùm semper candidissimæ naturæ fuisset, verusque Israëlita, ait Iuuenæus, in quo non esset dolus, tùm ante biennium inusitato quodam modo à Deo instinctus est. Cùm aliquando per id tempus in syluâ versaretur, simul videre sibi visus est hominem Iesuitico cultu, habitûque; simul vocem haurire auribus, profectam ex aëre; hominibus istis auscultaret, morémque gereret præcipientem, addentémque; *Postquam institutus ab ijs fueris, popularibus tuis quæ acceperis tradito.* Nec mora, antequam verbum vllum de consilio suo fecisset Patribus, cùm ab ijs abesset sat procul, ex eo momento suâ sponte nuncium remisit patrijs superstitionibus omnibus, Pamphagiæ, cantionibus, et si quid prorsus rectæ rationi aduersabatur: quin ab alijs quoque discessit institutis, quorum vsum lex Christiana minimè abrogat, vultus pingendi varijs coloribus, vngendi capilli, hauriendorum fumorum nicotiæ, quâ re ne Galli quidem sibi vti interdican, adduci possunt. Tum, vt parti illi alteri satisfaceret diuinæ vocis; nec dum Catechumenus, multus esse apud populares suos institit, fidem vt capefferent, Crucis signum crebrò efformarent, aures, animosque Patribus præberent. Itaque cùm hæc dies noctesque vrgeret, euicit tandem à Tadossacensibus suis, vt Kebeccum ipse legaretur de fide, atque eam in rem Patrum aliquem ad se mitti flagitaret, qui doceret preces: sic enim loquuntur vulgò. Nihil non egit, vel apud Patres, vel apud Oliuerium Gallum, per eumque cum Monte-magnio, secum vt illicò Tadossacum è Patribus aliquem abduceret: sed cùm non sineret operariorum paucitas in præsens, polliciti sunt tamen proximo vere perrecturum omninò ad eos aliquem. Hoc responso haud lætus, redit ad suos, mœstusque exponit in ver proximum differri quod tam ardentè vel suâ, vel illorum causâ concupisisset: vt intelligerent tamen quàm non alia caneret alijs, alia sibi vsurpanda, hypocritarum more putaret? vnà cum familijs duabus eorum quibus charior salus sempiterna, quàm aliquot annorum huius lucis vsuræ rationes essent, ad Sillerianam sedem reuolat, eorum quæ sibi commendata essent,

essent, alterum facturum, vt Iesuitas per omnia, quoad eius facere liceret, imitaretur, quò, ad alterum, de popularibus instituendis, accederet deinde paratior. Ergo ne per se staret quin instituta Patrum omnia planè complecteretur, aliquanto pòst quàm ad S. Iosephum confederat, quærit ex ijs, num se in suum consortium admittere per leges Societatis queant? si fas esset, nihil cunctaturum, quin nuncium rebus omnibus remitteret: & vxorem quidem se dimissurum in Baptismo, Ethnicam, & peruicacem mulierem: filiulam autem ex eâ susceptam, traditurum S. Vrsulæ Monialibus. Vbi ij spem omnem ademèrant, illud persecutus est constantissimè, quod proximum erat, eorum vt in vitas tanquam in speculum intueretur, quæque in ijs obseruaret exterius, ea exprimeret in se cuncta. Ergo cum ijs esse frequens, orandi, animique colligendi tempora notare, solus, quod apud eas gentes penè inauditum, obambulare. Quàm autem consideratè hîc se gereret, ex eo enituit, quod cum iam, vt se facturos receperant, Tadossacum Patres vnum ex suo numero ad conditum tempus misissent, dum is se quotidie statis horis è turbâ erudiendorum subduceret, cum Deo suo aliquantisper versaturus; ponè subsequi Carolus studebat, vsque silens. Et eo vel officio, vel secessu delectabatur magnopere Pater, tantam in homine constantiam demirans, donec animaduertit aliquando, sub veste sclopum minorem ab eo circumferri. Quare nonnihil animi pendens, ex eo quærit, Quorsum tandem cum telo esset? At is pro suâ ingenuitate. Ego, inquit, Pater, dum huc te subsequor, proposita habeo duo; alterum, vt dum tu precaris, ego quoque preces fundam: alterum, vt te caputque tuum tuear. Sic enim mecum reputo, loco te periculoso versari: nihil esse facilius, quàm vt in istâ solitudine Erechiminius aliquis, aut alius vnde vnde Barbarus clam adrepas, vitæ tuæ insidians: si occumberes autem, quid nobis fieret? Ergo tam ferali machinationi anteuersurus, præsto sum. Ceterum, si me audies, non tam procul à nostris tugurijs aberis deinceps. Et tantam vel vigilantiam, vel charitatem miratus Sacerdos conticuit: paruítque monenti salutaria. In instituendis autem popularibus, trahendisque ad fidem, quæ pars erat altera, sic se iam tum adhibuit, vt

ANNVS
MDCXLI.

præter quàm quòd opportunè, importunè illud canebat vnicuique; Gallos imitandos prorsus esse, non illos quidem plebeios, ac viles, qui literarum, doctrinarumque expertes, licentiùs quandoque se gererent, sed Præfectos: Patres autem potissimùm: cùm autem adessent ex finitimis aliqui, aduolabat confestim Carolus cum torque ex conchâ veneriâ haud exigui pretij, ne quid intentatum relinqueret. His tam præclaris documentis, tamque multoties contestatâ charitate cùm ardorem capeffendi Baptismatis suum vehementer probasset Patribus, tandem cum alijs quos secum traxerat, sacro fonte ablutus, Christianorum numerum auxit.

*Thondarfaa
præclara naturæ
dotes.*

THONDARSAA, & ipse præclaris naturæ dotibus instructus illustri inter suos genere, quippe Præfecti pagi sui filius, nunquam fidem oppugnarat: quin, cum illâ Huronicâ exagitatione tam graui, casæ prope omnes occluderentur Patribus, ipse contrà eos excipiebat perhumaniter, neque modò consanguineos, sed etiam suos ipsius filios ab ijs baptizari sinebat. Postmodùm, fortes abiicit, quibus ad felicem venationem vsus adhuc fuerat: tum publicè professus se ad Christiana sacra transire velle, patrias superstitiones valere iussit prorsus. Cùm militatum isset, consuetudinem copulauit cum popularibus duobus iam baptizatis: quos cùm videret in nemorum abditiore latebras secedere, tum ad commilitonum auitas superstitiones declinandas, tum ad fundendas preces: ad eos se ipse quoque adiungebat nondum Christianus. Vbi ad suos incolumis redierat, commodùm, Kebeccum pergendum se se dedit opportunitas: & mercaturas quidem consuetas dum Thondarfaa cogitat, multò sublimiora parabat Deus. Vix menses aliquot ibi loci hæserat, cùm ardentiores subdi animo suo sensit ad veram pietatem faces, hoc est ad cultum, venerationemque summi Dei: ac præter illa quidem quæ in eius præcordijs per se peragebat summus mentium inspector, & arbiter; tria fuisse quæ sub oculorum aciem continenter cadebant, vnde vehementer permotus fuerit, post Baptismum ipse memorabat, alacritatem Gallorum miram, in ijs capeffendis quæ à Monte-magnio Præfecto præscriberentur, eorundemque aduersus eum insignem obseruantiam: Monialium, tum S. Vrsulæ, tum Hospitaliarum, & modestiam

perpetuam, & charitatem in miseros: non enim satis capere se posse, quemadmodum teneræ virgines, molliter, indulgenterque apud suos olim in Galliâ habitæ, animum induxissent pelago se in tam longinquum iter committere primum; mox appulsæ, totæ essent in officiis charitatis illis quidem, at laboriosis vel maximè, nisi præclarum quiddam, & omnem humanam cogitationem superans, sequerentur: postremò religionem, pietatèmq; & moderationem singularem Neophytorum: neque enim non perstringi poterat, dum illud secum reputabat: *Si homines perinde atque nos in autis superstitionibus, insanisque vel commentis, vel institutis nati, educatique, emergunt tamen ex istius face prauitatis; quidni nos quoque ad eandem innocentiam morum enitamur? Si hi vna vxore contenti, etatem exigunt, si charitate ducuntur eorum, quos viderant nunquam, si abstinentiam colunt seuerissimam cibi, atque potionis, si, contra quàm ferebat opinio, nullam luem, nedum corporum exitium ipsis creant preces, nos eadem aut vsurpare nequeamus, aut si vsurpabimus, metuendum est ne decantato illo exitio inuoluamur!* Hæc dies noctesque meditans, ad eamque quam in alijs suspiciebat, componens se se moderationem, tandem sub exeuntem Iunium, dignus visus est, cui Ecclesiæ ianua pateret, rem urgente potissimùm Monte-magnio, & gnaro ex ijs quæ Brebeufius, qui eo anno Kebeccum descenderat, de præclaris naturæ dotibus Thondarsæ memorauerat, & inspectore, exploratorèque eiusdem dictorum, factorumque, ex quo Kebecci versabatur: qualis iam tum, quantusque esset Thondarsæ. Itaque dies eius Baptismo dicitur ad vi. Cal. Quintiles, gestiente Catechumeno, plaudentibus Neophytis: aderant enim tum magno numero (quippe mercaturarum tempore) & in Sillerianâ S. Iosephi coloniâ rem peragi placuit: Adfuit ergo hinc Monte-magnius susceptor, cum cohorte, Gallorumque honestissimo quoque, illinc Canadensis Ecclesiæ alumni, filiique propè omnes: quos vt vernaculo idiomate sacra Cantica modulantes Catechumenus exaudijt; Enimuerò si felices hi cantus ad popularium meorum aures acciderent, exclamat, raperent utique cunctorum præcordia. Cùm ad sacram cerimoniam propiùs ventum esset, peragente Bartholomæo Vimontio, Societatis IESV in Nouâ

Eiusdem Baptismus.

ANNVS
MDCXLI.

Franciâ Superiore, quærerétque ex Thondarfaa Brebeufius, Num ex animo ad Christiana sacra transiret? num morem deinceps gesturus esset vocanti, & sanctificanti Deo? num eius mandata, num Ecclesiæ iussa exactè obseruaturus? nihil perturbatus, fidenter elatâ voce respondet; Certum sibi & constitutum esse, Deum, cuius notitiam aliquam esset adeptus, in Ecclesiâ ad extremum vsque spiritum venerari, & colere: neque vllò vnquam casu ab eâ mente dimotum iri. Vbi primùm vitali vndâ respersus erat, arctè Carolum suum complexus Monte-magnius (suum quippe illi nomen inditum voluit) Gaudeo, inquit, vehementer, te à tetri dæmonis seruitio, ad summi Dei famulatum, & obsequium traductum esse. Pugnato deinceps in beato certamine acriter: quæ pollicitus es, ea sanctè præstato. Et arma quidem tibi spiritualis suppeditabit Baptismus aduersus hostes eos, quorum impetus sentire possis, formam videre nequeas: ego aduersus feros Iroquios, qui conceptum in vos immanissimum odium habent, telum hocce dono. Atque hîc tradit sclopum militare, insigniter elaboratum, stupenti Neophyto vel ad nouitatem, vel ad exquisitæ artis decus: tum significare Carolum iubet popularibus suis, quicumque se ad fidem aggregassent, eos se suo patrocinio tecturum. Hæc ubi à Monte-magnio peracta, adest Præfectus Christianorum Sillerianæ colonix, atque in hæc verba Carolum compellat. *Quotquot hîc adsumus indigenæ, inquit, sanctam fidem capeſiimus, atque adeò nuntium remisimus veteribus vel superstitionibus nostratibus, vel nugis. Quare dum te institutum idem videmus tantâ alacritate, tantâ animi fortitudine suscipere, tantum haurimus animis letitiæ, celestisque suauitatis, eius ut magnitudinem nulla possimus oratione consequi. Illud nos præsertim afficit, quod volente Domino Deo, locum hunc adamasti, ubi frater noster fieres: sic enim prorsus res se habet: frater noster deinceps es, eodem patre Deo, eadem matre Ecclesiâ prognatus. Itaque omnes hi tibi per me significant, amicos tuos, eosdem suos ex hoc tempore fore, hostes item tuos ab se in hostium numero positum iri. Et quoniam sclopo te donauit Onontio, nos, quò eo, sires tulerit, in itinere uti queas, nitrati pulueris aliquantum suppeditamus.*

GESTIEBAT QUIDEM ad tam inexpectatam huma-

nitatem, vel charitatem potius, Neophytus: non tamen sibi defuit, quin aptissimè responderet. Et ad Monte-magnium quidem obuersus; *Duplici me, inquit, munere affecisti, Onontio: nam & scloppum huncce donasti, & tuo me nomine insigniisti.* Et posterius quidem hocce hoc maioris facio, quòd est honorificentius: neque dies ulla erit, quin & sensum illius beneficij conseruem in praeordijs, & ea gratia tibi me plurimum debere profitear. Prius autem illud longè, latèque resonabit apud populares meos: hinc enim intelligent quanti à te fiat fides, quàm chari tibi sint qui eam complectantur. Mihi crede: valebit plurimum apud illos auctoritas tua: neque munus ingrata obliuione obruetur. Tum ad circumstantes obuersus Neophytos; *Si vestra, inquit, pectora pertentat gaudium, idcirco quod in album filiorum Dei adscriptus sum, letari profectò me vehementius decet, cuius res agitur. Vos praeiustis, ego subsequor: vos in caelum ad beatam felicitatem enitimini; ego eodem pergere planè cupio: vos summi Dei mandata impigre exhauritis: ego hodiernà die audientibus vobis professus sum, isdem me planè stare velle, atque in eà spe sum, fore ut nunquam ab eà pollicitatione facta mea dissentiant.* Equidem nihil Hurones tanti facimus, quanti torques ex conchâ venerià: sic habetote tamen, si torques istiusmodi ad viginti, suo me fulgore ad peccandum incitarent; & oculos refugituros, & cor istud quod aliàs tantopere adamauit, auersaturum. Sunt item apud nos in pretio pelles aliquae, ex iisque confectæ vestes: sic tamen vobis persuadeatis velim, si pulchritudo ipsa, quæ vocatur, suâ mihi manu tale quiddam ad hunc deprauandum animum obtruderet, hæc me omninò prolocuturum; Si Deo, quem adoro ac veneror, cordi est, aliqua ut earum vestium utar, efficiet profectò idem, aliâ ut viâ istæ mihi obueniant: exclusum est ex hac mente scelus, ac nefas: aditus illi nunquam in hanc arcem patebit. Si obijceretur item nitrati pulueris doliolum, armâque tota ex ferro ad communes hostes extinguendos, hæc opponerem; Qui elutis sordibus, huic menti purissimum nitorem addidit, vetat eam me contaminare deinceps: suppeditant ipsi infinitæ rationes aliæ, quibus me tegat: porro lucis huius usurâ carere planè malim, quàm offensionem ipsius ullam suscipere. Hæc sunt animi mei decreta, fratres mei, hæc me exactè obseruaturum beatâ hac luce constituo. Ceterum, ut id quoque adiungam, iam filij mei, iam ex fratre nepotes per Baptismum regenerati sunt: uxor propediem

ANNVS
MDCXLI

virum, quantum auguror, sequetur: neque illa modo, sed etiam quoniam loco aliquo, ac numero sum apud meos, alios quoque complures vestigijs institutos meis confido, maximè ubi ipsis exposuero, quàm honorificè Fideles à magno Gallorum Præfeto excipiantur, quàmque multe Nationes instituta ea, à quibus miseri abhorrebamus, arripuerint. Post paulò, cum ad Trifluuium perrexisset, ibidè quoque Iuuenæus, ad Sillerianam sedem rediturus conscenderet canoam, ad Brebeusium conuersus, qui aderat; Patrem, inquit, roga, quaeso, meo nomine, ut magno Gallorum Præfeto renunciet, verba quidem mihi deesse ad agendas gratias pro acceptis beneficijs, non defutura tamen ad illa eadem apud populares meos deprecanda. Et illa quidem, coniuncta cum honoris illius significatione, quâ me assidue excepit, mouent hanc mentem non mediocriter: nihil tamen horum accedit ad letitiæ sensum, quam haurio ex Dei dono, ac munere, quo me ad filios suos Christianum adiunxit. Iussit Onontio, beneficium hocce laudarem popularibus meis: faciam enim: neque enim si voluero, conticescere tamen queam. Linguam, ut erat, integram refero ad meos, imò verò multò auctiorem: illam ubique totam transferam ad fidei nostræ præclara instituta vel commendanda, vel quoad facere potero, declaranda. Addidit, vnum sibi dolere, quod nullis vicissim muneribus agnoscere sibi liceret Monte-magnij beneficentiam, Gallorum studium, Neophytorum charitatem: verum, ruens eius in amplexus Iuuenæus admonuit, securus porro esset: neque enim Monte-magnium aliud sibi quidquam rependi cupere, nisi illud; Vt & in fide tuendâ constans, & in Dei mandatis exhauriendis diligens, ac strenuus esset. Et Thondarfaa; Me verò, inquit, in utroque ipsi satisfacturum confido: nam ut nunc quidem animo comparatus sum, nihil mihi obijci posse videtur, unde mea labefactetur constantia: quoniam tamen humane infirmitatis sum particeps, si fortè prolaberer, renocaret me continuò ad officium publica, & solennis pollicitationis eius recordatio, quâ asseueraui me ad extremum usque spiritum obsecuturum Deo: tu verò, Pater (Brebeusium adstantem appellabat) si quando me videris nutantem vel leniter, refricato mihi eiusdem memoriam pollicitationis: perspicies ipse valiturum id, ad confirmandum hunc animum, & ad omnes partes Christiani officij egregiè persequendas.

VT MAGNO ANIMO, & scilicet expertæ Dei in se in-

dulgentiæ nixo, ista sponderat, sic impigrè cuncta, ubi ad suos redierat, obiisse, anno sequenti demonstrabimus. Et fuit sanè opportunum imprimis, ut cui assurgenti ædificio tam firma columna subducta esset, ei firmamentum aliunde adiungeretur. Iosephum Chigathenga ab Iroquijs superiori ætate indignissimè trucidatum vidimus, Huronicæ decus Ecclesiæ: eo extincto, metuendum erat, ne res fidei collabasceret, cum alij & pauci essent, & ad pelliciendos populares longè minùs idonei. Sed nimirum, Patriam mutant, non extinguuntur, qui moriuntur in Domino. Nihil non egerat apud Teondechoren fratrem natu maiorem, ut eum à nefarijs abstractum superstitionibus, Christo daret, maximè post Exercitia illa spiritus tam sanctè obita: verùm, nondum aduenerat felix illa dies: & maiore vi pertrahendus fuerat homo totus ad terram abiectus, & tetro dæmoni peculiari quodam nexu deuinctus. Narrauit ipse postea, se ad annum circiter vicesimum ætatis, præcipiti iuuentæ consilio æmulatum eorum insaniam, qui per choreas quas per ignes flammâsque ducunt (Agtanhrohi nominant) medicinam se facere posse morbis profitentur. Et initio quidem cum & animaduerneret, & suo malo experiretur, non os, non manus habere se sic comparatas, ut non ab igne, si attingeret, violarentur; nequaquam accedere solitum propius, sed sycophantarum more eorum, qui spectantium oculis illudunt, artificiosè finxisse, & dissimulasse: donec aliquantò post per somnium videre sibi visus est interesse vni ex istis choreis, ignemque impune tractare, adhibita cantione, quam è somno euigilans, se ad vnguem memoriâ complecti miratus est. Vbi prima se deinde dedit occasio, cantilenam canere occepit suam: & ecce tibi, furore se quodam corripì persensit intus, Mænadam, credo instar illarum, de quibus haud absimilia prodita à Poëtis. Ergo ex medijs rogis candentes lapides tum manibus, tum dentibus extrahere impunè, nuda brachia immittere in ardentes fornaces, sic, ut neque doloris vllò sensu tangeretur, neque vel leuis vstulationis extaret in membris vestigium. Itaque nefandam artem factitauit deinceps, annos totos viginti, nonnunquam ter, quater-ve in die, adedò ab igne intactus, ut Patribus confirmauerit multoties iam Christianus, tantum abfuisse

*Iosephus Theondechoren frater-
ne virtutis æmu-
lus.*

ANNVS
MDCXLI.

vt tum ignium sentiret ardores, vt potius iucundo quodam afflatu nescio quid manus, osque refrigeraret, ita duntaxat vt cantio illa per somnum tradita adhiberetur: simiâ Satanâ summi Dei scilicet in re leui, quâ finitur, mirabilia opera imitante. Addebat, visum se sibi identidem istiusmodi choreis, conuiuîisque quæ choreas comitantur, per insomnium interesse, sic, vt daretur sibi quidpiam, aut omninò commodaretur, quod gestaret, dum daret operam egregiæ ceremoniæ: atque eâ re se monitum, ne quid tale susciperet, quoad traditum esset id quod esset menti obuersatum: itaque dum se primùm deinde dabat occasio, declarare se misero in conuentu solitum, quid concupisceret, id vbi esset suppeditatum, tum verò personam se egisse solitum suam: quod quid tandem erat aliud (inquit hîc sapienter Hieronymus Lalemantius) nisi iterata professio clientelæ tetri dæmonis, à miserrimis populis tandiu exigî consuetæ? Ergo cùm tot nodis vinculisque constrictus, ex importunissimî tyranni nutu, totus aptus esset Theondechoren, ecce tibi derepentè tertio ab eâde fraternâ die, diuina quædam lux cæcæ ad eam lucem menti oborta, teterrimam illam caliginem superioris temporis momento discussit. Reputare cepit animo quæ frater inculcasset tam sæpe, de miserrimâ eorum conditione, qui lumini rebelles, Dei famulatum per Christianam religionem ingestum toties, capeßere recusarent: vnum illum vt parentem, procreatorémque hominum, sic muneratorem esse, à quo sempiterna sit expectanda felicitas ea, à quâ si semel excideris, sempiterno tempore sit cum ignibus, flammisque lustandum. Ergo ad Patres adit festinus, ambîtque Baptismum haud rudis Candidatus: neque enim poterat ignorare mysteria fidei, quæ tandiu, inuito quamuis, ac reluctanti, decantata tamen opportunè, importunè à germano fratre essent. Versant hominem partes in omnes Catechistæ, superioris eius contumaciæ conscij, tentant, vrgent, vellicant: cùm egregiè vbique sibi constaret, planèque satisfaceret, seu Deo castè, religiosèque deinceps famulandi propositum, seu mysteriorum notitiam, precúmque exigent; quò tamen hominis antè tam nequam, illustrior, testatiórque esset mutati consilij significatio, differri eius Baptismum placuit ab exeunte Iulio,

in

in VI. Id. Septembris, quæ lux nascenti Dei Genitrici sacra. Eâ die solenni cerimoniâ in Ecclesiam adscitus, *Iosephi* nomine condecoratus est, longè feliciori vel ritu suscitandi ex patrio more fratris, vel imitationis eiusdem omine, quàm ferret auitus ille mos, in quo ut nihil pravi, sic nihil inerat, quod momentum vllum afferret ad id quod sequebantur: nunc cum suavi illo, beatoque nomine fraternas Teondechoren, mouente intus diuinâ gratiâ, virtutes sic arripuit, ut alter ille statim sit visus: ne cui integrum esset ambigere, quin è cælo fidelis Dei famulus iam apud Dominum gratiosior, effecisset quod in terris positus perficere minùs valuerat. Ergo se ipse mirari continuò nouus Iosephus: finem nullum facere diuinæ in se misericordiæ deprædicandæ: simillimum se esse profiteri captiuo alicui, eorum qui tam frequenter ijs locis in hostium manus incidunt: planè sic secum actum esse, ut cum illorum quopiam, qui eorum crudelitati esset felici aliquo casu ereptus, reseruatis alijs ad immanissimos cruciatus eos, quos exercere vulgò in captos solent. Itaque ablegauit continuò tum patrias superstitiones omnes alias, tum artem illam miserrimam, prunas impunè tractandi: ac inuitatus licèt ad eam iterandam non semel, constantissimè tamen recusauit semper: ut fratrem non modò æquare, sed etiam quodammodo superare sub ea initia visus sit Patribus.

ANTE AVTEM QUAM in germani locum suffectus esset Teondechoren, Fidelium aliorum quasi antesignanus fuit Renatus Trondihganæus, de quo nihil proditum adhuc compari, homo iam grandis natu. Is in sacellum cunctos cogebat quotidie manè & vesperi, ad statas preces, is hortatoris munereungebatur: idem notabat sanctum diem, hoc est Dominicum, ne quis vel à sacrificio, si eius fieret copia, vel à precibus omninò abesset. Porro fortissimi senis constantiam tentare Domino Deo visum. Olim in florenti ætate versanti, obiectum somnium erat, quo planè vetabatur & conuiuium vllum instruere ex canum carnibus, & si ab alijs instrueretur, omninò interesse: si secùs faceret, læuum quidpiam consecuturum. Cùm antea semper studiosè vtrumque declinasset, ne-ve ipse ominosum scilicet conuiuium appararet, ne-ve ab alijs apparato, assideret conuiua; sub initium superioris hye-

*Renati Tron-
dihganai con-
stantia.*

ANNVS
MDCXLI.

mis, iam in fide confirmatus, atque adeò gnarus vanitatis somniorum, ab amico inuitatus ad istiusmodi epulas, probè memor licet denunciata, si parere recusaret, calamitatis, non refugit. Vix in casam pedem à conuiuio retulerat, cùm tota penè familia morbo sternitur, filij tres, quorum duo infantuli, adolescens vnus, isque charissimus, mox filia annorum viginti, itidem charissima. Et initio quidem peracerbum casum sic tulit Renatus, vt nihil quidquam generosius ab veterano vllo Christi milite spectares. Auditus est, nescius licèt, ab vno è Patribus clàm auscultante, cùm hunc omninò in modum supremum rerum omnium arbitrum appellaret; *Audi me, Domine: nunc enim potissimùm precari instituo: liberos meos omnes vulgaris ille morbus corripuit, penè omnes de vità periclitantur. Illudne addam? Consana illos, potes enim; Minimè verò id flagito: audi, cordium omnium scrutator, inspectorque, quid versè animo. Supremus es rerum omnium Dominus, quippe qui rerum vniuersitatem effeceris: & tamen id cogito, homuncio, vt tibi munus aliquod, ac donum hodie offerram. Eam in rem cuncta mente & cogitatione lustrò, cuncta circumspicio: nec quidquam te dignum occurrit: Heu me! omnes omninò homines si nihil coràm te sumus, ego omnium postremus, ego puluisculus, ego peripsema, quid sim, atque adeo quid tandem offerre valeam? Nimirum nostræ omnium vitæ ex te planè pendent: eas offero, filiorum, inquam, & meam, & omnium omninò, quotquot meâ familiâ continentur. Si omnium postremus emoriar, illud dicam; Vitam meam pro munere suscipe, Domine Deus meus: quidquid vis, quidquid statuis, æquissimum est. Nunc demùm proba me domine, si ita videtur: quæ defero, suscipe: vnum dicam illud, sancta est voluntas tua, quidquid demùm statuerit. Tibi verò IESV mi Seruator, quid offeram? præter hæc quæ dico, habeo nihil: verùm illud me solatur, quod in communionem venis eorum, quæ aeterno tuo Parenti offerimus. Miserere mei: sat me beatum putabo, si quod nunc offero, illud tibi arriserit. Hæc, vt retuli ad verbum ex ore Neophyti ab se excepta, testatur vnus è Societate Sacerdos, additque totius orationis emphasim maiorem aliquantò Huronicè fuisse, quàm ipsè Gallicè expresserit. Porro ab tàm calenti pectore quid non in Deum fidei, constantiaque expectares: Sed nimirum ad vehementiores turbines nutant aliquan-*

do & orni, & quercus, quamvis firmis nixæ radicibus: coryphæusque Apostolorum quâ nocte tam ardentem receperat, commissurum se nunquam, quidquid tandem impen-deret discriminis, ut Magistrum defereret; eâdem non semel diris se deuouit omnibus, si hominem eum nosset. Adeo lubrica est humana voluntas. Filioli illi duo erepti sunt: tulit, ut sponderat Renatus: subsequuta mors adolescentis illius: ingemuit, eâ se sapienter consolatione sustentans, quod singulari quâdam Dei misericordiâ proximè ante obitum per sacram homologesim delicta iuuentutis abluerat, neque pauca, neque leuia: vix enim eo in flexu ætatis, Christiano quidquam dignum fecerat, indigna multa perpetrârat. Interea pagus totus perstrepat: canebant insani, illud nimirum esse quod tantò antè vidissent omnes, complures essent experti, exitialem fidem esse: Sacerdotes illos Gallos præposterâ quâdam cupiditate collocandorum maturè in cælo eorum qui credidissent, mortem illis festinè accersere. Accedebant querelæ domesticæ ab vxore, quæ tantumnon illud stolidæ alterius vsurpabat: *Adhuc tu permanes in simplicitate tuâ! benedic Deo, & morere.* Non fecit tamen Renatus, neque stultum aliquid locutus est hætenus: quin ad sacellum se contulit, gratias religiosè Deo acturus, quod tam præclarè filio suo in æternitatem consulisset. Verum, postquam ventum est ad Iphigeniam illam, hoc est ad filiam, parentis vtriusque delitias, cum iam ea ad extrema morbi rueret potius quàm tenderet, infelix pater quotidiana propè conuitia vxoris non ferens, maleficum tandem admittit, qui morienti filix opem ferret: vesanus utique, qui millies antè esset expertus, quàm nihil hominibus conferant Satanæ artes. Itaque iustissimo Dei iudicio non seciùs illa erepta est, quàm fratres germani, hoc acerbior dolore infelicissimi patris, quò nec salutem filix consuluerat, & prodiderat suam. Quid faceret deploratus parens? nimirum quod monet Sapiens; *Fili peccasti? ne adicias iterum.* Illius ipsius luce collustratus quem violauerat, clementissimi Dei, se ipse collegit, detestatusque impium scelus, nihil antiquius habuit, quàm ut cum eo quem læserat, per homologesim continuò rediret in gratiam. Ex eo tempore stetit quidem semper in gradu fortis

Iob. 2.

Ecclesiast. 11.

ANNVS
MDCXII.

athleta: constantiæ autem, fideique non vulgaris specimen dedit illustrissimum, post Iosephi Chisathensæ cadem. Redijt in memoriam id quod paucis à Baptismo diebus audierat ipse de amicissimo viro: cùm solito piscatui ambo darent operam, Iosepho in somnis obiectum fuisse quidquid deinde post menses quatuordecim re ipsâ funestè in se ipse expertus est. Videlicet circumuentum se ab Iroquijs tribus, quatuor-ve, egregiè restitisse primùm, mox succubuisse vnum pluribus, euulsam per acerbum cruciatum cæsariem cessisse sicarijs: impactâ securi ad eam ipsam partem capitis: si hæc irrita cuperet, canes mactaret duos. Euigilasse hîc non sinè trepidatione, vt fit, Chisathensan, ad seque conuersum exclamasse; Enimvero, Renate, nunc demùm, nisi Christiani essemus, repetenda nobis conuiuia nostratia, iterandæ conciones essent, ad aueruncanda ominosa quæ vidi: at non teter dæmon, sed Deus tùm vitæ nostræ, tùm rerum omnium aliarum arbiter est: de nobis vtcunque visum erit, statuatur. Hîc somni seriem exposuit Renato, an alijs quoque, incertum: res quidem certè emanauit sic, vt postquam cuncta ordine contigerant, fremerent vulgò Ethnici; Idcirco miserè interemptum Chisathensan, quod somnio parere recusasset, imperanti canum duorum vel sacrificiũ, vel conuiuium, si Iroquiorum manus vellet effugere, Hæc cum ijs coniuncta casibus, quos exposuimus, perturbare vtique vehementer Neophyti animum poterant, nisi de cælo adesset auxilium: id cùm adfuisset, tunc quidem Renatus stetit in gradu, hoc illustriore constantiâ, quod hyeme huius ipsius anni, filius qui supererat, iam adultus, in Iroquiorum manus venit. Erat in eius tugurio Hieronymus Lalemantius, huius ipsius rei Scriptor, cum calamitoso parenti de filij casu renunciatum est: ab eo sic se in re & subitâ, & luctuosissimâ adhibuisse memoratur Renatus, vt perculsus animo hæserit, mox in eas voces eruperit. *An verò quidquam improbare vlllo modo queam, Domine Deus meus, quod sit à te constitutum!* Ceterùm, quoniam hædere animis Christiani ferè solemus ad euentus tales, demiramurque solliciti, cur sapiens idem ille, & præpotens Deus eò vsque grassari dæmonum importunitatem in miseras gentes sinat, vt in somnis & obijciant ea, quæ euentura sint, & si parere recusent,

ijs ipsis carnificibus quæ funesta denuntiauerunt peragentibus, obiectis per visum calamitatibus re ipsâ postmodum opprimantur; Statuendum illud principio; Ne capillum quidem capitis nostri à Satanâ derrahi posse iniussu Dei: deinde id apud eas Nationes euenire quod ubique fit, vt *Per quæ peccat quis, per ea & torqueatur*: ac postquam vnam acerbam comederunt patres, dentes deinde filiorum obstupescant. Non quòd valeant ista quidem ad sempiternum exitium: neque enim vbi deploratâ illâ æternitate singulorum agitur; *Filius portabit iniquitatem patris: sed unusquisque in peccato suo morietur*: verum, ad huiusce vite æumnas quod attinet, ferè illud seruat, atque adedò seruaturum denunciauit compluries summus ille Princeps, ad tertiam vsque, & quartam generationem vlturum se in posteris: cùmque somniorum vanitati ad insaniam addicti horum qui nunc sunt non modò aui, proauique, sed etiam parentes fuerint; quid mirum, si illorum impietas redundat in sobolem? præsertim cùm istis in regionibus magnam partem triumphet adhuc ferox tyrannus, Dei, hominùmque hostis, tam paucis complexis fidem, præ illorum propè infinitâ multitudine, qui adhuc in superstitionis, Magiæque tenebris ambulant. Porro, quid tandem vel Iosepho, vel Renato nocuit inuidiosus ille somniorum euentus? alter illicò concessit in cælum, vt augurari de tantâ prope sanctimoniâ possumus: alterius filij eodem perrexere tres, quatuor-ve, quorum fortè nullus beatus futurus fuerat, nisi tali tempore viuere desisset: filia illa si non assensa est vetitæ parentum procuratori, nihil eorum scelere contaminata est: si assensit, æquè fortè sibi ipsa alijs peccatis cælum deinde occlusisset: vt vt id futurum fuit, vno Apostoli verbulo refecanda omnia, cum singulari quadam acquiescentis animi demissione. *Quis Rom. ii. cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit.*

Sap. 11.

Ezech. 18.

Rom. ii.

HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER QVINTVS.

ANNVS
MDCLIII.

*Barbara virginis
constantia.*

ANNO deinceps consecuto, valuit Ke-
becci exerceri cœpta seueritas non in
viros modò, quorum natura vt auda-
cior ad nefas, sic ad tolerandam pœ-
nam fortior, sed etiam in feminas,
quarum vt est indoles impotentior,
ita pudore ac infamiâ, grauiore præ-
sertim, sic nonnunquam deiiciuntur, vt
se ipsæ ferre nequeant. Quare diuinæ
gratiæ prorsùs adscribi constantiam oportet barbaræ virginis
cuiusdam, cuius factum suspicient, credo, quotquot inaudierint.
Hanc iuuenis quidam, vxoris alterius supersticis, sospitisque
coniugio illigatus, vxorem tamen ex vîtatæ pridem apud
eas Gentes, antequàm Euangelij lux ipsis affulisset, poly-
gamix vt vidimus, corruptelâ, cæco quodam furore veriùs,
quàm amore adsciscere auebat: cum eaque clàm propinquis,

quorum in potestate hæc erat (parentibus demortuis) de vetitis nuptijs agit. Assentitur illa, seu Euangelij legem ignoraret, nondum initiata, seu negligeret: rem modò transfigeret ipse cum consanguineis: in se moram nullam fore. Quare adit ipse ad eos continuò, quòque loco res sit, exponit. Illi & iuuenis temeritatem seueriori oratione castigant, qui obsoletam iam Kebecci ex Christianæ fidei sanctitate, polygamiam inducere tentet rursùs, & virginem postmodum penè conuitio increpitant, quæ tam petulans fuisset, vt clam se, consilia agitaret de matrimonio, tam parum pudens, vt non statim refugerit, pellicatum auersata. Porro sibi vterque persuaderet, nulli vnquam nupturam ipsam, nisi Christiano Christianam, atque adeò ex Christianorum institutorum sanctitate, quæ polygamiam auersetur, & prorsùs excludat. Quid hîc agat demens amator: simul vxorem repudiat, simul Catechumenum proficitur, quò propositos vtrinque reuellat obices: verùm, cùm satis intelligerent virginis propinqui, eam mentem non à Deo iniectam, sed cæci amoris instinctu susceptam: virginem Monialibus S. Vrsulæ tradunt, tùm vt infanienti proco omnis interim facultas adimeretur colloquij, quo remedio nullum inter humana, ad eas vitandas corruptelas efficacius; tùm vt cum fidei rudimentis, modestiam quoque disceret. Et processisset res feliciter, quantum quidem initia demonstrabant: mensem enim apud optimas Magistras sic exegit virgo, vt contenta ipsa, Monialibus non mediocriter satisfecit: sed cùm eius operâ indigerent consanguinei, imprudenter fortè, certè præproperè eam educunt. Vix ad agnatos redierat, cùm adest continuò procus, cum eaque vt antè, furtiua miscet colloquia: die potissimùm quadam, cum ex tugurio exeuntem vidisset, insequitur cupiditate præceps: illa cùm declinare congressum aliter se posse desperaret, in Galli cuiusdam ædes se proripit. Instat nihilo seciùs iuuenis, & seu volentem, seu inuitam diutiùs sermone distinet. Per eas moras, cùm ingruente iam nocte abesse à tugurio deprehensa virgo esset, raptam primò propinqui suspicari: mox, cùm se recepisset, seueriori oratione in eius scilicet imprudentiam inuehi, quæ omnibus modestiæ, pudorisque perfractis repagulis, ausa esset tam alieno tempore clam cum viro

ANNVS
MDCXLII.

colloqui, & suspecto quidem iamdiu. Nec satis visum miseram rubore suffudisse: accersunt confestim è viciniâ, Christianos consanguineos præterea aliquot, deque poenâ in tantum flagitium constituendâ, iussâ reâ tantisper secedere, inter se deliberant. Tres propositæ sententiæ: prima ab eo, cuius in potestate virgo erat: is Gallorum pia & laudabilia instituta æmulatus, ita perorauit vt diceret, sicut ab ijs in fontes animaduerneretur, sic vt neque heri famulis, neque parentes filijs parcerent, si quid peccatum esset, ita neque sibi in manifesto scilicet, compertoque flagitio dissimulandum videri, sed poenam omninò reposcendam: postquam enim in disciplinam virginibus virgo tradita esset, nec vitasset congressum insani iuuenis, quo interdictum esset toties; non impunè tam contumacem petulantiam stolidæ esse debere: de poenæ verò genere ambigere se se, atque aded exquirere quid ipsi sentirent. Qui sententiam alteram proposuit, si hæc, inquit, filia mea esset, diu est ex quo vel resipuisset, vel desisset viuere. Vetita est cum vesano iuvene agere, aut omninò colloqui, neque modò non paruit, sed etiam in vetitum colloquium venit compluries: ego expellendam eam prorsus nostris è tugurijs censeo: cum eo, vt ne quis nostrum aut eam vlllo modo visat, aut quidquam in cibum suppeditet. At tertius, noxam grauem quidem non tamen morte dignam videri, verberaretur rea, eâ animaduersione ad se redituram. Id cum sterisset, denunciaturumque miseræ esset, illa ne verbum quidem aut ad se purgandam, aut ad deprecandam poenam adhibuit: illud modò filens apud se reputabat, vt postmodum ex ipsâ rescitum, *Eam, qualiscunque tandem est, poenæ acerbissimam perferam, noxæ eluenda: erit fortè vt tolerantiam meâ in animaduersionis genere tam duro, tamque apud nos inusitato, aditum mihi ad Baptismum muniam, quem expeto iamdiu: id si eâ viâ consequar, nã, supplicium in beneficij genere collocabo.* Hac animata cogitatione, Kebeccum postridie, vt iussa erat, pergit cum æqualibus, tam placidè, ac si nihil graue impenderet: ibi non in earum modò virginum, quas comites legerat; sed complurium etiam aliorum oculis, ab eo ipso qui sententiam tulerat, cæditur acriter, cum pudoris quidem significatione tanti, quanto suffundi tali in re quisque solet, doloris nullâ.

Tum

Tum feuerus ille Minos conuersus ad adstantes socias; Vidistis, inquit, quàm non leuiter in æqualem hancce vestram animaduersum sit: sic habetote: nisi morem gesseritis ijs quorum estis in potestate, similem pœnam in vos, atque adeò grauiorem depromptum iri. Dimissâ concione, quis non miserabilem virginem quæsituram latebras putaret, quibus ad aliquot saltem dies se tegeret? at omnium fefellit opinionem, & quâ constantiâ eam acerbiter pertulerat, Baptismi se cogitatione sustentans, eadem confirmata cælitus, ad Sacerdotem eum è Societate, qui huius nascentis Ecclesiæ institutioni præerat, adit è vestigio, perinde ac si nihil pertulisset: Baptismum poscit, vel flagitat potius, tam vehementer, vt stuperet Pater. Quæsitis varijs circâ rudimenta fidei versat, vexatque Catechumenam: cùm vbique satisfaceret, rem tamen in tempus aliud, seu dissimulanter, seu ex animi sententiâ differendam ait esse. At instare virgo, profiterique idcirco se tam lentè ista pertulisse, vt hoc documento planum faceret, quantâ Baptismi cupiditate arderet: ceterum, nullius se vnquam Ethnicæ amoribus implicitum iri, nullam de se expostulandi causam præbituram deinceps consanguineis. Tanti est Dei causâ aliquid perferre grauius! nimirum constantia in rectè factò aliquo, gradus est ad maiora, præstantioraque, siue mens, suæ sibi virtutis conscia, per se ad celsiora decora incitetur, siue summus ille honestatis approbator addat vires, tantâque suauitate corda permulceat, vt eâ quasi peruncti athletæ, alacres ad ardua quæque rapiantur. Quanquam non naturæ, sed gratiæ tribuendam hanc excelsitatem animi nemo non videat: præsertim cùm præclaris initijs cetera deinde responderint. Cùm finem nullum instandi faceret profelyta, annuendum denique ratus Sacerdos; Age ergo, inquit: cras de manè Kebecci adesto, in sacello Monialium S. Ursulæ, vt vbi fidei rudimenta hausisti, ibi fidei sacramentum consequaris. Quo responso, abit alacris, promisso munere erectior, quàm tam graui, tamque acerbâ notâ deiectionis. Postridie ante ortum Solis leucam iam dimidiam cum ijsdem comitibus confecerat, inquit auctor Gallicus Annalium: cùmque tam insperatò tam hilarem conspiceret Monialium Præposita, haud ignara quid supe-

*Eiusdem virginis
pietas in Deum.*

ANNVS
MDCXLII

riori die contigisset: heus tu, inquit, vnde tam manè, tam lætâ fronte? Nimirum, inquit Catechumena, mox hîc initian-
da sum, pèrque Baptismum in sortem Filiorum Dei transitu-
ra. Nec mœroris quidquam reliquit in animo id quod heri
gestum est? Tum quidem, inquit, ea me cogitatio confir-
mabat, mihi IESV Christi causâ illud, quidquid erat, vel
proberi, vel doloris ferendum esse: nunc, cùm mecum repu-
to, quantum tandem beneficium Dei sit, Baptismum con-
sequi, excluditur planè ex meâ mente mœstities. Porro isti
colloquio interueniens Pater, gestientem Deo consecrat per
Baptismum, *Angelicaque* nomen facit, vt quæ beatorum An-
gelorum alacritatem in iussis Dei faciendis exprimeret, eo
tam decoro nomine insigniretur, Angelicæque deinceps mo-
res & studia componeret. Insanus autem amator, vbi se ex-
clusum prorsùs vidit, positâ larvâ Catechumeni, turbas cie-
re. Adit ad Trifluuium, quo loco patrem habebat, homi-
nem apud suos alicuius auctoritatis: quàm indignis modis ha-
bita à pauculis Christianis esset virgo infons, quâ potest ver-
borum, orationisque inuidiâ exponit: infamiam eam in se
redundare: reposcendas pœnas ab ijs, quorum tanta extitisset in
immanentem crudelitas. Nec mora furens iracundiâ pater, ad
Sillerianam coloniam aduolat cum tumente filio: mactaturum
interminatur Fidelium aliquot: nec vllâ Christianorum comi-
tate mitigatus, nihil hinc infamiæ in eius filium redundare
contestantium, perstat tamen: dum à Monte-magnio accer-
sit, iussusque, nisi malum vltro sibi gnatoque vellet accer-
sere, à malâ mente discedere, acquieuit.

NEQVE HÆC MODO, hos è Seminario retulit ardores:
persuaderi vix queat ijs, qui nihil nisi ferum, nisi stolidum de
ijs Gentibus animo, & opinione perceperunt, In naturâ habili,
qualem tandem Canadensium esse compertum est, quid va-
leat educatio, cælesti præsertim beneficentiâ aspirante. Eu-
ropæis virgunculis vix cedere Algonquias, Huronenſesque,
quis non fateatur, qui hæc paucula è multis, suis momentis
exponderit. Duæ fuere, annos natæ nondum nouem, quæ à
Magistrâ annum penè totum enixissimè flagitauerint, se se vt
ad sacram synaxim obeundam institueret. Cùm institutionem
illa minimè negare se diceret: ceterum, suum non esse huic

ætatulæ rem tam suprâ sensus extantem permittere, ad Vimontij pedes, qui per Aduentus dies ad Monasterium itabat habendis concionibus, accidunt ambæ, pèrque sacra omnia obtestantur, facultatem ne pertrahat ad sacram mensam accedendi. Is seu serîo, seu molestis dimittendis interpellatricibus sponder, si quidem aptè interrogatæ, satisfecissent, haud vltrâ sacrum Paschæ diem copiam diuini conuiuij dilatum iri. Hîc gestire vtraque gaudio, at mixto formidine, ne fortè non sat plenè, vbi tempus afforet, satisfacturæ essent: Deo tamen candidissimos promouente conatus, cùm assiduè instituentem Magistram vrgerent, ad præscriptum tempus egregiè comparatæ, non Monialibus modò, sed ipsi quoque Vimontio dignæ visæ sunt, quæ ad cælestes epulas admitterentur, habentes vtique vestem nuptialem. Inter Algonquinias autem, educabatur, etiam ex Patris supremâ voluntate, Terefia magni illius Iosephi Chigathengon Huronis, filia. Hæc annos nata haud dum quatuordecim, tam incensè cuncta quæ in Monialibus obseruabat, instituta vitæ etiam arctioris, imitandi studio rapiebatur, vt quod de viro bono tradidit sacer Scriptor, *Cor suum daret in similitudinem picturæ.* Cùm igitur obseruasset Moniales semel annis singulis, consuetis tantisper intermissis muneribus, abdere se in sacellum, obeundis videlicet ex S. Ignatij formulâ, spiritûs exercitationibus, latere ipsa quoque (latere enim eas tunc aiunt) animum induxit. Quare in siluulam se abdit, septis conclusam Monasterij, ibique ex ramusculis arborum, tuguriolum sibi ipsa compingit, in quo deinde maiorem diei partem in precibus exigere solitaria instituit. Id cùm ab vnâ aliquâ æqualium obseruatum esset, quærere ipsa ex Terefiâ, quid tandem eo in secessu tandiu agitare sola? Cùm ipsa id quod res erat aperuisset, imitari se videlicet Magistras, quæ ad aliquot dies laterent quotannis; illa ad focias aduolat confestim, incenditque eâdem cupiditate omnes, sic, vt ad vnâ, præter duas penè infantulas, Terefiâ imitaturæ ex obuiâ fronde casulam quoque sibi singulæ erexerint, eaque conclusæ in seuerissimo silentio bonam dierum aliquot partem orando exegerint. Terefia autem prætereâ populares duos è suis, qui hyemem Kebecci institutionis causâ traduxere, sic dictis accen-

Ecclesiastic. 38.

debat identidem, vt inter alia fidei capeſſendæ incitamenta illud numerarint, magnopere ſe ſe permotos ardentiffimâ eius de Deo, deque cæleſtibus myſterijs, Chriſtianifque officijs oratione. Et eo ardore delectatus eorum alter, ex compoſito, haud ſatis fortè prudenter, exercere Tereſiam inſtituit. Aliquot antè diebus, quàm ſacro ſe fonti ſiſteret, ad eam adit de more, & vultu contracto, vix ſe perſuadere ſibi poſſe fingit, vera eſſe quæ traderentur ab Catechiſtis, duriorẽ prætereà diſciplinæ iſtius rationem totam videri: ità ſe Baptiſmi cogitationem abieciſſe. Hic nontàm dolore ſaucia, quàm iuſtiſſimâ indignatione accenſa Tereſia; Quis te, inquit, infelix dementauit? quid agis, quid cogitas? An non vides in momenta ſingula mortem hominibus impendere? quid te fiet autem, ſi proximâ nocte è viuus excedendum erit? Nimirum cum perditis dæmonibus rues perditus, in rogos extinguentes nunquam. Quin te circunſpicias, rediſque ad mentem ſaniorẽ? Cùm nihilo ſeciùs perſtaret ille in ſimulatâ deſectione, negarètque ſe ijs quæ afferrentur moueri; lacrymabunda Tereſia currit ad Moniales, & interruptis vocibus; Perijt, inquit, perijt miſer: Deo & credere recuſat, & parere. Equidem ſi clathra per quæ me alloquebatur, reuellere potuiſſem, cecidiſſem nefarium deſertorem pugnis: ità me eius ſcelus commouet. Et ſolaræ quidem ſunt Moniales gementem, ad hilaritatẽque reducere conatæ, ea omnia ab Catechumeno per iocoſam diſſimulationem dicta, factaque eſſe aſſeuerantes: verùm, non antè confirmari animo Tereſia potuit, quàm accederet Brebeuſij auctoritas, rem ità habere aſſerentis: is hoc anno in Sillerianâ Reſidentiâ verſabatur. Porro præpotens idem ille Deus, qui initio naſcentis Eccleſiæ, ex S. Pauli oraculo; *Inſirma elegit, vt fortia confunderet*, priſco, vt ità dicam, inſtituto delectatus, virgunculam illam legiſſe viſus eſt, vt viris ardorem inijceret vel capeſſendæ fidei, vel ſectandæ morum ſanctimonix. Libet hîc attexere vnus, & alterius Epistolæ partem Sacerdotis cuiuſdam è Societate eâ de re ſcribentis ad Moniales. *Priore quidem loco, Hurones aliquot, inſit, ex vico S. Iosephi, qui anno proximè ſuperiore Kebeccum deſcenderunt, tantum vel voluptatis, vel fructus ex congreſſu Tereſiola veſtra cepere, vt vtrum plus admirationis*

sibi attulerit, referre se posse pernegarent, Huronicane virguncula, quæ Deum unum, celum, Tartara predicaret; an sanctæ virgines quæ eam instituerint, mentemque eius ad celestia conuerterint. Posteriore autem; Duo ex nostris Neophytis ad nos huc rediere, virtutis, sanctimoniæque documentis quæ istic eorum in oculos incurrerunt sic permoti, præsertim domi vestra, ut periucundum sit audire illos de eo argumento disputantes, maximè de Terefiæ laudibus. Tanta est eius constantia, aiunt, tanta eruditio, tanta omnium eius charitas, tantus illius ardor fidei, ut qui nesciat aliunde, credat nemo ipsam ex Huronensi tractu ortum duxisse: ubi redierit, ingenij profectò laude populares omnes suos superabit. Hæc illi, ex ijs quæ vel oculorum aciem inusitatâ specie perstrinxerant, vel ad aures acciderant, dum concionabundæ dant operam: quid si quæ eadem, intrâ septa Monasterij cum æqualibus peragebat, contemplari licuisset? Certè nihil tam asperum, tamque arduum à Monialibus usurpari tum ipsa tum æquales videbant, quin ad imitandi studium pariter exardescerent. Sed de Terefiâ infra, non semel.

QVANTVM AVTEM Vrsulinæ in tenerâ infantularum ætate informandâ, tantum circâ adultos Hospitalariæ laborabant, hoc asperius, quòd tota institutorum huius familiaratio circâ ægrotantium corpora primò versatur. Qui Barbari ad ea tempora ægros suos nullo misericordiæ sensu, per nemora omni ope, solatiòque destitutos deferere consuêrant, & omninò ab ijs refugere, ubi ubi essent, earum exemplo permoti, & ipsi conferre operam suam discunt in populares: femina præsertim, quæ Monialium charitate captæ, quibus tam cordi fuerint ignoti homines, vastissimæque æquorum intercapedine seiuncti, ut dulcissimâ patriâ relictâ, in perpetuum eas solitudines adamarint; & ipsæ paulatim ad iuandos suos aggrediuntur, præsto sunt, cibos quales quales apparant, sagam tam præsertim, magno Monialium leuamento, magno suo ipsarum fructu. Monasterij sacellum cunctis pro Oratorio est: ibi per curandorum corporum illecebram, mentes quoque, & animi sedulò instituuntur: ibi habentur à Patribus Societatis, Catecheses ad frequentem concionem confluentibus tum alijs, tum consanguineis, affinibus, amicis ægrotantium: ut non sine liquidissimo sensu voluptatis in-

ANNVS
MDCXLII.

*Iroquiorum in
captiuos sana
crudelitas.*

tuentium, Christi bonus odor ad omnes longè, latèque permanet.

CUM HÆC TAM præclarè procederent, augereturque placidissimè in dies Neophytorum tum numerus, tum ardor fidei, si non risum, solidam saltem, sinceramque lætitiæ tumultu primùm, mox dolore miscuerunt feri Iroquij. Ac per hyemem quidem profecti erant ducenti, eo consilio, ut & Gallos fatigarent, & opprimerent indigenas. Duas in turmas diuisi, diuersi perrexere, alteri Trifluuium versùs: ad Algonquiniorum Insulam alteri. Priores impressionem nullam tum quidem fecere, quod duorum Præfectorum è præcipuis ijsdem, & fortissimis, mortuis in itinere, molestum euentum malum omen interpretati, alæ se certaminis committere noluerunt: posteriores, per glaciem, niuésque progressi, deuenere ad Insulam, incolarumque familias aliquot opprescere, incautos per somnum aggressi; cæsis nonnullis, viuos abduxere quotquot potuerunt. Ex ijs euasere breuè duo, è quibus primò cognitum de clade, longo post interuallo feminæ duæ, ex quibus hæc rescita. Cum intempestâ nocte irruissent hostes, stratos somno nullo negotio capiunt: intercepti tamen generosiores aliquot, qui ad horrendos illorum clamores expergefacti, ad arma trepidè confugerant: ceteri tum viri, tum feminæ, imbecillisque turba infantium, coniecti in vincula. Et quoniam lupos, vel tygrides potiùs diræ urgebat fames, conuiuium illicò apparant, at Polyphemi. Cum hi aquam attulissent, illi congeassent ligna, athena alij locant continuò, non bubulâ replenda, aut veruecinâ, sed humanis interemptorum carnibus. Cæcorum corpora secant membratim: tum crura, pedes, brachia, capita, armos nullo discrimine coniiciunt in lebetes: quantæque comploratione superstitum captiuorum, tanto immanis naturæ tripudio cuncta elixant coràm. Vbi sat coctæ visæ inhumanae dapes, accingunt se ad lanienam anthropophagi: ut quidque occurrebat, ita vorant, femora, pectus, penetralia: fuere qui ossa perfringerent, ad medullæ mollitudinem extrahendam: quique ex cranio cerebrum educerent, ante ora coniugum, filiorumque, tristi lamento feralem prosequentium crudelitatem. Inter hæc cum diluxisset, dant se itineri truculenti vi-

ctores, captiuos præ se, ceu gregem armentum-ve agentes, insultantésque infelicibus: femina, Kichenigskxc nomine cum agmen sequi nequiret, mortua statim est: huius sortem sibi quotquot erant, concupiscerent aliæ, si per Baptismum regeneratæ essent: verum, nondum initiatas ea torquebat cogitatio; Quid me in perpetuum fiet, si hoc statu è viuis excessero? Tres erant ex toto numero matres, quæ singulæ singulos lactabant filiolos, mensium duorum. Vix aliquantulum itineris confectum erat, cum ab vbere, ab immanibus rapiuntur infantuli, & exemplo dirissimæ immanitatis, vsurpatæ fortè nunquam, in matrum oculis viui, spirantésque infiguntur verubus, torrenturque. Vbi ardores ignium persensere insonantes victimæ, cum immensis vagitibus potiùs, quàm clamoribus, oculos quàm licebat, retorquebant ad matres, quasi opem imploraturi: & ruiſſent quidem illæ medios in enses, confodiendæ cum filiis, si per vincula licuisset: sed cum manus arcerent funes, pedes Barbari retinerent, ne accedere liceret propiùs; quod reliquum erat, oculi lacrymis tantos cruciatus proſequiebantur: lingua in hæc intrepide soluta voces; Occidite, occidite, scelesti, si tanta vos tenet immanitas, occidite immerentes: nec vos pudet, fera monstra, eâ crudelitate pascere oculos? quàm tandem vnquam in re vos hæc ætatula violauit? At nihilo ſeciùs fera portenta postquàm vitam denique ademerant lenti ignes, è verubus extractos conijciunt in ahenum nondum coctos satis: tum aptè ad ingluuiem elixos, in conspectu matrum vorant.

HIS PERACTIS, iter repetunt crudeles victores, eâdem vbique truculentæ importunitatis ſignificatione. Huic vt ſe ſubduceret, diriffimisque qui impendebant cruciatibus, infelix è captiuarum numero femina, interſtitium naçta in fluuio, cuius ad ripas procedebat agmen, haud dum concretum glacie, in profluentem ſe præceps per deſperationem deiecit, ac gurgite hauſta eſt: cum extitiſſet tamen ex vndis ſpirans adhuc, accurrunt Iroquij, non ſeruandæ vitæ ſtudio, ſed mortem longè crudeliorem allaturi: verum, cum iam animam ageret, eneçtæ fuſtibus caluariam detrahunt, auferuntque pro trophæo. Iam vbi ad fines Iroquij ſoli peruenit, iuſſi antecedere iuuenes duo, qui de totius agminis

ANNVS
MDCXLII.

propinquo aduentu significarent suis. Lato cantu vbique personante, dum alij feralis supplicij instrumenta parant, obuiam victoribus processere nonnulli, nec viri modò, sed etiam feminae: hi gratulari victoribus: illae Indico frumento graues, & aliquo alio commeatu: horum in gratiam saltare de more iussi captiui, tum viri, tum feminae. Postridie peruentum est ad pagum primum regionis: hic horrendo spectaculo casam ingentem vident captiui, distributis hac illac rogis, saeva incendia minitantem. Conuolarat incredibilis multitudo virorum, mulierum, infantium: hi inconditis vlulatibus aduentantes excipiunt, & scilicet ingredientiæ tundunt fustibus, tum arctissimè funibus stringunt, ad carpum, acerrimo cum sensu doloris. Incidunt deinde brachia, terga, humeros: digitorum partem amputant, his plurimum, illis pauciorum, nec gladiolo sed squamâ piscis cuiusdam, quò lentius tormentum esset, atque adeò doloris vis atrocior. Quæ mulier hæc referebat, ei recusus est, vel contusus potius pollex vterque, tum oblatus infelici, suas ut ipsius carnes manderet: recusauit tamen, mortem se quamlibet perpeffuram asserens potius, quam fero ludibrio crudeles spectantium oculos pasceret. Secundum primam illam salutationem (fuere hæc enim tantum præludia cruciatuum) cibi afferunt quidpiam, quò vires ad perferenda cetera, ne deessent: tum viros canere iubent, saltare feminas nudas prorsus: vestium enim quidquid erat, per vim detraxere. Erat in captiuorum numero *Adrianus Earimitag&sc*, antequàm ad suos se reciperet, ad Trifluuium baptizatus à Buteuxio, à quo id beneficij enixissimè flagitauerat, id quod euenit vel præfagiens, vel metuens: is cantare iussus, paruit quidem; verum Algonquiniorum idiomate nihil, quæ paucula occepit, ex vulgatis Iroquiorum muginationibus deprompsit. Admirati hostes nouum morem, cum quæsißent, quidni Algonquinium quiddam modularetur: Nimirum, inquit, Algonquinij fuere: Algonquinius iam nullus est: quotquot super sumus, Galli sumus. Pupugit ea responsio efferata pectora, nouamque rabiem addidit: itaque Adriano abscissi digiti sic, ut non in latum truncarentur de more, sed exquisitissimo supplicio, in longum dissinderentur. Antequam animam ageret, conspiciatus Algonquiniam mulierem;

rem; Si unquam, inquit, Gallos renises, hoc ipsis meo nomine significato, me eis studere plurimum, vel in morte egregièque meminisse eorum quæ sunt ab ijs tradita. Id volebat scilicet homo magni animi, se ad extremum vsque spiritum perstiturum in fide, religionèque Christianâ: neque vllâ suppliciorum diritate adductum iri, vt quidquam eâ sanctimoniâ minùs dignum vel proloqueretur, vel faceret: nec fefellit.

POSTRIDIE MANE iubentur captiui ferale pegma conscendere, excitatum de more, quò illustriore loco torquerentur, nullusque esset non adulatorum modò, sed ne puerorum quidem, qui non eâ diritate pascere posset oculos. Tum armati tædis, aecedunt vndique propiùs immanes carnifices, vstulântque femora, lateraque, & si quâ parte corporis norant maiorem fore acerbitem doloris. Ipsi pueruli egregiâ disciplinâ per pegmatis rimas faces insinuant, vt ne quo loco consistere captiui sine cruciatu possent. Hic iubentur feminæ vstulare viros, neque modò alios; sed suos ipsarum coniuges: verùm abnuere prorsùs. Vna fuit, *Aressonipini* cuiusdam filia, quæ dolorum, & mortis metu, fœdo ministerio dedit operam: at eâ mercede quam commeruerat, vt acerbiores in eam postmodum deprompti sint cruciatus. Certè concessa vita feminis triginta circiter, nupturis deinde hostili in regione: viri necati ad vnum omnes, non vno loco. Ex ijs autem triginta feminis, Christianæ duæ, longè dignissimæ, ob constantiam, quarum nomina proderentur, certiores factæ licet, nihil vltrà sæuitiei in se exercitum iri, totâ tamen hyeme contabuerunt, animis æquè, & corporibus faucia. Ac vulneribus quidem corporum, quæ plurima, grauiâque infesti quibus erant incisæ cum viris, mucrones fecerant, medicina nulla adhibita: animos sustentauit benignissimus Deus, deditque innoxie menses aliquot exigere in medio prauæ, peruersæque nationis: dum occasionem deploratis postmodum obtulit per hostes ipsos suæ saluti consulendi. Cùm vere inito, expeditionem alteram Iroquij ad trecentos, in Algonquinos susciperent, iussæ sunt ambæ farinam in com meatum gestare humeris. Paruerunt, nec inuitæ, eo consilio, vt si quâ daretur, proriperent se in fugâ, per auia illa vastissimorum nemorum: nec cunctatæ, post paucorum dierum iter, noctis intempestæ

ANNVS
MDCXLII,

silentio, miseris bellatoribus somno oppressis subducunt se se: post, vbi diluxit, latebras captantes quâ densiora virgulta erant, Deo vtique duce, omnem inuestigantium diligentiam eludere. Quid enim tandem animi, nisi cæleste afforet auxilium, in illâ rerum omnium destitutione, & periculis vndique imminentibus affuisset? Totos dies decem exegerunt sic, vt nihil omninò cibi viderint: pòst, inciderunt in cæsarum ferarum corpora semesa, quas Iroquij ijdem venando interfece- rant, nec absumpserant prorsùs: ita carniū partes non modicas cūm hærentes adhuc ossibus reliquissent, fugitiuæ noctu, elicitò igne non ex silice, vt nos vulgò: sed ex ligni cedrini fomite, ijs gentibus perfamiliari coxerunt; semper pauidæ, cunctaque latè circumspectantes: tum, vbi ista defecerant, fibros aliquot venatrices cepere, ac tandem per duros, diurnosque labores, quibus ferendis impares fuissent vel viri fortissimi, seminudæ, maciæque, ac squalore confectæ peruenere ad Trifluuium: ibi timore posito illæ quidem, non consternatione, insigni tūm Buteuxij, qui aderat, tūm Christianarum præsertim mulierum gratulatione exceptæ, ærumnarum finem inuenerunt.

P. Isaacus Ioguesius ab Iro-
quijs captus, &
crudeliter ha-
bitus.

EXITVS SECUNDÆ huius Iroquiorum expeditionis quis fuerit, non sat à Gallico Scriptore traditum: illud addit, de quo nos vberius ex manuscripto Commentario illius ipsius cuius potissimum res agebatur; Isaacum quoque Ioguesium è Societate IESV, Sacerdotem in immanium carnificum manus venisse. Habeo penès me autographum seu Epistolæ, seu narrationis lugubris Historiæ ab ipso exaratum Colonæ Renselnrianae, in Neo-belgio, vt loquitur, pridie Non. Augusti anni proximè consequentis, quo tempore spem omnem abiecerat reuifendæ Galliæ: atque adeò per literas certio- rem faciendum putauerat Prouincialem Franciæ nostræ Societatis, cui suberat, de ijs quæ sibi contigissent. Sed à Domino Deo tum quidem ad noua certamina reseruatus, patrios fines ad breue interuallum repetiit, tulitque ipse quam exarauerat Epitomen rerum suarum. Narrat igitur missum se ab Hieronymo Lalemantio, qui socijs apud Hurones agentibus Superior præerat, de rebus illius Ecclesiæ, Kebeccum; soluisse ex portu S. Mariæ, cum Gallis quatuor; Huronibus septendecim, Idid. Iunii

anni huius. Canoæ quatuor erant, aptæ illæ quidem, verum, cum sarcinis reliquis, quadraginta ipsis locis ex vndis educendæ, gestandæque humeris, antequam Kebeccum peruenissent, ob Catadupa illa, quæ aliàs memorauimus. Accedebat periculum ab hoste, in horas impendens: nihilque propius anno superiore factum fuerat, quàm vt in truculentissimorum grassatorum manus Brebeufius veniret. Euasere tamen, post ærumas sanè graues, tandèmq; die quinto & tricesimo quàm soluerant, Trifluuium tenuere. Rebus deinde quarum causâ venerant, Kebecci compositis, reditum adornarunt ad III. Non. Sextiles: cùm die alterâ quàm profecti erant, sub ipsam auroram humana vestigia conspiciunt impressa in littore, hostiùmne an amicorum, aut fœderatorum essent incerti. Erat in agmine *Eustachius Abatsstari*, Huro, vir egregiè & Christianus, & fortis, cui reliqui quotquot erant, ob fortitudinis militaris laudem præcipuam, primas faciliè tribuebant. Is re sedulò expensâ: Vt vt, inquit, res habet, si hostes sunt, quantum quidem coniectura assequi possum, tres tantum habent canoas, atque adeò exiguo sunt numero: proinde meruendum credo nihil. Et aptè quidem ille, si res ita habuisset: quid enim trium canoarum vectores, haud plures ferè quàm duodecim, ad quadraginta, quot Huronico in agmine erant, ad tres illos & viginti, septemdecim recens aggregatis? verum, eum periculosè fefellit opinio: nam vti funestus euentus postmodum edocuit, & plures illic erant, & ad ripam fluminis alteram opperiebantur aliæ. Ergo vbi ad insidiarum locum, Huronicum agmen peruenerat, vno, eodèmq; momento sclopos displodunt, canoasque perforant multis locis, qui Iroquiorum eandem ad ripam in nauigiolis latitabant. Hic verò Hurones cedere, pauciores pluribus, armatis inermes, atque vt in repentinâ impressione fieri solet, metu omnia infestiora sibi fingente, in vicinum nemus effusâ fugâ se se per amnis crepidinem plerique proripiunt. Erant, vt compertum statim, hostiles canoæ duodecim, bellatores septuaginta, ab armis instructi quæ diximus, hoc est, quisque ferè cum sclopo, haud leui, si rem suis momentis æstimes, probro Batauorum, qui Christiani licet, Ethnicis tamen Barbaris in Christianos, eosdèmq; fœderatos tela suppeditent.

ANNVS
MDCXLII.

sed iustæ querelæ erit infrà locus aptior. Vt ad rem redeamus, postquàm Hurones pauci, qui in canois remanserant, cum Gallis illis quatuor, repugnauerant, nec segniter aliquandiu; cessere denique, ex aduersâ ripâ concitato remigio aduolantes nouas canoas intuiti, seque item in fugam dederunt, præter paucissimos, qui Renatum Goupilium Gallum, Ducem secuti, stationem deferere turpe æstimantes, ab hostibus circumuallati sunt potius, quàm capti. Inter illas moras nihil facilius Ioguesio, quàm fugam cum reliquis capeßere, si uoluisset: verùm, vt latebras quæreret, adduci non potuit, non tam quia prospiciebat animo id quod euenit, vt è fugâ alij retraherentur, quàm vt ne deesset Huronibus illis partim iam initiatis, partim Catechumenis; ne-ve à Gallo Goupilio diuelleretur, qui suâ causâ in periculum venisset. Ergo cùm ab incogitanti hoste, eo ipso loco ubi commissum certamen erat, nullo custode prætermisus fuisset, accersere ipse vltro vnum ex Iroquiis ijs, quibus captiuorum seruandorum cura tradita, seque vt pariter caperet, hortari: certum enim sibi esse, quam fortunam alij subiissent, eandem prorsus experiri. Miratus contrà Barbarus fiduciam tantam, tamque inusitatam, cunctari ex diffidentiâ, morâsque neçtere, donec circumspectis studiosè circa omnibus, accessit tandem, Ioguesiumque volentem ad alios captiuos adiunxit. Fallit hîc verò, inquit vir egregiè & fidelis, & pius, de se ipse memorans, vulgatum adagium; *Miseris pro solatio esse habere pares*, hoc est ærurnarum, acerbitarumque focios: vt quisque è fugâ retraheretur, ita noui doloris stimulis lancinabatur generosus animus, qui Dei famulos, Barbarorum Ethnicorum furori parere cerneret: & quoniam nondum baptizati omnes erant, intereà dum hostis prædæ captorum inhiat, ipse in fratrum sempiternam salutem intentus, sacrâ vndâ Catechumenos respergit mox in cælum euehendos. Nihil autem tulit acerbius, quàm duorum reditum, qui cùm euadere per densum nemus faciliè potuissent, committere tamen noluerunt, vt Ioguesio inter Iroquiorum manus versante, discederent: raro exemplo sanctæ amicitiae. Alter Huro fuit, Eustachius ille Ahiatsistari, Gallus alter. Guillelmus Costuræus. Et accedens quidem ad Iogesium propiùs Ahiatsistari; Sanctè, in-

quit, tibi iureiurando confirmaueram, mi frater, fore vt quæ te cunque fors maneret, illius essem particeps, seu viuendum diutius, seu moriendum esset: en adsum illud ipsâ re repræsentaturus quod sponderam. Costuræus autem, adolescens non solùm forti animo, sed etiam liberali specie, cùm iam sibi pedum pernicitate quâ valebat, præclarè consu- lisset, hostium vtrique sagacitatem, si libuisset prorsus elu- surus; vt se tamen in illâ sylvarum vastitate circumspectit, ani- maduertitque abesse Ioguesium; fecit ad fidem Historiæ, quod de Niso illo ad aurium delectationem narrat Poëta, vt iter omne relegens, non priùs conquieuerit animo, quàm ad pa- trem, vt vocabat, suum peruenisset. Qui vtinam aufugisset prorsus: inquit idem: neque enim ego tantum dolorem hau- sisset ex amicissimi adolescentis casu, neque ipse truculen- tam Iroquiorum carnificinam pertulisset, eius potissimùm in- festam & nomini & capiti, quod vulgatum iam apud eos erat, vnum è suis primoribus illius dextrâ in tumultuario illo cer- tamine cecidisse: Itaque ab illo fœdam æquè & immanem carnificinam adorsi, ereptâ prorsus veste, vngues omnes mor- su auulserunt radicibus, tum digitos dentibus comminuerunt, ensisque mucronem latè per mediam dextram adegerunt: quam postremi doloris acerbicatem ille non modò tranquillè, sed etiam hilarè tulit, ex Christi I E S V patientis recordatio- ne, cui eundem in modum in pedes, manúsque impacti clauī essent. Vt in conspectum venit, suo ipsius respersus cruore, continere se Ioguesius non potuit, quin per medios hostes ad- uolans, ad Dei seruum accurreret, amplexatúsque, eius & spem in Deum, & amorem appositâ oratione incenderet. Ac mirari quidem primùm Barbari factum insolens, quo mitiga- ti fera natura debuerat: tum quasi suæ ipsorum ignauix per- tæsi, pugnis, fustibusque, & clauâ pium Sacerdotem ab amico diuulsum affligunt humi: afflicto vngues item vt Costuræo, adimunt penè omnes, affixis dentibus: supererant intacti in- dices gemini: hos aduenientes postmodum alij dentibus con- triuere.

VBI PALANTES è fugâ retracti, omnes ad ripam flu- minis alteram transuecti sunt: hîc securi hostes, partiti inter se prædam, haud aspernamdam, si gentis tenuitatem spectes:

Vu iij

ANNVS
MDCXLII.

omninò autem magni apud Hurones Gallósque pretij, quod eâ sacræ suppellectilis instrumentum multiplex continebatur. Videbat hæc, totisque præcordiis vrebatur Ioguesius, sacra à profanis tam indignum in modum attrectari, diripique animaduertens: sed quid faceret? tempus id suum, imò fratrum suorum ratus, raptim baptizat quotquot nondum abluti erant, reuocatis in memoriam ijs, quæ prius de mysteriis fidei tradita per otium fuerant. Fuit in ijs octogenarius senex, qui iussus paulò post canoam cum alijs conscendere, in hosticum abducendus; Quò tandem, inquit, pergam, homo id ætatis? conficite hîc, si lubet, potius capularem senem: mihi enim certum est hinc pedem non mouere. Cùm perstaret in sententiâ immotus, eo ipso loco trucidatus est. Alij impositi in cymbulas, ad duo & viginti (quindecim enim dilapsi, cæsi tres in fugâ fuerant) nullo non ærumnarum genere eo in itinere, quod mensem totum tenuit, conflictati sunt. Ad æstum, famem, verborum contumelias accedebat acerrimus sensus doloris ex vulneribus, vulnerumque sanie, nullâ curatione: sed nullâ re tam se commotum affirmat Ioguesius, quàm cùm fera portenta crudelitatis lentè, & in speciem sedatè, capillum, barbâque vellere adorsi, ungues insuper quos acutissimos habent, in mollissimis quibûsque corporis partibus figere institerunt. Etenim ita ferè comparatæ sunt celsæ mentes, indignitate magis quàm dolore afficiuntur: quoque penitiùs interiorem obtutum in torquentium cogitationes insinuant, hoc maiorem deprehendentes contemptum, nisi custos intimæ tranquillitatis adsit patientia, nihil est procliuius, quàm vt stomachentur: sed quos natura, sui peramans, motus ciet, hos diuina gratia inhibet in suis, tùm aliàs, tùm vel maximè *in tempore opportuno*.

OCTAVO QUAM nauigare ceperant die, in nouum tolerantiæ certamen descendendum fuit. Inciderunt videlicet in perfidiosos alios bellatores, seu prædones potius, qui ad ostium vsque fluminis Iroquensis, quâ in S. Laurentij amnem influit, progressi, à Monte-magnio, vt mox reddemus, Gallísque ceteris cum strage repulsi sunt. Et quoniam hominibus ex merâ importunitate conflatis solenne est, ad certamina crudelitate præludere, hoc secundiores fore ratis præliorum

exitus, quò scævum truculentiùs fuerit; vbi primùm captiui iussi in continentem exscenderant, victoribus popularibus gratulati sunt aduentij illi, lætâ scloporum explosione Solem venerati, quem pro Præsîde bellorum, præliorûmque colunt: tum è vicino saltu fuste quisque correpto, humeros laterâque prætereuntium captiuorum tundere pro libidine aggressi, egere præ se turmam sanè miserabilem, ad collem propinquum, vbi ferale pegma crexerant. Et quoniam agmen claudēbat Ioguesius, consultò eum in locum referuatus, tam inhumanè progredientem cecidere, vt antequam ad collem peruenisset, corruerit penè exanimis. Vrgere illi tamen nihilo seciùs, ictûsque ingeminare, donec crudeli misericordiâ, veriti ne si pergerent, planè ibidem occumberet, ferire ad tempus destiterunt, ac in suo sanguine natantem suis ipsi manibus in formidolosum theatrum extulere. At non diu immanis se furor continuit: vbi sat virium suppeditare putauerunt ad novos cruciatus, ex quibus modò mors non consequeretur (viuum enim omninò ad pagum suum deducere, consiliū erat) digitorum, qui intacti superfuerant, exurunt vnum, vnum comminuunt, conteruntque crebromorsu: alios iam antè contritos disruptis neruis immaniter hac illac torquent: hostium vnus ferocior semel atque iterùm accessit, nares abscissurus: sed furem semel atque iterùm occulta quædam vis repressit: Ac tametsi in Gallos potissimùm incumbere videbatur terra crudelitas, non tamen proptereâ Huronibus parcitum: penè eodem modo habitos eos testatur ipse Ioguesius: in Eustachium autem tam atrociter desævum, vt super cetera, postquam pollicem vtrumque rescuerant prorsus, ac planè ademerant, lentum bacillum prætereâ, eundemque præacutum per læuæ vulnus ad cubitum vsque adegerint: quam lanienam fortis athleta incredibili mentis excelsitate pertulit. Postridie Id. Sextiles peruentum est ad pagum primum infestæ regionis: ibi truculenta omnia, & Christi pugilibus horribilia. Succurrebat Ioguesio, quantâ animorum exultatione toto orbe Christiano recoleretur tunc augustissimæ Deiparæ in cælum Assumptæ triumphus (iam enim perignilij dies inclinabat in vespèrum:) ita grates egit summo Deo, quod quâ luce plebs Christiana, pia gaudia vbique agi-

ANNVS
MDCXLI.

taret, ipse cum socijs nonnihil eiusdem causâ pateretur. Eâ in cogitatione defixus, facilius animum confirmavit ad ea perferenda quæ impendebant; præstolabatur siquidem hinc inde proterua, & crudelis iuventus fustibus armata, quâ trans-eundum erat: captiui autem ita dispositi sunt, vt Gallos inter qui antecedeabant, Huronésque qui sequebantur, se se Iroquij plures medios infuderint, vtrosque remoraturi, si fortè cursu subducere se se ocyùs tentassent, vel ictuum grandini, vel hostium ludibrio. Neque enim minùs studiosè in benè constitutis Europæ ciuitatibus pompæ instituuntur vel sacræ, supplicationum, vel ciuiles, aduentantium Principum, quàm hæc spectacula crudelitatis apud illa propudia humanæ naturæ. In fronte Gallus vnus iussus ingredi, nudus prorsus: proximè succedebat Goupilius: in tertium locum reiectus Ioguesius, cum indusio ille quidem, & femoralibus, quod vtrumque Goupilio item concessum: sed eò infestior Ioguesij statio erat, quò subsequentiū Iroquiorum vicinior. Ità in debilitatos iam, contusosque humeros depluere furor cadentium non fustibus modò, sed etiam virgis è ferro longioribus: fuit qui pilam plumbeam pugni magnitudine, aptam ex fune longiori, tam validè medias in scapulas impegerit, vt & in præsens penè corruerit, ac deinceps, vt ipse mihi deinde narravit, quoties impenderet imber ex sudo, toties grauis ex cicatrice dolor existeret. Tandem in crudelitatis theatrum producti, nullum non crudelitatis genus pertulerunt, aliud aliud: illud commune compluribus, quòd post ictus tres fuste cuique quasi ex demenso impactos, cultris armati accedunt hostes propiùs, ac temerè pro libidine, vtcumque visum erat, nunc huius, nunc illius amputant digitos. Et quoniam ex cunctorum obseruantia facilè intelligebant, aliorum quasi antesignanum Ioguesium esse, ad eum adit senex quidam, feminamque quam secum ductabat, iubet sinistram pollicem refecare. Hæc paucis antè mensibus eorum in manus venerat, Algonquinia genere, fide & religione per susceptum Baptismum Christiana: eò fœdum ministerium auersabatur vehementius: paruit tamen denique, metu mortis, quam, ni faceret, trux herus intentabat: ita inuita, ac gemens sinistram illum pollicem, quâ manui committebatur, derruncat. Nec sibi

sibi defuit tanto in dolore magnanimus Sacerdos : nam & illud animo & cogitatione reputabat ; Iucundum esse , Dei causâ dira perpeti ab ijs quorum tu causâ nihil non perpeti sis paratus , quôsq; tanquàm dilectos filios intimo cordis sinu complectare : & incredibili quodam exaggeratæ mentis robore , dextrâ resectum illum pollicem humo tollens , Deo vero , ac viuo obtulit , piaturus quæ negligentius , inquit , fecisset , omisisset-ve toto septennio , augustissimo sacrificio peragendo : sed cùm Huronum aliquis vicinior monuisset , si esset id ab Iroquijs animaduersum , fore vt eundem illum pollicem crudum , vt erat , mandere cogerent , abiicit illicd.

E o l o c o pernoctarint , nec-ne , non tradit Auctor ille idem , & magnâ ex parte Actor Tragœdiæ : illud addit ; Postridie , hoc est ipsâ festâ luce Assumptæ in cælum Genitricis Dei , postquàm maturinum tempus exegissent , iussos pergere ad pagum alterum , duobus milliaribus remotiorem : antequàm autem ex pegmate excenderent , ne quid ad extremam vel inopiam , vel contumeliam deesset , ereptum per vim sibi fuisse ab eo cui propriè traditus erat custodiendus , indusium cum femoralibus , sic , vt planè nudus remanserit , si perbreue subligaculum exceperis , quo verenda tegebantur . At is se ipse ægè hoc statu ferens ; Atqui æquum est , mi frater , inquit , vt postquam sarcinas nostras omnes partiti inter vos estis , saltem vilem huncce corporis amictum relinquant , neque tibi magnopere vsui futurum , & mihi , vt vides , tam necessarium : quâ oratione tam miti , tamque aptâ delinitus vtcumque Barbarus , non indusium restituit , sed vile inuolucrum sarcinarum , ex cannabino texto crudiore porrexit : sed nimirum injectum illud humeris iam multâ plagâ sauciis , dolorem magis augebat , quàm æstus Solis ardentissimos arcebat : progrediendum tamen ad alterum illum pagum hoc tam indecoro , tamque deplorato habitu fuit : vt in se planè experiretur , quod illi alij apud S. Ieremiam , *Pellis nostra quasi clibanus exusta est* : Thren. 5. quæ enim cutis partes , humeros , collumque , & brachia contexerant , à Sôle exustæ , arefactæque dissiluerunt prorsus . Sed nondum posuerat immanis feritas : vt ad secundum illum pagum deuentum est , contrâ quàm fieri ferè consuevit , iterum fustuario excepti sunt tùm Hurones , tùm Galli , nullo disci-

ANNVS
MDCXLII.

*Novi crucia-
tus in P. Io-
guesium cete-
rosque captivos
exerciti.*

mine : neque modò nullum oblatum leuamentum, tenue quamlibet, sed etiam nouo cruciatuum generi propositi, dies duos, noctes totidem permixti sunt tenerioris ætatis ludibriis, puerorum, puellarumque : ij certatim in affecta & lacerata membra, prunas, calentemque fauillam superiniecerunt, hoc molestius, & ad certum dolorem aptius, quod per vincula quibus captiui coërcebantur, vix licebat aut declinatione corporis, aut adhibita manu depellere ardores. Accedebat inedia, quæ toleranda sic fuit, vt cum ibidem dies duos, noctes totidem exegerint, nihil prorsus viderint neque cibi, neque potionis. Pergendum tamen nihilo secius fuit ad pagum tertium : ibi obiectum aliquid frugis Indicæ, at in culmo, solamen planè exiguum, nisi aliud opportunum imprimis obiectum fuisset, inquit Ioguesius semper attentus ad rem suam, hoc est ad salutem animarum : cum enim eundem in pagum eo ipso tempore adducti Hurones aliunde quatuor, item captiui essent, ex ijs duos, quantum ratio temporis, locique ferebat, de Deo, Christoque, & præcipuis fidei mysterijs institutos, tingit ad Baptismum, paucis aquæ roris-ve guttulis, quæ ex imbre paulò antè effuso foliis eiusdem frugis Indicæ grandioribus infederant : alteris duobus cum in pagum alium pariter omnes agerentur, ex riuulo præterfluente haustâ lymphâ, summum regenerationis beneficium impertiuit. Eo quarto in pago cum animaduertisset incolarum quidam, Costuræi digitos, manus vtriusque intactos, illibatósque adhuc permanfisse, accedit cum stomacho, dextræque indicem auellit, hoc acerbioris doloris sensu, quod non cultrum ferrum-ve ad carnificinam, sed conchilij cuiusdam, quo abundant, testulam adhibuit, quæ cum nervos incidere minùs posset; quippe & duriores & lubricos; ipse manu, quantâ maximâ vi potuit, distrupit omnes : hinc brachium fœdè intumuit. Secundùm hæc, in casam inducti ubi opperiebatur iuuentus, canere de more captiui iussi sunt : & paruere tum Hurones, tum Galli : verum hi posteriores, præcentore Ioguesio, cantauere Cantica Domini, hoc est Psalmos Dauidicos : tum, ventum ad novos cruciatus : ij in Renatum Goupilium præsertim exerciti, cui adustum à procacibus iuuenibus pectus. Aberat fortè Costuræus, ab aliquo, eius vicem etiam in illâ barbarie misera-

to, biduum habitus domi, non sine graui Ioguesii sollicitudine, quid charissimo filio factum esset, ignari. Verum, ita eius mentem aliorum & æumnæ & discrimina torquebant, vt non interim à tormento vacaret ipse: sublimem colligant præduris quibusdam corticibus, quos lentescences, in funes detexere solent: & quoniam ad eum modum habere vulgò consueuerunt eos, quos ignibus destinant, tum demùm putauit se breuî crematum iri. Hic verò, inquit, vt agnoscerem ipse luce meridianâ elarius, si quid hætenùs generosè, fortiterque tuleram, non mihi, sed diuinæ gratiæ esse acceptum referendum; quasi mihi relictus, ad sensum doloris ingemui, rogauique feros tortores, tantulum vt de eâ vinculorum asperitate remitterent. Sed nimirum homines feri, ac truculenti quò apprecabatur magis, eò vehementiùs adstringebant funes: ita intellexit, qui se Deo semel obtulerit, eum se suauissimæ eius Prouidentia, totum permittere debere: illud interim animo, & cogitatione reuoluebat, quantum tandem IESV Christo deberet, ob grauissimos illos dolores, quos suâ mortaliùmque ceterorum causâ appetiisset tum vbique passim, dum passus est, tum extremo illo horarum trium interuallo, quo è Cruce pendentis corpus, non aptum è funibus; sed ferro coercitum, totum in clauos illos duos incubuit, qui affixi pedibus erant, aut certè in illum vnicum, qui pedem vtrumque continuit. Certè ea fuit doloris in Ioguesio atrocitas, vt cum non plus quartâ horæ parte infestus ille corporis habitus tenuisset, linquente tantum non animo, deponendus fuerit, ne, quod nolebant, exanimaretur prorsus, & occumberet: neque enim tam captiuos necare velle videntur monstra immania, quàm torquere. Moniti sunt tamen captiui, post septiduum quàm spectaculum sanctis Angelis illustre, feris hominibus ludicrum esse ceperant, adesse demùm tempus, quo lentis ignibus essent exurendi: quæ denunciatio vt horribile aliquid habuerit initio expauescenti naturæ, tamen non Gallorum tantum, sed Huronum etiam mentes sereniorè quâdam perfudit lætitiâ, dum commemorante Ioguesio, multò autem magis Domino Deo per se fidelia pectora illustrante, secum reputabant attenti, tum demùm positum modum iri tot, tam grauib, tam multiplicibus æumnis; instare autem perennis

ANNVS
MDCXLII.

Hebr. 12.

felicitatis initium. Sed omnium quidem promptissimum animum ad dirissima quæque probavit Dominus Deus: non item cunctos per ignes ad se accersere voluit: cum res ab Iroquijs de more vocata in deliberationem esset, nihil temerè in Gallos statuendum videri pronunciatum: ne Hurones quidem omnes cremandos: delecti tres, fortunati utique, si exitum spectes, qui barbaricè exurerentur, Eustachius ille Ahatistari, Paulus, Stephanus: horum posteriorum gentile nomen Ioguesius haud prodidit. Ergo quoniam aliorum alia deinceps futura erat conditio, alios ab alijs diuellunt, varia in loca abducendos. In digressu cum tempestiua monita cunctis inculcasset Ioguesius, illud præsertim quod iterabat sæpissime; ut *recogitarent eum qui talem à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem sustinuisset*; Eustachium, cui debebat, extremâ peccatorum absolutione impertit mœrens, cum id ipse sublati in cœlum oculis ex condito, vehementer expetere se se significaret. Semper vir cellissimi animi idem, optimæque naturæ, Ioguesio, toto illo tam formidoloso tempore studuerat, semper omnes illius nutus ceu parentis in Christo, obseruauerat sedulò; & quod perrarum in amicitia, quoties ad nouum cruciatum deposcebatur Ioguesius, seu vngues euellendi, seu excipiendum fustuarium, seu quid aliud eius generis pararetur; aderat continuò Eustachius, rogabaturque, dimisso ut Ioguesio, in se potius ista conuerterent. Et mercedem Prophetæ accepit, ex veritatis pollicitatione, ad extremumque de barbarâ Iroquiorum crudelitate triumphans, per incendium, lentum illud quidem; sed paucarum tamen horarum, ad cœlestis regis amœna translatus est. Ex eorum numero fuisse videri potest, quos ad sui notitiam, amorémque Deus ipse per se vel trahit, vel allicit. Nam antequàm institutorem vllum vidisset, atque adeò antequàm Patres Societatis IESV eas in oras penetrassent, cum se vir bellator ab adolescentiâ, animaduerneret, multis ex discriminibus euasisse, in quibus æquales sui periissent, ita reputabat, atque adeò agnoscebat, non se suâ industriâ, suis-ve viribus effugisse, sed potentioris cuiusdam Genij præsidij; ac tamen in somnia sua referre vulgò Hurones solent secundorum euentuum causas, & originem: tamen ea ipse tanquàm vana, atque

futilia neglexerat. Cùm autem nihil tum quidem videret prætereà, vbi primùm de Deo rerum omnium procreatore, ac rectore, deque Christo Seruatore mortalium disputantes Patres audiuit; facilè sibi persuasit illum ipsum esse, cui accepta referre deberet, quæcunque sibi vnquam fausta, feliciàque contigissent, constituitque eum deinceps totâ ætate venerari. Ergo cùm ad bella pergeret, aut in iisdem iam versaretur, quotidie manè & vesperi, sèque, résque suas benignissimo eius Numini sedulus commendare, cum ingenti rei benè gerendæ fiduciâ. Et verò propè incredibile, quæ bellica facinora ediderit compluries, ante annum quidem circiter, cùm Hurones ducaret non plures quinquaginta, Iroquios trecentos fudit, fugauitque: ætate autem proximè superiori, cùm lacum eum traiceret sanè ingentem, qui Huronum fines ab Iroquiorum finibus dirimit, animaduerso plures hostiles canoas maiores vulgaribus rectâ ad se, quantâ maximâ poterant remorum contentione ferri, trepidantes socios, deque fugâ cogitantes sic continuit, vt non modò non fugiendum esse dixerit, sed etiam hostes aggrediendos. Nec cunctatus, vbi ad primam, quæ occurrit, canoam aduenerat, in eam saltu se librat, & solus & inermis: raptâ securi vnus caput diffindit, duos precipites iacit in profluentem, tum se ipse itidem in animum demittit: alterâque natans manu, alterâ quorquot hostium occurrere, seu obuij, seu circumstantes, cædit, mactâtque: tanto ceterorum terrore, vt fugam cuncti capeffuerint: ipse cùm canoam denuò suam conscendisset, duos illos quos in flumen deiecerat, viuos capit, abducitque. Has tantas laudes obtinebat insana quædam pertinacia in retinendis patriis aliquot superstitionibus: ad eas cùm tanquàm polypus ad saxa adheresceret, nimirum haud idoneus erat, qui ad Baptismum, quem totis tribus annis flagitarat, admitteretur. Tandem, quasi id quod impendebat præfagiens, postquàm superiori hyeme, studiosiori quadam assiduitate instituenti Catechistæ operam dederat, ad Paschales ferias, ad Residentiam S. Mariæ pergit, & *Si quàm perspicuè summus vitæ nostræ arbiter conuetur, quid in vniuscuiusque hominum pectore abditum lateat, tam vos intimè, Patres compellans, inquit, perspiceretis, quas fides radices hac in mente egerit, na, in Christianorum consortium iam*

ANNVS
MDCXLI.

me adlegissetis, neque ad bellum primo quoque tempore profecturum angeret sempiternorum cruciatuum formido. Baptismum mihi ipse conferre nequeo: quod possum, illud minimè fucatè facio, ut id beneficij me vehementius expetere significem. Quòd si post contestatam tamdiu rei tam expetendæ cupidinem exuretur, hæc anima apud Tartarum, an non penès vos culpa ea residebit? Quanquàm spero meliora de summo illo Deo quem predicatis, cuiusque in cognitionem veni: fortè illum mei capiet misericordia: etenim illud continenter inculcatis, vos ab eo infinities humanitate, clementiæque superari. Fregit ea oratio Patres: neque enim quidquam animaduertebant, vnde differri diutiùs eius Baptismus posset, vel deberet: postquam eodem animi candore profitebatur, se nuncium planè remittere insanis illis superstitionibus. Ità solenni ritu sacro lauacro regeneratus est, ipso peruigilio Dominicæ Resurrectionis, summâ suâ latitiâ, summâ Neophytorum omnium gratulatione. Vir ex eorum scilicet numero, qui, Consummati in breui, tempora multa expleuerunt: vix enim menses sex deinceps in viuis superfuit; sed qui annis aliorum plurimis æquiparari queant, ita omnem Christiani officij absolutiorem sequebatur: dignus visus Deo qui tam honestâ in causâ vitam tam constanter poneret. Vt ad institutum reuertamur. Galli reducti sunt in citimum pagum eum, in quo constitutum domicilium habebant perfidiosi illi, à quibus facta primùm impressio in præternauigantes erat. Omnino non abs re prædicant æqui rerum, quæ ad sempiternæ salutis rationem pertinent, æstimatores; In diuturnâ exagitatione plus inesse periculi, quàm in genere leti atrocissimo quolibet, quod modò per breui tempore definiatur; fit enim nescio quomodo, ut immemor sui ad exiguum illud interuallum animus, vires colligat, afflante Deo, qui nunquam non suis tam formidoloso loco adest: in morosâ autem illâ incertorum expectatione euentuum labascit plerunque mens, vndique concussa, & scilicet semper diriora metuens: angunt præsentia, futura perturbant: erumpit identidem molliùs naturæ imbecillitas: &, quod omnium molestissimum, abdere se Deus videtur, vel abesse potius: hinc illæ lacrimæ, quæque non hominum modò vulgaris virtutis; sed eorum etiam quos similes ipse fecit in gloriâ Sanctorum, qui sanctos facit idem, & muneratur. Mos est non Iroquiorum modò,

sed etiam finitimorum longè, latèque populorum, vt quorum captiuorum vitæ parçitur, ij in aliquam adscribantur familiam, vicem locumque suppleturi alicuius, qui ex eadem familiâ in bello occubuerit: ibi durius humanius-ve habetur, prout fert eorum, quibus addicitur natura, vel voluntas. Dum ex eo instituto agitur, cui potissimum Ioguesius, sociique cederent, interea peregrini, captiuique incerti laris, semineces, sine cibo tot iam exactis lucibus, post tam multiplices cruciatus, tamque diuturnos, inuisi omnibus; si non animis, corporibus certè fatiscebant, cum edulij nihil suppeteret, præter frugem illam Indicam attritam vtrumque duos inter filices; & cucurbitas quasdam præcoces, cibi genus sanè insulsum. Itaque cum animaduernerent Barbari vtrumque sensim tabescere, conquisitos pago toto pisciculos, carniûmque ad fumum Solem-ve siccatarum frustula redacta in puluisculos, polentæ admiscunt: eo fomento vires vtrumque reparatæ.

SED ECCE TIBI nouum discrimen: post dies circiter viginti, quàm captiui in Iroquiorum fines peruenerant, adsunt bellatores illi, quos ad ostium vsque Iroquensis amnis progressos vidimus, & scilicet re malè gestâ. Quippe cum Galli certatim, spectante Monte-magnio, qui eius rei causâ illò conscenderat, operam nouæ Arci darent, quam de Armandi Cardinalis nomine, Richelæam appellari placuerat, rati Barri se longè numero superiores, & cœptam molem disijcere, & Gallos incogitantes, diuersisque in partibus operis occupatos opprimere posse; tripertito agmine per densa nemorum vno eodémque momento irruunt diuersi: ac nisi præstò fuisset Monte-magnius; operas, quotquot erant, cecidissent utique. Sed cum is ex suo myoparone irrumpentes cerneret, in scapham videlicet desiluit continuò, & quâ maximâ curare potuit, remorum contentione, ad Arcem aduolat. Iamque Barbarorum aliquot se se infuderant, intraque sepra grassabantur, cum is qui excubitoribus præerat, Rochetus Gallus, cum aliquot manipularibus adest, depellitque obuios: Iroquius Præfectus quidam & corporis proceritate conspicuus, & ornatu capitis ex fetâ ceruinâ purpureo infectâ colore, extante altiùs, dum audaciùs se se infert, glande plumbeâ exanimis sternitur: occubere alij præterea duo, plerique vulnerati.

ANNVS
MDCXLI.

Ergo eâ clade efferati magis quàm attriti, cùm ad eum pagum peruenissent, in quo Galli habebantur; fremere videlicet indignum esse, vt postquàm tam non molliter sui à Gallis habiti essent, Gallis apud se tutis & quietis liceret esse: acceptam iniuriam (latronum enim more iniuriam accepisse se querebantur, qui intulerant) horum captiuorum cruore expiandam esse: dederentur itaque sibi, neque intùs in animo diutiùs homines ignoti indignam Iroquiorum necem riderent. Contrà, sub idem tempus, illustri sanè documento diuinæ Prouidentix in suos, cùm accepissent Bataui, qui in coloniâ agebant, leucastantùm tres & viginti dislitâ ab eo pago, Gallos aliquot ab Iroquijs, si non in vinculis, in asperâ sanè custodiâ haberi; legant vnum è suis, magnæ auctoritatis hominem, cum alijs duobus, qui de ijs liberandis ageret. Humanè illi quidem, qui socios, fœderatôsque ab feris, atque immanibus vexari tam atrociter, ferre nequirent: verùm, quàm ad dignitatem aptiùs, abstinerent omninò ab armis subministrandis crudelissimæ genti, quæ deinde identidem rabiem exerit in eos ipsos, quibuscum in Europâ Bataui iidem coniunctissimè viuunt! Erit fortè cùm se respiciant, desinântque suis præfidijs oppugnare socios immerentes, magnâ utique mercede rectè facti conscientiâ, si nullæ prætereà sperari utilitates possent. Vt vt id erit, tum quidem perofficiosè illi quos dico, se se aduersùs nostros adhibuerunt: oblato etiam pretio in vtrumque. Ad hæc ita Iroquij responderunt, sanè vafre; Nihil esse quod non amicis, socijsque Batauis concessum, quod quidem penes se esset, vellent: verùm, integrum sibi non esse de Gallis sic pacisci, quandoquidem de consilij sententiâ breui restituendi forent Gallis suis. Et quidem eam fuisse nonnullorum sententiam, ex eo deinde patuit, quod sub exuntem Septembrem designati fuisse dicuntur, qui captiuos ad Monte magnium reducerent, parato etiam in iter com meatu: sed vt nihil tum Bataui, ita nihil pòst effecere ij, quorum & mentes, & suffragia ad pacem, concordiamque cum Gallis incumbabant. Vicit remeritas, crudelitâsque plurium, negantium se vnquam passuros vt Galli captiui euaderent. Ita in nouas ærumnas, tanquam in fluctus reuoluti, incertique quò hæc demùm euasura esset iactatio, haud abs re funesta

omnia

ANNVS
MDCXIII.*Renati Gompilij
mors crudelis.*

omnia metuebant. Et Costuræus quidem in pagum remotiorem sub id tempus abductus est, Renatus Goupilius à Ioguesio breuî, crudeli nece diuulsus. Postquam de suo reditu conclamatum esse intellexerant, secessere ambo ad orandum liberiùs, in collem qui pago imminet: eo loco, clàm arbitris, procul à molestis interpellatoribus, totos se denuò Domino Deo vel dicant, vel permittunt, quidquid de se statueret, ad extremum vsque spiritum constanter duraturi. Dum redeunt, recitantque alterni sanctæ Deiparæ Rosarium, obuios habent iuuenes duos, à quibus in pagum se recipere iubentur. Hîc ad Goupilium conuersus Ioguesius; Nescimus, inquit, mi frater, quorsum ista pertineat denunciatio: in hac quidem rerum perturbatione, quotidianisque tumultibus, suspecta nobis esse cuncta debent. Proinde nos Deo, sanctissimæque Dei Matri impensius commendemus censeo: nihil tali præsidio fretis pertimescendum. Et vix ad pagum peruenierant, cùm ficariorum duorum alter, eductam quam adhuc veste abditam habuerat securim, tanto impetu in Renati caput librat, vt is semianimis corruerit, sanctissimum IESV nomen inclamans assiduè. Hoc tam tristi spectaculo non tam territus, quàm quid suarum partium esset, commonefactus Ioguesius, illicò procumbit in genua, ictumque similem, quem opperiebatur, maioris vt in Deum obseruantia significatione exciperet, pileolum extrahit, quò nulla non in re decorum seruaret. At eum tum quidem sua fefellit vel spes, vel opinio: vbi aliquandiu eo corporis animique habitu mortem præstolatus fuerat, iubetur à ficarijs surgere: neque enim facultatem habere se interimendi illius, quippe cùm alteri familiæ mancipatus esset. Ergo sui penè immemor, memor charissimi sodalis, vel fratris potiùs, suo natantis in sanguine, aduolat ad eum ocyus, peccatorumque absolutionem, quâ altero ferè quoque die candidissimam illam mentem vel expurgarat, vel decorauerat toto eo formidoloso tempore, in illo extremo vitæ actu sollicitus adhibet. Secundùm eam, cùm palpitaret adhuc, ictus duos truculenti ficarij ingeminant: hi Renatum Beatorum numero, inquit Ioguesius, adiunxerunt. Nimirum, ea fuit persuasio amici Sacerdotis, quid in integerrimâ illâ animâ lateret, apprimè conscij. Exegerat Gou-

ANNVS
MDCXLII.

*Eiusdem vir-
tutes.*

pilius menses aliquot in tyrocinio Societatis, Rhotomagi, eductus hinc à Præpositis fuerat in Nouam Franciam, at laico vestitu, quò commodius in egentium Neophytorum gratiam facitare artem suam posset, Chirurgicen, cuius erat in paucis & sciens, & experiens. Vir candidâ simplicitate, vitæ innocentia, patientiâ in aduersis rebus, inclytus, diuinæque voluntatis imprimis obseruans. Martyr vocari possit, necne, non est nostrum statuere: illud, de causâ necis à Barbaris intentatæ, Ioguesius idem prodit; Cùm per diu quotidie orationi daret operam, homines suæ sibi malignitatis conscios, suspicatos, subesse isto in secessu nonnihil, prauamque, & stolidam opinionem confirmatam ex eo esse, quòd cùm aliquando pio studio, vt apud Christianos fit passim, puerum, filium vnus eorum quorum in casâ captiuus versabatur, detracto pileolo ad maiorem reuerentiam, salutari Crucis signo à fronte ad pectus deductâ dextrâ consignasset, id conspicatum senem quendam, cùm in suspicionem occulti maleficij factum traxisset, nepotum cuidam suorum imperasse, Gallum vt cum tolleret de medio. Obijt anno ætatis quinto & tricesimo, III. Cal. Octobris: vt quo die beatos Angelos Ecclesia festâ ceremoniâ veneratur, eo vir Angelicæ in terris vitæ perstudiosus, ad Angelorum consortium, consuetudinemque familiarem euolaret.

*Neophytorum in
fide constantia.*

Ioguesius quàm varijs deinceps, super priores illos, casibus iactatus fuerit, reddemus anno proximo: nunc, Hurones ne prætereamus, quæ Kebecci anno superiore fortiter Carolus Thondarsaa sponponderat, ea prolixè dein apud populares suos repræsentauit, nec factis minùs, quàm dictis. Vbi primum patrios lares attigit, concionem, instructo de more conuiuio aduocat, superque epulas orationem hanc habet. *Habetis hîc, inquit, fratres mei, hominem, ex quo vos viderat, Christiana sacra complexum: at ita complexum, vt certum, constitutumque ei sit, millies potius mortem oppetere, quàm à fide discedere. Nam cum supremo vitæ nostræ rerumque omnium auctori sacramento dixerim, non iniquum modo esset, sed etiam impium, tetro demoni quoquo modo obsequi, aut ullius planè rei, quæ ab eo profiscatur, rationem ullam ducere. Proinde nemo vnquam vestrum, aut omnino quisquam adduci se sinat, vt me ad rem ullam*

incitet, quæ sit cum peccato coniuncta, nisi se à me reijci velit: id verò dico, ut & ego hac molestiâ, & vos hoc labore careatis. Itaque accipite breuem orationem meam: opes hæc qualescunque, animus, vita ipsa vestra est, dum nihil à me flagitetis, quod Deum oppugnet: eam sectam qui sequi volet, huius me, haud peritissimus licet, magistrum profiteor. Nec me latet id molestum vobis accidere, quod à me, deferimini, tantâ prius necessitudine vobis iuncto: ne diuortium id fiat, providere vobis integrum est: deserite patrias, auitasque superstitiones: ijs ego antehac non minus adhaerecebam, quàm vos ipsi: si ducem sequi non piget, nulla tanta unquam inter nos exitit animorum, studiorumque coniunctio, quanta posthac futura est. Ad hæc quid responderint conuiuæ, Auctor non prodidit: illud adiungit, cum eadem ipsâ hyeme coryphæus quidam impietatis, Magus, terribilissimi dæmonis, cui se infelix manciparat, ope fultus, sanandam ægrotam feminam suscepisset, nec ineptæ choreæ, aliæ-ve superstitiones quidquam prodesse, causatum impium idcirco minùs artem suam valere, quod à festâ cerimonia subducerent se se Christiani. Perficiendum itaque prorsus, ut adessent tùm alij, tùm Thondarfaa imprimis: is si se adiunxisset, vocemque suam sociasset, rem vtrique ex animi sententiâ processuram. Præuiderat fortè veterator id quod euēnit, fore ut nullis precibus, nullâ cuiusquàm oratione id sibi Carolus persuaderi pateretur, atque adeò habiturum se se vnde & suam, & perditum dæmonis vel fraudem, vel imbecillitatem regeret, ita nullum non lapidem mouit, ut is accerseretur. Re in consilio agitâtâ, decretum, ad omnes omninò Christianos eodem ut tempore adiretur: ad Carolum autem, quippe difficiliorem expugnatum, legantur Præfecti tres è præcipuis. Eos ut casam suam subeuntes conspexit vir egregiè fidelis, conuersus ad Deum, Ades roganti, inquit, Domine Deus, & quemadmodum hîc adhibere me debeam, commonstrato; Quid isti velint, nescio; illud tamen suspicor, quando toto pago feruet Auernalis cerimonia, nihil boni, nihil commodi ab ijs afferri. Tum egregiè dissimulans; Saluete, inquit, fratres mei: quando eo me honore dignati estis, ut veniretis ad me, meum est alloquio, & confabulatione distingere vos tantisper. Quid de vobis nuper animo & cogitatione voluerem, exponam oportet: ego sortem vestram miseror

ANNVS
MDCLII.

ex animo, qui ei domino seruiatis, pareatisque, quo nullus turpior esse potest. Nec vos pudet vestrâ quotidie voce abuti ad eius iussâ promulganda? neque enim vos quidquam hîc à vobis affertis: ab illo cuncta proficiuntur. Quin ingum excutitis simul omnes? tum demum Præfectorum nomen optimo iure obtinebitis, dum uni Deo, rerum omnium procreatori, ac parenti morem gerendo, communem patriam beatissimam efficietis. Et verò quid tandem equius, quàm ut obtemperemus ei, cui quidquid sumus, acceptum referre debemus: quid indignius, quàm ut eximius ille cultus, supremusque, qui summo ipsi Numini infinitis nominibus reseruandus est, transferatur in indignissimum prædonem, hoc est in rebellem, apostatamque nebulonem, qui calo primum nefarium bellum indixit, post mortalibus sempiternum moliri exitium nunquam adhuc desit, nunquam & deinceps desiturus! Mihi si quidquam creditis, eum habete pro merito, hoc est forti, constantique despicientiâ, ineptas, prauasque superstitiones ab eo & inuectas, & propagatas deserite; fidem, atque unâ cum fide legitimum Domini Dei, vestri parentis, conservatoris, muneratoris, cultum atque obsequium magno animo complectimini. Is neque in terris commorantibus deerit, & in calum olim translatus immensis vel opibus, vel delitijs cumulabit. Cùm sermonem in longum consultò extraheret Eustachius, neque finem dicendi faceret, quâ se præclari Oratores insinuant, non habebant, dum eorum vnus moræ impatientior; Non ego, inquit, huc accessi aut solus, aut priuatâ voluntate, mi frater: legati à te sumus communi decreto Consilij, dere sanè magni momenti: sed hiscere vix audeo. Noli putare me proloqui, hæc quæ vides, circumposita tuguria loquuntur potius. Infelicem illam mulierem vidisti extremo morbo conflentem! viribus defecta, vocêque, hæc tantum pauca verbula intermortuis suspirijs interrupta ingeminat! Thondarfaa, capiat te mei miseratio. Biduum est ex quo in eius gratiam pagus rotus elaborat: ac nulla satis remedia animam agentem iuuant, nisi vox tua accesserit. Qui eam curandam suscepit, auct magnopere, tu ut toti curationi præsis: noli id negare communi nomine poscentibus, ad vnâ saltem diem. At Carolus immotus animo; Nostis ipsi, inquit, me fidem esse complexum: quàm pernicioso exemplo peccarem! quàm grauem offensionem crearem ijs, qui propediem ipsi quoque per Baptismum

in Christiana sacra transituri sunt ! Dum bellatum ibimus, nullum planè periculum subterfugiam, vbi de peccato agitur, semper illud, quidquid ingruet, declinabo. At non est id mali genus tale, inquit ex ijs vnus, desertor fidei, vt non suppetat remedium: venimus proximè à pullatis illis, qui te instituunt: aiunt nolle se quidem hortatores accedere ad id implorandum, quod tam enixè à te flagitamus; verùm, illud addunt, cras se eam tuam noxam eluturos. Age sis, ergo, ne reformida tantopere culpam leuiusculam, quæ vbi primum confessionem institueris, euanuerit. Sed non erat is Carolus, qui ab hoste consilium caperet, aut tam leuiter crederet mentienti apostatæ, non modò non cessit ipse, sed etiam continuit Neophytos alios omnes, sic vt casa nulla fuerit, vbinon fides de Præfectorum impietate triumpharet. *Vel ipse Mathias Ariessa*, vir maioris virtutis, quàm auctoritatis apud suos, omnium peripsema, fregit tamen Præfecti cuiusdam furentem audaciam. Vbi post longam acremque concertationem ab eo extorquere Præfectus non potuerat, vt sacrilegæ ceremoniæ interesset, tandem stomachans; Desine, inquit, nouam hanc sectam profiteri. Atqui sic habeto, inquit Mathias, méque huncque filium meum emorituros potiùs. Nam quâ largitione isti pullati te dementant, inquit Præfectus? Cæli gaudijs. Te verò arrogantem magnopere, in extremâ hac egestate! donaret te saltem vesticulâ, vnde seminudum corpus contegeres. In illâ cælorum regiâ, suscipit Mathias, omni opulentia circumfluam: verùm, vt video, illud te demùm à suscipiendâ fide retardat, quod nullam de æternitate cogitationem suscipis, totus rerum præsentium curâ depressus, demersusque: (id additum à forti Neophyto, quòd Præfectus is aliàs Christiana se sacra complecti velle significauerat.) Nec viri modò, sed etiam femina, gens à naturâ imbellis, constantiam suam in fide, inque Dei famulatu egregiè probauerunt. Consultus Magus, omnium quotquot totâ regione erant, celeberrimus, quid tandem de semente anni superioris sperandum esset? respondit, si quas fruges colligere statò tempore vellent, duo planè obseruanda esse: alterum vt quisque quotidie suo in agro nicotiæ aliquantum flammis traderet, exureretque, dæmonem suum venerans: alterum, vt ne quis cannabem

ANNVS
MDCXLIII.

lectum iret (sic vocitant plantæ cuiusdam siluestris genus , unde fila in retia æstate detexunt) id vtrumque nisi seriò obseruaretur , messem nullam fore. Vix egregium oraculum efuderat vates , cùm toto pago promulgatur , iubenturque cuncti & nicotiam in agro quisque suo adolere , & ab legendâ cannabe abstinere. Sed nimirum illud tenuere Christiani , quod à sanctis Apostolis didicerant ; Aequius esse Deo morem gerere , quàm hominibus : prius illud peregit Christianorum nemo : feminae duæ , sorores , cùm pridie communi consilio statuissent ad cannabem pergere , indignum ratæ Saranæ interpreti aut cedere , aut omninò acquiescere , vadunt intrepidæ quò ferebat mens , eodémque die cannabe onustæ redeunt in infidelium oculis. Hic verò tumultuari infani , expostulare apud Præfectos , germanam vtramque accusare non modò neglecti imperij , sed etiam , quod longè formidolosius esset , vastitatis , quam toti regioni allaturæ ex annonæ consecuturâ caritate essent. Sed nimirum ex consideratis Religionis officijs detrimenti nihil , magnæ fere opportunitates sequuntur : qui nicotiam Tartareo tyranno adoleuerant , eorum agri malignè extulerunt ; qui impiam superstitionem riserant , ijs lætior seges fuit.

P. Raymbaldi
funus.

EREPTOS sibi indoluit his extremis anni mensibus Noua Gallia viros duos minimè vulgares , alterum è Societate Iesv , qui prior mortalitate defunctus ; alterum Laicum illum quidem , sed cuius singularia extant merita in eos populos , qui intrâ paucos dies præeuntem illum alterum luctuoso obitu secutus est. Ergo obiit Kebecci ad XI. Calend. Nouembres Raymbaldus è Societate Sacerdos , omnium primus , qui sat multi deinceps , dum hæc scribimus , vitam in Nouâ-Franciâ profuderunt , & horum quidem plerique , etiam cruorem , per acerbissimos cruciatus. Is postquam annos aliquot in Galliâ vetere , rem Nouæ-Franciæ accurarat quæ quidem ad Nostros pertineret , quasi pertæsus opellæ illius , vt interpretabatur , dare se penitus constituit grauiissimis , ac sanctissimis illis laboribus , impetratæque facultate , eò immigrauit. Nec diu Kebecci substiterat , cùm ad Hurones missus est , eorum flagratu Patrum , qui illic iam confederant , gnarorum quali quantoque animi vel robore , vel ardore adhibere se se con-

fueſſet. Et ad Nipiſirinius quidem vnà cum Claudio Pijartio miſſus, gentem eam ad IEſv Chriſti notitiam fidemque tradu- cturus ſperabatur, cùm gradum refleſtere coëgit itinerum commodis, rerumque ad victum neceſſariorum penuriâ af- flicta valetudo. Kebeccum igitur cùm iuſſus repetiſſet, ſub exeuntem menſem à reditu tertium, eo quem dixi die, pla- cidiffimè obdormiuit in Domino, hoc ſe potiſſimum ſolatio recreans, quod in Nouâ-Franciâ emoreretur, & letalem mor- bum in vocandis ad fidem, atque ad eò ad ſempiternam fe- licitatem Barbaris contraxiſſet. Illius corpus Monte-magnius (quæ erat eius de viri virtute opinio) non loco vulgari, ſed eo ipſo in Mauſoleo condi voluit, quod Camplenio, merenti vtique, ante aliquot iam annos erectum fuerat.

ALTER ille, Nicoletus fuit, hauſtus vndis, dum Kebecco ad Triſluuium in lembo properat, vnum aliquem, qui in carcere ab Algonquinijs habebatur, ſi quo modo poſſet, eorum diritati erepturus. Annos totos quinque & viginti in Nouâ-Franciâ poſuerat, nuſquam non frugifer. Vbi primùm aduenerat, eorum iuſſu qui Kebecci Gallicæ Coloniae præ- rant, cum Inſularibus Algonquinijs, diſcendæ linguæ bien- nium totum exegit, nullo quoquam Gallorum comite, & per ea ſcilicet incommoda, quæ facilè quiuis æſtimabit, qui modò mente, intelligentiâque comprehendet, quid demùm ſit, ri- gentes hyemes ſub cedrino, ſagino-ve cortice exigere in ne- moribus, victus rationem totam habere è venatione ſuſpen- ſam, inconditos clamores aſſiduè haurire auribus, carere iu- cundiffimâ conſuetudine ſuorum, neque modò ſannis patere continenter, verborumque contumelijs, ſed etiam quotidianis vitæ, capitîſque diſcriminibus propoſitum eſſe. Sanè fuit, cùm totum ſeptiduum tolerauit inedia, & quod mirere, ſeptem ipſas hebdomadas ſic exegit, vt nihil niſi paulum corticis de- guſtarit. Hoc poſito tyrociniò, cum Algonquinijs quadringen- tis ad Iroquios de pace miſſus, rem feliciter compoſuit: mox adiit ad Nipiſirinius, cum iſſque annos ſeptem traduxit, no- uus municeps. Reculas ſibi ſuas habebat propriè, caſam, ſu- pellectilem, piſcationis, venationiſque inſtrumenta, & ſcili- cet pelles fibrinas, eodem mercaturarum iure, quo ceteri: vno verbo, adhibebatur ad conſilia: dum, reuocatus à Præſi-

*Nicoleti virtutes
& mors.*

ANNVS
MDCXLII.

dibus Gallicæ Colonix, apothecis præfectus est idem, & interpretis munere fungi iussus. Per ea tempora ex Præsidium eorundem mandato excurrendum ei fuit ad populos quosdam maritimos, paci eos inter, Huronésque conciliandæ. Distat regio occasum versûs, leucas propè trecentas ab iisdem Huronibus: quorum legatis septem cùm se se adiunxisset, varijs nationibus, quæmodicæ occurrebant, ex itinere consalutatis, munerûmque largitione delinitis, ne si id prætermitterent, in hostium numero positi, in quoscunque inciderent eorum iaculis obijcerentur; vbi bidui aberat, præmisit vnum è cohorte qualicunque suâ, qui ei Nationi ad quam pergebant, nunciaret, adesse Europæum legatum cum muneribus, qui Huronum nomine, eorum amicitiam affectaretur. Et accepta cum plausu legatio est: missi obuiam iuvenes continuo, qui *Manitsirinis* (hoc est hominis mirabilis) sarcinas, suppellectilémque gestandam susciperent, ipsum honorificè deducerent. Erat Nicoletus in veste sericâ, operis Sinensis, aurbus, floribûsque multiplicium colorum scitè variegatâ: sclopos minores duos, ex ijs qui tactâ vel leuiter rotulâ exploduntur, singulos singulis manibus præferebat: hos cùm laxasset (sic enim tametsi Gallicus Author non memorat, tamen factum oportuit) dant se illicò in effusam fugam imbelles genus, pueri, feminæque, quò se quam-celerrimè viro subducerent, qui ambabus manibus fulmen (aiebant) præferret. At longè latèque sparsâ famâ de eius aduentu, conuenire continuo Præfecti cum suis, ad hominum quatuor quinque-ve millia: ac re in communi consilio agitâ, expensâque, firmatum ritè fœdus. Epulûm deinceps procerum quisque de more dedit, horum in vno, quod mirere, fibri centum & viginti numerati. Re benè gestâ, ad Hurones, mox ad Trifluuium reuersus, ad pristinum munus vtrumque se se Nicoletus retulit, vnicè vel Gallis, vel indigenis charus: in id præcipuè intentus, vt industriam suam, gratiâque quâ valebat apud Barbaros sanè plurimum, cum Patribus Societatis coniungens, quotquot posset, ageret ad Ecclesiam: dum anno proximè superiore, Oliuerio, qui Kebecci apothecis summâ cum potestate præerat, reuocato in Galliam, eius in locum pro suo merito suffectus Nicoletus est. Verùm haud diu licuit

licuit Christiano solatio, quod tantopere concupierat, ut Ke-
 becci & sacramenta pro piamentis voto, obiret frequens, &
 eorum consuetudine perfrueretur, quibuscum miscere de re-
 bus diuinis colloquia liceret: pridie Cal. Nouembris cum lem-
 bum conscendisset, horâ, ut Galli numeramus, septimâ po-
 meridianâ, hoc est intendentibus se iam noctis tenebris, ad
 Trifluuium, ut dixi, tam religiosâ de causâ pergens, vix ad
 Sillerianæ sedis conspectum peruenerat, cum Boreâ flante
 pertinaciùs, fœdâque tempestatem, quam exciere iam ce-
 perat, glomerante: lembus bis, ter-ve in orbem circumactus
 cum vndis oppleretur vndique, cessit tandem, fluctibusque
 haustus est: vectorum nonnulli euasere, in his Sauignius ipse,
 cuius lembus erat: ad eum tam formidoloso tempore conuersâ
 placidè oratione Nicoletus; *Tu verò, inquit, Sauigni, quando
 natandi peritiam habes, salutis tue, quâ datur, consulito: ego quem
 ea industria destituit, pergo ad Deum: uxorem meam cum filiâ tuâ
 humanitati commendo.* Mediâ in colloctione alterum ab altero
 diremit fluctus:mersus Nicoletus est, Sauignius cum præ
 horrore nocturnâque caligine vbi loci versaretur, nesciret,
 fluctuum vi ab lembo, cui aliquandiu inhæserat, diuulsus,
 dein natando luctatus aliquandiu cum alternantium fluctuum
 infestâ vi, defectus propè viribus, & animo tantumnon lin-
 quente, votum Deo nuncupat, quale, non proditum: tum pe-
 de subiectum vndis solum feriens, littus illicò tenuit, gres-
 sumque per concretam iam glacie crepidinem ægrè moliens,
 ad Patrum domunculam erepsit semianimis. Et applicita qui-
 dem fomenta continuò, quæcunque præsto erant, ignis præ-
 fertim, quo maximè indigebat: verùm, cum natium calo-
 rem penè frigus, vndæque oppressissent, nutibus aliquandiu,
 non linguâ, sensâ mentis vtcunque declarans, suspensas soli-
 citorum Patrum mentes habuit: dum receptâ loquelâ, rem
 ut erat exposuit, insigni Christianæ constantiæ significatione.
 Porro captius is, cuius causâ extremum discrimen Nicoletus
 appetierat, duodecimo post die Sillerianum portum, mox
 Kebeccum tenuit, à Rupæo, qui ad Trifluuium præerat, ex
 Monte-magnij literis erutus Algonquiniorum diritati, perso-
 luto scilicet pretio. Iam deformatus vulneribus erat, quæ mul-
 tiplicia homines immanissimi exquisitè de more alia alijs ad-

ANNVS
MDCXLII.

diderant: sed quantam ad Trifluuium barbariem, tantam postmodum Kebecci humanitatem expertus, ab Hospitalarijs Monialibus sic habitus est, vt intra dies circiter viginti con-
sanatus, ad suos recipere se se potuerit, nec incommittatus: Christiani attributi duo, vel leuando, vel muniendo itineri: horum alter, Carolus Meiascat, hoc auidius oblatam pro-
uinciam arripuit, quod per occasionem reducendi popularis, videbat copiam sibi factum iri, Dei, Christi que annuncian-
di Abnaquijs. Ceterum non tunc primum Nicoletus vitæ pe-
riculum adierat, Barbarorum salutis causâ: idipsum antè vsur-
pauerat frequens, inquit Scriptor Gallicus, iisque quibuscum
versabatur, virtutum reliquit documenta factis expressa tali-
bus, vt expectari vix possent ab homine coniugij vinculis im-
plicito: extabant quippe, & ad Apostolicæ absolutionis ex-
celsitatem assurgebant: eò, tanti viri fuit iactura grauior.
Certè Barbari ipsi, vbi primum de eius casu inaudière, fre-
quentes Magni fluminis ripam cinxerunt, si quo modo opi-
tulari liceret. Vbi spes adempta omnis, quod proximum erat,
luctu & comploratione incredibili, hominis de se optimè me-
riti fatum sanè lugubre profecuti sunt.

*Neophytorum
pietas.*

AT NON EVNESTVS casus cuiusquam infregit in fide
constantiam: vt ceperant, ita per piscationis tempus, Sille-
riani Neophyti insignem præ se tulere absolutionem Chri-
stiani officij. Est annis S. Laurentij, vt alibi insinuauimus,
tàm ferax tùm piscium omnis generis, tùm maximè anguillæ,
vt ea quasi annona sit indigæ gentis, mensibus quotannis duo-
bus paranda, Septembri, Octobrique. Ej sic illi quos dico,
dedere operam, vt Christi bonum odorem longè, latè que
per vastos illos tractus sparserint, iniecerintque circumpositis
hac illac populis præclaram cupidinem ea imitandi, quæ tan-
topere in illis suspiciebant. Videbant homines iisdem paulò
antè vel flagitijs, vel superstitionibus implicitos, compositos
ad modestiam, ab omni alienæ rei contrectatione alienissimos,
pudicos, humanos, beneficos: tàm incluta forma virtutis ocu-
los primum, mox animos rapiebat, ingenerabatque tadium
miseriæ licentiæ, cui à pueris assueuerant. Et verò non
modò Barbari, sed etiam institutores ipsi mutationem illam
dexteræ Excelsi suspiciebant, affirmabantque passim, vix se

initio adduci potuisse vt crederent ea se vnquam oculis vsurpuros. Tympanorum mentio nulla: ebrietas, quæ quandiu naues Gallicæ ad anchoras stabant, tandiu apud miseros grafabatur, planè pulsa: lasciuiæ ne vestigium quidem: pietatis, ac religionis exercitatio tam assidua, vt præciarè cum vniuerso orbe ageretur, si se vbique Christiani a^{do}nam disciplinæ normam componerent. Ergo Attikameguij (gentis nomen est) canois inuecti tredecim ad eos confluxere sub Nouembris initium, ibidem hyemandi gratiâ, sacræque capeffendæ institutionis. Et quoniam secretæ casæ Montanorum ab Algonquiniorum tugurijs erant, ad priores se se Attikameguij adiungere, idiomatis maximè communione illecti. Itaque vt discriminis aliquid inter hos, illósque intercedebat, ita seiunctim ijs nauata opera. Algonquiniorum procuratio Quenio demandata, Montanorum Attikameguiorumque, Buteuxio, qui à Trifluuio recens, Sillerij hyemem exacturus aduenerat. Et Quenius quidem in Hospitaliarum seu Sacello seu Oratorio rem sacram faciebat quotidie: ad eam cuncti conueniebant, viri, feminæ, pueri eo numero, vt sæpè non sacellum modò, sed etiam ægrotorum Atrium oppleretur. Peracto sacrificio, adibat idem ad tuguria, instituebátque tùm baptizandos, tùm ad sacram accessuros synaxim. Horis pomeridianis, Christianam doctrinam pueris Vimontius tradebat. Confluebant alacres in illud idem Atrium, eoque ardore explicata capita reddebant, vt si tam stabiles esse possent, ac Galliæ veteris alumni, nihil illis neque ingenij, neque memoriæ facilitate cessuri viderentur, inquit is qui ea ipsa peragebat. Victoriæ præmium, cultellus, rosarium, panis nonnunquam particula: adultioribus quandoque pileus, securis-ve dabatur, incredibili parentum gratulatione, vix se præ gaudij magnitudine continentium, dum filios suos prosequabantur, per tuguria, præmiola ostentantes, queis, re benè gestâ donati essent. Nec verò grauius quidquam accidere ei atatulæ poterat, quàm si quis, vel ob temporis angustias, vel quâ aliâ de causâ præteriretur: vt cum aliquando Vimontius panem in complures distribuens, particulam vni cuidam obtulisset, oblatam is reiecerit mœrens, & Quî comedam, inquit, qui hodie dixerim nihil? Sub vesperum circumpositos adultos è casis denuò in sacel-

ANNVS
MDCXLII.

lum Quenius euocabat, precibus peragendis. Exhibant omnes miro silentio, pari modestiâ, ad Oratoriûmque rectâ pergebant: ibi loci orabatur ad quartam horæ partem, ad par interuallum temporis protendebatur institutio. Porro quæ circa Algonquinos Quenius, eadem circa Montanos Attikameguîosque Buteuxius accurabat, hoc vno discrimine, quod cûm hi in collem paulò longiùs se se subduxissent, bis ad eos quotidie itabat, horis ijsdem, hoc est manè, secundùm peractum sacrificium, vespereque, quo tempore per altas niues recipiebat se se frequens, cœptâ iam nocte, laternulam manu præferens, quæ dubios gressus regeret: sed nimirum is erat sæpè ventorum ea cacumina perflantium impetus, vt & lucernam extingueret, & vacillantem ipsum per collis decliua sterneret, rotaretque: quæ res, inquit Vimontius, stuporem fortè afferat ijs, qui hominem aliàs in vetere Galliâ norant, infirmæ sanè valetudinis: sed est hæc plerunque vocantis ad ardua Dei benignitas: non mentem modò, animûmque illustrat, sed artus etiam ipsos corpûsque corroborat.

ANNVS
MDCXLIII

HÆC INTER STVDIA, vertit annus, Domino piorum conatus promouente, & non sequentibus quidem signis, vt sub initia nascentis Ecclesiæ; sed miris instinctibus mentes tûm Fidelium ad celsissima virtutis decora, tûm aduentitiorum illorum ad Baptismum vnâ cum fide capeßendum incitante. Prioris generis documentum dedit sanè illustre Ludouisia Neophyta illa quidem, verûm in fide, religiosôque Dei famulatu matribus plerisque veteris Galliæ constantior. Huic filiola erat vitâ ipsâ propè charior, annos nata nouem: quam cûm morbus corripuisset grauis, mater, Hospitaliarum & studij in se propriè, & in quoscunque humanitatis gnara, ad eas tanquam ad certissimum perfugium ægram defert. Nec eam sua fefellit opinio: quicquid opis, medicinæque afferri potuit, prolixè ab ijs collatum est. Sed cûm nihil morbi vis remitteret, Ethnicæ duæ mulieres è familiaribus matrem, filiâmq; exitiosè miseratæ, inspectâ, salutatâque ægrotâ, ad parentem conuersæ, spondent morbum fugaturas, sineret modò suis remedijs vti, hoc est tympanum quatere: si tamen animum induceret salutaria monentibus acquiescere, afferendam ægram in siluas: alioqui rem adaures venturam Pullatorum

(hoc est Patrum Societatis) ij verò si innauidissent, irritam curationem totam fore. At nil cunctata pia genitrix; *Ne me verò sinat Deus meus*, inquit, *è prolabi, ut curationem vllam filie meae sinam adhiberi, quae vel leuiter sanctissimis eius legibus aduersetur.* Si quid tale usurpatum esset, metuerem magnopere, ne ex vetitâ corruptelâ filia mea interiret: verum, illud addo: si certò scirem eam *vestrâ hac ope*, emersuram è morbo, nunquam tamen adducerem id ut tolerarem quod vetat Deus: emoriatur sanè dum ad calum rectâ pergat. Et ex hoc posteriori religiosæ parentis voto res cessit: cum meliusculè filiola habere cepisset, rata mater nihil iam esse periculi, inualidam secum trahit in siluas, quò pergere itineris cuiusdam necessarij ratio cogebat: ibi recrudescente morbo, intrâ paucos dies felix virguncula erepta est mortalitati, sic, ut sancto spiritu puram illam mentem collustrante, omnia suprâ huius ætatulæ modum & sentiret, & proloqueretur. Rescitum deinde è matre est, paruulam, cum instare sui corporis dissolutionem præsentisceret, primùm significasse, gratissimum sibi futurum fuisse, si ab vno aliquo è Patribus consolationis quidpiam capere licuisset: cum id deesset, se ad Deum totius fontem consolationis confugere. Deinde parenti summas egit gratias, quod sibi tam sedulò toto morbi tempore adfuisset, nec sine multis vel molestijs, vel laboribus: egregiam hanc se voluntatem agnituram fundendis ad Deum eius causâ post obitum precibus. Tertiò, cum ad eam supremo illo tempore adiisset germanus frater longè ætate maior, quippe iam coniugio implicitus, tùm institit apud eum vehementer, fidem ut semper teneret, preces veneraretur; tùm, quoniam inaudierat dissidij aliquid ipsi cum vxore intercedere, obsecrauit enixè, morosam illam naturam placidè toleraret, né-ve adduci se sineret vnquam, ut ab eâ discederet: æquum esse ut viri muliebri infirmitati nonnihil vel indulgeant, vel condonent. Ecquis verò talia vnquam, si rem humanis momentis expenderet, expectaret ab rudi infantulâ?

HVIYS BEATVM vitæ mortalis finem excipiat castimonix specimen hoc illustrius, quod ante paucos annos gentes eæ ad omnem spurcitiam proiectiores erant. In vastâ nemorum solitudine Christiano adolescenti insidiata lasciuia mulier hoc

ANNVS
MDCXLIII.

periculosius, quò ab omnibus arbitris remotior locus erat, nihil non egit eius vt verecundam constantiam labefactaret. Ratione primùm, & sapientibus monitis reuocare à procaciâ petulantem nititur Ioseph (si non id nomen fuit, neque enim id proditum: prodi certè debuit, potuit-ve, quando illius alterius factum tam germanè hîc expressit) Dei oculos Sole lucidiores nihil non circumspicere: ipsum, quid strueret insana, quid moliretur, intueri: recessum nullum esse non in siluarum modò solitudinibus, sed ne in antris quidem, aut in imis penetralibus, quem is non lustraret: absisteret proinde, & ad mentem se se reciperet saniozem. At nihilo seciùs instat impudens, & vim suam adiungente Asmodæo, iuuenis mentem, corpùsque inflamat. Tum verò is ad instans expauescens periculum, fugâ se proripit, & procul, quâ densiora virgulta erant, procumbit in genua primùm, veniam orans, si quid fortè piaculi animo, & cogitatione concepisset; mox nudato ad flagella corpore, lento vimine armatâ dextrâ in se ipse sæuit atrociter, & medijs quidem in niuibz, per tantam frigoris asperitatem, vt tantumnon id quod ijs locis haud infrequens, arborum trunci dissilirent: sed acriores nimirum intus stimulos addebat hinc angor, ex susceptâ fortè culpâ, illinc perstans etiamnum à pellaci tentatione discrimen. Nec tam seuerâ suâ in se animaduersione contentus, Kebeccum extemplò aduolat, vbi versari inaudierat Sacerdotem eum, qui Neophytorum excipiendis confessionibus præerat: rei feriem exponit, lacrymis, singultibûsque vocem intercludentibus identidem: temeritatem inculsat suam, qui periculum non declinasset: & Noli, inquit, parcere, Pater: hoc modò dic, quemadmodum placare iratum Deum queam: pœnæ quidquid demùm erit, imposito: certum quippe est subire, vel si hinc mors consecutura sit: non aliàs mihi crede, neque libentiùs, neque paratiùs vitâ hacce defungar. At Sacerdos vt videbat plurimùm, faciendum censuit quod tali in re, ac tempore vsurparunt vel Sancti aliàs, vt tantos irato Deo satisfaciendi miratus ardores, leuia modò quædam pœnæ nomine imperarit. Neophytus de diuinâ clementiâ fiduciâ conceptâ ingenti, serenatâ mente recessit, periculo edoctus suo quemadmodum gerere se aliàs, si quid vnquam tale incideret,

deberet: nam sapientiæ quidem fuerat, subducere se se tandem: temeritatis, non se subduxisse citius: non enim sine discrimine nectit moras, qui angue iuxta conspecto, consistit.

AT SILLERIANI NEOPHYTI consensu omnes in id sedulo incubuere, ut re non minus quàm oratione, Attikameguijs illis cupiditatem sanctæ fidei iniicerent. Dum hospites ad se adueniebant, consultò in tugurio quisque suo preces publicè, & elatâ scilicet voce instaurabant: verabant, impediebantque, ne quis ex veteri licentiâ procius ad eam puellam adiret noctu, cuius ambiret nuptias: quoties instruebantur conuiuia, toties præstò erat, qui de Deo, de rebusque fidei sacer Orator disputaret: has partes impigrè obibat præ ceteris Ioannes Baptista *Eriknadat*. Fructus operæ respondit: baptizati adulti centum. Valuit inter cetera illustre diuinæ Prouidentię studium in suos: cùm venatum vnà cum Attikameguijs iuuenibus aliquot, Silleriani nonnulli perrexissent haud diu post, quàm isti aduenerant, ab vtrisque alcarum duarum vestigia deprehensa, quarum altera ad laeuam, altera ad dextram flexisset. Hic vnus ex temerarijs illis iuuenibus, Christianos appellans: Ecquis, inquit, vestrum hodie ferinam in cibum nobis suppeditaturus est? vtram alcarum harumce capietis? Aderat in agmine Stephanus Pigargich, ex superioribus iam notus: is ut pro suâ sagacitate facilè intellexit, quò amara pertineret oratio, ita pro suo ardore; *Non nos*, inquit, *sed is qui cuncta moderatur, optatum cibum nobis sufficiet: non nos ex pedum celeritate, neque ex sacrilego strepitu tympanorum, sed ex eius benignissimâ prouidentiâ, spes nostras aptas habemus: si nos volet priores prædæ compotes fieri, sic eueniet utique, quidquid perstrepueritis: sin, illud tamen habetote, eius beneficio, non nefarijs vestris superstitionibus acceptum referendum, si quid vobis commodè cesserit. En, ad rogandum cum pergimus, bonus, propitiûsque nobis adsit: eius erit de totius rei euentu pro supremâ suâ potestate statuere.* Hic pium agmen procumbit in genua, precésque Deo adhibet viuenti, & videnti: nec eos concepta de suauissimâ illius benignitate fiducia frustrata est: cùm priores profecti Attikameguij essent, tam inanes postmodum rediere, quàm fatigati: Neophyti orto iam Sole subsecuti, sub meridiem deprehensam alcen confodiunt eam, cu-

ANNVS
MDCXLIII.

ius vestigiis inhæserant, casamque secum trahunt: tum ad eam versi, quæ Attikameguiorum diligentiam eluserat, breui voti facti compotes, iaculis fugientem conficiunt: ita alacres, erectique animis, verecundantibus hospitibus summi Dei venerationem iniēcere. Idem Stephanus eorum quæ constituta summo consensu à Neophytis antè vidimus, strenuus custos, vindēxque, cū Christiana mulier, ætate adolescentula, moribus leuior, discedere à viro pertinaciùs vellet, nullâ iustâ de causâ, vbi amiora monita nihil profuerant, de Consilij sententiâ contumacem carcere concludit. Erat is dies quartus Non. Ianuarias, quo tempore vel maximè rigentium frigorum atrocitas sæuebat, nihil tamen neque straguli, neque ignis datum, sed in nudâ humo noctem totam exigere vel iussa, vel permissa. Et illa quidem, seu grauiora metueret, si resisteret contumaciùs, seu ad mentem saniores se derepentè recepisset, placidè obtemperauit. Vbi ad carceris limen ventum erat; Age, inquit, Stephanus, neptis mea, hac nocte adhibe Deo, quo maximo poteris pietatis sensu preces: licebit per otium: illud ab eo insiste petere, vt sapias in posterum, né-ve sis de cetero contumax: id quicquid pœnæ est, æqui boni consulito, illud tecum reputans, noxam tuam id commeruisse. Si morem gerere voles, haud diu hîc te esse patiemur. At illa elinguis, summâ tamen, vt ex vultu conijciabatur, animi æquitate, locum subit: per noctem deinde, quantum procliue est conijcere, reuoluens quid egisset, quàmque malo exemplo pertinax, infontem virum deferere contendisset, esse deinceps in officio, sanctè apud se constituit. Certè postridiè manè, cū ad eam Quenius adiisset cum Stephano, nihil quæsta est; sed quæ exigua fomenta suppeditata sunt, panis pauxillum, quo reficeretur, paleæ aliquantum, in quâ vtcunque requiesceret, ea in bonam partem accepit. Volebat illud addi prætereà Quenius, vt ex loco educta tantisper, in vicinum cubiculum, ad ignem accederet, è tam graui frigore se se recreatura: sed intercessit Stephanus, nihil opus esse dictitans: noxam talem fuisse, grauiorem vt pœnam commereretur, ad idque ipse hortator apud eam accessit: sub vesperum tamen eiusdem diei educenda visa est, vel quòd satis valitura ea animaduersio videretur, vel quòd

si ægritudo grauior eius fortè animum occupasset, funestum quiddam metuendum erat: etenim frequentibus exemplis comprobatum fuerat, Barbaros, si se semel angori mentis permiserint, necem sibi vltro consciscere. Ceterum, considerata illa feueritas, & ream deinceps in officio planè continuuit, & reliquis metum iniecit pœnæ similis, si similia peccarent.

INTEKE À INSTITVEBANTVR ad fidem Attikameguij, nam & Neophytorum charitate deliniti, à quibus omni officij genere colebantur, & à Monte-magnio, ad quem visendum Kebeccum primores excurrebant, accepti perhumaniter, affectique munusculis, libentiùs in animos admittebant quæ tradebantur: ita Domino Deo intùs permouente pectora, Baptismi studio incensi plerique sunt. Primus omnium *Anikstchi* fuit, florenti ætate idem, & ingenio præstans. Is, ex quo Catechumenum profiteri cepit, tantum semper studium præ se tulit suscipiendi Baptismi, vt neque dies, neque verò noctes aliud quidquam reuoluere animo videretur: hinc illa videlicet somnia, quibus aut noui aliquid discere, aut iam tradita recolere sibi videbatur. Fuit, cùm Catechistes seu periclitandæ eius constantiæ, seu minimè ficto metu moneret, ne tam sæpè ad se ventitaret, assiduitatem illam penè nimiam tædium eius in animo ingeneraturam precum. At is fidens; *Ne verò, ne*, inquit, *id metue, Pater: cibus quidem satiari ad nauseam possum; cetera quæ ad sensus pertinent, ex usu nimio respuere per fastidium: quæ ad fidem pertinent, ijs minimè exsaturari possum, nullà quippè præterea re delector, neque earum quas hic usurpatis Galli, neque earum quas de vestro tam florenti regno prædicatis.* Cùm inaudijsset *Oñabaksachits* quemdam, de quo mox, tympanum suum ad instituentem Sacerdotem attulisse, suum ipse quoque tulit continuò, & *Quidni meum pariter, inquit, petijsti? eccum illud: iam ipsum abieceram, nunquam repetiturus: illud modò dic, num quid mihi præterea deferendum, deponendum-ve sit, quo citiùs Baptismi compos fiam? mihi crede, mora in me nulla futura est.* Ac popularium quidem meorum deinceps fannas, iocósque amariores negligo: cauillantur, quod identidem noctem apud vos exigo, sat scio: at nihili voces eas duco, cui propositum sit tempus redimere: animaduerto quidem te diurnas horas ferè in obeundis tugu-

ANNVS
MDCXLIII.

rijs consumere: eò, noctis secessum quærto, quò plenius diutiusque ea ex te audiam, quæ scitu necessaria, commoda-ve sunt. Sanè, alijs in rebus omnibus popularibus ijsdem meis satisfacere consilium est: vbi de fide agitur, eorum offensio-
ne nihil moueor. Fuit, cùm idem Sacerdos cui tum fortè comitabatur, ex aliorum tugurijs per noctem cum laternulâ domum se se recipiens, è montis vertice per decliue, fallente vestigio, ruit in subiectas niues, vnde agrè emerfit, ex casu vel perturbatus, vel nonnihil faucius: hîc Anikstchi ingemiscens; *Vtinam*, inquit, *Pater, casus huius tui spectatores adessent contumaces ac rebelles nostri, qui capeffere fidem nolunt: quanti ea facienda sit, intelligerent ex incommodis, periculisque, quæ vos eius profeminanda causâ aditis quotidie.* Ergo cùm vbique egregiè satisfecisset; dicta denique dies est eius Baptismo: adiuncta ipsi consanguinea virgo, ceteris suppar dotibus, ætate inferior: cùm enim ille annum ageret quintum & vicesimum, hæc decimum quintum tantum attigerat. Vtrumque rogatus ex sacro fonte Monte-magnius suscepit: cùm enim ex quasi primitiæ essent Attikameguiorum, plurimum intererat, vt quandoquidem in popularium oculis peragenda erat cerimonia, splendoris illi tantum accerferetur, vt is Baptismi cupiditatem in alijs ingeneraret, in alijs foueret. Ibidem in Hospitaliarum sacello peracta res, vt quæ domus I E S V Christi sanguini fundabatur, eadem beato illo lauacro nouam eam sobolem perfunderet. Anikstchi, Michaelis, virgini, Mariæ inditum nomen: vterque ingentem læticiam præ se tulit, cum pari coniunctam modestiâ: conuiuio ex ijs populis lectos quadraginta excepit susceptor. Subsecutus paulò post Oüabaksachits: is annos natus circiter quinquaginta, audito aliquando Catechistâ, dum de rebus fidei disputaret, commotus animo vehementer; *Ità est*, inclamat, *æqua planè affers, Pater: atque ego in hac circumstantium coronâ profiteor, me nunquam deinceps aut cacodemonum opem imploraturum, aut superstitionibus operam daturum pristinis: illas iam nunc valere iubeo, earum pono instrumenta omnia: Baptismum flagito.* En, tympanum abjicio coràm. *Vt me verò angit ea cogitatio, me ad hanc ætatem demonibus morem gessisse, Deum, rerum omnium procreatorem ac parentem ignorasse!* Animorum motus effecit sanè ingentes

publica illa noxiarum superstitionum eiuratio in viro tali: ad ætatem enim grandæuam, accedebat magna aliunde auctoritas, quippe ex Attikameguiorum primoribus Antonius erat. Antonij enim nomine donatus in Baptismo est, fortè quòd S. Antonio Magno dicatâ luce, cooptratus est in Ecclesiam: Obseruat quidem certè Auctor Gallicus, tam asperam eo die fuisse vim frigoris, vt obrigescerent cuncti, immoto tamen toto cerimoniae interuallo, eo cuius res agebatur, hoc est Antonio ipso: nunquam se commouit, nunquam disiunxit, retraxit-ve manus: vbique singulari modestiæ significatione ad quaesita respondit. Secundùm genitorem, sacro fonte septennis filiolus ablatus est, adstante Antonio, hortantèque tum voce, tum gestu, motûque vel ad modestiam, vel ad sanctum, constansque propositum respuendi in totam deinceps ætatem quidquid displiceret Deo. Longum esset, quæ de aliorum ardore fidei memorant Gallici Annales, hîc attexere: illud non prætermittendum, quod compluribus alijs baptizatis, ipsa quoque Præfecti vxor accessit: ipse, tergiuersatus aliquandiu, tandem extorqueri sibi tympanum passus est, præter plerorumque omnium opinionem eorum qui hominem norant: nemo enim non putabat, eum ad obitum vsque eâ in amentiam perstiturum, quâ iactabat palam, vitæ tum suæ tum suorum conseruationem isti se sacrilegarum superstitionum instrumento acceptam referre debere. Ac tametsi in re haud leuissimâ acquieuerat, precésque eadem vxore præeunte, recitabat manè, & vesperi; visum tamen consultius, eius Baptismum differre aliquandiu, dum in sanctæ Religionis studio radices ageret altiores: illud piam eius vxorem angebat interim, quid sibi faciendum foret, si quando vir infidelis (quod quin euenturum esset, haud dubitabat) venationis tempore, quod instabat, conuiuia instrueret, in quibus honoris cultus-ve aliquid, malo dæmoni deferretur: liceret-ne sibi ad eius mandatum, carnes eas de more coquere? subijciente verò Sacerdote; Optimum factu futurum, si dum huiusmodi aliquid incideret, moneret ea virum, se tetro dæmoni abrenunciassè, idémque ipsi faciendum: sin is tamen perstaret, periculúmque esse videretur, ne aut à fide hinc fieret alienior, aut immerenti vxori molestiam facefferet; tum verò nihil ab eâ culpæ admissum iri, etiamsi

ANNVS
MDCXLIIII.

coquendis carnibus daret operam, animo sic comparato, ut viro morem gereret, cibumque pararet de more; excluderet alia omnia. *Ego verò*, inquit fortis mulier, *vel si millies interpeller, parebo hinc nunquam; Dominum Deum animo meo robar additurum confido.*

PER EADEM TEMPORA regeneratus per Baptismum est Præfectus quidam ex gente Abnaquiâ, operâ maximè Caroli Meiascat. Is ad eos populos profectus cum captiuo illo, cuius libertatem Nicoletus asserere velle tanto suo periculo non dubitauerat; hyemem utique fructuosè exegit in medio nationis, si non prorsus prauæ ac peruersæ, certè ebrietati, præter cetera dedecora ijs communia gentibus, addictissimæ, ex consortio consuetudinèque Anglorum, quibuscum multi sunt. Ad eos deductus aliquando Carolus, illustre fidei, constantiæque documentum edidit, spectantibus Barbaris: nam cum ignotos homines Gallos initio putans, dein multa ab ijs factitari animaduertisset, cum ijs quæ tradita à Sacerdotibus Societatis erant, haud sanè consentientia; mirari primùm, mox nonnihil subolere. Sed planè comperit cum hostibus sanæ, sinceræque fidei versari se, dum extractum è perâ Rosarium ostentans, sic est ab aliquo impiorum eorum interpellatus; Commentum est istud diaboli: ex eius officinâ egregium hocce inuentum tuum prodiit. *Quin*, excepit Carolus, defixis intrepidè in misero oculis, blasphemias has voces tibi suggessit ater dæmon: eius tu furenti insanix os, linguamque commodas: siccine, impie, cum Matre, Filium Dei contemptui habes? Atque hinc Anglo silente, qui nihil quod viro tam religiosè fidenti opponeret, haberet, sacram Imaginem producit Carolus Christianæ suppellectilis suæ particulam. At hæreticus in vile, lutulentumque linteolum abiectum humi, digitum intendens; Istuc, inquit, quod manu tenes, nihilo plus est. Et Carolus: Tu verò num Deum istæ quæ à te fiunt, & dicuntur, & intueri credis, & audire? Ardebis miser in flammis Orci vlttricibus, quando quæ Deus fecit, instituitque, tam profanum in modum execraris. Atque ex eâ die hæretici seu demirati viri constantiam, seu suæ ipsorum impietatis pertæsi, quam homo mediâ in barbarie educatus, tam aptè coargueret, Carolo porro molesti esse desierunt. At is cum opimâ prædâ,

hoc est cum Abnaquiorum Præfecto illo reuersus Sillerium, breuî iucundissimum spectaculum hausit oculis ex eiusdem Baptismo, cum hoc, vt ad pompam cohonestandam, renascentem suscipere ex beato fonte Monte-magnius voluerit, hoc procliuius, quod paucis antè diebus literas commodum acceperat à Magno Magistro Meliteni, quem vocant, hoc est à Militaris illius Ordinis supremo moderatore, quibus Princeps diuinæ gloriæ incensus studio, illud enixè commendabat, ardorem vt propagandæ fidei maiorem in dies præ se ferret, ad cælestis Regis gloriam, ad obsequium Galli Monarchæ, à quo esset ipsi ea demandata prouincia, quæ cum valeret ad decus, multò tamen maioris facienda esset hoc nomine, quod amplam segetem suppeditaret coronarum, vt loquitur, totâ æternitatis serie, quàm longa futura est, perstiturarum.

SED NIHIL HOC ANNO Noua-Francia, ac ne vetus quidem quod sciam, aut etiam fortassè Regna Europæ alia ad diuinam commendandam benignitatem illustrius viderunt, quàm *Tesschasi* cuiusdam ad Ecclesiam accessum. Is Insularis Cocles vulgò dictus à Gallis, ante annos aliquot animum à fide, rebûsque fidei tam alienum præ se tulerat, vt non modò non de eâ ipse cogitaret, sed alios etiam, quotquot malè monentem audiebant, ab eâdem auocaret: Idemille videlicet qui ante annos decem intercesserat tam pertinaciter, ne Nostri ad Hurones transmitterent: Progrediente tamen deinceps die, in Baptismum consenserat filiorum suorum, malè consultus utique, seu salutaria Christiana instituta putaret, seu noxia: nam si salutaria ducebat, quidni ipse quoque arriperet? si noxia, cur sobolis suæ utilitates sic negligebat, vt non ab re periculosâ arceret? sed nimirum ea inconstantia est mentium cacarum: secum pugnant plerunque, nec certam rationem vllam afferre queunt, cur hæc illa-ve aut faciant, aut prætermittant. Certè tantam à fide abalienationem *Tesschasi* recens hoc est ad exeuntem ætatem proximè superiorem non obscuris indicijs demonstrauerat, vt pro miraculo videri potuerit tanta, tamque repentina in viro pertinacissimo mutatio consilij. Et adfuit profectò peculiarem quendam in modum benignissimus Deus, precibus fortè exoratus illius, cui sanctam illam cupiditatem iniecerat. *Oumafiskæie* quidem erat, *Tesschasi* eiusdem è

Tesschasi illustris ad Ecclesiam accessus.

ANNVS
MDCXLIII.

fratre, sorore-ve nepos: is cum venatorum agmine fane expedito ad *Montis-regalis* Coloniam peruenit sub exeuntem Februarium. Locus peramcenus est, olim, si Camplenio credimus, iisq; qui ante Camplenium oras eas lustrauerant, *Hochelagâ* ciuitate insignis, cuius etiamnum extare rudera quædam, & parietinæ dicuntur: nam sedem commodissimam deferere prorsus coëgerat ferina Iroquiorum crudelitas, à quibus Hochelagæ incolæ partim extemplò cæsi, partim dirissimis vexati cruciatibus, exterminati erant ad vnum omnes. Loci autem natia vel pulchritudo, vel opportunitas sub hæc tempora Gallos quosdam nec ignobiles allexerat, vt quorundam aliorum freti opibus, qui ex vetere Galliâ subsidia in annos singulos partim pollicebantur, partim re ipsâ submittebant, sedem ibi figerent, propugnaculo alijs vtrò, aduersus immanium Iroquiorum impetus, impressionesque futuri. Consultò ad eos Oumafasikæie diuerterat, per se ipse inspecturus, num quæ de recentis sedis opportunitatibus, tum ad alia, tum ad venationem potissimum, vt iactabantur, sic haberent: cum opinione præclariora cuncta, & ad venationem, quam imprimis sequebatur, opportunitiora inspiceret, morâ nullâ interpositâ constituit ibidem consistere, vitæ illi superiori tam incertæ quàm vagæ, remisso nuncio. Præerat Gallis ijs à Nouâ-domo, vir pius idem & experiens: is tam præclaram opportunitatem amplificandæ Colonix, diuinæ autem gloriæ multò magis, neutiquam omittendam ratus, prolixè Oumafasikæie cuncta polliceri, ad quæ sua vel facultas, vel auctoritas pertingeret: inter cetera, agri tantum offert, quantum excolere operæ duæ possent, quas ipsas operas in annum vnum suo se sumptu præbiturum recipit. Minimè visæ nouo hospiti reiiciendæ tam præclaræ conditiones: accipit quod dabatur, operasque continuò adhibet. Quæ cum satis illigare putarentur hominem ceteroqui à fide non alienum, maturandum rati Galli, Vimontio, Poncetóque, qui tum fortè aderant, Catechumenum instituendum tradunt: ij præter morem Patrum Societatis, qui cunctando potius, quàm præproperè festinando rem adhuc animarum, sapienti profectò instituto gerendam putarant, ad Baptismum breuî admittunt profelytum: credo quod tantus ardor profectus à Deo meritò crederetur. Ita cum & tempus venatio-

nis vrgeret, & cognitionem myſteriorum fidei nonnullam iam eſſet adeptus, quod ad Dei gloriam verteret, Oumafafikæcio vnà cum vxore ſacris aquis ablutus, in I E S V Chriſti familiam tranſijt, eodémque die ambo, Ioseph inquam, & Ioanna (hæc enim nomina indita Neophytis) Chriſtiano ritu matrimonio copulati. Celebritatem eam probatam Deo, oſtendit euentus: tantum coniuges, tamque liquidum ſenſum lætitiæ præ ſe tulerunt ex duplici beneficio, vt vix ſe ipſi caperent: cùmque profectionem vrgerent populares in diem poſterum, ipſi contrà moras neſtere primùm, tum communi conſilio conſiſtere adhuc biduum, quò Dominicam diem primùm cum Gallis piè & religioſè venerari feriendo liceret. Vnum illud Iosephum angebat, quod non Teſſæchaſius quoque, quem intimè diligebat, in communionem veniret tantæ, tamque inſperatæ felicitatis: cùm ecce tibi quaſi ex compoſito iſta gererentur, adeſt ex-improviſò Teſſæchaſius, ſignificaque, ſtupentibus cunctis, ſe eâ gratiâ veniſſe, vt Chriſtiænæ Religionis rudimenta capeſſeret. Vnde illa tam derepentè iniecta eſſet cogitatio, ne ipſe quidem explicabat ſatis: illud modò profeſſus eſt, cùm ex Arce Richelæâ ad Triſtium pergeret, repentinâ quâdam conſilij mutatione per inſeſtas glacies ad Montem-regalem iter reflexiſſe eâ de cauſâ, vt vnà cum vxore aptè, conuenientérque inſtitueretur: ac ſi fortè renuitis, inquit, Vimontium, Poncetumque compellans, ad Hurones certum eſt contendere: illic Patres qui Algonquinos procurant, haud dubitanter id beneficij volenti, cupidóque impertientur. Erat tunc in Vimontij cubiculo Iosephus: is vix ſui præ gaudij magnitudine compos, Patres rogat rem ad Præfectum referant continuò; at is renunciari Teſſæchaſio ſuo nomine iubet, ſi quidem fidei Baptiſmiqué gratiâ veniſſet, nihil eſſe cur aliò contenderet: conſiſteret ſanè ibi loci: nullâ ſe ipſi re defuturum, atque adeò habiturum germani fratris in numero. Allexit magis magisque hominem iam impulſum, tantæ humanitatis ſignificatio: nil cunctatus, de Baptiſmo non ſuo modò & coniugis (nam filia initiata iam erat) ſed etiam popularium ſuorum, quos ductabat complures, ſeriò cogitat. Aduenerat Calendis Martijs: octiduum deinceps totum cùm audiſſet horas quotidie multas, quæ tra-

ANNVS
MDCXLIII.

debant Patres, minùs vtrique noua, minùsque incognita viro, qui vt animum semper gessisset à fide alieniorem, multa tamen de fide inaudierat; Nihil, inquit pollicitus adhuc eram vnquam de Baptismo: illud modò receperam cùm ex Trifluuiio profectus sum, daturum me operam institutioni: nunc illud addo, esse me in vestrà potestate: dum opportunum visum erit Baptismum conferre, nil cunctabor. Atque nocte proximè consecutâ, quò suos, vt insinuauerat, ad idem faciendum impelleret, multus fuit apud illos in exponendis consilij sui rationibus: tamque aptè nouus Christi Orator de fidei seu præstantiâ seu necessitate disputauit, vt omnes suam in sententiam pertraxerit. Ergo postridiè ad Vimontium, Poncetumque reuersus; Agite, inquit, nunc demùm tempus est: & maturandum scilicet: alioqui dies vos deficiet: ita multi hodie baptizandi sumus. Erant ij quos intelligebat, cognitionis mysteriorum deinceps non expertes, quippe & instituti recens, & varijs locis antè, cum Gallis versati: ita re suis vtrinque momentis expensâ, discussâque, nemini non eorum qui sunt rogati super re tanti momenti sententiam, maturato opus esse visum: adeò aptè Catechumeni quotquot erant, ad Baptismum comparati videbantur. Ergo cùm pium agmen nutum Patrum præstolarerur, ad Vimontium obuersus Tesséhasius; Age, inquit, dum isti antecedunt, perguntque ad Ædem sacram, tu me interim cum vxore edoce tantisper priuatim, quemadmodum ritè quidque sacrâ in cerimoniâ peragendum sit, quid quando respondere oporteat: inter hæc autem tanta erat oris serenitas, vt non obscuris indicijs agnosceres, cum iam intùs in animo illâ Dei pace perfrui, *quæ superat omnem sensum*. Ita cùm prolixè satisfecisset Vimontius, vbi opportunum fuit, adfuit hinc Præfectus, vnâ cum Gallis aliquot, illinc Pelteria cum Manseâ, feminâ singulari virtute, quæ eâ in Coloniâ fixum iam domicilium habebat. Tesséhasio à Præfecto Manseâque susceptoribus, Pauli; vxori, à Pisæo Pelteriâque, Magdalenæ inditum nomen. Hic exorsus Poncetius ad circumstantes dicere, tam aptè de singulari Dei benignitate ergà nouum Paulum disputauit, paulò antè (perinde atque magnus ille quondam Gentium Apostolus fecerat) fidei oppugnatorem, vt lacrymas propè cunctis elicuerit: quam orationem

nem cum excepisset pars cerimonix altera, connubium videlicet Christianorum coniugum, ex Christianis institutis; Præfectus Paulo gratulatus insigne trahentis Dei potius quam vocantis beneficium, sed trahentis *in faniculis Adam, in vinculis charitatis*, sclopum donat sanè elegantem, cum nitrati pulueris numero aliquo: tum & baptizatos, quotquot erant, & Gallos lauto epulo excepit, *Agapen* nominare nil vetat: sic enim à priscis illis castigata conuiuia celebrabantur. Quoniam autem magnopere intererat Paulum omni officij genere deuincire, hominem magnæ planè apud suos auctoritatis; easdem ipsi Præfectus quas Iosepho condiciones defert: agri tantum, quantum excolere operæ binæ possent. Porro si quis alius, Paulus mutatus in alium virum ex Baptismo est: superbîâ, arrogantîâque superiore, in animi demissionem sanè modestissimam, ferocitate in mansuetudinem, contumaciâ in docilitatem, odio fidei in incredibile illius & tuendæ, & amplificandæ studium continuò transeunte. Et agnoscebat ipse stupens, habere se intus monitorem, qui quemadmodum summum Deum alloqui deberet, suggereret, ipse præiens, cum enim per ea initia nullo ascticarum rerum vsum haberet, tamen aptissimè orabat. Id adeò ex eâ quam subijcio precatione liquebit, quam iuuenum quorundam causâ popularium suorum adhibuit, ad bellum profectorum. *Tu, aiebat, qui cuncta fecisti, fer opem iuuenibus hisce nostratibus, & contra hostium impetus, illos tutare: infinita est tua vis, ac potestas: animos ipsi suffice ad vincendum. Equidem si in te hostes nostri crederent, perinde ac nos credimus, esset cur utrisque ex æquo opitularere: nunc cum numen tuum minime colant, illos desere; nobis, qui in te speramus, ades.* Hæc ferè ille ad verbum: quæ cum tam aptè congruant cum varijs precationibus earum, quas habemus sacris libris consignatas; ecquis ab eodem Magistro profecta non videat?

HIS ADIUNGATUR iuuenis ex Iroquiâ Natione, *Chinaxich* dictus à suis. Is ante annum, ad Trifluuium cum descendisset militari habitu, cultûque, cum manipulo popularium viginti, ingentem ardorem præ se ferebat, ingénique capefendæ fidei studium: sed intrà votum tum quidem se se continuit. Hoc verò anno, cum ad Montem-regalem venisset; Age, inquit, Vimontium compellans, nunc demùm me in-

ANNVS
MDCXLIII

stituito, seriò fidem complecti consilium est: nihilque præscribes, quod non faciam, vel si dæmonem meum abicere me iubeas, quò ad faustos venationis vtor successus, nec inaniter: hunc perinde atque hoc corpus diligo: ac magno quidem stetit: septidui totius inedia toleraui, quò is mihi obueniret. Cùm subiecisset Vimontius, si quidem Christianus esse vellet, id omninò faciendum, neque enim societatem vllam Christi ad Belial esse posse; ecce tibi in totius coronæ oculis (intererant enim multi) Chinaxich derepente rotare lumina, harere cogitabundus, adstantes toruè tueri: cùmque vrgeret Vimontius, illud sapiùs inculcans nullo modo admissum iri ad Baptismum, ante, quàm malam mercem abiecisset; Atqui latet, inquit iuuenis: intrà memet est, nec enim cerno: nonnunquam tamen apparet in sommis, mulieris nudæ specie, nonnihilque submurmurat: in siluarum autem saltibus, si quando votis feram aliquam designo quam optem perimere, continuò fera quædam adest huius ipsius generis: in illam feror, interimo. Num quem nunc illius sensum habes? subiicit Vimontius. Nullum, inquit: illius modò formidine teneor. Bono animo esto, inclamant quotquot aderant: vbi te semel sacra vnda perfuderit, abscedent ex tuæ formidines: sed cùm à tetro dæmone occuparetur nesciens, nihil prætereà eo die ab ipso extorqueri potuit. At postridie cùm constantiæ, serenitatisque animi Pauli Tesschahij in capeffendo Baptismo adfuisset spectator, suæ ipsius infelicitatis pertæsus, ad Patres denuò adiit, seriòque professus nuncium se se teterrimo dæmoni remittere, vetitâque in perpetuum superstitiones valere iubere, & ipse Domino Deo per Baptismum consecratus est, Iacobusque nuncupatus. Atque vt interior renouati hominis mutatio oculis quodammodò cerneretur, ex eo ipso momento ex deiecto erectus, ex mœsto hilaris, ex horrido serenior, quacunque significatione potuit, gratissimum animum ergà Patres testatus, illud insuper Præfecto affirmavit, se, si è re fidei publicâ esse censeretur, confessurum eo loco, quò Gallos inter Catechistas, Huronésque profelytos, qui identidem aduenirent, sequester, Interpretis munere fungeretur: sed cùm id non videretur necesse, actæ modò gratiæ, collaudatûmque studium.

SED AD Ioguesium reuertamur in medio nationis præter

atque peruersæ tabescentem. Ærumnas ipse suas persequens, narrat cum in attritâ lacernulâ seminudus ad venationem pergere cum ijs à quibus interim captiuus tenebatur, esset coactus, menses duos sic exegisse, vt penè fame confectus fuerit. Causa fuit, singularis Domini Dei obseruantia: quippe cum carnes non deessent, quibus affatim vesci per venatores liceret, constantissimè tamen ijs abstinuit, quod omnes tetro dæmoni libarentur. Quoties ad capiendum cibum accingebant se se miser, nefariam superstitionem vsurpabant eam, vt prodiret in medium vnus aliquis eorum qui faustam sibi venationem optaret (idem in piscatione factitant) atque vt quidque lautissimum legerat, precabatur ab eo, qui toto in agmine maximè longæuus erat, sibi vt benè precaretur. Is stans contrà eum qui carnes offerebat, hac ferè verborum formulâ utebatur: En, dæmon Airesksi, has tibi carnes offerimus, ex his tibi conuiuium apparamus, quò ijs vescare, significésque nobis quot hoc in loco sint cerui, eosdémque agas in nostra retia. Itaque hæc sacrilegè concepta verba vbi primùm ad Ioguesii aures acciderunt, & indoluit scilicet, in vilissimum, idémque rebelle mancipium transferri honores vni rerum omnium conditori largitorique debitos: & constituit nouus Daniel *de impiorum mensis minimè pollui*, hoc est nihil prorsus carniū earum degustare, quarum primitiæ oblata teterrimo Dei, hominūque hosti essent. Non addit vnde toto interuallo ærumnosam vitam traxerit: verùm, cum ciborum prætereà nihil suppeteret, procliuè est astimare, ipsum bimestri illo spatio, radicibus, arborūque baccis victitasse. Et causentur deinde Europæi nostri, seu hæretici, seu Orthodoxi, Epicuri de grege, non de scholâ Christi, nequire se Quadragesimæ tempus exigere, tam vario genere piscium, olerum, lacticinij, neceffèque sibi esse inducere prætereà *ollas carniū*: erit vbi ista seueriùs disceptentur quondam. At non ex eâ abstinentiâ id modò incommodissimè seruo Dei cecidit, quòd vnde famem solaretur, præter ea quæ diximus, occurreret nihil; sed etiam quod illam viri religiosissimi continentiam dæmonis sui contemptionem interpretati Infideles, atrocissimum in eum odium concepère: vt non modò humanitatis officia omnia alia planè prætermiserint, sed etiam, quod ipsis facillimum, Ioguesio

ANNVS
MDCXLII.

in sempiternam ipsorum salutem excubanti, cordi imprimis erat; si quid circa idioma percontaretur, respondere prorsus recusarent. Ita tanquam catharma ab omnibus reiectus, vni Deo per exercitia spiritus, grauia illa quidem, & aspera, operam dare constituit. Collis erat vicinus, multâ opacus arbore, atque adeò ad secessum aptissimus: ibi se se magnam partem diei, fortis Anachoreta continebat, ad solatiûmque iuxtâ, & ad præsidium Cruce ingenti efformatâ, in detractò procerioris arboris cortice, ad eam horas exigebat meditans, orans, libellum de Imitatione Christi, quem paulò antè receperat, ademptum priùs, lectitans: & scilicet eâ angores suos suauissimâ cogitatione leniens, vnum se vastis illis in tractibus tum esse, qui Deum cæli, terrarûmque veneraretur. Verùm, neque ibi quieto esse diu licuit: cùm eò crebrò itare captium viderent suum, obseruare curiosius instituerunt, quid tandiu solus actitaret. Neque difficile fuit in propatulo orantem deprehendere: Ioguesium vident flexis ad Crucem genibus humi, mente, & cogitatione defixum, vbi, nesciebant infelices: vt tamen Satanam sibi vbique constare intelligas, illud disertè significauerunt, displicere sibi vehementer effigiem illam Crucis, quam etiam illi sui fœderati Europæi (Batauos intelligebant) auersarentur. Sed nihilo seciùs identidem eò Ioguesius recurrebat: donec pertæsi Infideles, hominem inuisum per quosdam è suis ad pagum reduci curauere. Hîc cuncta deinceps aliquanto tolerabiliora: anum enim quandam, feminam primariam inter suos, cui pro filio, qui recens obierat, traditus est, vel naturalis misericordiæ sensus, vel Deus famuli sui ærumnas miseratus sic mitigauit, vt materno propè affectu ergà Ioguesium semper se gesserit. Quare cùm ad victum necessaria utcunque suppeditarentur, ad discendum idioma conuertit se totus, hoc certiori spe fructus, si status is rerum diu tenuisset, quod iisdem in ædibus non modò illius pagi, sed etiam totius regionis concilia habebantur. Ergo cùm balbutire iam posset, hoc est sensa mentis vernaculo gentis idiomate utcunque exprimere; capita fidei præcipua vltro cepit primoribus ingerere, illi vicissim ex eo de rebus plurimis sciscitari, ijs præsertim quæ cùm sint in prospectu, causas tamen effectrices habent abditiore, abstrusioresque. So-

lis, puta, quanta sit magnitudo? unde maculae eae quae in Lunae quasi facie apparent? terrae ambitus quàm longè late pateat? Oceani quae sit amplitudo? vnde eius cur accedant, recedantque certis interuallis? num alicubi, id quod tam saepe inaudierant, caelum terrae infideret? aliaque generis eiusdem: quibus cum praeclare satisfaceret, inculabant se ipsi, qui de vitâ tali viro eripiendâ consilia agitassent. At is à rebus creatis ad procreatorem animos miserorum traducens, primum omnium aniles fabulas reiciebat de Mundi ortu, non à testudine, sed à sempiterno Deo conditi: de Solis naturâ, qui non modò non mente, sed ne vitâ quidem sit praedirus, multò minùs diuinitatis particeps: Airesque illum, cui tam assidue litarent, spiritum esse nequam, qui se per impium furorem, sacrilegâque impudentiam, pro rerum omnium auctore vendicaret, cum merum mancipium sit summi Dei, ac rebelle quidem, atque adedò inuisum exosumque: quae cum populari modo tractaret, apteque ad ingenerandam notitiam illam supremi Numinis, ad quam collimabat, eueniebat scilicet quod olim sanctis Apostolis, ac deinceps alijs Catechistis Infidelium, ut *quidam quidem iriderent*, quidam probarent dicta, nec ab auitis tamen superstitionibus emergerent: quosdam ex turbâ Dominus sibi legit, non ex infantulis modò, quos multos caelum tenet, inquit idem rerum suarum Scriptor modestissimus, sed ex adultis etiam, quos in felici morbo, unde in beatam vitam per mortem transitus, baptizauit. Insignis vnus praeteris vocatio: cum in pagos vicinos Ioguesius iam liberiùs, nullo vetante, excurreret, gnauus venator animarum, subiissetque casam quandam, num quis fortè conclamatus infantulus baptizandus offerretur, indagans; ecce tibi eminùs vocantem se aliquem exaudit. Cum se eam in partem obuertisset, is qui vocarat ager; Nec me nosti, inquit, Ioguesi? Cum negaret Ioguesius; Atqui sic habeto, pergit idem: ego ille sum, qui dum captus es primum, sexto die quàm nostras in manus veneras, vincula laxavi ea, quae te tam arctè stringebant. Egit gratias perhumaniter pius Sacerdos, occasionemque arripiens; *Atqui, nisi per te stabit*, inquit, *non voluntas modò, sed facultas etiam adest par pari rependendi, aut etiam aliquid infinitis partibus maius. Videlicet possum, si annuis, non laxare modò, sed etiam*

ANNVS
MDCXLIII

planè diffingere vincula, quæ te longè periculosius colligatum habent, inque hostis teterrimi tui detinent potestate. Haud procul fortè abes à fine vitæ mortalis: si expers Baptismi hinc abires (quod Deus omen auertat) nil te nisi ignes, rogique sempiterni manerent. Proinde, quando se tam præclara offert opportunitas, noli, mi frater, oblatam negligere. Mihi crede, huc gressus meos direxit diuina Providentia: tuum est, benignissimi parentis suauissimum studium demirari primum, mox ad beatam eternitatem vocanti, morem gerere. Cùm hæc æger cuncta placidissimè audiret, audèque arriperet: Quid ergo, inquit, facto opus est? Quod inculcamus assiduè, inquit Ioguesius, vt supremum illum rerum omnium parentem credens agnoscas, eiusdémque filium IESVM Christum, nostrâ causâ ante annos mille sexcentos, & quod excurrit, demissum in terras. Is summus Legislator sancit inter cetera; Quisquis sempiternæ felicitatis quondam fruendæ desiderio teneretur, cum ex aquâ & Spiritu sancto regenerari debere. Perrexit deinde tùm illa ipsa explanare vberius, tùm capita cetera scitu necessaria adiungere. Nec laborandum magnopere fuit in Catechumeno, afflato à Deo interiùs: simul assentitur propositis fidei articulis, simul morem gerere constituit per omnia, vocanti tam suauiter Deo. Quid multà? homo ad eam diem in summâ rerum omnium quæ ad fidem spectant ignoratione versatus idem, & patrijs irretitus superstitionibus, regeneratur in spem viuam, intraque paucos dies mortalitate defungitur. Adeò Christus retinens, memórque suæ pollicitationis est; *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.*

HÆC PORRO aliæque documenta diuinæ suauitatis mirum quendam in modum viri Dei æumnas leuabant: accedebat solamen aliud ex religiosissimo instituto. Videlicet in arborum passim cortice, hîc augustissimum IESV nomen, illîc Cruces efformabat assiduè, tanquam in eorum locorum possessionem, Dei sui nomine adiret, hoc insuper adiungens (quod mente, vt diximus, voluebat frequens, vnum se eâ in vastitate terrarum, supremum rerum omnium conditorem colere) vt erumperet identidem in pios cantus, argumentum sanctæ modulationis ex Dauidicis Psalmis petens, quos non *super flumina Babylonis* quidem, vt illi alij captiui, sed in mediâ

barbarie vsurpabat, hoc ad pios affectus opportuniùs, quod
 rum sanctioris hebdomadæ Christo patienti dicati dies im-
 minebant. Sed ecce tibi nouum discrimen: secundâ feriâ
 illius eiusdem hebdomadæ sanctioris, cùm ad lacum à pago
 aliquantum distitum cum suis contubernalibus Ioguesius ut-
 cunque animi securus ageret, adest è pago nuncius, qui re-
 uerti cunctos ocys iubeat. Et in speciem quidem, illud, ut
 iussus erat, causatus est nuncius, hostes circà vagari: re ipsâ
 ad necem pia victima euocabatur. Inter Iroquios ceteros,
 qui militatum excurrerant, manipulus vnus erat, in quo fi-
 lius versabatur illius, qui pollicem Ioguesio absciderat, cuius-
 que in tugurio manserat aliquandiu. De bellatoribus illis de-
 cem, superiori ætate profectis cùm nihil prorsùs ad eos dies
 auditione acceptum esset, temerarius rumor iampridem in-
 crebuerat, perissee cunctos, vbi, quando, à quibus, minimè
 addebatur. Ita suspensi animis hærebant eorum parentes, co-
 gnatiq̃ue, dum captiuus aliquis per eos dies adductus in pa-
 gum, (vnde, non memorat) per summam impudentiam as-
 feuerat, illos ad vnum omnes ab hostibus necatos esse. Nec
 mora: temerarius ille delator illicò mactatur manibus cæforum
 qui putabantur, absente Ioguesio: sed quoniam vilior ea ani-
 ma visa, quàm ut apè necem illius adolescentis, primarij
 apud suos, expiaret; idcirco ex vnus & alterius mulierculæ,
 capularisq̃ue senis cuiusdam decreto adiungendus Ioguesius
 præterea erat. Et mactatus re ipsâ fuisset eo ipso die quo Chri-
 stus IESVS pro humani generis salute se se Deo victimam ob-
 tulit, nisi rumor contrarius, at verior; nullo tamen qui depre-
 hendi potuerit, auctore, spargi cepisset, eosdem illos bella-
 tores non modò viuere, sed etiam propediem affore victores.
 Atque id posterius haud falsò iactatum fuisse, breuì euentus
 docuit: adfuere siquidem paulò pòst, cum manipulo suorum
 altero, cui se adiunxerant, communésque captiuos adduxere
 duos & viginti: ita, cùm se ad hilaritatem cuncti in pago tra-
 duxissent, nihil vltrà in Ioguesium mouère. At is Dei sui in
 se prouidentiam demirans, non vsquequaque tamen confidere
 immanium hominum inconstantissimæ leuitari poterat: certè
 seu vincerent, seu vincerentur ij qui eum ad modum excurre-
 bant, semper in famulum Dei graue quidpiam redundabat;

ANNVS
MDCXLI

quippe si quam cladem accepissent, ipse reposcebatur ad supplicium: si superiores extitissent, quotquot ferè adducebant captiuos, cum ij vel Galli essent, vel Gallorum fœderati; non poterat non eorum funestissimâ sorte angere vir misericors. Quanquam qui tunc in Iroquiorum manus venere, ex Natione quadam erant, cui nihil commercij cum Gallis: ita nihil dissidij intercesserat. Sanè remotiores Kebeco fuisse oportuit, quando eorum idioma incognitum sibi fuisse testatur Ioguesius: eò difficilius ipsorum æternæ saluti consuluit: fecit tamen, ut est semper solers, industriâque charitas. Viri quinque tantum erant: reliqui, ad septemdecim, pueri, vel mulieres, turba imbellis, atque innoxia: ac ne viri quidem ipsi, hostes Iroquiorum: nullum enim bellum antè cum ferâ gente gesserant: eò & importunior grassatio, quæ in quietos, pacatôsque fecisset impetum, & fœdior crudelitas, quæ pueris, mulieribusque ad seruitutem reservatis, viros omnes tollere de medio constituit. Id ubi sensit Ioguesius, enimuerò lapidem omnem mouere, ut ne quem eorum interire Baptismi expertem fineret: sed quid faceret, vernaculi captiuorum idiomatis non modò rudis, sed etiam ignarus. Ex verbis pauculis quæ edebat, ex gestu verò maximè, ut fit, insinuans se paulatim, nactus est denique interpretem, vnum ex ijs ipsis quorum res agebatur, Algonquinum idioma callentem: eius operâ, multò autem magis singulari Dei munere, beneficiâque in eos, quos suos & agnoscit, & facit; capita fidei præcipua tradit nec repugnantibus, & scilicet omnes dealbat Christi in sanguine, ijs ipsis diebus, quibus rediuiuo Christo, IESV vitam cum infinitâ gloriâ immortalem solenni religione gratulatur Ecclesia.

SUBIUNGIT IDEM fœdum æquè, & luctuosum spectaculum, in quo vtrius potiores partes fuerint, nescias, crudelitatis, an impietatis. Per ferias sacre Pentecostes, cum captiui alij adducti essent, (vnde, & à quibus, non satis dilucidè exponit) in ipsas feminas, quod ad eam diem inaudicum fuerat, non minùs sæuitum, quàm in viros. Solebant illas ad seruilia quæque reservare, nisi si quæ in æstu dimicationum deprehensæ, cecidissent, aut ad accelerandam fugam commodius, interfectæ essent in itinere: ut autem in imbellem
genus

genus immanitatem illam eandem exercerent, quam in viros
vtrò citròque exercere pridem consueuerat inolita barbaries,
id verò factitatum antè nunquam. At tunc, nouo quodam
cestro ferinæ importunitatis perciti, vnam toto vstularunt cor-
pore, hunc in modum. Vt quaque parte faces admoueabant,
aderat infaustus præco, concepta hæc verba iterans. Hanc
tibi victimam adolemus, Airefkgi, quò eius carnibus exsati-
tus, volens, propitiùsque ad sis nostris certaminibus, victoriám-
que tribuas. Causa noui supplicij, inusitatique cruciatus fuit,
votum superiori hyeme in solenni vrforum duorum sacrificio
ab vniuersis conceptum, quando diu erat ex quo hostium nul-
lum cepissent (vt autem nullum cepissent, culpæ tribuebant
suæ, homines officij retinentes imprimis, quòd eorum quos
postremos ceperant, non vorassent cadauera) si qui deinceps
suas venissent in manus, eorum corpora ad eum planè modum
absumpturos, quo ad mactatorum vrforum carnes vorandas se
se læti accingerent. Verùm, subesse aliquid prætereà debuit:
an non enim egregiæ pollicitationi satisfactum esset, ferinâ
ingluuie in virorum artus exercendâ, intrâ quas metas se se
hactenùs continuerant? sed vt *Infernus*, ita neque Tartarei
carnifices satis vnquam esse dicunt. Et hîc tamen eluxit di-
uina in infelicem benignitas: ad eam per flammæ arrepsit Io-
guesius: & quando antè non licuerat, quidquid tentasset,
tunc saltem per speciem propinandæ frigidæ, quam torrida
mulier flagitabat, volentem industrius Sacerdos baptizauit.

TENVERANT eæ ærumnæ ad exeuntem vsque Quintilem:
quo tempore dum tranquilliora sperare posse videbatur Io-
guesius, maius, formidolosiùsque omni ex parte discrimen in-
tentatum. Pridiè Cal. Sextiles (quâ luce S. Ignatij anni-
uersariam celebritatem recolit Societas IESV, meritissimo
fondatori cælestes honores gratulans) iussus est pergere cum
Iroquiorum manipulo ad mercaturas proficiscentium, mox
operam daturorum piscationi. Postquam prius illud ex animi
sui sententiâ perfecerant, distractis mercibus, aut mutatis
commodè, substitère loco ad piscandum percommodo, leucis
septem octo-ve trans Præsidariam sedem quandam Batauo-
rum. Hîc dum placide exerceretur piscatio, ecce tibi ex pago
vnde profecti erant, nuncij tam acerbi, Ioguesio, quàm læti

ANNVS
MDCXLIII.

alijs omnibus, rediisse bellatores alios, qui reportatâ victoriâ, Huronibus, quibuscum dimicabant, fufis, exijs quinque, sex-ve interemissent, quatuor captiuos abduxissent, longè plures sibi fugâ consuluisse. Ex ijs porro quatuor, duos iam inusitatâ quadam crudelitate crematos in pago. Ad eam denunciationem percussus Ioguesius, mœrensque, quod non morientibus pro suo more adfuisset, ab anu, cuius in potestate erat, facultatem petere institit in pagum redeundi, tædium causatus, re ipsâ, quo, si quid grauius de duobus illis reliquis decerneretur, iuuaret, solareturque miseros, ac, si nondum initiati erant, aptè institutos baptizaret. Cùm ea annuisset, dum per Præfidiariam illam Barauorum sedem transit, accipit deposci se se ad ignes, flammâsque, à pagi incolis. Causa noui odij, vel furoris potius hæc fuit. E multis qui ad Algonquinos, Gallôsque insidiosè de more vexandos proficiscebantur, vnus fuit, qui cùm ad Richelæam sedem vsque, excurrere esset animus, commendatitias literas ad Gallos, homo videlicet singulari commendatione dignus, à Ioguesio flagitauit. Is tametsi satis prospiciebat si qua clades in præclaros bellatores desæuijset, insimulatum iri se, qui non commendatorias, sed proditorias literas dedisset, tamen cum re suis momentis expensâ, plurimum interesse iudicaret, fieri Gallos de malâ hostium mente, subdolâque amicitia specie certiores; chartulâ à Barauis subministratâ (quo tempore, non prodit: menses quidem certè iam aliquot fluxisse oportuit) scribit ille quidem: at appositè ad rem fidei, non ad mentem perfidiosorum perduellium. Nec ille quidem cui datæ literæ, vltra apud suos comparuit: rescitum ab eius commilitonibus, cùm Epistola illa Præfidiarijs Richelæensibus reddita fuisset, vbi primùm prælecta est, displosas bombardas maiores in eos qui è canois ad amnis ripam opperiebantur, cuncta fragore iuxta, ac metu complexse, nudos diffugisse hac illac perfidiosos Iroquios: in eâ trepidatione relictam canoam vnâ, cum sclopis tribus, puluerisquenitrati certo numero. Quæ cùm à reducibus renunciata essent, vna vox omnium fuit, causam mali, Ioguesij literas fuisse: qui rumor cùm longè latèque percrebuisset, ad aures quoque illius, dum in eâ, quam dixi Barauorum statione in transitu versatur, allapsus est: nec dubium

cuiquam fuit, quin, si tunc in pago fuisset, futurum fuerit ut omni crudelitatis genere labem eam expiaret scilicet. Accessit ad efferendam rabiem, quod sub idem illud tempus manipulus alius è Monte-regali rediens, à Gallis vnum è suo numero peremptum, vulneratos duos vociferabatur: ita furentes, lymphatique, aliud morabantur nihil, nisi Ioguesij in pagum reditum, in fontem ut interpretabantur, immanitatem omnem è-vestigio exprompturi. Ergo cùm nihil horum fortem Christi athletam lateret, fecit quod facere vnusquisque tali loco debet, ut in omnia animo & destinatione paratus, expendat tamen vtrinque momenta rationum, consultetque secum, si cum alio non licet, quid facere in re tam ancipiti oporteat. Nam ut per se sit sublimius, nullius non tormenti diritatem I E S V Christi causâ appetere, & vitam obijcere infestissimis quibusque cruciatibus, id quod à sanctis Martyribus vsurpatum sæpenumerò sacri testantur Annales; tamen est etiam, vbi fugâ sibi consulere liceat: cùmque (ut Apologia de fugâ suâ scriptum reliquit S. Athanasius) præstituti tibi à diuinâ prouidentiâ temporis finem ignores, non est cur temerè tradas te insidiantibus. Hæc verò tunc propriè Ioguesium mouebant: cùm enim nihil se apud Iroquios legitimè retinere posset, nisi studium vel captiuos alios iuandi in spiritu, Gallos iuxta, Algonquiniósque iam initiatos; vel baptizandi, si qui occurrerent vnde vnde, Algonquinij, Hurones, Iroquij; spem vtramque intercisam sibi videbat. Nam ad Gallos quidem quod attinebat, iam trucidatus ad eius pedes erat Renatus Goupilius: Guillelmus Costuræus in pagum alium ablegatus, dissitum procul, tam multis insuper implicitis occupationibus distinebatur, ut si maximè vellet, ad Ioguesium nequireret excurrere. Henricus, qui ad Montem-regalem captus à victoribus Iroquijs ad pagum eundem ductus fuerat, totum iam septiduum desiderabatur: quippe cùm cruciatuum spectator adesset Huronis captiui, quem fera monstris adurebant ignibus; territus adeò est Iroquiorum aliquot oratione, denunciantium quo modo tunc Huro haberetur, eodem in se postmodum sæuitum iri, ut in auia siluarum se se abdiderit continuò, mitius ratus fore si vel fame conficeretur, vel deuoraretur à feris, quàm ad lentam istam carnificinam

ANNVS
MDCLXIII.

eandem, & omnium propè atrocissimam se se reseruare. Ad alios quod spectabat, interclusa erat omnis omninò ipsis opem ferendi facultas: refugissent siquidem ab ipso tanquam à victimâ iam addictâ ignibus, tùm Hurones, tùm Algonquinij, ne si quâ communione cum viro tam exoso iuncti esse animaduertentur, in publicum odium illud quod flagrabat, suo periculo incurrerent. Reputabat præterea animo, cognitionem illam qualemcunque linguæ Iroquiæ, quam tot ærumnis mercatus fuerat, casuram in irritum, si tunc ipse interiret; si se reseruaret, vsui fortè quandoque fore. Quare cùm Batauis Præfectus ex naturali miserationis sensu auctor esset euadendi, nauemque præsto esse moneret, in quam mox vela facturam in Europam, commodè posset imponi, Rupellam dein appellendus; nihil ausus Ioguesius ex tempore statuere, noctem ad deliberandum petijt, stupente homine hæretico, nutare illum, cunctarique in discrimine tam manifesto eodem, & atroci. Postridie manè Præfectum appellans; *Quàm non Iroquiorum ignes, inquit, extimescam, intelligere potuisti vel ex eo, quod in deliberationem vocadum putauerim, num occasione vterer, quam tute pro tuâ humanitate obtulisti, an eam prorsus elabi sinerem. Et verò cum illud reputo Domini interrogantis; Quid prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum, patiatur? facile adducor, nihil vt refugiam eorum, quæ ad momentum atrocia sunt, quò per breues cruciatus aditum mihi sempiternam ad felicitatem muniam. Sed quoniam vetat idem ille summus Imperator suo iniussu de statione vite decedere, quando me hunc in locum suâ providentiâ adduxit, unde nullâ cuiusquam aut offensione, aut destitutione redire in Galliam liceat, faciendum id demùm videtur, ne nullo fructu vitam non tam prodegisse, quàm abiicisse censear, si me immanissimis, insensissimisque hostibus commisero. Gallus quem iuuen, deinceps illuc nullus est: omni Algonquiniorum, Huronumque & commercio, & colloquio intercludor: quæ spes fructus? Accipio proinde quod offers: ac si eadem in mente ipse perstas, nauem vestram conscendam, in beneficij loco vestram hancce benignitatem positurus. Ceterum, tùm si quid placandis Iroquijs erogandum videbitur, tùm nauigationis sumptus omnes, & quicquid in vestitum, victumque contuleritis, repræsentabo utique, ubi Gallie fines attigero.*

Matt. 16.

MOVIT EA ORATIO tùm Præfectum, tùm quos ac-
 cersendos in consilium putauerat: consensuque respondent
 omnes, si semel in nauem Ioguesius pedem intulisset, ab Iro-
 quijs planè tutum fore, neque excensurum antè, quàm Bur-
 degalam, Rupellam-ve teneret. Ergo ex composito ad Iro-
 quiorum agmen, quibuscum venerat, Ioguesius se recipit, op-
 portunitatem captaturus euadendi, si quam fortè nox proxima
 daret. Aderant non tam comites, quàm custodes ad duo-
 decim: horum eludenda diligentia erat ad effugium. Et cun-
 cta quidem circà lustrat tempore Ioguesius: quò pòst, intem-
 pestà nocte alto somno depressis Iroquijs se subducat: sed
 ecce tibi dum id maximè agit, vt soluti canes erant, molossus
 præcipuæ magnitudinis in eum inuadens, crus grauiter fau-
 ciat. Quid hîc ageret? intrò se refert dissimulans, & circun-
 stantibus hinc inde Iroquijs, se sternit ad somnum, animi po-
 tissimùm anxius quàm euaderet, illudque Prophetæ, vt ipse tra-
 dit, versans animo; *Conclusit vias meas lapidibus quadris.* Quip-
 pe circumstabant duodecim leopardi, vt de suis quondam cu-
 stodibus S. Ignatius Antiochenus loquebatur: ianua ingens
 arcte obducto pessulo clausa erat: foris soluti canes vagaban-
 tur, furem sui si non iterato morsu inhibitori, certè latratu
 prodituri. In mœstis hisce curis noctem propè totam cùm exe-
 gisset vigil, sub gallorum cantum matutinum, Batauum fa-
 mulum aduertit, locum ingressum per interiorē ianuam:
 ac nutu blandè significans (neque enim idioma callebat) ca-
 num vt latratum inhiheret, exeuntem silenter subsequitur:
 ligneum seprum transcendit, quo villa tota claudebatur, itér-
 que agrè molitur annum versùs, vulnerato, vt diximus, cru-
 re. Interuallum erat vnius propè milliaris, seu, vt numera-
 mus, quartæ partis leuicæ Gallicæ, & illucescebat: ac lem-
 bum quidem in ripâ reperit, ex condicto relictum: verùm
 cùm maris æstus recessisset, in sicco, idcirco totâ virium con-
 tentione adnissus, versando, reuersandoque, vbi nihil proficit,
 neque in aquam impellere vllò modo ob molem potest; quan-
 tâ maximâ valet vociferatione, nautas in naui versantes incla-
 mat, scapham ad se appellere ne grauentur. Verùm, seu ipsi
 exaudirent, seu clamores euanescerent in auras, adfuit ne-
 mo. Hîc verò, vel vires augente discrimine (iam enim il-

Threni 3.

ANNVS
MDCXLIII.

lucescebat) vel peculiarem quandam in modum iuuante Deo, cuius opem implorabat ex animo, lembum sic versat, reuertatque, vt è limo extractum in vndas impulerit. Nec mora: in eum ipse confestim immigrat, & à nullo quoquam mortaliū deprehensus, ad nauem peruenit. Sed periculum non tam effugit, quàm mutauit: excipitur ille quidem à nautis, at non commodissimè: quoniam metuebant ne aduentantes Iroquij Ioguesium cum iurgio paulò post requirerent, occultandum censuerunt imà in naue, ad carinam, quo loco nullus neque à foetore infestior, neque ad respirandum aptus minùs. Ibi biduum totum delituit sic, vt profiteatur ipse, penè se enectum teterrimà mephiti; dum secundà nocte nunciat Batauis Minister, adfuisse Iroquios, & tumultuatos incredibilem in modum fuisse: metuere se magnopere, ne tùm sibi tùm vniuersæ Coloniae periculum crearet, si diutius dissimularent: minitari furentes Barbaros, se aut flammam tectis iniekturos, aut pecora, armentaque trucidaturos. Proinde, cedendum ad tempus huic quasi tempestati: eam intrà paucos, vt sperabat dies, sedatum iri. Hic verò nauæ fremere, distititque, indignum planè esse, vt postquam tanquam in asylum, sic in nauem, omnium voluntate Gallus homo exceptus esset, exire nunc cogeretur: publicam fidem interuenisse, nefas esse ipsam violari: si nondum ad nauem peruenisset, omni studio ad eam deducendum esse, quò ne efferatis hostibus dederetur: nunc, postquam iam in tuto lateret, ad certissimum mortis tam immanis discrimen eijs, nullo modo ferendum. At Ioguesius, vt Ionæ casus iam antè in molestissimâ illâ suâ latebrâ reuoluerat, eiusdem orationem vsurpans. *Si propter me, inquit, orta est tempestas, projcite me in mare.* Quandoquidem ab eo ipso, qui auctor euadendi fuerat, repolcor, certum mihi est eò remeare vnde excessi. Ita consalutatis omnibus, Ministrum secutus, ad Præfectum pergit. Is ità rem transiegit, vt post crebras altercationes, ac propè rixas, tandem Iroquios ad munera pro Ioguesii capite accipienda perpulerit, pretij aureorum circiter centum: tùm eductum se latebrâ in quâ eum interim habuerat, ne si in conspectum venisset, ad necem omninò ab importunissimis monstris raperetur, ad Mahaten misit (portus aliùs nomen est) ad Præfe-

cum eum, qui Batauorum nomine toti regioni summâ cum potestate præest: ab eo perhumaniter exceptus Ioguesius, ac veste donatus, quâ vel maximè indigebat, impositus est in cymbam: hæc duce Deo, per tam longos æquorum tractus, tempestate anni perincommodâ, Armoricæ portum tenuit ipso peruigilio Natalis Christi IESV.

SED HAVD MAGNOPERE profuisset littus Galliæ tetigisse, si non licuisset exscendere, hoc enim grauior dolor fuisset, quod id erat in portu facere naufragium. Atque id ipsum metuebat magnopere Ioguesius, nec immeritò, ut professus est Nauarchus, Bersono Rhedonensi Mercatori, viro digno vtrique cuius nomen extet: adeò se humaniter exhibuit ergà destitutum, & rebus egentem omnibus. Nam singulari Domini Dei providentiâ factum est, ut cum ad littus Huronicum Anglus subsideret, ipso Dominici Natalis die ad eius nauem Bersonus adierit, cum nauiculario quodam acturus, quicum negotij familiaris aliquid intercedebat: utque ijs locis constitutum domicilium habebat vir cui ex re nauticâ victus ratio penè penderet, in naue Anglicâ tunc versabatur. Is vbi primùm Bersonum agnouit, demittit scalam ex funibus, per eamque hominem ad nauem accersit. Ibi comiter salutatus tum ab amico, tum à Præfecto navis, intereà dum ad pocula inuitatur, oculos Bersonus conijcit in Ioguesium, frigore rigentem in foris: Is, ut penè nudus erat, accedit silens, laciniamqueprehendens pallij, rogat magnopere sortem tam deploratam miseraretur. Ratus Bersonus (sic enim ex eius ore accepi) mendiculum esse de illis quisquilijs, assem Gallicum obijcit. Recusante eo accipere, existimans Bersonus idem, plus à se peti, porrigit duos: at is spem inter metumque alternans; Miserere, inquit, mei vir honestissime: ego Iesuita sum. Hic Bersonus simul attonitus, simul miserans, dissimulanter querit à Præfecto; Quis demùm ille esset tam miser, tamque deploratus? Captiuum esse respondit, à Batauis Iroquijs ereptum, quem in Belgium reduceret. Pergens in destinato consilio hominis eripiendi Bersonus, amicum illum iubet suo nomine inuitare Præfectum, ad domunculam suam, precarique uti miserum illum exscendere secum sineret ad fomentum ali-quod ex igne atque ex cibo capiendum. Cum cunctaretur

ANNVS
MDCXLIII.

Præfectus, Berfonus Ioguesiumprehendens. Exscende, inquit: & ante se properare iubens, agit ad scalam, Præfecto musante: Ioguesius autem multa voluens animo: Nunquam, inquit, Berfonum compellans, magis anxius animo fui: vides tute quo statu sim: tractus huiusce prætereà linguam ignoro: quid me fiet? Bono animo esto, inquit Berfonus: ego te Rhedonas ducam: quam ad spem quasi reuiuiscens Ioguesius, pergit, & apud Berfoni Anglique hospitem benignè exceptus, luculento igne recreatur primùm, mox cibus appositus. Inter eà Anglum in superiori cœnatione poculis capacioribus ex Berfoni mente, hospes inuitat, haud tamen ita capriui oblitum, quin ex Berfono requireret, quid factum eo esset. Cùm respondisset, ipsum ad ignem assidere, reuersurumque ad nauem, secedit tantisper, euocatumque Ioguesium perhumaniter conuestit, detractâ sibi non exiguâ parte vestium. Super indusium, iniicit sua ipsius femoralia interiora, tibialiaque, & laneam interulam: ab hospite recipit galerum, palliumque, quod vtrumque ipsi commodauerat Rhedonibus aliquantò antè. Et Ioguesius mœrens; Cui me, inquit, committis? obliuiscêris mei. Minimè verò, inquit Berfonus: fidem præstabo, ne dubita. Tu modò, addit, hospitis filium compellans, hunc mihi cras summo mane deduc ad mercatorem ad quem scribo: hominem nosti. Erat is in ære alieno Berfoni haud exiguo, oppidi leucas quatuor diffiti, ciuis honestus. Ab eo perbenignè exceptus Ioguesius est; & ad Patres Recollectos, vt expetierat, deductus. Cum ijs diem totum transigit: postridiè manè, moræ impatiens obuiam Berfono progreditur, totamque leucam emensus, venientem excipit liberatorem suum mutuâ gratulatione. Ex eo cognouit, Anglum elusum excanduisse vehementer, dum Ioguesium, quem ad nauem præmissum hospes affirmabat, nusquam in naue reperit: tum ad oppidum cum benefico suo reuersus, instructusque liberaliter veste exteriori commodâ, & ocreis, impositusque in equum, Rhedonas tenuit lætus: hospitatusque apud eundem eà nocte, postridiè manè, in veste adhuc nitentiori ductus ad Collegium Societatis, à Ianitore exceptus initio, quomodo mendici honestiores solent, tandem agnitus à Rectore Collegij, quem ad colloquium vehementer expetierat, finem ærumnarum

narum tum quidem inuenit: post horas aliquot vnà cum eodem Rectore ad Bersonum adiit, pecuniàmque obtulit factis sumptibus reponendis: sed non tulit viri liberalitas: pecuniam reiecit prorsus, recepit vestes. Ioguesius autem octiduum Rhedonibus moratus, Lutetiam accersitus est: nec diu post, Nouam Franciam repetiit: proinde de illo iterum suo loco. Interea, nihil ipsi potius fuit, quàm vt Batavis ad obolum repræsentarentur cuncta, quæ vel in lytrum, vel in vestitum, commearumque contuierant: quibus vt hoc nomine debemus, nunquam futuri immemoers collocati in Ioguesio beneficij, ita vtinam nullam nobis legitimæ expostulationis causam iidem præberent in Orientali, Occiduâque Indiâ, dum Iesuitas vtrouque atrociter sanè oppugnant. Erit fortè cum illos prauo instituti pigeat, pudeâtque infamem spurci Mahometis superstitionem per indignas Iesuitarum Sacerdotum cædes amplificare, certè ad eam lanienam orbis Christianus vniuersus nobiscum ingemiscit.

CLAVDAT HVNC ANNVM insignis testificatio innocentiae nostræ Societatis, in atroci calumniâ. Ab hæreticis, atque adeò fortè ab licentioribus Orthodoxis aliquot, Iesuitarum haud amantiſſimis, in vulgus sparsus erat rumor sanè incommodus, Iesuitas eosdem, pietatis obtentu, in Nouâ-Franciâ quæstuosam mercaturam exercere fibrinarum pellium: ac tametsi, vthic persequitur Paulus Iuuenæus, incredibile per se est; homines, haud humillimo ferè loco natos, neque ab re familiari domi suæ imparatos, natalis soli valere iussâ dulcedine, tam indignâ de causâ per infidi Oceani tempestates, ac procellas mediam in barbariem ad ignes, rogosque tendere; quoniam tamen in mentibus odio, inuidia-ve exulceratis facilè insidet suspicio, idcirco attexere hîc visum literas magnificorum Directorum Societatis, Mercatorum Gallorum (qui regiâ auctoritate soli tunc quidem mercibus istiusmodi præerant) missas per Galliam, ad flammam consopientem gliscentis calumniæ. Ex sic habent.

DIRECTORES, ADSCITIQVE in societatem mercaturarum Nouæ-Franciæ, vulgò Canadae, præsentem literas inspecturis, salutem. Cognito à nobis, quosdam esse, qui sibi persuadeant, atque adeò spargant in vulgus, Patres Iesui-

ANNVS
MDCXLIV.

tas in partem, communionemque venire mercaturarum, quas hîc exercemus, mercibus importandis, exportandisque, qui rumores eò pertinent, ut imminuatur, extingatur-ve præclara opinio vulgò, verèque concepta de immensis laboribus, quos hîc suscipiunt, deque discriminibus quæ adeunt capitis & vitæ, ad Domini Dei obsequium, & gloriam, in vocandis ad fidem Barbaris: quâ in re ingentes in dies progressus ab ijs fieri, certum exploratumque nobis est; Idcirco nostrarum partium esse putauimus, illos quibus fortè illa infederit suspicio, à minimè verâ opinione ex Christianâ charitate deducere, testatumque facere id quod hisce literis facimus, Patres Iesuitas neque directè, neque indirectè adscitos esse in nostram Mercatorum societatem: neque vllam partem mercaturarum quæ à nobis fiunt, ad ipsos pertinere. In cuius rei fidem subscripsimus his literis, eisdemque sigillo nostræ societatis muniri curauimus. Luteriæ Parisiorum, in ordinario societatis eiusdem conuentu, 1. Decembris MDCXLIII. *Fertens, Abbas S. Magdalene: Borderius: Margonnius, Robinellus, Taboretus, Beruierius, Verderius, Borgnetus, Clarentinus.*

ANNVS
MDCXLIV.

ANNVS DEINCEPS quartus & quadragesimus luctuosus multis nominibus fuit. Nam hyeme quidem, cum expatiari liberiùs ad venandum, imminentium Iroquiorum metus non fineret, Algonquinij, Montanique, quorum tota victus ratio hinc pender, penè extremâ fame conflictati. Quanquam nec sic officio defuerunt suo, Silleriani præsertim, quorum è numero Carolus Meiafsat, ægrius animo ferens, Abnaquios finitimos, ad quos iam variis de causis sæpiùs adierat, in auitâ remanere caligine, quòd qui eam depelleret, minùs adesset, Patribus circa varios alios vehementiùs occupatis, quàm ut eò pergere ipsi possent; constituit ad eos excurrere, & si quâ viâ posset, gentem minimè contumacem ad fidem pertrahere.

Quid effecerit, non reddunt Annales: quoniam tamen non largè minùs quæ piè susceperis, quàm quæ gnauiter effeceris, munerari Dominus Deus solet, ut pote quæ non minùs accepta; non est premendus silentio generosus imprimis conatus viri, nihil nisi diuina spirantis. Ergo Carolus ad Sacerdotem adiens eum, qui Sillerianæ coloniae moderabatur, ait sibi esse in animo, tentare, num quos ex Abnaquijs ab exitiis su-

perstitutionibus deductos perducere ad Christum queat : miserrari se sortem eorum, qui idcirco ad ignes ruerent sempiternos, quod quemadmodum sempiternum illud exitium declinarent, traderet nemo : exploratum sibi esse, Patrum neminem, præ paucitate, id in se posse suscipere : proinde se, quæ ab ijs accepisset, minimè malignè cæcæ Nationi impertiturum. Sciscitantibus quid potissimum allaturus esset, de mysterijs fidei dicere aggressus est tantâ vi, tantâque vbertate, vt admiracionem concitarit sui : & vbi finem dicendi fecerat; *Hæc sunt, inquit, quæ proponam : ingenij quidem expers sum : verum, si Dominus eam in rem operâ meâ uti volet, ingenium ipse suppeditabit : tum ambo mira faciemus.* Secundùm hæc, canoam conscendit cum socio vno, nec pluribus, in paupertate planè Apostolicâ : postque biduum desertus à socio; cum progredi solus nollet, Sillerium redit, alterum si foret copia, sibi adiuncturus; at non pacatè minùs, quàm si nihil accidisset. Et ecce tibi quasi ex composito, eodem illo momento Abnaquij aliquot adueniunt : memorant trepidi ac pauentes, visa sibi in itinere variis locis Iroquiorum vestigia : monent Carolum tum ipsi, tum populares, habeat rationem sui, ne-ve se vltro in tantum capitis, ac vitæ periculum coniectum eat. Ad quæ ille intrepidus ; Ego, inquit, Iroquios nihili facio : Deum vnum timeo, venerorque : is si volet, incolumem me seruabit : si noler, nouit, cur aliud vt eueniat sit permissurus : tali quidem de causâ nil recuso quin in manus Iroquiorum veniam, ab iisque & vltuler, & vorer. Vbi ea prolocutus fuerat, homologesim instituit, Crucifixique Domini signum quod petierat, osculatus identidem, canoam conscendit denuò : cum iam antè Monialium Cœnobium vtrumque adijffet, earum opem à Deo per preces flagitaturus.

PRIMO DEINDE VERE regionem inter se ad cædes, latrociniaque partiti nefarij Iroquij tum alias intulere strages, tum Franciscum Iosephum Bressanum cepere, Sacerdotem è Societate IESV Italum. Is Romæ natus, educatusque, Missionem sanè duram à Præposito Generali nostræ Societatis depoposcerat sibi, vir excelsissimi animi, & ad laborum quorumcunque patientiam apprimè factus. Ergo cum ante biennium Kebeccum venisset, & ingentem illum mentis ardorem præ-

P. Bressanius ab Iroquijs captus, & crudelissimè habitus.

ANNVS
MDCXLIV.

claris semper probasset documentis; visus Patribus idoneus est, qui ad Hurones tenderet, vel in eâ vineâ ipse laboraturus, vel operarios alios recreaturus tum alloquio, tum rerum ad cultum necessariorum subministratio: triennium enim iam tum fluxerat, ex quo prorsus nihil submitti Kebecco potuerat: hinc facile quisque coniecturâ assequi potest, quantâ tandem in destitutione rerum omnium versarentur, postquam ad superiorem illam egestatem vix tolerabilem, tempus vestes attriuerat, si quid triticeæ farinæ, vinique in sacrificium seposuerant, penè absumpserat. Sanè audiui eodem illo anno de Isaaco Ioguesio, qui tum in Galliâ versabatur; cum diceret, nisi curiosè & diligenter ex vite siluestri hinc inde labruscas collegissent, vnde vini aliquantulum exprimerent, carendum sibi prorsus sacrificio fuisse: quâ penuriâ quæ potest excogitari grauior? ceterum, nostros omnes illuc vitam tolerare pulte ex farinâ frugis Indicæ aquâ dilutâ, coctâque: eam pro pane esse, pro obsonio, pro mensis secundis, nisi si quando pisciculorum aliquid accederet: eas verò esse exquisitissimas epulas regionis totius: & initio quidem, nihil insipidius visum sibi: post, ita stomachum cibo sanè facile parabili assueuisse, vt nihil aliud requireret. Atque hæc sunt scilicet lautitiæ quas sequuntur per infinita discrimina cupidi illi Iesuitæ: quorum asperitatem si deamarent ij, qui tam leuiter, ne tam malignè dicam, obloquuntur Societati de hominum genere haud pessimè meritæ, næ, alia breui facies Ecclesiæ eluceret: sed ad nostra reuertamur. Cum nihil non tentandum putarent Kebeccenses Societatis IESV filij, vt fratres suos illos Huronenses tam in arcto positos solarentur, subleuaréntque; constituit de eorum sententiâ Bressanius, rem tentare: & quoniam æstate præsertim excurrere solitos norant infestos Iroquios, præuertendum ratus, eo tempore proficiscendum putauit, quo nondum niues vulgò ferebantur solutæ. Hyemauerant Kebecci in Seminario, Hurones quatuor, adultæ ætatis, Autumno superiore eo consilio suis egressi finibus, vt per hyemem Kebecci diuinos satus excipere liceret, institutioneque imbui eâdem, quam indidem Kebecco ad suos annis superioribus nonnulli alij retulerant, singulari suo fructu, omnium approbatione. Accesserant eâdem ex gente alij duo,

qui ab Iroquiis capti, euadendi deinde viam repperant. Ii partim nondum baptizati, partim Neophyti in fide, cum paulò antè, Baptismo initiati, sacramentum aliud nullum capeffiuissent adhuc, hyemem totam posuere in mente egregiè comparandâ, illi ad Baptismum, hi ad synaxim primam, festâ luce S. Iosephi obeundam. Cùm interim baptizati homologesim instituerent crebrò, testificatus deinde est Sacerdos ille è Nostris, qui eorum Confessiones excipere solitus erat, tantam eorum innocentiam morum vulgò extitisse, vt cùm ne labeulam quidem vllam ex vltimâ homologesi concepissent, quæ ad peccatum veniale pertineret; eos iuberet sapiùs ex antea-ctæ vitæ noxis aliquam denuò *subyccere*, vt vocant, *clauibus*, quò absolutionem nancisci possent. Nec mirum tam integrè, incontaminatèque exigi ab ijs potuisse menses multos, quando dies noctesque in eo toti erant, vt Christianæ fidei rudimenta, ritúsque per Catechesim addiscerent. Ac tametsi adultiam, vt diximus, erant, pudor tamen non erat vnà cum Gal-
lis pueris reddere palàm, quæ tradita ab Catechistâ essent: noctu verò postmodùm eadem recognoscebant tam assiduè, vt in eo omnes ipso-
rum curas versari, nullus non intelligeret. At, vt ne sibi deesset teter dæmon, per hyemem ferè totam somnijs vexati sunt sanè formidolosis, talibusque, vt nisi in fide egregiè confirmati fuissent, periculum foret ne in patrias superstitiones relaberentur. Sedenim præclarè aduersùs ea ter-
ricula informati, Domine Deus meus, aiebant quisque pro se, quicquid hæc somnia denunciant, tuâ causâ subire ac per-
peti minimè recuso, si de me sic statuendum putasti: dum decretis tuis obtemperabo, faustus semper ac felix exitus erit, quando, pater meus, me sincerum in modum diligis. Qua-
dragesimæ totius ieiunium exactè tenuerunt, id potissimum secuti, vt vindici Dei iustitiæ pœnæ aliquid pro antea-ctæ æ-
tatis peccatis exoluerent: eadèmq; de causâ cùm eorum ali-
quis à Gallo quodam semel atque iterum malè habitus esset, neque vliscendæ iniuriæ cogitationem vllam suscepit, neque expostulauit apud vllum, quin, se incusans potiùs, fortè, in-
quit, imprudens licet, tamen ei stomachum moui aliquo fa-
cto dicto-ve: eo, placidè me ferre conuenit hanc qualem-
cunque molestiam. Nimirum eâ animi æquitate athletas suos ad

AN NV S
M DCXLIV.

grauiora certamina comparabat summus agonothes: & spes planè erat, ingentes ad fidem motus facturos eos fuisse in mentibus suorum popularium, si patrios fines attingere licuisset: sed aliter visum supremo arbitro rerum nostrarum.

PROFECTI SVNT cum Bressanio, Galloque vno adolescente, ad V. Cal. Maias, canois tribus, quo tempore nihil admodum periculi imminere putabatur, tùm quod nondum liquefactis, vt insinuai, niuibus, nullusdum hostis adesse posse credebatur, tùm quod Iroquios inter, suosque, compositam pacem esse rebantur Hurones, de quâ ante eorum discessum agi cœptum erat. Nihilo tamen seciùs euntium quisque se se vel ad mortem, vel ad seruitutem certè, animo comparabat, præsentscente vnoquoque interiùs, quid se futurum esset. Videlicet ita se cum suis adhibere solet Dominus Deus: quæ euentura sint graua, asperaque, eorum sensum quendam vel suspicionem, si mauis, inicit animo, quò *Præuisa tela minùs feriant*. Accessit illud ad coniecturam triste exteriùs, quòd haud procul à Trifluuio, loco minimè periculoso, serenâque tempestate, naufragium fecit canoa, quâ Bressanius cum Huronibus duobus vehebatur, saluis tamen vectoribus iuxtà, & mercibus, quod haud procul ab ripâ aberant: & illud perincommodè cecidit, quod ibidem subsidentum fuit aliquandiu, atque adeò traijcere minimè licuit fluuiolum, quem vernaculâ nomenclaturâ *Margueriam* Galli dixerunt: id si factum tempore fuisset, euassissent, ab hoste minimè deprehensi. Ibi dum consistunt, Huronum aliquis scloppum explodit in siluestres anseres præteruolantes, prædam in cibum captans: eo sonitu excitati Iroquij triginta, qui in viciniâ latebant, securè progredientibus insidias struunt post isthmum, quem flectere omninò necesse erat: ad eum locum ubi peruenit Bressanius, vt eius canoa antecedebar, videt canoas tres hostili imperu in suam ferri. Nec resistendum ratus temerè, qui longè inferior viribus esset, deditiorem facit ultro, ita accedentes Iroquij, tùm ipsum, tùm comites duos vnâ cum canoâ capiunt. Interea Hurones reliqui cum adolescente Gallo, quantâ maximâ potuere contentione neruorum, remorumque, periculo se se subducere conantur. Et iam insectantium oculos declinauerant, cùm post isthmum alium qui om-

ninò præternauigandus erat, vident hostiles canoas duas, & ab epibatis & ab armis instructissimas. Dum accedunt, ex Huronibus vnus, forti vir animo, sclopum in hostem intendit: at occupans ex hostili agmine aliquis, glande traiectum sternit in canoâ, tam letali vulnere, vt è-vestigio egerit animam: eo spectaculo conturbati ceteri, nihil vltra ausi mouere. Ergo victor Iroquius exscendit cum captiuis: epistolas diffringit: rapit, partiturque quidquid vestis rerumque aliarum ad socios deferrebat: tum ad eius lanienam conuersi Barbari quem necauerant, cor extrahunt è pectore, vellunt cæsariem vnâ cum cute capitis, labra diffecant, partes femorum, tibiârûmque eas, quæ humano in corpore carne magis tument, dilaceratas in captiuorum oculis elixant primùm, tùm vorant: quo sensu animorum inspectantibus, præ se quisque statuere facillè potest. Interempto, nomen fuit *Bertrandus Sotrioskon*: cuius de innocentia morum illud affirmat Sacerdos is, qui Confessiones eius inde vsque à Baptismo exceperat, nunquam eum peccatum vllum grauius, hoc est, quantum interpreteror, letale perpetrasse.

Е т н а с tum quidem carnificinâ contenti, nihil sæuitiæ deprompsere in captiuos: Bressanium verò sic habuerunt, vt quas ferebat ipse reculas, retinere eum suerint, Breuiarium maximè, quo ad Canonicas preces ex Ecclesiæ instituto quotidie persoluendas utebatur. Dum captiuos agunt præ se Iroquij, post bidui iter occurrit eadem ex gente manipulus, haud perinde hilaris: quippe dum audaciùs ad Montem vsque regalem feroces processerant, suorum vnum è principibus amiserant, à resistentibus Gallis cæsum. Ita exulcerati mentibus, dum Bressanium, quem Gallum putabant, conspiciunt inter captiuos, temperare sibi ferina monstra nequierunt, quin fustem immerenti aliquoties impegerint, & scilicet narratâ commilitonis nece, eorum à quibus abducebatur, odia in illum incitarint. Ergo eo ex momento habere ipsum duriùs: sex ipsos dies nudis plantis per virgulta, dumerâque, ac palustres lacunas ingrediendum fuit, sic, vt nihil quidquam cibi suppeditaretur, nisi sub vesperum; quo tempore feri homines ad quietem aliquam capiendam consistebant. At Bressanio nulla dici pars magis exercita: idem ligna ad focum comportare,

ANNVS
MDCXLIV.

idem aquam haurire ex flumine, idem si quid aliud ad corpora insultantium Iroquiorum curanda pertinebat, peragere iubebatur: ac si fortè ex idiomatis ignoratione minùs quàm imperabantur, effecta daret, aliud-ve pro alio porrigeret, enim-uerò fuste latera tundebantur continuò. Post eos sex dies, canoæ conscensæ iterùm, Iroquiorum lacui emetiendo. Die-rum octo navigatio fuit: triduum deinde terrestri itinere, con-fectum viæ reliquum est. Dum progrediuntur, incidunt in quadraginta è suis: ij in amnis ripâ tuguria ad piscandum fixe-rant. Vbi eorum in conspectum captiui venere, Bressanius de-tractâ prorsùs veste, nudus eorum vel petulantia vel furori obijcitur. Duos in ordines hinc inde distributi Barbari, adue-nientem fustuario excipiunt: quippe in fronte captiui mani-puli procedere iussus erat: vnus præ ceteris truculentior, læ-uamprehendens, vulnus cultro oblongum ducit, digitum annularem inter, & auricularem. Iàmque inter depluentia verbera peruentum ad casae erat, cùm ferale pegma vnà cum captiuis alijs conscendere iubetur nudus, vt erat, suo ipsius cruore squalidus, aurâ perfrigidâ: & interea dum victores cum amicis, ac propinquis conuiuium læti agitant, cantare ipse barbarico more cogitur. Secundùm crudeles epulas, iussi om-nes è pegmate descendere & saltare scilicet ritu consueto: & quoniam minùs aptè ad numerum pedes, corpùsque agitabat vir religiosæ modestiæ retinentior, quàm nugarum istiusmodi studiosior, idcirco capillum vellere immanes carnifices, tun-dere, pungere, vstulare: noctu sub dio ex arbore religatum derelinquere. Quinque sex-ve dies tenuit infestum captiuis ludicrum: successere tormenta atrociora. Quippe vt ad pa-gum primum peruentum est, tandiu, tamque immaniter tun-sus fustibus est, vt in terram corruerit semianimis: at nihilum hoc spectaculo mitigati feri homines, pergunt porrò, fustem-que totâ virium contentione in pectus, inque caput impin-gunt, necaturi haud dubiè, nisi Præfectorum aliquis, quo consilio nescias, ereptum truculentæ laniens in pegma illi prio-ris consimile traxisset. Hic verò recisus seruo Dei pollex sini-ster, è dextrâ autem digiti duo: (fœdæ laniens reliquias hinc Burdegala vidimus) quo tempore cùm ingruisset imber maxi-mus, mixtus fulgetris, tonitruque, diffugientes cuncti scire
vel

vel inuiti destiterunt: verum, paulò post sub noctem in casulam truso, vstulati qui supererant vngues, cum digitis aliquot, pedes luxati, stercus (proh barbariem!) ad comedendum ingestum, canum reliquiarum obiectæ.

VBI EXSATVRATA horum est immanitas, tractus ad pagum alium Bressanius est, leucas tres circiter diffusum; redintegrataque carnificina. Prono in terram capite, pedes sublimè elati ferreâ catenâ colligantur; tum, amoto, pristinumque restituto in statum, catenâ itidem manus, pedes, collumque vinciuntur: cum interim toto septiduo noui adderentur cruciatus, ille imprimis ceterâ carnificinâ viro pudenti grauior, quod ne verendis quidem parcitum, & eius in aluo ossa obiecta canibus. Hæc tam multiplici quàm indignâ vexatione, exitit toto corpore fœtor tantus, vt à semiuino cadauere euncti refugerent, nisi si quis ad cruciandum accedebat: cumque sanie, & tabo membra fluerent, ac vermes scaterent vndique, agrè tamen frugis Indicæ aquâ macerata, vel coctæ paululum suppeditatur. E verberibus extiterat apostema in femore, vnde dolor tam grauis, vt somnum planè arceret: medicinam fecit, contra quàm moliebatur, infestus Iroquius: quippe dum cultro armatus irruit, vomicam aperit imprudens: ita diuino consilio, dum voluntate ad nocendum incumbit, manû sanat. Præter diros autem corporis cruciatus, pendebat etiam animi Bressanius, quid se futurum esset nesciens, nisi quod properfuasissimo habebat, propediem se à Barbarris necatum iri: cur verò tandiu morarentur, non videbat, nisi se se ad Thyesteas epulas saginare vellent, quanquam ab eo consilio longissimè aberat inedia illa, quæ ad ceteram immanitatem adiungebatur: cum ad XIII. Cal. Quintiles ex pagis suis omnibus confluunt Iroquij in eum, in quo captius distinebatur, ad bis mille: hinc vltimum hunc sibi fore diem mortalitatis interpretatus, secundum consilium, Præfecto ei qui præfuerat, exponit modestè, quando languenti hac suâ vitâ actum esset, mortem se quidem minimè deprecari, verum, illud rogare, aliud potius supplicij genus adhiberetur, quàm ignium. Atqui sic habero, te non modò non crematum iri, sed ne moriturum quidem (in fit Præfectus) sic enim hodie quo inconuentu constitutum est. Quæ verò ratio eos impule-

ANNVS
MDCXLI.

P. Bressanius
novis cruciatibus
toto septiduo
vinctus.

ANNVS
MDCXLIV.

rit ad vitam condonandam ei, cuius exitium tantopere concupijissent, ne ipsi quidem statuere satis potuerunt: decretum certè suum postmodum mirati sunt ipsi. Illud credibilius, fortem athletam à Domino Deo ad alia certamina reseruatum: Bressanium enim postquam menses paucos in Galliâ egerat, non in Nouam modò Franciam redijisse, sed etiam ad Hurones suos penetrasse, sequentes docebunt Annales: Obseruandum id modò, mirum non videri debere, si ad imminentium cruciatuum atrocitatem exhorrescant vel fortissimi quique Dei famuli: videlicet corporis sarcinam circumferunt adhuc: neque humanam imbecillitatem à se alienam putant, dum illud teneant mordicè, ne quid contrà virtutem, contràque sanctissimas Dei leges faciant. Sanè sic constitutus animo Bressanius erat, vt ignium ardores, si defugere non posset, exciperet fortiter: idem tamen citrà culpam potuit eam tantam acerbiter deprecari, ita dumtaxat, vt quicquid ingrueret, perferret placidè, diuinis vbique decretis acquiescens. Videant tamen hîc denuò Societatis IESV iniqui, quàm non rectè illius existimationem imminuere conentur spargendis è triuio rumoribus plerunque falsis, & ad meram calumniam pertinentibus: quando præstantes illi eius alumni tam multi, tam grauia, tamque dira vltro IESV Christi, animarumque eius sanguine coëmptarum causâ apperunt: etenim quicumque in Nouam-Franciam penetrant, si non hebetes sunt, ac stupidi (tales autem esse vel ipsi obtrectatores negent) vident profectò quò ferantur, ex iisque quæ fratribus contigerunt suis, intelligunt eadem sibi imminere: ad quæ vt animum aptè comparent, enimuerò insigni mentis robore, atque adeò Dei, proximique charitate opus esse, ne ipsi quidem ignorant, qui tam male de Societate vel sentiunt, vel sentire se simulant.

PORRO VETVLÆ FEMINÆ, cuius auus olim necatus in certamine ab Huronibus erat, traditus de gentis more Bressanius est. Nec captium illa quidem dedignata est: verum, cum eo statu esset quem diximus, hoc est cum corpus penè totum sanie, taboque è tam multis vulneribus diffunderet, horrore erat eiusdem filiabus: atque ea fortasse causa fuit, cur tam citò mulier de dimittendo eo cogitauerit. Sic enim

plerumque euenit vt quæ incommoda videntur imprimis, eadem in vtilitatem conuertat ipſorum illorum, quorum conclamata ſalus erat, diuina Prouidentia. Certè ſeu ex eâ nauſeâ filiarum, ſeu ex naturali miſeratione, ſeu veriùs quod truncis, mutilis-ve digitis, hominem ad nullum conſuetorum operum aptum fore videbant, mandat filio mater captiuum ad Batauos deduceret, ex iſſque ſi quid poſſet lytri nomine extorqueret. Paruit illicò filius, Breſſaniùmque ad vicinam Batauorum ſtationem perduxit: ij non humanè minùs, quàm antè Iogueſium, hominem complexi, largè primùm Iroquio ſatiſfecere: tum languenti conſeſtòque vulneribus apta medicamenta, fomentaque adhibuere: hinc breuì conualuit. Ergo veſte donatum, quâ vel maximè egebat, in nauem imponunt: hæc Rupellam attigit feliciter ad XVII. Cal. Decembres anni eiùſdem quarti & quadrageſimi ſuprà milleſimum ſexcenteſimum. Antequam autem ſolueret, à Batauis iſdem publicas literas accepit, quibus de totâ ſui redditus ratione ſignificabatur. Lubet eas hîc attexere, vt vel ipſi intelligant, obſeruèntque, quàm humani demùm, quàmque comes futuri ſint, ſi hæreſim quandoque exuerint, quando ne illa quidem tam feralis virtutum omnium nouerca, ipſos à naturali bonitate dimouere adhuc potuit. Sic ergo proloquitur Director Neo-belgij.

*P. Breſſanij in
Galliam rediit.*

Nos GVILLELMVS KIEST, Director generalis, Senatùſque Neo-belgij, vniuerſis has præſentes inſpecturis, ſalutem. Franciſcus Joſephus Breſſanius è Socierate I E S V iampridem in Canadâ à Barbaris Iroquijs ſiue Maquois vulgò dictis captus, & ab iſdem diu vexatus, & propediem cremandus, tandem à nobis ex eorum manibus non ſine magnâ difficultate, ſoluto etiam pretio erutus, atque redemptus eſt. Nunc cùm nobis aſſentientibus in Hollandiam proficiſcatur, inde rediturus in Galliam, Chriſtiana charitas exigit, vt ab ijs in quorum manus forè incidet, humaniter tractetur. Quapropter precamur omnes Gubernatores, Archithaſſos, vel eorum Vicarios, atque Capitaneos, vt ipſi fauorem eundo, vel redeundo præſtare velint: pollicentes in ſimili occaſione par referre. Actum in Arce Amſtelrodamenſi, in Neo-belgio, die XX. Septembris, Anno ſalutis MDCXLIV. ſtylo nouo.

E e e ij

ANNVS
MDCXLIV.

*Quàm humanos
expertī sint Gal-
los captiui tres
Iroquij.*

CETERVM, pretium illud redemptionis, vbi Galliam attigit, restituendum Bressanius curauit, vt æqui postulabat ratio: semper tamen præ se ferens, debere se plurimum isti hospitalitati. Nos enim Burdigalæ illum vidimus per eos dies, vt diximus, cum eoque multa coràm contulimus, quæ ad hanc Historiam pertinerent: sed reflectendus cursus in Nouam Franciam. Non par pari isti feritati Iroquiorum, reddendum Galli putauere. Ad VII. Cal. Sextiles, in Huronum manus Kebeccum tendentium venerunt insidiatores Iroquij tres, cum aliquot aliorum manipulo ad Richelæam Arcem deprehensi, dum ipsi inter virgulta latitantes opperiantur, si qui Gallorum incautiùs manè progredierentur ad retia, quæ pridie tenderant. Vt ad Hurones eos, Algonquini se quidam adiunxerant, atque adeò prædæ parte donandi censebantur, qui in discriminis communionem venissent; è captiuis tribus datus ijs vnus est, & scilicet ad eum penè modum initio habitus, quo haberi ab Iroquijs ipsis captiui alij solent: hoc verò acriùs in istum desæuierunt Algonquini, quò charior popularibus fuerat suis, eorum ex gente vnus, aliquandiu antè crematus ab Iroquijs, cuius in locum iste de more sufficiebatur. Sed cùm ad Trifluuium peruentum esset, quò captiui perducti à victoribus sunt, Campi-florius, stationis illius Præfectus edicit, absisterent porro: certiore faciendum Monte-magnium de captis Iroquijs: rem enim permagni momenti esse. Vt aduenit, conuocatis Algonquinijs significat, gratum sibi fore, si captiuum sibi permitterent: opportuniorémque eo quidem rerum statu humanitatem, quàm sæuiciem videri. At homines qui præceptâ animorum crudelitate miserum iam destinassent ignibus, sine vllâ tergiuersatione respondent, quemadmodum sui ab Iroquijs haberentur, sic se Iroquios habituros: pyram excitatam iam esse: neutiquam Iroquium euasurum. Nec dubium erat quin proximâ nocte crematuri eum fuerint, nisi serio Monte-magnius intercessisset, submisissetque è Christianis popularibus qui denunciarent, si quid præterea molirentur, haud impunè ipsis fore: non esse tempus hoc, vlciscendarum iniuriarum: cogitandum potiùs de pace cum ferâ gente ineundâ: eo in cardine quietem, tranquillitatémque verri totius regionis: ita sedati animi. Magis

laborandum cum Huronibus fuit : nam tametsi monitus Monte-magnius ab Algonquinijs quibusdam, ipsius studiosis : longè efficacius muneribus, quàm ullâ oratione eripi captiuos eorum è manibus posse, munera quot ipsi designauerant, comparauerat; tamen extorqueri ab ijs non potuit, vt duos illos traderent, non iam ultionis cupidine, sed metu publicæ apud suos obiurgationis. Cùm securium, stragulorum, lebetum, ferrearum cuspidum in sagittas, rerumque aliarum eiusdem generis vim ingentem tres in cumulos distributam, in Arcis areâ palam exposuisset, iussis adesse Huronum Algonquiniorumque primoribus, per Interpretem significat, auere se magnopere, tres isti Iroquij sibi dedantur, non priuatæ cuiuspiam vtilitatis intuitu, quam sequeretur, sed studio conciliandæ pacis. Hæc cùm tanti momenti esset, quanti ipsi præuiderent, quibus nihil tutum esset, fero, ac fallaci hoste continenter utrorumque in perniciem intento; non videre se, quâ potiori viâ componi tanta, tamque inueterata odia possent, quàm si è tribus captiuis vnus placidè ad suos dimitteretur, pacem tam optabilem suaturus, duobus reliquis in liberali, sed certâ tamen custodiâ manentibus interim, dum quid tertius ille perfecisset, renunciaret dies. Hic assurgens Algonquiniorum Præfectorum vnus, postquam perlatus in medium captiuus ipsis attributus erat (neque enim suis insistere poterat pedibus ex superiori illâ vexatione) omnium nomine denunciat; Certum suæ genti esse viuere cum Gallis quamconcordissimè, cùm præsertim è suis popularibus complures, Gallorum iam sacra, religionésque essent complexi : haud fas sibi esse quidquam negare Monte-magnio, quem pro summo Præfecto agnoscerent : neque verò se donis duci, sed id spectare, id sequi, vt pax, otiumque totâ regione constitueretur. Quæ pauca prolocutus, proposita haud secius dona impigrè capit, non tamen tam sibi, suis-ve reseruaturus, quàm traditurus ijs, quorum propriè siccandis lacrimis decreta essent, consanguineis videlicet, ac propinquis illius, cuius in locum captiuus Iroquius suffectus fuerat. At Hurones munera despectare attoniti, ac silentes: quippe quibus graue esset, non posse se Monte-magnio concedere, quod tam enixè vel rationum momentis flagitarer, vel muneribus. Eâ propè in con-

ANNVS
MDCXLIV.

sternatione Præfectorum vnus iracundior? Ego, inquit bellator sum, non mercator: neque huc descendi mercaturis faciendis, sed bello gerendo: neque in gloriæ loco pono, munera referre in patriam, sed captiuos trahere. Itaque nec securus contingere vestras, nec lebetes licet: sed si tantopere vos angit cupiditas retinendorum captiuorum, illos sanè habete vobis: mihi satis & virium suppeditat, & animi, ad conquirendos alios: ac si quo tali in certamine occubuero, occinetur in patriâ, quod captiuos nostros Monte-magnius retinuisset, idcirco nos, alios vt captaremus, mortem appetiisse.

ACVLEATVM PROPE' conuitium hominis concitatoris excepit modestior Caroli, Christiani Præfecti oratio. Noli, inquit, in deteriorem partem accipere, Onontio (nomen id fuisse apud Nouam-Franciam Monte-magnij, diximus aliàs) si quid vehementius ab hoc meo Collegâ dictum est non refragandi voluntas ea dictauit, sed honoris, vitæque iactura imminens. Non enim qui hîc adsunt iuuenes, sed qui in patriâ remansere senes, de re publicâ statuunt: ij sinos cum muneribus reduces viderent, haberent vtrique pro cupidis, auarisque mercatoribus, non pro generosis bellatoribus. In discessu quidem spondimus, si quos hostes caperemus, eos nos Huronum tradituros Præfectis: vt igitur tu æquum censes, tibi ab ijs qui te circumstant militibus morem geri, sic non potes non probare consilium nostrum hocce, obtemperandi ijs quorum in potestate sumus. An verò increpitantes populares nostros, quotquot pagi haud infrequentes numerant, ferre quisquam nostrum queat, incusantésque fracti animi, & imbellis stoliditatem, qui securibus, lebetibusque onusti, redeamus, captiuum adducamus nullum? Equidem talia sunt ea quæ offers, vt multis partibus superent pretium, quod pro horum libertate exigi à nobis honestè possit: tuum verò desiderium tantopere nos commouet, vt omnino permissuri eos tibi simus, nisi obftet illa cogitatio, fore vt nisi captiuos perduxerimus, pro ignauis habeamur, qui largitioni cesserimus; pro inconsultis, qui Præfectis nostris non obtemperauimus. Video illud te oppositurum; Quandoquidem Algonquini captiuum suum dedidere, nihil esse cur recusemus, quin de-

damus nostros. Atqui vides ipse, Onontio, adesse hîc Algon-
quiniurum Præfectos primarios, qui cùm subsint nemini, pos-
sint de re quacunque pro arbitratu statuere. Nostra verò pla-
nè dispar est ratio: cùm penès nos minimè sit suprema aucto-
ritas, temeritatis profectò inconsultissimæ arguemur, si de re
tanti momenti deciderimus, ne auditâ quidem sententiâ se-
niorum. Ac eò quidem potissimùm tua, Onontio, oratio in-
cubuit, vt ostenderes è re regionum harumce esse, vt pax cum
Iroquijs constituatur, quò, libero vltro, citróque per amnem
commeatu, exerceri tutò, ac securè mercaturæ queant: ec-
quis verò nostrum refragatur? Idcirco temperauimus nobis,
ne quâ in re captiuos hosce nostros violaremus: humanè adhuc
illos habuimus ipsi, ab Huronum moderatoribus eodem pla-
nè modo posthac habitum iri confidimus: non enim nos fugit
quantum apud eos valeat tuum nomen, decúsque, quàmque
non grauâtè assensuri sint, dum nos quoque pronostro quodam
iure pacem vrgebimus, contendemúsque faciendum omninò
videri, vt mos tibi geratur. Accedit, quod, si fortè accideret
vt in reditu Iroquiorum agmen aliquod validius occurrat (et-
enim eos fluuium varijs locis obsidere fama est) iubebimus
continuo surgere hos captiuos, popularibúsque significare suis,
quàm humaniter à Monte-magnio excepti sint, quanti is pre-
tij munera ad se liberandos obtulerit, quàm beneuolè nos ip-
si animati in se simus, qui nihil mali intulerimus, nihil incom-
modi: à nobis demùm perducere se ad Huronum tractus, ad pa-
cem inter vtrumque populum constituendam: ita mitigati ip-
si nullâ nos in re violauerint.

HÆC VBI COMITER æquè, & pleno grauitatis habitu
prolocutus Carolus erat, Monte-magnius propositarum ratio-
num vim, ac momenta secum expendens, excipit; Quod tam
enixè dedi sibi captiuos flagitasset, id se vnâ eâ de causâ fe-
cisse, vt eâ viâ pax iniretur: si mallent ipsi per se in eam consti-
tuendam incumbere Hurones, perinde sibi esse: viderent mo-
dò, ne remtanti momenti negligerent. Secundùm hæc, acci-
ri iubet captiuos illos duos, munerâque coràm proposita osten-
tans; Videte, inquit, quantum inter vestram rationem, no-
stramque intersit: vos captiuos Gallos, quotquot in manus
vestras veniunt, diris exagitatís modis, nos vestram salutem,

ANNVS
MDCXLIV.

libertatēque tanti pretij muneribus redimere non piget. Hic eorum alter aliquantulum progressus in medios, oculorum aciem in cælum sustulit, tum demissis luminibus, generosā quādam plenus fiduciā, orationem ad Monte-magnium conuertit: & Sol iste, inquit, quem cernis, quā in nos humanus, quā beneficus extiterit Onontio, testificabitur, idēque per omnes terrarum tractus liberalitatis tuæ famam dissipabit. Tum vultu regionem versūs Iroquiorum conuerso; Audite, inquit, qui Iroquijs moderamini, auscultate Præfecti charissimæ patriæ: estote deinceps boni, & humani: ac reipsā gratos memorēsque eximij beneficij vos exhibete ergā Gallos, qui munera tanti pretij ad populares vestros morti, cruciatibūque eripiendos offerre non dubitauerint. Ac tametsi me fortē apud eos quorum sum in potestate, emori contigerit, ingrati tamen esse nolite. Hic verò loquentem Præfectorum Huronum vnus interpellans; Noli, inquit, metuere: nequaquam vita tibi eripietur: neque modò nihil quidquam grauius de tuo capite statuetur, sed etiam spes est fore vt libertas tibi restituatur. Vt nostram in patriam saluus, incolumis-que peruenies, ita speramus fore vt propediem te huc reducamus, terræ complanandæ, mitigandōque fluuio. Confidite ambo animis, & quæ Galli vestrā causā fecerunt, ea perpetuò istis in pectoribus insculpta, impressaque permaneant.

TANDEM, re vtrimque agitātā, suisque expensā momentis, quando aliud obtineri poterat nihil, acquiescendum censuit Monte-magnius. Quoniam autem iter infestum assiduis latrocinij, cædibūque habebant Iroquij, idcirco abeuntibus Huronibus adiunctum præsidium Gallorum militum est, eorum è numero, quos anno proximè superiori submiserat Anna Austriaca Regina, Ludouici XIV. mater. Hoc verò libentiùs in eam cogitationem Monte-magnius incubuit, quod ducturi secum Hurones erant Brebeusium, qui charam regionem tertio repetebat: adiunctis socijs duobus, Leonardo Garrello, Natale Chabanello. Sacerdotes ambo erant, ante annum in Nouam-Franciam missi: quo interuallo eum linguæ peritiā aliquam adepti essent, missi sunt ad instituendos Algonquinos, Huronum finitimos. Profecti item simul captiui ambo, sed eorum alter Huronum humanitati diffusus, in iti-

nere clàm se subduxit, inconsultè vtique: nihil enim periculi fuisse comprobauit alterius fors fortunatior: fugitiuus in filiis miserè frigore, famèque interiit: ceteri ad vnum omnes Huronum oras feliciter tenuere. Ac Gallicum quidem præsidium Iroquiorum impetus ita repressit, vt cùm priùs minitati fuissent, hyeme se se affore, Huronum pagos omnes ferro, flammæque prostraturos; continuerint se se tamen, neque quicquam tunc moliri sint ausi. De captiuo quid actum sit, viderimus anno proximè consequenti: ad hunc quod attinet, res Huronenses intrà limites vnius epistolæ conclusit Hieronymus Lalemantius: hæc inde excerpta per epitomen.

EVASERAT ex Iroquiorum manibus, postquam in eum sæuire iam ceperant, captiuus Christianus quidam, cuius vtique nomen dignissimum erat quod traderetur posteris; sed suppressit nescio quâ de causâ vir de cetero apprimè inscribendo exactus. Is cùm in suorum deinde coronâ redux versaretur, hanc ad stupentes omninò orationem habuit. *Non me, inquit, in vinculis meis deseruit Domini Dei mei cura, ac providentia: si cordis aurem admoueris, vel in grauissimis ærumnis vocem quandam intus in pectore exaudias, illud ingeminantem, inculcantemque, Nihili esse vitæ huius casus quamlibet aduersos: imminere capiti calum illud in quod exipendi sumus: mortem ipsam, à quâ tantò propius absimus, quantò sunt cruciatus atrociore, in possessionem nos inducturam breuè, eximia cuiusdam felicitatis, quam nulla vis, nullus furor hostium quamlibet truculentorum eripere queat. Hæc me sustentabat cogitatio medijs in doloribus, quos inusserunt Iroquij, tum cùm ardentes tædas istis artubus admonebant: tum, inquam, vel maxime persentiscebam Deum intrà me esse, qui mentem meam corroboraret: quâ fieri potuerit nescio; scio tamen enenisse vt cùm corpus mediâ in carnificinâ versaretur, tunc animus meus incredibili quadam voluptate frueretur. Ac dum post præuiam illam vstulationem deliberarent inter se Iroquij, num interimendus prorsus essem, an sinendus viuere; ipse vtrum duorum potius eligerem statuere nequibam satis: neque quidquam precari à Deo audebam aliud, nisi vt vel mori concederet, vel viuere, prout hoc illud-ve conducere magis ad sempiternam meam salutem peruidebat; quando pater meus esset, cuius singularis sapientia præstantissimum in modum videret, vtrum foret conducibilis; amor mei incredibilis perfecturus esset quod*

Neophytorum
Huronum pietas.

ANNVS
MDCXLIV.

foret optimum. Alius huius anni æstate captus item ab Iroquijs, cum vnâ, & alterâ horâ antè quàm cremandus viuus erat, diffractis vinculis nudus aufugisset, dum se vni leti formæ subducit, incidit in discrimina complura. Per sentes, vepresque, insequentem hostem declinans, tridui totius inedia perpessus est: à pedibus ad caput, muscarum aculeis noctes, diésque patuit, sic vt toto corpore aliud nihil, nisi vlcus cerne- res. Cum sexaginta adhuc leucas abesset à patriâ, & ijs qui- dem locis, vbi tanquam feras alij, sic Iroquij venantur ho- mines; defectus viribus progredi nequibat: ita melioris fortis desperatione, ad desertam rupem præcipitauit, ad oram flu- minis: hanc cum pro tumulo elegisset, vidit ex insperato in canois præternauigantes Hurones, ab ijs agnitus, exceptus- que, præsentissimæ morti ereptus est. Postquam cibo recrea- tus, virium aliquid recuperauerat, factum ipse suum relegens, Proh superûm fidem! aiebat, si ignium metus, qui me vt cum tardissimè, intrâ vnus noctis interuallum absumpsisset, tot ærumnarum aliarum penè mihi sensum ademit; fierine queat deinceps vt iugum fidei graue esse censeam, quod me sem- piternis inferorum ignibus eripiat? Septuagenario seni Chri- stiano, obijciebant impij quidam populares, à fide alienissimi, Deum illum quem veneraretur, parùm humanum esse, qui paralyti, quæ eius artus dissoluerat, non mederetur. Quibus homo fide plenus, sic satisfaciebat vicissim, vt eius quilibet mirari posset constantiam. Quid, nullâne, aiebat, arbor sicca visitur in siluis? nullûsne in senescente arbore ramus aridus? Ego verò oblector animo, dum arescere hos artus video quo- tidie: nec me appropinquantis mortis terret accessus, ex quo credere cepi, certissimis fretus rationibus, fore vt aliquando reuiuiscam ad sempiternam gloriam; esse autem necesse, vt priusquam immortalitate donetur, corpus hoc aliquandiu hu- mo tectum computrescat. Ad eundem perlatum est, falsò qui- dem, vt compertum deinde, verum, pro certissimo, filium, qui vnus ad senectæ solamen supererat, in Iroquiorum manus incidisse. Lamentabantur, vel lessum potius exercebant do- mestici omnes: ipse ficcis oculis; *Ego verò*, inquit, *lacrymas eius causâ fundere nequeam: fidem amplexus erat prior, prior ad fidei premia euocatus est.* Nox erat iam concubia: & tam alieno

tamen tempore è-vestigio ad Ædiculam sacram tendit religio-
sus senex: fufusque in preces, hæc omninò proloquitur; *Quàm
diuinum verò donum, ac munus fides est, quæ animi perturbatio-
nes omnes tam placidè sedare soleat, eorum dumtaxat qui Deo fidunt!
filium hunc mihi donaueras, summe rerum omnium procreator, ac
parens, antequàm te nossẽm: ex quo te noui, illum ego tibi obtuli
millies: quàm non fictè, neque simulatè, tutè peruides, cui arcana
pectorum sunt planè peruia: recepisti quod obtuleram, hoc est ipsum
illum qui tuus erat, antequàm offerrem: & accepisse te expostulem
quod donaram? Sit nomen tuum benedictum, Domine Deus meus:
ac si post filium, patrem quoque euocare placet, en ego me tibi eà-
dem mente offero, quàm priùs obtuli filium: miserere pro tuâ clemen-
tiâ, utriusque. Vix hæc complêrat pius parens, cùm adest fi-
lij eius commilito, quĩ certamini ipse interfuerat, affirmâtque
illum qui pro mortuo deplorabatur, vnâ secum euasisse, in-
teremptis in ipsâ pugnâ alijs. Hic verò vir spiritu fidei ple-
nus, nihil interrupta oratione; Si tristẽm, inquit, nuncium il-
lum tanquam à te missum lentè, ac pacatè excepi, an non est nunc
vnde grates agam beneficentissimo tuo numini, qui meum mihi fi-
lium restitueris? Eodem illo momento, quo illum extinctum puta-
bam, rediniuum representas, perinde atque si sepultum è tumulo euo-
casses. Quando illum tam præsentis discrimini eripuisti, illud per-
fice, sanctissime Deus, vt ne vnquam culpam vllam coràm te con-
trahat: idem quoque mihi concedito: quò uterque in cælo agnosca-
mus olim & tantum beneficium, & alia infinita, quæ nunquam sa-
tis exactè his in terris positi agnoscemus.*

EX PRÆFECTO quodam è totius regionis primarijs,
cùm paulò antè quàm baptizaretur, quæreretur: Num satis
persuasã haberet sanctæ fidei dogmata? Potest, inquit, fal-
lere mea oratio: facta sanè mea, num satis credam, ipsa per
se prodent. Expectate dum hyems autumno successerit, quo
tempore solutis ad nocendum tetrjs dæmonibus, ad peccan-
dum utique sollicitabor: si acquieuerò, tum me mentitum as-
seuerate: si restiterò, satis ipsi eâ ex re intelligetis, ex animo
me credere. Vt prædixerat, ita res habuit: nullâ non ex parte
rentata eius constantia est: appetitus est calumnijs: aduer-
sarios expertus est propinquos suos, cognatósque: oppugna-
tus est palam ab amicis: clàm, quæ mulieres eum dementa-

ANNVS
MDCXLIV.

uerant, corrumpere denuò eius pudicitiam sunt aggressæ: & in ijs tamen tam multiplicibus certaminibus semper sibi præclare constitit, semper fide munitus reportauit victoriam. Paulò pòst quàm regeneratus erat, cùm ex Præfecti munere quod gerebat, vrgeretur vehementer, interesse ne recusaret superstitionibus quibusdam, à Christiani officij religione abhorrentibus, subducit se è cœtu: tum efferri iubet continuò è suâ casâ & insignia dignitatis, & dona quædam publica, alióque transferri. Factum Ethnici mirantur: percontatur parens quid agat: instat vxor cum propinquis: at ille nihil motus animo; *Ego verò, inquit, Christianus sum: si ad peccatum euitandum, vitam quoque ipsam profundere necesse est, nihil animus hic ad corpus adhærescit.* Hic verò pagus totus tumultuari, legarique ad eum primarij, qui efflagitent ne se destituat: at is rursùm, *Christianus sum, inquit, mihi honore, & epibus fides potior.* Tenuit ea concertatio diem, noctémque totam: nec quidquam extundi ex eo potuit, nisi perbreuis responsio, *Christianus sum.* Atqui, aiunt, deperiit patria, quando nos Præfectorum præstantissimi quique deserunt. *Hæc verò providenda fuisse prius, inquit vir pietate incensus, antequàm se in nostras mentes fides insinuaret, occupare debueratis: nunc, ubi ea radices egit, perstabit utique, quamlibet inuitis, & repugnantibus vobis: & ante nobis vita eripietur, quam excedat ex animo Tartareorum suppliciorum metus, spes, cupidóque beate vite, quæ nos in celo manet.* Cùm explicari nihil posset, ne pagus is planè dissiparetur cum regionis totius luctu, & consternatione, de Consilij sententiâ constitutum, vt ciuilibus in rebus quibuscunque vir de patriâ meritissimus, munus, dignitatémque Præfecti obtineret: si quid ad patria instituta pertineret, quod cum Christianæ fidei pugnaret legibus, illud alius accuraret, communi item suffragio deligendus, cum titulo Præfecti dæmonum. Vbi id steterat, ad Christianum Præfectum accurrunt, rogántque pergat porrò Magistratum gerere, quando eâ parte muneris à quâ tantopere abhorrebat, cariturus deinceps esset. At is, *faciam, inquit, eâ conditione: nunc illud reputate animis quotquot estis, ei qui Christiana sacra seriò colat, nihil esse fide antiquius.* Alius, nullo quidem munere insignis; sed ingenij laude in paucis præstans, tametsi egregiè comprehendebat intelligere.

tiâ quidquid vel de sanctæ Religionis mysterijs, vel de Christianis officijs traditum erat, tamen contumaci quadam obstinatione sexennium totum refugerat à Baptismo, cùm diceret, dispicere se se quidem veritatem eorum quæ à Catechistis proponerentur; at non se satis in se persentiscere virium ad nuncium prorsus remittendum peccandi licentiæ. Dum nihil iam tale quidquam de eo cogitaret, ex improviso Sacerdotem adit, rogâtque se demùm per Baptismum in Fidelium cœtum adlegat: Monet me intus aliquis, inquit, fore vt quam innocentiam hîc consequar, eam in cælum deferam: quid procrastinamus? Ita ineunte autumnno anni superioris, incredibili suâ, piorumque voluntate baptizatur: post, singulari exemplo per hyemem non Christianis modò, sed etiam Infidelibus fuit. Nam ne quâ maculâ candidam illam stolam fœdaret, abstinerebat à conuiuijs, à cœtibus, conuentibusque popularium refugiebat, mulieres quibuscum turpiter antè consueuerat, ne ad breuissimum quidem colloquium admittebat: plurimus autem erat cum eo Sacerdote, à quo ad fidem erat institutus. Hac æstate, canoam cùm conscenderet, Kebeccum petiturus, uxori, liberisque vale faciens; Ad mortem pergam, necne, inquit, nescio: vt vt tamen erit, illud pro certissimo habetore, Christianum me, ad extremum vsque spiritum fore: ac si mei vos, postquam è vitâ excessero, vel recordatio subibit, vel desiderium, oculos in cælum tollitote: eò enim vota deinceps omnia mea feruntur: eò non dubito quin me fides deducat, sempiterno tempore beatum futurum. Nec vana vaticinatio fuit: inter nauigandum, dimicandum cum fero hoste fuit: iamque Iroquiorum canoam vnâ in flumen depresserat, cùm cerebrum trajicit glans feralis: hæc, quod de tantâ innocentia sperandum, puram, nitentemque animam in speratæ felicitatis possessionem induxit.

HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER SEXTVS.

ANNVS
MDCXLV.

*De pace cum
Iroquijs agitur.*

FFVLSE RAT hoc anno istis regionibus spes pacis lætior, nisi haud ita diù post, quàm ea coalescere ceperat, Iroquiorum perfidia præclaros cœptus miserè confregisset. Nihil tam fuerat bonis omnibus in votis, nihil tam esse debuerat, quàm vt ferâ gente mitigatâ, vltro citroque commearé tutò liceret, vel ad exercendam venationem, ex quâ tota victus ratio Montanis, Algonquiniisque pender; vel ad faciendas mercaturas, vnde variarum indigenis æquè & Gallis opportunitatum seges; vel, (quod vnum Patres Societatis IESV pro instituti ratione sequebantur) ad fidem fouendam in ijs qui Christo Seruatori nomen iam dederant, Baptismo auctorati; importandam finitimis partes in omnes Nationibus, atque ad eò iis ipsis, quorum furor sanè pertinax tot, tamque funestas strages hac illac passim edebat. Eam in rem Monte-magnâ

sapienti sanè consilio Algonquinos, Huronésque inhi-
buerat à cæde contumeliâque intorquendâ captiuus Iroquijs:
ratus videlicet homines, qui vt truculenti sint, pollent
tamen ingenij acumine, celsósque animos gerunt, ita secum
reputaturos; Turpe esse, humanitate vinci, atque adedò
contendendum sibi, vt amicos haberent potiùs homines
tàm clementes, quàm bella cum fortibus ijsdem exercerent.
Ac initio quidem res bellè processit: Hurones à quibus qua-
si præiudicium expectabatur, captiuum benignè habitum ad
Monte-magnium remisere: re enim in Consilio agitatâ, con-
ducibilius censuerunt eâ animi æquitate & Gallos demereri,
& ad pacem cum Iroquijs stabiliendam, viam sternere, quàm
hostem impotentiùs vlciscendo, res suas, sociorùmque, ac fi-
nitimorum miserè pessundare: Algonquinij, Montanique, vt
ipsum maximè intererat, in Monte-magnij potestate pror-
sus erant. Ac tametsi non diuturna pax ea fuit, placet tamen
persequi quæ in illâ tractandâ gesta sunt, vt intelligant poste-
ri, quantum ex gentes Gallorum sollicitæ pro se charitati de-
beant. Et animaduertendum quidem, Iroquiorum nomine,
quorum adhuc crebra mentio, crebrior deinceps, non vnâ
Nationem intelligi, sed complures, omnes aliquantum ad
Meridiem deflectentes, Kebeccum, & Hurones inter, ita vt:
hinc illò transmittere nequeas, quin eorum radas confinia:
atque hinc discrimen certius: omnes enim cum Gallorum fœ-
deratis ex inueterato pridem odio continenter bella perdiu
gesserunt, quidam gerunt etiamnum, dum hæc scribimus.
Nomina sunt, Annierronnonij, Onneironnonij, Onnontaër-
ronnonij, Sonnontgaëronnonij, Onionenronnonij, cum alijs
quibusdam obscurioribus. Ad Septentriones autem duo item
populi sunt, qui sub hunc annum bellum & ipsi in Algonqui-
nios visi vltro velle suscipere, Sokoquioij cum Mahinganiis:
& hi quidem, quod mirere, ab Annierronnoniis aliàs victi,
domitique, tamen fœdus deinde cum iisdem inierunt. E tot
populis, cum Annierronnonijs tantùm agitatum de pace: quæ ta-
men si constitisset, maximi profectò momenti ad rem Christia-
nam stabiliendam ijs locis fore putabatur; tùm quòd cum sint ij
viciniores, per eorum fines ad Hurones iri Kebecco, Kebeccum
rediri ab Huronum tractibus tutò potuisset; tùm quòd ij illos

ANNVS
MDCXLV.

alios fœderatos, ac populares suos non difficillimè ad Gallorum, Algonquiorum & Montanorum societatem perpulissent, atque adeò ostium ingens aperuissent Euangelio.

ERGO CVM in Algonquiorum manus paulò antè duo alij Iroquij venissent, capti ipsi, dum captant alios ad Richelæam stationem; gnari Christiani, nullo se officio demereri Monte-magnium magis posse, ambos dono dant viro optimè de se merito. Is eam liberalitatem largè remuneratus, captiuos, nec opinantes, & cruciatuum metu, quos pro superiorum temporum truculento instituto, certò sibi imminere putabant, si non exanimatos, consternatos certè, in fidem suam benignè accipit, securósque animi esse iubet. Tum illum alium ab Algonquinis anno superiore donatum, rebus instructum necessarijs pergere in patriam iubet, renunciaturum quàm præclara deinceps se se offerret constituendæ pacis opportunitas: non agrè dimissurum se illos duos, quos videret, si animum inducerent Annierrononij pacatiora consilia suscipere: interea, eodem modo habiturum, quo habitus ipse esset, hoc est, vt nosset, perhumano. Conferret ipse de suo si quid posset, ad complanandam humum (sic enim de gentis more loquebatur) hoc est ad sanciendam concordiam ijs locis: quare nulla conducibilior in commune esse posset. Nec mora: cum ad exeuntem Maium profectus ille esset, adfuit ad Iulium ineuntem, vnà cum Legatis duobus qui de pace Annierrononiorum nomine cum Monte-magnio deciderent. Aderat & Guillelmus Costuræus, is quem captum cum Isaaco Ioguesio, tam immaniter ab Iroquijs iisdem habitum vidimus supra. Vbi primùm comparuit, Gallorum quisque confestim eius in amplexus ruere, reditumque gratulari, & tanquam rediuium suscipere. Ex eo rescire tum alia, tum missos eos quos cernerent de pace. Hæc verò dum Kebeccum ad Monte-magnium perferuntur, Campi-florius Trifluuianæ munitiois Præfectus nullo non officij genere demereri Legatos studuit: copiam fecit captiuis illis duobus, quorum nondum erat asserta libertas, quacunque luberet cum Legatis iisdem excurrendi: tum hos autem tum illos adhibuere interim ad sua conuiuia Algonquinij, Montanique: illud festiuum, quod cum per Interpretem crebrò inculcaret Campi-florius, inter

Gallios

Gallos perinde, ac inter populares suos in patriâ esse se reputarent, atque adeò versari se quemque domi suæ, Kiotfaëton legationis princeps, eidem Campi-florio renunciari item per Interpretem iussit; Mentiri ipsum gnauiter, saltem id quod dixisset, minùs cum vero consentire: tum, postquam aliquandiu suspensas adstantium mentes habuerat; Monet, inquit, me hîc perinde esse, atque in patriâ: atquî in patriâ nec tam honorificè haberer, nec tam lautè. Ait, perinde me hîc esse, ac si domi versarer meæ: neutiquam id cum vero consentaneum: etenim domi meæ cum sum, parcissimus tantùm victus suppetit: hîc perpetua conuiuia. Inter hæc, aduenit Kebecco Monte-magnius, accersuitque ad colloquium Legatos ad IV. Id. Iulias. Eam in rem, quoniam æstus erat vehemens, nauium velis maioribus sublimè elatis, distentisque, arceri Solis radios curauit: arca enim Arcis delecta ad pompam aliquam erat. Postquam assederat Monte-magnius, vnâque Bartholomæus Vimontius, Societatis I E S V tractibus in istis Superior, circumstante cohorte, ad Monte-magnij eiusdem pedes Legati se strauere, subiecto cortice, in quo de gentis more considerent. Ex aduerso locati Algonquinij, Montani, Attikamegij: latera Galli Huronibus permixti claudabant. Mediâ in intercapedine, defixæ perticæ duæ, fune superimposito: ex eo Annierrononij allata munera suspendere, torques è conchâ veneriâ septendecim. Vbi omnes interquieuerant, assurgens Kiotfaëton, vir procero corpore, in Solémque intuens, tum oculos coniiciens in circumstantem coronam: postquam torquem ex ijs vnâ prehenderat, hunc prorsus in modum perorauit. *Ausculata, Onontio: interpres sum totius meæ Nationis; dùmque attendis loquenti mihi, Annierrononios exaudis omnes. In patriâ quidem aceruum habemus bellicarum cantionum: at eas valere iussimus: capeſſuimus contra, modulos factos ad testandam, exercendamque letitiam.* Hîc cum exorsus esset canere, alternantibus modulatè Annierrononijs alijs, tanquam in scenâ, sic eâ in planitie exspatiari. In cælum suspiciebat, in Sole fugebat obtutum, brachia, lacertosque premebat digitis, tanquam vim omnem bellicam, quæ in ijs conclusa vigeret, expressurus, & abiecturus scilicet. Postquam canere desierat, Monte-magnium compellans denuò, primum donum illud,

ANNVS
MDCLV.

quod manu tenebat, idcirco se offerre professus est, quod is autumno superiore Tokhraheneharonem popularem suum (nomen erat captiui, quem à Monte-magnio in patriam pergere iussum diximus) Algonquiorum dentibus, flammisque destinatum eripuisset: illud tamen scitè exostulans, ita remissum eum in patriam, ut nullus omnino comes esset attributus. Quid si inuersa canoa vi ventorummersus undis esset? enimuero diu vobis expectandus reditus hominis fuisset? & scilicet quam culpam contraxistis ipsi, eam in nos deriuassetis. His dictis, torquem loco designato reposuit: tum factum suum cum facto Gallorum comparans, alteram Guillelmi Costuræi brachio illigauit, cum hac omnino oratione. *Hæc verò torques captiuum vobis huncce restituit. Ac nolui quidem dum in patriâ versarer, cum eo sic agere; Abi, mi nepos: canoam conscende: Kebecum repete: id si fecissem, nequiquam conquieuissem animo: semper me ista sollicitudo cruciasset; Numnam perijt? si hunc in modum me exhibuissem, caruissem ingenio. Equidem is quem remisistis, incredibiles in itinere difficultates perpessus est. Atque hinc difficultates eas ut gestu exprimeret, partes se in omnes versare hominem agilem, histrionum prorsus in morem: progredi, regredi, consistere, brachia adducere tanquam remum teneret, linqui viribus, mox vires recuperare. At non ea mea fuit ratio (subiunxit) ego hunc, quem coram intuemini, compellans; Abeamus, inquam, mi nepos: vel cum vita mea periculo restituere te tuis constitui.*

SIGNIFICABAT torques tertia, ad dona, quæ pergenti ad suos Tokhraheneharoni data à Gallis erant, addita alia ab Annierrononijs, distribuenda in Iroquiorum Nationes alias: idque iam perfectum fuisse, quod eorum inhiherentur secures. Confirmabat quarta, cogitationem omnem abiicisse Annierrononios vlciscendæ necis eorum suorum popularium, qui vere proximè superiori ab Algonquinijs cæsi essent. Ego, inquit, inter veniendum transij haud procul eo loco, ubi commissapugna est, ubi capti isti duo: transij autem quàm potui celerrimè, ne fusum meorum cruorem intuerer: cum adhuc ibidem iaceant inhumata eorum cadauera, auerti oculos, ne iracundia efferuesceret: quin etiam maiorum meorum ab Algonquinijs trucidatorum voces excepti: quippe cum cernerent esse me ad sequendam, cadum istius ad-

ulionem propensio- rem, inclamarunt voce blandâ, amorisque plenissi-
mâ; Bonus esto, mi fili, bonus esto, neu furori indulge. Frustrâ
deinceps à morte nos vindicare tentaueris: de viuis ac superstitis
cogita, quibus potius prospiciendum: ab eorum ceruicibus enses, ab
eorum corporibus flammâ arceto: quilibet eorum qui viuunt, ac spi-
rant adhuc, potior mortuis quamplurimis. Ego vero (aiebat) his
auditis acquiesci, descendique huc, libertatem asserturus ijs, qui ve-
stris adhuc sunt in manibus. Quinta, inimicis canois toto fu-
gandis flumine destinabatur, quò ne interturbaretur nauiga-
tio. Sexta, complanandis Catadupis, quæ in fines Iroquiorum
pergentibus occurrunt. Septima, tranquillando lacui S. Lu-
douici, qui lacus traijciendus planè ei, qui eodem peruenire
velit. Octaua, sternendo toti terrestri itineri, sic, vt Kebec-
co fumus videri posset è vaporarijs Annierroniorum. Nona,
indicabat quoties Galli, fœderatique Gallorum Algonquinij,
& Montani ad Annierronios deinceps se conferrent, paratum
focum fore, ac sine labore quidem lignorum comportando-
rum: eum verò ignem nec interdiu, nec noctu extinctum iri.
Decima, ceteris longè pulchrior, atque adeò maioris pretij,
Gallos, Algonquinos, Annierroniosque inter se colligabat.
Id vt declararet, brachiorum alterum Galli, alterum, Algon-
quinij brachio implicuit, tamque arctè strinxit, vt dimissurum
se nunquam esse significaret. Vndecima ad conuiuia secum
agitanda inuitabat; Est apud nos, aiebat, copia ingens pis-
cium, ferinæque: plena sunt omnia ceruis, alcis, fibris. Mis-
sos verò facite olidos istos sues, qui hîc per vestras sedes dis-
currunt, quique meris fordibus vescuntur: cibus apud nos
exquisitioribus vtmini: strata deinceps via est: periculi nulla
suspicio. Duodecimam sursum extulit, ad discutiendas nebu-
las, quò liberior quaquaersum prospectus esset, cunctaque
illustraret Sol & veritas: hoc est ad amoliendas mutuas gen-
tium earum suspensiones. Decima-tertia Hurones omnes me-
mores esse iubebat propositi, pacis cum Annierronionibus stabi-
liendæ. Antè dies quinque, ait (hoc est antè quinquennium:
sic enim per se exponit Auctor Gallicæ Relationis) saccum
habebatis confertum vel conchâ veneriâ, vel muneribus alijs
ad petendam pacem: quæ (malum!) cogitatio vos eâ mente
decebat: cadet saccus: cadent parata munera, confringen-

ANNVS
MDCXLV.

tur, dissipabuntur: tum denique animum despondebitis. Decima-quarta Hurones eosdem impellebat ad loquendum ocyus: ne muliebri verecundiâ distinerentur, sed pergerent porro ad Annierrononios. Decimâ-quintâ persuadere fategit Orator, semper Annierrononijs in animo fuisse, & Isaccum Ioguesium, & Iosephum Bressanium Gallis restituere: quò minus facere liceret, id in causâ fuisse quod Ioguesius quidem ereptus ijs fuisset, Bressanium Batauis tradidissent ipsi, volentem, optantemque: dolere se tamen factum, non quod ipsi libertatem inuideret, sed quod nesciret quid eo factum esset: fortè enim, dum hæc proloquebatur, vel mersum vndis, vel alio quopiam leti genere interiisse: Annierrononios quidem de illo interimendo minimè cogitasse. Commodum Ioguesius aderat: postquam enim paucos menses exegerat in Galliâ, Superioribusque ipse per se exposuerat quæ à nobis memorata sunt, vestigia Crucis, quæ demùm cùmque pergeret, mutilis in digitis circumferens, quæ nos Engolismæ vidimus: vnâ cum Paulo Iuuenæo, (qui eodem illo tempore, quo Ioguesius in hostium potestate erat, negotiorum causâ traiecerat in Galliam) renauigauerat in Nouam Franciam de mense Maio anni proximè superioris, & ad Annierrononiorum Legatorum aduentum, euocatus à Monte-regali ad Trifluuium erat. Ergo ad eam Kiotfaëtonis orationem renidens; Atqui structa iam pyra mihi erat, inquit: ac nisi mihi adfuisset Dominus Deus meus, centies mihi vitam eripuissent: sed nimirum finendus quæcunque volet Orator dicere. Decima-sexta eò pertinebat, vt Annierrononij, si quando ad Gallorum sedes accederent, à Gallis ijsdem comiter, & amicè exciperentur, turique essent ab Algonquiniorum securibus. Ante annos aliquot, inquit, dum captiuos vobis vestros tradituri venissemus, persuadebamus nobis, vtrique, cùm amicè adueniremus, amicè quoque nobiscum actum iri: sed nos planè fefellit opinio: dum accedimus, aures vndique nostras non modò scloporum glandes stridulæ, sed etiam bombardarum globi missiles circumsonuerunt: ea verò tam inexpectata res nos perterrefecit: recessimus; atque vt valemus animis, constituimus scilicet bellicam huc expeditionem vere proximo adornare: fecimus: adfuimus armati: Ioguesium vestrum cum Huronibus aliquot

cepimus. Decima-septima torques propria erat Honatteniata. Adolescens is, captiuorum duorum alter, quos Monte-magnij iussu reſeruatos diximus, dum emiſſitius ille rediſſet, filius erat anus illius, apud quam maximam partem ærumnoſi temporis apud Annierronios Iogueſius tranſegerat, anui ei-dem dono datus pro amiſſo altero filio. Hæc cùm inaudiſſet filium huncce ſuum natu minorem viuere, eam ipſam torquem, quã uti in patriã conſueuerat, per Kiotſætonem miſit, donandam ei qui filio vitam dediſſet. Ceterùm, vbi is haud procul verſari audiuit Iogueſium, miram præ ſe cupidinem tulit cernendi, compellandique hominis, atque adeò cum mœſtus ſemper antea, conſternatùſque fuiſſet, vbi primùm euocatus Iogueſius adfuit, ad hilaritatem derepentè traductus eſt; Adeò vel barbara pectora demulcet comis, humanaque conſuetudo eorum, qui Dei cauſa in ſempiternam fratrum ſalutem intenti, eos vbi vbi gentium cum ipſis verſari contigerit, omni officiij genere demereri ſtudent.

HIS IVCVNDISSIMO vtrinq; animorum ſenſu peractis, poſtridie excepit conuiuio Monte-magnius tùm Legatos, tùm quotquot ad Triſluuium aderant Hurones, Algonquinos, Montanos, Attikameguios; dein, pridie Idus Quintiles ſua viciffim munera depromit, ad quatuordecim, ad ſingula designans, eundem ferè in modum, quo Kiotſæton ipſe, quorſum quodque ſpectaret. Addidere ſua Silleriani Neophyti, addidit Vimontius: atque cùm is inter cetera nicotiam donaffet, vnà cum tubulo, quo ad eos fumos captandos vulgò tùm Galli, tùm populi ij vtuntur, Kiotſæton, miro in barbaro homine, acumine ingenij; Dum huc venturus exceſſi è patriã, inquit, ſic mecum ſtatuebam, vitæ à me diſcrimen adiri: ita æquum eſt vobis à me agi gratias, quod lucis huiusce uſurâ fruor adhuc. Ac muneribus quidem à vobis cumulati ſumus, rectique à pedibus ad caput: os vnum ſupererat indonatum: illud ſuo munere ne careret, nimirum tubulos hoſce donatiſ vnà cum ſuauiſſimæ herbæ odore iucundiffimo. Ergo à vobis recedo in tempus minimè longum: ac ſi fortè eueniret vt factò naufragio vndis obrueremur, ipſa tamen, credo elementa, populares noſtros de beneficijs à vobis in nos collatis admonerent: quin, illud mihi perſuadeo,

ANNVS
MDCXLV.

anteceſſiſſe iam fauſtum quendam genium, eiufdémque monitu populares noſtros guſtum aliquem præcepiſſe rerum lætarum, quas ad eos perferimus. Nec diutiùs remorati, ſoluerunt poſtridie, cum adoleſcentibus Gallis duobus, quos conſultò Monte-magnius abeuntibus attribuit, vel vt in partem venirent agendarum canoarum, ferendorúmque onerum, vel vt eâ re teſtaretur, quantopere Annierrónoniis confideret. Iamque canoam Kioſaëton conſcenderat, cum ad deſpectantes è ripâ Magni fluminis tùm Gallos tùm indigenas conuerſus, quàm maximè potuit voce elatâ; Valete, inquit, fratres mei: iam propinquus veſter ſum: abeo in patriam, fauſta, iucundâque cuncta nunciaturus. Ad Monte-magnium autem; Celebrabitur, ait, cum plaſu tuum nomen, Onontio, longè latèque, per orbis terrarum partes omnes: quippè non modò caput hocce meum reſero, quod periculo obieceram; ſed etiam redeo ad meos honore, muneribus, beneuolentiâ à vobis cumulatus. Hîc verò exploſi ſclopî à ſpectantibus indigenis: ex Arce autem, bombardæ maioris feſtus fragor conuentum clauſit. Hæc tamen tam præclara initia non continuò omnem ſolicitudinem eripuerunt vel Monte-magnio vel Patribus. Norant iam omnes, expertus propriè loqueſius erat, quàm non leuiter fidendum infidæ genti foret: factos ad diſſimulationem (ſi qui alij) Iroquios: mutabiles prætereà mentes eſſe: in iſſque conciliorum ac conuentuum Euripis nihil eſſe procliuius, quàm vt benè cœpta quælibet paucorum, aut etiam vnius cuiuſpiam homuli ſeditioſa ſtoliditas peſſundet. Dum hæc agitant, & ſcilicet commendant per aſſiduas preces ſummo Deo, conueniunt alij ex aliis expectati diu populi, qui quaſi ex condicto hoc anno longè tardiùs quàm conſueſſent, ſuis quiſque è finibus proſecti. Ac rei quidém Chriſtianæ plurimum intererat adeſſe cunctos, ad ea quaſi comitia Triſluuiana: quid enim certi conſtitui poſſet, ſi qui deſiderati fuiſſent eorum, quorum res agebatur? Ergo ad fuere denique ſub Septembris initium, viciniorum plerique, Hurones IV. Idus Septembres: anteceſſerant Inſulares diebus aliquot, Monte-magnius ipſe Kebecco redierat, (eò enim ſe receperat interim,) pridie Idus menſis eiufdém: ſupererant omnium votis expetiti Annierrónonij, ipſe

metúque agitantibus ceterorum animos : cum ad XV. Cal. Octobris adfuere in canoâ, eâ ex gente missi quatuor : eorum vnus ex ripâ de more vel perorans , vel consalutans , mire erexit animos, elinguem se tamen professus : remum solummodò habere se, quo Gallum adduxisset, cui credita vox gentis totius esset, hoc est munera missa publicè, nòmine totius Nationis. Erant hæc ad duodeuiginti è conchâ veneriâ cuncta : quæ quorsum spectarent, Gallus ipse, fidus, certúsque Interpres hunc in modum declarauit. Primo quidem significatum Annierrononij volebant, Monte-magnij vocem tonitruui instar esse : vbi primùm ea apud Annierrononios exaudita esset, gentem totam continuò secures, armæque proiecisse tam vltà cælum procul, vt brachium nullum deinceps esset vsquam in terris, quod ea istinc mouere posset. Secundo quandoquidem subducta planè ex oculis, éque conspectu arma essent, faciendum vt inter se mutuò Galli, Algonquinij, Montani, Annierrononij, Hurones inuiserent, omni suspicione, omni que metu depulso. Tertio Annierrononiorum nomine offerre se Gallis, Nationibusque Gallorum fœderatis, culcitram, seu stoream, in quâ molliter se sternerent, vbi ad eos adijissent : Annierrononios etenim eosdem pudore suffusum iri, si ad se venientes fratres minùs commodè, minùsque honorificè habuissent. Quarto, quandoquidem perfrigidæ noctes magnam partem temporis essent, ad stoream, ignem quoque adijciendum esse : eo, se polliceri nunquam defuturum. Quinto, epulas quoque præbitum iri affatim in conuiuijs : ad Gallorum aduentum athena præsto fore. Sexto, vnguentum offerri in vulnera, quibus nonnunquam Gallorum pedes ad se pergentium, ex offensione ad saxa, extantes-ve arborum radices cruententur. Septimo, mitigatum iri laborem sanè grauem onerum conuectandorum humeris, triginta ipsas leucas (totidem enim numerari à loco vbi necesse sit exscendere, ad pagos vsque Annierrononiorum.) Octauum spondebat, Gallis, si copulare inter se coniugia animum inducerent, neutiquam vxores apud Annierrononios defuturas. Nono, quoniam in priore conuentu Algonquinij excusauerant, loqui se minùs posse, quod Nationis suæ primores desiderarentur; rogabant Annierrononij hac demùm vice loquerentur omnes, dilucidè-

ANNVS
MDCXLV

que exponerent mentium suarum vel sensa, vel consilia. Decimum, ad idipsum Hurones inuitabat, hoc est ad depromendum quid tandem super re propositâ expedire vellent. Undecimo, aiebant Nationis suæ Præfectos, aliósque Principes aliud tum quidem agere nihil, nisi nicotiæ fumos haurire naribus, tubulo nec dies, nec noctes posito: hoc est, præstolari interim propè inertes, quid tandem Algonquinij, Huronésque super foedere, pacéque constituerent. Duodecimo asseuerabant consanguineorum suorum animas, eorum qui in certaminibus, velitationibusque mutuis cecidissent, tam altè in intimas telluris partes recessisse, vt nullam vnquam de ijs cogitationem suscepturi Annierrononij essent, hoc est, omnem omninò vlciscendarum offensionum cupidinem è suis mentibus exulare. Decimo-tertio denuntiabant, paruissè se Monte-magnio, iubenti arma poni, abscondi secures: idcirco, omni bellorum cogitatione, curaque valere iussâ, æstatem se totam adhuc in choreis, conuiuissque consumpsisse. Decimo-quarto, rescire se cupere, & quamprimum quidem, num eadem securitate æstatis partem reliquam transacturi sint, hoc est, num Algonquinijs, Huronibusque constitutum esset legationem ad Annierrononios cum muneribus de pace adornare. Decimo-quinto leuabatur Gallorum defatigatio, eorum qui à Monte-magnio missi ad Annierrononios, iussique referre quàm posset fieri celerrimè quâ illic res haberent; neutrum exequi sine graui labore potuerant. Decimo-sexto rogabatur Monte-magnius suâ auctoritate prouideret, restitueretur Annierrononijs, popularis quædam femina, capta aliàs in certamine ab Algonquinijs, mox Gallis donata. Decimo-septimo ab eodem Monte-magnio postulabatur, ipse per se exploraret Huronum, Algonquiniorumque animos, iuberétque declarare, pacémne, an bellum adamarent. Decimum-octauum eò referebatur, vt ne in deteriore partem acciperent Galli, si nondum sibi ab Annierrononijs restitutus esset Gallus puer quidam, quem apud se haberent: venturum mox cum ijs, quos ad se Hurones, Algonquiniique legaturi essent.

MEMORAT deinceps Gallus Scriptor munera alia complura, Annierrononij aliûs cuiuspiam, quem ceterorum maxime conspicuum vocat, nec satis explicat, princeps legationis
esset

esset necne: Huronum, ad quatuordecim, Algonquiorum, Monte-magnij ipsius: nos, vt occurramus legentium fastidio, vno verbo absoluimus. Monte-magnius, cui nihil tam cordi erat, quàm vt pax eas inter Nationes firma constitueretur, Annierroniorum munera tres in partes distributa sic diuisit, vt Huronibus vna, altera Algonquinijs, tertia Gallis cederet: eximium restituit Annierrononijs captiuum illum, quem tam enixè flagitauerat ab Huronibus, eâ vnâ de causâ, vt morti, cruciatibusque ereptus, hostia pacis esset. Nihil vnquam tam lætum oræ eæ viderant, eo saltem ex tempore, quo per Gallos inducta fides erat: per eos dies Nationes eæ inter se confociatæ, coniunctissimè vixerunt, agitaruntque conuiuia: donec ad IX. Cal. Octobris, canoas Annierroniorum Legati conscendere, nec soli. Attribuit Monte-magnius Gallos duos: socios se adiungere Algonquinijs item duo, Hurones toridem: Annierrononij vicissim tres è suis obsides reliquere: quò cuncta euaserint, tradet annus sequens.

INTEREA Huronum res, haud absimiles erant, inquit aptissimè Scriptor Gallicus, eorum forti, qui è naufragio madentes enatant. Conflictati sunt ij quidem adhuc rebus duris, aduersisque: at paulò mitiùs quàm anno superiore. Nam tunc quidem & agmen bellatorum centum interceptum ab Iroquijs propè octingentis sic fustum est, vt ad vnum omnes cæsi, capti-ue sint: & cateruæ quinque eorum qui Kebecum mercaturarum causâ pergebant, Iroquiorum eorundem circumuentæ sunt insidijs: euasit vnica feliciter, vnâque cum Brebenzio, qui triennium abfuerat, Patribus è Societate gestientibus reddidit Sacerdotes ex eadem Societate duos, missos recens in subsidium, Leonardum Garrellum, ex Aquitaniæ Prouinciâ, Natalem Chabanellum, ex Tolosanâ. Presidio euntibus fuit Gallorum militum manipulus, à Monte-magnio missorum tum ad eos tutandos, tum ad erigendos animos Nationis sanè exercitæ. Hoc verò anno & prouentus Indicæ segetis lætior, & copiosior, è lacubus, amnibusque piscium quasi annona, & quæstuosiores mercaturæ locis penè omnibus, & morborum penè vbique grassantium sæuities mitigata. Status porrò rei Christianæ is fuit. Mutatæ sunt in Re-

Status rei Chri-
stiana.

ANNVS
MDCXLV.

siones quæ priùs fuerant, Conceptionis, S. Iosephi, S. Ignatij, S. Michaëlis, S. Ioannis Baptistæ: singulis in pagis constitutæ. Ædiculæ laxæ satis, æque loco editiore appensum æs campanum, ad conuocandos de more ad sacra munia Neophytos, vsurpandæque ea ferè omnia, quæ in Europâ sacrum ministerium complectitur, hoc ferè discrimine, quod vt noualia longè copiosius efferunt, quàm effœta arua, sic multò maior passim fuit ardor nouorum fidelium. Conueniebant quotidie ad sacrum, quod exoriente ferè Sole fiebat, ne quid priuatæ cuiusque œconomix detrimenti afferret pietas: tum sub vespertinum crepusculum, ad preces publicè peragi solitas. Dominicis autem, festisque lucibus vsurpabant omnes quidem sanctam homologesim, plerique augustam synaxim insuper. Sub meridiem, confluebant denuò in Ædiculam, ad sacram doctrinam, concionemque: tum recitabant Rosarium, vel sibi quisque propriè, vel duos in choros diuisi: sæpiùs succedebant alij alijs: ita qui dies in Europâ passim à plebeculâ, atque à rusticanis hominibus in œnopolijs, aleatorum-ve tabernis incredibili Christianæ seueritatis probro transiguntur, ij à religiosis Neophytis ex primariâ institutione, toti feriabantur Deo. Hinc hoc primùm anno erupit in publicum, Neophytorum studium amplificandæ diuinæ gloriæ: cùm enim adhuc in priuatis ferè conuentibus, vbi se dabat occasio, continuisset se se felix ardor, cohibere se deinceps nequijt, quin palàm infideles ad saniora compelleret. Initium præclaro instituto dedit Stephanus Totirius, alumnus Residentiæ S. Iosephi. Is cùm pagus S. Ignatij confluxisset totus ad cremandum more barbarico captiuum quendam, qui quot spectatores, tot penè carnifices numerabat, infelicis clamoribus ferinam vstulantium immanitatem non modò non mitigantibus, sed etiam exacuentibus: cùm diutiùs tetrum spectaculum ferre non posset Christiana mansuetudo pij pectoris, voce quàm maximè potuit elatâ; *Audite, inquit, audite infortunati, atque huc mentes aduertite. Si quid sapitis, intuemini in deplorati hominis cruciatibus, quæ vestrùm unicuique in sempiternum tormenta immineant. Ecquis tandem ex vestro hoc numero parem se futurum putet, ferendæ in perpetuum indignantis Dei acerbitati, rabiei terribiliorum demonum, flammarum atrocitati nusquam parciturum*

ijs, qui dum in viuis agerent, parere optimi, & suauissimi Dei legibus recusarint, supremamque illius vim agnoscere. Hæc tam noua, & ad eam diem prorsus inaudita tali in re, ac tempore oratio nimirum pereulit animos: id ubi Stephanus peruidet, pergit porro; & Nolite, inquit, putare, fratres mei, propositum mihi esse, miserum huncce vobis eripere: præterita est, ad eum quidem quod attinet, omnis omnino vite mortalis iucunditas: mors una ponere modum potest grauissimis ijs, quibus conflictatur doloribus. Sortem vestram potius lugeo, deploroque, quibus tormenta impendeant infinitis partibus formidolosiora, quæ in initium vestra vniuscuiusque infortunatissima mors, finem nulla vnquam seculorum diuturnitas datura sit. Quæ ubi præclarâ prolixâque oratione ob oculos posuerat, illud potissimum inculcans, nullum vnquam impiorum supplicij terminum fore; Nondum tamen, subiunxit, eo loco vestra fortune sunt, vt non sit integrum, si animum quidem induxeritis, atrocissimos illos cruciatus declinare. Summum illum Deum, calorum, terrarumque opificem veneramini, & ad illius decretorum seueritatem contremiscite: id si facietis, ne attingent vos quidem vltices illa flamma: sin fidem capeßere, dum licet, renueritis, manent vos utique ardentes illa fornaces, ignesque subterranei, nullo vnquam consopienti tempore: ac tum demum, seriùs vos quidem, vobis tamen persuadebitis, imò luce meridianâ clariùs perspicieris, verissima esse quæcunque fides eadem tradit, id quod turrisimum erat, amplexos Christianos: meritòque ipsos non suâ magis, quàm vestra causâ cohorrescere: quando sibi, vobisque peræque periculum illud immineat, quo nullum ne mente quidem, aut cogitatione informari possit grauius. Hæc, vt fit, diuersum in modum ab audientibus excepta: plerique pertentati, commoti que imis sensibus: nonnullis visa ista deliria: Stephanus in occasionem intentus succurrendi perduto, accedit propius: &, Vides ipse, inquit, mi frater, baudquaquam manus istas (suas ostendebat) facibus tadis.ve armatas ad tuos artus vstulandos esse: caue quidquam à me perimescas: eâ vnâ de causâ appropinquo, tibi vt benefaciam. Ac tuum quidem corpus hocce, deploratissimo statu est: breuè illud animus is qui intus latet destituerit, atque iste demum vnus paulò post vita erit particeps, sic vt ex eius statu qui erit tum, cum à corpore seiungetur, planè pendeat, quid eodem corpore in perpetuum futurum sit deinceps, postquam longo postliminio reuixerit, nunquam

ANNVS
MDCXLV.

deinde emoriturum. Si mecum unâ, agnoscere supremum mundi parentem animum induxeris, eiusque opem reuerenter implorare; enimverò is te quoque agnoscet, teque euocabit in splendidam illam celorum regiam, cuius incolæ beatam vitam sempiterno tempore acturi sunt. Ab hac verò felicitate excluditur quisquis eum colere recusat: infelices istiusmodi animas pertrahunt secum teterrimi demones in specus sanè tenebricosas: utque sunt illæ suâ conditione immortales, ita nullo unquam tempore finiendis cruciatibus, medijs in rogis ab ipsâ illis carnis cibibus vexabuntur. Hic verò tanquam è somno expergefactus homo; Ergône, inquit, respirans paululum, quâ per cruciatus licebat, ergône reseruatur in celo vita beata, etiam ips quos hic miseria opprimunt omnes? Et ista quidem nobis canebant Hurones quidam ex ips quos vstulauius, eaque se se consolatione sustentabant in flammis, quod transferendi mox essent in illud felicitatis domicilium: sed nimirum nos hac profabulis ducebamus. Urget verò Stephanus, inculcâtque ipsum illud, extrâ omnem dubitationem manere beatam vitam eos, qui per Baptismum regenerati, credidissent. Et assentitur promptissimo studio beatus cæli candidatus: Baptismum quater quinquies-ve efflagitat. Hic verò maturato opus esse intelligens Stephanus, aquam undique conquirere, Huronum ips, quos auitæ superstitiones tenebant adhuc implicatos, tumultuari, pèrque pertinaciam, iniectam utrique feris mentibus ab hoste Dei, hominûmque capitali, dictitare, nequaquam se laturos ut æternis illis supplicijs hostis ille Nationis totius eriperetur: pergeret porrò ad eos rogos, quos Stephanus memorabat: se quidem, si quo modo possent, acerbitem illam cruciatuum in sempiternum prorogatueros: quo quid tandem importunius vel cogitatione fingi potest? At Stephanus raptim ferali è pègmate dilapsus, per confertos pergit ad proximam casam, aquamque affert in vase: sed vix ad deploratum aspirare licuit, propellentibus hinc inde Barbaris, paratamque lympham effundere conantibus; fuerunt non pauci, qui fustem forti viro impegerint. Quas ille per contumelias, iniuriâsque iter moliens, præstolantem in flammis Iroquium felici tore perfundit, & tanto quidem tantis in doloribus suauitatis sensu, ut tanquam eorum oblitus illud vnum deinceps fortunatus Neophytus iterarit, beatum se in celo mox fore.

IDEM ILLE Stephanus Totirius Specimen ardoris eiusdem edidit sanè illustre, tum, cùm Cruci Christi ignominiam illatam non ferens, illam quoquomodo inhibere instituit. Exerant Patres qui Missionem procurabant S. Iosephi, Crucem prægrandem in Cœmeterio, quò, cùm sensim fidelium mortes aliæ alias consequerentur, communi tumulo plus venerationis accederet, Religiosam cerimoniam risu, conuitióque excepit infidelium stoliditas: Blasphemâ oratione insectabantur homines stulti, popularium suorum stuporem scilicet, qui lignum haud aptissimè dedolatum, & cui nihil quidquam ex arte, venustatis inesset, suspicerent tamen eò vsque, & pro sacro haberent. Parentum impietatem aliquanto pòst, vt sit, imitati filioli, Crucem eandem lapidare, & immundo fimo oblinere. Aberat tum fortè Stephanus, Dogicus Missionis, hoc est, factorum Præses, ac Præfectus, qui per Patrum absentiam quicquid à Laico perfici circa summi Dei cultum potest, promoueret, vrgerétque. In reditu impietatem tantam detestatus, sub vespertinum crepusculum in casæ suæ tectum ascendit, & voce consultò ad terrorem compositâ, simillimè atque ij qui è speculâ aduentare hostem nunciant, cuncta latè terrore complet. Accurrunt turmatim pagani, trepidique quid rei esset, exquirunt. At Stephanus: *Contremiscite*, inquit, *fratres mei, contremiscite: hostis quidem externus nullus adueniat in præsentia, quod sciam: at est in foribus, atque adeò in penetralibus ipsis grauius periculum. Nimirum violatur Christianorum Cœmeterium, hoc est, Deus ipse lacesitur: quid nobis fiet? Eum si pergetis irritare, ultor utique aderit continuo, ac nisi liberorum vestrorum petulantem licentiam coercueritis, illud prædico, atque antè denuntio, cum filijs parentes quoque communi pœnâ comprehensum iri, quippè culpæ communis affines. Sacra sunt, si nescitis, corpora mortuorum: ipsi vos, tametsi fidei adhuc expertes, quantâ tamen veneratione tumulos vestros prosequimini? an non in nefario crimine ponatis, si quis remum è sepulcri mole suspensum attigerit? Aedes istæ meæ disturbentur: cedat ipse, atque adeò occidat, non modo nihil obsistam, sed etiam feram pacatè ac beneuolè: dum ea quæ Deo Optimo Maximo consecrata sunt, appetentur, enimuero si quid erit vocis reliquum, totum illud colligam, impedamque ad sceleris impietatem common-*

ANNVS
MDCXLV.

strandam aequè, & redarguendam: inelamabóque horrible quiddam esse, Numen laceffere. Hic verò cum mutire ausus esset infidelium nemo, & parentes se ipsi deinceps continuère, & inhibuère liberorum quisque suorum proteruiam.

PRÆFECTI pagi cuiusdam, in quo vel maximè viguerant impiæ iuxtà impudicæque saltationes, quas per eos qui Magi censentur, imperare impurissimus dæmon fuetus erat, ad auerruncandas scilicet impendentes calamitates; cum viderent rem deinceps segniùs agi, neque eâ frequentiâ quâ priùs; medendum tanto scilicet incommodo rati, pristinam illam celebritatem reuocare, si quo modo possint, constituunt. Ergo publico quasi præconio, pagi vias, vicósque circuncursant: lacrimabili voce apprecantur, miserescat quemque patriæ pessum-euntis: seueritatem fidei nimiam esse, quæ nunquam quidquam de suarum legum obseruatione remittat: vnâ saltem luce, vnâ nocte Christianorum omnium officia intermittantur. Neque ea foris cecinisse satis fuit: irrepsērunt etiam in tuguria, atque ad nefariam superstitionem tùm quemlibet, tùm si quem præcipuè in fide quasi titubantem cernebant, impellere sunt conati. Non tulit facti indignitatem vir apprimè Christianus (nomen non proditum, nescio quâ de causâ) atque intolerabile reputans, vilissimo dæmoni eò vsque seruire venales impiorum linguas, Dei causam à nemine aut agi, aut propugnari; prorumpit ex ædibus, plenusque Deo Orator sic propalàm in nefariam superstitionem inuehitur, vt & Christiani se omnes in officio continerint, & Ethnicorum plerique demirati tam liberè audere priuatum hominem Præfectis ipsis obfistere, infandæ ceremoniæ se se subduxerint.

AT NON VICISSIM sibi Satanas defuit: incitauit passim ad odium, insectationemque eorum qui fidem suscipere, ipsos illos qui cum ipsis coniunctissimè vivebant priùs, nullâ simultatis causâ, nisi illâ fidei. Oijakonchiaronkius fuit ex pago S. Ignatij, antequàm fidem capefferet inter suos copiosus idem, & charus vulgò omnibus. Is vbi primùm in Christi familiam per Baptismum transierat, hostes expertus est eos, quos priùs numerabat in amicissimis: & ea quidem fuit odij atrocitas, vt de vitâ ipsi eripiendâ agitatam sit, atque adeò dispositi sicarij fuerint, qui eadem perpetarent. Vbi vis minùs suc-

cefferat, ad artes, calumniâque vertuntur: spargunt in vulgus Ignatium (id enim Neophyto inditum nomen) vnum esse ex numero veneficorum illorum, quos tanquàm catharmata vnicuique tollere de medio liceret, tanquam per eos pestilentes morbi immittantur primùm, mox prauis, detestandisque artibus foueantur. Nec id latuit fortem virum: sed cùm viâ non deessent tam aperti declinandi periculi, perstitit intrepidus: palâmque, ac publicè; *Nunc enim uerò mihi persuadeo, inquit, non me errore labi, fidemque meo in pectore agere radices, quando inuisus meis esse capi. Si de me necando deliberatio instituta est, pergant sanè queis cura demandata est cadis faciendæ: neutiquam ad corpus hocce animus adherescit, neutiquam vim vi repellam: qui securim mihi intentarit hoc nomine, quod Christianus sum, ei ceruicem ultro obijciam. Nihil hîc opus dissimulatione, aut accersitis ad obtegendum crimen coloribus: quàm ij in afferendæ necis voluntatem incumbunt, tam ego ad mortem excipiendam sum animo comparatus. Videbunt ipsi minimè expallescere extremo illo tempore Christianos: quàmque capeſſuerunt fidem, tantum virium, animorûque sufficere, nihil ut recusent eorum, quæ in vitâ formidolosissima censentur.*

HÆC VIR FORTIS: par generosæ feminæ constantia. Eodem ex pago S. Ignatij, Lucia Andotraonia vbi primùm Baptismum susceperat, nuncium remisera saltationi cuidam, mysticæ scilicet, ad eum prorsus modum quo prisca illa Eleusinia, non sacra, sed execranda: quippe ad quam admitterentur lectiores tantum seu viri, seu feminæ, cum eo ut omni asseueratione confirmarent ei qui cerimonix præest, arcana se prorsus habituros ea quæ ibi gererentur. Porro ex eâ vel maximè apta putabatur salus patriæ, quod nullum tantæ efficacitatis amuletum esse putaretur morbis auerruncandis: atque idcirco & deligebantur illustrissimi quique, & ij ipsi eam quasi initiationem magni pretij mercabantur muneribus. Ergo cùm Lucia à præclaro conuentu prorsus abfuiſſet, ex quò Christiana esse ceperat, ad eam adit præfectus quidam è primarijs, monetque in aurem, quasi pro amicitia, prospiceret, si sciret, rebus suis, dum esset integrum: constitutum quippe esse in arcano illo cœtu, quando renueret saltationi interesse, ipsam proximâ æstate, dum in agro versaretur impactâ in caput se-

ANNVS
MDCLV.

curi necare, tum excoriato cerebro, auferre capillitium, quò peractæ cædis suspicio in Iroquios deriuaretur. Id tantum infortunij occupare si vellet, discederet sanè ab exoticis illis sacris, seque suis restitueret. *Habeo verò, inquit, tibi gratiam, qui tam fausta nuncias: ceterum, pergratum ò mihi facient, si tam præclara de causâ eripient mihi vitam: ego quidem deinceps illud certius mihi persuadeo, quàm vnquàm antea, Mortuam me mundo, vni Deo viuere debere.* Ita immota perstitit Christiana Amazon, stupentibus Ethnicis: & quando nihil minæ proderant, ad artes, fraudemque conuertuntur. Sparserunt in vulgus inuidiosos rumores, nunc hos, nunc alios, ex eadem omnes officinâ, quibus illud plebeculæ persuaderent, falsa esse quæ Galli Sacerdotes credenda obtruderent. Vulgauerunt Algonquinos quosdam ex perlongo, & difficili itinere reduces affirmasse, cum à recto tramite aberrassent, deuenisse se in regionem incognitam adhuc: esse illíc vrbes frequentissimas, quæ non à viuis, sed à mortuis incolerentur, hoc est ab animabus, quæ olim cum corporibus coniunctæ, vitam egissent eandem, quam nos hîc decurrimus. Ab ijs didicisse Algonquinos illos, fabulosa esse quæcumque de Cælo, Tartaróque tradantur. Animas quidem esse immortales, ipsis suis oculis cernere, quando in se intuerentur, hoc est, in tantam multitudinem Mentium, prioribus exutarum corporibus: ceterum rem ita habere: vbi primùm ex priori illo corpore, tanquàm è custodiâ excessissent, præstò esse continuò aliud, quod induerent, & expeditius quidem, valentiùsque, in amœniore patriâ: proinde corpora in morte ab Animabus sic relinqui, tanquam casam minùs commodam ab ijs qui in commodiorem haud inuiti immigrent, agrósque iam effœtos mutant nouis, qui longè plus efferant, & minore labore scilicet. Prædicarunt item, certo certius esse visum in siluis simulacrum, prodigiosæ cuiusdam proceritatis, manu alterâ Indicæ frugis spicas, alterâ piscium præferens copiam. Asseuerare simulacrum illud, ab vno se procreatos homines, eosdémque à se edoctos terram colere. A se amnes, lacúsque, & æquorum tractus immensos, oppletos piscibus, ne quid hominibus ijsdem ad victum deesset: se enim ipsorum parentem esse, licèt nondum pro parente ab ijs agnosceretur: id scilicet euenire infantulis, qui nondum ex incunabulis

cunabulis exceſſerint, vt cùm iudicij vis nondum in ipsis ſe
 exeruerit, dignoſcere eos nequeant, quorum toti ſint, qui-
 búsque totam victus rationem acceptam referre debeant: fu-
 turum vt cùm hominum animæ è corporibus exceſſiſſent, pe-
 nitiùs venirent in rei cuiusque notitiam, illúdque propriè per-
 uiderent, ſibi, quòd viuerent, deberi: tum verò vt ipſæ me-
 ritos ſibi honores reddituræ eſſent, ita ſe quoque viciffim di-
 ligentiori ſollicitudine earum in res inuigilaturum, aucturúm-
 que ipſas beneficiã: ceterùm falſum eſſe earum vlli deſti-
 nata certo loco ſupplicia, igneſ-ve: flammæ nullas ſub terra
 eſſe: eſſe inania terriculamenta, quæ illinc obijcerentur. Quin
 ex ipsis quoque Neophytorum Cœmeterijs quæſita mendacio
 adminicula: neque tam quidquam terruit credulorum animos.
 Iactatum, Chriſtianam quandam feminam, earum ex numero
 quarum corpora in religioſis illis tumulis condita latent, exti-
 tiſſe rediuiuam, dixiſſeque, Gallos nequiſſimos eſſe menda-
 ciorum architectatores: animam quidem ſuam, poſtquàm ſe-
 iuncta fuerat à corpore, perductam in cælum fuiſſe, ibidém-
 que exceptam à Gallis; at quo ritu ab Huronibus captiui
 Iroquij ad pagorum ingreſſum excipi ſoleant, hoc eſt rædas
 ardentes præferentibus, queis non ſine incredibili doloris ſen-
 ſu miſeram uſtulauerint: Cælum totum ignibus flagrare per-
 petuis: eo loco ſummam Gallorum oblectationem poſitam
 eſſe in torquendis animabus, nunc his, nunc illis: earum vt
 copia maior ſuppetat, quibus deinde ad ſuam exſaturandam
 importunitatem abutantur, maria ab illis traijci, inque Hu-
 ronum fines veniri tanquam ad certam prædam, quo more
 Hurones ipſi nullum non laborem bellicum, nullum non pe-
 riculum appetant, ſi quem ſecum in expeditionum reditu eâ
 de cauſâ ſuſceptarum, captiuum adducant, miris deinde mo-
 dis cruciandum. Horum ignium pabula Hurones eſſe, Al-
 gonquinos, Montanos, eos dumtaxat, qui præclara ſacra illa
 quæ Galli ijdem inferant, capeſſiuerint: qui ſapientiori con-
 ſilio parere hîc ipſis recuſauerint, nouaque repudiauerint in-
 ſtituta, eos poſt mortalem vitam hancce excipi certâ quadam
 ſede, omni deliciarum genere refertâ: ibi bonorum omnium
 cumulum ineſſe, exulare triſtia quæque, & exoſa hominibus.
 Addebant, feminam eandem, poſtquam horas ipſas quatuor

ANNVS
MDCXLV.

& viginti in grauissimis illis cruciatibus fuerat, tam breui interuallo exactos sibi annos totos esse ratam (quæ doloris extiterat acerbitas) superueniente nocte, somno paululum se se dedisse, ex quo confestim excitata à quodam esset, luctuosam suam illam sortem miserato, disruptisque catenis quibus vincta tenebatur, eundem illum misericordem vallem monstrasse in recessu, altissimam illam, per quam è cœlo in terras pateret exscensus, indidémque trames tenderetur ad sedem illam deliciarum, in quâ animæ versentur Huronum eorum, qui Gallica sacra nunquam attigerint: visos sibi emînus beatos illos pagos, campósque, & auditas lætantium, chorósque, aut conuiuia agitantium voces: voluisse tamen redire ad corpus tantisper, dum eos qui aderant, officiosè monere liceret de imminente periculo, deque extremâ infelicitate quæ illos post mortem maneret, qui per summam insipientiam Gallis auscultassent, tam crudeliter, tamque indignè fallentibus.

HÆC VERÒ FABVLA vagari passim, & quanquam nullo certo auctore, sic arripi, quasi de eâ dubitari nefas esset. Aiebant pagi S. Iosephi incolæ, manasse rumorem primum ab Christianis ijs, qui in pago Conceptionis degerent: eo in pago ferebant hæc ex pago S. Ioannis Baptistæ profluxisse: illíc, rem in pago S. Michaëlis contigisse: verùm, id odoratos Patres, muneribus scilicet corrupisse Christianorum fidem eorum, qui spectatores ipsi rei tam nouæ fuissent: idcirco, non ausos eos passim vulgare prodigium, sed in aurem dumtaxat paucis insusurrasse: ab ijs paucis accepisse se: qui porro ij essent, minimè aperiebatur: vno verbo, nullus ex Ethnicis erat, quin id sibi certissimè persuaderet: è Christianis nonnulli ancipites animo fluctuarunt. Ac ne quid ad faciendam fidem prætermitterent egregij fabulatores, addebant; Mirum nihil esse, si in cœlo animæ vstularentur: quippe sedem eam ignis esse propriam, naturæque eiusdem ignis consentaneam: illum, dum ardet, non deorsum, sed sursum ferri: ac si tam procul à Sole positi, illius tamen æstate sapè tanto cum incommodo sentimus ardores, dubitari vtique nequire, quin in cœlo, longè viciniori, immensa excitet incendia, flammásque abundè sufficiat, vnde Hurones, à Gallis,

tàm religiose scilicet procurati, vstulentur. Ita ad veteres tenebras nouâ in infidelium mentibus accedente tàm falsi quàm ridiculi rumoris caligine, extitit nubes hoc periculosior, quò fidei fundamenta quatiebat audaciùs, sed nimirum; Non sunt adeò hebetes homines, vt obscurato licet, naturali illo lumine, quod cuiusque menti Deus ipse indidit, discernere falsa à veris nequeant, accedente præsertim institutione. Certè ineptus rumor paulatim concidit, præsertim extante nemine, qui rediuuam illam scilicet mulierem vidisse se, affirmare auderet. Sed vbique sibi constat nequam dæmon, & quibus artibus oppugnavit quondam fideles, iisdem pergit quotidie Neophytorum tentare constantiam. Nempe eâdem ex officinâ prodijt nefarium inuentum, ex quâ olim fraus Tartarea, quæ Israëliitarum pudicitia bellum Balaamo auctore indixit. Ausi infideles Hurones fidelium castimoniam obijcere laqueos, immixtis per conuiuia, impudicis puellis, quæ viros, adolescentisque Christianos vltro ad flagitium sollicitarent, arbitrati eos, si obscenæ libidini indulisissent, imbecilliores deinde in retinendâ fide fore, quæ tanquam ignis in lignis viridibus, sic in impuris pectoribus haud facilè consistat. Sed (Domino miserante) lapsus paucorum fuit: immoti perstitere maximam partem generosi athletæ, ac luce clariùs demonstrarunt fœdis illis Satanæ emissariis; Quod pectus diuini amoris flamma occuparit, illud spurcæ libidinis incendia neutiquam persensiscere. Quâ in re Patres id vel maximè delectauit, quod cùm eorum plerique, quorum tentata pudicitia erat, Iosephum, sanctissimum illum iuuenem egregiè imitati essent, reos se tamen pronunciabant, criminisq; affines eo nomine, quod nefarijs illis propudijs apti visi essent ad flagitium. Omnino, aiebat ex eo numero vnus, illacrimans, obseruarit teter dæmon recens, fidem meam remisisse, quando me tàm apertè oppugnat: neque enim luce palàm in pagum vllum hostes nostri impetum faciunt, quem ab armis, propugnatoribusq; aptè instructum norint. Cùmque postmodum Sacerdoti illi cui se moderandum crediderat, aperuisset singillatim, quemadmodum toto eo in certamine se se adhibuisset; Ante quinquennium, inquit, in Iroquiorum manus veni, hostium tàm truculentorum: illud tamen tibi confirmo, Pater, me non

*Neophytorum
constantia in fide,
& castitas.*

ANNVS
MDCXLV.

tantopere fuisse animo perculsum tum, cùm mihi manus iniicerunt, quantopere cohorrui, dum in me proterux istæ irruerunt.

ET VALVIT ea constantia ad persequendas eas ipsas, quæ tam publicâ offensione, virorum pudicitiam labefactare conabantur. Seu ab illo quem diximus, seu ab alio quodam paris fortitudinis, repulsa quædam cum conuitio, illud secum reputare cepit, sublime profecto quiddam in fide esse, quando hæc alumnis suis horrorem iniiceret voluptatum earum, quibus eiusdem ætatis alij tam cupidè inhiare soleant. Ergo ad Christianam feminam adit, ex eaque percontatur, num seriò sibi persuaderet, sub terris sempiternos illos ignes ardere, quorum terrorem iniicere mentibus Galli illi Sacerdotes tantopere studerent. *Ego verò*, inquit mulier egregiè fidelis, *nihil dubito quin ita sit: veràm fac rem dubiam esse: ea sola cogitatio; Esse fortè sub terris rogi nullâ vnquam seculorum diuturnitate extinguendum, in quem in perpetuum mergendi sint ij, qui Christiana sacra amplecti recusarint, id euincere à te meritò debeat, vt formidolosos illos ignes, quâ licet, declinandos tibi putes. Alioqui, dementes nos, quæ cum in agrum æstate pergimus, in metu assiduè versamur insidiarum, quas nobis fortè Iroquij struant: fieri enim potest, vt quo tempore nos vel grauissimè angor iste cruciat, de nobis hostis nihil cogitet.* Atque hæc oratio tam altè in perditæ illius animo insedit, vt depellere deinceps nequirit sollicitudinem illam, fortè in imis terræ penetralibus ardere ignes illos, in quos utique sit quandoque ruitura, nisi fidem capesseret, quâ infelicitate nulla maior ne mente quidem fingi posset. Quare post menses duos, ad vnum è Sacerdotibus adit, Baptismumque flagitat. At is contemptim; *Apage te*, inquit, *meretricula: lasciuè ac petulanter in flagitij consuetudine versaris.* Atqui stat, excipit, vitam, morésque conformare meliùs. Terruit me ignis ille Tartareus, de quo tam sæpè memoratis: antequàm accederem, quid ipsa possem, experiri volui: menses ipsos duos obseruaui id quod totâ deinceps ætate, Christiana factura sum: vnde in me tanta, tamque repentina mutatio extiterit, nescio: illud scio, aliam me esse eo in genere, vnde mihi vel maximè metuebam. Quod menses iam duos vsurpo, quid veter quò minùs deinceps

totâ ætate vsurpem? Dum de flagitio interpellat me adoles-
cens aliquis, eum hac oratione repello, Baptismum cogito,
abi sanè: quod si iam nunc valet ea cogitatio, ad asserendam
pudicitiam, an non ad illud ipsum plus virium ex ipso Bap-
tismo accedet? Hic Sacerdos miratus mutationem dexteræ
Excelsi, tamen in quintum sextum-ve mensem nequidquam
urgentem reijcit: eo interuallo castè, pièque exacto, admit-
tit demùm ad Baptismum, Magdalenæque nomine decorat.
Vt ad viros redeam, tradir Auctor Gallicæ Relationis nosse
se complures, qui admotis ad artus carbonibus, torribús-ve
candentibus, se ipsi vstulauerint, ad Tartareos illos ardores
restringendos: cùm se sic ipsi interpellarent: Possísne verò
infelix, ignes ferre sempiternos in æstuantibus illis fornaci-
bus, qui ne flammulam quidem, aut perleuem vstulationem
perferre queas, quæ præ formidolosissimis illis rogis vix pi-
cturæ instar obtineat. At alius quidam, dignus profectò cu-
ius nomen ad posteritatis exemplum proditum esset, cùm im-
puram flammam intima depasce persentisceret inuitus, nec se
ipse destituere posset; sanctâ quâdam actus desperatione mo-
lestissimæ vexationis abigendæ vllò alio pacto, penetrat vi-
cinum in nemus, nudúsque altis se niuibus immergit, artus vo-
lutans iuxtà, precésque ad Deum fundens, tandiu, dum ab-
scessit quidem periculosum incendium, at corpore sic defecto
viribus & calore, vt vix eò vnde profectus fuerat, recipere
se se potuerit: quæ cùm perfecisset, nondum tamen sibi pla-
nè satisfecerat, inculabátque se verecundans, quod non sat
citò efficax illud quidem, at permolestum remedium adhibuif-
set. Hæc verò tantò admirabiliora, quantò est gens ea ad fœ-
dam libidinem procliuor: Huronem enim & impudicum es-
se, perinde habere tradunt Annales Gallici superiores.

EXITVM híc mihi reperire difficile: & consulere qui-
dem breuitati, consilium est; tam præclara virtutum omnium
in Neophytis documenta prætermittere religio. Seligamus
ergo sanè adhuc pauca è multis, antè, quàm ad annum se-
quentem transeamus. Cùm sub ineuntem huius anni autum-
num ad suos Hurones postliminiò rediisset Franciscus Iose-
phus Bressianus, is quem suprà vidimus à Barauis redemptum;
currere ad eum turmatim pij filij, & mutilos digitos reue-

ANNVS
MDCXLV.

reter exosculari. Nihil admodum eo tempore accidit, quod maiores fecerit animorum apud Hurones motus: aiebant alij; Deum profecto summo quodam amore, summæque observantiâ dignum esse, quando ad eius notitiam iuxta, & amorem ingenerandum hominum ignotorum animis, alio ex orbe Sacerdotes per mille mortis pericula, perque cruciatus morte ipsâ infestiores, penetrare non dubitarent: alij, extrâ omnem dubitationem beatam illam vitam extare, infinita olim in secula prorogandam, de quâ institutores iidem sui traderent, quando per tædas, flammæque Iroquiorum, ad se tenderent, viâ ad eandem felicitatem commonstrandæ, tradendæque rationi, quâ sempiterni illi ignes, quos itidem astruerent, vitarentur? Exclamabant alij, tametsi analphabeti essent, tamen in mutilis illis articulis legere se, unde, si quæ fortè circa fidem in animo derepente dubitatio existeret, petitiones omnes alias Satanæ eluderent: neque enim se dubitare vlllo pacto posse, quin quæ traderet, haberet persuasissima is, qui cum nullam non Iroquiorum diritatem esset expertus, sustinuerit tamen ad se redire postliminiò, nihilolanguidiùs, ac si nihil illi antè aliud occurrisset, nisi meræ deliciae. Agedum, aiebant, profer modò tuas istas cicatrices, Pater: eæ longè efficacius persuadent nobis quæ prædicas, quàm lingua tua vlllo vnquam tempore factura sit, postquam nostrum idioma perdidiceris, Adorandum nobis utique esse Deum illum, cuius causâ vitam tot discriminibus, acerbitatibusque obiecisti: eâ enim profecto spe duceris, fore ut is aliquando & vitam tibi restituat illam, cui minimè pepercisti, & digitos, quorum vstulationem tantâ alacritate perpeffus es: Nimirum vel apud Barbaros *validiora sunt exempla quàm verba*: ac tum demum additur Ecclesiastarum orationi pondus, cum ipsi factis, moribusque præ se ferunt, persuasissima sibi esse quæ proponunt auditoribus. Eorum porro è spectatorum numero fuerit necne, Neophytus is, de quo deinceps memorant, non comperio: perillustre certè minimè nutantis fidei specimen edidit, eique suppar, quod dignum æternâ memoriâ putarunt vitæ sancti Ludouici Gallorum Regis Scriptores. Sub exeuntem annum quem exequimur, quintum & quadragesimum huius seculi, monuerant Patres ad III. Cal. Februarias defe-

auram Lunam insigniter. Et prænunciationi respondit euentus: post horam nocturnam decimam, vt numeramus Galli, hoc est vnâ & alterâ ante noctem dimidiam, initium factum defectioni. Vt in re insolenti concurratur vndique: & in pago quidem Conceptionis frequens turba Paulum Raguenum circumstat, super eâ re eruditè disputantem. Domi se se intereâ continuit ille quem dico, quòdque tempus alij suspiciendæ rei sanè præclaræ tribuerunt, illud ipse totum in preceptione posuit. Postridie, sciscitantibus, vt fit, amicis, vicinisque, quidni ipse quoque adfuisset raro spectaculo? *Quoniam*, inquit, *illud mihi tunc venit in mentem, non nos à Deo inuitatos ad contemplandas siderum defectiones: illud verò Deum eundem spondidisse, se propensorem in eos fore, qui plus temporis in orando posuissent.* Atqui, inquit ex circumstantibus alius quispiam, illò ego eâ de causâ perrexi, vt magis magisque in animo meo excresceret pia credulitas, fore vt tam certò eueniant olim ea, quæ nunc de corporum nostrorum ad vitam reditu tradunt, inculcântque fidi Institutores, quàm certò extitit illa Lunæ defectio, ab ijs tanto antè & prouisa, & denunciata. Ego verò, ait præstans Neophytus, *tam certò mihi persuadeo verissima esse tum quæ Deus ipse per se reuelauit, tum quæ per Ecclesiam credenda proposuit, vt è Lunâ nullum mihi credendi incitamentum petendum ducam.* Equidem parùm consentaneum iudico, si nobis vera esse persuademus quæ de Gallicarum urbium amplitudine, deque Regni opibus referuntur ab ijs qui indidem aduenere, etiamsi nihil horum vnquam oculis usurpauerimus, tam procul positi; non itidem vera esse censeam ea quæ de sempiternâ felicitate beatis in calo repositâ Deus ipse monuit, deque futurâ corporum nostrorum resurrectione. Omnino illud liquet, ijs qui ista tradituri huc penetrarunt, esse eadem exploratiora, quàm quæ ipsi in Galliâ oculis viderunt suis: quando nullâ aliâ de causâ patrium solum valere iusserunt vnâque parentes, consanguineos, & quidquid in vita suauis, incundumque esse potuit, nisi vt beata illa vita olim fruantur ipsi, & nos, aliòsque in eiusdem felicitatis consortium pertrahant. Ita sicut sanctus Rex negauit velle se oculis intueri puerulum illum, qui in manibus Sacerdotis ad aram sacrificium peragentis, ab astantibus conspiciebarur, quòd diceret credere se extrâ omnem dubitationem, Christum I E S V M Eucharistiâ con-

ANNVS
MDCXLV.

tineri, non quia cerneretur, sed quia rem sic habere Seruator ipse mortalium iureiurando confirmasset; sic vir egregiâ fide idcirco corpora nostra ad vitam olim excitatum iri planè sibi persuadebat; non quia illa Lunæ defectio eodem illo momento cepisset, quo prædixerant Patres; sed quia id nobis passim sacris in literis Deus ipse inculcaret: quâ in re illud præterea illustrem in modum deprehendimus, semper sibi constare Spiritum Dei. Sed ad annum sextum & quadragesimum transeamus.

ANNVS
MDCXLVI.

KEBECCILÆTA OMNIA sub illius initium fuere: nam & per pactas illas inducias, ab Annierronij securi Algonquinij, Montanique Neophyti, egregiè sancta munia obibant, & utræque Sanctimoniales in opus fidei, charitatisque incumbabant strenuè, & Annierronij ipsi Legati, cum Huronibus duobus, Galloque comite (Guillelmus Costuræus is fuit, de quo multa supra) tempestiuè reduces, Gallis, Algonquinisque permixti venationi operam dederunt. Quippe cum ad Montem-regalem sub exeuntem Februarium apparuissent, necdum liceret vltro, citroque ferri per amnem glaciales moles infestæ magnitudinis passim voluentem; nec Kebeccum ipsi descendere poterant ad Monte-magnium, nec ad eos ascendere Monte-magnius. Ita menses duos partim ibidem in statione Montis-regalis, partim in vicinis siluis, saltibusque exegere sic, ut sæpè ab Algonquinis, Montanisque inuitati ad conuiuia fuerint, sæpè sub eodem quo ipsi tecto pernoctarint, si tectum tamen tuguria vbique ventis peruia dici possunt. Sed interuenere interea aduersa, ut ferè fit, secundis, ex morte, si humana spectares haud sanè opportunâ Noxi, Enemondique, columinum duorum ijs locis nascentis Ecclesiæ. Prior, dum in Apostolico munere versatur, medijs in niuibz solus, ab omni prorsus humano destitutus solatio, animam egit III. Cal. Februarij ex Trifluuio profectus cum Gallis militibus duobus, Hurone vno, ad Richelæam stationem pergebat, Præfidiarios Gallos Ecclesiæ sacramentis impertiturus faustâ, quæ imminabat luce, Purificatæ Virginis. Altâ rigebat glacie lacus, amnesque omnes: vbique autem per continentem extabat nix pedes tres, quatuor-ve, ut ijs locis quorundam ferè hybernis mensibus vsu venit. Leucas duodecim
abest

Noxi, Enemondique mors.

abest à Trifluuio Richelæa sedes: huius interualli partem penè dimidiam ægrè per niues iter moliti conficiunt. Quippe cum reticulis innectendæ plantæ sint, ne pedem humi ad singula vestigia figere cogare, labore incredibili, progressu nullo; ijs qui minùs assueuere, tanquam compedibus irretiti, vix ingredi initio possunt. Et peritiam quidem iam nactus aliquam Noxus erat: at Galli comites & reticulis impliciti, & sarcinularum quas gestabant onere grauati, planè tardiùs ingrediebantur, quàm incensa Noxi charitas vellet. Ergo postquam partem primæ noctis cum ijs sub diò exegerat, stratis ad somnum qualemcunque comitibus, ipse præfatus se ad stationem properare, quò Præfidiarij mitterent aut ex suo numero, aut ex indigenis qui occursum venirent, onerâque inter se partirentur; suis modò postridie vestigijs insisterent, quæ alta nix, impressa commonstratura esset; dat se in viam, vt erat expeditus, ne sumpto quidem igniario, vnde foculum, si necesse foret, eliceret, panis tantùm frustulum cepit cum prunis siccatis perpauca, ad exigendum posterum diem, quæ vtraque intacta postmodum in demortui perâ reperta sunt. Ergo vadit solus per illam vastitatem: lacumque S. Petri, qui Trifluuium inter, Richelæamque stationem occurrit, traijcit pede, concretum quippe altâ illâ glacie quam diximus: & quandiu quidem Luna affulsit radijs, rectâ perrexit quò iter intendebat, locorum peritus: verùm, breui mutatâ cæli facie, eripuerunt prospectum omnem nubes densiores, tum nix copiosissima subsecuta. Ita, cum nihil esset in promptu, vnde dirigere iter posset, aberrauit à recto tramite, pèrque eos noctis infestæ horrores longiùs ad Septentriones progressus quàm oportuerat, trans Richelæam sedem, vt compertum deinde, euasit imprudens, & vbi locorum esset, ignarus. At milites Huróque, vbi diluxerat, cœptum iter prosecuti, hære attoniti, quod nuspiam Noxi vestigia apparerent; quippe quæ recentis illius niuis cumuli deleuerant: eorum tamen vnus cùm semel ad Richelæam sedem ijsset, nauticæ pyxidis, quam ferebat, indicio vtrumque locum versùs iter dirigit: sed tot inter incommoda viæ, fasciùmque sanè grauium, eò peruenire eâ quidem luce non licuit. Pernoctandum fuit in Insulâ S. Ignatij, quam vocant, haud procul eo loco, vbi

ANNVS
MDCXLI VI.

tum Noxus versabatur: sed cùm neque ipse de ijs, neque de eo vicissim illi quidquam comperissent, frustra id fuit. Mirati tamen neminem ex præsidio ad subsidium accurrisse, angebantur mirum in modum animis: cùm eâ in destitutione, vbi demùm loci versaretur, agnoscens Huro, atque adeò stationem haud procul inde distare, exploratum habens, progreditur, ad locumque peruenit. Hic verò omni ex parte sollicitudo intendit, desiderio Noxo. Cùm percontatus esset Huro, numnam Pater venisset, pernecantibus cunctis, animos vehemens incescit suspicio periculi: neque enim, si non error viæ intercessisset, fieri potuerat, quin multis horis ante lucem profectus, leucas sex emensus esset. Sed quid noctu facerent? expectanda lux fuit: hæc vbi primùm oriri ceperat, dimissi hac illac qui quærerent, è Præsidarijs militibus. Et Galli quidem duo, quos Huro antecefferat, facile reperti: Noxum autem qui requirebant, inclamabantque, Meridiem versùs progressi, sub vesperum defatigati æquè, ac mœnentes rediere, nullo quoquam indicio viri: ita nox hæc quoque inter angores, complorationesque exacta. Postridie (fuit ea lux Purificatæ Virgini sacra) Gallus miles ad inuestigandum sanè habilis ex Huronibus quatuor qui ibi tunc erant, assumptis secum duobus, omni ope, & operâ indagare locos circà omnes instituit, si quid olfaceret. Et vestigia quidem relegens militum duorum, qui cum Noxo profecti erant, ad locum peruenit, vbi noctem illam primam cum ipso egerant: tum Hurones versati imprimis in vestigijs dignoscendis non ferarum modò, sed hominum etiam, per altas niues tamen aliquid assequuntur, flexusque perplexos, ac sinuosos vestigant, queis iter ipse suum ijs in tenebris impedierat, tantumque perfecere, vt ad locum peruenerint, in quo noctem secundam duxerat. Scrobem sibi veriùs quàm cubile in niue excauarat, ramusculis ex abiete substratis: ibi pernoctauerat: nam somnum quidem capere quî potuerit, enectus vt erat glacie, nullo ignis fomento, & ieiunus iam biduum. Vt vt id fuit, ex ijsdem vestigijs deprehendere fidi indagatores, eum proximè stationem illam ad quam pergebat, peruenisse, perque congeliatum fluuium ingredientem, vltra perrexisse, seu tam densa nix foret, vt Arcis conspectum subduxerit oculis,

seu obrusiori iam acie vel ex inedia, vel ex continuato candore niuium, videre ipse nequirit quod in oculos vltro incurrebat. Ita vbi locorum esset, nescius, tetendit porro ad *Promontorium* vsque *Cadis*, quod vocant, trans Richelæam stationem, leucam vnam: tum, tres prætereà leucas progressus, fame denique confectus, frigoreque, constitit inter riuulos duos, contrà *Insulam planam*, quam nominant. Ibi corpus serui Dei repertum, frigore, glacièque rigens in circulo, quem sibi ipse circumscripserat, niuib. hac illac in orbem dissectis, dissipatisque: & galero, reticulisque positis. Credibile est ipsum, quò religiosius beatam animam exhalaret, procubuisse in genua: in ipsâ autem morte, corpus in niuem suo ipsius pondere reclinatum fuisse: eo enim repertum statu, apertis oculis, in cælumque sublatis, brachijs autem cancellatis circà pectus, quò durissimâ in Cruce moriens, Crucis figuram ipso externo habitu exprimeret. Perculit lugubre iuxtà, ac pium spectaculum, tum militem Gallum, tum Hurones comites: & Gallus quidem continuò venerabundus, demittit se in genua, precèsque fundit, seu benè precaturus felicibus sanè manibus, seu se ipse religiosi Sacerdotis, fortè iam tum Deo fruētis precibus commendaturus. Tum ne quâ deinde de loco dubitatio oriretur, cultello Crucem efformat in vicinæ cortice arboris: exanimes autem artus storeâ inuoluit, quam tulerat, & vehi impositum tumultuariò coagmentatæ, per niues cum comitibus ad Præsidium trahit: illinc ad Trifluuium translatus corpus est. Funus summo pietatis sensu frequentauerunt quotquot vel Galli, vel Canadenses ibidem ad Trifluuium tum erant, animis mœrorem inter, admirationemque alternantibus: non enim non dolere poterant mortem viri, qui totum se alijs impendens, sibi nihil sui reseruasset: admiratio autem, partim ex casu inopinato oriebatur, partim ex celsissimâ virtute demortui. Ortus erat ex pago Campaniæ Prouinciæ (*Villerium in Pratis* vocant) leucas circiter septem Remis distante (est hæc vrbs Prouinciæ caput) patre nobili. Puer, inter Regis Christianissimi ephebos egit aliquandiu: & propter præstans formæ decus, ad flagitium sollicitatus est haud semel ab impudicis mulieribus: sed peculiari quodam patrociniò Virginis Virginum, annos ipsos triginta

ANNVS
MDCXLVI.

in seculo, tres & triginta in Societate IESV illibatum virginitatis florem seruauit. Seuerior sibi, indulgentissimus alijs, quæ vilia, despiciabiliæque videntur vulgò, numerabat in rebus sublimibus; quæ splendida, in obscuris. In Missione Nouæ Franciæ laborauit annos ipsos sedecim, vbique sibi par, hoc est, in summo ardore iuxtà, & summâ despicientiâ sui. Cum obseruasset ipse, non se tantum valere memoriâ, vt Concionatoris partes obire pro dignitate posset, quippe qui vernaculum gentis idioma haud percalleret, indidem ex fluxâ memoriâ; totum se dedit vilioribus ministerijs, quæ duriora eadem, & aspernabiliora. In summâ difficultate annonæ, quæ aliquando Kebecci tum Gallos reliquos, tum Patres Societatis IESV vexauit, ipse pro virili tantæ penuriæ opem laturus, per nemora, saltusque quæritare radices: piscari autem longo, diuturnoque vsu tam aptè didicerat, vt suâ illâ industriâ fratres suos mirè recrearet. In Religiosâ obedientiâ religiosissimus fuit: ad nutum Superioris nihil non suscipere, nihil non susceptum relinquere paratus: quo in genere si quid vel leuiter peccasset, erumpebant continuò lacrimæ bono feni, tanquam benè morato adolescentulo, qui parenti aliquâ in re displicuisset. Fuit in Societate aliquis, qui ingrauescentem Noxi ætatem miseratus, optimâ quantum augurari licet mente, auctor fuerit repetendæ Galliæ: ibi enim commodius, quietiusque extremam senectam acturum: at vir sui minimè amans: *Novi*, inquit, *locum hic à me occupari operarij gnauioris, vtiliorisque: nec me latent angustiae rei domesticæ: parebo proinde, si iubebor, onusque releuabo: verum, percuferem in acie occumbere. Nec verò non probo eorum institutum, qui cum vernaculi idiomatis peritiam assequi nequierint, Galliam repetunt: mihi, nihil optatius, quàm vt, si licebit, vitam hic ponam in suscepto instituto opitulandi, quoad eius facere potero, tum indigenis, tum is, qui eis ad fidem alliciendis dant operam.* Et quod tam sanctè concupierat, assecutus est tandem: obtulit se ipse ex mente Apostoli, *hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem*: Deus autem holocausto delectatus est. Obijt, vt creditum, luce ipsâ Purificatæ Virginis, quam & propitiam semper expertus fuerat, & singulari studio venerabatur. Ei demerendæ, ieiunium Sabbati Hebdomadâ quaque obseruabat: quotidie recitabat Of-

Rom. 12.

ficiū de Immaculatâ eius Conceptione breuius: de eâ autem quoties sermonem instituebat (instituebat verò perfrequens) incensissima semper eius erat oratio. Vbi obierat, è Præsidiarijs militibus nonnulli vitæ, vt procliue est, licentioris, stimulos vellicantis mentis ferre diutiùs nequierunt: ad homologesim à nonnullo quoquam impulsī accurrere, quod dicerent non posse se obsistere diutiùs Noxæ intus vrgenti, & ad medicinam animorum vulneribus faciendam incitanti.

AT ENEMONDVS Massæus, vt ne diu ab illo seiungeretur, quo cum hîc coniunctissimè vixerat, diem extremum obiit in Sillerianâ S. Iosephi Residentiâ, IV. Idus Maias, annos natus duos & septuaginta, postquàm maximam partem annorum duorum & quinquaginta, quos in Societate IESV egit religiosissimè, durissimâ in Missione exegerat. Lugduni natus, honestis parentibus, inde à primâ pueritiâ seuerioris virtutis studia capeffuit. Nam cùm esset à naturâ præferuidus, iam tum, si quid per iracundiam impotentiùs fecerat, dixeratve, sæuiebat in corpus suum, pœnâsque noxæ illius vltro à se reposcebat. Mox, cùm de S. Francisci Xauerij exantlatis pro Christo ærumnis, laboribûsque inaudisset, motus animi aliquot interiores persensit, aut cruoris eadem de causâ fundendi, aut vitæ saltem animarum causâ longinquâ aliquâ in regione exigendæ. Et sacrâ flammâ paulatim crescente, ambiit Societatem, in eâque postmodum admissus est: verum, haud diu cum tyronibus egerat, cùm oculorum acie esse illum debiliore deprehensum est, atque adeò de eo dimittendo deliberatum. Perculit obscurus rumor mentem simplicem, candidâque: ad Augustissimæ Deiparæ opem confugit non nouus cliens: obsecrat cum lacrymis, adesse sibi ne dedignetur: ac si quidem gratum Deo esset obsequium suum in Societate IESV, ad quam ex eius instinctu adiecisset animum, oculis mederetur laborantibus. Nec frustra conceptæ preces. Librum continuò minutis exaratum characteribus cùm cepisset, quid posset tentaturus, perfacilè lectitat, cunctis mirantibus: ipse interiori quadam delibutus suauitate, ex felicibus primordijs sperare meliora. Et accidit aliud haud ita diu post, vnde spes ea mirum in modum confirmata: inter instituta Societatis alia, illud numeratur, vt periclitandis tyronibus bien-

ANNVS
MDCXLVI.

nio illo, quo ad religiosæ disciplinæ seueritatem informantur, in Domibus Probationis, peregrinationem quisque obeat ad destinatum locum: seu vt ad iterum molestias, quæ tam multæ, tamque variæ postea occurruræ sunt, discant iam tum assuescere, seu vt extra sepra domestica, specimen sui præbeant, demonstréntque quàm modesti deinceps, quàmque graues in communi hominum consuetudine futuri sint, seu, quod habet examen ipsum S. Ignatij, vt cum primi Ordinis Patres tam acerba, tamque dura plurima pertulerint: non nihil quoque alumni filiique tantorum parentum tolerant, vnde aliqua fiat, ex mente Apostoli, æqualitas. Ergo missus cum alijs duobus, vt mos fert, Enemondus, alicubi (neque enim notatum locum reperio) à Sacerdote vel natalium splendore, vel pietate perillustri, acceptus est peramanter, & cum peculiari quadam obseruantia significatione. Non tulit inopinatum studium sui, Enemondi seueritas, quæ non lautitias, sed Crucem quæreretur: quæque res aliorum animos ferè exhilarat, ea perspicaciorem iuuenis mentem metu contraxit, illud secum reputantis, quando Christi IESV vita tota aspera fuisset, nec minùs contumelijs distincta, quàm doloribus; ominosum vtique esse, vitam religiosam aliter ordiri: proinde esse longè conducibilius haberi duriter, cùmque contemptu, quàm tam humanè, tamque honorificè excipi. Eo in angore ad Augustissimam Patronam suam eandem, matrémque benignissimam adit, de more per preces, enixèque flagitat, verteret eam viri comitatem in austeritatem, obseruantiam in neglectum: id verò sibi pro minimè dubio indicio fore, suæ in Societate IESV perseuerantiæ ad extremum vsque spiritum. Et ecce tibi (rem permiram sanè) derepente nullâ aliâ de causâ quæ agnosci potuerit, frigescere continuò superior ardor ille optimi Sacerdotis: verba, quod aiunt, in ore exarescere, vultus contrahi: & quod extremi neglectus est, peregrinos per domesticum famulum dimittit insalutatos. Hic verò gestire gaudio Enemondus, nihilque sibi deinceps metuere, quod ad susceptum vitæ genus attineret. Nec sanè deinceps ærumnæ defuerunt: sacris initiatus Ordinibus, Petro Cotonum tum in aulâ versanti, & apud Christianissimum Regem Henricum IV. Confessarij, Concionatorisque munus obeunti, attribu-

tus socius, homo laborum amator, inuisum vitæ genus haud diu tulit : nullum non mouit lapidem, vt cum Petro Biardo in Nouam-Franciã proficiscente, pergere liceret eò, vbi mediã in vastitate siluarum, dura abundè occurrerent. Et voti compotem factum vidimus antea, si modò voti compos fuisset dici potest, qui bis in Galliam Anglorum iniuriã reiectus fuerit : illud certè incredibilem quendam animi ardorem indicat, quòd tam indignum in modum semel iterumque habitus, eodem tertiùm tendere sustinuerit, ad extremum vsque spiritum deinceps eã in barbarie perstiturus. Quo tempore quemadmodum mores ipse suos, ac studia composuerit, ex schedulã, quæ inscienti erepta est (neque enim eius tulisset modestia, vt cum quoquam eam communicaret) agnosci potest, ad verbum è Gallico idiomate conuersã.

SI IACOB, inquit, annos quatuordecim pro Rachele seruiuit, quanto æquius est me Domino meo vnum & alterum septennium seruire pro Nouã Franciã, infinitis condecoratã Crucibus, summè vel diligendis, vel adorandis? Omnino tantum bonum, tam sublimis prouincia, tam celsa vocatio, vno verbo Canadensis Missio, eiúsque delicia in Cruce constituta, obtineri nequeunt, quin animum ad Cruces compares : quamobrem sic statuere tecum debes, obseruanda tibi prorsus esse quæ sequuntur.

I. Nunquam nisi duriter cubabis, hoc est, sine linteis, sine culcitrà, sine storeã : hæc tamen retinenda in cubiculo : quò, dùm ista perages, videat nemo, nisi is quem latere nihil potest.

II. Lineo indusio nunquam vteris : collare duntaxat adhibebis.

III. Nunquam ad Altare sacrificaturus accedes, nisi coopertus cilicio : illud videlicet refricabit tibi memoriam Domini tui patientis, conuenienter institutioni Eucharistici sacrificij, quod ipse memoriale illius alterius esse voluit.

IV. Quotidie voluntariam verberationem suscipies.

V. Quoties continget vt ad prandium accedas non prius instituto examine conscientie, quacunque demùm occupatio obstiterit; nihilo plus cibi capies, neque aliùs generis, quàm diebus quibus ieiunatur, sumere vespere licet.

VI. Nihil vnquam gustatui tuo concedes, quod per delicias appetat.

VII. Triduum quaque hebdomadã ieiunabis, sic, vt aduertat

ANNVS
MDCLVI.

nemo, præter eum quem celare non debes : ut ferè prandes post alios, non erit tibi difficillimum tegere leues hæc mortificationes.

VIII. Si vel verbum tibi fortè exciderit contra charitatem, clàm linges, sorbebis-ve sputa aliorum.

Matt. 4.

Hanc normam, regulamque tenuit constantissimè Enemon-
dus Massæus : quæ si vbilibet pro seuerissimâ haberi possit,
quid censendum de locis ijs, in quibus longè maior est penu-
ria rerum, etiam necessariorum : sed nimirum *Non in solo pane*
vinit homo : vocante Deo, arduum nihil, aut si arduum,
iucundum planè : ac si Moses, Eliásque quadraginta dies ip-
sos cibi planè expertes transigere potuerunt, potuit utique Do-
minus Deus seruo suo in illâ propè inediâ tantum virium sup-
peditare, quantum necesse erat ad tot, tamque graues labo-
res perferendos, quibus Apostolica illa vita nunquam vacat.
Ceterum, tam absolutum, tamque beatum castimoniam de-
cus illi Regina illa Virginum è cælo conciliauit, ut affue-
rent viri è Societate sanè graues, eorum quæ intus in mente
famuli Dei transigerentur, conscij, cum stimulos illos carnis
minimè persensisse, quibus vulgò alij, vel cum Apostolo Pau-
lo vexantur.

INTEREA solutâ glacie, liquefactisque niuib, ad Tri-
fluuium Monte-magnius perrexit. Præstolabantur Annierro-
nonij Legati, securi, ut diximus : nisi si fortè solitudine ad-
huc aliquâ pertentabat eorum mentes necdum expiata cædes
trium è Sillerianâ S. Iosephi Coloniâ Christianorum, qui au-
tumno superiore, paulò postquàm ipsi discesserant, per sum-
mam crudelitatem fuerant trucidati. Vix enim ceperant Al-
gonquinij Montanique respirare ex tam diuturno metu, cum
affertur derepentè, vnum è primarijs Neophytis S. Iosephi,
cum adolescentibus duobus necatum insidiosè fuisse : Fran-
ciscum autem Xauerium Nenaskemat letale vulnus accepisse,
eiusdem vxorem parte ablatâ capillitij, cutisque capitis, pro
mortuâ derelictam. Et Franciscus quidem paulò post Kebec-
ci obiit, in Nosocomio, omni Christiani officij genere pro-
curatus : vxor, denique confanata reualuit : ab utroque autem
rescitum, sicariorum idioma dissensisse prorsus ab Annier-
roniorum idiomate : quod nisi ita fuisset, vehemens ani-
mos Algonquiorum, Montanorumque incessisset suspicio,
ab

ab Annierrononijis haud bonâ fide secum actum. Et confirmatum quidem est deinde à Legatis, Sokoquioios fuisse, qui per nefariam libidinem vlciscendorum suorum, quâ peste nulla miseris in regionibus retrior; insontes, nihilque de se malè meritos oppressissent, quod ante biennium populares ipsorum duo Iroquijs permixti, in tumultuariâ velitatione cum Montanis cecidissent; alius quidam ab Algonquiniis vulneratus esset: quanquam postremum hunc pretio redemptum Sokoquioiis restituerat Monte-magnius. Sed vix, ac ne vix quidem fieri potest, vt stirpitùs suspiciones euellantur ex mortaliu præcordijs, si quid increpuit quod conferri posse videatur in eos, quibuscum diuturnas simultates inimicitias-ve gessere. Nonis ipsis Maijs admissi Legati ad colloquium: ritum iterare prætermitto, ne tædium subrepat: rem in pauca contraham. Ipso initio Kiotfaëton Annierrononiorum Legatorum princeps cantionem exorsus est gratulatoriam: hac miris tollebat laudibus moderationem Monte-magnij, qui à suis ceruicibus recens Algonquiniorum, Montanorùmq; depulisset secures, impingendas fortè ex opinione, falsâ quamuis, cædium illarum auctores Annierrononios fuisse. A quibus quantopere illi abfuisent, cum compertum satis esset, hoc tamen munere (& illud simul proiecit in medium) cupere se simul ficcare lacrimas consanguineorum, affiniùmq; simul cædis locum mundare, recentemque abstergere cruorem: ceterùm, nefarium facinus in publico Annierrononiorum conuentu communi Præfectorum omnium suffragio improbatum fuisse, faceffere iussis Legatis, qui cæsorum capillitia cum appositâ ad infringendam pacem oratione afferebant. Tum, quoniam de Annæi Noxi obitu inaudierant, de more gentis solandos sibi putauit Patres: torquêsque è conchâ veneriâ promens aliquot, adstantesque è Societate compellans; En, inquit, vnde calefiat locus, vbi sodalis vester egit animam: vos munusculum in sinum conijcite, lugubribus illis imaginibus è mente depellendis. Ab eodem complura alia munera prolata, partim significando gaudio de pace firmatâ, partim monendis Huronibus per iter cauerent sibi nihilo solito segnius, dum Onontagnerononiorum, Sonontgerononiorum, aliorùmq; populorum aliquot perforatæ aures essent, hoc est, dum illi

*Annierrononij
Legati ad collo-
quium admis-
suntur à Monte-
magnio.*

ANNVS
MDCLXVI

quoque in fœderis, pacisq̃ue communionem venissent. Obtulit denique eiusdem conchæ veneriæ numerum ingentem, tum ad luculentum ignem excitandum ad Trifluuium, tum ad ligna vnde foueretur: cum enim in publicis conuentibus nicotiâ abutantur perpetuò, cuius ad fumos excipiendos, necessarius ignis sit, idem prorsus apud eos populos est, ignem fouere accensum, ac locum paratum tenere ad istiusmodi conuentus. Biduò post, Annierronios vicissim Monte-magnius per Gallum interpretem (Costuræus idem fuit) remuneratus est: inter cetera, ab ijs institit vt Tereciam restituerent, quæ frugem Indicam eorum more aptè coctura esset, iam gnara, quoties ad Gallos amicos, fœderatôsque visendos redirent ipsi deinceps: quâ in re Monialium S. Vrsulæ votis obsecundabat Monte-magnius; ijs enim semper curæ fuit, omni ope & operâ eniti, vt si quo modo fieri posset, captiua ea ipsarum olim alumna restitueretur, ne tamdiu sacramentis careret, aliisque præfidiis, quibus ad æternam vitam promerendam vtimur Christiani. Hæc est autem illa Terecia, de cuius ardore fidei, nos suprà, & infrà iterum: quæ vbi, quando-ve capta sit, haud proditum inuenio. Addidere quoque dona sua Algonquinijs, Montanisque, per Ondesson: hoc est, per Coelitem Insulæ, sic à Gallis dictum, de quo item nos suprà: illud inculcarunt imprimis, curaturos se quam-diligentissimè, ne stabilitam pacem infringerent primi. Et Kiotfaëton postquam hæc maximè probauerat, Hurones quoque munerans, primùm gratias egit, quod Annierronios captiuos (de quibus anno superiore) humanè habuissent: illud tamen obiter admonuit, consultius eos facturos fuisse, si quem ex ijs, Iroquiorum populis aliis dono misissent: sic enim fortè futurum fuisse, vt ipsi quoque de pace incundâ cogitationem susciperent: nec desperare se, quinid aliquando succederet: intercâ Hurones in reditu cauerent sibi. Tum significauit, adituros ad ipsos, Annierroniorum aliquot, officij, amicitiaque causâ; proinde curarent præsto esse, vnde hospites lautè opiparèque exciperent. Conclussit conuentus celebritatem sanè lætam, epulum datum à Monte-magnio Annierronij, in tugurio vnus ex Algonquinijs Præfectis, muneribus additi duobus: horum altero, debere se ipsis Monte-magnius profi-

tebatur, quod Sokoquioios reieciſſent, neque adduci potuiſſent ad caſorum accipiendā capillitiā; altero ſignificabat miſſurum ſe cum iſſis in patriam, Gallos duos: hos intrā triduum ad iter comparatos fore: atque ad eam mentionem, addere ſuos quoque pari numero Algonquinij ſtatuerant.

NEC DE FERRE ſibi Patres Societatis, quin præclaram, quantum quidem humana coniectura ferebat, occaſionem inferendæ in miſeras Nationes fidei, ardentiffimè arriperent. Adeunt ad Monte-magnium, exponuntque cum debitæ obſeruantia ſignificatione; Quando res eo loco eſſet, vt pace, inter eas gentes initā, mittendos ipſe cenſeret, qui loca per ſe luſtrarent, cognoscerentque de eorum populorum ſtatu (quæ partes vigilantis Proregis eſſent) pari ſaltem ſtudio enitendum ſibi, vt Chriſti IEſu Seruatoris, Reſtauratoriſque mortalium negotium agerent, hoc eſt, inuigilarent in ſalutem animarum, quas tanti ipſe feciſſet, vt nec ſuo parcendum putaret cruori, quò eas ſempiterno ereptas exitio, in cælum ad beatam vitam transferret. Adeſſe Iſaacum Iogueſium, locorum, vt noſſet ipſe, peritum, nec prorsus ignarum idiomatis: ſi videretur, profeſſurum cum Gallis. Delectauit & Monte-magnium, & Annierrononios Legatos Patrum conſilium: nec abnuit iſ de quo agebatur, Iſaacus Iogueſius, poſtquàm Annierrononiorum importunitatem expertus erat, eorundem humanitatem periclitari: ac tametſi ſuſpecta viro erat barbara leuitas, tamen expeditus continuò ad iter ſe ſtitit. Viſum Monte-magnio, Bordonum quoque mittere, Gallum hominem, grauem, maturumque: iſ magno animo morem geſſit, vxoremque, ac liberos poſthabens officio, haud grauatè adiit pericula illa, quæ metum ſaltem nec de nihilo, iniicere fortiffimo cuique ſolent. In procinctu, Algonquinij, quibus Iogueſii ſalus cordi eſſet imprimis, tùm Patres alios, tùm eum ipſum monent, viderent etiam atque etiam, dum integrum eſſet, num expediret initio ſuperſedere mentione fidei apud gentem barbaram in paucis: nihil enim eſſe quod tantopere animos abalienet ſub primos congreſſus, quàm ſcità fidei, Chriſtianæque leges, quæ videantur indictum bellum habere cum rebus quibuſcunque, quæ ad mulcendos tenendos-ve ſenſus attineant: & quoniam veſtis ipſa So-

*P. Iogueſij redi-
tus ad Iroquios.*

ANNVS
MDCLVI.

cietatis, illa eadem, muta licet, ac silens loqui videatur, deliberarent ijdem inter se, nùm satius esset talarem illam togam missam facere ad tempus. Nec reiecta vel opportuna, vel amica oratio: consensu itum est in eam sententiam, quando passim apud hæreticos vt religiosa instituta, sic vestem Sacerdotes Societatis dissimulant, quò *omnibus omnia fiant*, ex institutione Apostoli; mutaret sanè vestem Ioguesius, dum certius firmiùsque aliquid apud Annierononios constitueretur. His cum in modum ordinatis, proficiscuntur omnes, postridie Idus Maias: biduo pòst, ipso sacrae Pentecostes peruiiglio, canoas conscendunt, Iroquiorum flumine inuehendi: agmen ductabant Annierononij quatuor. Tenuit nauigatio dies decem: hac peractâ, terrestre iter suscipiendum fuit, molestum sanè, atque impeditum: ad difficultatem enim locorum salebroforum vtique, accedebat onerum vectio, tam grauium, eorum vt partem quæ ad se propriè pertinebant, in ripâ Algonquinij reliquerint, latebrâ, vt mos est, aptè quæsitâ. Annierononij autem aliquantò pòst, ab itinere diuertere eâdem de causâ coacti, ad amnis portum deflexere, Ossaragnen nomine, percelebrem pisciculi cuiusdam copiâ, halecum nostrorum haud absimili: huius piscatio cum multos eò alliciat, sperabant, nec temerè, ibidem se canoarum aliquot nacturos subsidium: nec opinionem fefellit euentus. At Dominus Deus visus aliud secutus esse: ad Tereciam videlicet, quæ ibidem cum captiuis alijs versabatur, ductabat Ioguesium: hæc aliquot iam annos sacramentis destituta, præfidiisque Ecclesiæ omnibus, fidem retinebat tamen: quare (vtrius maiori animi iucunditate nescias) gestientis in Domino Confessionem excepit missus diuinitus Sacerdos, salutaribusque confirmatam monitis benè sperare iussit: illud inculcans identidem, nihil neque ab Algonquinis, neque verò à Montemagnio in gratiam Magistrarum earum quibus Kebecci dedisset operam, prætermitti, vt in libertatem quamprimum assereretur, & verò eâ de re se quamprimum cum Annierononijs acturum: interim religiosè Deo confideret.

HAC TAM piâ procuratione lætior, cum suis denique ad XV. Cal. Iulias Onegigren tenuit: pagus is est citimus Annierononiorum. Ibi loci commorandum biduum fuit, exci-

piendis concurrentium vndique indigenarum gratulationibus: Et ad Ioguesium quidem quod attinet, cùm ab alijs ibidem aliàs truculentè, ab alijs humane acceptus fuisset, qui in immerentem defauierant, dissimulare; qui benè de calamitoso meriti erant, incessere omnibus lætitijs, nullumque finem facere gratulandi, quod vbi ante biennium tam indigna multa, tamque acerba fuisset perpeffus, ibi honore auctus, & auctoritate cum Primarijs, Præfectisque, Gallorum Legatus ageret de re vnâ omnium grauissimâ, maximique momenti. Ad ea quasi comitia acciti pagis ex omnibus Præfecti, cùm intrâ paucos dies conuenissent: munera quidem Bordonus obtulit vnâ cum Ioguesio: Ioguesius solus, postquam omnes conticuerant, animis iuxta & auribus intenti, si vnquam aliàs, hunc in modum exorsus dicere. *Neque vobis (credo) Annierrononj, neque verò mihi venisset in mentem, tum, cùm hic antè biennium vobiscum versabar, fore, vt tam non diuturno post intervallo temporis, adessem rursus, de re vnâ omnium vobis, nobisque optatissimâ eadem & iucundissimâ placidè vobiscum publico in conuentu acturus. Sed, nimirum; Est id institutum summi illius rerum omnium Procreatoris, de quo obiter vobis mentionem feci non semel, vt antè quàm seruos suos euehat, illos ferè deprimi sinat, plerunque rebus etiam exerceri durissimis. Nec verò idcirco memoriam illius temporis repeto, quod cuiquam succenseam aut vestrum qui adestis, aut iuuenum. Fortune fuerit, quod veni vestras in manus, humanitatis amite meæ (anum intelligebat, à quâ tam humanè fuerat habitus) quodd euasi: illud saltem per eas arumnas consecutus sum, vt vestri idiomatis peritiam qualemcunque adeptus, nunc vobiscum citrà interpretem agere possim, & quæ à Monte-magnio Galliisque, fidei meæ credita, commissaque accepi, per me exponere. Videtis ipsi (quæ est ingeniorum vestrorum perspicacitas) videtis, Annierrononj, quantopere vestra intersit, pacatè, quietèque agere cum Gallis. Minimè dubito quin à Batauis ipsis, fœderatis vestris, amicisque, inaudieritis sæpe numero, quis quantusque sit splendor Francici nominis, quæ Regis Christianissimi maiestas, quæ regni amplitudo, quæ copie, quæ vires: illud vere assenerare possum; Nullum esse felicius regnum totâ Europâ, hoc est, eâ in plagâ orbis terrarum, in quâ penè solâ vigent res e.e, quæ vitam beatam continent, si qua in terris vita beata est: rerum omnium caelestium, sublunariumque notitia, artes*

ANNVS
MDCXLVI.

omnes, celebritates urbium, nitor, cultusque vestium, edificiorum publicorum, privatorumque moles sanè magnificæ, urbanitas, comitas, elegantia: & quod omnium caput est, supremi illius Dei, qui Solem, sideraque condidit, cognitio, cultus, & observantia. Id adeo ipsi per vos comperire poteritis, si id quod perfacile fuerit, constitutâ, constabilitaque pace, venietis in Galliam: vix pedem è navì extuleritis, cum mirabimini profectò tantam frequentiam, & quod popularis quidam vester qui antè annos aliquot summo nostro dolore Lutetiæ Parisiorum obiit, dicere solebat ludens; In Galliâ nihil nisi urbes esse, prædicabitis. An non igitur præstat, cum tali, tamque illustri gente concorditer vivere, quàm bella continenter gerere cum ijs, qui indidem vestras in oras submittuntur? Atteritis eorum res, sat scio: at quo pacto silex silicem: dum atteritis, ipsi vicissim atterimini. Equidem tametsi carere ipsi facilè vobis possunt, tamen & cupidissimè Legatos vestros excepere, & humanissimè habuerunt: adsunt ipsi, qui refellant si quid secus dixerò, quàm veritatis ratio ferat: nec dubito quin iam vobis significauerint, quanta sit Gallorum suavitas, quantæque benevolentie demonstratione demereri tum illorum, tum vestra per illos studia conati sint. Ardet iam, ardet, Annierrononij, ad Trifluvium ignis Concilij sanè luculentus: patent Gallorum ades: mense sunt apparatus: & quando Algonquiniorum, qui nobiscum iamdiu fœdus icerunt, capita à feris Sokoquioys oblata tam constanter reieciistis, illud sibi Galli, Montani, Algonquini que persuadent nullâ deinceps arte, nullâ fraude diremptum iri communem societatem, quæ tam feliciter coalescit. Ea ut arctius colligetur, orant Galli, dimittere ne grauemini puerum illum è gente sua (quis fuerit, haud comperi) qui apud vos iam aliquandiu captivus agit, orant Hurones, Tereciam sibi suam restituatis: Algonquinij autem, quoniam Annierrononicè nesciunt, precati sunt à me, vobis ut suo nomine exponam, habuisse se quidem, ubi ex Trifludio profecti sumus, dona plura quæ offerrent, sed itineris difficultatem coëgisse partem eorum haud exiguam in via relinquere, representandam ubi primum licuerit: constat certè (nec vestri Legati inficias eunt) adolescentum duorum, quibus perferendorum eorum demandata cura erat, alterum graviter saucium non modò onus vectare nequisse, sed vix ac ne vix quidem moliri iter potuisse.

VBI PERORAVERAT, præter munera illa deprompta initio communiter, tria adhuc addidit loquens, vnum in

vincula Galli pueri diffringenda, alterum, in liberandam Teresiam, tertium in familiam Annierrononianam propriè (Lupi dicitur) eam ipsam scilicet, quam perhumanam in se priùs expertus fuerat, quò eius semper focus in Gallorum gratiam luceret, quotiescunque aduentarent: quæ cuncta magno plausu, & singularis cuiusdam propè tripudij significatione sunt excepta. Ac maiori quidem pompâ, apparatusque verborum responderunt Annierrononij ijs, quæ de Gallis, Galliâque memorauerat Orator: videlicet se gentem illustrissimam tantifacere, vt non modò perlubenter cum eâ, Monte-magnio sequestre, pacem constituissent; sed etiam, quoniam sic placere significauerant, cum Montanis, Algonquinisq; quibuscum auita propè bella ad eam diem gessissent. Ac Gallum quidem puerum, Ioguesij Bordonique in potestate esse: abducerent sanè ipsum, vt luberet: Teresiam, nuptram quamuis vni è suis popularibus, restitutum tamen iri, vbi primùm rediisset: quod vtrumque vt ratum, fixumque esse sibi persuaderent nostri, torques duas oblongas è conchâ veneriâ dono dedere. Quoniam autem animaduernerat Ioguesius, adesse in conuentu Onontaërronnonios aliquot, vtendum ratus præclarâ occasione etiam cum ipsis ineundæ amicitia, & hos quoque muneratus est, addens verbo, Gallorum consilium esse, ad eos pariter adire in patriam: præmittere se donum illud, quò ne ijs adessent improuisi postmodum: ceterum, vias tres Gallis ad ipsos patere, per Annierrononios, per S. Ludouici Lacum, per Hurones. Hîc verò ex senioribus Annierrononijs, aliqui minùs delectati seu locorum peritiâ tantâ in Ioguesio, seu consilio Gallorum, de adeundis Onontaërronnonijs, quasi quicquid ipsis ex Gallorum amicitia accessurum esset, esset deperiturum sibi; excipiunt, vnam ad Onontaërronnonios tenendam viam esse, illam videlicet quam strauisset Montemagnius: duas alias periculis patere ingentibus: per illud iter occurrere aliud nihil, nisi homines ore tetrâ picturâ deformato, armatos claua, securique, nihil nisi eadem meditates: per suos autem ipsorum fines iter deinceps expeditum esse, tutum, planum. Pergit tamen Ioguesius, haud decorum Gallo nomini esse ratus, non posse eos qua luberet, ad vltiores illos populos tendere, inconsultis Annierrononijs (an aptè ad

ANNVS
MDCLVI.

tempus, statuere haud ausim) illud quidem proclive creditu, pupugisse firmitudinem illam consilij, eos qui repugnare visi erant. Et accessit aliunde suspicio, quam tamen è-vestigio purgavit Ioguesius: habebat in arculâ reculas nescio quas, ad vsum longinqui itineris eiusdem, & perincommodi: hæc arcula obserata cùm esset, animaduertit toruos obtutus Annierroniorum aliquot in eâ esse defixos, & subodoratus id quod erat, metuere ipsos ne qua pestis intus lateret, regioni toti exitiosa futura; referans coram, ostentansque singula; En, inquit, quid monstri esset occlusum: in vsus quotidianos hæc paucula paraueram. Porro per eos dies sic semper Seruus Dei demandatæ sibi à Monte-magnio prouinciæ seruauit, vt illud publicè obseruans, quod Montani, Algonquinique monuerant, ne sub ea initia mentionem vllam profeminandæ fidei faceret, clàm, vbicunque se daret occasio, ageret rem animarum. Adijt casas frequens, eas præsertim in quibus ægroti aliqui erant: baptizauit aliquos paulò antè, quàm efflarent animam, singulari diuinæ in eos benignitatis documento, quibus in cælum euehendis, tam opportunè submisisset qui panderet ianuam: captiuorum autem aliquot Huronum, Algonquiniorumque excepit Confessiones: hos enim, credo, intelligit Gallicæ Auctor Relationis, dum Ioguesio Christianos ibi loci nonnullos repertos ait. Quæ dum sedulò peragit, instare vltro Annierronij apud eum, Bordonumque, discessum vt maturarent: quippe profectum manipulum Iroquiorum supernatum, ad Hurones, qui descensuri ad Gallos essent, excipiendos insidijs: manipulum eundem perrecturum deinde porro ad Monte-magnium vsque, tum bellatores, postquam præter Arcem Richelæam transiissent, per amnem Iroquiorum in patriam redituros. Nec verò metuere se, ne quid nocumenti Gallis afferrent, etiamsi in eos, vt fieri posset, inciderent per iter: illud haud posse præstare, vt Algonquinos comites, incolumes esse finerent: si quid secùs quàm cuperent, euenisset, pacem fortè turbatam iri. Atqui miror magnopere, infit Ioguesius, sinere vos, Iroquios illos supernates per vestros fines impunè grassari, cadésque, vt libuerit, obuiorum quorumcunque perpetrare, graui vestro probro, ac propè infamiâ. An non enim iniurium vobis est, audaces nescio quos iuuenes

iuuenes è superioribus illis oris, quotiescunque libido suggerit armatos per attributas vobis sedes volitare, non minùs fortè vestris clàm, si quid rixæ, vt procliue est, intercesserit, quàm nobis, hoc est exteris quibuslibet, palam infestos futuros? Quidni verò Catadupa vestra occupatis, intercludendo exitui? Hic cum frigidè Annierrononij excusarent, curasse se iam monendos eà ipsâ de re supernates illos, instat Ioguesius, vrgérque: &; Ergo hac denunciatione contenti estis? inquit, an non animaduertitis fore vt in vos conferantur latrocinia, cædésque, quotquot ab ijs intrà vestros limites fient? Atque hîc porrò visi animaduertere quantopere sua interesset, proteruam illam finitimorum licentiam coërceri: atque adeò polliciti sunt, seriò se prouisuros, ne talia vsurparentur deinceps.

NEC TAMEN prætereà distulit Ioguesius cum comitibus proficisci: partim terrestri itinere, partim vt antè, nauigiolis vastitatem eam emensi, sub exeuntem Iunium Trifluuium incolumes tenuerunt. Nihil potius Ioguesio, Bordonóque fuit, quàm vt ex fide exponerent Monte-magnio, quid gestum esset: ac ceteri quidem in magnas spes venere rerum deinceps & latarum earundem, & percommodarum mercaturis, quæ ferè compendia homines rei familiaris curis impliciti sequuntur: Ioguesius, seu gnarus pridem quanta esset gentis mobilitas, seu, quod facillè mihi persuadeo, ex instinctu quodam interiori, haud ignoto ijs qui Deum in spiritu & veritate vel quærunt, vel adorant; nunquam animo planè conquieuit, id quod haud ita diu pòst euenit, vtique præfagiens, nec pacem illam diuturnam fore, & se à perfidiosis Barbaris interemptum iri. Et in hanc quidem sententiam, paulò antè quàm ad Annierrononios tertium rediret, ad multos ipse scripsit, atque adeò ad me propriè: attexam hîc partem Epistolæ, quam dedit illo ipso tempore in Galliam, ad vnum è Nostreis, quicum coniunctissimè vixerat. Postquam paucis exposuerat quo loco res post eam constitutam pacem essent; *Faciendum putant*, inquit, *q̃ quorum ex nutu pendemus, vt Sacerdos è Societate aliquis eo mittatur, qui videat num quid expediri possit ad erudiendos eos populos. Nihil dubito quin in me coniecturi sint oculos, qui vernaculi Iroquiorum idiomatis notitiam aliquam habeam*: atque adeò

ANNVS
MDCXLVI.

vides quantopere vestris egeam orationibus, futurus in medio Nationis barbara sic, ut & sacrificio, & sacramentis planè cariturus sim, atque adeo vix locum, tempus-ve nacturus orandi. Accedit, quod si quid fortè inter Annierronios, Gallósque, & Montanos, Algonquiniosque turbabit, culpa omnis in me conferetur: aut ad me saltem accurratur, tanquam ad earum omnium Nationum sequestrem. Quid híc autem ego porro? In Deo collocatae sunt spes meae omnes, qui ad ea perficienda quae decreuit, nihil opera nostrâ indiget: illud modò accurare debemus, ut fideles simus fidei, nec fidem fluxam geramus: cauentes magnopere, ne nostrâ molitudine illius opera corrumpamus. Spero id te mihi tantum boni tuis precibus à Domino Deo conciliaturum, effecturumque eâ operâ, ut post vitam Religiosam tam fractè adhuc actam, inchoem demum ipsi seruire melius. Mihi crede: de ista Missionem dum cogito, sic ipse reputo mecum; Ibo, & non redibo (voces has ipsas Latine perscripserat:) sed me utique fortunatum, si quo loco inchoavi, ibidem consummabo sacrificium, si, quas guttulas sanguinis ibi fudi, ea tanquam primitiae fuerint illius copia, quam è toto corpore perlubenter sim missurus. Denique populus iste Sponsus sanguinum mihi est: hunc mihi despondi sanguine meo. (Et hæc paucula Latine scripta ab eo erant.) Communis Dominus IESVS Christus, qui suo illum sibi cruore comparauit, aperiat eidem (precor) Euangelij sui ianuam, itidemque vicinis & fœderatis quatuor Nationibus, Vale, Pater in Christo charissime: precarèque à Deo, me intime sibi coniungat.

P. Ioguesij cades
immanissima.

HÆ TAM formidolosæ imagines cùm menti assiduè obuersarentur, non tamen cunctatus est: sed studiosè conquiritis qui ducerent, quique comitarentur, ad VIII. Cal. Octobris ex Trifluuio profectus est cum Iroquijs aliquot, qui ibidem postinitum fœdus substitierant, & (in quo vno acquiescebat,) cum Ioanne Landæo, Gallo iuvene: adiungere se se alij quidam; Algonquinij, necne, incertum reliquit Gallica Relatio: quicumque fuerint, parùm fidos se se adhibere: etenim Ioguesium medio in itinere destituerunt, quanto incommodo, coniecturâ assequi possumus: nam nihil præterea certi de totius funesti itineris ratione compertum. Illud per Batauos rescitum, cùm ad pagum primum perfidiosæ Nationis peruenisset cum socio, XVI. Cal. Nouembris vtrumque immanissimè exceptum, contusumque pugnis, & fustuario.

Quæ tam insperata mutationis causa extiterit, haud sanè liquet: scripsit ad Monte-magnium Batauis Præfectus, cum ab iisdem Batauis, quibus & notus, & charus Ioguesius erat, inquisitum esset perdiligenter, quæ tandem tam mala mens Annierrononios post ietum recens fœdus, pacemque firmatam, ad nefariam cædem impulisset, aliud nihil extorqueri potuisse, nisi Ioguesium nuper in sarcinulis quas apud se deposuisset, maleficio aliquod, genium-ve malum reliquisse, qui suas corrupisset segetes. Et suspicionem firmare captiui Hurones aliquot Ethnici: ij cum minùs lætas eo anno Huronum segetes viderent, facilè homines de cetero otij impatientes, amatores certaminum, bellorumque, impulerunt ut crederent, in capsulâ illâ, de quâ diximus, latuisse maleficio: præsertim cum mentirentur audaciùs, suis quoque agris importatam per Gallos exitiosam pestem aliquam, quæ segetes omnes suas perdidisset; propositumque ijs prorsus esse gentem vtramque, Huronum, & Iroquiorum exscindere. Fauit miseræ coniecturæ, quòd capsulam eandem Iroquio cuidam asseruandam Ioguesius commiserat, ad reditum vsque, quasi Pandora pyxidem scilicet. Porro, seu ea causa fuit, seu quæsitus ferinæ importunitati color, antè quàm in casam vllam pedem intulissent, ambobus vestes detractæ, &, pro pudor! ipsum indusium: obiectum modò vile subligaculum est, quo verenda contegerentur, Ioguesio mirante illo quidem, at minimè indignante: sic enim profectò ad extremum vsque spiritum se se gessit fortis athleta, ut constantissimè charitatem proximi retinuerit, qui ex charitate ea cuncta appetiisset: & qui superiori illo tempore tam diuturnam vexationem placidissimè pertulisset, egregiè utique sibi constitit in extremo vitæ actû. Procliue creditu est, nihil ab eo fuisse prætermisum, vnde insanè furentes mitigaret: propositum initum recens fœdus, datam dexteram, præclaras pollicitationes, Monte-magnij Gallorumque reuerentiam, superiores necessitudines: sed nihil euicit, nisi si illud viri obseruantia datam, ut neque ipse cremaretur, neque socius: denunciaturum quidem certè, postridie esse moriendum, non lentis in ignibus quidem, sed moriendum tamen. Concessum exiguum interuallum, quemadmodum illustres captiui exegerint, nouit

ANNVS
MDCLVI.

is cuius causâ ea in pericula venerant : ambigere queat nemo, quin Landæus per sanctam homologesim sempiternis suis rationibus sapienter consuluerit, in amici Sacerdotis copiâ : Ioguesius, si vnquam aliâs, diuinam implorans opem, vitâque suam offerens millies, nullum eius noctis momentum, nullum consecutæ diei elabi passus est, quin fructuosè collocaret. Nunc sibi, nunc inimicis infestissimis propitiare conabatur Deum : ac tamen fortè nonnullos præsentiscebant angores, homo à naturâ timidior : tamen contrâ firmiter nitens, mortem constantissimè excepit. Postridiè ad feralem cœnam ire iussus, in casam quæ indicabatur, vix pedem intulerat, cum à Barbaro post ostiolum latente, securi petitur : & tantâ vi impactum ferrum est, vt illicò corruerit exanimis, beato vulnere translatus momento ad vitam, vt augurari quidem licet, felicior. Caput ademptum illicò, & quod se facturos Barbari interminati erant, pro vallis, quibus pagus cingitur, propositum ad Gallorum, si qui aduenirent terrorem. Postridiè mane Landæus pari mactatus carnificinâ : vtriusque corpus in profluentem proiectum. Fuit Landæus Dieppensis : iuuenis fortissimo animo idem, & præcellenti virtute : huius adèò iudicium fuit, perrarum vtique eâ potissimùm in ætate, quod cum pericula secum reputaret, in quæ se, anceps illud iter cum Ioguesio suscipiens, induebat, palàm ac publicè contestatus sit in discessu è Trifluuio, vno se actum desiderio Domino Deo famulandi, adire eas oras, vbi mortem se se manere intelligeret. Considerata fortitudo, & incensa iuuenili in pectore charitas ! At Ioguesius Aurelianensis, confirmatâ in Societate annos iam multos virtute, in Nouam-Franciam missus erat. Temporis spatium illud, vt ærumnarum, sic meritorum, ferax imprimis, quemadmodum posuerit, facile quisque intelligat, vel ex ijs quæ ex eius autographo antea allata sunt, vel ex hisce postremis : attexam tamen præterea, quæ ex duobus Sacerdotibus è Societate cognita, de eodem Gallica Relatio momorat. Horum alter, apud quem generalem Confessionem Ioguesius instituerat totius illius temporis, quo ex Huronum finibus profectus, in Iroquiorum manibus primùm fuit, mox per Batauos reuectus in Galliam est ; asseuerat toto eo tam formidoloso interuallo noxam omnium

grauissimam quas mens integerrima contraxisset, fuisse gaudium aliquod de morte, quam tum sibi imminere meritò putabat, eo nomine, quod per ipsam breui liberandus esset omnibus ærumnis, quæ plurimæ grauissimæque in momenta singula perferendæ erant.

ALTER quicum partem haud exiguam egit Ioguesius anni postremi suæ mortalitatis, suspexit in viro id ætatis, candorem animi eximium, simplicitatēque penè puerilem, quæ vel mentis sinus ad homologesim excuteret quam-exactissimè, vel ea percontaretur, quasi discendi studio, quorum se magistrum profiteri aptè potuisset. Rogabat videlicet, quemadmodū instituenda esset mentalis Oratio: quemadmodum peragenda, secundum sacrificium, Actio gratiarum: quemadmodum obeundæ similes mentis exercitationes: quā in re duo sibi visus est proponere: alterum, vt occuleret sensa præclara, quæ Deus famulo suo super ijs impertiebatur: alterum, quod mirā quadam sui, rerūque suarum despicientiā, longè meliora, præstantioraque esse sibi planè persuadebat quæ ab alijs, quàm quæ à se proficiscerentur. Maximam diei partem coram IESV Christo sacrā in Eucharistiā latente exigebat, sacrificiisque intererat religiosissimè, quotquot ibidem loci peragerentur, eo, vt aiebat consilio, vt & iacturam illius temporis refarciret, quo tandiu diuino illo munere caruerat, & anteuerneret illud, quo eodem esset cariturus: quæ cū quotidiana essent, querebatur tamen frigere se in asceticis. Idem ille Sacerdos quicum versabatur, cū vrgeret Dei famulum frequens, vt vteretur fomentis, quæ nec religiosa seueritas respuit in tempore, ad vires corporis seu fouendas, seu redintegrandas: nihil aliud ferebat responsi ab egregio sui insectatore, nisi illud; Absit verò à me, vt hīc corpori quidquam indulgeam, cuius desiderio naturalis ad mollia procliuitas cogat postmodum, dum denuò versabor apud Iroquios, oculos huc, mentem-ve reflectere: si vnquam aliās, nunc vel maximè contentus ijs esse decreui, quibus ad tuendam vitam carere planè nequeo. Quin, apud illos ipsos cū esset, etiamsi ad victum suppeteret nihil, præter insipidam pulcem illam, ex fruge Indicā, aquaque; adducī tamen potuit nunquam, vt vidimus, vt vel pauxillum degustaret carniū earum,

ANNVS
MDCXLVI.

quibus affatim Ethnici vefcebantur, eo nomine quod immolata tetro dæmoni essent: cùm tamen fas sapè fuisset, inquit Auctor Gallicus, illud S. Pauli vsurpare, *Nihil inquirentes propter conscientiam*: sed non quid liceret, sed quid esset magis è diuinâ gloriâ, spectabat vir Dei. Indidémque cùm à Batauis, ad quos adibat identidem cum Iroquiis custodibus, obtruderetur latex ille ex adusto vino, quo passim Barbari ad ebrietatem abutuntur; temperauit sibi semper, nec adduci potuit vnquam vt vel guttulam degustaret, ne occasionem inde comitum quisquam arriperet in eam ipsam potionem licentiùs se se effundendi. Inuictæ verò constantiæ documentum edidit aliquando, eidem asserendæ gloriæ, obseruantiaque supremi Numinis. Somniauerat Iroquiuis quidam per morbum, ad recuperandam valetudinem valituram choream, cui Ondesson, hoc est Ioguesius interesset, cum libro precario, quo ritu Galli orare consueissent. Nec grauatè eò virum adduci posse, Barbarorum plerique sibi persuaferant, qui nullo suo incommodo, vt interpretabantur, ægroto posset gratificari. Ergo ad eum adeunt, rogântque pro virili, conferat quod suum sit in rem tam iustam, & scilicet perhonorificam futuram ei ipsi, cuius opem flagitabant, quando ægrotus, si reualefceret, secundam valetudinem esset ipsi acceptam relaturus. At seruus Dei renidens, primùm, somniorum fidem temerariorum, oratione eleuare: mox, cùm vrgerent Barbari vehementiùs, postquam eò ventum erat, vt communi consilio inuitum in ægroti casam deportare constituissent; agilitate sibi pedum consulere, fugâque capeffere. Insequuntur missi iuvenes, currentémque assequi conantur: at frustra: ad eius velocitatem, suam nihil esse, stupentes compererunt: ex quo, illud obiter perspicere licuit, charitatem vnâ iniecisse Ioguesio compedes, quandiu illic remansit: centies enim, si animum induxisset, fugâ se se clandestinâ subducere potuisset. Postquam autem molestus ille æstus infanientium deferbuerat, domum se recepit Ioguesius victor: &, quæ Domini Dei prouidentia fuit, choreæ mentionem missam fecere omnes. Neque tamen mirari desiere Barbari excelsitatem illam mentis, quoties agebatur religio: vt illud identidem vsurparent; *Nefas profecto fuisset vitam tibi eripere, Ondesson: adeò te intrepidè,*

captiuus licet, non modò pro libero, sed etiam pro domino geris, quoties tibi sic factò opus esse persuasisti: ac si nostrâ in patria & solus, & captiuus, tamen nobis omnibus resistis; quid te facturum autumemus, si liber cum tuis versarere? Omnino nihil est quod à te quidquam gratiæ speremus Iroquij. Hallucinabantur tamen infelices: nam eo ipso tempore consulebat animarum, quoad eius facere poterat rationibus: & fuit, cum ad saltationem quandam spectandam inuitatus, alio quopiam in pago peragendam, perrexerit ille quidem cum agmine: verum, ubi primum ad locum deuenerat, clam se insanæ vociferationi, superstitiosæque choreæ subducens, adit ad casas, in earumque vnâ infantulos offendit quinque, animam iam propè agentes: hos interpellante nullo, cum omnes ad præclaram celebritatem confluxissent, Baptismo impertitur, postque triduum discit, omnes viuere desisse: quo lætitiæ sensu, norunt qui experti ipsi sunt, quam iucundum sit, quamque suaue, filios Deo parere. De illius exitu, qui nefariam cædem perpetravit, dicemus anno consequenti.

NON AVTEM in innocentis viri nece impius conquieuit furor: imò verò magis efferatus est. Videlicet is mos est eorum, qui iniuriam vltro intulere: cum intelligant violatos à se alios, ne à se pœnæ exigantur sceleris, occupant, quoad licet, & quicquid cladis possunt, important. Ad XV. Cal. Decembris ex insidijs intercepte Annierrononij haud procul Monte-regali Hurones tres: sic enim rescitum ab Iroquio captiuo, de quo infra: pridie autem Calendas easdem, gratiati sunt ibidem in Gallos duos, qui paulò longius ab Arce recesserant: hos interemptos ab ijs fuisse, illius eiusdem captiui indicio compertum post: affirmavit siquidem, neutiquam eos apud Iroquios comparuisse: allata modò fuisse capillitia: Huronibus autem illis condonata vitam. Interceptis ad eum modum itineribus, res Huronicæ hoc anno obscuræ remanserunt: refert tantum Hieronymus Lalemantius, ad Prouincialem Franciæ scribens, Stephanum Charletum; literas se à Nostris qui vineam illam Domini colebant, per Boreales nescio quos accepisse, quibus literis significabant naui operarij, inter tot res tam aduersas, Neophytorum tamen fidem constantiamque, si vnquam aliàs, eluxisse: baptizatos quingentos,

ANNVS
MDCXLVI.

& quod excurrit: restitutas Missiones aliquot, novas institutas: Euangelij sonitum ijs in regionibus magis, magisque clarescere, sensimque peruenire ad remotissimas quasque Nationes. Quæ tam præclaræ spes etsi deinde interceptæ sunt, vt ex Tragicis casibus liquebit, qui ad finem vsque operis proponuntur deinceps; videtur tamen Dominus Deus non tam miseras Gentes suâ velle benignitate destituere, quàm planum facere, altissima esse sua consilia, nec eorum rationes mortaliū quemquam scrutando, rimando-ve posse assequi: hæc verò ex rerum consecutarum decursu innotescunt.

ANNVS
MDCXLVII.

ERGO VT ad Annierrononiorum importunitatem redeamus, III. Nō. Martias anni septimi & quadragesimi suprâ millesimum sexcentesium, cū ex Trifluuio profecti essent Algonquinij duo, feminæ totidem, ad alcen conuectandam, quam cæsam Huro in nemoribus, loco quinque, sex-ve leucas diffito reliquerat; infelices venatores in agmen incidere hostium: ab ijs Annierrononij didicere, quo statu Trifluuianæ res essent, qui Algonquinij, quò venatum perrexissent, quot Galli essent in præsidio, quæ copia rerum ad victum, pugnaeque necessariorum? Cū cuncta apprimè rescisissent (quæ fuit captiuorum vel formido, vel inconsulta loquacitas, qui tam graue infortunium crearent suis:) postridie, qui Cineraliorum dies erat, cū Galli propè cuncti ad sacram Ædiculam conuenissent, pio cinere inspergendi; Barbari progressi ex insidijs, vt assolent, irruerunt in domos duas haud procul ab Arce, in quas tanquam in locum tutiorem quicquid reularum habebant, contulerant Gallorum plerique, vestem, stragula, nitratum puluerem, plumbeas glandulas, sclopos ipsos, & si quid istiusmodi. Vt nullus erat vel qui prædones arceret, vel qui moneret Gallos; nullo periculo prædam auertere haud sanè exiguam, quantam homines vix quindecim efferre humeris potuissent: & nullo discrimine ditati affatim, vbi nihil corradendum superfuit, abscessere. Vbi perfecta res diuina erat, egressi Galli vident attoniti quid gestum esset: &, quod mirere in bellatoribus, vox erupit nulla, quæ non summæ pietatis, religionisque index esset: temperauit sibi egregie quisque spoliatorum: aliorum in contubernales suos charitas mirè enituit: fuit qui cū vestes haberet binas, vnam nec

nec grauatè donarit: alius cum vxore vehem onerauit partim lineis, partim laneis item vestibus, ille virilibus, hæc muliebribus: tùm ad nudatos illos cum eâdem adiit, modestè excusans quòd plura, meliorâque non suppeterent, quæ offerret: vno verbo prodidit vnus è Societate Sacerdos, qui aderat, nunquam speciem pulchriorem vidisse se ardentissimæ illius charitatis, quam in primitiuâ Ecclesiâ viguisse, tùm aliundè, tùm certissimè, illustrissimèque ex sacrarum literarum monumentis constat. At prædones prædâ in tutum asportatâ, duos in manipulos discessere, incautos Algonquinos intercepturi; locum in quem deinde re peractâ conuenirent, condixerant fluuiolum ex Lacu S. Petri manantem. Algonquinij interim icti fœderis fide securi, soluto animo, liberòque, venationi operam dabant circà Magni amnis ripas; ad Meridiem alij, alij ad Septentriones. Nec difficillimè ad eos hostis peruenit, cognito de captiuis, quâ instituissent iter: impressa quippe vestigia significabant niues. Et qui ad Septentriones quidem tetendere; in casis, virorum deprehendere neminem, profectis ad venandum planè omnibus: ita nullo negotio feminas pueròsque vinxerunt, nullo prorsus dimisso: tum, ex ijs decem, virorum persecuti vestigia, ad locum vbi deuenerant, Simonem Piescaretum vident, solum, & tanquam extrâ omnem aleam imminentis periculi vllius, ad casam se se placidè referentem. Vt viri bellicam fortitudinem exploratam habebant, decem cum vno apertâ vi configere non ausi, arte adoriuntur: accedunt dissimulanter tanquam amici: & quasi vicissim ac sincerè cum amicis res esset, ita Simon gaudium de occurso præ se ferens, de earum gentium more canere occipit lætum quiddam. At perfidi vbi cominè adfuere, vnus è decem immerentis renes ense trajcit: quo letali ictu concidit derepentè exanimis: vir excelsi animi idem, & probatæ, contestatæque virtutis. Reuulsum cranium cum capillitio inhumani ad casas detulere continuò: tùm insecuti ceteros, incautos, palantèsque nullo negotio cepere. Nec arduum certamen eos mansit, qui ad Meridiem excurrerant: non quod non res esset futura cum viris præstantibus: sed quod ex improviso ferus hostis superuénit. Numerosum agmen erat, virorum, mulierum, infantulorum. Agmen ducebat

Annierroniorum perfidia & immanitas.

ANNVS
MDCXLVII.

Ioannes Tastsaron, Præfectus bellicâ fortitudine insignis: comitabantur Præfecti alij aliquot, quisque cum turmâ: Christiani complures erant, Catechumeni nonnulli, quidam Ethnici prorsus adhuc. Et tunc quidem Christiani Catechumenique ab oratione surgebant, quam instituerant supplices antè, quàm casas refigerent, interiùs in silvas penetraturi. Ibant nullo ordine, vt in tuto: Huronem tamen reliquerant in postremis, qui quasi agmen clauderet. Hunc à tergo adorti primum Annierrononij, vt antecedentium subsequerantur vestigia, tumultus aliquid exciuerè; ad eum obuersa Maria, Ioannis Baptistæ Manitgnagoch vxor, virum lento gradu prægredientem clamore incitat, monetque quantâ posset celeritate accederet ad eos, qui in primo agmine erant, instansque denunciaret periculum: at is gradum vtrò contrâ reflectere, & non fugiendum, sed pugnandum ratus, Annierrononium quidem necat, at paulò post à multis vnus appetitus occubuit. Eo cæso, hostis vndique circumfunditur, antè quàm quidquam aptè expediri ad resistendum posset. Bernardus tamen Otiapmangoch, quem primum ex hostibus obuium habuit, confecit: verùm ipse ab alijs interemptus est continuo, neque agnitus à popularibus, neque agnosceus populares: Annierrononius cùm esset, assueuerat pridem cum Algonquinijs, à quibus captus inde à primâ adolescentiâ fuerat, cum germano fratre, exitu sanè dispari: nam Bernardus quidem cum Algonquinijs ætatem reliquam egit, & scilicet apud eos fidem cum Baptismo suscepit, egregièque excoluit, tùm bellicâ laude, tùm Christianâ potissimùm præstans: alter ab suis Annierrononijs captus in certamine denuò, in patriam reductus est, ac baptizatus licet, isti impressioni interfuit. Mores quippe mutarat impius, cùmque lupis vlulare didicerat. In eius fortè manus venit Maria: hæc vbi agnouit Petrum Achkameg esse (Petri nomen in Baptismo ad gentilitium adiunxerat) quærit ex eo statim mulier sanè fortis, an non apud Annierrononios Sacerdos quidam è Societate esset? nempe rerum oblita ceterarum, illud vnum spectabat, quemadmodum per sanctam homologesim magis magisque mentem expurgaret, ac si sacramenta alia Ecclesiæ impiâ in regione deessent, illud iteraret crebrò. Sed perculit iam afflictæ animum

perfidiosi apostatæ oratio: Antequam hæc expeditio suscipere-
tur, inquit, interfecti Galli sunt qui ad nos venerant: actum
primùm intellexere miseri Algonquinij, violata ab Annier-
rononijs iura omnia, fluxæque fidei homines pactum tam pom-
paticè nuper fœdus oblitos, eorum sanguine, qui ad eos tan-
quam ad amicos placidè, beneuolèque adierant, manus im-
buisse. Atque hîc, cùm sustinendo certamini impares se se
cernerent, deditionem ceteri fecere, miserati potissimùm im-
bellem turbam, in quam, si diutius resisterent, ne dirus vi-
ctor ferociùs sæuaret, metuebant. Sed nihil eâ præuisione
profectum: statim atque arma posuerant, vinciri que se siue-
rant ij, quos ad fugam habiles flos ætatis reddebat; exercere
continuo cæcum furorem immanes carnifices in senes, in
pueros, infantulosque, & in feminas eas, quas minùs subse-
qui posse per virium imbecillitatem intelligebant; lancinare,
vstulare, trucidare; ijs autem quos duci in triumphum posse
rebantur, vngues auellere.

NEC TAMEN ad hanc Ianienam, animis fortes pugiles
cecidere: Ioannes Tastschkaron ad Christianos. Catechu-
menosque conuersus; *Agite, inquit, fratres mei, erigite ani-
mos: retinenda his in malis fides: usurpanda, si vnquam aliàs pre-
catio. Non magnopere diurni futuri sunt nostri cruciatus: breui
hostium nostrorum tumor intercidet: celi autem lucida sedes nos in
perpetuum beatos incolas excipiet. Quare, nemo in fide titubet: si
ærumnosi sumus, non idcirco continuo desertos nos putare debemus
à summo illo rerum omniumInspectore eodem, & exquisito estima-
tore: procumbamus in genua cuncti pariter, precemurque ab eo, vi-
res nobis roburque sufficiat in cruciatibus.* Ad eam vocem illico
non Christiani modò, Catechumenique ad vnum omnes, sed
Ethnici quoque demisere se se: præeunteque vno Christianas
precationes elatâ voce, iterarunt cuncti magno animo, distin-
ctissimeque sacrum carmen: tum pios modulos addidere, so-
lamen ex consilio Apostoli, ex hymnis spiritualibus religiosè
captantes. Stabant interea, spectabantque stupentes Annier-
rononij: vnus modò ex impiâ turbâ cùm cachinnaretur, con-
uersâ Maria ad Petrum Achkameg; *Age, inquit, denuntia so-
des, tuis, ne tam religiosum institutum pro deridiculo habeant: No-
bis in more positum, Deum per preces colere, celestemque illius opem*

ANNVS
MDCXLVII.

*implorare : animaduertet is quandoque , procul dubio , in sui con-
temptores. Hic verò cum ex eodem , qui interpretem agebat ,
cognouisset impia cohors , quid mulier diceret , solui cuncti
in risum : Petrus , stimulante conscientia facinoris , caput ta-
citus ac silens demittere. At nihilo secius virili animo femi-
na perstare : quos infantulos gestabant sinu , horum frontem
Cruce consignare , quæ puerulos trahebant , iubere , ipsi si-
gnum salutare efformarent : & quandiu iter tenuit , nemo vnus
fuit Christianorum cuiuslibet ætatis , quin antequam cibum
caperet , ductâ Cruce benediceret : cumque ablata prorsus
essent rosaria , supellæque cetera pietatis , digitis tamen quis-
que ad recitandam Coronam B. Mariæ utebatur , statum nu-
merum Angelicæ orationis , Dominicæque precationis imple-
do. Eo ipso in itinere documentum contrâ edidere plusquam
ferinæ immanitatis homines importuni. Vulneratus erat gra-
uiter in certamine , Algonquinius quidam , sic , vt ingredi non
valeret : verita eius consanguinea , Christiana mulier , ne ab
hoste prorsus necaretur , si subsequi minùs posset , in vehem
hominem tollit , tumultuariò compactam , inuolutumque vt
potuit , constituit ipsa trahere per niues , rarâ charitatis spe-
cie. At vbi aliquantum itineris confectum erat , veriti Bar-
bari ne properantes retardaret pondus , vt rebantur inutile ,
aut etiam noxium ; viuum miserum cremant in oculis capti-
uorum : quo cuiusque sensu , æstimari facillè potest , dum vel
ex Christianâ misericordiâ infelicis vicem dolent , vel impiam
carnificinam detestantur , vel flammæ easdem sibi metuunt.
Addidere ij ipsi à quibus hæc rescita , postquam deinde ex
impiorum finibus profugerant , ab Annierronij iisdem ,
suffixum Cruci fuisse quadrimum infantulum per Baptismum
consecratum iam Deo , corpusculo distento in prægrandi cor-
tice , tum in teneros pedes , inque manus adactis bacillis præ-
cutis. Nouum crudelitatis genus , & antea nunquam vsur-
patum , nisi à perfidis Iudæis , quibus id criminis meritò as-
fingitur. Sed nimirum qui teter dæmon eos olim egit , in
Crucem IESVM Christum Seruatorem mortalium vt age-
rent) idem immanes Barbaros impulit ad tantum consciscen-
dum scelus.*

CAPTIVI ALII cum primum ad citimum Annierrono-

niorum pagum peruenere, excepti sunt sanè truculenter: per insanas vociferationes insultantium hostium, per fustuarium, admorásque corporibus tædas ardentes, in ferale pegma tracti sunt, viri seorsum à feminis, vestibis detractis ad ignominiam: hîc ingeminata verbera, vulneraque: tum vbi se affarim exsaturarat ferina immanitas, circumducti per tres Annierononiorum pagos: postremò, de ijs sic constitutum, vt feminæ quidem viuere sinerentur; item pueruli duo haud dum ad iaculandum habiles: viri adolescentulique distributi per pagos, mox cremandi. Qui preces præiuerat, quasi grauioris criminis reus scilicet, diriùs cruciatus, mirabilem constantiam præ se tulit. Religatum ad palum, Tartarei carnifices vstulare ad Solis occasum cepere, tum meditatâ crudelitate noctem totam sic vexauerunt, vt à pedum plantâ ad vmbilicum vsque progressi, partes corporis superiores non attingerent, reseruata videlicet reliquâ carnificinâ ab vmbilico ad caput, in diem consequentem, cuius diei sub vespertum cum vires demùm fortissimum athletam deficerent, corpus totum in rogum coniecere. Hoc verò toto interuallo horarum quatuor & viginti neque clamorem vllum sustulit, neque indicium vllum edidit animi fractioris, vir dignissimus, cuius nomen posteritati traderetur: sed illud videlicet exceperunt pridem Fasti perenniores. Suppar extremæ barbarie exemplum editum in Algonquinio adolescentulo, annum circiter decimum-sextum ætatis agente: is cum formâ præstaret, & decorâ vultus, artuumque conformatione, quæ vel in gestu, motuque corporis mirè raperet intuentium studia; ad crudelem pompam amictus est veste, vt in eâ barbarie, pulcherrimâ, ornatuque cetero, tum iussus spatia aliquot conficere: quæ dum peragit mirâ quadam venustate, & propè elegantia, flexi nonnulli de donandâ virâ agitarunt, sed euicit plurium importunitas: ita & ipse viuus crematus est.

E IOANNIS TASTSKARON agmine casu Algonquinij quinque, cum alij aliò perrexissent, ab hoste minimè deprehensi, ad Trifluuium redire: es ijs duo cuncta luctu iuxta, & formidine complerunt, audita à se tripudia memorantes victoris hostis. Et indigenæ quidem sortem deplorare hic huius, illius ille, vt captorum quisque secum arctiori necessitudinis vinculo iun-

ANNVS
MDCXLVII.

etus erat; Galli omnium, vel quod grauis per se iactura erat, vel quod ea Annierrononiorum perfidia spes infringebat otij, pacisque. Patres è Societate lugebant tot, tamque præstantes columnas Surgenti Ecclesiæ edificio, tam (si humano quidem modo ista expenderes) haud tempestiuè subtrahi: sed nimirum in altissimis diuinæ Prouidentiae consilijs acquiescebant. Solabatur mœrentes illud potissimum, quod egregiè ad extrema quæque illorum quisque se se comparauerat, & cum præfensione quidem aliquâ tristis euentus. Simon quidem Pieskaretus institutoribus in fide suis vale-faciens; Mihi verò videor, inquit, ad mortem proficisci: verum, illius cogitationis acerbicatem diluit hæc altera, me, Ecclesiæ cum sim filius, post obitum in cælum euolaturum. Bernardus autem Oüapmangych bis ante discessum homologesim iterauit: cumque ex eo quæreretur, cur tam exactè Confessionem obiret; Quoniam, inquit, in siluas euocor ad necem: vos vestris me precibus apud Deum iuuatote: neque enim huc reuertar: date modò glandem plumbeam, quâ traijciam Iroquiorum primum, qui in me infestus feretur. Et data glans est: &, vt animo destinarat, ita eâ traiecit infestè irruentem Iroquium. Atkitychi, item Neophytus apud Sacerdotem eundem fibrinarum pellium fasciculum deposuit; &, Da has, inquit, meo nomine huic quem nosti (certum aliquem ex amicis nominabat) dum hîc aderit. Quid, inquit Pater; an non pelles eæ, tuæ sunt? sunt verò (excepit) sed breui haud futuræ sunt: iam me ipse inter mortuos numero.

VT AVTEM ad captiuos reuertamur, memorabilis fuga mulierum quarundam, ex ijs, quibus concessum diximus esse viuere. Ad VI. Id. Iunias adfuit ad Montem-regalem Maria, Ioannis Baptistæ Manitsnagych vxor, in canoâ, quam sola agebat, per incredibiles ærumnas longum, & difficile iter emensa, & propè per miraculum erepta crudelitati non Annierrononiorum modò, à quibus crematus vir erat, sed Onontaerrononiorum, hoc est Iroquiorum superiorum, apud quos aliàs captiua aliquandiu egerat. Ab eorum quibusdam, qui ad pagum Annierrononiorum ierant, vt fit, eum, in quo Maria iam sui secuta degebat, ignita est: ij cum profugam viuere nefas ducerent, nefarium consilium iniere de miserâ reducendâ,

cremandaque. Seducunt incautam sub vesperum, extraque pagum colloquium sensim trahendo, pertrahunt: vbi solam vident, partim blandâ oratione, pollicitationibus permixtâ præclaris, partim minando monent, redeundum esse in eum pagum, vnde se prius subduxisset: ibi humaniter habitum iri, nec quidquam defore eorum quæ apud Annierrononios essent. Intellexit continuò mulier, eò se progressam, vnde vix ac ne vix quidem retrahere pedem posset, sine certissimo vitæ discrimine: ità dissimulandum rata in tempore, secuturam verò respondet, & quò ducerent ituram. Ergo iubent in siluâ pernoctare: postridie mane se se adfuturos. Nec hîc quidem fefellere: repertam, viam secum carpere cogunt Onondaguen versus (pagi nomen est Onontaerronnoniorum in quo ipsi collocatum domicilium habebant) & quoniam transeundum per pagum illum erat, in quo agebat Annierrononius is, qui mulierem ceperat, & cuius, iure belli esse ducebatur; veriti Barbari, ne si agnosceretur, ab illo eodem à quo capta erat, asfereretur; dant infelici esculenti quidpiam, vnde cœnitarer, iubentque in siluâ denuò pernoctare: postridie iter secum persecuturam. Cùm discessissent, per noctis silentium, Maria cùm ad pagum accessisset propius, inaudit insanas Barbarorum vociferationes cachinnosque, vni cuidam popularium suorum insultantium, quem cremabant: cohorrescensque ad tanti cruciatus atrocitatem, tormenta sibi profectò eadem imminere, induxit in animum, vbi primùm Onondaguen peruenisset, nec prorsùs temerè, vel quod compertum haberet, vix vnquam immanem gentem ignoscere fugitiuis: vel quod paulò antè, voces exceperat iuuenum quorundam, seiscitantium inter se per iter, quænam tandem pars corporis illius fugitiux esu suauissima futura esset? quærentique respondentem alterum audierat, omnium delicatissimos pedes sibi videri, sub cinere fauilla-ve lentè tostos. Quæ cùm versaret animo, tentare prorsus omnia constituit, ad tantam declinandam acerbitatem, & quâ licebat, per noctis tenebras se se subducere. Et quoniam minimè dubitabat, quin postridie manè truculenti Barbari, vbi se elusos à feminâ vidissent, perrecturi essent versùs Trifluuium, vnde profecta erat; deflexit à recto itinere, vt erat locorum perita, deuenitque eò, vnde conspi-

ANNVS
MDCXLVII.

cere pagum posset, Onondaguen, haud ignotam sedem sibi: eius in viciniâ, quâ densissimæ cedri, abietésque erant, dies ipsos decem, noctes totidem delituit inter niues, nullo ignis fomento, veste autem pertenui, tamque curtâ, vt neque crura, neque brachia contegeret: & quoniâ nihil omninò ad cibatum suppetebat, nocte è latebrâ emergebat, agrósque adibat vicinos, si quas fortè spicas Indicæ frugis nancisceretur, à messoribus præteritas: harum cum modulum aliquem reperisset, victitauit interim: sed terrebat metus longioris itineris, (quod deinde mensium duorum fuit) multò magis autem conspecti penè quotidie Barbari, qui illac vltro citróque ferebantur; atque adeò illi ipsi à quibus rapta erat. Nihil tamen tantam obiecit formidinem, ac Iroquius quidam prægrandis, qui securim humero gestans, ad semianimem ibat rectâ, nescius ille quidem. Hunc vbi Maria conspicit cominûs, ad Deum scilicet per preces confugere, quo sanctissimo, firmissimoque præsidio vsa tam formidoloso eo tempore semper est: &, quæ fuit diuinæ clementiæ suauitas, vbi primùm se in genua demittere ceperat, abscessit derepentè aliò Barbarus, in nemûsque penetrat. Hos inter angores, metûsque qui in momenta singula alij alijs succedebant, sic secum ipsa mulier ratiocinari, ex diuinarum legum hoc quidem in genere, ignorance: *Quò te reseruas infelix? Actum est vitâ tuâ, quoquò te conuerteris, emoriendum, cui neque quidquam ciborum adsit, & tantum viæ emetiendum sit, antè quàm ad tuos peruenias. Et ad pagum quidem hunc si perrexeris, viua cremabere: si iter ad tuos capefluueris, incidet in Annieroniorum quempiam, à quo è fuga retracta, ignes non effugies: præstat itaque mortis genus deligere minùs atrox, vitæque huic, inserto collo laqueo finem imponere. Vt constituerat, ita facere apparat: zonam religat supernè ex arbore: inferiori in parte, fluentem nectit nodum, qui vbi caput inferuisset, pondere degravante corporis, magis, magisque stringeretur, atque adeò pendulam interclusâ animâ necaret: tum infelicem arborem scandit, laqueoque quam aptissimè potuit, composito, deorsum se se librat. Sed letalis conatus minùs successit: diffractâ zonâ ruit attonita: nec tamen ab incepto destitit pertinax: nodum nectit denuò, denuòque se se ex arbore*

arbore librat, recte, ut sibi videbatur, diligenter exploratâ prius: at ne tum quidem, miserante Deo, plus perfecit: suopere pondere relapsa ad terram est. Hic verò saniores cogitationes suscipere mulier, factum mirans. Quid si, inquit, cordi Deo non est, me nunc emori? omnino, quantum quidem assequi coniecturâ possum, me relinquere in viuis decreuit. Atqui cibaria in iter non suppetunt: at, an non ipse suppeditare, si libuerit, mille modis potest? Eamus sanè, & quâ ducet ipse pergamus. Hæc elocuta, vadit per siluarum vastitatem, quâ ex Solis positione, in quem interdiu, tanquam in gnomonem intuebatur, tendi putabat in patriam, haud procul ab Huronum finibus: sed, quod procliue fuit, perrexit aliò, nec infeliciter: quippe tandem post bimestre spatium, eò peruenit quò diximus. Et primis quidem diebus decem, collectitiis ijs aristis utcumque miseram famem solata est: niuale illud frigus vnde depelleret, nihil suppetebat. Aliquot deinde dies sic exegit, ut vel scalpendâ humo, siluestres radices inuestigaret, velleretque, vel digitis dentibus-ve cortice arborum exteriori detracto, librum interiorem manderet: donec progressa, certo loco, in quo casam proximè fixerant Iroquij venatores, securim reperit, quam per imprudentiam reliquerant: ea saluti fuit. Nam & ex ligno industria mulier concinnauit ipsa sibi vnde ignem, perinde atque ex silicis affricu eliceret; eo se reficiebat noctes totas, interdiu, prorsus abstinebat, ne vagam fumus proderet: quinetiam sub auroram studiosè exstinguebat, si quid supererat calentis fauillæ, ne quid emanaret. Vbi ad fluuiorum ripas peruenit, cibum quoque, quem testudines præbebant, nancisci cepit. Mense toto per eas exacto æumnas, quæ fidem quoque superare credi possent, nisi quæ perulit, ipsa memoraret, Iroquios venantes cum vidisset, ipsa ab ijs minimè deprehensa, animaduertit canoam ab ijs in vicini amnis ripâ relictam, dum redirent. Illam conscendit fortis femina, abducitque: verum, quoniam amplior erat, quàm ut commodè agitari ab solâ posset; ubi se in eum locum proripuerat, vnde peruenire ad eam elusi venatores minimè possent, eandem sic coagmentauit, ut iam breuior circumageretur longè facilius. Tum ex fluuiolis secundo cursu delapsa in Magnum amnem S. Laurentij, agnouit demùm & abesse se

Captiuarum aliquot seminarum fuga.

ANNVS
MDCXLVII.

à patriâ longiùs, & multò commodiùs secundo flumine ad Gallorum stationes accedere posse, quàm aduerso remigare ad suos. Ita canoâ permissâ aluco, quâ sponte labebatur, lustrat interim circumpositas insulas, ac venationi assueta dudum, fibros capit, &, quod mirere, ceruos etiam, hac arte, vt compulsis in amnem, ipsa ex canoâ immitteret, extantiâque capita contunderet securi: tum confectos extrahebat ex aquâ; figebat quoque pisces grandiores, tanquam ense, sic ligno longiore præacuto. Tandem Montem-regalem tenuit: exceptâque perhumaniter est tum à Præfecti vxore, lectissimâ feminâ, tum ab alijs matronis ex Galliâ: verùm obuersantibus adhuc animo tam tristium rerum, tam multarum imaginibus, luctu, mœroréque confecta, lacrymas fudit diu: post, ad Socerdotem è Societate conuersa, à quo prius instituta erat in fide, narrauit quàm assiduè preces fudisset ad Deum, cuius opem tam benignè esset experta: expiatâque mente per homologesim, cibum vitæ tanto interuallo regustauit.

HANC SUBSECVTÆ deinceps aliquot, aliæ ex alijs, vt quæque ex hostico euadendi captatam opportunitatem nacta erat. Ad XII. Cal. Quintiles ibidem ad Montem-regalem ex aduersâ parte fluminis auditæ voces opem inclamantis cuiuspiam: sed quod eâ fraude abusi sapè erant Iroquij insidiatores, in eos qui ad opitulandum accurrerant, perfidiosè grassati; idcirco fluxit prope triduum, antè quàm accedere vllus vellet, curaret-ve. Tandem ausi quidam sensim è flumine accedere, vbi Catechumenam feminam esse cognôrant, antè ijs versatam locis; defectam viribus imponunt in canoam. Nihil ei potius fuit, vbi traducta ad stationem erat, quàm vt requireret, num adesset è Societate Sacerdos is, qui Catechumenos, Neophytosque instituere ibidem consuêrat. Eterat ille quidem antè oculos in aliorum coronâ: verùm, ex longiori inediâ, emoto cerebro, minimè agnoscebat præsentem. Ita, obiecto sensim cibo, fomentisq; alijs adhibitis, instaurandis illius viribus tantisper data opera: ipsa postridie, iam sui compos finem nullum facere accersendi, inclamandi-ve Sacerdotis. Cùm & ipse assereret adfuisse se etiam superiori die, & alij rem ita habuisse confirmarent, Atqui ego minùs aduerti, inquit: neque verò memini te à me visum: vt vt id fuit, ve-

niam precor: sic enim mecum statuo, idcirco fuisse Dominum Deum, me in hostium manus venire, quod anno superiore obstinatiùs restiti salutaria monenti, impellentique ad Baptismum. Et ego quidem tametsi nondum tanti boni particeps, tamen preces assiduè ad summum rerum omnium Procreatorem fudi, pollicitaque sum, me, ubi primùm integrum foret, flagitaturam enixè, quod tam pertinaciter antè respui. Tum ordine exponens quemadmodum euasisset; Biduum tantum erat, inquit, ex quo partum fuderam: ea res saluti fuit: cùm enim altero biduo antè, captivæ duæ nostro è numero se se proripuissent, furentes Annierrononij iactare, si qua deinceps è nobis fugisset, cunctas trucidaturos. De me nulla tum erat suspicio, ob partum tam recentem: ita cùm obseruaret nemo, per speciem lignatum eundi, subduxi me cum filiolo: is paulò post efflauit animam, quod me lac deficeret. Ego, expeditior iam licèt, tamen vix ac ne vix quidem peruenire hùc potui: discrimina autem adiui tùm alia, tùm hoc potissimùm, quod cùm ad S. Ludouici Catadupa peruenissem, nec suppeteret canoa, lignis aliquot utcunque compactis, torrenti me credidi: sed me breui destituit dissoluta ratis: haustaque gurgite fuisset compluries, nisi Deus adfuisset: nam & in imum demersa sum aliquoties, & raptante vortice, ad scopulos, saxaque extantia, propè allisa. Ceterùm addebat, nihil istà captiuarum vitâ miserius: cùm lues popularis gentem Annierrononiorum etiamnum depopuletur, quotidiana funera erant: atque adeò ex more in luctu ferè agendum fuit: sed inter ærumnas infinitas nihil ærumnosius, quàm importuna illa Barbarorum hostium crudelitas, quæ inuitas, reluctantesque adigebat ad vstulanda corpora eorum è nostris, quos ipsi cremabant. Vno verbo cùm nihil esse videretur, cur deinceps differretur Baptismus, vt Iroquiorum manus effugerat, sic dæmonum erepta seruitio, in libertatem filiorum Dei per lauacrum regenerationis asserta est.

AD VENERE post quadriduum duæ illæ, quas biduo ante se, effugisse dixerat, ambæ nuptæ, ambæ Christianæ: hæ ex aduersâ itidem parte fluminis ad stationem eandem traductæ, post paulò donatæ veste & canoâ, ad viros suos Sillerium descendere. Postremò ad XVII. Cal. Sext. adfuit ad Tri-

ANNVS
MDCXLVII.

fluvium alia, tam extremâ confecta macie, ut ad pellem nihil præter ossa adhæresceret: caui oculorum orbes, genæ nullæ: ad maxillas labra confusa. Memorabat hæc, à captivâ alterâ Annierrononiam diritatem formidante, mentionem iniectam sibi de nece voluntariâ: quem furorem cum detestaretur, atque adeò infauftam sociam à tam prauâ mente deducere conata blandâ oratione esset, Medeam tamen illam nihilo seciùs, primùm, filiolum suum, trucidatum ad hostium pedes abiecisse, mox, cum laqueo inferuisset caput, manu altera restem quantum quidem vires sinebant, adduxisse, quo præfocaretur, alterâ iugulum cultro secuisse: documento sanè funesto, quantopere interfit, vocanti Deo parère. Annos multos impotens mulier non modò Baptismi mentionem omnem reiecerat, sed etiam infectata atrocissimo odio erat Christianam fidem, semper iracundiâ æstuans: ita minùs mirum, si Deum tandiu aspernata, diuinâ deinceps ope caruerit. At Christiana tamen libertatem quoque ipsa spirabat, tamen ab eo alienissima furore, niti Deo, & opportunitatem præstolari fugæ. Et obtulerat illa se quidem sæpiùs, si sola esset: sed cum filiam haberet pariter captivam, nuptam iam viro Annierrononio (neque enim ijs in regionibus dubitant viri cum captivis feminis copulare matrimonia, si forma adsit præsertim; quin, vxores tales præoptant, quippe morigeras magis) ab eâ auelli non poterat. Ergo communicat cum eâ consilium suum: miserrimum vitæ genus esse, quod ducerent, nihil luctuosius, quàm assiduè cum ijs versari, quos parentum suorum, cognatorum, affinium cruore respersos adhuc viderent: si quid sibi crederet, tentaturas fugam: affore afflictis benignissimum Deum, cuius præsertim causâ objicerent se se discrimini, eo scilicet consilio, ut Christianæ, ad Trifluuium, Sillerium-ve, reuicerent instructores suos, obirent sacramenta, sacrificio interessent. Cum non abnueret filia, dictum tempus profectioni ad noctem mediam proximam. Vbi statum tempus aduenerat, egrediuntur ex condicto, à nemine deprehensæ, viatico nullo, in tam longum, tamque perplexum iter, nisi panum quinque subcineritorum, atque adeò perexiguorum: hos mater parauerat: filia instruxerat se se cultro, perneccessario utique multos ad vsus, si uti licuisset: sed breui filia à matre seiuncta est. Nam progres-

ſæ quantâ maximâ celeritate potuerunt, noctis partem reliquam, diemque deinceps totum, ad vesp̄um vſque; dum ſibi gratulantur opportunitatem, ad quietem captandam aliquam reſidendi; ecce tibi Annierronios aliquot vident emi-
nũs haud viſæ ipſæ. Sed incidit tamen formido, vt fit, tam præceps, vt in vnum illud intentæ, ne deprehenderentur, in denſiſſimum ſe ſe nemus penetrarint, per ſentes, ruboſque, & diuerſæ ſcilicet: quem errorem cùm non niſi diu poſt miſera mater deprehendiſſet, ſubſequi filiam rata, vbi à tergo reſpi-
cit, nullam videt: cùmque vociferari minũs tutum eſſet, iti-
neris partem relegens, luſtrãſque oculis omnia, nullum ta-
men eius veſtigium deprehendit. Quid faceret tali loco, ac tempore? redire ad pagum, aliud nihil erat, quàm ad certos rogos proficiſci, & incerto quidem euentu: quĩ enim ſibi per-
ſuaderet, eò repedaſſe filiam? conſultius viſum, cœptum iter perſequi. Ergo vadit mœrens, luſtũque perdita: p̄rque gra-
ues Solis ardores æſtuans, ad ceteras ærumnas illam quoque pertulit, quod infinitis muſcarum morſiunculis toto corpore patens, tota cruentabatur: quã in deſtitutione vt eſt naturã ſolers neceſſitas, illud excogitauit, vt ex fronde tibialia, mani-
cãſque vtrumque conſuerit. Filiam vltrà non vidit: ſed ſqua-
lore mœrorẽque confecta, ſola tandem tenuit Trifluuium, p̄r-
que ſacram homologeſim mente ſerenatã, per auguſtum Chri-
ſti I E S V corpus corroborata, priſtino ſe Chriſtianæ vitæ teno-
ri reddidit.

S E D N I H I L hoc in genere admirabilius, ne ſecula qui-
dem fortè ſuperiora viderunt, quàm labores ſanè perplexos Algonquinæ feminæ cuiuſdam, nondum Chriſtianæ, ſed quæ,
quantum conijcere quidem licet, Baptiſmo deinde eluta eſt. Hæc cùm capta à perfidiſis Annierronijſ eſſet vnà cum
viroꝝ agmine, dum initæ pacis fiducia ſecuri venantur; poſtquam dies iam decem cum ijs egerat, non ſine grauif-
ſimo mentis angore; nocte quadam altifſimo ſopore depreſſis hoſtibus, quotquot erant, quatuor licet innexa funibus, qui
ex palis totidem apti erant cancellatis, inque quincuncem humi depactis; vt in omnem intentã fugæ occaſionem erat,
brachioꝝ primũ alterum expedit, vt paulò laxius retina-
culum erat; tum alterum haud ægrè, mox pedem vtrumque

ANNVS
MDCXLVII.

soluens ; iam libera per stratorum corpora foras se proripit : cumque euadere deinceps tutò posset , hostis propè sui , vel potiùs furoris impotens , securim , quam casu in tugurij limine offenderat , toto virium nisu librat in caput Annierro-
nonij , qui ibidem in limine iacebat. Excitatur ad ictum tam luculentum miser , & scilicet lacrymabili gemitu excitat alios : ab his cernitur suo ipsius propè natans in sanguine. Nec mora : trepidè quæritur auctor vulneris : sed cum nullus compareret , securis tantum faucij respersa cruore relicta esset , accurrunt ad locum in quo captiuam religauerant : verum , abdiderat iam se in truncum excauatæ arboris , quam latebram antè consultò inuestigauerat , probaueratque : mox , cum omnes vnam , eandemque in partem effusè currentes cerneret , ipsa in aduersam se proripit , & quantum cursu potest , tantum viæ ad lucem vsque emetitur. Vbi diluxerat , reduces Barbari constituunt omni diligentia inuestigare quâ fugeret , diuersique loca latè circa , omnia explorant. Cum vestigia deprehendissent antecuntis , biduum totum secuti , tantumnon assequuntur , hoc est adeunt proximè ad secessum in quo latebat : quorum strepitum vbi hauserat auribus , immigrat illicò in vicinum stagnum , & sub aquâ delitescit sic , vt identidem ad ducendam animam caput exereret : donec defessi quærendo venatici non canes , sed prædones , spe denique omni abiectâ captiue recuperandæ , remeare ad suos. Tum verò pergit quâ ceperat , sola , omnique planè cibo carens , nisi si quid agrestium fructuum occurrebat , quod racemaret carptim , & dies totos triginta quinque progrediens , traiecit nando fluuios minores aliquot , dum ad ripam Magni-amnis allapsa , ratem ipsa sibi composuit ex lignis , quæ inter se arboris cuiusdam lentiori cortice ; quo ad funes vulgò indigenæ vtuntur , sic commisit , vt partim nauigans , partim exscendens , illud vnum sibi proponeret , ad aliquam Gallorum stationem deuenire , quarum profectò aliquam ad eiusdem Magni-fluminis ripas nacturam se norat , nullo de cetero commercio vsa vnquam cum Gallis , quâ ex gente neminem vsquam fortè viderat : ità alueo permittebat se se. Mirum tamen , quemadmodum in tor aquarum diuortijs tam immensis , rectum quasi tramitem insistere potuerit : præsertim cum varijs locis ita se amnis distendat , vt

si medium tenueris, vix domum vllam agnoscere queas earum quæ sunt per interualla ad ripas constitutæ. Seu casu porro, seu, quod vero similis, ratem agente Custode Angelo, postquam Lacum S. Petri traiecerat, haud à Trifluuio procul, Huronum piscatorum canoam videt. Cùm eminùs dignoscere satis nequiret, amici an hostes essent, relictâ rate, in vicinûm se nemus subducit, viæ reliquum per noctis confectura tenebras vel ex metu, vel ex verecundiâ. Ergo pergit sub Solis occasum, ac per fluuij marginem sensim progrediens, simul Trifluuiam Arcem videt, simul ab Huronibus aliquot cernitur. Vadunt illi continuò, ad eamque accedunt protinùs: ipsa se denuò in siluam penetrat, quâ densiora fruteta erant, verâtque adeuntes ferri propiùs, nudam se esse vociferans, quippe cùm ex hostium manibus clàm esset dilapsa. At horum vnus statim aliquid vnde corpus vicunque obtegeret, iacit eminùs: dum ipsa decori vbique retinens, iam amicta profilit, benignèque accipitur, ad VII. Cal. Sext. Quid eâ deinceps factum sit, non tradit tumultuaria Relatio: cùm tamen & consultò stationem Gallorum ab eâ vestigatam antè prodiderit, pòst, tantam ergà se Gallorum eorundem charitatem, tantum studium demiratam addat; quis non sibi persuadeat, feminam haud contumacem quorum mores suspexerit, horum augustas religiones suscepisse? à quibus haud dubium quin instituta ad fidem continuò fuerit, atque adeò ad Baptismum deinde, vbi opportunum visum erat, admissa. Felix mulier eadem, & sanè fortis, quæ ausu planè mirabili, tam præsens discrimen per tam innumerabilia discrimina effugerit. Omnino si tali tempore apud hostes tam barbaros maneret, funestis implicita & superstitionibus, & vitijs, in sempiternum perierat: sed *Novit Dominus qui sunt eius*: adéstque plusquam paternâ prouidentia in opportunitatibus, in tribulatione.

ALIQUANDIV pòst, cùm viginti circiter Annierrononij prædones Magno-amne inuecti canoas aliquot fæderatorum Algonquiniorum infesti insequerentur, Galli, qui fortè ex ripâ spectabant, lembum conscendunt continuò, & quantâ maximâ remorum contentione fieri potuit, ad immanes hostes properant. Ii cedere quidem flumine, at non tamen dare se in fugam. Factâ exscensione, momento lignis grandioribus

Annierrononij
Prædones à Gal-
lis oppugnati fu-
gâ se noctu pro-
ripiunt.

ANNVS
MDCXLVII.

aptè ad propugnaculum inter se confertis Gallos opperiantur, canois præterea suis utcumque tecti. Ruunt Galli confestim in perfidos, virgèntque oppugnationem. At resistunt vicissim homines ad bellandum, seu latrocinandum potius facti pridem, sclopisq; prægrandibus sternunt è Gallis duos, sex faciunt. Tandem tamen, cum nox ingrueret, cernerèntque postridie impares se fore certamini utique à Gallis redintegrando, & numero fortè maiore, poscunt noctis illius inducias. Cum concessæ essent, ipsi silenter per amicas tenebras subducere se se, & munitiunculam cum qualicunque instrumento deferere. Postridie sub Solis ortum Galli dum pugnam instauraturi proximè essent, circumspicerèntque quò vertendus impetus esset; neque quidquam exaudiunt, neque hostem ullum vident. Gnari tamen quantà ubique cautione agendum sit cum hoste, maximè cum eo, quo neque ad fraudem rectior, neque expeditior ad fugam ullus vsquam sit; circumspectant prius omnia, dein accedunt: ac tum demùm vident fugitivos prorsus abcessisse. Pergunt ergo si quem fortè palantem adhuc reperiant: & ecce tibi vnum deprehendunt in cauæ arboris trunco latitantem. Tanquam ad feram, sic ad infelicem accurrunt omnes, iubèntque prodire continuò: cum paruisset, rogant cur consistere maluisset, quàm recedere cum alijs? Causam voluntariæ tarditatis attulit, quod cum germanus frater luculentum vulnus accepisset, manendum vtrò sibi putasset ad ferendam opem: ceterùm, è suis oppidò fauciatos septem; duos, suâ quidem sententiâ cæsos ibidem occubuisse: horum tamen neutiquam reperta corpora: aucta putarunt Galli à recedentibus, quò patrio more deinde cremarentur. Ipse ad Trifluuium deductus continuò, mox Kebeccum auctus ad Monte-magnium: qui de illo pro potestate statueret. At is secum reputans quàm nihil ad ferocissimas Barbarorum mentes mitigandas valuisset superior humanitas, comitâsque; atque ut medicâ in arte, sic in ciuili administratione, adhibendum ferrum, ignémque, dum suauiora remedia respuit morbi pertinacia; hominem permittit Algonquinijs, cum eo, ut tria tamen in pœnis de illo exigendis vitarent: primum, ne tandiu miserum cruciarent, quandiu solerent antè vulgò: alterum, ne nudarent corpus ad ignominiam: ab eâ enim sceleratitate

ditate Christianos oculos abhorreere debere: tertium, ne quâ parte eius carniû ad esum abuterentur: id enim non hominum sed canum esse. Plura de supplicij genere non tradit Scriptor Gallicus: sed quando eas cautiones à Monte-magnio adhibitas refert, illud haud obscurissimè innuit, crematum captiuum fuisse, idipsûmque, quod subiiciam, adstruit; illud tamen Christianè accuratum, vt per breues cruciatus ad sempiternam felicitatem euolaret. Traditus est Sacerdotibus Societatis ad necessariam institutionem: quæ dum peragitur, apparuit breui dexteræ Excelsi mutatio. Homo antè non magis à fide, quàm ab humanitate alienus, inexpectatam quandam docilitatem asserre: mox contestari, & asseueratione omni confirmare, credere se quæ proponerentur: & dolere de admisis totâ ætate peccatis: ac quandoquidem docetis, inquit, nostrû vnumquemque ad diuinæ iustitiæ tribunal quandoque appariturum, si fallo, ac si aliud oratione promo, aliud recondo pectore, tunc mihi vitio vertire. Intercè cum Præfectus cui permissus à Monte-magnio erat, cum eoque Galli ex illo multa sciscitarentur, inter cetera illud quæsiere, qui vocaretur is à quo Isaaci Ioguesii socius interemptus esset? atque is nihil ambigens nomen prodidit. Vrgent, instântque, nomen item ederet illius, qui immerenti Sacerdoti securim impegisset? hîc verò demissis ceruicibus conticuit: quâ ex reticentiâ haud obscurè deprehensum, tam indignam eadem ab eo perpetratam fuisse. Accessit vehemens ab Hurone indicium, qui indidem ex Annierro-niorum pago effugerat: siquidem captiuum intuens, quem vidisset ibi loci multoties; Quid te verò, inquit, expectare à Gallis conuenit, qui virum tam ipsi-scharum mactaueris? Rogantibus deinceps de mortis genere Ioguesij eiusdem, ita semper respondit, vt extenuaret: neque nudatum eum, neque fustuario tunsu fuisse: ex Annierro-niorum pagis tribus, duos minimè ad deliberationem vocatos, in eoque ipso vbi cæsus est, eam quam amitam Ioguesius de more vocitabat, cuiusque beneficam humanitatem tandiu fuerat expertus, restitisse. Veritus est (credo) Gallicus Scriptor inhumanitatis notam in Monte-magnio, si captiuum Algonquinijs, Montanisque expressisset permissum ad rogos: idcirco mortis genus quasi reticuit. Ait tantû, captiuum

ANNVS
MDCXLVII.

Ioannis Amioti
mors, & laudes.

Sæp. 4.

eundem ritè procuratum ab animo, medijs in cruciatibus in-
clamasse I E S V M multoties: iussúmque canere, nihil tristi-
bus modulis extulisse arrogantius, contrà quàm non Christiani
tali loco ac tempore soliti erant, nullo conuitio læsisse torquen-
tes: paucula tantùm ingeminasse in hanc sententiam, *Antaiok* (nomen apud eas Nationes vulgare fuit Ioannis Amioti,
Galli iuuenis à quo captus erat) *Antaiok id mihi præstitit, vt
in celum euolem, gaudeo.* Hoc fine vitam & mortalem & cap-
tiuam conclusit vir beatus, ex eorum utique numero, quos Do-
minus Deus per ignem educit in refrigerium. Paulo pòst, per
aquam eodem subsequutus est, vt eius pietas integritásque sua-
det, is cui acceptam felicitatem suam proximè moriturus re-
ferebat, Ioannes ille Amiotus, omnium consensu non minùs
Christiani officij laude cumulata, quàm militari gloriâ illustris.
Consummatus in breui expleuit tempora multa: & quæ altissima
Dei iudicia sunt, eo leti genere sublatus est, quod non potuit
non cunctis luctuosum videri. Dum ad Trifluuium, Magnum
annem in lembo trajicit cum Francisco Marguerio, item
Gallo, vi repentinâ tempestatis absorptus est, antè quàm
opem ferre vllus quiverit. Subita quidem mors: at non im-
prouisa: semper enim candidissimus iuuenis sic erat animo
comparatus, vt non crimina modò, sed etiam delicta incre-
dibili studio declinaret. Apud Patres Societatis in Residen-
tiâ S. Mariæ educatus, inde tùm alia præclara, tùm sensum
pietatis insignem in immaculatum sponsum immaculatæ Vir-
ginis hauserat: ab eoque vicissim pro illustri munere rulerat
insigne castimonix decus. Solicitatus pluries, vt Ægyptius
ille quondam Ioseph semel, à flagitiosis mulieribus, pallium
reliquit in lasciuarum manibus, semper castus, semper inte-
ger, semper, quod eâ ætate, iisque locis permirum, ab omni
lerali culpâ intactus, si fides habenda ijs, qui arcanorum ni-
tidissimæ mentis erant apprimè conscij. Quo tempore casti-
gatissimæ vitæ filum abruptit mors immatura, amor operam
debat, at legitimo, matrimonium proximè copulaturus: sed
eam continentiam adhibebat in visendâ, alloquendâque eâ
quam vxorem legebat, vt dictitarent per Christianum iocum,
optimi adolescentis sodales, ipsum Angelorum more procum
agere. Hinc illa in iuuenem amantissimi Dei prouidentia

planè singularis, quam expertus est toties. Semel quidem cum venatum excurrisset, nesciens planè quid lateret, drepentè formidine dirigit, contrà quàm soleret: confidens enim erat imprimis, at prudens idem, & cautionis adhibendæ ubique, perstudiosus. Cum se ipse miraretur increpitans, progredi tentauit multoties, nec progressus est vllò modo: in orbem se circumagebat potiùs, quàm viæ quidquam destinatæ conficeret. Obstupescens, ad Patronum denique suum, S. Iosephum se se conuertit: mox Huronem comitem appellans; Regrediamur sanè, inquit: latet hîc periculosum aliquid. Et sic res habebat prorsus; postridie Algonquinij aliquot dum illac iter habent, in insidiantium Iroquiorum manus venerunt. Vt autem se debere intelligebat S. Iosepho plurimum, ita vicissim effusissimè accurabat quicquid ad meritissimum Patronum honorandum veniebat in mentem. Cum assiduè obijceret se se dimicationibus ijs, quas penè quotidianas suscipere cogebant infidi Iroquij, declarauit Patribus Societatis, vel se ut si in certamine aliquo istiusmodi occumberet, quæ ligna materiæque ceteram apparasset ad extruendam sibi domum, ex ijs excitaretur sacellum S. Iosepho: ac voti spon- sione se se præterea obligarat, nemini, qui per S. Iosephum obtestans, quidpiam à se petisset, negaturum.

DE FIDEI apud Algonquinos, Montanosque progres- sibus nihil dicam: non quod noua desint, sed quòd sint eorum persimilia, quæ memorata sunt annis superioribus. Attexam hîc modò duo ad diuinam gloriam multum spectantia: alterum, faciem Euangelij hoc anno finitimis quibusdam illaram Nationibus: alterum grauem Dei manum in fidei vel hostes, vel desertores incubuisse. Ad Abnaquioios, quos ad caelestes sa- tus excipiendos Carolus Meiafkat paulò antè pro virili com- parauerat, missus est Gabriel Druilletius, è Societate Sacer- dos, bonæ gentis accersitu, vel potiùs flagitatione. E Sillerianâ sede cum eorum agmine profectus sub exeuntem Augustum anni superioris, ipsos penè menses decem cum ijs exegit. Quanta pertulerit, præterquàm quod ex ijs quæ varijs locis memorata à nobis sunt, de grauissimis Euangelicorum ope- rariorum laboribus cognosci potest; inde propriè coniectura ducatur, quod hyemem totam circuncursando transegit, insti-

*Fax Euangelij
finitimis Natio-
nibus illata.*

ANNVS
MDCXLVII.

tuendis Catechumenis, solandis, iuuandisque ægrotis, discendo idiomati: in quo tantopere tam breui profecit, vt mirati sint non Galli modò, sed indigenæ quoque: in tantâ abstinentiâ, vt tamen carnes ex venatu identidem abundè supererent, ab ijs tamen toto Quadragesimæ tempore se se continuerit, modico demenso frugis Indicæ contentus. Ergo cum vernaculam linguam arripuisset, instituere cepit pro magistrali auctoritate eos, quos I E S V Christo parturiebat: quæ vt fructuosius procederent, ab ijs flagitauit tria, tulitque: Vt continerent se se tum à vino, tum verò potissimum à letali illo potius, quàm vitali latice, quem ab Europæis propinari incautis solitum sæpè diximus: hoc verò in Abnaquioijs magis meruendum, quod ijs vsus multus est cum Nouæ Angliæ incolis: Vt concorditer inter se viuerent, missasque facerent simultates; & id processit è sententiâ, cum si quem quis vel verbulo violasset, haud ægrè ad petendam veniam adduceretur. Vt nuncium remitterent tum ineptæ superstitioni, quæ rerum suarum exitus secundos, aduersosque tantopere pendere cæci populi sibi persuadent ex fortibus; tum toti, si quod erat, cum antiquo veteratore commercio, hoc est cum tetra dæmone, quem & ipsi Manitæ appellant. Et hîc quoque paruerunt mirâ quadam ingenuitate, vel abiectis, vel etiam Catechistæ traditis facculis, quibus res tanti scilicet pretij continebantur. Quin, ex sagis ipsis, vel Impostoribus potius fuere qui tympana cremarint sua: ita exclusæ insanæ vociferationes, quibus noctes, diésque perstrepere earum gentium casæ solent. Quanquam nonnulli ex eis, peruicaciores, consuetos rumores spargere instituerunt, Qui aurem Gallo nescio cui præbuisent, iisque quæ traderet assensu essent, illis infelicitè casura omnia: ipsum aded Patriarcham (Patrem eâ nomenclaturâ designabant, voce à Gallis temerè auditâ per Catarchesim sanè grauem abusi) atque aded eos omnes qui cum eo forent, ab Iroquijs captum iri. Hæc sub eos dies maximè canebantur, quibus refixis quindecim, quæ circâ erectæ erant, casis, diuellendum necessariò contubernium erat ad venationem capeffendam: lectus tamen lacus ingens est ad Kinibeki fluuium, quò peractâ venatione, denuò conuenirent cuncti. Sed (quæ fuit Domini Dei erga suos clementia) insanas va-

ticinationes elusit euentus : nam nec in Iroquiorum manus vllus ex eo agmine venit, cum quo Druilletius totum illud exegit tempus ; & abundè suppeditauit venatio, vnde alerentur cuncti. Valuit itidem non mediocriter ad fidem abrogandam mendacibus, quod cùm Druilletij hospitem, qui in morbum inciderat, vel reualiturum nunquam pronunciaissent, vel, si è morbo emerisset, non tamen ad verum tempus victurum; quippe vel sorte, vel Iroquiorum manibus vitam ereptum iri homini audaci, qui atratum nescio quem suos ad fines perduxisset, contrà prorsùs euenit : cùm ter intrà eos hybernos menses ægorasset, ter reualuit : neque vsquam Iroquius vllus comparuit. Druilletius autem cùm Baptismum impertijisset vel infantulis, quotquot animam agentes reperit, vel ægrotis alijs, quorum conclamata vita esset (quanquam horum aliqui reualuerunt) alios qui certatim se se ad beatum lauacrum obtrudebant, reijcere in annum sequentem maluit, quàm in re tanti momenti vltra in præsens progredi. Ita auctus meritis, filiolisque in Christo suis percharus, eò vndè profectus erat, se recepit ad VII. Cal. Quintil.

AT ATTIKAMEGVII ad Trifluuium descendere, trepidè illi quidem primùm, quòd cùm latè rumor percrebuisset non modò Algonquinos multoties captos, lancinatósque ab Iroquijs, sed etiam hostem eundem exitium Gallis moliri, nesciebant quo in statu res Trifluuiianæ essent. Ergo sapienti consilio, postquam biduo à Trifluuio abfuere, vxoribus, liberisque loco tuto relictis, ipsi taciti ac silentes in canois sensim progressi, explorant qui locum habeant incolæ, Galline, vt priùs, an truculenti Iroquij. Cùm constare cuncta suis ipsi oculis perspexissent, tum verò lætitijs omnibus incessere : accurrentesque ad amicos, amicissimè nunciant, idcirco se adesse, vt pro more, rationes animorum suorum putent cum Patribus : vxores suas in secessu præstolari : ad eas aduehendas redire se raptim : mox cunctos adfore. Nec procrastinare diutiùs : adfuere illicò quotquot erant : suoque accessu mirum in modum Christianorum Algonquiorum animos partim exhilarauerunt, partim stupore defixerunt. Quippe cùm persuasum haberent, nacturos se homines rudes, mysteriorumque iuxta, & precationum ignaros, alia omnia suis ipsi &

ANNVS
MDCXLVII.

oculis, & auribus hauserunt. Quo primùm vespere aduenerunt, perculit non indigenarum modò, sed Gallorum etiam aliquot, qui spectatores intererant, religiosa candidæ gentis pietas, præclarumque institutum orandi in commune. Aberat tum fortè Catechistes, vt in Arce constitutum domicilium habebat, è quâ exire tali tempore, hoc est per noctem, minùs liceret: postridie cùm ad eos adijisset, vbi primùm licuerat, secundùm perofficiosam salutationem, mutuâsque mutui studij significationes, è Gallis vnus magnopere vel deprædicare, vel commendare quod vidisset, audissetque: quæ qualia essent comprobaturus per se Sacerdos, iubet optimos Israëlitas in quibus dolus non esset, peragere spectante se quæ eo in genere consueissent. Et continuò Paulus Oüetansrat Præfectus, Dogicum inclamans; Age, inquit, Michaël, quando iubet Pater, preces præito ad eum planè modum, quo singulis noctibus soles, antè quàm somnum capiamus. Dictum, factum: illicò Michaël procumbit in genua: illicò sequuntur cuncti: ipse IESV Christi Crucifixi effigiem, alij Rosarium quisque suum capeffunt manu: ille solitam Precationum formulam verbatim exequitur, voce elatâ: hi verbatim item cuncta reddunt, simplici tenore, qui & ab affectato lenocinio aurium, & ab negligenti oscitatione æquè abesser. Hîc verò mirari vehementer Catechistes, ac propè percelli animo, non tam ad inflammatam pietatem precantium, quàm ad precationum ipsarum formulam mutatam in melius: cùm enim eam ipse inornatam, incomptamque tradidisset, vt euenire fere solet ijs, qui linguam nondum percalluere eam, in quâ quæ tradunt concipienda sint, vix sui quidquam in ijs agnoscebat: præsertim cùm ad eas quas tradiderat primùm, ipsi per se complures adiunxissent, ad IESVM Christum, ad augustissimam Deiparam, ad S. Iosephum, ad Custodes Angelos, ad Sanctos eos, quorum sibi in Baptismo indita nomina essent: atque eas quidem, ait Scriptor Gallicus, apparebat non ex humanis documentis, sed ex sublimioribus quibusdam fontibus profluxisse. Precationi succedere spiritualia Cantica: vbi orsus fuerat Præcentor modulos, illos eosdem reddebant singuli, defixis vno eodémque in loco luminibus, sic, vt nullus oculorum aciem animaduersus sit hac illac-ve

torquere, tam præstanti documento modesti, & quieti spiritus in religiosissimis Neophytis, quàm graui probro Christianorum eorum, qui quasi hæreditario quodam iure fidem ad se transmissam longâ seculorum complurium serie colunt, si colere tamen dicendi quod negligunt plerique tantopere. Ergo attonitus Sacerdos, nihil prorsus addendum de suo putauit, ad statas quidem precandi formulas: in illud potius incubuit, vt crebrâ cohortatione magis magisque in amorem Dei inflammaret pias mentes. Et enituit ardor tùm aliàs semper, tùm verò potissimum in conuentu Nationum variarum, quæ eodem ad Trifluuium exercendis de more mercaturis confluxere: Christiani complures erant, Hurones præsertim, Ethnorum tamen numerus maior. Ea cogitatio nonnihil commouit Attikameguios, incertos, ancipitesque animi, num quâ ceremoniâ exigere Dominicum diem in patriâ iam consueissent, eandem vsurparent sacrâ eâ luce, quæ instabat; an dissimularent potius. Metuebant videlicet ne scommatis sanisque insanorum ipsi paterent, ne-ve homines deliris superstitionibus prorsus addicti, augustos ritus cauillarentur. Vicit tamen pudorem Religio, merum fiducia Dei: pridie Domini diei iubet Præfectus excitari casam ampliorem, quæ vni precationi attribueretur, hoc est, in quâ habitaret nemo, quomodo nostra à nobis Oratoria haberi, Patrum iam vsu perpexerant. Ad mandatum, iuuenes quidem ad cortices, feminae nuptæ, innuptæque ad abietum ramos accurrunt: senes aggestam materiem in ædificij opus coagmentant: ita re breui perfectâ, iubent seniores, quem quisque vestitum pretiosissimum, vt in eâ tenuitate, haberet, eam postridie ad cohonestandam precationem assumeret. Morem gerunt omnes, vestesque, an chlamydes: induunt ex pellibus sanè nitentibus animantium variarum: ad hæc autem, viri vultus, oraque pingunt, feminae munditias adhibent suas, torques præsertim ex conchâ veneriâ. Vbi felix dies illuxerat, adsunt omnes cum pompâ; ad Oratoriûmque confluunt. Mirari verò tùm Hurones, tùm alij, sciscitarique inter se, quò tandem insolens pompa spectaret. At breui satisfecit Paulus idem: ad spectantes quippe conuersus: Nolite mirari, inquit, consilium nostrum: sic assueuimus ex quò capebimus fidem, con-

ANNVS
MDCLVII.

uenimus Attikameguij festis diebus, ad colendum, venerandumque Deum, qui cuncta procreauit, hoc quem suspicitis, cultu. Itaque nemo Baptismi expers in cœtum nostrum irrepit: indignationem enim ipse in se summi Dei suo infortunio concitaret. Hic verò attoniti consistere omnes: ex Huronibus tamen ut Christiani nonnulli erant, ubi intellexere festam eam cerimoniam, totam ad precationem referri, vtrò Crucēs, Rosariāque promunt, Christianosque se quoque esse denunciant. Hos Præfetus priscā illā charitatis significatione amplexans, latus latus in Oratorium inducit: tum suo quisque idiomate Cantica, precēsque ad supremum rerum omnium fundunt parentem, iucundo sanè spectaculo: hoc enim primum die quæ nemora occupata à tetrīs dæmonibus adhuc erant, augustā cerimoniā resonare diuinā psalmodiā cepere. Stupebant interim Barbari, auitis adhuc impliciti superstitionibus, eminūsque respectantes, suspiciebant tum habitum oris, corporisque totius, ad castigatissimæ modestiæ leges planè exactum, tum multò magis orationem, sensūsque præclarissimos de rebus sanè sublimibus, hoc est de fidei mysterijs: vixque persuadere sibi poterant, homines paulò antè non minùs quàm se rudes, tantum tam breui temporis intervallo videre potuisse. At Christiani iidem, ubi peracta cerimonia erat, eadem arctissimæ necessitudinis significatione, tanquam ad priscam agapen, sic ad tenues epulas inuitare alij alios, quos vnquam neque norant, neque viderant priùs. Adeò deuincit copulatque animos fides: ut ex pronunciato Apostoli, *Non sit in Christo Iudæus, neque Gentilis, neque Barbarus, neque Scythæ.*

Col 3.

*Iustitia Diuina
seueritas in fidei
hostes.*

DVM HI inter se concordissimè, & integerrimè viuunt, in perturbatores fidei Iustitia Dei vindex seuerè sanè animaduertit. Kapimichats quidam erat iuuenis præclaris dotibus vel corporis, vel animi. Is cum vxorem duxisset Christianam virginem, nondum ipse Christianus, victus aliquanto post infano alterius amore, hanc superinduxit, ex damnato instituto polygamiæ, quæ tandiu apud miseras gentes viguerat. Non defuere monitores & fidi, & assidui, qui quantā offensione pellicem veriùs, quàm vxorem foueret domi, inculcarent: at is cum probare quæ audiebat, videretur, non tamen ab-

sistebat

ſiſtebat flagitio. Poſt meſes aliquot, cū venatum perrexiſſet, ſub noctem, dum ſe domum recipiens, præter Inſulam S. Ignatij tranſit in canoâ (eſt hæc contrâ Richelæam ſtationem poſita) iuuenis alius eius amiciffimus, qui itidem venationi operam dabat, opperiebatūrque prædam aliquam ex inſidijs, uſum ratus, alcen-ve inuehi fluuio, ſclopum diſplodit canoam verſus, geminâque glande plumbeâ miſerum trajicit. Hîc verò inſclamat infelix, mortuū ſe quiritans: cuius vocem cū amicus agnouiffet, canoam & ipſe conſcendit properè, ſemianimem ad ripam agit: veniam precatur cum lacrymis: non in amicum ſe, ſed in feram ſclopum diſplodere putafſe: atque vt nonnullam fidei cognitionem hauſerat, ad inſclamandam diuinam opem incitat. Sed fruſtrâ: breui cum ſanguine qui plurimus duplici è vulnere prorumpebat, egit deploratus ream animam: hoc formidoloſiore vlcifentis ſcelus Dei documento, quod potuit iſ qui letalia corpori vulnera inſclaxerat, per Baptiſmum animæ eidem conſulere: ſed vel in iſtâ perturbatione effugit tam ſalutaris cogitatio, vel ne tum quidem fortafſe ſaucius vt beneficio voluit, quod ſemper neglexerat, vt Dei, ſic ſui vel extremo illo tempore hoſtis deſperanter pertinax.

SVPPAR HVIC Chichontibick, homo hinc ferox, audâxque, illinc ſcædæ libidinis mancipium. Cū aliquando Sacerdotem è Societate inaudiſſet, de Dei in improbos ſeueritate diſputantem, ad eò cohorrui, vt familiarium quempiam appellans; Percellit me, inquit, prorsùs iſte Gallus aduena: ſi perget, vitam quoque ipſam mihi adimet. Quis non crederet, facturum hîc hominem rationis participem id quod proclue erat, vt crederet Deo, per ſuum Interpretem vocanti, fidemque, ac fidei ſubſidia amplecteretur, per quæ eriperetur atrocitati illi, cuius ad mentionem exanimabatur, ſempiternorum ſuppliciorum? Sed nimirum, illud verè canitur; A Solis æſtu ceram liqueſcere, obdureſcere magis magiſque lutum. Pharaonem, Pharaoniſque afſectas imitatus, rebellauit: neque modò non capeſſiuit fidem, ſed etiam eam deinceps, furore præceps, atque infaniâ exagitauit; At non diu: vix ſcæleſtè bellum religioni indixerat, cū morbo derepentè corripitur tam vehementi, vt ne ipſe quidem dubitare po-

ANNVS
MDCXLVII

ruerit, quin immiffus efferet ab eo, cuius fumma vis effer, & potestas. Sed ne verberatus quidem, à contumaciâ difceffer: fporco ore impius maledicta, conuitiâque in Deum ipfum torquere aufus effer: cûmque vrgerent paffim quotquot impia dicta excipiebant auribus, refipifceret porro, precareturque à violato Numine veniam: homo perditus contrâ nequiter conffare fibi, in eoque totus effer, vt dictitaret, Difciplinam illam profecto execrandam effer, quæ vitam eriperet mortalibus. Exitus is fuit, vt continuo Tartareâ quadam rabie perditus occubuerit. Vxores duæ (nam & hunc polygamia perdidit) nondum Chriftianæ, vt viderunt exanimem, tanto metu perculfæ funt, vt è-veffigio Catechumenas profeffæ funt, alieno exemplo edoctæ quàm infanum fit, quantique periculi plenum, bellare cum Deo.

Hos SECVTVS fidei iam fufceptæ defertor impius. Is cûm aliquandiu Chriftianum profeffus effer, ftulto tumore elatus ex impofito recens *Ranæ* nomine, quod Præfeffis antè aliquot inditum erat (Oûmofatiffychic priûs vocabatur, præclaro Iofephi prænomine in Baptifmate deinde auctus) quali cum inani appellatione præffantiores dotes accessiffent, fidei eiusdem odium fanè atrox concepit animo, candemque fcilicet probris, & maledictis lacerare cepit. Sæuierat autumuo fupere lues quædam popularis, cuius vi paffim omnes in extremum vitæ periculum adducebantur, hoc tamen difcrimine, fanè ad illuftrandam fidem peridoneo, quod qui diuinam opem fuppllices, demiffique implorabant, ij penè per miraculum reualefcebant è morbo; qui neglexiffent, è viuiff tollebantur: id verò plurimum & Chriftianos folabatur, & commouebat Ethnicos. At homo furialibus actus intemperijs, contrâ quàm alij vulgò omnes vel fentiebant, vel loquebantur, morbum quidem Chriftianæ Religioni, remedium Satanæ tribuere. Nimirum eodem ex fonte hauriebat, vnde proterui quondam Chrifti IESV infeffatores, *In Beelzebub Principe demoniorum* ab eo eijci *demonia* blafphemè mentiebantur. Fructus fuit is, vt ipfum quoque breui lues eadem fterneret: at non modò ad cæleftem animaduersionem non refipuit, fed etiam defipuit furiofius. Nam cûm è Societate Sacerdos, cafas fub vefperum de more circumiens, ad eam

LUC II.

peruenisset in quâ iacebat infelix Apostata, eum ex impro-
uiso adortus, Quid hîc tu verò, inquit, quid vis? quid quæ-
ritas? an non toto orbe vulgatum est, vos vestris precibus ho-
mines interimere? an non illud compeertum, quotquot vobis
auscultant, eos intrâ paucos dies emori? Et ad contumeliam
verborum adiunctis minis, nihil non egit apud circumstantes,
vt à fide desciscerent, aurêsq̃ salutari institutioni occlude-
rent. Insanientis blasphemam orationem retundere aggressus
est Sacerdos: sed cùm furere propè impium videret, atque
adeò spem nullam esse hominem ad saniora suscipienda con-
silia adducendi, postquam casæ eiusdem Fideles aptâ oratione
communicerat, excessit silens. At fanaticus sub noctem quæ
lucem eandem excepit, epulum sanè funestum dat tùm alijs
compluribus, tùm iis vel maximè, quos se vel à fide suscipien-
dâ reuocasse, vel ad susceptam deferendam traxisse rebatur:
professusque, atque adeò contestatus, non sibi positam spem
recuperandæ valetudinis in fide, sed in patrijs ritibus (hoc
est in vesanis superstitionibus, de quibus memoratum à nobis
multoties) conualiturum se denique iactauit, si tria præsto
forent: si daretur sibi canis, cui nomen viri alicuius illustrio-
ris imponeretur: si adoptitijs filijs sibi accerferetur, cum co-
gnomine Oüisante (vocem imitari voluit, quâ sanitatem Galli
alijs vel gratulamur, vel optamus: sed quod V. consonante
idioma careat, idcirco haud aptè eam edere potuit) si Pam-
phagia institueretur. Vt mixtus conuentus ex Christianis
Ethnicisque erat, Christiani quidem ad impiam delirationem
obmutescere, Ethnici parere insanientis ægroti ineptijs. In-
trâ noctem eandem tria illa perdiligenter accurant: & quæ
fuit vis persuasionis, postridie mane Thraso quasi è morbo
prorsus emerisisset, dat se in publicum, ceu triumphum de
Christianâ fide ducturus. Sed vix progredi ceperat, cùm
febre seu nouâ, seu latente adhuc in præcordijs corripitur tam
vehementer, vt spumas tanquam aper ageret, vel potius tan-
quam Energumenus. Ergo accurrunt confestim familiares:
veritque ne quem fortè contunderet, trucidaret-ve, vinctum
stragulo cooperiunt. Quæ dum trepidè geruntur, aduolat ad
Patres continuò Christiana mulier, quóque loco infelix esset,
denunciat. Accurrit continuò Chirurgus: subsequuntur Pa-

ANNVS
MDCXLVII.

tres : at utrique frustra : dum stragulo submoto parat Chirurgus, quid rei esset explorare, mortuum reperit, spumas ex ore vomentem adhuc, simillimè atque ij, qui injecto laqueo suffocati sunt. Casus sanè insolens non Gallos modò, sed Barbaros ipsos vehementer perculit: & qui penitiùs, saniusque in Tragicam catastrophem eam inspexere, obseruarunt iustissimam animaduersionem punientis Dei fuisse : impium caput aliquandiu antè pollicitum ad Richelæam stationem se in epulo quod daret, denunciaturum conuiuiis, constitutum sibi esse capeßere fidem, per sacrilegam impudentiam alia omnia fecisse, eodémque in epulo declamasse contrà fidem. Neque verò diu scelesto tantam audaciam impunè fuisse : siquidem continuò actum in rabiem : & Sacerdotem quidem è Societate accersisse; at non ad expiandum crimen, sed ad adhibendas minas: quando eius precibus tantum mali sibi conciliatum esset, si emoreretur, funus suum aliquo alio funere auctum iri. Et Sacerdos quidem appositâ oratione furem mitigare studuit, flexitque contumacem eò usque, ut iam compos sui, preces ipse quoque ad Deum funderet : euentu tam prospero, ut Patre misericordiarum proterui vel filij, vel hostis miserescente, derepentè morbi non modò vis, sed etiam vestigium omne abscesserit. Hinc profiteri cepit Catechumenum, aurémque præbuit aliquandiu salutari institutioni: donec Dei, hominúmque hosti dans locum, has deinde Tragœdias excitauit extremâ suâ cum pernicie. Vnius exitio confirmati plures: aliquot qui vel à fide defecerant, vel defectionem moliebantur, saniora susceperere consilia: complures ex Ethnicis ad Baptismum dederunt nomen: mutire contrà fidem deinceps ausus nemo: incredibilis in Fidelibus exultatio animorum, in infidelibus fidei obseruantia.

Fidei apud Hurones progressus.

RERVM Huronicarum statum sic paucis perstringit Paulus Raguénellus. Ex quo missa vltima Relatio, baptizatorum numerus mille circiter & trecentorum fuit : quâ in re illud nos vel maximè solatur, quod ardor, spiritúsque fidei optimorum Neophytorum nihil barbariei præ se fert : hinc seges, materiâque vberima eadem, & iucundissima collaudandæ infinitæ Dei bonitatis, qui tam diues est in misericordiâ vel in extremis hisce Noui Orbis finibus. Ad nos autem propriè

quod attinet, etsi subsidij nihil anno superiore accepimus, non ausis Huronibus nostris Kebeccum exscendere, ne patrium solum destituerent tam periculoso tempore, vel ipsi in manus venirent Anniertoniorum, qui in insidijs erant: tamen quæ Dei nostri in nos fuit indulgentia, res nostræ constiterunt sic, vt qui alere nos debuerant, eos ipsi ex nostrâ tenuitate aluerimus. Intrâ vnius anni interuallum in Domunculâ nostrâ S. Mariæ, hospites numerauimus ad ter mille: singulis ter porrectus cibus. In medio infidelium Nationum tam multarum, tamque longè, latèque sparsarum versamur Galli duo & quadraginta è Societate, duodeuiginti alij, externi illi quidem, at lectissimi vtique, quæis certum, constitutumque est maximam partem, nobiscum ætatem totam exigere, suâque industriâ, & labore opus Euangelij promouere pro viribus: ij tùm demùm præclarissimè secum iri dictitant, si post sudores, sanguinem quoque I E S V Christi causâ profunderè dabitur. Atque ex illâ excelsitate animi existit ea, quâ nobiscum vnâ, hac in vastitate perfruuntur, pax animi, gaudium in Spiritu sancto, charitas, zelus animarum. Ex nostro autem numero, haud plures quàm duo tres-ve hac in Resistentiâ consistimus: alios omnes Missiones habent locis & varijs, & longissimè diffitis. Ex decem nunc numerantur, quædam stabiliores, & quasi fixæ, ad pagos frequentiores: aliæ, vagæ magis, Sacerdote vno, eodémque excurrente nonnumquam ad pagos decem, duodecim-ve: sunt qui ad plagas remotiores progrediantur, octoginta, centum-ve ipsas leucas, quò, vno eodémque tempore fax Euangelij loca latè cuncta collustret. Conuenimus tamen huc vniuersi bis, ter-ve annis singulis, quò nobis ipsi interiùs demus operam, animumque colligamus in optato Orationis secessu; tum sermonem conferamus in commune de modo iuuandi animas, prout nos in dies vsus, multò magis autem sanctus Spiritus edocet: quæ postquam dies aliquot tenuerunt, nimirum ad pensum nos quisque nostrum recipimus, dulcissimæque solitudinis ablegamus otium, quò in Infidelium accurandâ salute, Deum nostrum demereamur. Ex hac quasi synopsi facilè intelligat quisque, qui, quantique fuerint fidei apud Hurones progressus: quantus autem ardor Neophytorum extiterit, paucis idem

ANNVS
MDCXLVII.

Neophytorum ar-
dor & vitæ san-
ctimoniam.

docet, in hæc ferè verba: Omnium Missionum feracissima Missio Conceptionis est, seu Fidelium numerum spectes, seu ardorem. Eorum sanctimoniam vitæ mirantur vel Ethnici: & trium quidem Præfectorum è primarijs is est quotidianæ consuetudinis tenor, vt longè efficacius Infidelium mentes permoueat, quàm vllæ nostræ aut institutiones, aut hortationes: vno verbo tùm ij, tùm alij permulti honestissimo loco inter suos, suauissimum Christianæ disciplinæ odorem longè, latèque spargunt. Sed quoniam ignea Apostolicorum Operariorum charitas ignis naturam imitatur, cui nullum vnquam pabulum sufficiat; cùm mirari se dicerent Patres aliquando, vnde tandem eueniret, vt nondum Hurones omninò omnes fidem capeffuissent; sciscitans eorum quispiam ex fidei Hurone, quæ causa porrò molestæ, periculosæque procrastinationis esset, id responsi tulit. Dum nobis, inquit, obijciunt Infideles, supremo illi moderatori parentique rerum, quem prædicamus, res nostras minimè cordi esse, quando nullo discrimine Christiani æquè ac Ethnici patemur morbis, egestati, ærumnis, atque adeò morti ipsi; respondemus quidem constanter, spes nostras nobis in cælo fixas, & collocatas esse: verùm, quod sit eorum verborum pondus, quæ vis, miseri non intelligunt: neque magis capiunt quæ afferimus, quàm si inaudito aliquo idiomate loqueremur. Tum addebat; In ijsdem sunt plerique, qui se ad nostrum gregem adiunctos vellent: verùm, ad infidelium sannas ludibriæque refrigescunt, veteremque reperunt vitæ, institutorumque licentiam: sed nihil tam multos corrumpit, ac dementat, ac fœda libido: cui qui indulserit, sit nescio quomodo, vt is obductâ menti caligine, in rebus fidei cæcutiat. Hæc ille sanè sapienter: cùm enim *In malucolam animam non introeat sapientia, neque habitet in corpore subdito peccatis*: haud cum ouibus Christi Epicuri de grege suibus conueniat vnquam. Nihilo tamen seciùs constitit passim egregia amplificatio fidei: nam Missio quidem S. Michaelis egregiè se se tuebatur, ait Scriptor idem, augebaturque in dies, quidquid contrà niterentur Ethnici: Missio S. Iosephi alumnos adhuc plures numerabat. Missio S. Ignatij, recentior licèt, tamen ita feruebat, vt & Infideles ad præstantissimæ virtutis spectacula hærerent attoniti, & spem om-

nem instituentium superaret tantus vel ardor fidei, vel splendor morum. Quatuor ijs locis angustiores *Ædiculæ* sacræ fuerunt, quàm vt Neophytos omnes capere possent, non festis lucibus modò, sed etiam profestis, vt alicubi ab vno eodémque Sacerdote bis in die sacrificari oportuerit, quò, vnicuique sacrificij copia fieret: cùmque bis oppletum Sacellum vsque ad cornu altaris fuisset, exclusi tamen complures subsidebant foris, ac per hyemen quidem, niuium, frigorùmque acerbissimorum algoribus propositi. Accessit, quod vsu iam satis longo Catechistæ didicerant, remittere nonnihil de pristina illâ seueritate, quâ initio exagitabant multa ceu impia, superstitiosa-ve, quæ deinceps carere eâ notâ deprehensa sunt: vnde mirandum magis obseruant iidem, tantum excelsum animi extitisse illorum, qui primi apud Hurones fidem capessuerint, vt valere iusserint quidquid penè erat in vitâ iucundum, quò morem Magistris gererent paulò seuerioribus: sic enim ferè comparatum est: homines præstantioris virtutis plerumque ibi culpam, si non agnoscunt, metuunt certè, vbi culpa non est, vt traditum pridem à S. Gregorio Magno.

NEC TAMEN aurâ tam secundâ inuenta est nauicula felicitis Ecclesiæ, vt non suas habuerit tempestates, ac procellas, non ab Iroquijs modò, quorum insidijs appetiti assidue sunt Hurones, sed ab indigenis ipsis. Iacobus Dvartius erat, Gallus adolescens, singulari morum innocentia, eorum ex numero duorum & viginti, quos operam suam addixisse Deo diximus, in iuuandis Patribus Societatis, qui operam animabus Huronum nauabant, cum iisque Domunculam S. Mariæ incolebat. Is cùm paulò longius solito expatiatum iisset ad IV. Cal. Maias, sub vespere trucidatus est, impactâ in caput securi. Dubitari à Patribus minimè potuit, quin auctores cædis Hurones quipiam essent: quod cùm ratiocinando primùm, eorum sibi quisque persuassisset, post, emanarunt indicia tam certa, vt inficiari ne Hurones quidem ipsi ausi sint. Comptum, perfectam cædem Præfectorum sex molitione fuisse, ex pagis diuersis: ij cùm semper atrocem quandam abalienationem animi à fide præ se tulissent, tum deprehensi sunt fratrum germanorum duorum è popularibus nefariam operam interposuisse ad perpetrandam cædem Galli cuiuscunque,

ANNVS
MDCLVII.

quem modò siue periculo adoriri se posse existimarent, sicariòsque leucas ipsas quinque ad implendum facinus confecisse. Commouit cædes tam indigna regionem totam: ac postriedie quàm facta erat, confluerunt vndique ad ædes Patrum, Christiani è pagis finitimis, non modò significando suo mœrori, sed etiam monituri, vererise, ne quam cædem sicarij tam indignum in modum consciuissent, ea ad communem quoque Patrum eorundem pernitiem pertineret: si quid verò increpuisset tale, adesse se, in omnem casum, euentumque paratos animis: fidem se fideique Magistros ac Doctores ad extremum vsque spiritum propugnatos. Et eorum studio, diligentiaque perfectum, vt conuentus cogeretur ex primarijs viris pagorum circà omnium, de re momenti sanè haud leuis. In eo, vt quisque animatus erat, ita dixit sententiam. Et auctores quidem cedis quòd conceptum odium fidei ad eam diem occultius habuerant, datâ, vt rebantur præclarâ occasione, euomere palàm: tempus adesse arcendi aduenas illos Gallos aditu pagorum: occludendas domorum fores: aquâ, & igni ijs interdicens: neque hos modò Huronicis pellendos finibus, sed etiam vnâ cum præclaris magistris discipulos quoque eiiciendos esse, hoc est abigendos procul omnes eos, qui exoticæ disciplinæ se se permisissent. Hîc vero enituit, si vnquam aliàs, Neophytorum constantia, opinione maior: horum tamen quasi duas in partes diuisâ sententiæ fuerunt. Nam alij quidem forti animo contestati sunt, excessuros vtrique se se patrijs finibus, affinesque, & consanguineos deserturos antè, quàm à susceptæ fidei institutis, legibusque vlllo modo desciscerent: ex quo sibi lux affulisset Euangelij, vitam se hanc, quæ in terris trahatur veriùs, quàm ducatur, pro nihilo ducere cepisse: metuere se quidem, nè in vitæ quotidianæ delictis mors ab Iroquijs ingrueret imparatis ab sacrâ homologesi: eorum tædas ardentes minimè formidare, si Dei, fideique causâ intentarentur. Alij contrâ, liberiùs inuecti sunt in tantum scelus, in eoque ad quos nefaria infantis nex quoquo modo pertineret: eos vtrique pestem, perniciemque moliri patriæ pactâ clam mercede cum hostibus: adeò ipsis exosam, inuisamque fidem esse, quòd criminibus flagitijsque cooperti, seueriorem eius censuram ferre nequirent. Neminem tamen appellarunt, indicauerunt-

runt-ve propriè: illud modò fidenter addiderunt, proderent sanè se se, si auderent, auctores, participesque clandestini facinoris: tum verò liberius cum ijs actum iri. Cùm hiscerent, consumptumque iam triduum in altercando esset; superiores in iustâ dimicatione Christiani extiterunt: constitutumque, de publico ut munera Patribus, mulctæ, pœnæ-ve nomine darentur: eâ enim ratione vniuersè apud eas gentes, mortes, atque adeò perpetrata crimina qualibet expiari, sæpè à nobis insinuatum. Id cùm stetisset, tum demùm in consilium vocati sunt Patres: ad hos coràm è Præfectorum numero senex Nationis Huronicæ nomine hanc omninò orationem habuit, ex quâ (ait Scriptor Gallicus) facilè quivis intelligat eloquentiam à naturâ potiùs, quàm ab arte proficisci.

CVM HVC conuenerimus, inquit, Raguennellum appellans, quotquot Huronicam gentem conflamus Nationes, tamen sumus, ut vides, paucissimi: & vno te deinceps reliquiarum harumce salus nititur. Medium in solum nostrum contortum fulmen hiatum ingentem fecit: nos nisi tuebere, eam in voraginem vniuersi precipitabimus. Regio tota similis est humano cadaueri, exangui iam, exsuccoque, cuius membra inter se vix filum deinceps pertenuè commissa, coniunctaque retineat: quæ securis in caput decidit nepotis tui, cuius obitum lugemus, deploramusque vnâ tecum, filum penè abruptum. Omninò teter aliquis demon è Tartaro securim sicario porrexerit. Num enim tu, Sol, in communionem venisti facinoris? minimè utique: nam nocturnas tenebras sectatus est parricida, neque quò ictum libraret, satis vidit. Putauit miser tenebrio, petere se infestâ ferri acie Gallum adolescentem: reipsâ patriæ vulnus inflixit. Sorbuit tellus dehiscens infontis, immerentisque cruorem: at eodem momento voraginem obiecit, quæ nos deglutiât, quando rei ipsi sumus. Tripudiabunt ad funestissimâ necis nuncium, hostes Huronici nominis capitales Iroquij: gratulabunturque sibi id ab infelici Hurone perfectum, quod Huronica gentis exitium secum trahat. Capiat te, mi frater, infelicitis regionis misratio: extremæ illius calamitatî vnus tu mederi potes, vnus tu immane illud baratrum occludere. Misere patriæ tuæ: tuam dico: tuum enim est de illâ, illiusque rebus statuere: adsumusque rei, decretum tuum, qualecunque demùm futurum est, excepturi. Tu regionem totam præsentia tuâ, stabilique sede confirmas: si, quod absit, nos abiens destitueres, lenissima pa-

ANNVS
MDCXLVII.

lea persimiles effemus, quæ, ventorum ludibrium hac illac circumfertur. Tellus eadem insula est: hac deinceps fluctuat: nisi te nostri miseresceat, primo quoque tempore tempestatis vi, ac procella absorbebitur. Laudabunt posterì, animi tui excelsitatem: neque ulla seculorum diuturnitas facti memoriam abolebit. Age itaque: quid à nobis pæne nomine exquiras, eloquere: de nostrâ vniuscuiusque vitâ, deque opibus statuere potes: cumque liberos nostros spoliabimus, ut ea representemus quæ postulaueris, illud, si fortè querentur, adiungemus continuò, non esse cur de te expostulent: inuidiam totam conferendam in eum, qui facinus tam atrox, tamque immane susceperit. Illius furorem, mihi crede, execrabimur in perpetuum: ergà te semper studium nostrum constabit. Dum te loquine pigeat, illud profitebimur, contestabimurque, ut nobis mortem nefarius scarius intulerat, sic à te nobis vitam, salutemque restitutam.

ATQVE hinc videre licuit, quid intrà paucos annos effecerit suscepta à paucis fides: etenim aliquandiu antè mactarent, trucidarentque Hurones sicarij non famulos modò, sed etiam ipsos Patres; si expostularent, periculum erat, ne referrent aliud nihil, nisi proscriptionem: nunc mirâ animi demissione delatum est quicquid viris ipsis primarijs, atque adeò Præfectis, eo in genere deferri solet. Ac muneribus quidem perlubenter cessissent Patres, qui non res Huronum, sed Hurones quærerent: sed quoniam inculcabant Neophyti, nihil planè remittendum de receptâ vulgò consuetudine videri; si secùs fieret, detrimentum ingens non modò salutis vitæque Gallorum, sed etiam rei Christianæ importari; adduci se si uerunt ad ea accipienda, sic ut vicissim illi sua erogarint. Ita composita pax, & animorum studia vtrinque magis inflammata.

HOC ITEM ANNO piæ cuiusdam è Galliâ vetere, familiæ, ex quâ qui sunt superstites nomina tùm sua, tùm eorum qui vitâ functi sunt, suppressa esse voluerunt; enituit liberalitas in Hurones, hoc maior, quò diuturnior. Nimirum summam librarum Gallicarum nonagesies mille donauerunt, ad Collegium apud Hurones eosdem fundandum: sed haud ita diù pòst Kebeccum cuncta transferre oportuit: foundationem tamen sub eo nomine accepit, ratamque esse iussit P. Vincentius Caraffa, Præpositus Generalis Societatis I E S V, & virtute clarus & natalibus, prior tamen nomine illustrior.

HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER SEPTIMVS.

REDI lubet à Ioguesio, non iam mor-
 tali, sed in beatam immortalitatem
 transcripto, vti credibile tùm aliunde,
 tùm quod per eius lipsanum quaecun-
 que, hoc anno largissimus famulorum
 suorū remunerator eius in terris hone-
 stare nomen cepit. Habeo penès me
 autographum missum recèns, testifi-
 cationis Sanctimonialium decem, Mo-
 nasterij Angeriensis in Santonibus, quo confirmatum vo-
 luerunt, per chirothecarum par, quibus vsus aliquando famu-
 lus Dei fuerat, mirabile quiddam factum à Domino Deo
 fuisse. Eæ, quemadmodum chirothecæ in manus suas vene-
 rint, non prodidere: credo, ipsum quadriennio antè, dum
 Engolismâ, vbi cum eo egi per orium, Rupellam tenderet,
 nauem vnâ cum Iuuenæo, qui Pictauis eodem conuenerat,
 conscensurus, Angeriaco transisse, eodémque in Monasterio
 per obliuionem chirothecas eas reliquisse, quæ deinceps (vt

ANNVS
MDCXLVIII.

*Maria Preuoste-
 ria ex periculo-
 so morbo conua-
 lescit per chiro-
 thecas P. Iogue-
 sii.*

Rrr ij

ANNVS
MDCXLVIII.

hoc ipso anno MDCLIX. scripsit eiusdem Monasterij Præposita, ad R. P. Rectorem Collegij Santonenfis Societatis nostræ) pro thesauro sunt ancillis Dei. Igitur cùm Maria Præuosteria, annos nata admodum viginti, diu laborasset ex femorum altero (dextrum an læuum fuerit, non expressere) tanto dolore, vt ex eo febris extitisset; tanto incommodo, vt nullo in situ corporis posset acquiescere; accessit tandem phlegmone, quam vocant, vnde coniecturam fecere Medici, latere vomitam. Itaque cùm nullam quietis partem neque diurnæ neque nocturnæ ægra caperet, XIII. Cal. Feb. Margaritæ Possoniæ, Præpositæ Monasterij venit in mentem de chirothecis Ioguesij, ingenti cum fiduciâ, fore vt Maria ex piæ earum contactu conualesceret. Paret ægra in re minimè difficilis, ac sub noctem chirothecas femori admouet, eâ iam tum persuasione, fore vt eâ viâ confanaretur. Vt tamen Mariæ fidem probaret Dominus Deus, non modò tunc nihil sensit leuamenti, sed etiam incrementum dolore, febris quoque intendit, ad horam vsque tertiam matutinam diei postera: quo tempore febris, dolor, affectæ partis debilitas momento abscessit tam plenè, tamque perfectè, vt statâ horâ surrexerit Maria, lectulòque de more valentium composito, ad Odeum perrexerit continuò, gratias Deo actura, à quo tam repentè confanata esset, Ioguesio, vt semper interpretata est, eius sequestro. Ex eâ die, & superiorum incommodorum omnium expers, & incensa aspera acerbâque quâlibet Dei causâ ferendi studio, annum totum læta exegit: anniuersariâ autem die recurrente, hoc est XIII. Cal. Feb. anno vndequingagesimo, recrudescente dolore cum superioribus coniuncto incommodis, nihil territa Maria, putauit, nec temerè, vt quidem euentus docuit, idcirco acres illos morsus doloris ad breue momentum fauere, vt se officij sui commonefacerent, iuberentque gratâ mente agnoscere superioris anni beneficium: vix enim ad id animum comparauerat, cùm perinde atque anno superiore, momento cuncta abscesserint sic, vt ad hanc diem valens atque incolumis Domino Deo pergat famulari. Addit Præposita ijs literis quas ab eâ datas dixi ad Rectorem Santonenfis Collegij IV. Id. Sextil. ex eo tempore Moniales omnes confugere ad eas chirothecas solere, tanquam ad certum ale-

xipharmacum: proinde, thesaurum cum nunquam sibi eripi
passuras.

ANNVS
MDCXLVIII.

*Proregis muta-
tio.*

VT IN Nouam-Franciam redeamus, super assiduos Iro-
quiorum imperus, formidolosasque insidias, rem ciuilem No-
uæ-Francix iuxta, & Christianam perturbasset hoc anno, mu-
tatio Proregis, nisi summa viri virtus Veteris Gallix decretis
placidissime acquieuisset. Sic ferè in Regnis Imperiisque ma-
ioribus comparatum est: sicubi incommodum extitit aliquod,
ad illud non inde modò, sed ex omnibus etiam partibus aliis
eliminandum, sanciantur quæ apta putata sunt. S. Christopho-
ri Insula est, à Gallis sic nominata ante paucos annos, ad gra-
dum ab Æquatore duodeuigesimum, vna ex Camercanistam
multis (Antillas vulgò vocant.) Hanc, cum nullius Principi-
pis, Dynastæ-ve ditioni subesset, vnà cum alijs aliquot, sibi
Galli iidem vindicarunt, & Christianissimi Regis nomine ob-
tinuerunt adhuc: sed cum subid ferè tempus, hoc est sub an-
num duodequingagesimum huius seculi, visum esset suc-
cessorem è Galliâ mittere ei, qui ad eam diem ibidem rerum
potitus erat; Gubernator restitit videlicet, homo priuatæ rei
studiosior quàm publicæ amantior, indignum vociferans,
postquam labores, æumnasque graues rebus constituendis
pertulisset, tanquam semente iactâ, alium mitti, qui messem
legeret. Decennis tum circiter Christianissimus Rex erat:
atque adeò Regnum administrabatur à matre, cum lecto Con-
silio. Visum cunctis, in re tanti momenti prouideri oportere,
ne quid detrimenti res Regni publica caperet: ne-velues ad
alias quoque partes Gallici Imperij serperet remotiores, de-
cretum, vt quod in Hispanico Regno pridem obtinuit, tertio
quoque anno Proregibus, Præfectis-ve succederetur. Et is erat
quidem Monte-magnius, vt nihil ab illo magnopere metuen-
dum esset, homine diuinæ amplificandæ gloriæ studiosissimo,
nec minùs obseruante Regis Christianissimi, Gallicæque Ma-
iestatis. Ex quo Camplenio successerat, summâ in tranquilli-
tate continuerat Barbaros, sic, vt lenitate, clementiâque, &
beneficentiâ demulcens cunctos, nihilo secius Patribus Socie-
tatis paterno planè studio præstò esset, quoties eius opem in ani-
marum causâ flagitabant: quo in genere numquam nec sibi, nec
illis defuit. Is cum talis esset, expediebat fortassè nihil in Noua-

ANNVS
MDCXLVIII.

Franciâ mouere, donec Rex adultior, per se deinde videret quid maximè factò opus esset : sed visum, vt dixi, aliter. Regium diploma missum ad Allebotium, qui tum Trifluuio præerat, quo iubebatur Monte-magnio succedere, literæ item perlatae ad Monte magnium, quæ in Galliam reuocabatur. Hic verò egregiè sibi constitit vir excelsissimi animi : nihil commotus, cessit continuò, &, quod perrarum, omnia ad festam latitiam comparari curauit ad nouum quasi inaugurandum Proregem. Et Allebotius vicissim personam suam sustinuit egregiè : insigni honoris, obseruantiaque significatione egit cum Monte-magnio, quandiu deinde Kebecci substitit, hoc est ad reditum vsque nauium in Galliam : quæ cùm Kebeccum de mense Iunio ferè perueniant, soluunt deinde de mense Octobri. Sed si quid incommodi ea attulit successio, compensauit Gallia eadem, nouis mittendis subsidiis. Nam & rediit in Nouam-Franciam Bartholomæus Vimontius, qui in Galliam negotiorum causâ traiecerat : & aduenere Moniales Virgines tres, ex Hospitaliarum cœtu : & laici aliquot adiunxerunt se se : in ijs Repentignius, vir magnæ virtutis, qui non ad labores, sed ad laborum præmium à Deo extrâ patrium solum euocatus est : duodecimo enim postquam exscenderat die, translatus est in vitam meliorem, morbo absumptus, quem in naue contraxerat : nam contrâ quàm eâ ferè in nauigatione fieri solet, hoc anno lues quædam popularis vectores inuasit, seu ex æstu vehementiori, seu ex cibarijs corruptis, eorum delectu haud satis diligenter habito. Monialium duarum de tribus, valetudo constitit, ingenti earum quæ iam Kebecci versabantur, solutio : si quidem pridem supplementum flagitabant, tam graui oneri impares : quod cùm in dies crescente Neophytorum numero cresceret, nimirum votis omnibus è Galliâ expectabant sorores, quæ eodem charitatis ardore in eadem charitatis munia incumberent. Annam ab Assumptione submisit Dieppense Cœnobium : Ioannam à Sanctâ Agnete, Venerum in Armoricis : Catharinam à S. Augustino, Baiocense. Hæc cùm votis omnibus Nouam-Franciam expeteret, aduersarium sanè grauem patrem experta est : nullo enim modo adduci poterat, vt charissimam filiam tot tamque grauibus non ærumnis modò, sed periculis etiam obijci pateretur. Et eò vsque pro-

cessit concertatio, ut cum opulentus esset, & magnæ auctoritatis, libellum etiam supplicem dederit ad supremam Curiam Rhotomagensem, illud enixè flagitans; Ediceret Senatus, filia sua ut ne è Galliâ discederet. Nec irritus conatus fuit: haud ægrè concessum quod petebat parens, in causâ in speciem piâ: præsertim cum nemini fieri putaretur iniuria: ita dilata res est, non imminutus ardor iuenculæ. Et omnino *Non est consilium contra Dominum*: qui parens anno superiore turbas eas excierat ad retinendam filiam, hoc anno non modò dedit manus; sed etiam plus fecit quàm poscebatur, pro vnâ, filias offerens duas, quæ ambæ Cœnobij eiusdem Baiocensis alumnae erant, ambæ singularis virtutis Sanctimoniales. Nimirum viri boni mentem inflexit, inflammavitque (quis credat?) id quod vel maximè ad deterrendum parentem filiae studiosum imprimis, valiturum quisque crederet. Cum superioris anni editam Gallicè Relationem volutans, reputasset quantâ excelsitate animi quàm multos quàmque graues cruciatus Isaacus Ioguesius pertulisset; sapienter interpretatus, robur illud mentis à Deo profectò extitisse, non à naturâ; Ergone, inquit, tam generosum in modum extrema quæque tolerant, qui migrant in Nouam-Franciam? quando ita res habet, non modò assentior ut pergatilla quò tantopere concupiscit, sed etiam comitem se adiungat soror, censeo: altera enim alteri leuamento erit: minúsque aduertent solum se mutasse, dum se quasi in paternis ædibus versari putabunt. Sed hîc quoque statum est diuino decreto, non humanæ ratiocinationi: ambæ quidem duram sibi prouinciam expetebant: verùm, cum vnâ tantùm requireretur, diuina iunioris lectio humano etiam suffragio comprobata est. Hæc tamen ne nullâ non ex parte exerceretur, morbus idem illam strauit tam atrociter, ut eius vitâ actum putaretur: sed ad diuturniores labores reseruata est à summo illo Deo, qui insignem animo res duras tolerandi cupiditatem iniecerat. Illud quoque tùm Gallos tùm indigenas mirum in modum exhilarauit, quod submoti licèt orbe toto, charos se tamen Europæis esse intellexerunt. Carola Montmorantia seu æmula perpetui studij illius, quo Henricus Borbonius, vulgò Princeps Condæus, cui nupta fuerat, quandiu in terris fuit, fouit, ornauitque Societatem I E S V, seu benè meritura de Nationibus ijs, quas olim

ANNVS
MDCXLVIII.

*Hostiles Iroquo-
rum doli &
fraudes.*

coniux idem præfidijs suis Prorex texerat, seu, quando suam ipsa operam impendere non poterat disseminando Evangelio, opibus saltem suis conferendis testatura quanti porro faceret caeleste institutum vagorum inducendorum in beatas caulas; perpetuos redditus attribuit stabiliendæ Missioni ad Nationem Petuniam, deque nomine Apostolorum dici voluit.

SED HIS LÆTIS assiduè intercurrerunt hostiles Iroquo-
rum doli, fraudesque: eas enim sæpenuerò tanquam vul-
pinam pellem leonum exuijs admiscere nouit gens perfidiosa:
vt si quando pacem, amicitiamque simulant, non minùs ab
eâ fucatâ humanitate, quàm ab apertâ vi metuendum sibi deinceps consultus quisque intelligat. Ad XV. Cal. Iun. Iroquen-
ses canox duæ cum Magnum amnem traiecissent palàm, ve-
ctores, quasi nihil mutuum diffidiorum intercessisset, infi-
gni sanè fidentiâ, vel audaciâ potiùs, in Insulam descende-
runt, spectantibus Præfidiarijs. Mirans factum Præfectus Gal-
lus (à Domo Nouâ dicebatur) agmen suorum in armis mit-
tit, qui explorarent cominùs, qui essent, quid vellent? Ac-
cedentibus Barbari nutu significant, habere se quæ proloquan-
tur: proinde ad se mitteretur Interpres. Ire iussi Galli duo,
idiomatis periti, eò vsque inescati ab ijs sunt, vt cum professi
essent nihil sibi inimicitiarum cum Gallis intercedere, Algon-
quinos tantùm à se reputari pro hostibus; atque adeò ad Gal-
los quidem quod attineret, si quid factum esset minùs ex ami-
citix legibus, totum voluntariâ obliuione delendum esse, re-
dintegrandumque fœdus; duorum Interpretum alter Iroquo-
rum agmini se inseruit, cum Iroquij priùs duo ad Gallos trans-
iissent: sic enim peractum colloquium adhuc erat, vt consi-
stentibus procul hinc Gallis, illinc Barbaris, progressi vtrin-
que qui lecti erant, medio in interuallo fermocinati essent.
At non Præfecto Gallo probata tam familiaris tam derepente
congressio: accedit ad locum propiùs, cum armatis: signifi-
câtque inconsulto Interpreti qui se incautiùs Iroquijs interse-
ruerat, si quâ viâ posset, euaderet nocte proximâ: ipse Iro-
quios duos abducit secum. Nimirum id mente volutabat, vt
quando iniussu Gallus ad hostem transierat, si se semel rece-
pisset, nihilo seciùs retineret ipse insidiosos exploratores: sic
enim cum fluxæ, vel potiùs nullius fidei hominibus agi, iura
finere.

finere. Verùm, frustrà ea prouisio fuit: elabi eorum ex manibus Gallus vel non potuit, vel noluit. Inter illas autem moras, hoc est eà ipsà nocte cùm multa hinc inde, vt fit, inter fermocinandum, exquirerentur, quærunt ex Gallis voluntarij obfides duo; Quidnam factum esset suo illo populari, qui captus ab ijs autumnò superiore fuisset (is erat, quem crematum ab Algonquinijs vidimus) Restitauit aliquandiu Interpreter, interrogantemque eludere conatus, sermonem ingeniosè, alijs subinde de rebus intulit: sed cùm Iroquius instaret, semperque eodem reuerteretur; Vos verò, inquit, quandònam repræsentaturi Isaacum Ioguesum estis? quid factum viro? Hic verò hostis astutissimus; Missa, ait, ista faciamus: inducamus potius læta: aderunt breuì gentis nostræ Primarij quique, paci constituendæ vobiscum: quòque res vel facilius, vel firmitus peragatur, Batauos aliquos secum ducent. Hæc verò incredibili cum voluptate excipiebantur à Gallis, perinde atque vera, certaque: nimirum, vt fit, ex suo ingenio metiebantur Iroquios: atque vt proloqui assueuerant ipsi, quæ sentiebant, perfacile sibi persuadebant pari candore dici ab istis Proteis, quæ afferebantur. Postridie cum Gallus non rediret, dimissi sunt ambo ad suos, benè curatâ cute scilicet. Iroquij, qui de eorum reditu, malè sibi consciij dubitare ceperant, vbi eos viderunt reduces, nimirum lætitijs omnibus incescere, tam penè impotenter, vt tantâ humanitate capti, inermes ad Gallos vltro cuncti accesserint: vnus modò suspiciosior alijs, eminùs constitit. Certè cùm longè plures numero Galli adessent, & armati scilicet, facillimum ipsis fuit Barbaros comprehendere ad vnum omnes: sed fortes animos neque fraus delectat, neque violentia. Quin admissi sunt ad Gallorum mensam, Præfecti ipsius iussu, &, quod vel lautissimum genti ferculum est, Gallico pane impertiti: atque adeò ipsi ferinà à se captâ Præfectum donarunt. Ita amicè in speciem, atque beneuolè re transactâ, Gallus Interpreter ad Gallos, Iroquij ad suos se recepere: atque vt ne de singulari eorum in Gallos voluntate dubitares, retia à Gallis expansa in flumine abeuntes abstulerunt.

EADEM DEINCEPS arte III. Cal. Iun. Gallis item se vltro permisere alij duo, Iroquius alter, alter, Huro licet

ANNVS
MDCXLVIII.

genere, penè tamen ex longâ Iroquiorum consuetudine Iroquius. Ad oppositam partem fluminis tendebant Gallicæ canoæ aliquot è Trifluuio, inspecturæ, num qua præda piscium in obiecta retia se se induisset: his pro præsidio adiunxerat se se lembus maior. Eum vt conspexit Iroquius, qui in vicinâ siluâ delitescibat, natatu continuò ad eum aduolat, gestuque, & toto habitu amicum præferens, flagitat excipere se se in lembum Galli ne grauentur. Cùm solus esset, nihil admodum subesse posse discriminis rati, cupientem excipiunt: & vix se se in lembum sustulerat, cùm contubernalis Huro è ripâ vociferans, precatur se quoque accipiant: nolle se sodalem suum destituere. Aduolant nec grauatè remiges, proramque obuertunt: is se se saltu librans in nauigium, omni comitatis significatione denuntiat, Huronem esse se, atque adeò Gallis pridem iustissimâ necessitudine deuinctum: quæ cùm ex animo dici Galli putarent, officiosam humanitatem vicissim exhibent, & mente utique candidiori. Hic verò sistit se canoa in quâ venerant, cum vectoribus eadem ex gente tribus. Hos blandè saluant Galli, pisciumque recens captorum parte donatos, inuitant ad visendam Coloniam, sequendosque contubernales. At hi malè utique sibi conscij, loco eodem consistere, nec adduci se sinere, ad progrediendum. Ergo dimissis ijs, abscedunt in lembo Galli, captiuosque volentes ad Poterium Trifluuij Præfectum ducunt. Is cùm ex suis didicisset, quemadmodum se se Iroquij illi tres reliqui adhibuissent, iubet regredi eodem, cum idoneo præsidio, & seu blanditijs allectos, seu vi comprehensos, suspectos vicinos adducere. Prouecti, ibidem reperiunt (quo consilio substiterint, nescias) pelliciuntque blande ad se. Et res, quantum coniecturâ assequi licuit, processisset, si Galli tantum in lembo fuissent: sed cùm Hurones sibi, Algonquinosque coniunxissent aliquot, ad vnus Huronum ex numero intempestiuam vocem exterriti Huronici nominis atrocissimi hostes, effusâ fugâ proripiunt se se continuò, in siluamque refugiunt. Instant Hurones duo, cum iisque vnus Algonquinius: is è tribus vnum comprehendit: quem cùm viuum velleret ad lembum perducere, reluctantem, recalcitrantemque confodit, eripitque capillitium: alij duo per densum nemus euaserunt. Tum verò alijs

super alias interrogatiunculis tentata eorum qui se vtrò dederant, fides: & Huro quidem fassus est denique, Iroquijs ijs qui haud procul Richelæa statione venationem exercuerant inde vsque à mense Februario, propositum fuisse, si qui ante discessum Algonquinius occurrisset, eum trucidare; de Gallis reticuit: sed nemini fuit dubium, quin eandem crudelitatem exprompturi in eos fuissent, si se captata dedisset opportunitas. At Iroquius seridò, constanterque professus est, ex quo assertus in libertatem fuisset à Monte-magnio, tum, cum Algonquinijs Præfecti manibus, à quo captus fuerat, per soluto pretio ereptus est (res vt gesta fuerit, dictum suprâ) semper se tum Monte-magnio eidem, tum Gallicæ Nationi vniuersæ studuisse: eius rei luculentum documentum esse, quod ictum auersurus funestæ securis, quæ librata in Isaacum Ioguesium esset, vulnus ipse excepisset in brachio: (& cicatricem ostendebat) eo trucidato, palàm se, ac publicè suscepisse patrocinium Galli adolescentis, qui deinde interfectus est: ac, si dicto quidem audiens fuisset, neque discessisset à latere monentis identidem, haud tuto loco versari se, animaduerneret, euasurum vtique fuisse: sed cum nescio quid regularum quæsiturus, paulò longiùs recessisset, maximo suo dolore cæsum quoque esse. Adiecit, sibi semper in animo fuisse, de tam indignâ tum Ioguesij, tum comitis nece certiores Gallos facere: eâ de causâ vtrò se ad eos accessisse, vbi se primùm opportuna dedisset occasio. Addit Gallicæ Relationis Scriptor, quidquid de hocce postremo censendum esset, nihil dubitatum fuisse, quin si Gallos omnes delere Iroquij potuissent, in summi decoris loco præclarum scilicet facinus fuerint reposituri. Hinc commodè æstimetur, quâ mente illi alij aduenerint, qui ad XII. Cal. Quintil. nocte intempestâ traiecto Magno amne (canoæ duæ erant) postquam per tenebras nequidquam tentauerant taciti per vim irumpere in domunculam Galli cuiusdam, qui ad sonitum excitatus, quantâ maximâ potuerat vocis contentione, quæsierat, vt fit in tumultu, qui essent, quid quærent? Parabant discedere: sed cum à præsidio proximè abessent, excubitor ad tumultum excitus, manipularem Præfectum certiore facit, adesse profectò suspectum quempiam, qui iussus licet multoties, respon-

ANNVS
MDCXLVIII.

dere tamen pertinaciùs recuset. Is id quod res erat, facile suspicatus, dedititium illum Iroquium produci iubet, eoque loco statui, vnde & exaudiri à contubernalibus, & exaudire eos vicissim posset. Cùm aduenisset, voce altiori; Viuo, inquit, sodales, viuo: à Gallis pro amico habeor, non pro hoste, nihil est quod metuatis. Hic poscunt lembum ad se deduci: qui cùm continuò præstò, fuisset non tamen in eum conscendere ausi sunt: dux tantùm egregij agminis natatu ad Gallos accessit: ab iisque exceptus perhumaniter, in Arcem deductus est. Sermocinatus aliquandiu cum populari, tandem seu re cum eodem communicatâ, seu dissimulatâ prorsùs (dissimulatum enim ab eo potiùs, videntur quæ consecuta sunt, ostendere) memorauit denique, In agmine illo suo Iroquios numerari ad centum: in ijs, quatuor è viris primarijs gentis totius esse: si cum bonâ vestrà veniâ (inquit) sodali huicce meo licebit ad eos excurrere, ex ijs nonnullos ad vos fortè perducet. Et acquiescendum Præfectus censuit: ad eos qui in ripâ fluminis vltiore versabantur, deductus est cum lembis duobus in armis: & ad amoliendam suspicionem diffidentiae, permissum est vt ad suos in castra pergeret. Cum ijs collocutus per diu, redit cum popularibus alijs duobus: ita dedititijs deinceps quatuor in Gallorum potestate fuere. Atque hîc demum parùm sincerè egisse prior ille (hoc est is qui se noctu ad lembum Gallorum natatu applicuerat) deprehensus est: siquidem confirmarunt hi quatuor, agmen totum illud Iroquijs vndetriginta constare, non pluribus; in iisque planè nullum è primarijs versari; quæ iactata à Thrasone de pace mox à Præfectis gentis petendâ, commentitia esse prorsùs: ceterùm, neque illi neque alijs popularibus temerè fiderent Galli. Porro, re in consilio deliberatâ, visum, ex dedititijs ijs quatuor vnum legare in patriam, confirmaturum, nullâ in re violatos à Gallis tres alios fuisse: sic enim perfectum iri, ne quid Iroquijs deinceps in Gallos, Gallorum-ve foederatos molirentur. Et salutare fortè consilium cessisset è sententiâ, nisi perfidiosus Huro is, qui dedititium Iroquium secutus, Gallis se ipse quoque permiserat, per infandam prodicionem incendium ingens venenatæ linguæ flabello excitasset. Iam ad castra suorum, primus ille dedititijs, cum vno è tribus alijs se

contulerat (quasi forte lectus erat trium illorum natu minimus) iam vterque confirmauerat popularibus, benignè à Gallis tùm se, tùm reliquos duos haberi: supererat vt pergeret porrò iuuenculus ille in patriam: sed cùm socium redire prorsus velle ad Gallos vidit ex constituto, neque vllâ ratione adduci hominem posse, vt non fidem suam liberaret, sibi quoque certum esse redire confirmauit, eandemque aleam subire: à tam multis qui redirent in patriam, peragi posse quod à se expectaretur, vt pagis omnibus significaretur, quæ, quantæque esset Gallorum in se humanitas: ita retulit se se ad Gallos cum socio. Ergo hæc cùm sic haberent, Huro nequam cùm facultatem nactus esset, nec reluctantibus Præsidariis Gallis, ad Montem regalem excurrendi, quo fibrinas pelles reciperet, quas habere se illic dicebat apud Gallos depositas; non Montem regalem tetendit, sed inuestigauit agmen Itoquiorum aliud, quos haud procul abesse norat. Apud eos per turpissimam calumniam deblaterat, dedititios illos quatuor immaniter à Gallis haberi, atque adeò eorum vitâ actum esse: quod cùm non difficilior sibi gens effera, ac pessimè sibi conscia persuasisset, quàm conficta erant à perfido impudentiùs, constituunt illicò, fictitiam illam suorum mortem verâ Gallorum cæde, si daretur, vlscisci. Nec mora postridie huius diei, hoc est IV. Id. Quintil. inuadunt perduelles in Gallos aliquot, qui pastorum vice armenta sequebantur securi, factæque derepentè impressione, cædunt ex improviso ex ijs vnum, vnum item Huronem; Gallos duos, Hurones totidem captiuos abducunt, non prorsus impunè illi quidem; nam exploso sclopo, duos strauit exanimis Gallus vnus quispiam, alios alij luculenter sauciauerunt: ita retulerunt illicò vestigium, effusæque fugâ palantes in vicinum se nemus abdidere, à paucissimis Gallis, permixtisque Huronibus fusi octoginta. Quod nisi se maturè recepissent, vix vnus euasisset: nam cùm prætergressorum vestigia Algonquinius quidam obseruasset, illicò rem detulit ad Præfectum: Præfectus dato signo omnes ad arma conuocat: ita lembi duo confestim expediti, quâ hostis adesse nunciabatur, aduolant: at paulò seriùs: iam immanes Barbari cum captiuis quatuor illis refugerant. Gallorum alter ipsius Præfecti nepos ex fratre erat: tùm Gallus autem, tùm Huro interfecti, superiore Do-

ANNVS
MDCXLVIII.

minicâ luce, mentem per homologesin expurgauerant. Felices, si ex eo momento nihil contraxerant culpæ grauioris: id verò sibi quisque persuasit, ex castigato quotidianæ vitæ tenore, & Christiani officij obseruantia, quæ in utroque eluxerat. At qui Gallis se vltro Iroquij illi quatuor permiserant, vbi ad eos perlatum quàm nequiter debacchati populares in immerentes Gallos, Huronésque essent, enimuerò vitâ suâ actum putare: nec dubitare quin à se repetituri Galli pœnas essent tam immanis flagitij, præsertim si facinoris tam atrocis erant conscij. Et suspicio quidem vehemens erat, à perfidiosissimo Hurone communicatum cum ipsis barbarum consilium fuisse: sed in re incertâ, visum differre potiùs in tempus aliud: num ad eos scelus pertineret declaraturam diem. Ita cùm miserabiliter non supplicium deprecarentur, sed supplicij genus, hoc est, flagitarent omnes, ne diuturnus cruciatus esset, quidam, in fide vt instituerentur: id responsi tulere, Gallos, grauioribus licèt laceratos iniurijs, non tamen se præcipiti, impotentique iracundiæ permittere solere: nihil quidquam adhuc eâ in causâ constitutum. Paucis post diebus, hoc est pridie Idus Quintilis eiusdem, ibidem ad Trifuuium ex aduersâ parte fluminis ignotus tunc homo, stragulum pro vexillo ventilans, atque ad eò ad se vt accurreretur, exposcens, dum lembus expeditur, impatiens moræ, nauigiolum ipse sibi raptim coagmentat, datque se in amnem: tum appropinquans lembo vicissim ad explorandum festinanti; Gallicè proloquens; Eamus, inquit, eamus: Adeste dum adeste. Vbi Galli inaudiunt Gallicè loquentem, Gallum rati, confestim in lembum excipiunt: post, ex vultu, gestientisque confessione Huronem adolescentem esse animaduertunt, Armandum nomine, qui in seminario Societatis IESV institutus, Gallicè vtcunque didicerat. Is cùm inter nauigandum paucis satisfecisset Gallis varia, vt fit, sciscitantibus, vbi primùm exscensum est, nihil antiquius habuit, quàm vt ad Ædiculam sacram pro voto deductus mentem per confessionem expurgaret: eo defunctus officio, precibusque quæ pœnitentiæ nomine imperatæ erant, piè & religiosè e-vestigio persolutis: Nunc enimuerò, inquit, exclamans, liberum me: id nunc demùm consecutus sum, quod milles apud Iroquios captiuus optaui, vt noxarum onus pone-

tem. Tum significauit, horas ipsas quatuor & viginti fluxisse, ex quo gustasset nihil: ita confestim cibo appposito recreatus, hæc cupidis retulit, curis iam solutus. Ego, inquit, vt nostis ipsi, anno superiore captus ab Iroquiis fui: quæ apud efferam gentem pertulerim, æstimare potestis ex iis, quæ toties vobis decantata sunt: illud modò ipsis debeo, quod viuo. Cùm me hos in fines secum deduxissent, vt eram in omnem fugæ opportunitatem noctes, dièsque intentus, euasi tandem ex infesto agmine. Centum sunt in insidiis Iroqui ad vtramque oram fluminis: consilium eorum est, Kebeccum vsque silenter progredi, intercipiendis Christianis Algonquinijs, Montanisque: nec verò si se dabit occasio, Gallis pepercerint. Ac nonnihil quidem animis studiisque mutati erant, ex quo ante dies quindecim obuios habuerant contubernales dedititiorum vestrorum; cùm biduitantum abessent à solo patrio, consensu dixere, vbi primùm fines attingissent suos, significaturos utique popularibus suis, quàm humaniter à Gallis, quatuor è suis haberentur, qui se vltro ipsis permisissent: ea verò denunciatio nostros hosce sic flexit, vt voluntariâ pensitatione collegerint, vnde torques quatuor è conchâ veneriâ Gallis offerrent. Sed tam præclaras spes infregit ante octiduum, manipuli occursum illius, qui captiuos duos Gallos abducit, Hurones totidem. Nimirum credulos fefellit, atque adeò efferauit perfidus è gente meâ desertor, omni asseueratione confirmans, rogatum se à captiuis qui hîc sunt, moneret propinquos, ac necessarios suos actum se, suâque vitâ esse: proinde in mortuorum numero se censerent. Quæ cùm audiente me effutiret, continere me non potui, quin mentiri scelestum assererem: Gallorum & humanitatem, & fidem exploratissimam mihi esse: abhorrere à crudelitate eorum naturam, neque in dedititios sæuire consuesse. Ceterùm, nondum detractæ captiuis Gallis vestes erant: vulsi modò vngues aliquot: & quantum quidem inaudiui, si dedititij Iroqui incolumes erunt, incolumes quoque Galli seruabuntur. Hæc dum proloqueretur Armandus, aderant dedititij, & hos enim interesse conuentui, Poterius voluerat; Ergo rogare cuncti suppliciter, vni ex suis, quem maximè Poterius ipse vellet, liceret ad novos illos bellatores pergere, qui confutaret palàm, quæ impius deser-

ANNVS
MDCXLVIII.

tor tam nequiter confinxisset : quod si minùs redijffet is, qui legatus foret, in tres sanè alios capitali supplicio Galli animaduertent. Cùm dissentiret nemo, in canoam imponitur omnium natu maximus : quid egerit, ipse proximâ nocte reuersus sic exposuit, vt diceret, vbi primùm conspecta canoa à bellatoribus procul erat, ordines ab ijs instructos geminos fuisse hinc inde, ex vtrâque parte fluminis, vt ne copia euadendi vlla esset : proximè abfuisse se à periculo, quod in ignotum perinde atque in hostem illi iam tum pararentur animis : subsidio fuisse vernaculum idioma, cantúsque patrios. Postquam agnitus erat, defixos cunctos admiratione fuisse, qui suis ipsi oculis cernerent, quem sublarum de medio nefarius sycophanta finxerat intendisse verò suprâ modum admirationem eandem, postquam omni asseueratione confirmasset, non minùs ac se, sospites esse contubernales suos. Hîc diris omnibus deuotum à cunctis esse scelestum caput, qui tam falsa, tamque ab humanitate aliena, de Gallis attulisset : quæ cùm videret perbellè procedere, addidisse se, viam vnâ esse omnium expeditissimam, planissimâque, se sociósque suos è Gallorum manibus eruendi, si & temperarent sibi ipsi, neque hostilibus animis in Gallorum limites inferrentur, & captiuos Gallos, Huronésque confestim reducerent : redeundum porrò sibi esse continuò ad Gallorum stationem, quando fidem suam obligasset. Ergo redijffe se ijs annuentibus, pollicitisque, obseruatuos vtrique quæ proposuisset. Ceterùm, à Præfecto Gallo, duo illos enixè petere : primum, vt cibariorum aliquantum submitteret : alterum, vt ubi primùm ipse ad stationem peruenisset, iuberet Præfectus idem, explodi continuò bombardam è maioribus, cuius sonitu certiores fierent de suo reditu : vereri enim illos ne in Algonquiniorum manus incideret, quâ de causa etiam sclopum tradidissent quem ostendebat, quò tutiùs breue illud iter relegeret. Hæc verò cùm suspecta cuncta essent, si non ab eo qui referebat, ab Iroquijs certè, semper sui similibus, hoc est tectis, vasisque ; bombardam quidem explodi Poterius iussit, quâ in re periculi nihil erat, cibaria negauit, ne ad iacturam, hostilis quoque accederet irrisio : & verò paulò post declaratum abundè, quàm perfidiosi com-
meatu non egerent. Porrò, quidquid præclarus legatus retulisset,

lisset, sub eiusdem mensis exitum ad Montem-regalem Iroquij ad duodecim tredecim-ve, impetum fecere in Gallos aliquot, dum alij fœnum securi secant, leguntque, alij virgultâ excindunt. Videlicet opperiebatur hostis atrox ex insidijs, si qua faciendæ cædis se se daret occasio: eam nactus, sclo-
pum displodit in immerentes, ex iisque vnum sternit, Gal-
lum genere: adeò constitutum Iroquijs erat à Gallis tempe-
rare. Ad casum tam inopinatum indignati ceteri, potius quam
perculsi, arma illicò, vt ad manum erant, corripunt, inque
irruentes cum vociferatione Barbaros, sclopos displodunt è
vestigio, nec inaniter: Iroquiorum vnum & alterum strauere:
an ex vulnere obierint, nescias: illicò enim ab alijs in den-
sum nemus tracti sunt: ipsi par sibi quisque metuentes infor-
tunium, tanquam turdi auolauere continuò. Sed tandem ali-
quando in suos ipsorum casses Barbari inciderunt, hoc qui se-
quitur modo.

HVRONES cùm anno superiore ab emporio Kebeccensi
feri hostis metus arcuisset, penuria ingens subsecuta mercium
earum, quas coëmere à Gallis quotannis soliti erant, non nu-
meratâ pecuniâ, sed fibrinis pellibus. Securibus præsertim
carebant, tam formidoloso tempore tam expetendis; eas au-
tem vnde nanciscerentur, locus prætereà nullus erat. Ergo
constituunt nihil non tentare in iter formidolosum illud qui-
dem, sed necessarium: ad ducentos & quinquaginta coeunt
sub Præfectis quinque: quòque fortunaret è cælo Deus Do-
minus exitum, vt pars maxima fidem profitebatur, sacrum sibi
ministrum adiungere, Franciscum Iosephum Bressanum, eum,
qui annos iam aliquot stigmata Domini I E S V in corpore suo
circumferebat ab Iroquijs. Iamque leucas plus ducentas con-
fecerant, nullo infesti cuiusquam occurso, cùm haud procul
à Trifluuio, dum canois ad ripam subductis, munditiei alicui
dant operam, ore varijs coloribus de more inficiendo, antè
quàm se Gallorum in conspectum darent; afferunt trepidè
exploratores, qui amnem iussi tenebant, hostem adesse. Ni-
mirum cùm & Iroquij quoque speculatores essent in excubijs,
vbi primùm Huronicas canoas conspexere, dato signo, eos qui
n nemore haud procul ripâ latebant, admonent: ij canoas con-
icendunt ocyùs, & tanquam ad certam prædam, sic aduolant

*Huronum cum
Iroquijs felix
pugna.*

ANNVS
MDCXLVIII.

ad Hurones illos, quos paucos videbant. At Præfecti cum suâ quisque cohortē nihilo segniùs relictis pigmentis accurrunt ad eam oram fluminis, ad quam Iroquij tendebant, exscensionem prohibitori: sed occupauit perniciosissimæ gentis celeritas. Ergo, quod proximum erat, aciem aptè instruunt Hurones, inque hemicyclum sinuati, iter vndique hosti occludunt. Hic verò acriter dimicatum vtrique: Iroquij vadunt impetu in aduersos, & cominùs vno eodémque omnes tempore sclopos displodunt, stragem vtrique ingentem edituri, nisi Hurones ad militiæ casus varios à Gallis aliquot, qui intermixti aderant edocti, proni derepentè procubuissent: tùmque ipsi vicissim ritè atque ordine sclopos laxant in irruentes: quorum è numero cùm cecidissent complures, enimuerò dant se in fugam continuo alij, præter manipulum vnum ex audacioribus conflatum: at ij derepentè circumfusi ab Huronibus, cæsi ad vnum fuissent omnes, nisi qui Hurones hymicycli medium tenebant, ad primam scloporum displlosionem perturbati, cessissent aliquantùm, effugiùmque hosti pandissent: hac plerique euasere. Instat tamen victor Huro, palantèsque insequitur, donec ad eorum castra peruentum: ibi, inter cetera reperti modij frugis Indicæ ad octoginta: ex quo detecta fraus perfidioforum, qui cibariorum aliquid à Gallis tam enixè flagitarent, cùm annona abundè suppeteret. Capti ad viginti circiter, in vincula coniecti sunt: Bressanius, qui certamini interfuerat, procurandis suorum animis intentus, vbi profligatam pugnam vidit, intereà dum bellatores comunt se denuò, canoam latus conscendit, & ad Trifluuium properat: perrexere simul Hurones aliquot in canois duabus, ereptis hosti, quæ res Trifluuianis metum iniecit, dum eminùs hostem esse putant. Ergo cùm ad fragorem certaminis plerique omnes ad fluminis ripam confluxissent solliciti, auentèsque rescire quid rei esset; rati canoam illam quæ antecedeat, infestè peti à subsequentibus, & ipsi canoas instructas duas conscendunt, illacque properant, Huronicæ opem laturo: sed dum aliæ accedunt ad alias, soluto metu, confestim secuta gratulatio, Bressanio victoriam ingeminante, docentèque canoas illas duas ereptas hosti: adfuturam breui victricem turmam cum captiuis: intereà gratias agendas benignissimo Deo. Et verò vbi pri-

mum exscendit, pergite recta cum confertis ad facellum, solennemque hymnum gratiarum actionis cum laetis laetus modulatur. Adfuere postmodum Hurones omnes cum captiuis: canoæ erant ad sexaginta: vectores, hinc deiectioni metu verecundiaque, illinc ouantes: caneabant tamen, saltabantque iussi de more victi, victores remos ad lugubres concentus agitabant. Postquam persoluta officia mutuae gratulationis erant, de eorum aduentu certior factus Monte-magnius volente Alleborio, paulo post ad Trifluuium se contulit: tumque de re Gallorum, Huronumque communi agi coeptum in Conuentu; per munera ut dictum iam multoties, proposita cuncta, decisaque: & Hurones quidem ad tria fere capita reuocauere quae postulabant: primum, ut referarentur Gallorum apothecae; alterum, ut aliquid de mercium pretio deminueretur; tertium, ut pergerent Galli operarios Euangelicos ad se mittere, qui iter vitae beatæ panderent: quæ res quoniam longè maioris momenti esset, quam mercaturæ; idcirco, cum in superiora capita singula duo, singula tantum munera obtulissent, bina in eam accurandam Missionem obtulere. Et nullum finem faciebant agendarum gratiarum vel Monte-magnio, cuius operâ felicia illa subsidia submittebantur quotannis, vel Superioribus Societatis I E S V, qui suos tam non grauare obijcerent tot, tamque formidolosis discriminibus, eâ vnâ de causâ, ut genti ignotæ in re vnâ omnium grauissimâ succurrerent. Hortabantur pergerent porro, ne-ve cederent difficultatibus: regionem enim totam mirum in modum affici erga religiones quæ nihil cultoribus sui, promitterent minus, quam vitam tam diuturnitate perennem, quam refertam castis, sanctisque delitijs. At Monte-magnius vicissim & muneribus, & oratione contestatus, nullâ se in re amicæ & fœderatæ genti defuturum, munus vnum inter cetera obtulit ad confirmandos Huronum animos, leuandosque eo metu, quem nex Galli adolescentis de quo supra, iniecerat: Gallos iniuriam illam voluntariâ deinceps obliuione conterere, quando eadem, indignam illam quidem nullo pacto ad se pertinere tam luculentè Natio tota demonstrasset. Atque hinc diris omnibus denuò scelestum caput deuouerunt Hurones: per ficiarium enim non sterisse, quò minus Gallorum animi à totâ

ANNVS
MDCXLVIII.

gente abalienarentur, quæ utique perniciēs fuisset totius regionis certissima. Ergo pergit Monte-magnus, hortaturque vehementer, ut quod facturos se se receperant, Evangelij factores non fouerent modò benignè, sed etiam studiosè audirent: eâ viâ sapientissimè sempiternis suis rationibus consulturos, quod potissimum esset; quod proximum, adiuncturos sibi suisque in perpetuum, Gallorum studia. Quoniam autem opem sibi ferri postularent Sacerdotes illi, qui iam eorum in finibus versarentur, pauci utique, si tot tamque multorum populorum longè latèque sparsorum ratio haberetur, qui erudiendos se vtrò sisterent, si qui erudiret præstò esset; consilium sibi esse, unà cum Bressanio, qui reditum cum ijs quos feliciter deduxerat, adornaret latus, ad supplementum præterea mittere Sacerdotes ex eadem Societate quatuor, fratrem eorundem vnum, cuius ministerio plerisque in rebus ad quotidianæ vitæ rationem spectantibus subleuarentur tum ipsi, tum ij qui iam Huronum fines tenebant. Quare rebus utrinque summâ mentium consensione transactis, victores Hurones captiuos in canoas impositis, præter duos, quos Algonquinis permiserant (horum alterum ocyùs sustulerunt de medio, superioris crudelitatis pertaşi, alterum Huronem genere, lentis, ut antè, cremauerunt ignibus, eo nomine, quod à fide impius desertor descuisset) conscenderunt deinde alacres cum Magistris in fide suis, veterano vno Bressanio, nouis illis quatuor, cum adiutore. Sacerdotes erant, Gabriel Lalemantius, cuius de morte annus consequens, Iacobus Boninus Armoricus, cuius de æumnis infrà, Adrianus Gressonius, Adrianus Aranus (postremi hi duo in Galliam deinde, Huronicâ gente excisâ, renaugauerunt, Gressonius aliquot post annis Orientalem Missionem expetiit, in eâque, dum hæc scribimus, versatur.) Laicus autem Nicolaus Norclarius. Omnium in ore, tametsi ad grauissimas se se æumnas proficisci intelligebant, mira tamen nitebat serenitas, interioris suauitatis index: quodque magis mirere, adolescentes Galli ad viginti, eadem constantiâ, animique celsitudine ad eos se se adiungere, professi non se quæstiosa rei familiaris compendia, sed salutem animarum Christi IESV sanguine coëmptarum sequi. De eorum ratione itineris, iniecta deinde Kébecensis, Triflu-

LIBER SEPTIMVS.

517

ANNVS
MDCXLVIII.

uianisque sollicitudo haud leuis : renunciatum siquidem est , postquam circa Montem-regalem peruenissent ad vndarum diuortia , alios ad Gallorum stationem deflexisse , exoluendæ fidei Monte-magnio datæ , alios tetendisse in diuersam partem , quâ iter tutius , planius , minúsque hostilibus Iroquiorum infidiis propositum : sed res intrâ metum constitit : cuncti sub ineuntem Septembrem Huronum fines læti , incolumésque reuenerunt.

VBI ABCESSERANT, Allebotius (iam enim rerum administrationem capefferat) Kebecci cogit in consilium Algonquiorum, Montanorumque Præfectos, coràmque de optimâ ratione rei tum ciuilibus, tum Christianæ constabiliendæ deliberat. Ad vtriusque quidem, maximè verò ad posterioris vel decus vel firmamentum pertinere duo iudicata : *Vt exotici illi liquores, qui ebrietatem hoc facilius, quò suauius inducunt, nec prorsus ut factum adhuc erat (si non propalàm, clàm certe) diuenderentur à Gallis ijs, qui lucelli nescio cuius cupidiores, quàm Christiani officij retinentiores, ad aduentum nauium indigenas eâ corruptelâ inescare consueuerant : Vtque infideles atque apostate, Christianorum sedibus prorsus excederent.* Vtrumque perdifficile videbatur : quod ad eam diem nemini homines liberi, nisi liberè paruerant, hoc est, nullâ vnquam lege promulgatâ, quæ vllum à flagitio propositâ publicè pœnâ reuocaret. Rogati Præfecti super vtroque capite sententiam, quod ad primum quidem attineret, nihil tam sibi in votis esse testati sunt, quàm vt insana illa ebrietas suis longè latèque finibus arceretur : verùm, quantalibet adhibitâ diligentia, nondum potuisse se ab suis expiscari, vnde tandem noxios succos coëmerent. Arqui, si auctores prodere recusant, excipit Allebotius, ab ijs ipsis exigenda pœna flagitij. Cùm annuerent, idque prorsus sedisset; maiori etiam studio, ad alterum quod spectaret, eam in sententiam iêre vniuersi, vt Kebecco, Sillerianisque sedibus emigrare iuberetur quisquis fidem recusaret capeffere. Quæ cùm constituta in consilio essent, Sillerij die Dominicâ proximâ, secundum sacrum princeps, ad tympani sonitum conuocatis quotquot aderant (aderant autem perfrequentes, vel Christiani, vel Ethnici) perlectum Decretum, primum ad Gallos, Gallicè : tum Interpres sententiam ex fide reddens,

Decretum de arcenda ebrietate, infidelibusque & apostatis pellendis.

ANNVS
MDCXLVIII.

idem per Præfectorum vnum, designatum è pluribus, Algonquiniis, Montanisque, & Insularibus promulgat. Summa erat; *Vetari seuerè tùm Proregis Galli, tùm indigenarum Præfectorum nomine, Ne quis deinceps periculosos eos latites venales haberet, ne quis emeret: qui secus fecissent, in eos animaduersum iri; Iuberi verò eos omnes, qui fidem vel turpiter deseruissent, vel pertinaciter detrectarent amplecti, excedere ijs oris: constitutum enim tùm Proregi, tùm Præfectis ijsdem esse, neminem prorsus non Christianum ibidem esse sinere.* Vbi perlecta cuncta, denuncia-
tæque erant, Præfectorum vnus ex primarijs egregiè Christianus, cùm satis intelligeret, haud facillimè morem gesturos indigenas, nisi ad Galli Proregis auctoritatem, Præfectorum quoque consensus adiunctus esse declararetur; orationem deinceps habuit ad conuentum: Ac posteaquam vehementer inuectus erat in tam graue, tamque exitiosum flagitium; Audite, inquit, denuò fratres, nepotésque mei, quotquot adestis: non Gallus modò Prorex ista denunciat: sed quotquot adsumus hîc Præfecti (nomen vniuscuiusque addidit) confirmamus, si quis vestrùm, quod absit, secus faxit, quàm ferat Decreti ratio, hunc à nobis, Gallis permissum iri, qui in eum ex legum suarum seueritate animaduertant. Hîc verò attenti cuncti, ne mussare quidem: cùm conticescerent, & in vultu tamen Pauli Ieschat (vulgò Cocles Insulæ dicebatur) impij apostatæ, legeretur grauior quædam sollicitudo, qui secum paucis alijs potissimùm perstringi intelligeret, Natalis Negabamat, is de quo dictum iam multoties, hominem appellans; Tandiu est, inquit, ex quo insto atque vrgeo assidue, Deo vt te miser, cui te per infandum scelus subripuisti, restituas, nec pares: semper ad hanc diem tergiuersatus es, morasque alias ex alijs neuisti, nec vnquam dilucidè aperuisti rationem consilij tui. Agedum, nunc demùm prome quid hoc condas pectore: si constitutum tibi est ad frugem te recipere, ac publicâ offensione sublatâ, gerere te deinceps pro Christiano pio, religiosoque; consiste sanè: omnes quotquot adsumus, egregiè in te animatos esse comperies: sin à fide prorsus defecisti, perque sacrilegam impietatem, nuncium precationi remisisti; recedito prorsus: tibi enim & meo, & horum nomine denuncio, nemini locum hîc habitandi fore, qui non summum Deum castè, pièque ex sanctæ fidei institutis colat. Vt tecum ago, sic alias me-

cum actum est, nec succensui monitoribus. Dum me antè annos aliquot ad fidem Paulus Iuneneus institueret, per diu explorata ab eo constantia mea est, sic, ut iudicaret tamen ipse, non agi mecum durius, quàm ferret equi ratio: in re enim tantà nunquam nimis studiij afferri posse ad periclitandos eos, qui si desciscant, non nisi graui offensione publicà desciscant: tandem, ubi primum animum ad illud quod poscebat, hoc est ad fidem capeffendam, induxeram, serio, tum demum Catechistem meum appellans; Actum est denique, inquam: neutiquam est mihi lingua duplex: idem prorsus loquuntur mens & os: sic habeto, ex animo credere me in eum qui cuncta generauit: quid sim in posterum factururus, haud ipsi mihi liquet: verum si quod absit, ab hac vnquam mente discessero, quin tu me dispellas, nihil abnuo. Eadem tibi à me nunc inculcari, intellige: atque adedò labra ista diducito, & quæ latent in imo sinu præcordiorum, ea erumpere finito. Ad hæc gloriosus olim fuis in conuentibus Thrafo, tunc tanquam rana Seriphia penè obmutescens, incertâ, tremulâque oratione responderet; Nihil à se statui satis certi super causâ propositâ posse, antè, quàm sui, qui bellatum perrexerant, essent reuerfi: sed cum nihilo feciùs vrgeret Natalis, duorum alterum eligeret, aut excedere, aut ad fidem serio mentem appellere; recepit, se Christiani officij legibus statutum deinceps: idemque pollicitus est alius quispiam, qui veteris polygamie nundum immemor, vxores domi publicè habebat duas: ablegaturum enim se proximo quoque die duarum alteram: & fecit haud ita diu post. Adedò ad continendos homines valet considerata iustâque eorum qui præfunt seueritas: dum in omnes æquè exerceatur, neque exostulare iure vllus possit, quæ in se carpantur, eadem in alio tolerari.

ERGO CVNCTIS nouus iniectus ardor: isque ita vulgò enituit, ut mirarentur illi ipsi, à quibus instituebantur non iam barbari; sed mites filij Dei; tantam, tamque cælestem in eâ olim barbarie conuersionem rerum in melius. Illa ipsa vetera instituta, quæ, quoniam nihil in ijs, quod fidei repugnaret, inerant, bonâ Catechistarum veniâ retinuerant, egregiè ad fidei dogmata exigere ceperunt, separantes ex diuino præscripto, pretiosum à vili. Mos erat, insinuatus à nobis aliàs, ubi diem extremum obierat aliquis, seu militari virtute, seu sapientiâ, seu liberalitate, seu quâ aliâ virtute de publico bene

ANNVS
MDCXLVIII.

meritus, eius nomen alij cuiusdam publicâ cerimoniam indere :
atque id, mortuum ad vitam denuò excitare, vocitabant. Ri-
tum cum partim retinuit, partim immutauit Sillerianus Neo-
phytus, Præfectus: ad epulas quinquaginta Christianos inui-
tauit: tum, vbi opportunum fuit, hanc omninò ad conuiuias
habuit orationem. *Nisi Christianus essem, ac nisi certissima spes*
ea me solaretur, fore ut corpora nostra aliquando reuiuiscant, ange-
rer utique animo, ac vehementer quidem, ex morte filij sororis meæ,
ante annum mihi erepti: sed quandoquidem nobis vita aufertur eâ
dumtaxat lege, ut restituatur aliquando, mortem ego non in mor-
tis numero pono, sed in intervallo aliquo temporis, quo inter nos
reuisere minus liceat, postmodum mutuâ consuetudine suauissimè, &
in perpetuum quidem tempus fruituris. Quando igitur optatissimam
illam restitutionem corporum nostrorum iubemur expectare, ritum
hunc quem usurpo, illum eundem sororis meæ filium nostro more ad
vitam renocaturus, sic interpretor, ut imago sit certissimæ illius,
verissimæque resurrectionis, quam Christiani expectamus. Itaque
hunc, quem nostis cuncti (aderat is quem pro nepote ex sorore,
nepotem sibi legitimè adsciscebatur) adopto, sufficiòque in
demortui locum: in eum quoties intuebor, ea me cogitatio solabitur,
Nequaquam priorem illum extinctum esse. Hic cum iuueni mu-
nus obtulisset haud minimi pretij, ut ijs locis, hunc in mo-
dum acceptum est, ut is se & ingenio valere ostenderit, &
esse apprimè Christianum. Quandoquidem donum hocce, inquit,
ab auunculo meo sic datur, ut illud tanquam pro tesserâ futura olim
corporum nostrorum resurrectionis esse velit; fieri nequit, quin si-
mul me admoneat Christianum esse. Et sum prorsus, viri amicis-
simi, ac unâ vobiscum, atque adeò cum omnibus ijs qui sacrâ Ba-
ptismi undâ abluti sunt, illud certissimè mihi persuadeo; Neutiquam
ex morte charorum angi debere, qui minimè dubitet, quin futurum
sit ut ij aliquando reuiuiscant. Letandum ergo censeo, non ex hac
resurrectionis imagine, quam utcunque nostrâ hacce cerimoniam expres-
sam volumus, sed ex ipsius corporum nostrorum resurrectionis cogita-
tione, quandoque representandæ. Quæ cum fuisset prolocutus,
quoniam, ne quid ad veterem ritum deesset, canendum quo-
que erat, è toto cœtu primarius quispiam hæc vernaculâ lin-
guâ modulatus est varijs vocis flexionibus, frequentatis mul-
toties; Qui me aliquando ad vitam denuò excitabit, is me solatur.
Quid

Quid hac cantionis formulâ ab inconditis illis, delirîsque multiplicationibus superiorum temporum remotius?

EADEM FIDEI constantiâ Neophytus aliquis, dignus cuius proditum nomen esset, cum Sillerium se se ex diuturnâ venatione, quam vnâ cum alijs partim Christianis, partim Ethnicis hyeme exercuerat, recipere appararet; contempsit inanes minas impostorum quorundam Gaspeïensium. Ii, cum glaciatis quasi rupibus amnis passim horreret, denunciauerunt fore, vt inter eas moles intercepto nauigiolo, in vndis periret, si se vndis committeret; id tamen remedij præstò esse si modò assentiretur, vt pristino tympanorum sonitu opem dæmonis ad eas dissipandas accerferent. Hallucinamini, inquit: dæmonisne opificium glacies est, vt eam quò libuerit, agere queat? Ego verò audientibus, spectantibusque vobis; auxilium accersam potentius, preces fundens ad eum, cuius nutum cetera cuncta quæ cernitis, existunt, tum hæc ipsa glacies. Atque hîc prouolutus in genua; *Tuum est*, ait, *Domine Deus meus, qui omnia condidisti, vt de rebus cunctis ceteris, sic de hisce glaciei molibus statuere. Non versare illas scelestissimus Manix potest pro nutu: tuæ infinitæ potentia eæ prorsus subsunt. Si profectiorem nostram crastinam probas, illas disce: sin improbas, acquiescemus, dicemusque, Dominus est: differamus in tempus aliud.* Rem permiram! postredie, seu postremæ omnium moles eæ glaciei essent, seu cunctas aliò Dominus Deus facessere iussisset, alueus certè fluminis tam explicatus fuit, vt vir egregiè pius de ineptâ nebulonum deliratione triumphans, in omnium oculis profectus sit. Tum canoam conscendens; *Quid censetis*, inquit, *stolidi? glaciei imperat Manix vester?* At ij pudorem inter, iracundiâque; Atqui sic habeto, excipiunt, si proficiscere, moles exituras alias, quæ tuum nauigium conterant, deprimantque. *Quasi verò*, inquit vir in paucis fidelis, *qui hesternas discit, non hodiernas quoque dispellere, si extiterint, queat?* Exitus is fuit, quem sperauerat Dei famulus: secundâ navigatione vsus, portum breuî incolumis tenuit. Adiungamus insignem fiduciam Dei, in virgunculâ, annorum admodum octodecim. Hæc tanquam è spinâ rosa, sic ex patre deterrimo extiterat: vt summi Dei prouidentissimum suorum amorem mireris magis. Enitebant in eâ, corporis animique dotes, vt ijs

ANNVS
MDCXLVIII.

in oris, eximix: idcirco multi vxorem eam sibi deposcebant. At illa altiora meditans, generoso fastidio ablegabat omnes, cum in morbum incidit, vnde denique erepta terris est. Vbi se eo correptam vidit, non modò non ingemuit, vt pleræque non Barbararum modò, sed etiam nostratium; quin, cum ingenti significatione lætitiæ; *Gaudeo verò*, inquit, *quod ægroto, atque adeò perlubenter emoriar antè, quàm nubam: te enim amo, Domine I E S V, non homines. Gratias ago quod sum in doloribus, quòdque mors instat: de me statue vt lubet: mihi quidem hæc affulget fiducia, fore vt postquam nature necessitati concessero, offerat me tibi Virgo parens tua.* Has quoque identidem voces mittebat; Neque me morbus angit, neque dolor, neque propinquæ mortis facies: illud me modò sollicitat, quod ad sacram Ædiculam nequeo adreptare. O si id ante exitum è vitâ, concederetur! Paulò antè, quàm ageret animam, sacramentis Ecclesiæ iam tirè communita omnibus, bis ter-ve, vt morituris, sæpenuerò euenit, totis artibus vehementiùs agitata est: quarum ex postremâ perturbatione vbi se receperat, Sacerdotem appellans qui ægrotanti adfuerat assiduè; *Vale*, inquit, *vale mi Pater: quod ab optimo Deo mihi tam enixè precatus es, id nunc demum conceditur: en, I E S V S sponsus meus in calum me abducit: atque eodem momento beata illa mens virginali corpore soluta est: Aseueravit postmodum Sacerdos idem, nullam vnquam ab eâ contractam labem: eò, minùs mirum tam placidâ esse morte defunctam.*

ATTENDENDA hinc forent quæ cum Abnaquioijs suis fecit, tulitque, etiam hoc anno Gabriel Druilletius, quæque Attikameguij incensæ fidei documenta dedere ad Trifluuium: sed supersedeo: partim quia sunt hæc persimilia ijs, quæ iam sæpè à nobis varijs locis memorata sunt: partim quia nos vocant Huronici casus sanè Tragici, de quibus dicendum deinceps, prætermisissis rebus Kebeccensibus, nisi vbi ex Huronicis admixtæ occurrent. Quâ in re imitabor Hieronymum ipsum Lalemantium, qui ad R. P. Claudium Lingendium Franciæ Prouincialem Kebecco scribens, negat perscripturum se quidquam in annuâ Relatione, de rebus ibidem Kebecci gestis, non quod, non pari solatio futuræ ex essent, quando ijs locis & numero & virtute crescebant Christiani suprâ spem omnem:

LIBER SEPTIMVS.

523

ANNVS
MDCLVIII.

sed quod ad res illustriores Huronicas si consueta ista adiungerentur, molesta forte futura essent. Ad Huronica igitur ag-
grediamur.

GENS, SI HVMANA spectes, calamitosissima; si diuina, felix utique; atteri grauius cœpta, inde ab huius anni initio. Ex pago S. Ignatij venatum in siluas excurrerant viri, feminaeque, ad trecentos: ij Sonmontyerrononiorum fines versùs, bidui progressi, dum in feras intenti, minùs ab hominibus cauent; ex improviso ab hoste circumueniuntur. Infestum agmen vt non in se satis esse virium animaduertit ad oppugnandos cunctos, tempus ex insidijs præstolatur idoneum, ad carpandos quos posset. Seiunxerant se à suis quidam paulò fortè fidentiùs, quibus importunorum vicinorum explorata pridem esset versuta malignitas: in hos, viris maximam partem hac illacque ad venandum digressis, impetum faciunt inopinato Sonmontyerrononij prædatores: septem cadunt ipso loco: quatuor & viginti, viros feminasque abducunt. Christiani maximam partem erant: atque idcirco applicuerant se alij alijs, vt insanis Ethnicorum vociferationibus, petulantiaque procul, adhibere cultum Deo suo per statas preces manè ac vespere castè possent. Quid captiuus factum sit, resciri non potuit: credibile, viros de more exustos, feminas reseruatas. Cùm singulari morum innocentia omnes essent, tùm Ignatij Saonaretli conspicua virtus elucebat. Annos natus erat admodum quatuor & viginti: sed si innocentiam, candoremque morum spectes, tempora iam multa expleuerat. Tàm pudicus erat, vt (iuuenculorum nostrorum probro) cùm de vxore ducendâ à parentibus interPELLARETUR, atque adeo nominaretur ab ijs virgo quædam & ab natalibus, & ab dotibus ceteris sic instructa, vt nihil posse fieri commodius canerent; Ego verò, inquit, *in virgine nullâ defigere oculos adhuc ausus fui: ita non magis illam noui, quàm alias. Nimirum illud assidue vereor, ne si emisitq; oculis in alicuius vultum ferar, ea deinde mentem turbent imagines, vnde Domini Dei suscipiatur offensio.* Quid hac castimoniâ illibatus? Idem cùm iter ageret cum Sacerdotibus è Socerate duobus per altas niues, auramque planè gelidam; & duorum alter viribus defectus, ab Ignatio postularet leuare se onere quod gestabat, ne grauaretur: Ego verò, inquit,
Vuu ij

Gentis Huronica
elades.

ANNVS
MDCXLVIII.

lubens: neque modò te, sed socium quoque tuum hoc fasce releuabo. Eâ quidem conditione, aiunt, vt quando penè nudus es, rigésque frigore, accipias à nobis vicissim vestis aliquid, amiciendo corpori. *Minime verò*, inquit: *nam si adesset amictus commodior, fructu carerem algoris huius, quem iam totum Domino Deo obtuli, vnà cum labore via reliqua, ad crastinam synaxim religiosius obeundam: atque hæc me mirum in modum cogitatio reficit, fore vt aliquando in celo gratias agam optimo parenti, quod me dignum existimauerit, qui suâ causâ aliquid in terris durius perpeterer.* Certè totus erat aliquandiu iam antè, in immortalitate meditandâ: aiebat enim ex ijs quæ intùs in animo quasi insusurrarentur, sibi persuasissimum esse, haud victurum diu: quare super matutinum sacrificium, à quo aberat nunquam, precésque vespertinas, quas religiosè exolvebat, Rosarium insuper quotidie, ferè à meridie, recitabat in sacello, flexo genu. In postremo illo certamine, in quo fortiter dimicans occubuit, cùm videret satis, non posse se, neque suos, diutiùs repugnare, nedum vincere, consobrinum inclamans, qui fugam iam capefluera; *Renuncia ergo*, inquit, *matri meæ, me ab hoste crematum iri: verùm, illud adiunge, petere me, ne mortem deploret meam: neque enim aliud tum animo reuoluam, nisi beata illa gaudia æternitatis.* Sed non ad Iroquiorum ignes illum referuari siuit summus agonotheta: cæsus est ipso in conflictu, vnà cum germano fratre, quem, cum iam inter Catechùmenos esset professus, baptizasse ibidem dicitur. Secuta piorum filiorum institutum mater deinde est, fidemque vnà cum totâ familiâ capefluuit, fidos apud Deum nacta interpellatores, quos in terris materno studio fouerat. Paucis porrò post diebus, cùm ad locum certaminis perrexissent indidem ex pago S. Ignatij, indigenæ plus trecenti, tùm vt mortuos sepelirent, tùm vt auherent vaccarum siluestrium aliquot, venando cæsarum, carnes; in reditu dum palantes hac illac vagantur incautiùs, carpuntur seorsim ab Annierrononijs circiter centum: ab ijs ad quadraginta trucidati, capti-ve.

GRAVIOR æstate tempestas incubuit: excisa prorsùs est ab Annierrononijs iisdem, Missio S. Iosephi, quæ vocabatur, numerosa eadem, & insigni Neophytorum sanctimoniâ incluta. IV. Non. Iul. dum post Solis ortum pagani penè cuncti

ANNVS
MDCXLVIII.*P. Antonij Da-
niel extremi la-
bores, & mors.*

ad facellum sacrificio interfuturi de more conuenissent, accedit hostis silentio, incautisque, nec quidquam tale metuentibus superuenit. Vix sacrum peregerat Antonius Daniel è Societate Sacerdos, qui Missionem procurabat, cum egressi primi, plerisque precationem producentibus, arma inclamant continuo, hostem adesse. In tumultu, dum alij obuium quodque telum rapiunt, alij dant se in fugam, pastor de suo grege pie sollicitus, dat se in medios, & quà præsentiùs periculum videt, pugnantium confirmat animos, at diuersissimâ oratione. Nam Christianis quidem sempiterna præmia proponit, coronamque illam nullo defluxuram tempore, quæ iam vertici immineret; Infideles, quasi humo iam dehiscente, rapiendi mox forent ad Tartara, hortatur vehementer sempiterna illa, dum integrum esset, supplicia declinarent, ne-ve committerent vt tam præclaram occasionem sibi in perpetuum consulendi, elabi sinerent, cuius deinde iacturam sempiternis eiulatibus, dentiùmque stridore illo tam formidoloso, de quo inaudissent aliàs, nequidquam essent deploraturi. Et Domino dante *voci famuli sui vocem virtutis*; tanta subito facta est conuersio animorum, vt qui antè, sibilis, sannisque incensi Catechistæ paræneses profecuti erant, in extremo periculo resipiscentes, turmatim simul Dei misericordiam, simul Baptismum inclamarent. Quare Antonius, nihil de vitâ mortali sollicitus sibi, totus in sempiternam eorum salutem incumbit: in ipsòque acerrimo dimicationis imperu, strophium multoties vndæ immergens, per asperionem baptizat supplices. Interea sensim hostis progrediebatur, paulatimque pagum victor occupabat, cum Antonius ad omnem fugæ mentionem, quam plerique suadebant, obsurdescens, postquam dimicantibus prospexerat, ad senes ægrotosque conuertitur, quos varijs in tugurijs iam ad Baptismum comparauerat. Ergo ad eos accurrit, lustratque sacrâ aquâ cunctos, non eos modò quos destinarat animo, sed infantulos etiam plerosque, quos matres properanti certatim obtrudebant. Tum ad facellum, tanquam ad suam stationem recurrit properè, sæuientibus iam hostilibus mucronibus, omniâque cæde & sanguine non viro- rum modò, sed mulierum etiam, puerorùmque miscentibus. Dum accedit, oppletam Ædiculam videt partim Neophytis,

ANNVS
MDCXLVIII.

qui extremam à peccatis absolutionem, partim nouis Catechumenis, qui Baptismum exposcebant. Dum his illisque pro virili satisfacit, hostis factus certior, eò turbam plurimam confluisse, accurrit barbaro ululatu, vociferationeque ad terrorem quàm maximè compositâ. Vt sensit Daniel, blandè compellans suos; *Ite sanè, inquit, ite fratres mei: subducite vos: ac quacunque pergetis, fidem vestram circumserte; ad extremum usque spiritum Christiano in officio perstituri. Me quidem hîc consistere addecet: & consistam utique, quandiu spes affulgebit aliqua, inuandî cuius cuius; vitam hancce nihili facio: in celo inter nos reuifemus.* Tum aduentanti hosti occurrit intrepidus, solûsque, armatas hostium cohortes sic terruit, vt gradum reflexerint attoniti: pòst, ignauiam incusantes suam, qui vni homulo tam multi cederent, circumscribunt vndique seruum Dei, petuntque telis: donec pectore glande plumbeâ traiecto, corruit humi, I E S V nomen iterans, ad quem pergebat: bonus pastor utique, qui animam tam generosè dedit pro ouibus suis. At non eius morte exsaturata immanium ferarum veriùs, quàm hominum rabies: in corpus exanime indignissimis modis sæuere, nudatum prorsùs: nullûsque penè è tanto numero fuit, quin, tanquam gloriosum esset pugnare cum mortuis, vulnus aliquod inflixerit. Nec verò sic satis sibi factum putauere: cùm flammæ, quas tugurijs immiserant, toto pago crepitantes, Ædiculam sacram denique corripuissent, in eas, beatos artus iniecerunt, decorum utique tumultum: vbi enim sanctiùs Sacerdos quàm in Ecclesiâ reponeretur; & arsurus scilicet: vt quæ fax diuini amoris animum incenderat, eadem corpus absumeret. Et commodum illud præterea cecidit, quod interea dum in pastoris corpus furorem exerit suum turba impia, licuit gregi diffugere, dilabique: hinc in tutum se recipere plurimi.

V T A D A N T O N I V M reuertamur, Dieppæ in Neustriâ natus erat, honestis, piisque parentibus. Sacerdos in Nouam Franciam nauigauit: aliquandiùque Kebecci versatus, transijt ad Hurones, quorum ad sempiternam salutem natus videbatur. Annos ipsos quatuordecim laboriosissimam vineam excoluit operarius impiger, magno, fortique animo in susceptis rebus perficiendis, incredibili patientiâ ærumnarum omnis ge-

neris, mansuetudine omni contumeliarum, iniuriarumque atrocitate maiori, charitate tali, qualem describit Apostolus, *Omnia suffert, omnia sustinet*, Annos nouem postremos exegit in pagis ijs, qui ab hostico aberant propius: ideirco semper erat animo comparato ad id quod assecutus est tandem, ut ab hostibus Dei, hominumque tam pia de causâ trucidaretur. Ante biduum confessionem generalem instituerat, absolutis de more Societatis, Exercitijs spiritualibus, sanctoque illo secessu statim octidui sic exacto, ut Meditationum omnium argumentum suppeditarint Christi IESV labores, ærumnæque, quàmque singulare Dei donum esset, in earum venire communionem. Postridie Cal. Iul. auulsus à charissimis sodalibus, ad suam se Missionem recepit: ad pagum S. Iosephi posterâ luce cum peruenisset, hoc est pridie sui obitus, dixit pro concione ad Neophytos Catechumenosque suos: & quoniam in horas imminebat periculum, singulari Dei prouidentia ubi primùm è suggestu descenderat, operam dare instituit audientibus Confessionibus, singulos ad mortem horrans, ipse breui emoriturus. Prodidit annua Relatio, ipsum, post excessum è vitâ, bis apparuisse: primùm quidem, vni è Nostreis, qui cum hîc coniunctissimè vixerat, eo corporis, orisque totius habitu, qui cælestis gloriæ imaginem suauissimam obijceret oculis: ac tamen si annos tantum circiter triginta natum diceret: an ut exprimeret illud Apostoli; *In mensuram ætatis plenitudinis Christi?* Quæsiuit ex eo continuò is, cui se visendum sistebat; Quî fieri potuisset, ut sineret summa illa Bonitas, corpus serui sui tam indignum in modum post obitum haberi, in fauillamque redigi sic, ut ne cineres quidem colligere licuisset? At is responsi nihil tulit, nisi tria illa verba ex Psalmographo *Magnus Dominus, & laudabilis nimis*: verum, addidit, abundè aliunde compensauit pius parens, quæ in corpus exanime perpetrata sunt: nam animarum quæ in flammis Purgatorijs cruciabantur, numerum mihi donauit non exiguum, quæ ascensum meum in cælum cohonestarunt comites. Secundæ apparitionis modus non satis exprimitur: spiritualis potius fuisse videtur, quàm corporeus: verba Gallici Scriptoris reddo ad verbum, ne quid de meo affingam in re tanti momenti, qui

ANNVS
MDCXLVIII.

vel in leuissimis id semper secutus sum, vt ne latum quidem vnguem à veritate discederem, quæ lex est Historiæ. Sic ergo Scriptor Gallicus: *Aliàs visus est interesse collationi, quam inter nos habebamus, de medijs fidei, hisce in oris amplificandæ: tuncque apparebat nos confirmans suo ipsius robore, suâ luce nos complens; Deique spiritu, quo intimè imbutus ipse erat.* Sanè moriens, socijs exactissimam imaginem reliquit virtutis; Huronibus autem, non fidelibus modò, sed etiam infidelibus suauissimam recollectionem sui: neque enim vllus erat eorum quibuscum verfabatur, quem non raperet continuò.

AD GRAVEM illam iacturam nullus tamen despondit animum, aut fractius quidquam præ se tulit, neque ad S. Iosephi sedem, locum cladis, neque alijs in Missionibus. Ad septingentos cæsi, capti-ue sunt, feminæ maiorem partem, puerique: plures euasere: cùmque quò se reciperent commodius non haberent, palantes alij ex alijs ad sedem S. Mariæ confugere; vbi iam collocatum præcipuum domicilium Societatis IESV diximus: ibi tamen tanta iam erat penuria, vt Patribus deinde Kebecco aduenientibus (quod in Galliam Ioannes Boninius, vnus ex eorum numero, scripsit ad vxorem Rhedonensis Protopræsidis, consanguineam suam) pro lautissimo ferculo, caninarum carniū frustulum cuique appositum sit, cùm primū cibum religiosâ in domunculâ cepere; tamen & cibus ministratus tam multis, & vestis plerisque. Peruenerunt noui operarij ad S. Mariam, Septembri ineunte, & scilicet mirum in modum mœstos recreauere, vel ipsi per se, quando plures erant, à quibus deinceps opem spiritualibus in rebus exposcerent, vel ob suppetias, quæ simul adfuere. Vnà cum victoribus Huronibus, venerunt bellatores Galli viginti, futuri præsidio, si quando hostis denuò ingrueret: sed exigua manus quemadmodum Nationi toti efferatissimæ eidem, & bellicorum laborum, periculorumque contemptrici obsisteret? Fuit tamen ea interim consolatio animos, spem, metumque inter alternantes: Patribus in id incumbenibus sedulò, vt quando messis multa vndique falcem opperiebatur, hoc est noui semper populi ad fidem anhelantes, mitti ad se poscerent à quibus instituerentur; Euangelium longè, latèque, dum se opportunitas dabat, disseminarent. Ergo vndecim hoc an-

no Missiones susceptæ : ad varios Huronum tractus octo, tres reliquæ ad Algonquinos : in earum quatuor, distributi quatuor qui recens aduenerant, Sacerdotes, tanquam sub pædagogico, sic sub singulis singuli futuri Sacerdotum eorum, qui vernaculi idiomatis cognitionem longiore iam usu adepti erant. Fructus operæ hoc anno, præter confertam turbam eorum, quos in supremo discrimine per asperionem à Daniele baptizatos vidimus, mille & octingenti regenerati in Christo sunt. Cum omnium illustris fides fuit, tum eorum enituit virtus singularis, qui ad Missionem Conceptionis pertinebant : viri, feminae, pueri tantâ constantiâ fidem, fideique socias virtutes excoluere, ut tanquam illi olim Antiocheni, sic isti à circumpositis Nationibus vulgò nuncuparentur *Christiani*. Et verò Præfecti ipsi, penes quos rerum summa, fidei se se patronos constantissimè exhibuere : priuatorum familiæ propemodum omnes ad eandem se se aggregauere : ita cum paucissimi Ethnici superessent, consensu Christiani constituerunt, morem deinceps ferre nullum, qui auitam superstitionem oleret, quive ad morum deprauationem vergeret. Eam in rem ad Magistros in Christo suos adiere, precatique sunt, ut quando in patrijs Huronum institutis satis versati iam essent, ex iisdem antiquarent quæ contraria essent Christiano officio, nequirentque cum fidei scitis consistere : quæ retineri posse putarent, retenturos, quæ exploderent, explosuros : non enim se aliter accepturos quæ definirent, quàm si à Deo ipso proficiscerentur, cuius legum essent interpretes. Rem sanè obseruatu dignissimam, ut quo propè tempore Kebeccenses Præfecti ebrietatem insectabantur, vetabantque secum & infideles morari, & apostatas; eodem impellente, mouentéque Spiritu, qui ubi vult spirat, Hurones ad Christianarum legum formam exactissimè patrios mores, institutaque reuocarent. Nec verò hæc decreuere ardentius, quàm constantius deinde tenere : si quid, ut fit, in usu deinceps enasceretur difficultatis, ad eosdem adibant Patres in Christo suos, & quid liceret, quid minùs, studiosissimè sciscitabantur. Id adeò enituit in puerulo, ac propè infante : sex enim admodum annos natus erat : is cum in grauissimo morbo versaretur, vnde mors deinceps consecuta, matremque non eiulantem illam quidem, sed lacrimantem vi-

*Neophytorum
virtus in Mis-
sione Concep-
tionis.*

ANNVS
MDCXLVIII.

deret; frustra lacrimas eas fundi præfatus, frustra quæri remedia: obsecrat, obtestaturque ne cogitationem vllam susci- peret vitæ filij longioris, malle se in cælum pergere. Ceterum, certior te faciam, inquit, de appropinquante meo obitu: nam ad S. Mariam deferri me velim, quò, ibi loci emoriens, cum præstantibus illis Christianis tumuler. Nec defuit paruulus suæ pollicitationi: paucis post diebus matrem monet, tempus esse ad S. Mariam pergendi, instare exitum è vitâ suum. Hic mater, mulier fortis patrium obseruatura morem, vt emorituro quopiam è familiâ, vocentur ad epulas amici, necessariique familiæ, atque ad eò primores alij, ad centum; conuiuium in- struit: Vbi vidit paruulus ista apparari; Quid agis, inquit, mea mater, quid agis? an me in supremo articulo tam graui noxâ illigare vis? sic habeto, nuncium me remittere patrijs istis superstitionibus, inque Christiano officio velle ad extre- mum vsque spiritum perstare. Latata mater constantiâ filioli; Atqui sic tibi persuadeto, mi fili, ait, non eam me esse, quæ consciscere peccatum vllum, Dei-ve mei offensionem velim: sed certò scio nihil à me designari, quod Christianis legibus aduersetur: imò verò conuiuium instrui volo eò potissimum, vt intelligant tum necessarij nostri, tum alij, quis tuus sit hoc articulo de susceptâ fide sensus. Ne verere: nihil hîc quid- quam noxæ subest. Cum ne sic quidem acquiesceret, nimi- rum accersendus è Patribus vnus fuit, qui hoc ipsum incul- caret: cuius ex ore vbi acceperat, nihil in eo conuiuium cul- pæ fore, tum demùm conquieuit animo, delatusque, vt con- cupierat, ad S. Mariam, ibidem placidâ morte defunctus, terram cælo, momento mutauit.

Hæc puerulus: at capularis cuiusdam senis (octogenarius erat) constantia alio in genere enituit. Cum ludicrum exer- ceretur ab Ethnicis, in quo ex veteri licentiâ, nihil non sibi permissum iri putarent, viro inter eos primario per tuguria con- sultò inclamante, per somnium imperatum sibi esse, vt as cam- panum Gallorum deturbaret (monebat autem ista non ex som- nio vllò, sed ex vlciscendæ iniuriæ cupidine, quam se à Chri- stianis accepisse interpretabatur, passus repulsam in re, quam idcirco illi negauerant, quòd affinis esse peccato putaretur: sed somnium obtendebat, quod ex corroboratâ diuturno vsu

maiorum superstitione, repugnare somnijs pro piaculo semper habitum fuerat) vir fortis obistere decreuit, publicamque Christiani nominis ignominiam prohibere, non tumultuosâ seditione, sed obiectu corporis. Ergo præmissâ precatone, quâ & opem Dei inelamavit, & vitam pro religione obtulit suam; vbi pergere ad scelus furentem videt, securimque iam librare in fores, vnde aditus ad campanam pateret; obijcit ipse se, mediûsque valuas inter sacelli, bacchantemque consistit: & intrepidus; Commodius, inquit, securis hæc in caput hoc senile, quàm in Domum Dei impingatur. Cùm hæreret attonitus infidelis, Ad necem, inquit, meam quod attinet, securum te esse iubeo: nolo neque à te, neque à publico, vt assolet, pœnas propterea vllas repeti: vt autem tam atrociter, tamque nefariè violetur locus sempiterno dicatus Numini, id verò neutiquam ferre, certum mihi est. Quò se verteret impius? si patriam quidem superstitionem, morémque inolitum sequeretur, mors millies potius oppetenda erat, quàm vt ab incepto desisteret: sed, seu pudor, seu vis occulta quædam inhibuit, discessit re infectâ, hoc feliciori vtrique successu, quod manus à sacrilegio seruauit immunes: senex autem de Thrasone triumphans insigniter declarauit; Nihil tam ad res arduas quaslibet perficiendas valere, quàm niti Deo. Hæc laus vnius viri propria: quæ sequuntur Christianarum virginum omnium Huronicarum communia. Ex Auernali instituto quod diu vixerat, ad curandum agrotum è suis, remedium adhibere tentarunt Ethnici vsurpatum frequentius aliàs, in quo lasciuia, petulantiaque eò vsque prorumpebat, vt decori verterent puellæ suam ipsarum pudicitiam prostituere. Cùm tales ab impijs quærentur perstudiosè, reperta nulla est: ita Ethnici quidam Præfecti ex vicinis Nationibus, quæ præclarâ de causâ venerant, abscedere coacti, in speciem cum rubore, re ipsâ attoniti, mirantésque talem tam subito extitisse Christianis in pagis rerum conuersionem. Sed quid mirum adultas virgines à flagitio tantopere abhorruisse, ex spiritu fidei; quando reperta quinquennis propè infantula, quæ parentum impiam ergà se pietatem vel in extremo morbo valere iusserit. Hæc, cùm parentem vtrumque infidelem haberet, itabat ta-

ANNVS
MDCLVIII.

men quotidie ad Ædiculam sacram, manè vespèrque, repugnantibus quamlibet patre, matrèque, atque adedò verantibus. Tandiu tenuit ea constantia, vt cùm Baptismum assidue exposceret, Patres tandem flexerit, gnaros, quod ætati desit, illud nonnunquam diuinæ gratiæ copiâ suppleri vberiori. Aliquandiu post Baptismum, in morbum cùm incidisset, infideles parentes impostorem accersunt, ex ijs qui se pro Magis venditabant: is pronunciat ita demùm morbum depulsumiri, si virgunculæ vestis quidpiam quod nominabat, puellariûmque crepundiorum nonnihil daretur. At puellula, quanquam morbi grauitate suprâ modum debilitata, quicquid tamen prostratarum viriûm supererat, colligit, parentèsque increpitans; Nam cur, inquit, Satanæ mancipium adhibuistis? Ego Christiana cùm sim, probare nullo modo factum vestrum possum, neque præclarâ illâ medicinâ vti. Deus meus me sanabit, faceßat impostor nequam. Perculit suprâ quàm dici queat, obiurgatio maturior, quàm vt ab eâ ætatulâ proficisci soleat, tùm parentes, tùm adstantes alios: ac parentes quidem ne morbum filiolæ graui mœrore cumularent, ablegant maleficum: infantulâque enixiùs flagitantem, ad sacram Ædiculam deferunt: se enim, vbi primùm deportata eò fuisset, conualituram. Et fidem infantulæ consecuta illicò sanitas, stupentibus cunctis: parentes attoniti ijdem, lætatique salute filiolæ, inter Catechumenos professi illicò. Cooptati deinde sunt in Ecclesiam per Baptismum, consilium illud superius damnantentes centiès, quo à precibus Baptismóque sobolem ipsi suam arcere pertinaciùs tentauerant.

MAGIS MIRVM adhuc quod sequitur. Virgo annos nãta quindecim, neque plures, capta erat vnâ cum alijs pluribus viris, feminisq; ab Iroquijs: Vt formâ iuxtà, & ætate florens erat, sæpiùs sollicitata ad flagitium est: sed cùm Catechumena iam esset, detestata semper facinus singulari constantiâ, adedò Barbarorum impurissimorum odia in se concitauit, vt de eâ trucidandâ non semel deliberarint: ipsa mori potius milliès decreuerat, quàm iacturam pudicitix cum Domini Dei sui offensione facere. Mater eius ac soror interim, ambæ iam baptizatæ, ambæ religiosæ in paucis, nihil tam luctuoso in casu, illa filix, hæc sororis deplorabant, quàm quod bap-

tizata nondum esset: atque adeò hoc ardentius preces affi-
duè ad clementissimum Deum eius causâ faciebant: ipsa iden-
tidem in durissimâ illâ seruitute, oculis, manibûsque in cæ-
lum sublatis; Capiat te mei misratio, aiebat, Deus matris,
sororisque meæ, quæ te & perfectius norunt quàm ego, &
colunt religiosius: hoc mihi dona, pater benignissimè, vt antè
quàm emoriar, perinde atque illæ, baptizer. Nec irriti que-
stus fuere: cùm aliquando sola in agro dominis suis ferret fru-
gem Indicam, plenâ luce, inaudit è cælo voces psallentium,
rapacissimâ modulatione, cantu accedente ad eum, quem ali-
quoties in Patrum Ædiculâ, vespertinis precibus cùm inte-
resset, audierat. Attonita, vertit se partes in omnes, si qui
Galli accederent: cùm videret neminem, procumbit in ge-
nua, resque suas tam deplorato in statu enixissimè summæ bo-
nitati commendans, spem concipit fore vt è funesto seruitio
euaderet, sic, vt nullâ dum tamen via expediendæ libertatis
animo occurreret. Cùm iterum, ac tertio, interiectis aliquot
diebus, voces eadem aures, mentemque pepulissent, spe ple-
na deinceps erectiori, dat se in viam, patriam, vt auguraba-
tur versùs, sola, sine comœatu, quamuis iter leucarum octo-
ginta Gallicarum esset, ac ducente Deo, nullius cuiusquam
infesto occurso, recepit se non rectâ ad pagum suum, sed ad
S. Mariam: ibi Baptismi, quem tam studiosè expetierat, com-
pos facta, finem nullum faciebat gratias agendi liberatori suo,
maioribus in dies faciendis in virtute progressibus intenta.

CLADIVM harumce finis grauiorum initium fuit: ad quas
antequàm veniamus, memorandum de naufragio, quod annum
cuius ad res aggredimur, insigniuit non tam importati Colo-
niæ Kebeccensi detrimenti grauitate, quàm fide eorum ipso-
rum, quos tam insolens discrimen excepit. Soluerat Rupellâ
ad XI. Cal. April. nauis vna è pluribus, earum quas Canaden-
sis Societatis mercatores instruere quotannis solent, & ad sub-
sidium mittere ijs, qui rem cùm ciuilem tum Christianam, in
Nouâ Franciâ procurant, Sanctus Saluator nomen fuit. Tran-
quillo pelago profecti, qui conscenderant, intrâ dies viginti
quinque leucas quingentas & quadraginta confecerunt, pla-
gam versùs eam, cui moriarum piscatio percelebris nomen fecit:
quippe ipsi quoque piscationi eidem operam aliquandiu dare

ANNVS
MDCXLIX.

constituerant. Eò lembos tres vectabant in naui, in quos ex-
scensionem facerent dum opus foret: atque ea res salutis fuit.
Nam ad XIV. Cal. Maias dum placidè inuehuntur, ecce tibi
nauem vident derepentè oppleri, aquâ non sensim se se in-
sinuante, vt sæpè fit, sed irrumpente in omnium oculis, hoc
formidolosius, quod cùm proximè nauiculariorum is, cui cura
illa incumbibat, sentinam explorasset, inanem repererat. Ta-
met si trepidatio ingens iam tum fuit, tamen nihil dum mo-
uere constituerunt, die iam inclinante in vesperam: illud tan-
tùm accurare aggressi sunt sedulò, vt sentinam, si quâ viâ pos-
sent, exhaurirent: sed irritus labor fuit, quippe, vt deprehen-
sum deinde est, at seriùs, mali pars ima, haud satis exactè li-
brati, dum se hac illac mouet, carinam perforauerat: ita fa-
ciendum noctu fuit, quod interdum fecissent, & commodius
& minori periculo. Sub mediam noctem, tenebrarum cali-
gine metum horrorémque intendente, iacturam nequidquam
faciunt, cùm iam letalis vnda penè ad foros vsque grassaretur,
nauisque in gyrum agitarerur, proximè vtique demergenda.
Sed, quæ fuit eorum vel constantia, vel obstinatio, præsto-
lari constituunt dum diluxisset, causam mali fortè deprehen-
suri; ac deprehendere quidem licuit, non item asferre reme-
dium. Ergo sub auroram pro se quisque certatim ad neces-
sarium opus conuersi, lembos demittunt in pelagus, & si quid
commeatus raptim possunt, instanti naufragio suffurantur; sed
cùm id esset prouisum tardiùs, valdè pauca auferre licuit.
Erant in naui septem omninò & quadraginta seu vectores seu
nauicularij; ij, quâ licuit, in lembos confestim immigrauere,
hoc saltem solatio, quod cùm tranquillissimum æquor esset, ni-
hil neque formidinis, neque periculi crearunt fluctus: sed alia
omnia tristitia planè erant. Nauigiolum potiùs, quàm naus:
altum mare vndique: centum enim leucas ipsas minimùm,
quacunque se verterent, distabant terræ: cibatus autem tam
admodum nihil, vt ij, de quibus agimus potissimùm (nam è
lembis tribus, vnus post diem novum alijs se se consultò sub-
duxit, vitandæ penuriæ, tam acciso commeatu; de altero, il-
lud tantùm proditum reperio, inuectum penè simul cum eo
de quo memoramus præcipuè) dies ipsos quatuordecim tole-
rasse dicuntur nullo cibo: vtque intelligere possit quivis, quàm

paruo natura contenta sit, si contenta tamen dici potuit in istâ tantâ destitutione; nihil aliud gustasse toto eo intervallo perhibentur, nisi guttulas aliquot liquoris illius, de quo dictum tam sæpè, qui si vnquam, *Aqua vite*, vel *Aqua vitalis*, rum quidem certè dici potuit: vitam enim sic traxerunt, vt summum bacillum tantùm in eum liquorem intingerent identidem, quem lingebant deinde per otium: ad eumque nihil adhibuere quidquam, præter aquam falsam ex ipso æquore. Quæ cum misera prorsus essent neque tenere possent diu, deliberationem incunt sanè parùm humanam (an etiam cum Christiani officij ratione pugnantem, non est huius loci definire) Vocant, inquam, in deliberationem, num-nam vnum aliquem è totâ turmâ forte delectum interimere præstaret, pabulo subministrando alijs, quàm omnes ad vnum interire. Cùm placuisset, reluctantem tamen sensu illo humanitatis, quem imis in penetralibus Auctor naturæ abdidit, distulere quantum se posse impunè putauerunt: & vnus aliquis ex vectoribus obefior, vtiq; dignus, cuius nomen proditum fuisset, adeò in natalium humilitate ingentes animos præ se tulit; obtulit se se vltro multoties, nihil esse dictitans, cur ad sortes recurreretur: nullum enim vnum toto in lembo esse ad aliorum famem solandam aptiorem. Sed cùm id ipsum miserationem alijs omnibus commoueret, ad potiora conuersi, votum nuncupant, se, si quidem salui euassissent, vbi primùm Galliam attigissent, rectâ Salmurium (oppidum est in Galliâ, Andegauensis Dioecesis) ad B. Virginis Templum celebre perrecturos, agendis gratijs, itémque ad S. Annæ apud Nanneres. Interea fatiscebant miserè: exsucca cadauera potiùs, quàm homines spirantes crederes: ita, sibi quisque consulturi, omnibus in commune; ad eandem deliberationem reuertuntur, réque ipsâ sorte explorant, quis suâ morte vitam ceterorum omnium redimat. Et tanquam ex composito res ageretur, fors in eum quem diximus, cecidit. Ille nihil animo turbatus; An non præmonueram? inquit, nihil erat quod fortiremini: sic mihi ipse persuaseram, sic inculcaueram vobis, ita à Deo constitutum esse. Verùm, refugère denuò Galli ab Anthropophagorum epulis: & dum se, resque suas Domino Deo commendant taciti, neque sustinent barbaram carnificinam exercere; ecce tibi adest,

ANNVS
MDCXLIX.

ab optimo parente utique submissa testudo ingentis magnitudinis, quales vulgò marinæ, cùmque penè ad lembi marginem nando volitaret, corripitur perfacile à famelicis. Eam ita partiti sunt, ut primò sanguinem suxerint: mox ad carnes conuersi, iisdem diebus aliquot vsi sunt, at crudis, ut quidem Gallicus Scriptor suspicatur: neque enim vero simile est, inquit, in istâ tantâ festinatione ignarium sumere potuisse. Tandem, cùm oculos identidem conijcerent in illum quem fors addixerat, nec repugnantem quin manderetur; vnus è nauicularijs cùm ad summa carchesia ægrè adrepisset, nauem inclamat, nauem videre se, eò, vertendos remos quàm fieri posset concitè; & periculo, virium nonnihil suggerente ad conspectam nauem citò perueniunt: Anglica illa erat, Angli vectores, atque adeò Nauarchus ipse. Is, tamen haud inhumanus, metuens tamen ne si tam multos in nauem acciperet, non parùm sibi ipse accerseret incommodi, detrectare primò, causarique, sibi annonam esse perexiguam: verùm, cùm ad miserorum infimas preces, prouolutorum in genua, accederet quoque Anglicarum mulierum ad viros hortatio, accepti tandem in nauem sunt, idoneisque fomentis recreati. Ut ab experientibus habebantur, ita initio tantum cibi & porionis adhibitum est, quantum viscerum longâ inediâ contractorum ratio ferebat, & stomachi plus æquo appetentis: quæ cautio ubi dies aliquot tenuerat, tum denique exempti periculo, sibi quisque gratulari, multò magis benignissimo Deo gratias agere, cuius vigilantissimam prouidentiam tam desperato loco essent experti. Post, expositi in Materiâ Insulâ, durius ab indigenis habitati sunt, perinde atque piratæ solent: nam in piratarum numero ponebantur: donec re, ut erat, expositâ à Patribus Societatis I E S V primùm, mox ab ijs ipsis, qui suspendium initio minitabantur, instructi sunt commeatu in iter necessario, in aliâque nauem impositi. Sed nondum periculorum, nedum arumnarum finis: dum securi Olyssipponem versùs nauigant, ecce tibi Turcas piratas insequentes à tergo vident, quantâ maximâ contentione poterant: dum horas ipsas octo refugere summâ in trepidatione coacti, presentissimam denuò in se opem Cælitum propè miraculo comprobant. Nam cùm hostilis myoparo celerius inferretur, quàm celox, in quâ erant;

iam

iam penè infesti hostes Christiani nominis affecuti consternatos erant, atque adeò iam tormenta maiora duo in celocem eandem disploserant, cùm Religiosus Sacerdos è S. Francisci familiâ, qui cum alijs pergebat indidem ex Materiâ Insulâ Olisipponem, puluisculi aliquid ex Sanctorum quorundam ossibus in mare iecisset, continuò consistere Turcicus myoparo, tanquam ad Syrtes adhærescens, celox propè per tranquilla æquora volare. Ita cùm læti omnes Olisipponem tenuissent: Galli naufragi egregiè concepti voti memores, postquàm in tertiam nauem impositi, Rupellam denique peruenerant, nihil habuere antiquius, quàm vt statim nemine suorum salutato, nedum domos ingressi suas, religiosissimè pergerent Salmurium primò, mox Nannetes, illic augustæ Deiparæ, hîc S. Deiparæ parenti conceptum votum ritè exoluturi.

Nunc vt ad supremum Huroniæ excidium veniamus, cùm noua illa Ecclesia & numero augefceret in dies, & tam studiosè passim ad summam Christiani officij laudem assurgeret; vt scripserit è Catechistis vnus, se ea vsurpare oculis, quæ ne post annos quidem quinquaginta existimasset perfici potuisse; visum Deo alijs modis, adorandis illis quidem, at minimè expectatis, eam ad celsiora prouehere, vel potius, magnam partem in cælum transferre. Postridie Idus Martias, Iroquij ad mille, quot nunquam fortè vllâ in expeditione numerati, clàm ad Huronum fines peruenere, nullo cuiusquam quod mirere, indicio, etiamsi iam inde ab autumnò anni superioris iter capeffiuissent, plûsque ducentas leucas per niues, hyemem totam venando confecissent. Nocte intempestâ, cunctis, vt in publicâ aliquâ tranquillitate, alto somno depressis, atque adeò nullo excubitore, accedunt propiùs exploratores ad pagum S. Ignatij (citimus is erat) lustrant aditus omnes per otium, qui firmior locus, qui magis idoneus impressioni faciendæ. Vident fossam vbique depressoire, eandemque vallis munitam pedes ipsos quindecim assurgentibus: interual- lum modò erat angustum, ascensu facilius: illac decreta irruptio. Sub diurnum crepusculum procedunt ordine, instructi maximam partem sclopis maioribus, minoribus-ve, quos, (proh pudor, scelûsque!) subministrant Bataui Ethnicis, in- Christianos. Ita cùm nullus non modò obsisteret, sed ne, sen-

ANNVS
MDCXLIX.

tiret quidem, pagus antè captus est, quàm ad arma conclamari potuisset. Cæsi tres tantùm, quatuor-ve Iroquij: Hurones totidem fugâ euasere: alij, quotquot erant, viri, feminae, pueri, ad quadringentos, partim trucidati, partim capti. Et strages vtiq̃ue maior fuisset, nisi incolarum plerique, aliquot iam antè mensibus tutiorem in locum se se subduxissent: cùm enim suspecta vicinitas Iroquiorum esset, ad pagos alij alios maturè se se transtulerant. At non hîc stetit calamitas: ferus hostis non tumultuariò, sed Europæorum more, relicto idoneo præsidio, ad S. Ignatii pagum, quò, si quid deinde minùs ex animi sententiâ euenisset, recipere se se tutò possent; ad pagum progrediuntur S. Ludouici. Commodùm ex eo iam, terrore vicinæ calamitatis excitæ profugerant mulieres cum teneriori sobole: soli fere viri restiterant, pro focis propugnaturi, atque adeò si non pro arâ, certè pro Dei Sacerdotibus. Aderant enim fortè, Brebeufius, Gabriêlque Lalemantius, Brebeufij in procurandâ Missione socius, adiutôrque: ac tametsi ad primam trepidationem dilabi potuerant hoc commodiùs, quod non pagus is princeps Missionis erat; maluerunt tamen Neophytorum suorum fortunam qualemcunque experiri, quàm vlli, extremo eo tempore deesse. Ergo dum hostis aduenit, ambo interim animabus egregiè opitulantur, Lalemantius (haud dum Huronicè satis sciens ad confessiones excipiendas) baptizandis Catechumenis, Brebeufius expiandis per homologesim, quotquot potuit. Nam interea adfuit hostis atrox: ac rescisso iam vallo, ad interiora penetrabat, cùm Brebeufius angustijs temporis interclusus, compluribus quos audire seorsim minùs licuerat, generalem absolutionem impertitur. In ijs tam præclaris occupationibus intercepti ambo, vnâ cum pagi incolis compluribus: pauci enim interfecti sunt, capti ferè omnes. Sæuitum dein in ipsa ædificia, iniectis ignibus: horum flammæ longè latèque relucetes, vbi in oculos incurrerunt eorum, qui ad S. Mariam versabantur, facilè suspicati id quod erat, ipsi tametsi proximè periculum, tamen in diuinæ prouidentiae decretis acquiescentes, profugos aliquot, qui mox adfuere, pro virili consolati sunt. At Iroquijs victor abactâ prædâ, ad S. Ignatii pagum nil cunctatus reuertitur: decretaque in crastinum diem, pagi

S. Mariæ obfidiōe, Brebeufium interim, Lalemantiūque diris cruciatibus ante mortem vexare constituit. Post atrox fustuarium, in editum pegma de more (tum quidem excelliffimæ virtutis theatrum fuit) producitur primū Brebeufius folus, & religatur ad palum. Hic actor eximius, vel Confessoris vel Pastoris personam pro dignitate fufstinens, tanquam eo loco verfaretur, vbi in publicā tranquillitate dicere ad pacatam concionem liceret, feræ immanique genti intentat minas: fenfuros vtrique ultorem Deum, cuius vindices iras tot in fe concitarent miferi criminibus: nec, fi ad tempus difsimularer, propterea ſemper taciturnum. Neophytos autem ſuos blandè compellans, monebat, hos corporum cruciatus ſegetem ſempiternæ felicitatis eſſe: dolores, quò acerbiores ſint ad ſenſum, eò eſſe ad diuturnitatem breuiores: quot vidiffent è ſuis, qui ea ipſa quæ imminerent, pertuliſſent erecto animo, inter ignes, admotasque faces modulando, ſaltandoque, etiamſi nulla prorsus ſpes ſubeſſet in futurum tempus: quantò ergo æquius eſſe, atque adeò quantò facilius, ferre placidè breues cruciatus, coronâ ex cæleſtibus gemmis contextâ vniuſcuiusque vertici iam iamque imminente? Dum hæc, hiſque ſimilia incenſiffimâ oratione perſequitur, indignantes Barbari ſe adeò negligi ab externo homulo, qui ne extremo quidem tempore quidquam de exotico inſtituto remitteret, ringere ſcilicet, ac frendere. Vnus è turbâ pegma conſcendit, cultròque hinc labrum inferius, illinc naſi acumen diſſecat. Cùm ne ſic quidem deſineret cæleſtis Eccleſiaſtes, ſuccedunt alij, tædis armati, ferròque candente: gingiuas adurunt, diductoque per vim ore, ferrum illud idem in imum vſque guttur inſinuant, atque adeò linguæ vſum adimunt omnem. Pergit tamen loqui mutus, non vocibus efformandis ille quidem, ſed tam pio, tamque incenſo oris totius habitu, nurròque oculorum, vt confirmauerint qui luſtuoſo ſpectaculo ipſi interfuerant, nullâ vnquam re ſe tantopere fuiſſe commotos: fuere, qui cùm ad eam diem à Baptiſmo abhorruiffent vehementer, illum deinde enixiùs flagitauerint.

CVM SVIS Brebeufius cruciatibus tangi minimè videretur, ecce tibi idem in pegma conſcendere videt Gabrielem Lalemantium, reſectum, aut incluſum potiùs à pedibus ad ca-

ANNVS
MDCXLIX.

1. Cor. 4.

put cortice arboris cuiusdam è picearum genere, qui, quòd resinæ multum insit, ignem comprehendit facillimè. Nec dubium fuit non ignaro Iroquiæ crudelitatis, quin consilium immanissimorum tortorum esset, viuum eum ferali in amictu cremare: quod cùm ipse quoque sibi Lalemantius persuaderet, neuter tamen consternationem vllam præ se tulit, nedum lacrimatus est, quòd nihil alienius eo tempore fieri posse facile intelligebant in illâ coronâ vel hostium, vel Neophytorum. Quin, subridens Gabriel dum graditur ad palum, Brebeufiumque compellans; Enimuero hodie, mi Pater, insit, *Spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.* Et Brebeufius nutu, charissimo filio, socioque tantum à Deo munus gratulans, oculis, vt potuit, blanditus est: Lalemantius accedens, eius vulneribus impressit oscula. At carnifices tres, totidem ex partibus, vt stupæ, sic ardenti cortici tædas admovent: hinc flamma illicò exarsit, victimam, & holocausti ritu absumptura, at lentius. Dum hic sensim torretur, ad Brebeufium conuersi, collare induunt sanè horribile, ex securibus duodecim candentibus, ex rotundo ligno crassiore aptis sic, vt quatuor ad tergum per ceruicem, totidem anteriùs, ad pectus demitterentur; binæ hinc inde binis humeris incumberent: ita quamcunque se in partem inflecteret, vbique acerrimi doloris materia. Sed nimirum nullam se in partem obuertit vel leuiter: tanquam statua ex ære, marmore-ve, perstitit immotus, mirantibus vel tortoribus ipsis, inauditam constantiam illis quidem, at adeò non venerantibus, vt magis magisque potiùs efferati, noua tormenta exquisierint, adhibuerintque. Erant cum Iroquijs Hurones quidam apostatæ, atque adeò hostes Patrum atrociores illis ipsis: hi, cùm ex vetere dæmonis instinctu sibi persuasissent, vastitatem patrij soli à nouis religionibus proficisci, quas pullati isti inuexissent, (sic enim per sarcasum Sacerdotes Societatis, ab nigrâ veste vocitabant) iactant, qui gelidâ respergerent alios, illos calidâ respergendos esse. Cùm ludus placeret, comportant in pegma feri carnifices athena duo, feruenti, ebullientique aquâ exundantia, alterumque in Brebeufij, alterum in Lalemantij caput effundunt. Hic iam loqui desierat, atro fumo os, naræque opplente: sicque tormenta perferebat sua, vt exustis fu-

nibus, quibus colligatæ manus fuerant, paulò liberior in genua procubuerit, salutarem illam è cælo opem petiturus, quæ ad tantos dolores ad extremum vsque spiritum æquo animo perferendos necessaria erat. Sed non placuit dæmonum mancipijs habitus corporis religiosior: surgere in pedes Christi athletam iubent: ac ne brachia ad cælum vltra tolleret, quoties attollebat, toties impacto fuste demittere cogeabant. Ceterum vtriusque humeros iam ignis excoxerat, Brebeusij à candenti ferro securium, Lalemantij ab flammanti cortice: ita aquæ æstuantis vis per nudatas pelle carnes insinuans, ad ossa vsque penetravit: quantâ doloris acerbitate, conijcere quisque potest. Nec hîc quieuit ferina barbaries: cùm palato arriderent carnes Gallorum, vt pote delicatiores, Brebeusij præsertim (nam Lalemantij artus minùs sapuere, quòd cùm recens è Galliâ aduenisset, cibisque sale, de gentis more conditis vsus esset, falsum aliquid retinebant, quo nihil est eorum gustatui molestius) in Brebeusium igitur inuolauere, tanquam lupi in prædam: aliique dentes infixere in corpus iam affectum, alij vngues: plerique cultris partes corporis secure eas, in quibus plus succi inerat, hoc est pulpam tibia-rum, femorùmque: atque vt ad doloris sensum, verborum quoque aculeatorum contumelia accederet, prauè memores eorum quæ generosus Ecclesiastes quandiu loqui licuit, inculcauerat Neophytis suis; Quò quisque hîc plura, grauioræque, Dei causâ perpeßus esset, eò vberiore mercedem in cælo, gloriàmque fore; Nos verò, aiebant, perstudiosi tui sumus, qui ansam tibi præbemus maiora præmia promerendi. Verissimè illi quidem: sed mente eadem, quâ olim milites impij, Regi Regum, quòd se Regem, vt erat, prædicabat, coronam è sentibus contexuere, sceptrum ex arundine porrexere. Abscendentibus ijs, succedebant alij, ferro candente instructi, & crudeliori compellatione, quò in fictam speciem erat amicior: Adsumus, inquiébant, te ad precandum incitaturi: obseruauimus siquidem, te nunquam exactiùs id facere, quàm dum torqueris. Atque hîc per partes omnes corporis candentes eas laminas circumcagebant, immoto semper athletâ, inque mente, vt procliuè creditu, reuolvente eadem, quæ quondam suâ in crate recogitabat S. Laurentius; Dulce, & deco-

ANNVS
MDCXLIX.

rum esse IESV Christi causâ pati.

NON CONVENIT satis inter Auctorem Relationis editæ, & Ioannem Boninium, in prolixâ Epistolâ quam de hoc ipso argumento dedit, num alter alterius in conspectu obierit: nam ille quidem tradit, non eodem prorsus tempore passum vtrumque: sed Brebeufium postquam horas tres in grauioribus cruciatibus fuisset (quasi minus graues antecessissent) beatam animam egisse eâ ipsâ die, hoc est postridie Idus Martias, circâ horam quartam pomeridianam; Lalemantium autem, quindecim ipsas horas in ferali cortice arsisse, ab horâ sextâ pomeridianâ diei eiusdem, ad nonam vsque matutinam lucis sequentis. Id si ita habuit, non potuit Brebeufius Lalemantium videre ardentem: potuit tamen spectare iam inclusum durissimo amictu, ita vt vel ad ludibrium, vel ad terrorem, iuniorum seniori stiterint, tum retraxerint in casam: in casâ enim non in propatulo obiit vir fortissimus: præterque ea quæ memorauimus, istum securis excepit in sinistram aurem, vnde cranij pars ea perforata, sic, vt cerebrum extaret: alter item oculus erutus, inque cauitatem iniectæ prunæ. Brebeufio, super ea quæ memorauimus, reuulsa cutis capitis penè totius: & quod nulli fortè mortalium antè contigerat, viuo, ac spiranti, resecato pectore, cor ademptum. Causâ inauditæ immanitatis fuit, quod cum persuasum haberet fera gens, nihil tam ad bellicam fortitudinem valere, quàm vesci corde virorum fortium, eorumque cruorem potare; cum nullum vnquam mortalium vidissent, qui tam horrendos, tamque exaggeratos cruciatus pertulisset pari constantiâ, tam præclaram scilicet occasionem illius augendæ militaris virtutis, minimè prætermittendam censuere. Idcirco in pectus conscendit Præfectus vnus è multis qui aderant, curémque reuellit cultro, accurrentibus vndique ad lambendum, fugendūque sanguinem, tanquam famelicis canibus, sic truculentis Iroquijs: tum pectus ad sinistram latus multiplici vulnere fodiens, tandem cor extrahit, voratque.

ATQVE HIC finis fuit tantorum virorum: Martyres an sint appellandi, Sanctæ Apostolicæ Sedis erit statuere: nostrum non est præiudicare quidquam: illud constat, fidei, charitatisque causâ tot tantósque cruciatus, & dolores vel ab ijs ex-

ceptos, vel ingestos ab hostibus. Beata corpora inhumata quadriduum ipsum iacere: cum enim terror grauissimæ stragis cuncta longè latèque complexer, accedere audebat nemo. Quin, de se quisque sollicitus, quò deinceps foeda illa tempestas incumberet, respectabat: quanquam dubitabat nemo, quin rectà ad S. Mariam perrecturus hostis esset, Gallorum scilicet tam inuisorum reliquias excisurus: sed Patres feliciter anteuertère. Ad diuina conuersi præsidia, (quanquam ne humana quidem, imbecilla licèt, prætermittenda censuerunt, domo utcunque vallatà, Gallisque domesticis necessariis-ve ad triginta, arma quibus egregiè assueuerant, capere permissis) ipso peruigilio festæ lucis S. Iosephi, vouent, Sacerdotes quidem, se anni vnus curriculo singulis mensibus semel sacrum eius decori facturos: ceteri, quotquot aderant, tùm Galli, tùm indigenæ, varias corporum afflictationes certis subituros temporibus. Atque hîc tanquam miraculum accidit à Domino: cum victor Iroquius volitare impunè quà luberet, posset, obsistente nemine; ipso die festo S. Iosephi tantus terror hostilia derepentè castra inuasit, ut contineri milites à Præfectis nequierint, quin effusè fugam caperent. *navix*, perturbationem eam emotarum mentium vocabant veteres, quasi temerariæ ex formidines ab illo Pane iniicerentur, quem pro pastoritio numine sacrilego cultu venerabantur: nec dubium quin sinente Deo, metus iingenerari in belantium animis à prauo dæmone potuerint: nos hunc immisum ab eodem spiritu in hostes fidei meritò putamus, qui Assyrios olim Samariam obsidentes mox vel deditionem facturam, vel expugnandam, ad Eliæ preces perculit. Postridie eius diei, cum certis, idoneisque auctoribus didicissent Patres è Societate, qui ad S. Mariam tam formidolosæ Iroquiorum impressionis exitum opperiebantur, spem inter metumque alternantibus animis; & Brebeusium, Lalemantiùmque pulcro in certamine cecidisse, & hostem planè recessisse, misère continuò, qui beatas exuias legerent, referrentque ad communem tumulum. Galli septem, octo-ve profecti, ibi non pagum, sed Polyphemi cauernam vident. Abeuntes Anthropophagi, cum iam ex Huronibus captis plerosque ad palos religassent, variè torquendos; quando non sinebat pauor

ANNVS
MDCXLIX.

per otium in eos exerere exquisitæ illius crudelitatis documenta, quam in pastores exeruerant, flammâ iniecere turgurijs, diramque voluptatem cepere extremo in discessu, exclamoribus, vociferationibusque virorum, mulierum, puerorum, infantium, quos torrebant undique ignes, coniuges in coniugum oculis, filiolos ad latus matrum: illud omni ope, solatioque destitutos sustentabat, quod ut Christiani maximam partem erant, sibi persuadebant, nec frustra, breui ex tantâ doloris acerbitate ad sempiternæ vitæ immensa fruenda gaudia euoluturos. Obiisse cunctos antè, quàm pius manipulus adueniret, inde conijcio, quod verbum prorsus nullum Gallica Relatio de ope cuiquam allatâ in tempore: neque enim prætermisurus fuisse videtur Scriptor, si quid tale factum esset. Mera igitur reperta ambustorum corporum congeries: in eâ, quoniam obscurus locus non fuerat cruciatuum Brebeusij, corpus quoque, vel reliquias potiùs corporis reperire perfacile fuit; Lalemantij non item: cùm enim fuscus, vel ater potiùs color ex flammâ nihil illud deinceps ab indigenarum corporibus distingueret, aliquandiu de eo addubitatum est, sed ex notis proprijs agnitum tandem. Fuere eæ, oculorum alter crematus, alter erutus; tùm pili barbæ omnes, tùm capilli adusti ad cutem vsque: fauces hinc inde penè ad aures vsque ingenti hiatu diffissæ: corpus totum torridum. Sacra pignora religiosè inuoluta, delata ad S. Mariam perhonorificè, ibidem non muliebri eiulatu excepta sunt, sed virili animi firmitudine, gratulante potiùs sociorum vnoquoque, fidelibus Christi famulis, cælestes triumphos, eosdèque perennes, quàm miserantibus indignam necem, & cruciarus tales, quales haud multi eorum qui ad regnum Dei antecesserant, perpeffi. Subijt quorundam mentes pia curiositas, ut enumerarent vulnerum cicatrices: sed irritum studium fuit: nam Brebeusij quidem corpus sic accisum fuerat, sic ambustum, ut ipsum perpetuum potiùs vulnus censeretur potuerit, quàm vulnerum quasi campus. In Lalemantio narrat Boninius idem, se horas ipsas duas posuisse, intimæ quondam familiaritati, cuius vinculo colligatus arctissimè viro fuerat, satisfacientem: sed desistendum ipsi quoque tandem fuit. *Reliquum fuit, inquit, ut decoris cicatricibus imprimeremus oscula,*

ceu magnificentissimis trophæis Christi IESV Crucis: cuius quidem patientis imaginem acerbis lineamentis in fortibus athletis expresserat rerum omnium extremo eo tempore destitutio, hostium solutus ad quidlibet audendum furor, membrorum omnium dirissimi cruciatus, non unius, alterius-ve carnificis sauities, sed immanissima multitudinis rabies coniurata, cui ipsi & benè precabantur, & salutaria ad sempiternam vitam monita consiliâque eo ipso tempore suggererant religiosi Confessores. Ergo festam potius gratulationem diceres, quàm funeris apparatus: ita vniuscuiusque piorum spectatorum in fronte, in oculis, in vultu, habituque toto, cœlestis vel hilaritas, vel suauitas elucebat. Nemo vnus inducere animum potuit, vt pro ijs precem vllam funderet: quin potius certatim quisque è beatis pignoribus exposcebat sibi nonnihil, sic, vt nisi pios conatus inhibuissent Patres è Societate, nullo alio tumulto exceptæ fuissent felices exuuiæ, nisi thecis Reliquarijs: sed modus adhibitus, & felices artus quantâ fieri potuit pompâ tumulati XII. Cal. April. quæ Dominica dies fuit, vnoquoque tale mortis genus optante sibi potius, quàm formidante.

GABRIEL Lalemantius, Parisinus, Lutetiæ natus est anno huius seculi decimo, pridie Cal. Nouemb. admissus in Societatem anno ætatis vicesimo, hoc est seculi trigesimo, IX. Cal. April. ita, in eâ egit annos vndeuginti penè totos, pulcherrimo mortis honore coronatus, vt vidimus, postridie Idus Martij. In natalium splendorem excurrere, vetat modestia patruorum duorum, quos habet in Societate superstites, Hieronymi Lalemantij, qui diu eadem in Missione versatus, dum hæc scribo, anno huius seculi secundo & quinquagesimo, Societati toti in Nouâ Franciâ Superior præest; Caroli, qui hoc eodem tempore Præpositum agit Domus Professæ S. Ludouici Parisinæ, illius eiusdem, cuius de naufragio mentionem fecimus. Gabriel corpore licet non modò non robusto, sed etiam teneriori, nihil tamen non egit, vt eò mitteretur, quò præter cetera incitamenta, vocabat etiam domesticum decus: sed nimirum faces ad arduum opus vehementiores intus candido pectori subdebat Spiritus Sanctus: quo enim tandem ex alio fonte manare potuerunt sensa illa præclara, quæ illius ipsius manu conscripta, post obitum reperta sunt in schedulâ,

ANNVS
MDCLXIX.

dignissimâ utique quæ hîc ex fide reddatur. Has ergo causas affert ipse, cur tantopere laboriosas eas incognitarum orarum Missiones expeteret.

AD EAS flagitandas ducor primùm, inquit, *mi Deus, mi Saluator*, ut aliquo modo respondeam *ÿs*, quæ meâ causâ fecisti. Nam si nuncium ipse remisisti oblectamentis tuis, honoribus, valetudini, gaudio, ipsi vitæ, ut mihi misero, vitam beatam quæreret; an non demum exquisitum est, repudiari à me tuo exemplo, cuncta illa, ad salutem promouendam animarum, quas ipse ducis tuas, quæ tuo tibi cruore steterunt, quas ad mortem usque dilexisti, de quibus dixisti; Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. II. ut non duceret spiritu illo grati, memoriisque animi, holocaustum tamen mei, tibi toto pectore offerrem, intuitu supreme tue magnitudinis, maiestatis, bonitatis, dignissimæ utique, ut ob eam homines tuo se obsequio immolent, seque ipsi feliciter perdant, quò quæ à te de se exposci intelligunt, impleant, effectaque dent prorsus; neque ullâ ratione desint diuinis instinctibus, quos *ÿs* propriè ad maiorem tuam gloriam inÿcis. III. Quando tam infelix fui, ut tue mi *IESV*, bonitatis offensionem susciperem; æquum est, ut violato tibi, extraordinarijs ærumnis ac laboribus satisfaciam: ita, etate reliquâ in conspectu tuo ambulare debeo corde contrito consternatus, in rerum acerbarum perpeffione, quas prior ipse meâ causâ tolerasti. IV. Debeo matri meæ, fratribusque: idcirco, enitendum mihi, ut ipsis à te eblandiar misericordias tuas. Noli sinere, Domine Deus meus, vllum vnquam ex hac familiâ, quam tanto amore persecutus es, perire coràm te, aut ex eorum numero esse, qui te in perpetuum blasphematuri sunt. Ego isti tam funestæ infelicitati, eorum unicuique deprecandæ, victima sim; Quoniam ego in flagella paratus sum: hîc ure, hîc seca, ut in æternum parcas. V. Ita est mi *IESV*, mi amor: conuenit planè, sanguinem tuum, non nobis modo, sed Barbaris quoque saluandis fusum, ad eorum salutem efficaciter applicari: hîc verò tue gratiæ cooperari aueo, eorumque causâ immolari. VI. Oportet adorari nomen tuum, ac regnum tuum per omnes orbis terrarum Nationes amplificari: idcirco vitam hanc libenter absumam, ad animas quas sanguine & vitâ coëmisti, è Satanae faucibus eruendas. VII. Denique si æquum est reperiri aliquem, qui studio offeratur solatium illud exhibendi Christo *IESV*, vitis centies mille prodigendis, (si cui tot essent, quas prodigeret)

vnâ cum iacturâ rerum omnium earum, quæ naturæ commodæ suauēque sunt; comperies neminem vnum esse, qui pluribus nominibus ad id se offerre debeat, quàm teipsum. Age ergo anima mea; sanctè pereamus, quò id oblectamenti sufficiamus sacro IESV Christi cordi: dignus est, cui id exhibeatur: neque refugere potes, nisi si eius in te amor ingratulus & viuere velis & mori.

HIS INCITAMENTIS actus vir vitæ integerrimæ, morumque innocentissimorum, in mediâ licet enutritus mollitiæ, barbaras tamen illas oras appetierat primùm, post, re ipsâ adiit, ætatem reliquam consumpturus ijs in locis, vbi ab omni penè hominum consortio extorris esset eorum, quorum consuetudo aspergere suauitatis aliquid quotidianis ærumnis posset; rerum penè omnium indigus earum, quarum non dico fomentis, sed adminiculis carere vita vix potest. Semper quidem tanquam à colubro, sic à peccato abhorruit: ex quo tamen Societatem semel iniit, sic instituit vitæ rationes, vt non modò peccatum, sed etiam peccati vmbram omnem declinarit studiosissimè. Ex quo Hurones attigerat, incubuerat ardentissimè ad vernaculum idioma arripiendum, molestum licet difficilèque imprimis: nec differre quidquam putabat inter altiora illa studia Philosophiæ, Theologiæque, in quibus iuuentutem cum laude posuerat, & elementa linguæ peregrinæ, & barbaræ: Adeò charitati vel acerbissima quæque dulcescunt.

IOANNES AVTEM Brebeufius, Baiocensi in Neustria Dioecesi oriundus, annos duos & triginta egit in Societate: totidem enim intercurrent ab anno huius seculi decimo septimo, ad hunc vsque, quo gloriosissimâ morte vitam religiosissimè actam coronauit supremus Agnonothetes. Absolutissimum virtutum omnium exemplar fuit, tum Christianarum, tum etiam Religiosarum: iustumque volumen de rebus eius scribi potuisset, inquit Paulus Raguénellus, ex quo hæc hausi: non inuidenda certè posteris è plurimis documentis, vel diuinorum munerum, quibus auctus à Deo est affatim, vel præclarorum conatuum, quibus id semper secutus est, ne diuinæ gratiæ deesset; pauca quæ emanarunt. Missionem Huronicam annos quindecim excoluit per labores infinitos: cuius temporis sub ipsa primordia, iam tum veteranus interioris militiæ bellator, hæc de se scripsit in libello, quem eorum ius-

ANNVS
MDCXLIX.

su, quibus non morem gerere nefas putabat, contextuit sensum; *In me*, inquit, *persentisco ingens moriendi desiderium quò Deo fruar: auersor magnopere res creatas omnes, quæ linquenda in morte erunt: in vno Deo quiescit cor meum: extrà illum, nibili cuncta duco, nisi si quid ad eum ipsum refertur.* Quadriennio post, voto se obligauit, reliquâ deinceps ætate faciendi, perpetiendique quicquid è maiore diuinâ gloriâ esse posse agnosceret; idemque illud votum iterabat quotidie, sacris operans, quo momento diuinum Christi corpus sumebat. Nec sic tamen sibi satisfacit vir vitæ Dei causâ fundendæ cupidissimus: cum ad præclarum mortis genus faces sibi in dies ardentiores inijci sentiret, votum deinde nuncupauit quod sequitur, verbis conceptum totidem: illud enim Latine ipse conscripsit.

QVID RETRIBVAM tibi, inquit, Domine mi IESV pro omnibus quæ retribuisti mihi? Calicem tuum accipiam, & nomen tuum inuocabo. Voueo ergo in conspectu aterni Patris tui, Sanctique Spiritus; in conspectu sacratissimæ Matris tuæ, castissimique eius sponsi Iosephi; coram Angelis, Apostolis, & Martyribus, Sanctisque meis Parentibus Ignatio, & Francisco Xauerio; Voueo inquam, tibi, Domine mi IESV, si mihi vnquam indigno famulo tuo, Martyrij gratia misericorditer oblata fuerit, me huic gratiæ non defuturum: sic, ut in posterum licere mihi nunquam velim, aut quæ se se offerrent moriendi pro te occasiones declinare (nisi ita fieri, ad maiorem tuam gloriam indicarem) aut iam inflatum mortis ictum non acceptare gaudenter. Tibi ergo Domine mi IESV, & sanguinem & corpus, & spiritum meum iam ab hac die gaudenter offero, ut pro te, si ita dones, moriar, qui pro me mori dignatus es. Fac ut sic viuam, ut ita mori tandem me velis. Ita Domine, calicem tuum accipiam, & nomen tuum inuocabo. IESV, IESV, IESV.

VOTVM arduum sanè, & quo vix extat vllum præstantius: sed nimirum ut in viribus corporis, quisque quantum ferè possit, agnoscit, atque aded non plus attollit in humeros, quàm se ferre posse confidat; sic isti seuerioris, sanctiorisque disciplinæ athletæ quantum citrà temeritatis culpam suscipere possint, probè intelligunt: hoc discrimine, quòd illi suo robore, hi diuinis præsidij nituntur: hoc valentiores, quòd se à se inuvalidiores esse & norunt, & prædicant. Ergo tam

sublimem in modum deuotus Deo, in id sedulò, sollicitéque incubuit, ne minus quàm promiserat, deinde repræsentaret, vtque holocaustum, ex voto Psalmographi, pingue fieret, accersuit continenter virtutum omnium decores. Ac iampridem quidem tam modicè de se sentiebat, vt Societatem ingressus, infimum gradum, hoc est Temporalium quos vocamus, Coadiutorum classem adamarit; post expletum tyrocinium vota editurus, expetierit id ipsum, Sacerdotij honore indignum se reputans, dictitansque; Se emimuerò factum esse ad ministeria humilia quælibet, quæ quidem dum demandata ipsi deinde identidem sunt, seu necessitatis poscente ratione, seu Superioribus laudabili obsecundantibus desiderio, quasi triumphans obibat, & scilicet exactissimè. Indidem illa allusio, ex nomine petita, quâ se velut bouem dictitabat, vnus ferendis oneribus habilem (Gallica paranomasia Latinè addi non potest:) & quasi ita res haberet, sic in asperrimis illis itineribus grauiora semper sibi onera sumebat, si iter habendum terrâ erat; si vndâ, primus remum capiebat, ponebat extremus. Eam verò humanitatem tantâ condiebat comitate, vt non tam alios subleuare, quàm sibi ipsi satisfacere videretur. Annis totis duodecim, Superior, inferior, æqualis, vultu semper eodem fuit: nec vnquam in quotidianis illis laboribus, ærumnisque, in perpeffione rerum durissimarum, in insectationibus calumniâ plenissimis speciem vllam præ se tulit iracundiæ, nedum indignationis, etiamsi consultò lacefferetur quandoque, pungereturque ijs in rebus, quæ stomachum maximè moturæ esse viderentur. Semper, ait Gallicus Scriptor, oculi spirant benignitatem, verba lenitatem habuerunt, cor tranquillum, pacatûmque fuit. Nimirum altiori ex fonte hauriebat suauitatem tantam: anno quippe huius seculi quarto & tricesimo, dum Exercitijs S. Ignatij spiritualibus dat operam; Christus I E S V S videndum se se ipsi obtulit in spineâ coronâ, hæcque pauca fatus est. *Habebis deinceps vñctionem Spiritus in verbis tuis.* Atque eâ se ipse donatum à Deo, agnoscit in Obseruationibus quibusdam ad interiores rationes animæ suæ, quas conscripsit. *Deus, inquit (quæ est eius bonitas) donauit me mansuetudine, benignitate, & charitate in omne omninò hominum genus: dedit mihi paratum esse animo, ad quidli-*

ANNVS
MDCXLIX.

bet seu suscipiendum, seu ferendum: iisque talentis quæ credidit, voluit me & eniti ad perfectionem, & alijs ad salutem ductorem esse.

MIRA autem facta ad eandem mansuetudinem accessio, anno quadragesimo seculi: quo tempore postquam sacris operatus erat, inter agendas de more gratias, sentire sibi visus est manum quandam, cor suum, animæque facultates sacro quodam balsamo inungentem: ex quâ visione, inquit ipse, summa animi mei pax, & tranquillitas consecuta est. Eodémque illo anno, in solenni Exercitiorum spiritualium secessu, cum, ut ipse scripsit, in peccatorum suorum enormitate, ut loquitur, númeroque innumero contemplando defixus esset, vidit Dominum brachia ad amplexandum pandentem, summâ quadam amoris significatione, confirmantémque, noxas omnes quas ad eam diem contraxisset, condonare se, & voluntariâ obliuione obruere: visus quoque est benignissimus IESVS, inquit, resuscitare in animâ meâ dona sua, & gratias, vocarêque me ad se amandum, eadem inculcans quæ olim S. Paulo dixerat, Vas electionis est iste, ut portet nomen meum in Gentibus: ostendam ibi (sic scriptum reperi: illi forrè reponendum) quanta oporteat eum pro nomine meo pati. *Quæ cum audirem* (subiungit) *egi gratias: paratum me obtuli, dixique: Quid me vis facere? Fac me virum secundum cor tuum: nihil me in posterum separabit à charitate tua, non nuditas, non gladius, non mors, &c.* Hinc exaruit in feruido pectore, Martyrii cupido, & cruciatuum perferendorum omnium, quibus usquam sanctorum Martyrum tentata constantia. Certè Brebeufij conuersatio in cælis erat assiduè, ambulansque in carne, non secundum carnem ambulabat, diuinis identidem spectaculis oblectatus, confirmatusque, maximè si quid impendebat tristius. Sic enim ferè assuevit Dominus Deus: ne imparatos suos vel obijciat, vel permittat Satanæ emissariis, occupat, monetque, si non dilucidè, proprièque quid immineat, certè imminere aliquid declarans, quò se ipsi ad illud, quicquid erit, animo comparent interim, nixique illius vi ac numine, qui declarat, vadant intrepidi, vel per hostiles cuneos. Id adeò Brebeufius sapiùs expertus est: cùmque crebrò eum Christus IESVS suo aspectu sub præstanti quadam imagine dignatus sit, Crux tamen ferè semper admixta est. Anno qua-

dragesimo seculi, dum hyemem agit in Natione Neutrâ, obuersata est oculis Crux, inusitata cuiusdam magnitudinis, quæ ab Iroquiorum oris proficisci videbatur. Id cum socio insinuasset, percunctanti deinde super eâ re plura, illud modò adiunxit, molem tantam Crucis eiusdem, visam sibi fuisse, ut non modò vnum quemlibet, sed etiam quotquot erant ijs in oris è Societate I E S V, continere posset. Aliàs, cum altâ iam nocte oraret silens, obiectæ sunt oculis serui Dei, Cruces quamplurimæ: has cum magno animo amplecteretur vniuersas, eaque iteraret. *Fiat voluntas tua: Domine quid me vis facere?* Vocem inaudit hæc suggerentem; Tolle lege. Postridie manè, cum libellum de Imitatione Christi aperuisset, occurrit illicò Caput, *De Regiâ viâ sanctæ Crucis*: ex quo tempore, inquit, sensi pacem præaltam in animo meo, & in obuiis rerum duriorum perferendarum occasionibus, tranquillitatem. Anno quidem trigesimo septimo huius seculi, quo tempore, ut suo loco tradidimus, rumor aduersissimus peruagabatur tractus Huronum omnes, Echom (nomen Brebeusij Huronicum fuit) vnâ cum socijs, popularem luem eas in oras inuexisse, quæ luctuosas passim strages edebat, vnde nihil propiùs factum, quàm ut cuncti finibus ijs cum dedecore exigerentur; terrorum laruas demonum sæpè vidit, nunc furentium hominum specie, nunc vrsorum, leonum, equorum indomitorum, qui se ipsi ad impetum in eum faciendum incitarent: at is nihil neque mente, neque corpore commotus; *Agite sanè*, aiebat, *quæ Deus audere in me sinet, ea facite: neque enim absque eius nutu, vel capillus ex hoc capite excidet*: quæ cum diceret fidens, enimverò cuncta ea terricula è-vestigio euanescebant. Vidit item semel atque iterùm; Mortem, sub imagine, primò tanquam exangue simulacrum, religatum ex palo, vinculaque quibus retinebatur, diffringere satagens, at incassum: nam postquam è palo se se magno molimine expedierat, colligatis nihilo secius post tergum manibus, ad eius pedes imbelles spectrum collabi visum. Rursùm, an longo post interiecto tempore, an secus, non proditur; cum in Natione Neutrâ ageret, socio narrauit; Mortem eodem habitu visam sibi, intentantem minas: quæ species quò pertineret, cum vterque ignoraret, postridie manè rescivit Brebeusius ex viro peramico, Præfecto

ANNVS
MDCXLIX.

pagi, Huronem quendam infidelem, qui ab infidelibus popularibus legatus, paucis antè diebus aduenerat, nocte superiori in consilio obtulisse secures nouem, haud tenue ijs locis munus, quò utrumque, hoc est Brebeufium ipsum cum socio, trucidarent: sed re totà nocte agitâtâ, disceptatâque, restitisse Præfectos, neque homines nullâ vnquam in re de se malè meritos vitâ priuare voluisse, quantumlibet intelligerent nihil, si humana spectares, subesse periculi; ac tum demùm Sacerdos vterque intellexit, quanta esset Domino Deo, quàmque suavis sui cura. Dignata quoque ipsum est suo conspectu nonnunquam augustissima Deipara, nonnunquam S. Iosephus: ac semel quidem vidit præcelli montis in eliuo, innumerabiles Virgines ex ijs quæ iam in cælum receptæ, Deo fruuntur, sic vt ab radicibus montis ad cacumen, quò altiores ordines erant, essent minùs numerosi, donec ad summum perueniretur; in hoc Regina Virginum vnà consistebat.

AT NON PROPTEREA aut efferebatur animo, aut etiam gestiebat, vt solent nonnunquam ij, qui minùs in vitâ spirituali versati, si quid istius generis contigit, illicò altum faciunt: timebat contrà, vir sapiens, quòque hæc vberius proueniebant, hoc demittebat se se magis, tum vt Domino Deo gratum faceret, tum ne quibus pateret versuti hostis insidiis. Illa verò eadem sic habebat arcana, vt, si Superiores exceperis, verbum nullum vnquam de ijs cum mortalium vllò fecerit, mentionem rerum talium nunquam iniecerit: ac tamen ostendente Deo, spectabat haud rarò seu quæ remotis locis agerentur, seu quæ alij in mentis quisque suæ penetralibus agerent: semper tamen ijs quasi semotis, ductum fidei, ratiocinationis, obedientiæ secutus est. Fuit cùm Deum in oratione appellans, illudque vsurpans S. Pauli, quod perfamiliare habebat, Domine, quid me vis facere? audierit intùs in animo, idem illud, quod magnus olim Apostolus: *Vade ad Ananiam: & ipse dicet tibi quid te oporteat facere*: ex quo tempore mirum in modum confirmatus est in suscepto pridem consilio Superioribus se se planè permittendi: quæ quidem virtus absoluta in Brebeufio fuit, ait Scriptor Gallicus. Nam & abditissimos quosque mentis sinus ipsis aperiebat, candore haud minori, quàm parentibus pueruli soleant: & acquiescebat

bat planè ijs quæ præscribebantur, etiamsi ea naturali procliui-
tati repugnarent: & tantâ scilicet docilitate, vt non modò ex-
teriùs se ad omnes eorum nutus conformaret; sed etiam ani-
mum, iudiciùmque eodem flecteret, quâ maximè Obedien-
tiâ delectari intelligebat Dominum Deum. Equidem simpli-
citatem columbæ cum serpentis prudentiâ pulcherrimo quo-
dam nexu coniunxerat: nam cùm illum perspicacissimo & in-
genio esse & iudicio, sapientissima responsa planum facerent,
quibus, varijs quotidie de rebus consultus, & permagni mo-
menti scilicet, præclare admodum satisfaceret consulentibus;
tamen de se ipse tam modicè sentiebat, vt in schedis suis hæc,
totidem verbis Latinis scripserit, anno seculi primo, & trige-
simo: *Agnoui nullum in me esse talentum: tantum, pronum me esse
ad obediendum: mihi visus sum aptus ad ianuam custodiendam, ad
triclinium parandum, ad culinam faciendam. Geram me in Societate,
ac si essem mendicus, per gratiam admissus in Societatem: & omnia
mihi cogitabo fieri ex merâ gratiâ.* Afflictatio verò corporis tanta
erat, tamque aspera, vt ad assiduos illos labores, quibus gigan-
teæ vires vix pares fuissent, adderet quotidianam verberatio-
nem, quam nonnumquam bis in die iterabat, horrens cilicium,
cingulum è ferro, extantibus muricibus, ieiunia frequentissi-
ma, vigilias in altam noctem, penè assidue: quæ cùm eum per-
petuò exercitum haberent, tamen sibi eo in genere satisfacie-
bat nunquam. Id adeò cernere licuit ex ijs, quæ haud diu an-
te felicem è mortali vitâ excessum de se ipse scripsit Vir humi-
lis in paucis. *Timui meam reprobationem, eò quòd nimis suauiter
hactenus mecum egerit Deus; tunc bene de salute meâ sperabo, cùm
patiendi occasiones se dederint.* Hinc, si quid accidebat, quod quo-
quo modo ex minùs lætis secundis-ve rerum euentibus (ex
quibus ferè homines de ijs æstimamus in vtramque partem,
à quibus gestæ sunt, perperam nos quidem plerunque) ad
conceptæ de eo opinionis imminutionem pertineret; non mo-
dò non contraheretur animo, vt facimus magnam partem; sed
etiam exultaret, profitereturque apud eos, quibus intimos
præcordiorum motus aperiebat; *Neutiquam hæc se reponere ea-
rum rerum in numero, quæ deprimere vulgò soleant, aut augere:
nam ubi ubi esset, semper esse se altiore loco quàm vellet; nec ma-
gis suo pte pondere lapidem tendere deorsum, quàm ipse animo ad hu-*

ANNVS
MDCXLIX.

millima quæque propenderet. Paupertatis autem studium tam seuerum in eo fuit, vt ne icunculam quidem ex ære haberet prorsus vllam, nec verò quidquam aliud vrendum, nisi quod extremæ necessitatis ratio postularet. Hanc autem tantam, tamque generosam egestatem sic vel in hac vitâ muneratus est is, qui cælestes opes Euangelicæ paupertati parauit in æternum tempus. Anno seculi septimo & trigésimo, oranti Brebeufio obiecit per imaginem, regiam prædiuitem, seu strukuram cerneret, seu ornamenta. Cum præ mirâ pulcritudine vix satis compos esset sui, beatus spectator, illudque reuolueret animo, inquilinum tam decoræ domus nullum esse; admonuit quidam; Illam regiam tam præclaram ijs reservari, qui Dei causâ spretis ædificijs commodioribus, despicabiles casas appetissent: vnde mira in audientis pectore exultatio. Castimonia illibata perpetuò fuit: ac tametsi ijs in oris tantam suam in regno petulantia, lasciuiaque consistit, tamen tam intactus semper ab eâ contagione fuit, ac si in desertissimâ solitudine versaretur. Eam sic aliquando probauit ipse per se Asmodæus. Mulieris formam induit, obiecitque se se versanti Brebeufio loco quodam ab arbitris semotissimo, verbóque petulanti ad flagitium inuitauit. Hic nihil commotus pudicitiaæ athleta, frontem Cruce consignauit, ne hilum quidem loquens: quo vel despectu sui, vel robore spernentis erubuit spectrum, momentóque eodem euauit. Neque mirum restitisse flagitio virum fortem, qui vel ad labeculas quotidianas vitandas, adamantinam afferret constantiam. Iam inde ab anno seculi trigésimo scripsit in Enchiridio suo, nulli se peccati vel venialis generi adhærescere, neque vesani oblectamenti titillationem vllam, quæ ad illud impelleret, persentiscere: ab eo voluntatem suam adhorre, tanquam ab hoste maximè capitali: appetiturumque se potius Tartæros cruciatus, quotquot sunt, quàmque graues, quàm vt vel leuissimam culpam conscisceret. Dixitque aliquando Sacerdoti cuiuspiam è Societate, incogitans, se, ex quo apud Hurones versaretur, ne semel quidem immodico gustatui in capiando cibo indulisse. Certè inter cetera quæ constituta viro Dei erant, illud ibidem in Enchiridio repertum: *Disrumpar potius, quàm vt Regulam vllam voluntariè infringam.* Quod quidem propositum ne in vniis

exterioribus rebus putares hærere, adiungit continuo; *Nulum in corde commercium mihi habendum cum creaturis. Nunquam quiescam, nunquam dicam satis.* Porro, quindecim ipsis annis antè quàm emigraret, sic de se ipso tradidit: *Persentisco in me desiderium moriendi ingens, quò fruor Deo: persentisco abalienationem quandam animi à vanis rebus creatis, quas in discessu è vitâ deserere oportebit vniuersas: in vno Deo cor meum acquiescit: extrâ illum, nihili mihi cuncta, nisi si quid ad illum refertur.* Hæc tanti viri species, hæc imago, nullâ seculorum diuturnitate abolenda.

NUNC Vt à cæsis pastoribus ad alumnos redeamus: hæc tanta tamque Tragica clades tantum iniecit terrorem, pagorum aliorum incolis, vt vno, eodémque omnes tempore flammæ domibus quisque suis iniecerint: tum, nullâ deinceps spe vllum vnum in locum coeundi, alij abdiderunt se in penitissimos quosque nemorum recessus, alij petierunt lacuum fluminumque quorumlibet remotissimorum crepidines & ripas, piscatu fortè victitaturi: ita quæ sedes S. Mariæ in Huroniæ umbilico, atque meditullio sita antè erat, momento non solum ad hostium fines extrema esse cepit, sed, etiam sola, toto eo tractu, quàm longè latèque patet. Ergo Patres ab vicinis deserti circa omnibus, implorato diu per preces diuino lumine, deliberant & ipsi, num eodem constituri deinceps loco essent, an aliò perrecturi; ac si aliò; quò potissimum? Ac manere quidem eo loco, neque tutum erat, neque è re Christianâ: minimè tutum, quando non poterat vtrique manipulus Gallorum paucorum sustinere diu impetus tot hostilium agminum, quot breuî ingruissent: minimè verò è re Christianâ, quandoquidem nihil spei supererat, cur deinceps conuenturi eò essent Neophyti, postquàm alij ad ea refugerant, quæ diximus loca, alij ad vicinas Nationes perrexerant. Quare, quando necesse prorsus erat migrare aliò, spectare potissimum ceperunt Insulam quandam, dissitam à Domicilio S. Mariæ, Occasum versùs, leucas circiter sexaginta. *Ekaëntoton* Hurones appellabant: ipsi, quoniam eò ad stabiliendam Missionem superiore autumno perrexerant, Insulam S. Mariæ nominauere. Arriserat præ ceteris, quod cùm ab Algonquiniorum finibus propiùs abesset, non plurimum tamen ab Huroniâ recedebat:

Pairum, Huronumque, ex superiore clade reliquiorum, in Insulam S. Iosephi migratio.

ANNVS
MDCXLIX.

vel quòd aditus illinc vndâ facilis erat ad Nationes Petuniam, Neutrâmq; quæ vtraque exposcebat institutores: vel quòd indidem descendi commodè poterat ad Triffuuium, atque adeò conseruari institutum iam commercium Huronum, Algonquiorûmq; cum Gallis, quod planè necessarium erat: vel quòd piscosa eadem Insula sit in paucis, nec malignâ glebâ: ita vtrinque suppeditare annona potuisset. Sed dum hæc mente versant, adfuere Huronum Præfecti, ad duodecim, coactique in consilium, exposuere; Constitutum propè esse miserandis populi olim florentissimi reliquijs, commigrare in Insulam S. Iosephi, decem modò leucas à Patrum Domicilio distitam: sed nisi secum proficiscerentur Patres, exploratum sibi esse, processurum nihil. Quare obtestari se quàm vehementer possent, ne sibi tam ærumnoso tempore deessent optimi vel Magistri, vel parentes: si vnquam de Huronibus benè mereri studuissent, nunc profectò adesse diem egregij illius testificandi studij. Si abessent Patres, intelligere se, perinde vt illos alios populares suos, quos ignis hausisset, ferrumve sustulisset, prædæ se quoque cum coniugibus, & liberis immanissimis hostibus fore: si adessent, nihil se formidare; quin, sibi persuadere, se truculentissimorum hostium imperus si non fracturos, elusuros certè. Caperet eos miseratione tot viduarum pupillorûmq; fidelium: deploratam vitam omnium esse, nisi opitularentur. Ceterum, quotquot erant Hurones Baptismi expertes adhuc, planè constituiſſe sanctæ fidei nomen dare: ita Insulæ incolas futuros statim Christianos omnes. Hæc postrema sollicitatio inclinantes iam animos perpulit ad assentiendum tam æquæ petitioni: nam tametsi torques decem prægrandes è conchâ veneriâ motus iam magnos mentium fecerant, non cupiditate potiundi (quid enim ijs ab auaritiæ sordibus magis alienum, qui sua largiebantur tantâ significatione charitatis, vt intrâ anni non totius curriculum, hospites istiusmodi ad sexies mille exceperint?) sed tot Fidelium miseratione, qui id quod pretiosissimum putabant, habebantque, ingerebant tam liberaliter, atque adeò dignissimi erant qui non desererentur; tamen longè sanè acrius incitamentum habebat tanta messis, non speratæ, sed propè iam lectæ vbertas: Ergo quamuis initio superius illud confi-

lium retineret Patrum quisque apud se mordicus, tamen Deum ipsum per homines optimos loqui interpretati, consensu statuunt pergere porro, quò is vocaret: ipsum pro ductore fore, pro propugnatore, pro certissimo præsidio: vno verbo, omnium iustar.

QVARE collectis ijs quæ auchi poterant, è suppellectili sanè pauperrimâ, postridie Idus Iunias fortes incendiarij, flammam injiciunt tum ædificio cetero, tum Ædiculæ S. Mariæ, eo sensu doloris, quem æstimare quisque ex se queat, si tali loco esset: sed faciendum tamen fuit, ne quid profanus hostis irreligiosus aduersus loci Deo dicati sanctitatem perpetraret: intrâque horulam deflagrationem contemplati laborum, industriæque nouem ipsorum annorum, è nemore arbores succidunt sanè proceras, quarum ramis resectis vndique, truncos agunt in lacum, aptè inter se colligatos, ad eum ferè modum quo compingi in Galliâ temerè rates solent, ad ligna vndâ comportanda: ita placidissimâ tempestate Lacus eiusdem partem haud exiguam emensi, Insulam denique tenuerunt eam, in quâ Hurones ex condito opperiebantur. Et ductorem, vt sperauerant, Deum profectò fuisse, paulò postprehenderunt ipsi: nam eo ipso tempore quo desertas illas oras præteruehebantur, hostis in continente adfuit, postridique quàm appulsi erant, Christianas familias aliquot, quæ subliterant, noctu interceptit, somno oppressas. In Insulâ autem iam sementem noualibus Hurones mandauerant Indicæ frugis, tum, cùm Patres aduenerunt: sed spem messis adimebat æstus sanè immoderatio: itaque ab ijs insistere continuo, imbrem vt è cælo à Deo precibus exposcerent hoc articulo rerum: &, quæ fuit optimi parentis benignitas, eâ ipsâ luce, quamlibet ad siccitatem comparata adhuc omnia esse viderentur, pluit tamen. Ergo novos hospites exceperet immensa illa nemora, quorum arbores nulla ab orbe condito exciderat manus: ibi tellus ipsa per selapides arenamque suppeditauit ad extruendam munitiunculam aduersus hostium vel apertos impetus, vel insidias: ita, intrâ paucos dies ea exitit, tam ad artis regulas, vt cùm partes aliæ alijs præsidio essent, haud arduè propugnari posset, nec ignes, nec occultas suffossiones, nec scalas Iroquiorum verita. Manus item admotæ ad vallan-

ANNVS
MDCXLIX.

dum Huronum pagum, positum iuxta : excitatis propugnaculis quæ hostibus aditum omni ex parte intercluderent : ac si tam commodè arceri fames potuisset, consistere ibidem licuisset diu : sed macie confectos, squalentésque exegit denique esuries. Pagus casarum numerabat plus centum : casarum nonnullæ, octo decem-ve familias, hoc est homines propè octoginta : præterque has, sparsæ erant hac illac per agros aliquot paulò remotiores. Nec verò malignè arua aratorum votis responderunt : etenim cum centesimo extulerunt, aut etiam copiosius : sed cum quo tempore eò se receperant, nihil in insulâ nisi siluæ, saltusque essent, atque adeò nouale nullum, nedum ager ad sationem habilis ; vix è familiis decem vna fuit, quæ sementem facere potuerit. Et æstas quidem sic transacta, vt beatos se putarent Patres, quibus suis ipsorum oculis intueri liceret, quæ vix mente, votis-ve informassent. Facies erat primævæ Ecclesiæ illius, in quâ quot alumni, tot Sancti erant, non cognomine tenus, sed actione, officiisque virtutum præstantissimarum. Postquam è nocte horas duas, tres-ve, secundum somnum, quo carere non poterant, decerpserant Patres ad agendum cum Deo, antè, quàm hominibus se se commodarent, vbi diluxerat, ventitabant Christiani in Ædiculam sacram, Sacerdotibus è toto numero designatis, qui alij ex alijs peragerent sacrificium, prout alij ex alijs Fideles conueniebant. Ibidem publicè, & voce contentiori decurrebantur statæ precandi formulæ, iuuandis ijs qui recentius in Fidelium numerum cooptati, eas nec tam citò, nec tam faciliè aliundè arripuissent. Præerat recitationi Sacerdos vnus : pergebant Neophyti, verba eadem citrà præcipientem festinationem reddentes. Absolutâ recitatione, habebatur familiaris institutio : hæc nonnunquam explicationem mysterij cuiuspiam complectebatur : nonnunquam proponebat incitamenta ad tuendam, retinendamque fidem, talia, vt audientium captum minimè superarent. Sæpenumerò hortabatur Catechistes ad aliquid, quod in vsu, atque in actione positum esset, ei luci sanctius, fructuosiusque exigendæ, seu iuberentur Deo summo manè offerre diei totius, ram, labores, ærumpas : seu suggereretur formula orationis, laboriorum, seu occupationum velut mens esset :

seu erudirentur noui pugiles ad eludendas tetri dæmonis, corruptæque naturæ tentationes: ac si pro humanæ mentis instabilitate contigisset aliquando, ijs vt cessissent, quemadmodum refugiendum ad Deum extemplò esset, postulandâ suppliciter veniâ: seu denique ad sanctum illius amorem, atque ad sempiternæ vitæ desiderium extimularentur. Hæc ubi peracta erant, & quam-breuiissimo quidem tempore fieri poterat, exhibant è sacello qui conuenerant primi; succedentibus aliis cura par impendebatur: & scilicet cùm Ædícula oppleretur quandoque decies, duodecies-ve diuersis, toties matutinæ eæ scholæ habendæ erant. Eodem autem illo tempore excipiebant Sacerdotes alij, ad se adeuntium confessiones, opportunæque monita addebant: quàm breuiter autem, ex eo conijcias, quòd intrâ paucas horas cum sexaginta ipsis Neophytis qui sic egerit, Sacerdos sit repertus. Sanè sæpenuerò euenit, vt colloquia eius generis non quæ prolixissima, eadem continuò fructuosissima sint, neque flammæ subijciant audientium pectoribus ad Christiani officij decus, absolutionemque acriores. Sub horam nonam matutinam clauso sacello prodibant Patres iidem, casas lustraturi diuersi diuersas obibant, ad vesperum vsque: quo tempore dato signo æris campani sonitu, cogeantur denuò Christiani ad preces publicas: eæ ad eundem modum peragebantur, quo antè: vtque manè, sic vespere sacellum opplebatur. Atque hic ingenuorum Neophytorum plerique in ipso sacelli limine eâ gratiâ consistere iussi, suo quisque Moderatori exactæ lucis rationem reddebant: quoties eâ die de Deo cogitationem suscepissent: quâ potissimum re suam illi fidem probassent, num opellam illi dicassent suam: num famem quam tolerabant, num ærumnas ceteras: num quid prauè consciuissent, num quid perpetrassent delicti? Hæc verò eo mentis candore ab iis aperiebantur, vt barbarum agnosceres nihil, demirarere potius ingenuitatem talem, qualis infantulorum esse solet, filiorum Dei characterem, certissimum. Semper Catechistas nox occupabat priùs, quàm vellent: eandem tamen haud iniucundè amplectebantur, quòd facultatem suppeditabat agendi cum Deo, ad eumque redeundi: si ab eo tamen discessisse putandi, qui de vno illo cum hominibus tractauerant. Hæc

ANNVS
MDCXLIX.

Patrum erant occupationes in illâ quondam Barbarie, tunc per fidem mansuefactâ: hisque modis comparabat Domitus ad perennem felicitatem eos, quibus instabat in terris exitium.

NAM DVM TAM præclarè procurabantur animi, miseranda sanè erat ex fame, corporum facies. Et æstatem quidem, vnà cum autumnî parte aliquâ, sic traxerunt, vt radicibus, siluestribusque baccis, & pisciculis paucis, quos ex lacuum, fluminumque ripis captabant, mortem arcuerint potius, quàm vitam duxerint: at ingruente hyeme, niuib. iam passim ad ternos quaternos-ve pedes extantibus, lacuum, amniumque vndis concretis glacie, cum deinceps quò se verterent, nescirent; miseranda turba ad Patres tota confluit: circumpositaque, opem ipsâ re potius, quàm oratione exposcere cepit aduersus eam penuriam, cui nullo modo obuiam ire licuerat: quando quod in penum reseruarent, suppeditaret nihil. Cerneret corpora exanguia, exsuccaque, abutentium ad escam retrimentis ipsis, sordibusque naturæ. Quod exquisitissimæ epulæ Gallorum delicatioribus, id miseris maximam partem glans erat: horroris nihil ciebant cadauera refossa, semesa-ve à canibus: quin, illa venabantur, clàm tamen: nam tametsi antè quàm lux Euangelij infidelitatis caliginem depulisset, non plus à se peccari putabant Hurones, mandendis hostium corporibus, quàm cædendis; semper tamen popularium suorum cadaueribus pepercerant, à quibus non minus abhorruerant, quàm ab humanis vniuersè carnibus Galli, Europæique passim omnes: sed nimirum vt inter arma, sic extremâ in esuriè leges silent: neque quid mandant, aduertunt satis dentes famelici. Matres repertæ, quæ filiorum vesci carnibus non horruerint, fratres fratrum, nec defuere filij, qui extincto in cadauere minimè agnoscerent eum, quem genitorem paulò antè vocitauerant. Ac tam prodigiosam quidem indigentiam subleuare quoad licuit, contenderunt Patres, & vltra fortassis, quàm ferret prudentiæ ratio: verum, cum ea longè latèque grassaretur, nec æquè omnibus prospicere liceret, coacti sunt haurire oculis spectacula sanè plenissima horroris. Nam vt nihil ad calamitatum cumulum deesset, qui se tutari aduersus famem qualicunque suâ industriâ potuissent

potuissent, eos morbus inuasit pestilens, hoc est, qui contagione ferperet: hic sustulit quamplurimos. Hæc verò lacrymas eliciebant pijs Sacerdotibus: & absque operâ eorum fuisset, longè plures interijissent. Et mirum fuit, atque adeò accessit ad miraculum, inquit Scriptor Gallicus, suppeditasse ipsis tandiu, non modò vnde alerentur ipsi, sed etiam vnde in publicâ illâ calamitate benefacerent alijs. Antè quàm tellus niuib. incanuisset, glandis numerum maximum coëmerant, ad modios scilicet propè sexcentos: carnes piscium, ad fumum exsiccatas, ab Algonquinijs pretio comparauerant, dimissis eam in rem hac illac canois, ad leucas octoginta, aut etiam centum: exiguum verò illud quod in penum reseruauerant frugis Indicæ, habuerant ab Huronibus, quo tempore annonæ apud eos vilitatem vbertas fecerat. Ita ad locum vnde exierant flumina, reuersa sunt. Dum obibant casâs, obseruabant sedulò, qui egestate maximè premerentur: ijs pro tessera æris frustulum dabant certâ impressum figurâ, quo postmodum representato ad fores eorum domunculæ, sub meridiem, distribuebatur, alijs glandis aliquantum, coquendum ab vnoquoque, ac primùm quidem lixiuiâ quadam elixandum, quæ amaroris partem maximam abstergeret; alijs piscium illorum fumo ficatorum particula: omnium optima conditio putabatur, si quibus dabatur farinæ demensum exiguum ex fruge Indicâ: his officiis vnumquemque videlicet sibi demeruere: vt quæ extrema calamitas, si humana spectares, censeretur debuit, eadem in singulari Dei munere, si vitam illam alteram intueretur, nullo vnquam tempore terminandam, numeranda fuerit. Tàm dociles ad fidem mentes afferebant, vt apud eos verbulo vno plus tum efficerent Apostolici operarij, quàm vel annuis institutionibus fecissent vnquam. Cùm fame interirent, itabant ad eos vtrò, vtque se facturos receperant, ita Baptismum flagitabant qui nondum fuerant initiati: eâ se consolatione erigentes, fore, vt quàm propè abessent à morte, tàm propè abessent à perenni illâ felicitate, quam deprædicarent Patres. In iis mulier fuit infantulorum trium, quatuorve genitrix, quæ cùm non plura vbera haberet quàm duo, eaque inania, & exsucca, nihilque suppeditaret aliunde vnde eos aleret; alios ex alijs suo ipsius in gremio morientes vidit,

ANNVS
MDCXLIX.

ipsa eâ in virium imbecillitate, vt ne propellere quidem in tumultum posset emortuos, atque adeò sub eo fatiscens onere. Et tamen in extremâ illâ destitutione Deum compellans; Enimuerò, aiebat, *vita nostrum vniuscuiusque summus es arbiter: emoriemur, quando placitum tibi: praeclari simè verò nobiscum agitur, quod morimur Christiani: nisi mors sic interciperet, & me, & filijs meis ætèrnum in sempiternum erat: nunc, cum vnà mecum per Baptismum regenerati sint, vt vnà morimur, sic vnà resurrecturos certissimè mihi persuadeo.*

ALIAM cum occumberet prior, & tam placidè quidem, quàm si sopori se se suauissimo daret, nihil mouerunt infantuli duo, matris reptantes in sinu: ij, luctuoso sanè spectaculo, demortuæ vbera fugere non destiterunt, donec ipsos quoque ibidem mors oppressit, ad eundem ferè modum quo sæpè aliàs, dum indidem vitam cum lacte ducebant, saturis obrepebat somnus. Multi in extremo ipso spiritu animas suas commendabant Deo: nonnulli, superstites liberos admonebant, ad eundem rerum omnium procreatorem ac parentem, spes omnes suas, cogitationesque transferrent: fuere, qui cum exiguum illud quod habebant residui, dedissent in elixâ glandis tantulum, vt non inde pluries quàm semel refici liceret, distraxissentque demùm vestis illud reliquum, quod reseruauerant adhuc, idcirco, vt ne quàm nudi è matris aluo prodierant, tam spoliati emorerentur, postquàm eo deinde se amictu carere videbant; Nunc enimuerò (aiebant ad Deum pro se quisque conuersi) nihil mihi in terris superest, neque verò ad terram deinceps cor istud adhærescit: quam mortem aliàs tantopere reformidaui, eam nunc præstolor hilari, eâ spe nixus, quam sancta fides sufficit, hoc me in tuâ regiâ beatiorum futurum, quò nunc sum calamitosior. Vniuersè verò, vbi mentis aciem in ærumnas suas retorquebant, finem nullum faciebant collaudandæ Patrum pietatis, iisque certatim benè & dicebant, & precabantur: neque immeritò: quando nullus calamitosorum fuit, qui non in ijs plus vel studij, vel præfidiorum repositum inuenerit, quàm in eorum vllò, quibus cum arctissimæ sibi necessitudines intercesserant. Hinc grati animi sensus, extans non magis in sermone, quàm in oculis; hinc fiducia, fore vt qui iucundissima illa fomenta deploratis

in vitâ adhibuerant, ab iisdem ne post obitum quidem defererentur. Nec verò eos fefellit opinio: quam curam suscipere recusabant necessarij ipsi, tegendi humo corpora, eam in se vltro è patribus quidam vnà cum Gallis aliquot domesticis transtulerunt. Atque vt intelligas quantopere mutata pia pectora essent, retento naturali sensu de immortalitate animorum, qui barbari ante annos aliquot suo secum in sepulcro recondi volebant cibaria, remos, torques, crepundiâque istius generis ridicula; nunc fidei luce collustrati, nihil aliud mutuebant, quàm ne nudi artus post obitum relinquerentur. *Age quæso, mi frater, aiebant, nunc iam compone me tumulo: actum siquidem est vita mea, iam nunc accensere me potes mortuis. Illud metuo, ne si emori me siueris antè, quàm tumultatus sim, adueniat postmodum aliquis æquè egens, ac nunc ipse sum, & centonem hunc eripiat, quo utcunque membra ista conteguntur, obtegendis suis. Si me iam nunc infoderis, hæc postmodum animam agenti suppetet consolationis seges, fore vt postquam excesserit animus, non perpetiatur corpus id quod in vitâ horruì, vt fædè relinquantur nudum.*

IN EA Insularium calamitate tantâ, quantâ vix putaretur vlla posse esse grauior, accessit tamen tanquam ad cumulum acerbissimus prætereà nuncius. Ad exeuntem Nouembrem Christiani Hurones duo è manibus elapsi Iroquiorum adfuere, significaueruntque, hostibus, qui certissimè aduentarent ad trecentos, haud dum constitutum fuisse, ad Petuniam nationem, an ad insulam illam S. Iosephi pergerent. Ad eam denunciationem re in deliberationem vocatâ, constitutum, opperiendum hostem esse: neque enim tam afflictam videri Coloniam, vt non facile esset prædones arcere cum ignominiâ: intenderentur modò custodiæ, neque vllus bellatorum ex insulâ excederet. Nec seciùs missi continuò ad Petuniam nationem, qui hæc ipsa significarent: & ab ijs exceptus nuncius non cum metus, sed cum gaudij significatione: quippe hostile illud agmen pro segete, materiâque triumphorum fore. Et fortassis res sic habuisset, si immoti ipsi quoque, hostem fixo, quod aiunt, vestigio expectassent in pago aptè vallato: sed quasi tæderet tardioris victoriæ, mouent inconsultè ac temerè, in Iroquiorum præfidentes

*Petunia nationis
clades.*

ANNVS
MDCXLIX.

pugiles, penè nullo relicto domi ad præsidium: & quasi in illâ vastitate non vndique pateret accessus, dum illac pergunt, quâ aduentare hostem sibi persuaferant; miserè elusi exitium sibi suisque creauere. Procebat Iroquius alio itinere, seu consultò à recto tramite deflexisset, seu æquè brevis eadem, & commoda via erat: & ad infortunij cumulum, dum à pago absuit iam propius, ex obujs paganis duobus, viro feminâque quos cepit, discit quo loco res esset: illud potissimum, quo nihil potuit esse optatius, bellatores maximam partem abesse. Ità occasione tam præclarâ vtendum rati, prædones celerant, ad cædem iam, flammâque imbellem plebem designantes. Ad VII. Idus Decembres, impetum in pagum ferere, inclinanta iam die in vesperum: nec magni moliminis fuit locum obtinere neque munitum, neque instructum propugnatoribus. Eorum qui supererant virorum, alij in primâ impressione dum resistunt, cæsi: alij fugâ sibi consulere: alij non antè hostis senserunt aduentum, quàm immissæ in casas flammæ incurrerunt in oculos: capti reliqui: senes, puerique, & quicunque properantes minùs celeriter sequi posse putati, confossi sunt. Ac tametsi maturandum sibi intelligebant sicarij, ne ab reducibus bellatoribus interciperentur, atque adeò non per otium, vt assolent, crudelitatem totam in miferos effundere licebat; sæuière tamen in insontem turbam inmanissimè. Matribus erepti truculentè filioli conijciebantur in rogos: contrà, cùm matres arderent in flammis, vel muscare vetiti filij spectantes, interfectâque est in vestigio Christiana mulier, quod minùs aduersùs naturæ sensus obfirmata, filij sui mortem deflebat.

P. Caroli Garnerij mors.

E PATRIBVS Societatis vnus tunc aderat, Carolus Garnerius, dum hostis primum aduenit, in suis instituendis occupatus, eorùmque in casis versans: huius enim pagi, quem S. Ioannis appellauerat, ipsi incumbere procuratio, adiuncto socio eo, de quo mox dicemus. Carolus igitur clamoribus tumultûque excirus, vbi quo loco res esset, suis ipse oculis comperit, continuo tanquam in cæleste asyllum, sic in sacram Ædiculam se recepit, quò iam Christiani aliquot confugerant: & *Actum nobis est*, inquit intrepidus; *actum nobis est, fratres mei: precibus vos quisque Deo commendate, tum capeſite su-*

gam, quâ dabitur: ac quocunque pergetis, fidem ferite comitem: hæc nusquam vos destituat: morsque, si ingruerit, cum Deo vestro agentes opprimat. Secundum hæc benè precatur trepidis, ipse erecto vultu, animoque: tum exit continuò, morientibus opitulaturus. Et complures quidem effugiendi nacti opportunitatem, Carolum de fugâ secum capeßendâ vehementer interpellant: at is Christianæ charitatis vinculis irretitus, negat se posse tali tempore excedere: discederent ipsi porro, & quamcelerrimè, ne nihil promouendo, sibi consulendi occasionem amitterent. His valere iussis, quâ se cunque dabat rei Apostolicæ gerendæ occasio, eò vir diuinâ flammâ succensus accurrere: absolutionem impertiri obuijs: per casas, ardentis iam, infantulos ad Baptismum quaritare: Catechumenos sacrâ vndâ medijs in rogis respergere. Atque ijs in curis, præclaroque in munere fortem virum mors occupauit: glandes plumbeæ duæ Christi militem prostrauerunt, altera infra pectus se se insinuans, altera lacerato ventriculo primùm, mox isto grauius femore. Cùm corruisset, adstans qui sclopum in tanti viri necem disploserat Barbarus, iacenti togam eripit, tum relinquit in suo sanguine natantem, fugientes Hurones insculturus: & Carolus nihil fractus animo, visus postmodum iunctis palmis preces in cælum iaculari: tum, quâ licebat, respectans vndique, ac vel eo articulo in fratrum salutem intentus, cùm haud procul Huronem quendam deprehendisset æquè letali vulnere saucium, sic, vt vitæ tamen reliquiæ nonnullæ adhuc superessent; vt potuit, erigit se se in genua: tum, precatus aliquantulum, surgit, gressumque molitur ad deploratum, acturo mox animam, si licuisset, adfuturus. Sed vix tres quatuor-ve passus progressus, relabitur denuò, nec sine graui exhausti corporis quassatione, dein progredi conatur iterum: verum, tanta cruoris è vulneribus copia manabat, vt subsidendum planè fuerit. Quid deinceps egerit, pertulerit-ve, haud compertum: quippe Christiana mulier cruentæ spectatrix Tragediæ cùm hætenus cuncta attentissimè obseruasset, & ipsa vulnus excepit luculentum, ab alio Barbaro altè in caput impactâ securi: cùm effugisset tamen, deinde hæc quæ perscripsi ad Patres retulit: sed animaduersum insuper, vbi receptum corpus est, præter vulnera illa quæ diximus,

ANNVS
MDCXLIX.

libratâ infuper securi, quassata tempora hinc inde fuisse sic, vt extaret cerebrum. Ceterum, quæ nox funestam cladem excepit, infesta circum terroribus fuit, tumultuque & trepidatione, ex metu hostis sanè vicini: sed postridie sub auroram renunciatum ab excursoribus, Iroquium prorsus recessisse. Eo accepto nuncio, duo è Societate Sacerdotes, qui vicinam Missionem accurabant, ad desolatum pagum tendunt, oculis ipsi suis vsurpaturi spectaculum luctuosissimum illud quidem, at dignum Deo. Vident cadauera vel sparsa, vel superposita alia alijs: quædam in communi incendio deflagrantia, quædam in suo ipsorum merfa sanguine: spirabant adhuc Christiani aliquot, mortem in momenta singula expectantes, tantâ animi æquitate, vt extremo illo tempore Domino Deo tranquillè pacatèque benedicerent. Tandem medio in pago qui fuerat, thesaurum illum deprehendunt, cuius causâ venerant, hoc est corpus Caroli, sed tam dispar, si oculos consuleres, vt cum nullâ certâ notâ dignosci ab ijs potuisset, præteritum relinquerent, nisi monuissent Christianorum indigenarum quidam, has esse profectò exuias optimi sui parentis, qui suâ causâ occubuisset. Quia nudum corpus erat, ereptâ veste à sicarijs, attritorum centonum partem, quibus ipsi vtcunque tegebantur, cessere demortuo Patres: tum, loco planè derelicto, eodem illo tamen, vbi prius Ædícula fuerat, mandauere depositum magni sanè pretij, iustis magnâ indigentia rerum ceterarum, magnâ charitatis, pietatisque significatione persolutis: & quoniam nonnulla suberat formido, ne hostis simulato infidiosè recessu, illicò repedaret, nullâ interpositâ deinceps morâ, ad suam se properè sedem recipere. At reuersi temerarij bellatores biduo post, quàm captus, incensûsque pagus erat, vbi propiùs adfuerunt, conspexeruntque in fauillâ, cadauera parentum, coniugum, liberorum; enimvero tanquam illi quondam amici Iob, attoniti dimidiam ipsam diem alto in silentio hæserunt, confidentes humi, de gentis more, oculis ita deiectis, vt nunquam toto eo intervallo fursùm resperxerint, sed immoti tanquam statux, sine gemitu, sine motu, ne intuiti quidem sint alij alios: incusantes se, vt proclive creditu, vehementer intus in animo, quòd præproperâ illâ suâ temeritate & confidentiâ, publicum priuarumque exitium

sibi suisque creassent. Porro is luctus virorum est apud Nationes eas : nam lacrimas quidem, & lamenta, & eiulatus tanquam fortibus animis indignos mulieribus relinquunt.

VT AD CAROLYM Garnerium reuertamur, natus est is Luteriæ, anno huius seculi quinto, admissus in Societatem anno eiusdem seculi quarto & vicesimo : ita obiit annos natus haud dum quinque & quadraginta, in munere planè Apostolico, in quo totus fuerat ab anno millesimo sexcentesimo tricesimo sexto, quo Galliâ excedens, ad Hurones penetrarat. Inde à primâ pueritiâ sensus habuerat ingentes pietatis, tùm in omni genere, tùm potissimum ergà augustissimam Deiparam, quam matrem appellare consueuerat, & à quâ prædicabat gestatum se in brachiis toto adolescentiæ tempore, inque Societate collocatum. Hinc votum ab eo conceptum ; Immaculatam eius Conceptionem ad extremum vsque spiritum propugnandi : & idcirco fortè ad illius festæ lucis peruigilium in cælum translatus est, vt beatam illic vitam ab optatissimâ iucundissimâque cerimonia auspicaretur. Non nisi ægerrimè à patre facultatem extorsit ineundæ Societatis : cùmque is ille esset cui plurimum deberemus, nihil apud Superiores assiduæ Caroli preces, postulationesque effecissent, nisi genitoris consensus accessisset : qui quidem si tam propè grauatè diuelli à se percharum tunc filium passus est, multò difficilius decennio post acquieuit ardori incensissimo, quo Nouæ-Franciæ Missionem flagitauit. Atque eâ re mora idcirco obiecta videri potuit, vt studium illud inde vsque ab initio vehemens, magis deinde ac magis inflammaretur : ita diurnæ nocturnæque cogitationes eius, omnes in Barbarorum ad IESVM Christum conuersione defixæ erant, inque optando votis omnibus, eâ vt in procuratione vitam ponere liceret. Ergo annum totum posuit in expugnando bono parente, cum naturæ motibus dimicante, qui illius mentem acerrimè intereâ pertentabant : sed cùm Carolus super amicos, lacrimas insuper, preces, afflictationesque corporis toto eo interuallo temporis perstudiosè interponeret, his scilicet artibus victus pater, cessit tandem plaudenti filio, lucemque eam inter totius ætatis candidissimas numeranti. Dum transmittit, in naui ipsâ mirabiles motus animorum ad Christianæ virtutis decus exciuit : illud præclarum, quod cùm nau-

ANNVS
MDCXLIX.

ricâ in turbâ quidam esset, homo impius, qui tam sui, quàm Dei negligens, decennium totum homologesim declinauerat, inuisus omnibus, ipse vicissim omnes fugitans, Garnerius miserum aggreditur iam propè de sempiternâ salute desperantem, atque adeò tristissimâ lancinatum ægritudine animi; & assiduâ significatione charitatis quibuscunque potuit officiis contestatâ, obstinatam illam mentem flexit, perpulitque ad instituendam confessionem scelerum vitæ antea actæ totius: ex quâ consecuta tanta pax animi, tantæque lætitiæ interioris ybertas in deiecto illo antè pectore, vt omnes piè commotos ad admirationem traduceret sui. At Carolus vbi primùm Hurones attigit, in se ipse formam exhibuit *operarij inconfusibilis*: quippe ijs præclare instructus donis erat vel naturæ, vel gratiæ omnibus, quæ requiri in ijs solent qui Missiones obeunt tam laboriosas. Et vernaculum quidem idioma tam feliciter arripuit, vt Hurones ipsi mirarentur: in eorum autem animos tam altè suâ se suauitate insinuabat, vt cunctos ad se raperet. Complures ad Deum traxit vnīs oculorum obtutibus: nempe Angelici ij erant, congregientibûsque & pietatem inspirabant, & castimoniam, seu preces funderet, seu ex colloquutione, atque actione cum proximo, animum ad interiora colligeret, seu de Deo ageret, seu ex charitate tractaret aliud quidpiam laxamento affinius: ita qui amor Dei summum eius in mente locum tenebat, vim diuinam quandam transfundebat in cuncta quæ indidem proficiscebantur.

VIRTUTES EIVS omnes præstantissimæ erant: nec vlla carebat earum laudum, quibus qui sunt ornati, & pro Sanctis habentur, & Sancti sunt. Obedientia talis, vt & comparatus esset animo ad omnia quæ iuberent Superiores, & absteret nec grauâtè ab omnibus, à quibus auocarent: demissio animi tanta, vt tametsi nihil non erat in illo eximium, tamen non modò se vltimum reputaret eorum, qui Missionem illam procurabant, sed pro seuerâ quâdam in se Dei animaduersione putaret, si à quopiam, aliquo se in numero duci sentiret: neque eâ re vlla ferè ipsi poterat grauior accidere. Constat, si quando id incideret, eum, vt ijs à quibus eius virtus suspiciebatur, viliores aliquam ingeneraret de se opinionem, aperire solitum ea de se, quæ cum labeculâ aliquâ coniuncta

conſuncta videri poſſent: ratum fore, vt ſe deinceps eo nomine alij quoque cum horrore aſpernarentur. Oratio tam reuerens ſpectantis Numinis, tamque quieta, vt vix ab eo quod meditandum ſuſceperat, vlllo exoticarum imaginum occurſu auocaretur, ijs licet in occupationibus poſitus, quæ in alijs hominibus mentem aſſiduè vellicent. Vbi primum orare ceperat, exardeſcebat in ſuauiſſima cum Deo ſuo colloquia, in affectus, in ſenſus amoris: atque ille ardor deinde ad finem uſque precationis intendebatur. Par amori Mortificationis ſtudium: hanc dies nocteſque exquirebat, ſemper duriter cubans, ſemper ſuo in corpore partem aliquam circumferens Crucis. Quoties ſe recipiebat è longinquis illis Miſſionibus, toties exacui curabat ſtimulos zonæ ferreæ, quam ad nudam carnem applicitam geſtabat, horrentem cuſpidibus: adiungebat perſæpè flagelli uſum itidem ferrei, crebrisque infeſti ſpiculis. Viſtus ratio haud alia, quàm indigenarum, hoc eſt tam deſpicabilis, vt mendicabulum nullum in Galliâ ſit, quin commodiorem nanciſcatur: hoc quidem anno poſtremo in deplorandâ illâ fame ſeruo Dei pro delitiis erant glandes, radicèſque arborum amareore imbutæ pergrauis, ei præſertim qui ab incunabulis molliter educatus in amplâ, & locuplete familiâ, cibis proſectò aſſueuerat alijs, atque ijs quibus veſci ſolent ſues. Scripſerat ad illum Superior paulò antè, quàm è viujs ereptus eſt. videret num ad attritam tot laboribus valetudinem reparandam, virèſque reſciendas, conſentaneum videretur, Domunculam Societatis ad breue temporis iuteruallum repetere: at is triduo ante glorioſam necem reſcribens, complures attulit rationes, cur manendum ſibi neceſſariò in ſtatione eſſet. *Illud quidem non inſciabor (aiebat inter cetera) me nonnihil moleſtiæ perferre ex fame, at non ad mortem uſque. Adhuc conſto, (quæ Domino Deo ſit gratia) & ſanis artubus, & mente vegeta: neque verò hinc quidquam pertimeſco: illud metuendum magis, ne ſi tam calamitoſo, tamque formidoloſo tempore gregem deſeruero meum, deſim opportunitati quam offert Deus, eius cauſâ perdendâ animam meam. Nimia ſemper mei mihi cura eſt: ac ſi prouiderem fore vt me vires deſicerent, utique, quando iubet V. R. hinc excederem: ſemper enim ſic ſum animo comparatus, vt cuncta abdicem quò Obedientiæ immoriar: extrâ eam, nunquam committam*

ANNVS
MDCXLIX.

ut descendam de Cruce, cui me affixit Domini mei bonitas.

ATQVE ij ad eximiam sanctimoniam impetus inde à primâ atatulâ obseruari in Carolo potuerunt. Iam tum indicia in eo virtutis non vulgaris elucebant: ut ijs accenseri iure posse videatur, quos singulari quodam munere benignissimus Deus & ab omni labe seruauit intactos, & inde vsque ab initio prouexit ad sublimia. Cùm in menses singulos suauissimus parens soleret filiis pecuniolæ nonnihil elargiri, quam quos in vsus maximè vellent, transferrent pro arbitratu; Carolus tum temporis in Parisino Societatis Collegio conuictor, peculium suum illud, quibus diebus è septis exire ad relaxandum animum fas erat; non ad sphæristerium, ut plerique, sed ad captiuorum Arculam conferebat. Fuit, cùm vnâ eadêmque die in eosdem captiuos effunderit quidquid pecuniæ in mensis totius oblectamenta à parente tulerat: fuit, cùm per Pontem Nouum, qui dicitur, iter habens, ex Bibliopolâ librum coëmerit impudicum iuxtâ, & impium, ne ab aliquo emeretur, qui indidem occasionem arriperet offensionis alicuius in Deum: sic autem eum pretio comparauit, ut lacerarit continuò, ne ab vlllo vnquam lectitari deinceps posset: fuit, cùm familiaribus quibusdam suis in cenopolium ingressis ad curandum genium, Carolus, qui iam tum nomen dederat Sodalitati augustissimæ Deiparæ, memor Regulæ, quâ sodalibus cauponarum aditu interdicitur, maluerit pedissequi in morem ad fores præstolari, dum finem comessandi fecissent, quàm suspectum tectum subire. Itaque nil mirum, si idem ille genitor certior factus à Societatis Sacerdote, filium suum eandem cogitare, hanc ad eundem Sacerdotem orationem habuerit: *Nisi vestram Societatem diligerem vnice, nunquam vobis donarem filium, talem ut à primâ retrò infantia ad hanc diem nunquam non dicto audiens fuerit, nunquam mihi dicto, facto-ve vlllo ægritudinem vel leuem attulerit.* Ab ipso quidem vsque Religiosæ vitæ tyrocinio, Angelo simillimus fuerat: modestiâ tantâ, ut tyronibus aliis pro sanctimonix speculo proponeretur: de extremis autem annis vitæ eius duodecim, asseuerat de illo idem ille qui superiora tradidit, toto eo interuallo, si necessariæ quietis tempora dempseris, vix horam vnâ fluxisse, quin animo volueret destinatum illud, maiores in dies progressus

faciendi in viâ Dei, ad idemque proximum impellendi. Id si excluderes, nullâ prorsus re afficiebatur : quia delectabant vitæ æternæ iucunditates, non angebant æumnæ. Omnia sua in Deo reposita habebat : extrâ Deum, cuncta putabat pro nihilo. Ægrotos baiulabat humeris ad vnam & alteram leucam, quò eorum se in animos insinuarer, conciliatósque sibi ablueret postmodum sacrâ lymphâ : & quò id beneficij imperitiri liceret vel alicui animam agenti, vel captiuo illâ luce comburendo ; per ardentissimos æstus viæ ducem anhelo sequens pectore, leucas decem, nonnunquam ad viginti emetiebat. Illo eodem inuicto ardore actus, per altissimas niues, hybernæque frigora noctes totas exegit aliquando inuijs in callibus, sic vt ipse quo demum loco versaretur, nesciret. Quo tempore sauebat lues illa pestilens, dum ipsi sociisq; occludebantur passim Barbarorum tuguria, sermóque nullus erat, nisi de Gallis mactandis ; non modò imperterritus pergebat eò, vbi opportunitatem putabat oblatum iri vel vnus animæ emittendæ in cælum, sed etiam obiectos omnes obices perrumpebat, ac per vim nonnunquam : & quod diuinæ cuidam opitulationi, non humanæ industriæ tribuendum, vbi primùm pedem aliquò intrulerat, mansuescebant illicò corda Barbarorum. Sanctorum Angelorum opem implorabat assiduè, nec frustra : tradidere Huronum nonnulli, quos ad mortem piè & religiosè obeundam iuuabat, comparabátque, intueri se ad Caroli latus, iuenculum rarâ formæ laude, vultúque inusitatâ quadam maiestate coruscanti, qui adderet sibi animos, placidéque incitaret ad peragenda ea, quæ ab ipso suggerebantur : cùmque nihil penitiùs inspicerent homines haud dum vllâ præstanti huius generis instructi notitiâ, illud percontabantur tantum ; Quis tandem ille esset Patris socius, qui tam mirabiles exciret motus animorum ? Nimirum, nondum illud intelligebant boni Neophyti, beatos Angelos longè plus de suo conferre ad ciendos in animis eorum quibus adsunt Sacerdotes, motus quolibet ad Christianum officium Deique venerationem pertinentes, quàm vllâ ipsi industriâ efficere valeant : hoc dumtaxat discrimine, quod opera quidem Sacerdotum cadit sub oculos ; Angelorum efficacia ferè latet. Cùm autem omnes omninò homines benignissimè complecteretur Caroli cha-

ANNVS
MDCXLIX.

ritas, tum in eos videbatur esse propensior, qui destituti magis erant: ac quantumlibet abalienaret alios alicuius coniuncta cum squalore inepta rusticitas, in curam eam nihilo fecius vir sibi mortuus incumbere sic, ut nullam misericordiae partem praelegeret. Deprehensus est aliquando, vlcibus medicari tanto foetore fluentibus, ut non modò à popularibus quibusvis, sed ne ab iis quidem quorum erat arctior cum ægro vel necessitudo, vel cognatio, ferri posset: vnus Carolus illa tractabat quotidie, vnus purulentam saniem detergebat, etiam si agnosceret ipse quandoque, quicquid tandem opis remediique contulisset, nunquam tamen vlcerum illa confanatum iri. Sed nimirum sublimius aliquid proponebat sibi, quod ex eo aliquando auditum est, videlicet ut derelictos illos ad vsque caelestis regiae fores deduceret, obstarétque ne quid culpae consciscerent eo tempore, quo nullum in vitâ plenius periculi esse potest. Missio Huronica nulla erat, ad quam non adisset, complures ipse inchoauerat, eam potissimum in quâ occubuit. Cum indigenis agebat circumspectè iuxta, & benignè: tantaque illius erat suauitas, minimè mollis illa quidem, ut nihil non excusaret, nihil non ferret. Nec locus, nec personae irretitum habebant seruum Dei: quicquid praescriberetur conducibile, in illud ferebatur continuò, singulari constantiâ: quippe cum propositum esset reperire Deum, quocunque is demùm loco quærendus esset. Sæpè iussus è Missionibus excedere ad arandam terram, ad conuehenda onera, trahenda-ve, iumentis instar, per niues, ad ægrotorum curam suscipiendam domi, ad coquinam exercendam, ad inuestigandas hac illac per saltus nemorâque labruscas, vnde vinum magno labore exprimeretur ad sacrificium; quicquid horum incumberet, vultu semper eodem erat, nec magis in hoc quàm in illud propendebat, quantum quidem ex vultu, habitique toto iudicares, tanquam ad id quod mandabatur, adhiberetur ab ipso Deo. Nempe, *Nunquam animas magnopere iuuabimus, aiebat, nisi Deus in communionem laboris, operaque venerit: ac si nos ille per Superiores adhibuerit, aderit utique: atque adeò eius ope subnixi, quod à nobis exegit, perficiemus: sin nimio plus adamauorimus aliquid, ad idque sponte incubuerimus, quantumuis honestum illud ex se sit, atque probabile, non est cur opituletur: si*

nos nobis relinquet, quid omninò efficiemus, nisi hilum? nisi fortè quid hilo deterius, inferiusque contrahemus, id est peccati aliquid. Dicebat frequens, se in Iroquiorum manus perlubenter venturum, à quibus si viuis cremaretur, suppeditaturam sibi saltem exiguam illam vsuram temporis ad illos instituendos, imbuendosque notitiâ aliquâ mysteriorum, dum ab ijs cruciaretur: sin viuere concessissent, præclaram illam opportunitatem fore ad eos deducendos à luctuosissimâ superstitione. Hîc verò agnoscas eximiè, semper sibi constare eos, qui Spiritu Dei aguntur, vbi vbi sint: Sinicum carcerem optat sibi S. Franciscus Xauerus, ad infinitos illos populos illustrandos face Euangelij, qui tunc temporis in auitis adhuc tenebris ambulabant: lentos ignes sibi apud Iroquios deposcit Carolus Garnerius, ad instituendam feram gentem, quæ sui exitialiter inimica, aditus omnes intercludit Euangelio. Elogium tanti viri claudat Epistola data ab eodem, ex Insulâ S. Iosephi ad germanos fratres duos, R. Patrem Henricum à S. Iosepho, Carmelitam; R. Patrem Iosephum, è venerabili Capucinorum Ordine. *Hæc literula, aiebat, eò pertinent, ut terni qui sumus, ardentioribus in dies studijs festinemus in Domini Dei nostri amorem incumbere: mihi enim persuadeo fieri vix posse, quin aliquis è nostro numero breuè sit peruenturus ad metas. Quare ardores intendamus nostros: gradum celeremus: ad preces quas singulè singulorum causâ fundere consueuimus, addamus aliquid: illudque seriò constituamus de integro, ut qui nostrum primus euocatus à Deo nostro fuerit, is duorum qui supererunt, patronus sit apud eum, ad impetrandum ipsis sanctissimum eius amorem, perfectamque & exactam per omnia cum eius voluntate consensionem, cum perseuerantiâ, quæ ad extremum vsque vite spiritum tendatur. Ergo primus ipse id statuo: precorque à Deo imis ex precordijs, nostra singulorum corda sic occupet, ut ex tribus ijs vnum cum suo efficiat iam nunc & in totam deinceps aternitatem. Hucusque vir Deo plenus, Deum vbique spirans: nimirum Ex abundantia cordis os loquitur.*

BIDVO QVAM AB Iroquijs S. Ioannis vicus captus est, ab Carolo discesserat Natalis Chabanellus, item Sacerdos, laborum arduæ Missionis particeps, sociusque: cùm consultius visum Superioribus esset non relinquere vno eodemque loco operarios duos præsentem tantum non discrimini obiectos.

P. Natalis Chabanelli mors, atque elogium.

ANNVS
MDCXLIX

Sed qui iugum vnius eiusdémque Missionis traxerant, hos noluit Dominus Deus in morte diuelli. Ergo cùm eò quò à Superioribus vocabatur, magnis itineribus contenderet, vt breuissimi dies erant, ad VII. videlicet Idus Decembris, emensum locis difficillimis leucas ipfas sex, nocturnæ tenebræ occuparunt medijs in nemoribus. Sub mediam noctem dum alto sopore depressi iacent Hurones septem octo-ve Christiani, qui viæ se comites adiunxerant, ipse vigil, precibusque dans operam, sonitum, clamorésque excipit auribus. Cùm cunctos expergefecisset, iique aure attentâ captassent, quid illud demum esset, facilè intellexerunt tripudium esse hostium, recipientium se se ad suos, cùm præsertim ad lætas eas vociferationes accederet captiuorum cantus lugubris, quem de morte victos adhibere cogebat victor. Ergo quisque in summâ trepidatione fugâ sibi per siluarum inuia consulere: & tam feliciter quidem, vt iter ipsum illud, quod hostis iustiterat obliquè relegendes, omnes præter Natalem euaserint. Is cùm aliquantum viæ cum comitibus confecisset, defectus deinde viribus, in genua procidit, dixitque mœrentibus; Nil tanti esse si emoreretur: minimi ducendam vitam hancce, cælestem quidem illam, quæ sempiterna futura sit, ab Iroquijs adimi sibi non posse. Pergerent porrò ipsi in tutum ac se ocyùs subducerent: & quacunque pergerent, meminissent Christianos se esse. Quid euenerit deinde, rescitum ab eo ipso sicario, qui virum immerentem confodisse, nec ex leui suspicione creditus est. Huro fuit apostata, qui ijs qui iam se in Insulam S. Iosephi receperant, renunciavit, Natalem, cùm eam ipsam in Insulam cogitaret, sub auroram diei illius, qui æumnosam noctem excepit, iter Insulam versùs capefluissè, verùm in ripâ occurrentis fluminis subsistere fuisse coactum. Cùm autem (aiebat impius) ego eam oram fluminis in canoâ præterueherer, supplicem excepi nauigiolo, inque alteram ripam vexi: atque is, quò fugeret expeditiùs, abiecit galerum, sacculum, stragulum: quid eo deinceps factum sit, nescio: quandoquidem ad vos non peruenit, aut inciderit in Iroquiorum manus, aut dum per vastas siluarum solitudines decerrat, ibidem interierit, fame, frigoreque confectus. Hæc veterator: & contigisse quidem alterutrum potuit:

verum, cum alia suspicionem locorum rerumque peritis mouerunt tum illud, quod abiectam exigua supellestem totam à Natale memorabat: nam præterquam quod vir fame & frigore exhaustus non tantopere potuit celerare gradum; ad fugam certè nihil attinebat galerum relinquere, præsertim in eâ asperitate frigorum: sacculus verò cum ex humero aliunde-ve aptè dependet, non magnopere retardare queat fugientem: neque credibile est in eâ tantâ rerum omnium penuriâ, adduci potuisse virum tam grauem, tamque parum amore vitæ miseræ irretitum, vt instrumentum sacrum, Breuiarium puta, & fortassè sancta Biblia abijceret. Longè probabilius putauerunt omnes (& rem tantum non deprehensam fuisse, dicemus postmodum) facinorosum hominem, quò qualiacunque spolia Natalis haberet, virum mactasse, mox corpus abiecisse in profluentem. Ac si rem indicio persequi placuisset, inquit Scriptor Gallicus, sat multa fortè argumenta suppeditassent, vnde reuinceretur sicarius: sed in publicis illis calamitatibus opportunius iudicatum, oculos, quod aiunt, occludere, suspensionesque sopire omnes, è quibus simultates extitissent, præterea nihil.

ALVMNVS FVERAT Tholosanæ Prouinciæ Natalis Chabancellus, ibidem adlectus in Societatem, anno seculi trigésimo, cum annum ætatis ageret decimum septimum; in Nouam-Franciam dein missus, anno millesimo quadregésimo tertio. Quàm fortem animum in ductu Dei sequendo præ se tulit, tam exercitus deinde semper ijs in oris durauit. Cum & memoriâ valeret, & ingenio, quod vtrumque satis Gallis suis probauerat, traditâ publicè Rhetoricâ annos aliquot, & cum laude; postquam quinquennium ipsum in Huronica lingua addiscenda posuerat, tam exiguos fecerat progressus, vt ne in rebus quidem maximè familiaribus sensa mentis satis commodè ad audientium gustum exprimeret: qui mentis angor, quàm grauis sit ei, qui in animarum procurationem intentus, expedire nihil animarum causâ valeat, æstimare quisque ex se potest. Accedebat natura à Barbarorum institutis ac moribus sic abhorrens, vt penè cuncta illorum, Natali displicerent: aspectus ipse molestus: consuetudo grauis: victus intolerabilis: ipsum illud in Missionibus manere, tam

ANNVS
MDCXLIX.

violentum, vt absque vlllo vel solatio, vel oblectamento, eorum saltem, quæ ad sensum vsque pertinent, ærumnis confisteretur perpetuis. Humi semper cubare, lucas totas ab aurorâ ad vesperum traducere in tuguriolo, vbi fumo enecere, vbi manè expergiscens, videas te vndique niue coopertum, vbi pediculis albescas totus; frigidâ assiduè restinguere sitim: in pulmentum iuxtâ, & panem, habere nihil præter gluten verius, quàm pultem, ex farinâ frugis Indicæ, aquâ dilutâ, coctâque: in illâ cibatus vilitate, atque penuriâ, tamen laborem nunquam intermittere: nihil recti habere, quo te vel ad momentum subducas secretiùs, non cubiculum, non musæolum: ne lucernâ quidem vti aliâ posse, nisi eâ quæ existat ex igne, fumosâ caligine infesto, circumstantibus nonnunquam ad quindecim viris, mulieribus, infantibus, vociferantibus, eiulantibus, inter se agitantibus rixas, sermocinantibus de re œconomicâ suâ, cibum ibidem apparantibus, ibidem vescentibus, ibidem opificium quodlibet exercentibus, vno verbo cuncta peragentibus quæ fieri domi solent; cum per se grauia sunt, tùm si se prætereâ Deus occulit, hoc est, suauitatis interioris impertit nihil, quamlibet ad eum anhelles; si te dat quasi in prædam ægritudini, morositati, fastidio; hæc collecta coniunctâque ferre æquo animo, non est profectò vulgaris virtutis; planèque necesse est flammam quandam viuendam imprimis ardere in pectore, vt non tunc amor Dei restinguatur. Adiunge pericula, vt imminetia in horas, sic animo, cogitationique assiduè obuersantia, flammæ, rogos, inauditos omnis generis cruciatus: quâ in destitutione vt non animum despondeas, planè singulari quodam mentis robore opus est. Et in illis tamen omnibus periclitari serui sui fidem sex ipsos annos, visum Deo: quo tam diuturno intervallo, non modò nihil ab inuidto pugile extorsit Satanas, vnde de ipso cresceret, sed contrâ semper cum pudore victus abscessit: neque adduci potuit vir fortissimus, vt, quod per facile impetratu erat, redditum posceret in Galliam, vbi operam suam nec infructuosè collocaret ijs in rebus, quæ naturæ suæ minùs aduersarentur: sed contrâ vt sua ipse vincula stringeret arctiùs, votum vltro suscepit, ibidem ad extremum usque spiritum perstandi, in hæc omninò verba conceptum,

Domine,

Domine IESV Christe, qui me Apostolorum sanctorum huius Prouinciæ Huronicæ adiutorem licet indignissimum, admirabili dispositione tuæ paternæ prouidentie esse voluisti; Ego Natalis Chabanel, impulsus desiderio seruiendi Spiritui tuo sancto, in promouendâ Barbarorum Huronicæ ad tuam fidem conuersione, Voueo coram sanctissimo Sacramento pretiosi Corporis & Sanguinis tui, Tabernaculo Dei cum hominibus; perpetuam stabilitatem in hac Missionis Huronicæ: omnia intelligendo iuxta Societatis & Superiorum eius interpretationem & dispositionem. Obsecro te igitur, suscipe me in seruum huius Missionis perpetuum: & dignum effice tam excelsio ministerio. Amen XX. die Iunij, MDCXLVII.

HACTENVS VOTVM, emissum eâ ipsâ luce, quâ eo anno in Ecclesiâ agebatur festus dies Corporis Christi: quod quàm gratum extiterit Deo, conijci potest, ex singulari animi firmitudine, quâ sub extremum tempus mentem famuli sui corroborauit fidelis adiutor in opportunitatibus in tribulatione, mirante eo ipso, qui tam felicem in se mutationem experiebatur. Paulò antè quàm occumberet, Sacerdotem è Societate amicissimum compellans. *Nescio (dixerat) quid in me insit, quidue de me Domino Deo meo statuere collibitum sit: illud scio atque experior, alterum me quendam esse. Nam cum timidior sim à naturâ, periculorum tamen maximum adiens, morte, quantum quidem auguror haud remotissimâ, vaco tamen metu. Profecto non est à me ea securi animi affectio. Sic nimirum Dominus Deus afflueuit: vt homines creditam pecuniam, sic ipse, dum maximè egemus, nobis benignè repræsentat auxilia, subsidiâque, valida eadem, & suauia imprimis. Tanti est eniti, dum valemus, & quocunque demùm per se, eos-ve qui nobis eius vice præsumt, impulerit, sequi generosè. Id verò quàm fortiter Natalis semper fecerit, indicent literæ, dignæ sanè quæ hîc attexantur, quas ad R. P. Petrum Chabanellum & sanguine germanum fratrem, & Instituto, dedit hoc ipso anno. Parùm absuit, inquit, quantum quidem conijcere licebat ex ijs, quæ ab hominibus constituebantur, quin habuerit R. V. fratrem Martyrem: sed nimirum ad decus promerendum Martyrj, sublimiori virtute opus est, quàm sit si qua in me inest. R. P. Gabriel Lalemantius, unus trium illorum quos IESV Christi causâ passos, nostra memorat Relatio, in locum meum susceptus fuerat: ante mensem pergere iussus ad*

ANNVS
MDCXLIX.

pagum S. Ludouici, cùm ego corpore valentior, missus essem ad remotiorem locum, ubi labores quidem grauiores, at minor opportunitas palmarum coronarumque illarum, quibus mea me segnitie indignum coràm Domino Deo reddiderat. Id verò mihi tantum boni continget tum, cùm summa eius bonitati visum erit. Dum ego pro virili enitar prestare Martyrem in umbrà, quæ hîc ab Iroquijs exercentur strages, fortè reliquum aliquando perficient, interpositis meritis tot seruorum Dei, mirà sanctimoniam præstantium, quibuscum hîc annos exigo placidissimè, inter tot ærumnas, assiduæque pericula. Facit missa ad vos Relatio, ne ad ea quidquam præterea addere necesse sit, & commodum quidem: nam & chartâ careo, nec plus suppetit temporis, quàm necessarium sit ad precandum à V. R. Patribusque Aquitaniae Prouinciæ, ut ne grauentur meminisse mei, in peragendo augustissimo sacrificio, tanquam victimæ, quam fortè ignes, rogiq; Iroquiorum manent; ut merear tot Sanctorum patrocinio victoriam in tam forti certamine. Hec postrema verba latinè ipse scripserat: tùm illa autem, tùm tota Epistolæ series, digna profectò eo viro, qui in assiduâ expectatione versaretur momenti illius, quo Deo per acerbissimos quosque cruciatus immolaretur.

Reliquarum Huronia Missionum status.

SVPERERANT extrà S. Iosephi Insulam, Missiones tres, S. Mathiæ, itidem ad Petuniam Nationem, S. Caroli in extremis Huronum finibus, quæ sunt ab Iroquijs remotissimi, S. Spiritus, ad Magni lacus ripas. Hæc postrema excisa hoc ipso anno ab Iroquijs, eadem immanitate grassatis, quâ vbicunque secundos habuere successus, abductis viris, mulieribusque; puerulis, nullâ tenerioris ætatis miseratione, cremaris. Illa S. Caroli tandiu constitit, quandiu suppeditauit vnde vitam tolerarent Hurones ij, è quibus conflata erat; nam ex ijs aliqui, quo se immanissimorum hostium importunitati subducerent, à patriâ refugerant longius, partim baptizati, partim Baptismi expertes. Cùm de ijs inauditum esset in Insulâ S. Iosephi, significatumque esset Superiori ab Sacerdotibus duobus, qui æstate totâ hac illac animarum messi faciendæ concursarant, è diuinâ gloriâ fore videri, si Sacerdos aliquis eo loco hyemaret, quod alii complures ad eos qui iam ibi fixissent casas, adiuncturi se se essent, re probatâ, profectus ad eos vnus, de mense Octobri: nomen reticuit Relatio. Et à Christianis quidem tan-

to gaudio exceptus est, quantum eorum esse consentaneum fuit, qui cùm menses iam complures sacramentis, sacrificiisque caruissent, videbant sibi insperatò rerum tam optabilem copiam suppeditari. Ergo nihil eis antiquius fuit, quàm vt Sacellum illicò adornarent è cortice, suâ tenuitate fulgens: ibi ab ortu Solis, ac occasum vsque, impendi primùm cœptus augustissimo Numini cultus religiosus. Mox nauus operarius adorsus Christianorum mysteriorum notitiam tradere ijs, qui nondum fidem capeßuissent, difficiliore nactus est quosdam, ex veteri persuasione pridem ab Satanâ immissâ, nunquam tam graues Huronum genti calamitates, cladésque importatas, ac ex eo tempore quo Baptismus suscipi ab indigenis capisset. Sed breuî contumaciam repressit rerum omnium egestas, extremâque penuria; Domino Deo, pro suo solenni, ad sanam mentem reuocante eos, quos res, vt ijs locis secundæ, ineptè extulerant. Post consumptum Indicæ frugis reliquum, cùm eorum spes ex piscatione potissimùm apta esset, quæ etiam per hyemem vberrima ijs locis esse consueuerat; tunc piscium mira raritas. Si pauculi haleces capti erant, præclare secum actum putabant, quibus ipsum illud exiguum occurrerat: sed cùm hæc mortem arcerent potiùs, quàm vitam tuerentur, breuî eos omnia omninò subsidia defecerunt, glans, legumen, & si quid prætereà ad id vsque temporis reseruatum. Ita eò adducti, vt vel arboribus corticem derrerent, elixandum dehinc, quò minùs incommodè manderetur, vel muscum euellerent è rupibus. Semel in die capaci in lebere coquebatur aliquantum piscis, fumo durati, vnde iusculum, amarum sanè: & tamen ex eo quisque potabat, sorbebat-ue largius, quo stomachum oppleret quoquo modo, famémque eâ eluvie præfocaret. Is qui missus eò fuerat Sacerdos, ieiunam illam diætam quinquaginta ipsos dies tolerauit, quos tamen numerabat in candidissimis vitæ suæ lucibus, idcirco quod illâ publicâ calamitate retundi videbat superbam arrogantiam eorum, qui initio aures tam salutaria afferenti præbere recusauerant. Videlicet in extremâ illâ inediâ accurrebant vtrò, Baptismumque flagitabant, non spe vllâ humani subsidij: (quid enim ab eo expectarent istius generis, qui & ipse extremâ penuriâ laboraret?) sed admiratione inuictissimi

ANNVS
MDCXLIX.

animi illius, qui non modò non frangeretur ipse tanta rerum omnium destitutione, sed etiam ceterorum mentes erigeret, eâ propositâ consolatione, fore vt eas ærumnas, quæ diutina esse nequirent, sempiterna postmodum felicitas omni omnino molestiâ vacans exciperet. Et alij ex alijs exhausti fame miseram mortalitatem breuî, beatâ immortalitate mutarunt: pauci qui superfuere, discessere alij aliò: pars tetendit in S. Iosephi Insulam, spe certioris auxiliij. His se comitem adiunxit Sacerdos idem: omnes ij post sex dierum iter, per glaciem Lacus illius tum concreti, incolumes eò peruenere.

AT EXAGITATI grauius qui Missionem S. Mathiæ procurabant, Sacerdotes duo. Cùm ex pago principe ad alia circà loca eidem attributa Missioni, excurrissent, Ethnici Præfecti quidam à fide alieniores, calumniam sparserunt sanè inuidiosam. Iactant in concilio eam ipsam in rem coacto, Huronem quendam, paulò antè elapsam ex Iroquiorum manibus, eorum qui sunt Kebeccensibus Gallis viciniore, vidisse ibidem torques ingentes ex conchâ veneriâ, ab Onontione, hoc est Gubernatore, missos idcirco, vt Iroquiorum eorundem imperus à Monte-regali, Trifluuio, Kebeccoque auersos, induceret in Huroniam: pollicitumque Gubernatorem eundem fuisse, Gallos iuxtâ, & Algonquinos, qui Huronibus permixti degerent, in speciem quidem simulaturos, velle se ad extremum vsque spiritum pro Huronum salute depugnare; re autem ipsâ, vbi conferi manus cœptæ essent, Iroquiorum nemini necem illaturos: mandatum enim ipsis clam ab eodem, sic sclopis in prælio abuterentur, vt nitrato contenti puluere, plumbeas glandes neutiquam adiungerent. Vbi falsus rumor percrebuit, enimuerò dictis proscindi atrocissimis innoxij Sacerdotes: nec vllus fuit in seditioso conuentu, qui opposeret (venerit in mentem nec-ne, viderint ipsi: venisse quidem potuit hominibus minimè hebetibus) reuinci re ipsâ insulsum commentum, si non aliunde, certè ex eo quod ob oculos positum adhuc erat, eo ipso anno nullo non crudelitatis genere sæuitum fuisse ab egregijs illis fœderatis scilicet, in Ioannem Brebeusium, Gabrielem Lalemantium, Gallos vtique, tum recentissimè ab ijs confossum Carolum Garnerium: sed nimirum vel metus offensionis, vel

peregrinorum hominum neglectus ora occlusit omnium, Domino Deo illud demonstrare volente, suo vnus patrocini-
 niti debere, quicumque tam arduum opus suscipiat. Quare cum
 Patronus nullus esset, addunt, clamantque seditionis flabella,
 qui primus Gallorum obuius occurrisset, cædendum fustibus.
 Ergo cum paulò post ad pagum S. Mathiæ rediissent Patres,
 quid tractaretur ignari, vbi primùm aduentantes conspicati
 sunt efferati Barbari, mactandos vociferantur. Occupantur
 statim aditus, per quos necessariò transeundum ijs erat, appro-
 pinquantes conuijs, sannisque excipiunt, qualibus uti solent in
 eos, quos captos in bello, rogis destinant. At vadunt nihilo secius,
 sibi præclare conscij sacerdotes, & oris serenitate, totiùsque,
 habitus constantiâ singulari, pergunt porrò. Mirari seditiosi
 tantum animi robur, interpretatique id quod res erat, faciliè
 intellecturum è cœtu quemlibet, fiduciam illam tali loco,
 ac tempore ex innocentia nasci; insusurrant tamen inter se
 aliquid in aurem: nunc truculentos oculos defigunt in intre-
 pidis; nunc lumina hac illacque rotando, quod voce non au-
 dent, exquirunt nutu, quis omnium primus securim innoxias
 in victimas libret. Sed nimirum eorum furores Dominus in-
 hibuit: per hostiles impiorum cuneos gradiuntur Sacerdotes
 sic, vt nihil violati sint, mussantibus ijs, qui in communionem
 licet non venissent nefarij consilij, quid tamen constitutum
 inter coniuratos foret, probè nossent; *An non isti demùm sunt,*
quorum decreta in consilio cædes erat? ad mactandos eos, tota se se
effuderunt agmina; nec repertus quisquam, qui quod tam multi in
se susceperant, perpetraret. Nempe texite eos benignissimus parens:
 neque modò nihil fuit grauius in eos attentari, sed etiam
 ad solatium voluit ab eis illo ipso in pago intrà vnam diem
 baptizari Catechumenos ad septemdecim: vt vbi certa ipsis
 nex futura putabatur, ibi vitam ipsi afferrent alijs. Ceterùm,
 tametsi quo die concitata est atrox seditio, nondum ab Iro-
 quijs desolatus pagus S. Ioannis erat; tamen vehemens in-
 cessit suspicio, eidem coniurationi tribuendam quæ paulò post
 perpetrata est, cædem Natalis Chabanelli: cum præsertim
 Huro is, qui impij facinoris insimulatus est, ex pago illo esset:
 dixeritque deinde patribus vir peramicus idem, & grauis,
 audisse se de sicario cum diceret per ostentationem, per se

ANNVS
MDCXLIX.

sublatum de medio gallicum illud peripsema, tum abie-
ctum cadauer proiectum in profluentem.

ALIO IN PAGO, qui missioni eidem suberat, extruxerant
Patres sacellum, addito pegmate ad campanulam, cuius tin-
nitu Neophyti ad sacrificium, aliâque religiosa munia con-
uocarentur. Hic verò furere infideles, & seu energumeni re
ipsâ, seu energumenos consultò imitati, cuncta euertere,
frangeréque animo destinant. Præstolati, dum abessent Pa-
tres, pegma deturbant: sacram supellectilem diripiunt: recu-
las alias inter se partiuntur, exiguam prædam illam quidem,
sed cuius iactura tali loco ac tempore non posset non esse per-
gravis. Illud omnium indignissimum, quod ad cumulum im-
pietatis spolia direptæ Domus Dei, per pagum ouantes cir-
cuntulere, cum diris, execrationibûsque, eorum in caput qui
Euangelium prædicarent: tanquam indigni essent vitâ, qui
de salute miserorum sempiternâ solliciti, toti eam in curam
insumbebant, vt manum porrigerent pereuntibus.

HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER OCTAVVS.

YEMEM totam, quàm longa fuit, exegerunt reliquiæ illæ regionis ante annos aliquot, & numerosæ, & florentis, ijs in incommodis, quibus infesta esse fames extrema solet: inito autem vere, Iroquios experti sunt eâ ipsâ fame crudeliores. Martio ineunte, diuulsi sunt à Patribus Hurones, per montium iuga adhuc albescentia niuibz, glandes pauculas vestigaturi, aut piscaturi locis obuensis ad Meridiem, vbi aliquanto citiùs liquefcere niues solent. Verùm, cùm periculum esset, ne dum leuamen atrocissimæ fami quærunt, venirent in Iroquiorum manus, atque adeò in rogos, ignesque inciderent; ante discessum, animas sacrâ homologesi expurgant omnes, complures ad mortem se se antidoto salutis IESV Christi Corpore comuniunt. Eâ enim prouisione vsi sunt, vt in turmas aliquot distribuèrent se; quò, si qui ab hoste interciperentur, saltem alij euade-

ANNVS
MDCL.

ANNVS
MDCL.

rent: sed Deo visum erat aliter. Nam alij propè in Passum oculis gurgite Magni Lacus hausti sunt, glaciei specie decipi, quæ cum ad binos ternos-ve pedes concreuisset, momento tamen sub calcantium plantis liquescens, incautos fefellit, mersitque: alij vndas euasere illi quidem, at letali frigore rigentes: hinc paulò post, luctuoso spectaculo, animas egerunt in niuib. senes, mulieres, pueri, omni prorsus humano præsidio destituti illi quidem, verùm summi Dei nixi fiduciâ, quem ad extremum vsque spiritum immortali pietatis sensu inclamarunt. Anus certè fuit, quæ cum noctem totam in ijs glaciei molibus exegisset, viua, vegetaque postridie manè reperta sit: cùmque ex eâ quæreretur, quî tandem superesset, emortuis alijs; *Exclamabam*, inquebat, *identidem: IESV, miserere mei: quæ paucula cùm precata essem, recalescebant videlicet membra continuò: tum, ubi vis frigoris denuò artus contraxerat, voces easdem ingeminabam: ac secundum eas succedebat in membra calor vitalis.* Hæc, felici inscitiâ complurium eruditionem superans (ex totâ enim precum Christianarum serie, quæ proponi Catechumenis solent, verba illa tantum tria infidæ memoriæ inhaerant) tum quidem instans effugit exitium: verùm, in manus deinde Iroquiorum incidit: ibi inuenit ærumnarum finem, ac talem quidem, vt creditu procliue est, qualem lectæ ad sempiternam felicitatem animæ, inter breues cruciatus solent. Alij, dum collecti piscationem exercent, ad VIII. Cal. April. intercepti sunt ab Iroquijs, leucas prope ducentas per glaciem, niuësque, & montium, siluarumque horrida emensis: neque modò in eos grassati sunt, qui inter se sociati, manipulos agmina-ve conflabant, sed etiam ad latebras peruenerunt familiarum quarundam, quæ seorsum ab alijs secesserant in loca abditiore, ad quæ ne callis quidem tritus vllus patefceret. Ita cùm ad ter mille, & quod excurrat, vnius anni interuallo cooprati in Ecclesiam Hurones essent, vel trucidatis, vel inediâ enectis ceteris, res ad trecentos redijt, qui in Insulâ S. Iosephi cum Patribus durauere. Nec verò illi ipsi euasissent, nisi sapienti prouisione Præfectorum duo, publicarum utilitatum perstudiosi, priuatarum non negligentes, re priùs inter se consultâ, ad Paulum Raguennellum adiissent, Missionis totius Superiorem, cùmque de sede

*se de mutandâ interpellauissent, hac prorsus oratione. Fallunt
 te tua lumina mi frater, dum in nos intueris; putas enim videre
 te homines spirantes ac viuos: at spectra sumus, manesque homi-
 num iam mortuorum. Hæc, quam calcas pedibus, tellus mox dehif-
 cet, & scilicet nos vnâ tecum absorbebit, eum in locum deportandos,
 quem inter mortuos deinceps sumus occupaturi. Sic habeto, mi fra-
 ter, in consilio nocte superiori coactò constitutum nobis esse, deserere
 hanc Insulam: densa nemora nostrum plerique cogitant, sic, ut di-
 uersi, atque ad eò soli eò per saltuum inuia penetrent, ubi, nullo
 sue latebra conscio, nequeant ab hoste, sagacissimo licet, inuestigari.
 Ex ijs sunt qui cogitent loca hinc disita, sex ipsorum dierum itine-
 re: nonnulli pergere velle se prædicant ad Andastoenses Nouæ Sue-
 ciæ fæderatos: non desunt denique qui dictitent palam, certum sibi
 esse ad hostem rectâ, vnâ cum vxoribus ac liberis proficisci: habere
 enim se apud eos, consanguineorum complures à quibus expectantur.
 Quid hîc tu porrò solus, mi frater? quid hac in Insulâ agas, post-
 quam abcesserimus à te cuncti? an arbores instituas? at surde sunt:
 an lacus, amnesque? at auribus carent, quas tibi accommodent: an
 verò eos qui propediem diuersi abituri sunt, sequare? at nec si cen-
 tum tibi sint corpora, præsto esse possis omnibus: & ijsdem ipsis qui-
 bus adesses, esses profectò oneri, aut etiam horrori: certè, quacun-
 que pergant, eos & fames persequetur, & belli furor. Quin potiùs,
 mi frater, locum deligito, in quem simul cuncti conueniamus: aciem
 mentis intendito ad oras Kebecco vicinas, quo desolata regionis re-
 liquia transferantur: nec verò expectaueris dum fames, bellumque
 paucos qui supersumus, absumpserit. Plus myriade è nostris tibi
 mors abstulit: si moras nexueris longiores, ne vnus quidem super-
 futurus est: tum verò ille te angor mentis incesset atque religio,
 non seruasse te eos, quos tanto, tamque præsentî discrimini subdu-
 cere potuisses: ijs ipsis quorum res agitur, viam modumque indican-
 tibus. Sanè si votis nostris annues; Ecclesiam constituemus eo loco,
 ubi eam Arx Kebeccensis tutetur: illic fides nequaquam nostris in-
 mentibus interierit: quippe continebunt nos in officio documenta vir-
 tutum, quæ in Algonquinjs Gallisque suspiciemus, & partem ali-
 quam indigentia nostra subleuabit misericors eorum charitas: filioli
 saltem nostris porrigent frustulum panis aliquod, filioli, inquam, no-
 stris, qui tandiu glande, amarisque radicibus vitam tolerant. Vno
 verbo, si emoriendum erit, mors certè longè leuior eo loco futura est.*

ANNVS
MDCL.

quàm in vastitate silvarum, ubi cum nemo adfuturus sit, qui salutaria sanctæque suggerat animam agentibus, periculum est ne fide sensim relanguescente, debilitetur virtus constantiæque animorum.

HÆC VBI PLACIDE audierat Raguennellus, rem ad Patres retulit: quæ cum grauioris momenti visa esset, quàm ut è vestigio definiretur, orationem indixere horarum quadraginta, ad explorandum certius, quid hîc fieri vellet summus rerum moderator. Exin, re in deliberationem vocatâ, plus quindecies, per hos tandem Præfectos locutus visus Deus ipse. Succurrebat animis, Huronicos tractus deinceps aliud nihil esse, nisi locum horroris, & vastæ solitudinis, theatrumque cædis, & cladum. Quocunque mentis aciem intenderent, exploratissimum erat hinc fame, illinc bello exterminatum iri Christianorum reliquos ad eam diem superstites: quos si ad Montem-regalem, ad Trifluuium, aut ad Kebecum liceret perducere, earum demùm sedium aliquam pro asylo ipsis fore: atque adeò fide eorum quasi in tuto positâ, maiorem ex hac transmigratione gloriam Dei exituram, quàm si illic tùm ipsi, tùm Hurones certissimum exitium obstinatus opperirentur. Ergo cum intereâ & in cædibus hostilis bacharetur crudelitas, & fames deploratas reliquias sensim imminueret; quàm lentè constituta migratio fuerat, tam celeriter discessus adornatus præsertim ne si is rumor ad Iroquios manasset, iter insidiosè occluderent. Non lamentatione, quæ viros fortes dedeceret, sed intimo tamen doloris sensu, patriam Hurones deseruere; Patres oras eas, ubi studia fixerant sua, ubi culta tandiu tantis laboribus fides, ubi fusus cruor fratrum, adoream quoque parem spondebat: sed quid agerent? gerendus Deo mos fuit. Et leniebat sensus acerbiter ea cogitatio, deduci à se Christianorum reliquias, trecentos illos: eam enim ad paucitatem redacta gens erat olim sanè frequens, quo maximè tempore fidem suam Deo suo probabat, altissimo illo quidem consilio suspiciendæ prouidentiae, cuius nutus omnes morigeros filios reuereri summâ obseruantia decet: sed in quo tamen interluceant miræ benignitatis radij: quid enim, si rectè censeas, oprabilius Huronicæ genti fuit, quàm ut sentibus, si non idololatriæ, certè deplorandæ infidelitatis vndique resectis, euulsisque, si repressis vnquam Ira-

quorum furoribus oræ eæ postliminiò à veteribus vel incolis, vel indigenis frequentabuntur, extet nouale iam subactum, & fide iam pridem adultâ, excipiendis intergerrimæ sanctimonix seminibus habile.

AD ITER EXPEDIRE se se promptissimum cuique eâ in ætate fuit: quippe secum veriùs, quàm Ethnicus olim ille, sua omnia portabant. Ergo vadunt ducente Deo, summâ æquitate animorum, circumspectè tamen, tanquam in hostico: cum nullo non loco vel teterrimæ crudelitatis, vel turpissimæ perfidiæ impressa vestigia reliquisset, qui meritò formidaretur hostis. Certè suo ipsorum in Lacu trucidati recens erant Nipisirinij, gens Algonquinia: & huius Lacus ambitus, cum plus quadraginta leucas colligat, ex circumpositis passim ad ripas frequentissimis mapalibus, nihil nisi desolata vastitas supererat. Auxit timorem, quod Lacum prætergressi, dum locum lustrant, exigendæ nocti opportunum, latibulum sanè munitum inuenere, in quo Iroquij superiorem hyemem exegerant, nec dispar aliud, aliquot deinceps leucas emensi: ita vbique immanissimorum Christiani nominis hostium vestigia premebant. Medio autem confecto itinere, terror ingens obiectus inde, vnde minimè debuit. Gallorum quadraginta manipulus, Gallisque permixti Hurones aliquot, qui Kebecci hyemauerant, cum aduersâ viâ eò pergerent, vnde fugiebant ipsi, obuij facti sunt. Et præmissi, vt fit, ad explorandum pauci ex manipulo qui Kebeccum versùs pergebat, cum ex aduerso aduentantes cernerent, hos vicissim Galli; vtrinque scilicet trepidatum est: verùm, dum hinc inde ad pugnam se comparant, vt accessum propiùs est, ex mutuâ agnitione metus in gratulationem vertit, hoc latiore, quò fuit insperatior. Cognouere Patres tùm ex Gallis, tùm ex Bressanio qui aderat, eo consilio Kebecco agmen profectum, vt suppetias laboranti rei Huronicæ ferrent: sed vbi vicissim tùm à Patribus, tùm ab Huronibus didicissent deplorata iam cuncta esse, ceptum iter reflexerunt scilicet, cumque nouis colonis Kebeccum repetiere. Narrauere qui Kebecco profecti erant, in agmen suum impressionem factum ab Iroquijs omninò decem, gnaris cum sexaginta vel Gallis, vel Huronibus dimicandum sibi fore. Hyemauerant decem prædones ij in ne-

ANNVS
MDCL.

more, leucas circiter sexaginta à Trifluuio distanti, ferinā visitantes, & ex insidijs opperientes interim, dum vere in-eunte, illac vt solebant, transirent aut Galli, aut Hurones. Ergo cū sub vesperum fumum conspexissent, ex igne exi-stentem quem nostri excitant, leucā circiter vnus inter-uallo fixis casis, subeunt noctu exploratores: ac tametsi ter-rere potuerat numerus sex ipsis partibus maior, non dubi-tarunt tamen laceffere tam pauci tam multos, non prorsus apertā vi illi quidem, sed per nocturnas insidias: & initio qui-dem, tam secundo euentu, vt non prius à Gallorum vigilibus deprehensi fuerint, quā iam in castris versarentur, letali-busque glandibus obuios quosque traicerent. Cunctis alijs præter excubitores alto sopore defixis, primus omnium ad tumultuantium hinc inde clamores expergefactus Franciscus Iosephus Bressanius idem antesignanus præclaræ cohortis: & suorum plures circā se intuitus letali iam accepto vulnere ani-mam agentes, arma inclamat vociferans: eodēque penē mo-mento sagittis tribus petitur, quæ in caput omnes contortæ, suo ipsius cruore virum resperferunt. At nostri sumptis ar-mis continuò Iroquios sternunt sex, capiunt duos: duo re-liqui quam instantium vim ferre deinceps virtute non pote-rant, eludunt fugā. Ex nostris trucidati septem, præstantissi-mā virtute Christiani: in his Ioannes Baptista Atironta, Præ-fectus insignis: is Kebecci hyemem superiorem agens, vbiq; Christi bonum odorem innocentissimæ vitæ tenore sanè con-stanti, virtutumque omnium documentis perillustribus spar-ferat.

CAPTIVOS DVOS vnā secum Kebeccum deduxere: eò antequam miserandum agmen perueniret, eluctandæ in-credibiles difficultates fuerunt: naufragia facta pleraque: lapsi complures in præcipitia voraginēque sanè horribiles: &, quod insuperabile malum erat, durandum contrā famem fuit iti-nere toto, hoc est, dies propè quinquaginta. Nec verò huic penuriæ occurri deinde pro votis potuit: commodius eā qui-dem ex parte ad Montem-regalem noua Colonia confedisset: & exceptos illustri Christianæ charitatis significatione Huro-nes, vrgerē non destiterunt veteres incolæ, ibi porrò domici-lia figerent: discrimen nullum colonorum fore: suppeditatura

subsidia ad victum, cultumque, ex ijs quæ vnis sibi ipsi in penum aut condidissent, aut essent condituri: sed tantus Iroquæ crudelitatis timor afflictas mentes peruasera, vt penuriam, si quæ Kebecci toleranda quoque foret, isti copiar anteposuerint, tam ob frequentes Iroquiorum excursiones formidolosæ. Ergo post biduum quàm ibi loci substituerant, valefecere humanissimis hospitibus: cumque suis è Societate IESV ductoribus Kebeccum tetendere. Ibi loci excepti quantâ maximâ fieri potuit charitatis significatione, tum à Monialibus, quibus credita Xenodochij procuratio, tum ab Vrsulinis: utræque pro viribus open ferre continuò, illæ non ægrotos tantum, pro ratione Instituti procurando, sed etiam alendo tenuiores aliquot familias; hæ, vnà cum Magdalenâ Pelteriâ, Cœnobij fundatrice, adlegendo in Seminarium, deinceps numerosius quàm fuerat, aliquot virgunculas, quibus Huronico idiomate Catechismus tradi ceptus est; & excipiendo familiam eam, quæ omnium prima, fidem apud Hurones capeffuerat. E Gallis Laicis quatuor, quinque-ve opulentiores suam item sibi quisque alendam familiam sumpserunt: sed quid hæc in eâ multitudine? Oneris pars maxima deriuata in Patres Societatis: ventitabant ad eos quotidie ducenti, modulum accepturi cibatus, qui certâ horâ distribuebatur in singulos: donec sapienti consilio, in Aurelianensem Insulam ducti, agros patrio more colere instituerunt: secuti Sacerdotes è Societate duo, qui pias mentes ipsi excolerent: ac ne quid è patriâ desideraretur, Insulæ, sanctæ Mariæ nomen inditum.

AT QUI VARIIS adhuc necis, suis in finibus substituerant Hurones, eorum varia quoque sors fuit. Qui ad Nationem Neutram retenderant, tanquam ad asylum, præter opinionem ibidem oppressi, non ab indigenis illi quidem, à quibus perhumaniter excepti fuerant, sed ab hoste communi. Nimirum, vbi penè sibi cum Huronibus debellatum truculenti Iroquij viderunt, arma sua furoremque verterunt in finitimum illum populum, & eo quidem successu, Deo occultâ quadam prouidentia sinente, vt citimos pagos duos ceperint, sanè frequentes. Strages ingens, senum præsertim, ac puerorum; abductæ florenti ætate feminæ, ad gentis seminarium;

*Ceterorum Huronum varia sors
& fortuna.*

ANNVS
MDCL.

promiscuâ Huronum aduentitiorum vel cæde, vel seruitute. Alij ad Meridiem in Nouam Sueciam se se receperunt: qui ex pagis S. Michaëlis, sanctique Ioannis Baptistæ superfuerant, postquam nullum aliud occurrebat perfugium, dedidere semet vtrò genti cuidam Iroquiæ: ibi nunc tantâ quiete perfruuntur, quantam, si nullæ cum ijs inimicitia intercessissent, nulla bella, obtinerent. Substitierant in Insulâ S. Mariæ pauci quidam: at hos quoque inuestigarunt feri hominum venatores, quanquam haud prorsus impunè. Sub exeuntem autumnum eò profecti audentiores aliquot bellatores, in continente, contra Insulam propugnaculum struxere, vnde infidiosè captarent, si quis indidem exiret. Et intercepti nonnulli, dum incautiùs prodeunt: in ijs Stephanus Annaotala, vir non animo magis, & genere, quàm Christianâ virtute spectabilis. Is dum ad certamen se se cum paucis socijs accingit, fortium vtique in morem vnâ cum ijs occubiturus, inhibetur clamore hostium: neutiquam hostili animo aduenisse se se: quin, alia omnia proposita esse sibi: delata ab se munera, nec temnendi pretij, ad Huronum reliquias, quæ desertâ in Insulâ squalore & inediâ contabescerent, inuitandas ad paratum perfugium, opportunum sanè: ex Nationibus duabus seorsim illustribus, clarissimam vnâ conflatum iri, singulari vtriusque gloriâ: proinde cum amicis agendum sibi putaret pacatè ac beneuolè. Intellexit vir maximi consilij idem, & animi, infidiosè ista obtendi, quò nimis credulos subdolos hostis falleret: sed astu contra astutiam vtendum ratus, præclarè ipse quoque dissimulat: & insperatam lætitiâ vultu præferens, accedit vtrò, consalutat, pergît ad propugnaculum: dein parata illa munera vel ostentantibus, vel offerentibus. Atqui non is ego sum, inquit Stephanus, cui tantus honos haberi debeat: cana capita in communi gentis concilio complura sunt, quorum ductu atque auspicijs res nostra publica administraretur: ad eos procures & munera mittite, & Legatos, ac me interim pro obside hîc habete: atque sic vobis persuadete, quicquid ab eis decretum fuerit, absque vllâ dubitatione ratum fore. Nil potuit ad eorum mentem dici aptius: cùm persuasum homini putarent id quod maximè volebant; Quin, magis consentaneum est, aiunt, vt ad tuos pergas ipse cum

noſtris Legatis : ſodales tui hîc pro obſidibus tantisper remanebunt. Cùm annuiſſet, vnà cum eo Iroquij tres ad Huronum reliquias in Inſulam traiecere : & Stephanus ad pagi ingreſſum lætum clamorem tollens ; Eia agite, inquit, fratres mei, hodie enim uerò cælum nobis propitium eſt. Et accurrentibus cunctis, vt ſit ; Hodie, ſubdit, in ipſâ morte vitam inueni, nec vni mihi, ſed omninò omnibus, qui modò non reiſcient neque aſpernabuntur felicitatem, quæ nobis vtrò ingeritur ab ijs ipſis, à quibus alia omnia metuebamus. Nimirum vnà cum animo, vultum quoque mutarunt Iroquij, ignes nullos deinceps meditantur, niſi eos, qui pacis, lætitiæque indices eſſe ſolent : fratres nunc ſunt, & parentes, & liberatores iſdem illi ; qui nos antè penè ad tumulum perduxere, hodie vitam nobis offerunt : ſi quid ſapiemus, minimè commitemus utique, vt oblatam conditionem repudicemus. Adſunt cum muneribus, nos ad pacem, ſocietatemque inuitaturi : agrorum partem ſuorum ſponte nobis offerunt, ſolo utique opimiori, quàm hoc noſtrum ſit : ex attritis Huronum reliquijs, & florente Iroquiorum pago, populus vnus conflabitur & frequens, & industrius, & bellator imprimis ; nihil hoc rerum noſtrarum ſtatu nec optari quidem queat opportunius. Hæc cùm exponeret fidens, ſuſpicionemque ita corde premeret, vt illius veſtigium nullum neque in fronte, neque in oratione extaret ; Præfecti ceteri, ſeu rem ita habere vt Stephanus dicebat, aſtimarent, ſeu diſſimularent ipſi quoque, clàm ex ipſo certiùs quid mente verſaret cognituri, ad hilaritatem ſe ſe pariter componunt : ſecuta mulierum, puerorumque feſta acclamatio, geſtientibus Legatis, tanquam re ex animi ſententiâ tantum non perfectâ. Ergo in caſam deducuntur omnium commodiſſimam, excipiunturque conuiuium : huic dum indulgent, Stephanus cum Præfectis agit : aperit ſuſpicionem ſuam, quid factò opus eſſe putaret, adiungit. Communis omnium ſententia fuit, neutiquam hoſti fidendum, qui fidem fregiſſet toties : ſubefſe profectò aliquid : neque vllò pacto vero ſimile videri poſſe, victorem ad victos aduentare cum muneribus. Proinde occupandum eſſe, & dolo tollendum qui dolosè miſerarum reliquiarum ſtragem meditaretur : ceterum, vt Stephanus auctor præclari conſilij fuiſſet, ita rem

ANNO
MDCL.

totam deinceps eidem permittendam esse, reliqui censuerunt.

HIS ITA INTER paucos constitutis, tùm Stephanus, tùm reliqui pagum obeunt, voce quam-altissimâ denunciante mulieribus, vt conuasarent confestim, frugem Indicam in farinam redigerent, supellectilem colligerent: post triduum cum amicis fœderatisque Iroquijs proficiscendum esse: ad destinatum locum vbi primùm peruenissent, angori-mentis, securitatem, labori quietem, egestati copiam successuram. Proinde bono animo essent, & quæ imperarentur, ea sedulò atque impigrè intrâ statum tempus effecta darent omnes. Audiebant læti conuiuæ quid denunciaretur: videbant vnumquemque se ad iter haud segniter accingere: viros, mulieres, pueros, & processionem inclamare, & accurare ad iter necessaria. Ipse Stephanus exporrectâ fronte pergit ad hostile propugnaculum, Iroquiisque rei exitum præstolantibus significat; Omnia ab suis ad iter comparari, post triduum profecturos omnes; neque enim plus temporis concessum ad rem tam optabilem, ne mora inutiliter, aut etiam noxiè traheretur. Credidere perfidi agi ab Huronibus sincerè ac seriò, atque adeò prædam tantam, tamque optabilem in casses incidisse. Ergo Stephanum amplexati, collaudatâque eius fide, nullam non beneuolentiæ significationem adhibent: colloquunturque de ratione itineris: spem iniiciunt vitæ apud se placidæ, & verò etiam copiosæ: expeditiones bellicas varias proponunt. Et Stephanus hortatur vicissim, oculis ipsi suis vsurpent, quantâ vel celeritate, vel voluntate cuncta ab suis apparentur: ad pagum visendum inuitat: ex eorum consilio suppletum iri, si quid faciendum præterea videretur: vno verbo, tam appositè ad persuadendum dixit ingeniosus Orator, vt Iroquios plus triginta ad pagum pertraxerit. Nec cunctandum deinceps Hurones rati, dato signo, circumuentos opprimunt, necantque: tres modò euasere, Stephani monitu, gratum se ac memorem accepti beneficij præbentis: eorum enim operâ permissus viuere fuerat, quo tempore Brebeufius, Lalemantiûsque ab immanissimis illis carnificibus per infandam crudelitatem lentis ignibus rosti sunt. Ceterùm, ex ijs qui interempti sunt, vnus apertè professus est, eo modo se sociosque ab Huronibus haberi, quo Hurones ipsi, nisi occupatum

cupatum ab ijs esset, habuissent: certum enim sibi fuisse internecione delere omnes. Porro, cum de suorum strage per tres illos quos dixi, audissent qui in propugnaculo substiterant, consternati ac fugientes ad suos se se receperunt. Hurones autem paucos deinde menses quieti egerunt, dum suspicati id quod res erat, neutiquam eam vel contumeliam vel cladem ab Iroquijs lentè toleratum iri, aliam primùm in Insulam, Ekaëntoton nomine, mox Kebeccum ad populares migrarunt.

VT NOS QVOQVE eodem redeamus, Silleriani Christiani aliquot cum se ad accolæ Trifluuij nonnullos, nonnullósque Hurones verno huius anni tempore adiunxissent eo consilio, vt, quemadmodum aiebant, hostibus aliquot præciderent pedes, quò ne ab ijs sanctæ fidei Religionisque exercitationes interturbarentur; obuium habuere Iroquium vnum. Hac prædâ cum contenti quidam, reflectendum iter dicerent, intercessit omnium Præfectus, Ioannes Oütagainus, homo procer corpore, insigni fortitudine militari, &, quod caput erat, apprimè Christianus, contenditque eundem propius esse ad Iroquiorum pagos, si quem capere præterea possent. Ergo dum silenter vadunt, præmittunt duos ex suis, alterum Algonquinium genere, Huronem alterum, exploraturos num qui fortè hostes suis exissent è finibus, eodem bellandi consilio. Cum diuersi procederent, incidit Huro in aduentantium Iroquiorum agmen: interceptusque, dum mortis metu nimium, miser, vitæ consulit, per execrandam perfidiam prodidit suos. Benè haber, inquit, fratres mei: diu est ex quo vos quæritabam. Quò tu verò? aiunt. In patriam meam, inquit, ad consanguineos familiarésque meos: non enim quo loco erat, Huronum solum deinceps est: illud vos vestros in fines transtulistis: eò me conferebam, acturus vitæ reliquum cum consanguineis popularibusque meis, qui nunc tam arctæ vobiscum societatis vinculo colligati sunt, vt ex duobus populus vnus coaluerit: ita eripui me umbris illius alterius, qui nullus deinceps est. An verò te solus, pergunt, in viam dedisti? Nequaquam, inquit proditor, dedi me comitem agmini Algonquiniorum, qui ad vos tendunt: tum me consultò ijs subduxi, si quem nanciscerer eorum ad quos pergo,

ANNVS
MDCL.

Psalm. 35.

quò tradere vobis eos liceret. Hic verò hostis omnibus fac-
tijs incessere, & illicò perfidiosum ducem sequi. At Algon-
quinij dum confisi nimium exploratoribus, securi alia om-
nia cogitant, circumueniuntur derepentè, & ad inopinatam
sceloporum displosionem attoniti, trepidè cedunt. Ita truci-
dati alij sunt: alij in nemorum recessus se se subduxere:
multi coniecti in vincula, flammaram pabulum mox futuri,
ludibriúmque hostilis crudelitatis. Ductor Ioannes, tantum
animi, fortitudinisque in certamine præ se tulit, vt admira-
tioni hostibus ipsis fuerit. Porro, *Iudicia Dei abyssus multa*:
proditor cum aliquandiu in finibus Iroquiorum egisset, postea
ad Gallos, Algonquiniósque remeare ausus, eo consilio, vt
quidem opinio fuit, vt nouum aliquid eadem perfidiâ strue-
ret, postquam primum illud suum facinus tam præclarè, vt
quidem rebatur, occultum habuisset, in casses se se ipse induit:
nec fuit iustissimus scelerum vindex tantum nefas utere in
perpetuum. Agnitus est à quibusdam ex ijs, qui se fugâ Iro-
quiorum immanitati ea in impressione subduxerant: ij cum fa-
miliaribus, vt fit, aperuissent suis, quàm non leuibus conie-
cturis suspicarentur se tunc vnà cum sociis ab eo proditos, &
ad carnificinam ductos Iroquiorum; variis interrogationibus
laceffitur parricida. Cum mutare deprehenderetur, instant ve-
hementius quæsitores, Sinonémque partes in omnes versant.
Nec tantam vim ferre diutius potuit animus sibi malè conscius:
crimen confessus, declarauit amore se vitæ præpostero, mor-
tis metu, ad funestam eam perfidiam descendisse. Quare
Proregis iussu coniectus in vincula, postquam tanti tamque
impij facinoris ritè conuictus erat, capitali dictâ sententiâ tra-
ditus est necandus popularibus suis. Ii, vt addecebar, in sem-
piternam miseri salutem intenti, id egerunt primum, vt ani-
mam procurari Christiano ritu curarent; mox, reum deligant
ad infame lignum, quod pro Gallorum Arce defixum erat
(eorum ad ignominiam, qui culpæ leuioris affines, ex eo re-
ligati, diei partem aliquam exigere cogebantur, veteris Gal-
liæ more, prætereuntium fannis, ludibrijsque propositi) tum
adstitit Huro securi armatus, & Morre, inquit, dignus es,
qui amicos, fœderatósque prodideris: mox annuente, faten-
tique, securim librat in caput: sed cum non prorsus vitam

ademisset vulnus primum, ictu altero, tertioque additis, fontem trucidat: atque hæc execrandæ proditiōis merces fuit.

DE IIS QVOS ferus victor abduxit, hæc rescitæ duobus ex eorum numero, qui euaserunt, postquam suis ipsi oculis conspexerant, quibus cruciatibus tentata sit fortium Neophytorum constantia. Narrauere, beatos Christi athletas medijs in flammis diuinas laudes concinuisse, sic vt æther, in quem continenter oculorum aciem torquebant, plus excelsis pectoribus lætitiæ, quàm doloris ignes afferre viderentur. Iosephum verò Onahare extollebant imprimis, neque immeritò: sic enim in extremo illo actu vitæ se gessit, vt quod in sanctis Martyribus veneratur Ecclesia, æmulatus sit haud segniter, Christi pugil. Haud recens in Iroquios sic erat animatus, vt in hostes Christiani nominis: neque alio consilio aduersus eos bellabat, nisi vt pro virili Ecclesiam tutaretur: sic animo comparatus, vt IESV Christi causâ, si res ferret, tum cruciatus omnes exciperet, tum vitam profunderet. Ergo vbi se vinctum in ferali pegmate vidit, erupit continuò in Dei laudes: finem nullum faciens prædicandi summi eius in se amoris, qui se fide Baptismoque dignatus esset; & preces in circumstantium hostium oculis elatâ voce decurrens popularibus suis animos addere institit, hortarique vehementer, magno fortique animo exciperent instantes cruciatus: Dei enim filijs cælum patere. Cùm eam constantiam ferre nequiret Iroquiorum efferata impotentia, edicunt ne preces recitaret, ne-ve hortari pergeret: at is intrepido oris habitu oculos in ferocibus figens, ridensque ferrum, flammæ, candentes secures quas expediebant, intentabantque; pergit nihilo seciùs, frendentibus nequicquam impijs, rabièque percitis tam atroci, vt ni absteret, nouum quandam in modum cruciaturos interminarentur. Et fecere: cùm Iosephus semper sibi egregiè constaret, nec quidquam remitteret de instituto, tres ipsos dies, noctes totidem tormenta tormentis aggerunt, nec perficiunt hilum. Perstabat in collaudandâ summâ Dei bonitate: ingeminabant tormenta Bufirides: & scilicet impiè insultantes, vsurpabant ferè eadem (si famulum cum Domino fas componere) quæ olim nequif-

ANNVS
MDCL.

fimi Iudæi, dum Christus IESVS in Cruce extremos illos ferret labores: Opem reposce ab eo quem colis: nostris te è manibus eripiat, rogato. At fortissimus iuuenis furem eorum insaniam per contemptum eludens, summas gratias agebat supremo parenti, quod se eo beneficio impertiretur, vt non tanquam homo siluestris, sed tanquam Christianus diritatem illam cruciatuum perferret. Addidit Huro quidam adolescens, Iosephi quondam perfamiliaris, cum vnâ cum illo captus, post, vitâ donatus ab Iroquijs, se se clâm ad Gallos retulisset; hanc ad se orationem habitam à fortissimo athletâ, ad quem, cum minimè suspectus esset Iroquijs, à quibus recens vitam acceperat, aspirauerat dum torqueretur. Si vnquam tibi continget (aiebat) sodalis charissime, remeare ad Algonquinios, illud ipsis confirmato, nullâ atrocitate cruciatuum potuisse Iroquios nec ex ore preces mihi, nec ex præcordijs fidem euellere. Iphis renunciato me iucundè possuisse vitam, eâ spe confirmatum, fore vt breuî cælum teneam. Cùmque (addebatidem Huro) tam immanium cruciatuum diritas dolore animum meum opprimeret, atque adeò eliceret lacrimas ex oculis; Quid tu, inquit Iosephus, felicitati inuides meæ? caue tuo fletu animum hunc meum emollias: sic enim habeto, vt in extremis doloribus corpus hoc sit, nullo tamen mœrore contrahi hunc animum: & verò, quæ mœrendi causa, cum tam propè absum ab splendidissimâ regiâ illius, à quo cuncta condita sunt? Orrum duxerat felix athleta ex gente Algonquiniâ, haud procul Huronum finibus. Cùm de fide inaudisset, viderétque haud magnopere ad eam exardescere populares suos, descendit ad Trifluuium, tum ad Sillerianam sedem: ibi Christianorum ardore perspecto, pari & ipse flammâ succensus est, penè puer. Apud Patres Societatis annum totum habitus, excultusque, cum deinde adolefceret, parentis loco legit Carolum Kariskatishcht, hominem apprimè Christianum: is vicissim eâ indole delectatus, adoptatum habuit pro filio, vxorémque ei adsciuit virginem Christianam. Erat à naturâ Iosephus acer imprimis, & audens: proinde, nisi fides altissimas eâ in mente radices egisset, vtique se à Christianorum conuictu, consuetudinèque proripisset multoties, iugum scilicet, tanquam

equus ferox, calcitrosusque detrectans, abducentibus præsertim consanguineis, reuocantibusque in patriam: sed vitiosæ naturæ impetum semper magno animo inhibuit, repressitque sic, ut legatum eam in rem consobrinum, ceu molestum interpellatorem reiecerit aliquando cum contemptus significatione, quod eum à Christianâ Religione alieniorem videbat.

ANNO ANTE, quàm gloriosâ morte defungeretur, quiddam ei euenit haud sanè prætereundum silentio. Cùm militatum perrexisset vnâ cum popularibus multis, duce infideli, voluit ductor impius dæmonem de more consulere, quærereque ex eo, quodnam potissimum iter ad rem benè gerendam insistendum foret? Intercessit Iosephus, quoad potuit: monens, vociferansque, Christianâ lege commercio prorsus omni cum nefarijs spiritibus interdici: hanc se colere, hanc sequi, atque adedò iniuriam sibi fieri, aliisque, quotquot Christiani intererant, si quid istiusmodi tentetur. Verùm, cùm multos frangere nequiret vnus, erigitur impium tabernaculum, in illudque Magus, an impostor? subit. Concutitur terrificum quendam in modum ferale latibulum: Auernale carmen concipit impostor: tum vocis sonum mutans, seu ipse, seu teter dæmon, ad Iosephum conuersus, hæc canit interminans: Cur me tandem consuli veras? fortitudinem animi, constantiamque præ te fers: at id, quicquid est, à superbiâ proficiscitur. Ceteros vox ea omnes perculit: at Iosephus intrepidus; Id agis videlicet, inquit, nefariè, ut animum huncce territes: atqui sic habero, flocci à me fieri tùm te, tùm minas tuas, tùm Iroquios. Illum à quo facta omnia, colo, & veneror: eum tu, æquè ac ego, pro Domino agnoscis, inuitus quamlibet, ac reluctans: tantum in me efficere poteris, quantum is finet, prætereà nihil. Atqui ego ille sum, exclamat dæmon, qui cuncta feci. Mentiris tu quidem impudenter (excipit Neophytus) si quid potes, robur exere: frustra quidem certè labefactare niteris constantiam meam. Hic verò fractus dæmon conticuit ille quidem: at eodem momento sensit Iosephus quasi latus tundi tam grauiter, ut ex ictu interceptâ animâ, triduum ipsum non nisi ægrè respirarit, non nisi ægrè se se commouerit. Et hæsit ille quidem ad inopinatum euentum; non tamen animo fractus est: quid enim tanti est?

ANNVS
MDCL.

(aiebat) nunquam sacrilego dæmoni cedam, acquiescam-ue. Exitus is fuit, vt cū ardentissimas ad Deum fudisset preces, qui dolor momento extiterat, momento abscesserit. Hoc verò ipso tempore cū nihil de consilij firmitate remitteret, è commilitonibus quidam, quicum arctior ipsi necessitudo intercedebat, sic eum compellat: Dolet mihi, quod ad hanc expeditionem tecum venerim: vtinam tuguriola illa, vnde profecti sumus, adhuc nos haberent! nā, ex ijs tecum pedem efferrem nunquam, quando vnus, præter institutum, communi Præfecto morem gerere detrectas. Ain' tu verò: infit Iosephus: ergo eo consilio profecti sumus, vt consuleremus dæmonem? Videlicet, illud in discessu inculcarunt consanguinei, fœderatique; Ite, erigite tabernacula, & quas superstitiones valere ipsi iussimus, vos denuò reuocate. An non illud potiùs discedentibus commendarunt, vt brachia cruræque præcideremus hostibus, quò securiùs precibus operam dare possimus cuncti, pèrque pacatum otium sacræ institutioni aures præbere attentas? Homines vestigamus, non dæmones: si quid præscribetur quod ad prius illud pertineat, aduolabo: de posteriore vbi agetur, parere meum non est. Dum eum in modum inter se concertant, ecce tibi, cernunt Iroquios duos: atque hîc dirempto linguarum certamine, concurrunt illicò, haud velociter minùs, quàm venatorij canes conspectâ prædâ: ac Iosephus quidem, opem Domini Dei intùs inclamans in animo, Euro ocyor, alisque fulminis, breui commilitones anteit (plures enim superuenerant.) At Iroquij, quò expeditior fuga esset, vestem abijciunt; instantique, quoad possunt, subducunt se se exitio: sed effugere nequierunt ambo: duorum alterum, vix animam præ defatigatione trahentem Iosephus assequitur, assecutus ense transadigit: nec moratus, fugacem alterum insequitur: sed cū paulò iam longius interuallum intercederet, attingere nequijt. In reditu, in impostorem incidit, & per iocum; quid, ait, tuuùsne tibi dæmon vaticinatus fuerat, te in obuio hoste persequendo, in postremis fore? ego si femina quidem fuisset, animum meum perculisset nequam ille spiritus: verum, nullus me metus tenet neque tui, neque illius, neque vllius vestri maleficiij. Porro è Sillerianâ sede proficiscens, vltro, suggerente nemine, superiorum annorum

delicta per confessionem recognouerat, inde vsque à Baptismi suscepti tempore repetitam: tum ad Trifluuium in transitu cum æqualibus denuò confessus, sacram synaxim celebrauerat, Domino Deo dilectum famulum ad tam præclarum certamen comparante.

AT SILLERIANOS non vna ea excepit calamitas: Carolus ille Kariskatischt, à quo adoptatum Iosephum vidimus, cum Tadossaco Kebeccum lembo repereret, vnà cum Christianis alijs compluribus, per fœdam tempestatem naufragium fecit in Magno flumine, merfis ad vnum omnibus. His euerfis columnis, ingens quidem secuta Neophytorum aliorum consternatio, at non labefactatum ædificium. Pro inconditis clamoribus, próque barbaris vlulatibus, quibus ante susceptam fidem cuncta longè latèque personuissent, auditum est nihil, præter diuinarum laudum formulas & cantica. In Ædem sacram confluxere cuncti, adhibitori preces, filij, pro interfectis, captivæ parentibus, matres pro filijs, vxores pro viris. Adeò immutat corda fides, & ferinam barbariem Euangelium ad mansuetudinem reuocat.

INDIDEM EX Algonquinijs miro quodam modo feminam ad se traxit is qui *Infrma mundi eligit* frequens. Capta erat in solo patrio ab Iroquijs Algonquinia iuencula haud inelegans. Apud eos versatam aliquandiu, cum facilis esset indolis duxit vir indigena, nec importunus: ita cum eopacatè placidèque annos nouem exegit. Ibidem agebat Algonquinia altera, Monica nomine, apud suos olim Christianis imbuta institutis, baptizatæque, at cæca. Et penè pro miraculo haberi potuit, quod hæc ab Iroquiis permixta sit viuere: est enim apud immanem gentem in more positum, vt trucident tùm verulas omnes captiuas, tùm alias, à quibus in domestico ministerio minimè iuuari se posse intelligunt; quod contrà, reseruata hanc Dominus Deus voluit, vt multarum sempiternæ saluti seruiret. Ceterùm, si non cæcitatem oculorum prorsus abegit supremus Medicus, tantum certè videre dedit, quantum sat erat tùm vt gressus ipsa suos regeret, tùm vt Christianas captiuas adiret, quæ plurimæ, item vt ipsa, sub grauissimæ gemebant iugo seruitutis. Cogebat nonnunquam omnes in pium cœtum, instituebat, erigebat animos: vno ver-

1. Cor. 1.

ANNVS
MDCL.

bo, eâ in regione tam hostili, tamen singulari quodam Dei munere Dogicum, Ecclesiasten-ve agebat mulier sancto instincta Spiritu. Ergo cum post nouennium illud, nupta ea in morbum incidisset tam grauem, vt vitâ suâ actum putaret, ad eam adit Monica, longoque intervallo memoriam refricat eorum, quæ aliàs in solo patrio inaudierat de Christianis mysterijs. Quæ cum grata iacenti accidere animaduerneret, pergit porro, noctem ibidem agit, hortatur ad petendam à Deo veniam de admissis peccatis: tum Baptismi cupiditatem iniicere conatur, per quem & sempiternos esset declinata cruciatus, & beatâ vitâ fruitura. Hic verò superiore quadam vi animata ægra sanctè recipit, si diuinâ ope quam implorabat, morrem instantem effugeret, nihil prætermitturam ad adipiscendum Baptismum. Et supplicem exaudiuit benignus parens: conualuit mulier, cepitque, polliciti memor, cogitare patriam, quæ mentè piè conceperat, sanctè perfectura: sed animum luctantes inter se curæ in diuersa iactabant. Hinc occurrebat, viro se percharam apud Iroquios, nihilo securiori otio perfrui, quam si ageret apud suos: quâ lubebat ire, redire, nullo molesto interpellatore: potissima verò sollicitudo de filiolo septenni, quem ex viro susceperat: eo quid fieret, si se clam subduceret? Addebat, si in fugâ deprehenderetur, viuam se tostum iri lentis ignibus: patriam, cuius tanto desiderio teneretur, penè nullam iam esse, atque adeò ex propinquis neminem fortè superstitem restare, à quo exciperetur. Illinc tamen grauiora menti obijciebantur, sempiternæ iactura felicitatis, si expertem Baptismi mors raperet: ignes non vnus alterius-ve diei, quales Iroquiorum essent, sed arsurî in perpetuum: interea angor conscientie assiduus, qui noctes & dies miseram lacinaturus esset, atque adeò vita minimè vitalis. Ergo profugere constituit, & obstrictam Deo fidem liberare: quôque res commodiâs perficeretur, cum amicâ item captiuâ consilium communicat suum: hæc comitem se vel viâ, vel discriminum futuram pollicetur. Nec morâ: cum certum esset profugere, in iter paucula parant, non utique magni ponderis, quando expeditas esse oportebat, non modò ad ambulandum, sed etiam, si res ferrer, ad currendum. Hic verò quiddam incidit, in quo ambigi meritò queat, vtra maior fuerit, matris in se
proden-

prodendâ temeritas; an filioli istâ ætatulâ in silendo continen-
tia. Vbi nox aduenit ea, quæ ad proficiscendum lecta erat,
non potuit continere se mulier, quin filiolo vale faceret, &
quasi cum viro, non cum puerulo colloquendum sibi foret,
hanc omninò ad eum orationem habuit. *Ego, mi fili, his in
oris nata non sum: cùm capta essem in Algonquiniorum finibus,
adductâque hunc in pagum, uxorem me selegit pater tuus. Mi gnate,
insidet huic animo cupiditas patriæ vel semel reuisendæ: ita à te dis-
cedere cogit itineris ratio: noli id ferre ægrius.* Hîc verò lacri-
mas vbertim paruulus profundere, instarêque apud matrem
comitem vt se itineris adlegeret, neu se destitueret solum. Et
id quidem peruelim, inquit mater, si quo pacto fieri queat: ve-
rùm progredi nequeas: atque adeo tuâ tarditate accersas mor-
tem mihi: quin potiùs vbi abscessero, adito ad eas feminas (po-
pulares quasdam suas nominabat) eæ, quæ tibi necessaria sci-
tu sint, tradent: tu verò illis morem gerito; atque vbi adole-
ueris, viriùmque satis nactus eris ad longum & difficile iter
emetiendum, ad me aduolato: nunc caue consilium cuiquam
meum aperias, nisi cremari viuam matrem tuam voles. Cùm
hæc vtrinque non sine mutuis fletibus dicta essent, nescio quid
interuenit, vnde parata fuga octiduum ipsum retardata sit:
quo quidem interuallo æstimare quisque potest, quæ, quàm-
que assidua extiterit miseræ matris sollicitudo, ne per impru-
dentiam filiolo excideret creditum arcanum: sed perrâro exem-
plo eâ quidem in ætate, taciturnitatis, neque verbo, neque
gestu matris de abeundo consilium prodidit puer. Ita proficis-
cuntur ambæ per noctis tenebras, penetrântque in siluarum
vastitatem, animis spem inter metùmque alternantibus. Cal-
lis ijs in nemoribus tritus nullus: & quacunque progredi ve-
lis, ductus sequendus fiderum, nullo gnomone. Eâ in desti-
tutione iam tamen dierum aliquot iter confecerant, cùm Iro-
quiorum agmen vident; è bello redeuntium. Et adscititia co-
mes illa cùm filiolum gestaret recens in lucem editum, defe-
ctam se lacte animaduertens, veritâque ne infantuli vagitu
prodita, vnâ cum ipso ab hoste iam propinquo necaretur;
occupat infelix, virâque insonti vltro eripit. Neque tamen
saluti consuluit suæ: agnita captâque ab Iroquijs, & vinculis
irretita, reducta eò est vnde profecta erat, pabulum vtique

ANNVS
MDCL.

flammarum futura mox, nisi ad instantes rogos expauescens, voluntariâ morte furens ac lymphata, dum brevis incendij declinat ardores, in illos ignes Tartari, sempiternos utique, præcipitasset imprudens tum criminum aliorum, ut credibile est, tum cædis duplicis nuperrimè rea: quæ si à filioli nece abstinuisset, rei periculosa illius quidem, at nondum deplorata exitum diuinæ providentiæ commendans, & se fortè, & prolem seruasset. Certè altera tam industriè delituit, ut vestigantium sagacitatem omnem eluserit, elapsaque, sola quod viæ supererat mensa, tandem ad Christianorum fines peruenit: ibi loci, attonitis cunctis enarrauit casus suos, errores, discrimina: ac postquàm idoneè imbuta erat sacrorum notitiâ mysteriorum, baptizata Fidelium numerum auxit, Deo sibi-que gratulans repertam demùm libertatem vtramque, per discrimina giganteæ ipsi firmitudini mētenda.

EODEM TEMPORE regenerata in Christo est mulier altera, cuius conuersio, ut minus in speciem admirabilitatis habeat, pro miraculo tamen putari possit. Erat hæc ab indole tumidior, arrogantiorque, mulierum ceterarum contemptrix, tanquam hæreditariâ superbiâ: germana quidem illius soror, maior natu, cum ab Iroquijs capta esset, maluit seipsam, vna cum filio quem gestabat, interimere, quàm seruam agere. Huius infelicitatem cum aliquando apud iuniorem hancce deploraret è Societate IESV Sacerdos, oratione ad commiserationem accommodatâ, illud vrgens præcipuè, quod cum tam sæpe Baptismi copia miseræ facta esset, semper tamen Dei munus singulare reiecisset; tantus pœnæ consimilis timor eius animum peruasit, ut aures deinceps mentemque instituenti Catechistæ studiosè præbens, Baptismum quantum potuit, viderit: huius ubi primùm compos facta est, quasi in aliam versa derepentè, superiorem contumaciam facilitate, superbiam animi demissione mutauit: cuius deinceps ut fidem illustraret, firmarèque probatio, virum haud ita diu post mors abstulit, Præfectum fortis animi.

AT ATTIKAMEGVII legarunt ad Patres vnum è suis, hominem singulari morum innocentia, & comem imprimis, qui Sacerdotem eum, cuius huius Missionis incubuit peculiarrem in modum procuratio (erat is Iacobus Buteuxius) duceret

in patriam. Sed ex operariorum paucitate euenit, vt ei eundi copia fieri nullo modo potuerit: tum enim non plures supererant, quàm ille ipse cum altero, qui ad Trifluuium Gallos iuxta, & indigenas procurarent. Hic verò vtri plus mœroris obtigerit, Antonio (id erat Neophyto nomen) an Iacobo, cui lacrimas eliciebat Legati in eâ repulsâ intimi doloris index oratio, haud faciliè aestimari potuit. Quid enim tandem, aiebat incensus Orator, aut dicent, aut sentient ij, qui tanto tui desiderio tenentur, quique mirum quendam in modum auent homologesim instituere? quid liberis nostris fiet, nondum per Baptismum regeneratis, quid vxoribus, quæ huc se conferre nequierunt? Omnino si sine te reuertero, mœrorem cunctis incredibilem obijciam. An verò eò redacta res est, vt qui vnam eandemque hîc familiam conflamus, alij ab alijs post obitum distrahamur, beatis alijs, alijs miseris futuris in tempus sempiternum? Si familiam totam conuectare humeris potuissem, fecissem: nunc itinerum difficultas tanta est, vt terrorem cuique inijciat: si tam multi, qui eam asperitatem eluctari nequeunt, expertes Baptismi emorientur, eccui ea destitutio fraudi futura est? Tandem, cùm expediri aliud tum quidem nequireret, constitutum à Buteuxio est, vt designaretur aliquis è gente maturior, qui baptizaret ipse eos qui propiùs abesse à morte censerentur: alios excitaret, informaretque ad actus amoris Dei, sinceræque contritionis frequentandos, vnde homologesim Sacramentum interea suppleretur. Sanè tanta est optimæ Nationis innocentia morum, vt eâ se consolatione sustentaret Buteuxius, ab ijs per Sacramenta iuuandis tunc quidem exclusus, fore vt annum totum à letali peccato intactos se se præstarent. Et rescuit deinde, Præfetti cuiusdam vxorem sine præuiâ confessione è viuis excessisse: sed nihil animo motus est, quod sciret nihil illâ fuisse in fide ardentius. Inter cetera, solenne ei erat, noctibus ijs, quæ Dominicam quamque diem antecedeabant, sub mediam circiter noctem expergisci, flexisque genibus, examen instituere conscientiæ: tum coràm Domino Deo noxas anteaactæ hebdomadæ omnes recensere, perinde ac si apud Sacerdotem confessionem institueret: demùm precum numerum quendam recitare, tanquam à supremo illo Pontifice satisfactionis nomine imperatum

ANNVS
MDCL.

Bonus videlicet Dominus est: illiusque bonitas vel extremos Barbarorum fines irrorat.

NEC TADOSSACENSIVM hoc anno ardor desideratus. Cùm ad eos adiisset Sacerdos idem, qui anno superiore, sed paulò tardiùs, quàm concupiissent, hoc est post Paschales ferias, cùm sanctiorem cum illo Hebdomadam sanctè exigere in votis esset; precati ab illo sunt, vt quo ritu Silleriani Neophyti feriâ sextâ Parasceues venerati Crucem essent, eandem tunc sibi quoque adorare liceret: neque enim consentaneum esse, vt si sacro illo tempore Sacerdote caruissent, à quo præclara cerimonia perageretur, tunc quoque à recolendâ Christi IESV morte abstinerentur. Cùm æquissimæ petitioni annuisset Sacerdos, octiduum totum ab vnoquoque in se religiosè comparando positum. Eo interuallo confessionem singuli bis instituerunt (sic enim iterare Sacramentum hocce solent, quoties eo diu caruere) tum indicto publico ieiunio, immuni nemine, feriâ sextâ proximè subsecutâ, Christo Seruatori honores instaurarunt eos, tanto pietatis sensu, vt spectantes Galli mirari satis nequirent optimorum Neophytorum incensissima studia. In pio illo cætu reperti, qui suæ sibi intemperantiæ conscij, quâ aliàs in ebrietatem incidissent ex vsu immoderatori seu vini, seu liquoris illius, quem *Aquam-vitæ* vocamus Galli, haud minùs vino ad perturbandum cerebrum efficacis, vt dictum sæpè est, professi sint publicè indignos se esse, qui ad imaginem IESV Christi Crucifixi propiùs accederent: satis sibi fore, si sacelli pauimentum oscularentur. Et visus mortalium Seruator (inquit idem Sacerdos, Epistolâ eâ dere datâ) guttulâ nonnullâ sanguinis sui pias mentes imbuisset: siquidem peractâ cerimoniâ, dum recedunt tum Præfecti, tum primarij alij è Christianis, nouo quodam ardore inflammati in illud peccati genus, quo nullum illic familiarius, hoc est in ebrietatem, cui fomitem præbent quotannis naues Gallicæ, dum adueniunt, periculosis ijs mercibus, quas diximus diuidendis, elatâ voce denunciarunt fore, vt seuerè in eos animaduerneretur, quorum ora, postquàm Christo Domino osculum impresserant, se in posterum fœdâ ebrietate contaminassent. Id verò vbi ritè promulgatum, continuò qui cirneas alterutro liquore oppletas humi infoderant, ad Patrem

rulere : cùm dicerent , quādiu is penès se familiarem illum dæmonem retineret , eum neutiquam nociturum. Sanxerunt præterea , ne quis Patris iniussu quidquam mercium talium coëmeret : si quis egeret , schedulam ab eo ferret : qui secus fecisset , eum pro ebrioso habitum iri , atque adedò pœnæ obnoxium fore. Flagitauerunt item à Prorege , condi Tadossiaci iuberet publicam Custodiam , vbi pœnas penderet perpetrati sceleris quisquis noxam eam perpetrasset. Et Præfectus quidem eo nomine famosior publicè contestatus est : si vnquam ex ebrietate minùs compos sui deprehenderetur , velle se in seipsum totam illam nouæ legis acerbicatem exeri : addiditque , quoniam superiori tempore suâ illâ intemperantiâ offensionem creasset quamplurimis , qui malo exemplo edocti , ipsi quoque in ebrietatem incidissent , si quis suorum hîc peccasset deinceps , humeros se vltro nudaturum ad flagella , pœnâ in se susceptâ noxarum , in quas eos qui sibi parerent , nequiter impulisset. Nec ita diu post , cùm ex eis iuuenis quispiam tantumnon ebrius esse compertus fuisset , Præfectus in conuentum venit , & ad suos iam ibidem maximam partem congregatos orationem hanc habuit. *Si quo mei studio tenemini , sodales , id nunc re ostenditote : vltimisimè in hoc corpore scelus huius vestri familiaris : si quis vestrum hîc se segniùs adhibuerit , eum ego pro ignaui , imbellique putauero , & , quâ notâ nulla grauior esse potest , pro homine minùs benè in fidem animato.* Secundùm hæc , nudat humeros , omnes omnino , validos , imbelles ob ætatem , hortans ad se impigrè verberandum. Nec seciùs paruerunt eorum plerique , & cùm Præfectum seriò loqui , vt res erat , sibi persuaderent , non manu minùs , quàm animo fecerunt imperata. At circumstantes Galli cùm minimè indulgenter rem agi cernerent , commoti sunt animo cuncti , nonnulli soluti in lacrimas præ admiratione non modò constantiæ , sed etiam latitiæ cuiusdam serenioris , quam vultu atque ore toto præferret vir fortissimus , dum suo dolore , suâque ignominiâ noxam ab alio contractam expiat. At reus ad tam inopinatum spectaculum pudore iuxta , & admiratione defixus , animo paulisper collecto procedit in medios , Præfectumque compellans eundem , & consanguineum ; Quando , inquit , eadem ex stirpe genus ducimus , mi consobrine , vnum vtique amborum

ANNVS
MDCI.

corpus est: tu pœnæ flagitio meo debitæ partem dimidiam pertulisti: reliquam hocce in corpore lui æquitatis ratio postulat: ita postquam in fontem animaduersum est, ad fontem veniatur. Nec mora: Præfeti locum cùm subiisset, illi iisdem expeditis virgis piè sæuiente charitate verberant affatim volentem: aiebat enim malle se hac in vitâ perferre noxæ pœnas, quàm easdem suâ ignominiâ in alteram tantò grauius pendendas reseruari.

NEC DISPAR in re simili, oratio Præfeti aliûs ad germanum fratrem, quem de relinquendâ per diuortium legitimâ, pudicâque vxore cogitare intellexerat. *Fratrem*, inquit, *te meum appellem, necne, addubito: nam si ab vxore discesseris, à fide postmodum descisces: id verò si feceris, neuiquam te pro fratre habuero, ne pro consanguineo quidem, aut affine: pro hoste te putabo potius. Illud verò sic habeto, dum integrum est, si ab Ecclesiâ defeceris, patrium solum planè deserendum tibi: neque enim, me viuo, Tadossaci impio desertori versari licuerit, nisi si te vis imponi in canoam, tum in Insulam deportari, vnde nulla vnquam exeundi aut spes relinquatur, aut facultas.* Hominem perculit tam constans denunciatio: fatetur ingenuè id quod res erat, de prauo se facinore animo deliberasse: enixè ab Christianis flagitat, preces ad Deum suâ causâ fundere ne grauentur, tum in fontem animaduertant ipsi, & seuerius: id se misericordiæ genus à Fidelibus expectare, quorum cœtus adire aliquandiu ausus minùs esset, quod scelerum conscientia, indignum se ipse eorum vsu & consuetudine iudicasset.

DENIQUE, vt mutationem dexteræ Excelsi in Tadossacensibus nemo non prudens æstimator agnoscat; illi ipsi qui alias Nationes antè ab suo portu arcebant, postquam Dei, Christi que notitiâ imbuti sunt, cùm viderent fieri nequire vt Sacerdotes (præ paucitate) ad remotiores illos populos penetrarent, vicinos vtrò ipsi ad se inuitarunt hoc anno, nihil sibi iucundius fore testati, quàm si iuxta se domicilia figerent, in fide erudiendi: neque enim consentaneum esse, vt quos inter, amicitia hac in vitâ intercessissent, alij ab alijs in alterâ vitâ distraherentur. Et Oupapinachiskij quidem iam imbuti fide cœpti erant: Oümamiskij autem, hoc est Anticostiæ Insulæ accolæ, hoc primùm anno Tadossacum conueni-

runt, ad eandem instituendi: quoque aduenæ lubentiùs & accederent, & Carechistis aures, animosque præberent, cunctorum sibi studia adiungere Præfecti voluntariâ munerum largitione studuerunt. Iidemque Tadosfacenses cum paulò antè, Gallos celarent itinera, per quæ tenditur ad Nationes eas quibuscum ipsi mercaturas exercent, ne lucelli pars aliqua auerteretur; atque adeò ab earundem aditu deterrerent Sacerdotes Societatis; vserunt tunc eosdem ad immensam illam vastitatem siluarum secum peragrandam, baptizatuos eos quibus Tadosfacum ventitare minùs liceret. Ergo hoc anno Gabrielem Druilletium traxerunt ad visendos confirmandosque Neophytos, dispersos locis varijs: neque enim annis superioribus fieri potuerat, quin ex ijs aliqui qui ad mercaturas descendebant, longè maioris pretij merces in discessu ferrent secum, mysteriorum Christianorum notitiam, quam ipsi deinde haud malignè popularibus impertiebantur suis. Vix canoam conspexerant indigenæ, quâ Druilletius cum comitibus vehebatur, cum ripas cingunt vndique Lacus sanè ingentis, quem remis emetiebantur vectores: tum exscendente Sacerdote, non animo solùm, sed vultu & ore exhilarati, procumbunt in genua: circumstant paruuli vndique: exclamant ægtoti, nullo se deinceps mortis metu teneri, quando adesset Sacerdotis copia: mittunt primarij confestim canoas aliquot ad finitimos, quò de eiusdem Sacerdotis aduentu certiores fierent. Interea raptim Sacellum excitatur, artis illud quidem haud exquisitissimæ, atque adeò extitit breuî: ibi loci Dogicus (hoc est is qui absentium Patrum vices gerit, instituitque, quoad eius fieri potest, Neophytos ad publicas preces statis diebus conuocans) iubet continuò gratias agi Domino Deo, pro Sacerdotis aduentu, virisque iuxtà, & pueris imperat modulata Cantica. Paruere illicò cuncti tam piè, tamque religiosè, vt solutus in lacrimas Druilletius, nihil planè proloqui potuerit aliquandiu, ex insperatâ rerum facie, pulcherrimâque disciplinâ Ecclesiæ coalitæ ijs locis, vbi nullus vnquam visus Sacerdos fuerat: sed nimirum docente Deo facillimè, promptissimèque discitur. Ergo Catechumeni, quotquot erant, occasione vtendum rati, instare apud Druilletium, Baptismum suum ne differret, sed ipse

ANNVS
MDCL.

per se Sacramentum regenerationis impertiretur : quo ex numero vnus aliquis ætate iam grandior cùm se reijci in annum sequentem videret, Ædiculam sacram ingressus, in pio illo cœtu causam ipse egit: illud inter cetera vehementi oratione contestatus, si mors fortè, id quod proclive erat, ante illud tempus ingruisset, apud tribunal supremi Iudicis ab se accusatum iri eos, qui tam iustæ postulationi intercessissent : & (quod reticuit Gallicus Scriptor) voti compotem factum, vero quàm simillimum est : quem enim non flecterent frangerent-ve minæ tales, tali loco ac tempore intentatæ ? præfertim cùm nihil periculi subesset à Catechumeni leuitate, viri id ætatis. Senex item alius propè octogenarius, patrijs superstitionibus addictus, quàm qui maximè, cùm in castigatos Christianorum mores, dictaque & facta moderatissima intueretur, ab eodem Druilletio, cuius iam sermones de fidei mysterijs aliquoties ebiberat, precatus est, se quoque institueret: ne-ve quid obstarer, valere iam tum iubere se auitas superstitiones, Christianos ritus animo & voluntate complecti. Ergo admisus in Catechumenorum numerum, bis in die ventitare in Ædiculam, sacræ doctrinæ discendis elementis: & quoniam imbecilliore erat memoriâ, solus inambulabat frequens locis secretioribus, audita, traditaque iterans multoties. Hæc cùm videret Satanas, ringeretque eripi sibi prædam, quâ tandiu esset potitus, ad artes suas confugit videlicet, hoc est ad dolos, fraudesque, & commenta. Erat ijs in locis iuuenis, qui se pro rediuiuo venditabat, affirmantibus parentibus eum ab se tumultum, extitisse postridie vespere è sepulchro viuum vegetumque, eductum ab ignoto aliquo: atque idipsum impostor audacter mentiebatur. Strophæ quemadmodum, cuiusve arte adornata fuerit, haud constat: eo certè pertinebat, vt vnumquemque à Patrum institutione auerteret: cùm diceret præstigiator, colendum quidem Deum esse, cælorum, terrarumque summum opificem. Dæmones pro prauis, perditisque habendos: in I E S V M item Christum credendum esse: at non recta eam ad rem ab Europæis illis mystis afferri: vnum se, modum, rationemque callere, quâ cultus adhibendus ei sit. Sed quâ tandem ex officinâ commentum totum prodiret, haud difficillimum inuestigatu fuit: seu à se miser

ANNVS
MDCL.

miser insanierit, seu commercium cum Satanâ habuerit, du-
stabat secum, hæreticorum penè omnium de more, duastres-
ve mulierculas: &, quæ perditæ nebulonis impudentia fuit,
germanæ sorori persuasit, posse eam, copiam sui facere ado-
lescentibus Christianis, dum fidei, precibusque quæ Tados-
fasci traderentur, nuncium remitterent: sed reiecta ab ijs pro-
cax impudentia est, sanctorumque Angelorum ope, valen-
tiorum utique tenebrosis lemuribus, vnâ cum fide pudicitiam
fortes athletæ illibatam retinuerunt: ita neque senis, neque
vllius cuiusquam Neophytorum Catechumenorum-ve detri-
mento, Tartarea fraus concidit.

OBTVLIT HIC idem annus summo Deo primitias gentis
Iroquiæ, regenerato per Baptismum eo, quem suprà se Gallis
vltrò dedisse vidimus, ante quinquennium: nisi si primus Iro-
quiorum omnium, qui in summi Pastoris alumni numeratus
sit, censendus est is qui etiamnum in Hispaniâ superstes, ex
eâ gente paruulus abductus in terras Regis Catholici, dicitur
in venerabili Patrum Augustinianorum familiâ feliciter mili-
tare Deo, iam Sacerdos, & scilicet summâ eruditione. Qui
si fortè in nostros hosce Commentarios inciderit, non dubito
quin iucundissimè lecturus sit quæ de homine populari, iti-
dem in IESV Christi familiam per lauacrum regeneratio-
nis adscito subiicimus. Nimirum si *qui potum dederit vni ex
minimis IESV affeclis, calicem aque frigide, tantum in no-
mine discipuli, non perdit mercedem suam*, multò minùs utique
fuerit idem largissimus rectè factorum munerator, carere
mercede charitatem eorum, qui suo ipsorum incommodo à
seruorum Dei corporibus ferrum depulerint. Id verò ab eo
factum, de quo scribimus, prædicaui quoad vixit, cicatrix
sanè luculenta ex vulnere accepto in brachio quod protende-
rat, Isaacum Ioguesium testurus extremo in discrimine:
ac tametsi seruum Dei nihilo seciùs gens barbara eo ipso in
loco confecit, tamen cum is vim, quoad eius facere potuit,
defenderit viro & innocenti, & de perfidâ gente optimè me-
rito; proclue creditu est Ioguesium illâ deinceps flagrantem
charitate, quâ ardent beati Cælites, beneficij memorem fuisse,
atque adedò à Domino Deo vitam illi impetrauisse sempter-
nam, qui vitæ sibi mortalis tuendæ tam studiosus extitisset.

Opilioni Iroqui
Baptismus.

Matt. 10.

ANNVS
MDCL.

Ergo cùm deditiones illæ in speciem voluntariæ Iroquiorum tam multorum ad Trifluuium toties accedentium, toties refugientium suspectæ Gallis meritò essent, & ad Opilionem propriè quod attinebat (id enim homini factum nomen) constantiam illam in permanendo (cùm ad suos se se recipere si vellet, posset in momenta, liber vtique, ac solutus) tribuerent quidam studio viri in Gallos, tali, quale semper professus fuerat, nonnulli prodicionem interpretarentur occultam & latentem, erupturam deinde vbi se daret opportunitas, volitantibus subinde præter Gallorum Trifluuiatorum oculos nouis Iroquiorum agminibus, anceps deliberatio fuit, quid Opilione fieret. Nec defuere, qui extremo supplicio in hominem, tanquam in proditorem animaduertendum censuerint: alij, numero plures, pernegauere iuris pati rationem, vt nonnihil suspectus licet, necaretur tamen, cùm se se bonâ fide dedisset. Consultius visum, hominem in Galliam transmittere, ne, si forè elaberetur, asportaret secum notitiam nimiam & locorum, & rei Gallicæ, Algonquiniaque administrationis. Dum ex Trifluuio Kebeccum nauigio transfertur, euenit quiddam fanè singulare: nam cùm veriti nautæ, militésque, ne per noctem Opilio ex lembo in fluuium defiliens, salutem natatu quæreret, quotidie sub vesperum vincula iniicerent, is tamen postridie manè solutus reperiebatur. Ei incommodo vt mederentur, vincula deinceps arctiùs stringere instituerunt, atque adeò superaddere alia alijs: at nihilo seciùs expeditus postmodùm, libérque exitit. Et res quidem tam insolens plerisque suspicionem ingenerauit artis Magicæ, in homine qui Gallicè nesciens, diluere minùs poterat quæ impingebantur: quæ cùm animaduerneret è Societate I E S V Sacerdos, qui eâdem naue vehebatur, precatus est à iuuiene, Opilionis eiusdem amicissimo, ex eo, pro familiaritate sciscitaretur, quâ tandem industriâ vteretur ad vincula dissoluenda? At is rogatus, sedatissimè respondit, se dum tam duriter à Gallis nullo suo merito haberetur, ad eum qui cuncta fecisset, cuius notitiam aliquam ab iisdem Gallis hausisset, in grauissimâ illâ molestiâ confugere solitum, precationémque hæc in verba concipere. Qui cuncta fecisti, nosti iniuriâ me vexari à Gallis, prodicionis nomine: hæc vbi prolocutus sum, aiebat,

illicò vincula per se excidunt, nullà præterea industrià meâ. Equidem *Bonus est Dominus animæ querenti illum*; optimus animæ quam ipse vtrò quærit: illud constat, cùm Galli milites, Chirurgus, qui in lembo versabatur, turbâque nautica in id ingenij sui vim industriâque intendissent, vt nodis quàm fieri posset difficillimis arctarent miserum, semper illæsis, integrisque funibus, solutum repertum.

ERGO KEBECCI Gallo traditus in Galliam renauiganti, Portum Gratix (oppidum est Neustriæ maritimum) tenuit ad VII. Id. Decemb. anni superioris, institutus interea toto nauigationis tempore ab Sacerdote Societatis, qui & ipse repetebat Galliam. Ac Baptismum quidem compluries flagitauerat, de quo sæpè inaudierat à Gallis: verum, cùm exploratum minùs esset, quemadmodum deinde se se esset adhibiturus, satius visum fuerat cum Sacramento abstinere: præsertim cùm ad preces quas didicerat, plenior mysteriorum notitia accedere deberet: ita Catechumenus deportatus in Galliam est. Vt Portum Gratix attingit, homo in nemorum solitudine totâ penè ætate versatus, dum hinc quidem portum contemplatur, refertum nauibus, illinc tantum domorum numerum, ne exiguo quidem interuallo disiunctarum; mentèque, & cogitatione ingentes illas naues cum suis canois componit, cùm patrijs casulis ædes amplissimas; horas ipsas duas (qui fuit attoniti animi stupor) elinguis hæsit. Dum Dieppam deinde cum eodem Sacerdote progreditur, admirationem intendit spectaculum aliud: nimirum altero quidem die pagani totâ longè latèque viciniâ ad forum promerciale, vt mos est, confluebant; postridie, vt festa lux erat, ventitabant ijdem vndique ad rem sacram. Ergo cùm feruerent viæ euntibus, redeuntibusque; Papæ! aiebat, quid id rei? loca omnia Galli occupant, nec agros minùs frequentant, quàm vrbes. Atque id sibi hoc faciliùs persuadebat, quòd Gallos audierat aliàs in Nouâ Franciâ per iocum dictitantes; Tàm multos in Galliâ homines esse, quàm multæ in immensis Canadensium siluis essent arbores. Ceterum, Dieppâ proficiscens cum eodem Sacerdote Lutetiam versùs, calceos Gallico more induere iussus erat: verum cùm ij quibus Canadenses vtuntur, flexibiles planè sint, simillimique aut vdonibus

ANNVS
MDCL.

ijs, quorum vsus in sphæristerijs perfrequens, aut chirothecis è pelle ceruinâ; assuescere calceamentorum nostrorum rigori neutiquam potuit. Quare, & calceos exuit, & tibialia: ac ramet si pluuia, frigidâque tempestas erat, itinera autem crebris lacunis, cœnôque altiore infesta; viam tamen emeriebatur nudis pedibus, nudôque capite, haud expedite minùs, quàm verno vel æstiuo tempore viatores nostri solent. Sed tamen, cùm lubricum imprimis iter esset, pedem compresso neruo luxauit: hinc cùm pes idem intumuisset, reducendum illum in oppidum Sacerdos putauit, commendandûmque Monialibus præsidibus Xenodochij. Et ab illis quidem eâ charitatis significatione habitus est, vt penè extrâ se rapi videretur homo minimè hebes: illud demirans scilicet, tantum in optimarum virginum pectore inesse charitatis, vt cùm apud Iroquios, atque adèò apud Canadenses vniuersè, inuisum exosumque peregrinorum vel nomen sit; eæ & orationis comitate, & omni genere fomentorum tam benignè ignotum homulum prosequerentur. Sed cùm eam ad curationem longiore interuallo temporis opus esset, neque remorari diutius liceret Sacerdoti; iussus ab eo est ibidem tantisper in Xenodochio consistere, dum conualuisset: postmodum à se accersitum iri. At Opilio cùm ab suo optimo in Christo parente diuelli nequiret, abeuntem sequi constituit, atque adèò pedis dolorem abcessisse simulat. Ergo dat se in viam, animo erectior, quàm valentior corpore: & vix quartam partem leuæ Gallicæ confecerat, hoc est milliare circiter vnum, cùm pes denuò vnâ cum tibiâ intumuit: adèò vt fateri tandem coactus sit, progredi se deinceps vltrâ nequire. Quare iussus, oppidum versùs remeat, sèque, Gallo interprete quem obuium habuerat, denuò sistit Monialibus: at eæ præstanti charitate tam idonea fomenta suppeditarunt, vt denique plenè conualuerit. Quemadmodum autem se ibidem homo siluestris adhibuerit, sic eæ deinde ad illum scripserunt, à quo adductus fuerat. Verè, sincerèque tradimus, in Iroquio quem nobis commiseras, hæc obseruata. Cùm sacrificio interesse Catechumeno non liceret, in Missâ, abscedebat ille quidem post recitatum Euangelium: at postquam exierat è Sacello, in abstruso recessu quopiam in genua demittebat se, preces ad sacrificij vsque finem prorogans, idque quotidie. Quoties-

cunque sacrum IESV Christi Corpus ad agros deferrebat, ab-
 ſciebat illiè se se in genua, tam religioso habitu corporis totius, ut
 intuentium animos mirè afficeret. Si exhilaratum velles, mentio erat
 inſcienda Baptismi: ubi ſignificatione aliquà iubebatur in eius ſpem
 venire, continuò exiſtebat in vultu mira quedam ſerenitas, intimi
 deſiderij index. Noſtrum vnàquamque obſervabat eà modeſtià, quæ
 barbarum haberet nihil: quicquid tandem præſcriberes, obtemperabat
 continuò, ſtudebat de vnoquoque benè mereri: opem ferebat mirà
 alacritate, ſi quando dabat ſe occaſio. Sanè cùm ades Xenodochio
 vicinas flamma aliquando corripuiſſet, ſpecimen præclarum edidit vel
 animi, vel virium, vel induſtriæ: cùmque in veſte gallicà impeditio-
 rem ſe eſſe animaduerteteret, eo amiſtu contentus qui pudori ſeruiret,
 perreptant momento cum ad locum, ubi plus inerat periculi, plus
 vnus præſidij afferens, quàm eorum plerique à quibus id potiùs
 ſperandum fuerat. Tametsi procero corpore erat, vaſtâque mole mem-
 brorum, cibum tamen minimè barbarè capiebat, ſemper à voracitate
 alienus: & quicquid cibatus daretur, tam grato animo accipiebat,
 ut ad Gallicam urbanitatem educatum pridem putares. Relaxabat
 ille quidem animum nonnunquam cum ægrotis, alijs-ue eorum
 qui in Xenodochio alebantur: verum, eà ſemper adhibita cautione,
 ut nemini moleſtus eſſet: neque quidquam obſervatum vnquam in
 eo eſt vel leuiter indecorum, nedum coniunctum cum ullâ licentiâ
 Chriſtiano homine indignâ Hæc illæ.

AT OPILIONI cum ſignificatum eſſet, Lutetiam per-
 gere demùm licere, etiamſi ex recenti inualetudine, quæ poſt-
 quàm abſceſſerat morbus ille grauior, guttur ſtomachumque
 tentauerat, haud planè conualuiſſet; tamen ubi intellexit eò
 euocari ſe ſe, quò incredibili ardore ferebatur; ſpe concupito
 Baptiſmo potiùs, dat ſe in viam, Lutetiàmque peruenit de
 medio Ianuario anni huiusce. Sciſcitanti Patri eidem, num
 ſatis conualuiſſet? ſeu veritus ne ab optimo parente iterùm
 diuelleretur, ſeu ſenſum doloris gaudij abſtulerat magnitudo,
 benè ſe habere affirmat, cùm tamen iam tum febris æſtuaret
 eà, quæ breui deinde mortem attulit. Ac ſitis quidem erat
 vehemens, cui vel ſedandæ, vel mitigandæ continenter poſ-
 cebat bibere: id cùm ex itineris labore proficiſci ſibi perſua-
 deret Sacerdos, ſatiſfieri ipſi iubebat, ita duntaxat vt frigida
 præberetur, vinum neutiquam: at ij quibus hominis cura

ANNVS
MDCL.

permissa, intempestiuè gratificaturi peregrino, vinum propinarunt affatim, hoc est, oleum camino addiderunt. Ita admissus Opilio in Neophytorum Xenodochium, ibi vitam mortemque eodem propè tempore inuenit. Hæc inter cetera, obseruata, traditaque de eius felici obitu ab Xenodochij Præfæctis. Vndecimo Cal. Feb. anni MDCL. ad nos adductus est à Patribus Societatis I E S V Iroquius quidam, annos natus quinque circiter & triginta. Is quanquam infirmior iam tum valetudine, minimè tamen intermisit interesse omnibus, quæ peragi hîc publicè solent, precationibus præsertim, ad quas illum iam ex præuiâ institutione informatum fuisse, liquidò constitit. Nam quâ primùm vice in Sacellum pedem intulit, caput aperuit, inque genua se demisit: tum extracto è perâ Rosario, se ipse vltro Cruce efformatâ signauit. Quarto quàm aduenerat die, obseruatum est, ipsum consistere stantem non valere: proinde cùm decumbere iussus esset, exploratâ arteriâ febris deprehensa est sanè vehemens, quam ad eam diem celauerat. Qui ad eum visendum itabant officij causâ, cùm nutibus pro sermone vti cogerentur, efformabant sanctæ Crucis signum, tum ad cælum manus tollebant, idem vt ipse faceret, quoad licebat adhortantes. Et faciebat perstudiosè, tamque iucundè, vt inde releuari vis morbi videretur. Idem Sacerdotem eum qui piæ domus inquilinis à sacris erat, vocitabat frequens, Dominum appellans, quam vocem à Gallis arripuerat: sed miserandum erat, postquàm accesserat Sacerdos, ipsum nullo modo posse quæ mente concepta habebat, quæque concupiscebatur, effari. Opinio fuit, nec inanis, quoties Sacerdotem accersebat, Baptismum flagitare voluisse: & illius quidem à quo ductus fuerat, Sacerdotis è Societate I E S V mens, consiliûmque fuerat, Sacramento eo poscentem impertiri, antè quàm è viuis excederet: sed differendum putabat idem, ad extremum vsque, quod, post tot tamque varia indicia sinceritatis, semper tamen remanebat in mente, fraudis suspicio. Tandem tamen, cùm proximè à morte abesse censeretur æger, conuenere circa eius lectulum quotquot domi erant, inter se consultaturi, num animam agenti concedendus denique Baptismus esset. Dirempta controuersa (dissidebant enim inter se illi ipsi qui aderant)

hymni illius recitatione, quo sancti Spiritus opem implorare Ecclesia consuevit: vix enim orandi finem fecerant, cum spasmus tam acri æger conflictatus est, ut nequaquam ultra differri oportere censuerint omnes. Et compos quidem sui esse desisse putabatur is cuius res agebatur potissimum: verum, alia prorsus omnia aduertere licuit: nam cum se ex dolotis stimulis vellicantibus è lectulo proripuisset, obseruatus est illud agere, ut decorum omni ex parte retineret. Ut verò Sacerdotem vidit in lineo amiculo, superiniectâ stolâ vndam præferentem manu, ratus id quod erat, eò rem tendere, ut voti compos fieret, continuit se se quietus ac silens: animaduersumque à circumstantibus est, extitisse continuò eius in vultu eximij cuiusdam gaudij significationem. Quinetiam cum ex schedulâ quam præiret idem Sacerdos, actuum, quos vocant Contritionis, formulas à pio mystagogo in id tempus exaratas Iroquoio jdiomate, illa eadem ipse & ingeminauit multoties, & preces alias à se addidit incensas, ut nemo non adstantium miraretur. Eum in modum comparatus, regeneratus est in Christo, sub horam octauam à meridie ut numeramus Galli: & vix dimidia dein hora fluxerat, cum felix illa anima corporeis soluta vinculis in cælum euolauit. Ita occultissimâ eadem, & efficacissimâ suauitate congregat Dominus in dies à quatuor ventis Electos suos: neque eorum vllum elabi sibi finit. Huius porrò sors quàm fortunata! qui apud Anthropophagos, atque edeò vnâ cum Anthropophagis educatus, non tamen ferinam illam crudelitatem sic arripuit, ut non facilè deponeret, semper humanus, semper accepti beneficij memor, ex quo Monte-magnij auctoritate, imminenti ereptus supplicio, viuere permissus est.

ANNVM HVNC claudat calamitas haud levis, importata Kebeccensi Monasterio S. Vrsulæ, casu, si humana spectes; si diuina, permissu illius, *qui operatur omnia secundum consilium voluntatis sue*, hoc occultius ad inuestigandum, Domino Deo rem dispensante ac disponente, quò intempestiuus in speciem deflagratio contigit. Nocte eâ quæ penultimum anni huiusce diem antecessit, hoc est III. Calend. Ianuarij, per asperitatem frigorum oræ Canadensis, illa quæ panificio dabat operam, fouendo fermento, in matrâ ligneâ foculum

Monasterij S. Vrsulæ deflagratio.

Ephes. I.

ANNVS
MDCL.

incluserat, antè quàm se cubitum reciperet. Vt arida materies erat, ignem intrà horas aliquot comprehendit: is sensim, vt fit, grassatus per vicina, tectum corripuerat priùs, quàm ab vllâ Monialium deprehenderetur. Tandem crepitantium flammarum sonitu excitatæ, trepidè surgunt, tardiùs illæ quidem ad ignes consopios, tempestiuè satis ad consulendum vitæ suæ: quanquam & permirum visum est incendij magnitudinem intuentibus, omnes euadere potuisse, virgunculas præsertim quæ in conuictu degebant. Hora erat à mediâ nocte altera, cùm è flammis in niues cunctæ desiliunt: at non cunctæ desides substitere. Fuere aliquot, quæ de virgunculis illis sollicitæ, per medias flammæ earum complures requisierint, nec abstiterint priùs, quàm collocassent in tuto: aliquid etiam è sacrâ suppellectili raptim asportatum: cetera quæ annorum decem labor, industriæque ex piorum liberalitate congefferat, intrà vnâ & alteram horam arserunt, ædificia, vestes, & quicquid erat prætereà supellectilis. Ipsæ medijs è niuibz spectantes incendium, singulari animi æquitate procumbere in genua, & quæ ardebant cuncta, summo rerum omnium Domino ac moderatori offerre, eo vultus habitu, eaque vocis firmitate, quæ lacrimas Gallis indigenisque, vndique ad luctuosum spectaculum, vt fit, concurrentibus elicuerit, seu ex miseratione sortis earum, quæ ad suæ calamitatis conspectum ne ingemiscerent quidem, seu ex sensu Christianæ latitiæ, gratulantis Domino Deo fortitudinem illam, fidemque obsequentium famularum, quæ de suâ iacturâ propè securæ, in vnâ illius sanctissimâ voluntate tam non grauâtè acquiescerent. In illâ tam repentinâ rerum omnium destitutione, ne sub diuo tamdiu tam asperâ tempestate noctes diésque agere cogerentur, exceptæ sunt à Patribz Societatis IESV in atrio, coniuncto illo quidem ipsorum domui, at occluso diligenter aditu omni, sic vt charitati iuxtà, & decore seruiretur: ibi aliquandiu moratæ sunt, dum accuraretur domicilium aliud: migrarunt enim haud ita diu post, in ædes alias, vel potiùs in ergastulum; adeò angusta omnia.

ANNVS
MDCLII.

SUB HOS VERÒ ipsos dies, atque adeò subineuntem Ianuarium anni primi & quinquagesimi suprâ millesimum sexcentessimum, Hurones Aurelianensis Insulæ incolæ, partim

ex

ex charitatis incitamento, longè sublimioris naturali illâ miseratione quâ prosequi amicorum vicinorumque casus aduersos, gens pridem solita erat, partim veriti ne Sanctimonialiales in Galliam redeundi cupido incesceret, incredibili rei Christianæ ijs in locis detrimento; ad eas penè cuncti adiere, ac perorante Ludouico Taiaëconk, è Præfectorum ordine, cui demandatæ partes ex erant, sensum doloris sui hunc planè in modum testati sunt: sententiam enim reddo fide quantâ possum maximâ. *En (inquit) videtis, sanctæ virgines, miseranda cadauera, reliquias regionis olim florentissimæ, nunc nullius. Ad ima ossa vsque in nos vel bellum vel fames grassata est: neque si quâ ex parte adhuc cadauera hæc consistunt, id habent nisi à vobis, à quibus fulciuntur. Per literas, sat scio, didiceratis prius, nunc vestris ipsæ oculis intuemini, qualis quantusque sit ærumnarum nostrarum cumulus: circumspectate nos undique: atque ipse æstimate, num insit in nobis adhuc aliquid, quod non nos ad rerum nostrarum statum deplorandum incitet, atque ad vberes lacrimas assiduè profundendas. Exarescebant tamen eæ sensim, nisi funestus iste vester casus earum denuò fontem aperuisset, nouâ scaturigine: præsertim cum quæ flamma in cineres momento redegit præclaram illam domum IESV, sedem charitatis, ea deintegro ob oculos nobis ponat adium nostrarum, pagorum, patriæ vniuersæ deflagrationem. Nec tam sanctis virginibus flammam pepercisse, nec obseruantiam ullam exhibuisse tanta virtuti! Agite dum, populares mei, agite: fundamus in commune lacrimas, defleamusque ærumnas tam granes, quæ cum prius propriæ Huronum essent, nunc factæ sunt Huronibus cum innocentibus virginibus communes. Nimirum perinde atque Hurones ij, quorum extremi casus religiosa illa vestra pectora tam intimè commouerunt, caretis ipsa deinceps patriâ, caretis adibus, caretis penû & suppellectili, caretis auxilio omni, nisi eo quod è calo affulgebit, unde nunquam oculos tollitis. Nos quidem huc conuenimus eo consilio, ut consolationem adhiberemus: atque adeò antequàm huc inferremus pedem, subiimus, quoad licuit, corda illa vestra, vestigaturi, ecquæ maximè res angorem ijs afferat, medicinam isti malo pro nostrâ tenuitate facturi. Ac si cum ijs quidem ageremus, qui eodem atque nos sensu ducerentur, ferebat mos, ut munera offerrentur à nobis duo; alterum, quo exsiccarentur vestri fletus, alterum, quo mentes vestra confirmarentur: verùm, non vsque eò hebetes sumus,*

ANNVS
MDCLI.

ut non obseruauerimus, neque vestras has mentes illius domus ruinâ oppressas fuisse, neque ex vestris oculis fluxisse vel lacrimulam, quæ vestrum huncce casum deploraret. Nimirum nullam vestris animis ægritudinem ingenerat bonorum iactura eorum, quæ terrâ continetur: caelestia ardentius concupiscitis, quàm ut vos rerum aliarum egestas cruciet: ita nihil hinc quidem metuumdum intelligimus, atque adeò nullam huic malo querimus medicinam: unum illud timeamus, quod exitiosissimum utique nobis foret, ne posteaquàm parentes vestri in Galliâ, aut propinqui, aut necessarij, de casu vestro cognouerint, reuocent vos in patriam; ipse illorum lacrimis flectamini. Et verò, quæ tandem mater erit, quæ non ingemiscat, ubi acceperit filiam suam redactam eò egestatis, ut & vestibus careat, & cibo, & lecto, multò magis oblectamentis ijs patriâ suauitate conditijs, in quibus à primâ infantia estis educate? Nempe illud primum omnium succurret animis, naturâ ipsâ suggerente, accersendas vos esse: sic enim se & rationibus vestris prospecturas, & consulturas sibi, quibus nihil sit pristinâ illâ vestrâ consuetudine incundius: sensusque eosdem induct frater pro sorore, pro filiâ fratris sororis-ve, patruus, auunculus, amita, matertera: ita periculum erit, ne nobis cunctæ subducamini, atque adeò careamus in posterum singulari illo fructu institutionis filiarum nostrarum ad fidem, cuius quidem suauitatem degustare tam feliciter ceperamus. At vos forti animo, & constanti, resistite sanctæ virgines: nolite sinere firmitatem illam mentium vestrarum, propinquorum amore expugnari: contra, illud nunc planum facite, charitatem nostri vestram omnibus naturæ vinculis potiore, efficaciorémque esse. Ea animorum vestrorum inductio ut magis magisque confirmetur, en torquem è conchâ veneriâ, figendis hoc in solo vestris pedibus tam altè, ut abducere vos nullum propinquorum, nullum patriæ desiderium queat: en alteram iaciendis fundamentis noui ædificij, noueque domus I E S V, domus precum, & gymnasij ubi Huronenses virgunculas instituere pergatis. Atque hîc prolatis, oblatisque torquibus, sic denique finem dicendi fecit: Hac vota nostra sunt, hæc vestra: neque enim, sat scio, tranquillè morte defungeremini, si supremo illo tempore obijt illud vobis posset; plus apud vos valuisse amorem consanguineorum molliorem, quàm studium tot animarum, quarum sempiterna saluti accuranda tam gnauius, tamque fructuosè operam adhuc dedistis, quas Dei causa dilexistis, quæ corona vestra futura sunt.

QVIS FVERIT SENSVS ad eam orationem; piarum virginum, facile quisque æstimare potest: illud certè assensus est bonus Orator, quod sequebatur hoc facilius, quod ipsæ ab omni desiderio intactæ reuiscendi patriam, hoc vnum metuebant ne alij id fortè consilij caperent, hoc est, quantum intelligo, rei Canadensis Moderatores: qui nisi ipsi quoque diuinæ gloriæ studiosiores fuissent, quàm ad rem priuatam attentiores: non grauare liberassent se se si non onerosâ procuratione, certè conspectu earum quæ vel silentes, opem exigere videri possent in momenta: sed animorum conspiratio tanta fuit, vt consensu consilium illicò omnes ceperint reponendi ædificij. Ipsæ Moniales eam in rem non dubitarunt æs alienum contrahere, nec modicum: atque interim dum ad ædificandum necessaria comparantur, in ædes sanè exiguas immigrarunt: neque enim cubicula plura erant quàm duo: in ijs Sanctimoniales tredecim, vnà cum externis puellulis aliquot sic agebant, vt munia omnia exequerentur, quæ priùs; hoc maioris virtutis documento, quòd incommoda grauiora erant, æstate præsertim, quo tempore perincommodus diu noctûque æstus erat, & scilicet in rerum omnium inopiâ, quam tamen lætæ, erectæque animis perferebant omnes. Sanè omnium in commune intererat, vt quod sanctè ceperant, in eo permanerent, pergerentque instituere puellulas: vsu enim compertum est (inquit is qui Gallicam Relationem contexit) postquàm nuptæ sunt illæ, quarum ætas tenerior præclara documenta ab ijs hausit Christianæ institutionis, longè præstantiùs ceteris maritales domos regere, longè meliùs & ad Christianam normam aptiùs educare liberos.

RES HVIVS ANNI ceteræ perpaucæ traditæ sunt: neque id mirum videatur, reputanti quanta vndique pericula circumstarent ab immanissimis illis Satane emissariis: vnde enim nisi ab inferis tanta, tam importuna, tam pertinax rabies? Penetrârat ad Attikameguios Iacobus Buteuxius per mille discrimina, diebus tribus & quinquaginta difficultates omnes eluctatus, quæ infestum iter reddere, non dico, solent; sed penè possunt, si illam exceperis, quæ ab hostium formidine existere sæpè solet: tunc enim pacata satis ora illa erat. At infestum habuere tùm agmen roçum, tùm Buteuxium imprimis, quippè minùs valentem

*Buteuxij apud
Attikameguios
vicinò quoque popu-
los suscepti pro sua
de labores.*

ANNVS
MDCLI.

viribus, & ad illam duritiem minùs affuetum, imbres, niues, glacies infida, quæ pedes reticulis implicitos crustâ tenuiori fallente, vt ver erat, ad media vsque crura in subiectam alteram mergebat, quæ si ipsa quoque fefellisset, vix ac ne vix quidem extrahi deinde posset. Accedebant calles per abrupta montium, rupiùmque, tam angusti, vt si paululùm modò vestigio fallente titubares, in subiecta præcipitia rueres; virgulta nemorum tam densa, vt in passus singulos quærendum esset vbi pedem figeres; inedia propè perpetua, talisque vt cùm ad vesperum vsque ieiunus permanisset, vix in cibum omnem, vnciarum sex annona suppeditaret, & talis quidem, vt neque panis, neque vini mentio vlla fieret, stratum nulum, nisi humus sub diuo, tali loco ac tempore. Longum esset persequi quæ ipse memorat in Diario perlongi itineris, misso ad Paulum Iuuenæum, tunc in Galliâ versantem, procurantemque eximiâ charitate iuxta, & vigilantiam tùm hanc Missionem Nouæ-Franciæ, tùm exteras omnes. Nolim tamen prætermittere quod sequitur, vt intelligant Iesuitarum iniqui, quàm iniquè ipsis obloquantur: quando, quo tempore in Oriente hoc est in Iaponiâ fortes illi I E S V athletæ appetebant horribiles illos ab aquâ ingestâ, regestâque, & ab scrobibus in quibus, pedibus sublimè colligatis, capite deorsum pendente, nouem ipsos dies durauere; in Occidentis Solis regionibus eorundem socij & æmuli, Societatis I E S V Galli filij alumnique ad lentos ignes per tot anteriores vexationes pergebant. Fuit ergo, cùm Attikameguijs omnibus, quibuscum iter emeriebatur, ad quæritandam venatu annonam dispersis, ipse quoque sibi quoad eius fieri posset, prouisurus, seni cuidam se se comitem daret, laqueos leporibus tendere meditati. Dum diuersi abeunt, sensim sine sensu discessit alter ab altero, sic vt ne voce quidem reuocare errantem senex posset. Ergo locorum viarumque ignarus Buteuxius, tanquam in labyrintho, sic vasto in nemore deprehensus, dum maximè ad sedem communis domicilij repedare se se putat, longissimè ab eâ diuellitur. Diem totam, & solus & ieiunus, & scilicet quid se futurum esset, anxius, progreditur per celsa montium, per depressa vallium, per liquefactas niues, diuinæ se se assiduè prouidentiae commendans, ex quâ vnâ to-

tus aptus erat: neque enim opis humanæ spes vlla affulgebat, maximè intendentibus se se noctis tenebris. Ergo postquam se supplex denuò Numini permiserat, reclinat se in truncum arboris, ieiunus, lassus, madidus, algens: nam frigorum tanta adhuc vis erat, vt singulis noctibus in gelu aqua concrederet. Accedebat sitis ardor vehemens ex illâ tantâ & corporis defatigatione, & sollicitudine animi: hanc, dum aliunde totus rigeret, temperabat identidem, hausto volâ lactice ex lacu, cuius in ripâ assederat: ita comparato sensum somnus obrepfit. Expergefactus dein, postquàm opem sancti Angeli Custodis inclamauerat, confugeratque tacitâ prece ad Ioannem Brebeusium illum, de cuius beato fine diximus; fragorem inaudit displosi sclopi. Ad eum sonitum erectus animo, clamore, quantum maximum tollere potuit, in illâ prostratarum virium imbecillitate responder, cùm sclopus iterùm displosus id confirmat quod iam cogitatione informauerat, non temerè tali tempore (erat enim summum mane) adesse sclopetarios, nedum tanquam ex condicto respondentes: esse profectò qui se requirerent. Quare exurgit, datque se in viam locum versùs vnde sonitum audierat: nec ita procul, ad lacus alterius ripam Normanuillæum Gallum videt in canoâ, vnâ cum Attikameguio illo, cuius hospitio ipse utebatur: ab ijs incredibili gratulatione receptus in canoam, ad locum stationis semianimis auctus est: ad fomentum, præter ignem, appositum piscium aliquantum.

TANDEM XV. Cal. Iunias, qui dies Christo IESV in cælum scandenti sacer illo anno fuit, eò incolumes peruenere, vbi indictus conuentus gentis erat. Ibi defixam excelsio loco prægrandem Crucem vident, singulari quodam sensu cælestis voluptatis: hanc vbi venerati cuncti erant, Angelosque regionis Tutelares, ac S. Petrum precati, quem earum plagarum Patronum piè legerant, tùm lætitiæ ergò, tùm aduentus sui significandi, sclopos vno eodémque tempore displo-
dunt omnes. Putauerat Buteuxius concursum fore illicò, vt fit, aduenturósque qui se exciperent: id cùm minimè fieret, nihilque exaudiretur, nisi pueriles quædam voculæ; in re incertâ nihil habebat vnde satisfaceret ductor agminis: ita mansere attoniti aliquandiu, donec adfuit præfectus ipse,

ANNVS
MDCLL

qui ad ripam quam celerimè licuit, accurrerat, & gaudiò exiliens; *Noli*, inquit, putare, mi Pater, si non vicissim nostros quoque ipsi sclopos disploimus, aut minori studio tui factum, aut rerum earundem penuriâ. Et nullus nostrum est, qui non te tantum diligat, quantum suam ipseus salutem sempiternam, & sclopi suppetunt, unâ cum nitrato pulvere, plumbeisque glandibus: sed nimirum hoc ipso momento quo hæc proloquor, publicæ preces in Sacello peraguntur: ibi te cuncti morantur, gratias unâ tecum acturi Deo pro singulari munere, quo te nobis stitit incolumem. Nec cunctatus Buteuxius, secutus est cum suo agmine, vix præmentis exultatione sui compos: nec satis mirari poterat tam præclarè ad fidem comparata cuncta, ubi nullus vnquam Sacerdos pedem fixisset. Vix optimo Deo persolutæ grates erant, partim recitato Rosario, partim modulatè decantatis Ecclesiasticis Odulis aliquot, cum gentis primores ad Buteuxium accessere, verborum officio nec fallaci, sinceritatem testaturi mentium suarum: tum infantulos ad Baptismum obtulere, tanto ardore certatim, ut antè quàm pedem illinc moueret, è-vestigio quindecim Buteuxius aquâ salutis resperferit, plures utique iam tum Baptizaturus, nisi ferus vesper in aliam diem optatum munus differre coëgisset: præsertim cum sacram institutionem tam cupidè adulti flagitarent, ut Catechistæ vix tantum temporis reliquum foret, quantum stata recitatio diurni Officii exigebat. Omnino singularis est diuinæ bonitatis vel munificentia, vel efficacia in omne hominum genus: atque, ut retundit Apostolus stolidam Iudæorum arrogantiam, qui quòd paulò antè potissima quæque & Religionis ornamenta, & æternæ salutis subsidia penès se habuissent, idcirco populos omnes alios aspernabantur, indignosque putabant, qui in communionem venirent diuini cultus, augustorumque mysteriorum illorum; sic non vsque cò nobis blandiri debemus, Europæi Orthodoxi, si inde vsque ab ortu, sacrâ lege instituti, in omni copiâ præsidiorum ad beatam vitam, ætatem deinde agimus; ut non nobis persuadeamus, habere etiam in mediâ barbarie Dominum Deum, qui ubi semel sempiterni Numinis notitiam arripuerunt, illi deinde castius, innocentiusque famulentur, quàm nostrum plerique. Id adeò in candidissimâ Attikameguiorum gente cernere li-

cuit Buteuxio, non sine ingenti admiratione, ac propè stupore: reperit enim octogenarios senes, atque adeò centenarium non-neminem, qui licet Europæum nullum vidissent vnquam, tamen præclare comparati ad Baptismum essent, in eam vnâ rem, vt videbatur, ad id tempus referuari, vt tanquam beatus olim Simeon, & Anna illa Prophetis, Christum I E S V M si non corporeis oculis cernerent, qualis tunc erat, qualis nunc est; certè velatum in Eucharistiâ, post Baptismum ritè susceptum & intuerentur oculis, & palato, stomachoque contingerent. Quinetiam, cùm tanquam ad arduum & præmolestum quiddam, sic ad excipiendas confessiones complurium ex eis, se se ex incitamento diuinæ gloriæ, salutisque animarum Sacerdos idem confirmasset; comperit deinde, homines qui homologesim nunquam vsurpassent; hi à Baptismi tempore, illi à tenerâ ipsâ ætate; tam exactè tamen facta, dicta, cogitationes totius illius interualli, haud in quoquam exigui, recognouisse, ac si in Galliæ Christianâ frequentiâ versati toto eo tempore fuissent.

FEMINA fuit, quæ cùm antè quinquennium sexenniumve, vnâ cùm viro infideli ad Sillerianam stationem descendisset, ibidem à Paulo Iuuenæo, qui tum aderat, in fide instituta, baptizatâque, virum deinde sequi coacta est eos in tractus, ad quos nullofudum aditus Christiana fides inuenit. Ibi tanquam lucerna in caliginoso loco mirum quàm non leuiter linguarum blasphemarum flabellis exagitata sit. Sollicitabatur quotidie ad defectionem à fide: stolidam esse, quæ peregrinis quibusdam hominibus credulitatem suam eò vsque accommodasset, vt mores patrios reijceret omnes, ritus nescio quos obseruaret & permolestos, & inutiles. At illa inconcussâ constantiâ non modò fidem retinuit, sed etiam fidei, vt ita dicam, insignia, tùm Rosarium recitando, tùm Ecclesiæ præcepta seruando, quoad licebat: illud vehementer dolens, non posse se festos dies, Dominicósque à profestis exactè secernere. Et quoniam superiori hyeme triginta ex eius popularibus Iroquiorum immanis furor tulerat, idcirco de sempiternâ suâ salute mirum in modum sollicita, duorum alterum à Domino Deo enixè poscebat per preces, vel vt mentem eam coniugi suo inijceret, vt ad Trifluuium descenderet se comite, vel vt Sacerdotem aliquem è Sillerianis in

ANNVS
MDCLI.

oras adduceret suas. Et posterius hoc concessit benignissimus Deus, tanto iucundiori munere, quanto minùs sperato: ità nil mirum, si ad conspectum Buteuxij diuino quodam gaudio delibuta, in lacrimas illicò soluta sit: excepta quidem illius confessio sic affecit Confessarium, vt dies multos totus in se nihili ducendo deinde fuerit, quæ est religiosarum mentium despicientia sui, dum aliorum rectè facta ardua cum quotidianis suis delictis componunt, quamuis leuibus. Illà suâ innocentia ad Christum adduxit mulier fidelis virum infidelem, detractâ ei pellice, hoc est vxore alterâ, quam post pactum secum matrimonium fœda libido superinduxerat: ipse conuersus vt multum auctoritate valebat apud suos, familias quinque è popularibus fidei conciliauerat: quotquot ijs continebantur, baptizauit Buteuxius. Ita, ex Euangelicâ parabolâ, industria mulier fermentum fidei sic dispensauit in massam, vt panis existeret, mensis olim cælestibus inferendus. Nec intrâ eos limites fructus præclaræ Missionis constitit: progrediendum Buteuxio fuit vltteriùs, ad populum, qui de Christianâ Religione audierat ille quidem ex vicinis Attikameguijs: verum sic, tanquam de lege mortis, hoc est de re vnâ omnium molestissimâ, acerbissimâque, quippe quæ inter cetera polygiam excluderet, quæ adhuc ijs locis exercebatur. Ad illorum animos conciliandos valuit Attikameguiorum eorundem commendatio Buteuxij, cuius & charitatem deprædicabant, qui tantum laborem eorum causâ vltro suscepisset, & dignitatem, qui non vulgari loco esset apud suos: ita minùs grauâtè aures accommodarunt Buteuxio ipsi, qui deinceps apud eos de necessitate fidei disputauit eo successu, vt postridie illi ipsi refractarij vnâ cum Neophytis Attikameguijs qui aderant, Crucem præaltam è ligno defixerint, loco commodo, Sacellum extruxerint, Cœmeterium ad tumulandos mortuos designarint; &, quod caput est, filiolos suos magno numero ad Baptismum stiterint. Id verò Sacellum vbi extitit, dies totos in eo consumebat Catechistes, præclaro in opere occupatus: cuius ad operam, cum suam quoque Neophyti impigrè adiungerent, intrâ paucos dies mira extitit passim animorum mutatio. Longum esset documenta prodere incensæ illorum pietatis: duo tantum perstringo, ex eiusdem Catechistar

Catechistæ Epistolâ : alterum, intrâ dierum decem interual-
lum quod ijs tribuit, delata ad se tympana Impostorum, de
quibus nos tam multoties : alterum, penè religioni se ducere,
præterire complura quæ pro miraculis haberi possint in gene-
re doni sanitarum, per Rosaria : hac enim viâ, hoc est ijs, vt
quidem interpretor, applicitis, emeruisse quamplurimos è mor-
bis grauioribus. Ceterum, cum certatim Baptismum flagita-
rent viri æquè, & mulieres, ad illum tamen tunc quidem non
admisit nisi senes, quos propius à morte abesse intelligebat:
pollicitus se anno deinde proximè consequenti, reuersurum ad
messam præclaram, talémque, vt circumpositæ Nationes
ipsæ quoque accessuræ essent eo numero, quem (verba sunt
eius, quæ, qui volet, hyperbolen interpretetur, dum illud
maneant, virum tam circumspectum nunquam profectò sic lo-
cuturum fuisse, nisi magnum quiddam designatum voluisset)
vel si annis quadraginta superfuturus fuisset, vix potuisset ba-
ptizare. Sed non tamdiu in hac mortalitate relictus est : ad
mercedem laborum eum euocauit annus proximè consequens,
vt reddemus : sublatus enim de medio est ab ijs ipsis Iroquijs,
qui instincti à tetra dæmone, vineam Domini Sabaoth si non
prorsus exterminabant, vastabant certè, depopulabantque mi-
serandum in modum.

ET HOC IPSO quidem anno, postquam se Buteuxius ad
Trifluuium receperat per easdem difficultates, pèrque eadem
pericula, quæ inter eundem occurrerant; præter omnium ex-
pectationem metumque, fera illa monstra penetrarunt eò,
nocendi gratiâ, quòd vix vllus cuiusquam emolumenti spe pro-
positâ aspirare audeat, si studium salutis animarum exceperis.
Ad Lacum Kifakami, infestum vndique itinerum difficulta-
te tali, qualem suprà descripsimus, peruenerunt ramen clàm,
nocturni parricidæ, pèrque noctis intempestæ tenebras incau-
tos, inermesque deprehenderunt ex gente innocentissimâ tres
& viginti, vnus eiusdemque casæ inquilinos, turbam ferè im-
bellem : tres enim tantum viri erant, atque ij non incruentam
passi sunt cedere importunissimo hosti victoriam : ceterum
oppressi sunt à multis pauci : reliqui, hoc est pueri, cum mu-
lieribus, ad rogos flammâsque abducti in vinculis. Erant in
vicinâ casâ mulieres complures, & solæ quidem, hoc est con-

*Novi Iroquia-
rum impetus.*

ANNVS
MDCLII.

iugum destitutæ præsidio, qui venatum ierant: eæ expergefactæ ad repentinum tumultum, vociferationesque & eiulatus permixtos, facillè coniecturâ id quod erat affecutæ, se trepidè subducunt, nocturnæque tectæ caligine euadunt vècunque licuit: & quod mirere, solæ per deuia, pèrque saltus ac torrentes, ad Trifluuium tandem peruenere, incolumes illæ quidem, at eo mœrore deiectæ, qui tantarum calamitatum socius esse solet. Viri è venatione reuersi, attonitique vel strage vicinorum, quorum cruenta cadauera inhumata reppererunt, vel vxorum fugâ, cùm quid ijs factum esset, indicaret nemo, tamen id quod erat suspicati, & ipsi ad Trifluuium tendere magnis itineribus, tanquam ad asylum, rerum omnium egentes. Duplex tamen gratulatio fuit: altera, de repertis receptisque vxoribus, altera de suorum in fide Magistrorum conspectu & consuetudine; sed quæ graui oneri hospitibus non potuit non esse: quemadmodum enim in his angustijs rei domesticæ, tam multos alerent? Miserandis aduenis solum patrium repetere, haud tutum: ibidem diutiùs consistere in votis quidem erat, ne à Buteuxio diuellerentur: sed neque locus vacabat periculo, & annona nulla suppeditabat: maluerunt tamen in summâ egestate tùm Sacramentis, tùm alijs Christianæ Religionis præsidijs frui, quàm domi suæ in momenta angi metu hostis tam formidolosi.

PAVLO ANTE, hoc est de mense Maio, cùm pestes eæ Nouæ Franciæ ad Montem-regalem excurrissent, vbi eorum impetus sæpè à Gallis indigenisque retusi feliciter erant, luce palàm manipulus bellatorum quinquaginta in oculis Præsidiorum, qui accurrere satis tempore nequierunt, feminam è Galliâ rapuit, abduxitque, ingemiscuntibus cunctis. Erat illa haud illustribus natalibus, at præstanti, vt exitus indicauit, virtute. Cùm aliquandiu vixisset inter Barbaros, vno Deo conscio factorum, consiliorumque suorum, pòst, ab efferatis carnificibus cremata est, in fonte manes vlturis scilicet popularium octo, qui in certamine cum Gallis commisso interierant. Inauditâ crudelitate, in feminas præsertim, mammæ ei, nasusque, & aures recisæ priùs: dein lacerum truncumque corpus vstulatum, Dei famulâ horribilem illam cruciatum diritatem constantiùs perferente, quàm vllus sibi facillè persuasif-

fer: sed adfuit è cælo vis humanâ præstantior: & qui tam sapè victoriam Martyrij etiam sexui fragili contulit, idem in tempore corroborauit animum imbellis imbecillisque mulieris, & videlicet minimè duratæ ad asperitatem illam siluestrem, quippe quæ in Galliæ suauitate magnam partem ætatis exegisset. Fertur medijs intormentis diuinam opem continenter implorasse, luminibus semper in cælum sublatis; moriensque hoc est in extremo ipso spiritu IESVM, quod assidue fecerat, appellasse. Ad Abnaquios profectus Gabriel Druilletius, vetus gentis institutor in fide, cum nondum se recepisset quo tempore naues profectæ sunt, res illius expeditionis reddet annus consequens.

E GALLIA, hinc missum subsidium peropportunè, illinc importata calamitas. Ad III. Idus Octobris, quo tempore spes penè omnis exciderat nauium, hoc quidem anno conspiciendarum, adfuit cum militari manu, exiguâ illâ quidem numero, at viuiddâ virtute, Lausonius Prorex, idem ille qui ante annos viginti ab Ludouico XIII. Christianissimo Rege in Maiorem Britanniam Legatus, suâ prudentiâ perfecit, vt Arx Kebeccensis iniquè ab Kersijs fratribus Anglis occupata, legitimo Principi restitueretur. Cum eo, inquit Paulus Raguennellus, redire visa spes, lætitiæque Nouæ Franciæ: cum enim iamdiu in Canadenses egregiè sit animatus, nihil non expectandum de eius studio. Ac iam tum quidem tam benè de oris ijs meritis est, vt professi sint Trifluuiiani, absque militari illo præsidio quod secum adduxit, vix stationem illam, Iroquiorum crudeles impetus propulsaturam fuisse: quæ tamen si in truculentorum hominum potestatem venisset, quantas demùm strages importassent, quando noctes diésque adesse solebant ex insidijs, nullo certo lare licèt, nullo receptu nisi in densa, auiæque siluarum. Quanquam firmitus auxilium aliunde pij incolæ & petiere, & assecuti sunt, è cælo videlicet, vnde augustissima Genitrix Dei per assiduas preces inuocata, benignè adfuit, pro more. Oratoria ei complura crexerant diuersis nominibus è veteri Galliâ accersitis, hoc est è diuersis Sanctuarijs, vbi hîc Mater Dei multiplici appellatione colitur, Virginis Lauretanæ, Latitiæ, Virtutum, Faustæ Opis, Victoræ, aliorumque id genus, in angusto amplitudinem no-

ANNVS
MDCLI.

stram imitati. Itabant statis hebdomadæ lucibus nunc ad hoc, nunc ad illud, die Sabbati potissimum, qui totâ Ecclesiâ peculiari veneratione Deiparæ facer: prostratique in preces, opem suppliciter inclamabant illius, quam, ex addictissimo cliente S. Bernardo, queri nemo queat sibi in rebus aduersis inuocatam defuisse. Nec verò illos spes sua frustrata est: quoties ferus hostis adfuit, toties repullus est, & ferè cum iacturâ.

AT IN IPSA Galliâ indignissimè acceptus est Martinus Lyonnus è Societate IESV Sacerdos, qui quærendis Nouæ Franciæ subsidijs, emensus Occidentalem Oceanum erat. Dum portum putat se tenere, fecit naufragium, non naui ille quidem, quæ & ipsa tamen iactata periculosissimè erat; sed exiguæ illius spei quam repositam habebat eorum in liberalitate, quorum merces eadem naui vehebantur. Rem ipsius verbis exponam, ex literis quas tunc Rupellâ dedit, Lutetiam ad Paulum Iuuenæum: atque adeò perinde vt ipse, parcam nomini illius, qui tunc oram eam maris Santonici, nauibus, myoparonibûsque infestam habebat: dum enim hæc scribo, idem in Regis Christianissimi obsequio est. Sic igitur post præmissam salutationem Lyonnus, Iuuenæum compellans. Significabunt tibi hæc meæ literæ, quæ res secundæ nostræ fuerint, quæ aduersæ; quæ lætitiæ seges, quæ mœroris. Dicam, necne, nos feliciter ad portum esse appullos, ambigo: quando in ipso appulsu calamitas nos excepit; & quando loco Cantici actionis gratiarum, quod festâ gratulatione, quantâque maximâ contentione vocis modulari nautæ nostri solent, vbi quò tendebant peruenere; Psalmus Davidis quinquagesimus aptior est ad deplorandam communem calamitatem. Anno superiore Rupellâ vela fecimus ad XVII. Cal. Sextiles: nec enim prius licuerat: hoc verò tempore flant rariùs Aquilo & Cæcias: ita longus & molestus traiectus fuit: neque Kebeccum tenuimus, nisi pridie Idus Octobris. Hæc verò anno, indidem Kebecco soluimus ad XVI. Cal. Decemb. hoc est, tardius quam vlla vnquam naui soluerat: atque adeò mercatorum nullus conscendere nauem nobiscum voluit, quamlibet vrgeret negotiorum priuatorum, publicorum-ve ratio: tantus eos metus habuit, ne S. Laurentij flu-

uius medio in cursu congelaret, ne-ve tempestates in mari
existerent. Quę euentura fuerant, an præsenserint, nescio:
illud scio, nos procellis, ventorūque omnium vi incredibi-
lem in modum iactatos fuisse. Penē nobis persuaseramus om-
nes, Decembris mensis initium vitæ nostræ terminum fore:
ventorum impetus ostiduum ipsum tenuit: atque intrā illud
interuallum sic nauem impulit, vt neque silicum ad dolia octo-
ginta, neque bombardæ octo grandiores ad saburram imā in
naue collocatæ, neque merces quantæ quantæ erant, neque
poculenti quicquid erat, neque pisa quibus tunc solis vesce-
bamur, neque si quid præterea in naue erat, impedierit, quō
minūs naus in alterum latus inclinaretur vsque eō, vt per
marginem vnda influeret. Mali pars superior circā carchesia,
diffracta: ac si, vt fit sæpius, eadem vi denuō ventus ingruis-
set, perieramus: prorsus enim inuersa naus esset, atque adeō
subsedisset in gurgites: sed prohibuit propitia Deipara: votum
illi quoddam tunc nuncupauimus, post, exoluimus. Absque
eo fuisset, non satis intelligo quemadmodum pars illa naus
tām immāni pondere depressa exurgere ad æquilibratam
potuisset. Ergo tū hoc discrimine, tū alijs compluribus,
at minoribus defuncti, ipsā nocte quæ nascentem I E S V M
excepit, eō peruenimus, vbi tranquilla lætāque omnia spera-
bamus, vnā cum copiā, ceteris quidem diuinā Eucharistiā potiun-
di, mihi sacrificandi. Omnia ad exultationem comparabantur:
gaudium tanquam in rediuiuis, sic in vniuscuiusque fronte enite-
cebat: quicquid in naui pretij alicuius erat, illud totum in Nauar-
chi cubiculum inferebamus ad ornamentum, quo maiori pompā
ibidem peragere Sacrum die Christi natali liceret: cū dere-
pentē aures ferit fragor displosæ bombardæ maioris vnius &
alterius, & hostiliter quidem, hoc est cum globo candenti.
Hic verō attonitus vnusquisque, conticescere, & quid id rei
tandem esset, demirari. Vt inter Ream Insulam, & Rupel-
lenſe Promontorium versabamur (vulgō *Chef de bois*) incla-
mantes audimus, infensā vociferatione nescio quos, & nauem
ad se admoueri ocyūs iubentes, vela deiiei, iaci anchoras: ni
faceremus, bombardas quotquot erant, in nos confestim dis-
plosum iri. Hic verō noster omnium stupor intendi: ignari
prorsus tumultuum illorū, qui nunc Galliam agitant, pu-

ANNVS
MDCLI.

rauimus naues esse regias, quarum ius, per imprudentiam perque nocturnas tenebras violassemus, supernè elati, hoc est, quâ parte flaret aura. Quare paremus continuò, quæque imperauerant, facimus omnia: sed nihil obseruantia nostra apud infestum militem valuit: adfuere statim lembi quatuor pleni armatis: ij saltu in nauem nostram se librant: arcas diffringunt: quicquid occurrebat, expilant, abductum Nauarchum sistunt ei, qui quinque sex-ve nauibus præest, quæ Rupellensis portus fauces obsident: vno verbo, navis ipsa nostra *Broagium* abducitur (oppidum maritimum munitissimum est, leucas quinque Gallicas ab Rupellâ distitum, ad meridiem) ego, vnâ cum socio, Laïco Adiutore, qui Galliam valetudinis causâ repetijt, Rupellam me recepi. Nec intrâ hos limites stetit calamitatum nostrarum modus: vnâ nobiscum nauis altera soluerat, Virgo nomine: cursum simul tenuimus ad ostia vsque Magni fluminis, quâ prorumpit in Oceanum. Erat illa velis ocyor, quàm nostra hæc: atque ad eò cum à nobis discessisset, putaueramus huc priùs, peruenturam quàm nos: nunc, quando nullibi compareret, ea nos angit sollicitudo, euenisse fortè, vt quæ tempestates ac procellæ nos penè demerferunt, eadem illam absorbuerint: atque hoc certiore fundamento coniectura nostra nititur, quod iampridem navis ea, vetustate fatiscebatur, sic, vt non nisi agrè Kebeccum priùs tenuerit, vndâ se se per rimas vndique insinuante, & vbertim quidem. Hæc sunt (subdit) quæ ad rationem itineris pertinent. Adiungit pro Commentario Scriptor Gallicus, de eâ naue nil prorsus auditum deinceps. Data verò erat Epistola, Rupellâ VI. Cal. Ianuarij

ANNVS
MDCLII.

ABSTVLIT ANNVS sequens columnas complures ædificij, nascentis Canadensis Ecclesiæ: id demonstrante Domino Deo, se tanquam summum architectum, quo nomine à S. Paulo appellatur, identidem fulcra subducere fornicum, postquàm magnâ satis inter se firmitate lapides coaluerunt: hoc tamen luctuosius, quod saxa illa vitæ sensûsque expertia, nihil conferre ad corroborandum ædificium sua industriâ possunt, possunt lapides viui, de quibus agimus. Atque fideles illi cum duplicis generis sint, indigenæ alij, alij Galli, quos in Nouam-Franciâ virtutis ardor, & diuinæ gloriæ stu-

ANNVS
MDCCLII.*Maria à S. Iosepho mors, atque
elogium.*

dium vexit; ex vtrisque quosdam in cæleste ædificium tran-
stulit idem cæli terrarumque architector & Dominus. In po-
sterioribus hisce, locum non vltimum tenuit, quæ prior subla-
ta est, Maria à S. Iosepho, è Collegio Monialium S. Vrsu-
læ, Virgo virtute singulari eadem, & claris natalibus, neptis
illa ex sorore *Iacobi Radulphi*, Rupellensis Episcopi, de quâ
commemoratum suprâ. Et quoniam Sanctimonialis illius non
modò felix excessus è vitâ, sed etiam in Nouam-Franciam
vocatio habet digna complura, quæ in Nouæ-Franciæ Hi-
storiâ locum obtineant; præter ea quæ antè pauca delibau-
mus, per Epitomen reddam hîc ea, quæ fusiùs Gallicus scri-
ptor persecutus est. Nata in Andibus anno huius seculi deci-
mo sexto, ab ipsis incunabulis specimen dedit nescio quod so-
lito augustius: & non modò antè quàm arbitra sui esse pos-
set, sed etiam antè quàm explicaret se se ratio (nisi fortè, quæ
fuit quorundam coniectura, eâ ipsi diuinitus concessum est
vti, longè maturiùs) in imis præcordijs extitit pudoris Re-
ligionisque amor, nec vulgaris: atque id ipsa adscribebat ma-
tris pietati, à quâ esset Regine Virginum dicata. Quadrima
cùm esset, deambulantes rure, suo in luco, adferri ad se pa-
rentes filiolum iussere, suas delicias. Cui id demandatum erat
verna, adolescens petulans, dum gestat paruulam, virginal-
le corpusculum licentiùs attrectauit. Ipsa contumeliam, quoad
licuit propulsatura, agit se se confestim cum impetu, cùm-
que lacrimis, eò vsque commora, vt iratos parentes turpis
nebulo mendacij nescio cuius obtentu vix placare potuerit.
Atque eam culpam, alienam prorsùs licèt, sic deinceps ta-
men virgo deplorauit vt suam: quinetiam tradit Sacerdos is,
è Societate, apud quem diu post vitæ suæ seriem per homo-
logesim ab ipsâ infantia in Nouâ-Franciâ totam recognouit,
nihil ab eâ vnquam in castimoniam peccatum eâ re grauius,
hoc est, peccatum prorsùs nihil: ac tametsi ipsa etiam tum
lasciuia illam fœdi homuli vberibus lacrimis deflebat,
agnoscebat tamen, nihil hîc se deliquisse: quanquam ille
aculeus infixus mansit animo, ne ab alio quidem sic haberi
debuisset corpus dicatum, dicandum ve Deo. Et inde ab illa
æratulâ virorum consuetudinem sic auersata est, vt non mo-
dò ab ijs constanter refugeret, sed ne mentionem quidem

ANNVS
MDCLII.

vllam coniugij ferre posset. Id cùm pater obseruasset, consultò per iocum dictitabat identidem, collocare eam se vel le nobili cuidam puerulo, eius æquali: atque adeò munuscula varia, tanquam ab eo missa, filiolaræ offerebat frequens: at virguncula tantam ex eâ oratione mentis ægritudinem contrahebat, vt cùm animaduerneret mater eam sensim tabescere, à coniuge precata sit, temperaret deinceps sibi, ac si saluam incolumemque filiolaræ vellet, parceret tam ingratam tamque exosam mentionem obtrudere. Indidem profectum, quod eadem in ætatulâ fecit. Vir nobilis, non nescius quàm grauatè ferret talia, prudens, volensque, si prudens tamen, qui tantum dolorem immerenti offerebat, incautam osculatus est: illa vicissim, non oratione, sed re ipsâ, quàm iniquo animo lasciuiam istam ferret, testatura, impexit merenti colaphum, & tam validè, vt ictum petulans egregiè se sensisse, dissimulare nequierit. Atque vt castimoniarum lucerna arderet ante oculos Domini Dei iucundius, adiungere iam tum cepit charitatis opera, cùmque matrem non modò crebrò audiret commendare egentes, sed cerneret assidue re illis adesse ipsâ: sæpenumerò virguncula clam quæ sibi in ientaculum, merendam-ve attributa essent, donare mendiculis, atque adiungere si quid è penu nancisceretur: mater in pio furto aliquando deprehensam filiolaræ non modò non obiurgauit, sed etiam arctissimè complexa, facultatem concessit amplissimam, quicquid vellet ipsis elargiendi: cùmque aliquot semper piè aleret, quoties eos per se visebat, ductabat secum paruulam: quâ re nulla accidere ei poterat incundior. Tàm auersabatur cultum corporis exquisitiorem omnem, quam aliæ copiosis, nobilibus-ve natæ parentibus concupiscere vulgò solent: ditiabátque, conditioni se suæ anteferre, hoc quidem nomine, rusticanæ cuiusdam virgunculæ conditionem, oues paternas pascentis, quòd ea curâ omni vacaret personæ è villosò serico indendæ vultui, aptandarum chirothecarum, incessum habitumque totum ex solenni modo componendi. Quæ cùm in parentum oculos incurrerent in momenta, sapienter interpretati id quod res erat, filiolaræ suam ad sublimius aliquod vitæ institutum, hoc est ad Religiosam vitam vocari; & ipsi eam in rem constituerunt conferre quod suum erat, hoc

hoc est, virgunculam in disciplinam tradere ancillis Dei, quò, vbi ætas firmior accessisset, ipsa, si videretur, idem vitæ institutum arriperet. Ergo haud dum nouennem pia parens Turones ducit (vrbs est Prouinciæ in Galliâ eius nominis princeps) traditque Monialibus S. Vrsulæ percharum depositum : & vix pedem in Parthenonem illum intulerat, cum omnium in se conuertit oculos, omnium sibi adiunxit studia, non Monialium modò, quæ iam tum in paruulâ, dona Dei eximia suspiciebant, sed etiam æqualium virguncularum quibuscum educabatur, adeò vt penè pro magistrâ eam haberent : &, quod mirere, nullâ inuidentiâ vrebantur, si quando, id quod proclive erat, videbant eam sibi à Monialibus anteponi, aut pluris quàm se fieri. Intereà semina illa virtutum tanquam in agro benè subacto radices in dies agere, sic, vt tametsi minimè tetrica à naturâ, perlubenter statis horis animum cum æqualibus relaxabat, semper tamen exercitationibus pijs designatum tempus tribueret, nec particulam vllam earum desiderari pateretur. Vitas Sanctorum volutabat perdiligenter, eorum præsertim, quorum ardor animi in alijs ad Deum perducendis eluxerat : atque eo ex fonte manauit studium illud ingens ergà S. Franciscum Xauerium, quem vnice venerabatur. Quo verò tempore sacram primùm synaxim obire permessa est, testatur Ioannes Bagotius è Societate Sacerdos singulari æquè virtute & eruditione, miratum se eâ in ætatulâ vel ingenij vim acerrimam, perspicacissimamque, ad homologesim, vel incensos diuini amoris ardores, qui lacrimarum vim ex virgunculæ oculis elicerent, quoties verba faceret Catechistes de IESV Christi charitate, se se in Eucharistiâ sistentis, & adfuturi vtique breui ad ipsius solatium & decus, in augustâ illâ mensâ. Atque illud credo, tempus est, quo inuitam paternos lares repetere ad tempus coëgit tabes quædam, quæ artus sensim depascebatur, seu ex nimia contentione ad virtutem, inquit Scriptor Gallicus, seu ex corporis constitutione teneriori. Ibi & valetudinis firmitatem recuperauit, nec quicquam remisit de Christiani officij absolute : neque modò ipsa sublime illud iter perpetuò institit, sed etiam domesticorum vnumquemque ad eadem studia tùm oratione, tùm exemplo incitauit. Non enim abscondi potest

ANNVS
MDC LII.

ciuitas in monte posita, ex oraculo Euangelij : neque potest accensa lucerna non suos explicare fulgores.

AT LVCTANDVM paulò post cum parentibus fuit recuperatâ firmitate virium, virgo iam annorum tredecim, redditum virgere ad Magistras suas, atque ad conuictum illum, quem tam iucundum iuxta, & tam salutarem experta fuerat. Illi reniti contrâ, hoc vehementius, quòd indolem illam & suspiciebant, & arctissimo amore complectebantur, mater præsertim : sed cum nollent Deo repugnare, consenserunt tandem. Vix se ad suum asylum receperat, cum instat vehementer apud Moniales, se in consortium suum admitterent, hoc est ad Religiosæ vitæ tyrocinium : certum sibi & constitutum esse, illud vitæ institutum amplecti : eò se vocari, vel potius vrgeri à Deo : neque posse se non sequi vocantem, neque committere debere ipsas, vt quæ à Deo accerferetur, hanc repellerent. At illæ seu magis magisque explorandæ eius constantiæ, seu veritæ re ipsâ, ne non satis virium haberet ad Religiosæ vitæ asperos labores ; cogitandum potius esse, in illâ infirmitate virium, de paternâ domo repetendâ aiunt, quàm de Religiosæ vitæ ponendo tyrocinio : præsertim cum necdum ætatem attigisset : expectandum saltem, donec ad annum quartum & decimum peruenisset : intereà, si confirmaretur valetudo, nil fortè desperandum. Tandem tamen expugnauit cunstarum animos indefessa pressio : ad inchoandum præproperè tyrocinium admissa est : eâ conditione, vt si vrgerent parentes, eorum potestati permitteretur. Cum annuisset, literas dat continuò ad parentes, enixèque flagitat, cum bonâ vtriusque veniâ fas sibi sit Deo parere, ad quod faciendum ipsi tam crebrò tamque studiosè se adhortati sint : qui ad Religiosam vitam vocatus, eam capeßere renuerit, huic nihil ferè neque ex animi sententiâ, neque ex parentum voto cedere : & verò, Deo aduersante, quid posse lætum secundum-ve contingere ? Quæ, eiusdémque generis complura alia cum afferret, illud interim tacebat, quod iam fecerat, hoc est ne verbum quidem vnum faciebat de inuito tyrocinio. Hic æstulare animo parentes, atque in diuersa rapi : neque repugnare Deo sinebat pietas, neque filiam temerè dimittere, tantus amor. Ergo medium iter insistere constituunt vt si vo-

caretur à Deo, cederent : vocaretur autem necne, illud verò perstudiosè ac perdiligenter explorarent. Sic animo comparati, Turonas pergunt ambo, & quod communi consilio destinàrant, faciunt impigrè, atque adeò æqui iustique limites fortè transiliunt. Nam tametsi ius fisque parentes finit hoc in genere tandiu liberorum constantiam periclitari, quandiu de summi Dei voluntate impulsûque dubitant, tamen vbi semel comperere hunc esse eius nutum, acquiescere prorsùs debent, nisi si suo magno periculo rebellare volunt. Et obtemperarunt quidem pij parentes, at paulò fortasse seriùs, postquam artificiosâ ratiocinatione pater, mater blanditijs pollicitationibûsque incassum diu certauerant. Ergo victrix Maria eò reuertitur, unde ad dies aliquot exierat : nam quò liberiùs cum filiâ agerent, eam prorsùs è septis Monasterij parentes eduxerant : sed-enim vt intelligeret quale demùm, quantùmque munus Domini Dei sit, constantia & perseuerantia illa, quam Christiani vocamus ; penè ipsam deinde vicisse pœnituit. Nempe tam solerter, tamque ad viuum in mentem illi reduxit teter dæmon cuncta quæ per illud interuallum temporis ad firmitatem illam inconcussi animi labefactandam, seu oratione seu re parentes adhibuerant, vt Tartareâ offusam caliginem mentem vehementer perturbârit, atque adeò penè redegerit ad incitas, donec ipsa suæ sibi conscia imbecillitatis, tanquam extremo in discrimine ad Deiparæ patrocinium, ceu ad sacram anchoram confugit, felici vtique, fortunatâque industriâ : nam ea tandem propitia ac fauens immanem illam tempestatem sedauit, reddiditque mentis tranquillitatem : ità de Auer-nali tyranno triumphans, constituit denuò emori potius miliès, quàm de beatâ statione decedere. Nec propterea sibi defuit verus insidiator : quo die velanda erat, cùm de more ad horulæ pompam, vestium nitor circumpositus corpori esset, ornatûsque totus adiectus, quem natalium splendor, domesticâque opulentia poscebat, vt egregiâ formâ erat, sic tùm aliorum, tùm matris potissimùm cepit oculos, vt vix à filiâ diuelli potuerit, in ipso ianæ limine, quæ exterius atrium à Claustri septis determinat, arctè complexam tenens : & verò animi deliquium passura fuisse dicitur, nisi coniux occurrisset, diuellissetque ipse suis manibus matrem à filiâ. Sed

ANNVS
MDCLII.

neque hæc petitio fortem animum expugnauit: elicit modò ex virginis oculis lacrimulas: at eæ exaruerunt, continuò, vbi iniectâ semel veste Religiosâ illam Dominus Deus momento eodem, virtute ex alto induit. Et verò miratæ sunt illicò Moniales, in virgunculâ annorum quatuordecim, maturitatem ætatis planè confirmatæ, in puellulâ seuerissimum studium à Regularis obseruantia præscripto ne latum quidem vnguem discedendi, vigilantiam incredibilem in motibus omnibus tùm animi tùm corporis in perfectionis Religiosæ gymnasium flectendis, & in edomandâ tùm voluntatis propensione qualibet, tùm iudicij pertinaciâ, si paululùm modò in vetiti vel vmbra illa hoc-ve niteretur. Hunc in modum decursò biennio probationis, necdum tamen emortuo teneriori illo, molliori que amore parentum, quo amantiores sui, filia minimè ingrata non iniquum putabat, paulò antè quàm dies aduenisset solennis edendæ Professionis, quo tempore denuò parentes se se Turonas contulerant, intestinâsque seditiones suo conspectu, alloquiòque in filia pectore renouauerant; ne quid vnquam deinceps eo in genere turbaret, obiecit per visum scalam, illi Iacob Patriarchæ simillimam, sponsæ suæ Dominus IESVS, vel per se ipse, vel per sanctum Custodem Angelum. Scalæ pars ima humum contingebat, suprema pertinebat ad cælum: per eam scandebant quamplurimi, atque vt supernè rectâ ferebatur, non per decliue, idcirco tantus erat in ascensu labor, vt è reptantium fronte sudor manaret copiosus, quem tamen sancti Angeli, qui præsto aderant, abstergebant liuteolo. At nihilo seciùs, fallente vestigio impingebant nonnulli in primo ipso scalæ gradu, alij medio interuallo; pauci tantam difficultatem quadam & animi fortitudine, & contentione virium eluctati, ad summum victores perueniebant denique. Et quid toto spectaculo designaretur, qui spectaculum obiecerat, ipse referauit, vt assoler: ità intellexit continuò virgo, quod ad se propriè spectaret, si quid alicunde impedimenti opponeretur scandere nitenti, totum id ex molliore illo amore parentum existere: proinde debilitandum illum esse, vel potius extinguendum: atque vt intelligeretur, imaginem illam tam præstantem non ex vi effectrice imaginum originem duxisse, sed esse obiectam di-

vinitus; visum consecuta est efficacia tanta, vt ex eo momento tanquam disruptis vinculis, libera in Deum euolauerit, neque vnquam ipsi cum viscoso illo amore parentum luctatio fuerit: quo quidem nullum certius diuinæ actionis indicium esse potest.

ERGO HOLOCAUSTO sui ritè per solennia vota oblato, momentum nullum prætermisit, quin in Deum tenderet: vbique matura, vbique grauis, vbique ex Dei nutibus apta. Si quando ab externis ad colloquium accersebatur, sermonem nullum ferre, nisi de pijs rebus: ac si quis fortè aliò deflesteret, hoc est ad ea de quibus idcirco tam sæpè loquuntur Laïci, quòd animales homines non percipiunt ea quæ Dei sunt, nedum ijs afficiuntur; ipsa contrà, reducere in viam, de iisque orationem habere, quæ voluere animo solebat, de dignitate animarum, de iucunditate tranquillæ mentis, de quæ causis illius eiusdem tranquillitatis effectricibus, vitæ morumque integritate, vsu frequenti Sacramento- rum, ad gratiam Dei, si adesset, fouendam in pectore, si abesset, (quo nihil sit in vitâ ærumnosius, neque luctuosius) recuperandam confestim. Et quoniam iam tum puella penè ipsa (neque enim annum ætatis sextum decimum excesserat) instituere puellulas iussa est; quam provinciam iniqui rerum æstimatores pro despicabili habent, illa, & arripuit auidè, & impigrè exornauit: præclarissimè secum agitata, cui Dominus Deus tanti pretij deposita credidisset. Sed (quæ est humanæ mentis inconstantia) relanguit decursu temporis non externus quidem ardor is, qui ad præclara illam semper incitabat, sed despicientia sui interior, atque adeò summi boni amor: (ecquis enim sincerus ac fuci expers amor Dei, sine animi demissione esse potest?) Euæ filia, Euam imitata est eatenus, vt seipsam magnificè circumspiceret, & existimationi suæ velificaretur. Videbat se cunctis charam esse: quæ faceret, quæque diceret cuncta, probari vulgò omnibus: è Sanctimonialibus Monasterij eiusdem, omnes, quarum aliqua esset auctoritas, sibi studere: quæ cum omnia ingererent se potius, quàm accerferentur; enīmerò cur non frueretur oblati, perque ea, ad altiora, quæ putantur, gradum faceret? Dum ea cali-

ANNVS
MDCLII.

go menti obuersatur, cælestesque si non extinguit, certè ob-
 scurat fulgores, adfuit denuò benignissimus sponfus. Nam
 nocturnâ in quiete visa sibi est versari loco spatioso illo qui-
 dem, at tabernis, officinisque cincto vndique, vt in magnis
 vrbibus videre est. Erant res omnes ad pompam prolatae, quæ
 inescare oculos vel pretio, vel pulchritudine solent, vel sen-
 suum mollitiem quoquo modo fouere. Vt erant cuncta in bo-
 no lumine collocata, nullus erat spectantium, quin ijs tan-
 quam præstigijs irretiretur continuò, atque adeò tabernarum
 aliquam subiret. In ijs (vt sublimius quiddam esse constaret
 somnio naturali) Religiosum quendam vidit, tum quidem
 magnâ celebritate virtutis : (pòst, ab suo Ordine amens per-
 ditusque defecit) is captus insidiosâ illecebrâ, ingressus &
 ipse est. Hic verò dum se ipsa respicit, pedemque parat re-
 flectere, enimuerò obseptos ad reditum exitus omnes vidit,
 sic, vt penè non posset non & ipsa in funestum illud bara-
 trum ruere. In grauissimo illo angore animi, ac propè in vl-
 timâ desperatione, agmen videt iuuenum fusco colore, ap-
 propinquantium : eorum vnus vexillum ferebat, literis qui-
 busdam inscriptum, ignoto sibi idiomate : tum medio ex ag-
 mine vocem exaudit inclamantis cuiusdam. Pone metum, ac
 perge fidens : per hos, salus tibi parabitur. Nec mora : cir-
 cumsistunt hinc inde mediam, tanquam Prætoriani milites :
 deductamque per fatalem plateam, tuto demùm loco con-
 stituunt. Ad se reuersam mirè affecit insolita species : ac ta-
 met si quânam tandem essent illi sui vindices, minimè tunc
 intellexit, quæ Canadensem nullum vidisset vnquam : (pòst
 in Nouâ-Franciâ vultus eosdem agnouit) tamen accedente
 fatali illo casu miseri Religiosi, quem viderat, sensim incre-
 uit eius in pectore zelus, quem vocamus, animarum, &
 laudabilis cupido operæ qualiscumque suæ in ijs rebus po-
 nendæ, quæ ad sempiternam earum salutem facerent. Cæ-
 lesti flammæ olei aliquantum iniiciebat quotannis lectio Li-
 terarum quæ Gallicè in annos singulos ediam ceperant, de
 rebus Canadensibus : sentiebátque animo suo subdi faces ad
 ea, quæ non à se tum quidem aliter perfici posse putabat,
 dum in se, statimque rerum qui tunc erat, reflectebat men-
 tis oculos, quàm quæ per somnium nos fecisse, expergefa-

At deinde ridemus. Sermonem tamen conferebat frequens eâ de re, cum fidâ in Christo sociâ, ac sorore, Mariâ ab Incarnatione, quæ & ipsa pari flammâ æstuabat: verum, desiderio tenus cœpta præclara consistebant: eccui enim venisset in mentem, teneras virgines easdem, & tam claris natalibus in extremas orbis oras aliquando missum iri? Sub id tempus iniecit Dominus Magdalenzæ Pelterizæ mentem eam de quâ diximus, vt se suâque transferret in Nouam-Franciam, eodem duceret Sanctimoniales virgines è S. Ursulæ familiâ, constitueretque Seminarium, ad instituendas Canadenses puellulas, perpetuis scilicet de suo attributis prouentibus. Cum rumor in Turonensi Cœnobio increbuisse, adesse Pelteriam ipsam, iamque ab Illustrissimo Archiepiscopo impetrasse, vt in tam arduum opus idem, & tam vastis illis regionibus salutare, secum pergeret Maria ab Incarnatione; illudque agi deinceps, vt eiusdem optimi Præsulis iussu, sociâ ipsi ex eodem Parthenone attribueretur; enimuero præclaræ expeditionis cupiditate æstuarè vulgò omnes, votisque omnibus expetere, vt tantum sibi boni obtingeret. Vna Maria à S. Bernardo (post, ex singulari studio ergà S. Iosephum, Nouæ Franciæ Tutelarem, mutato nomine Maria à S. Iosepho vocata est: eâque nomenclatura permansit) algere totis præcordijs: quæque antè nil tam auebat, quàm vt se daret occasio animas illas iuuandi, tam ab ijs præsidijs destitutas, quibus nostrates abundant; tunc & Pelteriam, & quæ comes adiuncta iam erat, habebat pro conclamatis. Præsentiebat videlicet teter dæmon, quàm salutarem operam nauatura illic esset, si vnâ cum Mariâ ab Incarnatione proficisceretur: proinde, illum propè horrorem iniiciebat animo, vt interuerso opere Dei, in Galliam segnis remaneret, quæ in Nouâ Franciâ tam impigrè laboratura esset. Sed consilium Dei stat, stabitque: cum demisso ac tristi vultu ista animo tam humilia, tamque abiecta coqueret, colloqui aliquando instituit cum charissimâ in Christo sorore, de ratione suscepti consilij. Mariam ab Incarnatione adit, quæritque; Num igitur certum esset migrare in Nouam Franciam? quidni in Galliâ secum consisteret? cur per tanta discrimina tantos appeteret labores? & eius generis complura. Ad quæ

ANNVS
MDCLII.

altera, Deo fidens; Tu verò, inquit, quid mente versas? ubi pristini illi tui ardores, quibus haud ita diu me ad tam præclarum opus incitabas? quidni quæ mecum adhuc tam concorditer vixisti, addis te sociam? Erit, si nunc hîc consistes, cum te pœniteat istius propè ignavia: quæque Crucem Canadensem refugis, caue ne grauiorem, asperiorémque in Galliâ ferre cogaris, & cum perpetuo angore animi, quæ caelestes non igniculos, sed ardores tuâ timiditate restinxeris. Hîc verò tanquam ex graui somno experrecta Maria à S. Iosepho; Rectè mones, inquit, ac me piget iam mei: nescio quas præstigias obiecerat isti animo Satanas: certum est tecum proficisci, si dabitur: proinde coniunctâ operâ inid ambæ incumbamus. Nil potuit Mariæ ab Incarnatione accidere iucundius: procumbunt ambæ in genua, incœptumque Deo commendant: illa cuius res agebatur, ad Prælatæ pedes prostrata, rogat suppliciter, dimittat se porrò, tradâtque Mariæ ab Incarnatione sociam. Sed ad tam repentinam, tamque insperatam postulationem perculsa vehementer animo Parthenonis Præses; Tu verò, inquit, alia omnia cogita: mane potiùs, & quam procurationem hîc obibat Maria ab Incarnatione, eam tibi demandatam obi strenuè. Quid faceret? nimirum ad Deum confugit: & quando communibus suffragiis in Conuentu propediem legenda erat socia Mariæ ab incarnatione, nihil deinceps aliud moranti; petunt ambæ ab eo qui sortes temperat, ne se frustretur optatis. Et valuit præcatio: contrà quàm omnium ferret opinio, in Mariam à S. Iosepho conspirant omnes: ita cum Præses ipsa metueret, ne si obfisteret diutiùs, repugnaret Deo, manus dedit. Quid multa? ambas abducit Pelteria, mœstis licet Mariæ à S. Iosepho parentibus: sed ne ipsi quidem dissentire, postquam tam illustribus significationibus Dominus Deus ostendebat, se eorum filiam in opus Euangelij segregasse. Ita parentum, sororum in Christo, sui, victrix, profecta denique Turonibus est X. Cal. Martias, anno quem supra diximus, huius seculi vndequadragésimo, nondum expleto anno ætatis tertio & vicesimo. Quâ tamen in iuuentâ, inquit Scriptor Gallicus, non modò iuuenile nihil præ se tulit; sed contrà, tot in itineribus quæ antè quàm nauem conscenderent Christianæ Amazones, suscipienda necessariò fuerunt,

fuerunt, vbicunque versata est, etiam in aulâ Regis Christianissimi, *Christi bonus odor* fuit, impressâque reliquit tûm virtutum aliarum vestigia, tûm singularis modestiæ imprimis; adeò vt etiam nunc extet locis compluribus illius memoria, coniuncta cum veneratione. In naue autem, quod mirere, illa ipsa quæ mare antè nusquam viderat, tamen in medijs tempestatibus ac procellis confirmabat aliorum animos, & dignis eâ personâ salibus instantis periculi metum extenuabat. Certè in præsentissimo illo discrimine, de quonos ad annum seculi vndequadagesimum, cûm nihil propiùs factum, quàm vt naus, quâ vnâ cum lectâ illâ Christi cohorte vehebatur, allideretur ad immanem illam molem, quæ ex aduerso appropinquabat; trepidantibus alijs, consternatisque metu, ipsa imperterrita, nihil de vultus serenitate remisit, nullum perturbationis indicium præ se tulit: atque ea ipsa firmitas vel frontis vel animi, non mediocriter excitabat deiectos: & verò incolumes tandem omnes Kebeccum tenuere, vt vidimus.

ATQVE HIC TANTO Deo propior, quantò se magis à rebus creatis omnibus abstraxerat, sic egit annos propè tredecim: vt primò quidem cælestibus colliquesceret delitijs, ac secundùm illud beati Iob de se, *lauaret butyro pedes suos*. Fuit cûm in oratione defixa, videre sibi visa sit suum ipsius animum sub imagine Arcis cuiusdam, munitissimæ iuxtà, & ornatissimæ: quam cum suspiceret, ad fores eâdem in imagine adstitit Seruator humani generis IESVS Christus, radijs gloriæ fulgens vndique, & mirâ pulcritudine spectabilis: & porrigens dextram, ad seque inuitans; *Tu*, inquit, *externos Arcis aditus serua: ego interiora curauero*. Tum, dum abscederet, sequi Maria conata est abeuntem: sed oppansum velum quoddam prohibuit, monuitque, adhuc insistendum fidei iter esse. Et paruit: intentâque in id quod inculcatum fuerat, sensus omnes sic semper refrenauit, coërcuitque, vt ne vel leuiter quidem vnquam eorum vllus extrâ decori honestique limites eruperit. Ceterùm, intrâ perbreue temporis interuallum, vt & ingenij valebat acumine, & memoriæ felicitate, Algonquinum, Huronicumque idioma arripuit, & vtriusque præsidio mira gessit, non modò in Canadensibus puellulis instituendis, quæ potissimâ suscepti muneris partes erant, sed etiam in

ANNVS
MDCLII.

adultis informandis, solandisque, & quod mirere, ad tradenda Rudimenta mysteriorum fidei Catechumenis. Hinc viri æquè, & feminæ ad eam adibant vulgò, in dubijs de Officio quæstionibus, atque adeò etiam in asceticis, præclara consilia sapientis in Christo Magistræ suscipientes: hinc illa veneratio tanta, vt eam inter nomina cetera, etiam Virginem sanctam appellarent. Postquam autem ijs in exercitationibus octennium posuerat, eidem summo rerum omnium moderatori visum, Mariæ ab S. Iosepho sublimiora, difficilioraque proponere. Lac eò vsque ferè propinauerat: deinceps porrexit absinthium, at, monitæ priùs, ne mutata derepentè ratio virginis animum perturbaret. Haud toto quinquennio antè, quàm è viujs excederet, significauit Dominus, reliquam deinceps ipsi ætatem sic exactum iri, vt nil nisi fidem, Crucemque gestaret: atque ex eo momento, vt ipsa declarauit arcanorum conscia, nunquam deinceps dolore caruit. Nam corpus quidem penè assiduè febre conflictabatur: successit asthma permolestum, vnà cum tussi perpetuâ, ex pulmonum vitio. Sed hæc ludens tulisset (& verò insigni animi æquitate semper tulit) nisi accessisset crux omnium grauissima, hoc est destitutio, quam vocant, interior, tum, cùm Deus ipse se occultit, & tanquam per cancellos prospiciens, vt est in sacro Cantico, adest ille quidem intimè præsens, animæque inuigilans; sed sic, vt fide tantùm deprehendatur, nullo prorsus sensu cælestium voluptatum earum, quibus nonnunquam animæ eadem colliquescent. Dictitabat frequens, tria se metuere (deprecatura vtique, nisi absolutissimo quodam modo è diuinâ prouidentia tota apta esset) ne in morbum incideret eius generis, cuius remedia ægrè iuxta, & illis quæ ægræ adessent, crearent molestiam: ne vehementiores dolores essent, quorum moribus patientia cederet: ne supremi morbi tempore destitueretur interiùs, eodem modo quo aliàs, verita ne si id contingeret, non satis ex animo fidem suam Domino Deo præstaret. Quis Consiliarius Domini fuit? Abstulit rubiginem de argento, vt exiret vas purissimum: &, si quando aliàs, in Mariâ à S. Iosepho patuit, summum Agonothetam certamen forte dare suis, non vt vincantur quidem, quod tanta bonitas nunquam finit euenire, sed vt vincant. Quæ metuebat,

cuncta euenerunt, sed euenerunt tali tantæque illustrandæ constantiæ fideique, quam tum maximè Deo suo probauit, cùm minimè probaturam ex modicâ sui opinione reformidârat. Nam sub extremos vitæ menses aquâ intercute adedò intumuit, vt ne illius vi præfocaretur, censuerit Chirurgus incidenda crura esse. Ergo tam altè ferrum immisit, piè sæuiens, vt quæ membrana proximè os tibiæ maius operit, appareret: quâ in doloris acerbitate cùm semel aliquantum exclamans in nomen I E S V ægra erupisset, delictum metuens; Me verò, inquit, parùm in dolore firmam? & adstantes compellans; Ignoscite quæso, inquit, si malo exemplo cuiuspiam vestrùm animum offendi. Sed acerrimum ex vulnere dolorem excepit non penè minor ex curatione cruciatus: vidit Chirurgus periculum esse, ne quæ partes incisæ in cruribus fuerant, eas languente, ac propè extincto calore naturali, gangræna occuparet: eò remedium vsurpauit tale, vt triduum ipsum doloris vi in momenta singula animam actura putaretur. Quæ tamen tanta acerbitas penè suauis videbatur, præ illâ interiori destitutione quam metuerat, præque angore animi, qui explicari verbis nequeat. Sanè cùm identidem varijs antè temporibus sic exercita à Domino Deo esset, tamen in istis tanquam tempestatibus & procellis, decumanus is fluctus fuit; at nihilo seciùs, cùm tantis angoribus pectus intùs exederetur, foris tranquillitas erat tanta, vt præter eos quibus arcanum habebat nihil, crederent vulgò alij, cælestibus eam etiam tum circumfluere delitijs. Triduo tamen antè, quàm è viuis excederet, posuit tempestas: tantæque mentis serenitas ex diuinâ consolatione secuta est, vt Hieronymo Lalemantio, quo tunc Confessario utebatur, sic de suo ipsa statu prædicauerit. *Duo, inquit, pollicitum Dominum scio ijs, qui se eius causâ opibus, rebusque huius vitæ ceteris abdicauerint, centuplum hic, in celo vitam beatam. Prius illud iam percepisse me profiteor, abundè quidem: posterius affecuturam me spero propediem.* Atque ea deinceps alacritas, & exultatio ad extremum vsque spiritum tenuit: nec momentum fuit vllum, quo non vel ipsa in gratiarum actionem erumperet, sortem sibi suam gratulans, quæ procul à patriâ, quam Dei causâ reliquisset, procul à commodis solatijsque naturæ, quæ in Galliâ

ANNVS
MDCLII.

affatim suppeditaſſent, in chariſſimarum ſororum complexu diem obiret extremum; vel quæ formulæ actuum quos vocamus, obſervantiæ Dei, amoris, animi in ſuaviſſimâ illius pro- uidentiâ acquieſcentis, ab alijs proponebantur, eas & arri- peret auidè, & frequentaret perlubenter: quinetiam paulò ante obitum de ſuo ipſius funere, deque Eccleſiaſticis ceri- monijs adhiberi tunc ſolitis ſic agebat, quaſi res alterius age- retur. Tandem pridie Non. April. ſemper ſui egregiè, tum mente, tum etiam voce compos, migravit ad Dominum. Vultus (quod nonnunquam uſu-venit ijs, qui præſtantioris virtutis laude in vitâ floruerunt) Angelicam quandam formam ſpectantium oculis exhibuit, tranſlatâ iam ad Beatorum gau- dia animæ, ſi non certum indicium, coniectura certè non levis: quæ ipſam confirmavit ſenſus quidam lætitiæ in San- ctimonialibus ad vnam omnibus: nam non modò non mulie- briter iacturam illam tantam, ſi humana ſpectes, lamentis proſecutæ ſunt, ſed etiam animis erectæ, ſic ſibi perſuaſerunt, habituras ſe deinceps gratioſam patronam apud Deum: atque huius iam tum vim ſe patrocinij perſenſiſſe pleræque teſtata ſunt, cum id quod à Deo ipſâ ſequeſtrâ, poſtulauerant, af- ſecutas ſe eſſe re ipſâ probauerunt. Iam, vix horula fluxe- rat, ex quo felix depositum mandatum humo fuerat eo ap- paratu qui tali loco ac tempore accurari potuit: cum ſpectan- dam ſe ſe præbuit cuidam (virum fuiſſe conſtat ex Rela- tione Gallicâ) viro igitur cuidam ſpectatæ fidei ſpectandam ſe præbuit Maria à S. Iosepho, pleno maiestatis habitu, vultu micanti radijs gloriæ, oculis tam mirabilibus, ut vel hinc mens tuentis penè colliqueſceret: quos cum in eum benignè conijceret, tanta ſcilicet flamma amoris Dei eius in pectore exarſit, ut vim illam penè non ferens, tantumnon animum egerit. Ea verò ſpecies tandiu tenuit, quoad eò perueniſſet, quò ad opus aliquod charitatis excurrerat: in reditu autem, eidem felix virgo ſe ſtitit, intimo quodam modo eodem, & à dæmonis præſtigijs tuto vel maximè: cum eoque egit de rebus quibuſdam, quas vulgandas non putavit Maria ab In- carnatione, à quâ hæc ad Paulum Iuuenæum in Galliâ tunc verſantem, perſcripta ſunt.

POSTRIDIE, cum idem ille vir ad Inſulam Aurelianen-

sem, Huronum Coloniam tenderet per Magnum amnem ad-
huc concretum glacie, ad vnâ & alteram leucam Gallicam
à Kebecco diuulserat maris æstus, qui eò vsque supernè per-
uenit, moles aliquas, vt assolet, quas deinde nocturnum fri-
gus crustâ quâdam è tenuiore glacie texerat, interuallis sci-
licet compluribus tanquam vacuis, hoc est nullâ aliâ re fultis,
nisi tenuiori illâ crustâ. Cùm tam infido, tamque periculoso
loco idem ille iter moliretur, periculi nescius; vocem repentè
audit Mariæ à S. Iosepho, consistere iubentis. Paret conti-
nuò, & vbi demùm esset, circumspiciens, videt aquam vn-
dique: territus, nec perturbatus tamen, scipione quem ge-
stabat, impacto, tenuem illam crustam perfringit, exploratu-
rus, num, quod persæpè euenit, subesset glacies solidior,
vbi tutò figere posset vestigium: sed demùm haud sine horro-
re reperit, nihil, nisi subiectas aquarum voragines. Quid fa-
ceret? illius ipsius opem fidæ monitricis implorat: tum (rem
miram profecto? nec vocandam tamen in dubium, quando de
illius vel fide, vel maturitate constat, qui expertus est) regredi-
tur ocyùs, vestigiâque sua relegit pauens: mox postquàm in-
tutum se iam receperat, mente versans periculi magnitudinem,
comperit se per liquentes aquas ingressum aliquandiu, perin-
de atque si humi fixisset vestigia: si ingressus tamen dici po-
test, qui toto eo interuallo occultam quandam vim persense-
rit, quasi efferentem, nec sinentem mergi. Hæc vt dico,
ita gesta esse constanter testatur is, qui tanto discrimini Ma-
riæ à S. Iosepho ereptus est ope, cuique vitam seruata re-
fert: additque insuper, in se ex eo tempore complura aliâ
beneficia profecta esse ab eâdem. Id verò quo nomine ap-
pellandum sit, eorum erit statuere, quorum est definire de
miraculis, deque rebus ijs omnibus quæ ad declarandam san-
ctitatem seruorum Dei valent: ego rem expono historicè:
erit fortè, cum pluribus alijs indicijs testatum è cælo faciat
Dominus Deus, quàm grata acceptâque sibi fuerit in vitâ
mortali Maria à S. Iosepho, quémque locum in beato illo
confessu nunc teneat. Certè perraro exemplo charissimarum
in Christo sororum memor, volente Deo apparuit Turonibus,
in Monasterio è quo educta in Nouam Franciam fuerat, al-
terâ à felici excessu hebdomade, vt subductâ ratione tem-

ANNVS
MDCLIII.

poris compertum est. Elizabetha quædam erat Monialis, è Conuersarum classe, quas vocant. Hæc Mariam virgunculam educauerat materno propè studio, dum agebat inter conuictrices; adultiorem dilexerat suauissimè. Tùm par pari semper Maria reddiderat, tùm eam tunc suo conspectu dignata est, nec inani fallaci-ve specie. Videlicet expergefecit intempestâ nocte dormientem, expergefactam compellauit propè familiariter: &, *Compara te ad iter*, inquit, *soror mea: tempus instat proficiscendi*. At Elizabetha attonita primùm, vt euenire solet, dum hæc incidunt, mox collecto animo, eâ ipsâ horâ adit ad Præpositam, intempestiuus utique, si non de re tam insolenti ageretur: &, Obijt, ait, Mater Maria à S. Iosepho: venit ad me valefactura, significauitque instare mihi profectionis tempus: itaque intrâ paucos dies emoriar. Nec diu dilata prædictionis fides: eo ipso momento morbo correpta Elizabetha, intrâ quatrimum vita cessit. Felix utique, quam Deus tam suauiter per charissimam animam euocarit: felicior Maria, quam iam tum Dominus Deus tanquam sponsam sibi acceptissimam ijs modis honestarit. Et habent profectò parentes etiamnum, vt audio, superstites, habent consanguinei vnde sibi gratulentur tale tantumque decus domesticum. Nunc ad alia pergamus.

CURSUS RERVM aliarum varius, Domino Deo, uti asolet, tristia lætis admisceri sinente, aduersorum casuum acerbiter secundis quibusdam successibus diluente. Nam ad Huronicam quidem coloniam quod attinet, Indicæ frugis aliquantum suppeditauerunt culta illa noualia insulæ Aurelianiensis, pro sationis videlicet modulo; sed non omnibus is numerus fuit, vt annum hinc totum exigere posse putarentur: paratum tamen perfugium ostendebat Patrum è societate charitas, qui suorum in Christo filiorum animos sic procurant, vt ne desint corporibus. Ergo vitæ innocentissimæ perpetuus tenor Leonardum Garrellum, cui eorum hoc anno procuratio incubuit, mirè & solabatur, & afficiebat, cùm luctuosus sanè casus ingentem mœrorem vel pastori obiecit, vel ouibus. Ad VI. Cal. Quintil. cùm in canoâ capaciore Tadossacum tenderent totius ferè colonix capita & columina, *Petrus Abandation*, *Andreas Annenharisonk*, *Martinus Honahahoiannik*, *Renatus Hon-*

deanionhe, *Dominicus Onhsdei*, *Iosephus Taondechoren*; tam foeda tempestas exitit derepentè in Magno flumine, contra locum quò pergebant, vt momento canoam vectorésque absorpserit, & sic quidem, vt neque eorum vllus, neque ipsa canoa vspiam deinceps visa sit, quæcunque tandem cura adhiberi poterit ad inuestigandum. Profecti erant eo consilio, vt pellicum aliquid sibi aliisque coëmerent, non pecuniâ (vnde enim suppeteret?) sed farinâ ex fruge illâ Indicâ, gentis more, quæ aris indiga, merces alias permutat alijs. Cum ijsdem vehebatur *Ludouicus*, *Iosephi* filius, *Paulus*, *Petri*, & *Martini* filia virgo: ij omnes parentum fortunam subiêre. Ac si eorum quidem virtute, de sempiternâ cuiusque salute coniectura facienda, æstimatu proclive est homines intrâ Insulæ suæ, tanquam intrâ Cœnobij septa conclusos, assiduè aut in religiosis ergâ Deum officiis, aut in rusticatione occupatos, quibus tam vigiles hortatores adessent, qui tam frequenti homologesi mentem expurgarent, in tantâ egestate, inque assiduo mortis metu, gratos Deo acceptosque, migrasse ad meliora: sed non potuit tamen, si casus acerbitem humanâ trutinâ expenderis, non pergravis ea iactura accidere coniugibus, liberis, consanguineis, atque adeò toti Colonix, quæ vt diximus, ijs tanquam columnis fulciebatur. Omnino constitutum Domino Deo est, inquit piè Scriptor Gallicus, eos sublimè singularem quendam in modum euehere in vitâ alterâ, quando in hac mortalitate illos eosdem eò vsque deiecit.

IAM, PER Tadossacenses, quorum ardor fidei egregiè constitit, penetratum denuò hac ætate ad Lacum *S. Ioannis* (*Fiagvagami* indigenæ vocant) Nationis quæ Histricis dicitur, sedem propriam, si quam tamen sedem habere dici potest gens vaga: sed quoniam ad eum Lacum menses aliquot consistit quotannis, idcirco is illorum quodammodò patria dici potest. Cum propè ad nongentos, ex suis illis filijs, Tadossacum conuenissent, partim Christiani, partim fidei adhuc expertes; ad emporium deinceps sat frequens, inuitatus est Ioannes Quenius, is cui Tadossacensis Missio potissimum attributa, quique ante biennium eodem excurrerat; vel ad reuiscendos eos quos iam in Christo per Baptismum genuerat,

ANNVS
MDCLII.

vel ad alios adiungendos. Et fecit vtrumque feliciter: nam postquam filios in Christo suos confirmauerat, diebus non plus duodecim ibi loci positis, quod reditum vrgebant ij, qui se comites itineris adiunxerant, vix Tadossacum redux tenuerat, cum iter aliud suscepit ad Bersiamistas, octoginta ipsas leucas diffitos. Eò nullus vnquam Sacerdos penetrauerat; Christiani si qui aderant, erant vtique ex circumpositis Neophytis: quanquam stupor ac metus qui oræ illius incolas ad aspectum Quenij, vel comitum incessit, demonstrauit luce clariùs, aut nullam, aut certè perexiguam aliorum cum alijs consuetudinem fuisse. Vbi factâ exscensione appropinquans agmen viderunt, steterunt attoniti celsâ in rupe, vnde prospectus in Magnum fluium, dubij hostesne essent qui aduentabant, an amici. Et meritò metus pauidos incefferat: acciderat enim compluries, vt dum ipsi mercaturarum ergò excurrere se tutò posse ad Tadossacum putârant, inciderent in Gaspeienses, homines truculentos ac barbaros, qui nullâ laceffiti iniuriâ, viribus confisi suis, vltro in insontes vicinos impetum facerent, Magno amne ad eos opprimendos turmatim traiecto. Vt verò sine vllo militari tumultu comparari omnia ad mercaturas viderunt, positâ formidine ad ripam fluminis descendunt, nutibus vultusque serenitate gaudium suum de vicinorum aduentu testati: tum suâ paucitate excusatâ, quod in filuis partem popularium suorum maximam retinisset metus ille, ne si vltro progredierentur, in Gaspeienses prædones inciderent; polliciti sunt, vere proximo adfuturos se denuò numero longè maiori, vt cum Tadossacensibus ini-
rent optatum vtrinque commercium, vel vt aurem præberent ijs quæ nouâ de Religione, cultûque supremi rerum omnium procreatoris ac parentis afferrentur. Neque verò horæ multæ fluxerant, cum incredibili suo gaudio aduertit Quenius, comites suos Catechistas potius, quàm mercatores agere. Nam vbi primùm obseruauerunt à Bersiamistis ignorari quæ sibi tradita de fide in vnum verum Deum ab Institutioribus suis essent, in familiari illâ colloquutione potissimorum quorumque mysteriorum notitiam ingerere; quanti momenti res esset, inculcare; demonstrare singulare demùm esse beneficium præpotentis illius rerum omnium Arbitri ac Principis,

pis, virum ad eos adduxisse, dum alia omnia meditantur, qui viam cæli panderet, nec difficillimè. Vnus inter ceteros, hanc omninò ad stupentes auditores orationem habuit, inquit ipse Quenius. *Hic, ait, quem cernitis pullà in veste, vir est magnoloco apud suos, à nobis autem pro Patre, proque Magistro habetur. Nam animorum nostrorum labes, quotquot erant, eluit aquis quibusdam salutaribus, quibus respersit singulos: docet quotidie quid ad beatam vitam adipiscendam credendum, quid faciendum sit: demonstravit, eum qui cuncta mirabili opificio molitus est, Spiritum quandam esse summæ cuiusdam vel potentie, vel maiestatis, ab eoque cælum terræque vi quadam omni opinione maiore contineri: illum ubique adesse, & lustrare, ac circumspicere omnia, etiamsi oculis minimè cernatur. Eidem Filium esse vnum, quem, ut nos deinceps cognatione & consanguinitate amplecteretur, hominem fieri voluerit, qui noxis nos nostris liberaret: Ab eo præmium ac mercedem tributum iri piorum rectè factis, quos euocaturus sit post hanc mortalitatem, eo, ubi mortis in perpetuum expertes, omni bonorum deliciarumque copiâ in perpetuum circumfluant: Ab eodem animaduersum iri in fontes tantâ seueritate, ut eos in ignes ablegaturus sit in imis terræ visceribus aestuantes, unde deinceps egredi non sit integrum. Hunc Dei Filium I E S V M nominari, qui cum in terris versaretur, leges tulerit hominibus, quibus standum cuique sit. Ab eo interdictum superstitiosis tympanis, tabernaculisque, & omni usu ac consuetudine cum vesanis demonibus. Pamphagiâ item, & Polygamiâ. Ne quenquam interfeceritis, inquit, ne proximi uxorem ad adulterium pellegeritis: ne furto res alienas attrætaueritis: ne mentiamini. Ad cælum nunc quidem pergo, rediturus olim ad exercendum iudicium in homines prorsus omnes: tum, eos qui pietati virtutibusque alijs operam dederint, eueham mecum in superas illas sedes; improbos impiòsque in sempiternos rogos detrudam: vestrum est nunc statuere, virum duorum insistere iter velitis. Ego verò (subdit Quenius) neque Concionatorem vllum vnquam vidi, qui maiori ardore diceret; neque concionem quæ audiret attentius. Ut erant ista inaudita plerisque ferè omnibus, arripiebantur nimirum auiditate incredibili: hinc factum, ut pene singuli singulos sibi Catechistas accerferent. Vbi primum merces aliæ vltro citroque mutata sunt alijs (id verò celerrimè perfectum) quod reliquum superfuit temporis,*

ANNVS
MDCLII.

datum hinc inde, ingerendæ excipiendæque Christianorum mysteriorum notitiæ: ita intra paucos dies reperti viginti idonei qui admitterentur ad Baptismum: quos Quenius in Christi familiam transcripsit, in ijs, regionis præfectum, cum totâ familiâ: & quod mirere, vix ille Christum didicerat, cum sancto Spiritu linguam solvente, in familiari sermone de mysterijs fidei ea loquebatur, quæ & caeleste quoddam præse lumen, & ardorem non vulgarem ferrent. Vrsit certè magnopere Quenium in discessu (neque enim diu consistere tum quidem licuit) vt proximo vere reuerteretur: adfuturum se non modò cum suis, sed etiam cum alijs quamplurimis, quos interim participes facturus esset Euangelici thesauri, quem ipse tantâ animi sui voluptate reperisset incogitans.

Missio P. Gabrielis Druilletij
ad Abnaquioios.

OMNIUM VERÒ laboriosissima ad *Abnaquioios* Missio fuit, Gabrielis Druilletij, qui ante quadriennium ad eos iam adierat. Et illum quidem repoposcerant eo interuallo sæpius, nihilque non tentarant per legatos apud superiores, sibi vt restitueretur: sed cum viderent ij, gentem sanè facilem & humanam, atque ad Euangelij sementem excipiendam idoneam imprimis, habere propè in viciniâ R.R. P.P. Capuccinos, qui in Acadiâ stabile domicilium fixerant, distulerant tandiu, dum ante biennium concedendum tandem enixissimè flagitantium petitioni rati, illis abducendi secum viri fecere copiam. Ibi cum hyemem anni quinquagesimi, atque adeò vernum tempus anni consequentis exegisset, post breue dierum quindecim interuallum, quos vel ad corpus vtcunque reficiendum, vel ad colligendum animum exegit cum socijs, abductum de mense Iulio, hoc demùm anno restituerunt, ad VI. Id. April. Incredibile dictu, quàm multa quàmque graua pertulerit toto eo tempore: nam inter eundum quidem, dum iter ductores capebant per inuia, ad compendium, vt rebantur, suâ ipsorum credulitate delusi, cum iam ad Abnaquioiorum fines peruenisse se se existimarent, comperiunt vix sibi tertiam partem confectam esse itineris. Et iam tum tamen cibaria in iter absumpta defecerant, nec quidquam deinceps præsidij humana industria, nisi ex venatione promittebat. Ergo dum se ad peragendum sacrificium Druilletius comparat, penetrat in siluam vicinam gnauus venator è Catechumenis:

& (quod mirere vtiq̃ue, si non aliundè certè ob temporis breuitatem) vix rem diuinam fecerat Sacerdos, cùm redux venator alcas ipsas tres tam exiguo interuallo confossas, tractâsque repræsentat. Stupêre cuncti videlicet, & manna illud (sic enim Druilletius ipse, nec immeritò vocat) diuinis submissum suspicere. Tùm corpora optato cibo curant hilares, tùm ex ferinâ quod superfuit (superfuit autem plurimum) in viaticum fumo siccant. Vigesimo quarto quàm profecti erant die, pagum primum tenere Abnaquioiorum, *Nazanchak* nomine, mutuâ gratulatione, quantam res exposcebat, aduentantium, qui tot, tamque graues difficultates eluctati essent, tot effugissent discrimina; expectantium, qui incredibili desiderio Druilletij tenebantur. Atque hi quidem gaudium suum testificandum sibi putarunt festâ sceloporum displosione: neque enim accidere quidquam potuisse aut augustius, aut iucundius, quàm aduentum Patriarchæ: hoc enim iam nomine appellare Druilletium ceperant. Et Præfectus vix compos sui; Nunc enimuerò intelligo, inquit, charam gentem nostram esse supremo illi Spiritui, qui cælum moderatur, quando nostrum ad nos misit Patriarcham. Multaque eam in sententiam prolocutus, cùm fine dicendi facto exquisisset, satisne commodè iter fecisset Druilletius, quæ-ve cura eius leuando labori adhibita fuisset, accepissetque graues illi molestias illatas ab externo quodam, ex gente Etechemeniorum; ad eum conuersus; Carere te, inquit, ingenio declarasti, qui tam indignè Patriarcham nostrum habueris. Equidem si ex eorum numero esses, qui me pro Præfecto agnoscunt, facerem tuo malo intelligeres, quàm grauius gentem Abnaquioiorum totam violaueris istâ tuâ proteruiâ, contumaciâque, nec impunè talia vnquam deinceps auderes. Eâ verò seueritate percussus Etechemenius, tanquam è graui somno expergefactus esset: Ita est, inquit, careo ingenio, qui tam malè, tamque duriter tantum virum habuerim, hoc grauiori culpæ affiniore, quòd is de me centiès optimè meritis est. Nam cùm in morbum incidissem, noctem totam vigil penès me excubauit, precibusque suis tetrum dæmonem fugauit, vitæ insidiantem meæ. Et verò, quidquid rogat, impetrat ab eo qui cuncta fecit; nam & cùm ex diurnâ siccitate decreuissent

ANNVS
MDCLII.

torrentes eò vsque, vt penè arente alueo non satis aquæ ad nauigandum suppeditarent, vbi primùm in preces se se prostrauerat, fluxit statim, magno nostro leuamento, imber copiosus: & cùm in extremâ inopiâ ciborum versaremur, eo petente ferinam elargitus est summus ille vt rerum ceterarum, sic animantium quoque Dominus: eâ verò cùm affatim vesceremur, abstinebat ferè ipse, quandiu recens erat, & optima quæque, atque ad gustatum suauissima nobis relinquens, hamo ipse sibi captabat pisciculos, si quando ceperat, vescebatur ad vesperum; neque enim priùs cibum capiebat: cùmque in grauissimis laboribus, assidua penè inedia esset, tamen dum sub noctem figenda tentoria erant, vegetior, latiorque erat: planè spiritus est, non homo: ego canis, qui in talem virum tam indigna ausus sim: præsertim cùm tanta eius esset mansuetudo, vt cùm aut intentarem minas, aut iactarem conuitia, illum causam ærumnarum esse omnium, quas perferremus, dictitans, vel conticesceret prorsus, vel si quid proloqueretur, videretur ipsum illud quod temerè obijciebam, agnoscere: adeò placidè respondebat. Quare illud fateor, agnoscóque, me antè ingenio caruisse: nunc verò certum mihi est resipiscere, preces deinceps amplecti, méque in disciplinam tanto viro tradere. Hæc penè ad verbum ex Gallicâ Relatione reddidi, tùm vt intelligat quisque, quibus tandem laboribus pro Euangelio filij Societatis I E S V se se obijciant, quæ adeant discrimina; tùm vt illud planum fiat, nullam naturam esse tam feram, aut tam inhumanam, quæ non Christianâ humanitate molliatur.

DICI VERÒ vix potest, quantâ vulgò in existimatione apud gentem candidissimam esset Druillerius: quàm autem non simulatè ab ijs diligeretur, tùm alia omnia, tùm illud vel maximè testatur, quod cùm vel malitiosè, vel ex vernaculæ linguæ ignoratione ad herum Anglum ex ijs qui in Acadia versantur, famulus retulisset, Sacerdotem illum Gallum, qui tanti ab indigenis fieret, in casâ quadam quam designabat, oblocutum Anglis esse, atque is vera ratus quæ à vernulâ afferebantur, tumultus iam aliquid medicaretur; vbi cognouere Præfetti, ad eius ades adeunt, & hanc orationem per vnum ex eorundem Præfectorum numero habuere. *Dolemus*

magnopere, seruuli vnus imprudentiâ factum, vt secus de nostro Patriarchâ sentire ceperis, quàm eius summa integritas ferat: excusamus tamen delatoris inscitiam. Vtique vernacule linguae nostrae scientiores sumus, quàm ille de plebeculâ aduena: cùmque interfuerimus cuncti tum, cùm hæc Patriarchæ nostro excidisse ab illo tuo famulo feruntur, illud contrâ asseueramus, nihil vnquam ab eo de vobis in deteriore partem dictum esse. Ac nobis quidem tradit, ei, qui cuncta molitus est, inuisum, exosumque esse mendacium: atque adeò, ab eo animaduerti in mendaces: quod cùm persuasissimum nobis sit, alieni profectò à mentiendi proposito sumus: proinde sic tecum ipse reputa, dum nos audis; Homines isti minimè mentiuntur. Ceterum, sic habeas oportet, illum eundem à nobis cooptatum esse inter ciues: deinceps gentilis noster est: illum diligimus tanquam Præfectorum nostrorum sapientissimum, tanquam Legatum IESV veneramur: atque adeò quisquis illum oppugnat, oppugnat omnes omninò Abnaquioios. Hæc cùm Præfectus singulari quodam ardore esset elocurus, perculit nimirum Anglorum proceres: quare seu ipsos puduit inconsultæ credulitatis, seu veriti sunt, ne ex scintillâ incendium existeret, abalienatis à se Abnaquioiorum animis; ad Druilletium per quendam è suis, recens ex veteri Angliâ aduectum in Nouam, scientem Gallicè precati sunt, quod gestum esset, voluntariâ contritum obliuione vellet: se quidem deinceps studiosè prouisuros, ne quam fidem stolidis hisce delatoribus haberent. Satis se intelligere, quàm charus esset toti Abnaquioiorum Nationi: valiturum id ad necendam arctius concordiam inter Gallos Anglosque, & gentem ipsam. Ad hæc cùm singulari quadam Christianæ mansuetudinis significatione respondisset Druilletius; Se verò haud magnopere istâ seruuli iniuriâ commotum esse: atque adeò ignoscere perlubenter, quod ad se propriè attineret: vnum id sibi molestum fore, si qua mora afferretur Euangelio. Et concordiam illam quidem optandam imprimis esse non modò ad fidem Religionemque Christianam propagandam ijs locis, sed etiam ad mercaturas ipsas, quas quærerent, atque ad rei eorum tum publicæ tum priuatae compendia. Quæ cùm verissima esse agnoscere se se dicerent, eâ comitate delectati, inuitare quisque ad se se, vt varias habebant sedes, precarique visere se ne grauaretur: & verò, quo-

ANNVS
MDCLII.

ties deinceps per Kenebekium amnem nauigans , ad eorum sparsa per ripas domicilia canoam appellebat , perhonorificè excipiebatur : quoties autem sermo de illo fiebat , semper in optimam partem de eodem apud Abnaquioios locuti sunt.

QVOD AVTEM dicebat ille gentis Præfectus , Druilletium deinceps gentilem suum esse , alludebat ad id quod paulò antè gestum erat. Nazanchyakenses , hoc est pagi illius incolæ , ad quem tantâ omnium gratulatione peruenisse illum vidimus , cùm voluerent animo quâ maximè re suam ergà eum obseruantiam possent testificari , illud cogitarunt , vt virum quasi ciuitate donarent , at iure quam-optimo. Coacto eam in rem conuentu , dixit pro concione loci Præfectus , idem ille qui Etechemenium tam acriter obiurgarat , Patriarcham non modò Magistrum omniū , quotquot adessent , esse in sanctâ fide , sed etiam gentis totius & eloquentissimum , si verba de rebus publicis faciendâ ; & prudentissimum in dicendâ sententiâ , quacunque tandem de re deliberandum esset ; ac tamen (aiebat Orator & acerrimo iudicio , & apprimè Christianus) diu est ex quo lucis vsuram capio , tamen præ illo aliud nihil me esse reputo , nisi balbutientem infantulum. Ergo cùm incredibili omnium consensu cooptare inter suos Druilletium placuisset , ad eum adeunt continuò , & mirâ in Barbaris beneuolentiæ testificatione sic compellant. Popularis deinceps noster es : nobiscum deinceps vitam exige : tu parens , nos filij ; tu Magister , nos auditores. Noli , si nos vicissim diligis , tuo discessu nos teterri-morum dæmonum furijs permittere , qui regionem totam adhuc infestam habuerunt. Eorum tu quidem furores aduentu repressisti tuo : at , quàm metuimus , ne si hinc excesseris , eâdem quâ prius licentiâ grassentur ? Vides ipse quemadmodum audientes dicto sumus : te duce , atque hortatore teter-rimis illis sempiternæ nostræ salutis oppugnatoribus resistimus pro virili : qui illorum è numero rixis præest , discordiæque mentium casis nostris pulsus est : neque enim vsquam inconditos illos clamores exaudis , quos tollere antè solebant mulieres : publicè autem tamen iam exardescibamus iracundiâ , in apertum bellum erupturâ in eos , qui ad ostia fluminis nostri incolunt , à quibus haud levis suspicio est sublatum è medio ,

artē Magicā, ac repentinā quidem morte, vnum è nostris Præfectis; tamen vbi vetuisti nos quidquam mouere, parui-
mus continuò. Multùm antè tribuebamus tùm sortibus, tùm
Pythonissarum nostrarum diuinationi; nunc vtriusque fraudis
vanitas tam explorata nobis est, vt precibus ad Deum non
modò tuis, sed etiam infantulorum, atque adeò nostris
vniuscuiusque confisi, quarum efficacitatem illustrem sanè
in modum comprobauit salus complurium, quorùm concla-
mata vita erat, nihil hinc extimescamus: nequam ille spiri-
tus qui polygamiam fouebat, nihil nunc penè apud nos ha-
bet virium: perpauci sunt è nostris, qui plures vxores ha-
beant: ille ipse qui pagi huius Præfecturam ambit, ambit
vtique frustrà, nisi vxorum duarum quas habet, dimiserit
alteram: denique quem dæmonem ebriosæ intemperantiæ
præsidem fugaueras, illum quidem Angli postliminiò te
absente, nec sine strage non modò animarum, sed etiam
corporum sanè luctuosâ reuocauerunt: at nunc demùm in
perpetuum exterminandus est, propositâ pœnâ, si quis de-
inceps clàm, fatalibus illis liquoribus indulserit. Quamobrem
etiam atque etiam à te flagitamus, ne nos desertos velis:
parens noster es: esto idem arbiter rerum omnium nostra-
rum: controuersias nostras omnes tibi disceptandas definien-
dâsque permittimus: quantum nos diligas intelligimus ex
tantis laboribus quos nostrâ causâ suscepisti; ex precibus quas
diu noctûque fundis nostrâ item causâ, ad eum qui cuncta
condidit, ex ieiunijs quibus te vltro, eidem summo rerum
molitori nobis propitiando discrucias. Et cessisset quidem
Druilletius obtestationi tam vehementi, tamque ardenti op-
timæ Nationis in se studio, nisi aliud Superiores mandassent:
absque obedientiâ fuisset, nulla vnquam laborum, nulla
ærumnarum acerbitas pastorem eripuisset ouibus: sed paren-
dum fuit, redeundumque vnde profectus erat, Kebeccum,
infestissimo vtique itinere, rerum omnium grauissimarum
perpeffione. Id adeò intelligi potest tùm ex ijs quæ suprâ
commemorata sunt, in persequendis ijs quæ tolerauit vir Apo-
stolici Spiritus, dum ibatur; tùm ex eo quod per Quadrage-
simale ieiunium, asperrimum vtique ijs locis, omni prorsus
cibo carens, decem ipsorum dierum inedia tolerauit cum

ANNVS
MDCLII.

Matt. 4.

comitibus, quorum aliquot fame, frigoreque absumpti: ipse cum socio Gallo, postquam aliud suppetebat nihil, elixauit calceos, tum indumentum interius è corio alces: & quandoquidem iam liquecebant niues, etiam fidiculas detractas reticulis: neque enim ijs deinceps magnopere ad reliquum iter peragendum opus erat. Tandem, illius ope, cuius benignitas in suos per Euangelicum illud comprobatur quotidie, *Non in solo pane viuit homo*, Kebeccum tenuit Druilletius, postridie Dominicæ diei resurgenti Christo sacra, vix pelle hærens extimâ, exsuccusque & exanguis totus. Nec verò illa macies, osque Druilletij penè ex fame luridum generosos impetus retardauit sociorum: eorum ex numero alius, item Sacerdos sub eisdem dies quinque sex-ve Neophytis comitibus conscendit canoam, iterque instituit Acadiam versus, si quo modo per illius fines tum sibi, tum subsequuturis deinceps Euangelicis operarijs aditum pandere daretur ad Etechemenios, Sokoquioios, Sxrikoioios, Chasmaquioios, Mahinganioios, Amirgankanioios, Abnaquioios ipsos, ad quos adhuc per tale iter penetratum est, vt meritò horreat is, cui sit illud ingrediendum; ad alias denique Nationes, quæ fixas & stabiles sedes habent, atque adedò frequentiores sunt, quàm vagi illi Montani.

SED VENIENDVM denique ad Iroquios, pestem ac perniciem istis quidem in oris, vel humani generis, vel fidei Christianæ. Annus totus insidiosis eorum impressionibus infestus fuit: suo more immanissimi hominum venatores latente agmine maiori, locis vliginosis palustribusque, trans Magnum amnem, progressi sunt per manipulos, carptimque nunc hos, nunc illos ex indigenis, ex Huronibus, ex Gallis, ex fœderatis vndique Nationibus trucidauere. Quæ clades cum non modò sensim Christianos Catechumenosque attererent, sed etiam aditus vltro citroque intercluderent, funestissimæ vtrique & putabantur, & erant: duæ tamen hoc anno plus vel damni in commune, vel mœroris bonis omnibus attulerunt. Prior nex fuit Iacobi Buteuxij, de quo tam sæpè memoratum suprâ: is Attikameguiorum suorum inuitatu, cum eorum in fines tenderet ad designatum locum, quo conuenturæ affirmabantur pleræque Nationes ex remotioribus illis, quæ ad Bo-

ream

P. Iacobi Buteuxij
vixit 1705.

ream diuersæ incolunt, rem fidei acturus; ex Trifluuio profectus erat cum familijs Attikameguiorum eorundem aliquot, pridie Nonas Aprilis. Erant in agmine omninò ad sexaginta viri, feminae, pueri-ve, turba imbellis: viaticum nulum in iter: spes tota apta ex prouidentiâ summi Patris, qui volatilia cæli pascit. Et quàm commoda anni tempestas ad conuentum, tam ad venationem incommoda erat, liquefactis iam niuibus: ita dies plerunque totos planè ieiuni exegerunt. Tandem cùm ex fame languerent omnes, neque humani vllius subsidij spes affulgeret, ipso die I E S V Christo in cælum scandenti sacro, postquàm cunctos ritè confessos eiusdem I E S V Christi corpore Buteuxius refecerat, alij ab alijs, quæritando commodiùs victui discesserunt. Antegressis turmis alijs, subsecutus demùm Buteuxius est cum Gallo comite (miles erat siluestri gentium earum vitæ pridem assuetus) & adolescente Hurone iam Christiano. Conscensâ canoâ, progressi sunt aliquantum eâ ipsâ luce: postridie, qui IV. Idus Maias erat, cùm ob frequentia catadupa exscendere ter coëgisset locorum difficultas remis insuperabilis, dum tertium suo quisque impediti onere iter per aspera vtcunque moliantur, circumueniuntur ab Iroquijs insidiatoribus. Ac Huro quidem iuuenis vt antecedeabat, viuus captus est: in subsequentes Buteuxium Gallumque eminùs perfidi sclopos displodunt: ex vulneribus statim vterque corruit. Tum verò progressi ad exiguam prædam victores, vtrumque confodiunt ictu ensium repetito: cùm illi nihil nisi I E S V nomen in morte ingeminarent. Biduo post, Neophyti aliquot alij ex dispersis illis, cùm iter idem insisterent, in eadem insidias cecidere, & cæsi sunt: vnus ex Algonquiniâ gente iuuenis viuus crematus est, eâ crudelitate cuius speciem crebrò vidimus: Huronem ad eandem carnificinam reseruabant, in patrio solo vstulandum, vbi se recepissent: verùm is in omnem euadendi occasionem intentus, tandem post dierum aliquot ærumnas, angorésque, dirupit vincula, nudusque profugit: ex illo hæc rescita omnia. Vt ad Buteuxium reuertamur, natus est in oppido Picardiæ (*Abbatis-villam* nominant) anno huius seculi primo. Cùm admissus in Societatem esset Rothomagi, anno vigesimo ætatis; deinceps anno se-

ANNVS
MDCLII.

culi quarto & trigesimo, Theologico decurso quadriennio in Nouam Franciam missus est. Eâ in vineâ tam laborum, quam meritorum feraci, laborauit annos duodeuiginti, & strenuè imprimis, & fructuosè. Nam ad fidem traxit, ac adduxit Barbaros sanè plurimos ex Montanis, Algonquiniisque: Attikameguios autem sic excoluit, vt in illâ terrarum vastitate Ecclesiam fundauerit, innocentiae laude florentem imprimis: hos ad nutum agebat, flectebatque: atque adeò peccati labbe detersâ penè omni, eorum in mentibus tanquàm in solo probè subactò, virtutes omnes seuerat Christianas, fidem, charitatem Dei & proximorum, castimoniam, candorem autem simplicitatèmqve vel maximè. Vir orationis dono perillustis: tantâ autem, tamque constanti sui abnegatione, vt ieiunaret assiduè, humi cubaret semper, magnam noctis partem vigilaret: ac tenerâ licèt, delicatâque temperatione corporis, morbisque penè assiduis conflitans, tantâ tamen vexandi sui quasi siti æstuabat, vt ei sedandæ, vel temperandæ, suprâ vires corpus voluntariâ rerum asperarum perpeffione conficeret. Ad Martyrium tam incensâ ferebatur cupiditate, vt cùm aliquando audiret non neminem, in familiari colloctione prædicantem, adeò horrere se ignes Iroquiorum, vt si in id discrimen veniret, planè cuperet antè, quàm tam immanium monstrorum in manus incideret, emori; *Ego verò, aiebat ijs, quibus intimos animi sui sensus aperiebat, mecum præclarissimè agi putarem, si me eò reseruarent. Et est quidem eorum crudelitas ingens: lentis autem ignibus torreri, supplicium sanè atrox: verùm, nihil est quod non eluctetur diuina gratia: Deumque medijs in flammis diligere, charitatis est & longè purioris, & summæ illi Maiestati acceptioris, quàm quicquid extrâ tormenta cruciatúsque facias.* Atque hinc est, quòd cùm millies locis ijs versatus fuit, vbi repentini illi, insidiosique Iroquiorum impetus metuendi meritò putabantur, vultu tamen semper immoto constitit, progressusque semper impauide fuit eò, vbi diuinæ gloriæ amplificandæ spes affulgebat.

PLVS REI & Christianæ & Gallicæ detrimenti attulit clades altera, ex nece Plessæi Kerbodotij, qui Arci Trifluuianae præerat. Is quotidianarum incursionum impatiens hostis callidissimi eiusdem, & audacissimi, qui dies noctesque

immineret, Gallorum pecora abigeret, tùm horum autem, tùm indigenarum, eorúmque qui varijs ex plagis regionis, eódem migrauerant, cædes faceret; constituit si quà posset, arcere longiùs has pestes. Eam in rem collecto Gallorum, Canadensiumque agmine (Galli erant ad quinquaginta, Canadenses ad decem, aut duodecim) vnà cum ijs lembum conscendit XIV. Cal. Septemb. pérque aduersum flumen, in hostem fertur, quem in carectis latere acceperat. Et verò vnā & alteram leucam progressus, Iroquios videt saltuoso loco, ad oram nemoris, intrà munitiunculā, vt feræ gentis mos est, haud facillimā expugnātū. Et fauebat præterea vlgo ex parte fluminis, ita vt exscendere nostri, nisi cum graui periculo non possent. Vrget tamen nihilo seciùs Plessæus, & iustæ iracundiæ indulgens nimium; Eamus, inquit, & simul tot perfidiosorum latronum iniurias vlciscamur, simul abacta pecora recipiamus. Non defuit ex agmine, qui præcipitem illum ardorem inhibere conatus sit: exscensionem difficillimā esse: patere omnes hostis audacissimi vel sagittis, vel sclopis: vbi exscensum esset, per vluam deinde, hoc est in lubrico lapsante vestigio progredientium, tùm vnumquemque, tùm præcipuè eos qui in fronte agminis essent, ad cædem ab hoste immoto impunè lectum iri: iuberet potiùs omni remorum contentione lembos agi per aduersum flumen paulò altiùs, dum locum ad exscendendum commodiorem nanciscerentur; si occurreret, opportunitate vsuros; sin, ad ripam alteram recessuros tantisper, dum quid è re publicā magis foret, in tuto considerarent. Hæc ille, cuius nomen non prodit Relatio: sapienter vtique, si auscultasset Kerbodotius: sed vt erat iracundiā commotior; Cur, inquit, hæc discrimina opponis? recessum nostrum, fugam hostis interpretabitur, ex eoque illi crescet audacia. Nec cunctatus, exscendit ipse: sequuntur tùm Hurones, tùm Galli, hi verrecundiā magis, quàm rei benè gerendæ fiduciā. Et Hurones quidem, istiusmodi locorum assuefacti difficultatibus, minùs incommodè vestigium per vluam sustinebant: at Galli tùm à veste, tùm ab armis impeditiores, non magis de hostili vitandâ petitione, quàm de prolapsionis periculo solliciti, gressum ægrè moliebantur. Hinc funestæ origo cladis: om-

ANNVS
MDCLII.

nium primus cadit ductor ipse : confossi cum eo Galli ad quindecim : septem in truculentissimi hostis manus venerunt viui ; ita inconsulta viri vnus temeritas non modò se sociòsque expeditionis perdidit, sed etiam rem & Gallicam & Christianam in certissimum adduxit discrimen. In confesso est, nihil facilius factu futurum fuisse, quàm vt hostis, si victoriâ vti nosset, eo die Trifluuianâ Arce potiretur, ac deinceps non modò totam circà oram longè latèque infestam haberet, sed etiam iter intercluderet Kebeccum, tot Nationibus fœderatis, quæ cum Gallis vniuersè mercaturas exercent, à Sacerdotibus Societatis vel instituuntur in fide, vel ad fidem pelliciuntur. Omnia consternatione plena erant : qui è certamine euaserant, palantes hac illac vagabantur : qui superfuerant, & pauci erant, & amisso ductore, deiecti animis : ità si Iroquius suâ illâ agilitate non minùs quàm viribus formidolosus, locis pluribus, vt poterat, fecisset vno eodémque tempore impressionem, vix, ac ne vix quidem repellere insultantem Trifluuiiani potuissent : sed non fuit benignissimus parens eò vsque calamitatem progredi : Iroquius ferociter exultans, captiuos abduxit in patriam, Galli, ceterique Trifluuij incolæ paulatim se se à tantâ formidine receperunt. Quarto die quàm dimicatum erat, Trifluuiiani quidam visendi studio, vt fit etiam in rebus calamitosis (nam ne istis quidem parcat curiositas) ad locum certaminis progressi, pauca hæc carbone vtcunque delineata in Iroquij bellatoris clypeo reperere : *Norman-villeus, Franco-villeus, Possenius, Palma, Turgetus, Chailloius, San-germanus, Onneiochronnonij, & Agnechronnonij* : *unguis vnus adhuc mihi vulsus est, nihil præterea cruciatus illatum.* Nempe hæc, vt licuerat, raptim deformaue- rat eo in scuto Norman-villæus, iuuenis magno & excelso animo, idémque Algonquianij Iroquiique idiomatis peritus, quò nostris significaret, se, vnà cum sex illis alijs, ab Iroquijs viuum abduci ab Onneiochronnonijs, Agnechronnonijsque (nomina hæc esse populorum quorundam ex Iroquijs, diximus supra variatione vnus literulæ) nihilque adhuc in se sæuitiei depromptum, nisi quod vnguem vnum infames tygres auulserant : cetera scilicet in aliud tempus, inque locum alium referuari. Quæ vt dira truculentâque dein-

de fuerint, non dubium tamen fuit ijs, quibus cognita præstantissimi iuuenis virtus erat, quin forti, constantique animo ab eo tolerata sint: scripsit quidem certè Kebecco in Galliam matrona, & ipsa præstanti virtute, videri potuisse Norman. villæum de suo illo casu diuinitus cognouisse: hanc enim secum habuisse orationem, paulò antè funestum illud certamen; Cùm assiduè dimicandum mihi sit cum feris illis Dei hominûmque hostibus, nihil proclivius factu, quàm vt aliquando eorum in manus veniam: verùm, si id eueniet, spero fore vt eorum ignes constanti animo perferam: nec despero quin præterea hac manu respergam aquâ salutari Baptismi, infantulos aliquot moribundos, & verò etiam fortè aduultorum non-neminem, extremo in morbo, præmissâ videlicet institutione, qualem adhibere dabitur antè quàm in rogos rapiar. Felix bellator! qui non animo volueret gladiatoriam illam insaniam, furorémque, quo duellatores nostri inter se confodiunt: (digni, nisi animorum interitus sempiternus interueniret, qui tam scelestâ manu occumberent:) sed cælestia decora, artésque eas quibus Sancti beatam illam immortalitatem promerendam sibi putauere.

HISTORIÆ CANADENSIS

LIBER NONVS.

ANNVS
MDCLIII.
Proverb. 16

*Facto Præsentata
in Templo Virgi-
ni voto Iroquio-
rum impetrus re-
tusi.*

VTATA deinceps rerum facies est ad tempus, in Nouâ Franciâ: expressumque illud Salomonis; *Cum placuerint Domino via hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem.* Nimirum quotquot erant ijs locis pij piæque, tam luctuoso rei Christianæ statu, interpellare precibus optimum parentem non desinebant, respiceret suos: votæque nuncupabant eam in rem alij alia: illud percelebre, & quantum quidem euentus docuit, gratum Deo, quod diem Præsentatæ in Templo Virginis se deinceps præcipuo cultu festum habituros vouerunt Montis-regalis incolæ: ex eo enim tempore retusi sunt haud obscure Iroquiorum impetus ac furores. Hyemem illi quidem totam exegerunt vicinis in saltibus, pagum Arcémque Trissuuij si non obidentes, circumstantes certè: eâ spe scilicet, fore vt quo tempore frigorum vis esset acerrima, altæque niues humum coope-

ruissent, Galli ab omni hostium impressione securi, deque quiete potius, quam de militaribus excubijs cogitantes, perfacile in illâ incuriâ opprimerentur. Sed eos fefellit opinio: deprehensis in niue vestigijs quorundam, qui ad Oppidum idem propius accesserant, continuo Galli sibi suisque rebus inuigilare, duplicare excubitorum numerum, propugnacula firmare: quæ cautiones cum spem omnem perfidis ademissent Arcis capiendæ, enimvero postquam deesse cepit unde venatu se se alerent, feris iam omnibus circumcirca vel captis, vel fugatis; repedare in patriam, annonam querituri. Verum adfuerunt breui denuò: ubi primum solutæ sunt Magni fluminis glacies, concurrere undique feri hostes, si quem venatorem è nostris, aratorem-ve interciperent. Quæ propè obsidio cum Gallos assidue fatigaret, nec sine præsentis discrimine; re maturè deliberatâ, constituunt Algonquinij, inhibere furentes, & vim iniquissimam iustâ vi depellere. Et adfuit suis è cælo Dominus Deus: nulla penè velitatio fuit, in quâ non nostri vicerint. Celebris illa, ad VII. Idus Maias, quâ cum Algonquinij in canoâ, tres tantum Magno fluuio innauigantes, ad ripam vltiorem latere hostem in insidijs deprehendissent, quem adhuc exiguæ Insulæ quædam circumpositæ texerant; derepentè obuersâ ad ripam citiorem prorâ, non ad fugam, sed ad collocandam in tuto feminam, quæ nauigiolum vnâ conscenderat, re perfectâ, proram illicò in hostem conuertunt insequentem, (quippe qui fugere illos putauerat,) si non virtute, certè numero longè inferiores: quâ roboris militaris significatione adeò territi sunt Iroquij, quotquot nauigijs tribus inuehebantur, ut ipsi sedulò capeffuerint fugam. Ad Montem autem regalem illud mirabile sub idem tempus contigit, quòd Galli sex tantum & viginti, conclusi ex improviso inter ducentos Iroquios, non euaserunt modò incolumes, sed etiam stragem non paucorum edidere. Et displosit quidem turma tota tam ingens, sclopos, nec sine arte & cominùs: sed impunè: auertente nescio quâ manu præpotenti, candentes glandes illas, nullus in certamine occubuit, nullus, quod meritò suspicias, vulnus accepit: ex hostibus autem, cæsi tam multi, ut quâ fugerant, terra undique eorum cruore tincta manserit; & ad mul-

ANNVS
MDCLIII.

tos dies humanarum carnum frustra non exigua canes in Gallicum præsidium attulerint. Quibus cladibus efferati potius, quàm territi Iroquij, constituunt Trifluuianam Arcem capere, quantocunque demùm staret: extimulante præsertim animos Barbarorum, dolore concepto ex morte Aontarisati, Præfecti magni nominis apud Annierrononios, qui cùm prode rem Gallicam vellet, captus ipse in suâ molitione est anno proximè superiore, lentisque ignibus crematus ibidem apud Trifluuium. Ergo cùm rem apertâ vi procedere posse diffiderent, ad artes de more vertuntur, & ingenti sanè collecto agmine militari, primùm manipulos aliquot miserunt, hos ad Montem-regalem, illos Kebeccum, distinendis Gallis intereà, ita vt suppetias Trifluuianis ferre vel nequirent, vel non auderent, ipsi satis in se tutandis occupati. Tum lectissima eorum legio proximè Trifluuium loco sinuoso occultat se se, ac nocte concubiâ homines rei militaris minimè ignari tripertitum agmen instruunt. Imponunt in canoas vndecim, confidentissimos quosque, & ad aduersam Magni fluuij partem, contrâ Arcem iubent consistere. Canoam maiorem onerant bellatoribus alijs decem, qui exiguas quasdam Insulas Arci maximè vicinas occuparent. Agmen tertium inter saltus, siluâsque proximè Arcem delituit. Rebus ita dispositis, expectant suâ quisque in statione Solis ortum: rati, id quod proclive factu erat, fore vt quoniam instabat messis segetis Indicæ (agebatur dies XIII. Cal. Septemb.) aratores in agros quisque suos excurrerent; quorum ex numero raptim aliquem ex insidijs, ij qui in canoâ maiore versabantur proximè Arcem, abducerent confestim, præter Arcem inuecti, quò cernerentur à Gallis: obuiâ ijs processuros qui vndecim canoas illas ex aduerso complebant: Gallos confestim adfuturos ad ripam, partim conscendendis nauigijs ad opitulandum capto, partim spectando certamini: ac tum demùm accessuros ad Arcem eos, qui vicinis in saltibus latebant, quam cùm propè vacuam propugnatoribus inuenirent, occupaturos perfacile. Sed nihil horum processit, Domino Deo suos protegente: nam eo die continuerunt se aratores nostri vel in casulis, vel propè casulas, neque excurrit vllus longius: postridiè, cùm nihil prorsus cuiquam suboluisset

de hostilibus insidijs, rogauerunt Galli aliquot, Algonquinos amicos, quærere ne grauarentur pecus quoddam, quod per nemora decerrauisset: repertum iri utique in siluis, aut ad Magni fluuij ripam. At non procul perrexerunt qui curam eam in se susceperant; progressi paululùm, obseruant in arenâ vestigia non paucorum, qui illac transissent, trepidique renunciant confestim, hostem profectò adesse. Simul messores aliquot, qui eo demùm die ad agros perrexerant, citato cursu afferunt, visos sibi nouos vultus hominum, vestes peregrinas: eos, quicumque demùm essent, intrâ siluam latitare. Sed missi Galli exploratores cùm vidissent neminem, dictorum fidem eleuarunt: quæcunque Algonquinij retulissent, ex vanâ formidine esse profecta. At XI. demum Cal. Septemb. cùm reditum in agros esset eâ dumtaxat cautione, vt ad firmandos messorum animos excubiæ constituerentur ad siluarum terminos; vix destinati Galli in statione constiterant, cùm impatientes moræ longioris Iroquij, prodeunt ex insidijs, in eorùmque vnum inuadunt, ex eo, si caperent, cognituri quo statum res arcis, pagique essent. At is Euro ocyor refugit arcem versus: quem tamen assecuti Iroquij, vt pedum agilitate mirum in modum valent, impactâ ter securi fauciauere grauiter, at extra leti periculum: atque tum demùm dubitare nemo quin veriora essent quàm quisque vellet, quæ priores illi haud leuiter retulissent. Ergo aptè comparatis ad resistendum omnibus, cùm postridie illius diei canoa illa maior, in quâ impositos diximus Iroquios decem, nullâ destinatae rei gerendæ occasione oblatâ, ad illas alias yndecim se reciperet, ad aduersam ripam tanquam stantes in anchoris; visum nostris eam insequi, quò eâ viâ rescire possent certius de hostium numero. Eam in rem myoparonem conscendere iubet Præfectus Arcis, bellatores aliquot egregios è Gallorum agmine: & vix ij caput fluuij versus, milliæ vnum processerant, cùm hostiles canoas vident sinuoso illo in recessu consistentes: in eas cùm sclopum quisque displosisset, continuò ad Arcem reuertuntur. Et tympani sonitu excitus gubernator, quo signo moneri se voluerat, si hostem deprehendissent qui conscenderant myoparonem, hostes videt effuso cursu per agros ad pagum properantes, quasi essent oppugnaturi. Tum verò ad arma

ANNVS
MDCLIII.

conclamatum: clausæ portæ bombardæ maiores duæ productæ displosæque. Hoc fragore perculsi barbari, pedem re-ferunt, at non sine prædâ: quippe in obuia armenta versâ rabie, abigunt in vicinum nemus quidquid potuerunt: nec seciùs procurreunt ad fluuium, ex eiùsque ripâ, sclopos dis-plodunt in nostros illos pugiles, qui è myoparone egregiè sanè decertabant; & scilicet tam læto successu, vt cum terrâ vn-dâque oppugnarentur, perpauca à plurimis, tamen incolum-es euaserint omnes, ne vulnere quidem villo accepto, cum contrâ ex hostibus vulnerati sint complures. Iroquij vt antè in armenta, sic tunc in segetes Gallorum iuxtâ, Huronûm-que, furorem effuderunt suum: neque modò fata incende-runt, sed etiam aratra, quotquot ad comportandam messem eò traxerant boues. Sed cum arcis Præfectus bombardam maiorem loco apto collocatam displodi tandem in eos ius-sisset, Algonquinique armati processissent, recessere tandem Barbari, non tanquam victi, sed tanquam exsatiatâ demùm rabie in speciem hilares, reipsâ eo consilio, vt noctu pagum incenderent, quem per certa interualla non nisi truncis ar-borum grandioribus septum esse vidissent. Nec ars infida Præ-fectum fefellit: totâ deinceps nocte non modò agitatæ ex-cubiæ, sed etiam tympanorum sonitus, cantûsque tubarum penè perpetuus fuit: ac tum demùm spem omnem abiicere Barbari Arcis aut fraude aut apertâ vi capiendæ. Vt tamen quicquid poterant detrimenti importarent, postridie iterùm per agros fusi, depopulari fata reliqua instituunt: eminùs ta-men: neque enim per igneos illos bombardæ fragores acce-dere ausi propiùs: sed vt est hominum curiosum genus, Hu-rones, quorum adhuc in pectore non recordatio tantùm, sed etiam charitas vigeat suorum, qui ab Iroquijs in illâ totius Huroniæ deuastatione abducti fuerant, accedunt sensim alijs ex alijs, de consanguineorum rebus sciscitaturi. Vbi inter se agnouere, enimuerò fiducia exorta ingens: tanquam nihil ve-litationum antecessisset, ita amicè & familiariter misceri cœ-pta colloquia.

*Noua de Pace
cum Iroquijs
colloquia.*

SED MAIOR quædam vis, atque humanâ præstantior adfuisse putanda, quæ penè momento efferatos illos animos do-muerit, atque à belli meditatione traduxerit ad studia con-

cordiæ. Ecce enim tibi, dum ista maximè aguntur, antequam æstus ille militaris refedisset, adsunt cum albo vexillo Iroquij Annierrononij decem duodecim-ve, ad Magni fluij ripam citeriorem, agere se de pace velle clamitantes: proindè è Gallis mitteretur, qui secum tractaret. Et missus quidem vnus est, sed qui tot fraudum impatiens, ipso initio exagitauit perfidos, tam multa superiora dedecora vel obijciens, vel exprobrans; Interfectum Isaacum Ioguesium, crematos lentis ignibus Ioannem Brebeufium, cum Gabriele Lalemantio: Norman-uillæum, cum socijs indigno supplicio, nec sine grauissimo cruciatu interemptum: vno verbo, omnia ad eam diem plenissima perfidiæ. Ad hæc sedatè ductor & tanquàm Præfectus ceterorum; Iunior, inquit, es, quàm vt tecum tractari de re tantâ aptè possit: postulauimus, qui audiret, non qui iaceret conuitia: redi ad tuos: consule seniores, eosque qui maioris auctoritatis sunt: ab ijs si quid attuleris, proferes. Atqui nihil his opus, excipit Gallus: noui quid mei sentiant, quàmque de vobis opinionem conceptam habeant animis: vniuersos vos habent pro hominibus fluxæ fidei, qui nihil præsteris vnquam eorum quæ promiseritis. Abi inquam, iustat Annierrononius, abi adeos: atque illud significa, læta omnia nos meditari, & iam nunc demùm cor hocce nostrum fellis esse expers. Hæc cùm Gallus ad conuentum retulisset, vt vix ac ne vix quidem habere fidem possumus ijs, qui fefellerint aliquoties, dubitauit nemo, quin tota ea sermocinatio ad fraudem pertineret: neque persuadere sibi vllus potuit, Iroquios seriò de pace cogitare. Quoniam tamen nihil periculi suberat, intentis omnibus ad eorum vel impetus retundendos, vel vitandas insidias; iubent eundem redire ad Iroquios, & ad ea quæ iam dixisset, addere; patere sanè fraudulentos Iroquios esse & mendaces, vel inde, quòd eo ipso tempore quo de pace agere videri vellent, iniuriam Gallis attulissent grauissimam, ad Promontorium Rubrum, Iosepho Ponceto, sacerdote Gallo, cùm socio Mathurino Franchetotio captis recens. Ad eam orationem obstupefactus Iroquius; Ego verò, inquit, de captis recens Gallis nihil prorsus audiui: verùm, si ita est vt dicis, iam nunc mittam ad meos canoas duas; quò quantâ maximâ fieri poterit celeritate,

ANNVS
MDCLIII.

vetem seridò, nè quid de ijs grauius consulant, aut duriùs eos habeant vllò modo: atque illud tibi confirmo, Gallos tuos, si superstites erunt ad aduentum nuntiorum, breuè hìc affore. Ea verò tanto ardore proloquebatur homo vel pudore suffectus, vel iracundiâ, vt nihil dubitares, quin oratio cum sensu mentis consentiret. Ac fecit ille quidem prorsus, quod se facturum receperat: quo successu, videbimus paulò post: tunc præclaris istis coeptis de pace interuenit fortuitò aliquid, vnde periculum fuit ne tenuis ille spei bonæ radius vbi primùm exoriri ceperat, euanesceret. Ex Huronum præfectis vnus *Aoneates*, cùm de more, suorum aliquot assumpsisset ad explorandum, num quo loco vicino laterent hostes, à Montis-regalis præsidarijs Gallis accepit, in Insulâ suâ delitescere profectò aliquos. Hoc indicio ad eos inuestigandos pergit Huronius manipulus continuò, & Domino Deo iustis obsecundante conatibus; repertos oppugnat, funditque derepentè, & *Aronhieiarham* ducem cum quatuor è primarijs, captos è fuga retrahit. At dum magno flumie Kebeccum reuehitur, incidit imprudens in Trifluuianos illos Iroquios, quos minimè putarat adesse. Ergo dum placidè cum captiuis suis inuehitur, iucunda cum illis de bello, deque pace miscens colloquia, ecce tibi appropinquantès videt agnoscitque Iroquiorum canoas, ex victore momento victus. Ex eius militibus nonnulli territi periculi magnitudine, obuertunt continuò ad ripam proras, & effuso cursu se se in vicinum nemus conijciunt. Alij, turpe rati fugere, cogitationem susceperè funestam sanè, vt quinque illis Iroquijs quos ceperant, interfectis, de suâ deinde salute cum hostibus strenuè decertarent. Sed inhibuit è cælo Deus ferale consilium, alia omnia voluens animo Aoneates, inhibitis remis Aronhieiarham compellans; *Cernis*, inquit ipse, *penès me esse, vt tibi, si libuerit, vitam eripiam, tum te, sociisque cæsis, vel fugâ mihi consulam, perinde atque isti sibi consulunt, vel in confertos popularium tuorum cuneos irruens, in hostili cruore honestâ morte defungar. Sed neque tuus, neque sociorum tuorum sanguis arceat funesta illa infortunia, in que nòs impressiones militares vestra coniecerunt. Quandoquidem iam de pace agitare consilia cepimus, malo caput meum hocce, discrimini obycere, eo consilio vt pacem redimam, si non*

*mihî, nepotibus saltem meis, quàm maiorum meorum necesse tuo
 cruore ulcisci. Illud saltem me in morte solabitur, si moriendum mihî
 erit, quod vita à tuis mihî eripietur, postquam vitam tibi donauero.
 Tu verò, si ad eum modum seruatus, sines me à tuis interfici, igna-
 uus ac perfidiosus in posterum audies, quandiu eris in viuis: ac nemo
 non tibi probro vertet, quòd vitam eripi siveris ei, à quo ipse vitam
 eo ipso tempore acceperis. Sunt isti qui appropinquant vel consanguini-
 nei tui, vel populares: potes ab ijs facile vitam mihî meisque com-
 militonibus impetrare. Ad hæc Aronhieiarha magno fortique
 animo; Ita est, excipit, Aoneates: non eo inficias quin penes te
 sit, vitam hancce aut eripere mihî, aut reservare; verum, illam sanè
 tu mihî reserva, quòd consulam tue. Non sum tam despicibilis apud
 meos, post bellica facinora haud obscura pleraque, ut non vindicare
 te, tuosque ab omni iniurià queam: ac si in te fortè y impetum fa-
 cere velint, tum ego corpus hocce pro scuto ad te tutandum opponam
 utique. Ego me lentis prius ignibus exuri patiar, quam ut eo usque
 sim degener, ut postquam vitam ac salutem tibi debuerò, reditumque
 in patriam; non rependam accepto beneficio par beneficium. Erant
 fortè in eodem lembo, Onnontaerionnoniorum Legati, qui
 & ipsi diuino sanè instinctu missi à suis erant de pace, & à
 Montis-regalis Præsidarijs iussi descendere Kebeccum ad Pro-
 regem, commodius certiusque omnia cum eo composaturi.
 Ii animos Huronum mirati generosos ac fortes, eorum &
 ipsi apud Aronhieiarham causam susceperè, contestatique sunt,
 si hostiliter Annierionnij in Hurones inuasissent, se profectò
 pro suis naucleris depugnaturus. Quà denunciatione oblecta-
 tus potiùs, quàm territus Aronhieiarha; Bona verba, inquit,
 populares: vobis ego confirmo, cuncta pacatè ac beneuolè transactum
 iri. Et lembum impelli iubens continuò, progreditur fidens Iro-
 quiorum classem versùs, quæ iam canoas maiores ad decem
 & octo aduersùs Huronicum lembum præmiserat. Sed nihil
 opus Aronhieiarhæ longâ oratione fuit: & ij quos hostes Hu-
 rones putauerant, aduentabant amici. Nulla pugnæ mentio,
 nulla insultatio, qualis hostis fortioris tali loco ac tempore
 esse solet: salutat cunctos beneuolè Andigra ductor Iro-
 quius, & ad Aronhieiarham conuersus, popularem suum; Eia,
 inquit, Aronhieiarha, confirma ductores tuos: pacem, non bella
 ferimus: neque quidquam aliud agimus animo, nisi ut pacem con-*

ANNVS
MDCLIII.

stituamus. Hæc tamen læto vultu, atque exporrectâ fronte dicebantur, atque vt facta dictis consentirent, iam misisset Andigra è suis, qui palantes illos Hurones è siluâ reuocaret, in quam se, relictâ in ripâ canoâ, abdiderant; tamen vix credere Aoneates versari se inter amicos, ac non potius ab hostibus circumuentum putare. Id cum planè sibi persuaderet, nequidquam verbis officiosis, & omni beneuolentiæ significatione in eius se se animum insinuare conantibus Iroquijs, in vnâ illâ cogitatione defixus, hæc omnia ad fraudem pertinere, tantoque exquisitiores cruciatus perferendos esse sibi, quanto speciosior esset tota illa pompa verborum; vt erat vir forti & magno animo, ac tum præterea deliberatâ morte propè ferox, surgit derepentè, & ad ferales illos modulos conuersus, quibus vt tali in re gentes ex solent, instituit cantu celebrare Martia facinora sua, quot manu ceciderit Iroquios, quibus cruciatibus horum quemque necauerit, quibus mortem suam vlturos nepotes suos speret, Iroquijs placidè audientibus, pergentibusque asserere, nihil tale ipsis apparari, pacata cuncta, amicâque expectanda potius. Neque captiuus es, Aoneate, aiunt hilares, neque periculum vllum imminet tuo capiti, inter fratres germanos versaris: atque illud tibi persuade, Gallorum deinceps, Huronum, Iroquiorumque ingentem consociationem fore: mitte cantus bellicos: cane, si quid canere lubet, quod ad pacem pertineat, constituendam hodie, in secutura secula producendam. Vos verò perfidiosos, (pergit Aoneates) venenatum pectus hocce vestrum est, dolosisque artibus mens plena: si de pace sermonem inducitis, & Gallis & Huronibus exitium molimini. Noui pridem dolos vestros; nunc quidem satis vobis esto, Huronum capita mandere: artus alios nondum in potestate habetis: supersunt meis adhuc & pedes, & manus, & crura, & brachia. Hæc prolocutus cervicem inclinauit, mox, vt rebatur, amputandam: sed cum nemo quidquam moueret; Ergo, inquit, vstulate hoc corpus: nolite familiaribus cruciatibus parcere: actum est de vitâ meâ: corpus hocce iam ad doloris sensum obstupuit: neque ignes vestri, neque exquisitiores aliæ torquendi viæ mentem hanc labefactant: præstat hodie emori, quàm reliquias vobis acceptas referre debere vitæ arumposa cuiusdam, quàm idcirco ad exiguum temporis usurum

concedetis, ut postmodum repetatis perfidiosius. Atqui paulò durius agis cum amicis, excipiunt Iroquij: illud tibi denique persuade, orationem nostram cum animorum sensu consentire. Quasi verò, infit Aoneates: noui ego vos pridem: septemplex est vester iste animus: pellem vnā si detraxeris, supererunt tamen sex aliæ. Illud mihi, quæso dicite, est-ne hæc postrema fraudum vestrarum? Maiores nostri sub horumce feralium bellorum initia quid inter se tractarint, excidit tam planè vobis è memoriâ? In conuentu super re tanti momenti habito, quid constitutum erat? Nimirum si vel muliercula locum detexisset, vbi sudare ad nefas consueuistis, aut perticam vnā vellisset earum quæ ferale tugurium continere solent, victores arma positueros, miseraturos sortem eorum quos superassent in prælio. Atqui non muliercula, sed summus dux Gallorum, locum detexit illum tam funestum, vbi de bellis gerendis deliberatis, suis donis ac muneribus perticas euellit; vos tantæ benignitati ingrati, fidem à vestris datam maioribus pessum dedistis: ô labem! si nescitis, illis, in regione Animarum perfidia vestra ruborem ciet, dum à vobis videntur leges ac iura perueriti, naturæ, gentium, & totius humanæ societatis.

HÆC VERÒ ORATIO tam vehemens, Iroquiorum quemque perculit, tantòsque fecit motus animorum, ut Andigra ipse fallus ingenuè fuerit, esse se suosque in culpâ: rem totam deinceps aliter administratum iri. Et tenuit satis diu insolens concertatio: neque enim Aoneates inducere in animum poterat, nihil sibi imminere periculi, aut ab Iroquijs seriò cogitari de pace. Sed non potuerunt certius fidem dictis suis adstruere Iroquij, quàm, quod fecerunt, nihil prorsus iniuriæ neque Aoneatæ, neque Huronum aliorum vlli afferendo. Vbi exscendendum fuit, Præfectus ex eorum agmine vnus, Aoneatem dimittens cum honoris atque obseruantix significatione; Maçte animo, inquit, mi frater: renuntia Gallis, Iroquios nunc demùm de pace & cum ipsis & cum ipsorum fæderatis componendâ, cogitare ex animo: res tuas habe tibi, suas socij tui sibi habeant. Quæ cùm silens, atque etiam tum animi dubius exciperet Aoneates, vbi in suâ supellectili desiderari sclopum videt: Nam quæ ista, inquit, ratio? vnus inermis dimittor ab armatis quingentis? Hæc verò vox cùm Iroquios vel pupugisset, vel perculisset, centum ipsos sclopos obijciunt, iubentque ex ijs accipere quem vellet maximè. Ita dimissus

ANNVS
MDCLIII.

honorificè cum suis, ac tum demùm liberum se, incolumè-
que esse, præter opinionem sentiens, cum Onnontaërronno-
nijs Legatis contendit ad Trifluuium, & scilicet omnes in-
credibili perfudit gaudio, tam læta, tamque inexpectata
nuntians: quæ tamen sic habere Trifluuiiani denique & ipsi
sibi persuaferunt, dum Andigram Kebeccum ad Proregem
descendere cum muneribus, intellexere. Porò minùs mira-
tus fuisset Aoneates tantæ significationem humanitatis, nec
Gallis tanta se infudisset lætitia, si quod anno sequente
reddemus, cognouissent vtrique, propositum Annierrononijs
fuisse, dissociare à Gallis Hurones, quod ipsum agitabant
pro se quoque Onnontaërronnijs: sed cum nulla tum talis
suspicio emanasset, omnia vtrique peracta officiosissimè.
Nam & munera populi vtriusque accepit prorex, Onnontaer-
ronnioniorum, qui priores venerant, in Insulâ Aurelianensi,
qui conuentui dictus locus; Annierronioniorum, qui postmo-
dum adfuere, Kebecci: & cum vtrisque sic conuentum, post
accepta itidem munera à Prorege, vt quam citissimè fieri
posset, anno sequente afforent, paci ex omnium Iroquio-
rum conciliorum consensu stabiliendæ: flagitatum prætereâ ab
Annierrononijs vt Iosephus Poncetum quamprimùm restitue-
retur. Nec verò diu expectandus deinde fuit: cum hæc men-
se Septembri gererentur, adfuit is demùm Kebecci, No-
nis Nouembris, Iroquijs septem comitantibus, cum mune-
ribus aliquot, quæ tanquam primitias esse aiebant eo-
rum quæ & maioris pretij, & plura afferenda essent à suis,
verno anni sequentis tempore, ad pacem illam tamdiu ex-
petitam, stabiliendam denique: Gallum comitem iamdiu fe-
rales ignes abstulerant. Ipse res suas exposuit, vir modestis-
simus, ærumnas vtrique suas alto pressurus silentio, nisi iussus
esset ab ijs, quibus refragari nefas putabat, illas breui com-
mentario persequi, ne interirent: nos eas reddemus eodem
seruato temporis ordine. Causa captiuitatis laborumque,
charitas: ad XII. Cal. Septemb. cum feminam è Galliâ,
viduam, miseraretur gementem quod cum segetis aliquan-
tum colligendum in agro haberet, neque sola aut secare pos-
set, aut comportare, neminem tamen nancisci posset à quo
iuuaretur; hac illacque cursitans in Mathurinum Franchero-
cium

P. Iosephi Pon-
ceti labores, cap-
tiuitas, ærumna.

tium incidit, plures præterea, si posset adducturus. Dum de pio officio inter se fermocinantur, ecce tibi, erumpunt è vicino nemore insidiosi prædones, & vtrumque comprehendunt, ad Promontorium Rubrum; locus Kebecco distat leucas tres circiter. Id vbi primùm rescitum Kebecci, in graui consternatione animorum, ex iacturâ viri, & præsertim ex singulari illius obseruantia studioque, ortâ; non tamen omnes animum desponderunt. Galli ad quadraginta, Christiani è Canadensibus incolæ aliquot canoam conscenderunt postridie: atque vt erant locorum periti, secuti itinerum compendia, non tamen assequi potuere latrones Iroquios. Vnum illud retulerunt in reditu, ad Insulam S. Eligij vidisse se in arboris trunco, vnde detractus cortex erat, vultuum duorum effigiem, carbone vtrunque delineatam, infraque P. Iosephi Ponceri, ac Mathurini Franchetot nomina inscripta. Libellum item reperisse se (chartaceum necne, haud expressere satis) in quo hæc pauca: Hurones sex ad Iroquiorum mores vitamque translati, Annierrononij quatuor, abducunt Patrem Poncerum, vnâ cum Mathurino Franchetotio: nihil dum nobis adhuc mali intulere. Ipse de se memorans, cum peruenissem, ait, ad amnem valdè rapidum, vbi castra metatum agmen fuerat Iroquiorum eorum, qui ad Trifluuium perrexerant, Reliquariam thecam Barbarus à quo captus eram ad Promontorium Rubrum, detraxit è collo meo, è suo suspendit: sed cum aliquando cursitaret per siluas, theca eadem referata inclusas Reliquias effudit omnes: neque quidquam superfuit, præter chartulam, in quâ, cum adhuc in Huroniâ versarer, meo ipsius sanguine exaraueram nomina Patrum nostrorum, mortem in Americâ Christi I E S V causâ perpefforum, vnâ cum oratiunculâ, in quâ mihi ipse à Deo precabar necem itidem cruentam, ad maius ipsius decus, & obsequium. Hanc chartulam cum Barbaro eripuissem, nec sentienti, in eâ assiduè addictum me morti legebam, sic vt recusare non esset integrum. Illud tamen identidem obuersabatur animo, inuictos quidem illos pugiles immolatos re ipsâ Deo fuisse, quòd veris solidisque virtutibus pollerent; me, qui adumbratas tantùm haberem, tantùm per imaginem cruci affixum iri. Reseruare item licuit piâ fraude,

ANNVS
DCLIII.

Coronam Domini (Rosarij minoris genus intelligit) eam ocului tam feliciter, vt Barbarorum oculos, manusque fugerit: ea vna mihi superfuit ex rebus omnibus, quas mecum portabam tum, cùm captus sum.

PERGIT DEINDE enarrare, quemadmodum torrentem illum, seu amnem vado trajcere iussus, hoc est sine canoâ, madidus iam totus à noctis superioris pruina, tentari ceperit colicis doloribus, sanè molestis, accedente præsertim inediâ, nec ramen quidquam à se precum quotidianarum præteritum fuisse, cùm se eâ consolatione sustentaret, Crucem eam sibi non ab hominibus, sed à Deo impositam: quæ vt nullâ sui parte non esset grauis, accessit ad tantas acerbitates etiam stupor in sinistro crure, atque sub sinistro itidem pede vesicula turgens, quæ vestigium humi frigere vix sinebat, frementibus Iroquijs, quod ne captum amitterent, pernoctandum esset loco alio, ac destinassent: putauerant enim peruenturos se illo die, eò, vbi suppeditaret annona: nam tam accisæ res eorum erant, vt nihil prorsus superesset, nisi aliquantulum carniū elixarum: has, ieiuno hospite, inter se sub dio partiti sunt. In illâ tantâ rerum humanarum destitutione, confugere Poncetus de more, ad opem Cœlitum, Patronorum præcipuè duorum, quos peculiari veneratione prosequebatur, sancti Raphaëlis Archangeli, ac S. Marthæ, illud ipsis secum insinuans, videre ambos, cùm & siti torqueretur, & inediâ, egere se magnopere & re aliquâ quæ sitim temperaret, & iusculo, vnde afflictæ vires leuarentur. Et vix ea mente informauerat, cùm eorum aliquis, à quibus ductabatur, siluestria quædam pruna attulit casu, an diuinâ providentiâ: reperta in nemore, postquam illac bellatores propè ad sexcentos iter habuerant, & nocte intempestâ, cùm iam fesso fatigatoque somnus obrepssisset, ab hospite iusculum ferente expergefactus est, quod vnde nancisci potuerit, coniungere Poncetus non poterat. Postridie gradiendum fuit, habitu tam incommodo corporis, iuuantibus in illâ tantâ virium imbecillitate, Sanctis Patronis, S. Iosepho potissimum, quem implorabat assiduè: & horâ à meridie alterâ, cùm peruentum ad fluuium esset, vicinum pago Iroquiorum primo, non modò nihil oblatum quod gustarent; sed etiam impe-

ratum, ut quicquid Gallicarum vestium ad amiciendum corpus supererat, exuerent. Ita, cum subligaculum tantum superesset, iniecta Ponceto chlamys lanca, Mathurino relictus attritus thorax est telâ. Traiecto fluuio, adfuere cum vxoribus quidam ex eodem agmine, qui antecesserant, aliis quibuscum progrediebamur, Indicæ Segetis spicas ferentes, cum eucurbitis aliquot. Has mandere coram captiuis voraces homines, ac tam ab omni humanitate alieni sic, ut ne bonum quidem vnum ieiunis obtulerint, inclinante licet in occasum die. Contrâ, ut erant seminudi, cantare iussi sunt, ac nihilo secius progredi, durâ profectò conditione: sed parendum tamen fuit victoribus, quorum erat hæc prima triumphi species. Modulos à Litanis Beatæ Deiparæ Poncetus occupavit; tum hymnum addidit de Spiritu sancto, aliosque ab Ecclesiâ vsurpari solitos. Iam confessionem Mathurini socii exceperat inter traiciendum fluuium: sic enim is ad mortem se se, quam sibi instare præfagiebat, sapienti consilio comparare voluit. Dum iter pergunt, vident Iroquios ad quadraginta, quinquaginta-ve, cum fustibus: per medios eorum ordines gradiendum utrique fuit, detractis, lacerâ illâ chlamyde Ponceto, attrito thorace Mathurino. Impacti tergo Ponceti aliquoties bacilli tenues, quos Iroquiorum nonnulli paulò humaniores, pro fuste ceperunt, cumque, ut fit, celeraret gradum, ut licebat, isti se se grandini ocyùs subducturus; ecce tibi consistere iubetur ab vno quodam ex infesto agmine, & prehensio extractoque altero brachiorum, fustem librauit totâ virium contentione, os fracturus utique, nisi fallente tantisper nisu, vis tota recidisset in cubitum: ita non brachium fractum, sed vulneratum tantum est. Ut primum ad pagum peruentum est, ferale pegma quinque circiter pedes ab humo extans conscendere Poncetus iubetur: subsecutus paulò post Mathurinus, partim liuidus, partim cruentus à fustuario. Hic Poncetus tam exaggerato animo, ac tam propè securo fuit, ut se ipse vix agnosceret: iniectum tamen formidinis nonnihil à coclite quodam accedente propius, ac manu alterâ gladiolum, alterâ panis frustulum ferente. Tum verò subiit Poncetum recordatio P. Isaaci Ioguesii, cui antè annos aliquot, ut vidimus, iisdem in locis

ANNVS
MDCLIII.

recisi pollices erant: cūque non essem tunc animo comparatus, ad tradendos digitos, inquit (quod ijs mutilatis videlicet, incommoda grauia metuebat, comitatura deinceps ætatem reliquam, si tunc quidem mortem effugeret) inclamaui scilicet mente sanctum Angelum, illius Iroquij Custodem qui accedebat: atque is seu mentem mutasset derepentē, agente Deo, seu non alio consilio accessisset; panem illum Mathurino tradidit, tum recessit. Postmodum descendere ex pegmate iussi, quod imber derepentē superuenerat, abducti sunt ad vestibulum domunculæ cuiusdam: ibi cantandum denuò, ex Præfectorum imperio fuit: ac tametsi ita comparatus animo Poncetus erat, vt nihil non arriperet eorum quæ imperabantur, dum vacaret culpâ, tamen quoniam ad hominum perpolitorum scilicet, gustum, ad cantum adhibendæ quoque erant variæ gesticulationes, ad quas vir grauis, & Religiosæ modestiæ imprimis retinens, factus minùs erat, quæ tamen gesticulationes, si abessent, periculum erat ne eâ imperitiâ necem sibi accerseret à fastidiosis Barbaris; idcirco Huro quidam adolescens, mirâ profectò tali loco ac tempore charitate, vtrò Ponceti locum ad eos motus corporis, familiarémque saltationem obeundam obtulit se se; ita minùs iniqui in illum fuerunt.

SUB VESPERVM, in cœnam obiectum aliquantum pultis illius, quâ vesci gentes eæ ferè solent, ex Indicâ segete & aquâ: in eodémque tugurio quædam mulier ex innatâ feritate torquem è conchâ veneriâ obtulit Præfectis, quò digitum vnum Ponceto, præcidi vellent, iuberent Quirites egregij. Nec mora: idem ille qui prius ad pegma accesserat, dextram Ponceti apprehendit, digitos singillatim inspiciens, attrectansque: mox, quasi votis Ponceti annueret, dextræ mutilationem à Domino Deo deprecantis, tanquam magis ad vsus varios necessariæ, omissâ dextrâ, laeuam corripit: & puellulum accersens quinquennem, gladiolum tradit, obijcitque secandum manus istius indicem. Nec detrectauit Poncetus, eâ iam se cogitatione sustentans, expedire tale quiddam à se tolerari, quò cruentâ notâ inustus, fructuosius deinde ad conciliandam pacem se se interponeret. Ergo non iam implorare Angelos Barbarorum Custodes ad eam

arcendam mutilationem, sed S. Gabrielem Archangelum, ad subministrandum tantum roboris, quantum non modò ad ferendum æquo animo dolorem, satis esset, sed etiam ad lætitiæ significationem quandam exhibendam: & tanquam omnia ad eius nutum è cælo administrarentur, ita sereno vultu ac fronte explicatâ exiguum illud sacrificium, vt vocat, spectauit actor ipse, aut perpeffor potiùs hymnum intercà celebrem illum de Cruce modulans, *Vexilla Regis prodeunt*. Et quoniam vbertim fluebat sanguis è vulnere, ad eum sistendum porrectus à quibusdam carbo est eidem illi puellulo, qui digitum reciderat: ille admotus, non tamen cruorem inhibuit prorsùs: cùm flueret adhuc non modicè, inuolutus digitus à quibusdam alijs est folio Indicæ frugis: nec quicquam præterea ad fouendum vulnus additum, donec capitali exemptus poenæ est insons reus. Postridie deductus vterque in pagum alium, quo indictus conuentus erat procerum gentis totius: iter totum Poncerus nudo capite, nudisque pedibus emensus est, galero iam dies aliquot carens, calceis quilibuscunque detractis recens à cupidâ mulierculâ, quæ cùm illum ad supplicium eò deduci sibi persuassisset, particulâ illâ prædæ potiri voluit. Sed eam de Ponceri nece fefellit opinio: triduum quidem vterque propositus in publico mansit scommatibus petulantiaque tum puerorum, tum adulatorum; atque vt ipse memorat, vaticinium illud lugubre de Christo Domino; *Saturabitur opprobrijs*, ipsi quoque pro suo modulo in se experti sunt, nullo penè interuallo. Alij candente tubo recisum digitum percutiebant: alij calentem fauillam iniecebant, alij candentem lapidem: ita foris dolor, intus timores: versabatur enim vterque in illâ cogitatione, sanguinolentæ Tragœdiæ finem tandem impositum iri per horribiles cruciatus. Interea dolorem planè grauem totis duabus noctibus attulerunt vincula tam arcta, tamque breuia, vt cùm è sublimi loco apta essent, vix terram corpus suspensum tangeret: id vbi animaduertit senex quidam ceteris paulò humanior, vincula ipse aliquantulum laxauit, nec mediocri vtriusque leuamento. Et iam Mathurino indicem manus vtriusque lentis ignibus feriâ sextâ adusserant, forti iuvene excelsè animo ferente tam acres doloris morsus, atque interim dum illa lanic-

ANNVS
MDCLIIII.

na in se exercebatur, solennem hymnum Ecclesiæ *Aue maris stella* concinente, cū Dominico deinceps die deliberatum postremò est à senioribus gentis, magno in conuentu quid Gallis illis denique fieret. Sub vesperum, significatum vtrique quid decretum esset: ac iam tum abductus à Ponceto Mathurinus, translatus est in pagum alium, vbi postridie, qui dies nascenti Deiparæ sacer erat, crematus viuus est; vir insigni constantiâ, ac laude profectò sempiternâ dignus, qui vitam tam piâ de causâ generosè profuderit. Poncetus, qui feralis decreti verba vel non audierat, vel minùs intellexerat, idem quoque de se statutum putauit, & scilicet animo tam æquo, vt ad omnem cruciatuum diritatem perferendam satis sibi virium ex diuinâ gratiâ affore crederet: verum paulò post intellexit, donatum se, de more illorum populorum, Iroquiæ mulieri, in locum fratris, à fœderatis nostris capti priùs: de quo cū incertum esset Ponceto viueret, necne, ita incertum quoque eidem adhuc erat, euasurus esset, an interiturus: nam penès mulierem erat, illum vel reseruare, vel necare, quibuscunque tandem libuisset modis: statim atque illius domunculam Poncetus subierat, iussus est confidere in asserere, seu mensâ paululum ab humo extante, haud foco procul: ipsa lessum ciere cepit lugubri quadam cantione, modulus præiens: excipiebant eos eiusdem filiarum duæ, ac tum demum intellexit Poncetus, salua sibi esse omnia: mulierem in se, de more sæpè iam tradito, excitare fratrem mortuum, atque ad eò se in familiam cooptari, eodem illo die nascenti Virgini sacro, quo in pago vñtus Mathurinus est. Ergo Domino Deo gratias cū prolixè reddidisset pro accepto beneficio, exhilaratus aliunde est ex consortio Huronis cuiusdam, itidem captiui, quem viderat noratque aliàs: ac subinde adfuit Algonquinia mulier, ex eadem familiâ captiua. Ita pacatis animis medicina fieri cœpta indici illi reciso; sed vt istis locis, paupertina, ex coctâ radice quapiam, cum linteolo haud mundissimo sanè: sed tamen studiosè rùm hæc fiebant, tūm alia, vt asseueret Poncetus ipse, nihil ad illud studium addi potuisse, ne à Gallorum quidem fœderatis. Nam & straguli partem aliquam ad tegendum corpus dedere, & femoralia, tibialiaque, & calceos concinnauere continuò: &, quod mirum magis,

conchæ veneriæ non modicum, redemptionis nomine, datum Iroquio illi, à quo captus ad Promontorium Rubrum erat. Accessit ad lætitiæ cumulum, triduo pòst, nuncius à Trifluuio, Poncetum repetens, deducendum eò, vt promissum ab Andigrâ vidimus. Et, commodum, is qui repetiturus venerat, ex eâ ipsâ familiâ erat, in quam fuerat Poncetus cooptatus: in altero tamen pago cùm domicilium constitutum haberet, ad eum misit Andigra Hurones duos, qui suo nomine precarentur, ne grauaretur ad se venire. Et mira narrare ad Ponceti commendationem Hurones: virum illum adedò charum Gallis, vt ex illius salute reditûque penderet prorsus salus illorum, qui ad Trifluuium obsides retenti à Præfecto erant: ita mutuâ vtrinque gratulatione, & comiter cum Iroquijs agere Poncetus, & Iroquij Poncetum impensè colere instituunt. Gestiebat lætitiâ is qui venerat à Trifluuio, quòd incolumem Poncetum reperisset: & galerum illicò subministravit, haud magni pretij illum quidem, sed opportunissimum tamen, quòd duodecim iam dies nudo capite Poncetus durauerat: tum pollicitus est cum se ad Batauos deducturum, ad vestem aptam curandam, exin comitaturum ad Gallos. Dum autem ad Arausicanam munitionem deducitur, agitatum intereà varijs in conuentibus de pace cum Gallis constituendâ: quàm sincerè, expendemus paulò pòst: valuit tamen id, quicquid fuit, ad Ponceti non modò liberationem, sed etiam commendationem: nam si quid tunc per dolum gestum est, illud pressum silentio mansit apud paucissimos: vt ex ijs qui conuentibus non intererant, dubitaret nemo, quin seriò tractaretur de pace, sed ex ijs etiam qui ad consultandum adhibebantur, plerique ferè omnes idem sibi persuaderent.

VBI PRIMVM ad Nouum Belgium Poncetus peruenit, exceptus perhumaniter est, tanta vis est humanæ con-sociationis! vt quia Batauis & Gallis natale solum propè idem, in Americâ funestum, illud dissidium de fide nihil penè obster, quo minùs studeant alumni Societatis IESV illi ipsi, qui in Europâ, inque Oriente eosdem dirè exagitant. Commendat eo in genere tres potissimùm Poncetus, nobilem Barauum senem, apud quem, à Præfecto Arausicanæ

ANNVS
MDCCLIII.

munitionis exceptus frigidius, diuersatus est triduum totum, habitusque benignissime: matronam Scotam, quæ naturali quâdam seu charitate, seu miseratione, omni illum officij genere prosecuta est: illud pernecessarium fuit, quod vbi vulnus recisi digiti adhuc perincommodè curatum, eo statu esse vidit, cui non posset ipsa facere medicinam, Poncetum misit continuò ad Chirurgum, qui ex arte mederetur malo. Tertius Batauis item fuit, qui ostiatim mendicare instituit, vnde vestis eidem accuraretur: de quâ cum & Scots matrona, & bonus senex vno eodémque tempore laborarent, imò è suis percommodam offerret idem senex; tamen omnia repudiavit summâ abstinentiâ Poncetis, præter tibialia è siluestri Iroquiorum officinâ, calceos Gallicos, & stragulum, quod in reditu pro lecto futurum esset. Ac ne quis non fructus extaret ad spiritum pertinens, ibidem confessiones excepit duas Poncetis, alteram Bruxellensis mercatoris, apprimè Catholici, alteram Galli adolescentis, qui aliquandiu antè, captus ab Iroquijs, & à Batauis redemptus, eidem pro interprete erat in commune; propriè, famulabatur bono illi seni nobili: omnes à Ponceto flagitauere peramicè, polliceretur se proximâ æstate rediturum. Ita dimissus, à comite deductus est ad pagum illius, à quo primùm captus fuerat: is mitior quàm antè, Breuiarium Ponceto restituit. Pòst, bidduum exegit in eâ domunculâ, cuius in familiam fuerat cooptatus: tum, cum sorore, hoc est cum eâ feminâ cui fuerat donatus, deductus est in pagum principem, vbi de pace agendum erat. Diebus singulis agitabantur conuiuia, ad quæ adhibebatur Poncetis inter primos: quinetiam animaduertit corrogari hinc inde munera, ferenda ad Trifluuium: actum demùm in peruigilio festi diei S. Michaëli dicati, constitutum publicè de pace cum Gallis, cumque eorum fœderatis faciendâ, eo ipso loco, vbi antè Renatus Goupilius Isaaci Ioguesij comes & socius interemptus ab iisdem Iroquijs fuerat. Triduo pòst, Ponceto significatum, illum ipsum Præfectum, à quo ad Batauos deductus erat, ductorem ad Gallos fore: iter aquâ suscipi nequire, ob Lacum Camplenium Autumnali tempore infestum ferè tempestatibus: terrâ necessario eundem. Perculit ea denunciatio Poncetum, iam propè

propè defectum viribus: quippè intelligebat oëtiduum totum per siluas satúsque impeditissimos iter fore: cùm ad illud leuandum humanæ opis nihil affulgeret, ad S. Iosephum confugit, easdem difficultates expertum olim, cum per desertæ Arabiæ solitudines Christum IESVM infantulum gestaret; tum ad S. Michaëlem, cuius patrocínio plurimùm confidebat.

DIES DICTA profectiōi, ad V. Non. Octob. eâ die, accinctus iam ad iter Poncetus, in colle aliquantum à pago dissito, videt præstolantes Præfectos, cum primariis alijs, felix iter apprecaturos, commendaturósque id quod sibi antiquissimum esse videri volebant, vt firmissimo demùm vinculo pacem inter se Gallósque neëteret. Cùm neutiquam se defuturum tam pio officio Poncetus asseuerasset, ductórque cum suis onerasset se se muneribus, quæ ad Gallos eâipsâ de causâ gens mittebat; profecti sunt demùm, quotquot obuios habuere, idipsum inculcantibus, vt pacis meminisset. In grauissimis itineris molestijs ac laboribus, commodum illud vnum exitit, quod viæ socios se dedere Iroquiorum plerique, ad Ontarium lacum captandis fibris pergentes: cetera tam acerba fuere, vt permirum videri debeat, inquit Poncetus ipse, quemadmodum oëtiduum totum perstare incolumis potuerit in imbecillitate virium propè extremâ, per montes, vallésque, per torrentes, ac riuos, atque adeò per fluuiolos haud modicos quatuor, quos vado trajicere oportuit, nullo prorsùs cibo, nisi fruge illâ Indicâ, nullâ potione, nisi frigidâ, nullo lecto, nisi cælo, nullo lecto storea-ue, nisi humo nudâ, vt sicut priùs in communionem quandam venerat vinculorum angorumque mentis, Regis gloriæ, sic in reditu eiusdem languores experiri contigerit. Accessit ad cumulum, quod post longas illas ærumnas dierum propè nouem, adfuere iuuenes tres missi à primarijs gentis totius, qui nunciarent, Præfectum vnum è suis, qui recens à Trifluuio aduenerat, acceperátque munera ad Ponceti liberationem promouendam, retulisse Iroquios illos, qui ibidem ad Trifluuium obsides manserant, in vincula fuisse coniectos: iamque eorum nonnullis comminutum cerebrum: id se accepisse à populari quodam suo, peramico: ità, videret ductor Ponceti cum suis, num persequi coeptum iter è re publicâ esset, nec nè? ij de Ponceto

ANNVS
MDCLIII.

ipso quæsierunt, progredi-ne ultra hoc rerum statu vellet? Cum conticesceret, magnâ fortique mente paratus ad omnia; ductor ipse ingenti animi robore; Tu verò, inquit, Poncete, si obligare fidem tuam vis, curaturum te enixè salutem meam, vitamque, pergam porrò, mēque in discrimen ipse coniiciam tuâ causâ. Cum confirmasset Poncetus multoties, ut multoties idipsum ductor flagitauerat; Ergo pergamus porrò, inquit, alea iacta est, ita, conscensæ canox. Refcitum postea, falso rumori de obsidibus, causam præbuisse intemperantiam Algonquinij cuiusdam, qui cum se vino ingurgitasset ad ebrietatem usque, eluendæ publicæ offensionis, quam dederat ibidem ad Tristitium, in vincula esset coniectus. Interea nauigatum paulò lentius, moras neccentibus identidem Iroquijs ad Magni fluij, quo inuehebantur ripas, quæ plaga utique ad venandum opportunissima, præsertim in viciniâ Insulæ Montis-regalis: cuius quidem cum iam essent in conspectu, enimvero naufragium penè factum in portu est, ad Catadupa seu *Saltum*, quem vocant *S. Ludouici*: sed res intra metum constitit: nam cum aquis luctati aliquandiu, omnes denique Montem-regalem tenuerunt incolumes, IX. Cal. Nouemb. inde postridie profecti sub vesperum, ad Tristitium peruenere biduo.

Initur foedus
cum gente ignotâ.

ANNO EODEM, Domino Deo Barbarorum animos permouente, ictum foedus cum aliâ gente Canadensium Australi, ad eam diem Gallis ignotâ, hac occasione. Anno superiore Algonquinij nouem Sillerianis venatores, cum progressi quatrimum essent à ripâ Magni fluminis, Austrum versùs, sub matutinum crepusculum, dum amnem lacum-ue vestigando quaritant fibrorum sedem atque domicilium; per siluam hominum vestigia humi impressa deprehendunt. Et Iroquios esse rati, ut nulli ferè mortalium præter eos, illac iter habere consueuerant, omisâ tantisper venandi curâ, vestigia eadem relegunt ocyùs, at silenter: & breui ad casulam, raptim de more regionis, excitatam deueniunt, in eaque viros quinque vident etiam tum somno indulgentes. Inuolant in eos continuò, corripiuntque semisopitos: cumque ex eis vnus confidentior vim vi depellere instituisset, ab vno ex Algonquinij vulneratus in femore est, sclopo disploso. Ergo lati

victores ad Sillerianam sedem ducunt captiuos illicò : vtque
 eum in pagum confluxere pridem hinc inde incolæ varij,
 Christiani plerique, quidam nondum initiati Baptismo, ho-
 rum furor nondum Christianâ mansuetudine edomitus, sæ-
 uire derepentè in miseros. Ita excepti sunt captiui fustuario:
 vulsi vngues, recisi digiti aliquot, admoti candentes titiones.
 Quæ cum ægerrimè ferret Natalis Tecxërimat, de quo nos
 aliàs, pagi Præfectus, fide morumque integritate insignis,
 vt primùm loquentes audiuit, hos verò Iroquios haudqua-
 quàm esse, exclamat: constare ex sermone atque ex idioma-
 tæ ex aliâ quapiam Natione esse: fortè, vbi tam immaniter
 furorem illum suum in infontes effudissent homines parùm
 considerati, compertum iri eos esse fœderatos. Abnaquioij pro-
 fectò sunt, aiebat, aut Abnaquioiorum finitimi: ac nisi me vehe-
 menter fallit opinio, eorum aliquem vidi haud ità diu, cum
 perrexì ad Nouam Angliam: verùm ipse piè vel fallebat, vel
 fallebatur: captiuos ex Natione *Lupi* fuisse compertum pos-
 teà. Tum quidem eâ oratione repressa tantisper feralis cru-
 delitas, non compressa prorsùs: nam infensissimi illi hostes
 Iroquiorum, nondum in Christo regenerati, conclamant, co-
 gendum ergo Concilium, & quid ijs fieret, disquirendum in
 pagi totius conuentu. Vidit Natalis efferatiores adhuc ani-
 mos esse quamplurimum, quàm vt rationi locum daturi essent:
 ità neutiquam interesse funestæ deliberationi sustinuit. Nec
 eum fefellit opinio: tumultuosè addictæ ignibus victimæ in-
 fontes. Et cremati profectò essent captiui, nisi Natalis idem
 vnumquemque priuatim adiens, largitionemque addens ora-
 tioni, hortatus esset, viderent porro quid agerent: Chri-
 stianis quidem indignum esse eum ad modum desæuire in
 immeritos: si eorum loco essent, quid potissimùm vellent
 de se statui? vt sunt res mortalium lubricæ atque ancipites,
 nihil esse facilius quàm vt ipsi, eorum-ve filij in aliquos in-
 ciderent ex eâ ipsâ Natione: an non maiori gloriæ futurum
 Sillerianis, si circumquaque deprædicaretur, eos nouo more,
 hoc est Christiano, perpercisse captiuorum capiti, quàm si
 iniuriâ nullâ laceffiti, virus tantum suæ acerbitalis in eos per
 tam diros cruciatus effunderent? Simul iubet à Christianis
 Sillerianis hæc inter Ethnicos disseminari, intèrque Hurones,

ANNVS
MDCLIII.

qui Christiani licet, nonnihil hîc auitæ crudelitatis præ se tulerunt, captiuorum inhiantes sanguini: munerâque subministrat ab barbaras mentes expugnandas, quâ profectò arte nulla potior. Ità mitigatis aliquantulum animis, effecit, vt denuò de re tanti momenti deliberaretur: & in secundo illo conuentu pugnatum acriter ab Infidelibus, vt saltem ex ijs quinque, dimissis quatuor, cremaretur vnus. Id verò cum periniquum esset, quando par, æquâque erat omnium conditio, vt omnes omninò vel fontes essent, vel infontes; illud Natalis excogitat, vnde immane consilium interturbaret, non omnes adesse qui ad rem tanti momenti suffragij ius haberent, neque tam leuiter de capite ac vitâ hominum decernendum esse: ex vnus morte ac supplicio cruentum bellum extitutum fortassè: proinde cogendum Concilium non Sille-rianorum modò, sed etiam vicinorum omnium, quorum non minùs res ageretur, quàm eorum qui adessent. Cùm id stetit, conuocantur finitimi Præfecti omnes: apud eos eadem exponit Natalis meditatâ oratione, non ex Rhetorum præceptis illâ quidem, sed ex intimâ vi spiritus: tamque appositè ab persuadendum dixit, vt decretum sit, id quod Christiani omnes enixè cupiedant, captiuorum neminem interemptum iri: duos è quinque mittendos in patriam, renunciaturus quid actum esset: alios tres tanquàm pro obsidibus fore intereà, dum missi redissent.

ADVOCANTVR itaque ipsi continuò vincti, vt erant, nudique, excepto subligaculo. Considerare humi iussi de more, audierunt id quod minimè sperauerant, nemini vitam ademptum iri, saluos liberòsque esse omnes. Et illicò detracta vincula omnibus, quæ ipsa dissecta in ignem coniecta sunt, subministrantur vestes singulis: tum ad cantandum saltandumque inuitantur, tanquam in securâ lætitiâ. Nec segniter obtemperatum, omnes de vitâ retentâ hilariores, quàm mœstiores de acceptâ iniuriâ, facessunt iussa impigrè: tum duobus qui mittebantur mandatum est, exponerent in Concilio quemadmodum donati vitâ essent à victoribus, tum quia id ferat Christiana humanitas, cuius ex legibus omnia sua consilia factâque moderentur, qui fidem amplexati sint, tum vt pacem foedusque cum totâ gente ineant, maximâ ipsius vti-

litate. Si tamen sincere pacem illam, quæ offeratur, adament, faciendum prorsus esse, vt in reditu ducerent secum consanguineos aliquot Sillerianorum, captos ante biennium ab amicâ ipsis vicinâque Natione *Soksekianâ*: eorum aspectu mitigatum iri illorum mentes, qui oculis minùs æquis ipsos essent intuiti: nodum denique illos fore amicitiae redintegratæ cum ijs, quibuscum olim concordissimè vixissent. Secundùm hæc, dimittuntur lati, ineunte Decembri anni superioris: quid perfecissent, apparuit sub exeuntem Maium anni huius. Adduxere secum senes duos è gentis primoribus, cum donis varijs, quæ capita totidem erant rerum earum, quas iussu erant exponere. Inuecti Magno flumine, statim atque Sillerianorum statio in prospectu fuit, quater tympana, non ad classicum, sed ad pacem, gaudiùmque. Et impleuere continuò ripas Algonquinij, hilarè excepturi aduentantes: sed vbi populares illos suos abesse, suis ipsi oculis deprehendissent, vultu illicò demisso, corrugatâque fronte testati sunt animi ægritudinem, cum mœrore. Quâ de causâ minùs hîc satisfecerint Algonquinij Soksekiani, incompertum: fortè, ait Scriptor Gallicus, naturali moriendi necessitati captiui succubuerant: vt vt tamen id fuit, tam appositè missi Oratores dixerunt, vt alieniores Algonquiniorum animos sibi haud difficillimè conciliauerint. Locus conuentui dictus, domuncula Patrum Iesuitarum: ibi deprompta munera, suspensâque è fune, à pariete vno ad oppositum pertinente, quò faciliùs in oculos incurrerent. Tum, attentis, circumsedentibusque Sillerianis, Oratorum duorum senior stans in medijs. *Ego*, inquit, *Silleriani, vnâ cum istis muneribus mentes studiâque meorum depromo: vt in his nihil abditum deinceps, quando prostant propalam, sic in popularium meorum præcordijs latet nihil; ruga in ijs nulla, recessus nullus.* Et hîc torquem ingentem è conchâ veneriâ, referuatam extrâ numerum earum quæ pendebant, in medio collocat: tum alteram, ex conchâ itidem veneriâ, coloris per interualla duplicis, albi, violaceique, intextis tanquam Phrygio opere figuris varijs; *Est hæc*, inquit, *via insstenda deinceps amicis, qui ad amicos venient: en lacus, en flumina, en montes, en valles: hoc loco onus quisque suum humeris tantulum ferat, oportebit: sunt enim hæc Catadupa.* Omnia obseruato

ANNO
MDCLIII.

sedulo, aiebat, quò ne dum ultrò citròque iter institutis, exeret quissiam: planum quidem iter deinceps futurum est, absque insidiarum metu. Pòst, ad explicationem ingressus munerum quæ pendebant; En, ait, liber iste est, quo continentur ea quæ à popularibus meis commissæ mihi sunt, communicanda vobiscum: si quis fortè ista contemnet (de suis, credo, intelligebat: ad coniecturam enim recurrere cogit Gallicæ Relationis obscuritas) dignus erit profectò, cui comminatur cerebrum. Ad secundum, zonam peramplam è conchâ item veneriâ. Exurgite, inquit, exurgite fratres mei: zonâ hac vos succingite illicò: sic nobiscum simul ad alcas, fibrósque venandos pergetis habiles, atque expediti. Ad tertium, constans item è conchâ veneriâ, circumpositâ lignis quibusdam tenuibus, oblongis tamen, quæ ex ingenti perforatarum aurium hiatu aptant, gestântque, haud sanè ad gustum elegantulorum nostratium; En, inquit, unde aures ipsæ perforetis vestras, quò deinceps eruditi, audientésque, inter nos, colloquamur, quomodo amici & familiares solent, aliorumque concilijs intersimus alijs. Constabat quartum torquibus sex, ex eâdem conchâ veneriâ ingentibus, quibus Nationes totidem donabantur, quibuscum redintegrabatur fœdus atque amicitia: illud Orator interpretans; En, aiebat, ut unum idémque deinceps cor nostrum omnium erit, ita unum idémque vestis genus esse debet: ita fiet, ut quicumque in nos incidet sic amictos, agnoscat fratres nos germanos esse, atque adeò sibi persuadeat, qui Nationem unam laceßierit, ab eo laceßitum iri omnes alias. Hîc confedit in medio, tubósque duos hunc dextrâ, illum læuâ prehendit, quintum munus, ex lapide quodam viridi, læui sanè, & ad aspectum periucundo, cubitum vnum longos: horum alterum nicotiâ seu tabaco opplet, tum flammam admouet, fumum hauriens, nec sine grauitate nescio quâ, suspensis animis adstantium, nec quid vellet, satis assequentibus. At is semper sibi egregiè constans; Vestri sunt, inquit, fratres mei, isti tubi duo: flatum eundem, eundémque pulmonem nostrum omnium esse oportet, quando vnus idémque omnium deinceps animus est. Sextum munus conchâ item veneriâ constabat, partim tanquam vinculis in spiram conuolutis, partim torquibus aliquot: ad horum verò explicationem exclamans; Heu, heu, inquit, quantum, quâmq; graue in discrimen nos utrinque horum

captiuorum vincula tantumnon coniecerunt? nunc soluta sunt, nunc periculi formido submota. Olim maiores vestri cum nostris maioribus fœdus, amicitiamque inierunt: progrediente die, mutua ista necessitudo oblitterata vtrique fuerat: casus incommodus ille quidem popularibus istis nostris, commodus tamen genti vtrique fuit: eorum enim calamitas id perfecit, ut cum iamdiu inter nos minus nossemus, nunc redintegrata sit vtrique familiaritas. Atenim recisi sunt illis digiti: fustuarium perpeſsi sunt, dirisque vexati cruciatibus. Exerrastis nimirum, fratres mei: pro amicis hostes putastis versari in conspectu: id oculorum vestrorum vitium tribuendum Iroquijs illis, tam immanibus hostibus vestri nominis: in eos vos iracundiam vestram effundere rati, amicos per imprudentiam cecidistis.

POST QUAM ad eum modum perorauerat Orator, Natalis vicissim loqui cœpit, & graui sanè oratione, confessus totius demulſit animos. Non possum, inquit, verbis ullis exequare consilij vestri maturam sapientiam, fratres mei, dum vos video ex consideratâ oratione, non ex turbidâ iracundiâ rem haud sanè commodam moderari. Ac si consilij quidem meis mos gestus esset, nihil horum quæ memorastis, euenisset: captiui vestri tam integris manibus essent quàm ipsi estis. Illud hîc me solatur plurimum, quod id quidquid est, dissimulatis sapienter: causam facti deriuantes in communes hostes, hoc est in Iroquios. Ac si verum dicere volumus, rem prorsus attigistis: laceſſiti enim Silleriani tot tamque grauibz iniurijs, haud facile sibi persuadere potuerunt hostes non esse, quos in vicinis nemoribus non ad venandas alcas, sed ad se suosque necandos latere putauerunt. Sic tamen ferè res habet: In exulcerato animo perfacile falsa opinio insidet: dumque conceptum odium in aliquos animo fouemus, procline est ut rerum similitudine decepti offendamus in alijs. Sed nimirum agenda rerum omnium parenti Deo gratiæ, pro collato vtrisque beneficio: ac sic quidem ille semper assuevit: ex leuibz incommodis ingentes utilitates trahit. Vt aiebas (Oratorem compellabat) cum antea inter nos non nossemus, casus iste, incommodus ille quidem vestris istis popularibus, percommodus in commune Nationi vtrique fuit. Agite igitur, fratres mei: nihil hîc deinceps nisi letum, nisi iucundum, nisi amicum nanciscimini: indulgete sanè non modò quieti atque otio, sed etiam publicæ letitiæ. Vos verò, addidit, Hurones compellans, intelligite demùm, quanti sit, plus clementiæ, quàm iracundiæ tribuere. Parùm absuit quin vestra

ANNVS
MDCLIII.

*durities rem præclarissimam corruperit, præque pace ad quam conspi-
rant iam omnia nouo vos, nosque bello, haud sanè tempestiuè, im-
plicaretis. Sed castigatâ proteruorum temeritate, cum præ-
clarè sibi satisfactum profiterentur aduentitij Oratores, im-
memores acceptæ iniuriæ ad saltationem de more conuersi,
modulis illis suis qualibuscunque, paucula sed læta conci-
nere occeperunt in hanc sententiam: Tum demùm inces-
sendum omnibus esse lætitijs, quando munera sua amicè &
beneuolè Galli, Algonquinij, Hurones ipsi acceperant. Et
Præfectorum iussu, loci iuuentus ipsa quoque vt in publicæ
lætitiæ, sic in saltationis communionem venit. Chori insti-
tuti duo, adolescentulorum alter, alter virginum: neque ta-
men dum hæc incidunt, vt in Galliâ, saltant permixti, sed
antecedunt adolescentuli, sequuntur virgines, eâ modestiæ si-
gnificatione, quæ Gallos in admirationem rapiat.*

VT AD NEOPHYTOS veniamus, tamen si pauca, ad
hunc annum pertinentia ad nos peruenerunt, digna tamen
hæc sæculorum omnium perenni memoriâ in illâ quidem
barbarie, inque proiectâ lasciuiâ Huronum totius retrò tem-
poris. Eâ ex gente quidam, annos iam natus triginta cum
toto superiore quadriennio inuitaretur à suis ad vxorem du-
cendam, suscipiendosque liberos, atque adeò quotidianas
eorum iuterpellationes non ferret diutius, ad Sacerdotem adit,
huncque in modum compellat. Vrgeor, inquit, quotidie,
mi Pater, ad nuptias: instant in momenta consanguinei, vxo-
rèque obtrudunt: ego cum nihil statuere ex me velim,
te consulo: quid hîc mihi auctor es? Neutiquam est tibi
interdictum coniugio, inquit Sacerdos: citrà noxam ducere
vxorem potes. Atqui non id quæro, inquit Neophytus: ve-
rùm sciscitor, vtrum duorum sit Deo gratius vxorem ducere,
an manere cælibem? Equidem, excipit Sacerdos, infi-
ciari non possim, quin gratiores Deo, acceptioresque sint ij,
qui eius causâ delicias corporis abdicant, quò expeditius san-
ctiusque IESV Christo famulentur. Benè habet, inquit
Neophytus: nihil requiro præterea: certum mihi, constitu-
tùmque est vxorem non ducere. Vale mi Pater. Hæc in
viro perfecit spiritus casti consilij: in sexu fragili, quod se-
quitur. Virgines Christianæ duæ cum loco ab arbitris remo-
tiore

tiore proteruos adolescentes totidem aduentare animaduertent, prauo utique animo; ut pedum celeritate non minus valent quam viri, abdunt se in siluam vicinam; neque ante currere desierunt, quam se tuto demum loco esse putauerunt. Sed nimirum labyrinthum erant ingressæ: cum sua vestigia relegere minimè possent, errore inextricabili quò magis progrediuntur, eò se induunt in saltus magis. Cum interea requirerentur à suis, neque vllum indicium extaret, pro mortuis habitæ sunt menses totos duos, & meritò: cum enim omni prorsus comœatu carerent, quis crederet intertesqua & siluas durare tamdiu potuisse? Verùm, *Non in solo pane* Matth. 4. *viuit homo*: qui implumes auiculas alit in nidis, idem ille paternâ planè prouidentia fortes virgines tutatus est: toto eo spatio, radicibus quas vellebant, famem arcuere, sic, ut cum post bimestre illud denique interuallum Magni fluuij ripam tenuissent, incolumes vegetæque, deprehenso oculis, ut cuncta sedulò lustrabant, Gallorum lembo, Tadossacum pergentium, inclamatâ peramanter ope, acceptæ tandem redierint ad suos, lætos utique, ipsæ assertâ tam constanter pudicitia lætiores. Alia, absumili viâ à se intentatam contumeliam proterui iuuenis depulit, gladiolum correptum manu tantum non infixit gutturi procacis: infixissetque prorsus, nî mater accurrens, ictum inhibuisset. Vtinam Europæ nostræ tam præclara exempla imitentur.

VT AUTEM HIS suæ fortitudinis præmium egregie constitit, sic impiæ temeritatis poenas acerbis pependit Genouefa quædam vidua. Filiolus huic erat, Stephanus nomine, vixdum nouennis: qui cum in morbum incidisset, nihil non agebat religiosa ad eam diem mulier apud Dominum Deum, & per se & per Sanctimoniales, duorum ut alterum impetraret, aut reualesceret puer, aut si obeundus esset dies extremus, obiret in Domino. Instabat etiam opportunè importunè apud Patres Societatis, uti filioli sui salutem sempiternam accurarent: & ipsum adeò ægrotum admonebat frequens, ne confitens quidquam prætermitteret eorum, quæ perperam dixisset fecisset-ve, utque sincerum dolorem mente caperet de offenso Deo. Quæ cum iteraret sæpiùs: asseuerare vicissim puer, cor suum neutiquam prauum esse,

ANNVS
MDCLIII.

soluto animo esset mœsta genitrix. Ingrauescente in dies morbo intereà, per noctis tenebras, ne quid ad Patres manaret, miseram mulierem adeunt è consanguineis aliqui: aiunt, non materni amoris, sed propè ferinæ crudelitatis esse, puerum tali tempore destituere: per ipsam stare quò minus reualeseat: sinat modò adhiberi remedia ea, quibus gens tota vsa passim esset, antequàm atrati illi Europæi aduenissent: re adhuc integrâ, videat an filiolum suum emori velit ante oculos, id quod utique breuî euenturum esset, an eius salutem medicinâ minimè difficili redimere. Videre se quid metueret mater anxia, ne consilij videlicet sui rumor ad atratos illos gentis hostes perueniret. Valere porrò iuberet inanem istam formidinem, rem totam nocte perfectum iri. Hic recusare primùm mulier, perinde ac debuit: desuetis illis pridem tympanis, tumultuosisque vociferationibus interdictum sibi esse: non commissuram se, ut peccato vllò filij vitam conseruatam velit: absistant moliri talia: se neutiquam perpessuram. Instant tamen nihilo seciùs mali propinqui: eoque mulierem officij religionem inter, præposterumque amorem fluctuantem adducunt denique, ut si non prorsus assenserit, dissimulauerit tamen, ut vulgò ij solent, quibus cùm præ se alia omnia ferant, non iniucundum tamen est quod proponitur. Ergo ad puerum adeunt, cuius res maximè agebatur, illius animum pertentant blandè, quæruntque, numnam emergere è morbo velit? Cùm se cupere diceret; Ergo necesse est, aiunt, locum des nostris cantionibus, sinasque excitari tabernaculum, ex quo de morbi tui origine ac naturâ aëris genios consulamus. Minimè verò, minimè, exclamat puer: atque ad matrem conuersus; Scis, inquit, ipsa, nobis superstitionum earum vsu interdictum esse: nolo addici ignibus sempiternis. Sed cùm sensim deficerent vires, pergunt nihilo seciùs impostores: ac primùm suspendunt è collo frustula tria ex histrice, tenuia ac rotunda, calculorum eorum instar ex ære, quibus uti Europæi ad putandas rationes vulgò solemus, illud causati, morbum latentem in visceribus esse persimilem, idcirco, extrahendum esse. Tum exquirunt studiosè, num quid viderit per somnium? Cùmque respondisset puer, vidisse se canoam, canoam illicò fabricant, affe-

runtque ad ægrum, Genium somniorum propitiaturi. Sed cum nihil procederet, tum demum lymphati, dissimulante matre, ut diximus, perstrepere, tympana quatere, ægrum sufflaminare: utque nihil deesset, rufum canem cadunt, manduntque, fugando morbo. Verum alia omnia tulit euentus: febris intendente, exclamat puer, exuri se, necari, iamque imo sensu torqueri flammarum Auernalium. Atque hic denique territi perturbatique præstantes archiatri abscedunt: mater in lacrimis, quod reliquum noctis fuit, exegit, incusans se se cum grauissimo angore seriùs, quod & hæc omnia superstitione fieri fuisset, & fidei nonnihil habuisset auitis superstitionibus. Adfuit postridie mane Sacerdos qui puer haberet cogniturus: verum, ne ad momentum quidem consistere illum in tugurio passa misera mulier; Adeamus, inquit, adeamus, mi Pater, ad sacram Ædiculam, consilium mihi est confessionem instituere peccatorum meorum: & præcunte Patre subsecuta illic, prostrataque, aut potius toto corpore humi abiecta, solutaque in fletus vberes; Ego, inquit, eiulans, ego mortem consciui filio meo: ego rea sum, ille à culpâ liber: ego mortem commerui, ille dignus est qui uiuat: atque utinam ipsa emoriar, ille reualescat. Et factum narrans; Ego, inquit, iracundiam moui ei qui fecit omnia: quânam tandem ratione illum placari à me auctor es? Et torquem ingentem è conchâ veneriâ extrahens, En, inquit, unde mihi illum propitiem: hoc illi munusculum per egentes offerro meo nomine, quo & mihi, & filiolo meo parcat bonus ac propitius, nec ob matris scelus, præcludatur filio cælestis regis aditus. Apparabam illi vestem è pelle fibrinâ sanè elegantem: hanc ego ad te deferam, suspendendam è tholo, quò simul scelus meum, simul dolor de concepto scelere omnibus innotescat. His peractis, migravit denique è vitâ puerulus semper immotus, semper à Tartareis superstitionibus abhorrens: mater corpusculum amplexans, osculataque mortuis labris imprimens; Ignosce, aiebat, ignosce, mi fili, ego te interemi: culpa mea cæli aditum tibi ne remoretur: ego, quod grauius doleo, feròque, fortè animum tum inquinavi, hæc in te exerceri stolidè passa. Tum corpusculum idem ad funus religiosè componens, iunxit ambas

ANNVS
MDCLIII

manus, & Christi Crucifixi imaginem inferens digitis; En, inquit, illius effigiem, mi fili, qui peccata absterfit tua: ille te regiâ suâ exceptum eo statu collocabit, vbi deinceps moriendi metus nullus erit.

FELICIVS instantis mortis periculo erepti Christiani aliquot, qui cùm sub exeuntem hyemem Magno flumini innaugarent, deprehensi derepentè inter immanes glaciei moles & cumulos circumstantes vndique, atque se se collidentes, effugium, si humana spectarent, videbant nullum: neque quicquam propius erat, quàm vt ex tot molibus aliqua impacta in nauculam, & eam confringeret, & altis vorticibus mergeret vectores. Aderat fortè Sacerdos, comes periculosi itineris, qui cùm humanâ deinceps ope euadendi spem nullam relictam videret, magna fiducia verti vnumquemque ad preces iubet. Rem miram! vix opem implorare ceperant summi moderatoris æquorum æquè, & terrarum, cùm auersæ moles aliæ aliò, locum cessere nauculæ; sic vt illæsa intactaque, cœptum porrò iter tenuerit, lætitiâ inter, metumque suspensis quotquot aderant, dum oculis ipsi intuentur suis, quàm subito suorum votis adsit benignissimus ac providentissimus parens.

ANNVS
MDCLIV.

INTEREA trepidabant in Galliâ pij omnes: atque vt cuique maximè res Dei, salûsque hominum sempiterna cordi erant, ita in commodissimè de Christianæ expeditionis successu augurabantur. Constabat, Hurones si non deletos funditus, exactos certè prorsus suis è finibus, hac illac dispersos fuisse per illam vastitatem regionum aut hostilium, aut ignotarum: exiguum quidem eorum manipulum fidem colere in Aurelianensi Insulâ: at eos ipsos oneri esse Gallis, satis aliunde egentibus, penuriâque rerum penè omnium laborantibus: impressiones Iroquiorum formidolosâs esse non modò ad Montem regalem, atque ad Trifluuium, sed etiam ad stationem vsque Sillerianam, atque adedò ad Kebeccum quotidie vel cædes fieri, vel capi aliquos: Arcem ipsam haud munitissimam esse, seu milites spectares, exiguo deinceps numero, seu propugnacula fatiscencia: fibrinarum pellium nihil penè afferri, quòd neque Algonquinij venationi dare deinceps operam, ne ab immanissimo hoste interciperentur, ne-

que remotiores populi credere se tam infesto itineri auderent: ita nihil propius esse quàm vt reclusas suas Galli residui colligerent, nauèque conscensâ, quam-minimo tumultu possent, reciperent se in Galliam. Et cùm sub idem tempus per nefariam prodicionem Arcem quam sub Regis Christianissimi auspicijs in Acadiâ obtinebat Gallus perfidiosus, cui à Turre nomen, Anglis prodidisset, pepulissetque veteri Portus-regalis statione Patres Capuccinos; iactatum, Proregem ipsum aduenisse, Kebecco Anglos eosdem potiri, nihil reliqui factum esse in Nouâ Franciâ: superesse inane nomen, præterea nihil. Sed nimirum alia sunt consilia Dei, alia mortalium, quorum utique cogitationes timidæ nimium: quo tempore consternati ad eum modum animi Gallorum erant, eodem Dominus Deus rem Canadensium amplificabat miris modis. Id adeò ex rebus huius anni liquebit, & commodioribus ijsdem, & minùs obscuris quàm superiorum annorum fuerant, quod in eis Scriptor Gallicus ordinem aliquem temporis seruauit. Eius nos vestigijs insistemus, ducémque fidum secuti, pergemus quò trahit.

MENSE Februariò adfuerunt quidem, vt fuerant polliciti, Onnontaerionij, sed adhuc similes sui, hoc est vafri, & versipelles. Palàm, nihil humanius, amiciùsque: clàm nihil infestius, neque magis subdolum. Vultu læto, & ad fœdus, amicitiamque aptè composito, post pauca verborum officia de more gentis, vrgent cogatur Concilium. Cùm conuocatum esset continuò, vt in re omnium votis expetitâ, exponunt præclari Oratores, sex se habere quæ afferant, muneribus totidem designanda: primum, ad mentes Gallorum tranquillandas, ne, si perturbatæ forent, haud satis aptè caperent quæ essent à se memoranda, aut verbulo aliquo malè intellecto offenderentur. Secundum, ad testificandum id quod volebant illi quidem persuadere, sed quod erat à vero alienissimum, cor suum esse in linguâ, linguam in corde, hoc est se planè sincerè agere. Tertium, ad designandam festam arborem (qualis in Galliâ Cal. Maij statui locis publicis, atque ad vestibulum Proregum solet) Kebecci medio in fluuio, contrâ Arcem, contrâque ædes Onontionis, hoc est Proregis: futurum vt huius arboris vertex ad nubes vsque

Directa Onnontaerioniorum dolosa consilia.

ANNVS
MDCLIV.

pertingeret, quò à Nationibus omnibus circumpositis cerni posset, sic, vt eò conuenirent omnes, altissimâ quadam pace ac quiete sub eius ramis perfruituræ. Quartum, ad altissimum excavandum gurgitem, in quem suspiciones omnes, omnes verborum contumeliæ, & si quid prætereà turbare pacem concordiamque communem posset, conijceretur. Quintum, ad depellenda nubila, quæ Solem ipsum obscurassent: erant autem nubila, rumores omnes incommodi, qui malignè ab Algonquinijs Montanisque spargerentur. Sextum denique, ad bellicum ahenum, in quo humanas carnes elixare soliti erant, tam altâ humo abdendum, vt nuspiam deinceps reperiri posset.

HÆC VERÒ DVM tam speciosè, tamque plausibilem in modum venditabantur à bonis Oratoribus, monet Huro Christianus fide, dignitate Præfectus, id sequi, id agere Onnontaerrononios, vt Hurones à Gallis dissociarent, dissociatos abducerent ad suam ipsorum regionem frequentandam, eò traductâ Coloniâ. Id vt quam-commodissimè efficeretur, se conuocatos noctu ab ijs fuisse ad clandestinum consilium, in quo per noctis silentium cùm multa disputassent de securis utilitatibus, allatam deinde ab ijs fuisse viam rei perficiendæ, quæ nulli suspitioni locum daret. Sub veris initium proponerent Gallis Hurones, constitutum sibi esse ad Montem-regalem constituere sedem stabilem: loci amoenitatem talem esse, vt eâ captos anguli illius taderet, in quem intereà ablegati essent: plurimum quidem se Gallis debere, quod in eâ rerum omnium destitutione tam benignè tamdiu perditis adfuissent: sed Gallis eisdem periucundum esse debere, quòd Hurones sibi per se deinceps consulere vellent, arare terram, sementem facere, excolere fruges, nullo Gallorum sumptu, nullâ molestiâ. Arreptum iri utique ab ijs quod proponeretur, diurnâ illâ procuratione fatigatis: ita facile assensuros. Post, vbi conuasatum foret, vxoresque ac liberi impositi in canoas cùm exiguâ suppellectili; dum ventum esset ad Magni fluminis diuortium, Trifluuium inter ac Montem-regalem, ductores, relicto ad dextram Monte-regali, cursum ad læuam flexuros: ibi paratos fore Iroquios, ad quadringentos, quingentos-ve, qui novos hos-

pites exciperent amicè ac beneuolè, loco quem antè munissent: rem interea arcanam habendam esse ab ijs quatuor qui aduocati ad consilium essent (quorum quidem ex numero idem ille Præfectus erat:) vbi semel ad locum eum venissent, tum demùm consilij sui rationem diuulgaturos: neque quidquam tunc periculi fore non modò à feminis & pueris, imbelli turbâ, sed ne à viris quidem, si qui ab eâ dissociatione alieniores se fortè ostenderent: necesse enim futurum, vt imbecilliores fortioribus morem gererent. Eam ipsam in rem oblata munera quatuor esse ad ijsdem Oratoribus, illud pactis præterea, pro arcano habituros Præfectos Huronum, quidquid agitatum in Concilio esset, neque cuiquam significaturos. Hæc vbi primùm Patribus innotuere, certiores confestim faciunt Proregem: is de re totâ vberius cogniturus, & Præfectum eundem, & alios, tres quos exitiosa deliberationis participes sciebat esse, vnà cum primoribus Gallis in concilium vocat: quæsitoque; Num ita res haberet? cùm confirmassent, ingens vtrique secuta consternatio ac propè silentium. Addidere vtrò Hurones, nihil hîc se, quocunque cogitationem verterent, nisi funestum animaduertere. Id agunt præfecto Onnontaerrononys, inquit ex Præfectis vnus, vt necem vlciscantur quatuor & triginta bellatorum è suis, quos in vetere Huroniâ ante triennium intercepimus, ne ipsi intercepteremur: neque enim eos latet qui tunc aderant, nisi anteuertissemus, planè de nobis actum futurum fuisse postridie. Accedit, inquit, (quid enim iuuat dissimulare?) quod Annierrononys illud ipsum sequuntur inscijs Onnontaerrononys. Et ipsi sollicitauere pridem animos nostros ad similem defectionem, neque te id latet, Onontio. Ergo, vt alterutris adherere saluâ officij religione, nobis esset integrum, tamen à vobis deficiendo, certissimam nobis perniciem accersemus ab ijs, qui à nobis essent postpositi: Quamquam vt dixi, neque Onnontaerrononys, neque Annierrononys fidem ullam habere tutò possumus: vtrique Huronum reliquias cane peius & angue oderunt: vtrique sanguinem nostrum expetunt: vtrique ultionem meditantur acceptarum, quas putant, vocantque, iniuriarum, in eo positarum scilicet, quòd non ad laniendam secuti trahentes sumus, tanquam mutæ pecudes. Porro si vtrorumque conditiones repudiabimus, metuedum præfecto ne vterque populus sic neglectus arma virisque coniun-

ANNVS
MDCLIV.

gat ad nos perdendos prorsus, atque ad iniurias, quas se à nobis iniuriosi ipsi accepisse dictitant, ulciscendas. Hic verò aliquandiu conticuere omnes; Hurones, dum quid Prorex responderet, expectant; Prorex, dum secum aliquantisper meditatur quid responderet. Quod autem addiderat Huro, sollicitatos se ad similem defectionem ab Annierrononij, neque id latere Proregem, alludebat ad id quod factum superiore autumno fuerat, quo tempore tam comes se in speciem, tam humanos, tam pacis faciendæ studiosos Annierrononij illi Legati præbuerant. Nam paucis post diebus quàm discesserant, pacem tam religiosè scilicet polliciti, adiere ad Proregem, Huronum Præfecti, declaraueruntque, Annierrononios, eâ ipsâ nocte, quæ diem illum exceperat, quo fœdus pacemque cum Gallis inierant, venisse ad se, & ad concilium inuitasse: eo in concilio dixisse; Quicquid in speciem cum Gallis tractassent, definiissentque Annierrononij, eò spectare, ut Huronum Coloniam à Gallis ipsedem diuulsam, in patriam suam transferrent: ibi versari iamdiu eorum consanguineos, affines, necessarios, summo in mœrore, quod alij ab alijs tanta locorum intercapedine disuncti, mutuâ consuetudine carerent: si adessent semel, nihil futurum vitâ illâ iucundius. Idcirco se & Poncetum tam citò Gallis reddidisse: ut omni suspicione ex Gallorum eorundem mentibus submotâ, liberius agere cum Huronibus possent, deque re tanti momenti tractare, & pacatiùs, & efficacius. Addita munera ab Iroquiis iisdem fuisse, torques tres, eximias, ut ijs locis, elegantias, quas proferebant: verùm, addidere, dona illa ex imis Tartari recessibus extiterunt, allatæque sunt à dæmone quopiam, eò formidolosiori, quò magis tenebris & nocturnâ caligine delectatur: hæc tamen repudiare non ausos se: si enim fecissent, rixam planè extitutam fuisse, mox è rixâ bellum: cui bello sustinendo cum pares præ virium tenuitate minùs essent, pacem fouendam interim fuisse. Ceterùm, illa ipsa non nisi à metuentibus accepta fuisse: expertos enim se se iamdiu, apertum bellum minùs periculosum, quàm fictam illam amicitiam. Propositum ipsis fortè esse, aut Gallos æquè ac Hurones eâ viâ fallere; aut Hurones perdere funditus, ubi semel eos tueri Galli offensi desissent, aut nouæ Colonias viribus augere

augere suas, tum vtriusque gentis arma sociata in Gallos conuertere. Hæc, ex anno superiore: vt ad Proregem redeamus, Huronésque silentes in consilio, posteaquam aliquandiu silentium tenuerat, ex Huronum Præfectis is qui alios ætate anteibat, paucis Proregem in hæc planè verba compellat: *Tuum nunc est, Onontio, non nostrum, fari quid facto opus sit, nos quidem quadriennium totum pro mortuis & habemur & sumus: se spiramus fortè adhuc, si auram hanc utcunque ducimus, ducimus tuo beneficio: oculis tuis vsurpamus lucem: intelligentia ipsa nostra rationis expers est, nisi si quam ipse impertieris.*

COMMovIT ea oratio vehementer tum Proregem, tum Gallos vniuersos. Videbant fidem nullam fraudulentis perfidiosisque Iroquijs haberi tutò posse: hinc Annierrononios, istinc Onnontaerrononios nihil meditari aliud, nisi vt Gallicum nomen exterminarent hostiliter: quid definiri cum ijs posse, qui dum maximè sinceritatem obtendebant, struerent insidias. Tandem è duobus incommodis visum leuius, cum dissimulantibus dissimulare: nihil enim esse periculosius ijs, qui cum de prodendo cogitarent, patere sua consilia sentiunt. Erit fortè, inquit Prorex, cum tanto malo medicinam afferat dies, certè consultius nunc fecistis, Huronés, quàm antea, qui tempestiuè de re tam ancipiti monueritis. Interea sanè dissimulate consilium vestrum, nostrumque: ad eos referte, tanquam arcanè, rem bellè procedere: à nobis magnopere probari propositum vestrum: nullam idcirco suspicionem enatam in nostris mentibus: illud modò accurate, vt rem trahatis in sequentem annum: inter illas moras, propitio Domino Deo affulgebit aliquid. Nec distulere Hurones diutiùs: referunt ad Iroquios, suprà votum, consilium salutare procedere: Gallos vltro mentionem iniecisse de nouâ sede constituenda ad ripas Lacus Iroquiorum: videri proinde consultius, communicari cum ipsis commune consilium, sic, vt existimarent nihil clàm eâ de re à se agiturum. Cum annuerent Iroquij, Hurones palàm Proregem adeunt, postulântque, nî graue esset cogi consilium, accersitis Iroquiis: de re magni momenti deliberandum esse. Vbi conuenère omnes, Oratores Iroquij prolatis iisdem muneribus quatuor, quasi nondum deprompta essent, inuitant Hurones, ad Coloniam cum bonâ Proregis, Gallorumque omnium veniâ, transferendam in locum longè

ANNVS
MDCLIV.

opportuniorem, hoc est ad ripam Lacus, qui à gentis nomine, Iroquiorum iampridem diceretur: solum illud, vberimum, amœnissimúmque, si hostile antè fuisset, amicissimum futurum deinceps: ex utroque populo gentem conflatum iri validissimam, formidolosissimámque cunctis, longè latèque, vicinis regionibus: fœdus cum Gallis initum eâ viâ certius, diuturniusque fore. Ad hæc breuiter æquè, ac grauiter Hurones, prolatis in medium vicissim muneribus duobus, præfati rem placere magnopere, flagitauerunt tamen ab Iroquijs duo, haud sanè incommoda: alterum, vt in annum sequentem differretur migratio: tametsi enim curta domi suppellex esset, tamen non tam facillè deseriposse annorum iam aliquot sedem: post collectas messes profecturos commodiùs, cum aliquo commeatu, qui tunc quidem perexiguus esset: alterum, vt struerent interim domunculam atratis illis suis institutoribus: quocunque demùm ij tetendissent, Huronicam Coloniam secuturam utique. Postquàm conticuerant, orationem habuit luculentam Prorex de re propositâ, quam ad sex capita retulit, muneribus totidem designata. Primum, vt quandoquidem Iroquijs placebat, nec displicebat Huronibus, ex duobus populis vnum conflare, validiorem utique, & florentiorem; viueretur deinceps æquis legibus: atque vt in omni Republicâ benè moratâ fieri debet, solétque, ex æquo onera ferrentur, ex æquo commodis utriusque gauderent: & quod maximè sub initia conciliare animos solet, novos hospites comiter humanèque Iroquij exciperent. Alterum, vt quoniam non omnes comparati ad iter continuò capeßendum essent, concederetur illud temporis spatium, haud sanè longissimum, quod expeterent Hurones. Tertium, vt quoniam non eadem fortè studia Huronum omnium, non eadem vota essent, si qui reperirentur, qui ob priuatas necessitudines adire ad Annierronios, aut etiam ad Sonnontrannonios mallent, ire porrò finerentur: quin etiam liceret, si qui vellent, repetere antiquam Huroniam, nouasque sedes tanquàm in auitâ possessione figere. Quartum quoniam incommodius esset Iroquijs, tam crebrò Kebeccum vsq; descendere, deinceps ad Montem-regalem, si videretur, consistere: se enim in Arcis illius Præfectum transferre summam potestatem cum ijs definiendi quæcunque ad communia negotia pertinerent. Idcirco, quod quinto munere

exprimebat, festam illam arborem, quam ipsi medio in flumine contrà Kebeccensem Arcem depaixissent, eòdem transferendam esse: illud autem confinium cum sit gentis vtriusque, commodissimè ibidem haberi posse Concilia de rebus omnibus. Denique, quoniam quinque Iroquiorum Nationes essent, sextum munus eò spectabat, vt impigrè, & gnauiter Onnontaerronij Legati in curam incumberent eas omnes ad pacem amicitiamque Gallorum adducendi: ità, sublati prorsus simultatibus, omnes & inter se, & cum Gallis foederatis deinceps, amicisque, concordissimè victuros. Placuerunt cuncta Legatis, Domino Deo vtrique barbara, infidàque ad eam diem pectora permouente: ita, lati ipsi à Gallis discessere latioribus, quod tunc demùm procedere rem tamdiu expetitam viderent, vt spes tandem daretur pacis cum Iroquijs omnibus, quæ si semel coaluisset, apertum iri profectò Euangelio ostium valdè ingens; quòdque vnde tantum periculum extiterat, inde tantas opportunitates ad fidem disseminandam idem ille præpotens rerum nostrarum administrator contrà timidas mortalium cogitationes tam repentè elicere videretur.

QVARE HYEMS reliqua exacta securè: ad Montem-regalem accurrere Galli è stationibus reliquis ad venandos fibros, quorum his locis mira tunc copia, quod iamdiu venari desitum erat: & feliciter labor cessit, gestientibus cunctis non tam præsentis opportunitatis intuitu, quàm renascentis longè latèque per eas regiones tranquillitatis. Sed vt sunt res humanæ lubricæ atque ancipites, interuenit mense Aprili triste quiddam, quod superiorem illam lætitiā magnopere coërcuit. Dum Galli ad eum modum venantur, nullo metu insidiarum, quas nullas superesse placatis Iroquijs putauerant; ecce tibi ex improvisò vnus ex ijs, adolescens eò charior ceteris, quò eius operà carere vix poterant, Chirurgus cum esset, intercipitur loco secretiori, quò solus teterat ad captandos fibros opportuniùs, ab agmine Onneiochrononiorum. Ij quid Gallos inter, Onnontaerronios, Annierronioniosque tractaretur, inscij, corripiunt confestim iuuenem, in canoamque imponunt. Nec quidquam de illius casu fuisset auditum, nisi Muro quidam, ex eodem Onneio-

ANNVS
MDCLIV.

chrononiorum agmine, vnde instinctus nescias, Gallos admonuisset instantis periculi. Erat is relictus ad sarcinas, cum feminis Iroquijs duabus, quæ suis coniugibus eâ in expeditione se comites adiunxerant: vtque in Insulâ Montis-regalis versabatur, raptim clàm ijs mulieribus ad Arcem excurrit, monétque benignè, prospiciant Galli rebus suis; adesse Onneiochrononiorum agmen, bellum, vt gens solet, cædèsque spirans. Nec negligendum indicium putauere Galli: displosâ illicò bombardâ maiore, significatum ijs qui extrâ Arcem versabantur, reciperent se se continuò intrâ munitionem. Atque hîc recensito numero, abesse comperitus Chirurgus: nec dubitatum, quin aut interfectus iam esset, aut captiuus in hostium potestate versaretur. Ergo confestim significatum illud ipsum est & Trifluuianis & Kebecensibus, cunctâque trepidatione ac tumultu completa, metu noui belli, quod instare vtique Huro monuerat, & quidquid ad eam diem gestum esset, gestum esse insidiosè. Sed cum tunc quidem fefellit opinio: id ipsum ad stringendam arctiùs pacem qualemcunque valuit, Domino Deo suprà vota rem promouente ad exitum tunc felicem. Ineunte Maio, ad Montem-regalem adfuit agmen Onnontaerroniorum, nesciorum prorsus quid euenisset. Benignè atque humanè admodum in Arcem acceptis, indicant Galli quid factum esset: Gallum iuuenem, cuius operâ maximè cuncti indigerent, dum citrà formidinem venatur, interceptū esse miserè ab Onneiochrononiis. Hic verò contremiscere hospites, veriti id quod proclive factu erat, si vellent ij quorum in potestate versabatur, ne pœnas cogerentur pendere alieni sceleris: sed bono animo esse illicò iussi sunt: amicè ac beneuolè significat Præfectus Arcis, non ita comparatos Gallos esse, vt insontes inuoluant cum fontibus: neque tam facile ipsos ab amicitia decedere semel contractâ. Hîc verò mirum in modum recreati Onnontaerronij, resumunt animos: tum Præfectus eorum primarius, *Sagochiendagehte*, tantam humanitatem miratus in Gallis, illòsque appellans; *Planè*, inquit, *sic erit, semper vincet vestra bonitas: neque vnquam dolis nostris, prauisq; artibus cedit: vae eorum capiti, si qui deinceps tam peruersi, tamque importuni erunt, vt eâ sibi abutendum putent. Dedo me ipse vltro vobis ad captiuitatem, ac, si*

voletis, ad vincula: tamdiu hic manebo, seu obses, seu captiuus, utcumque volueritis, dum iuuenis ille vester vobis restituatur. Vadem me ipse praesto ad liberandum eum: ac si quâ vel obseruantia, vel studio prosequuntur me mei, viuet utique is quem desideratis, illius, quæ vita asseret meam. Nec effatus plura, canoam continuò cum expeditis remigibus properare iubet ad pagum Onnontae, cuius ipse Præfecturam gerebat: eò vbi primùm peruenire, renuntiant e-vestigio quid actum sit, quid agendum: congregatisque confestim muneribus, mittuntur Legati ad Onneiochrononios, qui captiuum Gallum reperant, reducântque. Et cessit res ex animi sententiâ: iuuenis, qui ad eam diem ærumnas pertulerat illas graues, quibus diuexare captiuos solebant adhuc Iroquij, videt derepente mutatam rerum faciem: soluuntur vincula: adhibentur officia verborum: vultus illi, hostile quiddam antea spirantes, blandum quiddam posito supercilio substituunt: ita, quantâ maximâ fieri potuit celeritate, ad Montem-regalem sistitur. Post mutuam hinc inde gratulationem, quam mirum in modum amplificauit iuuenis ipse redux, dum Nationes omnes Iroquias insigni mentium studiorumque conspiratione pacem spirare, pacem sequi; non re magis, tam citò, tamque facile liberatus, ac dimissus, quam oratione confirmauit; Onnontaerrononij iam fidentes, hilarésque munera depromunt ad viginti, capitem totidem tractandorum symbola: omnia è conchâ veneriâ erant: pellium nulla hîc apud Gallum Scriptorem mentio. Primum eò spectabat, vt festa illa arbor, quam Kebecco ad Montem-regalem transtulisset Prorex, altius firmiusque depangeretur. Secundum, ad abstergendam ægritudinem ex animo Præfecti Arcis Montis-regalis, quem insigni moerore affecisset illata perperam Gallo iuueni iniuria: eodémque referebatur tertium, ad potionem scilicet, vnde quicquid flauæ bilis intus in præcordijs fortè supererat, euomeret penitus. Quartum, ad cremanda vincula, quibus arctatæ captiui manus fuissent. Quintum, ad diffringendos funiculos, quibus crura constricta. Sextum ad vrendos funes, quibus medium corpus incinctum. Septimo, Onnontaerrononiorum Natio tota ferale pegma disijciebat, in quo idem fuisset vulgo ad ludibrium propositus. Octauo, Natio Sonnonto-

ANNVS
MDCLIV.

chrononiorum eundem extrahebat è loco illo ad probrum destinato. Nono, idem facitabant Onioneuchrononij. Decimo, Onneiochrononij à quibus captus abductusque Gallus fuerat, concremabant quidquid lignorum in funesto illo pegmate fuisset, sic ut ne hilum quidem cinerum ad posterorum memoriam superesset. Undecimum ad concordiam vocabat, reuocabat. Ve mentes Gallorum, Huronum, Algonquiniorum, si quis fortè ex intempestivo illo casu cetera metiens, de Onnontaerrononiorum eorundem fide dubitasset. Duodecimo, Orator ipse cautes, muricesque saxorum submouebat, quæ infesta flumina ad eam diem reddiderant, per quæ ab Iroquijs ad Gallos, à Gallis ad Iroquios nanigandum esset. Ad decimumtertium; Ante omnia aiebat Orator, illud mihi omnium maximè cordi est, ut in patriâ meâ intueri liceat aliquando, vnum ex atratis istis, qui Hurones ad veri Dei cultum vocauerunt, informaueruntque. Ad decimum-quartum; Illud verò nos singulari quadam obseruantia prosequemur, & diebus singulis excutiemus, mundabimusque stoream, in quâ noctu somnum capiet. Ad decimum-quintum; Illius institutionem excipiemus peramanter: siquidem constitutum nobis est, illum deinceps venerari, qui vitæ nostræ, atque adeò rerum omnium nostrarum arbiter est. Ad decimum-sextum; Nec verò deinceps nostra iuuentus bellum vllum molietur, exercebit. Ve in Gallos, sed quoniam tantopere certaminibus assuevit, ut vix ac ne vix quidem temperare sibi possit à militiâ; sic habete, nos ex hoc puncto temporis arma transferre in Ehriehrononios (populi sunt dicti aliàs Natio Felium, quòd abundat regio felibus grandioribus fauoribusque, quàm sint nostræ, sed ideò celebribus, quod earum pellis mollissima & pulcherrima est) illuc omnia trepidant, hinc alta tranquillitas. Ad decimum-septimum; Ceterum, si quid fortè incideret, unde pax illa turbaretur, alas induam illicò: aduolabo huc quàm-celerrimè: compescam præsens quidquid tumultus obortum erit. Ad decimum-octauum; Idcirco aures purgo, aperiòque Gallorum attendant ipsi diligenter ad prauas molitiones, si quæ fortè existent: meque de omnibus continuò faciant certiolem. Ad decimum-nonum; vnum deinceps Gallorum & Onnontaerrono-

noniorum corpus erit : brachia nostra inter se vno eodemque amoris & benevolentiae vinculo apta, connexaque sunt : quisquis vinculum illud incidere volet, communis gentis vtriusque hostis esto. Ad vigesimum : Porro nihil clandestinè à nobis contrà fiet : Sol iste consiliorum omnium nostrorum testis est : si quis captabit latebras, huic ille mundi oculus lucere desinat : indignus est quem Sol illustret quisquis odit lucem.

HIC VERO SVBIT quærere, vnde tanta tam drepentè animorum studiorumque in Iroquijs mutatio, vt cum ad eam diem vel hostilia quæque palam in Algonquinos, Hurones, Gallos ipsos exercuissent, vel pacis specie atque obtentu, perfidiosè fefellissent, nunc demùm denuò sincere pacem vtrò exposcere visi sint? Ex Gallicis Relationibus causas colligo quatuor; Prima sit, quod dum cædes latrocinantium more exercent, carpuntque nunc Gallos, nunc Hurones carpti ipsi sunt identidem, dùmque nostros aut in certamine vexant, aut vrunt deinde lentis ignibus, ipsi vicissim & internecone, & flammis amiserunt è suis non paucos. Altera, quod dum Gallis iisdem, foederatisque Gallorum Huronibus damni plurimum afferunt, semper de salute deque capite solliciti, & prohibiti captare fibros, quorum pellibus tota penè mercatura constabat; ipsi vicissim egebant, eatenus, vt à venando etiam penè prohibiti, perparum pellium cogerent, insigni regionis detrimento. Tertia, quod vt ex illis ipsis rescitum est, qui Gallum iuuenem reduxere, bellum ipsis exortum est periculosum & graue, eo ipso tempore ab Ehriehrononijs seu Natione illâ felium, quam vocant. Ii incitati ab Huronibus (quorum multi post Huroniam vastatam penitus, ad eum modum quem memorauimus suprà, eò profugerant, nudi, & egentes, si quo modo à tantâ tamque iniustâ vexatione liceret respirare) bellum vtrò intulere Iroquiis, factaque impressione in pagum Sonnonaerroniorum, omnia igni absumpserunt. Erant in armis bellatores ad bis mille, strenui omnes, gnarique militiae : ac tametsi sclopis carent, quibus instructi dimicare Iroqui deinceps solent, tamen non acriter minùs pugnant, sic assueti, vt postquam hostes sclopos primùm disploserunt, quorum glandibus declinandis student, ipsi sagittas torqueant toxico illitas, tam celeriter, vt

ANNVS
MDCLIV.

antequam hostes nitrato puluere glandibúsque tubos illos suos ad explosionem alteram infererint, ad decem vnus idémque mittere dicatur. Ergo non modò id facinus fecerunt, sed etiam cùm Iroquiorum manum victtricem iter per suos fines habere accepissent, quà se post superatos hostes recipiebant patrium in solum; adfuere expediti, adortique à tergo, cecidere ex jis octoginta, lectos omnes, qui agmen claudabant. Quinetiam vltro adiere quidam ad pagum vnum Iroquiorum, ac penè in oculis incolarum, rapuere Præfectum vnum è primarijs, captiuúmque abduxere, par pari referentes, iisdémque artibus lacescentes Iroquios, quibus Iroquij, insontes finitimos tamdiu vexauerant. Ita, cum omnia bello longè latèque circa se arderent, maluerunt Gallos foederatos, amicósque habere, quàm hostes. Quarta, quæ Christianæ fidei præstantiam commendat vel præcipuè, tribuitur feminis ex Huroniâ captiuis, quæ abductæ varijs temporibus haud exiguo numero, in hostile Iroquiorum solum, non modò fidem retinuerunt ipsæ inter enses, rogósque constanter; sed etiam illius amorem, cupiditatémque iniecerunt ipsis hostibus, quamlibet immanibus ac feris, dum *ex bonis operibus eas considerantes*, quæ sunt voces Principis Apostolorum, sic secum ipsi ratiocinati sunt, tantam modestiam, castimoniámque, ac præcipuè tantam in tolerandis aduersis æquitatem animi, tantum robur in durissimis cruciatibus perferendis, esse suprà humanam vim, atque adedò ab illo præpotente rerum omnium Conditore atque Administratore proficisci, quem tantopere Galli prædicarent & cuius cognitione Hurones ipsos imbuissent; à quo cùm & præmia sempiterna bonis, & improbis poenæ item sempiternæ eadem, & omnium grauissimæ, flammarum nunquam extinguendarum proponerentur; non esse committendum diutius, vt tanto suo periculo odia exercerent cum ijs, quos accersere potius ad se, atque adedò allicere ingenti suo commodo deberent. Sed accessere scilicet preces eorum ipsorum, quos miseri cæcique tantâ cruciatuum dirlitate vexauerant alio ex alijs, atque ea quinta causa est. Nimirum serui Dei, Dominum imitati suum, genti perfidiosæ retribuerunt bona pro malis: prostratíque ante supremum illud solium, supplicibus

bus votis precati sunt à summo Monarchâ, respiceret tandem bonus ac propitius tot animas, quarum causâ cum cruorem vnigenitus Filius, tamen profudisset frustra, si quidem in sempiternum exitium ruere infelices pergerent, nec irritum successum fuisse in quosdam ex eâ gente, res ipsa declarare cepit.

CETERVM, perfacilè hæc oratio tam apta, tamque incensa Onnontaerrononij Oratoris, Proregem eosque quos adhibebat ad consilium Gallos impulit, ad concedendum id quod nunquam antè postulatum erat, vt aliquis è Societate IESV ad Iroquios superiores mitteretur. Lectus ad tam operatam procuracionem eandem, & tam difficilem P. Simon Monæus, vir exploratæ virtutis: nec ignarus idiomatis, ex affinitate linguæ Iroquiæ cum Huronicâ. Quare Prorex, postquam aptè & grauiter per Interpretem collaudauerat Oratoris studium, humanitatẽque, *Benè habet, inquit, Iroquij: nunc demùm discussa nubila sunt superiorum temporum: nunc demùm spes affulget multò quàm vnquam certior, constituendi foederis inter vestram Nationem Gallosque, magno vestro decore, communẽ vitrorumque emolumento. Nec dubito quin pax perpetua futura sit, quandoquidem nec vos vnquam à fide desiscetis, nec committent vnquam Galli, vt quidquam faciant, vnde violati foederis insinulari possint. Proinde dabitur quod optatis: mittetur vobiscum è Societate IESV Sacerdos, qui vos eodem modo excolat, quo Hurones in paterno olim solo instituerunt ex eadem Societate alij. Non est quod vos horter ad illum & excipiendam amicẽ, & audiendum diligenter: videor enim mihi videre in oculis vestris, inque istâ frontis serenitate studium ingens & vestrum, & totius regionis, ad capeffendam fidem eam, vnde sempiterna felicitatis origo existit. Ille idem munera feret, quæ vestris rependimus, animo vtiq; haud sincero minùs, consiliòque coniunctissimè vobiscum viuendi de cetero. Hic cum parata munera ostendisset exultantibus Iroquijs, & quisnam demùm ex atratis illis Institutoribus profecturus secum esset, quærentibus, ostensus est is quem dixi Simon Monæus, & quoniam fugienda præcastinatio videbatur, dicta dies est profectiõni, ad VI. Nonas Iulias, quo die totâ Ecclesiâ peragitur festa celebritas sanctæ Deiparæ Elibabetham cognatam visitantis. At paucis post diebus quàm profecti erant, ad-*

P. Simon Monæus ad Iroquios superiores mittitur.

ANNVS
MDCLIV.

fuit Præfectus idem Annierrononius, qui Februario superiore princeps legationis fuerat, cum Gallis duobus, qui velut obfides profecti Nouembri superiore cum ijs erant, quibus demandata cura fuerat Ponceti liberandi, restituendique Gallis suis. Afferebat idem literas à Præfecto Arcis Arausicanæ in Nouâ Hollandiâ, quibus confirmabatur, nunc demùm seriò cogitare Annierrononios de pace cum Gallis constituendâ. Is ubi auditione accepit, profectum iam Simonem ad superiores Iroquios, molestè aliquantum tulit præteritam Nationem suam, quæ & coniuncta esset cum quatuor illis alijs, & fines haberet ita constitutos, vt non nisi per eos transiri ad illos alios posset. Ergo, *Quæ est, inquit, vestra ratio, Galli? per tectum in ades introeundum putastis? Atqui per ianuam vulgo vestri nostrique introeunt. Nec metuitis ne aut caligo è fumo vos excæcet, igne nondum restincto, aut ruatis deorsum præcipientes, dum non habetis ubi pedem figatis tui?* Quæ cum Prorex intelligeret dicta modestè quidem, sed tamen minaciter; *Æqua, inquit, postulatis, Annierrononij, atque vtinam adfuissetis antequam Simon proficisceretur! nunc, quod integrum est, faciam perlibenter, vt si mee literæ reddi illi poterunt antè quam è vestris sinibus excesserit, ad vos quoque adeat.* Et confestim scripsit per Præfectum eundem ad Simonem, vt ante reditum, iter tantisper ad Annierrononios reflecteret: sed quantumcunque Præfectus reditum maturauerit, assequi tamen Onnontaerrononios à quibus is deducebatur, non potuit. Quæ verò gesserit Simon idem, quæque pertulerit, ex eius Diario cognoscere licet, ex quo ista excerpta. Vbi Montem-regalem attigit, nactus est feliciter comitem itineris, Gallum iuuenem magni animi, qui pridem veterem Galliam Nouâ mutauerat. Gradiendum deinceps dies multos fuit per abrupta, per saxorum crepidines, per torrentes, &, identidem interruptâ nauigatione, ob latentes rupes in alueo fluminis, canoas ipsas vnâ cum sarcinis comportare humeris oportuit, donec Iroquiorum Lacum præteruecti, latum leucas Gallicas viginti, longum quadraginta; tandem post incredibiles molestias III. No. Augusti peruenere ad fluuium, cuius in vltiore ripâ constitutum pagum habent Iroquij. Hic verò exceptus est mirâ omnium gratulatione Simon: & statim summâ cum honoris significatione

*Eiusdem res gestæ
apud Iroquios.*

deductus in pagum alium, Gallicâ leucâ diffitum, exceptus est conuiuium à iuvene è primarijs inter indigenas, pro quadam necessitudine paterni nominis: OndessonK enim Simon vocitabatur ab Huronibus: quod ipsum nomen iuuenis pater, quoad vixit, tulerat. Hic Præfetti omnes ritè atque ordine officiosâ oratione, Simonem cohonestarunt: tum, quod iucundissimum animas sitienti fuit, oblatis sunt à matribus infantuli aliquot, sacro regenerandi Baptismate. Postridie, dum pergunt iter, prandium certo loco paratum inueniunt, curâ & diligentîâ Præfetti totius Nationis principis, à quo obuiam Simoni missus erat sororis filius, cum totâ copiâ, quantulacunque est amoenæ regionis: inter cetera, panem attulerat ex Indicâ fruge nouâ. Pernoctandum tamen etiam eâ nocte sub dio fuit, quod toto illo interuallo itineris & temporis, faciendum quoque fuerat, & ferè permolestè, partim ex imbre, partim ex muscis, quarum, vt æstas erat, ingens prorsus exercitus per ea nemora. Supererant leucæ quatuor emetiendæ, ad pagum principem, Onontae appellant: quod iter dum conficiunt, adsunt passim varijs à pagis Iroquij, consalutaturi: hic fratrem appellitabat, iste patruum, multi consobrinum: nunquam, inquit ipse hæc referens, tam numerosam consanguinitatem videram. Ergo, vbi hilares omnes vidit, & vultu, beneuolentiæ studiique plurimum præferentes, dum ad pagum appropinquant, orationem Simon habuit ad eorum gustum, idcirco quod aptè morem eorum in perorando imitabatur. *Pax, inquit, mecum graditur: quacunque ingredior, bellum repello, ac facessere porro iubeo remotiores Nationes versûs: comes autem perpetua mihi letitia, mentisque serenitas.* Quæ cum grauitè & lentè diceret, eo planè modo, quo perorantes Præfectos ipse audierat, mirum, quantum ea brevis oratio, & auctoritatis, & gratiæ ipsi conciliarit, præsertim cum nominatim compellaret adstantes, absentes, primarios nomine quemque designaret proprio. *Nunquam, ait, tantam letitiæ, tantam studij significationem, ad eam diem videram in Barbaris: & quod mirere, viri, feminae, pueri quotquot erant, vultu gestuque obseruantiam præferebant, & amorem.* Ergo vtendum occasione ratus, illâ ipsâ nocte conuocat primarios quosque, & munera offert duo, alterum ad vultus, aiebat, abstergendos, quò ne vlla

ANNVS
MDCLIV.

vnquam tristitiæ nebula in ipsis appareret, vtque æquis, amicisque oculis nouum Oratorem intuerentur: alterum, vt si vel paululum adhuc fellis in præcordijs lateret, illud confestim eijcerent. Quæ cum periucundè & à dicente proponebantur, & exciperentur ab audientibus; post longam sermonationem cum ipsi tantisper secessissent in priuatum consilium, rediere paulò post cum muneribus item duobus, sed maioris pretij, ijs Simonem redonarunt. Et quoniam infantulis illis languidis, qui primi oblati fuerant, aliquantulum faccari in os iniecerat, vnde recreati aliqui; tanquam ad Medicum experientissimum, ad hominem vndique concurrerant matres cum ægris filiis, medicinæ illius quidpiam suis quoque vt impertiretur, flagitantes: quo successu, non satis declarat: innuere tamen videtur conualuisse aliquos. Sed lætitiæ sensus vel vberimus extitit ex colloquutione cum Christianis Huronibus plerisque, qui ijs locis agebant inde vsque à vastatâ Huroniâ. Nimirum auditis eorum confessionibus, intellexit, Dominum Deum per se seruos suos rexisse, ac corroborasse in fide, inque morum innocentia: in iisque mentibus Templum sibi extruxisse, vbi in spiritu & veritate adoraretur.

INTER FEMINAS enitescibat Terefia illa, ex Huronum gente, de quâ dictum annis superioribus: quæ cum adolescentula captiua ducta esset in regionem tunc immanitate perfidiæque perditam, tamen non modò fidem ipsa suam egregiè retinuit excoluitque in medio prauæ Nationis, sed etiam deriuauit ad alias. Cum ad Simonem adijssset, precatæque ab eo fuisset, vt venire ad se non grauaretur tantisper extrâ pagum, visereque tugurium dignaretur, in quo mater-familias procul à frequentia versabatur; enimuero admiratione compleuit virum, satis prolixè collaudare nequeuntem benignitatem Domini Dei, qui vbique terrarum ac gentium faciat, vt Simon hæc narrans loquitur, ipse per se Apostolos. Habebat illa secum in contubernio, virginem annorum admodum sedecim ex Natione Neutrâ, captiuam item: hanc tam piè tamque religiosè ad omne Christiani officij decus informauerat, vt & mysteriorum fidei planè gnara esset, & precationum formulas omnes adepta præcla-

re, easdem vna cum optimâ magistrâ vsurparet quotidie, nec sine intimo quodam animi sensu. Nondum tamen Baptismi facta fuerat particeps, pio errore Terefiæ, quæ fas sibi non esse Baptismum cuiquam impertiri putauerat, nisi qui proximè à morte abesset. Nimirum id Dominus Deus reseruauerat Simoni, qui incredibili quodam sensu latitiæ spiritualis, primam illam ex adultis in Christo regenerauit eo loco, vbi antè, quam Isaacus Ioguesius illò adiisset, mentio nulla neque Baptismi, neque fidei, neque verò summi omnium rerum procreatoris & parentis, ab orbe condito facta fuerat. Accepit item admirans, Christianos nonnullos, quos identidem Iroquiorum eorundem importunitas lentis ignibus addixisset, diritatem illam tanti cruciatus sic tulisse, vt & constantiam in fide egregiè retinuerint, & sacrum IESV nomen ad extremum vsque spiritum ingeminauerint.

INTEREA conuocabantur Præfeti gentis omnes, adfuturi ad designatam diem: & is apud quem diuersabatur Simon, seu re ipsâ egregiè semper animatus in Gallos fuisset, seu loqueretur tantisper ad gratiam, seductum hospitem ita compellat, vt diceret, se vt nunquam alieno animo fuisset à Gallis, ita lætari magnopere, quòd cuncta nunc demùm videret ad pacem propendere. Onnontaerononios etiam suos eam in rem conspirare animis: missum recens à Sonontoërrononijs, qui cum muneribus id ipsum vrgeret, promoueretque, suorum nomine: torques tres è conchâ veneriâ in id ipsum ab Onnienhrononiorum Legato allatas: mentionem pacis in beneficij loco ab Onneiochrononijs poni: spem esse Annierrononios haud repugnaturus obstinatiùs: ita, bono animo esset, quando regionum earum felicitatem circumferret secum. Vbi dies adfuit (fuit is ad V. Id. Sextil.) conuocati sunt publico præconio in Simonis ipsius (Ondessonk vocitabant, vt dictum est) casam quotquot ius suffragij habebant: is, vbi omnes vidit ad audiendum compositos, primum omnium rem tantam aptè auspicaturus, procubuit in genua, & quantâ maximâ potuit vocis contentione, nudo capite, iunctisque manibus, precationem concepit huronico idiomate, ad summum rerum omnium procreatorem, beni-

ANNVS
MDCLIV.

gnissimumque parentem hominum; respiceret bonus, & propitius seque, & quotquot aderant Iroquios, neque hos modò, sed etiam gentem totam, inijceretque cunctis, maximè ijs qui deliberaturi conuenerant, mentem eam, quæ esset è maximâ illius gloriâ futura, sempiternæ cunctorum illorum in commune felicitati maximè salutaris. Deuouere se diris omnibus, rebelles & contumaces dæmones, qui ad eam diem cultum sacrilegij plenissimum ijs in regionibus usurpassent: facesserent porrò in specus Auernales; adessent autem sancti Angeli Tutelares tùm locorum, tùm hominum eorum qui adessent: cum ijs agerent intùs in animo, quæque ipse allaturus esset, altè eorundem in mentibus defigerent. Assurgit deinde, & tanquàm actor in scenâ, inquit ipse, captat singulorum beneuolentiam, vnumquemque nomine compellans, prædicans propria vniuscuiusque Nationis, tribus, familiæ, decora ex chartulâ, addensque, omnibus ad stuporem mirantibus, etiam vniuscuiusque facta præclariora. tum, vbi ad eum modum eorum in animos se se insinuaerat nouus Orator, adiungit, capita se habere vndeiginti, quæ proponat non modò Proregis nomine, sed etiam Huronum, Algonquiniorum, atque adeò Nouæ Galliæ totius: ad singula capita munera totidem de more gentis depromens, eò gratiora, quò noua magis: nam ad concham veneriam, addebat tubos è vitro rubro, si non magni pretij, elegantes sanè: & scilicet in primum munus centenos reposuit, ac pellem prætereà alces, aprè ad vsum quemlibet subactam, læuigatamque. Tota porrò oratio, quæ duas ipsas horas tenuit, eò spectabat, vt repressis, inhibitisque cædibus, pax demùm firma, stabilisque vtrinque coalesceret: expetitam illam à Gallis fuisse, Gallorumque fœderatis: expetendam vtrique Iroquijs ipsis esse: ex eâ secuturas opportunitates tales, quales oblata nunquam essent. Si bellum illud, aduersùs finitimam Nationem felium susceptum, exardesceret magis, suppetias à Gallis latum iri: quo quid tali tempore optabilius ipsis esse posset! Si mercaturarum ratio haberetur, pace initâ, & venationem commodiorem tutiorémque fore, & longè commodius pelles distractum iri in Kebeccensi emporio, ex opportunitate fluminis. Sed nihil ista esse, ad præcla-

ram occasionem adipiscendæ sempiternæ felicitatis, ad quam factus sit animus hominis, immortalis utique; atque ad declinandos sempiternos illos rogos, de quibus iam ipsi à captiuis Huronibus inaudissent: cuius quidem de acerbitate supplicij coniecturam facere ipsi perfacile possent, ex ijs quæ exercuerint sæpenumero in captiuos: quam acerbiter, perbreuem licet, si cum æternâ illâ, & nullâ vnquam temporum diuturnitate finiendâ componatur, quo non labore, quo non sumptu depellendam à suo quæque corpore putet? Addidit sub finem, dolere se, pro amicitia proque noua necessitudine, casum *Annenraos*, Præfecti apud gentem, maximæ auctoritatis, ob bellicam præstantiam, dotésque præclaras alias, qui captus recès ab Ehriehrononijs, seu Natione felium, in nouo illo bello fuisset: & ad abstergendas lacrimas eas, suum quoque munus attribuit.

PLACVISSE mirum in modum Oratorem, orationemque, compertum breuè inde est, quòd cum ij, vbi Simon finem perorandi fecerat, in concilium discessissent, accersito vno quodam ex gente Annierroniorum, qui commodum inter audientes adstiterat; vbi constituerant inter se de retanti momenti, post duas horas circiter redire læti ad Simonem: ac primùm quidem omnium, Præfectus primarius, & tanquam gentis totius Orator in pauca totam Simonis orationem contraxit, capita omnia singulæque exactè recensens: tum ad cantum conuersi omnes, uti in publicâ latitiâ solent, hortati sunt Simonem, ipse ut interea preces ad supremum illum, quem diceret, Principem cæli terrarumque funderet, quâ oratione nihil ipsi potuit accidere iucundius. Vbi illi canere, Simon precari desierat, cum mutuis muneribus ad capita singula: primùm, gratias prolixè egit Orator idem, Proregi Gallo, quòd tam ex animo Iroquiorum genti studeret: deinde Gallis in commune, quòd ergà captiuos quinque, de quibus anno superiori, ex Natione Lupi fœderatâ, perhumanè se gessissent, perfecissentque cum Algonquinij à quibus capti erant, ut incolumes dimitterentur. Tertiò, Sonnontoërroniorum nomine grates item egit, quòd operâ Gallorum eorundem, depulsi ignes Algonquiniorum Huronumque eorundem fuissent, à corporibus popularium

ANNVS
MDCLIV.

712

HISTORIÆ CANADENSIS

suorum item quinque, captorum in velitatione quadam ex illis quotidianis. Hic verò, perinde atque ad superiora illa duo capita, secutæ sunt acclamationes conuentus totius, sinceræ cuiusdam lætitiæ indices; ac secundum hæc, assurgens Præfectus alius, ex Onneiochrononiorum Natione; *Onontio*, inquit, *Onontio*, Proregem absentem licet, appellans, *admirabilitatem habet vox tua: vno eodémque tempore motus duos ingeneras in animo meo contrarios: hinc me ad bellum excitas, illinc ipsum me ad pacem inflectis: nimirum ita comparatus es: anges, ditásque eos, quos diligis: terrorem incutis ijs quos inuisis habes.* Hæc ubi prolocutus fuerat, simul ingens viri studium, simul incredibilem obseruantiam præ se ferens, torques quatuor è conchâ veneriâ ingentes exptomit, gratijs Proregi agendis, quòd gentem totam & ad bellum fortiter cum nouo hoste gerendum, & ad pacem stabilem perpetuamque feriendam cum Gallis, fuisset adhortatus. Tum Præfectus idem ille, totius gentis Orator, Simonem denuò compellans; *Ausculata*, inquit, *Ondessonk: per me tibi loquuntur tota quinque Nationes: atque in hoc pectore reconditos sensus habeo Iroquiorum omnium: porrò lingua mea meo pectori egregiè seruat fidem. Quatuor Proregi referes, ad quæ tota nostra deliberatio renocatur: quæ, qualiâque sint, accipe. Primò, summum illorum nostrarum, atque adeò vite ipsius arbitrum quem predicas, ignotum nobis adhuc, auemus nosse. Secundò, locus deinceps, quo loco de rebus Gallorum, Iroquiorumque deliberationes instituentur, pagus Onnontæ erit. Tertiò, illud à vobis flagitamus, locum deligatis ipsi, quem maximè commodum opportunumque indicabitis apud nos, ubi sedem stabilem Gallis constituatis: & quandoquidem corda nostra possessuri estis, in totius regionis medietullo, & tanquam corde figite domicilium: eò nos conueniemus ad capeffendam institutionem quam tradetis: vos indidem in totam regionem commodè dispergemini: vos, induite paternum in nos animum: nos tanquam obsequentes filij, morem geremus omnes. Quarto; Quandoquidem nos, Prorex ipse ad bellum cum nouo hoste strenuè gerendum incitat, tam acriter cum ipso pugnare certum nobis est, quàm concorditer vobiscum viuere. Ac tum demùm deprompfere munera maximi omnium pretij: quæ tamen, subdit Simon ipse, nihil erant ad oris serenitatem, atque ad significationem læti-*

tia,

tia, quam frons, vultus, oculi, oratio præferbat. Atque ea fuit dextera Excelsi mutatio insignis vel maximè: qui Barbari ante annos aliquot inaudita cruciatuum immanitate Sacerdotes è Societate IESV necauerant, qui vi, dolo, insidijs, ferro, flammâ Huronum gentem exciderant; qui omnia cædibus ac latrocinijs longè latèque compleuerant, eosdem agnis mitiores nihil nisi pacem spirare ac loqui, tam breui temporis interuallo.

ERGO CONVIVIA instituta de more: ijs dum læti indulgent, Simon in rem attentus suam, hoc est in procurationem animarum, Christianorum confessiones excipere, erigere mentes antea luctu & formidine perditas, regenerare per Baptismum non infantulos modò, quotquot offerebantur, sed etiam ex adultis Præfectum primarium, cui in Ehrichrononios ducendi, demandata prouincia. Iuuenis erat præclaris corporis animique dotibus, cuius in familiaritatem se eò vsque Simon insinuauerat, vt iam ei multa de fide tradidisset. Cùm ergo propediem profecturus esset ad bellum periculosum, armatis penè bis mille summo cum imperio præfuturus; vrget magnopere Simonem, Sacramento se se Baptismi aduersus hostem sanè formidolosum corroboret. Cùm moras neceret Catechistes; *Quid tu verò, inquit, differs ultra? si hodie credo, an non hodie possum Christianis aggregari, per illam aquam regenerantem, cuius de præstantiâ atque necessitate tam multa mihi à te memorata sunt? Sitim postquam accendisti, non restingues? præsertim cùm tam certum discrimen vitæ ac salutis sim euestigio aditurus. Quid? imperium penès te est vitæ ac mortis? possisne, aut omnino audeas præstare, me non eo in bello obiturum: id si, quod omen auertat summus Deus quem per te & nosse cepi, & sanctè colere, ac venerari instituo, id, inquam, si eueniret, qui te stimuli conscientie pungrent; sors mea quàm luctuosa esset? Ceterum, si Iroquiorum Nationi benè vis, vt præfers, & ego mihi persuadeo; non illud perpendis, me neutiquam fortiter dimicaturum, nisi antè baptizatus fuero? Contremiscerem videlicet totus, ad singulos iactus sagittarum: ac quoties ex circa tempora volitarent cum sibilo; pauidus, eneruatusque, de fugâ potiùs, quàm de certamine cogitarem, reformidans in momenta rogos illos sempiternos, quos memoras. Quod si te retardet suspicio fluxæ meæ fidei, sicuti persuas-*

ANNVS
MDCLIV.

*de , mi frater , me , quoad viam , Christianum fore , curaturum-
que ne quid Christiano homine indignum consciscam.* Non potuit
non credere tam incensæ orationi feruidus Catechistes : po-
stridie mane iuuenem , à pagi frequentia seductum tantisper,
aspergit aquis salutaribus , vtrius maiori voluptate , nescias :
certè Ioannes Baptista (id enim ei nominis Simon indidit)
totus lætitiâ gestiens , ruit illicò in amplexus parentis in Chri-
sto sui : arctèque complexus , confirmat multoties , se dein-
ceps in IES V spes omnes suas collocatas habiturum.

INTEREA quæritatur Simon vbique , ad solenne epulum,
quo , de more , illius discessum cohonestandum Præfetti cen-
suerant : conuocantur in eius tugurium viri , feminaeque pri-
maria , incredibili omnium lætitiâ. Et epulas conditit salu-
taribus documentis monitisque , nouus symposiarches : ac
spe iniectâ de celeri reditu , quem concupiscebant omnes ,
post publicum quasi præconium dat se in viam ad reditum ,
exiguam illius supellestilem comportandam vnoquoque co-
mitum certatim sibi deposcente. Progressi ad leucæ Gallicæ
dimidiæ circiter interuallum , vident congregatos optimates
gentis , magno numero , ad valefaciendum , flagitantes à Si-
mone reditum quam-celerrimum : eâ spe se interim sustenta-
tum iri : ac eâdem spe ipse vicissim tùm alios , tùm Christia-
nos potissimum consolatus est : firmo animo esse interim iu-
bens , & Christiani officij assidue memores. Postridie , de-
uenere ad lacum quendam , cuius ad oram in conchâ propè
arenti , aquam reperiunt , ad quam gustandam Simonem in-
uitant , ab eâ ipsi refugientes , quòd illi à dæmone quodam
latente aspergi foetorem dicebant. Cùm gustasset , subridere
ille leniter , postquam quid rei esset , compererat. Nimirum
vidit fontem esse , cuius aqua , perinde atque illa Oceani ,
falsa sit : quod ne frustra iactare crederetur , ex eâ ad radios
Solis tantisper concretâ , sal conficit eorum in oculis. Ex
eoque aliquantum secum detulit , Gallis ostentandum tùm
locis alijs , tùm Kebecci maximè. Nec suo fructu iter
caruit : biduo postquam profecti erant , dum Iroquiorum
flumine inuehuntur , in viculo ad oram constituto Christia-
nos ex suis Huronibus Simon reperit , viros feminasque : om-
nium excipiendæ tanto interuallo confessiones fuerunt singu-

lari, inquit, vtrunque latitiâ: nec diu post, ad Baptismum puerulum bimum obtulit mater iam Christiana, quò in cælum, aiebat, aliquando pergeret, socius beatæ vitæ futurus forori, aliquandiu antè interemptæ ab Iroquijs ijs ipsis, quibuscum habitare coacta fuerat. Hinc peruentum ad locum, quem Gallorum sedi Iroquij ipsi destinabant, amoenum vtrique, & omni ex parte commodissimum. Prata circum longè latèque rapiebant oculos: copia piscium ex flumine ingens; &, quod oprandum ad fidem disseminandam magis, concursus eò frequens vicinarum omnium Nationum. Et iam loci possessio tanquam inita erat à Christianis aliquot item Huronibus, qui & ipsi singulari quodam pietatis sensu Confessarij copiam nacti aliquando, cupidè homologesim instituerunt. Tandem post mensem penè exactum, Kebecum tenuerunt, III. Id. Septemb. cùm profecti fuissent ad XVIII. Cal. Septemb. eiusdem: vt, si ex temporis intervallo facere coniecturam liceat, cùm ad amoenum illum locum ad Gallorum sedem designatum peruenerint X. Cal. Septemb. ac deinde commorati omninò aliquandiu fuerint ad Montem-regalem, atque apud Trifluuium; par penè distantia vtrunque sit, à pagis inquam, Iroquiorum, ad amoenam illam stationem descendendo, atque à Monte-regali scandendo sursum versus.

SED MIRVM, inter cetera quæ de suo itinere tantâ fide Simon narrat, prætermissum ab eo fuisse quod aliæ literæ habent, in reditu antequàm ad Montem-regalem adijisset, Annierroniorum agmen impetum in canoam fecisse, quâ Simon vehebatur: comitum, qui duo tunc cum ipso in illâ canoâ erant, alterum interfecisse, Simonem coniecisse in vincula; aliquot præterea Hurones, aliquot Algonquinos mactasse: sed alterius comitis constantiâ perfectum, vt breui dimitteretur: neque enim perfidiam eam impunè futuram genti Annierroniorum: ultores vtrique breui Onnontaërronios, neque hos modò, sed etiam alias tres Nationes Iroquias fore. Cùmque illud obtenderent scelesti, non esse quod tantopere commoueretur: neque enim se prohibere quò minùs reciperet se ad suos: casu factum potius, quàm destinato consilio, vt alter interficeretur: abiret porro si lu-

ANNVS
MDCLIV

beret; *Egone*, inquit, *scelerati*, *vestram ut perfidiam imiter? deseram Simonem*, *commendatum à quatuor ipsis Iroquiorum Nationibus fidei meæ? ego ut eius salutem prodam? quâ verò fronte sistere me audeam meis*, *Simone captiuo? Agite potius: conijcite me in vincula: duorum enim alterum certum mihi est*, *aut eum Gallis suis incolumem*, *ad Montem-regalem repræsentare*, *aut cum eo pergere quocunque ducetis. Verùm, sic habetote*, *fore ut breui tam importuna temeritatis pœnas pendatis vniuersi*. Valuisse eam firmitatem animi apud latrones malè sibi conscios, euentus ostendit. Simonem exolutum vinculis, comiti restituerunt, comes Gallis ad Montem-regalem repræsentauit: & ad sancti gaudij cumulum, ditatus est ante discessum munusculis duobus, omni potioribus gazâ, Nouo Testamento quod Brebeufij fuerat, cui tantâ cruciatuum diritate vitam antè eripuerant, & pio libello, quo vsus erat Carolus Garnerius, ab iisdem interfectus, ut reddidimus suo loco. Vtrumque & viuum & morientem Simon cum vidisset, nec sine tantæ admiratione virtutis, nimirum præclarè secum actum putauit, quod ijs tanquam Reliquijs famulorum Dei auctus esset.

PORRO REDVX Simon, nihil cunctatus, retulit ad Proregem, Gallôsque primarios quo loco res esset, quàmque auidè expeterentur Sacerdotes è Societate, ad inchoandum opus Dei: & nihil addubitatum, quin in ver proximum adornanda esset expeditio vtraque, & ciuilis, Gallicæ Coloniae ad pagum designatum, & Christiana, Catechistarum, qui gentem ad eam diem conuulsam, nec dilaceratam modò, sed etiam dilacerantem, sanctæ castæque in Deum ac IESVM Christum fidei elementis imbuerent. Iam tum designauit Prorex, qui imperitaret Coloniae: iam tum certatim Gallorum se quisque iuuenum ad augendum colonorum numerum obtulit: ut ex tam incensis studijs facilè agnosceres; eum profectò qui nouit constituitque tempora & momenta, pias mentes intùs incitare. Dum hæc gerebantur, interea miris incrementis procedebat Christiana res Huronicæ Coloniae, beatâ in Insulâ, & ad stuporem mutatâ in meliùs. Nimirum ligna ipsa regionis plaudebant manibus, dum tam breui interuallo, pro superstitiosis cantibus auorum, nihil deinceps auditur, nisi ad summi procreatoris

laudes pertinens. Incredibilis auscultantium docilitas acuebat Catechistarum animos : vix , inquit auctor Relationis Gallicæ , secernas festos dies à profestis , nisi ex frequentiore numero eorum , qui festis diebus piè ac religiosè ad synaxim corporis I E S V Christi accedunt : alioqui , profestis ipsis diebus conueniunt omnes ad sacrificium. Festis autem lucibus , nihil magis ex cælesti illâ specie Ecclesiæ enascentis. Cura ingens à Catechistis impenditur in pueros , puellâsque , ceu Christianæ Reipublicæ Seminarium : quotidie ex Æde sacrâ egressi , immigrant in atrium domus Patrum : ibi loci , seorsum dispositis hinc pueris , puellis istinc , Catechistica traditur institutio , eâ modestiâ auscultantium , quæ iuuentuti veteris Galliæ ruborem inijciat , inquit idem. Et verò , si quid immodestiùs à quoquam dictum factum-ue fuerit , plectuntur in commune omnes : hoc est , si è puerorum numero peccarit aliquis , non modò ille pro suo merito obiurgatur , sed etiam omnes priuantur eo die ientaculo : si qua puella gessit se minùs decorè , tùm in illam , tùm in socias , par pœna constituitur : ità , continent alij alios : nec , vbi peccatum quidpiam , carent obiurgationibus rei : videlicet vapulant ceterorum omnium conuitio , quod pro pœnâ ipsis grauissima est. Et quoniam mira est vocum suauitas , puellarum præsertim , illud ipsum donum naturæ Catechistæ ad Conditoris gloriam sapienter pièque transtulerunt : scripserunt sacra Cantica , Huronico idiomate , ad numeros Hymnorum Ecclesiasticorum : hæc & arripiunt incredibili celeritate , & incredibili cum audientium voluptate modulantur : nec quisquam non iucundissimè affici potest , dum siluas lucósque resonare animaduertit summi Numinis laudibus , ijs locis vbi ante annos quindécim nihil nisi aut barbarum , aut turpe , aut superstitiosum auditum vnquam fuerat. Ipsi illi ferales modi abigendis malis-Genijs à quibus morbos importatos dicebant , frequentari soliti ad ægrotantium caput , conuersi in pia Cantica : accersuntur puellæ cantatrices , quæ non tam ægrotantes eâ vocum modulorùmque dulcedine mulceant , quàm exorent optimum parentem , cuius ad arbitratum res nobis secundæ aduersæque fluunt : eæque ipsæ tali tempore canunt sibi. Certè vna reperta , quæ cycno dulciùs ex hac mortalitate migrauerit ,

ANNVS
MDCLIV.

post grauem diuturnumque morbum : quo toto interuallo & intimos dolores tulit virili fortitudine , nec vnquam à Deo precata est vt se pristinae restitueret sanitati : sed centies illud in dies iterabat : *Videt IESVS quid sit mihi potissimum conducibile : videt IESVS me in grauibz doloribus esse : hos ego ferre volo , quando hos vult ipse à me ferri. IESVS me diligit : nouit idem concupiscere me diligere ipsum : IESVS solus est vite nostrae arbiter : morem ipsi geri par equumque est.* Tum sub extrema vitae momenta , sacros illos Hymnos mirâ vocis suauitate , mirâ oris vultusque serenitate ingeminans , sacraque IESV & Mariae nomina penè labris terens , efflauit animam. Ipsa somnia , quæ aliàs ad superstitionem obseruabant impiè , nunc nihil ipsis penè obijciunt , nisi Deum , caelestis patriæ gloriam , æternos cruciatus , sanctos Angelos , à quibus in cælum euocentur. Tribuendum verò somnio , necnè , sit nescias , quod iuuenis extremo morbo conflictans , appropinquantem ad se vidit puerum singulari formâ , qui in eum blandè intuens , & scilicet intus in animo ingenerans sensus de Deo tam suaues , vt nihil vnquam tale esset expertus ; super iacentis corpus viuificæ Crucis signum efformauit , ex quo repentè consecuta suauitas : ipse quidem tunc sibi persuasit , Angelum Custodem fuisse : nec post ab eâ opinione deduci potuit.

SED NIHIL TAM valuit ad caelestes ardores in adulatorum mentibus inflammandos , ac Augustæ Deiparæ in Insulâ Aurelianensi Sodalitas hoc primùm anno constituta. Lecti primùm , lectæque ad duodecim tantùm : nam virorum feminarumque habitus delectus est : constitutæque vtrisque in commune , piæ & asceticæ exercitationes , vt in Europâ fieri in Templis solet , vbi feminae promiscuè cum viris Missæ , diuinòque Officio intersunt , & audiunt conciones. Ergo Dominicis festisque lucibus sub auroram in sacram Ædem conueniunt : ibi in duos distincti choros , pro Officio S. Virginis , quod exoluere nondum queunt , legendi rudes , Rosarium recitant , hinc viri , illinc feminae seorsum , *sexus utique deuotus* , inquit Auctor idem Gallicæ Relationis , non minus in Nouâ Franciâ , quàm locis alijs. Tenet conuentus horam vnâ circiter : nam post singulas decursas decades , in-

terquiescunt paululum, siléntque, audiendæ breuiusculæ hor-
tationi quam habet Sacerdos is, cui Sodalitij cura incum-
bit: eius vices, etiam ad exhortandum, obit. Congregatio-
nis Prefectus, quem legerunt ipsi, & aptè quidem, virum
præstantis probatæque virtutis, incensumque animarum ad
Deum pertrahendarum studio. Ergo identidem silentium
abrupens, monet Sodales nunc hæc, nunc illa secum
reputent: V. C. post primam decadem, eo ipso tempore,
omnes, quotquot in Ædiculâ sint, in oculis esse Matris Dei:
post secundam, veram sinceramque venerationem tantæ Re-
ginæ in eo esse positam, vt peccatum Sodalium quisque
horreat: eo symbolo agnitum iri Mariæ progeniem: post
tertiâ, id summè placere Matri Dei, si postquam ex Ædi-
culâ exierint, non continuò ipsius obliuiscantur: sed eam
compellantes, dicant per intervalla; *Cupio enimvero, alma
Virgo, tibi famulari*: post quartam; Fratres mei, dum suis
tentationibus, petitionibusque infestis vrget nos teter dæmon
ad peccandum, videt potissimum Patrona nostra, à quibus-
nam potissimum nostrum obseruetur, diligaturque: quare si
quid tale insidet, dicamusei ex animo, *Mater IESV, filium
tuum diligo, plurisque facio quàm voluptatem eam, cuius prava
cupiditas mentem meam sollicitat*: si perget molesta esse tentatio,
pergamus ipsi iterare eadem: quisquis IESVM amat, affi-
ci peccato nequit. Hæc quanquam artificij expertia, plus
tamen mouent animos Fidelium horumce, quàm magnifica
illa eloquentia, quæ tantopere ab Europæis Sodalibus expe-
titur, quæriturque: quòque habent Hurones plus simplicita-
tis, hoc accedunt proprius ad eum, cuius fermocinatio cum
simplicibus. Planè illud sequuntur, illud ambiunt, vt sint
integri, & ab omni prorsus labe intacti: quo in studio, reli-
giosis eorum votis sic Dominus obsecundat, vt statim atque
nuptæ innuptæque admissæ sunt in album illud Sodalium,
spem prorsus omnem flagitiosi deponant eas illo pacto de-
prauandi. *Mariæ filia est: frustra eius pertentes pudicitiam: filia
sum Virginis*, aiunt ipsæ, si quis fortè impudentior audet
vllam de re turpi interpellare. Et verò vix credibile est, ait
Auctor Gallicus, expertus ipse quod memorat, quàm munda
sint mentes eæ, quàmque vel ab umbrâ peccatorum ge-

ANNVS
MDCLIV.

neris istius abhorrentes : atque hinc vel maximè enitet quæ quantæque sit vis diuinæ gratiæ , quæ tam caelestem mutationem effecerit in ijs , quibus quadraginta ipsa sæcula licuerat quicquid in hoc genere libuerat. Neque modò pudicitiam ad eum modum excolunt , sed etiam Christianas virtutes omnes , sublimem quendam in modum , vsurpant : de condonatione iniuriarum , exemplum hoc esto , quod ruborem nostratibus viris feminisque iniicere meritò debeat. Filium , quem vnum habebat videns mater contusum fastibus , grauitérque sauciatum ab aliâ muliere , quam æstus iracundiæ impotentior abripuerat ; tametsi cruor qui copiosè defluebat , ad vlciscendam eam importunitatem vehementer commouebat præcordia , continuit tamen se se : neque modò nihil fecit , nec dixit asperius , sed etiam ad Confessarium adiens suum ; Veni , quæso , inquit , mecum tantisper in Ædiculam : video cor meum prauum aliquid machinari : sed illud tu nobis inculcas , Matrem IESV lenitate clementiæque vnicè delectari : dixisti non semel , ipsam cum filium suum in Crucem agi videret , lacrimas quidem fudisse ; sed eodem ipso tempore tantam iniuriæ atrocitatem ab eâ condonatum ijs , à quibus tam indignum in modum habebatur in filio. Ego defleo quidem iniuriam allatam filio meo : verum , opto vt hæ lacrimæ lacrimarum Matris Dei similes sint : vt id consequar , ignosco ex animo ei quæ me tam grauiter violauit. Dum hanc animi excelsum aduocatus Sacerdos suspicit , collaudatque , ecce tibi adueniebat vulnerati pueri matertera. Hæc vbi primùm inaudierat de iniuriâ illatâ sororis filio , cum manipulo virorum ad id euocatorum tendebat ad eam à quâ tam inhumaniter habitus puerulus fuerat , eo consilio vt pari rependeret : sed commodum vicina femina Christiana agmen videns , accedensque propius , *Quò tu , inquit , soror mea ? fugit-ne tam citò è memoriâ , filiam te esse Matris Virginis , neque alio modo acceptas iniurias Christianos vlcisci debere , nisi parcendo ? Perge potius ad communem institutorem , ab eoque precare vt tuæ menti faciat medicinam.* Et valuit pia oratio : femina omisso protinùs prauo consilio , iter flectere ad Ædiculam : ità dirempta lis. Vtinam quos pro Barbaris tamdiu Galli habuimus , horum deinceps facta imitemur.

VT VERO ILLVD præcipuè comprecantur à Domino Deo sollicitè, velit bonus ac propitius adesse tùm vbiq̃, tùm præsertim agentibus animam; ità, mirum quàm propè suauiter obdormiscant in Domino. Prima omnium ex nouâ illâ sodalitate migravit ad superos (neque enim relictus admodum locus de illius beatâ in æternum forte dubitandi). *Magdalena Androsia*, in ipso flore ætatis: quippe nondum annum trigesimum excefferat. Hæc cùm in pleuritidem incidisset, qui morbus eo anno grassabatur ijs locis vehementer, antequàm morbi vis ægram lectulo affigeret, ad Sacellum beatæ Mariæ perrexit, confessionemque peccatorum instituit, flens vberim, singultimque orationem interrumpens identidem, tam piè, vt negauerit Confessarius se vnquam tantopere commotum animo fuisse. Tum, Sacrum totum genibus nixa audiit, nec sine grauissimo dolore corporis, adeò vt exiens, profiteri coacta fuerit, se viribus deficere: verùm, addidit, nihil tanti est: quandoquidem deferenda vita, volo Dei parentem vel in ipso extremo spiritu venerari. Cùm ad eam horis pomeridianis adisset Confessarius, rogassètque quid valeret; Noli, inquit, noli, mi frater, de hoc corpusculo esse sollicitus, computrescet breui: de Deo potius verba fac mihi: hæc enim vna res mentem meam solatur ac reficit. Neque te magis, quàm oratione testata est, quantopere corpus negligeret: quandoquidem toto eo tempore nihil vnquam quaesivit, nihil postulauit, quod ad corpus pertineret. Iacebat ponè, genitrix, anus Christiana, iamdiu: hæc affirmavit filiam dies noctesque precari solitam assidue: accidissèque nocte quâdam, vt cùm has voces iterasset sæpè; *Capiat te, IESV, mei miseratio, animam, ubi excefferit è corpore, duc in calum; exclamasse derepentè; En; IESVS aduenit, misertus mei. Quàm pulcher es, mi IESV, quàm pulcher es! ergo mei misereberis? quando animam in labris habeo primoribus, duc me in calum.* Postridie, cùm videret alius è Societate Sacerdos, qui ad eam adierat, ipsam tantum non emori, Rosarium eius dextræ inseruit, perbreues quasdam orandi formulas ad tempus accommodatas præiens: at illa non tam paucis contenta, vtrò compellare IESVM Crucifixum, tanto sensu pietatis, vt adstantibus lacrimas elicuerit. *Ergone, aie-*

ANNVS
MDCCLIV,

bat, *IESV*, benignissime, præpotens arbiter vite mortalium, mei causâ, egentis mulierculæ, sustinuisti Cruci affigi in eum quem video modum? Nimirum peccata mea, *IESV*, corpus tuum totum dilacerauerunt. Execranda verò peccata, execrandam peccatricem! Misceam me, quæ in cor unquam vos admiserim, quando pedes, manûsque *IESV* tam indignum in modum perforastis. O *IESV*, qui mortem, peccatorum meorum causâ obijsti, cur non ipsa emorior acerbitate doloris inde conceptâ, quod tam sæpè incurri in tui offensionem. Et vires impetu colligens, assurrexit vt potuit, *IESV M* in imagine quantâ maximâ potuit obseruantia significatione adoratura: ac penè continuò egit animam, vix egresso Sacerdote, qui non tam citò emorituram putauerat.

MORTVA pòst altera est, coniugi haud diu superstes: femina, *Felicitas*, viro, *Armandus* nomen fuit. Is anno ætatis decimo-septimo baptizatus, tempus vitæ reliquum, quod annorum propè viginti fuit, exegit sic, vt semper quidem in Christiani hominis officio fuerit, sed ex paucis mensibus, constitutâ Sodalitate, scilicet incensum illud Deo placendi studium mirè intenderat. Solenne illi fuerat, etiam rigente hyeme, Missis interesse quotidie duabus, iunctis semper manibus, genu flexo utroque: eâ frontis orisque totius conformatione, quæ nihil præ se ferret barbarum. Itabat deinde ad opus, profectis diebus, & laboriosissimum quidem: quippe plerunque cædebat arbores, ad noualia: dumque interquiescebat, Rosarium recitabat videlicet, sæpè quinquies sexiesue in die. Itaque, *Consummatus in breui, expleuit temporamulta*: in morbum incidit, quem, tametsi initio perleuis videbatur, letalem tamen fuisse declarauit exitus. Relatus, pro voto, ad Xenodochium Monialium Kebeccensium, quæ ex religioso instituto hospites ægros excipiunt, ab accersito Sacerdote precatus est, vti se ad mortem Christianè obeundam compararet: intelligere enim se, breui sibi esse moriendum. Contestatus sæpius dolere se intimè de offenso Deo, addidit, *Nec vitam se longiorem concupiscere, nec metuere instantem mortem*: quæ tam pia verba vix protulerat, cum in delirium incidit tale, qualis vitæ cursus multos annos fuerat: delirans, nihil nisi Deum, diuina-ue loquebatur. Felicitatis

Sap. 4.

casus is fuit : cùm paulò post mariti obitum , frater germanus , quem vnum habebat , Kebeccum cum Iroquiorum agmine aduentasset ad Trifluuium , quibuscum pridem consueuerat , tanquam non Huro , sed Iroquius esset : atque ad sororem canoam misisset , ad colloquium tanto interuallo inuitans ; veriti Patres ne si à fratre abduceretur in Iroquium solum , vbi vix res Christiana enasci ceperat , eadèmq; haud sanè confirmata , Neophyta periculum adiret fidei , atque adeò salutis sempiternæ ; dissuadent vehementer iter formidolosum : nihil tantopere esse , cur tam alieno tempore adiret ad fratrem : descenderet ipse Kebeccum potius , si tam vehemens cum visendæ sororis cupido incesserat. Restitit illa initio aliquantum : agnoscere se quidem egregiam voluntatem Patrum ergà se , sed nihil esse quod tantopere metuerent : in eà spe se esse , fore vt & fides sua , & innocentia morum illibata permaneat : diligi quidem à se fratrem germanum , at I E S V M multò amplius. Cùm instarent Patres , periculum esse , ne adiret illud , quod proponebant , discrimen fidei ; accidere sapè , vt ex rebus in speciem minimè noxijs , strages deinde lugubres animorum consequantur ; ex tenui scintillâ , existere persapè incendia , quæ pagos totos absumant : vniuersè incautam confidentiam exosam Deo esse , metuendum ne in periculo deferat eos , qui obstinatiùs periculum adeant ; *Ergone* , inquit femina sapiens , *fratris conspectu* , si I E S V M ex animo diligo , *carendum est ? actum est* , quantumlibet naturalis charitas reluctetur , *carebo tamen illius conspectu* , atque colloquio : *consistam hîc* , neque pergā vlteriùs , vel si mors desiderium illud meum vehemens exceptura sit. Et constitit , manantibus vbertim lacrimis : verùm , vt intelligeret quisque quantam sibi Christi famula vim attulisset ; continuò passa deliquium est tale , vt horas ipsas quatuor & viginti tenuerit : mors consecuta sit necne , haud reperio : consecuta tamen videtur , quando haud diu coniugi superstitem fuisse , tradit Relatio : vt vt fuit , non potuit illustriori documento confirmare forti animo mulier , quàm intimè diligeret I E S V M , quæ eius causâ non modò fraterno amoris nuncium remitteret , sed etiam vitam penè prodigeret.

AD EANDEM Sodalitatem pertinet illustre in re tenui mo-
Y Y y ij

ANNVS
MDCLIV.

numentum ære perennius simul singularis obseruantia erga augustam Deiparam, quam venerari proprio cultu ceperant, simul grati animi erga beneficos. Annos iam aliquot Huronum egestatem tantam, quantam diximus, subleuare suis opibus ceperant Sodales illustrissimi Domus Professæ Parisiensis. Visum nouis Aurelianensis Insulæ Sodalibus haud abs re fore, si quanti misericordem istam largitionem facerent, quantalacunque illâ suâ tenuitate testarentur. Ergo re cum Patribus communicatâ, constituunt, torquem è conchâ veneriâ ad eos mittere, offerendam Matri Dei, cum Epistolâ, cuius sententias Huronico idiomate conceptas mandauit P. Franciscus Mercerus literis, Gallicamque explanationem subtexit, adiunctâ formulâ quâ summæ Reginæ inopes clientes munusculum suum offerunt: quôque esset sanctæ Dei genitrici iucundius, in torque eadem totâ è globulis conchæ illius veneriæ contextâ, quâ nihil pulchrius habent, nihil maioris pretij, solo albo, globulis vnde voces efformabantur, nigris, prima verba quatuor Angelicæ salutationis efformarunt, *Aue Maria gratiâ plena*. Dedicationem torquis tradidimus libro secundo; Epistola hanc habet Sententiam.

SINCERE A NOBIS obseruamini, fratres. Ante annum tantum ingenij nostri acies se se exeruit, atque eo primum tempore in mentem nobis venit venerari Mariam Matrem IESV: quo ipso tempore accepimus, constitutos esse ubique terrarum conuentus quosdam piorum hominum, quò ipsi diceretur in intimis precordijs; Ita est mater IESV: intueris cor meum, vidēsque ipsum nequam mentiri, dum illud profitetur; Cupio, Maria tibi honorem impendere. Renunciatum nobis est, pulcherrimum spectaculum esse Lutetiæ Parisiorum, ubi honor ingens vobis defertur ab hominibus; vos vicissim precipuum vestrum decus in colendâ impensius Mariâ collocare: Vos antecessistis, nos subsequi volumus: Mater IESV, quæ in egentes reflectit identidem oculos, vos impulit ad egentes minime negligendos: annos iam multos magni pretij munera ad nos misistis. Idcirco conuenimus, diximûsque; Quid mitemus vicissim ad magnos illos famulos Virginis. Subiuuimus; Reculis nostris haud indigent: sunt enim opulenti: mittamus ad eos torquem è conchâ nostrâ veneriâ, in quâ expressæ sunt voces, qui-

bus expressa salus est è celo missa per Angelum, ad Virginem eandem. Quot globuli sunt in torque, tot Rosaria intra Lunarum duarum spatium recitauimus. Ceterum, globuli nigri singuli globulorum duorum alborum pretium aequant. Hanc torquem vos illi offertote, ac dicitote illi, certum & constitutum nobis esse, illam venerari. Et cuperemus quidem, quantum ei honoris à vobis deferretur, tantum eidem deferre: sed non perinde ac vos, valemus ingenio ad eam colendam: ac tum demum illi honorem maiorem habebimus, cum precata fuerit Mater à Filio, uti nos aptè animo ingenioque comparet ad eam colendam. Id si continget, gratissimum, sat scimus, vobis erit, perinde atque gratum nobis est, quod eam perfectius veneramini, quam ipsi veneremur. Gratulatur sibi arator, dum spicas omnes agri sui videt maturas: moestus est, si messis tempore aliquas nondum maturuisse deprehendit. Vos Virgo Dei mater respicit tanquam spicas agri sui maturas omnes ad caelestem felicitatem, qui in eius cultum totis cordis viribus incumbitis: nos eadem respicit tanquam spicas nondum maturas, quippe qui nondum valemus ingenio, quique primulum eam cepimus venerari: id verò ei egritudinem affert. Vos, quandoquidem eam diligitis, postulate à IESV, perficiat, ut ager Virginis maturus totus breui sit, talisque, ut ipsi satisfaciat. Dumque Rosarium recitabitis, estote nostri memores: nos vicissim dum recitabimus, vestrò recordabimur. Germani fratres sumus, quandoquidem genitrix IESV communis utrorumque mater est; nos ipsa diligit: ipsam volumus diligere: Hæc Echom ad vos nostro nomine perscriberet rogauimus: nam loqui quidem scimus, sensa mentium nostrarum chartis committere nescimus. Oachonk, Præfectus Sodalitatis; Ludouicus Taïeron, Iosephus SondsKon obseruant vos, & minimè simulatè salutant.

VT AD NEOPHYTOS alios transeamus, prætereundum minimè est quòd cum agmen Iroquiorum, Onnontaërrononiorum puto, aut mixtorum certè ex Onnontaërrononijs, aliisque superioribus (neque enim Annierrononij mansuefacti adhuc erant) hyemem cum Algonquinijs exigere constituisset; mira fuit inter utrosque concordia, studiorumque consensus, Nationis vtriusque superbiam, & arrogantiam propè insitam à naturâ perdomante Deo: cui enim alij tribuas tam repentinam mutationem in ijs, qui ad eam diem mutuis odijs sic ardebant, ut nullum non crudelitatis genus

ANNVS
MDCLIV.

exercerent alij in alios, si quando in aliorum manus veniebant alij? Iroquij certè nemini vnquam Algonquiorum parcebant, quocunque demùm loco intercepissent. Vtquæ diuinam in vtrosque benignitatem suspicias magis, non dubitarunt Algonquini, cum Iroquijs ijsdem miscere connubia, datis nuptui tùm viduis quibusdam mulieribus, tùm filiabus suis aliquot. Et videtur Dominus Deus factum ipse probasse: nam cùm noui illi mariti in venatione versarentur cum vxoribus iam Christianis, ipsi nondum baptizati, prædæque aliquot iam dies nulla occurreret; ad eas conuersi, En aliquot dies iam sunt, dixere, ex quò harum siluarum vastitatem lustramus, nullo operæ, laboris-ve pretio: vos, quandoquidem imbutæ estis notitiâ illius, qui animantes condidit, quidni preces ad eum funditis, quò mittat vnde alamur? Cùm illæ nihil cunctatæ se se abiecissent in preces, cibum à Deo, tanquam filioli à parente flagitantes, rem miram! etiam si loca vicina, omnia longè latèque lustrassent antèa moesti venatores, & perstudiosè quidem, irritò prorsùs exitu; postridie tamen quàm fusæ preces eæ ad Dominum fuerant, ibidem alcen prægrandemprehenderunt, ceperuntque, prorsus stupentes, admirantèsque vim tam celerem, tamque manifestam imperatæ vxoribus precationis.

CESSIT ETIAM tandem Deo, Cocles ille Insularis, atrox quondam exagitator fidei. Homo præfidens, & eloquentiæ laude elatus, qualis apud eos esse potest, qui nullis neque præceptis, neque doctrinis instituti, ducem naturam sequuntur; in conuentibus Algonquiorum, in quibus ferè semper dominatus est, aduersatus erat iamdiu Euangelicis operarijs: ac tametsi ipse quoque Baptismi gratiam postexpetijt, obtinuitque, tamen inolita prauitas ferè semper plus apud miserum, quàm Christiani officij decus valuerat; donec prostratus, hoc est longo & diutino morbo fatigatus, intellexit denique, hominem se esse, ac parere Deo didicit. Sed nihil illum tam abiecit, ac species quædam per somnum obiecta, quæ cùm tantam mutationem eius in mento fecerit, vix tota naturalis fuisse iure videatur. Ergo visus est sibi ad montis cuiusdam radices consistere, cuius vertex nubes superabat, sic vt summum apicem non posset oculorum

acie attingere : tum visa itidem vox ad aures accidere iubentis multoties ; Scanderet porro per præruptum : iter illud instandum sibi prorsus esse. Cùm hæsitaret , territùsque quò se verteret , non haberet , quippe cùm impares vires suas esse intelligeret , præcipitijs præsertim omni ex parte se se obijcientibus ; ecce tibi scalam videt ad latus , vnàque Sacerdotem è Societate I E S V , qui prehensâ dextrâ , ipse , præiens , ascensum præbuit perfacilem. Hinc expergefactus , secùmque reputans quanto in periculo fuisset , quàmque benignè Dominus Deus , immerentem admonuisset officij ; fiduciam ingentem cepit animo , eò re ipsâ perueniendi , quò amica vox ita vocabat , vt opem quoque suppeditaret. Quare sub extremum vitæ tempus , miseri corporis abiectâ curâ , cui tam eneruiter toto superioris ætatis tempore seruierat , in eo totus esse , vt animo mox è corpore discessuro prospiceret. Itaque Confessarium , quoties ab eo inuisebatur , excipere periucundè , hortari vt accederet propiùs , eaque suggereret quæ apta maximè ad formidolosum illum transitum censeret esse. Cùmque Sacerdos de summâ illâ præpotentis Dei maiestate verba faceret , inuehereturque acriter in eorum temeritatem atque audaciam , qui repugnare tanto Principi non vereantur ; æger imis sensibus perterritus , At tu , inquit , precare ab eo qui cuncta condidit , sinat se flecti misericordiâ ergà miserum , auertâtque à meo itinere crimina superioris ætatis omnia , quò ne vnum quidem animam agenti occurrat. Tum I E S V Christi Cruci affixi sigillum identidem & intuens , & osculans suppliciter ; *Inte* , aiebat , *in te vno spes reposita omnes mee : quando mortem gustasti , æquum est me mortem subire : & quando eam ipse subisti causâ meâ , esto ergà me misericors , & tuâ illius regie fores mihi pandito. Cadaver hocce odi & execror : illud statim atque iusseris , exuam libens.* Atque in hac Christianæ humilitatis exercitatione , Dominique Dei fiduciâ excessit è terris Paulus Tessæat : illustri documento quàm de nullius baptizati sempiterna salute desperandum sit , quoad vel tenuis halitus superest.

AT NATALIS Texerimat , Sillerianus ille antesignanus fidei , semper sui similis , semper sibi constans , dum nascentem illam Ecclesiam tum insigni mentis firmitudine ,

ANNVS
MDCLIV.

tum factis præclaris, exemplisque morum illustribus tuetur; hoc quoque anno oppugnatus ab infidelibus est qui virum cane peius & angue oderant, quod omnes, quotquot erant, tanquam lupos ab suo grege arceret, hoc est à baptizatorum contubernio, pastor inuictus. Filiolum habebat, numerosâ aliorum prole destitutus, quos omnes ante diem mors, si naturam spectes, acerba abstulerat, hoc chariorem, quod & omnium minimus natus erat, & præclaris, perinde atque germani, dotibus instructus. Cum eum quoque mors eripuisset, præclaram ut sibi videbantur, occasionem nacti fidei hostes, moestum parentem aggrediuntur, eoque delabuntur sensim, ut ex veteri calumniâ, iacturam eam tam grauem, fidei tribuerent. At is non diu passus molestos Oratores de re impiâ verba facere, ad omnes, quotquot adhuc obligatos tenebat vetusta perversitas, orationem habuit non verba, sed fulmina iaculantem. *Nolite putare, inquit, fratres mei, ullis me aut minis, aut blanditiis, aut præmijs propositis, de fide posse deduci: hanc cum pluris faciam, quam quidquid potest esse in hac vita optabile, ad extremum usque spiritum retinebo. Neque res aduersæ animum meum frangunt, neque secundæ emolliunt, neque minæ commouent. Nil tanti est si contemnamur à vobis, si nullo loco habeamur, si putemur carere ingenio, quod amplexi sumus fidem, quod preces ad Deum nostrum frequenter fundimus, quod eidem nos parere velle profiteamur: etiamsi, quod idem ille communis hominum omnium parens omen auertat, discederent turpiter à sancto proposito omnes ad unum alij, tamen perstarem immotus, neque quidquam de suscepto vita tenore mutarem. Ac si vos quidem nostro exemplo adducti, legem Dei ducem sequi voletis, & Baptismo pie castèque initiari, vester sum totus: sin perstabitis in contumaciâ, sic habetote, neminem, si audiar, eorum qui corde sunt prauo, qui ore distorto, qui uxorum duarum vno eodemque tempore mariti, qui tympana necdum abiecerunt, qui anilibus maiorum nostrorum superstitionibus seruiant adhuc; intra Sillerianorum Christianorum septa admissum iri.* Atque hæc non magis oratione professus est, quam re perfecit: si quis Ethnicorum figere domicilium ibi loci instituit, extrâ septa illa mapale metatus est.

NEC PRÆTEREVNDI præclari in fide Tadossacensium progressus; ij necdum sunt plenè stabiles, sed de more cunctis

cunctis ijs locis ante annos haud plus viginti longè latèque
 vsurpato, ad hanc diem hyemem in siluis ad venandum exe-
 gere. Illis hoc anno adhæsit Petrus Ballioquetus è Societate
 Sacerdos : ac tametsi perhumanè habitus est semper à Ta-
 dossacensium Præfecto, tamen fieri non potuit, quin dura
 asperaque multa toleraret. Humus pro lecto, cortex cedri-
 nus pro lecto, menses toti traducti sine pane, sine vino, sine
 fale : vt ad famem sedandam adhiberetur nihil, nisi carnum
 aliquantum, anguillarum-ve ad fumum siccatarum. Conue-
 nere deinde de more, Tadosacum omnes sub appetentis
 veris initium, rationem sui reddituri, pèrque sacram homo-
 logesim expurgaturi pectora. Hoc anno cum iuuenis quidam
 ex vnâ turmarum, in quâ complures se sub ineuntem hye-
 mem distribuerant, suas quisque secuti necessitudines, flagi-
 tio se se aliquo, illo venationis tempore contaminasset,
 (quodnam peccati genus, tacetur, coniectura vehemens est
 ex eo genere fuisse, quod vel nominari vetat Apostolus) Is,
 vbi ad portum appulsa canoa est, antequàm exscenderet, ex
 seuerò tùm Sacerdotis, tùm primariorum Fidelium supercilio,
 suspicatus id quod erat, iam fuisse qui anteuenteret, certio-
 ribus faciendis ijs quos oportebat, de suscepto scelere;
 exscendit tamen impigrè, idcirco nihil turbatus, quod iam
 secum constituerat, quidquid impositum pœnæ fuisset, obi-
 re gnauiet, vnum illud deprecaturus, ne fidelium consortio
 carere iuberetur. Ergo adit ad illos, eâ mentis demissione
 quæ reum deceret (neque enim ausus est in Sacerdotis con-
 spectum primò se dare) instat, precatur ab vnoquoque ve-
 hementer, ne se è suo conuentu, merentem licet abigerent:
 nihil non facturum, perpeffurum-ve, quod pœnæ nomine
 indiceretur. Hic postquàm consultarant inter se, de re haud
 leuis momenti ad securura tempora, consensu denuntiant;
 Indignum quidem illum esse, qui insontes inter, versetur
 reus, contaminatus inter integros : quoniam tamen sat sci-
 rent imitari se Deum debere, qui reorum fleatur dolore &
 lacrimis; hac quidem vice actum iri cum ipso clementiùs,
 quàm culpæ atrocitas exigit : dicto die adsit ad Sacelli fores,
 prouolutus in genua, iunctis palmis, nudo tergo, eoque ha-
 bitu veniam supplex postulet ab omnibus, quotquot alij ex

alijs itarent ad Sacellum , preceturque vti pœnas de se exigant ob perpetratum facinus , quo & Dominum Deum proteruè violauerit , & publicæ offensionis fuerit Fidelibus. Nec cunctatus diu incensus pœnitens : quidquid erat præscriptum , obiit , lætior quòd in Fidelium consortio retineretur , quàm de publicâ illâ verecundiâ deiectionis. Faxit Dominus Deus (subdit Auctor Gallicæ Relationis) diu teneat ardor tam simplex : vt non temerè pœna tam publica exigenda à fontibus , ita nec impediendum quò minus eam vsurpent , si quidem vsurpare non renuant.

MINVS operosè consuluit vxor egregiè fidelis , viro infideli , hoc est baptizato illi quidem , sed eò vsque oblito Christiani officij , vt abolitam superstitionem consulendi tetridæmonis , quam aliàs exercuerat antè , quàm fidei nomen dedisset , tantumnon reperierit. Dum per siluas vagatur infelix venator , impotens incessit cupido artem malè prius familiarem tractandi denuò , tanto interuallo temporis : adeò quemque sibi inuigilare oportet , ne praua vitæ prioris studia suis quasi præstigijs ludant animos , eo præsertim in genere , quo nulum planè periculosius , Auernali prædone illud etiamnum vsurpante , quod olim dictitabat ; *Reuertar in domum meam* , & quasi ius suum reperat , ita miseros exitalibus agit intemperijs ad id ipsum , quod execrati antè tam solenni cerimonia fuerant , dum in sacro Baptismo illud iubentur profiteri ; *Abrenunciare se diabolo , & pompis eius*. Ergo fas omne abrumpens , excitat ferale tabernaculum , in illudque se conijcit , reclamante , renitentéque nequidquam vxore , religio in paucis feminâ , & cælestes iras denunciante , si porro pèrgeret. At cum obsurduisset impius ad tam opportunam orationem , nihilóque feciùs ad opus Tartareum se se accingeret , pia mulier sigillum Christi Domini è Cruce pendentis , quod aptum è Rosario , gestabat , inde vbi erat , extractum clàm , imponit tabernaculo exterè : & rem miram : homo ad canendum , vlulandumque nefario illo ritu , perfidiosum in modum comparatus , mussare nequijt , neque vocem vllam emittere è præcordiis : ita cum rubore exire coactus demùm est è ferale speculâ , vxore tum demùm fontem obiurgante pro merito , gratiasque benignissimo Deo ingeminante , nec sine gestienti

lætitia, quod tam facile, tamque citò, & artes elusisset tetri dæmonis, & virum à tam nefariâ impietate abduxisset.

DISPAR Christiani alterius factum, mirabilem prorsus exitum habuit. Ibidem in silvis Ioannes Baptista Ekhnichkagat, Præfectus egregiè Christianus, cum in morbum incidisset, vnde mortem consecuturam putabant omnes, adeò contabuerat; in extremâ opis humanæ cuiuscumque destitutione conuersus ad Deum, in aquam tepidam infundi iuber, corticis nescio quid, vnâ cum summis stolonibus, ramusculi ex abierte. Tum rerum omnium auctorem compellans, poculumque tenens dextrâ; *Domine Deus*, inquit, *in quem credo, quem colo & veneror; per te & à te extitit cortex ille, extiterunt isti stolones, vnde pharmacum illud: tam in promptu tibi est: hac viâ vires mihi restituere, longâque tabem depellere quæ me conficit, atque stirpibus plantisque alijs, quibus vulgò vtuntur Medici: cum nihil non possis efficere eorum quæ effecta vis, quæso, precorquæ, consana me, ac iube pharmacum hocce salutare esse ex fide haurientis: In nomine Patris &c.* Dictum factum: vix hauserat, cum de repente simul vitalis succus partes omnes peruasit afflicti corporis, vimque artubus addidit nescio quam; simul videre sibi visus est vir pius circumstantes puerulos, ore longè pulchriori, vt ipse retulit, quàm sancti Angeli, quos vulgo in Imaginibus exprimimus Christiani, atque ij lætâ fronte bono animo esse iubebant, neque enim vim morbi progressuram vltrâ. Vt vt id posterius fuit, certè conualuit illicò hoc felicius, quod hac specie mirè confirmatus in fide ipse est; alij non potuerunt tam insperatam sanitatem non mirari in eo, qui pro deplorato habebatur ab omnibus.

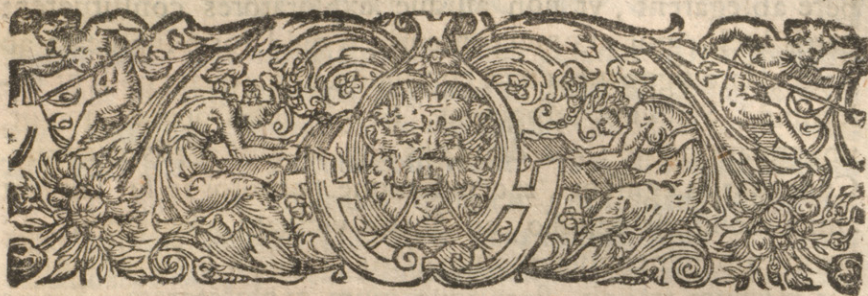
ATTENDENDVM denique illustre charitatis exemplum, hoc excelsius, Dominoque Deo gratius, quò minùs è gustu, èque genio Canadensium, qui, vt passim vidimus, alia omnia vsurpabant ante susceptam fidem. Languiebant in vili cortice, hinc puer annorum admodum duodecim, illinc soror quadrima, parente vtroque orbat. Ante annos viginti, quotquot pueruli eò reciderant, de eorum virâ actum erat; sic enim aiebant homines planè à misericordiæ sensu alieni, fariùs esse illos recte adductâ eripere è tot tantisque ærumnis, quàm vitam ad dies aliquot prorogari ipsis finire, quæ pro-

ANNVS
MDCLIV.

fectò in illâ extremâ destitutione diuturna esse non posset. Et periculum erat ne quid hîc tale eueniret, si quis fortè nondum Christianus incideret in misellos: præsertim cùm pueruli collum strumæ scædum in modum cingerent, depascerenturque; soror, scædo itidem alui profluuiò laboraret. Tale spectaculum non tulit siccis oculis Antonia Oüalistitecxe, femina Christiana, virtute magis quàm ætate florens. Hæc præclaram sibi occasionem oblatam interpretans exercendæ re ipsâ Christianæ charitatis, cuius de laudibus tam multa tamque præclara ex suis in fide Institutoribus audiisset, constituit illicò cum animo suo, tam sedulè eorum curam suscipere, ac si sui essent. Ergo mundare cepit corpora pædore foetorèque obsita, mutare ramusculos, qui pro storeâ erant, fovere igne, noctu præsto esse, quoties opus erat, corrogare à Gallis, qui aderant, dulciarij quidpiam: quæ tantâ vultus serenitate peragebat cuncta, vt facilè agnosceres cæleste quoddam robur piæ menti additum ad ea tam libenter suscipienda, perficiendâque, à quibus Nationum earum ingenium tantopere abhorret. Hæc cùm obseruaret, suspiceretque Præfectus Tadossacensis, noctu conuocat suos, & hanc omninò ad eos orationem habet. *Auscultate, fratres mei, auscultate somno excusso tantisper: etenim de re magni momenti agitur. Non canes sunt ij, quos derelictos ad casularum nostrarum fores videmus, sed ex nostro hominum genere: éstne æquum igitur eos deteriori loco esse, quàm canes? Et canes quidem mulcetis, canibus escam vestrâ manu porrigitis, canes nonnunquam deosculamini, canes, quocunque pergitis, adhibetis comites, & ad sequendum allicitis, ac propè inuitatis: cur non igitur tantum saltem humanitatis exercemus in eos, qui naturæ communionem coniuncti nobis sunt? Eos Deus ipse fidei nostræ committit: hos curate, inquit, ipsis provide: filij mei sunt. Atque vt id nobis precipit, ita quemadmodum iussa facturi simus, obseruat, explorat quid agamus, audit quid dicturi simus: vno verbo, quales nos aduersus eos misellos extiterimus, talem se ergà nos profectò exhibebit. Vt verò orationi facta consentirent, vxori præcepit vir egregiè pius, vt Antoniam in eo charitatis opere iuaret pro viribus: tum, vbi sub veris initium, relictis filijs, Tadossacum reditum est, misellos in suam ipsius canoam imposuit, vexitque ad Sillerianam stationem, vbi haberentur commodiùs.*

HISTORIAE CANADENSIS

LIBER DECIMVS.

INTER HÆC exactâ hyeme, suspen-
sis Gallorum, Huronûmque & Al-
gonquiniarum animis, quò res tan-
dem euaderent, & an pax illa cum
Iroquijs tam optanda, constituta es-
set, ecce nouæ turbæ. Appetente
vere, Algonquinijs, qui menses ali-
quot in Insulâ Aurelianensi cum Hu-
ronibus exegerant, tenui annonâ ex-
misse autumnis superioris vitam virésque vtunque sustentan-
tes, vbi accisa res fuit, in futurum tempus prospecturi, Sille-
rianam stationem repetiere, agriculturæ daturi operam, &
suos quisque agros ad messem subacturi. Dum in eam cu-
ram incumbunt toti securiùs, quàm cautiùs; eorum sortem
miseratus Ioannes Ligeosius Religiosus Laïcus è Societate
IESV, vir probatæ pridem virtutis, & gentis peramans,
admonuit peramicè, sibi vt consulerent: ne-ve in quotidia-
nis Annierrononiorum hostium incursionibus metum tanto-

ANNVS
MDCLV

*Ioannis Ligeosii
nex, atque elo-
gijs.*

Z Z z z iij

ANNVS
MDCLV.

pere ablegarent, ut non assidue exploratores constituerent certis locis, qui in omnia intenti, si quid forte ingrueret ab hoste, dato signo monerent continuo; tum, quam possent celerime, Sillerium refugerent. Id ipse vobis operæ, inquit, impendam hodie: vos deinceps alij ex alijs agetis excubias. Cum gratias egissent, recepissentque parituros se se salutari amici monitoris consilio, ad siluam vicinam progreditur: ac vix in eam penetrauerat, cum glans plumbea è sclopo emissa cor medium traiecit, sternitque pium exploratorem. Scelus nefarium consciuit Iroquius emissarius, qui cum manipulum anteisset popularium suorum quadraginta, ad cædes, ut soliti erant, Algonquiniorum Montanorum ve profectum, latuerat post sepe, si quæ forte præda non ferarum, sed hominum suæ atrocitati occurreret, tantisper opperens. Ut solus Ligeosus erat, nemo fuit qui de funesto casu moneret incautos, nemo qui hostem arceret. Ergo accurrit continuo ad exanimem prædo, securique impactâ, obtruncat immeritum: tum, de more feræ Nationis, auulsâ capitis cute, cum toto capillitio, ad suos se recipit ouans, & tanquam re benè gestâ, sibi gratulans scilicet. Interea iacuit truncum corpus ad vesperum vsque, donec sollicitis iam, tum Patribus, tum Algonquinijs, de Ioanne, cum hac illac diuersi absentem requirerent, postquam diu ore clamores nequidquam sustulerant varijs locis; tandem tristi spectaculo corpus suo sanguine respersum conspiciunt, referuntque lacrimabundi, iacturam sanè grauem graui luctu eiulatuque prosequentes, ut par erat. Nam fuit vir apptimè religiosus, & cui multum non Algonquinij modò, sed etiam Gallica Colonia debet, cui suos labores sudoresque singulari charitate impendit annos vnum & viginti: officij retinentissimus, maximi animi in rebus arduis tum suscipiendis tum perficiendis, idemque ab omni non modò peccato, sed etiam peccati specie perstudiosè refugiens: Neophyti quidem certè quàm altè insiderent in animo non potuit illustriori documento testatum relinquere, quàm animâ, hoc est vitâ, eorum causâ ad eum quem diximus modum profundendâ. Corpus conditum à Patribus in communi tumulo, quem excauatum habent in Sacello: recordatio interitura nunquam est, siquidem *In memoriâ aternâ erit iustus,*

Porro casus tam inopinarus eò vsque perculit Algonquinos, vt omni omnino sementis cogitatione abiectâ, diffugerint alij aliò, vitæ suæ quoquo modo consulturi. Kebecci pars confedit, pars perrexit Tadossacum vsque: tùm hi autem, tùm illi haud ita diu post Sillerium repetiere, postquàm munitionis qualiscunque moenia Gallorum cura industriæque aliquantò altius extulerat, vt locus idoneus arcendæ Iroquiorum impressioni esset, si fortè eò vsque sibi confiderent, vt de eâ oppugnandâ susceperent cogitationem. Et paulò post accessere coloni noui ad centum, præsidio tanquam diuinitus submisso, ingenti excipientium lætitiâ, maiori aduenientium vtilitate. Nipisirinij fuere, olim vicini Huronum, opulenti, vt ijs locis, neque à fide alieni iam tum, cùm erat eorum fortuna florentior. Ad eos iam Societatis Sacerdotes excurterant: atque, vt se dabant initia, spes erat fore vt felicissimè res cederet, nisi Iroquiorum importunitas etiam illic turbasset opus Dei. Excepti ingenti gratulatione, tùm à Sillerianis Neophytis, tùm à Gabriele Druilletio, Missionis Superiore, viro noto iam satis, ex ijs quæ de eo memorata sunt suprâ. Postridie quàm aduenerant, consilij sui rationem exposuere coràm, oblati de more muneribus. Orationem ad tempus accommodatam habuit grandæuus Præfectus, patriâ & grauitate, & eloquentiâ pollens: Extorres se, ac profugos nouas fedes querere coactos fuisse, quandoquidem natale solum ferro flammæque Iroqui vastauerant: in illâ ærumnâ, venisse sibi in mentem pristinæ amicitix cum fœderatis Huronibus, recordatòsque se esse, inuitatam gentem suam ab ijs fuisse, ad vetus contubernium: eo animo aduenisse se, aduenturos breuè totidem: deinceps omnia inter ipsos communia fore: nepotum suorum communes hostes, communes amicos futuros. Excepta est hæc oratio summâ studij significatione ab Sillerianis, & mutuis verborum officijs, declaratum, quàm iucundus, quàmque opportunus illorum aduentus esset. Nec cunctatus Præfectus, postridie Kebeccum descendit, Proregem salutaturus, reuisurus tanto interuallo Franciscum Mercerium, Sacerdotem è Societate, eiusdemque Societatis ijs in tractibus tunc Superiorem, quicum olim, dum res Huronum florebant, egerat familiariter. Post primam salutationem conuocatis hinc

ANNVS
MDCLV.

Nipisirinij ad Sillerianos se recipiunt.

ANNVS
MDCLV.

Gallis, istinc indigenis, Proregem appellans senex, eadem ferè repetijt, quæ Sillerianis iam exposuerat, verùm, maiore & verborum, & sententiarum apparatu. Nulla, inquit, Onontio, patria deinceps est Nipisiriniorum: ex quo apud nos Gallorum vidi neminem, vagus semper fui, hac illacque latebram queritans. Et polliciti quidem eratis, Galli, vos post biennium adfuturos denudò: sed cum non biennium modò, sed etiam triennium elapsum sit, nullà spe vestri reditus, tum demum, id quod proximum fuit, ad vos descendi, memor pollicitos vos fuisse, exceptum me iri à vobis, si huc migrarem. Feci quod insinuastis: neque ipse veni modò, sed etiam adduxi uxores, liberos, nepotes: omnes tanquam vestro in sinu consistemus, nisi molestum vobis est. Tuum erit deinceps, Onontio, fouere nos, ac tutari, tuisque opibus & consilio perficere, ne Iroquiorum diritati vnquam pateamus: habes hinc reliquias gentis Nipisiriniae: eas si tibi eripi sines, nulli iam sumus. Et oblati muneribus, non ex conchâ veneria, sed ex fibrorum pellibus permultis, orationem conuertit ad Achien-dase (hoc nomine Hurones Franciscum Mercerium, ibidem tunc Missionis Superiorem appellabant) Tu verò, inquit, qui tantoperè nobis studuisti, cum in patrio solo nostro versare, in quo spes penè omnes meas repositas habebam, quem expectabam seruaturum nepotes, filios, consanguineos meos; nequiquam, sat scio, studium illud deposueris: vinculum illud quò arctius stringatur, ne minusculum hocce repudia. Et in dicto, facisculum item fibrinarum pellium ad eius pedes aduolui iubet.

VT PERIVCVNDE excepta est senis oratio, nec repudiari munera potuerunt sine offensione offerentium; consentaneum erat, vt vicissim novos hospites munerarentur Prorex, Mercerius, Silleriani: ac Prorex quidem & Mercerius dies aliquot distulerunt; Natalis Tekserimat, Sillerianorum Christianorum Praefectus, Gabriélque Druilletius, cui incumbat procurandorum eorundem in spiritualibus prouincia, vnà cum appositâ oratione sua obtulerunt. Ac Natalis quidem apto exordio excusans, si fortè minùs urbanè excepti à se suisque essent noui hospites; Naturali moriendi necessitati, inquit, concesserunt, mi frater, Praefecti nostri quotquot erant, etate grandiores: si quis eorum superstes esset, ab eo exquisissimè, quemadmodum excipi Nationes tota solerent, si quando aduenirent tota: nunc, cum

id desit, vnum vobis cupio declaratum, summum gaudium meum, meorumque esse de vestro aduentu. Vnà Sillerianam munitionem tenebimus, propugnabimúsque: vnà venabimur, vnà piscationi operam dabimus: communia tecta erunt, communis vite consuetudo. Proinde absterge lacrimas tuas, atque ad modestam letitiam mentem tuam traducito. Vnum est quod prestare nequeo: nosti morbus quam careat ingenio: modò hos, modò illos corripit, nullo neque etatis, neque fortune discrimine: si quid tale ingruet, tuum erit magno & forti animo ferre: cetera pro nostrâ tenuitate delinimus, aut etiam fortè depellemus. Ceterum, quoniam filium fratris (an sororis) tibi Iroquiorum eripuit crudelitas, excitandum tibi illum è tumultu auito ritu intelligo: proinde torquem hanc collo indue tuorum alicuius, qui & eius nomine vocetur deinceps, & te tanquam patrum reuereatur. Dum hæc diceret, ad singula capita munera promebat ex more: torquem hanc in vltimum locum reseruauerat, vtpotè maioris pretij

NATALIS orationem excepit Druilletij oratiuncula, ad rem atque ad tempus consideratè accommodata. Ego, inquit, cum hic non sim educatus, capies fortè minùs quæ dicam balbatiens: sed si linguae vestra vim minùs exequat mea vis, cor tamen idem est, cogitationes eadem, quæ illius, qui proxime ad te verba fecit. Torques hæc quam manu tenco, vinculum aptissimum erit ad nostras utrorumque mentes colligandas: hanc habeto, simulque intelligito me lubente in hoc nostro præsidio, nobiscum vos, nepotes vestros, uxores, liberos, versaturos. Neque verò ferre possim vos ex vestris penuriâ seminudos, ut estis, perstare diutius: en unde amiciamini. Et quando iidem nobis foci, tecta eadem deinceps futura sunt, qui hostis vester erit, idem noster futurus est. Si te vexabunt Iroqui, me vexabunt pariter: en arma, quibus eorum furiales impetus propulses. Vnum habeo quod inculcem præ ceteris: audias me videlicet attento animo, si quando de Deo verba faciam, (faciam autem frequens) hoc est de summo arbitro rerum nostrarum, cuius summa in nostras hominum mentes corporaque vis ac potestas est. Hæc quatuor brevis orationis capita munera totidem commendauere: quæ postquam singula exceperat Præfectus ingenti suâ suorumque approbatione, cuius solenne gentis Ho, ho, imis ex præcordijs hilare eductum, indicium fuit, retractans deinde singula, in compendium redegit quæ dicta

ANNVS
M DCLV.

à Druilletio fuerant, iuuenēsque appellans circumstantes; Audite, inquit, atque adeste animis. Videtis quantā hīc humanitate atque suauitate excipiamur: penē obruimur bonorum cumulo: nulla vnquam vestras mentes subeat hodiernæ lucis obliuio. Atque hīc denuò festiuo seu cantu, seu clamore testificati sunt omnes, facturos se vtrique quæ commendaret senex: gratiāsque amplissimas habere se tam beneficis hospitibus professi sunt.

DIEBUS aliquot interiectis, per quos nouis hospitibus lustrare loca licuit, singulāque quæ à veteribus colonis vsurparentur, considerare, accersiti à Prorege sunt, adstante Mercerio: atque is ad gentis genium orationem accommodans, per Interpretem vnā cum donis; *Vestra*, inquit, *munera iucunda mihi fuerunt: habete hæc vicissim, atque intelligite: Nolle me quemquam vestrum loco esse non munito: palum primum admuniendum figitote. Nolim item vos esse inermes: si hostis ingruet, arma vnde repugnetis sufficientur: vos modò valete animis, fortiterque aduersus atrocissimum hostem dimicate. Et quoniam video viduas senēsque vestros egestate premi, cūram illam in me suscipio, ut vtrisque tribuantur ad victum necessaria: & ad illos quidem quod attinet, qui in morbum incident, præsto est Xenodochium, vbi habeantur percommode: nec vlli vestrū deerunt qui illud procurant. Vnum est quod præ ceteris commendatum vobis velim, ut audiat peratentē, eum qui de Deo, rerum omnium procreatore verba vobis factururus est: illius est iter ad cælum vobis munire, rectāsque, & opportunas institutiones eam in rem tradere: vestrum, quantā maximā poteritis diligentia ac sollicitudine in id negotium omnium maximum grauissimūque incumbere. Ac, si nescitis, quedam sunt isti tam sanctæ sedulitati inimicissima, vinolentia, polygamiāque imprimis: si vos ipsi saluos vultis, ab ebrietate tanquam à teterrimo demone refugite: & singuli singulis contenti estote vxoribus, omniūque caute studio, ne priscam consuetudinem hinc tandem aliquando exterminatam postliminiō reuocetis. Denique quoniam ad me perlatum est, Iroquiorum perfidiā ereptum vobis superiori hyeme fuisse Præfectum primarijs, reuiuiscat sanē is vestro more: illum perlubenter videbode nūc vobiscum inambulantem.*

VBI DESIERAT loqui Prorex, orsus Mercerius est ritum eodem, hoc est singulis muneribus singula orationis capita

distinguens: illud inculcauit potissimum, si, vel cum patrum solum incoherent tam procul distitum, eis semper studuisset, semperque de sempiterna eorum salute fuisset sollicitus; multo magis id sibi faciendum deinceps, postquam in suum quasi finem confugissent. Ergo secutæ sunt festæ acclamationes de more: dein additum epulum, ad idque non viri modò, sed etiam feminae, pueri, puellæque inuitatæ. Carnium erat assatum, & scilicet cum aliquo nitore, ut Gallorum mas est, apparatus: ceterarum rerum nihil defuit, quæ in Cnadiansium conuiujs adhiberi solent. Secundum epulum, ad saltationem conuersi, singularis lætitiæ indicem illius, quæ noui hospites tantâ humanitate excepti gestiebant, choream sic instituerunt, ut ad tympani sonitum, numeris iucundum suis, saltarent viri seorsim in gyrum, seorsim virgines, sic ut nullus se se contingeret: ac vultum quidem corpusque varios in habitus flectebant, at tantâ modestiâ, Christianæ præsertim virgines, ut verecundiam illam quotquot adstabant Galli spectatores, vehementer suspexerint.

AT IROQUÏ non vno modo omnes se gessere. Annierrononij quidem semper sui similes, hoc est semper feri importuni, ubique suæ immanitatis cruenta vestigia reliquerunt: quod nunquam antea tentarant, ad triginta leucas ipsas cis Kebeccum progressi, hoc facilius incautos fefellerunt, quod nunquam eò venturi fuisset putabantur. Maximè insigne eorum audaciæ monumentum fuit, quod ad Insulam vsque *Anserum* (locus est cis Kebeccum, leucas Gallicas duodecim inde distitus, amoenus, ubique in paucis) cum excurrissent ad VI. Cal. Iunias, quem in diem inciderat festa celebritas Corporis Christi; adoriuntur ex improviso è siluâ, in quâ insidiosè latuerant, patrem familias, vnâ cum vxore liberisque paulò longius è pago progressum. Prædones sex, in vnum impetum fecerunt: qui cum resistere repugnareque potius duceret, quam viuus in tam truculentorum hostium manus venire; dum fortiter pro virâ dimicat, plumbeis dispiosorum scloporum glandibus traiectus est: cum nec vxor quidem raptantes se sequi sustineret, mactata est crudeliter ab iisdem: sobolem corripiunt, vinciuntque, hoc est, cum puerulo admodum sexenni, virgunculas tres, quarum natu maxima decennis, circi-

Iroquiorum Annierrononiorum noua importunitas.

ANNVS
MDCLV.

ter, octennis altera, tertia paulò minor natu; & ad triste seruitium abducunt infantes. At non diu prædâ potiti sunt: per iustam vim coacti penè continuò fuerunt restituere, quos per importunam immanitatem rapuerant. Quatriduo post quàm abscefferant, dum præter Montem regalem nauigant Annierrononij alij aliquot, inaudiuere superstitem adhuc esse vnum è suis, à Gallis autumnò superiori captum in certamine, cuius de vitâ pridem desperauerant, necatum rati, vt cuique procliue est ex suo ipsius ingenio metiri alios. Cum vix sibi persuaderent illum viuere, Galli à quibus captiuus asseruabatur, hominem producunt eminùs, dântque in conspectum. Ut ad colloquium ventum est, asseuerat ipse stupentibus, haberi se perhumaniter à Gallis, ac si vincula illa exciperent, quibus irretitus tenebatur, nihil esse quod requireret præterea: proinde se sorte suâ delectari. Mirati vehementer Gallorum humanitatem, tum quidem abscedunt, post dies autem aliquot reuersi, in aduersâ ripâ consistunt, canois inuecti pluribus. Harum vnâ quadam qui vehebantur, dum accedunt propiùs, credo ad colloquium, delapsi sunt sensim incautiùs in vorticem rapidum sanè, vnde se expedire nequierunt, quantamcunque tandem remorum vim brachiorumque adhiberent, quippe mipacti in breuia: eo loco deprehensi à Gallis in scaphâ accurrentibus, cum opitulari locij nequirent, eiusdem infortunij metu, abducuntur in Arcem, visuri cominùs scilicet popularem illum suum, at non pro arbitrato discessuri. Ad eos tres, accessere postridie quinque alij, ex agmine eodem: cum enim ipsi quoque in canoâ progressi essent paulò longiùs, ex illo ipso vortice delati sunt ad ripæ plagam, quam tutam crediderant: at eos fefellit opinio: Gallorum iuuenum ex Arce manipulus adfuit illicò, scelopis instructus: ità, cum repugnare sine præsentis vitæ discrimine nequirent quinque, longè pluribus; vltro deditionem fecere, captiuoque eodem abducti sunt. Nec mora: in lembum impositi omnes, cum idoneâ Gallorum militum manu, Kebeccum ad Proregem mittuntur. At Annierrononij præclaram sibi occasionem rati recuperandi suos, occurrunt scaphæ, disploduntque continuò scelops ex canois, quotquot erant. Inter captiuos vnus erat, Præfectus ex totius Nationis primarijs, vir pari

bellicæ fortitudinis, & prudentiæ laude clarus apud suos. Is quantâ maximâ potuit vocis contentione appellans populares; *Necatis me*, inquit, *commilitones: absistite: res deinceps consilio gerenda, non armis: habemur perhumaniter à Gallis, quorum in manus imprudentiâ nostrâ venimus: quid laceſitis nihil malè neque de vobis, neque verò de nobis meritos? In illud potiùs incumbite, ut pax fœdusque stabile inter nos constituatur: eâ viâ salutis tum nostræ priuatim, tum publicæ in commune consulētis.* Vox erat amicior, quàm ut negligenter: itaque spondent se enixè curaturos quod Præfectus factum cuperet: deinceps nihil hostiliter gestum iri: repedare se continuò in patriam, prouisuros ne quid incommodi recentes captiui caperent, hoc est tres ex virgunculæ eum puerulo: sic de permutandis ultro citroque ijs qui in vinculis essent, commodiùs actum iri: pacem ex eâ permutatione secururam.

NEC FEFELLERVNT tum quidem: ipsâ festâ luce S. Ignatij, hoc est pridie Cal. Sextiles adfuerunt Annierrononij quatuor, acturi de pace. Captiuos reducebant, non modò illos quatuor, sed Gallos prætereà iuuenes duos, quorum alter captus erat recens ad Trifluuium, alter in eorum manus venerat autumnò superiore ad Montem-regalem. Interpretem prætereà habebant secum, Gallum item iuuenem, qui ante quinquennium captus ab ijsdem, reservatusque, Iroquium idioma præclare arripuerat. Excepti perhumaniter noui Legati sunt: statimque missus nuncius Kebeccum ad Proregem, cum literis: quibus de illorum aduentu significabatur: & aduolauit is continuò ad Trifluuium, rei tanti momenti operam daturus. Post mutuam salutationem, gratulationemque, ubi ventum in consilium est, professi sunt palàm Annierrononij, se quidem auere magnopere, pacem, fœdusque inire cum Gallis, longèque malle vicinis talibus amicis uti, quàm hostibus: ad Algonquinios autem, Huronésque quod attineret, non posse adduci gentem suam, ut ullâ cum ijs consociatione iungeretur. Videret Prorex quid faciendum sibi Gallisque censeret: neque enim Annierrononios ab eâ mente abductum iri. Allata munera de more, Annierrononij deprompserunt ad nouem, quæ totidem fuere legationis capita. Restituere se Proregi eos, quos fors belli captiuos fece-

ANNVS
MDCLV.

Gallos inter Annierrononiosque pax constituitur.

ANNVS
MDCLV.

rat : nihil tam cupere se , quàm vt pacem foedusque cum Gallis constitueret : illos nihil vnquam hostile ab Annierrononij perpeffuros. Repetere se vicissim nouem illos Annierrononios , quos haberent Galli in vinculis : interea se ingentes habere gratias pro humanitate , quàm toto eo interuallo Galli iidem in eos exercuissent. Valere se iubere caliginem illam bellorum , quam iam nunc discussam prorsus vellent Annierrononij : in rebus tam turbidis vitam ipsam insuauem esse : eademque de causâ abstergendum cruorem , qui varijs locis amnes per cædes decolorasset. In posterum , humanè exciperentur à Gallis Annierrononiorum ij , quos ad eorum ripas aut eiecisset naufragium , aut causa aliqua alia adduxisset. Flagitare se magnopere vnum saltem è Gallis Sacerdotibus , qui secum pergeret ad Annierrononios ; non dubitare se , quin si veniret , pax inter vtramque Nationem firmaretur in perpetuum. Vnum esse quod profiterentur palàm , nunquam adductum iri gentem suam , vt vllâ cum Algonquinijs Huronibus-ve consociatione iungeretur : populi vtriusque odium tam altè impressum esse in Annierrononiorum mentibus , vt illud nulla vnquam temporis diuturnitas posset extinguere. Perculit vehementer Proregem Gallosque barbaræ gentis denunciatio tam contumax : quam enim tandem pacem initi posse cum Barbaris , qui pacis mentionem cum foederatis Algonquinijs Huronibusque ne ad aures quidem admitterent ? quid in tam arctâ consociatione & Algonquinijs & Huronum , atque adeò in quotidianâ consuetudine , tutum Gallis esse posse , qui permixti vtrique populo , noctes dièsque eandem subituri aleam essent , eadem in formidine victuri ? Quæ si non adessent , tamen turpe esse Gallici nominis maiestati , deferere socios inermes , egentes , derelictos , & barbaræ hostis tam atrocis immanitati permittere. Cum tentati frustra sæpius eorum animi hîc fuissent , tandem vbi locutus Prorex erat cum concilio , Annierrononios appellans ; *Quando , inquit , eò vsque insedit vestris pectoribus , nullam cum foederatis nostris pacem inire , illud saltem seruabitis in posterum , vt si bella cum Algonquinijs Huronibusque geretis , procul nostris finibus geratis. Sat multas cades oculis vsurpauimus : sat cruoris fusum vidimus : sat multos tumultus nocturnos diurnosque pertulimus :*

dandus demum locus publicæ tranquillitati. Equidem mutuum inter nos fœdus & firminus & sanctius esset, si Algonquinos quoque, Huronésque complecteretur: verum, quando assentiri nunc quidem tam aquæ postulationi renuitis; saltem illud maneat, vos ad Trifluuium secures, ensesque, & sclopos fixuros deinceps, hoc est non ultra progressuros, Kebeccum versùs. Si quos locis remotioribus, ex Algonquinjs Huronibus-ve deprehenderit, agitote sanè ut lubebit: cis Trifluuium absistite quidquam hostile moliri. Dura ea ipsa conditio visa Barbaris: verum, cum permagni facerent Gallorum amicitiam, repugnare non sunt ausi: præsertim cum in subitarijs illis impressionibus ut victores fuissent sæpiùs, victi tamen quandoque fuerant, sicque attriuerant, ut ipsi quoque attererentur. Vel ex eo coniectura fiat quòd Algonquinia mulier cum virum suum in vincula coniectum iam videret à quinque istius gentis prædonibus, correptâ derepentè securi, eum qui obuius primus fuit, necauit ad dextram, eodémque momento ad sinistram conuersa, obtruncavit alterum, tum solutis continuò viri vinculis, reliquos tres, quos in fugam attonitos audax feminae factum egerat, insegura, assequi non potuit. Iis igitur de causis conditionem Annierrononij acceperunt, cum muneribus quibus eos vicissim Prorex redonauit: omnium gratissimum, nouem illi captiui fuere. Et fidem utcunque seruauerunt: nam ex illo tempore nullam quidem cædem fecere cis Trifluuium: sed cis Trifluuium tamen insidiosè latuerunt, cum ab ijs cæsus est Leonardus Garrellus, Gallus, è Societate IESV Sacerdos, ut anno sequenti narrabitur. Tum quidem, quod enixè flagitauerant, missus cum illis est Simon Monæus, ex eadem Societate, idem quem anno superiore primum omnium Sacerdotum ad Iroquios superiores excurrisse vidimus.

*Audax femina
facinus.*

ERGO LÆTI rei successu Annierrononij cum suo Institute ex Monte-regali cum soluissent XVI. Cal. Septembris, nono post die obuio habuerunt Onnontaërrononiorum Legatos ad duodeuiginti, missos Kebeccum de pace à quatuor Iroquiorum superiorum populis, cum muneribus ut ijs locis, magni pretij. Consalutarunt peramanter alij alios: utque Simonem iam apud se viderant Onnontaërrononij, gratulati sunt vehementer Annierrononijs vectorem talem: & habe-

ANNVS
MDCLV

rent eum perhumaniter, hortati sunt. Tum professi se Kebeccum descendere ad firmandam in perpetuum pacem, non modò cum Gallis, sed etiam cum Algonquinis, Huronibusque; auctores Annierrononis fuerunt idem quoque faciendi: sic fœdus demùm fore stabile: sic quiete & tranquillitate publicâ perfruituros iucundiùs: sic securos demùm futuros, postquam deinceps neque Algonquinij Huronésque ab Annierrononis, neque ab ijs Annierrononij, metuerent. Ita, ostentatis muneribus, Kebeccum versùs perrexerunt iter: Annierrononij omnia verbis saltem polliciti, cursum itidem tenuerunt. Vt ad nouam Onnontaërrononiorum legationem veniamus, Montem-regalem Trifluuiumque præteruecti, & vtroque excepti peramicè, Kebeccum sub exeuntem Augustum perueniunt. Postquam Proregem consalutauerant, dum dies concilio dicitur, iustrauere læti omnia. Habebant secum feminam, uxorem Præfecti primarij, illius eiusdem, quem à Simone baptizatum apud Onnontaë, superiore anno vidimus, in procinctu expeditionis aduersùs Nationem selium. Is cum deprædicaret palàm, se singulari Dei munere non modò victoriam retulisse ex hoste nec minùs bellicæ rei experienti & longè superiori copijs, Baptismi vi, ut aiebat, depellente à suo corpore sagittas, circà tempora vtrique in momenta stridentes; sanctam cupiditatem vxori iniecerat itidem capeßendi fidem, Deumque Gallorum noscendi, tam potentem eundem, & tam beneficum. Ergo cum se viro Kebeccum descendenti adiunxisset vtrò, commodum, dum S. Vrfulæ Moniales inuisit, inter virgunculas ceteras, quæ in illo virtutis Seminario educantur, vnâ suspexit præ alijs, *Mariam Asentohons*, ex Huronum gente, à matre traditam in sanctam illam disciplinam, ante annos iam aliquot. Hæc mirabili quâdam ingenij felicitate eò vsque profecerat in arripiendis ijs quæ Magistræ tradebant, vt annos vix nata quindecim, æquales suas iam tum doceret vicariâ operâ pro Monialibus: & Gallicam linguam sic didicerat; vt peregrinam vix crederes, hoc mirabiliùs, quod cum Hurones alphabetici elementis Europæis septem careant, vt antè vidimus, B, F, L, M, P, V, X, efformare vulgò nequeant voces, quibus literarum earum aliqua plures-ue continentur: peritè præterea legens,

legens, scribensque tum Gallicè tum Latinè, voce autem ad cantum suauissimâ. Vbi eam primùm vidit, audiitque vxor Præfecti, mirum in modum tali indole delectata, petijt à Monialibus, liceret sibi cum eâ colloqui extrâ septa, clathrâque. Cùm educta esset, multâque tum è memoriâ recitasset, tum è chartulâ legisset Huronicè, stupentibus feminis quotquot aderant cum illâ primariâ; cibum cum illâ sumpsit ad crates: tum, cùm filiam appellasset Iroquia, *Nomen-claturam arripio*, inquit acerrimi ingenij virguncula, *perlubenter te agnosco pro matre: tu vicissim agnoscis me pro filiâ? Cùm annuisset, Ergo, pergit Maria, fac vt arctiori quodam necessitudinis vinculo Iroquij tui copulentur nobiscum: nobiscum tanquam cùm fratribus agite deinceps. Et quandoquidem me pro filia agnoscis, mitte ad me ex sororibus meis Iroquijs quotquot poteris commode: ego ipsis ero pro sorore primogenitâ: ego illas instituam: ego eas docebo orare, ac summum rerum omnium parentem venerari: ego illis tradam peramanter, quæcunque mihi Magistra mea quas vides, tradiderunt.* Et in cantum repentè prorumpens, sacros Hymnos modulari instituit Gallicè, Latinè, Huronicè, tantâ suauitate, tamque potenti illecebrâ, vt vix mulier, quæque adstabant cum illâ aliæ, compotes sui essent. Quærere quantum temporis spatium necessarium esset, ad Iroquias puellas ad hunc elegantiam, peritiæque gradum, perducendas, & ad Gallicam illam elegantiam promouendas. Et occasione vtendum rata Maria, nullo quoquam mortalium quidquam suggerente, facultatem petijt à Monasterij moderatrice, munusculo donandæ matris suæ. Cùm ea annuisset, è scriniolo affert confestim Maria gladiolum in vaginâ, affabrè factum; thecâmque cum varijs loculis, exiguam, at eleganter filis aureis variegatam, quorum singuli singula instrumenta capiebant, forfices, scalpellum, & alia eiusdem generis: illum Præfecto, hanc Præfecti coniugi, matri deinceps suæ offert. Valuit res in speciem ludicra ad rei Christianæ Iroquiæ fundamenta facienda: vt non tam naturâ duce, quàm cælesti aliquo moderatore præeunte, hæc & dixisse, & fecisse, virguncula videri possit. Nam, verbis quoque munus, quod aiunt, exornans; *Hoc munusculum*, inquit, Præfecti vxorem appellans, *pro monumento tibi esto huius nostræ mutæ necessitu-*

ANNVS
MDCLV.

dinis : si id gratum tibi , incundumque accidit : confidam te deinceps mihi futuram pro matre. In ver proximum expectabo sorores illas meas. Magistræ meæ eas tanquam filias complectentur , ego tanquam sorores peramanter excipiam.

IAM , LEGATIS Onnontaërrononiorum audiendis , dicta dies erat ad pridie Id. Septemb. Ea dies in Dominicam eo anno incidit : atque adeò cum sanctè feriata esset , frequentior conuentus fuit. Munera quatuor & viginti afferebant , quæ à legationis Principe sublimè suspensa è fune , apto hinc inde ex perticâ , adstantium omnium oculis subiecta sunt , ad pompam minimè iniucundam indigenis , quibus , ut suum cuique pulchrum est , concha veneria , è quâ cuncta dona constabant , mirè placet. Tum ad dicendum ingressus Orator , primum omnium compellat Algonquiniorum Huronumque primarios , qui conuentui intererant , ingressusque in eam orationem est , quæ vehementer expetebatur , omnia ad pacem vergere. Eam in rem , tertiam munerum partem , hoc est octo , ipsis propriè assignauit ; primum , ad abstergendas lacrimas , quarum vim tantam populi illi duo deplorandis suorum cædibus , funeribusque profudissent ; alterum , ad eluendum cruorem , qui eorundem vel fluuios , lacusque decolorasset , vel montes infecisset : tertium , ad secures , telorumque genus omne excutiendum ex eorum manibus ; ex cordibus , omnem bellorum certaminumque cogitationem vellendam : quartum , ad rationem restituendam suæ sedi , alludebat ad opinionem illam totis longè latèque regionibus illis peruagatam receptamque , in iracundiâ , inque acceptarum iniuriarum vlciscendarum cupiditate , atque adeò in qualibuscunque mentis commotionibus vehementioribus , mentem , seu facultatem illam animi cuius est ratiocinari , excedere è corpore : ei reuocandæ , proprium munus attribuunt : quintum , potionem vocabant aptam ad sensum omnem amarioris , fellisque , & irarum , dispellendum ocyus : sextum , quò aures accommodarent ad audiendum verum , mentionemque pacis in posterum stabilis admittendam : in motibus enim animorum turbidioribus homines vulgò & orbari luminibus , & obsurdescere : septimum , quò sibi persuaderent , Nationes quatuor Iroquiorum superiorum consensu in pacem

minimè fucatam conspirare : neque vnquam eas hìc discordes inter se fore : octauum , quoniam semper insanirent Annierrononij , nihilque nisi certamina cædèsque anhelarent ; securim ipsis ereptum iri , si pergerent , ab iisdem Nationibus quatuor Iroquiorum superiorum : faciendum enim prorsùs esse , vt pax totâ regione constitueretur. Alia deinceps munera omnia Proregi oblata sunt , quippe quæ ad Gallos cuncta spectarent. Prima ex eis quatuor , vulgaria , conciliandæ beneuolentiæ : Quintum eò dirigebatur , vt mittere ad se Prorex vellet Gallorum agmen , quò vnus deinceps ex vtroque populus fieret , ad eum modum , quo ante annos aliquot Galli ijdem apud Hurones stabilem sedem fixissent. Sextum , ad impetrandos ab eodem , Sacerdotes aliquot Gallos , qui Iroquiorum eorundem liberos instituerent ad fidem. Septimo flagitabant lectam Gallorum militum manum , qui furentis felium Nationis bellicos impetus propulsarent. Octauo , offerebant Patribus Societatis I E S V , locum totius regionis amœnissimum , ad Onnontæ , seu Onnontague pagum , hoc est in meditullio Nationis totius , quò vndique commodè confluerent : & quoniam illa initia grauibz ferè molestijs abundant , ad eas vtcunque leniendas stoream offerebant , in quâ possent noui hospites conquiescere aliquantum ; id munere nono designabant. Decimo festam illam arborem , quam antè Kebecci , mox ad Trifluuium , post , ad Montem-regalem depauxissent , ibidem ad pagum Onnontague erigendam esse : hoc est , eo loco deinceps habitum iri concilia cuncta de pace , deque rebus maioris momenti alijs quibuscumque : eò , arborem illam tam sublimè fixum iri , vt à circumpositis vndique populis cerni facilè posset. Vndecimo , ibidem supernè figere Solem volebant , quò iisdem in concilijs luceret semper : hoc est , fucum omnem fraudemque arcendam deinceps ab ijs deliberationibus , sic , vt sincerè omnia peragerentur. Duodecimo , focum parabant omnibus qui ad se visendos venturi eò forent. Decimo-tertio , brachia corroborabant Proregis : quò sicut antè Algonquinios Huronésque , absque eo foret , prorsùs perituros , texisset , & tanquam in sinu fouisset ; sic ad Iroquiorum quoque salutem paternas illas curas deriuare ne grauaretur. Decimo-quarto assueuerant ,

ANNVS
MDCLV.

vnum idémque , ad pacem cum Gallis constituendam quod attineret , cor esse Nationum Iroquiarum superiorum quatuor : neque quidquam simulatè hîc à se tractari. Decimoquinto arma flagitabant , quò dimicare minore periculo possent cum Natione felium. Munus vltimum à Præfecto quodam oblatum est apud Hurones aliàs , tunc apud Iroquios , à quibus ante annos complures captus in bello fuerat , gradum eum dignitatis obtinente. Is postquàm finem dicendi fecerat Orator Iroquius , assurrexit , popularésque appellans suos , hoc est Hurones ; *Nolite , inquit , putare , fratres mei , me cum calo , animum quoque mutasse : tametsi apud Iroquios versor iamdiu , non tamen propterea studia mea eò vsque mutata sunt , ut non Huronibus meis benè velim ex animo : ut idiomate , sic animo sensúque Huro esse pergo. Si in hac tam necessariâ , tantique momenti deliberatione fraudem subesse conspicerer , conticescerem utique , neque committerem , ut tam indignè proderem populares meos : nunc cum norim penitus quid ferant hi qui adstant , Oratores ; suadeo magnopere , uti duci vos sinatis eò quò res vocat.*

GALLORVM erat , mutuis oblati muneribus significare , grata & iucunda sibi accidisse quæcunque ab Iroquijs proposita fuerant , eadémque sancire : sed quoniam constitutum erat legationem vicissim adornare ad Iroquios ; non tributa , sed ostensa tantùm ipsdem sunt munera , quæ propediem delaturi Galli erant , eorundem in comitatu Iroquiorum Legatorum. Destinati ad expeditionem tanti momenti sunt Sacerdotes duo è Societate I E S V , Iosephus Chaumonotius , iamdiu Huronici idiomatis sciens , acceptissimúsque genti ; & Claudius Dablonus , recens è Galliâ aduectus ad eam ipsam Missionem. Et alternauerant quidem sat diu Gallici Concilij sententiæ , addubitantibus plerisque , expediret , necne , caput ac vitam Sacerdotum duorum credere Barbaris , ad eam diem perfidiosus , antè quàm Simon Monæus redux , retulisset quid egisset cum Annierrononijs : sed cum vrgerent Onnontaërronij vehementer , censuit Prorex , ex gustu utique mittendorum ; in re vnde tantæ utilitates ad fidei decus secururæ sperarentur , nihil non periclitandum esse : præsertim cum si tergiuersarentur Galli , Barbari cunctationem illam in deteriore partem interpretaturi essent. Ergo

Iosephus Chau-
monotius & Clau-
dius Dablonus ad
Iroquios mitim-
tur.

profecti sunt cum Onnontaërrononijs ducibus, Patres, XIII. Cal. Octobris pleni spei bonæ, cui interior quædam suauitas præludebat. Et femina ægrè diuulsæ à Monialibus, atque à Mariâ suâ: Maria vt nullâ in re diuino instinctui deesset, simul scripsit ad eas, quas nunquam viderat, spe tantum præceperat, sorores Iroquias, à Chaumonotio precata, vt dum eò peruenisset, legere ad eas Epistolam ne grauaretur, simul, ad elegantia indiciu, vestem misit Gallico more perfectam, quò iam tum intelligerent quid inter suarum pellicum sordes, & eas munditias intreresset. Nec tenuit se diu mater, quin adoptitiâ filiam consalutaret ex itinere: quo sensu, indicant literæ datæ ex Monte-regali à Chaumonotio, ad Moderatricem Monasterij Kebeccensis S. Vrsulæ, quas hîc reddere libet, eò aptius, quò declarant quàm piè, quàmque salutariter iter illud perageretur. Cras, inquit, si Domino Deo acceptum erit, ultimas amicorum deseremus sedes, tecta domiciliaque hostium inquisituri. Vxor Præfecti Iroquij flagitauit à nobis, vt in itinere se institueremus ad fidem, vnâ cum sex alijs, viris partim, partim feminis, præter Sonnotanos duos, ex gente Iroquiorum à nobis remotissimâ. Ita quotidie manè & vespere precibus dant operam, Fideles, Catechumeni-ve octodecim: ad hos enim quos duxi, accesserunt nostri Hurones iam Christiani. Precata est à me vxor Præfecti nostri, scriberem, staturam se promissis, missuramque non filiam quidem, cuius tenerior est adhuc infantia, sed germanam sororem vnâ, Mariæ vestrae propè æqualem. Eadem vxor Præfecti cum Kebeccum descendens hîc reliquisset consanguinearum vnâ, nihil ei potius fuit, statim atque huc peruenimus, quàm vt illam ad me adduceret, precibus itidem operam daturam: ipsaque, spectante me, quorum mysteriorum explicationem iam à nobis audiuit, Profelyte tradidit: vtinam postquàm ad natale solum redierit, idem usurpet, lucreturque Deo consanguineos omnes suos. Hac eadem à me precata est, vt ad vos eius nomine scriberem, nunquam, deinceps facturam quidquam, quod displiceat ei qui fecit omnia: constitutumque sibi prorsus esse, fidem & amplecti nunc, & ad extremum vsque deinceps vitæ spiritum colere. Mariam, filiam suam adoptitiâ salutat, simulque Moniales omnes. Commendo vobis, & vestris precibus exigua hancce Ecclesiam, cum suis Pastoribus iter facientem. Omnino Dominus Deus semper sui similis est; semper

ANNVS
MDCLV.

tenuibus initijs delectatur, *infirmâque mundi eligit, vt confundat fortia.*

1. Cor. I.

VT AD EVNTES reuertamur, postquàm se denuò Patres cum comitibus, adiunxerant quibusdam, è suis, quia canoas conficiendas antecesserant; aliquantùm iam progressi trans Montem-regalem, die Dominicâ proximâ, quæ incidit in VI. Id. Octobris apparato raptim Oratorio ex frondentium arborum ramis, Missam celebrauerunt, vini liquore expresso ex labruscis, quæ tum maturuerant. Post, gratiis ritè Deo actis, leucam circiter Gallicam cum exiguâ cohorte emensi, obuios habuere Sonnontaërrononios venatores: ij post mutuam salutationem gratulationemque, asseuerauerunt à suis adornari legationem ad Gallos: nec futili indicio: comprobatum enim deinde est, rem vt memorabant, sic habuisse. Quæ de itinerum difficultate tam multis locis à nobis memorata sunt, transferri huc quoque debent: nauigandum fuit per torrentes potius, quàm per flumina: & identidem de more vectandæ canoæ humeris, ad Catadupa, quæ frequentia occurrunt, præsertim ad amnem vsque Orihatangue, ad soli Onnontaërrononij fines; eò peruentum IV. Calend. Nouembris. Locus peramœnus est idem, & vberimus: amœnitas & pratis, Insulisque, sparsis hac illac mira venustate; vbertas partim ex fruge Indicâ, cuius tum Insulæ illæ omnes, tum continens egregiè ferax: partim ex piscium, & quidem exquisitissimorum copiâ tantâ, vt credi vix possit: Asseuerabant incolæ, lacum quendam, cuius ad ripas pridie pernoctauerant, eò vsque piscosum esse, vt hyeme, disruptâ glacie pisces hauriantur potius, quàm vulgari piscatione capiantur. Sed nihil tam novos hospites delectauit, quàm incolarum omni se se indicio prodens humanitas: nec mirum: pisces ad viginti Hurones erant, baptizati iam pridem in solo patrio, dum res Huronica stabat: post, victores victi captique secuti fuerant. Ii vt Chaumonotium, veterem in fide Institutorem agnouerunt, vix se ipsi capere præ gaudio. Alij amplexari vitum, iniectis collo brachijs: alij inuitare ad epulas: alij mittere munuscula: vt lætitia illius diei abstergere facillimè potuerit itineris totius superioris molestias. Delectauit vel maximè cuiusdam ex eis ardor, hor-

tantis vt preces Christiano ritu publicè sub dio præiret: neque enim, inquit, tugurium vllum hîc tam ingens est, vt adstantes omnes capere possit. Et cessit res ex animi sententiâ: ipsi Iroquij necdum fideles, interfuere tamen præclaræ ceremoniæ, eâ modestiæ attentionisque significatione, quam afferri par fuit: fideles Hurones tam auidè cuncta arripiebant, ac ij qui post diuturnam sitim, fontem tandem nanciscuntur, vbi illam extinguant. Ergo, quoniam nondum ij omnes capessuerant fidem; Christianorum quidem confessiones excepit Chaumonotius euestigio, aliis, ex pago quondam Contareciâ, qui dum res publica stabat, semper à Christianis institutis alieniores se se præbuerant, volentibus tamen, lubentibusque prima fidei rudimenta tradidit: felicibus, si rem benè æstimare volumus, quibus res securæ, exitio, aduersæ præsidio tunc primùm esse ceperunt. Tametsi verò in partem publicæ lætitiæ venerunt eâ die Christiani omnes, tamen singularem præ ceteris voluptatem animo *Otehenha* cepit, ac tantam, vt eam verbis exprimere nequirit, atque adèò elinguis manserit aliquandiu, re, non oratione motum interiorem exprimens. Erat is apprimè Christianus, qui suæ domunculæ olim felices inquilinos habuerat, hospites dicam potius, Carolum Garnerium, cuius de obitu iam à nobis memoratum est, Leonardum Garrellum, cuius de nece dicitur anno proximè consequenti. Is vbi motus ille mentis gestiens, aliquantum deferbuerat, Chaumonotio narrauit ærumnarum suarum seriem, quarum summa fuit, quòd cum se sustentasset aliquandiu in solo patrio, deinde tantam pertæsus solitudinem, destitutionemque, præsidiorum præsertim, quibus sempiterna salus quaritur, constituisset Kebeccum migrare, cum familiâ, Præfectis duobus eadem ex gente mox secuturis, in canoam fibrinarum pellium eo numero; imposito, cui ferendo nauigiolum par erat, ipse deinde cum suis conscendens, cumque filiâ *Renati* cuiusdam *Ondoaſſea*, nauigauit aliquandiu feliciter, donec ab Onnontaërrononijs, tunc infensissimis Huronici nominis hostibus deprehensus captusque est, vnâ cum ijs pellibus, muneribusque, quæ Præfectorum illorum nomine deferebat ad Gallos. Addebat, familiam, quæ numerosior erat, transcriptam in varias Iroquio-

rum familias fuisse : ex eâ feminam vnam , cùm accepisset apparari sibi rogum ab illius consanguineis , cuius in locum donata de illarum gentium more fuisset , profugisse clam in filuas cum filiolo , quem Renatus ipse baptizasset : de Renato ipso , accepisse se anno superiore , cùm in militari Onnontaërrononiorum expeditione in Nationem felium susceptâ , miles versaretur , interfecti illius corpus repertum fuisse in pagi cuiusdam , eiusdem Nationis , excidio ; In numero captiuarum fuisse eiusdem Renati filiam , cum Marthâ *Aatio* , feminâ eximie cuiusdam virtutis : quæ cùm victores haud satis pro accelerantium libidine sequi posset , tùm quòd genu alterum intumuisset , tùm quòd filiolum gestaret , quem lactabat , ex inolitâ genti barbarie in itinere crematam viuam fuisse , Domino Deo egregiam illius constantiam tùm in vitâ tùm in morte rebus exercente durissimis : filios eiusdem duos adulescentes , manus quidem effugisse Abducentium : ceterùm , eo tempore ignoratum adhuc fuisse , vbinam locorum essent. Quæ cùm lacrimabiliter enarrarentur ab Otehenhâ , à Chaumonotio non sine lacrimis exciperentur ; dum iam relicto flumine terrâ iter Onnontaë versùs persequuntur , obuios habere bellatores sexaginta Onestehyerrononios , militari pergentes agmine ad Nationem , quam perforati Nasi vocant , ductore *Adontachan* , qui secundæ legationi præfuerat , ad Montem-regalem ab Onnontaërrononijs paulò antè missæ. Is , vt magnæ auctoritatis erat apud suos , rogauit Chaumonotium , vt diem posterum ibidem transigeret , quòd cognoscere ex ipso liceret de causâ aduentus , deque totâ coeptæ pacis ratione : cùm id negari viro non posset , acquiescendum fuit.

POSTRIDIE , cùm conuenissent omnes , Chaumonotius , aptè ex artis præceptis orationem ad tempus personasque accommodans , orsus est à commendatione Adontachan ipsius , in hanc sententiam. *Primum omnium* , inquit , *gratias habeo supremo rerum conditori , quòd intueri coràm licet virum tantum , cuius vox tam valida est , vt tanto temporis intervallo etiam nunc ad Montem-regalem audiatur. Quòd autem aues de aduentus meæ causâ cognoscere , facis tu quidem ex communi hominum sensu , qui de rebus ad se pertinentibus sciscitari diligenter solent. Nimirum id effecit tua illa ad Montem regalem legatio : postulaueras mitti ad*

à Gallis, qui pacem inter gentem utramque, amicitiamque necce-
rent: ego eâ de causâ adsum: ego idcirco longum ac difficile iter
suscipi, ut Onnontaërnoniis, Gallisque una deinceps eadêque
lingua sit, unus idêque Sol, cor unum & idem: uno verbo ut
Onnontaërnonij Gallique, germani fratres sint in posterum. Secu-
tis bellatorum acclamationibus, pergens Gallus Orator; Et
quoniam, inquit, iam hîc rumor increbuit, nec temerarius ille qui-
dem, pacem à Gallis meis cum Annierroniorum gente sic fuisse
constitutam, ut non ea Algonquinos Huronésque complecteretur; sic
habeto Adontachan, sic habeto; quod dat Natio parum æqua acci-
piendum fuit: erit forte, cum & ipsi quoque ponant inueterata odia:
vos, qui animo estis excelsores, planè addebet, cum Algonquinjs &
Huronibus perinde atque nobiscum dextras coniungere: eo modo pax,
quam tantopere utrique concupiscimus, & firmiter erit & diuturnior.
Ceterum quoniam audio vos eò pergere, ubi Gallos duos reperturi si-
tis permixtos ijs, quos estis oppugnaturi; quæsi precorque, ut
eorum habeatis rationem: ex veste illos perfacile agnosce-
tis: iam nunc in eos humanitatem exercete: atque hîc munus offert lucu-
lentum satis, ex conchâ veneriâ nominatâ tam sapè. Accep-
tum munus fuisse, orationem acceptiorem res probavit: mi-
rum in modum exhilarati bellatores, ad cantum, singularis
cuiusdam approbationis indicem conuersi sunt, & diuersis
quidem modulis, in septem distinctis tanquam strophas. Om-
nium prima sententia hæc fuit, Præfectum quod diei reli-
quum erat, positurum in agendis gratijs pro grato ac iucun-
do nuncio, de legationis causâ: alterius, gratulatio fuit ad
Chaumonotium, pro felici aduentu: tertiâ accendebatur
ignis ad eundem fouendum: quartâ aiebant, Onnontaërro-
nios deinceps fratres germanos Gallorum fore: quinta se-
cures in altissimas voragines abiciebat, quò pax deinceps
longè latèque ijs in finibus floreret: sexta Gallos in possessio-
nem inducebat Ontiahantaguæi fluuij: atque hîc iucundus
Poëta potius quàm Orator, pisces omnes per formas appel-
lauit varias, quotquot per amnem vagabantur, hortans ut
ipsi vltro in Gallorum retia concederent, ne ve genus suum
propagandum deinceps ducerent, nisi ad Gallorum oblecta-
tionem, cibumque: honorificum ipsis fore, si tam beato fi-
ne vitam clauderent: quæ tam scitè tamque venustè perse-

quebatur, vt toti coronæ amicum risum elicuerit. Septimâ denique inios pectorum Onnontaërrononiorum sinus reserabat Gallis, quò in penitioribus illis recessibus legerent ipsi, quàm iucundus Onnontaërrononijs Gallorum aduentus accideret, & postquam perorauerat, secutum munus Gallorum munere luculentius, ex materiâ eâdem. Addidit Chaumonotius, munus perhumanè accipiens, Adontachan vocem ad eam diem ad ripas omnes hinc inde Ontarij Lacus peruenisse illam quidem: deinceps, vltra Lacuum omnium maximum penetraturam, & totâ Galliâ exauditum iri, perinde atque tonitru. Hæc verò clausula eò vsque Præfectum bellatorésque delectauit, vt peramicè Chaumonotium ad epulas inuitauerint: ita finis festæ cerimonix impositus.

PROGRESSO porro, labores semper ijdem comitati: pernoctandum semper sub dio fuit: ac tametsi vtcunque suppeditaui intereâ, vnde vescerentur, tamen ferculorum exquisitissimum semper fuit cucurbita sub calenti fauillâ tosta: panis mentio nulla, nedum vini. In illâ itineris parte, confessionem excepit Chaumonotius Terefiæ illius, ex Huronum gente, quæ denud, Sacerdotis nacta copiam, non poterat se ipsa præ cælestis voluptatis magnitudine continere: eiusdémque soror cum adfuisset paulò post, & ipsa homologesim fecit longo interuallo, solutâque in lacrimas, calamitarum suarum seriem exposuit, eâdem præsertim filiorum duorum deplorans, ab Iroquijs immaniter trucidatorum, eâ atate, quæ nondum arma capeßere potuisset. Tandem Noëis Nouembris eiusdem, Onnontaë pagum tenuerunt, in ipsis Iroquiorum superiorum finibus, nescias vtrorum maiore lætitiâ, eorum qui expetitos vehementer excipiebant hospites, an eorum qui excipiebantur. Ad tertium inde milliare, hoc est ad leucam Gallicam, obuium habuerunt qui aduentabant, *Gonaterexonium*, vnum è Præfectis, & primarium quidem. Is consistere agmen aduentitium cum iussisset tantisper, breui, sed officiosâ imprimis oratione excepit Chaumonotium cum socijs: tum in fronte gradiens, graui incessu deduxit manipulum, dum ad milliare cis pagum, præstolantes primores aduertunt, qui & ipsi officij causâ eò vsque processerant. Atque hîc inuitatos ad epulas, hoc est ad cucurbitam, dum vescuntur, compellat *OKonchia-*

rennen, alius ex Præfectis : diu expetitur Gallorum aduentum, nunc demum sibi iucundissimum accidere, fausta se omnia sperare ex eo : ac quando iuvenes ipsi, qui nihil nisi arma neque loquantur, neque tractent, vltro pacem expetiissent, eiusdemque sequestri fuissent; senum esse, abiectis & armis, & bellicis cogitationibus, pacem eandem & ratam habere, & ex imis præcordijs complecti : id verò se libenter facere : superesse Annierrononum vnum, cui propositum esse videretur excitare denuò nubila circa Solem, oculum illum mundi, cui Galli tantum splendorem aduentu suo adderent : sed ruituros illos omnes insanientis populi imperus, ac frendentibus nequidquam contumacibus, fruituros Iroquios superiores iucundissimâ Gallorum consuetudine. *Proinde possessionem, quod felix faustumque esset, inirent optantis soli, & tanquam in suum domicilium, sic in parata iuguria pedem inferrent continuò.* Hæc ita meditata excepit Chaumonotius ad gustum gentis, verbulis tum quidem tribus, dissertationem prolixiorē ad conuentum reseruans; orationem Okonchiarennis pro potione sibi suisque esse iucundissimâ, quæ molestiam defatigationemque itineris superioris totius, momento abstergeret : missum se ab Onontione, quò plenè gentis postulatis satisfaceret : nec dubitare se, quin omnes satisfactum sibi prædicaturi essent, postquam in conuentu palam exposuisset, quorsum veniret cum suis. Hæc singulari quâdam attentione audiebantur à circumstante multitudine, & propè cum stupore excipiebantur, mirantibus cunctis à Gallo tam venustè tamque eleganter Iroquiorum sermonem idiomaque vsurpari. Tum exurgens Okonchiarennen, signo dato Chaumonotium sociosque per confertam turbam deducit, partim in oblongum ordinem hinc inde dispositum, partim sequentium ponè, donec ad pagum peruentum est, cuius viæ mundæ præter solitum erant, recta supernè cooperta pueris. Et introductis Gallis in paratum tugurium, illi magnam partem non post salutationem, vt sit, recedere, sed propellere quisque socium, testumque complere, ita vt vix conuiuiscere tantisper licuerit : præsertim cum ad epulum statim vocati sint, ad quod tamen eâ die minimè adierunt : quippe cum feria sexta esset : quâ luce cum per leges Ecclesiæ interdictum sibi esse

ANNVS
MDCLV.

756

HISTORIÆ CANADENSIS

carnium esu monuissent Patres , nihilo feciùs ab alijs vocati sunt deinde ad conuiuium , piscibus fibrisque suffectis in locum ferculorum eâ die haud legitimorum. Ne verò quem incessat religio , quòd Chaumonotius ipse cuius ex relatione ista deprompta sunt , feriâ sextâ & piscium & fibrorum promiscuè mentionem facit ; operæ pretium sit monere , iam ante annos aliquot declaratum Lutetiæ Parisiorum à Theologis esse , consensu , fibros eo esse ex genere animantium , quibus perinde atque piscibus , quocunque tempore vesci liceat , quippe qui sint ex amphibijs , vt ex ijs quæ à nobis suprà de eorum cubilibus latibulisque tradita sunt , planè liquet : ijs adèd non minùs quàm testudinibus vesci fas esse Ecclesia orthodoxa voluit. Vt filum orationis repetamus , altâ iam nocte , turbâ dilapsâ , conuenere in idem tugurium seniores omnes : eorùmq; ex numero vnus post officiosam consalutationem gentis totius nomine designatam , profert munera duo ex conchâ veneriâ , vnumquodque globulorum quingentorum , ad abstergendas lacrimas , quibus etiam tum Gallorum oculi maderent , ob cædes eorum in finibus anno illo nefariè perpetratas (ab Annierrononijs intellige , quorum nomini parcebant) & ad vocis firmitatem restituendam , quam quidem debiliorem esse solito , ipso in aduentu agnouissent ; alterum , ad robur addendum stomacho , quo ne deinceps aut fusca vox esset , aut laterum minor firmitas , ad eloquendum pernecessaria. Neque minùs floridè respondit Chaumonotius , Onontionis æquè , & Achiendase , hoc est , Proregis , & Francisci Mercerij (qui tum toti Societati , vt diximus , in Nouâ Franciâ præerat) oculos in Onontagueios obuertos , contemplari quo loco res essent , illa præsertim de quâ ageretur : idcirco , eorum nomine offerre se munus globulorum bis mille , è conchâ veneriâ , ad pandendum ostium tugurij , quod sibi suisque ad hospitium attributum esset , quòd Gallis omnibus pateret , quàm humanè habereñtur , quàm nitidæ storeæ essent , in quibus sederent , quàm serena frons hospitum suorum. Quæ oratio cùm mirè oblectasset adstantes , postridie mane , ante Solis ortum inuitantur Galli ad conuiuia diuersa , alia ex alijs : adque cùm facere nequiret Chaumonotius , quin se sineret pertrahi , præclare dissimulans ,

hac illac raptim discurret ad ægrotos complures, quibus ita
fatisfecit, ut polliciti sint, se postquam è morbo emerissent,
datturos nomen Catecheticae institutioni.

SED MVLTÒ iucundior lux sequens fuit, quæ incidit
in diem Dominicam. Eo die congregati Præfecti quindecim,
Chaumonotium secum in concilium adhibent, nondum pu-
blicum, quale illud de quo paulò post, sed arcanum: in eo
quatuor declarata, eidem, omnia ad rem, atque ad votum.
Primum, parem esse constantiam *Agochiendaguctari* (is Præfe-
ctorum quasi Præfectus penè pro Rege gentium earum est)
& Onontionis: atque adeò nullà vnquam cuiusquam molitione
direptum iri amicitiam, quæ inter vtrumque tam firma coal-
uisset. Alterum, designaturos se è suis iuuenibus selectos
aliquot magni animi, roborisque, qui Huronum Legatos
missos de pace, Kebeccum honorificè reducerent. Tertium,
curaret Chaumonotius Onontioni significari, quidquid atten-
tarent Annierrononij in Iroquios, etià si cædes alicuius ex
ijs fieret, non propterea non staturum fœdus: faceret idem
Onontio, si quid tale in Gallos prauis ijsdem, ac peruersis An-
nierrononij auderent, perpetrarentve. Quartum, & quoniam
tum ex Chaumonotij oratione, tum aliunde accepissent, se
nullà re tantopere deuincire posse Onontionem, quàm si
Sacellum erigerent, vbi exercitationes obire ritè possent suas,
qui aut fidem iam capeffiuisent, aut de eâ capeffendâ cogi-
tarent; significari eidem Onontioni curaret, se quampri-
mùm operam rei tam expetitæ datturos. Hæc verò omnia
cùm sibi magnopere probari significasset Chaumonotius, ta-
men ad hos postremum adiecit; Tum demùm vidisse Præ-
fectos, quâ re potissimùm adiungere sibi possent animum
voluntatèque Onontionis: atque eas voces secuta læta ac-
clamatio, deliberationi finem imposuit. At non propterea
discessere statim omnes: ex ijs Præfectis nonnulli, adeunt
denuò ad Chaumonotium sub noctem, ab eoque precantur,
memorare sibi ne granetur, quid in veteri Galliâ ageretur, quæ
esset tanti regni administratio, quæ scita, quæ leges? Et Chaumo-
notius tam præclaram occasionem nactus Euangelicæ sementis
fructuosè iaciendæ; Ergo, inquit Christianus Orator, accipite equis
mentibus quæ dicam, & alitè infigitote animis ea, ad quæ vobis explican-

ANNVS
MDC LV.

da ipsi ultro accendistis studium meum. Quæ caligo regiones hæc vestras occupauerat pridem, eadem seculis compluribus Gallia nostra offusa miserabilem in modum fuit: neque modo Galliam, sed etiam orbem penè uniuersum peruasit tetra superstitio. Vnus terrarum angulus extitit, ubi semper affulsit veri Dei cognitio, eiusdemque cultus legitimus. Aliarum gentium quedam pro Deo peruersissimos homines coluere, quedam animantium varia genera, quedam Solem, sideraque, pro Solis siderumque molitore, venerata sunt: omnes eò deuolutæ infelicitatis, ut tanquam medijs in fluctibus amisso clauo, & scilicet clauo moderatore subtracto, tanquam ad saxa & scopulos, sic ad impietatem allisse miserrimum naufragium sempiternæ vitæ salutisque fecerint. Tenuit extrema illa calamitas secula plusquam triginta: donec miseratus suos optimus ille & clementissimus vniuersitatis Conditor, opem tulit miseris, non per seruorum qualemcunque, sed per suum ipsius Filium unigenam, quem in orbem terrarum sic misit, ut in huius nostræ naturæ communionem venire voluerit. Hinc ad Incarnati Verbi mysterium delapsus, feriem illam mirabilem rerum ad Christianæ fidei primordia progressusque pertinentium exposuit stupentibus, ac vix compotibus sui. ut cum Chaumonotius horam ipsam & dimidiam perorasset, placidissimi tamen animi significationem præ se tulerint omnes, tædij ne suspicionem quidem reliquerint. Conuentum diremit cœna, appa-
rata ut ijs locis: quanquam suam tenuitatem modestè quoque excusauere, Onontagueienses epulas nihil esse dictitan-
tes ad splendorem illum quo Kebecci Legati sui haberi à Gallis consueissent.

POSTRIDIE, concilium vicissim Chaumonotius conuocauit, non publicum prorsus, sed tanquam arcanum, quò conciliatis sibi primariorum mentibus, facilius deinde id quod volebat ab omnibus impetraret. Capita quatuor proposuit, magni profectò momenti ad rem Christianam stabi-
liendam ijs locis. Primum, ut quandoquidem transacta res erat de Huronibus, iam in amicitiam fœdusque receptis, rationem quoque Algonquiorum haberent, quorum par causa esset: si eò Nationis Iroquiæ Principes Præfectique incumbere-
rent, Legatos, totius Algonquinij populi nomine vere proximo missum iri. Secundum, huius primi confectarium erat, probarent Algonquiorum eorundem consilium, honorificum

Iroquio nomini, & tùm Iroquiis iisdem, tùm Gallis percommodum, vt vbi primùm ad Onontaë pagum domicilium Galli fixissent, eodem non Hurones modò, sed etiam Algonquinij immigrarent. Tertium, vt si sincerè Onnontaërononij pacem fœdusque icere cum Gallis, cùmque Gallorum fociis & amicis animum inducerent, relaxarent captiuos aliquos Algonquinios, captos diuersis temporibus, eâ viâ par pari relatuos Algonquinis, à quibus dimissi benignè captiui Iroquij fuissent, nec sine muneribus: id adhuc in Onnontaërononij desideratum esse. Quartum, si eiusdem pacis studio tenerentur, desinerent porrò secures librare in Nationem *Nasè perforati* dictam vulgò: non enim aliter pacem planè ijs locis regnaturam. Hæc cùm placidè audita ab Iroquijs essent, super propositis capitibus deliberationem à se institutum iri responderunt: tum sub vesperum eiusdem diei, conueniunt è senioribus ad triginta, in idem Chaumonotij tugurium, & per speciem familiaris colloquij postulare instituerunt, iucundum aliquid nec cognitu indignum narrare ne grauaretur. Hic verò tam præclaram sibi occasionem gratulatus Chaumonotius, de Conuersione S. Pauli verba ad eos fecit, tam ad gustum, vt cùm finem facere vellet differendi, flagitarint pergeret porrò, & ad ea quæ dixerat, adderet aliquid de orbis primordijs. Nec cunctatus, postquàm de eo argumento exposuerat quæ sacre literæ produnt, digressus est ad præcipua mysteria fidei, tamque appositè ad persuadendum, illa persecutus est, vt antè quàm excederent Iroquij, ex eorum numero vnus venerari coràm ceperit eum à quo cuncta sint condita, precèsque ad eum conceperit; duo alij rogarint, quid sibi demùm faciendum esset, vt ad Fidelium numerum aggregarentur.

ET TAM sanctam lætitiā auxit aduentus Legatorum duorum ex pago Onçistio: ij cùm ad V. Id. Nouembris adfuissent, precati sunt suorum nomine, vt interesse sibi liceret conuentui, in quo de re tanti momenti agendum esset: quod cùm æquissimum videretur, ijdem, adscitis alijs compluribus, sub noctem ad Chaumonotium adiere, & oblato munere globulorum mille, ex conchâ veneriâ quàm gratus sibi fuissetque, aduentus Chaumonotij sociorumque accideret, signifi-

ANNVS
MDCLV.

cauerunt. Nec verò sibi Chaumonotius defuit: sed mirâ frontis sermonisque hilaritate professus est, quando Onontio, atque Agochiendagueſe, hoc est, Prorex Merceriusque vnus atque idem essent, æquum esse, vt cùm à Mercerio iam coop-
tati essent in filios, ab Onontione quoque adoptarentur: eam in rem munus vicissim Chaumonotius obtulit haud maximi pretij illud quidem, sed tamen opinione gratius. Ergo biduo post ingenti agmine deductus est ad locum Gallorum sedi atque domicilio destinatum, leucas quatuor distitum à pago, vbi primùm pedem fixerat. Vix quidquam à naturâ videre sit absolutius: ac si ars, vt in Galliâ, ceterâque Europâ, accederet, haud temerè certaret cum Baijs. Pratum ingens cingit vndique silua cardua, ad ripam Lacus Gannentæ, quò Nationes quatuor principes Iroquiæ totius regionis tanquam ad centrum nauigiolis confluere perfacile queant, & vnde vicissim facillimus aditus sit ad eorum singulas, per amnes lacusque circumfluentes. Ferinæ copia certat cum copiâ piscium, atque vt ne desit quidquam, turtures eò vndique sub veris initium conuolant, tanto numero, vt reti capiantur. Piscium quidem certè vis tanta, vt piscatores esse ferantur qui intrâ vnus noctis spatium anguillas ad mille singuli hamo capiant. Pratum interfecant fontes duo, centum propè passus alter ab altero distiti: alterius aqua salſa salis optimi copiam subministrat: alterius lympha dulcis ad potionem est: &, quod mirere, vterque ex vno eodémque colle scaturit. Sed hæc dum cuncta Galli suspiciunt, Iroquij offerunt peramanter; ecce tibi lugubre spectaculum Chaumonotium graui mœrore concutit. Puer vix decennis ex hostili Natione felium, captus in bello, illicò ad rogam damnatus est, feræ gentis de more, extirpato illo quidem penè, ex Christianorum Huronum, Algonquiniotumque pectoribus, sed in Iroquiorum præcordiis adhuc sic sæuiente, vt odia in alteram quoque vitam protendentes, ne post mortem quidem beatos esse patiantur, quos per omnem suppliciorum acerbiteriam ex hac mortalitate sustulerint. Hinc potissimùm angor Chaumonotij, gnari quemadmodum tali in re cœci populi adhibere se se soleant, vt videlicet Baptismo donari haud sinant eos, quibus ignes parauerint. Sed pio astu eorum immanitatem elusit: cùm, vt
fit,

fit, captiui videndi desiderium præ se ferret, infantis sortem sanè acerbam miseratus, & pauca prolocutus, per quæ salutarem assensum eliceret in re tam deploratâ; sitim finxit, si finxit tamen, qui re ipsâ ardentissimâ siti teneretur sempiternæ felicitatis calamitoso puero conciliandæ: tum allatâ frigidâ sic vsus est, vt guttas aliquot consultò in strophium ex ore regerens, satis habuerit vnde maculam originis in captiuo ablueret, & si quid præterea labis propriâ culpâ contractæ adhæserat. Sic confirmatus puer, tractus ad pyram est: & quod mirere, lentos ignes horas duas sic pertulit, vt neque eiulatus fuerit prorsus, neque ingemuerit: diuturniorem cruciatum non tulit atatulæ imbecillitas. Felix vtique, cui tam opportunè paterna optimi Dei prouidentia obiecerit à quo in filiorum suorum sortem transcriberetur.

INTEREA cùm ad Proregis munera depromenda, tradendâque, & scilicet honestanda verbis, diem Dominicam proximam legisset Chaumonotius (incidit ea in XVIII. Cal. Decembris) quod benè toti regioni, gentique vniuersæ Iroquiorum verteret, auspicari se augustius non posse ratus, quàm incruento sacrificio Corporis Sanguinisque Agni, qui peccatum mundi sustulit; in religiosam imprimis ceremoniam partem exornauit domunculæ *Theotonharafon*, piâ lætitiâ gestientis dignam se visam, cuius inædibus primùm Christiano ritu à Gallis Sacerdotibus litaretur. Nimirum ea fuit Præfati Iroquij coniux, quæ superiori æstate Kebeccum vnâ cum viro descenderat, quæque Mariæ virgunculæ indolem illam tam præstantem demirata, nihil se non facturam sponderat, quod ad promouendum opus fidei pertineret. Et re præstitit quod oratione præ se tulerat: cùm in itinere, vt diximus, profiteri cepisset Cathecumenam, præstanter deinde, ad suos reuerfa, constitit sibi: & nullis neque calumniis, neque calamitatibus de salutari consilio dimoueri potuit: sed de eius constantiâ anno sequente: nunc ad propositum reuertamur. Cùm omnia comparata ad eum modum essent, ecce tibi horâ vnâ circiter & alterâ ante meridiem adfuere Legati *Oigoieny*, compertoque, instare horam celebris conuentus illius, ad Chaumonotium adeunt, flagitantque vt concilium in posterum diem differre ne grauaretur, liceretque fessis de viâ,

ANNVS
MDCLV.

lucis illius reliquæ modico spatio ad quietem relaxationem-
que uti. Ergo postridie suspensis animis Iroquiorum, qui mira
expectabant; Chaumonotij sociorumque, rei euentum Do-
mino Deo commendantium quanto maximo studio potuere;
præstans Orator præfatus, negotium nullum vnquam tanti mo-
menti in vlllo Iroquiorum concilio agitatam, cum omnia supe-
riora, quotquot ab omni retrò seculorum memoriâ maiores eo-
rum frequentassent, de rebus aut bellicis, aut civilibus
essent, quæ omnia exiguis, fluxisque mortalis vitæ limi-
tibus comprehenderentur; agi nunc de re ad omnem æter-
nitatem pertinente, quâ nihil formidolosius esse po-
test, si malè verteret; nihil, si felix futura esset, tam optan-
dum; tanquam in theatro deinceps, de gentis more inambu-
lans, & vocem, gestum, motumque corporis omnem ad eorum-
populorum vsum accommodans, munera deinde exhibuit ad
triginta, pretij quidem haud maximi, sed aptissima ad id quod
sequebatur. Præcipua fuere, secundum, ad quod, torque è
conchâ veneriâ in cororam conformatâ, Iroquiorum omnium
quotquot aderant, ordine caput circundans, animum vniuf-
cuiusque suâ in sede reponebat, post tot annorum tumultus:
quæ res tametsi ad eorum mores, vt diximus, maximopere ac-
cedens; tamen initio eò vsque noua visa est, vt inter se cuncti
attoniti respicerent: sed id delectauit deinde omnes: nec mi-
nùs, quod tertij muneris loco potionem ex exili ahenò obtulit
vniuique. Actor idem potius quàm Orator, sanè gratam,
suauemque, quæ omnem mœrorem, omnemque sensum ægri-
tudinis imis ex præcordiis abstergeret. Affecit eos item vehe-
menter munus nostrum, arbuscula, cuius rami descripta ha-
bebant nomina Præfectorum eorum, qui iam è vitâ cesserant,
quorum mortem designabant eo, quòd in supremâ parte reci-
si erant: sed vndique pullulabant rami alii inferiores plurimi,
valentes iidem viridésque imprimis, quòd insinuatet, eosdem
illos Præfectos suis in nepotibus reuixisse: omnium oculos
cerneres per diu in illâ defixos arbusculâ. Pari assensu vndeci-
mum exceptum est: ex parte extremâ vnâ strophilioli, effudit
cinerum reliquias *Teotegonisenj* cuiusdam Iroquii, sepulti ad
Trifluuium, ex aliâ, cineres item Gallorum aliquot demortuo-
rum: tum vtrosque permiscens, prædicauit, Iroquios dein-

ceps, Gallósque seu per vitam, seu post fatum, vnos eosdémque fore. Ita præclare animos Orator comparauit ad munus sequens, omnium pulcherrimum, non idcirco tantum, quod maioris pretij, quàm reliqua: sed idcirco vel maximè, quòd ad fidem spectabat. *Sic porro habetote*, inquit Chaumonotius: *quæcumque adhuc dona vidistis, fomenta quedam leuia fuerunt erumnarum vestrarum, rerumque perperçu grauium, quæ quotidie pluri-
me in vitâ incidunt: neque verò aut depellere morbos à vobis, aut arcere mortem queam: sed illud spondere tamen possum, præsto esse alexipharmacum quoddam incredibilis efficacitatis, cuius vobiscum communicandi causâ tot perincommodi itineris labores non modò non refugi, sed etiam appetj. Si nescitis, est id summi Dei cognitio, cultusque per fidem eam, quam Galli pridem profitemur, quam ad vos deferò, quam salutare imprimis, sapientiæque consilio, ipsi vltro Kebecco requisistis. Quoniam autem (addidit) illius eiusdem fidei candori fuligo quedam calumniarum offusa est à maledicis, grauium, si vera essent, quæ iactata sunt, at periniquarum, quando ea omnia tam absunt à vero, quàm à nocte dies; ecce, inquit, tanquàm duplici in speculo, vnde oculis ipsi vestris quæ insinuo intueamini. Et folia chartacea protulit duo, alterum suo candore nitens, neque vllâ infectum maculâ, alterum tanquam carbone, sic notis literisque aliquot temerè exaratis obductum, sordensque, quibus literis notisque ineptæ illæ, sed atroces tamen calumniæ contrâ sanctam fidem iactatæ continebantur. At non, subdidit, sinendum vt tam inepta mendacia de veritate triumphare agant: laceranda sunt potiùs vsulandaque. Tum singula calumniarum capita vt refellerat, ita partem deformatæ chartæ illius lacerabat, in ignemque vicinum coniciebat, tanto & vultus ardore, & fulmine orationis, vt Iroquiorum nemo esset, cuius in vultu incredibilem quendam animi motum non legeres.*

HÆC PORRO calumniarum capita quæ fuerint, non expressit Gallica Relatio, ex nonnullis tamen quæ subdit infra, compositis cum ijs quæ suprà de Huronicis à nobis allata sunt, intelligere possumus, iactatum ab hostibus fidei fuisse. Vbi primùm fidem colere Iroquij instituissent, malis propè omnibus conflictaturos, lue populari, & annonæ sterilitate tantâ, quantam Hurones ipsi sensissent, quibus nihil vnquam prosperè cesserit, ex quo peregrinas illas Gallos

ANNVS
MDCLV.

rum religiones capeffiuiffent. Quinetiam commenti funt, ineptè illi quidem, at aptius quàm optandum fuiffet ad rudis plebeculæ animos alienandos, Gallis, adductis hoftili cupiditate vlciscendarum iniuriarum quas à Canadensibus vniuerfè, ab Iroquiis autem potiffimùm accepiſſent, id eſſe propoſitum, vt quamplurimos ſecum in cælum abducant, vltulandos lentis ignibus per otium, eâdem animi oblectatione, quam ipſi in vltulandis Gallis, Algonquiniis, & Huronibus perſentifcant: neque vllam prætereà Gallos illos mercedem aſſequi tot laborum, curarum, ærumnarumque, quas appetant, ad ſe præclarâ illâ ſcilicet fide imbuendos. Addidere Hurones quidam, impij deſertores, idem profeſſò euenturum Iroquiis, quod experti ipſi ſint, vbi primùm fidei aures animoſque accommodaſſent, neque venationem, neque bellicas expeditiones eos ſuccellus habituras, quos antè habuerint, quòd ſomnijs atrati illi Galli fidem omnem abrogent, atque adeò verent quidquam credulitatis ijs haberi: &, eorum filioloſ miſſum iri in Galliam, deſcripto cuiuſque nomine: eò vbi peruenerint, variegari eorum corpora notis quibuſdam, ductibuſque longioribus ex carbone: eæ notæ vt progrediente die oblitterentur ſenſim, ità ſenſim miſerorum corpora contabefcere, morbiſque premi grauibus, donec tandem intereant. Sed eâ de re incidet ruruſ mentio: nunc illud addamus quod Claudius Dablonuſ ſpectator ipſe de prædicat, ſi nullum prætereà præmium Chaumonotiuſ ſperaffet tot laborum, tamque grauium, qui eâ in expeditione exantlandi fuerunt, tamen præclare cum eo ſibi actum videri, quod eâ luce tantâ pompâ, tantâque audientium approbatione, ſummum Deum, ſummique Dei Filium IESVM Chriſtum populis ijs annunciauerit. Ceterùm, complura munera alia addidit, vt complura erant prætereà capita legationis: à Monialibus S. Vrfulæ Kebeccenſibus peramanter exceptum iri filioloſ eorum qui aderant, & omnes omninò Iroquias virgunculas, ad Francicam elegantiam inſtituendas: æquum eſſe viciffim, vt nouis hoſpitibus ſuppeditarentur vnde ſe tollerarent, hyeme præſertim, præcipuè Sacellum ſeu Ædícula conſtitueretur, vbi munia ea quæ ad ſummi rerum omnium procreatoris cultum pertinerent, obirent decore: vere proximo

ad futuram lectam manum Gallicæ iuuentutis, cùmque Gal-
lis venturos permultos tùm ex Algonquiniis, tùm ex Huro-
nibus : eò, & instrui maturè canoas, & sepem depangi, & sto-
reas sterni oportere : atque hîc ingeminata lata concionis ac-
clamatio. Hortatus deinde est Iroquios remotiores, ad mi-
grandum, transferendosque pagos in locos viciniore stationi,
quæ apparabatur, Gallorum, quò commodius omnes vel in-
stituerentur ad fidem, vel in communionem venirent oppor-
tunitatum omnium, quæ ex Gallorum societate & conuictu
obuenturæ essent : (id verò addidit, vt gratificaretur Onnon-
taërrononiis, quorum tanquam in ditione versabantur) mu-
nûsque adiunxit aliud, quo quatuor ipsæ Nationes securim
Annierrononiis extorquerent. Et quoniam optabant vehe-
menter Algonquini, suos sibi captiuos restitui, illud etiam
inculcauit, in memoriam reuocando factum *Ondatavastensium*
vicinorum, qui recens ad Montem-regalem Gallis captiuos
tredecim benignè reddidissent. Quod si tantam externorum
curam præ se ferret, æquum non esse, vt suorum obliuisceretur.
Versari apud Oneistchrononios Carolum Garmantium Gallum,
duræque captiuitatis ærumnas tolerare iamdiu : hunc libertate donari,
ius amicitiae hospitalitatisque postulare : & Nationis Præfectum,
qui in conuentu aderat, appellans ; *Tuum vero est*, inquit, *quid hîc faciendum*
putes declarare. Equidem acriori ingenio es, vt non provideas,
quo beneficium istud pertineat, quod à te Gallorum nomine fla-
gito : nolim persequi pluribus, quantam voluptatem capturus in-
de sit Onontio, quantam Galli ad vnum omnes, quantam pro-
priè Garmantij consanguinei ac propinqui : vides ipse quis fu-
turus esset sensus animi tui, si Onontionis loco esses, dum fi-
lium ; si Galli cuiuspiam, dum fratrem : si alicuius ex Garmantij
consanguineis, si cognatum tibi tamdiu desideratum restitui demùm
cerneres : hac tu pro tuâ prudentiâ expendes : interim ego à vobis
Iroquij, illud expeto deposcòque vniuersim, ne deinceps aures vestras
calumnie patere patiamini : hac enim vnâ viâ grassari deinceps posse
arbitror hostes, si qui exituri sunt, publicæ tranquillitatis. Cum
ad eum modum Chaumonotius perorasset, mirum quanta
secuta sit gratulatio. Mirabantur alij rationum pondus : alij
actionem tam vehementem eandem, tamque iucundam : fue-

ANNVS
MDCIV.

runt qui dicerent, si ad vesperum vsque dicere perrexisset Orator, tamen neque aures, neque animos sic expleri potuisse, ut non diutius audire disputantem libuisset. Et res ipsa Oratorem mirè placuisse declarauit: solutâ concione, princeps Oiogocniæ legationis læto vultu ad Chaumonotium accedens propius; Te verò, inquit, pro germano fratre adsciscere, consilium mihi est: quâ tam breui oratione satis significauit quanti virum faceret: neque enim apud eas Nationes excogitari quidquam potest aut ad necessitudinem arctius, aut ad dignitatem honorificentius. Porro Præfectorum omnium nomine significatum est, postridie in conuentu, Nationum omnium quæ adessent, sententiam manifestatum iri. Interea eâ ipsâ luce, cum in vicinum nemus, ad preces optimo Deo fundendas secessisset Chaumonotius, accurrunt ad eum continuò Iroquiæ mulieres quatuor, Catechumenas professuræ: & nouem subinde aliæ eodem motu incitatae, secutæ sunt: in his postremis, germana soror erat Præfectorum gentis omnium Principis. Virorum, quod ingemiscas, timiditas maior fuit: cum sub illius eiusdem diei vesperum ad Chaumonotium adiissent: eundemque horas duas de fide, fideique mysterijs disputantem perattentè audiissent: atque, ut ipsi professi sunt, nullo tædio; confessi tamen sunt, credere se quidem intus in animo, ac maximè probari sibi quæ disputata essent, at retineri se pudore quodam, quò minùs quod mente recondere, declararent publicè. Ut tetrum dæmonem semper similem sui esse peruideas, vaftrum, subdolumque, qui miseris sic illudat, ut cum nihil Iroquijs sit in bello, periculisque adeundis audacius, iidem in saluari fidei capeffendæ profitendæque consilio, *Phrygia* sint, non *Phryges*: mulieres contra, quod ubique ferè nascens Ecclesia experta est, & libentiùs & faciliùs audiant vocantem Deum. Nec inficiari tamen infelices ausi sunt, quin acerrima incitamenta ad fidem haberent, tum alia, tum illud potissimùm, quod cum in nuperâ illâ expeditione in Nationem felium susceptâ, vouissent, se, si quidem victoriam reportarent, amplexuros fidem; vicerint deinde magnificè, eoque mirabiliùs, quòd mille & ducenti, hostium propè ad quatuor millia fudissent. Nec verò detrectare se posse, quin, quod polliciti essent, præstarent aliquando: tum qui-

dem pudore se se deterredi. Quanquam virorum quoque nonnulli exitiosâ illâ verecundiâ ablegatâ, Catechumenos iam tum profiteri instituerunt. Hoc maiori gloriâ, quod facem prælaturi sint alijs, & scilicet olim in primis lapidibus numerandi ædificij viui illius, quod hoc demum anno assurgere apud Iroquios cepit, summo artifice & per se & per operarios suos tum quidem fundamenta iacente, opus deinceps, vt speramus, benignè promoturo.

CERTE, SI VT SE dederunt initia, cetera processissent, nihil non sperandum fuerat: fides quàm laboriosè inducta apud Hurones sit annis superioribus, Annales superiores declarant: ac tamen tandem aliquando cæleste semen hæsit in ferocibus animis, tamen nihil vnquam ad pompam tale viderunt gentes eæ, quale id de quo nunc agimus. Illuxerat quidem læta faustaue imprimis immensis illis tractibus dies superior: at lætior sequens fuit, inquit Relator Gallicus, de muneribus memorans oblati postridie ab Iroquijs, in conuentu, vt ijs locis, sanè celebri: neque enim diutius procrastinare fuit incensum studium. Ergo postquàm horis matutinis infantulum vnum, virgunculas duas, nec sine aliquâ ceremoniâ baptizauerant Patres; sub meridiem conueniunt in tugurium idem, primarij quique loci ciues, cum iisque aliarum Nationum Legati, & scilicet tanta promiscuæ plebis frequentia, quantam capere domus potuit. Vt publicam lætitiâ cerne- res, initium dedere gratiarum actioni Cantica sex non modulata tantum, sed etiam gestu motuque totius corporis ap- tissimè id designantia ad quod referebantur. Primum solus inchoabat per senem cantorem Agochiendaguete, omnium Præfectorum princeps & antesignanus, cuius senex idem personam sustinebat, iterantibus alijs ad numerum, quæ ipse præierat. Sententia eiusmodi fuit, *Pulchram verò, pulchram regionem, quæ Gallos colonos deinceps habitura sit.* In altero, præcentor designatus hæc pauca solus primum modulabatur; *fausta prorsus nuncia, fausta prorsus nuncia*: quæ eadem vbi cuncti geminauerant, præcentor iterum solus; *Ex animo, aiebat, modulator: ex animo colloquium tecum, mi frater, institui- mus: ex animo sermo noster cælestis est.* Tertij sententia hæc erat; *Salue mi frater: feliciter adueneris*; & insertus erat tan-

ANNVS
MDCLV.

768 HISTORIÆ CANADENSIS

quam versus intercalaris , concinentibus cunctis ; *Ai* , *ai* , *ai* , *hi*. Tum pergens vnus , addebat ; *Suauem verò vocem tuam !* & omnes denuò reperebant , *Ai* , *ai* , *ai* , *hi*. Canticum quartum hoc habuit peculiare , quod cantores ad numeros , pedibus , manibúsque , & tubo , quem in conuentibus ad fumos nicotiæ seu tabaci captandos gestant semper , stoream leniter percutiebant tantâ consensione , vt asseueret is qui interfuit , Claudius Dablonus , miram inde suauitatem exitisse , sententia hæc fuit ; *Salue mi frater iterum salue : sincere serioque celum accipio*. Quintum hæc habebat. *Vale bellum , valete secures , ad hanc diem desipuimus : deinceps fratres germani futuri sumus ; fratres inquam , germani*. Sextum denique conceptum erat in hanc sententiam ; *Vale bellum , valete arma : hodierna causa omni sui parte præstans est : dum ad nos aduenis , tuguria nostra fulcis*. Secuta munera quatuor sunt : ad priora duo cum pluribus differuisset Agochiendaguete , quantopere sibi gratularetur arctum foedus amicitiamque cum Prorege , ita clausit orationem vt diceret , id quod maximè optabant Patres ; *Quandoquidem Hurones , Algonquiniosque pro filijs agnosceret Onontio , æquum esse vt iidem à se quoque cooptarentur : atque adeò se iam tum eos adoptare*. Tertium , omnium maximè commouit eorundem Patrum , Gallorúmque omnium præcordia , non tam quod pulcherrimum omnium fuit , quæ ijs locis vnquam visa essent , granis seu globulis constans ex conchâ veneriâ , quinquies mille (quid enim id ad Europæam magnificentiam) sed idcirco , quod *Munus fidei* fuit , hoc est , quòd eo declarabat idem ille Iroquij conuentus princeps , *certum sibi esse profiteri fidei candidatum , certum idem esse suis*. Proinde , subdidit , Chaumonotium appellans ; *Nullus te , mi frater , labor deterreat : perge ; quamlibet fatigere , perge tamen instituere nos : discurre per tuguria , neu abalienere , si tardiores nos experieris in percipiendis ijs quæ ad precem pertinebunt : illam in his capitibus , hisque mentibus altè defigito*. Atque hîc insigni ardore commotus , vt insolito modo vehementem illum motum animi sui declararet , Chaumonotijprehendit dextram , deductumque in medium arctè amplexans stringensque , torquem illam fidei aptat in zonam , iniecitque sanctæ cuiusdam voluptatis sensu colliquescenti ; tum , Ego , inquit , *calo terræque spectantibus ,*
contestor

contestor palàm, quomodo te, frater, amplector; vos autem quotquot adestis, populares, illud mihi testificabimini, quomodo hunc Chaumonotium stringo: sic certum mihi esse deinceps cum Fidelibus coniuncti simè vivere. Addidit etiam plura, & compluries ad iurisjurandi firmitatem: quæ quoties iterabat, toties iubebat Chaumonotius ab altantibus clamorem tolli lætum, faustumque, quò id sibi maximè probari quod omnium Princeps prædicabat, pro se quisque contestaretur. Accessit munus quartum, at longè minoris pretij, neque immeritò: eò enim tantum referebatur; vt declararet, iam bellico ahenò in Nationem felium, ignem subijci: expeditionem susceptum iri profectò sub vernum tempus proximum: intereà Huronum Legatos dimissurum se postridie, cum quindecim è suis ad præsidium, per formidolosum iter.

VIX DESIERAT Agochiendaguere, cùm assurgens princeps Oiogoeniæ legationis, exorsus est dicere. Ad dimidiæ horæ interuallum circiter, orationem protraxit, & eloquenter, & cum ingenij significatione. Summa fuit: Multum se suosque debere Proregi, quod se non dedignatus esset cooptare in filiorum numerum: non commissuros vnquam, vt degenerarent: ac tamen adoptati quoque fuerant, diuersis temporibus ab alijs Nationibus haud inglorijs; tamen superiorem illam gloriam nouâ istâ dignitate obscurari. Testificandæ verò lætitiæ suæ, etiam ipse in cantum prorupit, excipientibus cunctis quæ præibat, ad numerum quoque, sed lentiorē, minúsque viuīdum, quàm illi superiores fuerant: ipse in medio saltans in modum Gallis quidem nouum, atque insolentem, agitantēque commotiùs manus, pedes, caput, oculos, os denique, consensione vel secum, vel cum alijs sanè mirabili, iterabat *Io, io, triumphe*, hoc est voculas quasdam vernaculas, quæ eam haberent sententiam; *A, a, ha, Gaïandere, Gaïandere*; *E, e, he, Gaïandere, Gaïandere*; *O, o, ho, Gaïandere, Gaïandere*: atque illud suum Gaïandere quod toties iterabatur, explanans, *Gaïandere, inquit, apud nos præstantissimum quiddam significat: & quando nihil est fide illâ, cuius nobis præstantiam tantopere prædicas, excellentius, idcirco illam ego festo nostro Gaïandere designo*: atque hîc munerum suorum primum obtulit. Secundum addidit, *Oncisterrononiorum* nomine,

ANNVS
MDCLV.

quod cùm eius frater germanus esset, aiebat, æquum erat ut Proregi, à quo & ipse quoque adoptatus fuerat, gratias referret, quas ipse tunc absens referre minùs posset. Tertiò affirmabat, quòd munus pridie Chaumonotius obtulerat ad extorquendam ab Annierrononio securim, haud irritum fore, eumque ad concordiam adductum iri. Quartum hoc magis delectauit, quòd attingebat fidem propiùs: asseuerauit siquidem, non patrem modò, sed etiam filios duos fidem eandem amplexuros: patris nomine, Onnontaërrononios, seu Onnontaguerrononios; filiorum, Oiogoënses, Onneistiòsque designans. Quinto, cooptabat in germanos fratres, Hurones atque Algonquinos. Sexto, spondebat descensuros Kebeccum vere proximo, qui deducerent Gallos iuxta, & indigenas, quotquot migrare ad Onontaeium pagum vellent. Diuinum verò spectaculum: Nationes tam efferatas ad eam diem, tamque immanes, tam solenni ritu, tantòque ardore animorum, vnà eadèmq; luce tanquàm collum fidei submisisse: ac quanquam non caruerunt deinde cetera difficultatibus, ut annus consequens ostendet, tamen vix sperari potuerat Iroquensis Ecclesiæ fundamenta tam citò, aut, tam illustrem in modum iaci potuisse, si præterita cum præsentibus componeres. Ceterum, breui responsione, munusculisque duobus gratias egit ingeniosè Chaumonotius tam frequenti concioni: munerum alterum pertinebat ad facta testa tugurij, quod cùm commodatum esset, æquum erat quæ tanta frequentia attriuerat, reponi ab ijs à quibus precariò teneretur: alterum, ad emundandam stoream, in quâ deinceps concilia habenda cum Gallis, Gallorùmque fœderatis essent. Denique, ut nihil ad festam lætitiā deesset, viginti viri, feminae-ve ad Catechumenorum numerum sub vesperum eius diei accesserunt. Neque cunctati qui concilio interfuerant, postridie ad Sacellum, quod tam enixè Chaumonotius expectierat, erigendum conuersi, eundem cum socio, sub sacrificium peractum, iubent secum loco apto dimetiri quantum vellet longitudinis latitudinisque: nam altitudo quidem maior esse non potuit, quàm lignorum, vnde ædificia apud illos constant: ita e-vestigio excitata raptim Ædícula sacra, summo rerum omnium procreatori, quod felix faustumque in

omnia deinceps secula futurum esset, quotquot ad extremum usque orbis diem fluxura sunt, ad XIV. Cal. Decembris qui dies commodum incidit in festam celebritatem Dedicationis Basilicæ Principum Apostolorum Petri, Paulique: ac tametsi non ex marmore constitit, ut augustissima illa Romana Basilica, sed ex cortice, ut fieri apud Canadenses vulgò solet; non tamen commodè minùs illic quàm Romæ, ad beatam felicitatem patefacta ianua est infantulis tribus, qui eodem illo tempore, Baptismo impertiti sunt.

EX EADIE tanquam signo dato concursus factus ad Baptismum. Non iam, ut aliàs apud Algonquinos, Montanosque & Hurones, opus fuit clam per piam fraudem infantulos breuè emortuiros emendicare ad salutare Sacramentum, à sollicitatis multâ prece, & quandoque pretio parentibus: matres vtrò non suis modò filiis, sed sibi ipsis quoque incensissimo quodam ardore fidei illum deposcebant. Ad IX. Cal. Decembris discursans Chaumonotius per vicina tuguria, in feminam incidit iam tum sanè religiosam. Hæc ubi primum de fide disputantem Chaumonotium audiit, continuò tanti boni non modò sibi, sed etiam suis conciliandi studium ingens præ se tulit: ubi illum alloqui cominùs licuit; *Expectabam*, inquit, *hoc ipsum: en, ego me tibi ad salutarem institutionem, filiulam hanc meam ad Baptismum iam nunc trado: quin etiam precor à te, excurrere ne graueris ad villas aliquot hand procul hinc disitas: famulos famulasque, quotquot habeo, volo illic baptizari: tu, quod tuo commodo fiat: rem vrgeto. Ego verò perlubenter*, excepit Chaumonotius; *nec morabor diu: tu interim istâ virtute felix, perge ut instituisti: largum ac liberalem fidei tue muneratorem præpotentem celi terrarumque effectorem habitura.* Hanc postridie huius diei consecuta est anus, sanè fortunata vel hoc nomine, quòd ad illud usque tempus vitam ipsi prorogatam benignissimus Deus voluit, quæ si vel paulò antè sublata è viuis fuisset, obijisset expers tanti beneficii, sed nimirum sic fortes nostras temperat munificentissimus in filios suos parens. Aiebant illi ipsi qui decliuiori iam ætate locis istis erant, nunquam se eam nisi anum vidisse, & iam tum obsitam rugis: vnde facile fuit intelligere tunc centenariâ maiorem fuisse: certè neprem, hoc est filiam filix videbat nuptam, auctamque liberis: auia

ANNVS
M DCLV.

enim fuit Teotonharafon illius lectissimæ & Christianissimæ feminae, cuius in tugurio hospitabantur Galli Sacerdotes. Ergo cum felici vetulæ Chaumonotius sacram Christi IESV effigiem videndam obtulisset, postquam eam attentissimè inspexerat, ipsum illum mirâ ingenuitate appellans. *Age, inquit, noli me deserere: age post exitum è vitâ in regiam tuam calestem euehe me: nec finito ut à te vnquam diuellar.* Sic animo comparatæ paucis diebus interpositis, per quos illi explicata sunt fidei mysteria, quantum grandis illa ætas capere potuit, signaculum fidei per publicum Baptismum solenni cerimonia impressum est, Dominica secundâ Aduentus.

PRIMA AVTEM, quæ in IV. Cal. Decembris incidit, cum angustius tugurium esset illud, in quod Patres hospites Teotonharafon exceperat, in aliud amplius coacta concio, ad Catechetica doctrinam. Apparatus, tenuis nobis, illustris eo loco visus, & meritò: neque enim quidquam vnquam tale aut viderant, aut auditione acceperant, ad vnâ immanitatem exercitati, ad alia omnia adhuc rudes. Primùm omnium præmissæ à Catechistâ in verba concepta sunt statæ preces, voce contentiori, à turbâ voce item contentiori ingeminatæ: dein, explicata è mysterijs capita ea, quæ essent pro fidei fundamento: quæ mysteria ut in animos imperitorum subirent altius, sacræ eorum Imagines oculis subiectæ sunt, eâ cum venerationis significatione, quam res ipsa postulabat: postmodum, ad acendum studium diligentiamque, distributa præmiola ijs qui explicata aptè reddidissent: &, quod mirè cepit mentes haud eò vsque barbaras, ut non, quod de prisca illius Orphei sequacibus Poëtæ finxerunt, Iroquij quoque cantu flectantur; & voce, & fidiculis numerosè sonantibus, adhibita sacra modulatio: ea incendit audientium animos ad istius generis conuentus celebrandos deinceps perstudiosè. Ita, concursus ingens consecutis deinceps Dominicis diebus ad doctrinam sacram: ad Baptismum, admissi penè quotidie nunc hi, nunc illi, ut eorum & ardor vehementior, & mysteriorum peritia maior suadebat: à peruigilio quidem certè festæ lucis S. Francisci Xauerij, ad Octauam vsque exeuntem, nullus à tam optato ministerio vacauit dies. Et iam tum è sterili hacten-

nus solo, fructus ad cælum decerpti. Omnium prima, post Patrum aduentum, Baptismum expetierat virgo annorum admodum viginti, initio, spe emergendi ex febris ætlicâ, quæ ima penetralia sensim depascebatur; post, in spem regni cælestis sic erecta, vt cogitatione omni aliâ abiectâ prorsus, in aspectu tantum, atque oratione Sacerdotis à quo baptizata fuerat, acquiesceret, illa supernæ vitæ gaudia crebrò memorantis. Ac mutatio quidem illa fuit, perinde atque omnes aliæ istius generis, dexteræ Excelsi: sed, si externa spectes, valuit fortè ad id ipsum, tale quiddam, quale sub idem tempus clamores exciuit piæ feminae, ex Huronum gente, auidâ aure mentèque excipientis quæ eodem illo in Sacello Catechistes persecutus est. Cùm enim insigni quodam ardore, nec minori eloquentiâ disputaret de illis lætitijs, quas ex perenni illo beatitudinis fonte hauriunt quotquot Deo in cælo fruuntur; illa penè sui impotens, sublatâ derepentè voce; *Me verò, inquit, mi frater lancinas: est huius mucronis, quo me saucias, sanè penetrabilis acies.* Hic attonitus Sacerdos, quærere ex eâ quid id rei esset, quod vulnus, quam tam penetrabilem aciem memoret? *Nec vides ipse, subiecit mulier: de te queror atque expostulo, quòd necdum mihi declarasses, quæ qualiâque nobis gaudia in calo reseruentur: itaque nunc angor animo, idcirco, quòd ad hanc diem ignoravi duo, alterum, quanta me in sempiternum tempus felicitas maneat; alterum, quanta sit optimi Dei, à quo immensum illud gloriæ pondus expecto, ergà nos munificentia.* Vt vt id fuit, agra virgo nullâ moeroris nullâ metus significatione placidissimè mortalitatem immortalitate mutauit, VI. Id. Decembris.

CVM INTER hæc lata, nec sterilia fluxisset spatium totum, quo Aduentum in orbem terrarum Verbi Incarnati peculiari religione recolit Ecclesia; in peruigilio Natalis Verbi Incarnati eiusdem, epulum dedit Chaumonotius Iroquiorum primarijs, quotquot in pago substitierant, occasionem captans suauissimi Mysterij explicandi. Et perlubenter excepta eius oratio: nemo non quæ explanata fuerant, mirum in modum probauit: sed tum quidem res intrà applausum constitit, quo ferè modo in Europâ: omnes ad audiendum Ecclesiastem confluunt, si quis eloquentiâ pollet vigetque; mutatio mo-

ANNVS
MDCCLV.

rum in melius, prauiorumque studiorum emendatio perrara. Fuit tamen è Præfectis quispiam, qui postridie mane pro foribus Sacelli stans, mox ingressus, iuuenum vnumquemque hortatus sit tum ad preces ritè castèque concipiendas, tum ad audienda diligenter ea quæ à Catechiste explanabantur: ipse, quasi aliorum tantum res ageretur, videbat meliora probabatque; vt idem faceret, præposterus quidam pudor, & carnis prudentia, & delira illa commenta, quæ diximus, tum quidem inhibuerunt. Feliciores feminae, quæ consideratâ credulitate quæ proponebantur, expendentes, haud difficillimè & Catechumenas profitebantur, & Deo se prorsus velle obtemperare, re ipsâ testatæ sunt. Inter ceteras vna fuit, quæ ipso initio illustri documento declarauit, quid posset in animo benè comparato fides. Defuncto coniuge, cum in matrimonium à plerisque, vt in florenti ætate, expetere-tur, mentionem eam intulit homo inter suos vel militari virtute illustris, vel insignis venandi peritiâ, quas dotes duas, qui habent, illis in tractibus implese putantur numeros omnes. Illa gratiis actis verecundè, significauit illicò, certum sibi esse, nemini nisi Christiano nubere: neque enim perfectam esse posse inter coniuges consensionem animorum, si Religionis diuersitate distraherentur. Cum se quoque is fidei nomen daturum spon-disset; Ergo adito, inquit, Gallum Sacerdotem, parentem, mystagogumque nostrum: nec dubita quin faciam; quicquid ille facto opus esse denunciauerit. Paret lætus, conuenitque Chaumonotium, & consilij sui rationem aperit: sed cum ex eo quæsiisset, vt sit, Sacerdos, res eius vt haberent, comperto hominem iam coniugio obligatum esse, vxorè-mque habere legitimam; Ad Baptismum quidem, inquit, quod attinet, si Catechumenum interim gnarum ac studiosum profitebere, nihil vetat quò minùs intrâ aliquod temporis interuallum illius fieri possis particeps: ceterum, per Christianæ Religionis castissimas leges non licet viro cuiquam, de aliâ vxore ducendâ, superstite priori cogitare, nedum agitare consilia: idipsûmquæ femina significat. At illa, Valeat ergo, inquit, nouus amator: non committam vnquam, vt aliquid faciam, admittam-ve, quod cum sanctæ fidei pugnet institutis. Sed nondum certaminum finis; vix procus vnus, re-

cesserat, cùm alter haud minùs illustris inter suos, rei ignarus mulierem quoque de coniugio interpellat. Cùm illum pariter constantissimè reijceret, instat per se, pèrque alios homo molestior: si conditionem oblatam recuset, nemini nupturam vnquam: tantine esse exteras illas religiones, vt spre-
tis auitis ritibus, se ipsa adigat ad miseriam? si perstet in in-
sano proposito notam illius existimationi iniustum iri. Hæc
audiebat immota, iam tum suprà firmam petram nouum fi-
dei ædificium statuens, cùm instigante Satanâ, Præfectus
quidam è principibus, homo stolidè superbus ad eam adit,
interpellatque de flagitio. Illa verecundans hominem able-
gat primò sedatiùs, fidei sanctitatem memorans, quæ inoli-
tas pridem totâ regione corruptelas damnaret, proscriberet-
que: tum, quoniam non modò non cedebat, sed etiam
libidine æquè, & iracundiâ æstuans, intentabat minas; sub-
ducit se se industriè Catechumena, ac fugâ se proripiens adit
ad Chaumonotium, rei que totius exponit seriem: contestans
denuò, neque se vllius vnquam persuasione de concepto pro-
posito suscipiendæ fidei dimotum iri, neque quidquam quod
illius sanctitati aduersetur, facturam. Atque ea res, sta-
tim, vt fit, vulgata, tantam ad opinionem ipsius pudicitia,
cuius semper perstudiosa fuerat, accessionem attulit, vt illius
constantiam collaudarint omnes, dignissimam prædicantes,
quæ ad Fideles per Baptismum adiungeretur. Felix vtique,
quam cùm iam tum Spiritus Dei egerit, dubitari vix potest
quin eis accensenda sit, quos filios Dei esse pronunciat S.
Apostolus.

QVOD VERÒ Veritas per se ipsa tradidit, Satanæ re-
gnum nequaquam in se diuisum esse, tùm aliàs semper, tùm
hic apud Iroquios luce meridianâ clariùs demonstrauit teter-
rimus prædo humani generis. Vt antè per Emissarios suos,
falsos ineptòsque rumores sparserat, apud Algonquios
Montanòsque primùm, mox apud Hurones, quibus Natio-
nes eas omnes à fide deterreret, tanquam à peste morra-
lium, famem, bella, lûem importante, quasunque in regio-
nes induceretur; sic apud Iroquios commenta partim ea-
dem, partim antè inaudita disseminauit, ne teterrimæ serui-
tutis iugum, quâ eos tot secula oppressos tenuerat, excus-

ANNVS
MDCLV.

ANNVS
MDCLVI.

ANNVS
MDCLVI.

*Somnium super
fuitio Fidei Chri-
stiana incremen-
tis obstat.*

sum vellent. Ipso huius anni initio multum negotij sanctæ fidei præconibus somnia facessuere : quibus cum iam tum fidem omnem abrogandam esse declarassent ipsi, qui de capefendâ Christianâ Religione seriò cogitarent ; incredibile dictum quàm multos, viroꝝ præsertim, ea denunciatio perculerit. Nimirum sibi seriò persuadent eorū quamplurimi, nonnulli fortè fingunt ; In somniis rem & publicam omnium, & priuatam vniuscuiusque verti : si ea ad quæ impellunt, ex animi sententiâ successerint, salua omnia ; si quid negatum ab aliis, ab eo qui somniauit, neglectum ; nullam deteriorationem perniciem fingi posse. Id adeò Magistris fidei molestiam facessuit incredibilem, dum nec probare poterant impiam superstitionem, nec indigenas ab insanâ mente tam citò deducere. Oïogoëniensis quidam per somnium noctū viderat homines decem, in flumen gelu concretum per foramen vnum, in diffractâ glaciæ apertum, subeuntes, egredientes per simile alterum. Expergefacto nihil potius fuit, quàm ut obiectam per somnium imaginem re ipsâ repræsenteret tempore perfrigido, quasi id suâ magnopere interesset. Ergo ad epulas vocat decem è familiaribus : simul somnium, simul consilium suum exponit : certum sibi esse facere quod monebatur, reperiret modò qui numerum impleverint. Probatibus cunctis, operamque suam ad præclarum scilicet facinus deferentibus, postquam cantatum saltatumque abundè erat, in rem præsentem venit : perforatur amnis fractâ glaciæ, locis duobus : alter ab altero dissitus passus quindecim erat : primus immergit se, qui alios ad audendum impulerat : cum emerisset feliciter, rigens tamen, sequuntur alij ex aliis, eodemque modo emergunt, ad decimum vsque : is, quo casu nescias, certè non extitit, funestoque exitio monuit alios, si saperent, nullam deinceps credulitatem accommodare insidiosis somniis.

I B I D E M fanaticus alius cunctos non terrore modò, sed etiam horrore compleuit. Cum somniasset dari à se epulum ex humanis carnibus, optimates omnes in tugurium suum cogit, & vultu sermonéque ad lamentationem composito : Actum me est, inquit, fratres mei : perij, sat video : est id enim mihi obiectum somnium, cui satisfacere neutiquam potero,

potero, reluctantibus vobis: verum, sic habetote: meum vnus exitium exitiosum Nationi totierit: me enim mortuo, terra tota, quanta est sedibus reuulsa suis, pessum ibit. Tum attonitis omnibus, in illiusque vultu defixis, per ambages, vt assolent, perque anigma delineat somnium suum: in coetu toto vnus tantum Oedipus repertus. Video, inquit, epulum dare cogitas ex carnibus humanis: en, germanum meum, illum tibi trado: vtere eo vt lubet, ac, si è re censet, in frustra discerpito. Cum horrerent omnes; At, inquit miser somniator, feminam, non virum, somnium meum deposcit. Hic respirare paululum qui aderant, postquam nihil propriè sibi periculi ex ferali somnio parari intellexere: sed misera legenda fuit cuius in caput verteretur exitium. Virginem deligunt, cuius de natalibus nihil comperio: illud certum; eam ignaram quò totus apparatus spectaret, victimarum more veterum, ornatam mundo muliebri fuisse, vt in eà pauperie, quàm exquisitissimo, adhibitas armillas, torques, coronas: Conuenit ad spectaculum, vt rumor increbuerat, ingens frequentia: mox, vbi qui ad Thyestæum conuiuium vocati fuerant, confedère, statuitur in medio Virgo, vt credebatur mandanda, sacrificulòque traditur, hoc est vesano somniatori. Nemo spectantium non miseratione commouebatur insonitis: nec tamen hiscebat vllus: oculis tantum, nutibusque quid intus in animo premerent, loquebantur. Suspensis ad eum modum mentibus, stolidus accedit, &, seu ferrea illa præcordia miseratione quoque tangerentur, seu inhiheret eadem pudor, seu terreret maleficij conscientia; Satis est, inquit vociferans: nihil præterea deposcit somnium meum. Ita, abcessere omnes, affecti variè: virgine quid factum sit, non addit Relator: credibile valiturum tantum discrimen ad studium fidei eius in animo ingenerandum, quæ barbaram immanitatem abominetur, execreturque. Hæc priuata: at publicè, id quod nondum tam apertè neque apud Hurones, neque apud Algonquinios Montanosque annis superioribus obseruatum erat, competti Iroqui infandam cerimoniam quotannis somniorum dæmonio peragere, haud absimilem insanæ licentiæ Bacchanaliorum, quæ etiamnum multis locis à Christianis nomine tenus hominibus exercetur, *Honnonouareriam* vo-

ANNVS
MDCLVI,

cant. Hæc cum à senioribus indicta esset publicè in V. Cal. Martij, continuò visi per pagum concurrere bacchantium veterum more, viri, feminae, pueri, seminudi omnes, & scilicet per acerrimum frigus, cuius acerbicatem ferre vix possent ipsi, qui veste multiplici suffarcinati tunc erant. Horum nonnulli ridiculâ illâ concursatione sibi satisfaciunt; alij, quorum natura indolésque malignior, prætereà obuiis quibusque nocent. Sunt qui aquâ respergant eos, in quos incidunt: sunt qui è foco raptos torres iaculentur, quâ fors tulerit; sunt qui carbones fauillamque temerè ventilent, dispergantque: sunt qui lebetes, patinas, ceteramque istius generis supellectilem diffingant; sunt qui fustes præferant, fidas, gladios, enses, secures, tanquam impacturi: & scilicet tenet ficta amentia, donec quod cuique occurrit somnium, explicatum sit, & quod deposcebat, perfectum. Et in explicatione quidam sæpenumerò plurimum laboratur: cum enim, ut dictum supra, non nisi per ænigma proponant id quod somniarunt, vel naturali phantasiæ errore effectum, vel à præstigiatore dæmone obiectum; operosum est coniectoribus, sensa illorum assequi, ex quo quandoque temporis multum elabitur, antè quàm rem attigerint: & tamen non desinunt toto eo interuallo lymphati furere, sic, ut si te aut nolle ultra laborare in re vanâ significaueris, aut certè non satis perspicaci sis ingenio, ut rem acu, quod aiunt, tangas; minitentur se cuncta iniecta flammâ crematuros: estque, cum minas incendia consequantur. Id adeò illo ipso tempore penè usu venit in Patrum tugurio, absentium tamen (nam in publicâ illâ insaniam haud subsistendum in pago rati, rus concesserant.) Cum ijs ita absentibus vnus ex malignis somniatoribus in eorum se se mapale coniecisset, flagitabat vociferans, somnium ut sibi suum explicaretur. Respondente nemine, perstabat tamen, inconditis clamoribus addens minas. Tandem indignatus hospes Patrum qui aderat; Quid tu verò, inquit, insanis tandiu? quid vis tibi? Ego, suscipit insanus, Gallum neco: id somniati, id omnino perfici volo. Benè habet, ait alter: en, satisfac somnio tuo: & confestim vestem furenti obicit, Francico more perfectam, in quam ad sacietatem sauiret, de more Nationum earum scilicet: quippe sæpenumerò præ-

clari somniatores postquam occidere se aliquem somniarunt, satisfactum somnio suo aiunt, si illius cuius de nece agebatur, obijciatur vestis, in quam nocturnum illum suum furorem effundant. At priori illo conquiescente, cepit vicissim furere hospes, verius, furorem fingere, Gallorum hospitem vitæ & capiti prospecturus in posterum, impediturusque quò minùs quidquam tale in eos, quos suis excepisset ædibus, attentaretur. At non, inquit, Galli hospitis eadem inultam esse patiar: incendam casam meam, illiusque incendium ita pagum peruadet, vt totus deflagraturus sit. Et eiciens continuò quotquot in ædibus erant, (erant autem permulti, consanguinei, amici, famuli, externi, qui ad eum tumultum accurrerant) ocluso ostio, ignem variis locis inijcit; donec erumpente iam fumo, rediens domum Chaumonotius, sciscitansque quid rei esset, vbi factum accepit, effracto ostio intrò irruens per medias flammæ pergit ad focum, præstas fudes dissipat, extinguit ignem, & hospitem blandè emittit, mirantibus cunctis viri facilitatem, morem gerentis externo homini in re vnâ, in quâ ægerrimè parere populi isti solent: sed maior vis agentis Dei erat. Pergit tamen extrusus idem per vicos ruguriæque tumultuosè concurrere: incensurum se omnia clamat, vlciscendæ Galli neci: obijciunt vicini canem, quem mactet: at non id satis, inquit: esset pœna longè crimine leuior: obrendunt alterum: ac tum demùm à furore se recipiens, si furor tamen, ac non potius furoris simulatio fuit, domum redit, nihilo commotior, ac si nihil turbarum tumultusque extitisset.

VIX DESIERAT, cùm eius germanum fratrem insaniendi quoque præpostera cupido incessit. Ridiculè à calce ad caput amicit se spicis è fruge Indicâ, ad eum ferè modum quo Satyri apud nos in dramatis prodire in scenam solent. Adiungit sibi feminas duas, furiarum instar sparsis crinibus, ore atrato, lupinis tectas pellibus, vecte nec tenui armatas. Eo habitu mirificè probato, discursat Satyrus aliquandiu per tugurium: mox tectum conscendens, omnia miscet inconditis clamoribus, tanquam in extremo exitio pagus esset: tum erumpens foras, ante-euntibus furijs; & in obuia quæque vectes illos suos impingentibus, pagum totum graui oberrat

ANNVS
MDCLVI.

incessu. Necdum ferè è tugurio exierant, cùm succedit muliercula alia, armata sclopo, quem à nescio quo ex somnio emunxerat. Aiebat esse se in procinctu militaris expeditionis aduersus Nationem felium: pugnaturam se cum gente, & scilicet captiuos deducturam secum post victoriam: victoriam enim certissimam esse, omni asseueratione affirmabat vociferans, vel ululans potiùs: ac ni ita foret, diris omnibus deuouens caput suum. Subsecutus est illicò bellator itidem furiosus. Arcum gestans, sagittasque, & sicâ succinctus, saltitat, cantat, clamat, minatur: tum in mulierem irruens, earum ex numero, quæ plurimæ mixtæ viris ingressæ tugurium ad spectandum fuerant, sicam intentat gutturi,prehendit comam, & suspensis omnibus, ad euentum, capillos paucos secat, mox abscedit. Sed adfuit continuò vates egregius: is obiectum somnium sibi fuisse mentiebatur sanè præstans: illius enim ope diuinatum se quid quo loco quisque oculuisset. Vestis tota ad risum ciendum accommoda imprimis: illud peculiare, quod tanquam caduceum gestabat dextrâ, quem intendens, indicabat latebras. Ad eius latus adstabat continenter administrator egregius: is è vasculo liquore nescio quo postquam os oppleuerat, eundem illum liquorem cachinnans refundebat in vatem, caput, vultum, manus, caduceum ipsum respergens. Agmen clausit illâ quidem vice, vnus è pagi optimatibus miserandum in modum deformatus. Videlicet totus cinere coopertus erat: nec tamen ità somnij vi perturbatus, quin se compotem sui esse, satis ostenderet: nam cùm in Patrum casam esset ingressus, in quâ foci complures, ex alijs quidem omnibus fauillam carbonésque dissipauit hac illac sublimè: ex illo Gallorum, nihil planè attingit. Huius somnium quoniam assequebatur nemo, idcirco ad triduum, quo ridicula infania claudi debuerat, adiecta est quarta dies, incredibili Chaumonotij sociorumque vel mœrore, vel incommodo. At Satyrus tempore vtendum ratus, quoniam suppellectilis partem haud exiguam distribuerat in somniatores, de suo satisfaciens ijs, quibus aliquid à Gallis emungere propositum esse videbatur (propositum autem erat, vt euentus docuit, penè omnibus) somnio item iacturam eam refarcire constituit. Ait, obiectum sibi noctu triste simulacrum, quod

aptè ad id quod sequebatur, delineabat, ab eoque impera-
rum sibi, vt fibrinas pelles cogeret ad quadraginta. Cete-
rùm, tam malignam monstri illius in se vim fuisse, vt de
humano statu, rectaque mente deiectum, in belluam trans-
formauerit: ità per vicos & compita se haud iam hominem
esse, sed belluam clamitans, pelles interim expetitas hinc
inde corradebat, haud prorsus insanus somnior. Quid hoc
infelicitis gentis statu deploratius, nisi adfuisset è cælo auxi-
lium in tempore? Sane in medio Nationis prauæ atque per-
uersæ, & scilicet ad omne genus immanitatis ad eam diem
projectissimæ, triumphauit tamen fides; neque teter dæmon
id quod sequebatur, assequi valuit, vt sanctæ fidei præco-
nes perderet: nam tamen satis ipsi sibi nostri persuadebant,
somnia quandoque, suorum alicui vitam ademptura, tamen,
quod mirere, non modò nullus in publicâ illâ licentiâ attingere
ipsum ausus est; verum-etiam ipsi præclare perstiterunt
in incepto, tum precibus palàm peragendis, tum consignan-
dis Baptismo ijs, quos necessariâ mysteriorum cognitione im-
buerant.

QVÆ CETERIS præclaram cupiditatem prima iniecerat,
prima quoque sacro fonte hoc anno abluta est, ringente Sa-
tanâ licet, perque emissarios suos nihil non contrà moliente.
Teotonharason illa fuit, femina ad omnium seculorum me-
moriâ clara: cui certamen sanè forte dedit Dominus, sed
vt vinceret. Cecinerant illi aliquandiu antè, Hurones qui-
dam à fide Apostatæ, fore, vt si fidem amplecteretur, simul
eius in ædes calamitates, æumnæque omnes irruerent. Et
quasi ex composito res ageretur, ita continuò perfidiosam
orationem luctuosus euentus secutus est, &, si humana spe-
ctes, alienissimo tempore. Dum maximè nascentis fidei opus
feruebat, dum in illius ipsius feminae ædibus celebrabantur
preces, dum ipsa Baptismum-studiosissimè ambiebat; ecce
tibi derepentè sternitur ipsa primùm ingruentis morbi vi ma-
lignâ: postridie quàm eius auia baptizata fuerat, eius mater
iam Catechumena, crus fregit: vtque nihil ad mœrorem
deesset, lenta febris corripit, sub eos ipsos dies, filium eius-
dem, duodennem admodum, neque moribus barbarum, ne-
que indole, postquam iam non modò communes Christia-

ANNVS
MDCLVI.

2. Cor. II.

norum omnium preces, sed etiam Catechismi institutiones longiores memoriâ comprehenderat. Tabescebat ille in dies: mater nihilo habebat leuius: nec tamen quidquam de illâ constantiâ remittere, Catechistarum sensus quis esset per eos dies, quanta sollicitudo animi, quàm incensæ ad Deum preces, cogitare quivis potest, eorum dumtaxat, qui exquire cum S. Paulo possunt. *Quis scandalizatur, & ego non vror?* Sed fidelis Deus passus non est, neque illam tentari supra id quod poterat, neque hos suâ spe excidere. In ipsâ morbi atrocitate plena fidei Teotonharafon cùm baptizari voluisset, X. Cal. Februarij mortem in momenta expectans, & ab omnibus conclamata, reualuit derepentè, vel attonitis, vel rubore suffusis ijs, qui infausta omnia prædixerant: & divinâ bonitate munerante iam tunc tantam fidem, eius filius, cuius ima penetralia febris illa ectica sic depasta erat, ut proximè obiturus esse putaretur, statim atque sacris aquis tinctus est, item momento non tantum febre caruit, sed etiam pristinam virium firmitatem recepit. Quinetiam cùm Teotonharafon iam valens vigensque, materteras videret duas in eodem versari discrimine, quo ipsa paulò antè liberata erat, earum alterâ penè animam agente, alterâ laguente ex febrî tam contumaci, ut remedijs nullis cederet; vtramque appellans, seque ipsam cum filio pro certissimis diuinæ beneficentiæ exemplis proponens; *Agite, inquit, quid ultra neccitis moras? perystis, nisi capeſitis fidem; si capeſitis, & vobis certò in totam æternitatem consuletis, & ut spero è morbo emergitis. An non ego nudiustertius eodem morbo languebam? an non vitâ meâ, & filij, actum putabatur? Et valemus tamen, ut cernitis, ambo fidei ope recreati. Mihi credite, matertera: non aliam medicinam nanciscemini.* Commouit incensa oratio feminas minùs contumaces, quàm vulgò aliæ suis addictæ superstitionibus esse solitæ erant: Sacerdotem iubent acciri continuo, gestiente Teotonharafon: is de Baptismi efficacitate ad beatam æternitatem prorsus necessarij, affert paucis, at aptè opportunèque, quæ afferri sinebat tempus: æternitatem inculcat præcipuè declinandam, ignibus nullo vnquam tempore consopendis infestam; sequendam beatam illam, omni opum genere, dignitatum, oblectationum quas capere hu-

mana mens inclusa corpore vllō modo queat, cumulo refer-
tam : & Deo simplicia illa pectora intus permouente, Bap-
tismum vtrique persuadet. Nec cunctandum ratus, vtram-
que extemplō regenerat : &, quod diuinam quandam vim
potentiāque declarat, vtraque statim ē morbo conualuit.
Ita, adiunctæ Teotonharason, cui quantum deberent, nullā
fatis oratione exprimere poterant, disseminare vbique, vel
oculis potiùs intuentium obijcere quid euenisset sibi, cum
singulari fidei præconio, cuius capeßendæ cupiditatem in alia-
rum animis ingenerabant sensim, & scilicet efficacissimè reuin-
cebant calumnias impiorum apostatarum.

INTEREA feruebant consilia de expeditione aduersus
Nationem felium, de quā insinuatū anno superiore : hīc quæ
ex victoribus Onnontaërronij à Chaumonotio Dablonoque
resecita sunt, attexere operæ, pretium. Et laceßitos quidem
se ferebant Iroquij, acceptā iniuriā ex nece cuiusdam popu-
larium suorum, quem casu, an destinato consilio, interfe-
cerat recens, vnus ex triginta Legatis, qui ad Sonnotanum
pagum missi erant ad confirmandam pacem cum Iroquijs su-
perioribus, maximè cum Sonnotærronij. Sed vicissim
ipsi Nationem felium laceßiuerant, non modò par pari refe-
rentes, sed etiam pro vno Sonnotærronio, quinque &
viginti ex triginta illis Legatis à Natione felium, interficien-
tes : nam residui quinque fugā se se subdlexerant. Cū iam
omnia ad bellum vergerent, capti Onnontaërronij duo sunt
à pluribus ex Natione felium : horum alter euasit fugā, alter
cū in publicum Nationis consilium adductus esset, tantā
eloquentiā pro se dixit, vt sorori illius interfecti, in locum
demortui fratris traditus, euasisse iam sibi periculum capitis
videretur. Et eò quidem spectabat dedentium mens & vo-
luntas, de gentis more, omnium penè retrò ætatum vsu con-
firmato, cuius ipsius exempla non pauca, suprā attulimus.
Aberat mulier tum, cū absolutus Sonnotærronius suf-
fectus est in vicem demortui, & gratulantibus cunctis, à
squalore sordibūque, ad munditiem nitorēque vestium
traductus, quæ tanquam mox ad suos redituro suppeditatæ
perhumaniter ab amicioribus quibusdam erant : sed cū ac-
cepisset in reditu, quid factum esset se absente, non modò

ANNVS
MDCLVI.

non inducere animum potuit, eum ut acciperet comiter, quod ut faceret, suadebant vulgò omnes; sed etiam impotenti vlciscendæ fraternæ necis cupiditate æstuans, asseueravit, finem nullum lugendi facturam se se, dum is viueret. Nihil non egerunt optimates, ut pertinacem mulierem ab exitiosâ mente deducerent: etiam atque etiam videret quid ageret: bellum graue & periculosum cum vicinâ gente tam leui de causâ non suscipiendum videri. Sed cum nihil flecteretur, tandem, quæ nimia fuit concilij facilitas, permissus muliebri impotentia infelix Onnontaërrononius. Adhuc in conuiuio securus versabatur, cum extrahitur derepentè, & ad furiam illam ducitur. Vbi primùm feralem casam attigit, vestes illæ dono datæ recens, detrahuntur sollicito, & iam tum quorsum res spectaret, auguranti. Exclamauit tamen antè, quàm ad rogam deduceretur, vnâ secum Nationem felium arsuram: nec poenas leuiore de suâ nece exactum iri. Neque aliter euenit quàm prædixerat: statim atque ad pagum Onnontagueium de illius morte renunciatum est, continuò suscepta expeditio à bellatoribus mille & ducentis: tantæque celeritate vsi sunt, ut eorum aduentus rumori præuerterit. Incendit obuia quæque miles, per arua, perque vicos, nullo cuiusquam delectu, nullâ miseratione. Collegere tamen se se aliquando viri: cumque recensuissent copias, animaduerso se & numero longè superiores esse, & locorum naturâ; in munitionem se se recepere, sanè validam, è truncis arborum prægrandibus. Ibi oppugnati ab Onnontaërrononijs, interpellati que de deditioe à Ducibus duobus: quorum alter anno superiore, ut reddidimus, baptizatus, insigni diuinæ opitulationis fiduciâ; *Agite, inquit, saniora consilia capeſſite: nî vos vestraque dedatis, actum vobis est: pro nobis certat supremus vita Dominus.* At hostes cum superbiùs respondissent, nullum se vitæ Dominum agnoscere, nisi suam cuiusque dextram, & securim; omni ex parte oppugnari munitio, aditusque, si quâ detur tentari. Acerrimè contrà obsessi repugnant, clade obsidentium non mediocri: siquidem cæsi penè quotquot audentiùs adropere ad munitionem conati, nuda corpora missilibus seu sagittis, seu ignitis glandibus obijciebant. Atque hîc illud contigit permirum, quod cum vndique colli-

maretur

maretur in Christianum illum Præfectum , & sagittis & glandibus hinc inde circumsonantibus , intactus tamen tegente Deo , inuiolatusque permansit. Cum tamen sternerentur passim Onnontaërrononij , iussi sunt à Ducibus , canoas , quas de more gestabant secum , pro scutis hosti opponere antèrius , caputque & pectus tegere : id consilij salutare fuit imprimis : nam tanquam testudine , sic ijs tecti , ad munitionem denique succedere. Hic cum nouus labor cum nouo coniunctus discrimine surgeret , quod vel perfringendi essent trunci arborum , vel aditus supernè tentandus , cum ad prius illud & tempus deesset , & vires , ad posterius conuersi generosi bellatores , non montes illi quidem montibus , quod de Gigantibus Poëtæ fabulati , sed canoas canois imponunt , ijs tanquam gradibus , munitionis tandem crepidinem omni ex parte tenuere. Fregit ea fortitudinis militaris significatio obfessorum animos : ita , accedente præsertim nitrati pulueris inopiâ , de fugâ cogitare cepere : quæ res exitio fuit : nam cæsis quotquot ferè alij ex alijs fugitabant , facilè victori fuit munitione potiri : in eam ingressus miles , ad internecionem cecidit tum bellatores , quotquot substituerant , tum feminas , puerosque , turbam imbellem , imbecillamque : & tanta vis cruoris fusa esse dicitur , vt ad genu vsque in sanguine gradiendum esset : miserabili vtique documento , quanto antestet clementia crudelitati : potuit enim hominis vnus vitâ Nationis penè totius salus redimi. Vt ad victores reuertamur , dum ouantes ad suos se recipiunt , trecenti circiter è Natione felium qui euaserant , collecti in agmen , rati , id quod ferè euenit , Onnontaërrononios progressuros hoc incautiùs , quod nihil superesse deinceps sibi persuadebant , vnde periculi quidquam crearetur ; constituunt abeuntes adoriri ex improviso , vel suorum vlturi necēs , vel proprio quisque dedecori consulturi. Et res fortè processisset , nisi panico propè terrore perturbati ad Onnontaërrononiorum clamorem , quem casu magis quàm certo consilio complures deprehenso hoste sustulerant ; dedissent se in fugam , ante certamen victi : ita illi quoque vagi ac palantes cæsi ad internecionem.

Hoc igitur bellum est , de quo appetente vere re-

GGGgg

ANNVS
MDCLVI.

dintegrando , consilia penè totâ hyeme agitata sunt. Et bellico quidem ahenò , quod vocant , subiectæ prunæ sunt inde vsque ab exeunte autumnò superiore , quò in illud , dum feruet , conijceretur ab vnoquoque quidpiam : hoc est , iam inde denunciaturum est palàm ac publicè , redintegratum iri bellum in felium Nationem , vere proximo , quò quisque in id conferret pro facultate nonnihil aut armorum , aut cibatus ; aut consilio rem iuuaret. Postquam menses ipsos tres suppositus ad eum modum ahenò ignis erat , vt loquuntur , de mense Februario , ad pagum Onnontagueium venatores plurimi conuenerunt è pagis Sonnotsano , Oïgoëniòque , ad militare conuiuium. Hos demereri studuit Chaumonotius tùm munere , tùm oratione : munus , è conchâ veneriâ globuli bis mille : oratio , Non eos pedem ponere in ditione Onnontaërroniorum modò , sed etiam in Galliâ , quando ambæ gentes in vnum eundemque deinceps populum coalescerent. Optare se magnopere , vt , si per locorum intercapedinem liceret , videret Prorex , quos qualésque apud Onnontaënses pagum filios haberet : gauisurum utique intimis præcordijs : ceterum , abstergere se se cruorem , quo resperfa adhuc essent eorum corpora , ex recente illo certamine cum Natione felium : & quoniam inuitatus ab ipsis esset ad aliquid supponendum ahenò illi bellico , facturum se perlubenter , additurumque aliquantum nitrati pulueris : quæ postrema verba mirificam ab ijs approbationem gratulationemque retulerunt. Accessit munus ab Onnontaënsibus , in Gallorum gratiam : precati sunt enim ab aduentitijs illis venatoribus , vt ergà Patres , tales se adhiberent , quales ergà optimos parentes optimi filij adhibere solent : dissimularent si quid fortè in eorum quotidianâ consuetudine tanquam peregrinum displiceret : ante omnia modestissimos se se exhiberent statò precum tempore. Et commodum , inter illos eodem iuuenes reperti Hurones non pauci , ingens Chaumonotio gaudium attulere. Nimirum fidem illibatam tandiu in animis retinuerant , neque vllâ ærumnâ de constantiâ colendi summi Dei potuerant dimoueri. Didicit ab eis multa prætereà , quæ ad illustres illas reliquias desolatæ Ecclesiæ pertinerent. Renatum Tsondihgannen , quandiu vixit , quotidie

mane ac vesperi operam dedisse precibus, & singulis Sabbati diebus, Christianum vnumquemque monuisse, de sequenti die Dominicâ. Tobiam dices in captiuitate positum monita salutis dare suis popularibus, & vnumquemque in fide confirmare, incensissimo studio propagandæ gloriæ Dei, & sempiternæ cuiusque felicitati consulendi.

DVM HÆC geruntur, adfuit Legatus ab Onneïstensibus, ad III. Id. Februarij. Is cum & sociarum Nationum Legatos, & Chaumonotium ipsum in concilium acciussset, Chaumonotius prior Legatum compellans; *Quàm libenter, inquit, hic te conspicio, cum alijs popularibus fœderatisque tuis! illud vnum ad publicam lætitiâ supererat, vt adesses. Proinde, quando aduenisti, illud te maturè admoneo, vt si pacem societatemque Gallorum expetis, primùm omnium attendas diligenter, ne cuius te maligni sermones, ad concordiam impediendam confecti, decipiant, ne-ve credulitatem vllam aduersis rumoribus ante tribuas, quàm veri illi, an falsi sint, tute pro tui ingenij sagacitate expendaris.* Perbreuem, sed accommodam loco temporique orationem subsecutum munus est globulorum mille è conchâ veneriâ: at Legatus vicissim torquem altero tanto ampliorem dextrâ præferens, tum vnâ præterea & alteram eiusdem magnitudinis per interualla expromens, tria dixit item breuiter: primùm, torquem illam idcirco à se offerri, vt abstergeretur cruor fusus ab Annierrononijs post mentionem pacis cum Gallis ineundæ fieri cœptam: alterum, habere se ingentes gratias pro adoptione, (de quâ ad finem anni superioris:) nihil enim sibi accidere potuisse honorificentius, quàm vt à Prorege cooptarentur Oïgoënse Onneïstensesque, in filios: tertium, vt quod Chaumonotius ipse cum Mercerio ad Kebeccum, non susceperat modò, sed etiam penè perfecerat, absolueret ocyùs, sedemque stabilem figerent demùm Galli apud Iroquios amicos, sociosque. Atque hic, vt quantam lætitiâ animo concepisset de adoptione, non modò verbis donisque, quod iam facere instituerat, sed etiam gestu ipso, motuque corporis declararet, & canere ipse, & socios ad canendum inuitare: id vbi abundè peractum, ad dicendum conuersus, mira de eadem adoptione persecutus est, ad horæ dimidiæ interuallum. Nunquam Comœdus in

ANNVS
M DCLVI.

scenâ personam villam aptius sustinuit, inquit Gallicus Relator: nomine recensabat proprio, quotquot deinceps consanguineos affines-ve habiturus esset ad Montem-regalem, ad Trifluuium, Kebecci. Excurrit deinde in Nationis suæ laudes, factâque bellica tam copiosè, vt horas duas ipsas ea pars orationis tenuerit; tam facetè vt nullum tædium caperet auditores, spectatores-ve: nam Actoris potius personam agebat, quàm Oratoris: adeò omnia loquebantur, vultus, incessus, gesticulatio: nam per hypotyposes certamina suorum, ac victorias, hostium fugam, trepidationem, necesse non tam narrabat, quàm subijciebat oculis, opinione iucundius. Sed successit tantæ lætitiæ spectaculum sanè luctuosum & atrox. Illâ ipsâ die sub vesperum rediere bellatores tres ex eodem pago, cum capillitijs tribus, detractis, vt facere solent, nescio quibus, non hostibus certè, quando aiebant ipsi, ignotum sibi eorum idioma fuisse quos interemerant: captiuos ducebant præterea duos ex Natione felium, viros præstanti specie, ac validos imprimis: ætas haud dum annorum triginta. Ii (quâ de causâ haud compertum, credibile iniquiore loco aut tempore interceptos) dediderant se se ipsi penè vltro Iroquijs, rati, contrâ quàm ex parte euenit, quando certamen nullum intercesserat, neque vis vlla adhibita fuerat, humanius secum actum iri, quàm cumijs qui prælij aleam tentare ausi essent. Et verò ea visa fuisse mens Onontaërrononiorum ipsorum maximam partem: nam vbi ad eos victores retulere quemadmodum res haberet, continuò singuli singulis familijs addicti sunt, demortuorum loco futuri. Verùm, id ipsum exitio alteri fuit: nam cùm *Aharihoni* datus fuisset, bellatori inclyto, & ob rem præclare gestam sæpius, perillustri; homo arrogantissimus idem, & crudelissimus indignissimum in modum dedititium illum habuit, prodiditque. Germanus frater Aharihonis cùm nuper à bellatoribus Nationis felium interfectus esset in certamine, non potuerat exari illius necis vlciscendæ cupido impotens, ne quadraginta quidem bellatorum cruciatu, quo eius manibus litauerat, viuos cremans: etiam hunc adiungere voluit, alia omnia voluentem animo, & iam securum sui capitis, quando eò solennis cerimonia mancipationis illius pertinebat. Ergo

cùm demereri Aharihonem studuiffet, & moris gnarus, ceruos quatuor tradidiffet ad epulum adoptionis; in medio conuiuio, dum is more patrio caneret, ad oblectandos conuiuas, affurgit Aharihon, & hunc quoque germano suo fratri immolari se velle denunciat. Horruere conuiuæ, exanimatus penè metu captiuus est: haud sic tamen impositus sui, vt non num quàm effugium pateret, circumspiceret diligenter. Et iam ostium spectabat, fugâ sibi consulturus, cùm ianitores duo, seu satellites potius, administrique furoris superbissimi hominis, trepidum comprehendunt, mox crematuri. Ac cum primùm animaduerti cepit, horror supplicij quid valeat ad perturbandos animos, quantumlibet feroces, vbi ex improviso intentatur, exerceturque.

COMPLVRIBVS iam exemplis confirmatum sparsim vidimus, captiuos, seu Algonquinos, seu Hurones, seu Iroquios, quotquot lentis ignibus exurebantur, obfirmato rabie animo, & præceptâ pœnarum ab hostibus per suos repetendarum spe in furorem versâ, canere medijs in rogis solitos, fortia sua facta, suorumque memorare, minitari, diris deuouere eos à quibus cruciabantur: hic præter spem, expectationemque deprehensus, & à medio conuiuio ad ignes tractus, alia omnia præ se tulit, demonstrauitque naturæ humanæ imbecillitatem tandem aliquando dolori, dum grauior est, succumbere. Certè denunciata cruciatus diritas neminem non perturbasset, eorum dumtaxat qui sibi suæque infirmitati relinquantur: nam sancti quidem Martyres cùm diuinis niterentur præfidijs, erigerenturque mirificè in spem instantis felicitatis, atque adeò rerum mirabilium obiectu persæpè distinerentur; ridebant videlicet ad ea, ad quæ horre consuevit humanæ naturæ conditio. Vt ad miserum redeamus, conuenerat immani Aharihoni cum asseclis, dimidiam corporis partem, ad vmbilicum scilicet, ad mediam vsque noctem ducto cruciatu torrere, à pedibus facto initio: mox, quò sensus doloris esset acerbior, tempusque daretur degustandæ lanienæ, tanquam crudeles pacti essent inducias, ad auroram vsque interquiescere; tum exultum iri superiorem partem corporis, ne qua pars suo careret cruciatu. Et verò Perillis illis res ad mediam noctem successit è sententiâ: ignium

ANNVS
MDCLVI.

admoueabant sensim tantum, quantum ad intolerabilem dolorem, non quantum ad vitam eripiendam satis esset. Vlu-
labat miser iuuenis horrendum quendam in modum per silen-
tes noctis tenebras, clamorésque tollebat immensos: lacri-
mas exprimebat ignium morsus vberes: nemo penè toto vi-
co erat, qui non miserationis sensu aliquo tangeretur. Ita
quidam ex Aharihonis ipsius propinquis ad ferale pegma acce-
dens propius, cultrum infixit languentis pectori: sed letale
vulnus non fuit: valuit tamen ad reliquam lanienam accele-
randam: veritus siquidem Aharihon ne sibi mors partem reli-
quam destinati cruciatus præriperet, si neceretur mora, con-
tinuò ad cremandam partem illam superiorem corporis incu-
buit minùs segniter. Reputent hîc interim tantisper rogo,
Societatis I E S V obtrectatores, laude nè an probro digni
sint, qui ad tam efferas Nationes tendere non dubitant per
mille terrarum marisque discrimina, quò barbara pectora
Christianis institutis deliniant, & demulceant, & à ferâ illâ
virâ traducant ad Sanctorum mansuetudinem. Omnino præ-
sagiunt, alicui ex suo numero staturam eam victoriam cruo-
re, & capite: victoriam inquam: neque enim diffidunt quin
aliquando concessuræ sint gentes omnes eæ in leges Evan-
gelij: sed infiniti labores exantlandi priùs, quotidiana vitæ
pericula adeunda. Sanè illo ipso tempore è tribus bellatori-
bus, qui contrà Nationem felium anno antè profecti fuerant,
vnus in reditu, seniorum concilio conuocato, tanquàm ad
rem quæ plurimùm publicè interesset, memorauit pro concio-
ne, occurrissè sibi dum hostem vestigat, testudinem immen-
sæ cuiusdam magnitudinis, molisq;: pauloque pòst, visum
sibi *Taronbiasagui*, seu pumilionem quendam, qui se pro cæli
Principe arbitroque vendicaret. Hunc eam omnino orationem
ad se habuisse. Ego, inquit, & cælum moderor, & terra-
rum curam gero: ego hominum genus conseruo: ego bel-
lantibus tribuo victorias: ego vobis imperium terrarum con-
ciliaui, ego vobis subieci finitimas Nationes, Hurones, Pe-
tunios, Ahondihrononios, Atiragenre Kios, Atiaonrekios,
Tak&lguaerrononios, Gentaguaerrononios: vno verbo, meo
beneficio estis quicquid estis. Quare, si ab eodem me regi vultis in
posterum, meisq; firmari præsidis, audite orationem meâ, quæ-

que iubeo perficite. Denuncio primùm omnium, vos in reditu nacturos Gallos tres in pago vestro, eundemque vos ingressuros pagum, tum, cum peragetur Honnonogaroria. Quæ ubi vera esse compereritis, curatote continuò offerri mihi sacrificium canum decem, decem globulorum è conchâ veneriâ, in vnamquamque casam: torquem ordines decem latam, granorum heliotropij demensa quatuor, fabarum totidem: tibi attribuantur mulieres nuptæ duæ, quibus ad dies quinque, vtcunque collibitum fuerit, vtare: hæc nisi perficientur omnia, exponam prædæ Nationem totam tuam; si peracta fuerint, quid porrò faciendum sequatur, tibi significauero. Addebat, his dictis pumilionem videri desijisse, fidem autem vaticinio factam statim: ceruum enim, cum fortè illac pergeret, à se vocatum continuò accurrisse, vltroque letale vulnus accepisse, ab eodem se inflitum. Ceterum, tametsi totum id fictum consultò ab imbellibus iuuenibus videri queat, qui tandiu morati in hostico, vt aiebant, nullum militare facinus fecissent; constat tamen miserum tam lurido & deformato ore fuisse eo tempore, vt facilè quisque sibi persuadere posset, obiectum illi vtique tetrum aliquod spectaculum fuisse: nam super illam horridam frontis vultusque speciem, quæ intuenti cuilibet formidinem ingenerabat, etiam excreabat sanguinem: nec quidquam miserum leuauit execrandum sacrificium, peractum, vt voluit, à senioribus.

INTEREA decurrebat mensis Februarius: nec occurrebat satis, quâ potissimùm ratione significare posset Chaumoniatus Kebeccum, quid apud Iroquios ageretur, quantoque ardore expeterent vulgò omnes, vt stabilem demùm sedem tùm Patres Societatis IESV, tùm Galli reliqui apud se constituerent. Nec minùs angebantur Patres animo, dilabi sic tam præclaram occasionem: nam tametsi assiduè in Domino laborabant, illa tamen sollicitudo inceserat animos, vtendum profectò esse occasione: & quando tanti referebat ad fines fidei propagandos, pacem cum gente bellatrice imprimis eadem, & ad eam diem ferâ, constitui; cauendum omni ope, ne Iroquiis Galli, non Gallis Iroquijs defuisse viderentur. Præsertim cum diuinum quiddam agnoscere esset

ANNVS
MDCLVI.

in totâ istâ procuratione : nam cùm seniores iuxtâ , ac iuuentus novos hospites vrgerent , non ad societatem modò , sed &que , sed etiam ad testa communia , vitæque & consuetudinis consorrium ; tamen , dum , vt sit , parùm æquus aliquis mussabat , nihil esse quod tantopere externi illi retinendi viderentur , obtendebant seniores , neutiquam se iuuentuti posse obsistere , quæ Gallorum societatem expeteret cupidius ; iuuenes contra clamitabant identidem , propositum esse videri senioribus rem Iroquiorum publicam pessundare , Gallis admittendis : & tamen tùm hi tùm illi factum maxime volebant quod priuatim reprehendebant seu exitiosum . Cùm nullâ humanâ viâ expedire negotium se posse putarent Patres , ad cælites , de more confugiunt , vouentque Deo nouemdiæle Sacrum ad S. Præcuroris decus , quò tam gratiosi sequestris operâ res tanti momenti conficeretur . Et sub idem tempus accito in concilium Chaumonotio denunciant seniores ; Cunctationem demùm omnem abigendam : triennium iam esse , ex quo in dies expectentur Galli , semper moras alias ex aliis interuenisse : molestas sibi esse istiusmodi comperendinationes : nisi in præsentia constituantur firmi quidpiam , haud vltà eâ de re deliberatum iri . Videre quidem se nullius lucri cupiditate talis , quale sequuntur qui mercaturas faciunt , duci Patres ad sedem stabilem figendam suis in terris : vnum id ab ijs spectari , vt fides illa , quam tanti facerent , & merito , apud se propagaretur : quæ cùm ita sint , aiebant , quidni properatis ? quidni curritis ? Oculis ipsi vestris vsurpatis , quanta nostra frequentia fuerit ad vestrum Sacellum , ex quò extat : in tuguriis nostris , peramanter estis excepti , quoties aut ad visendos ægrotos , aut ad filiolos nostros , atque adeò adultos baptizandos venistis : precibus publicis interfuimus semper magno numero : necdum tamen id efficitis , quod ipsi tam vehementer expetisse videri vultis ? Ad hæc Chaumonotius , successu lætior , & opem diuinam animo implorans ; *Ita est , inquit , ita planè est , Iroquij , vos , non vestra , querimus : nec verò sapientis consilij fuisset hominibus vltro paupertatem professis , post abdicatas spes amplissimas , patrium solum deferere , longè utique vberius ad res quæ in vitâ putantur iucunda , longè rerum plurimarum pulcherrimarumque , ex disciplinarum*
traditione

traditione exculcius, ignotis regionibus mutare, nisi ad animas Orco, tetroque demoni ereptas, veri Dei, Christi que IESV mortalium vindicis notitiâ imbuendas, ex quâ deinde notitiâ sempiterna felicitas consequatur. Sed, quo loco res sit, videtis ipsi; Si, ut in Europâ ferè, certa exploratâque itinera essent, per quæ Kebeccum remeare possemus, & quantâ à vobis humanitate excepti simus, memorare coràm; non tandiu, mihi credite, rem, vobisne, an nobis iucundio rem nescio, distulissimus: nunc, cum per silvas tesquaque, per saxorum immanium crepidines, per paludes lacunâsque gradiendum sit, nullâ tritâ non viâ dico, sed semitâ; quemadmodum sine duce itineris peruenire eò liceat. Ducem via querimus: hunc date: proficiscemur ante noctem: ac si qua subest adhuc in mentibus vestris de nostro in vos studio, dubitatio, ibit socius meus, arumnâsque illas omnes exsorbebit magno animo; ego interim vobiscum obseques subsistam. Hæc cum sanè fidenter prolocutus Chaumonotius esset, neque magis oratione quàm vultu atque oculis, nihil magis sibi cordi esse declararet, quàm ut continuò iter capefferetur; circumspectare Iroquij alij alios, dum quisque publicas rationes, ut ferè sit, priuatis posthabet. Quippe de venatione quisque cogitabat, tanquàm de certissimo compendio, & ad pelles fibrinas spe & cupiditate inhiabat; cum se iuuenes duo ad iter offerunt, è primariis pagi totius, Deo utique candida pectora permouente, & omistâ venationis curâ inpresens, comitatuos se Kebeccum, eum è Patribus qui ire vellet, profitentur. Nec longâ consultatione opus fuit: cum Chaumonotius & peritus idioma- tis Iroquij esset, & cunctis percharus, Claudius Dablonus se se perlubenter iturum testatus, postridie Cal Martias cum comitibus proficiscitur. Incredibile dictu quid toto illo temporis locorumque penè inaccessorum interuallo pertulerit: quoniam tamen ex ijs quæ abundè suprà de variis itineribus, Dei causâ eundem in modum susceptis, intelligere quisque satis potest, quanta hîc beatarum arumnarum seges fuerit, illo præsertim anni tempore; verbulo, rem perstringo: Dablonus frigora, imbres, famem, saxa, paludes, riuos, flumina, per sexcenta mortis præsentis discrimina menssem penè totum eluctatus, tandem III. Cal. Aprilis Montem-regalem sospes cum utroque comite tenuit: paulò post, Kebeccum

ANNVS
MDCLVI.

*Sacerdotes quatuor & laici duo
è Societate IESV,
ad Iroquios, cum
alijs Gallis quin-
quaginta mis-
runtur.*

cùm descendisset, facilè persuasit Proregi, Patribusque, omni morâ postpositâ, occasione propè diuinitus oblatâ uti, ac mittere quam-primùm, qui sedem stabilem apud Iroquios, paulò antè hostes atrocissimos, deinceps Gallici Christianique nominis perstudiosos, figerent. Nec diu disquirendum fuit, qui potissimùm mitterentur: cùm vnusquisque certatim eam sibi prouinciam deposceret, delecti è nauis operariis ad præclaram expeditionem vnâ cum Dablono ipso, & locorum deinceps utcunque gnaro, & gentis; *Franciscus Mercerius*, qui proximè totius Societatis in Nouâ Franciâ Superior, abdicauit ipse se se triduo antè expletum triennium, quæ erat eundi cupiditas; *Renatus Menardus*, *Iacobus Freminus Sacerdotes*; laici, ad domestica ministeria, *Ambrosius Broarius*, *Iosephus Bourserius*: accessit cohors Gallorum externorum quinquaginta, frequentando pago. Exeunte Iulio, profecti sunt omnes: atque ut erat anni tempestas longè commodior, minori labore, tempore breuiori, destinatum locum tenuerunt.

VIX SOLVERANT, cùm classis, qualem non naues rostratæ, sed canoæ facere possunt, appulsa Kebeccum est, ad inauditos adhuc rudibus populis, tormentorum maiorum fragores. Algonquinij erant, leucas quingentas, ut ea gens longa amplaque locorum spatia obtinet, indidem Kebecco dissiati, Ontagakios vocant. Aduentus causa hæc fuit: cùm ante biennium ex ijs nonnulli ad locos vsque excurrissent, quos circà Magnum amnem occupant Galli, inreditu abduxerant secum Gallos iuuenes duos, cupidos, ut sit, rerum nouarum videndarum, cognoscendarumque. Ii, nec inuito Prorege, cui semper cordi fuit & Christianæ fidei amplificatio, & Gallici nominis dignitas; duces secuti commodos, cum iisdem feliciter tam longum iter emensi, ut eorum ad fines peruenere, sibi persuaserant fore, ut post exactam hyemem cum venatoribus, proximo deinde vere Kebeccum reducerentur. Sed eos fefellit opinio eatenus, quod pro anno, biennium totum abesse oportuit. Anno toto quinto & quinquagesimo exacto cum bonis hominibus, tandem qui penè soli abierant, suâ industriâ opportunæque oratione, & scilicet consuetudine vitæ Christianis hominibus haud indignâ, ut

euentus docuit, collegere Algonquiniarum manum haud modicam, ducenti & quinquaginta fuerant, canois inuecti quinquaginta, ijs mercibus graues, quas Galli maximè concupiscebant, fibrinis pellibus. Vt primùm facta exscensio, continuò ad Arcem deducti, Proregem salutauere, muneràque obtulere duo, affinia imprimis, si quorsum offerrentur spectes. Postulabant, Gallos secum liceret abducere, tùm laicos ad vitæ communis societatem, tùm Sacerdotes ad institutionem gentis totius, quæ sanctam fidem capeßere, animum induxisset. Non potuit repudiari tam iucunda postulatio: post consueta verborum officia, & beneuolentiæ comitatísque significationem, qualem res promerebatur; pollicetur Prorex, ituros vtique cum abeuntibus, Gallos, partim quales expeterent, ad ciuilem vitæ societatem, partim, quæ res longè potior, optabiliórque, ad totam Nationem imbuedam Euangelij cognitione, atque adeò ab auitâ superstitione ad vnius summi rerum omnium conditoris notitiam cultumque traducendam, vnde sempiterna pendeat felicitas. His ita constitutis, quoniam plurimùm intererat vt ante hyemem ad suos se se reciperent, virgere reditum Algonquinij: lætisque suprà modum versari se eo loco, vbi & idiomatis sui scientes tam multos reperirent, & incredibilem humanitatem omni in genere experirentur, omni celeritate adornare reditum. Dies viginti circiter commorati, canoas conscendunt: attributi à Prorege Galli iuuenes triginta; à Ioanne Quenio, qui, profecto iam Mercerio ad Iroquios, rem Societatis administrabat, Gabriel Druilletius, Leonardus Garrellus ambo insignes operarij. Ac de Druilletio quidem dictum iam sæpè: de Leonardo Garrello, mox dicendum: Nam vti vel prædixerat, vel persuaserat, ea in expeditione paucis post diebus obiit. Cum aduerso amne Trifluuium versùs nauigarent, obuium lembum habuere, à Præfecto loci eiusdem missum celeriter per internuncium monente, inuigilarent sibi, cautèque ac circumspectè graderentur: Annierroniorum agmen adesse, & latere haud procul in insidiis. Sed non perinde ac par erat, excepta fida monitio: Ontaxakij, iuuenes ferè omnes, atque adeò confidentiores, & nullas vnquam artes, nullam vim Annierroniorum experti, nocte quidem tam

HH Hhh ij

P. Leonardi Garrelli sancta in expeditione pulchra mors.

ANNVS
MDCCLVI.

solerter remos inhibuere, ut locum insidiarum præteruecti, postridie Trifluuium tenuerint; mox quasi cunctis defuncti discriminibus, freti numero, non modò iucundis fragoribus scloporum quos in auiculas displodebant passim, artis admiratione, hosti significabant quo loco essent, in se ipsos perfidi; sed etiam aspernati esse dicuntur indicium fidi Annierrononij iuuenis, qui Gallis studens, indicauerat populares suos ex insidiis improuisò impetum facturos in præternauigantes, proinde omni studio declinare paratas insidias niterentur. Et verò, cùm minimè experientes Argonautæ moras identidem necerent, quasi præteruolantes aues insectari tempus sineret; Annierrononij facti pridem ad artes omnes, per fluminis diuortia iterùm anteeunt, occupantque Isthmum opportunissimum ad id quod sequebantur: etenim stringendus omninò locus nauigantibus erat, si progredi fursùm vellent. Ita, cùm monuissent excubitores, adesse classem Ontarakiorum, in ipsam crepidinem sclopetarios immittunt, totâ ex acie lectos, & quò impunè emittere sclopos in prætereuntes liceret, crebrâ testos arundine. Antecedebant temerè classem canoæ sex, vectoribus partim Huronibus, partim Ontarakijs: ubi eo loco fuere, vnde non excipere funestas glandes corporibus non possent; continuò displosere sclopos Annierrononij, strage prætereuntium tam subitâ, ut conciderint complures antè, quàm vnde mors obiiceretur, agnoscerent. In canoarum istarum vnâ nauigabat Leonardus Garrellus, de suis iucundâ fermocinatione eadem, & vtili distinendis, magis, quàm de suo capite sollicitus. Ita, dum in aliorum vtilitates totus incumbit, excipit letale inter scapulas vulnus, & fractâ vnâ spinalium vertebrarum, supinus corruit. Accurrunt è ripâ prædones, & semiuuium vnâ cum aliis in munitionem trahunt, quam transuersarum arborum obiectu raptim parauerant, retardandis, si fortè exscensionem facerent, Ontarakijs. Et illi quidem repentino tumultu excitati, correptis continuò armis, in ripam exscendunt, hostemque persequuntur: sed generosum impetum breui retardauit obiecta, quam diximus, munitio: ac tametsi vallum vndique cinxere cominùs, tamen tam strenuè repulsi sunt ab Annierrononijs, sclopos vndique explodentibus, ut cùm ca-

pere munitionem primâ impressione nequirent, coacti sint, quod proximum erat, tanquam castra metari, multâ vi obsessum Annierrononium ad duorum alterum adaecturi, aut ad deditiorem certis conditionibus faciendam, aut ad captandam fugam per nemus: vtrumque frustra: nam ita se intrâ munitionem continuere obsessi, vt vim vi repellendo, acerrimè restiterint, inferiores illi quidem numero, magnitudine animi, ac militaris rei peritiâ superiores. Ergo cùm diutiùs subsistere Ontaxakij nequirent sine graui incommodo, quibus tantum itineris ante hyemem conficiendum esset; compellant ipsi ultro Annierrononios, non iam de deditiione, sed de pace: addunt munus de more, saluum quasi com meatum postulantes: cùm nihil sibi vnquam dissidij cum Annierrononiis fuisset, æquum esse vt pacatè se in patriam reuerti sine- rent: præsertim cùm fœdus ferissent cum Gallis, è quibus aliqui secum proficiscerentur: euenturum fortè, vt pari in re parem gratiam liceret rependere: vtcunque id foret, fortium animorum esse temperare sibi in victoriâ, nec victum ad interneccionem cedere velle. Sed truces animos nihil tam modesta commouit oratio: oblato munere repudiato, nihil non hostile expectandum, re magis quàm sermone denunciauere. Ergo Ontaxakij ad artes ipsi quoque conuersi, truncos arborum ingentes quam-maximo possunt strepitu cædunt; in speciem, quasi constitutum sibi esset intrâ suam munitionem manere tandiu, dum Annierrononij discessissent priores; re, vt hoste alia omnia cogitante, abscederent noctu, & quantâ maximâ possent remorum contentione patriam versùs tenderent. Et successit iusta fraus: profecti per noctis tenebras, suis omnibus in canoas impositis, insanos hostis implacati furores eluserunt, relictis in munitione Gallis militibus tribus tantum è triginta: nam alij ad Trifluuium substiterant, ex illius bidui difficultatibus periculisque, perincommodum iter futurum opinati: neque verò Druilletium canoam conscendere passi sunt, nequidquam contendentem pergere sibi vt liceret. Annierrononij conspicati postridie mane abscessisse Ontaxakios, Gallos secum ad Montem-regalem deportauere, vnâ cum languente Garrello, postquam tam indignum in modum tanto viro illuserant, vt etiam detractò indusio, nihil

ANNVS
MDCLVI.

planè vnde corpus tegeret , præter femoralia vili ex cannabe reliquerint. Quanquam videtur eos aliqua tantæ immanitatis pœnitentia cepisse : postquàm diu multùmque fractum corpus versauerant in omnes partes , immites iidem , & imperiti Chirurgi , extrahendæ , si quæ possent , glandi plumbeæ ; impositum in canoam , Patribus restituerunt cum duplici munusculo , & doloris significatione : casu factum fuisse id quod euenerat , non certo consilio : è suo numero aliquem , dum in Hurones OntagaKiósque sclopum displodit , vulnerasse Galium Sacerdotem. Quid facerent læsi : accipiendum fuit quod dabat gens versipellis : dimissi sunt nullâ cuiusquam noxâ.

AT GARRELLVS , postquam semiuivus absque vlllo fomento neque vulneris , neque virium , triduum ipsum iacuerat , suo ipsius respersus sanguine , vbi Montem-regalem deportatus est , miserationem commouit scilicet omnibus , cum mirâ quâdam veneratione coniunctam. Intuebantur in eum alij , tanquam in virum Apostolicum : ipse se ad instantem obitum religiosissimâ sollicitudine comparauit. Eo loco nactus ingenti mentis suæ solatio , Claudium Pijartium , Sacerdotem è Societate , huic omnia sensa consiliâque sua ingenuè aperuit : atque ex eo maximè rescitum , quid per eos dies animo voluerit. Illud eximium , quod ne tum quidem cum vulnus accepit , neque deinceps , cum tam inhumaniter tractus in munitionem , vestibûsque spoliatus est , vlllo iracundiæ aut abalienationis motu concitatus est aduersus immanes illos vexatores : quin , diuinæ I E S V Christi benignitatis memor , eas voces continuò vsurpauit , *Domine ignosce illis* : eodémque tempore incredibili quâdam suauitate fruebatur intûs , eâ videlicet ex cogitatione , abstractis ad eum modum vestibus , aprius se eidem Christo I E S V in Cruce morienti conformari. Verùm , alia quoque accessit seruuli cum Domino similitudo : cum parum diu tenuisset iucundissima illa mentis tranquillitas ex Deo præsentem , & dulcissimos illos sensus affundente , successit nox tenebrosa mœroris , & horribilis illa solitudo , quam identidem experiuntur serui Dei hoc grauius , quòd dulcedinem illam interiorem experti , vident penitiùs sentiuntque , quid inter vtrumque mentis habitum intersit : certè nullam se

tantam acerbiteriam expertum esse in vitâ , eidem suo Confessario professus est. Cum tamen benignissimus parens idem occultâ quâdam vi confirmaret famulum suum , vt facere solet tali in tempore , acquieuit semper Leonardus , singulari quâdam cum demissione diuino beneplacito , gratias assiduè summo Deo referens , quod se tam pretiosâ morte dignaretur. Quo die ad Montem-regalem deportatus est , hoc est I V. Non. Septembris , confessionem peccatorum ter instituit , & exactissimè quidem : tum secundum sacro-sanctum viaticum Corporis Domini , sacro oleo ad extremum certamen inunctus est , fortis pugil , qui præclarè sibi ad extremum usque spiritum constans , in partem precum venerit , eo tempore concipi à sacramenti Ministro solitarum , incensè respondens ad singula : & iterans crebrò voces eas , *Ita Pater , quoniam sic placitum fuit ante te : fiat voluntas tua. Vnum mihi illud dolet* , addebat , *quod non satis acriter in diuinæ gloriæ prosecutionem incubui : ceterum , habeor indulgentius , quàm par sit.* Obijt paulò ante mediam noctem quæ diei illi successit , hoc est intrâ I V. Non. Septembris. Funus honestatum quantum locus tempusque tulerunt : à nemine certè quidquam prætermisum , quod ad significandam venerationem pertineret. Vir fuit præclaris naturæ gratiæque dotibus instructus : & inde à primâ infantia dicatus Deo. Natus est in Lemouicibus , in oppido *S. Aredij de Perticâ* , anno nono huius seculi , V. Id. Octobris. Parentes habuit pios & religiosos , nobilem vtrumque. Pater militiâ diu functus , nec inglorio modo , sub Henrico Magno , quarto huius nominis Galliarum Rege , pietatem sic coluit , vt pro exemplari eo in genere proponi nobilium cuique possit. Cum de eo vsurpari semper potuerit illud S. Iob , *Ab infantia meâ crenit mecum misratio ;* Iob. 31. tamen fulgor tam charæ Deo virtutis explicare se se in eo cepit illustrius , postquàm familiæ regendæ , gnauus vtique in omni genere pater-familias , operam dare cepit. Solenne quidem illi semper erat , opificibus variorum generum subministrare vnde opere faciendo victitarent : at in annonæ caritate egentes vnus omnes alebat , quouis tempore stipem illis suâ ipse manu offerre solitus , quoties ad eius ædes adibant : ac si , vt sæpenumerò accidebat , mutuum frumentum

*Eiusdem præclara
dotes.*

ANNVS
MDCLVI.

peterent, qualiscunque numerus esset, dimidiam semper partem donabat gratis, partis alterius pretium ut non repudiabat, sic exigebat nunquam: sub extremos verò vitæ dies syngraphas huius generis, quas penès se non paucas habebat, declaravit se velle incendi: neque tam piæ voluntati defuerunt pij heredes. Mater, *Francisca de Gentilys*, sic Christiani officij partes omnes excoluit, ut omnibus venerationi esset, Christi bonus odor vicinis, atque finitimis, quorum nonnulli domicilium mutasse perhibentur idcirco, ut commodius religiosissimæ feminae consuetudine conuictique fruerentur. Solenne illi fuit, quotidie sacro-sancto Missæ sacrificio interesse, quotidie vesperi legendo recolere quod de IESU patiente sancti nobis Euangelistæ tradiderunt, quo mysterio afficiebatur imprimis, diebus quibusque Dominicis & festis, sacram Eucharistiæ synaxim obire, cuius itidem gustu intimè permouebatur. Verbi Dei audiendi occasionem prætermittebat nullam: piæ lectioni erat addictissima: nec suavius quidquam rebatur, quàm de Deo diuinisque mysteriis colloqui. Hinc ardor ille, quem iniiciebat vulgò aliis, diligendi Dei, sanctissimisque eius legibus obtemperandi: hinc mira quædam efficacitas solandi proximi, tenebrosamque illam caliginem, quæ ex nimio mœrore oritur sæpè, abstergendi ex animis. Supremus vitæ dies talis contigit, qualem optauerat: ut enim totâ ætate eximiè coluerat augustissimam Deiparam, ita concupierat emori aliquo dierum illorum, quos eius venerationi varios addixit Ecclesia: & voti compos, eo die excessit è terris, quo primùm terras illustravit nascens mater Dei.

ET ALI V X O R E suscepit vir liberos decem, filios nouem, vnâ filiam. E filiis, duo in Clerum transcripti, dum hæc scribimus superstites, castè famulantur Deo, in Collegiali Ecclesiâ S. Aredij: vnus, quem potissimùm dilexit suspexitque Leonardus, venerabilium Patrum Recollectorum institutum amplexus est, in Religiosâ illâ familiâ etiamnum illustris, in quâ diu tyronibus præfuit. Postremus omnium fuit is, de quo scribimus, vel Benoni, ob matris dolores, vitæque discrimen quod ea adiit, ex partu septimestri; vel Benjamin, ob præclaram indolem, quæ vel in primâ ætatulâ pueruli effloruit. Tum quidem, quod de aliis plerisque, maximè
de B.

de B. Aloyſio Gonzagâ proditur; vix putatus poſſe viuere, at-
que adeò pro mortuo primùm habitus, ab vtroque parente
Deo dicatus eſt: vouit enim vterque in eam ſe curam in-
cubiturum, vbi primùm puer idoneam ætatem attigiffet, vt
Religioſæ cuiuspiam familiæ, vel earum quæ primæuam inſti-
tuti diſciplinam caſtè tenent, vel earum quæ ad eandem
poſtliminiò ſunt reuerſæ, ſe ſe addiceret. Sed cùm deſpe-
raret obſtetric de vitâ infantuli, eum ipſa continuò baptiza-
uit, ſuſceptore famulo quodam, qui in nobili familiâ con-
ſenuerat: ex eius nomine Leonardi nomen inditum infantì,
matre non modò approbante, ſed etiam geſtiente, tùm quòd
peculiari quâdam propenſione S. Leonardum colebat, toto
Lemouiceni tractu percelebrem, tùm quòd id nominis ip-
ſius patri fuerat. Obſetricem tamen feſellit anticipata de
infantuli morte opinio: non modò vixit, ſed etiam valuit
viribus, ac ſecundâ ſemper valetudine uſus eſt, donec eam
Noûæ Franciæ labores attriuerunt. Nihil commodius illius
indole fuit: elementa literarum arripuit perfacilè, vbi op-
portunum illa tradere fuit: ac iam tum haud compos ſui per
ætatulam, diſtitabat tamen aſſiduè, fore ſe Ieſuitam: nec
quidquam illi accidere poterat iucundius, quàm ſi eâ no-
menclaturâ designaretur. Mater quidem Ieſuitam ſuum vo-
cabat: nec vllò aptiori incitamento vti poterat ad ardorem
diſcendi, illius in animo ingenerandum, quàm ſi inculca-
ret, vt faciebat frequens, ſi quidem Ieſuita eſſe veller, ne-
ceſſe eſſe toto niſu in ſtudia literarum incumbere. Id verò
& iam tum auidè puer arripuit, & tenuit deinceps conſtan-
tiſſimè, tùm domi, tùm in Collegijs ad quæ miſſus deinde
eſt: ibi, nemini condiscipulorum aſſiduitate ceſſit; mode-
ſtiâ, comitate, continentia facile ſuperauit omnes. Ieiunium
diei Sabbati ſeruauit à primâ pueritiâ, demerendæ auguſtiſſi-
mæ Deiparæ: mox per Quadrageſimam ſingulis hebdoma-
dis, dies tres eâdem ſeueritate quâ adultorum quiſque, exi-
gebat item ieiunans: ad annum ætatis ſextum-decimum, par-
tem reliquam addidit. Et iam tum in ſe animaduertere vo-
luntariâ verberatione ceperat, quam-occultiſſimè ille quidem,
at non ſic, vt pios exploratores fallere ſemper poſſet, à qui-
bus plagarum crepitus exaudiebantur identidem. Paternæ

ANNVS.
MDCLVI.

etiam in egentes miserationis heres, puerulus suffurabatur dormi quidquid ad manum erat, ad eos subleuandos, quoties ad ianuam videbat quiritantes: id cum esset deprehensum, monitus est cum leui obiurgatione, non licere ad eum modum furari: de suo, non de alieno largiendum esse, si qua largitio fiat: ea verò oratio sic animo insedit, ut intractis deinceps rebus domesticis alijs quibuscumque, ipse ex quotidiano demenso ientaculi, prandij, cœnæ, detraheret non modicum, quod seponeret in egentes. Sed piam fraudem mox detexit vultus squalidior, corpusque macie extabescens: ita, ne se ipse excrucialet ulterius, subministratum aliunde, unde misericordiam exerceret. Eum ad modum transactâ pueritiâ, Lemouicam missus est, post, Burdegalam: utrobique pro speculo iuuentutis esse potuit, adedò virtutum omnium decora in eo elucebant. Modestia in vultu singularis: comitas affabilitasque unicuique periucunda: neminem diſterio læsit vnquam: nunquam prætextatum verbum vllum ei excidit: nunquam arsit iracundiâ: nunquam deierauit: in illa duo intentissimo semper animo incumbens, ut aut Deum Cælitesque precando veneraretur, aut libris, scholaribusque exercitationibus daret operam, abdicatis ijs omnibus, quibus ea ætas oblectare animum identidem solet: ex quo illud consecutum, ut primos semper gradus obtineret in scholis. His artibus faciliè à Superioribus admiſſionem impetrauit in Societatem I E S V, postquam iam Rhetoricæ eâ quam diximus assiduitate, diligentiaque operam dederat. Burdegalæ Domum Probationis adiit V. Cal. Octobris, anno huius seculi octauo & vicesimo, quem in diem incidit S S. Cosmæ & Damiani natalis, atque adedò tùm totâ Ecclesiâ celebrem, tùm Societati idcirco venerabilem potissimum, quod anno seculi superioris quadragesimo, eodem ipso die à Paulo III. summo Pontifice confirmata, inter Religiosos Ordines numerari ritè cepit. Postquam egregiè, ut de tali virtute sperandum meritò fuerat, defunctus erat experimentis omnibus, quibus tyrones suos nec molliter exercet Societas eadem, admissus ad Religiosa vota post biennium, egit in Aquitanâ Provinciâ annos vndecim, & ingenij opinione, & virtutis laude semper insignis: donec Palo missus Romam, ad cursum Theo-

logiæ in almâ Orbis totius Academiâ conficiendum, in quâ quid posset, annus primus iam ibidem Pali exactus ostendebat; tandem post quadriennium, quâ demississimis precibus, quâ molestâ penè interpellatione, euicit à Præposito Generali (erat is P. Mutius Vitellescus, bonæ memoriæ) ut facultatem largiretur Nouæ Franciæ adeundæ, quò pridem animo votisque ferebatur. Sed non aliunde rescire certius possumus, quàm ex eo ipso, quemadmodum hîc se adhibuerit, aut animo apud Deum, aut constanti interpellatione apud homines. Habeo penès me literas, quas in procinctu, proximè nauem conscensurus, Rupellâ dedit ad R. P. Raphaëlem Garfellum, illum ex venerabili Recollectorum familiâ, germanum fratrem, VIII. Id. Maij, MDCXLIII. quarum hæc planè sententia, digna utique Apostolico Leonardi spiritu.

QVI AD TE scribit, frater est germanus tuus, quem tui obliuio nunquam cepit, capiet nunquam; qui te semper tanquam se dilexit, diligetque, quique ad Deum preces quotidie tuâ causâ fundit quanto maximo pectoris ardore potest. Cognouisti, credo, quemadmodum cum Romæ versarer, quò missus eram ad studendum Theologiæ; post diuturnam interpellationem, facultatem tandem obtinui à Præposito Generali nostræ Societatis, adeundæ Nouæ Franciæ, quò ætatem reliquam sacrificem conuersioni infelicium Barbarorum, qui tot iam annos sub Satana tyrannide gemunt. Ut est hæc vocatio extraordinaria, plenâque laborum, occasionumque acerba multa tolerandi; eam ego examinaui iuxta regulas omnes, quas eo in genere nobis Sancti tradunt: post quæ, noscens dilucidè illam à Deo proficisci, enimuero præclarè mecum agi putavi, qui ad rem tam sublimem vocarer, atque ad eò constitui media omnia adhibere, per quæ id possem consequi. Et benedixit mihi Dominus Deus: nunc enim eo statu sum, ut quatuor tantum horæ supersint mihi exigenda in Galliâ. Ergo longum vale tibi dicam oportet, mi frater in Christo charissime, neque sine sensu doloris aliquo, inde concepto videlicet, quòd diueller in longum tempus ab eo, qui mihi tam charus est, quòdque ad tam distantem regionem proficiscenti non licuit tecum agere coram, teque amplecti in Domino. Sed enim mos gerendus voluntati Dei: ea nos interim sustentet consolatio, spem esse, in calo reuifuros inter nos, ubi mutuus amor noster perfectior adhuc

ANNVS
MDCLVI.

futurus est, expersque metus, alterius per discessum absentia. Obsecro, obtestorque, mi frater, si mei recordaris adhuc, ac si quid adhuc studij reseruas fratri illi tuorum, à quo magis quam ullus fratrum diligeris; precare à Domino Deo largiri mihi dignetur virtutes necessarias ad locum illum, ad quem contendo, dignè occupandum. Ego magnopere intercessoribus apud summam eius maiestatem gratiofis, quorum te ex numero esse confido: ad tuas autem ipsius, adiungas quaeso preces Nouitiorum tuorum: mentes tam candida tamque pure impetrabunt mihi à Domino quicquid ad meam utilitatem petierint. Ab eo mirum in modum contentus, & sic mihi de meâ sorte gratulans, ut non eam Regum omnium solijs, si daretur optio, mutaturus sim. Nihil isti meâ felicitati deest, nisi dimidia horule unius spatium ad colloquendum tecum, & ad accipiendas institutiones mihi ad hoc vitæ genus aptè ducendum necessarias. Verum, ut id quoque desit, equo animo ferendum: hinc incipiam nuncium remittere rebus omnibus, unde aliquod solatium in vita humanum, aut etiam caeleste possit existere: si quidem utroque me carere vult summus rerum omnium nostrarum arbiter. Diu est, ex quo nihil audiui neque de fratribus communibus, neque de alijs consanguineis: si fortè ad illos scribes, significa quaeso, me memorem utique illorum esse, atque adeò eorum rationibus studere ac prospicere, quo maxime modo possum, pro mei status conditione, hoc est diebus singulis ad aram pro ijs preces ad summum Deum adhibendo. Si quâ in re putassem me aliquid utilitatis aut compendij afferre potuisse, ad eos diuertissem, Lutetiâ Parisiorum Rupellam petens: verum, illos nihil meâ operâ indigere ratus, reluctandum mihi naturæ esse putavi in re haud facillimâ, atque abdicare solatium omnium maximum, eorum quæ in vitâ accidere mihi queant, quò eâ mei abnegatione instrumentum esse possim diuinæ gloriæ. Et paucis interiectis; Vale, mi frater, iterum vale: amplector te voluntate, & quidem erga te propensissimâ. Miserere fratris tui, miserere inquam, non idcirco quòd pergit ab obijciendum se se tempestatibus, naufragij discrimini, piratis, ac barbariei hominum totius orbis immanissimorum: hæc enim omnia materia potius sunt lætitiæ, sed idcirco quòd nondum talis est, qualem Deus expetit, & quòd tantum abest à virtute quæ inesse debet in istiusmodi Operarijs.

HÆC IN PROCINCTV: postquam autem Kebeccum tenuit, tùm ad illum eundem, tùm ad alios fratres suos scrip-

fit in cortice arboribus detractâ, amores suos, non vt insaniens ille opilio, leues, aut parùm pudicos, sed castos, sanctosque, rationem exponens itineris sui; prolixiùs autem ad fratrem natu maximum, atque ad eò caput familiæ. Eâ in Epistolâ, post decursa per compendium pleraque eorum, quæ libro primo exposuimus, de locorum situ, deque indigenarum naturâ, ac moribus; sensa deinde animi sui sic exponit: *Nostro in itinere perpeſsi ſumus quicquid ferè perpeti nauigantes ſolent, procellas, pericula naufragij, aqua dulcis inopiam, nauſeam, qui dolor acerbus ſanè eſt: frigus, æſtus, prædones ſuppeditauerunt, vnde exerceremur plurimum: ſed hæc deinceps præterita, id effecerunt, vt terra Noua Francia in appulſu nobis eſſet incundior. Ego quidem nullâ vnquam maioris mentis quiete perfruitus ſum: tuguria noſtra ex cortice non mutem regiâ, neque inopiam noſtram gazâ ullâ, aut rebus magnificis omnibus quas vidi Roma, Lutetia, in aliſque celeberrimis vrbibus, Omnino non exiguam animo meo conſolationem affert hæc cogitatio; Poſſe me imitari I E S V M Chriſtum, optimum Dominum, fidemque meam probare ipſi, in rebus duris & grauibus. Et ille quidem iter emenſus eſt longius, quàm illud ſit, quod è veteri Galliâ ſuſcipitur in Nouam Franciam, tum, cum è celo ad ſempiternam noſtram ſalutem deſcendit in terras. Planè vel vnius hominis conuerſio digna eſt, cuius cauſâ mortes mille appetamus, quando eâ de cauſâ Dei filius neque cruori ſuo pepercit, neque vitæ. Ego verò, quæ Domino Deo ſit gratia, Barbarorum noſtrorum neque ferrum reformido, neque ignes: nam omnium rerum maximè mihi eſt mors optabilis, quò vitam meam ſacrificem optimo Domino meo, qui meâ cauſâ ſuam ſacrificauit. Verùm, non eo honore dignus ſum: metuoque meritò, ne peccata mea palmam mihi Martyrj præripiant, quam vt aſſequerer, in hæc oras veni. Mihi crede, mi frater: vana omnia, futiliâque ſunt, præter ſtudium Dei cauſâ laborandi, rêsque duras tolerandi. Quandoquidem ergo eo loco ſum, vbi rerum talium ampla ſeges eſt, non debes angi animo, ſed potiùs exultare mecum, quòd eo loco ſum, quo eſſe me vult Dominus Deus, quem concupiui tam ardentè, in quo denique Dei cauſâ & viuere mihi propoſitum eſt, & tandem emori. Caue tamen putes nos hîc omnino carere ſolatio: res eſt vna quæ nos mirificè ſuſtentat & afficit, felices videlicet ſucceſſus laborum noſtrorum, progreſſuſque fidei ingentes in Barbarorum noſtrorum animis. Annis ſingulis illorum*

ANNVS
MDCCLVI.

complures baptizantur, isque numerus augefcit in dies: ipse ego, ex quo hic sum, hanc liquidissimam voluptatem cepi animo, ut ex ijs aliquot aquis salutaribus eluerim. Id verò mirabile, quod Barbari isti non modo lubenter complectuntur fidem, sed etiam ubi eam semel professi sunt, eandem colunt deinde studio incredibili, atque una cum superstitionum vanitate, exuunt etiam proclinitatem illam ad quodlibet genus licentie, opinione rapaciorem, quæ ipsis ab ortu propè inoleuerat. Mirareris, si videres quo sensu pietatis accedant ad Sacramenta, Sacrificio intersint, fundant preces in tugurijs: cumque ante Baptismum nihil ijs esset ferocius, postquam Christo nomen dedere, induunt mansuetudinem. Speramus nascentem istam Ecclesiam à Domino Deo amplificatum iri in dies, Nationesque has tam longè latèque fusas, quæ nos circumstant, eius tandem imperio colla subdituras: eâ spe labores omnes toleramus, undecunque offerantur magno animo. Tum, sub finem; Vale, mi frater; noli expectare dum in terris inter nos reuisamus, neque enim id unquam eueniet: hoc agamus potius omnes, ut in celo alij aliorum conspectu fruamur, in parentis utriusque consortio. Te intimo corde amplector, per tot maria & terras: illud tibi confirmans, me ut à vobis toto orbe diuisus sim, non alio tamen animo esse, atque eram tum, cum vobiscum versabar; ac ut seiunctus sim corpore, semper tamen animo coniunctissimum fore. Tu vicissim memor mei esto, atque adèò tum ipse preces adhibe meâ causâ, tum adhiberi curato ab alijs: fortè antè quàm hac vobis reddatur Epistola, è viujs excessero. Pro nouissimis verbis, commendo tibi timorem Dei, ut eius summum Numen & reueraris ipse, & castè religiosèque coli cures à iuis. E Noua Franciâ VIIII. Cal. Septembris, anno MDCXLIII.

AT NON tam citò sublatuS è viujs est: annos totos tredecim exegit in Nouâ Franciâ, semper similis sui, hoc est semper contemptor egregius rerum, quæ blandiri sensibus solent, sectator asperarum, amator Dei, salutis animarum studiosus. Post menses aliquot, discendæ interim linguæ Kebecci positos, ad Hurones missus est, ubi primùm balbutire aliquid potuit: ibi dum impigrè manus operi admouet homo acer, in graue vitæ periculum incidit, unâ cum eodem Claudio Piartio, ex quo hæc rescita: nam cum pridie Non. Decembres iter facerent ambo per stagnum concretâ iam tum glacie rigens, Pijartiumque, qui anteibat, infida crusta fefellisset,

sub pedibus diffiliens ; accurrens Garrellus , securus periculi , ipse quoque disruptâ glacie lapsus in stagnum est. Ergo omni humanâ spe destituti in tam ancipiti casu , votum nuncupant Deo , ad S. Barbaræ decus , cuius festus dies agebatur : eâ viâ recepere se se ambo in tutum ; Pijartius Leonardi meritis vtriusque incolumitatem attribuit. Sequenti ætate , dum eam locorum vastitatem peragrat , in morbum incidit , qui letalis ab omnibus vulgò putabatur : æger , cum infirmabatur , tunc potens , tum aliarum virtutum documentis illustribus , tum patientiæ præsertim , demissionis sui , & ardentissimi in Deum amoris , admirationi cunctis fuit. Mox in creditum opus incumbens , vitamque illam penè postliminiò recuperatam , offerens Deo , quotidie moriebatur , inquit Paulus Raguennellus , de eo scribens in Galliam : quis enim vivere censeatur , qui in momenta immanissimorum hostium furori propositus , glande interim , belluarum more victitet , cubet humi , omni præterea fomento , quod ad corpus quidem pertineat , destitutus ? Post obitum Caroli Garnerij , quem ut suo loco vidimus , crudeliter Iroquij necarunt , reuocatus à Superioribus ad Domum S. Mariæ , Lacui Huronum impositam , quò fractas vires ad aliquantum temporis spatium resciceret ; dum eundem Lacum noctu trajcit , leucam Gallicam latum ; fœdâ procellâ exortâ derepentè vnâ cum tetrâ caligine , quæ prospectum omnem eriperet oculis , deerrare per Lacum remiges , quo loco essent incerti , donec labore & contentione fatigati omnes , vento fluctibusque se se permiscent. Septem erant partim Galli , partim Hurones iam Baptismo initiati : eos in istâ tantâ , tamque horribili destitutione sic tamen oratione confirmavit Leonardus , ut deinde postquam euaserant , negauerint quidquam optabilius sibi fuisse , quàm ut tunc morte defungerentur , quippe qui metuerent , ne , dum moriendum esset denique , nihil tale præstò esset animam agentibus. Addit ipse in literis datis ad R. P. Guillelmum Anginotium , X. Cal. Septembris M D C L. cum se , vectoresque reliquos dies cum viribus defecisset , omnes abiecto clauo , remisque positis , tanquam in re conclamatâ , dum mortem in momenta singula expectant , in canoâ resedisse : verum , à Deo sanctisque Angelis canoæ cu-

NNVS
MDCLVI.

ram susceptam fuisse sic, ut vento secundo impellente, eadem ad optatum portum perducta denique fuerit. Et paulò antè, de altero suo naufragio sic memorat: *Rebecchi nunc versamur, post peractum iter leucarum trecentarum, omnium puto, quæ uspiam in orbe terrarum suscipi possint, asperrimam, periculosissimamque. Nullus non nostrum permulta vita discrimina adiit: ego propè factò naufragio diu satis volutatus sum in rapidissimo torrente. Inter spumantes vortices ferebar, quàm rotabatur canoa, quàm nunquam dimissi, collo tenus semper immersus aquis, per media saxa, quæ me utique in frusta mille discerpsissent, nisi adfuisset tutela ductusque Custodis Angeli.*

PORRÒ, cùm talis tantusque in aliorum oculis Leonardus esset, in suis ipse non modò modicus, sed etiam vilis, mirum quos sensus de se haberet mente conceptos. Semper id usurparunt viri sancti ut de se modicè sentirent: verum, ex eorum numero fuere, qui dum se ipsi quantum possent abijcerent, contrà veritatis leges, in exaggerandis aut delictis, aut motibus animi inconsideratis (ut in rebus subitis identidem euenit) facere penè viderentur. Id adeò Leonardo contigit: ad illum eundem germanum suum fratrem, ex venerabili Patrum Recollectorum familiâ se ipse per Epistolam ità deformat, ut agnosci vix possit. Ante triennium quàm excederet è viuis, sic ad eum de rebus suis scripsit, ex Aurelianensi Insulâ, ubi Huronicæ Coloniae sedes atque domicilium, quam Coloniam tunc ipse procurabat: *Neque quo loco sis, neque quid agas scio: unum illud certum exploratumque mihi est, eo te loco esse, ubi te vult Dominus, id agere quod vult idem, in id semper intuentem, ut ne desis paternis consilijs, quibus te sanctiorem effici vult in dies. Cuperem, mi frater, esse me similem tui, & ex gratiâ fructus referre quos refers. Id verò non facio: atque adeò est cur metuum, ne postquam tandiu eius in me paternâ facilitate malè usus fuero, is iustâ suâ scueritate me denique deserat prorsus. Cogor fateri, me, cùm annum sextum & vicesimum agam in Religione, necdum tantum virtutis adeptum esse, quantum in tyrone esse vulgò solet: nondum didici agere cum Deo, ne in oratione quidem, in quâ stupidus sum tanquam stipes: quoties imos mentis meae recessus scrutor, comperio imò in fundo appetitionem quandam inanis gloriolæ latere, unde subit mirari, cur Deus superbiæ hostis propè*

propè capitalis , ferat me ad hanc diem. Amor mei , qui totus in me
 viget nimis violentus , deprauat quicquid ago in aliorum oculis : ex-
 probrâtque mihi conscientia mea , me ad hoc tempus in ministerijs meis
 non Deum quesivisse , sed mihi ipsi immoderate satisfacisse : ut si nunc
 excedendum mihi sit è vitâ , metuam ne me Deus idem probris om-
 nibus oneraturus sit , quibus onerare ignavos solet , eosque qui ni-
 hilo plus virtutis habent quàm hypocrita. Abest sanè plurimum , ut
 sim paratus , ad sistendum me iusto illi Iudici : nec fieri potest ut
 me sibi satisfacisse pronunciet. Maxima verò miseriarum mearum
 hæc est , quod tametsi diuinis quotidie inspirationibus urgeor , nihil
 tamen emendo eorum , quæ in me ipse deprehendo : licet proponam
 sæpè , vitam mutare in meliùs , proposita illa mentis sunt persimilia
 erraticis illis flammulis , quæ æstate in aëre existunt : evanescent vi-
 delicet continuò , relaborque illicò in superiorem illam desidiâ. Vi-
 des , mi frater , quo statu nunc sim , quo ferè semper fuerim : hunc
 ego tibi eadem sinceritate aperio , quâ manifestare cuncta sua Magi-
 stro Nouitiorum tyrones solent , illudque tibi confirmo , statum illum
 eundem meum deteriore adhuc esse specie illâ , quam tibi propono ,
 imò verò , nullis me verbis assequi posse , quàm miser sit. Gratum
 quidem mihi est , hæc à te sciri , quò , ut es egregiè in me anima-
 tus , miseratio te mei capiat , iuuesque me sacro-sanctis Sacrificijs ,
 ne Deum dedecorare pergam , incipiâque sedulo facere fructus pæ-
 nitentiæ. Nec tamen tam misero statu , fiduciâ diuinæ bonitatis
 destituor : semper eius misericordiæ spe sustentor : videor item mihi
 nonnihil in præsens propensior ad imperfecta illa , vitiosaque rescan-
 da : ab eodémque Domino meo precor ex corde , ut quando illum in
 vitâ meâ non honoravi , honorem saltem in morte , eius Cruci confi-
 xus in dolorum ipsius communione , quanta maxima esse potest. Tu
 porrò , mi frater , adhibeto ad summum ipsius Numen preces , at quàm
 poteris incensissimas : neque tu modo id feceris , sed etiam perficito
 cum sanctis illis Patribus , fatribusque , quibuscum vitam exis-
 tis , idem ut faciant. Et post quædam interposita , de illâ tam subi-
 tâ , tamque inexpectatâ mutatione consiliorum in Iroquijs ,
 qui repentè tùm pacem vltro expetierint , cùm nullo negotio
 rei Gallicæ Christianæque reliquias ijs in oris extinguere pote-
 rant ; Si in datâ fide perstabunt , addit , enim-verò aperitur nobis
 à Domino Deo campus ingens ad novos labores : sunt enim barbaræ
 Nationes pleraque ijs in tractibus ad Meridiem , solémque occi-

duum, quibus nihil dum auditum de Deo. Et verò idem ille Dominus ardorem nobis omnibus, quotquot hic sumus, inijcit, ijs in occupationibus consumendi quod virium viteque reliquum est: nisi me tam præclara procuratione indignum peccata mea reddent, spero me cum Domini Dei mei gratiâ non tam segnem in eâ fore in posterum, ac fui prius. Finem scribendi facio, mi frater, te intimo corde contemplantens, opemque implorans sanctarum precum tuarum, sacrificiorumque. Super omnia, posce mihi à Domino Deo, sanctum illius amorem, quando ea demum via est facillima, brevissima, efficacissimaque ad sanctitatem: precarèque ab eo, uti sancta illa charitas operiat multitudinem peccatorum meorum. Ex S. Mariâ insula Aurelianensis IIII. Non. Nouembris MDC LIII.

ATQUE HIC finem impono primæ Decadi Historiæ Canadensis, Decadem alteram scripturus, si viuam: sin, erit fortè qui pergat Annales tantorum laborum, tamque Apostolicorum elaborare. Antequam verò desino, moneo τὴν ἐσχάτην, rem Christianam apud Iroquios penè deletam anno superiore fuisse, ad festum diem S. Iosephi, Tutelaris utique, si vnquam aliàs, Nouæ Franciæ. Nefariâ coniuratione initâ (quâ de causâ nondum comperi) constituerant Iroquij ad eam ipsam diem S. Iosephi, exscindere prorsus Gallos, tum Sacerdotes, tum laicos, quotquot apud se tenebant, neque vlli parcere: sed à fidei indice ex gente eâdem, iam scilicet per Baptismum regenerato, nihil mouerunt illi quidem, semper humani ergâ gentem Euripo mobilior, sed subduxere se se eâ viâ quam trader initium sequentis Decadis: si arti tamen, humanæ-ve industriæ tribuere fas, quod non nisi diuinæ prouidentiae assignari posse contestantur qui aut interfuerunt ipsi, aut ab ijs qui interfuere, cognouerunt. Faxit Dominus Deus, ut quando elusa crudelitas est gentis adhuc infidæ, respiciant se ipsi miseri aliquando, & quàm funestam iacturam sibi ipsi importauerint, agnoscant, sincerè aliquando cum Gallis acturi, complexurique Christianam fidem ex animo: quanquam viger utique adhuc illa in compluribus, qui fortè semen illud futuri sunt, quod reliquit Dominus Sabaoth, ne gens tota tanquam Sodoma intereat.

R E R V M   I N S I G N I O R V M

I N D I C V L V S.

E D I C V L A sacra apud Hurones primam Ithonatiræ constituitur. 163

A egra precibus Catechumeni repente con sanat ur. 220

Aharihoni, ex Natione felium, contra fidem datam crematur. 789

Ahatistari. (Eustachius) 339

Alces consideratio. 51. 54

Algonquinarum duarum constantia 337. tertie facinus mirum. 477

Amantachæ (Ludouici) Baptismus. 11

Amiori (Ioannis) mors 482. Elogium ibid.

Amisæ vari dissertatio cum Buteuxio, ante baptismum, 189

Andarosiæ (Magdalensæ) beata mors. 721

Andatraoniæ (Luciæ) constantia, 431

Angeli Custodis opitulatio. 216

Anxetchi (Michaël) primus ex Algonquinijs baptizatur. 369. de Animorum immortalitate, Canadensium persuasio. 87.

Annierronnoniorum de pace Legationes. 416. 423. 449. eorundem perfida immanitas. 464. 739. pacem ferunt cum Gallis. 741

Anna Austriaca, Ludouici XIV. mater. 252. 408

Aonearæ Huronis constantia. 669

Aonnetæ (Mariæ) baptismus. 236. nuptiarum ritu Christiano. 237

Aendoien Huro Patres Societatis IESV excipit. 161

Aventohons (Mariæ) dialogismus cum Theotonharason, Præfeti Iroquii vxore. 745

Armandi Huronis beata mors. 722.

Armoricum Promontorium, 39

Attikameguiorum pietas. 486. 623. Mariæ, ex eadem gente, baptismus. 379
Auis prædatrix. 59

B

Bacchanalia Iroquiorum. 779
Baptismus ipsis corporibus salutaris. 192. 194.

Baptizatorum puerulorum dedicatio. 196

Batauorum in Isaacum Ioguesium humanitas. 352. in Bressanum. 403. in Poncetum. 679.

Bersonus, Rhedonensis Mercator, de Isaac Ioguesio. optimè meritis. 392

Brebeufius (Ioannes) ad Hurones proficiscitur 158. difficultates itineris. 161. diri cruciatus. 539. mors 542. elogium. 547

Bressaninus (Franciscus Iosephus) in Iroquiorum manus venit. 399. eius ærumnæ. 400. liberatur à Batauis. 403. ad Hurones redit. 438. 587.

Breteschius (Ioannes) auctor Canadensis Missionis restituendæ. 4

Burellus (Gilbertus) proficiscitur in Nouam Franciam. 5

Buteuxius (Iacobus) Montanos Algonquiniisque procurat. 363. 619. pie moritur. 657.

C

Cadomius (Emericus) certamen nauale temerè committit, & vincitur. 31
Cæcilia à S. Cruce in Nouam Franciam proficiscitur. 257

Calumniæ sparsæ contra fidem. 763

Calumniæ atrox, in Patres Societatis IESV conficta, falsi conuincitur 392

Camplenus (Samuel) in Nouam Franciam 1 ij

ciam proficiscitur. 5. Arcem Kebec-
 censem fortiter propugnat. 17. dedi-
 tionem tandem facit. 29. redit in No-
 uam Franciam 115. fœdus instaurat cum
 indigenis 116. obitus eiusdem. 183
 Canadensium mores. 56. & deinceps.
 Carola Montmorantia. V. Montmorantia.
 Castimonie illustre exemplū. 366. alia 435
 Catharinæ à S. Augustino, Hospitalariæ,
 incensum studium in Nouam Fran-
 ciam pergendi. 503
 Catechumena virgo torquetur à dæmo-
 ne, & liberatur per baptismum 213
 Catechumenæ Iroquiæ constantia. 774
 Chabanellus (Natalis) obit ærumnose
 574. elogium 575.
 Chartonus (Franciscus) proficiscitur in
 Nouam Franciam. 5. 5
 Chaumonotius (Iosephus) in Nouam
 Franciam proficiscitur. 257. mittitur
 ad Iroquios 748. eius ad ipsos oratio.
 752. Præfectorum cum eo, concilium
 arcanum. 757. ipse vicissim conuocat
 concilium arcanum. 758. & publi-
 cum. 761
 Chauuinia (Magdalena) Monialium S.
 Ursulæ in Nouâ Franciâ fundatrix. 254
 Chaslar. V. Piscis armatus.
 Chinach. (Iacobi) baptismus. 378
 Chisatenha (Iosephi) dores eximie.
 229. constantia in aduersis. 231. tota
 eius familia baptizatur. 233. eius ad fra-
 trem oratio. 296. cædes eiusdem. 300.
 elogium ibid.
 Cichontibick, hostis fidei, miserè mori-
 tur. 490
 Cocles Insularis. V. Tethachasius.
 Confessio ingenua. 213
 Congregatio B. Mariæ in Insulâ Aurelia-
 nensi constituitur. 718. munus soda-
 lium, missum ad sodales Parisinos. 724
 Coronus (Petrus) in Canadensis Missio-
 nis restitutionem incumbit 7. elogium. 8
 Coquei (Roberti) derelictio. 293
 Crucis veneratione imber obtinetur. 177

D
DAblonus (Claudius) mittitur ad
 Iroquios. 748. Kebeccum redit
 cum Iroquijs aliquot. 793
 Danielis (Antonij) cædes. 525. elogium.
 527
 Decretum de arcendâ ebrietate. 517
 Desagratio Monasterij S. Ursulæ. 615
 Dartij (Iacobi) cædes 495
 Druilletij (Gabrielis) missio ad Abna-
 quioios. 483. altera. 650.

E
 de **E**Bbrietate arcendâ decretum. 517
 Elizabethæ, Moniali Conuersæ
 Turonibus, mors denunciata. 646
 Eriknadat (Io. Baptista) Catechistes in-
 signis. 367
 Etinechkavat (Io. Baptista) oratio ad In-
 fideles. 284
 Exequiarum apud Hurones ritus. 92. &
 deinceps.

F
Felicitatis, Christianæ feminæ ex gen-
 te Huronum, constantia. 713
 Fibri consideratio. 46. fibris vesci licet,
 etiam diebus ijs, quibus à carnibus
 abstinetur. 756
 Franchetotij (Mathurini) constantia.
 677. crematur ab Iroquijs. 678
 Franciæ Nouæ descriptio. 46

G
GAiandere, quid? 769
Gallorum Kebecci degentium pie-
 tas. 156
 Gamachius Marchio, eiusque vxor fun-
 dadores Collegij Kebeccensis. 7
 Garnerij (Caroli) constantia. 565. mors
 ibid. elogium. 567
 Garrelli (Leonardi) cum Ontachijs pro-
 fectio. 795. cædes indigna. 796. pia
 mors. 799. elogium. ibid. & deinceps.
 Glande vesci coacti Hurones. 561
 Gopilius (Renatus) 340. eius nex atrox
 353

H

Horologium dux diei. 164
 Hospitalariæ Moniales Kebeccum
 perueniunt. 259. earum charitas. 333
 Huronum pietas ergà defunctos. 92. tur-
 bæ. 226 concilium ad rem fidei stabi-
 liendam. 233. calumniæ sparsæ in Ie-
 suitas. 291. baptizatorum ardor. 409.
 strages ingens ab Iroquijs. 528. con-
 stantia in morte singularis 562. castimo-
 nia. 688. eorundem in Aurelianensi In-
 sulâ ardor in fide. 717. eorum vnus
 sanatur derepentè. 718
 Huro perfidus morte afficitur. 594

I

Idiomatis Algonquinij & Huronici
 Oeconomia. 107. & deinceps.
 Ignatij, Algonquinij adolescentis, ardor.
 219. baptismus. 272. exagitur à po-
 pularibus. ibid.
 Imber apud Hurones precibus impetra-
 tus. 174
 Infantuli duo Christiano ritu sepeliun-
 tur. 153
 Iniuriæ grauis, insignis condonatio. 720
 Ioannæ Neophytæ constantiâ. 191
 Ioguesius (Isaacus) in manus Iroquio-
 rum venit. 338. ærumnæ nouæ. 379.
 baptizat Iroquium, cuius humanita-
 tem expertus erat aliàs. 382. delibe-
 rat num Batauorum humanitate ad li-
 berationem vti debeat. 386. vritur, at
 permolestè. 389. in Galliam peruenit.
 391. ad Iroquios reuertitur 451. ab ijs
 necatur. 460. eius elogium. 461. illius
 interfecto capitur, & vritur. 481.
 eius chirotheca Monialem sanat. 500
 Iroquiorum captiuorum aliquot baptis-
 mus. 242. gentis in captiuos immani-
 tas. 334. de pace cum ijs constituenda
 agitur, 414. fraudes infidiosæ. 504.
 noui furores. 626. clandestina molitio.
 664. nihilo seciùs agunt de pace. 667
 Io. Baptistæ Iroquij baptisumus. 713

Iuuenæus (Paulus) in Nouam Franciam
 proficiscitur. 104. eius labores in Ca-
 nadenſi linguâ discendâ. 110. cum bar-
 baris hyemem exigit. 129

K

KApimichatſij mors luctuosa. 489
 Kebeccensis Arx Gallis restituitur.
 103 105. eiusdem situs, & forma. 204
 Kebeccensis Ecclesiæ progressus. 181 186
 pietas & innocentia. 263
 Kebeccum migrant Huronum reli-
 quæ. 588

L

LAlemanius (Carolus) proficiscitur
 in Nouam Franciam. 5. euadit è
 naufragio. 41. & ex altero. 45
 Lalemanius (Gabriel) dirè cruciatur.
 539. illius mors. 542. elogium. 545
 Landæus (Ioannes) comes Ioguesij, cum
 eo necatur. 460
 Ligeosij (Ioannis) nex. 733. elogium. 734
 Ludouici XIV. Regis Christianissimi na-
 talem Neophyti Canadenses cele-
 brant. 252
 Ludouiciæ Neophytæ constantia. 365
 Luna per spectrum visa è cælo descende-
 re. 245. illius defectionem mirantur
 Hurones. 439
 Lyonnius (Martinus) indignè exceptus
 ad Rupellam. 628

M

MAgdalenæ, ex gente Huronum;
 conuersio. 437
 Maria ab Incarnatione in Nouam Fran-
 ciam destinatur. 256
 Maria à S. Iosepho Nouam Franciam co-
 gitat. 256. virtutes. 631. mors. 644
 Maria, Iroquiorum crudelitatem fugâ vi-
 tat. 471. de se per suspendium necan-
 dâ deliberat. 472
 Marfoleti perfidia. 35
 Massæus (Enemondus) proficiscitur in

Nouam Franciam. 5. illius mors, & virtutes. 445
 Mathias Arieffa. 357
 Meiachkasat (Caroli) incensa oratio. 304. vocatio ad fidem. 312.
 Moderatores constituuntur Kebecci. 287.
 eorum præscripta, ibid. de disciplinâ morum consultatio. 303. pœnæ constitutæ in reos. 305
 Monæus (Simon) mittitur ad Iroquios superiores. 705. excipitur perhumaniter. 707. ab Annierronnonijs capitur in reditu. 715. liberatur. 716
 Monicæ captivæ zelus. 599
 Montmorantia (Carola) Henrici, principis Condzi vxor, fundatrix Missionis ad Nationem Petuniam. 504
 Montemagnius, Eques Melitensis, Nouæ Franciæ præficitur. 203. reuocatur in Galliam. 501
 Mors Christiano puerulo accersita, culpæ matris. 689
 Mortuorum festa celebritas apud Hurones. 95
 Mos Canadensis mortuos suscitandi, Christiano ritu vsurpatus. 520
 Mulierum quarundam fuga memorabilis. 470. 601. fortitudo. 743

N

Nassabaptismum postulat. 150 & impetrat. 151. pie moritur. 153
 Naufragij periculum declinatum mirabiliter. 258
 Naufragium sine tempestate, insigne. 534
 Negabamar (Natalis) baptismus. 267. & totius eius familiæ. ibid. quatuor filijs orbat. 268
 Neophytæ e gente Bersamitarum beata mors. 168
 Nicoleti, Galli, obitus, & virtutes. 359
 Nipisirinij ad Sillerianos se aggregant. 735
 Noxus (Annæus) in Nouam Franciam proficiscitur, eiusdem mors luctuosa. 441. elogium. 444

Normanuillæ, Galli, fortitudo. 661.
 Noyrotius (Philibertus) agit cum Ventadorio de Missionem Canadensi redintegrandâ. 5. proficiscitur in Nouam Franciam. 9. illius mors in naufragio. 41. elogium. 42

O

Onronnorum ad fidem transitio. 238
 Oijkonchiaronkij constantia. 430
 Okki, quid. 59
 Onahare (Iosephi) constantia in cruciatibus. 595
 Ononolsaïx (Petri) robur mirabile. 243
 Onnontæ, seu Onontagus pagi descriptio. 760
 Onnontærronnoniorum clandestina molitio. 693. legatos mittunt de pace. 746. mouent aduersus Nationem Felium. 784 & vincunt. 785
 Ontavakij legationem Kebeccum mittunt. 794
 Opilionis (Iroquij) baptismus. 609 eius vincula soluuntur sæpius. 610.
 Otchensæ, Huronis, fortuna varia. 751
 Ouabakachits (Antonius) baptizatur, cum filiolo. 371
 Oüalistiteksæ (Antoniz) charitas eximia. 712
 Oüntosatsichic (Iosephi) funestus exitus. 490

P

Pamphagia. 75
 Pauli contumacia aduersus vocantem Deum. 215
 Pelteria V. Chauuinia.
 Perronius (Iosephus) Kebeccum peruenit. 280
 Petuniæ Nationis clades. 563
 Pigarsich, sagus, baptismum flagitat. 273. & impetrat. 279. illius fides. 368
 Pijartius (Claudius) ad Hurones proficiscitur. 171
 Piscis armatus. 50
 Poncet (Iosephi) ærumnæ. 672. humane excipitur à Baraïs. 679

à Ponte (Maria) Ducissa Esquillionæ,
Hospitaliarum in Nouâ Franciâ fun-
datrix. 255

Pueri decennis constantia in ipso rogo. 761

Pueruli sexennis constantia. 529

Q Venius (Ioannes) Algonquinos
procurat. 363. penetrat ad La-
cum S. Ioannis. 648

R Aguenellus (Paulus) de Luna
defectione disputat. 439

Raymbaldus piè moritur Kebecci. 359

Religio num qua, apud Canadenses? 78

Residentia in Nouâ Franciâ constitutæ
primùm. 155

Residentia Trifluuiana. 165

Richelæus (Armandus) Cardinalis Mer-
catorum Gallorum societatem consti-
tuit, ad rem Canadensem promouen-
dam. 15

Rupemontij temeritas rei Canadensi exi-
tiosa. 17

S Aoranetfi [Ignatij] virtus conspicua. 523
Sassematus baptismum flagitat. 147. &
impetrat. 149. piè moritur, ibid.

Seueritatis diuinæ exempla in contuma-
ces. 200

Silleriani Neophyti de arcendistoto pago
Ethnicis deliberant. 283. eorum libe-
ralitas in Insulares. 308. ardor in san-
ciendâ disciplinâ. 310. 362. humanè ha-
bent captiuos ex Natione Lupi. 684.

Somniorum vanitas 140. obstat vehe-
menter progressibus fidei, apud Iro-
quios. 776

Sotrioskon (Bertrandus) per diros cru-
ciatus ab Iroquijs interimitur. 399

Stephani, Dogici apud Hurones, ar-
dor. 429

Supplicatio indicta Kebecci, die festo
Assumptæ Deiparæ. 260

T

T Adossacensium ardor in fide. 604. 729

Tastaron (Ioannis) incensa ora-
tio. 467. eiusdem cruciatus. 469

Tecereinat (Natalis) constantia. 728

Teondechoren (Iosephi) baptismus. 321

Teresiæ baptismus. 233. pietas in semina-
rio 331. in captiuitate. 708

Theoronharason, vxor Præfecti Iroquij,
domum suam commodat ad fidem præ-
dicandam. 761. eius mater anus bapti-
zatur. 772. baptizatur ipsa. 782

Tessachasius (Paulus) baptizatur cum
vxore. 376. respiscit. 726

Thondarsaa (Caroli) in Patres Societa-
tis IESV humanitas. 314. baptismus.
315. oratio ad Neophytos post baptis-
mum. 317

Trifluuium, quid? 165

Trondihvanæj [Renati] constantia. 321.
& 356

V

V Entadorius Dux, [Henricus à Le-
ui] Canadensem Missionem re-
dintegrat. 5

Vestes magnificas Kebeccum mittit ad
Neophytos, Ludouicus XIII. Rex
Christianissimus. 259

Vimontius [Bartholomæus] in Nouam
Franciam proficiscitur. 257

Virginis Canadensis [Angelicæ] con-
stantia. 328. eiusdem pietas. 329. bap-
tismus 330

Virgo Iroquia tantum non immolata à po-
pularibus suis, ex impiâ superstitione.
777

Virguncularum ex seminario S. Virulæ
ardor. 331

Volucrum Insula. 56

X

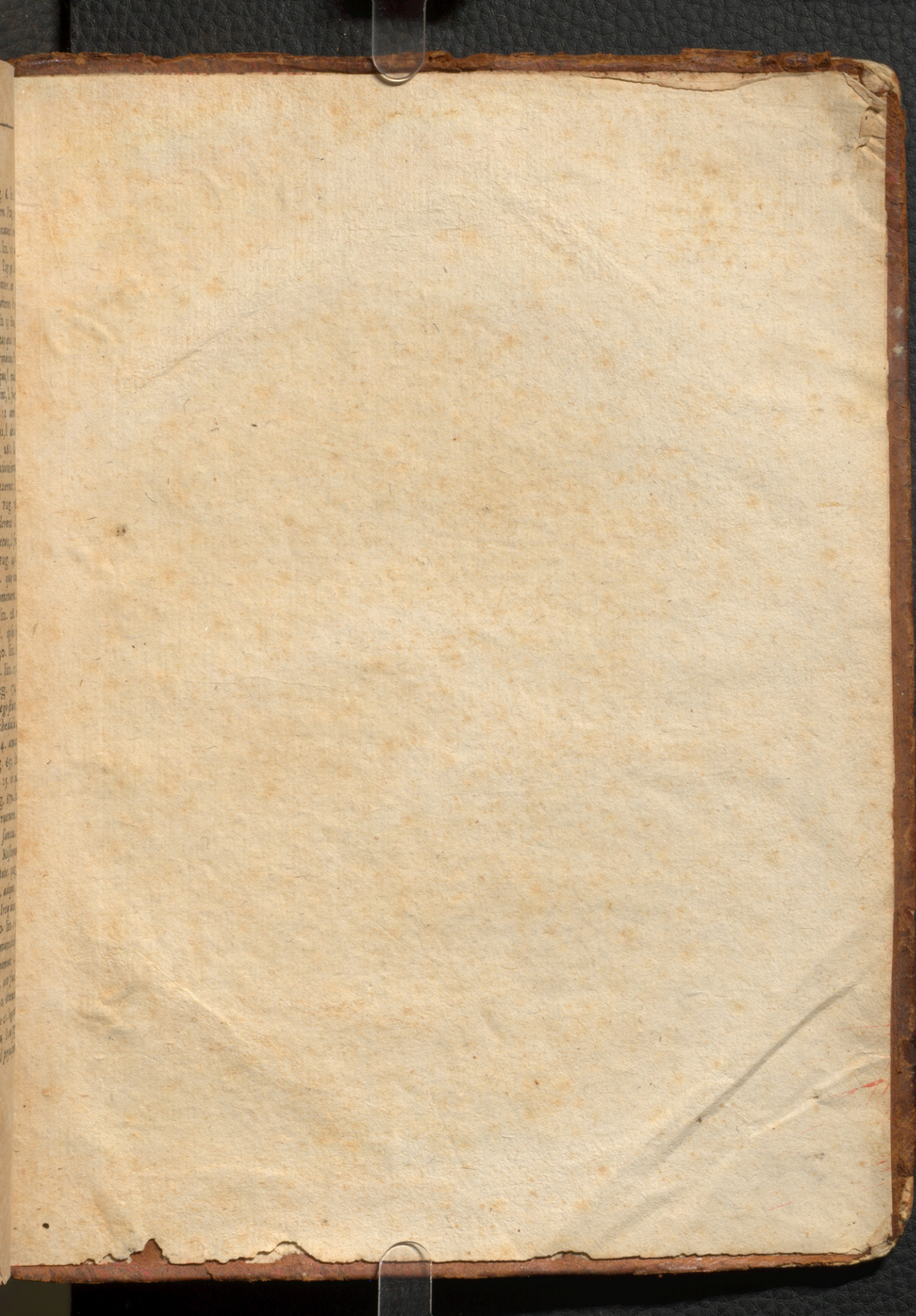
X Auerij [Francisci Nenasemat]
constantia in aduersis. 209. à
morbo reualefcit iam conclamatus. 212
piè moritur. 270

ERRATA.

Pag. 5 lin. 3. additum lege aditum. Ibid. lin. vlt. Montmorantio, l. Ventadorio. Pag. 6. lin. 3. consensus, l. consensu. Pag. 7. lin. 27. nouennio, l. nouennio. Pag. 3. lin. 16. ver. l. vero. Pag. 37. lin. 22. minirum, l. nimirum. Pag. 39. lin. 18. nihil dum, l. nihildum. Pag. 45. lin. 27. vocauit l. enocauit. Pag. 50. lin. 18. accipenser, l. acipenser. Pag. 51. lin. 3. stipem, l. stirpem. Pag. 51. lin. 15. autumno, l. autumnio. Pag. 54. in margine, alcis l. alces. Pag. 55. lin. 10. indices l. indices. Pag. 59. lin. 9. esseuerantque, l. asseuerant. Pag. 60. lin. 39. createrem, l. craterem. Pag. 61. lin. 18. spontene, an l. sponte, an. Pag. 66. lin. 9. ocula, l. occulta. Pag. 71. in margine, Turguriorum, l. Tuguriorum. Pag. 73. lin. 21. per humaniter, l. perhumaniter. Pag. 86. lin. 15. Offerro l. Offero. Pag. 89. lin. 15. Hac l. Ac, Pag. 115. lin. 14. Danostium, l. Dauostium. Pag. 129. lin. 26. quid Iuuenius, l. Iuuenius quid. Pag. 131. lin. 25. solitudo, l. sollicitudo. Pag. 139. lin. 21. conuiuio intercessit. Expungenda vox conuiuio. Pag. 153. lin. 14. nihil dum, l. nihildum. Pag. 160. lin. 4. ipsi, l. ipse. Pag. 162. lin. 5. malleosque, l. malleolos. Pag. 181. l. 8. disclitare ceperunt. Expungenda vox ceperunt. Pag. 183. lin. 16. fuerint, l. fuerint. Pag. 188. lin. 9. postridie, l. pridie. Pag. 189. lin. 34. admouit, l. admonuit. Pag. 191. lin. 11. annemque l. amnes. Pag. 245. lin. 36. 37. ad, ad, ad, l. ab, ab, ab. Pag. 248. lin. 36. declinansibus, l. declinansibus. Pag. 250. lin. 30. siue, l. sine. Pag. 256. lin. 5. Virginem. Expungenda vox. Pag. 261. lin. 23. tricliniolum, l. tricliniolo. Pag. 264. lin. 18. hac ita. Expunge hac. Pag. 286. lin. 28. rationemque, l. ratione. Pag. 290. lin. 13. probatus, expectatus. Expunge, expectatus. Pag. 295. lin. 34. exeruit, l. exeruerit. Pag. 298. lin. 34. eo statu, l. eo in statu. Pag. 314. lin. 14. loquiesas, l. loquiesus. Pag. 356. lin. 21. Eustachius, l. Carolus. Pag. 401. lin. 26. nisi se, l. nisi si. Pag. 405. lin. 14. prouiderent l. prouiderent. Pag. 408. lin. 36. obtemperauimus, l. obtemperauerimus. Pag. 410. lin. 18. fretus, l. fretum. Pag. 420. lin. 4. sategit, l. conatus est. Pag. 429. lin. vlt. impendamque, l. impendam. Pag. 436. lin. 30. conformare melius, l. in melius. Pag. 438. lin. 16. alias, l. illas. Pag. 445. lin. 10. quo cum, l. quorum. Pag. 472. lin. 20. penetrat, l. penetrauit. Pag. 474. lin. 6. immitteret, l. immineret. Pag. 500. lin. 33. abscesserint, l. abscesserunt. Pag. 502. lin. 29. solutio, l. solatio. Pag. 504. lin. 28. inferuit, l. inferuerit. Pag. 505. lin. 16. periude, l. perinde. Pag. 536. lin. 8. igniarium, l. ipsos igniarium. Pag. 537. lin. 6. iecit, l. iecit hic. Pag. 539. lin. 24. ringere, l. ringi. Pag. 540. lin. 16. & holocausti. Expunge. & pag. 541. lin. 30. Abscedentibus, l. Abscedentibus. Pag. 549. lin. 15. addi. l. reddi. Pag. 551. lin. 16. vna. l. vna. Pag. 563. lin. vlt. Iroquorum, l. Iroquium. Pag. 574. l. 6. iustiterat l. institerat. Pag. 579. lin. 19. haleces, l. pisces. Pag. 787. lin. 6. estate, l. egestate. Pag. 591. lin. 21. nec, l. ne. Pag. 608. lin. 23. ringeretque, l. ringeretur. Pag. 615. lin. 14. schedula quem. Expunge quem. Pag. 625. lin. 21. depopulabantque, l. depopulabantur. Pag. 636. lin. 14. amantiores sui filia l. amantiores sui prosequi filia. Pag. 648. lin. 26. ut cum, l. vel ut cum. Pag. 653. lin. 32. unum id sibi, l. addidit, unum id sibi. Pag. 658. lin. 32. fuit, l. fuerit. Pag. 665. lin. 15. in qua, l. in quam. Pag. 667. lin. 21. iustat, l. instat. Pag. 678. lin. 34. sed tamen, l. sed tam. Pag. 679. lin. 29. sed ex ijs. Expunge sed. Pag. 69. lin. 10. ad l. ab. Pag. 701. lin. 7. perunere, l. peruenere. Pag. 703. lin. 21. solliciti & prohibiti, l. sollicitis & prohibitis. Pag. 718. lin. 21. suauitas, l. sanitas. Pag. 719. lin. 28. proprius, l. propius. Ibid. lin. 24. illo pacto, l. ullo pacto. Pag. 722. lin. 5. Misceram me, l. Miseram. Pag. 728. lin. 23. fundimus, l. fundimus. Pag. 736. lin. 16. vipot e, l. vtpote. Pag. 740. lin. 22. mipacti, l. impacti. Pag. 750. lin. 22. & pratis, l. ex pratis. Pag. 756. lin. 37. adque, l. ad qua. Pag. 757. lin. 12. 13. coalisset, l. coaluisset. Ibid. lin. 17. in Iroquios, l. in alios Iroquios. Pag. 762. lin. 28. munus nostrum, l. munus nonum. Pag. 769. lin. 28. alij, l. alijs. Pag. 770. lin. 1. quod cum eius frater, l. quod cum Oxeisterronius suus. Ibid. lin. 22. munusculique, l. munusculisque. Pag. 773. lin. 3. ecclia, l. heclia. Ibid. lin. 11. quiddam, l. quiddam. Ibid. lin. 21. memoret, l. memoraret. Ibid. lin. 37. Ecclesiastem, l. Ecclesiasten. Pag. 774. lin. 24. quin faciam, l. quin factura sim. Ibid. lin. 31. gnarum, l. gnauum. Ibid. lin. 37. femina, l. femina. Pag. 778. lin. 24. obtundunt, l. obrudunt. Pag. 780. lin. 15. sibi, l. sibi. Pag. 78. lin. 15. ecclia, l. heclia. Ibid. lin. 21. laguente, l. languente. Pag. 790. lin. 37. Atiragente Kios. Atiragentekios. Pag. 791. lin. 11. seu l. con. Pag. 794. lin. 27. inreditu, l. in reditu. Pag. 795. lin. 1. fuerint, l. fuerunt. Ibid. lin. 31. vel persuaserat, l. vel sibi persuaserat.

2.12

269 1904

